

(2)

HVG. DONELLI
IVRECONSULTORVM
SVÆ ÆTATIS F.

GILE PRINCIPIS,
auctoris Damnatj

Commentariorum siue Recitationum,

AD LIBRVM QVARTVM
CODICIS JUSTINIANI,

Paralipomena,

prohibita, sed cum expurgatione permissa.

E BIBLIOTHECA FEREMIE REVSNERI
Leorini Jurecons. & Consiliarij Comitum Salmensium, in usum Juris-
prudentiæ Studiosorum nunc demum publicata.

CVM PRÆFATIONE NICOLAI REVSNERI IVRE-
cons. Comitum Palatinorum Cæs. & Consiliarij Saxonici.

PRODEVNT FRANCOVRTI

E Collegio Paltheniano, Sumtibus Ionæ Rhodii

Successoris Petri Fischeri.

ANNO M. D. C. II.

HVG. DONELLI
~~IVRECONSULTORVM~~
~~SVÆÆTATISFA-~~

~~GILE PRINCIPIS,~~
auctoris Damnatj
Commentariorum siue Recitationum,

AD LIBRVM QVARTVM
CODICIS JUSTINIANEI,

Paralipomena,
prohibita, sed eunt expurgatione permiffa.
E BIBLIOTHECA FEREMIÆ REVSNERI
Leorini Jureconf. & Confiliarij Comitum Salmensium, in usum Juris-
prudencia Studioforum nunc demum publicata.

CVM PRÆFATIONE NICOLAI REVSNERI IVRE-
conf. Comitum Palatini Cæf. & Confiliarij Saxonici.

PRODEVNT FRANCOVRTI
E Collegio Paltheniano, Sumtibus Ionæ Rhodii
Successoris Petri Fischeri.

ANNO M. D. C. II.

INDEX OMNIUM LEGVM LIBRI
 QVARTI C. DE REB. CRED. ET IVREIVR.
 IN HISCE PARALIPOMENIS EXPLICA-
 T A R V M.

Prior numerus Legem, posterior Folium seu paginam denotat.

Titul. I. De Iureiurando.

L.I.	Causa iureiurando.	fol. 10
II.	Iurisiurandi contempta religio.	13
III.	In bonæ fidei contractibus.	14
IV.	Si ad excludendam.	17
V.	Cum etiam.	18
VI.	Cum proponas.	19
VII.	Nec filius.	20
VIII.	Actori delato.	ibid.
IX.	Delata conditione.	22
X.	In actione.	26
XI.	Si quis iusiurandum.	ibid.
XII.	Generaliter de omnibus.	28
Vlt.	Cum quis legatum.	32

Tit. II. Si certum petatur.

I.	Neq; æquam.	35
II.	Quamvis pecuniam.	36
III.	Eos qui officia.	37
IV.	Si absentis pecuniam.	39
V.	Si non singuli in solidum.	41
VI.	Si ex pretio.	42
VII.	Non vnde originem.	43
VIII.	Si pro mutua pecunia.	44
IX.	Cum te in Gallia.	45
X.	Eo quod.	46
XI.	Incendium.	ibid.
XII.	Si in rem.	48
XIII.	Eum qui mutuam.	49
XIV.	Mutua pecuniarum.	ibid.
XV.	Non aduersus.	50
XVI.	Quisquis iudici.	ibid.
Vlt.	Super chirographariis.	52
Auth.	Sed nouo.	53

Tit. III. De suffragio.

Vnica.	Si qui desideria.	ibid.
Tit. IIII.	De prohibita sequestratione pecuniarum.	
Vnic.	Quotiens.	56

Tit. V. De conditione indebiti.

I.	Pecuniarum indebitarum.	61
II.	Si citra vllam.	69
III.	Cum & soluta.	ibid.
IV.	Ea quæ.	70
V.	Si a patre.	71
VI.	Si per ignorantiam.	72
VII.	Fideicommissum.	76
VIII.	Creditoris.	ibid.
IX.	Indebitum solum.	77
X.	Si quis seruum.	ibid.
Vlt.	Pro dubietate eorum.	78

Tit. VI. De conditione ob causam datorum.

I.	Pecuniam quam te.	80
II.	Si vt proponis.	81
III.	Ea lege.	82
IV.	Si cum exiguum.	85
V.	Si militem.	86
VI.	Cum ancillam.	ibid.
VII.	Si repetendi.	87
VIII.	Dictam legem.	88
IX.	Si liber constitutus.	89
X.	Pecuniam a te datam.	ibid.
Vlt.	Aduocationis.	92

Tit. VII. De conditione ob turpem causam.

I.	Si ex cautione.	ibid.
II.	Cum te propter turpem causam.	93
III.	Quod euitandi.	95
IV.	Quotiens accipientis.	ibid.
V.	Mercalem.	96
VI.	Ob restituenda ea.	97
Vlt.	Eum qui ob restituenda.	ibid.

Tit. VIII. De conditione furtiua.

I.	Præses prouinciarum.	ibid.
II.	Ante oblationem.	ibid.

Tit. IX. De conditione ex lege.

I.	Licet anteq̃ tempus.	100
II.	Dissolutæ.	102
III.	Mala fide possidens.	103
Vlt.	Si non est numeratum.	104

Tit. X. De obligationibus & actionibus.

I.	Data certæ pecuniarum.	107
II.	Nominibus.	111
III.	Ob causam.	112
IV.	Bonam fidem.	ibid.
V.	Sicut initio.	114
VI.	Si in solutum.	115
VII.	Si a creditore.	116
VIII.	Siquidem donationis causa.	ibid.
IX.	Negantes debitores.	117
X.	Aduersus debitorem.	ibid.
XI.	Nimia credulitate.	118
XII.	Ob æs alienum.	ibid.
Auth.	Imo.	119
XIII.	Eum cui mutuam.	ibid.
Vlt.	Est in arbitrio vestro.	ibid.
Auth.	Sed hodie.	ibid.

Tit. XI. Vt actiones & ab heredibus & contra heredes incipiant.

Vnic.	Cum stipulationes.	120
-------	--------------------	-----

Expurgado.

Tit. XII. Ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur.		XVII. Matrem tuam.	179
I. Frustra disputas.	123	XVIII. Cum precibus tuis.	188
II. Ob maritorum.	ibid.	XIX. Exceptionem dilatoriam.	181
III. Cum te.	124	Auth. At qui semel.	184
Vlt. Cum te idco.	ibid.	XX. Si de possessione.	186
Auth. Sed omnino.	125	XXI. Ad probationem domini.	187
Tit. XIII. Ne filius pro patre.		XXII. Ad probationem seruitutis.	ibid.
I. Neq; ex eius filii persona	ibid.	XXIII. Actor quod adseuerat.	188
II. Ne contra.	126	XXIV. Iubemus omnes.	192
III. Si filius familias.	ibid.	Vlt. Sciant cuncti accusatores.	ibid.
IV. Patris nomine.	127	Tit. XX. De Testibus.	
Vlt. Ex patroni.	ibid.	I. Contra scriptum testimonium.	195
Auth. Habita.	ibid.	II. Si tibi controuersia.	197
Tit. XIV. An seruus ex suo facto post manumissionem teneatur.		III. Etiam iure ciuili.	199
I. Quamuis.	131	IV. Eos testes ad veritatem.	ibid.
II. Creditoribus tuis.	133	V. Sola testatione.	200
III. Promissæ tibi pecuniæ.	ibid.	VI. Parentes & liberi.	201
IV. Licet seruitutis tempore.	134	VII. Nimis graue est.	202
V. Si vt allegas.	135	VIII. Seruus pro domino.	ibid.
Vlt. Siue serui sint hi.	ibid.	IX. Iurifurandi religione.	203
Tit. XV. Quando fiscus vel priuatus debitorum debitoris sui conuenire possit.		X. Omnibus in re propria.	206
I. Propter æs alienum.	136	XI. Quoniam liberi.	208
II. Si in causa iudicati.	ibid.	Auth. Si testis productus.	209
III. Si debitum non inficiantur.	138	XII. Libertorum aduersus patronos.	213
IV. Non prius ad eos.	ibid.	XIII. Qui falsa in testimonio.	ibid.
Vlt. In solutum nomine dato.	ibid.	XIV. Nullum penitus.	ibid.
Tit. XVI. De hereditariis actionibus.		XV. Si quis testibus vsus.	215
I. Pecuniam quam tibi.	139	XVI. Testium facilitatem.	217
II. Pro hereditariis partibus.	140	Auth. Rogati.	220
III. Heredem mariti.	143	Penul. Si quando inuitos.	223
IV. Sub prætextu ætatis.	144	Auth. Sed etsi quis ab aliquo.	218
V. Vt debitum tibi ante.	ibid.	Vlt. Cum apud compromissarios.	229
VI. Si adulta cuius.	146	Tit. XXI. De fide instrumentorum, & amissione eorum, & de apochis & antapochis faciendis, & de his, quæ sine scriptura fieri possunt.	
Vlt. Creditores hereditarios.	ibid.	I. Debitores tuos quicumque.	231
Tit. XVII. Ex delictis defunctorum in quantum heredes conueniantur.		II. Si vteris instrumento.	ibid.
Vnica. Post litis contestationem.	147	III. Si aduersarius tuus.	235
Tit. XVIII. De constituta pecunia.		IV. Illatæ dispensatori pecuniæ.	237
I. Si pro alieno debito.	157	V. Sicut iniquum est.	ibid.
II. Receptitia actione.	158	VI. Statum tuum.	238
Vlt. Diui Adriani exemplum.	ibid.	VII. Si solemnibus stipendiis.	239
Tit. XIX. De probationibus.		VIII. Si confiterit proprietatem.	241
I. Vt creditor.	164	IX. Instrumentis etiam.	ibid.
II. Possessiones quas ad te.	166	X. Cum instrumentis etiam.	243
III. Ex persona collegæ.	ibid.	XI. Emancipatione facta.	ibid.
IV. Proprietatis dominium.	ibid.	XII. Non iccirco minus.	245
V. Instrumenta domestica.	ibid.	XIII. Apud eos qui rem gestam.	ibid.
VI. Rationes defuncti.	170	XIV. Scripturæ diuersæ.	ibid.
Auth. Quod obtinet.	ibid.	XV. In exercendis litibus.	248
VII. Exemplo perniciosum est.	ibid.	XVII. Contractus venditionum.	254
VIII. Frustra veremini.	171	XVIII. Iudices siue in hac inclyta.	258
IX. Cum te minorem.	ibid.	XIX. Apud eloquentissimum.	260
X. Neque natales.	ibid.	XX. Plures apochis.	ibid.
XI. Si scriptum heredem.	172	Pen. Comparationes literarum.	266
XII. Cum res non instrumentis.	173	Auth. Ad hæc ex his literis.	269
XIII. Non exemplis.	175	Vlt. Cum quidam instrumentum.	270
XIV. Non nudis.	176	Tit. XXII. Plus valere quod agitur, quam quod simulate concipitur.	
XV. Vis eius qui se.	177	I. In contractibus rei.	274
XVI. Siue possidetis prædia.	178	II. Acta simulata.	275
		III. Emtione pignoris.	276
		Pen. Si quis gestum a se.	ibid.
		Vlt.	Vlt.

Vlt. Si falsum instrumentum.	276	Tit. XLIII. De patribus qui filios suos distrauerunt.	
Tit. XXVIII. Ad SC. Macedon.		I. Liberos a parentibus.	ibid.
I. Si filius familias.	278	II. Si quis propter nimiam.	ibid.
II. Zenodorus, si cum.	279	Tit. XLIV. De rescindenda venditione.	
III. Si filius familias.	281	I. Si pater tuus.	339
IV. Si permittente patre.	282	II. Res maioris pretii.	341
V. Macedoniani Senatusconsulti.	283	III. De contractu venditionis.	349
Penul. Si filius tuus in.	285	IV. Ad rescindendam venditionem.	ibid.
Vlt. Si filius famil. citra.	286	V. Si dolo aduersarii.	ibid.
Tit. XXIX. Ad SC. Velleia.		VI. Non est probabilis.	351
I. Mulieribus quidem.	290	VII. Ratas manere semper.	ibid.
II. Frustra Senatusconsulti.	291	VIII. Si voluntate tua.	ibid.
III. Si cum ipse mutui.	ibid.	IX. Pretii causa non.	ibid.
IV. Senatusconsultum.	292	X. Dolus emptoris qualitate facti.	ibid.
V. Si sine voluntate.	ibid.	XI. Venditor factum emptoris.	ibid.
VI. Si mater cum filiorum.	293	XII. Non iccirco minus.	ibid.
VII. Si sciens creditor.	294	XIII. Si maior annis viginti.	ibid.
VIII. Si paternam obligationem.	294	XIV. Ea conditione.	ibid.
IX. Quamuis mulier.	296	XV. Quisquis maior ætate.	ibid.
X. Si aduersarius tuus.	ibid.	XVI. Si quos debitorum mole.	ibid.
XI. Etiam constante matrimonio.	ibid.	XVII. Hi qui imposta munera.	352
XII. Si dotare filiam.	297	Vlt. Vestium auri & argenti.	ibid.
Tit. XXXVIII. De contrahen. emtio. & venditio.		Tit. XLV. Quando liceat ab emtione distcedere.	
I. Venditiones etsi.	299	I. Re quidem integra.	352
II. Emtionem & venditionem.	ibid.	II. Perfectam emtione.	353
III. Si donationis causa.	301	Tit. XLVI. Si propter publicas pensationes venditio celebrata fuerit.	
IV. Cum res tibi donatas.	302	I. Venditionem ob tributorum.	356
V. Cum ipse tutor.	303	II. Si deserta prædia.	ibid.
VI. Si Gaudentius in.	304	III. Si quis fundum.	358
VII. Si ancillam ex.	305	Tit. XLVII. Sine centu vel reliquis fundū comparari non posse.	
VIII. Si non donationis causa.	ibid.	I. Ex conuentione.	359
IX. Emti fides ac venditi.	306	II. Rei annonariæ.	362
X. Si mater tua.	307	Auth. Sed & periculum.	363
XI. Inuitum comparare.	ibid.	Vlt. Omnes pro his agris.	365
XII. Non iccirco minus.	309	Tit. XLVIII. De periculo & commodo rei venditæ.	
XIII. In vendentis vel.	ibid.	I. Post perfectam venditionem.	367
XIV. Dudum proximis.	311	II. Cum conuenit.	371
Vlt. Super rebus venundandis.	312	III. Dolum auctoris.	372
Tit. XXXIX. De hereditate vel actione vendita.		IV. Cum inter emptorem.	373
I. Æs alienum.	316	V. Cum speciem venditam.	ibid.
II. Ratio iuris.	318	VI. Mortis casus ancillæ.	ibid.
III. Nominis venditio.	321	Tit. XLIX. De actionibus emti & venditi.	
IV. Qui nondum certus.	323	I. Aduersus eum cui.	373
V. Emtor hereditatis.	324	II. Venditi actionem.	374
VI. Qui tibi hereditatem.	327	III. Ex arrhali pacto.	376
VII. Postquam eo decursum.	328	IV. Si traditio rei venditæ.	377
VIII. Ex nominis emtione.	329	V. Curabit præses.	384
Vlt. Certi & indubitati.	ibid.	VI. Venditi actio.	385
Tit. XL. Quæ res venire non possunt, & qui vendere vel emere vetantur.		VII. Si seruus distraxisse.	385
I. Fucandæ atq; distrahendæ.	332	VIII. Si pater tuus.	386
II. Comparandi ferici.	ibid.	IX. Si minor a venditore.	ibid.
III. Quia nonnunquam.	ibid.	X. Cum venditorem carnis.	388
IV. Ne frumentum.	ibid.	XI. Si ancillam tibi ex causa.	ibid.
Tit. XLI. Quæ res exportari non debeant.		XII. Sicut periculum vini.	389
I. Ad Barbaricum.	337	XIII. Fructus post perfectum.	390
II. Nemo alienis Barbaris.	ibid.	XIV. Emtor seruorum.	ibid.
Tit. XLII. De Eunuchis.		XV. Ultra modum tritici.	391
I. Si quis post hanc sanctionem.	ibid.	XVI. Post perfectam venditionem.	392
II. Romanæ gentis.	ibid.		

Vlt. Expulso vos de fundo,	392.	Tit. LII. De communium rerum alienatione.	
Tit. L. Si quis alteri vel sibi sub alterius nomine vel aliena pecunia emerit.			
I. Si pecunia patris,	392.	I. Si nulla,	} 403.
II. Si emancipatis vobis,	393.	II. Multum interest,	
III. Mancipia quorum,	ibid.	III. Falso tibi persuasum,	
IV. Quamuis instrumento,	393.	IV. Portionem quidem tuam, si maior annis 25.	
V. Cum propria pecunia,	ibid.	Tit. LIII. Rem alienam gerentibus non interdici rerum suarum alienatione.	
VI. Multum interest,	ibid.	Vnica. Non est interdictum,	405.
VII. Cum per eos qui,	396.	Tit. LIV. De pactis inter emptorem & venditorem compositis.	
VIII. Qui aliena pecunia,	ibid.	I. Si ea,	407.
IX. Nihil prohibet,	397.	II. Si fundum,	408.
Tit. LI. De reb. alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione vel hypotheca.		III. Qui ea lege,	ibid.
I. Si praesidi,	} 397.	IV. Commissoriae venditionis legem,	ibid.
II. Distrahente marito,		V. Initio venditionis,	ibid.
III. Venditrici succedenti,		VI. Cum te fundum tuum,	ibid.
IV. Mancipia patris,		VII. Si a te comparauit is,	ibid.
V. Si fundum,		VIII. Tempore contractus,	409.
VI. Nemo res ad te,		IX. Si quis ita paciscatur,	409.
VII. Sancimus,		400.	

HUGO.

HVGONIS DONELLI,
I VRISCONSULTI
CELEBERRIMI NORICI

QVONDAM PRO-
FESSORIS,

Commentariorum

AD LIBRVM QVARTVM
Codicis Justiniani,

PARALIPOMENA.

Ad Tit. I. Lib. IV. C. de Reb. creditis & Iureiurando.

Ad Lectorem.

Damus hic, Candide Lector, in publicum Paralipomena Commentariorum Hugonis Donelli in Quartum Librum Codicis. Optassem sane illa ante biennium ad nos perlata fuisse, cum totum volumen in Codicem colligeremus. Potuisset enim ordo Codicis exactius seruari, ut titulus titulo, commentarius commentario responderet. Id cum factum non sit, nec nobis constiterit plura apud alios latere, quae Donellum parentem agnoscant, facile nos excusatos habebis, & in quem singula referenda sint locum, tuo Marte videbis. Vale.

SVMMARIA.

1 Contenta huius libri.	19 Pactorum vestimenta quot sint?
2 Nostrum in rebus duobus consistit.	20 Consensus nihil aliud est quam conventio.
3 Actio quid.	21 Ex pacto actio non nascitur.
4 Deberi nobis quid intelligatur.	22 Pollicitatio & pactio quid differant?
5 Credendi verbum generale est.	23 Iureiurandi obligatio quae olim?
6 Credere quid.	24 Iura accommodari solent ad ea, quae ut plurimum non quae raro accidunt.
7 Inscriptio huius tituli an ad titulum saltem, an vero ad totum librum pertineat.	25 Quae res, cum ad conventionem accesserint, eam confirmant.
8 Contractus quid.	26 Obligationem re contrahi quid sit.
9 Contractus an omnes consensum requirant.	27 Contractus innominati qui.
10 Obligatio quid significet.	28 Condiictiones quae genus contractuum sunt.
11 Stipulatio quid significet.	29 Res ad facta refertur.
12 Donatio quid significet.	30 Obligationem contrahi non posse, nisi quatenus datum est.
13 Emptionis verbo venditio intelligitur, & venditionis verbo emptio intelligitur.	31 Dote data maritus obligatur, ut dotem restituat soluto matrimonio.
14 Praetor cur maluerit hanc librum inscribere de rebus creditis, quam de contractibus.	32 Dos quid.
15 Ratio in quo eadem, in eo idem ius statuendum.	33 Dos a marito exigere non potest nisi eam acceperit.
16 An ex omni conventionem, alter alteri obligetur?	34 Iudicia an contrahatur.
17 Conuentio tribus confirmatur.	35 Iudicati verbo quae contineantur.
18 Pacta nuda sunt, quae actionem non pariunt.	36 Actio ex iureiurando quo nomine detur.
	37 Iureiurandum habet instar iudicii.

Hoc libro de contractibus agit magna ex parte, ut indicat hæc inscriptio, *De rebus creditis*. Hæc tractatio hinc pendet: atque hoc modo cum superiore libro coniuncta est. Iure Ciuili propositum est, suum cuique tribuere, seu efficere, ut suum quisque teneat: ut declaratur definitione iustitiæ & præceptis Iuris, quæ exstant. *In l. Institut. de Inst. & iure. & eod. tit. Inst.* Ad hunc finem obtinendum prima hic quæstio est: Quidnam sit suum cuiusque? respondetur & primo loco tractandum.

2. Nostrum quod est, duabus in rebus consistit. Aut enim consistit in eo quod proprie nostrum dicitur, id est, quod cum nostra auctoritate sumimus, iure sumimus, non expectantes, dum ab aliis nobis præstatur: aut in iis rebus quæ ab aliis nobis debentur, quæ reuera alienæ sunt, sed nobis ab alio præstari debent. De iis, quæ vere & propriæ nostræ sunt, sunt fere actiones in rem ad eas persequendas, iccirco de iis priore loco actum est, id quod agit superior libro 3. Proponuntur enim illic actiones in rem, quæ ex conditione rerum nostrarum distinguuntur. Quædam enim res nostræ sunt vniuersæ, ut hæreditas, quædam singulæ, ut Stichus, fundus, &c. & in rebus singulis quædam sunt corporales, ut superiores, quædam incorporales, ut seruitutes, ususfructus, usus & habitationes, item seruitutes prædiorum. Hinc genera actionum in rem, illicita distincta, ut prius proponatur petitio hereditatis, deinde rerum singularum corporalium actio, quæ specialiter dicitur rei vindicatio, deinde actiones de usufructu, usu, & habitatione, tum de seruitutibus prædiorum. Et quia ex iis rebus quæ nostræ sunt, quædam in solidum nostræ sunt, quædam nobis cum aliis communes, idcirco adiunguntur etiam actiones de iis rebus, quæ communes sunt. Efficiuntur autem communes partim iure hereditario, partim communionem ex alia causa incidentem: partim propter vicinitatem & confinium prædiorum, ex quo fines interdum confundi solent. Hinc illæ actiones distinctæ, *finium regundorum, familia erciscunde, & communi diuidendo*. Altera pars iuris nostri, ut dixi, consistit in iis, quæ nobis debentur. nam & quod nobis debetur, in usu Iuris nostrum dicitur: unde illa sunt, *sui persequi, sui recipere, &c.* pro eo, quod est nobis debitum. *l. 1. ff. de eo quod cer. loco. l. repetit. de cond. ind.* Hinc illud est, quod dicitur, *in bonis quoque nostris esse ea, quæ sunt in actionibus & persecutionibus. l. bonor. ff. de verb. sign.* Id dicitur esse in actione & persecutione, quod nobis debetur, quæ persequendi nostra actio iure constituta est. Nam actio definitur *ius persequendi in iudicio, quod nobis debetur, in prin. Instit. de act. l. nihil de obliga. & act.* De ea parte initium tractandi est in hoc libro, quod ita intelligemus, si sciuerimus, quod sit, quid nobis debetur & ex quibus causis nascatur, ut debeatur. Id nobis deberi intelligitur, ut verbum declarat, ad quod præstandum aliquis nobis obligatus est. Is nobis obligatur, qui iure tenetur quasi vinculo quodam nobis obstrictus, ut rem aliquam nobis soluat, sic enim definitur obligatio, ut sit Iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius rei soluendæ, secundum nostræ ciuitatis iura. *§. 1. h. tit. de oblig. & de qua definitione dicemus oportunius ad tit. de obl. & act. inf.* Is no-

bis obligatus est ad aliquid præstandum, in quo sunt eæ causæ, ex quibus obligatio oritur. Nascitur autem obligatio omnis, quæ quidem sit aliunde, ex conditione personæ, ex certis & constitutis causis. Hæ causæ partibus sunt innumeræ. In genere sunt 4. contractus, maleficium, quasi contractus quasi maleficium. Quæ genera tradita sunt *Instit. lib. tit. de obl.* Ex quo intelligere possumus, quid significet illa diuisio, quæ est in *l. 1. ff. de obl. & act.* cum dicitur obligatio nasci, aut ex contractu, aut ex maleficio, aut ex variis causarum figuris, id est, ex variis formis & speciebus negotiorum. Quæsitum est, quid his verbis significetur? Et ex superiore diuisione intelligimus, significari genera hæc duo, quasi contractum, & quasi maleficium. Neque hoc difficile est colligere ex eodem auctore Caio, qui diuisionem positam in *d. l. persequens in l. 4. ff. eod.* hæc duo genera notauit, quasi contractum & quasi maleficium, unde diuisio Iustini sumpta est. Hæc genera singillatim & ordine exponuntur in *Instit.* ex iisdem latissime patet contractus: quod genus est cuiusmodi, ut sine eo natura humana consistere non possit. De hoc genere, ut initio posui, hoc libro agitur: & pene totus in hac tractatione consumitur. Dixi bene: quia interseritur tractatio probationum, sed paucis titulis, nimirum tribus aut quatuor ad summum: de iis agi hoc libro inscriptio statim indicat. Hæc enim inscriptio est, de rebus creditis. Quo verbo significatur de contractibus, ut explicatur hoc verbum. *l. 1. ff. eo. de reb. cred. si cert. pet.* ubi ita scriptum est: Credendi *¶* verbum generale esse: cuiusque enim rei assentiamur, alienam fidem secuti, mox recepturi, quod ex eo contractu credere dicimur, & recte credere. Nam *¶* credere est si dem alii habere, & assentire nobis promittenti. Hanc autem inscriptionem pertinere non ad titulum præsentem specialem, sed ad totum librum, & ad totam *¶* partem, in qua de contractu agitur, his argumentis facile demonstrari potest. 1. Exusu prætorum, e quibus hæc inscriptio nata est. Nam in albo, in quo edicta prætorum olim proposita erant, separatim edicta ad contractus pertinentia, collocata erant. Quod ut intelligeretur, hic titulus præmissus erat, de rebus creditis, ut docet *Vlpian. in d. l. 1. ff. eod.* Idem fuit institutum, eadem meas Iustiniani in hac inscriptione, ut declaratur in *l. 2. §. in ea autem congreg. C. de vet. in. enucl.* ubi Iustinianus profitetur, se titulum de rebus creditis præfixisse non vni titulo, sed toti tertiz parti. Præterea cum sit generalis inscriptio hæc, de rebus creditis, non potest nisi ad eam partem pertinere, in qua generaliter & in vniuersum de contractibus agatur. Postremo hanc inscriptionem aut ad titulum proxime sequentem, aut ad totum librum præsentem reponi necesse est. Non potest referri ad titulum specialem, quæ est de iureiurando. Nam iusiurandum contractus non est, nisi *κατά τι, ut dicemus*. Et præterea si contractus esset, tum vnus tantum contractus est, de innumeris. Inscripção autem est non de re credita, sed de reb. creditis. Ita inscriptionem ad totum librum pertinere necesse est. Agitur ergo hoc libro de contractibus, quæ prima causa est, ex quo obligati nasci diximus. Proinde ante omnia hoc dicendum, quid sit contractus, ex quo eadem opera intelligatur, quæ sint res creditæ & quid creditum, quid

3. creditur. Contractus *¶* est duorum pluriumue placitum & consensus in hoc, ut detur & præstetur quid alteri ab altero, quo eodem alter alteri obligatur. Quæ definitio ut intelligatur, obseruandum est, contractum duabus iis reb. contineri, placito, & conuentione, obligationis constituendæ causa: & propterea eius conuentionis effectum, ut alter alteri obligetur, uti conuentione agebatur: Contractus res est duorum pluriumue consensu constitans obligationis constituendæ causa; ut traditur in *l. non solum. de oblig. & act.* Verbo consensus duo docemur: Primo nullum esse contractum sine consensu: & in quo consensus non sit, inde obligationem non nasci. Idque est quod traditur in *l. 1. §. 1. de pact.* nullum esse contractum, nullam obligationem, quæ non habeat in se conuentionem, siue re, siue verbis fiat. Nullam obligationem, id est, nullum factum obligationis constituendæ causæ interpositum. Nam illic contractus & obligatio pro eodem posita sunt, de quo mox: quæ non habet in se conuentionem, id est, placitum, & consensum duorum, ut conuentio ibi definitur. Hoc utile fuit a veteribus moueri, ne ex iis speciebus, quæ contractui subiiciuntur, in errorem veniamus, putemusque rem aliter se habere. Nam quidam contractus dicuntur fieri consensu. Cum alii dicuntur fieri non consensu, sed re aut verbis. *in f. tit. de obl. Inst.* Nihil inde colligere possumus, nisi quosdam contractus *¶* esse, qui consensu non fiant, inde non omnes contractus desiderare consensum. Id ne existimemus, cauetur, nullum esse contractum, etiam si re aut verbis fiat, qui non constet consensu. Stipulatio, verbi gratia, verbis contrahitur, nulla est tamē stipulatio sine consensu. *l. inter. §. 1. l. continuus. §. 1. de verb. oblig.* Cur igitur dicuntur quidam contractus fieri consensu? Quia qui consensu fieri dicuntur, ita dicuntur fieri, ut intelligantur fieri solo consensu, ut sunt, emptio, venditio, locatio, conductio, ex quo recte colligitur, alios contractus esse, qui solo consensu non perficiuntur. Quod & verum est. Nam præter consensum alii desiderant rem interuenientem, alii verba. i. stipulationem. Ceterum omnium communis est consensus & conuentio. Alterum ex eodem verbo consensus intelligimus, quæcumque facta sunt, ex quibus obligatio nascitur, sine mutuo duorum pluriumue consensu, hæc contractus non esse. Hac diff. a contractibus distinguuntur quasi contractus, maleficia & quasi maleficia. Nam hæc duo posteriora inuitum obligant, & obligant sepe ignorantem, quasi contractus interdum volentem obligat: sed ignorantem, ut eum qui administrat negotia, administratio obligat volentem, sed domino ignorantem. Interdum e conuerso administratio obligat ignorantem, ut dominum, volentem ut administratori. Legimus quidem in *l. 1. de ll. delicta* contrahi, sed alio sensu. Illic. n. contrahere committere est, & dicuntur illic delicta contrahi, non obligatio contrahi ex delictis. Legimus tamen interdum, quasi contractus dici absolute contractus. Sic tutela contractus appellatur, *l. ex cont. de obl.* Item administratio negotiorum. *l. sed & cum quis. de neg. gest.* Sed hæc abusive propter similitudinem & affinitatem, quam quasi contractus cum contractibus habet. Neque nouum est, ut verbum rei vere tribuatur iis rebus, quæ eius rei similitudinem gerunt. Exempli gratia. Actio in rem de pignore

vere & proprie hypothecaria dicitur, & quasi Seruiana dicitur. *§. item seru. Instit. de act.* & tamen interdum absolute Seruiana dicitur propter similitudinem. *l. 3. de pignor.* Manebit igitur hoc, omnem contractum conuentionem esse, nec vllum factum, in quo consensus non sit, contractum esse, aut dici, nisi per abusionem. Non est satis, consensum & placitum esse, ut sit contractus: etiam effectum sequi oportet, id est, obligationem: ut definiuimus id placitum esse, quo alter alteri obligatur. Hoc additur propter pacta nuda. Nam & cum conuenit inter nos, ut ego tibi Pamphilum darem; tu mihi Stychem, hic placitum est & consensus, ut detur alteri ab altero. Et quidem, ut alter alteri in hoc obligetur, sed hæc conuentio contractus non est, quia ex ea obligatio & actio non nascitur. Tunc contractus esse incipit, quando obligatio ex eo nasci incipit. Quod fit, si ego Pamphilum tibi tradam, ut vicissim mihi Stychem des ex conuentione, ut intelligitur ex *l. Iurisgen. §. 1. l. ex placito. l. 1. de rer. permut. l. 3. l. si domina. ff. de præsur. verb.* Et ideo videtur errasse Theoph. vel certe non satis attente definiisse *sub tit. de oblig. Inst.* cum contractum ita definiuit, ut sit duorum consensus in hoc, ut obligatio contrahatur, & ut alter alteri obligetur. Dicere debuit, quo alter alteri reuera obligatur. Alioqui ex hac definitione etiam pactum nudum contractus erit: quia pacto nudo id agitur, ut obligatio constituatur, sed non ideo constituitur, neque ideo contractus est, alioquin nasceretur inde actio. *d. Iurisgen. §. 1. Quod fecus est. l. legem. sup. de pactis.* Sed ut in contractu vnus alter alteri possit obligare, sic, dum vnus tantum obligatur alteri, ad contractum, satis est, neque necesse est, vtrumque alteri obligari, ut sit contractus. Exempli gratia. In emptione, venditione, locatione, conductionibus & similibus iuris gentium conuentionibus vterque alter alteri, vltro citroque obligatur. Et hos veros contractus esse constat. *l. Labeo. de verb. signific.* Ex stipulatione autem vnus est tantum, qui obligatur, promissor. Ex mutuo vnus tantum est, qui obligatur, qui mutuum accipit, sed nihilominus & stipulationem & mutuum contractum esse dicimus. Ne longius abierimus, id euidenter monstrat diuisio contractuum tradita in *fin. tit. de obliga. Instit.* Nam illic contractus generis est. Huic generi subiiciuntur species eorum contractuum, qui re sunt, in quibus est mutuum. Item eorum contractuum, qui verbis perficiuntur, id est, stipulatione. Igitur & mutuum, & stipulatio sunt contractus. Semper enim genus dicitur de sua specie: Neres testibus egeat, nominatim stipulatio dicitur contractus. *in l. non solum. de obligat. & act.* Hic opponitur definitio Labeonis ex *d. l. Labeo. de verb. signific.* ubi Labeo distinguit contractum ab actu & genere. Actum generale nomen esse dicit, contractum speciale: & ita definit vltro citroque obligationem, quam Græci *συνάλλαγμα* vocant, de qua definitione pauca dicam, ut intelligatur. Ait esse obligationem. Non intellige contractum esse vinculum iuris, quo necessitate adstringimur, alicuius rei soluendæ, ut definitur obligatio. *sub tit. de obliga.* Nam contractus est idem factum, ex quo hæc obligatio nascitur. Itaque contractus est causa obligationis. Obligatio huius effectus. Neque per rerum natu-

ram idem esse potest causa & effectus : sed totam obligationem dici factam, quando obligamur vltro citroque inter nos. Quod vt intelligatur, admonendi sumus, Verbalia in IO in vsu iuris interdum ius significare, interdum factum, vt Actio, ius agendi & persequendi significat, vt cum dicimus alicui actionem dari, aliquem actionem habere, & ita definitur. *in princ. tit. Inst. de actio.* Interdum significat actum ipsum, vt in illo *Cic. libro. de Offic. omnis virtutis laus in actione consistit*, id est, in agendo. Sic exceptio interdum exceptionis, & defensionis opponenda significat, vt cum dicimus, aliquem habere exceptionem perpetuam. *L. qui except. de cond. indeb.* aut vt plurimum significat ipsam defensionem, seu oppositionem defensionis, quo modo definitur esse actionis exclusio, quæ actioni cuiusque rei opponitur. *l. 2. in princ. de act. & oblig.* Idem euenit in verbo obligationis. Obligatio ¶ vt plurimum ius significat seu vinculum iuris, quo tenemur ad aliquid præstandum: vt cum dicimus, obligationem ex contractu nasci. Quo sensu obligationem vsurpamus hic, cum quærimus, ex quibus causis obligatio nascatur. Sed idem verbum etiam pro facto ipso vsurpatur, quo quis obligatur. Quo modo accipitur. *in d. l. La beo. lib. & in l. 1. §. 1. de pact.* cum dicitur, nullum esse contractum, nullam obligationem, quæ non habeat in se conuentionem. Nam si illic intelligeremus obligationem esse iuris vinculum, seu ius quo necessitate adstringimur, falsissimum esset nullam esse obligationem, quæ non habeat in se conuentionem. Nam ex maleficiis, quasi maleficiis, ex quasi contractibus obligationes ciuiles nascuntur: quarum tamen nulla in se conuentionem habet. Proinde necesse est, illic obligationis verbo intelligi factum obligationis constituendæ causa interpositum. Sic cum Labeo dicit, *contractum esse, vltro citroque obligationem*, id sic accipere debemus, esse factum, quo vltro citroque obligamur: sed quia etiam in administratione aliorum negotiorum vltro citroque obligationes sunt, *l. 4. in princ. de oblig. §. 1. Inst. de obligat. qua ex quasi contr.* Quod genus tamen constat contractum non esse. Idcirco differentia causa Labeo addidit, quæ sequuntur, quam *Græci ἀνάγκη* vocant, vt intelligeremus, non omne factum, quo obligantur duo, vltro citroque, contractum esse, sed ita, si sit idem factum, quod *Græci ἀνάγκη* vocant, id est, commercium, seu rerum officiorumque commutatio. Rerum erit in emtione, permuratione, officiorum vt in commodato, deposito, & similibus. Interim ex hac definitione & sententia Labeonis hoc manet, contractum nomen speciale esse, quo significetur non id factum, quo vnus tantum alteri obligetur, sed quo vterq; alteri vltro citroque obligetur, contra quæ supra definiuimus, & vsurpatur in diuisione nota iuris de contractibus iuris. Vnde, vt conciliarent, ea verba, *vltro citroque obligationem*, fere interpretati sunt, factum vltro citroque, quo obligamur. Quod si nobis dicere conceditur, res expedita est. Nam reuera omnis contractus constat duorum facto vltro citroque; etiam si ex eo facto vnus tantum obligetur: Sed hanc interpretationem verba non recipiunt, multo minus sententia Labeonis. Nam hæc verba vltro citroque non referuntur ad factum,

sed ad obligationem, id est, ad factum non simplex, sed factum, quo obligamur. Et idem semper hic erit sensus, vt contractus sit factum, quo obligamur. Deinde apparet, Labeonem id sentire, cum definit contractum *ἀνάγκη*, quo verbo commercium & mutua obligatio significatur: idque probant exempla venditionis, emtionis, quibus Labeo abutitur. Præterea manifeste dicit, actum esse generale nomen, contractum non esse. Non igitur dubium est, quin id senserit Labeo, quod diximus, neque id definitioni supra a nobis posita vel potius diuisioni iuris vulgatæ, aduersatur. Nam reuera contractus est omnis, etiam si vnus alteri tantum obligatur: sic enim res, quæ disunctæ erant, ita consensu in vnum contrahuntur, vt qui contrahunt, incipiant inter se vnum constitutum habere, id est, vnum negotium. Sed aliter verba vsurpantur, cum per se ponuntur, aliter cum idem verbum cum aliis speciebus eiusdem generis ponitur. Labeo explicabat eum locum, in quo prætor hæc tria coniunxerat, quod actum, gestum, contractumue erit. Contractus nomen et si per se generale est, tamen cum coniungitur cum aliis speciebus eiusdem generis, euenit, ex instituto & sententia loquentis, vt quod prius nomen generis erat, fiat nomen speciei, a ceteris distinctæ. Quod intelligitur in verbis iniusti, rupti, & irriti testamenti, vt docet Iustin. *in §. alio. Institutio. quibus mod. contr. in fin.*

Ex hac definitione contractus intelligimus per hunc tit. de rebus creditis nihil aliud significari, quæ de contractibus, vt initio posuimus. Nam quorum definitiones sunt eadem, ea quoque inter se sunt eadem. Diximus aut contractum esse duorum consensum, quorum vnus fidem det, se aliquid daturum facturumue, alter assentiatur. At creditum idem continet. *d. l. 1. ff. eod.* Proinde res contractæ sunt res creditæ, & contractus creditum est, ne clarius patet verbum credendi, quam contrahendi, si rem spectes, non significationem verbi. Solum hoc interest, quod contractus continet vtriusque contrahentis actionem & creditoris & debitoris. Creditum autem significat tantum actionem eius, qui credit, non eius qui dedit, sed nihilominus ex credito debitum, & contra ex debito creditum intelligitur. Estque hic vsus loquendi iuris auctorum, vt quoties res aliqua constat ex duabus partibus, quarum vna pars esse non potest sine altera, ex vnus partis appellatione totum designetur, vt puta ¶ stipulatio proprie significat interrogationem creditoris aliquid ab alio stipulantis, sed quia utilis stipulatio nulla est, nisi sit, qui promittat stipulanti, eo fit, vt stipulatio totum contractum significet, & actionem tam promittentis quam stipulantis. *l. 5. §. stipula. de verb. obliga.* Donatio ¶ quoque proprie significat actiones eius, qui donat, non eius qui accipit, sed quia nulla est donatio: nam nisi sit qui donationem accipiat, donationis verbo vtrumque intelligeretur, & actio donantis, & donatum accipientis. Sic & promissio, quæ sit fideiussoribus datis, proprie est solum in promissore, qui dat fideiussores, quæ & satisfactio appellatur, & tamen verbo satisfactio intelligitur, & promissio debitoris, & stipulatio creditoris fideiussores accipientis. *l. 1. qui solvere. cog.* Sic qui emtionem dicit, intelligit

intelligit ¶ quoque venditionem, & quia venditionis verbo etiam emtio intelligitur, quia non potest esse emtor sine venditore, neque venditor sine emtore. *l. veteris. de act. emt.* Eodem modo res creditæ proprie dicuntur, quæ creditæ sunt a creditore, nec a debitore creduntur, sed promittuntur. Sed quia natura non potest esse creditor, nisi sit debitor, nec quisquam debitor, nisi sit qui credat, eo fit, vt rerum creditarum verbo simul & res creditæ & debitæ intelligantur, id est, contractus totus stans actione creditoris, & actione debitoris, non verbi significatione, sed consequentiæ necessitate, quoniam hæc sunt *verba n.* Sed cur, cum verbum contractus sit plenius & notius, quæ verbum credendi, quod vnus tantum partem contractus continet, maluit ¶ prætor in hac inscriptione dicere *de rebus creditis, quam de contractibus?* Quia prætor titulum ait instituto suo conuenientem. Proponebat autem prætor edicta non de contractibus, i. non ea edicta quib. diceret, quo modo contractus fierent, & quibus ex causis obligatio contraheretur, sed reb. ante contractis inter aliquos pollicebatur actiones edictis de iis rebus, quæ debebantur ex contractu. i. quæ erant creditæ. Postea iuris interpretes ea edicta interpretati docuerunt, quib. rebus quoque contractus perficerentur, vt post illorum explicationes nihil referat, vtrum hunc tractatum de contractibus esse dicamus, an de reb. creditis. Rursus quæro, cum ex reb. debitis intelligantur res creditæ, non minus quæ ex reb. creditis intelliguntur res debitæ, cur maluit prætor dicere de reb. creditis quæ de reb. debitis? Resp. Est vtrum dicamus ad rem nihil interest, tamen ad institutum prætoris multum interest, cuius institutum fuit in edictis proponendis. Nam iis edictis, quib. hunc titulum de reb. creditis proposuit, cauit non debitoribus sed creditoribus, vt pote quibus polliceatur actionem de reb. creditis. Consequitur igitur, vt polliceretur actionem de iis reb. quas ipse credidisset, vt actio referretur ad eos, de quorum actione agebatur. Vt autem ex superiore definit, contractus & credendi intelligimus, *tit. de reb. creditis.* esse titulum de oib. contractibus. non de vno tantum: sic & illud intelligimus, tit. de reb. cred. non esse de aliis causis obligationis, quæ de contractibus. vt & tantundem contineat, neque latius pateat, vt pote ex quasi contractibus. ex maleficiis, & quæ maleficiis nascuntur obligationes, non minus, quæ ex contractibus. Sed ex iis causis non dicuntur, res creditæ, non dicitur creditor is, cui ex iis causis aliquid debetur, quoniam ex iis causis nemo est, qui fidei det & promittat aliquid alteri. Proinde nec quisquam alteri promittenti assentitur. i. credit. Quæ tamen definitio est credendi *in d. l. 1. ff. eo.* Sed hic opponitur *l. creditoris. l. creditorum. de verb. sign.* vbi creditores dicuntur habendi esse oēs, quibus aliquid ex quavis causa debetur. Proinde etiam quibus ex maleficio debetur, vt apertius expressam est *in l. si cui. de verb. sign.* Resp. Aliud est creditores esse oēs, quib. ex aliqua causa debetur, aliud creditores habendos esse, quib. ex maleficio debetur. Reuera creditores non sunt, quia nihil credunt, nihil assentiuntur promittenti: sed iuris sententia nihilominus creditores habendi sunt. i. habendi sunt loco creditorum, vt hoc verbo exponitur. *in l. si cui. de verb. sign.* Est autem hic sensus: Quoties lege aut edicto aliquid

tribuitur creditoribus. vt fit *in l. iurisge. §. pen. & vlt. de pact.* toties lex sic accipienda est, vt contineantur non tantum ii creditores, qui contraxerunt, sed et ii omnes, quib. ex alia causa quid debetur, quæ ex contractu, quoniam in iis eadem ratio est. Nam non minus ex maleficio quid debetur, quam ex contractu. Proinde ¶ in quo eadem ratio, in eo idem ius statutum est, si non verbis, attamen ex sententia legis. *l. aliud 32. ad L. Aquil.* Postquam intelligimus, contractum esse duorum plurimumue conuentionem, si tamen ex ea conuentione vnus alteri obligatur: consequens vt queratur, an ex omni ¶ conuentione alter alteri obligetur, & qua conuentione? vt sic efficiatur, eam conuentionem, ex qua obligatio nascatur, eum contractum esse, quæ quærimus. Hæc quæstio explicatur contractu diuisione. Quod vt intelligatur, sciendum est, quasdam conuentiones obligationem parere, ex solo consensu, quales sunt emtiones, venditiones, & similes, de quib. suo loco: quasdam non parere solo consensu, sed ita demum, si aliquid ad conuentiones accesserit, quo conuentione iure confirmetur. Quæ cum ad conuentionem accesserint, quib. conuentione confirmetur ¶ tria sunt: 17 Res, verba, i. stipulatio, literæ. i. chirographum de pecunia debita interpositum, post biennium, quæ interpositum est. Hinc nata est illa diuisione contractuum, quæ traditur *in §. 1. Inst. de obl. vt sint videlicet 4. contractuum species.* Aut. n. re fiunt, aut verbis, aut literis, aut consensu. i. solo consensu, vt *sup. exposuimus.* Hac diuisione posita facile statuere possumus, quid sit illud, quod vulgo querunt & tractant interpretes. *in l. iurisge. §. 1. de pact. & in l. legem. sup. de pact.* Nam illic, quoniam animaduertunt a veteribus pacta ¶ nuda dici, quæ actionem non 18 pariunt. *l. 1. §. sed cum nulla. de pact. & d. l. legem. sup. de pact.* ideo ea, quibus efficitur, vt pacto actionem pariat, appellauerunt inepto & barbaro vocabulo, vestimenta, quia homo nudus & barbaro opponitur vestitui. Hoc vestimentorum verbo intelligunt eas res, quæ cum accesserunt ad conuentionem, conuentione confirmatur & obligationem parit. Querunt igitur quot sint hæc res, seu quot ¶ sint vestimenta pactorum? 19 Hac de re interrogati respondebimus ex superiori diuisione, huiusmodi res tres esse, res, verba, literas. Interrogati præterea, an sint plura vestimenta, id est, plures res, quib. conuentione confirmetur, negabimus, plures esse. Nam si plures sunt, est vitiosissima superior diuisione. Si enim plures res sunt, quibus conuentione confirmetur, crunt multo plures contractuum species, quam quæ superiore diuisione continentur. Nam omnes conuentiones, quæ obligationem pariunt, sunt contractus. Recta autem diuisione est, nisi iuris auctoritatem infirmare volumus. Non sunt igitur plures res, quibus conuentione confirmata obligationem pariat. In hac re multo magis error eorum nobis detegatur, si cognouerimus, quæ præterea vestimenta pactorum nominent. Accurcius igitur ad *d. l. iurisge. §. quinimo. de pact.* cuius sententiam ceteri sequuntur, præter ea tria quibus conuentiones confirmari diximus, primum ponit hoc, vt loquitur, vestimentum, nempe consensum. Quia vt obligationes quasdam dicitur contrahi re, verbis, literis: sic quasdam dicitur consensu, quo nihil dici potest ineptius. Nam ¶ consensus 20 hic nihil aliud est quam conuentione. *l. 1. §. 1. de pact.*

Non potest autem per rerum naturam, quin aliud sit res, quæ confirmatur, & aliud quod confirmat, aliud quod vestitur, aliud vestimentum. At in iis contractibus, quæ cōsensu fiunt, conuentio est res, quæ confirmatur seu vestitur, si modo ea res egeat confirmatione, seu vestimento. Nō potest igitur ea conuentio sibi ipsi esse vestimentum. id quo conuentio confirmetur. Et res ita se habet. Contractus qui fiunt consensu, solo consensu perficiuntur, neque alias res ad confirmationem desiderant. *ut tit. de obl. qua ex cons. Inst.* Stultum est igitur in his requirere, ut loquantur, vestimentū, & si requiremus, ipse cōsensus sibi vestimentum esse nō posset. Deinde ponit Accursius interuentum rei, & vocat interuentū rei, cum dedi tibi, aut feci aliquid, ut vicissim mihi quid dares, aut faceres. Ex hoc genere conuentionū obligationem nasci constat. *liuris gent. §. 1. de pact.* Non nascitur autem obligatio ex sola cōuentione, sed ex eo, quod prius tibi dedi, aut feci quid. Hanc dationem & hoc factum appellant, *Interuentum rei.* propter quem obligatio nascitur, & recte appellant. Et hic ipse interuentus est res, quæ confirmat conuentionē & obligationem. Sed imperite distinguunt interuentum rei a re, qua dicimus quosdam contractus perfici. Nam interuentum rei nihil aliud est, nisi res interueniens, cuius accessio confirmat conuentionem. Huiusmodi autem conuentiones numeramus inter eos contractus, qui re fiunt. Itaque ab eis seiungi non debuerunt. Tertio loco ponit coherentiam contractus. Hanc autem appellant, cum in emendo & vendendo, & similibus contractibus bonæ fidei conuenit inter nos, me aliquid facere, vel tu faceres. Exēpli gratia, vendidi tibi fundum, & conuenit in vendendo, ut Stychus fundo accederet, vel vendidi tibi partem agri, & conuenit, ut alterā partem cōductam haberes in 10. annos. Ex iis conuentionibus obligatio nascitur, idque est quod a veteribus dicitur pacta conuenta ex continenti facta inesse bonæ fidei iudiciis, ut pariant actiones. *d. l. Iuris gent. §. quinimo. de pact.* Cur hæc conuentiones ita actionem pariunt præter regulam iuris cōmunem, qua efficitur, **21** ex pacto actionem non nasci? *d. §. quinimo. & §. sed cum nulla. d. l. Iuris gent. de pact.* Resp. quia hæc conuentiones coherent contractibus. Hoc falsum est. Nam hæc conuentiones ex continenti factæ obligationem pariunt, non quia coherent contractui, sed quia insunt, ut veteres loquuntur, id est, quia sunt pars contractus, nempe aut rei venditæ, aut pretii soluendi. *l. fundi antep. de cont. emt.* Quod si hæc conuentiones pars sunt emtionis & venditionis, consequens est eas actionem parere ex solo consensu, quoniam emtio & venditio solo consensu constat. Itaque hic duplex error est. Primo quod dicunt has conuentiones confirmari coherentia, cum sint pars emtionis. Deinde quoniam hanc coherentiam, vestimentum vocant, cum certum sit, contractus, qui consensu constant, nihil requirere præter consensum ad obligationem. Quarto loco ponit Accursius incoationem operis. Quia si quis pollicitus sit ciuitati, se quid facturum, sine alia causa, nō obligatur statim ex pollicitatione, sed si facere cœpit, quod pollicitus erat, & cœpit obligari. *l. 1. de pollicit.* Imperite, quod de pollicitatione dicitur, transfertur ad conuentiones seu contractus, de quibus agimus. Primo quia conuentio nō est pollicitatio, sed toto ge-

nere distat a pollicitatione. Quia pollicitatio est vnus offerentis promissum, pactio autem est duorum pluriumue consensus. *l. 3. in pr. de pollicit.* Deinde si quis pacto promiserit, se præstiturum, nō obligatur pacto nudo ab initio: hoc amplius, quamuis pactum secutus certis annis idem præstiterit, quod pactus erat, tamen conuentio nō confirmatur, nec in posterum obligatur, ut idem præstet. *l. si certis annis. sup. de pact.* Non est igitur incoatio operis numeranda inter res, quibus conuentio confirmatur. Postremo numerat inter hæc vestimenta iuramentum, & tamen ita numerat Accursius, ut id repadiare pro modum videatur. Sed nihil verius, iuramentum esse rem, qua interdum conuentio cōfirmatur. Id receptum fuit in promissione liberti: qua libertus patrono promisit donum, munus, vel operas. Nam si simpliciter promiserit, pacto nudo non tenetur: si stipulanti patrono promiserit, obligatur ex stipulatione. Hoc amplius, et si iuramentum affecerit & promiserit, se præstiturum. Ex iuramento nascitur olim obligatio, quæ & iuramentum obligatio appellabatur. *l. qui libertinus. l. ut iuramentum des. per. liber.* Ex quo apparet, pactioem alioqui nudam, iuramentum accedente, confirmari. Cur ergo hæc res & hoc, ut loquuntur, vestimentum prætermissum est in contractuum diuisione. Nam ea diuisione nulli contractus ponuntur, qui dicuntur fieri iuramentum. Resp. Videri potest id a veteribus consilio factum; quia raro hæc species incidit. Locum enim habet in promissione liberti, nec quarumlibet rerum promissione, sed certarum. Iura tamen ad ea accommodari solent, quæ ut plurimum, non qua raro accidunt. *l. nam ad ea. de LL.* Sed tamen cum hoc modo confirmatur conuentio, hæc species prætermittenda non est. Verum tamen docēdi causa superiorem diuisionem retinebimus, ut statuamus, contractus tantum fieri, aut re, aut verbis, aut literis, aut consensu solo. Ex qua diuisione hanc usum percipiemus: primo ut nouerimus, quæ conuentiones in vnuersum obligationem pariunt. Nam si conuentio sola est, pariet obligationem: si est ex natura cōm contractuum, qui cōsensu solo fiunt, sed conuentionem aliquid accesserit, intelligimus, tū obligationem parere, si aut res accesserit, ut rem in hac diuisionem nominamus, aut accesserint verba, id est, stipulatio, aut literæ. Deinde eadem opera intelligimus, qui sint in vnuersum cōtractus. Nam quæ conuentiones obligationem pariunt, diximus esse contractus. Postremo si quæretur a nobis, quæ res cum ad conuentionem accesserint, cōfirmant conuentionem? Resp. ex superiore diuisione, eas tres esse, neque plures, nempe rem, verba, literas: intelligemusque consensum & coherentiam contractus, quam vulgo vocant, esse eorum contractuum, qui re fieri dicuntur. Incoationem autem operis promissi ad confirmandam conuentionem nihil prorsus pertinere.

Generibus contractuum summis cognitis, species singulorum restant, quæ cognoscendæ sunt. De contractibus, qui re cōtrahuntur, statim initio huius libri dicitur, ut tibi docemus. De stipulatione non agitur hoc libro, sed libro octauo, *inf. sub tit. de non nu. pact.* De contractibus, qui consensu fiunt, docetur sub tit. mandati, ex quo tit. de iis tractare incipit. Initium autem tractationis est ab iis, qui re fiunt, ut dixi-

ut diximus. Ut scire possimus, qui sint cōtractus huius generis, vel potius, quæ huius conuentionis genera sint, ante omnia constituendum: quid sit obligationem re contrahi? Huius definitionis ignorantia magnos & multos errores peperit. Fecit enim ut non tantum prætermitterentur aliqua species contractuum, quæ ad hoc genus pertinebant, sed etiam prætermitterentur genera duo late patentia, & prætermitterentur sub titulo quibus. *mo. re. contr. obl.* & ita prætermitteretur, ut ignoraretur, ad quod genus contractuum referri debebant. Primum genus est prætermissum eorum omnium contractuum, qui in nominati dicuntur, ut, *do ut des, do ut facias, facio ut des, facio ut facias.* Deinde alterum genus eorum quod conditio indebiti, & conditio ob causam datorum. Quæ tamen genera ad hanc partem referri debent, alioqui multa absurdissima consequentur. Id autem intelligi plane poterit ex definitione. Sic igitur addendam, *re obligatio contrahi dicitur iuris auctoribus: Dedi tibi aut feci aliquid, ut vicissim aliquid dares aut faceres.* Hæc definitio sic probatur: constat ex omni huiusmodi conuentione iure ciuili obligationem nasci, *liuris gent. §. 1. de pac. l. 5. §. 1. & §. 7. l. solent. de prescrip. verb. l. legem. C. de pac.* Constat & illud, pars conuentionis contractus esse, *l. 3. l. si dominus. l. ob causam. de prescrip. verb.* Si sunt contractus, necesse est, eos aut consensu solo fieri, aut fieri verbis, aut literis, aut si nihil horum est, necesse est re fieri, *ex super. diuis.* In iis contractibus ex solo consensu obligatio non nascitur, *l. ex plac. infra de rerum permut. l. diuis. de pact. l. 1. de rer. permut.* Hic quoque obligatio non nascitur ex literis. Fingimus enim nullum chirographum interuenisse. Non nascitur etiam ex verbis, id est, stipulatione. Nam rem proponimus sine stipulatione gestam. Restat igitur, ut hæc obligatio re contrahatur: alioqui manca erit veterum diuisio de contractibus. Sed manca non est saltem in hac parte. Et vere in his conuentionibus & contractibus, dicitur obligatio contrahi re. Nam intelligendum est tunc obligationem dici re contrahi, cum nō sola conuentio obligationem parit, sed re tradita initium obligationis præbet. Sic mutuum, exempli gratia, quod re contrahi constat, si conuenit inter nos, ut tibi 100. mutua darem, & tu redderes calendis, mihi non obligaris, neque ego tibi. Quare hic mutuum est, quod non perficitur sola conuentione. Quando igitur mihi obligaris? Tunc cum ego tibi re ipsa 100. numeravi, ut tibi essent mutua. Et ideo dicitur re hæc obligatio contrahi, quia res tradita seu numeratio initium attulit obligationi. At cum ego tibi do Pamphilum, ut mihi Stychum des, ut sit in permutationibus: hic res tradita initium obligationi præbet, ut diserte scriptum est *in l. 1. de rer. permut.* Vel, ut alibi dicitur, conuentio ex rei traditione sumit effectum, *leg. diuisiones. de pac.* Ergo cum ita tibi dedi, ut mihi dares, obligatio re contrahitur, quia ex re tradita cœpit debitor obligari, non ex sola cōuentione. Si tunc recte dicitur obligatio re contrahi, cum rem dedi, ea conuentione interposita, ut vicissim aliquid dares aut faceres, quia res tradita initium obligationi dedit, consequens est etiam, tunc recte dici obligationem re contrahi, cum feci aliquid ea lege, ut vicissim aliquid dares aut faceres. Veluti, cum manumisi

Stychum, ut Pamphilum mihi dares. Nam etsi res a factis specialiter interdum distinguantur, *ut §. ult. Inst. de verb. obl.* tamen generaliter omne factum res est, & in usu iuris sic verbum rei usurpatur, ut referatur ad facta. Huc tenus illa: Interdum stipulatio ex re dilatione capit, *l. 2. 3. de verb. obl.* interdum ex datione aut facto, quod in stipulationem deductum est: veluti cum stipulatus sum infulam ædificare. Ex hac re, id est, ex hoc facto dilatio nascitur, *ut ibi scriptum est.* Item cui rei dolus malus aberit, id est, cui facto, *l. stip. ista. 38. §. si quis. de verb. obl.* Item quanti ob eam rem æquum esse videtur, in edicto qui deiecerint vel effuderint, id est, quanti ob id factum, quod deiecerint vel effuderint, id est, quanti ob id factum, quod dicimus, scio proprie veteres dixisse obligationem re contrahi, cum res data est, & de eadem re restituenda agitur, aut de alia eiusdem generis. De eadem, ut in commodato & similibus. De alia eiusdem generis, ut in mutuo, ut ex mpla declarant & rationes adiunctæ. *Inst. sub tit. in l. qui. mo. re. contr. obl.* Quo sensu illud dictum est, obligationem re re contrahi non posse, nisi quatenus datum est, *l. si tibi. in prin. de pact.* ubi sensum huius esse apparet, re obligationem re re contrahi non posse ad restitutionem rei, nisi quatenus datum est. Non enim potest restitui, nisi quod acceptum est. Sed hoc angustius est, quæ ut cōm. dicitur omnia, quæ sunt huius generis. Etsi verbi significationem respiciamus, non minus proprie dicitur obligatio re contrahi, cum dedi tibi aliquid, ut aliquid quiduis mihi dares, ut sit in permutatione. Vnde & in hoc genere obligatio dicitur nasci ex re tradita, *d. l. 1. de rer. permut.* Sed non omnes contractus, qui re fiunt, *ut supra d. finitimus,* sunt vnus generis & vnus non vnus. Ideo genera eorum cognoscenda sunt, ne vel pauciores putemus esse huius generis, quam sunt, vel ne eos, qui sunt huius generis, in aliis confundamus, & ex ea cōfusione nascatur obscuritas, quæ multos in errorem deduxit. Ex iis contractibus qui re fiunt, quidam proprium nomen habent, in quibus & conuentio & obligatio non exprimitur: sed intelligitur partim ex nomine, partim ex natura singulis iure attributa, & ideo in iis cognoscendis & explicandis maior est labor, quia non omnia hic conuentione apta continentur. Quidam in conuentionibus nemine flant, nec nomen habent, in quibus tantum debetur, quantum conuentione comprehensum est. Eorum quoque nomen habet, in quibus res ex nomine intelligitur, sunt octo: *Mutuum, Commodatum, Precarium, Pignus, Depositum, Dos, Iudicium, & susceptum Iuramentum.* Ex his illis quatuor, Mutuum, Commodatum, Depositum, Pignus, conuenit inter omnes re contrahi. De iis enim diserte scriptum est sub tit. *quibus. mod. re. contr. obl.* De mutuo agitur sub tit. *si cert. per. infra.* De commodato sub tit. *commodati. inf.* De deposito sub tit. *depositi. inf.* De pignore, sub tit. *de pignor. act. inf.* Si commodatum re contrahitur, consequens & re contrahi precarium. Nam in precario idem factum, eadem conuentio & restitutio est, præterquam paucis in rebus. De eo dicitur sub titulo commodati. Dotis restituendæ obligatio eodem modo re contrahitur, uti mutui & pignoris obligatio, dote marito data & marito obligatur, ut dote in restituat soluto matrimonio. *l. 2. ff. sol. matr.* Conuentio in eo

non exprimitur, sed nomine dotis satis declaratur. Nam dos est, quidquid marito datur, ut sit apud eum pro oneribus matrimonii, *l. dotis de iur. dot. leg. pro onerib. inf. de iur. dot.* Si pro oneribus matrimonii, apparet id agi, ut matrimonio soluto ne sit dos, id est, ut maritus eam restituat. Obligatio tamen ex hac conventionione non nascitur, sed ex dote data. Nam nisi dotem acceperit maritus, non potest dos ab eo exigi, quamvis conuenierit, ut ipse dotem restitueret, *l. maritus. tit. sol. matr.* Et ideo in dotis restitutione eadem obligatio est, quæ in pignore aut mutuo, ut dixi. Nam si res in dotem data sunt, quæ non constant numero, pondere, aut mensura, maritus de iis ipsis tenetur restituendis soluto matrimonio, ut sit in pignore creditori dato. Sin data sint, quæ pondere, numero, mensuraue constant, ut pecunia numerata, maritus obligatur, ut is qui mutuum accepit, id est, obligatur ut reddat non easdem res, quas accepit, sed alias eiusdem generis. *l. res in dot. de iur. dot.* Nulla igitur dubitatio esse potest, quod dotis restitutione obligatio sit contractus, & contractus qui re fiat: cuius conuentio & obligatio ex nomine dotis intelligatur, non ex aperta conuentione. Sed de dotis restitutione hoc libro non actum est, sed libro 5. quia eo libro de matrimoniis agebatur: matrimonii autem accessio dos est. Itaque de dote illic actum est per occasionem & consequentiam nuptiarum. Ceterum si res ipsa per se spectatur, id est, dotis contractus, & obligatio, hic contractus est, qui non minus re fit, quam mutuum, commodatum, pignus. Nec minus suo nomine designatur, non conuentione aperta. Iudicium quoque in hoc genere numeramus, id est, iudicium acceptum, seu, litis contestationem. Iudiciis contra hi diserte scriptum est in *l. 3. §. idem scribit. de pecul. nec contractus* verbo illic quasi contractum intelligere debemus. Nam ibidem adiectum est, *Iudiciis contrahi, ut stipulatione perinde consensu.* Proinde iudicii obligationem contractum esse, ut stipulationem. Et recte. In iudicio accipiendo inest hæc conuentio, Actor petit, quod sibi debetur. Reus cum iudice sumit de ea re, & se iudicio eius rei subiicit. Verbo iudicii hoc dicere intelligitur: solvam quod petis, si iudex iudicauerit me debere. Vnde non ante vere obligatio nascitur, quam res iudicata sit. Inde dicitur in eo §. obligatio iudicati contrahi iudicio accipiendo. Vnde actio hoc nomine proposita dicitur actio iudicati. *l. miles. §. ult. de re iud.* Hæc conuentio non exprimitur, sed nomine iudicii accepti a parte intelligitur. Et si autem hæc conuentio est in iudicio accipiendo, ut dixi, tamen hæc conuentio ex sola obligatione non nascitur, sed ex re. Reus enim promittit se iudicatum soluturum: sed sub conditione, si sententia iudicis condemnatus erit, id est, si actor probauerit eum debere, si eum conuincerit, denique fecerit, ut conuictus a iudice condemnatur. Nam hæc omnia continentur in verbo iudicati. *l. iudicati. inf. de re iud. l. negantes. inf. de obl. & act.* Cum reus condemnatus est, hæc omnia fecit actor, quæ supra scripta sunt. Probauit sibi deberi, reum conuicit, & eo rem perduxit, ut iudex eum condemnaret. Fecit igitur actor, ut reus iudicatum solueret. Iam autem posuimus, quoties dedi tibi aut feci, ut vicissim dares aut faceres, conuentione inter nos interposita, obligationem re contrahi. Ex quo efficitur huius generis obligationem esse, quæ iudicio contrahi-

tur. Sed ideo de hac obligatione agitur sub tit. *de re iudic. ff. in d. l. miles. §. ult.* quia hæc obligatio est effectus rei iudicatae. De effectu autem rerum iudicatarum eo titulo agitur. Sed si obligationem hanc per se spectamus, & eum contractum, quo obligatio contrahitur, intelligere debemus eum contractum esse, qui re fiat eo modo, quo diximus. Si iudicio contrahitur consequens est, & iureiurando suscepto contrahi, tunc cum deferente reo actor iurauerit sibi quid deberi. Nam ex iureiurando eo nomine actio actori datur. *l. actori. inf. hoc tit. l. 5. §. dato. de iureiur.* Hæc actio cum sit in personam, nascitur ex contractu. Nascitur enim ex conuentione. *l. sed & si seruus. de iureiur.* Sed non simpliciter ex conuentione, id est, non ex conuentione sola, verum ex eo, quod actor iureiurando sibi delato facit, ut reus aliquid daret, & reus se id daturum promissit, quæ conuentio ex nomine iurisiurandi delati intelligitur. Cum enim reus iurauerit, *ego tibi solvam, quod petis.* Actor cum iurauerit, in eam ipsam rem consentire & conuenire intelligitur, ubi hoc amplius actor iurat, tunc intelligitur præstare eam rem, quæ initium huic obligationi præstat. Et certe si iudicio contrahitur, consequens est & iureiurando dato eodem modo obligationem contrahi actori, quia iurisiurandum habet instar iudicii. *l. qui iur. §. ult. de iureiur.* Eorum contractuum, qui re sunt, nec trāsferuntia aliud nomen, duæ sunt species. Nam quidam sunt in quibus conuentio exprimitur verbis: quidam, in quibus conuentio tacita est, sed ex eo quod agitur per contrarium colligitur. In quibus conuentio expressa est, ii sunt contractus, qui vulgo innominati vocantur, quo ex genere hæ sunt species, *do ut des, do ut facias, facio ut des, facio ut facias.* de quibus Paulus tractat. *l. naturalis. de prætor. verb. de hoc genere agitur. inf. de permu. rerum.* In quibus autem tacita est conuentio, non expressa, ii sunt, in quibus aliquid ob causam datum est, vel præteritum, ut cum aliquid tanquam debitum solutum est. Vel futurum, veluti cum do, ut Stichum manumittas. Nam in iis negotiis præter apertam conuentionem tacite contraria conuentio constare intelligitur, ut causa cessante, repetatur quod datum est. Ex quo genere sunt conditiones rei datæ, conditio indebiti, conditio ob causam datorum, & similes, de quibus dicitur sub tit. *de cond. indeb. & seqq.*

AD TIT. I. DE IURE-

IURANDO.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 *Iurandum quid?*
- 2 *Iurandum quibus de causis in negotiis adhibeatur.*
- 3 *Exceptio iurisiurandi qua?*
- 4 *De iureiurando cur hoc libro agatur?*
- 5 *Iurandum voluntarium quod sit? & num. 11. Et cur ita dicatur? ibid.*
- 6 *Iurandum necessarium quod sit? & num. 12.*
- 7 *Iurandum iudiciale quod sit? & num. 13.*
- 8 *Quid a voluntario & necessario differat?*

Prætor & magistratus reliqui, qui iurisdictioni præsumunt, iudices dicuntur. Genus aliquod diuidi in duas species, quarum vna generis nomen retineat, altera non, absurdum non est. Conuentio quid? Conuenit inter omnes, veram esse definit. iurisiurandi, quæ traditur a Cic. lib. 3. Offic. ut sit iurandum affirmatio religiosa. Est autem religiosa, quoad, inuocato nomine Dei, aut Deo teste vel vindice adhibito, aliquid affirmatur. Iurandum in negotiis hominum variis de causis adhibetur: alias adhibetur in contractibus fidei firmandæ causa, cum quis iurat, aliquid se daturum facturumue, aut contra non facturum, de quo in *l. non dubium. 5. d. l. si quis maior supra de transact. auth. sacram. supra si aduersus conuentione, & innumeris in locis.* Interdum adhibetur in iudicio a litigatore purgandi sui causa, etiam tum cum aduersus eum nihil probatur, ut in *auth. nouo iure. infra de pæn. iud. qui ma. iud.* alias adhibetur (qui vltus iurisiurandi frequentior est, litis decidendæ causa inter eos, inter quos de re aliqua cōtrouersia est, de quo genere hic agit. Qua in parte edictum proposuit prætor, quo introduxit remedium litium expediendarum iureiurando. Sic autem iurandum remedium litis expediendæ expeditum esse potest, si duo concurrant. Vnum: Si is, qui litem iureiurando decidere cupit, id impetrat, aduersario etiam nolente. Tum, si iureiurando præstato iurandum seruatur, ut pro legitima probatione habeatur. Vtrumque hoc præstitit prætor edicto de iureiurando. Nam & deferenti consuluit, & iuranti. Deferenti consuluit, dum aduersario, cui iurandum deferretur, necessitatem imponit iurisiurandi suscipiendi aut referendi. *l. iur. & ad pecun. §. ait. & §. seq. l. manifeste. ff. eod.* Consuluit iuranti, dum iurandum ratum habet, quam ad rem prætor reo, qui iurauit, pollicitus est, se exceptionem daturum, quæ exceptio appellatur in exceptio iurisiurandi. *l. 3. ff. eo. §. æque. inf. de except.* Actori autem, qui iurauit sibi deberi, pollicitus est se actionem daturum, quasi satis probatum esset iureiurando. *l. 5. §. dato. ff. eo. l. actori. inf. hoc tit.* Et hoc propter religionem iurisiurandi & conuentionem, ut scriptum est in *l. sed & si seruus. ff. eo.* Propter religionem fit, ut iurandum pro iusta probatione habeatur. Propter conuentionem autem fit, ut iurandum vim habeat transactionis. *l. 2. l. admonendi. in fin. ff. eo.* Propter quos effectus iurisiurandi factum est, ut non male tractatus de iureiurando insereretur in hoc libro, siue ei tractationis, in qua de contractibus agitur. Nam hoc libro de probationibus agitur. Iurandum autem etiã probationis vim habet. Sed maxime hic agitur de contractibus, id est, de conuentionibus, quæ iure obligationem pariunt. Iam autem diximus, etiam iurandum hanc conuentionem habere, cum actor deferente reo, sibi deberi iurauerit: estque conuentio non nuda, ut reus det, aut faciat, sed quæ assumptum habet factum actoris, interpositum ea lege ac nomine, ut reus aliquid daret. Iurat enim actor ut reus debeat, quod petitur, qua ratione non male hoc loco de iureiurando tractatur: quasi de ea re quod interdum contractum habeat, qui re perficitur. De iis autem contractibus hoc libro agitur. In Paratit. hoc tit. hæc inscriptio est. De iureiurando voluntario, siue necessario, siue iudicia-

li. Quæ diuisio cum ad totum tit. pertineat, & sepe verba huius diuisionis occurrant in disputat. interpretum: recte faciemus, si initio quid hæc verba valeant, dixerimus. Accursius ad *l. 1. hoc tit. & ad inscriptum. ff. de iur. Item si quis postulat. Inst. de act.* hæc genera definiuit, cuius definitiones vulgo receptæ sunt, nec omnino malæ. Ex horum igitur sententia voluntarium iurandum est, quod deferretur a parte parti extra iudicium, seu ex consensu litigatorum, de quo in hac *l. infra.* in illis verbis: *ex consensu utriusque partis.* Et hoc citra controuersiam recte voluntarium dicitur, quia & qui defert, volens defert, quia nemo cogitur iurandum deferre, & is cui defertur, volens suscipit, nec extra iudicium cuiquam delatum iurandum cogitur suscipere, atque ideo nec referre. Nam si quis cogitur iurare, aut referre iurandum, is per iudicem cogitur aut per prætorem. *l. delata. infra. h. t.* Necessarium est, quod a iudice litigatori defertur in dubiis causis, siue in inopia probationum, de quo in *l. 3. infra.* Et hoc quoque citra omnem cōtrouersiam, rectissime necessarium dicitur, ut utroque totum proficiscitur e necessitate, tum in deferendo, tum in suscipiendo. Nam qui defert, est iudex, sed non potest deferre iudex, nisi inopia probationum exigente, & hoc inopia exigente iurandum deferre necesse habet. Ille autem cui defertur hoc iurandum, neque sine causa recusare potest iur. neque potest referre: ut dicitur ad *l. 3. infra.* Iudiciale est autem id esse, definiunt, quod a litigatore litigatori defertur in iudicio, iudice imminente & instante, ut vel suscipiatur vel referatur: de quo illa verba accipienda in *l. 1. h. t.* vel a litigatore illata. Et certe, si verum fatendum est, iurandum hoc recte distinguitur a voluntario & necessario. Nam neque in totum necessarium est, neque in totum voluntarium, sed genus mixtum ex voluntate & necessitate. Si deferentem spectamus, hoc ius voluntarium est. Totum. n. proficiscitur a voluntate deferentis. Si spectamus, eum cui defertur, est hoc iurandum ex parte voluntarium est: licet enim ei cui defertur, non suscipere, dummodo id referat aduersario. *d. l. iurandum. & ad pecun. §. ait. §. seq. ff. eo.* Rursum hac parte necessarium est, quia is cui defertur, necesse habet, aut iurare, aut referre iurandum aduersario: alioquin solvere. *d. §. ait. & d. l. manifeste. ff. eo.* de quo plura dicemus ad *l. delata. infra.* Sed non male respondebimus, etiam in usu iuris prætorem & magistratus reliquos, qui iurisdictioni præsumunt, iudices dictos esse. *l. 1. ff. de iudic. & in tit. de reb. aut. iudic. possid. ite. ff. de iurisd. omn. iud. sup. & ibi in paratit.* Dici etiam potest, non recte hoc iurandum vocari solitum iudiciale, & distingui a necessario, quod a iudice defertur: quia necessarium non minus sit iudiciale, sed multo magis. Non. n. necessarium tantum in iudicio defertur, sed etiam defertur a solo iudice. Sed & hoc recte respondebimus, ex usu quoque iuris non esse nouum, ut genus aliquod diuidatur in duas species, quarum vna generis nomen retineat, utpote adoptio genus est, eius species duæ, adoptio & arrogatio, & tamen arrogatio non minus adoptio est. *l. 1. & 2. ff. de adopt. Itē cognati nomen generis est, cuius tamen species duæ. Agnati & quod nomine generis dicuntur, cognati, & tamen agnati non minus sunt cognati. l. idg. §. 1. de grad. & aff.* Sic in hac diuisione iurandum iudiciale est omne, quod in iudicio defertur: Huius species duæ. Necessarium, & istud specialiter dicitur,

Hugonis Donelli Commentarius

10

S V M M A R I A.

iudiciale, vt sic tria genera efficiantur, necessarium voluntarium, iudiciale. Sunt qui hæc genera ita distinguunt. Voluntarium ¶ dicunt esse, quod ex consensu litigatorum defertur. Necessarium, ¶ quod a litigatore litigatori defertur inuito, quia is, cui defertur, iurare, aut referre iusiurandum cogitur. *leg. 1. 3. manif. ff. eo.* Iudiciale id, ¶ quod a iudice defertur litigatori. Et quod de voluntario, item iudiciali dicunt, defendi potest: sed illud non potest, quod dicunt, Necessarium id esse, quod a litigatore defertur inuito. Nam vnaquæque res ex potiori parte, & ex pluribus partibus potioribus denominanda est. At iusiurandum, quod a litigatore litigatori inuito defertur, maxime ex parte voluntarium est. Nam a deferente totum est voluntarium: a suscipiente voluntarium quoque, quia fuit illi liberum non suscipere, dummodo id referat aduersario. Si quid hic necessitatis est, est in eo, quia is, cui defertur, referre saltim cogitur, quæ minima pars necessitatis est. Proinde si propter alterutram causam debuit appellari hoc iusiurandum, consentaneum fuit, vt potius diceretur voluntarium, q̄ necessarium. Deinde pessime hoc iusiurandum distinguitur a iudiciali, id est, eo, vt volunt, quod defertur a iudice. Nam in quo plures sunt necessitatis causæ, id potius necessarium appellandum fuit. At id, quod a iudice defertur, omni ex parte necessarium est. Fortasse omnes obiectiones recte ita vitabimus, propiusque accedemus ad sententiã iuris auctorum, si dixerimus iusiurandum tantum esse duplex: voluntarium & necessarium. Voluntarium, quod a litigatore litigatori defertur, siue deferatur in iudicio, siue extra iudicium. Optima ratio, quia quodcumq; a litigatore defertur, a conuentione proficisci dicitur. *d. l. qui iurasse. §. vlt. d. l. sed & si seruus. ff. eo.* Ergo ex voluntate, ¶ quia ¶ est duorum placitum & consensus. *l. 1. §. 1. de part.* Necessarium autem recte dicemus id, quod a iudice defertur, vt vulgo definiunt. Id autem iusiurandum non distat a iudiciali: sed est idem, quod & iudiciale appellatur. Nam quod necessarium est, idem est, quod defertur a iudice, & in iudicio. Itaq; in inscriptione huius *tit. in ff.* illa verba, *sive iudiciali, sive in iudicio* accipienda sunt, vt sit sensus, de iureiurando siue voluntario, siue necessario, siue, quod idem est, iudiciali. Vt scimus hanc particulam siue hunc habere vsum frequentem apud auctores, vt in scriptis Ciceronis, *Cato seu de senectute.* Et *Laelius seu de amicitia.* De verbis laborandum non est, dum sciamus, quodcumque iusiurandum extra iudicium defertur, totum ex voluntate pendere: quod autem defertur in iudicio a litigatore litigatori, id partim voluntarium esse, partim necessarium esse. Appellamus voluntarium, appellamus iudiciale, dū intelligimus rem, quam dixi, nihil refert. Id autem quod a iudice defertur, eiusmodi est, vt & deferre necesse sit, & delatum necesse sit, suscipere, quocumq; modo id appellauerimus, vel iudiciale, vel necessarium, vel vtroq; modo, nihil refert, dum illam necessitatem inesse huic iurijurando sciamus, quã supra posuimus.

Ad L. causa. I.

Causa iureiurando ex consensu vtriusq; partis vel aduersario inferente, delato & præsisto, vel remisso decisa, nec periurii prætenu retractari potest: nisi specialiter lege excipatur.

- 1 Iusiurandi vis in tribus consistit.
- 2 Iusiurandi causa quibus conditionibus decidatur.
- 3 Iusiurandum alicui deferre quid sit?
- 4 Delatum & relatum iuramentum an differant. Et qui deferant referant ve iuramentum?
- 5 Fidem habere cuius in re sua, quantumuis iuranti, iniquum est.
- 6 Iusiurandum ex consensu vtriusq; partis, quod opponatur?
- 7 Iusiurandum ab extraneo priuato delatum, iuranti nihil prodest, & aduersario nocet, secus si a iudice deferatur.
- 8 Iusiurandum cui defertur, si non statim iuret, sed discedat, neq; remissum ei sit iusiurandum, postea frustra iurat, quamuis initio suscepisset iuraturum.
- 9 Iureiurando reuocato, perinde est quasi non esset delatum.
- 10 Iusiurandum remittere quid sit?
- 11 Iusiurandum transactionis & iudicii instar habet.
- 12 Causa iureiurando decisa, nullo prætenu retractari potest. & infra nu. 18.
- 13 Lucrum ex suo dolo nemo consequi debet.
- 14 Scientes & consentientes non fraudantur.
- 15 Decipi quis intelligatur?
- 16 Iusiurandum nemine deferente iuratum, an & quando retractari possit?
- 17 Condemnatus, delato iureiurando causam retractare non potest.
- 18 Conditio nihil affirmat.

EX iis, quæ initio præfati sumus, apparet huius edicti & tractationis de iureiurando duo esse capita: vnum de necessitate suscipiendi iusiurandi: alterum de vi iusiurandi præstiti. De necessitate præcipue agitur in *l. 3. & l. delata. inf.* Vis iusiurandi commodissime comprehensa est hoc rescripto. In eo de vi iusiurandi ¶ hæc tria statuuntur. I. Iureiurando causam decidi iis conditionibus, quibus hic præscribuntur. II. Causam iureiurando decisa retractari non posse, nec prætenu periurii. III. Exceptio, nisi specialiter hoc lege excipiatur.

Causa ¶ iusiurandi deciditur certis conditionibus, quæ hic comprehensæ sunt, in quo tria hæc exiguntur. Primo, vt iuratorio delatum sit iusiurandum. Deferre ¶ alicui iusiurandum est postulare ab eo, vt iuret. Vnde quod hic dicitur, *iurare delato iureiurando, seu deferente aduersario*, alibi dicitur eadem significatione, *iurare postulante aduersario. §. item si quis postulat. Inst. de act.* quod in edicto dicitur delata conditione iurare. *l. 3. ff. eo.* Non fit in hoc rescripto mentio iusiurandi relati. Cuius tamen mentio fit in *l. actor. inf.* vbi nihil interest, quis iuret, delato iureiurando, an sibi relato. Sed hoc ideo prætermittum est, quia non fuit necesse adicere. Nam delati verbo ¶ relatum continetur. Vt enim verbo reddendi ¶ significatur iterum dare, *l. verb. redd. de verb. sign.* Sic verbo referendi continetur etiam simpliciter deferre. Defertur iusiurandum, qui primum postulat ab aduersario, vt iuret. Refertur iusiurandum is, cui delatum est, cum deferenti ita dicit: *Imo tu iurata esse, vt tu contendis.* Hoc modo etiam defertur iusiurandum. Ideo autem exigitur, vt iuratore deferatur iusiurandum, quia iniquissimum est cuiquam in re sua fidem

fidem ¶ haberi quantumuis iuranti, siue in re sua sit testis, siue in re sua iudicet, *l. nullum. ff. de testib. l. Iulianus. de iudic. tit. ne quis in sua causa iudicet. supr.* alioqui facile quiuis ad iusiurandum decurrens, liberabit se molestia iudiciorum, vt est in *l. 3. ff. eo.*

Secundum exigit, vt iusiurandum delatum sit, non a quouis, sed, vt hic scriptum est, ex consensu vtriusque partis, vel aduersario inferente. Ex consensu vtriusque ¶ partis iusiurandum interponitur, quod interponitur ex conuentione. de quo in *l. iusiurandum. quod ex conu. ff. eo.* Id autem est, cum vnus dicit aduersario, *si iuraueris ita esse, vt dicit, mihi satis est, & aduersarius consentit, atque ita iurat.* Inferente autem aduersario delatum iusiurandum accipere debemus, quod defertur ab eo, qui dicit, se velle causam decidi iureiur. aduersarii, quamuis repugnante primum aduersario, & cum is q̄ defert, nihilominus in eadem sententiã perseuerabit, aduersarius tandem iusiurandum suscepit & iurauit, ne a magistratu idē facere cogere, aut soluere. Hoc autē fieri potest, tam extra iudicium, quã in iudicio, vt non satis commode verba hæc vulgo accipiantur de eo, qui iusiurandum defert in iudicio. Summa autē horum verborum hæc est: *vt iusiurandum delatum retractari non possit, oportere deferri a litigatore litigatori, vt sic iusiurandum deferenti noceat.* Quid ergo si ab alio, quam a litigatore seu aduersario delatum erit? Resp. aut iureiurandum iuranti non proderit, aut ita proderit, vt non possit interdum retractari. Aut enim iusiurandum defertur ab extraneo, aut a iudice. Ab extraneo ¶ priuato delatum iuranti nihil prodest, vt aduersario noceat, *l. nec filius. inf.* vbi dicitur. A iudice delatum iuranti prodest, quamdiu res est in dubio, sed per appellationem retractari potest, & sine appellatione nonis postea instrumentis repertis, *l. admomento. ff. eod.* Ex quibus intelligitur, male hoc rescriptum vulgo referri etiam, ad iusiurandum necessarium, quod a iudice defertur.

Cui sententiæ tria aperte refragantur. Primum, quod de iureiurando agitur delato a litigatore: quo verbo non continetur iudex. Deinde quia dicitur iusiurandum ita delatum retractari non posse, quod ad iusiurandum a iudice delatum non pertineat, *d. l. admomento.* Tertium, in iis conditionibus exigitur, vt aut is, cui delatum est iusiurandum, iuret delato iureiurando, aut ei remissum sit iusiurandum. Si quis iuret, oportet iuret delato iureiurando, siue ex conditione delati iusiurandi. Vt id fiat, in eo tria insunt. Primum, vt qui iurat, iuret iisdem verbis, quibus iusiurandum delatum est, & vt veteres loquebatur, iuret conceptis verbis, *l. 3. in fin. l. 4. & §. in princ. ff. eo.* Hoc eo recte constituitur, quia et si coram Deo nihil interest, quibus verbis peieret, vt iram Dei incurras, tamē in superstitione plerorumq; imperitorum multum interest. Quoniam quibusdam verbis iurantes existimant, se non multum peccare, aliis verbis iurantes maxima religione tenentur. Secundum, vt cui iusiurandum simpliciter defertur, statim iuret. Quod si ¶ discesserit, neque ei remissum sit iusiurandum, postea frustra iurabit, quamuis initio suscepisset se iuraturum, *l. 5. §. pen. ff. eo.* Et hoc recte constituitur, quia qui simpliciter defert, id est, dicit, iura, intelligitur dicere iura in præsentia. Deinde ad fidem iusiurandi multum refert, vtrum quis statim iuret, an postea. Nam homines statim religione

iusiurandi commouentur, ne peierent. Quod si postea diutius apud se meditati erunt, vt est naturæ peruerfitas, solent quærere latebras periurii, & excusationes, quibus ducti existimant, se aut non peieraturos, aut peierando non grauitur peccaturos. Tertium in eo est, vt si cui delatum est iusiurandum, ita vt etiam intra longius tempus iuret, præstet iusiurandum intra id tempus, non reuocato iureiurando. Nam qui delatit, semper priusquam iuret, reuocare iusiurandum potest. Reuocato ¶ iureiurando perinde est, quasi non esset delatum, *l. si quis iusiur. vbi dicitur. infr. hoc tit.* Non exigitur autem præcise ad vim iusiurandi, vt is, cui delatum est iusiurandum, iuret, satis est, si vel iuret, vel ei remittatur iusiurandum ab eo, qui delatit: remissum ¶ præstito habetur, *l. 5. §. vlt. ff. eo.* Quid ¶ sit remittere iusiurandum, definitur in *l. seq. l. remittit. ff. eo.* Remittit iusiurandum is qui delatit, &c. Hæc cum interueniunt, causa, id est, controuersia, de qua iuratum est, iureiurando deciditur, id est, finitur, vt & transactione finiretur, aut sententia iudicis, seu re iudicata. Vnde & iusiurandum transactionis ¶ instar habere dicitur, *l. 2. ff. eod.* & item iudicii, *l. qui iurasse. in fin. ff. eo.* Hoc est, quod aliis verbis eadem sententia dicitur: iureiurando dato, ratum haberi iusiurandum, *l. 5. in princ. ff. eo.* Item post rem iureiurando decisa nihil amplius quæri, quam an iuratum sit, quasi satis probatum sit iureiurando, *l. 5. §. dato. ff. eo. l. post re. de re iud.* Hoc modo iureiurando delato & præstito causa deciditur, siue in iudicio iuratum sit, siue extra iudicium. Sed dissimili modo. Nam cum extra iudicium iuratum est, siquidem reus iurauit, deferente actor, denegatur in reum actio. *l. 3. l. nam postea. in princ. ff. eo.* Sin actor iurauit deferente reo, datur actori actio ad similitudinem iudicati, *l. actori. infra eod.* Quod si iudicio iam suscepto, reo delatum erit iusiurandum, non denegatur in eum actio, quæ iam instituta est, sed sententia iudicis absoluitur. Sin actor iurauerit deferente reo, reus a iudice condemnatur, quasi conuictus, *l. iusur. & ad pecun. §. vlt. ff. eo.* Causa ¶ iureiurando ita decisa, vt diximus, nullo prætenu retractari potest, ne periurii quidem, id est, quamuis, is qui iusiurandum delatit, paratus sit probare aduersariū peierasse, tamen non audietur, neq; iterum de eadem re agendo eadem actione aut alia, neque de dolo agendo, *l. quod si defer. de dolo. l. aduersus. C. de dol. mal. exc.* Occurrebat contra hæc equitas edicto de dolo constituto, qua efficitur, nemine ex suo ¶ dolo lucrum consequi debere, *l. 1. in princ. de dolo.* Sed respondendum est, iureiurando ab aduersario delato, nõ decipi eum, qui delatit, quoniam iuxta regulam iuris, non fraudantur, qui ¶ sciunt & consentiunt, *l. nec videtur. de regul. iur.* Is ¶ decipi intelligitur, qui dolo aduersarii inductus fecit, quod fecit. Itaque si quis dolo aduersarii induceretur, vt iusiurandum deferret, hic locum habere posset actio de dolo. Sed nos de eo litigatore agimus, qui vltro, non circumuentus iusiurandum delatit aduersario. Hæc sententia perpetua est, præterquam quibusdam in causis, quas postea subiiciemus. Id vt intelligatur, & sciatur, nihil ei sententiæ aduersari, de iureiurando: sic habendum est: Si quis ¶ nemine deferente iurauerit, iusiurandum non nocet, aut retractari potest, *l. 3. ff. eo.* Huc referri debet exemplum authentic. hodie, *infr. de repud.* Si quis iuret iudice

deferente, sed deferente purgando, rei causa, non litis dicendae gratia & hoc iusiurandum quoque retractari potest, perinde ac si non esset interpositum. *Authent. nouo iure. inf. de pœ. iud. qui ma. iud.* Sed et si delatum erit a iudice litis decidendae causae, vt sic in dubiis causis, de quo *in l. 3. dicitur infr. etiam hoc instrumentis postea repertis retractari potest. l. admonendi. ff. eo.* Sed si iusiurandum delatum erit a parte parti, id in totum retractari non potest, quasi lite confensu litigatorum hoc modo transacta, vt est *in d. l. admonendi. in fin.*

Solum aduersari videri potest. *l. si ex falsis supra de transac. vbi placet, causam transactionis ex falsis instrumentis decisam retractari nō minus posse, quia iusiurandum vicem transactionis obtinet. l. 2. ff. eod. nec ob aliam causam ratum est, quam quod iureiurando delato videtur de lite transactum esse. d. l. admonendi. in fin.* Resp. Si causa iureiurando ex falsis instrumentis decidi possit, consequens esset non minus causam retractari posse, quam potest transactio, ex falsis instrumentis interponi. Cum, exempli gratia, prolato falso instrumento ab actore, reus inducitur metu instrumenti, vt de lite transigat. At si actor falsum instrumentum proferat, & reus deferat ei, vt iuret, non potest dici inductus esse metu instrumenti, vt iusiurandum deferat: quia fuit illi vilius ex falsis instrumentis solis condemnari, quam ex iureiurando. Nam ex falsis instrumentis condemnatus sententiam retractare potuit. *tit. si ex falsis instr. infr.* At iureiurando delato & condemnatus, non potest causam retractare. *l. pen. §. 1. infra. hoc tit.*

Manet igitur rata hæc sententia, causam & iureiurando decisam nullo prætextu retractari posse, si iusiurandum a parte parti delatum sit, vel in iudicio, vel extra iudicium. Hæc tamen sententia duas exceptiones habet, quarum vna subiicitur hoc loco, altera constituta est a Iustino. *in l. ult. infr. h. t.* Exceptio huius rescripti hæc est, nisi specialiter lege hoc excipiat. Hoc nempe, vt causam iureiurando decisam retractare liceat. Verbo legis vulgo interpretes omnes intelligunt constitutionem, quæ vtitata est huius verbi significatio. *l. 1. l. 2. de ll. vt sit sensus, causam iureiurando decisam retractari posse, si hoc, vt liceat retractare, excipiat & constituatur lege aliqua seu constitutione, aut parte aliqua iuris.* Sed hoc sensu hic locus nullo modo intelligi potest. Primum, si sit interpretandum, nihil respondet Antoninus de eo, de quo queritur. Consultor enim quærebat, *An causa iureiurando decisam retractari posset aliquo modo?* Antoninus autem secundum superscriptam interpret. respondit, non posse retractari, nisi, vt possit, lege aliqua excipiat. Quibus verbis significat, si aliqua lege id excipiat, retractari posse: si non excipiat, non posse. Hoc autem est nihil plane ad quæstionem respondere: semper enim relinquitur hæc quæstio: an ex aliqua lege decisam iureiurando retractari possit? de quo Antoninus nihil respondit. Nam conditio nihil & affirmat. *l. si quis substit. ff. si quis omiff. causa test.* Id et demonstratur hoc modo: si Antoninus hanc constituit, intelligit, aut intelligit lege aliqua excipi, vt causa retractari possit, aut nulla lege excipi, aut de eo dubitat, & ignorat, quid sit iuris. Si intelligit id aliqua lege excipi, falsum est. Nam temporibus Antonini iusiurandum nullo modo retractari poterat, vt apparet ex *l. quod*

si deser. de do. & l. quid si. in fin. de iureiur. Si Antoninus intelligit, nulla lege excipi, stulta eius exceptio est, cum dicere debuerit in totum causam iureiurando decisam retractari non posse. Sin ille dubitat, an aliqua lege id excipiat, stultior responsio est, quæque incertum dimittit consultorem, atque accederet. Postremo hoc idem ita demonstratur, si legis verbo hic constitutio aliqua intelligitur, aut Antoninus intelligit legem presentem, aut futuram. Presentem intelligere non potuit, quia nulla erat. Deinde si esset aliqua, dicere debebat, quænam esset. Nam in eo queritur, an esset lex aliqua, qua liceret causam iureiurando decisam retractari? Legem autem futuram intelligere non potuit, quia de ea diuina non potuit, & si potuisset, tamen stulte responderet, quia nihil pertineret ad consultorem, quid se mortuo futuram esset. Relinquitur igitur verbo legis id significari, quod est proximum, nempe, Pactum conuentum in iureiurando deferendo interpositum, quæ & ipsa vtitata est legis significatio apud iuris auctores. Itaque hæc sententia: Causa iureiurando decisam retractari non potest, nisi hoc, vt scilicet retractari debeat, specialiter excipiat lege iureiurandi delati. Lege, id est, pacto & conuentione iureiurandi delati. Quod ita fiet, si quis detulerit aduersario iusiurandum, vt vellet iureiurando causam decidi, sed hac lege & conuentione, vt si intra aliquod tempus docuisset, aduersarium scientem prudentemque peierasse, liceret sibi de eadem re iterum agere, & causam retractare. Hæc, vt dixi, vtitatio significatio verbi est in vtu iuris. Sic enim loquuntur veteres, in lege fundi ita dictum est: seu in lege emtionis ita scriptum est. *l. qui fundum. in princ. & l. comprehensum. l. si quis fundum. §. 1. de contr. emt. & vend. In l. valet. in pacto conuentione emtionis adiecto, vt id auctor interpretatur. in l. societatem. pro soc.* Ex quo dictum est *in l. in lege. ff. eo. de contrah. emt. in l. l. fundi,* creditor lapidinas vbi que essent excepisse. Quæ forma in hoc rescripto dictum est, eum, qui iusiurandum defert, lege iureiurandi delati excepisse, vt sibi propter periurium causam retractare liceret. Hæc igitur exceptio est, si iusiurandum delatum sit nominatim hac lege interposita, vt periurio postea probato causam retractare liceret, conuentione seruanda est, & ideo si periurio rei probatio aduersus eum agatur, & ille se tueatur exceptione iureiurandi, recte ei replicatio pacti opponetur. *arg. in l. si vnus. §. pact. ff. de pact.* Hæc exceptio merito hoc rescripto constituta est. Nam verba edicti de iureiurando sine exceptione scripta sunt, nempe iusiurandum seruandum esse, quod præstitum sit deferente aduersario, vt & reo iuranti detur exceptio, & actori iuranti competat actio sine exceptione. *l. 3. l. 5. in pr. & deinceps. de iureiur.* Vnde merito dubitari potuit, an ex verbis huius edicti iusiurandum omnimodo seruare debuerit, etiam contempta lege & supradicta conditione? Ad hoc autem respondet Antoninus, si hæc lex iureiurando dicta sit, pactum seruandam esse. *l. iurigen. §. ait prator. ff. de pact.* Altera exceptio est, cum causam iureiurando decisam retractare liceat, si is, qui ex testamento sibi aliquid deberi dicit, delato ab herede iureiurando iurauerit sibi deberi. Nam si postea emergat testamentum, & reperiatur eo testamento nihil datum esse, placet reuocari posse, quod datum est: hic vt dixi, *in l. ult. hoc tit.*

hoc tit. de cuius ratione illic dicitur. His duabus causis exceptis tenebimus, iureiurando decisam causam retractari non posse, si iusiurandum a parte parti delatum sit, vsque adeo, vt nec propter periurium, quamuis approbatum, possit causa retractari. Sed an nulla omnino sit periurii pœna, de eo ex *l. 2. videamus.*

Ad L. Iusiurand. II.

Iusiurandi contempta religio satis Deum ultorem habet: periculum autem corporis, vel maiestatis crimen secundum constituta diuorum parentum meorum, etsi per principis venerationem quodam calore fuerit peieratum, inferri non placet.

S V M M A R I A.

- 1 Periurii pœna qua sit? Distinguitur. *ibid.*
- 2 Periurii pœna duplex: diuina & humana.
- 3 Religio est metus numinis.
- 4 Periurii pœna diuina qua sit?
- 5 Satis probatum esse iusiurandum quid significet?
- 6 Satis pœna quis subire dicatur.
- 7 Periurii pœna, an præter vltionem diuinam alia sit?
- 8 Periurii pœna humana qua sit? & nu. 10.
- 9 Stellionatus pœna, & quando is committatur?
- 10 Infamia an periuri notentur?
- 11 Cicero quam legem de periurio sanxerit?
- 12 Periuri qua infamia notentur facti ne? an iuris?
- 13 Infames infamia, facti ab omnibus honoribus, & dignitatibus remouentur.
- 14 Testes infamos fide vacillant.
- 15 Infamia facti heredem ab hereditate remouet.
- 16 Frater præteritus potest de inofficioso testamento queri, & hereditatem heredi instituto auferre.

Queritur si causa iureiurando decisam retractari non potest, vt *l. supra.* effectum est, an nulla sit omnino & periurii pœna, atque ita aduersarius impune peierauerit? De eo hoc loco distinguitur. Aut enim quis iurauit per Deum, aut iurauit per principem, seu per genus & salutem principis, quod posterius dictum est ex iure gentium Romanorum, qui Imp. suis diuinos honores deferebant, & eorum nomen pene sanctius habebant, quam Dei. Si quis igitur per Deum iurauerit, & peierat, aduersus eum diuina pœna est, vltio Dei & vindicta, vt est *in princ. huius rescripti,* humana & pœna nulla legibus constituta. Quod si quis per principem iurasset & peierasset, siquidem iurasset calore aliquo, vt hic constitutum est *in extram.* Sin consulto & præmeditate iurasset, vt si iurasset iureiurando delato ab aduersario in lite, aut in re contrahenda iurasset, se aliquid daturum facturumve, is fustibus castigabatur. *l. si duo. §. ult. ff. eod.* Sed hoc, vt dixi, si per principem iuratum esset. Ceterum si per Deum, hoc cautum est, nullam aliam pœnam esse, quam vltionem & vindictam Dei. Id significatur his verbis, *iusiurandi contempta religio satis Deum ultorem habet.* Hæc verba sic omnes fere interpretes acceperunt, vt periurii pœna sit certa constituta Dei vltio, sed humana nulla constituta legibus. Quod recte ab illis dicitur, & nos putamus, etsi viri aliqui eruditi dissentiant, vt est *Franciscus Duarenus lib. 2. disputat. cap. 37.* An autem vera sit sententia, quam diximus, ex in-

terpretatione verborum intelligitur, & ex iis locis, qui contrarii putantur. Verba sunt hæc: *Iusiurandi contempta religio satis Deum ultorem habet.* Religio est metus numinis. Religio & iureiurandi est metus numinis, qui concipitur ex iureiurando, dum iurati cauemus, ne contra iusiurandum faciamus. Contemnitur hæc religio, cum is, qui per Deum iurat, peierat. Hic contemptus Deum ultorem habet, id est, huic periurio constituta est, vltio Dei & vindicta. Hæc vltio est exitium, vt bene notauit *Cic. lib. 2. de ll. cum his verbis legem sancit de periurio: Periurii pœna diuina exitium, humani dedecus esto.* Id certius confirmatur ex verbo Dei: scriptum est *Psalm. 5. Perdes omnes qui loquuntur mendacium:* multo magis qui mendacio adiunxerunt periurium. Sed hic contemptus vt Deum ultorem habet, ita satis Deum ultorem habet, vt sunt verba huius definitio, id est, ita Deum ultorem habet, vt hæc vltio diuina sit satis, & nulla amplius adiciatur pœna. Quod & verum est. Nam legibus Romanorum nulla pœna humana constituta est aduersus periurium, neque corporalis, neque pecuniaria, neque infamia, præterquam vno casu, de quo postea. Esse hanc sententiam superiorum verborum hæc formulæ loquendi veterum declarant: *Dato iureiurando nihil amplius queritur: quasi satis probatum sit iureiurando. l. 5. §. dato. ff. eod. his verbis, satis probatum est iureiurando,* significatur iureiurando ita rem probari, vt nihil queratur aliud, nec queratur alia probatio, vt superiora verba citata ostendunt, & *l. post rem. ff. de re iud.* Eiusdem modi est hæc formulæ, *satis pœna subit is, qui non defenditur, qui mittitur aduersarius in bonorum possessionem eius. l. satis que. de in ius vocand.* Satis & pœne subire dicitur, qui hanc pœnam missionis in possessionem ita subit, vt nulla alia pœna adiciatur. Quæ propter & cum hoc loco dicitur, *contemptam religionem satis Deum ultorem habere,* vt nulla pœna adiciatur amplius.

Huic sententiæ quædam obstare videntur. Ac primo opponitur, *l. nam sufficit. de dolo.* vbi scriptum est, *sufficere periurii pœnam.* Respondeo, & periurii pœnam esse nos quoque confitemur, idque in hac lege aperte scriptum est. Dicitur enim periurii pœna esse Dei vltio, quod exitium esse dicimus. Sed queritur & amplius, *an alia sit periurii pœna?* Et dicimus nullam esse. Idque ex hoc rescripto sumendum est, in quo id aperte cauetur, cum dicitur, contemptum iureiurandi satis Deum ultorem habere. Hoc loco etiam pœnarum humanarum exempla proferuntur, aduersus periurium. In hanc & rem citatur *l. ult. ff. stellionatus.* vbi ita scriptum est, *De periurio eius, qui in instrumento iurauit sua pignora esse, stellionatus sit, & ideo is ad tempus exsulet.* Hæc pœna est stellionatus pœna, non periurii. Stellionatus, id est, imposturæ & fraudationis, quia etsi debitor sine iureiurando idem affirmasset, & mentitus esset, nihilominus & stellionatus committeretur. *l. r. in fin. de pign. act.* Habet quidem stellionatus grauius adiuncto periurio, & ideo qui peierauit, grauius plectitur. Sed tamen semper idem est, stellionatus, cuius grauitas crescit ex circumstantiis. In aliis autem causis, vbi stellionatus non fieret, eandem periurii pœnam non reciperemus, propter illa verba, *stellionatus sit, & illa quæ sequuntur, & ideo:* quæ significant, & ideo propter stellionatum admissum. Profertur & in

eadem sententia pœnæ humanæ exemplum ex *l. si duo. §. ult. ff. eod.* ubi placet, *fustibus castigari, qui per principem iuravit & peieravit.* Resp. Hic locus sententia superiori non aduersatur. Nam in hoc exemplo vindicatur maiestas principis, non contempta religio. Nam religio, *ut dixi*, est contemptus numinis, non principis. Et in alia causa esse contemptum religionis iurifurandi, & contemptum iurifurandi. cum p principem iuratum est, aperte declaratur in hoc rescripto ex aduersatiua oratione, qua vnum iurifur. ab altero distinguitur. Non probatur igitur superioribus locis, huius periurii vllam pœnam esse, vel corporalem, vel pecuniariam. Vbi per Deum iuratum est, ne infamia quidem legibus constituitur aduersus periuros, ut animaduerti potest ex edicto de infamibus, quod refertur in *l. 1. §. toto tit. ff. de his qui no. inf.* Sed hic opponitur *l. si quis maior. sup. de transf. act.* ubi eum, qui in transigendo iuravit, le contra transactionem nihil facturum, placet infamia notari si peierauerit. Resp. Vel hic locus maxime probat in vniuersum aduersus periurium infamiam non esse irrogatam legibus, alioquin nihil esset necesse in ea specie de infamia cauere. Causa autem infamiae irroganda in ea specie est, ne quis facile discedat a transactione, quam ratam habere, publice interest. Hic quoque nobis opponitur testimonium Ciceronis, qui *lib. 3. de offic. scribit, Censores Romæ nulla de re diligentius quam de periurio iudicasse.* Resp. Hoc ipsum, quod Cicero de censoria nota dicit, argumētum esse debet, nullam fuisse constitutam pœnam legibus aduersus periurium. Nam satis constat, censores in ea animaduertente solitos, de quib. nihil legibus cautum erat, vt declarabant exempla censoria notæ apud Val. Max. *lib. 2. c. 4. de cens. nota.* Citatur etiam contra eiusdem Cic. locus ex *lib. 2. de legib.* Constat ex multis locis *lib. 1. lib. 2. & lib. 5. de ll.* Ciceronem in illis legibus, quas illis libris constituit, exprimere voluisse, quæ erant in more & institutis & legibus Romanorum. Is autem sancit eam legem de periurio, quam commemoravi: *Periurii pœna diuina exitium, humana dedecus esto.* Respond. Nihil esse hac lege, neque verius neque melius, neque ad sententiam iuris nostri, quod nunc habemus, accommodatius, dummodo dedecus illic interpretemur infamiam quidem. Ac non tantum infamiam, quæ irrogatur verbis edicti, sed quæ sit in re & opinione proborum virorum, quæ nascitur ex turpitudine & scelere. Hanc infamiam & hoc dedecus suscipit apud omnes honestos viros quisquis peierat. Hæc infamia in Digest. appellatur infamia facti, non iuris, vt quæ ex facto ipso nascatur, non iure irrogatur, quæ genera distinguuntur, in *l. 2. de obf. par. & patr.* Neque est hæc infamia sine effectu. Nam qui turpitudine vitæ notati sunt, & eiusmodi nota laborant, quæ quam diximus, primum remouentur ab omnibus honoribus & dignitatibus. *l. 2. de dign. libro 12.* Interdum etiam, qui in dignitate & gradu aliquo fuerunt, ob periurium, dignitatem & gradum, amittunt propter eam infamiam, quam diximus, *ut in specie l. quatuor. infra de dign.* Præterea eorum quæ testium, qui ea nota laborant, fides vacillat in testimoniis, & tamen a testimonio non remoueantur, tamen iudex non tantum fidei eis habere debet, quantum probatæ vitæ viris. *l. 3. §. 1. de testib.* Postremo hæc nota & infamia facti interdum he-

redem ab hereditate remouet, vt si eiusmodi persona turpis aliqua instituta sit ab aliquo, qui fratrem suum præterit. Nam hoc casu fratrem præteritum de inofficioso quæri posse, & hereditatem instituto heredi auferre. *l. fratres. supra de inoffic. testam.* Sed hæc nihil aduersantur ei sententiæ, quam initio posuimus. Volumus enim periurii humanam pœnam nullam esse, quæ quidem sit constituta legibus. Dedecus id, de quo diximus, est in honorum proborum opinione & existimatione.

Ad L. In bona fidei. III.

In bona fidei contractibus nec non etiam in ceteris causis inopia probationum per iudicem iureiurando causa cognita res decidi oportet.

S V M M A R I A.

- 1 Causa iureiurando decisa, nullo prætextu potest retractari.
- 2 Iureiurandum, an a iudice litigatori deferri possit, ad decisionem causæ.
- 3 Causa quando iureiurando decidi possit?
- 4 Probationum inopia duplex. Et triplex. num. 7.
- 5 Actor qui plene non probat, non probat. Testis vnus, testis nullus. ibid.
- 6 Causa quando sit, & dicatur dubia?
- 8 Index an possit, si causa iureiurando decidi possit, hoc modo decidere, si velit, an vero facere cogatur?
- 9 Verbum oportet necessitatem significat.
- 10 Index ubi constituerit causam iureiurando decidere in dubiis causis, quomodo eam decidere, & vtri iuramentum deferre debeat?
- 11 Iurifurandi, & decisionis vis qua sit?
- 12 Iureiurando a litigatore delato causa ita deciditur, vt retractari non possit villo prætextu.
- 13 Res iudicata sub obtento nouorum instrumentorum, postea repertorum, rescindi non possunt.
- 14 Instrumenta noua qua dicantur.
- 15 Testium & instrumentorum eadem vis in exercendis litibus?
- 16 Præiores esse debemus ad liberandum, quam ad obligandum.
- 17 Causam iureiurando decisa per iudicem, quomodo nouis postea instrumentis repertis, iterum exercere liceat?
- 18 Et intra qua tempora?

Causa iureiurando decidi potest, si iurandum a litigatore delatum sit aduersario, & hoc modo ita cā deciditur, vt nullo prætextu possit retractari. *l. 1. supra hoc tit.* Queritur, an itidem iureiurandum a iudice litigatori deferri possit, vt hoc modo causa per iudicem decidatur? Et placet posse hoc. *l. admonendi. ff. eod.* Sed quia periculosum est committere causam & testimonium aduersario, inuito altero litigatore, cum futurum sit, vt secundum eum iudicetur, qui iurauerit, ideo non passim conceditur iudici causam iureiurando decidere, nec quouis modo sed id tantum facere in inopia probationum, & facere causa cognita, vt hoc rescripto comprehensum est. Sed & tunc cum causa hoc modo decisa est per iudicem, placet non

non eadem vim esse huius iurifurandi, quæ est tunc, cum iurandum a parte parti delatum est, quæ pars explicatur in *l. admonendi. ff. eo.* Quare vt hic totus locus liqueat, quatuor hæc ordine nobis explicanda sunt. Primo, *Quando causa per iudicem iureiurando decidi possit? Proximum cum poterit iure hoc modo decidi, an possit iudex hoc modo decidere, si velit, an vero id facere cogatur? Item, quomodo causa per iurifurandum decidatur seu decidi debeat? Postremo, hoc modo causa decisa, qua sit vis iurifurandi & decisionis?*

Primo, videndum quando causa hoc modo decidi possit? Et hoc scriptum est, vt decidi posse in inopia probationum. Est autem vera inopia probationum, cum nihil probatum est, aut non idonee probatum. Hoc loco opponitur statim regala iuris tradita in *l. qui accusare. sup. de eden. actore non probante, reus absoluitur, et si nihil ipse præstiterit.* Huic regulæ consequens, est in inopia probationum, seu actore non probante, causam iureiurando per iudicem decidi non posse. Aut enim actori iurandum deferret, aut reo. Si deferret actori, & ille iurat, secundum eum iudicare debet, & reum condemnare. *l. admonendi. ff. eo.* Id autem superior regula prohibet, quæ iubet, actore non probante reum absolendum. Quod si iudex iurandum deferret reo & ille iurat, absoluit quidem eum secundum regulam. *l. admonendi.* sed in eo contra regulam super. facit, quia prius exigit ab eo iurandum, cum regula iubeat eum absolui, quamuis nihil ille præstiterit. Præterea iniquum est iurandum a reo exigi, quamuis reus iurans absoluitur. Nam si sine iureiurando absoluitur, causa postea retractari non potest, etiam prætextu nouorum instrumentorum. *l. 4. de rei iud. l. Imperat. de rei iud.* Cum tamen, si iureiurando exacto absolutus sit, causa possit postea retractari. *l. admonendi.* Hoc loco interpretes omnes sic se expediunt, quod dicunt, duplicem esse inopiam probationum. Vnam cum actor nihil probat. Alteram cum probat aliquid, sed non plene, quam vocant *semiplenam probationem.* Exempli gratia: Cum actor producit vnum tantum testem, cum duo ad minimum testes requirantur ad fidem faciendam, si actor nihil probauit, in hac inopia probationum locus est superiori regulæ, vt actore non probante reus absoluitur. Quod si actor semiplene probat, locum non habet superior regula, sed ad hoc rescriptum eundem est, vt in hac inopia non statim reus absoluitur, sed causa a iudice decidi debeat iureiurando, ab altera parte exacto. Hæc interpretatio & verbis superioris regulæ aduersatur, & verbis huius rescripti. Nam semper verum est, actorem non probare, qui plene non probat, vnde dictum est, vnum testem nullum testem esse. *l. iurifur. inf. de testib.* Idem declaratur, cum exigitur ab actore, non tamen, vt probet, sed vt impleat intentionem suam, nec reus illi condemnatur, nisi intentionem suam impleat. *l. ult. supra de rei vind. l. 1. infra de probat. l. in except. de probat.* Apparet autem, implere intentionem, esse tantum de intentione probare, quantum satis est ad plenam probationem. Ergo cum dicitur, *Actore non probante reum absolendum,* hoc dici intelligitur, actore non ita probante, vt iure oportet, i. aut omnino non, aut non plene probante. Eadem interpretatio verbis huius rescripti refragatur. Non dicitur causa decidenda esse in inopia

probationum. Vera inopia probationum tum est, cum nihil probatur, non autem cum probatur semiplene. Ac proinde rescriptum potius de priore inopia interpretandum fuerat, si simpliciter hoc verbum sequamur. Quid igitur dicemus? Respondendum quod non minus acute, quæ vera scriptis Franc. Duaren. *lib. 2. disp. cap. 33.* nempe causam per iudicem iureiurando decidi posse in dubiis causis, vt expressum est in *d. l. admonendi.* vt hic inopia probationum intelligatur esse, quod in *d. admonendi* dicitur dubia causa. Dubiam autem causam esse, non cum actor nihil probauit, aut semiplene probauit, sed cum probauit plene. Verum ex aduerso est reus intentionem suam itidem probauit, vt sic par sit vtrinque probatio, vnde incipiat, dubium fieri iudici, in vtram partem appendeat potius, & iudicet. Hæc sententia & verbis & iure certa efficitur. Nam dubia causa dicta est, vt dubia cœna, apud Terent. in Phor. *cum scilicet is est omnium ferculorum apparatus, ut nescias quid sumas potissimum.* Id autem in causa iudici accidit, non tunc cum actor probat plene, quia tunc certi iuris, quod iudex sequatur. Debet enim ex regula superiore reum absolueret, sed tunc id accidit, cum, *ut dixi,* par vtrinque probatio est, vt nesciat iudex quid sumat potissimum. Propone hoc modo: Actor intendit se Calend. Iannuar. decem mutua dedisse Titio, & producit in eam rem testes. Titius contra intendit, se eo die alio in loco fuisse, & in eam rem producit itidem testes, quantum satis est. In hac paritate probationum & hac dubitatione, locus erit huic rescripto, vt per iudicem causa iureiurando decidatur, non aliter: quia alias dubia causa non efficitur, id est, non est dubium, quid iudex in alteram partem sequi debeat propter regulam superiorem.

Sed opponuntur verba huius rescripti, in quo generaliter scriptum est, causam decidi oportere iureiurando in inopia probationum. Certum est autem, tunc maxime inopiam esse probationum, cum aut nihil aut non plene probatum est. Resp. Triplex est inopia probationum. Vna, cum nihil probatur: Altera, cum non probatur plene. Tertia, cum plena probatio est, sed plena vtrinque. Quoniam par probatio efficit, vt non sit satis probationis ad veritatem eruendam. Non de omni inopia probationum hoc rescriptum intelligendum, sed de tertia specie, vbi par probatio vtrinque est. Quod non eo tantum dicimus, quia velimus hoc rescriptum esse interpretandum ex *l. admonendi.* Diceretur enim nobis potius, *l. admonendi* esse interpretandam ex hoc rescripto. Sed dico, id probari ipsis verbis huius rescripti non obscure. Animaduertendum enim est diligenter, non simpliciter hoc dici, causam iureiurando decidendam esse in inopia probationum, sed decidendam esse causa cognita. Quibus verbis significatur, ita decidendam esse, si sit causa, cur decidatur in inopia probationum, id est, si sit ea inopia probationum, in qua causam iureiurando decidere oportet ex *l. & constit.* Ea autem inopia tunc est, cum vtrinque probatum est. Nam vbi probatum non est ab actore, certi iuris regula est, *Actore non probante reum absolendum,* cum erit dubia causa, vt diximus.

Proximum est, vt videamus, an iudex in hac causa possit rem decidere iureiurando vt possit, si velit? an vero id etiam facere cogatur. Nascitur controversia ex contrariis verbis huius *l. & l. admonendi.*

Nam hic scriptum est, *causam decidi oportere*. Verbum *Oportet* necessitatem significat. *l. verb. oport. de verb. sign.* Rursum in *l. admonendi* ita scriptum est, *solent iudices in dubiis causis exacto iureiurando iudicare secundum eum qui iuravit*. Hæc verba, *solent iudices*, eo pertinent, ut possint, si velint, id facere, non autem necesse habeant, ut hæc verba expresse interpretantur in *l. i. inf. quom. & quand. iud. & c.* Vtrumque igitur probandum est? Resp. Posterior, ut possint iudices in dub. causis iureiur. exacto rem decidere, non autem ut necesse habeant id facere ex *d. l. admon.* Idque confirmatur ex eo, quod omnibus iudicibus tribuitur in probationibus æstimandis, ut iudex existimet ex animi sui sententia, quid sibi probatum opinetur, quod non *l. 3. §. i. in fi. de testib.* Non obstat, quod in hoc rescripto dicitur, *cām iureiurando decidi oportere*. Iam dixi, id non simpliciter scriptum esse, sed decidi oportere cā cognita. Vtrum autem iudici sit cā decidenda necne, permittitur ipsi ex animi sui sententia existimare. Tertium videndum est, cum iudex constituit cām iureiur. decidere in dubiis causis, quomodo decidat, seu quomodo decidere debeat? Et hoc modo decidenda est, ut iureiur. alteri ex litigatoribus delato, secundum eum iudicet qui iurauerit, ut *cōprehensum est d. l. admon. & ideo si auctori defert, & actor iuret, reū cōdemnabit, sin defert reo, & is iuret, reū absoluet, in x. l. i. iur. & ad pecun. §. ult. ff. eo.* Ex quo colligimus, si is, cui iudex iusiurandum detulit, non iuret, aduersus eum iudicandum esse, uti fit, cum in iureiurando voluntario is, qui iurare debet, non vult iurare, ut est in *d. l. i. iur. & ad pec. in fi.* Postquam alteri iusiur. deferendum est, utri iudex deferat, an utri videbitur? Resp. Iubetur deferre causā cognita, proinde non utri volet, deferet, sed utri æquum erit deferre. Vtri autem æquū est deferre potius? In hac re id sequemur, quod recte definitum est in *c. ult. extr. de iureiur.* ad hanc sententiam, ut si præsumtio aliqua grauis faciat probatorem, aut is sit melioris æstimationis quam reus, & maioris honestatis, potius auctori deferat. Sin autem omnia cōcurrent, tunc potius in pari cā deferat reo, quod ex regula iuris C. sumtum est, *l. fauorabil. de re iud. l. Arrianus. de obl. & act.*

Postremum est, ut causā iureiur. decisa per iudicem, uti *sup. dixi*, de vi iusiur. & decisionis cognoscamus, qui locus comprehensus est in *l. admon. ff. eo.*

1. Et non est eadē vis huius iusiurandi, quæ est tunc, cum causā deciditur iureiur. a litigatore delato. Nam a litigatore defertur, ita causā deciditur, ut retractari non possit vilo prætextu. *l. i. sup. h. t.* At causā iureiurando per iudicem decisa, ex constitutionibus retractari potest, & iterum agi *d. l. admon. in pr.*

Sed hic opponuntur duo, res iudicata & iusiurandum. Nam cum per iudicem causā deciditur iureiurando, non tantum hoc iusiur. interuenit, sed etiā res iudicata. Nam iudex exacto iureiur. iudicat secundum eum qui iuravit. Hic igitur opponuntur primum illæ constitutiones, quibus cauetur, res iudicatas sub obtentu nouorum instrumentorum, postea reprobatorum rescindi non posse. *l. 4. infr. de re iud. l. Imp. ff. de re iud.* Resp. Apparet ex *d. l. admon.* cās iureiur. per iudicem decisas ex eo non excipi. Et summa ratio est, cur excipiantur, quoniam in iis iudex non tantum sequitur animi sui sententiam, quam testimonium iurantis, ut magis testimonium iurantis dici hic debeat, quam res iudicata. Sed tamen interim res iureiur. decidit. Quam

hic opponitur iusiur. quod a parte parti delatum est, quod constat, retractari non posse. Cur igitur hoc potius retractetur, quod a iudice delatum est? Resp. Differentiæ rationem ostendit Caius in *d. l. admon. in fi.* Est autem hæc: quia cum iusiur. a litigatore litigatori defertur, communi consensu de lite transigitur; & ob id ei qui iusiur. detulit, si postea eandem litem exercere velit, obstat seu conuentio seu transactio, vnde dicitur iusiur. hoc valere propter conuentionem. *l. sed & si seruus. l. qui iurasse. in fi. ff. eo.* At cum iusiur. a iudice vni ex litigatoribus defertur, defertur inuito aduersario. Proinde nulla hic aduersarii conuentio est, quæ illi causam retractandi obicere possit. Sed placet causam iureiur. per iudicem decisa non simpliciter iterum agi & retractari posse, sed hac conditione, si is, qui iterum agit, dicat se ideo agere, quia noua instrumenta inuenierit, quibus solis nunc uti velit: quæ conditio est in *pr. d. l. admon.* Noua instrumenta hic dicuntur, quæ noua sunt non cōfectione, sed inuentione, & probatione, id est, quæ non nunc primum cōficiuntur post litem iureiur. decisa, sed quæ nunc primum emerferunt, & nunc præferuntur. Nam noua si conficiantur, non potest quæ falsa sint. Hæc autem conditio eo pertinet, ut intelligamus eum, qui cām iureiur. per iudicem decisa retractare velit, non posse id facere testibus, sed solum instrumentis postea reprobatis. Propone, actor 100. mutuo petiisse, cum chirographū debitoris aut instrumentum non haberet ad manum, eum præbasse mutuū testibus. Contra reum præbauisse se alio loco fuisse eo die, quo dicitur mutuū datū esse, sic iusiur. delatum esse reo, & cum ille iurasset, absolutū esse: dicitur auctori licere iterum de eadē re agere, sed hac conditione, non si nouos testes in eandem rem producere velit, sed si dicat, se instrumentum mutui reprobasse, quo probet se reo mutuū dedisse uti intendebat. Sed cur in hac tractatione solum admittitur probatio instrumentorum, non autem testium, cum constitutum sit in exercendis litibus eandem rem esse testium & instrumentorum. *l. in exerc. inf. de si. inst.* Res. Id prudenter prouisum esse, ne quod hic falsi admitteret. Differentiæ autem ratio non est obscura. Nam si in hac retractatione locus daretur testibus, facile actor nouos testes subornaret, qui dicerent, se interfuisse, cum actor reo mutuū daret. At instrumenta subornari & noua institui non possunt, quin facile falsitas deprehendatur. Nam iusta se ostendunt ex vetustate chartæ aut literarum, item ex nouitate, item ex manu scribentis. Sed opponit *d. l. in exerc.* ubi placet, testium & instrumentorum eandem vim esse ad fidem faciendam. Resp. Hoc ita accipiendum est, quatenus in utroque nihil erit suspectum. Nam neque instrumenta, neque testes suspecti fidem faciunt. Postquam hac conditione cām retractare licet, quæremus. Cui liceat? Hoc ideo quæremus: quia Caius in *d. l. admon. ait. constitutiones, quæ de hac retractatione sunt, videre locū habere, cum reus absolutus est.* Nam verba constit: sunt hæc: *Licere iterum eandem cām agere, quod verb. ad actores pertinet.* Vnde intelligimus, hæc potestatem fieri auctori, cum exacto iureiur. a reo, reus absolutus est. Quid ergo, si iureiur. exacto ab auctore reus cōdenat sit, & postea reus inueniat apochā creditoris sui, quæ præstet creditor mutuū sibi solutū esse. An non licebit reo iterum eandem litem exercere, ut solum repetat tantum indebitum, & si res iudicata illi apponatur, tuncat se his constitutionibus, quibus permittitur cām retractari? Resp. Si auctori causam

causam retractare licet, multo magis licebit reo. *l. fauorabiliores. de re iud.* Cur igitur constitutiones hæc de auctore solum cauent, & cur Caius de auctore solum loquitur? Respon. Positum est id, quod magis dubium erat, ut ex eo colligeretur id, de quo minor est dubitatio. Plus est dubitationis, an actor possit causam retractare, quia iustiores esse debemus ad liberandum, quam ad obligandum. *l. Arrianus, de obl. & act.* Proinde de eo responsum est, ut si ei causam retractare licet, ex eo intelligamus eadem opera multo magis licere idem reo.

17. Deinde hic quaeritur, quomodo causam iureiur. per iudicem decisa, liceat iterum exercere nouis postea instrumentis reprobatis, utrum per appellationem tantum, ut ei qui victus est, liceat appellare, an vero per in integrum restitutionem, si forte non appellauerit: an vero possit ipso iure quandoque eandem litem exercere? Resp. Cum in *l. admon. in prin.* dicitur, permitti constitutionibus eandem causam de integro agere, intelligimus permitti ipso iure, proinde & sine appellatione id licere facere, sed & restitutionem in integrum necessariam non esse. Qui constitutione munitus est, ipso iure munitus est. Qui autem munitus est communi iure, ei non est in integrum restitutio necessaria. *l. in eum. 2. de minor.* Postremo quaeritur, intra quæ tempora liceat nouis instrumentis postea reprobatis causam retractare? Resp. Quaestio ex superiore responso absoluta est. Nam actiones, quæ ex constitutionibus competunt, perpetuæ sunt. *Inst. de perpet. & temp. act. in prin.*

Ad L. Si ad exclud. IV.

Si ad excludendam tutelam actionem pupillus iusiurandum tutori detulerit, postea eandem litem exercere non prohibetur.

S V M M A R I A.

1. Actio tutelæ directæ, & contrariæ, quæ? & cuius utraq; datur? & quando num. 3.
2. Iusiurandum tutoris qui iurat, sibi tantum deberi, an seruandum sit?
4. Tutor tutela non finita, actionem tutelæ mouere non potest.
5. Impuberes perpetuo sunt in tutela.
6. Tutela quibus modis finiatur?
7. Administrationem rerum non habens, Dominus rerum non videtur.
8. Pupillus rerum suarum administrationem non habet, nec adolefcentes minores 25. annis.
9. Prodigii comparantur impuberibus.
10. Pupillus sine tutoris auctoritate conditionem suam deteriorem facere non potest, nec se obligare, nec actionem remittere.
11. Actor aduersus pupillum agens probare debet sibi deberi, & illo non probante, pupillus absolvitur.
12. Faciens in sua causa, quod boni patres familias solent, captus esse non dicitur.
13. Restitutio in integrum non competit post vigesimum quintum annum.
14. Pupillus tutore auctore omnia recte gerit.

Tutor actionem tutelæ aduersus pupillum summi instituerat, non directam, quæ pupillo datur aduersus tutorem, sed & contrariam, quæ datur tutori aduersus pupillum de eo, quod tutor pupilli nomine impendit, aut in quo pupilli nomine obligatus est. *l. i. ff. de contr. & vit. tut. act.* Pupillus ad exclu-

dendam tutelæ actionem, id est, ut ne litigare cogatur, & de ea re iudicium suscipere cum tutore, commisit rem iurijurando tutoris. Tutor iuravit, tantum sibi deberi ex administratione tutelæ. Quaestum est, an hoc iusiurandum sit seruandum, & an tutor quandoque agente actione in factum ex iureiur. *in x. l. auctoris. inf.* pupillus cogendus sit soluere id, de quo iuratum est? Ceteri rei, si iusiurandum auctori detulissent, soluere cogentur omnia quaestione, an debeatur. *l. 5. §. dato. ff. eo. §. item si quis post. Inst. de act.* Hic rescriptum est: *Pupillum nihil prohiberi eandem litem exercere.* Hic de specie videndum est, deinde de iure. In specie quaeritur: quomodo possit procedere? Nam proponitur tutor mouisse actionem tutelæ: siue directæ est, siue contrariæ, non competit, nisi finita tutela. De directæ est in *l. 4. ff. de tut. & rat. distr.* De contrariæ est in *l. 1. §. finita. ff. de cont. & vit. tut. act.* Quomodo igitur tutor mouere hanc potuit, tutela non finita, aut quomodo excludi, quæ non erat? Resp. Intelligere debemus finitam fuisse huius tutoris tutelam, ut sic species procedat. Quomodo igitur dicitur tutor finita tutela, qui tutor non est? Resp. Dicitur hoc ex usu iuris & more loquendi omnium hominum per *ἀναφορὰν*, relatione facta ad id, quod tutor fuit, non ad id, quod nunc est, ut persona ex prior titulo & administratione magis intelligeretur: ut insula dicitur, quæ aliquando insula fuit, mare non est. *in l. insula. in fi. de acq. re. do.* Rursum si finita tutoris tutela est, quomodo potest esse pupillus is, qui iusiur. defert, cum pupillus sit is, qui impubes est. *l. pupillus. de verb. sig.* Impuberes autem perpetuo sunt in tutela, quæ diu sunt impuberes, nec potestate tutorum liberantur, antequam facti sint puberes. *§. impuberes. Inst. de auct. tut. tit. Inst. quib. mod. tut. fin. in pr.* Respondeo nihil prohibet pupillum imuberem manere, & in tutela esse, & tamen finitam esse tutelam huius tutoris, de quo agit: quoniam multis aliis modis finitur tutela quæ pubertate: veluti si tutor ad certam conditionem datus sit, puta, quædiu mater pupilli ægrotabit, vel quædiu aberit, & postea conditio existit. Itæ si tutor remotus sit a tutela, ut suspectus, aut si se excusauerit ex legitimis causis. *§. sed si vsque. & §. ult. Inst. quib. mo. tut. fin.* Is autem, de quo hic agitur, ita se habet. Pupillus si sine tutoris auctoritate iusiurandum defert, iusiurandum erit non nocens, sed perinde habetur quasi iuratum non esset, ideo non prohibetur eandem litem postea exercere. Hic opponitur gener. def. *l. i. sup.* causam iureiurando decisa nullo modo retractari posse, quod sine exceptione dictum est. Dicimus, id ita accipi debere, si modo iusiur. delatum sit ab eo, qui dominus litis esset. Nam ab alio deferri non posse. *l. nec filius. inf.* Idem iuris esse, si deferatur ab eo, qui vere quidem dominus sit, sed rerum suarum administrationem non habeat. Quatenus. n. quis iustitiam rerum non habet, eatenus dominus non videtur. *l. i. iur. quod ex conuen. §. i. in fin. ff. eo.* Rerum suarum iustitiam administrationem non habet pupillus. *tit. de auct. tut. in Inst. §. pen. Inst. quib. al. non lic. vel non.* In eodem numero sunt adolefcentes minores viginti quinque annis. *l. i. impuberibus comparantur & prodigi. l. i. cui bonis. de verbor. obligat.* Proinde hi omnes, si iusiurandum detulerint, causa eo iureiurando decisa retractari potest. Sed dissimiliter. Pupillus si iusiurandum detulerit, in totum iusiurandum ei non nocet: quo-

10 niam sine tutoris auctoritate deteriorem conditionem facere non potest: proinde nec se obligare sine tutore auctore, nec actionem, quam habuerit, remittere. *L. obligare. de auct. tut. Inst. eo. tit.* Et ideo, quod ad iusur. attinet, si pupillus conueniatur, ut in specie huius loci, & deferente eo actor iurauerit sibi dari oportere, non prohibetur eandem litem exercere, ut hic dicitur, id est, non prohibetur negare se debere: & eadem actoris causa est, quae futura esset, si omnino non iurasset. Nullo iure iurando interposito tutor, si aduersus pupillum ageret, probare deberet, sibi deberi. *L. his probationibus.* & ipso non probate pupillus absolueretur. *L. qui accusare. sup. de eden.* Igitur idem & nunc fiet, ut sic ipso iure pupillus in factum actione ex iure iurando non teneatur. Merito. Nam si teneretur, delatione iurifurandi pupillus obligatus esset. Nunc autem sine tutoris auctoritate obligari non potest, ut dixi. E conuerso, si pupillus agat, & deferente eo reus iurauerit, se dare non oportere, dabitur quidem reo exceptio iurifurandi, sed quae pupillo non noceat: quia pupillo aduersus exceptionem replicatio erit in factum, nisi reus iurauerit deferente eo, qui solus iurandum deferre non potuit. Hoc ita scriptum est in *L. iurandum. quod ex conuen. §. 1. ff. eo. l. 1. §. 1. quar. rer. act. non datur.* In qua tamen parte dici videtur debuisse, pupillum ipso iure saluam actionem habere, nec reo acquiri exceptio iurifurandi, si pupillus iurandum detulerit. Nam pupillus sine tutoris auctoritate ipso iure remittere nihil potuit, ut diximus. Proinde si iure iurando remittere voluit, quia contra ius detulit, perinde haberi dicitur, quasi iurandum interuenisset. *L. non dubium. supra de ll.* Deinde non potest vlla exceptio competere reo, nisi ex aequitate, cum aequum est, eum dare non oportere, ut declaratur omnibus exemplis exceptionum. in *Instit. de except. l. Strychum. §. naturaliter. de sol.* At non est aequum, pupillum iure iurando a se delato teneri, aut obligationem remittere: proinde nec ex delatione iurifurandi exceptio reo acquiri debet. Respon. Hae verissima sunt, si agente pupillo contra iurandum refateatur, iurandum sibi delatum esse ab eo, qui pupillus erat, & delatum sine tutoris auctoritate. In hac enim confessione stultum esset, exceptionem iurifurandi dari, cum iuris certi esset, iurandum prodesse reo non posse: sed si erit de eo controuersia, tunc exceptio iurifurandi reo dabitur, sed ita ut pupillo agenti aduersus exceptionem detur replicatio, de qua diximus. Finge, reum ita dicere: *Tu pupillus non fuisti, cum detulisti iurandum, aut fuisti quidem pupillus, sed tutore auctore detulisti.* Hoc inquam casu propter incertitudinem facti procedet exceptio iurifurandi, ut postea de facto quaeratur, an ita sit, ut reus dicit. Etsi ita non est, procedat intentio actoris propter replicationem, cuius sententiae argumentum est, in *L. nam postquam. ff. eo.* De prodigo eadem dicenda sunt, *d. l. is cui bon. de verb. obl.* Minor adolefcens paulo in diuersa causa est: Si curatorem habet, non differt a pupillo *l. 3. C. de integ. restit.* Quod si curatorem non habet, & iurandum detulit aduersario, iurandum ipso iure ei nocet, siue agat, siue cum eo agatur, sed in integrum restitui potest. *L. nam postea. §. si minor. ff. eod.* Multum autem interest, utrum dicamus iurandum a minore delatum ei ipso iure non nocere, an vero non nocere

per in integrum restitutionem. Nam si ipso iure ei non nocere dicerem, ut in pupillo & prodigo, omnimodo ei non noceret, siue captus fuisset diceretur, siue non fuisset, & praeterea perpetuo ei non noceret. Cum autem dicimus, ei nocere ipso iure, sed posse eum in integrum restitui, haec incommoda duo adiuncta sunt. Nam primum non potest in integrum restitui, nisi probabit se circumscriptum. *L. verum. §. sciend. de mino.* Sic autem circumscriptus intelligitur, si cum haberet alias probationes, iurandum deferre maluit, ut cito se expediret. Ceterum si deficientibus omnibus aliis probationibus iurandum aduersario detulit, non restituitur, quia fecit, quod boni patresfam. in eadem causa facerent, & ideo non est captus. *d. l. venien. §. sciend. An. in l. tut. in prin. ff. eod.* Hoc amplius in integrum restitui non competit post 25. annum: nisi intra tempora restitutioni postulandae constituta. *late tit. sup. de temp. in integ. rest.* Et ideo utraque haec conditio adiecta est, in *d. l. nam postea. §. si minor. ff. eo.* Haec omnia dicta sunt, si pupillus solus sine tutoris auctoritate, minor sine curatoris auctoritate iurandum detulerit. Ceterum etiam pupillus tutoris auctoritate iurandum recte defert, ne vel obligetur actione iurifurandi, si reus est, vel, ut remittat actionem reo, si actor fuit. Omnia enim pupillus recte gerit tutore auctore. *§. pupillus. Inst. de inutil. d. l. obligari. de auct. tut. l. iusur. quod ex conuen. §. 1. ff. eo.* Non obstat, quod dicitur in *l. 2. sup. si tutor vel cur.* cum pupillus tutore auctore iurandum detulit, causam retractari posse per in integrum restitutionem. Nam hoc ipso declaratur, causam eo iure iurando decisam fuisse, alioqui non fuisset in integrum restitutio necessaria. *l. in causae 2. ff. de minor.* Iam autem dixi, quid intersit, utrum causa ipso iure pro decisa non habeatur, an vero per in integrum restitutionem retractetur.

Ad L. V. Cum etiam.

Cum etiam a pupillorum tutoribus velut ab ipsis pupillis relicta fideicommissa videantur, super fideicommissis praeses prouincia cognoscet, & si tibi relicta esse constituerit, reddi tibi efficiet. Idem si inficietur, ad iurandum, ut desideres, tutorem adiget.

SUMMARI A.

- 1 Legatum aut datum cui nihil est, ab eo nihil legari aut relinqui potest.
- 2 Ab instituto recte relinquitur & ab omni eo, cui aliquid relicta est.
- 3 Legatum si petatur a pupillo, & negetur relicta esse, quis in hac causa iurare debeat, & an tutor sit cogendus?
- 4 Tutores conueniuntur quando cum pupillis agendum est, & tutores suscipiunt iudicium, aut pupilli, auctore tutore.

Pater testamento filium pupillum heredem instituit, & ei tutorem dedit, a tutore petit, ut Titio daret. Quaesitum est, an legatarius haec ro. petere possit, & a quo debeantur? Etsi in ea re fiat controuersia, & rem iure iurando decidi velit, quis possit & cogatur in ea causa iurare. Prima quaestio est, an legatum debeat? Dubitationis causa ex eo, quod cui nihil datum est, ab eo nihil legari aut relinqui potest. *l. ab eo. infra de fideicommiss.* Hic

Hic autem tutorem proponimus, cui nihil datum sit a testatore, proinde quod ab eo relicta est, frustra relicta videtur. Aduersus hanc dubitationem valet haec constitutio iuris, quae hic traditur in *prin. §. in l. 4. 20. inf. de fideicom.* nempe legata a tutoribus relicta, a pupillis heredibus institutis relicta videri, proinde ab eis deberi. Hoc, ut dixi, ita conceptum est, ut superiori dubitationi occurreretur. Nam si legata a tutoribus relicta sic acciperentur quasi relicta essent a tutoribus, sine dubio non deberentur. Nunc autem sic accipi debent quasi relicta essent ab ipsis pupillis, quorum personam tutores sustinent. Pupillus autem proponitur heres institutus. Ab instituto recte relinquitur, & ab omni eo, cui aliquid relicta est. *d. l. ab eo. inf. de fideicom.* Sequens quaestio est, si legatum petatur a pupillo, & negetur legatum relicta esse, quis in hac causa iurare debeat, & an tutor sit cogendus? Placet tutorem cogendum iurare. Hic opponitur *l. Marcellus. §. iurare. ff. rer. amo.* ubi generaliter habetur, neminem cogendum de facto alieno iurare. Respond. In specie proposita cum petitur a tutore, ut iuret, an legatum sit relicta necne, non petitur ut iuret de facto alieno, sed suo. Petitur enim, ut dicat, an legatum relicta sit testamento, aut neget, in quo agatur de eius aspectu & notitia, & quemadmodum ex testamento sciuit se tutorem datum, ita & an testamento quid legatum sit scire potest. Ob hanc causam non obstat. *l. 4. inf. de in lit. iur.* ubi dicitur, in tutelari causa non esse cogendum tutorem iurare in litem. Nam hoc iurandum est ex affectione domini, non ex veritate. Non potest autem tutor liquido iurare, quod ex affectu pupilli intersit eius, ideo anceps periculum suscipere cogendus non est, ut *ibid. scriptum est.* Sed qua ratione tutor cogendus est iurare, cum nemo iurare cogendus sit, nisi postulante aduersario. Nunc autem in causa pupillari pupillus pars est, non autem tutor, & ideo aduersarius non est aduersarius tutoris, sed pupilli. Respondetur. In causa pupilli tutor pars est, & aduersarius multo magis quam pupillus, si praeserim exercitatio iudicii spectetur. Nam eam agendum est cum pupillis, tutores conueniuntur, & tutores iudicium suscipiunt, aut pupilli tutore auctore. *l. 1. §. sufficit. §. §. seq. ff. de admin. tut.*

Ad L. VI. Cum proponas.

Cum proponas partibus placuisse iurifurandi religione generis & ingenuitatis quaestionem decidi, praeses prouincia iuxta decretum arbitri ad voluntatis vestre placitum amica tua filiis consulat.

SUMMARI A.

- 1 Sententia huius legis.
- 2 Hereditas matris ancilla, ad natos non manumissos peruenire non potest.
- 3 Seruus iuris civilis communionem non habent.
- 4 Iurifurandum interpositum sine consensu vtriusque partis seruandum est.

Hic locus vulgo accipitur de vi iurifurandi, ut sit haec sententia: Iurifurandum non solum in re pecuniaria, ubi agitur, an quis quid debeat, interponi potest, sed etiam in omni causa, ubi & de conditione & statu personae agitur. Et interpositum seruandum est inter eas personas, inter quas interpositum est. Haec sententia per se clara est, &

multis declaratur in *l. 3. §. quaeunque. ff. eo.* Ad eandem sententiam pertinet. *l. eum qui. §. in popula. §. §. seq. l. iusur. §. ad pec. in pr. ff. eod.* Ad hanc sententiam species huius rescripti sic accommodatur: Bessii amica, id est, patris Bessii soror decessit relicta liberis. Bessius tanquam proximus agnatus de functae hereditatem possidebat. Liberi defunctae eam hereditatem ut suam vindicant, utpote, ut de functae matris heredes. Bessius facit illis status quaestionem, & dicit, seruos esse, utpote natos ex matre tunc, cum mater esset ancilla, neque postea manumissos: si serui sunt, ad eos hereditas matris iure civili peruenire non potest, quonia, quod attinet ad ius civile, pro nullo habentur. Item serui iuris civilis communionem non habent. *l. quod attin. de reg. iur. l. qui testamentis. §. serui. de test. am.* Liberi de functae fatentur, se non esse manumissos, sed dicunt esse natos matre libera, proinde ingenuos, ex defunctae ingenuorum tit. de ingen. Inst. Quaestio: An liberi defunctae nati sint matre libera ac proinde an sint ingenui? Quae, quibus hic inde dicitur quaestio status & ingenuitatis. In hac controuersia placuit partibus litem decidi iure iurando, & iurandum filiis defunctae delatum est: iurauerunt se natos matre libera, & ideo ingenuos. Huius iuramento Bessius stare non vult, quod dicit, maiorem esse causam status, & ingenuitatis, quam iure iur. decidi possit. De ea controuersia arbiter sumtus, qui pronuntiauit, eam causam recte esse decisam. Bessius etiam post hanc sententiam arbitri iuramento stare non vult. Ita res ad praesidem vocata est. Responderunt Imp. Bessio, si ita se res habet, ut *sup. dictum*, praeside filiis amicae eius consulturum ad placitum eorum voluntatis, & iusur. de statu & ingenuitate interpositum seruaturum. Haec sententia, ut dixi, per se vera est, sed huius loco non conuenit. Non enim quaeritur hic, an iusur. seruandum sit, sed an placitum seruandum ex illis verbis: *Ad placitum voluntatis vestrae filiis amicae tuae consulat.* Deinde obseruandum est in principio rationem poni, cur filiis consulendum sit. Haec autem esse rationem, quia partibus placuerit litem decidi iure iur. Quae ratio non esset nec. *l. 1. §. si quaeretur: An iurandum esset seruandum.* Nam etiam sine consensu vtriusque partis interpositum iusur. seruandum est. *l. 1. §. sup.* Verius est igitur, quaestionem hanc esse non de vi iurifurandi, sed de necessitate suscipiendi. Est autem haec quaestio: In superiore controuersia, quam commemorauimus, placuit partibus litem decidi iure iur. & conuenit, ut Bessius iuraret, & si iuraret, matrem defunctam fuisse ancillam, cum liberos peperit, ab omni controuersia discederetur. Post hanc conuentionem Bessius iurare non vult, sed refert iusur. Defunctae liberi postulant, ut Bessius iuret secundum conuentionem, neque illi iusur. referre liceat. Quaestio: an audiendus sit Bessius iusur. referens liberis defunctae: an vero iurare cogendus, aut hereditatem restituere? Arbiter de ea re sumtus pronuntiauit, Bessium iurare debere ex conuentione: post arbitri sententiam perseuerat in eadem re, & iurare non vult. Consultur Imp. Respon. si ita conuenit, ut proponitur, praesidem secundum placitum voluntatis partium filiis defunctae consulturum, id est, placitum de iurando seruaturum, & non coacturum liberos iurare, sed Bessium. Ita in summa efficitur hoc rescripto ea sententia.

quæ est in *l. insur. quod ex conventione in prin. ff. eod.* nempe, iusiurandum, quod ex conventione susceptum est, referri non posse, id est, si quis ex conventionem iurare debet, necesse habet iurare, nec contra conventionem iusiur. referre potest aduersario.

Ad L. VII. Nec filius.

Nec filius, nec quisquam alius, nec litigando, nec paciscendo, sed neque iusiurandum citra voluntatem domina rei deferendo, praeiudicium ei facere potes. Vnde si citra mandatum tuum aliquid erga rem tuam filius tuus gessit, nec hoc ratum habuisti, nihil tibi oberit.

S V M M A R I A.

- 1 Nemo alterius conditionem deteriore facere potest, nec iniquam conditionem inferre.
- 2 Filius potest dari iudicio cum debitore matris sua tanquam procurator.
- 3 Res iudicata inter alios, aliis non nocet.
- 4 Pactum cum aliis personis interpositum aliis non nocet.
- 5 Domini loco qui sint.
- 6 Iusiurandum delatum a tutore seruandum est.
- 7 Iusiurandum mandato Domini delatum, perinde habetur, ac si a Domino delatum esset.
- 8 Iusiurandum a procuratore delatum, seruandum est.
- 9 Rati habitio mandato equiparatur.

Regula iuris ciuiliis est: Neminem + alterius conditionem deteriore facere posse. *l. soluendo. de reg. iur.* & quod idem est, neminem posse alteri iniquam conditionem inferre. *l. non debet alteri. de reg. iur.* Hæc regula hic explicatur: declaratur enim hanc regulam generalem esse, pertinere ad omnes personas, quæ alterius conditionem deteriore facere velint, cum dicitur, nec filium, nec alium quemuis id facere posse. Declaratur etiam eam pertinere ad omnia facta, quibus quis alterius conditionem deteriore facere instituit. Est autem hoc exemplum. Filius egit iudicio + cum debitore matris suæ, tanquam procurator. *iuxta l. sed & ea persona in princ. de procur.* Pronuntiatum est eo iudicio, reum nihil matri debere, & ita absolutus est, vel filius cum debitore matris pactus est, ne pecunia ab eo peteretur, vel cum filius a debitore matris peteret, & ille negaret, se quidquam debere, deferente filio, iurauit se nihil debere. Hic scriptum est, nullum horum factorum filii nociturum matri, eidemque dominæ, quominus mater posset aduersus debitorem agere, ut posset, si nihil eum illo a filio gestum esset. Itaque res iudicata cum filio matri non nocet. *l. sape. de re iud. tit. res inter ali. act. vel. iud. al. non noc. inf.* nec pactum filii matri nocet, + eadem ratione. Inde dictum, pactum cum aliis personis interpositum, aliis non nocere. *l. si unus. §. pacta. vers. ante omnia. de pact.* Idem hoc scriptum est de iureiurando, quod a filio delatum est, hoc videlicet matri non nocere, quæ omnia, ut dixi, ad superiorem illam regulam referuntur, neminem omnino alterius cuiusquam conditionem deteriore facere posse. Quod tamen dicitur, iusiur. ab alio delatum alteri non nocere, sic accipiendum est, nisi is, qui detulit, aut domini loco habeatur, aut domini mandato detulerit, aut delatum postea dominus ratum haberet. Domini + loco sunt, tutores & cu-

ratores. *l. tutor qui tut. de adm. tut. l. 2. §. tutor. ff. pro tutore.* Proinde delatum a tutore + iusiurandum ferri, & uandum est. *l. insur. quod ex conu. §. si tutor. ff. eod. l. tutor. eod.* Domini + mandato delatum perinde + habetur, ac si a domino delatum esset. Is enim facit, qui per alium facit. *l. §. gessisse. de adm. tut.* Idcirco & hoc iusiur. seruandum est. Inde dictum, iusiurandum seruandum, quod procurator detulerit, siue specialiter ei + mandatum sit, ut deferret, & siue generaliter ei negotiorum omnium administratio concessa sit. *l. insur. quod ex conu. §. ult. l. seq. ff. eo.* Si quis sine mandato domini iusiurandum detulit, etiam id seruandum est, si postea dominus ratum habuerit, *tit. hoc scriptum est.* Quoniam + rati habitio mandato comparatur. *l. ult. infr. ad Senatus cons. Trebell.*

Ad L. VIII. Actori.

Actori delato vel relato iureiurando, si iurauerit, vel ei remissum sit sacramentum, ad similitudinem iudicati, in factum actio competit.

S V M M A R I A.

- 1 Actor si postulante reo iurauerit, sibi dari oportere, quod petit, quo nomine ei actio detur.
- 2 Actiones in factum quæ sint & dicantur.
- 3 Actiones in factum cur ita dicantur.
- 4 Actio certa dicitur, si causa actionis certum nomen habet.
- 5 Actio iudicati quæ.
- 6 Actio directa quæ.
- 7 Actio utilis quæ.
- 8 Actio ex emto cui competit.
- 9 Actio præscriptis verbis in factum dicitur, & utilis.
- 10 Actio ex iudicato competens certum nomen habet, diciturque iudicati.
- 11 Actio ex iureiurando eandem vim habet, quam iudicati.
- 12 Hæc vis in quibus rebus consistat.
- 13 Actio leg. Aquilia in quem detur.
- 14 Actiones leg. Aquilia & similes cur excipiantur in duplo.
- 15 Ex iudicato quis amplius consequi non potest, quam in iudicium deductum est.
- 16 Sententia iureiurando decise quis effectus.
- 17 Tutor tutela iudicio damnatus infamis est.

Sactor + postulante reo iurauerit, sibi dari oportere, quod petit, datur ei actio eo nomine, in qua hoc queritur solum, an numeratum sit. *l. nunc postquam circa pr. ff. eod. §. Item si quis post. Inst. de act.* De hac actione hoc rescripto duo traduntur. I. Hæc in factum actionem esse. II. Competere eam ad similitudinem iudicati. In factum actio dicitur, quia actio nullum proprium nomen habet: uti nomini quoque causa est, de qua iuratum est, ita varie agitur ex iureiurando. Dicuntur + autem actiones in factum, quæ iure Ciuili nullum proprium nomen habent. *l. 1. 2. 3. de præscrip. verb.* Sic + dictæ sunt, quia actio proponitur præscriptis. i. ante scriptis in id quod factum est, verbis, sine alio nomine ac literis. *ut declaratur in l. cum mota in fin. supr. de transact. vbi dicitur, hæc actio esse, quæ præscriptis verbis rem gestam demonstrat.* Idem declarat Theophilus in §. 1. in fin. *Inst. de except.* vbi in factum exceptionem interpretatur eam, quæ ἀνυπαρκτός & narratiue proponitur. In cæteris actionibus, quæ proprium nomen habent, et factum narrari oportet, ut

tuit, ut intelligeretur agendi causa. *l. edita supr. de edend. sed tamen ex non demonstrabantur sola facti narratione, sed addito proprio nomine actionis, qua quis se agere diceret, veluti, ex emto, ex vendito, pro socio & similib.* Ac vbi actionis nullum nomen fuit, actio sola facti narratione demonstratur, & ea conceptione verborum in factum pro iusto nomine vitur. Vnde dicitur *in factum*, id est, in factum tantum concepta, non autem alio proprio nomine vtens. Sic hic occurritur. Nam actio, quæ competit ex iureiurando, dici potest & dicitur actio iuris iur. quoniam ex iureiurando nascitur, proinde actio + certa, quoniam causa actionis certum nomen habet. *l. 3. & seq. de præscrip. verb.* idque confirmatur exemplo actionis iudicati. Nam actio, quæ ex iudicato nascitur, non dicitur in factum, sed proprio nomine appellatur actio + iudicati, quoniam id factum, vnde nascitur, proprie iudicatum dicitur. *l. miles §. iudic. de re iud.* Quare eodem exemplo dicendum est, cum iusiur. sit certum & proprium nomen, uti iudicatum, similiter actionem ex iureiurando competentem dici debere actionem iuris iurandi. Cumque proprium nomen habeat, non posse dici actionem in factum. Respondeo. Actio præscriptis verbis, & actio in factum non solum tunc locum habent, cum contractus nullum proprium nomen habet: sed etiam cum dubitatur, quis sit contractus, seu quod factum, ex quo actio nascatur. *l. 1. de estim. act.* ac tale est factum, ex quo actio post iusiur. nascitur. Incertum est enim an hæc actio sit ex veteri causa, ex qua actor intendit sibi deberi, an vero ex noua causa iuris iurandi. Rursum videtur non esse ex iureiurando actio in factum. Idque probatur ex eo, quod cum actor iurauit sibi deberi, competit illi vetus actio quæ competeret, si probasset, sibi deberi. Exempli gratia, iurauit se fundum emisse, datur ei ex emto actio, uti daretur, si emisset. Iurauit se societatem contraxisse, datur ei pro socio actio, ut daretur si contraxisset. *l. si duo §. si quis iur. ff. eod.* Hæc autem actiones veteres sunt certæ, & certo iure proditæ, quod cum accidit, actio in factum locum non habet. *l. 1. 2. de præscr. verb.* Ergo iureiur. dato veteres actiones erant certæ, non actio in factum? Respond. Quod dicitur, iureiur. interposito veterem actionem actori competere, quæ competeret, si probasset sibi deberi: sic accipiendum est, ut non directa vetus competit, sed ut utilis tantum. *l. si duo. §. Mar. ff. eod. l. si possess. §. ult. eod.* Hoc etiam significat proprie veterem & certam actionem non competere. Directa + actio est, quæ ex verbis legis datur. Utilis est + quæ verbis legis non datur, sed cessantibus verbis datur propter eandem æquitatem, utilitatis causa, idque ex sententia legis. *§. ult. Inst. de l. Aquil.* Ergo in proposito, si quis iurauerit se fundum emisse, datur ei ex emto actio, sed utilis. Hoc autem significat proprie, hanc actionem ei non dari, quoniam ex verbis legis non datur. Nam actio + ex emto lege tunc competit ei, qui emit. *l. ex emto. de act. emt.* At is, qui iurauit, se emisse, non idcirco emit, neque ideo agit, quia emit, sed quia iurauit se emisse. Proinde ea res non facit, quo minus ei in factum detur actio, cum alia certa iure ei non competit. Interim hoc manet, posteaquam actor iurauit competere ei actionem in factum, & competere veterem vilem. Inde queritur: *An hæc duæ sint actiones, an una? Bar-*

tolus hoc loco tradit, duas esse, cuius sententiam alii sequuntur, & eas actiones ita distinguit, ut utilis ex iureiurando competat, cum actor iurauit formiter. i. iurauit adiecta causa, propter quam diceret sibi deberi: Actio autem in factum competat cum actor iurauit informiter. i. nulla adiecta causa, propter quam diceret, sibi deberi, utpote iurauit quis sibi fundum deberi, quia eum emit ab aduersario. Hic dabitur vetus exceptio. *d. l. si duo. §. si quis iurauit. & seq. ff. eod.* At si simpliciter iurauerit, sibi fundum dari oportere, actio in factum dabitur. Quæ distinctio mera diuiniatio est. Hic enim simpliciter dicitur, iureiurando interposito actionem in factum dari, neque distinguitur, quomodo iuratum sit. Sed hæc sententia aperte falsa est, & euincitur ex *l. sed si possessori. §. ult. ff. eod.* Nam in §. ult. proponitur quis iurasse, hereditatem suam esse, nulla adiecta causa, propter quam suam esse diceret, & tamen illic datur utilis. Ut autem intelligatur, in eadem causa actio in factum dari, principium eius coniungendum est. Nam ibi proponitur quis iurasse, rem aliquam singularem suam esse, similiter ut in §. ult. & tamen illic datur actio in factum, quæ tamen in §. ult. dicitur utilis. Ex quo colligitur, has actiones verbis distinguere, re esse eandem. i. vnâ eandem actionem. De quo, quo minus dubitemus, sciendum est, quæ utilis actio dicitur in usu iuris, eandem dici solere in factum, & contra. Argumenta hæc sunt. Nam actio + præscriptis verbis in factum est. *l. 1. & seq. de præscr. verb.* At eadem dicitur utilis. *l. cum nuda. in fin. supr. de transact.* Item cum quis ita pecus in angustias redegit, ut præcipitaretur, datur actio in factum ex causa. *l. Aquilia. l. bonis. ad l. Aquil.* Hæc actio in factum dicitur actori competere ad similitudinem iudicati, non quod iudicati sit actio in factum, ut actio, quæ competit ex iureiurando. Nam actio quæ ex iudicato + competit, certum nomen habet, diciturque iudicati. *d. l. miles. §. iudic. de re iudic.* Sed ideo, quia actio + ex iureiurando eandem vim habet, quam actio iudicati. Hæc vis duabus in rebus consistit, primo in firmitate iudicii & actionis. Nam ut in actione iudicati nihil amplius queritur, quæ an iudicatum sit, omnia quæstiones an debeatur: sic in actione in factum ex iureiur. nihil amplius queritur, quæ an iuratum sit, omnia quæstiones, an debeatur, & an peieratum sit. *l. post rem. de re iud. l. §. dato. ff. eod.* Deinde consistit in iis commodis, quæ ex actione iudicati percipiuntur. Nam posteaquam iurauit sibi quid dari oportere, aut quid suum esse, id omne consequi debet, quod haberet, si secundum eum iudicatum esset. *l. sed si possess. §. ult. ff. eod.* Hoc eo pertinet, ut qui iuravit de re aliqua, is non solum rem debeat consequi, sed etiam cõcessionem, ut fieret lite contestata, & re secundum actorem iudicata. *d. l. sed possessori. in princ. & §. ult.* Hoc loco excipiuntur actiones, quæ per inficiationem in lite crescunt. Nam ex iis, qui iurauit, nihil amplius consequitur, quàm simplum, quamuis si directa actione egisset, & probasset, duplum ex iudicato consequeretur. Exemplo est factio *l. Aquilia. de damno dato.* Hæc actio in contentem in simplum datur. i. in id damnum, quod vere datum est. In inficiationem datur in duplum, quod & reus præstabit, si eo iudicio condemnatus erit. *l. inde Nerat. §. hæc actio. ad l. Aquil.* Ex hac actione, si actor iureiurando sibi delatæ

iuravit, sibi damnum datum esse ad 10. fl. nihil amplius actor in factum consequi debet, quā 10. cum directa agens consecutus esset duplum. *l. eum qui in primo. ff. eod.* Cum ex ceteris causis traditum sit, actorem, qui iuravit, tantum consequi debere, quantum haberet, si secundum eum pronuntiatum esset. Quæritur, cur actio *† l. Aquilie & similes excipiantur in duplo*, quod ex iis actionibus præstandum est? Ob hanc causam Paulus in d. l. eum qui, conatus est ostendere differentie rationem. Eam autem duplicem reddit. Prior est, quia sufficere debet actori iuranti, si ex iure iurando consequatur exonerationem probationis. Sed hæc ratio erat infirmior. Ideo adiecit alteram certiore & veram. Ea est autem, quia nihil amplius actor consequi ex iure iur. debet, quā in iusur. deductum est. Nam nec

14 ex *† iudicato quisquam amplius consequi potest, quam quod in iudicium deductum est. l. ut fund. ff. com. diu.* Qui autem de damno iurat, nihil amplius iurat, quam damnum sibi ad eam quantitatem datum esse. Proinde ex iure iur. nihil amplius consequi debet.

Non obstat, quod directa actione legis Aquilie consequeretur duplum. Nam ideo consequeretur, quia & duplum in iudicium deduceret: peteret enim duplum sibi a reo dari, si reus in inficiatione perseveraret.

Ad extremum hoc loco notandum est, quod dicitur *post iusur. actori actionem in factum dari, item reo iuranti dari exceptione.* Vtrumque horum sic accipiendum est, si vel actor vel reus extra iudicium iuraverit. *l. in duob. §. ult. ff. eod.* Nam tunc ideo actori actio danda est, quia nondum iudicio operatur, & reo danda est exceptio, quia iudicio postea adversus eum agitur, ut ei ad defensionem necessaria sit exceptio. Quod si lite iam contestata vel actor iuraverit deferente reo, vel reus deferente actore, neque hæc actio datur actori, neque reo exceptio. Non datur actio actori, quia non est ei necessaria, cum iam actio in iudicium deducta sit. Non est exceptio reo necessaria, quia postquam ille iuravit, perinde habetur quasi probaverit se non debere, ut nil superfit, nisi ut absolatur. Proinde his casibus, id faciendum est, ut præcipitur. *inl. iusur. & ad pecun. §. ult. ff. eod.* nempe, ut lite contestata, si ab alterutro iuratum sit, aut perinde habeatur, quasi iuratum esset, nulla hic nova actio instituat, nulla exceptio detur, sed sequatur sententia iudicis, qua vel reum iurantem absoluat, vel actorem iurante reum condemnet. Huius *† sententia* hic erit effectus, ut ab ea appellare non possit. *l. gener. §. 1. infr. eod.* Sed & hic quoque effectus erit sententia, ut quamvis reus vere convictus non sit, tamen nihilominus eundem exitum patiat, qui futurus esset, si convictus esset & condemnatus. Quod eo spectatur, ut si convictus fuerit infamis ex sententia iudicis, etiam tunc infamis fiat, cum post iusurandum damnatus est. *l. nam postea. §. si damnatur. ff. eod.* Exempli gratia. Tutor *† tutela* iudicio damnatus infamis est. *l. 1. de his qui not. infra.* Adversus tutorem tutela agitur, quod dicitur dolo versatus esse in tutela. Si iusurandum actori detulit, qui iuravit dolo versatum tutorem, atque ita tutor sententia iudicis damnatus est, placeat tutorem non minus hoc casu famosum esse, quam si doli convictus ac deinde damnatus esset.

Ad L. IX. Delata.

Delata condicione iurifurandi reus (si non per actorem, quo minus de calumnia iuret, steterit) per iudicem solvere vel iurare, nisi referat iusurandum, necesse habet.

SUMMARIUM.

- 1 Iusurandum cui deferretur, an iurare necesse habeat.
- 2 Iusurandum deferens prius de calumnia iurare debet: quod si facere nolit, adversarius iurare non cogitur.
- 3 Iusurandum delatum, si remittatur, perinde habetur ac si adversarius iurasset.
- 4 Legibus posterioribus quibus specialiter aliquid non emendatur, id veterum legum regulis relinquitur.
- 5 Pandectarum Flor. emendatio.
- 6 Iusurandum cui deferretur, si id referat adversario, iurare non cogitur, qui refert.
- 7 Iusurandum in quibus causis referri non possit. Fur iusurandum actori referre non potest.
- 8 Iusurandum non potest deferre is, qui prius detulit.
- 9 Iurare non cogitur, qui salva religione aut pietate non potest.
- 10 Perjurium anceps nemo suscipere cogitur, nec de alieno facto iurare.
- 11 Procurator iurare non cogendus.
- 12 Iusurandum præstantium, si noceat adversario, iurare is non cogitur. Iurare quo non cogitur ex iis causis, ex quibus iudicium suscipere non compellitur.
- 13 Iusurandum iudicis & litis contestate instar obtinet.
- 14 Iusurandum si iuranti nihil profit merito recusatur.
- 15 Prodigis, pupillis, minoribus iusurandum deferri non potest, nec ipsi deferre possunt.
- 16 Iusurandum antiquam præstaretur revocatum, recusatur merito, nec amplius deferretur.
- 17 Iusurandum delatum a iudice in duobus causis & inopia probationum, an possit recusari.
- 18 Magistratus & iudex curæ officio suo fungitur, iurare facit, quod facit.
- 19 Iudex de facto alterius iurare non cogitur.
- 20 Iurifurandi conditionem benigne is recusat, qui prius hanc conditionem detulit.
- 21 Iudex quod semel iussit aut voluit, novo imperio potest tollere.
- 22 Iusurandum reo deferente, si actor iurare nolit, neque iusurandum referre, quid fiat, cogendus ne sit an non.
- 22 Non iurans pro confite habetur.
- 24 Actor, si deferente reo non iuret, denegatur actio.
- 25 Res indicata aut absolutionem aut condemnationem continere debet.

HIC locus est de necessitate suscipiendi iurifurandi, in quo duo quæritur. Vnum. *An cui iusur. deferretur, necesse habeat iurare.* Alterum: *si quis iurare cogitur, nec iuret qua sit pœna.* Prior quaestio est: *An *†* cuiuscunque iusur. deferretur, iurare necesse habeat?* De eo hoc ita statuitur, ut necesse habeat, nisi iusurandum referat, si modo is, qui refert, prius iuret

iuret de calumnia. Sed hæc res pluribus verbis continetur. Proinde de hac re ita statuendum est: Omnis cui iusurand. deferretur, necesse habet iurare aut solvere, nisi causam aliquam habeat iurifurandi recusandi. Huius recusandi causæ sunt quam plures: quarum duæ hic comprehensæ sunt, aliæ ex aliis locis colliguntur. In summa autem genere sunt sex. Prima iurifurandi recusandi causa est hoc loco: si is, qui iusurandum deferret, prius de calumnia non iuret, postulante adversario. Qui *†* iusurand. deferret, prius de calumnia iurare debet. *ut hic & l. iusur. & ad pecun. §. qui iusur. ff. eod.* id est, iurare debet, se non deferre iusurandum calumniae causam, seu mala mente, quod ab eo exigitur propterea, quod multi iusur. eo deferunt, non quod putent sibi deberi, sed quia reum, qui iuravit, traducere postea velint tanquam religionis contemptorem, tanquam qui peieraverit? vel quia norunt reum esse hominem religiosum, & hac religione abuti volunt. Hoc iusurandum, cum iubetur præstare, qui deferret, ex eo intelligitur, nisi prius præstiterit, eum, cui iusurandum delatum est ab eo, iurare non cogi. Vbi notandum est, cum is, qui iusur. detulit, non vult iurare de calumnia, non tantum hanc pœnam esse, ut adversarius iurare non cogatur, sed ut is, qui detulit, habeatur remittenti similis. *l. si non fuerit. ff. eod.* Quoties *†* delatum iusurandum adversario postea ei remittitur, perinde habetur, quasi adversarius iurasset. *l. 1. supr. hoc tit.* Proinde si reo iusurand. delatum est, & actor prius de calumnia iurare non vult, reo exceptio dabitur, & actori denegabitur actio, quoniam id fieret, si ei remissum esset iusurandum. Sed hoc sic, accipiendum est, si is, cui iusurandum deferretur, postulat ab eo, qui deferret, ut iuret de calumnia. Nam si iusurand. de calumnia ab eo non postulatur, nihil ei nocet, si non iurat. Et hoc est, quod in hac lege dicitur, reum cogendum iurare, delato sibi iure iurand. si per actorem non steterit, quo minus prius de calumnia iuret. Non intelligitur per actorem stare, quo minus iuret de calumnia: si hoc iusurand. ab eo non postulatur. Non corrigitur hoc ius, ut *Accurs. putavit ex §. ult. Non. de iis, qui conf. ab appell.* Nam illa constitutio de aliis causis & aliis personis scripta est. Est autem regula perpetua tenenda: Quoties *†* posterioribus legibus specialiter aliquid non emendatur, id veterum legum regulis relinqui. *l. præcipimus. 32. in fin. inf. de appell.* Hoc iusurandum de calumnia remittitur patrono & parentibus. *l. si patronus. ff. eod.* Sed opponitur. *d. l. iusur. & ad pecun. §. qui iusur. ff. eod.* ubi *†* in Pandect. Flor. ita scriptum est: *Hoc iusurandum de calumnia neque patrono neque parentibus remittitur, sed manifestum mendum est in his verbis.* Nam innumeris prope locis diserte testatum est, addita manifesta ratione iusurandum de calumnia patrono & parentibus remitti propter honorem, qui a libertis, & liberis superioribus personis debentur in primis *inl. licet. de obseq. patr. & par. præst. l. de die. §. ult. qui satisd. cogant. l. qui boni. §. si alieno. de damn. inf. quæ sententia in iure iurando, quod patronus & parens detulerit, confirmatur diserte in d. l. si patronus. ff. eod.* Ex quibus locis lectis dubitari non potest, quin mendosa sit Florentina lectio, quod & Accursius pro certo habuit. Nam eius tempore contraria lectio fuit, ut apparet ex glossa eius loci. Sicigi-

tur locus emendandus & legendus est, ut in aliis exceptionibus, legimus: Hoc iusur. de calumnia æque patrono atque parentibus remittitur.

I. Causa iurifurandi recusandi etiã hoc loco expressa est, sumta ex edicto, si is, *†* cui iusur. deferretur, id referente adversario, qui refert iurare non cogitur, *ut hic videtur, & l. iusur. & ad pecun. §. dato. l. manifesta. ff. eod.* Interdum tamen *†* iusurandum referri non potest, sed cui iusurandum deferretur, præcise iurare cogitur, quamvis paratus sit iusur. referre. Id tribus in causis accidit. Primo si de eius, cui iusur. deferretur, solius admisso agatur. Exempli causa. Adversus furem agitur, & iusurandum ei deferretur, ut iuret se furtum non commisisse: fur iusur. referre actori non potest. *l. Maerell. §. ult. & l. l. seqq. ff. rer. amot.* Idque optima ratione constituitur, quia ipse scire potest quid admiserit, adversarius scire non potest. Proinde non est iniquum eum iurare, qui liquido potest. Iniquum est eum iurare, qui liquido non potest. II. Iusurandum referre non potest is, de quo convenit, ut iuraret, & hoc est quod dicitur in *l. iusur. quod ex convent. ff. eo.* Iusur. quod ex conventionem extra iudicium deferretur, referri non potest. Intelligitur, iusurandum ex conventionem deferri, quod deferretur adversario secundum conventionem præcedentem, id est, quod ideo deferretur, quia prius convenerat, ut adversarius iuraret. Hoc iusurandum ideo adversarius referre non potest, quia conventio ex edicto servanda est, si modo ad exceptionem solum valeat, non autem ad actionem. *l. iurifur. §. ait prator. §. sed cum nulla. de pact. l. in bona fidei. l. 3. supr. de pact.* Ex hac autem conventionem solum nascitur deferenti exceptio. Non enim petit ex hac conventionem, ut adversarius iuret, sed cum adversarius ei iusur. refert, is tueretur se conventionem, ne ex relatione iurare cogatur propter conventionem. Additum est *extra iudicium*: non quod hæc conventio servanda non sit, si lite contestata interposita sit, quoniam semper conventio servanda est ex edicto de pact. sed quia hæc conventio siue ante litem contestatam siue lite contestata interponitur, semper intelligitur interponi extra iudicium, id est, extra rem, de qua iudicium nunc est. Postremo iusur. deferre *†* non potest is, qui prius detulit. Exempli gratia. Actor iusurandum deferret reo: reus refert actori iusurandum, actor relatum referre iterum non potest. Non enim potest recusare condemnationem iurifurandi, qui prius detulerat. *l. iusur. & ad pecun. §. dato. ff. eod.* Idque usque adeo verum est, ut is, qui detulit, cui iusurandum referretur, non possit petere ab eo, cui refert, ut is prius de calumnia iuret. *ut ibid. scriptum est.*

III. Excusandi iurifurandi causa est, si is, *†* cui iusurandum deferretur, salva pietate aut religione iurare non possit. Quod contingit partim ex ignorantia rei, partim ex conceptione seu formula iurifurandi delati. Ex ignorantia eius, cui deferretur, hoc contingit, si agitur de alieno facto, aut de re alioqui ei ignota. Nam in re ignota quisquis iurat, anceps perjurium suscipit. Nemo *†* anceps perjurium suscipere cogendus est, *l. 4. de in litem iurand.* Ex hac causa placuit neminem de alieno *†* facto iurare cogi. *l. Marcellus. §. iurare. ff. rer. amot.* Inde dictum *†* procuratorem

non cogendum iurare. *l. iusur. & ad pec. §. procurator ff. eod.* Ex hac causa placet, si reus dicat, rem que petitur, periisse sine culpa sua, & deferretur ei, ut iuret eam reo periisse, non esse cogendum eum iurare, si dicat, se certo nescire, an perierit, & ideo postulat spatium ad cognoscendum. *d. l. iusur. & ad pec. cir. princ.* Idem metus religionis nascitur ex conceptione iurifurandi. Cum actor defert iusur. improbatam religionis, aut id iusur. quod homini Christiano suscipere non conuenit. De qua conceptione si sit controuersia inter litigantes, conceptione est in arbitrio iudicantis. *ut est in l. iusur. & ad pec. §. si de qua l. ff. eod.* id est, iudex statuere debet, quomodo & quale iusur. deferat. Sed queritur: Quid bonus iudex & pius ea in re sequi debeat secundum bonas leges? Res bene decisa est. *in c. est Christus ext. de iureiur.* ad hanc summam, ut iusurandum deferri non debeat, nisi finiendae litis causa. Cum autem iurandum erit, iuratum esse per Deum, non per ullam creaturam. Quam definitionem, ideo sequi debemus, quia ex ipsius. verbo Dei sumpta est. *Deut. c. 6. & ad Ebr. c. 6.*

12 IV. Recusandi causa est, si iusurandum propositum noceat aduersario, cui defertur. Nam illi iniuria inferri non debet. *l. non debet alteri. de regu. iur.* Ut autem iusurandum illi noceat, ita contingit, si deferatur ei in ea causa, in qua iudicium suscipere non cogitur. Inde dictum est, quibus ex causis quis iudicium suscipere non compellitur, ex iis nec iurare cogendus est. Veluti, si olim legatis Romae deferretur iusurandum, qui Romae iudicium suscipere non cogebantur. *l. tutor. §. ult. de iureiur. l. sed & si restit. §. ex quibus causis. de iudic.* Hoc autem ideo fit, quia si quis in his causis iurare cogitur, obliqua via iudicium suscipere cogitur, quoniam iusurandum iudicii & litis contestatae instar obtinet. *l. qui iurasse. in fin. l. tutor. §. 1. ff. eod.*

14 V. Causa est, si futurum est, ut iusur. praestitum iuranti nihil prosit, quod contingit ex perf. deferentis, cui scilicet is defert, cui nihil nocet iusur. In hoc numero sunt prodigi, pupilli, minores & similes personae. Hoc est, quod de his personis dicitur, has iusur. deferre iure non posse. *l. tutor. §. 1. ff. eod.* Hoc enim eam vim habet, ut intelligamus, non solum has personas deferre iusur. non posse, ut illis iusur. noceat, sed etiam si iusur. detulerint, pro non delato esse, v. sunt omnia, quae contractus sunt. *l. non dubium. supr. de. LL.* Quod pro delato non est, id perspicuum est recusare licere.

16 VI. Causa & postrema est, si is qui iusur. detulit, aliquando id reuocarit, antequam praestaretur. Reuocatur si iterum deferre velit, inuito aduersario non licet, quod effectum est constitutione Iustiniani. *l. si quis iusur. infr. b. t.* His expositis haec consequentia sunt, si is, cui iusur. delatum est, non referat iusur. non tamen semper necesse habere iurare, tamen id hoc loco sine exceptione dicitur, *eum iurare debere.* Sed interdum iusur. recusari potest, interdum iurare necesse habet, *ut hoc dicitur.* Nam si iustam recusandi causam habet, nec iurare cogitur, nec iusurandum referre, nec soluere.

Sunt autem 4. causae iurifur. recusandi praeter eas, quae in hac lege comprehenduntur, de quibus diximus. Quod si haec causae nullae sunt, non licet

iusurandum recusare ei, qui iusurandum referre non vult aduersario. Haec duae sententiae, tamen incidunt in dubitationem. Nam primum, quod dicitur, eum qui iusurandum non refert, iusta de causa iusurandum recusare posse, praeter eas causas, quae hic commemorantur, videtur primum refelli hoc loco, deinde edicto praetoris, quod ita conceptum est, ut praetor, si reus, cui iusur. delatum est, non iuret, polliceatur se eum soluere coacturum, nisi iusurandum referat, nec quidquam amplius additur in edicto, uti refertur. *in l. iusur. & ad pec. §. ait praetor. §. seq. ff. eod.* Vnde hoc rescriptum transiitum est. Apertius refelli videtur eadem sententia. *l. manifesta. ff. eod.* ubi dicitur: *Manifesta turpitudinis esse, nolle nec iurare, nec iusurandum referre:* nil tertium additur. Respondetur, quod dicitur, eum qui iusurandum non refert, cogi iurare, sic accipiendum est, nisi iusta aliqua de causa recipit iurare.

Non obstat, quod haec conditio & exceptio, neque hoc loco, neque in edicto praetoris, uti refertur, nominatim adiicitur. Nam plenum edictum praetoris non habemus, apparet ex eo, quod & in hoc rescripto, & in ea parte edicti, quam tetuli, tantum cauetur de reo, non de actore. Nam praetor pollicetur, se reum soluere coacturum. Quid si actori delatum erit iusurandum, & ipse nolit iurare. Non dubium est, quin reo magis consuli debuerit, & quin consultum sit a praetore. Non igitur haec exceptio si hic praetermissa est, ideo praetermissa fuit in edicto. Vtunque se edictum habuerit, dicendum est, quod praetermissum est hoc rescripto, & aliis similibus locis, id ex aliis similibus sumendum esse. Satis autem constat ex iis, quae diximus, iusurandum ex aliis causis recusari posse, quae iis, quae hic commemorantur. Proinde eas sequemur. *inxt. l. incola, de LL.* Inciuile est, non lata lege, id est, ratione legis perfecta pronuntiare aut iudicare. Rursum illud, quod dicitur, iusurandum sine ratione recusari non posse ab eo, qui iusurandum sibi delatum non referat aduersario, videri potest nouis legibus emendatum esse. Itaque hic obstat primum. *l. regulariter. §. sui autem infr. hoc tit.* ubi dicitur scriptum, *eum cui iusurandum est illatum vel a parte, vel a iudice, licentiam habere id recusandi.* Respondetur. Tamen hoc in principio eius §. dicitur, tamen postea temperatur a Iustiniano, ut possit videlicet recusari, si iusta sit causa recusandi. Nam si nulla sit causa recusandi, & secundum eum, qui non iurauit, iudicatum sit, licet aduersario eam sententiam emendare per appell. de qua ibi dicitur plura.

Rursum opponitur ad *l. ult. extr. de iureiurando.* Illic ita scriptum est: *Quod iusurandum a parte parti delatum posset licite recusari ac referri.* Respondetur. Nihil verius dictum est, quam hoc, neque magis conuenienter iuri ciuili. Sed diligenter animaduertendum est, duo haec coniunctim dicta esse, posse iusurandum hoc licite recusari ac referri, ut sit sensus: si quis simul & coniunctim referat iusurandum, & ita recuset iurare, licite iusurandum recusabit, quod & in hac *l. delato.* scriptum est, & in edicto praetoris. At si quis iusurandum non referens recuset iurare, dicimus hoc ei non licere sine causa, ex his locis citatis. Ceterum ex causa licere, ut ex aliis locis probauimus. Sed haec dicta sunt de iureiurando

reiuirando, quod a parte parti defertur. Diuersa causa est eius iurifurandi: quod defertur a iudice in dubiis causis & inopia probationum, de cuius vi dictum est. *in l. 3. supr. hoc tit.* Hoc iusurandum recusari non potest ab eo, cui delatum est, neque referri, quamdiu salua pietate iurare poterit. Id ita esse certius statuimus, si ostenderimus, non posse hoc iusurandum recusari ex vlla earum causarum, quas supra commemorauimus. Primum is, cui iusurandum a iudice defertur, postulare non potest a iudice, ut prius de calumnia iuret, ut nisi iurauerit, sit potestas iurifurandi delati recusandi. Nam iusurandum in vniuersum de calumnia, non exigitur, nisi ab eo, qui aliquid petit, & a litigatore. Iudex autem in iudicio nihil petit a litigatore, sed apud eum petitur. Et cum iusurandum defert, iubet praestare, non petit, ut pro potestate & officio. Adde, quod magistratus & iudex cum officio suo fungitur, iure facit, quod facit. *l. 3. quod met. causa.* Nihil autem calumniae causa fit ab eo, qui iure facit. Deinde non est causa recusandi huius iurifurandi, si is, cui delatum est, referre velit. Non enim potest hoc iusurandum referri: Aut enim referet iudici, aut aduersario. Iudici non potest, quoniam ei soli iusurandum deferri potest, cuius de re agitur. In iudicio autem non agitur de re iudicis. Praeterea de facto alterius nemo iurare cogitur, multo minus iudex. *l. Marc. §. iurare. ff. rer. amot.* Aduersario autem hoc iusurandum referri non potest, quoniam id solum dicitur referri, quod refertur ei, qui detulerat. Deinde is honeste conditionem iurifurandi recusat, qui prius hanc conditionem non detulit. *argum. l. iusurand. & ad pecu. §. dato in fin. ff. eod.* Quarta causa etiam in hoc iureiurando locum habet, ut is, cui defertur, dicat sibi damnosum esse iurare. Nam secundo eum iudicatur, qui ex hac delatione iurauit. Ne quinta quidem causa hic locum habere potest, ut dicatur ei, cui iusurandum relatum est, hoc iusurandum non prodesse. Nam uti secundum eum iudicatur, qui iurauit: ita & rata est sententia, nisi nouis instrumentis retractetur. *l. admon. ff. eod.* Postrema quoque causa hic cessat, si is, cui iusurandum delatum est, dicat iudicem prius detulisse iusurandum, deinde id reuocasse, ac propterea iterum deferri non posse. Nam quod in priuato litigatore ius est, id in iudice locum non habet, qui quod semel iussit aut voluit, nouo imperio potest tollere, prout causa exigere videbitur. *l. quod iussit. de re iud.* Vna tantum causa est, & ea aequissima, propter quam is, cui iusurandum a iudice defertur, non cogatur iusurandum admittere, si dicit, se salua pietate iurare non posse: quae erat tertia causa recusandi iurifurandi, quam supra posuimus. Id autem tunc contingit, si reus dicat, se id, de quo agitur, ignorare, vel quia sit heres, vel quia procurator, vel quia de interitu rei agatur, quem adhuc scire non possit. Idem contingit, si iudex malus aut impius, iusurandum impium deferat, aut velit reuere iurare per alium, quam per Deum, de quo in ea causa diximus. Ceterum hac causa excepta is, cui iusurandum a iudice in dubiis causis defertur, iusurandum recusare non potest, nec referre, ut bene significatur. *in c. ult. extra. de iureiurando.* Cum facultas recusandi iurifurandi, solum tribuitur in eo, quod a parte parti

defertur. Quae necessitas recipiendi iurifurandi, cum sit in hoc iureiurando, bene hoc iusurandum appellatum est necessarium, & bene hoc verbum huic speciei tribuitur ab interpretibus, de quo diximus in inscriptione *huius t.* De necessitate iurifurandi suscipiendi dictum est, siue id deferatur ab aduersario, siue a iudice. Sequens locus est, ut videamus, si is, qui iurare debet, non iuret, quae sit aduersus recusantem poena. Haec in reo, ea statuitur edicto praetoris, quae & hic comprehensa est, ut soluat quasi conuictus & confessus. *l. iusurand. & ad pec. §. praetor ait. ff. eod.* Hoc de reo solum cautum est.

Quid fiet, si reo deferente actor iurare non velit, neque iusurandum referre? Respondetur. Etsi non existat is locus, in quo de hac re nominatim cautum sit, tamen intelligere debemus, hanc poenam esse actoris, ut reum missum facere debeat, de quo aut expressum fuit edicto, aut si expressum non est, tamen ex eo, quod de reo dicitur, facile intelligitur. Nam si actori consulitur aduersus reum non iurantem consuli debet: quoniam priores ad liberandum esse debemus. *l. Arriannus. de obligat. & act.* Reus cogendus est soluere, per quod cogatur. Hic loci variant. Nam in edicto praetor pollicetur se coacturum. *dict. leg. iusurandum. & d. §. ait praetor. ff. eodem.* In hoc autem rescripto dicitur, iudicem cogere reum, quae contraria videntur. Nam sciendum est, aliud esse officium praetoris seu magistratus, quatenus praetor seu magistratus est, aliud officium iudicis, quatenus iudex est seu iudicat, alioqui male distinguerentur stipulationes praetoriae, a iudicialibus, id est, ea quae ab officio praetoris proficiuntur, ab iis, quae proficiuntur ab officio iudicis, quas tamen distingui, ut species contrarias constat. *l. 5. de verb. obligat.* Dicendum est, quod recte scripsit Duarenus in *commentar. de iureiurando. c. 3.* reum non iurantem interdum per praetorem cogi, interdum per iudicem. Per praetorem, si iusurandum ante litem contestatam delatum sit, & ventum ad magistratum, litem contestandae causa, ibique lite nondum contestata, actor iusurandum in iure reo deferet. Hoc casu, quia nullus iudex adhuc constitutus est & nullum iudicium, quod solum incipit a lite contestata: Ideo nemo reum cogere potest, nisi praetor quatenus praetor est, quia nondum partes iudicis suscepit. At si lite iam contestata actor in iure iusurandum reo deferat, hic cogendi partes non sunt alterius, quam iudicis, qui de ea re cognoscit, & ideo hoc casu per iudicem reus cogatur. Quae cogendi ratio est diuersa, uti per praetorem cogatur, aut per iudicem. Nam si ante litem contestatam reus non iuret, magistratus cogit eum soluere eo modo, quo confidentem in iure reum cogeret. Si reus in iure apud praetorem confiteretur, se debere & paratum se diceret soluere, placet in eum actionem non dandam, sed statim ita cogi soluere, uti iudicati cogeret, nempe postulanti spatium dari ad soluendum. Si intra spatium id non soluat, pignora capi & distrahi in id, quod debetur. *l. debitori. de iudic.* Proinde eadem haec executio praetoris aduersus reum, qui non iurat. Nam qui non iurat pro confidente habetur. *l. manifesta. ff. eod.* Quod si deferente reo actor non iur-

rabit, remedium prætoris est, ut denegat ei actionem. *L. iusiurandum, § ad pec. § dato. ff. eod.* Hoc autem remedium esse prætoris non in hac causa, sed in aliis etiam intelligimus ex *l. mutus. § pœna. de procu. l. sed et si. prætorum. § ait prætor. ff. ex quibus causis maior.* Quod si lite contestata aut reus aut actor non iurabit, iudicis officium est, ut de re iudicet. *L. de qua re, de iudic.* Sic autem iudicabit, si aut reum damnat, aut absoluat. Nam alterutrum continere debet res iudicata. *l. prima, de re iudic. l. 3. infr. de sentent. § interloc.* Ante hanc sententiam iudicis ad executionem venire non potest. *l. 1. infr. de execut. rei iudic.* In hac sententia iudex hoc sequetur, quod ex ea sententia edicti prætoris, reum recusantem iurare condemnabit, actore recusante reum absoluet, ut præcipitur. *in l. iusiur. § ad pec. in fin. inf. eod.* Cuius sententiæ monendi sumus hanc vim esse, ut ab ea appellari non possit. *l. gener. § sed sac. infr.* Post si reus non soluit, tum aduersus eum sententia mādabitur executioni, ut sententiæ ceteræ solent, iuxta formam præscriptam. *in l. a. Divo Pio. de re iudic.*

Ad L. X. In actione.

In actione etiam depositi, qua super rebus, quasi sine scriptis datus mouetur, iusiurandum ad exemplum ceterorum bonæ fidei iudiciorum deferri potest.

S V M M A R I A.

1 Solutionis verbo quid intelligatur?

I Sapud quem res aliqua deposita est, negabat depositum: qui deposuit, iusiurandum ei defert, ut iuret, se non accepisse. Reus in hac actione iurare se cogit negat. Quæstio, an cogatur? Videri potest nata dubitatio ex verbis edicti, quibus prætor pollicetur, se eum, cui iusiurandum delatum est iurare, aut soluere coacturum. *l. iusiurandum, § ad pecu. § ait prætor. ff. eod.* Verbum † solutionis pertinet ad naturalem numerationem pecuniæ, ubi & pecunia numeratur, & pecuniæ dominium transfertur in actorem. *l. sol. ff. de solut.* Nulla eiusmodi solutio exigitur in deposito. Nam in ea actione tantum continetur restitutio nudæ possessionis. Placuit sub hoc exemplo in omni actione, & cōtrouersia litem iureiurando decidi posse, ut solutionis verbū in edicto significet omnem præstationem, quæ a reo exigatur, sitque hæc sententia: eum, cui iusiurandum delatum est, iurare, aut prestare id, quod ab eo exigatur, cogam. Ergo in omnibus causis & controuersis iusiurandum deferri potest, ut is cui defertur, cogatur iurare, & cum iuratum erit, standum sit iuriurando. Huc pertinet *l. cum proponas. supr.* Definitio generalis in *l. 3. §. quocunque. ff. eod.*

Ad L. XI. Si quis iusiurandum.

Si quis iusiurandum intulerit, & nec dum eo præstato, postea (ut pote sibi allegationibus abundantibus) hoc reuocauerit: sancimus nemini licere penitus iterum ad sacramentum recurrere (satis enim absurdum est redire ad hoc, cui renuntiandum putauit: & cum desperauit aliam probationem, tunc denuo ad religionem conuolare) & iudices nullo modo eos audire ad tales iniquitates venientes. Si quis autem sacramentum intulerit, & hoc reuocare maluerit: licere quidem ei hoc facere, & alios probationes, si voluerit, prestare: ita tamen, ut

huiusmodi licentia usque ad litem tantum modo terminum ei præstetur. Post definitiuam autem sententiam, qua pro uocatione suspensa non sit, vel qua postquam fuit appellatum, corroborata fuerit: nullo modo reuocare iuramentum, & iterum ad probationem venire cuiquam concedimus: ne repetita lite, finis negotii alterius causæ fiat exordium.

S V M M A R I A.

- 1 Iusiurandum reuocatum, si iterum deferatur ab aduersario suscipiendum ne sit nec ne?
- 2 Consilium suum nemo potest mutare in alterius iniuriam.
- 3 Iusiurandum delatum, an possit reuocari a deferente, ut si postea iuratum sit, iusiurandum ei non noceat?
- 4 Iusiurandum an reuocare liceat?
- 5 Lex & quæstio omnis ad eos casus aptanda, in quibus non est inutilis, seu non vitiosa.
- 6 In ambigua voce legis, ea interpretatio sumenda, qua vitio caret.
- 7 Probatum semel, amplius improbari non potest.
- 8 Conuentio omnis reo exceptionem parit.
- 9 Res semel decisa, amplius alio modo decidi non potest.
- 10 Rei iudicata & transactioni standum est, ubi semel transactione lis decisa est.
- 11 Sententia nisi contineat absolutionem aut condemnationem, nulla est.

HIC prima quæstio est, An is, qui aduersario detulit † iusiurandum, si postea ex pœnitentiareuocauit delatum, cum putaret se habere alias probationes, an iterum mutato consilio id aduersario deferri possit, & si delatum erit, an aduersarius suscipere cogatur? Iustinianus constituit, non esse cogendum. Et in summa, iustam recusandi iuriurandi causam esse, si is, qui nunc defert, prius detulerat, & delatum reuocauerat. Videri potest hoc inique constitui, quia quemadmodum nemo potest † mutare consilium in alterius iniuriam, ut est regula iuris. *l. nemo potest mutare. de reg. iuris,* ita eidem regulæ consequens est, licere unicuique mutare consilium, dum alteri non noceat aut iniuriam faciat. At in proposito, qui mutato consilio nunc iusiurandum defert, is aduersario iniuriam non facit: Nam si aduersarius non iuret, de se quæri debet. Si iuret, manifestum commodum ex iureiurando consequitur. Nam reus acquirit exceptionem, actor actionem. *l. nam postea. l. resp. ff. eod.* Quare non videtur is, qui iusiurandum postea reuocauerat, prohiberi mutato consilio idem nunc deferre. Respondetur. In hac reuocatione & mutatione consilii non obscura est iniuria reuocantis. Nam qui iusiurandum reuocauit, professus est, se fidem aduersarii suspectam habere, seque eius religioni stare nolle. Igitur postea eum iudicare non debet, ut necessitate rerum coactus cōferat rem in eius religionem. Semel contemptus aduersarius recte recusat iusiurandum prestare. Hoc Iustinianus in princ. huius constit. Sed natura prior hæc quæstio est, quam tamen sequenti loco Iustinianus attingit, an iureiurando † delato possit is, qui detulit, iusiurandum reuocare, antequam iuret, ut si postea iuratum erit, iusiurandum non noceat? Iustinianus constituit, posse: dum modo iusiurandum ante sententiam definitiuam

nitium reuocetur. Hic & quæstio & constitutio de quæstione in reprehensionem incidit. Quod ad quæstionem attinet, dicitur esse stulta. Nam ineptum est quærere & laborare, an is, qui iusiurandum detulit, possit eam delationem reuocare, cum, etiam si postea reuocatum non erit iusiurandum, tamen deferenti non noceat. At iureiurando delato, si aduersarius statim non iuret, nihil ei prodest, postea iurare, quamuis reuocatum non sit iusiurandum. *l. 5. in fin. ff. eod.* Stulta igitur quæstio, dum quæritur, an iusiurandum reuocari possit? Respondetur. Si iusiurandum simpliciter defertur, sine ulla præfinitione temporis, ut si dicam aduersario, iura ita esse, ut dicis, & discedam a lite. Hoc casu si aduersarius statim non iuret, locum habet, quod supra diximus, ut nihil ei prodest postea iurasse, neque deferenti noceat, quamuis iusiurandum reuocatum non fuerit, quoniam iusiurandum simpliciter delatum in præsens delatum intelligitur, ut consequens sit, si aduersarius postea iuret, eum non iurare ex cōditione delati iuriurandi. In hac specie est sententia *l. vlt. §. vlt. ff. eod.* At si is, qui iusiurandum defert, ita detulerit, ut liceret aduersario intra certum tempus iurare, dubitandum non est, quin aduersario intra id tempus iurante iusiurandum seruandū sit, quia præstitum sit, ut delatum erat, ut puta si actor heredi ita dixerit, cum intra duos menses cognoueris instrumenta hereditaria & ius tuum, si iurabis de nihil debere, nihil peto. Intra hos duos menses recte iuratur, ex cōditione, nisi reuocatum sit iusiurandum, si modo id perius reuocare liceat. Vnde

4 quæstio, † An liceat? In hunc casum constitutio Iustiniani accipienda est. Nec obstat, quod Iustinianus de eo nihil exprimit: sed generaliter loquitur de reuocando iureiurando. Nam omnis lex & quæstio † ad eos casus aptanda, in quibus non est, inutilis, seu non vitiosa. *l. 1. in fin. ad municip.* Et hoc est, quod dicitur, in ambigua voce legis † interpretationem sumendam esse, quæ vitio caret. *l. in ambigua. ff. de l. l.* Manifestum autem esset vitium huius constituti. si constitueretur, id iusiurandum reuocari posse, quod etiam non reuocatum nihil noceret. Quod autem constituit iusiurandum ita delatum, ut intra certum tempus iuret, reuocari posse: videtur sententia regulis iuris aduersari.

Primum opponitur. *l. Pomponius. de neg. gest.* ubi hæc definitio veterum traditur: Quod semel † probauit, amplius me improbare non posse. Secundum quod dicendum videtur, si quis probauerit, ut res iureiurando decidatur, & in eam rem iusiur. detulit, id postea eum improbare non posse. Respondetur. Regula superior scripta est de iis, quæ ante gesta & perfecta sunt, ea a nobis probata, postea improbare non possumus. Agitur enim illic de negotiis gestis, quæ dominus postea probauit, & verbum probandi id declarat: probamus enim præterita aut præsentia. In iis ideo non est improbationi sequenti locus, quia obstat nobis nostra conuentio: qua ante gesta probauimus. Omnis conuentio † reo exceptionem parit. *l. in bonæ. supr. de pact.* At hic agimus de eo, quod deferenti placuit, ut fieret in futurum. Quod ita placuit, unusquisque ex pœnitentiareuocare potest, ubi ei non obstat sua conuentio. Id intelligitur ex edicto prætoris, cum prætor in vo-

luntatibus nostris nihil amplius se seruaturum pollicetur, quam pacta & conuentiones. Est autem pactum non vnus consilium, sed duorum placitum.

Opponitur etiam regula iuris. *in c. quod semel. extra de regulis iuris.* Quod semel placuit, amplius displicere non debere. R. ipondetur. Illic de eo agitur, quod ante gestum est: estque eius regulæ idem sensus, qui illius, quod semel probauit, amplius improbare non possum. Nam si regula intelligitur de iis, quæ placuerunt in futurum, aperte falsa est. Alioquin nulli licebit consilia sua mutare in melius, ubi sine aliorum iniuria fiat, quod falsum est. *d. l. nemo potest mutare. de regul. iur.* sane quod in futurum placuit, displicere non potest, si ex contractu placuit, sed extra contractum nulla necessitas est. *l. sicut. infra. de obligatio. § act.* Quid igitur in iureiurando fiet, si conuenerit inter me & te, ut iures intra propositos duos menses, & si iurasses, ut ego a lite discederem, an hic mihi iusiurandum nihilominus reuocare licebit ex hac conuentione, an vero obstat mihi mea conuentio, ut si iurauerit, standum sit iuriurando, quamuis ego reuocare uoluerim? Respondetur, etiam hoc casu puto eum, qui iusiurandum detulit, iusiurandum reuocare posse. Nam non obstat illic sua conuentio. Quia generale hoc tenendum est, in omnibus obligationibus, in quibus obligatio nascitur, ex eo, quod accepi, aut ex eo, quod aduersarius facit, licet mihi rebus integris pœnitere, & non accipere, quod offertur, aut denuntiare aduersario, ne faciat, quod factio ego non obligor, nec aduersus me ulla est exceptio. Exempla hæc sunt: conuenit inter nos, ut mihi mutuam pecuniam dares, & si dedisses, promisi, me cum bona fide reddidurum. Est in potestate mea, pecuniam non accipere, tibi non obligari. *l. qui pec. si cert. pet.* Item. Dedi tibi, ut Stichum, ut Pamphilum manumitteres, rebus integris licet mihi denuntiare tibi, ne manumittas, ita ut si postea manumiseris, neque ego tibi obliger, & præterea non obstat mihi conuentio, quo minus feruum tibi a me datum repetam, quia ut Stichum manumitteres, ut pecuniam mihi dares, totum mea causa agebatur. *l. 3. l. 5. de cond. causis dat.* Similiter & in iureiurando, si conuenerit, ut iurares, & si iurasses, ut ego reus aliquid tibi darem, aut ego actor tibi aliquid remitterem, probandum est, rebus integris posse me tibi denuntiare, ne iures, quia ut iurares, mea causa agebatur, & quia in huiusmodi conuentionibus rebus integris est pœnitentiæ locus. *dict. l. 3. § 5. de conditi. causa dat.* Sed quod dicitur, iusiurandum reuocari posse, ita temperatur a Iustiniano, si ante sententiam reuocetur. Quod si sententia transferit in rem iudicatam, vetat post sententiam iusiurandum reuocare. Hæc pars constitutionis dicitur esse otiosa & inepta. Stulte enim de reuocando iureiurando cauetur, si iusiurandum post sententiam, quamuis non reuocatur, iuranti nihil prodest, deferenti nihil nocet, ut initio de quæstione in princip. proposita dicebamus. Actor deinde probauit sibi debere, & ita reus, cum non iuraret, condemnatus est, aut cum actor nihil probaret, reus absolutus est. *inxt. l. qui accusan. supra de edend.* Dicimus nihil necesse esse hic iusiurandum reuocari post sententiam, quia iusiurandum

reo nihil prodest, quamuis iurauerit, non reuocato iureiurando. Nam si reus condemnatus est, is, quamuis postea iuret, se non debere, tamen sententiam priorem non mutabit, quoniam res ante iudicata est. Rei iudicata standum est. *l. 1. de re iudic.* Rursum si absolutus erit, tamen nihil proderit ei, postea iurare, etiamsi non sit reuocatum iusiurandum. Quoniam si iurat se non debere, non absoluitur tamen ex iureiurando, sed ex priore sententia, quæ res ante decisa est. Post rem \dagger semel decisam res amplius alio modo decidi non potest. *l. eleganter. §. primo. de cond. ind.* Quare cum reuocatione post sententiam non sit opus, & sine reuocatione iusiurandum nihil prodest iuranti, nihil deferri noceat, stulte queritur, An post sententiam iusiurandum reuocari possit? Proinde & de eo stulte cauetur. Responsum est vetus Domitii Labeonis. *l. Domitius de res.* Respondetur. Hæc vera sunt, si in sententia definitiua iusiurandum non deferatur. At si iudex ita sententiam ferat, si Titius reus iurauerit, se non debere, cum absoluo: aut contra, si actor iurauit, sibi non debere, Titium in ea non condemno. Hæc sententia valet argumento a contrario in *l. cum iudex, inf. de sentent.* & interloc. omn. iud. Proinde licebit reo aut actori secundum hanc sententiam postea iurare, vt ita sententia exitum habeat. Et hoc ita, nisi reuocatum sit iusiurandum, antequam iuraretur, si modo reuocari potest. Vnde queritur? An hoc iusiurandum reuocari possit? Vnde vtiliter hic cauetur, nec otiose, id iusiurandum reuocari non posse post sententiam, ac proinde vtiliter eum iuraturum, cui iusiurandum delatum est. Ceterum ante sententiam hoc reuocari potest. Propone hoc modo: Vnus ex litigatoribus ante sententiam postulauit a iudice, vt iusiurandum aduersario deferatur. Priusquam iudex hoc iusiurandum deferat, ex sententia intercessit aliquod tempus. Dicimus ante sententiam hoc iusiurandum reuocari posse. At semel sententia lata a iudice, qua hoc iusiurandum delatum sit, dicimus id iusiurandum reuocari non posse, si a sententia appellatum non sit, aut appellatum quidem sit, sed sententia sit confirmata in iudicio appellationis. Constitutionis ratio est, quia rei iudicatae standum sit, vt & transactioni standum est, vbi semel transactione lis decisa est. *l. seruus. l. non minorem. supr. de transact.*

Sed rursum videtur etiam in huiusmodi sententiis non esse opus reuocatione iurandi, quia sententiæ tales non valeant. Primum obstat. *dicta lege cum iudex, infra. de sententia*, vbi dicitur, eas sententias nullius esse momenti, quibus iudex tantum iusiurandum deferat. Respondetur. Hoc ita est, cum iudex nihil amplius, quam sententiam iurandi deferat, veluti: si dicat actori, iurat tibi debere, quod petis: aut reo: iura te non debere, quod petitur. Et ideo huiusmodi sententiæ non valent: quia non continent ullam condemnationem, aut absolutionem, quæ ratio redditur. in *d. l. cum iudex.* Nulla est \dagger autem sententia, quæ horum alterum non continet. *l. 3. infr. de sentent.* & interloc. *l. 1. de re iudic.* At cum iudex ita dicit, si reus iurauerit, eum absoluo, si actor iurauerit, reum condemno: aperte sententia condemnationem aut absolutionem continet.

Vnde contraria de causa efficitur, ex *d. l. cum iudex*, huiusmodi sententias valere.

Sed rursum non videtur valere hac ratione, quia sub conditione lata sunt, si actor iurauit, aut si reus iurauerit. Sententia autem sub conditione ferri non debet, vt diferte scriptum est *l. 1. §. biduum. ff. quando appellan. sit.* Respondetur. Et si tibi dicitur, sententia sub conditione ferri non debere: tamen ibidem adicitur, si sub conditione lata erit, sententiam valere, & valere ex ipso tempore lata sententia, non autem ex eo tempore, quo conditio existit. Itaque quod prius illic dicitur, sententiam non esse ferendam sub conditione, sic accipiendum est, non esse ferendam, si quidem iudex recte officio suo fungi velit. Nam in re \dagger iudicanda officium iudicis est, vt finem imponat litibus. *l. prima. de iudic.* Non imponit autem finem, si conditio sententiæ non existit: tunc enim nihil iudicat, sed tamen nihilominus verum est, si conditio existit, impositum esse finem controuersie. Qua de causa sententiam hoc casu valere oportet. Sed ita demum post huiusmodi sententiam, iudicium hac sententia delatum, reuocari non potest, si a sententia appellatum non sit, aut appellatum quidem, sed sententia sit confirmata. Quod si appellatum sit, & appellatio adhuc pendet, licebit litigatori id iusiurandum reuocare, si eo postulante & desiderante delatum fuerit. Exempli causa, vt maneamus in eodem exemplo: Vnus ex litigatoribus postulauit a iudice, vt aduersario suo iusiurandum deferat. Iudex postulationem secutus detulit, & ita pronuntiauit: si reus iurauerit, se non debere, cum absoluo, ab ea sententia actor appellauit. Dicimus, cum pendente appellatione, iusiurandum, quod prius desiderauerat, reuocare posse, quamuis ante priorem sententiam non reuocasset.

Vnde duo colliguntur: Primo iusiurandum, quod voluntate partis a iudice deferatur, posse reuocari in duobus temporibus, vel ante sententiam a iudice latam, qua id iusiurandum delatum sit: vel post eam sententiam, quæ appellatione suspensa sit. Alterum valde notandum est: Quod quis in priore iudicio seu instantia non fecit, id ei permitti facere in iudicio appellationis.

Ad L. XII. Generaliter.

Generaliter de omnibus iuramentis, qua in litibus offeruntur, vel a iudice, vel a partibus definitum est. Cum enim iam increbuit, iudices in plenissima definitione sacramentum imponere: euenit, vt prouocatione lite suspensa, hi quidem, qui iusiurandum prestare iussi sunt, ab hac forte luce subtrahantur, probationes autem rerum cadant, cum multum discrepet iuramentum hereditarium, a principali sacramento. Necessitate itaque rerum coacti, & probationibus pinguius subuenientes, ad huiusmodi venimus sanctionem. Omne igitur iuramentum, siue a iudicibus, siue a partibus illatum, vel in principio litis, vel in medio, vel in ipsa definitiua sententia, sub ipso iudice detur, non expectata vel vltima definitione, vel prouocationis formidine.

§. 1. Sed iuramento illato, cum hoc a partibus factum fuerit, & a iudice approbatum, vel ex auctoritate iudicis, cui

eis cuiunque parti illatum: si quidem is, cui imponitur sacramentum nihil ad hoc fuerit reluctatus: hoc presteur, vel referatur: necessitate ei imponenda, cui iure refertur relationis sacramentum subire: vel si hoc recusauerit, quæ illato sacramento prebito causa vel capitulum decidatur nullo loco prouocationi relinquendo. Quis enim ferendus est, ad appellationis veniens auxilium in his, quæ ipse facienda procurauit? §. 2. Si a iudice is, cui sacramentum est illatum vel a parte, vel a iudice, hoc subire minime voluerit: licentiam quidem habeat sacramentum recusare, iudex autem, si hoc omnimodo prestandum existimauerit, sic causam dirimat, quasi volente eo sacramentum sit recusatum: & ita cetera, siue capitula, siue totius negotii summa examinentur. Et si suo Marte percurrat, nullo ei obstaculo obuiante. Ipse autem, qui sacramentum sibi illatum dare recusauerit: vel hoc attestetur: vel, si forte non audeat, habeat sibi in vltima prouocatione reposuæ auxilium: & si iudex appellationi presidens, bene quidem illatum iusiurandum, non rite autem recusatum pronuntiauerit: res, secundum quod iudicatum est, permanebit. Sin autem non rite quidem illatum, recte autem recusatum sacramentum pronuntiauerit: tunc ei licebit emendare sententiam iudicis, quæ quasi ex recusato sacramento processit: & nihil penitus nec praeiudicii nec iniusti dispendii cuiunque incurret: sed & causa cursus ab initio vsque ad nouissimum terminum non impedietur: & lis æqua lace trutinabitur. §. 3. Siue autem illatum iuramentum prebitum fuerit, siue recusatum: ipsi parti, qua hoc intulit, nullum prouocationis remedium in hoc referuabitur: cum nimis crudele est, parti, qua hoc detulit, propter hoc ipsum, quod iudex eius petitionem secutus est, superesse prouocationem. §. 4. His de presentibus personis statutis, nec absentes nos fugiunt, sed etiam eos huic legi subingamus, & si persona presens non inueniatur, cui sacramentum illatum est, lite forte per procuratorem ventilata, necesse est vel ipsam principalem personam datis certis induciis ad iudicem venire, vt ea qua de sacramentis statuta sunt, impleat, vel (si iudex existimauerit) in prouincia, vbi degit sub actorum testificatione iuramentum ab ea vel dari, vel referri, vel recusari, hoc procedere: vt singulis casibus euentus iam definitus imponatur: licentia etiam danda parti alteri, vel per se, vel per procuratorem super hoc ipsum ordinatum, ad esse his qua de iuramento aguntur: vel si neutrum facere maluerit, & ex vna parte sub fide tamen gestorum, iuramentum prestari, vel referri, vel recusari expensis propter huiusmodi causam prestandis, officio iudicis trutinandis, an ab vtraque parte, an ab altera oporteat eas dependi: nullo tamen ex hoc litibus impedimento generando, sed donec ea procedunt, aliis vel capitulis vel litis membris a iudice examinandis: & postquam ei fuerint intimata gesta super iuramento subspecta, tunc iterum ad hoc capitulum iudice redeunte, & eo adimpleto ad cetera perueniente: omnibus aliis, qua de presentibus sancita sunt, & in absentium parte obseruandis. §. In omnibus autem calibus, in quibus sacramenta prestantur, obseruationem iudicalem permanere censemus, secundum personarum qualitatem siue sub ipso iudice prestari oportet iuramentum, siue in domibus, siue sacris scripturis tactis, siue sacrosanctis oratoriis. §. 6. Similique modo in sua firmitate manere, qua de calumnia iureiurando vel relato sacramento legibus cautum sunt, vel a nobis vel a retro diuis principibus introducta, non enim vt aliquid dero-

getur antiquioribus legibus hæc prolata sunt: sed vt, si quid deesse eis videatur, hoc repleatur.

S V M M A R I A.

- 1 Iusiurandum omne, presente & audiente iudice prestandum est.
- 2 Iusiurandum absente magistratu & iudice prebitum, nihilominus ratum est, si scilicet lis sit contestata, & ratio additur ibidem.
- 3 Iusiurandum nullum ratum est, si quis iurauit nullo iureiurando delato.
- 4 Appellatio extinguit sententiam?
- 5 Absenti utrum permitti debeat iurare, & quo loco iurandum sit, aut qua forma adhibita.

IN hoc principio duo continentur, præmonitio Iustini, siue ratio, propter quæ ad ius, quod sequitur peruenit. Deinde eius iuris constitutio, quæ opponitur in extremo principii in iis verbis: Omne igitur, &c. De iure prius videamus, deinde de ratione. Et in hac definitione, quæ proponitur illis verbis, omne igitur: Iustinianus videtur tria constituisse, primum constituit, quod pertinet generaliter ad vim omnis iurandi. Omne iusiurandum, quod a parte partis, vel a iudice deferatur, quodocumque in \dagger lite deferatur, dandum & prestandum esse, sub iudice, id est, vt recte Accursius interpretatur, presente & audiente iudice.

Hic opponitur *l. in duob. §. vlt. ff. eod.* vbi ex sententia edicti prætoris dicitur, si res iureiurando decisa sit extra iudicium, nihilominus iusiurandum seruandum esse, ita vt reo iuranti exceptio, actori iuranti actio acquiratur irrita. *l. non posteaquam. ff. eod.* Respondetur. Huic iuri nihil derogatur hac constitutione: neque hæc sententiæ contraria sunt, si iusiurandum extra iudicium deferatur & prestatum, id est, lite nondum contestata, nihil necesse est iusiurandum prestari presente iudice, sed quamuis absente magistratu & iudice prebitum sit, nihilominus \dagger ratum est, vt edicto cauetur. *d. l. in duobus. §. vlt. ff. eod.* At si lite iam contestata in ea lite iusiurandum deferatur, non aliter iusiurandum prebitum ratum erit, quam si presente iudice prebitum sit. Idque est quod hoc loco cauetur. Id intelligitur primum ex illis verbis siue in principio litis, siue in medio, &c. In principio litis, id est, in initio cum lis contestata est. Idem apertius intelligitur ex pr. eius *l. vbi Iustinianus plane confitetur, se ius constituisse de iuramentis, quæ deferuntur in litibus.* Cur autem placet lite semel contestata iusiurandum aliter ratum non esse, quam si prebitum sit, presente & cognoscente iudice? Optima ratio est. Primum quia iusiurandum pro probatione habetur. *l. 2. §. dato. l. si possessori. §. vlt. ff. eod.* Est autem iudicis existimare, quid sibi probatum opinetur, quod facere non potest, nisi probationes cognouerit. *l. 3. §. eiusdem circ. si. de testib.* II. Ex iureiurando intelligitur, quid reus dicatur debere, aut non debere. Est autem iudicis in sententia ibid. completi, quid reus debeat aut non debeat, & in iusiurandum cognoscere debet. Secundo, videtur constituere Iustinianus huiusmodi, vt omne iusiur. quod in lite deferatur, detur, non expectata vltima definitione. i. vltima sententiæ definitiua. Huic parti opponitur. *l. precedens in fin.* Nam cum illic dicitur, post sententiam definitiuam iusiur. quod ea sententia delatum sit, reuo-

carum non posse, quin profiteatur, aperte declaratur: si sententia aliqua iusur. delatum sit, id iusur. etiam post sententiam recte præstari, idq; necesse est cõstitui, si eiusmodi sententia valet: Valere autem ibi ostendimus. Respondetur. In his constitutionibus agitur de diuersis sententiis. Nam in *l. præced.* agitur de sententia, qua iurifurand. delatum est. Post hanc sententiam iurare licet, quoniam sententia valet. Id non emendatur hac lege quoniam iis verbis, *non expectata ultima definitione*, significatur sententia appellationis, quæ appellatio interposita est ab ea sententia, qua iusurandum delatum erat. Nam responsio Iustinian. referenda est ad speciem & quæstionem ab eo proposita: prius autem proposuerat, iudices solere in definitiua sententia iusur. deferre: ab ea sententia si provocatum sit, dubitare solere, *an pendente appellatione, iusurandum ea sententia delatum, præstari possit.* Respondet Iustinianus accommodate ad quæstionem. Iusur. recte præstari statim posse, non expectata ultima definitione, ubi apparet, ultimam definitionem intelligi, non sententiam præcedentem, qua iusur. delatum est, sed sententiam, quæ ferri debet, ex appellatione. Ante hanc sententiam iusur. recte præstatur: & nihilominus verum est id præstari post sententiam, qua delatum erat. Præterea non dicitur hic, præcedente appellatione iusur. præstari debere necessario, ante sententiam ex provocacione ferendam: sed dicitur, eum cui iusur. ex sententia delatum est priore, iusur. datum, si velit, & si id postulet. Nam quæstio posita erat de eo, qui vellet iurare. Ceterum si pendente appellatione iurare nolit, nihil est impedimẽto, quominus etiam post ultimam definitionem ex appellatione lata iuret. Ita semper manebit rata hæc sententia: iusurandum delatum sententia, iudicis semper post sententiam recte præstari: Itaque non putabimus in definitione Iustiniani proposita, quid, quam de eo decidi, vel pro hac sententia, nec contra hanc sententiam. Secundum igitur constituitur in hac definit. Quoties iusur. sententia iudicis delatã est, & ab ea sententia appellatum, potest is, cui iusur. delatum est, pendente appellatione iurare, non expectata ultima sententia appellationis, nec expectata appellationis formidine, pro eo, quod est nec appellatione reformidata, seu sine metu appellationis. Vbi, *non expectata formidine*, valde improprie, non dicam imperite, dictum est, pro eo, quod est non contempta, seu non formidata appellatione. Nam expectamus res futuras, non præsentis. Hic autẽ præsens erat formidus provocacionis, quoniam am provocatio præsens erat, cum ante esset interposita. Sed huic parti constitutionis ratio iuris aduersari videtur, qua efficitur, pendente appellatione, iusur. frustra præstari. Nam ¶ nullum iusur. ratum est, si quis iurauerit, iureiur. sibi non delato. *l. 3. in pr. ff. eod.* At cum iusur. sententia iudicis delatum est, si ab ea sententia appellatum est, iusur. habetur pro non delato: quia ¶ appellatio extinguit sententiam. *l. 1. in fin. ff. ad Turpill.* Proinde procedente appellatione, quasi iureiur. non delato frustra iurabit is, cui ex sententia prius iusur. delatum erat. Huic dubitat. occurrit Iustinianus in præf. huius leg & ita respondet, admitti secundum rationem iuris, pendente appellatione eum iurare non posse, cui ex sententia iusurandum delatum erat.

Nec dubium est, quin id admittat, motus ea ratione, quam dixi, sed ait: se necessitate rerum coactum contrariũ constituere. In quo Iustinian. intelligitur id respicere, quod regula iuris traditur: *Et si nihil facile mutandum ex solemnibus, id est, ex certo & solemnium iure: tamen ubi euidẽs æquitas exposcit, subveniendum est. l. sed est. de regul. iur. l. pen. de in integr. restit.* Quæ igitur hic necessitas & æquitas est, quæ suadet in specie proposita, iusurandum pendente appellatione præstari posse, contra rationem supra scriptam iuris? Iustin. hanc reddit: quia nisi præcedente appellatione licebit iurare, eueniet hoc incommodum, vt rerum probationes intercidant, tam iuraturũ, q̃ deferenti. Iuraturũ probatio intercidet, quia si mortuus erit, postea iurare non poterit, ita intercidet iusur. quod est pro iusta probatione. *l. 5. §. dato. l. sed possessori. §. ult. ff. eod.* Intercidet & probatio ei, qui iusurand. detulit, auctore iudice, quia si reus principalis viueret, fortasse bonam fidem secutus non iuraret, & eius recusatio pro confessione haberetur. *l. manifeste ff. eod.* Hoc igitur incommodũ ne accidat, consultum est, permitti ei, cui delatum est, statim iurare, quamuis appellatione pendente. Hic occurrebatur Iustin. Non est hoc periculum metuendum: Nam si principalis persona morietur, cui iusur. delatum erat, tamen eo mortuo, superest heres eius, qui æque iurare poterit. Respondet Iustin. Non euitari superius incommodum propter personam heredis superstitis, quoniam distat multum iusur. heredis, a iuramento principali. Distat duab. reb. & in notitia rerum, & in religione personæ. In notitia rerum, quia heres non æque nouit res & iura hereditatis, & ob hæc causam in facto alieno liquide iurare non potest, atque adeo iurare non cogitur, eius recusatio pro confessione non haberetur. *l. Marcellus. §. iurare. ff. rer. amot.* In religione personæ hoc interest, quod fieri potest, vt defunctus vir bonus iurare nolit metu periurii. Hæres autem contemtor iurifur. non metuit iurare, etiam in re falsa. Bene igitur Iustin. constituit, ei cui iusurand. ex sententia est delatum, quamuis ab ea sententia appellatum sit, tamen permitti statim iurare, vt quamuis postea mortuus fuerit, tamen iusur. eius ratum sit, si sententia confirmata sit iudicio appellationis. Sed huic sententiæ rursum opponitur sententia iuris certi: pendente appellatione nihil in nouari debere. *l. 1. nihil nouan. pend. appellatione.* Respondetur, nihil facit aduersus constitutionem iuris, qui pendente appellatione iurat. Quemadmodũ. n. sententia, a qua appellatum est, non valet, priusquam ex iudicio appellationis confirmetur, sic nec iusur. secundum eam sententiam interpositum, quicquã prodest aut nocet, priusquam sententia confirmata sit. Itaq; hoc iureiurando nihil immutatur in eo statu, qui nunc est.

Ad §. Sed iuramento.

SI iusurandum delatum sit, vela parte parti, & a iudice approbatum, vel delatum a iudice, desiderante & postulante vna parte, idque lite contestata factum sit, Iustinianus in hoc §. constituit, quam hic sententiam iudex ferre debeat, & quando, & eius sententiæ, quæ vis sit, nihil hic corrigens ex veteri iure, sed apertius definiens, quod non satis plene iure veteri cautum erat, & vt ipse testatur in *l. fin. huius*

fin. huius l. Hæc autem Iustinian. distinctio est, is cui iusurandum ita delatum est, vt diximus, aut iusurandum suscipit, id est, admittit rem iureiurando decidi, aut recusat. Si iusurandum suscipit & iurat, secundum eum sententia statim ferenda est, & ideo, si reus est, absoluitur, si actor est reus, condemnatur. Hoc non exprimitur hoc loco, sed sumendum est ex *l. iusur. §. ad pecun. §. ult. ff. eod.* Si iurare non vult, potest iusurandum aduersario referre, & hoc ex edicto prætoris dictum est. *l. delata. supra. hoc tit. d. l. iusur. §. dato. ff. eo.* Quod si is, cui iusurandum referatur nolit iurare, causa deciditur, inquit Iustin. quasi illato ab eo, cui delatum erat. vt bene *Accurs. interpretatur.* Quod si is, cui iusurandum delatum est, iurasset, iam diximus, sententiam secundum eum ferendam esse. Ergo idem vult fieri Iustinianus, cum ipse nõ iurauit, sed retulit iusurandum aduersario, & aduersarius iurare noluit. Hoc idem constitutum est, in *l. iusurand. §. dato. §. ult. ff. eod.* Hæc omnia igitur ex iure veteri Iustin. addidit, quod in iure veteri erat obscurũ. Vult enim hanc vim esse sententiæ in superioribus casibus, vt ab ea appellari non possit. Vult ita definiri. Quoties secundum eum, cui iusurandum delatum est, sententia fertur, vel quia iurauit, vel quia aduersarius relatum iusurandum præstare noluit, toties is, qui iusurandum detulit, ab ea sententia appellare non potest, quia non debet mutare, ea quæ ipse facienda procurauit. Hæc sententia ponitur in hoc §. in *fin. vers. 1.* & apertius in *in vers. ult. in iis verbis. sine autem.* Et qua ratione diligenter notandum est, hic agi de iureiurando solum iudiciali, id est, quod a parte parti in iudicio, vel a iudice ex consensu partis defertur, non autem de iureiurando necessario, quod defertur a solo iudice in dubiis causis. Nam in hoc iureiurando non potest dici vna pars procurasse, vt iusur. hoc defertur. Præterea a sententia ex eo iureiurando lata, appellari potest per noua instrumenta. *l. admon. ff. eod.* Hoc eo moneo, vt intelligatur, quod hic dicitur cũ cui iusurandum delatum est, ex auctoritate iudicis, posse iusurandum referre aduersario, & aduersariũ iurare cogi, non aduersari, iis, quæ diximus ad *l. delata. sup.* cum diximus iusurandum necessarium referri non posse. Nam ostendimus de eo iureiurando hic non agi. Hæc de eo, qui iusurandum non suscipit. Sequitur de eo, qui iusurandum subire noluit, neque referre. in *vers. fin. autem.* vsque ad *vers. ult. sine autem.* De eo, qui iusurandum suscipere recusat, Iustinianus hoc loco tria constituit. Primum, ei licere iusurandum recusare. Cui loco statim nobis opponitur *l. delata. supra. hoc tit. l. manifeste. ff. eo.* Resp. Quod Iustinianus initio huius versicul. dicit, *Ei cui iusurandum delatum est, licere iusurandum recusare*, id statim temperat, vt liceat ei recusare ex causa. Ceterum sine causa si recuset, sententia aduersus eum ferri potest, vt si reus est, qui recuset, condemnatur, si actor, reus absoluitur. Et si ab ea sententia appellatur, iudex appellationis eam sententiam comprobabit, si cognouerit, iusur. non recte recusatum, id est, recusatum sine causa. Ex quo apparet, Iustinianum confirmare hanc sententiã, quã docuimus ad *l. delata. sup.* iusurandum sine causa recusari non posse, ita hac parte constitutionis confirmatur ius vetus, non corrigitur, vt quidam putauerunt. Id magis intelligitur ex extremo cõstitutionis, ubi Iu-

stinianus aperte testatur, se in hac tota lege nihil cõstituisse, vt vetus ius emendaret de iureiurando, sed id, quod ei deesset, suppleret. Quod dixi, iudicẽ sententiam ferre debere aduersus eum, qui sine causa iurare non vult, Iustin. aperte non exprimit, sed obscure significat in *prin. vers. fin. autem.* Proinde verba eius explicanda sunt. Ait igitur: *Sed si iudex iuramentum omnimodo præstandum esse existimauerit*, id est, si existimauerit nullam esse cãm recusandi, sic causam dirimat, quasi eo, id est, eo qui iusur. subire noluerat. Nam de eo, q̃stio proposita est in initio huius versic. quasi inq̃, eo volente sacramentum, id est, eo sacramentum postulante & deferente, id sacramentum postea ab eo sit recusatum, id est, in summa sic iudex causam dirimat, quasi is q̃ recusat iurare, prius detulisset iusur. & cum ei referretur iusur. ab aduersario, ipse iusur. recuset. Quo casu explorati iuris est, sententiam aduersus eum ferri debere, quia non possit recusare iusur. q̃ prius detulerat. *l. iusur. §. ad pecun. §. ult. §. in fin. ff. eo.* Ergo idẽ nunc statuitur aduersus eum, qui sine cãm recusat iusur. vt sc. si reus est condemnatur, si actor, reus absoluitur. vt dixi.

Secundum constituit Iustinian. vt aduersus eum, qui iusur. recusat, iudex statim possit ferre sententiam, omissa diligentiori inquisitione, vtrũ ex causa recusat, an sine causa, idq; vt litis cursus deferentẽ non retardetur. Hoc significatur in *vers. fin. autem.* in extr. verb. Item in *vers. ipse autem.* in extr. verb.

Tertium, quod pertinet ad vim huius sententiæ, constituit, vt qui propter recusatum iusur. condemnatus est, possit ab ea sententia appellare. Ex qua appellatione hoc consequetur, vt si iudex appellationis cognouerit, nullam fuisse cãm recusandi, sententiam priorẽ emendet, & causa incipiat esse eo loco, quasi iusur. non esset delatum. Ex quo colligimus, multum interesse in vi sententiæ, vtrum iureiur. delato lata sit sententia secundũ eum, cui delatum est, vel quia iurauit, vel quia aduersarius relatum suscipere noluit, an vero lata sit aduersus eum, propter recusatum iusur. Si secundum eum lata est, ab ea appellari non potest, vt in *pr. huius §. constitutum est.* Sin autem pro eum, erit puocationi locus. Ius huius appellationis interponendæ constituitur in *vers. ipse autem.* in illis verbis obscuris, *hoc attestetur, aut si nõ audiat, habeat in pronocatione presidium.* Sensus est, si is q̃ recusat iurare, putet se habere aliquam causam recusandi, & quia statim cõdemnatur, putet sibi iniuriam fieri, hoc testetur, si testari non audebit, tamẽ nullam iniuriam patiatur, quoniam volumus ei prouocare licere, vt ex iudicio prouocationis sententia emendetur.

Ad §. his de presentibus.

Constitutum in princ. huius l. in *vers. omne igitur.* Omne iusur. sub ipso iudice dandum esse, id est, & deferendum, & delatum præstandum aut referendum, aut recusandum, quod recte constituitur, si is, cui deferẽ, præsens sit, & res expedita tunc est. Quid si iusur. deferatur absenti parti? Finge reum defendi in iudicio p̃ procuratorem: Actor rem decidi vult iureiur. non vult id deferre p̃curatori, q̃a ei nõ fidei, & si deferret, p̃curator suscipere nõ cogitur. *l. iusur. §. ad pecun. §. procur. ff. eo.* Vult igitur domino ipsi deferri qui abest. Quæritur, quid hic facto sit opus? Iustinianus de eo ita constituit: Iudex aut vult dominum ipsum in iudicium venire, vt coram iuret aut referat, aut recuset iusurandum aut absentem

hæc implere volet. Si dominum in iudicio adesse vult, spatium procuratori dabit, ad ei denuntiandum, & domino ad veniendum. Quod si absentem permittat iurare, aut reliqua facere quæ diximus, Iustinianus vult hæc ita recte esse, si fiant sub ætorum testificatione, id est, si apud iudicem eius loci, ubi dominus degit, is veniat, & apud eum, aut iuret, aut referat iusiurandum, aut dicat se recusare, atque ita hæc quæ gesta sunt, referantur in acta eius iudicii. Deinde horum ætorum testificatio referatur ad eum iudicem, apud quem res agitur, qui eorum, quæ gesta sunt, fidem secutus, secundum ea feret eam sententiam, quam Iustinianus supra constituit, ut fieret cum iuratur, aut recusatur iusiurandum. Adicit hoc amplius, cum iudex permittit absentem iurare, aut referre, aut recusare iusiurandum, etiam iudex potestatem facere debet parti aduersæ, ei actioni interesse, vel per se, vel per procuratorem. De itineris sumptibus postea iudex æstimabit. Quod si pars aduersa interesse nolit, nec per se, neque per procuratorem, nihilominus vult Iustinianus supra scripta rata esse, quæ sub testificatione ætorum gesta sunt. Sed si de eo quaeritur, utrum absens euocandus sit, ut coram iuret, an vero permittendum sit absentem iurare, aut referre, aut recusare in eo loco, ubi degit, quid in eo iudex ex iure facere debet? Et verba huius loci tribuunt iudici, ut ipse existimet, quid in eo faciendum sit, in iis verbis, *vel si iudex existimauerit*. Sed nondum hoc satis. Nam iudex nihil statuere debet nisi secundum l. & quaestiones. *Inst. de off. iud. in princ.* Itaque quaestio huc redit, quid de ea re per leges facere iudici liceat. De quo in §. *ult. huius leg.*

Ad §. ultimum.

3 **S**I quaeratur, utrum absentem permitti debeat iurare seu quo loco iurandum sit, aut qua forma adhibita? Placet hoc loco, in eo consuetudinem iudicalem, id est, utriusque fori seruandam esse. Consuetudo autem iudicialis est ea, quæ iure communi constituitur, nisi quid priuatum in vnoquoque foro aliud obseruatur. Quare si priuata nullæ sint leges eius fori, de eo ex iure communi statuendum est. Iuris autem communis de hac re tota hæc ratio est. Consultum est, ut cuiusque iusiurandum deferatur, coram iudice vel iuret, vel referat, vel recuset iusiurandum *hac l. in prin. versic. omne*. Quoniam præsentia iudicis mouere potest litigatorem, ne contra conscientiam quidquam faciat. Ob hanc causam recte facit iudex, si eum, cui deferatur iusiurandum, ad se euocet, uti de testibus facere consuetum est. *iuxta l. 3. in fin. ff. de testib.* Sed tamen hæc necessitas ad iudicem veniendi iustis de causis interdum remittitur. Iustæ causæ sunt aut ex intervallo locorum, aut ex facultate personæ, aut ex personæ dignitate. Ex intervallo locorum, ut ne per longum iter quis euocetur, nisi maxime & necessaria causa videatur urgere. *d. l. 3. §. ult. ff. de testib.* Tale iter esse solet, cum absens degit in alia prouincia: de quo dictum est in §. *preced.* Ex facultate personæ, ut ne valetudinarii, aut senes, aut qui alio impedimento naturæ prohibentur venire, cogantur venire. *l. ad pers. ff. eo. l. in iuri. ff. de testib.* Ex dignitate personæ est, ut ne egregiæ personæ cogantur venire. *l. ad pers. ff. eod.* Egregias dici constat, quæ sunt extra gregem ceterorum ciuium. In hoc numero sunt, qui aut in ciuitate aliqua dignitatis gra-

dum obtinent, aut qui publico aliquo honesto munere funguntur, quales sunt Doctores Legum & similes, qui publicis stipendiis fruuntur. *l. medicos. inf. de profess. & med. lib. 10.* Hoc loco notandum est, quibuscunque absentibus permittitur ad iudicem non venire, hoc ita permitti, ut nihilominus ipsimet iurare debeant, nec possint iurare per procuratorem, & ideo mittitur ad eos, ut ipsi iurent. *d. l. ad pers. ff. eo.* Mittuntur autem ministri iudicis, quibus audientibus, & rem in acta referentibus, is, ad quem missum est, aut iurat, aut referat, aut recusat iusiurandum, *auth. si iudex. sup. de episc. & cler.* Etiam illud hinc notandi sumus, iudicem mittere ministros ad eum, cui iusiurandum delatum est, cum is degit in eodem territorio. At si in alia prouincia degit, extrahitur apud iudicem eius loci, ut est in §. *preced.*

Ad L. Cum quis. l. ii.

Cum quis legatum vel fideicommissum repete sibi relictum, exigeret: & testamento forte non apparet, e, pro eo sacramentum ei ab herede delatum esset, & is religionem suam præstasset, affirmans sibi legatum vel fideicommissum derelictum esse: & ex huiusmodi testamento id, quod petebat, consecutus esset, postea autem manifestum esset factum nihil penitus esse fuisse derelictum: apud antiquos quaerebatur, utrum iusiurandum standum esset, an restituere deberet, quod accepisset: vel, si reuera ei derelictum fuisse legatum vel fideicommissum, an daretur licentia heredi. Falcidiam, si competat, ex hoc retinere. Nobis itaque melius visum est, repete ab eo legatum vel fideicommissum, nullumque ex huiusmodi periculo lucrum ei concedere, sed si verum fuerit inueniunt: quarta detentionem introduci, si tamen lucrum habeat, ne cui ex delicto impium sibi lucrum asserere nosse legatus concedatur.

S V M M A R I A.

- 1 Legatum non relictum, præstitum repete potest, sicut & id, quod supra dadrantem datum est.
- 2 Iusiurandum instar transactionis obtinet.
- 3 Transigi non licet de iis controuersis, quæ ex testamento nascuntur, nisi cognitis & inspectis verbis testamenti.
- 4 Transactione quomodo a lite discedatur?
- 5 Iusiurandum quatenus transactioni simile?
- 6 Testamentum voluntates supremas seruari, & pium, & publice utile est.
- 7 Legatum non esse relictum testamento, an testibus probari possit?
- 8 Fraudatur nemo volens.

CVM quidam sibi diceret aliquid legatum esse testamento, & testamentum non existeret, heres qui litigare nolbat, iusiurandum detulit actori, is iurauit, sibi legatum quod petebat, relictum esse, & heres soluit. Deinde manifestum factum est, id legatum relictum non esse. Iust. h. constituit legatum repete posse, aut si forte legatum fuit, & supra dadrantem datum est, quod ultra datum, quam per l. Falcid. capere licet, id posse repetere. Hoc loco opponuntur illæ sententiæ ratæ de iureiurando, quibus efficitur causam iureiurando decisam non retractari, quamuis periurium postea fuerit approbatum. *l. i. sup. l. qui deser. ff. de dolo. l. admenen. in fin. ff. eo.* quare prompta responsio: Iust. hanc speciem excepit, apparet ex decisione noua Iust. Excipiendi rationem

2 rationem vulgo hanc reddunt, quia iusiuran. instar transactionis obtinet. *l. 2. ff. eo.* De iis autem controuersis, quæ ex testamento nascuntur, transigi non licet, nisi cognitis & inspectis verbis testamenti. *l. de iis. de transact.* Sed si ratio hæc esset, nihil opus fuisset Iust. constitutione, satis iure vetere & hæc species excepta esset: quod tamen non ita esse apparet. Et certe iusiurandum transactio non est: Nam transactione transactio non est, id est, ita a lite deceditur, ut neque actor totum remittat, quod petit, neque etiam totum accipiat. *l. transactio nulla. sup. de transact.* At iureiurando sic lis deceditur, ut si actor iurat, totum accipiat, quod petit: Si reus, totum reo remittatur, & ideo non dicitur iusiurandum transactio esse, sed instar transactionis obtinere, quia consensu a lite disceditur, non iureiuran. similiter ut in transactione. Et eatenus transactio transactio simili est, quod significatur in *l. admon. in fi.* Non est quaerenda ratio longius, quam ex hac quaestione in fin. ubi Iustinianus vult, legatum ex hac causa præstitum repete, ne impium lucrum apud legatarium maneat. Igitur excipiendi causa hæc est, quia præter periurium impium hic lucrum est. Impium autem, quia pium est, & publice utile, supremas testamentum voluntates seruari. *l. i. supra. de sacrosan. eccles. l. legare. infra. quemadmodum test. aperta.* Fit autem non tantum contra voluntatem defuncti, cum non præstatur legatum, quod relictum est, sed etiam, cum id præstatur, quod relictum non est, maxime si præstetur per falsam speciem quasi relictum esset. Quod enim testator de hereditate non delibauit, id apud heredem manere vult. *l. legatum. de legat. 1.* Sed quomodo manifestum sit, legatum testamento non esse, quod legatum esse dicitur, cum negatio per rerum naturam probari non possit? Respond. Manifestum fit prolato testamento postea. Nam si scriptura testamenti, quæ nulla parte vitiosa est, non reperitur, tale legatum, perspicuum, id eo testamento relictum non esse. Et quod dicitur, *factum negantis nullam esse probationem*, sic intelligendum est, si quid indefinite negetur: alioquin ubi negatio circumscripta est certo instrumento ut hic, ubi non simpliciter legatum negatur relictum esse, sed negatur relictum esse testamento, toties prolato testamento recte probatur id, quod negabatur testamento contineri. Idem de negatione dicendum est descripta certis personis, & certis locis. Quaeritur est, an legatum non esse relictum testamento, etiam probari possit testibus? Et testibus probari posset sine dubio, si hic vlli testes idoneum testimonium dicere possent. *l. in exerc. ff. eo.* sed nullum eiusmodi testimonium mihi videtur. Quamuis enim mille testes dicant, se non audiuisse, cum testator id legatum relinqueret, tamen non ideo cõsequens est, id relictum non esse. Nam fieri potest, ut testator alio testamento relinqueret, cui testamentum isti non interfuerint. Nihil enim prohibet, quo minus testes ii interfuerint testamento, & tamen cum legatum relinqueretur, non attenderint. Fieri etiam potest, ut non meminerint, ut scimus in testamentis multa relinqui, quorum memoria iis, qui interfuerint, habere non solet. Proinde non videtur hæc res manifesta fieri, nisi instrumento testamenti postea prolato. Repetitur autem solum ex hac causa conditio indebiti. Solutum est enim, quod non debebatur, & solum per ignorantiam heredis. Actio de

dolo locum hic non habet, quia heres vltro hic iusiurandum detulit, & illius voluntate res decisa est. Nemo autem fraudatur qui voluit. *l. nemo fraudari videtur. de reg. iur.* Itaque non aduersatur. *l. si aduersarius. ff. de dolo.* ubi aduersus legatarium, qui periurio persuasit heredi, sibi legatum deberi, datur actio de dolo. Nam id idcirco fit in ea specie, quia legatarius vltro iurauit, non deferente herede, & cum iurasset, persuasit heredi legatum ita deberi, ut dicebatur. Ideo autem in ea specie non datur conditio indebiti, sed de dolo, quia is heres, qui persuasus est, se legatum debere, in ea persuasione sic legatum soluit, ne repeteret, ac proinde ex tacita cõuentione repetere non potest. Sed quia dolo factum est, ut ita persuaderet, & legatum repetere nollet, idcirco de dolo datur. Quod si indebiti conditio competiisset, cessaret de dolo actio, quæ non aliter datur, quam si nulla alia competit actio. *l. i. §. ait prator. ff. de dolo.*

AD TITVLVM II. SI CERTVM PETATVR.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 Verba, si certum petatur, quid significant?
- 2 Certi conditionis appellatio unde nata? Appellationes edictorum unde nata?
- 3 Actionum appellationes unde nata?
- 4 In titulo, si certum petatur, de quo precipue agatur?
- 5 Mutuum quid?
- 6 Mutuum quatuor causis constat.
- 7 Mutui materia qua?
- 8 Constare nihil aliud est quam æstimare.
- 9 Mutui finis quis?
- 10 Mutui forma qua?
- 11 Mutui causa efficiens qua?
- 12 Dare quid?
- 13 Dominium naturaliter transferri non potest nisi traditione.
- 14 Mutuum unde dictum?
- 15 Mutuum qui dat, dominum esse oportet.
- 16 Nemo plus iuris in alterum transferre potest, quam ipse habet.
- 17 Pecuniam alienam mutuum dans, mutuum non contrahit.
- 18 Mutuum repudiat duas condiciones.

HÆc oratio, si certum petatur, seu, si certum petatur, ecliptica est. Huiusmodi orationes frequentissimæ sunt in inscriptione Titulorum, qui sunt & in Pandect. & in C. quales sunt: *Si quis ius dicenti non obtemperauerit, si usus fructus petatur, vel ad alium pertinere negetur. Si seruitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur. Si mentor falsum modum dixerit. Si quis omnia causa testamenti ab intest. poss. heredit. & similes, quæ occurrunt in Pandect. In C. hi, si aduersus conditionem, si aduersus emtorem, si aduersus solutionem a tutore vel a se facta, sup. lib. 2. & inf. si ex falso instrumento iudicatum esse dicatur.* In quibus omnibus subintelligit hæc oratio subiunctiua: Hic proponitur seu explicatur, quod de eo iuris sit. Itaque huius inscriptionis hæc sententia est: *si quid petatur, quod certum sit, de eo hic ius traditur, seu de eius conditione.* Interdum hæc verba, si certum petatur, aliud significat, quam conditionem, ad quam significandam naturaliter destinata sunt:

Naturaliter enim hæc verba exprimunt hanc conditionem, quam diximus: *quid iuris sit, si quid certum petatur*. Sed interdum doctrinæ causa & breuitatis gratia, in usu iuris hæc verba significant certi conditionem, seu nomen actionis, quæ dicitur certi conditionem, ut patet ex l. 1. ff. de condi. triticaria. l. 1. de inter. rog. in iur. fac. quæ appellatio inde nata est, quia initium eorum edictorum, quibus ex actiones proponerentur, erat ab illis verbis, *si certum petatur*, & ita usus est iuris auctorum, ut ex primis hisce verbis & actiones & interdicta nominentur, quod in interdictis certius & notius est. Sic enim appellatur interdictum, *quod legatorum*, quia interdicti hoc erat initium, *quod legatorum nomine tenet quis possidet*. Item, interdictum *quorum bonorum*, quia hoc eius edicti prima erant verba, *quorum bonorum possessio illi ex edicto meo data est*. Item, interdictum unde vi, quia initium edicti hoc erat: *unde vi cum deiecisti*. Similiter edictum uti possidetis, quia sic verba erant edicti & interdicti, *uti possidetis eas ades, nec vi, nec clam, nec precario*. Eademque ceterorum interdictorum prope ratio est. Idem quod obseruare licet in actionibus, ut in actione, *quod metus causa*, quæ ita appellatur, quia edictum scriptum ita erat, *quod metus causa gestum erit, ratum non habeo*. l. 1. 2. §. 3. ff. quod me. cau. Ex hac rōe dicta est cōdictio, *si certum petatur*, quoniam proposita est edictio, cuius hoc initium fuit: *si certum petatur, conditionem dabo*. Hæc appellationes, ut dixi, usurpatæ sunt, breuitatis causa, ut in iis intelligatur tota hæc comprehensio: Actio ex eo edicto, cuius initium fuit, *si certum petatur*, id est, certi conditionem. Et si autem hæc verba, *si certum petatur*, interdum actionem significant τυχινός: tamen in hac inscriptione ita accipienda non sunt, ut declarat inscriptio ff. eod. tit. ut distinguitur hæc oratio, *si certum petatur*, a conditione. Sic enim inscriptio est, *si certum petatur, & de conditione*. Deinde non solent tituli ita concipi, *condictio certi*, sed potius, *de conditione certi*, ut, *de conditione furtiva, de conditione triticaria*, & aliis similibus. Retinebimus igitur priorem sententiam, qualem esse constat in iis titulis, quos retulimus. Sed notandum est, nisi cauemus, hunc titulum fallacem esse. Non enim id præstat per omnia, quod verba pollicentur. Nam verba significant hic agi de conditione certi ex omni causa, si ex ea certum petatur. Id autem non præstat hoc titulo, sed in eo tantum agitur de mutuo, & propter mutuum de certi conditione, quæ inde nascitur, ut ex lectione totius tituli patebit. Cur igitur hic titulus propositus est? Respon. quia in decimo titulo, sub quo de mutuo agitur, iis ipsis verbis conceptus est, & ideo conceptus, quia reuera hæc duas partes continet, vnam de conditione certi in vniuersum, alteram de conditione certi ex mutuo. Ac proinde habet tractationem mutui. In hac parte C. vna pars præcisa, quæ pertinet ad certi conditionem, quæ satis explicatur in Paratit. Altera pars retenta est, & ei parti, uti præcipua & magis necessaria, titulus totus attribuitur.

Postquam de mutuo hic agitur, ante dicendum est, quid sit? Mutuum est datio earum rerum, quæ pondere, numero, mensurae constant, conventionem adiunctam habens, ut alia eiusdem generis & qualitatis reddantur iis, qui dederunt. Hæc definitio prope totidem verbis expressa est, in princ. tit. quib. mod.

re contr. obl. Quæ definitio ut certius intelligi & spectari possit, & in ea definitione natura mutui, eius definitionis partes distincte considerandæ sunt. Ostendit autem hæc definitio, mutuum consistere quatuor causis, quæ cum concurrent, mutuum erit, vna aliqua detracta, non erit mutuum. Causæ hæc sunt, *materia, forma, efficiens & finis*. Materia mutui sunt res, in quibus mutuum consistit. Sunt autem hæc res proprie, quæ pondere, numero mensurae constant. l. 2. §. 1. ff. eo. Pondere constant, aurum, argentum, æs, & cetera metalla infecta. Numero, pecunia numerata, mensura, vinum, oleum, frumentum, legumina, ut hæc res notantur in d. tit. quib. mod. re. contrah. obl. Dicuntur hæc res constare pondere, numero, aut mensura, quia ex pondere, numero aut mensura æstimantur, ut hic constat nihil aliud sit, quæ æstimare. Dicuntur autem ex pondere, numero, aut mensura æstimari, quia de his rebus interrogati, quæ sit, non possumus respondere, nisi ex pondere, numero, mensurae, certa ante constituta. Item, quia res in tali pondere, aut tali numero, aut tali mensura eiusdem generis, eandem vim, eandem æstimationem præstant. Sed cur mutuum in iis tantum rebus consistit, non etiam in ceteris? Cur enim mutuum non erit, si dem tibi equum, ut mihi alium reddas? Si dem tibi duas oves, ut mihi duas alias reddas. Respondeo, id necesse est in mutuo constitui, ut finem mutui proprium obtinere possimus, quem in iis reb. obtinere possumus, in ceteris non possumus. Finis mutui hic est, ut hæc res sic dentur, ut fiant accipientis, ut is, qui accipit, pro suis utatur, & suo iure possit eas consumere, sic ut alias reddat, sed tamen sine incommodo dantis, ut fiat id, quod dicitur, mutuum, id est, de meo tuum, & rursum de tuo meum, id est, illud, quod prius accepisti, ut id fiat, non possumus consequi, nisi in iis rebus, quæ pondere, numero, mensurae constant. Nam cum alia eiusdem generis reddatur, id fiet sine dantis incommodo, si reddantur eodem pondere, eodem numero, eadem mensura, & reddantur eiusdem generis & qualitatis, quia hæc res in eodem pondere, numero, & mensura, idem præstant, ut dixi. Hoc est, quod Paulus iudicare voluit, in d. l. 2. §. 1. ff. eo. cum ait, *ideo mutuum in iis solum rebus consistere, quia hæc res recipiant functionem, id est, satisfactionem, & solutionem in suo genere magis, quam specie*. Sensus est, quia iis rebus aliis in eodem genere solutis, magis satisfacit creditori, magisque debitor liberatur, quæ si species eadem, quæ accepta est, redderetur. Non fuit contentus Paulus dicere, has res redditas in eodem genere, parere liberationem & satisfactionem æque, atque si in specie ipsa redderentur, sed dixit, magis recipere hanc liberationem in suo genere, quam specie. Et recte. Nam vinum, quod tibi mutuo dedi, tempore accrescere & corrumpi potest, ut si mihi eandem speciem reddas, non plane mihi satisfacias. At si in genere reddas aliud eiusdem bonitatis, tu mihi plane satisfacias, quia reddis ea commoda, quæ acceperas. Hoc idem in ceteris rebus consequi non possumus, proinde ceteræ res, quamuis in eodem numero, pondere, aut mensura habeantur, multum tamen abest, ut idem præstent. Exempli gratia. Vnus equus plus interdum valet, quæ decem, vna ovis plus interdum valet, quam duæ: etsi in singulis speciebus talium rerum in æstimatione interdum nihil interest, tamen

men in compositione corporis, in colore, in venustate, in alacritate, in gustu multum interest, pro hominum sensibus & affectionibus, ut consequens sit, si vna ex iis data alia eiusdem generis reddatur, nunquam id fieri posse sine incommodo, vel dantis, vel accipientis. Quæ res facit, ut in iis non possit esse id, quod dicimus, mutuum. Forma mutui est modus dandi eas res & conueniendi, ut ex reddantur. Id quomodo fiat ad mutuum contrahendum, nihil interest. Et ideo non admodum hæc forma in mutuo spectatur. Causa efficiens mutui sunt res datæ, datio earum rerum quas diximus, & conuentio de iis reddendis. In primis mutuum rei dationem desiderat. Inst. verb. quib. mo. re. contrah. oblig. in princ. l. 2. in princ. ff. eod. Dare est tradendo dominium transferre, sic itaque. Inst. de act. Ideo in datione mutui duo insunt. Primo inest, ut res tradatur accipienti, quoniam dominium naturaliter non transfertur, nisi traditionibus. l. traditionibus. supra de pact. Hoc est quod dicitur mutuum non esse, nisi proficiatur pecunia. l. 2. §. creditor. ff. eod. id est, nisi pecunia ab vno tradatur alteri, aut cum esset apud alterum, pro tradita habeatur ut si pecunia sit apud te deposita, & consentiam, ut tu ea pecunia utaris, pro tradita habeatur, & mutuum erit. l. certi. §. ult. ff. eod. Atque hinc est, quod dicitur mutuum re contrahi. in princ. tit. quib. mod. re. contrah. obl. & c. Ideo enim dicitur re contrahi, quia res tradita initium mutuo & obligationi præbet, ut in initio huius libri docuimus. Huic traditioni accedere oportet, ut res tradita fiat accipientis, id quod expressum est in princ. tit. quib. mod. re. contrah. obl. ubi traditur: Mutuum esse, cum res supra scriptas ita damus, ut accipientis fiant, ubi Damus, positum est pro Tradimus, alioqui superflue adderetur, ut accipientis fiat, quoniam proprie non damus, nisi quod sit accipientis: hinc mutui nomen ex parte. Dicitur enim mutuum, quod de meo tuum fiat. l. 2. §. appellat. ff. eod. Hinc & illud consequens, eum qui tradit mutuum dat, dominum esse oportere pecuniæ quam dat. l. 2. §. in mutui. ff. eo. Consequens ideo, quod nemo plus iuris in alium transferre poterit, quam ipse habet. l. traditio. de acqui. rer. dom. l. nemo plus. de regul. iur.

14 Proinde qui pecuniam alienam mutuam dat, mutuum non contrahit, tamen postea mutuum confirmatur, de quo dicendi locus est, in l. 2. hic. Non est satis res supra scriptas dari, ut sit mutuum, sed accedere oportet conuentionem de iis reddendis. Et si enim mutuum dicitur contrahi re, id est, superiorum rerum traditione, tamen mutuum esse sciamus contractum. Nullus autem est contractus, qui in se non habeat conuentionem, id est, quem non oportet placito & consensu duorum plarium constare, in hoc, ut alter alteri obligetur, siue re, siue verbis fiat, quæ definitio traditur in l. 1. §. 1. de pact. Et hoc est, quod Iulianus scribit in l. omnis. in princ. ff. eod. Non omnis numeratio obligat eum, qui accipit, sed cum id agitur, ut confessim obliget. Nihil superiora profunt, ut sit mutuum, si deest finis mutui proprius. Finis autem hic est, ut alia res eiusdem generis & qualitatis reddantur. dict. leg. quib. mod. re. contrah. obl. circ. prin. Quibus verbis admonemur,

15 mutuum tradere duas conuentiones, quamuis iis agatur, ut aliquid reddatur pro eo, quod datum

est. Primum si conuenierit, ut eadem res reddatur pro eo quod datum est, ut si vino dato conuenierit, ut idem corpus reddas, hic commodatum esse potest, dum tibi commodum ostentandi causa, aut vinum apud te depono, mutuum esse non potest, quia in mutuo id agitur, ut res fiat accipientis. Non intelligitur autem dominium eius rei transferri, quæ sic datur, ut sic reddatur. l. qui sic. de solut. Nam dominium proprium est, ut domino ea re uti, & eam consumere liceat, quod ei facere non licet, qui cogitur eandem restituere. Altera conuentio mutuo contraria est, si conuenierit, ut alia quidem res reddatur, sed alia eiusdem generis, veluti si dem tibi vinum certa quantitate, ut mihi oleum vel frumentum reddas. Hic mutuum non erit. l. 2. in princ. ff. eod. Quoniam hic de meo tuum fit, & de tuo meum: sed non meum illud quod prius acceperas, in quo est mutui natura & potestas. Sed nihilominus ex ea datione obligatio iur. ciuili nascitur. Do enim tibi ea conuentione, ut mihi des, in quo est permutatio. Sed non nascitur certi conditio ex mutuo, sed actio incerti præscriptis verbis. l. naturalis. §. 1. de præscr. verb. Cum superiorem conuentionem & finem superiorem in mutuo exigimus, non sic exigimus, ut vilius eas res exprimi. Satis enim significantur vno verbo mutui, cum dixi, *me rem aliquam tibi dare mutuo*: Cur igitur eas res exigimus, aut cur earum mentionem facimus? Respondetur Non ut exprimantur, sed ut sciamus, si superiores datæ sunt alicui, & aliquid conuenierit contra ea, quæ diximus, mutuum non esse, quamuis mutui nomen sit usurpatum, quoniam deest substantia mutui, seu definitio, sine qua mutuum esse non potest.

Ad L. Neque. I.

Neque equam, neque vitatam rem desideras, ut as alienum patris tui, non pro portionibus hereditariis exsoluatis tu & frater coheres tuus, sed pro æstimatione rerum prælegatarum: cum sit explorati iuris, hereditaria onera ad scriptos heredes pro portionibus hereditariis, non pro modo emolumentis pertinere. Quod nec tu ipse ignorare videris: cum creditoribus, secundum formam veteris iuris pro portione tua caueris.

SUMMARIUM

- 1 Heredes tenentur are alieno pro portione hereditaria.
- 2 Commoda eundem sequuntur, quem incommoda. §. num. 6.
- 3 Actiones personales non sequuntur prælegata.
- 4 Legata acquiruntur sine damno.
- 5 Heredes & legatarii quid in succedendo differant.
- 7 Incommoda cuiusque rei sequuntur eum, quem commoda.
- 8 Ex testamento supra patrimonii facultates nihil debetur.
- 9 As alienum testatoris pro portionibus hereditariis inter heredes diuiditur.

Do sunt heredes testamento instituti ex æquis partibus seu singuli ex semisse. Vni fundus prælegatus est, qui efficiebat dodrantem hereditatis, id est, nouem uncias. Ita portiones hereditariæ inter istos duos heredes sunt æquales, portiones

emolumentum dispares. Nam tres partes emolumentum pertinent ad eum, cui fundus legatus est, quarta sola ad alterum coheredem. In hac disparitate portionum quaesitum est de ære alieno. Finge defunctum debuisse 400. Quæritur, *utrum singuli ex heredibus ducenta debeant, an vero is, qui tres partes emolumentum obtinet, tres quoque partes æris alieni agnoscere debeat. id est, 300. alter autem heres quartam partem æris alieni, id est, 100?* Respondetur hoc loco, æs alienum diuidi inter heredes pro portionibus hereditatis, non pro modo, id est, quantitatis emolumentum, secundum quam definitionem dicimus in proposito singulos heredes 200. debituros, nec amplius posse exigi ab eo, cui fundus prælegatus est, quamuis is optimam partem hereditarii obtineat emolumentum. Sententia est multis locis inculcata, heredes tamen teneri ære alieno pro portionibus hereditariis. *l. 2. infr. de her. act. licet. sup. fam. ercisc. l. pacto. sup. de pact.* Non teneri autem pro modo emolumentum, hic expressius dictum est, in quam sententiam locus notandus est. Species autem ad hunc locum accommodata, quam supra exposuimus, sumto ex *l. ex facto. 2. in fin. resp. ff. de hered. inst.* Cur vero heredes potius tenentur pro portionibus hereditariis, quam pro modo emolumentum, cum æquum videatur, ut quem sequuntur tamen commoda, eundem quoque sequantur incommoda? Respondeo. Quia si quid heres ultra portionem hereditariam accipit a defuncto, in eo legatarius est, non heres. Lex autem 12. tabul. heredes facit æri alieno solos obnoxios, proinde non legatarios. Nam legatarii heredes non sunt. Sic hæc res explicatur in *l. ult. inf. de hered. act.* Inde dictum est, personales actiones tamen non sequi prælegata. *l. 1. §. si heres. ad Trebel.* Inde etiam dictum est, legata acquiri sine damno, tamen nempe sine onere æris alieni. *l. si heres. ff. mandati.* Quæ sententiæ non efficiunt diuersas rationes, ut inepte Accursius putauit. Sed omnium vna hæc ratio est, legatarios ære alieno non teneri, & ideo non teneri, quia lex solum heredes huic rei facit obnoxios. Sed quero amplius, cur visum est solum heredes huic rei obnoxios facere, non item legatarios? Respondetur. Quia tamen heredes succedunt in locum & ius defuncti, unde & defuncti personam sustinent, proinde ut easdem actiones habent, sic iisdem tenentur actionibus. At legatarii in locum & personam defuncti non succedunt, sed in res defuncti. *l. quedam. §. 1. ff. de eden.* Unde legatarii apud Iustinianum esse dicuntur non iuris successores. *§. legatariis. Institut. de testam.* Iuris successores, id est, iuris vniuersi successores. Nam alioqui in ius rerum singularium succedunt. Sed videtur aduersari superiori sententiæ regula iuris. Nam quemadmodum secundum naturam est, tamen commoda cuiusque rei sequi eum, quem sequuntur incommoda. *l. 2. de reg. iur.* sic idem vice versa valet, incommoda cuiusque rei tamen eum sequi debere, quem sequuntur commoda. *l. unica. §. pro secundo. inf. de cad. toll.* Resp. Regula superior vtraque concepta est de commodis & incommodis eiusdem rei. At commodum, quod habet heres supra portionem hereditariam, & incommodum æris alieni, non sunt commoda eiusdem rei, sed diuersarum rerum. Nam commodum, quod hereditariam portionem excedit, est commodum legati, quod non percipitur iure hereditatis, sed iure rerum singularium ex iudicio defuncti. Æs autem alienum est onus hereditatis, non legati. Secundum

hoc, omnia in superiore sententia constituantur, secundum regulam supra scriptam. Nam commoda & incommoda hereditaria ad heredes pertinent, non ultra portionem hereditariam. Similiter & in legato, ut rei legatæ commodum ad legatarium pertinet: sic & eiusdem rei legatæ incommoda, ad eundem pertinent, veluti seruitutes, quæ debentur a re legata. Sed si heres habet aliquod commodum ex legato, non ideo agnoscere debet onus æris alieni pro quantitate eius commodi, quia id onus est hereditatis. Commodum autem quod habet, non est hereditatis, sed aliunde. Superior sententia, *as alienum diuidi inter heredes pro portionibus hereditariis, non pro modo emolumentum*, perpetua est, siue hereditas sit soluendo, siue non sit soluendo. Legata item inter coheredes relicta non præstantur vni magis, quam alteri, si æs alienum tantum sit, ut excedat patrimonii facultates, quoniam supra patrimonii facultates ex testamento nihil debetur. *l. successores. ad l. Falcid. sed æs tamen alienum semper diuiditur inter heredes pro portionibus hereditariis.* Idque est quod dicitur ex *d. l. ex facto. §. unde scio. de hered. inst. l. ult. licentia danda. infra de iur. del.*

Ad L. Quamuis. II.

Quamuis pecuniam tuam Asclepiades suo nomine crediderit: stipulando tamen, sibi ius obligationis quaesitum, quam pecuniam ut possis petere, mandatis tibi ab eo actionibus consequeris.

SUMMARIUM.

- 1 *Aliena pecunia mutuo data, mutuum non contrahitur.*
- 2 *Obligatio parit actionem.*
- 3 *Pecunia aliena mutuo data, interdum mutuum ex post facto contrahitur.*
- 4 *Dominus pecuniam non potest actionem ex mutuatione quaesitam, aduersus debitorem exercere, nisi illi a creditore actio mandata sit.*
- 5 *Actionem alienam nemo exercere potest sine domini mandato.*
- 6 *Actio negotiorum gestorum quando competat.*

DOMINUS pecuniam Hermogenes, pecuniam suam commiserat Asclepiadi. Fortitan, ut Asclepiades eam pecuniam fœnori collocaret nomine Hermogenis domini. Asclepiades eam pecuniam mutuo dedit, sed suo nomine, & eam sibi reddi a debitore stipulatus est. Dominus pecuniam cupit eam a debitore petere, sed de duobus dubitat. Primum, *an ex hoc mutuo aliqua actio nata sit?* Nam si inde nulla actio nata est, frustra cogitat eam actionem exercere, quæ nulla est. Videri autem potest nulla actio inde nata esse, quia Asclepiades creditor alienam pecuniam mutuam dedit. Aliena tamen pecunia mutuo data mutuum non contrahitur, ut paulo post dicitur. Deinde dubitat, & si aliqua actio nata sit ex ea re, an possit eam suo nomine exercere etiam inuito Asclepiade? De vtraque re consultitur Imp. Itaque Imp. responsum ad vtramque dubitationem accommodat, ac de primo ita respondet, quamuis Asclepiades creditor alienam pecuniam mutuam dederit suo nomine, tamen in proposito metuendum non est, ne illi actio quaesita sit. Nam proponitur, eum pecuniam sibi reddi stipulatum esse. Stipulando ius obligationis sibi quaesitum. Ius obligationis, id est, ius quod ex obli-

obligatione nascitur, id est, vno verbo, actionem. Nam tamen obligatio actionem parit. *l. licet. §. ea. de procurat.* Quisquis stipulanti promittit, se daturum quid aut facturum stipulanti, iure civili obligatur. Nec ad rem pertinet, quod in proposito pecunia mutua facta non est. Nam hæc actio nascitur non ex mutuo, sed ex stipulatione, non ex re, sed ex verbis. *§. ex constit. Institut. de act. Institut. de verborum oblig. in princ.* Hic tamen videtur obstar. *l. 2. §. circa. de dol. mal. excep. vbi traditur, si quis sine causa quid stipulatus sit, petenti doli exceptionem obstar.* Hic autem videri potest pecunia in stipulatum deducta sine causa, quia mutuum non consistit? Respondetur. Et si in proposito causa mutui non est, non tamen sine causa hæc pecunia ab eo petitur, qui accepit. Satis enim causa est, cur debeat restituere hoc ipsum, quod accepit. Non est in eum translatum dominium pecuniam, sed possessio in eum translata est. Igitur hoc ipsum recte petitur, ut possessionem saltem restituat. *l. indebiti. §. sed etsi. de condic. indebit.* Sed cur dicitur, *creditori in specie proposita ius obligatum quaesitum esse, si pecuniam sibi reddi stipulatus sit?* Respondetur. Quia si pecuniam alienam dedit, sine stipulatione mutuum non contrahitur, quo fit, ut neque obligatio hic sit ex mutuo, neque ex stipulatione. Nam in mutuo dominum dantem esse oportet, & rem ita dari, ut fiat accipientis, quod pecunia aliena data non contingit. *l. secunda. §. in mutui. §. §. appella. ff. eod. Institut. quib. mod. re contrahitur obligat. in princ.*

3 Interdum tamen tamen quamuis aliena pecunia mutuo data, mutuum ex post facto confirmatur, quod contingit duobus modis: Vno, si debitor pecuniam tamdiu possederit, ut usufructu periret. *argum. in l. si alienam. de mor. caus. don. §. in l. indebiti. §. sed etsi mimi. versicul. secundo. de cond. indebit.* Idem contingit & pecunia a debitore postea consumpta. *l. nam. §. si fur. ff. eod.* Cuius sententiæ hæc ratio redditur, quia pecunia a debitore consumpta ad eum peruenisse intelligitur. Peruenisse, id est, illius facta esse ita, ut ea a domino auocari non possit, si sine dolo malo consumserit. *l. non omnino. §. pupillus. ff. eod.* Quid si Asclepiades hæc pecuniam d. disse, non suo nomine, sed nomine Hermogenis domini? de eo dicitur in *l. si absentis. infra.* Quid si eam pecuniam non sibi stipulatus esset, sed domino reddi? Respondetur. Neque sibi quaesitum actionem quia noluit, neque domino quia non potuit, & denique stipulatio ipso iure inutilis foret. *l. quacunque gerimus. de obligat. §. actio. l. si ita stipul. §. Chryzogonus de verborum obligat.* Hæc de priore dubitatione & quaestione. Quod ad alteram dubitationem attinet, respondet Imp. dominum pecuniam Hermogenem petere hanc pecuniam posse ab eo, qui accepit, sed mandatis actionibus. Hic ablatius absolutus est, qui resoluitur in hanc conditionem, si mandata sunt ei actiones. *l. a testatore. de condic. §. demonstr.* Itaque his verbis hoc significatur, dominum pecuniam non posse actionem ex superiore mutuatione, quaesitam, aduersus tamen debitorem exercere, nisi illi a creditore, cui ea actio quaesita est, actio mandata sit, id est, cessat, de quo verbo dicitur in *l. prima. infra de oblig. §. act.* quod ex regulis iuris recte constituitur. Nam dominus pecuniam aut actionem exercere volet suo nomine, aut nomine creditoris. Suo non potest, quia actio eius non

est, sed eius, qui eam stipulando sibi quaesitum. Alieno nomine non potest, quia nemo tamen actionem exercere potest alienam sine domini mandato. *l. si pupil. §. ult. circa fin. de neg. gest. l. naturalis. §. ultim. circ. princip. de præscript. verb.* Proinde mandato domini & cessione opus est. *l. possessio. §. ultimo de acquirend. possess.* Si creditor Asclepiades eam actionem ultro cedit Hermogeni, bene est. Sed qui si eam nolit cedere, an habet Hermogenes dominus aliquam actionem aduersus eum, ut cedat? Respondetur. Si dominus mandauit Asclepiadi, ut eam pecuniam collocaret, ut proposuimus, habet actionem aduersus eum mandati. *d. l. possessio. §. ult. de acquirend. possess.* Quod si de eo nil mandauit, tamen habet aduersus eum actionem negotiorum gestorum, si aut pecunia mutuo data iam consumpta sit, aut dominus de mutuo contentiat. Argumentum huius sententiæ est in *l. ultima. de negot. gest. l. 5. supra de rei vindicat.* Hæc actio ex eo est, quod Asclepiades alienam pecuniam dando negotium domini gessit. Nec ad rem pertinet, quod non fuit hoc animo, ut gereret. Nam re ipsa negotium domini gessit, dum rem domini collocat & administrat. Negotiorum tamen gestorum actio ex re & facto nascitur, non gerentis opinione. Sed hæc actio non prius competit aduersus creditorem, qui pecuniam mutuam dedit, quam is locupletior sit factus. *l. si eum seruum. ff. si certi pet.* quod fit, aut pecunia consumpta, aut domino de mutuo sua pecuniam constitiente.

Ad L. Eos, qui. III.

Eos, qui officia administrant, neque per se, neque per suppositas personas, tempore officii sui in provincia fœnus agitare posse, sape rescriptum est.

SUMMARIUM.

- 1 *Mutui datione obligatio contrahitur.*
- 2 *Magistratus non debet munus & dona accipere, nisi xenia moderata, nec negotiari.*
- 3 *Negotiari quid?*
- 4 *Magistratus non debet emere quicquam in sua provincia, nisi res modicas ad victum & vestitum necessarias & prædium paterna.*
- 5 *Magistratus in sua provincia adificare non debet.*
- 6 *Magistratus in provincia sua uxorem ducere non debet, qua ex ea provincia oriunda sit.*
- 7 *Magistratus non debet pecuniam fœnebrem sine fœnus exercere.*
- 8 *Magistratus an mutuum dare liceat.*
- 9 *Vetitum in certis causis, in ceteris permissum intelligitur.*
- 10 *Iure quod non prohibetur, id omnibus permissum est.*
- 11 *Beneficio hominem afficere omnibus interest.*
- 12 *L. si interpretanda est, ne aliquid sit otiosum, alioqui vtiiosa erit oratio.*
- 13 *Magistratus nomine qui intelligantur?*
- 14 *Lege vetante quicquid contrahitur, pro non tracto habetur.*

Sententia de mutuo generalis est: Mutui datione obligationem contrahi. *Institut. quibus mod. re contrahitur oblig. in princip.* Hoc ita est, nisi sicubi

mutuum dare prohibentur. Prohibentur autem ii, qui officia administrant, de quibus *hic cauetur*, de quo ut possit certius statui, videndum est, quid iis personis prohibeatur iure in contrahendo, & quamobrem, & quibus prohibeatur. Postremo, quid illa prohibitio efficiat. Iis, qui officia administrant, omnis acquisitio in eo loco, ubi officia gerunt, constitutionibus interdicta est, siue quid donatione acquirant, siue contrahendo.

Quod ideo veteres Romani cauerunt, ut magistratus se in officio suo, incorrupte gererent, & tantum non abessent a concussionibus & vi, sed etiam ab omni concussionis & vis suspicionem.

Primum igitur prohibentur magistratus donum & munus accipere, præterquam xenia moderata. *l. silent. §. vltro. de offic. procons.* Prohibendi ratio manifesta est, ne videlicet corrumpantur muneribus, quibus & sanctissimos corrumpi scimus.

Deinde prohibentur negotiari. *l. principalibus.*

ff. eodem. Est autem negotiari, quid emere quod postea vendas, ut inde quæstum facias. Sed hoc angustius est. Itaque sciendum generaliter prohiberi igitur magistratus quid emere in provincia sua, non tantum si res immobiles emant, de quibus in *l. sui officii. de contr. emt.* sed etiam si emant res quasuis, etiam immobiles. *l. non licet. de contrab. emt. l. v. unica. supra de contrab. iud.* Prohibendi ratio hæc est, quia si licebit magistratibus in sua provincia res emere, facile per gratiam aut potestatem consequentur, ut res quam minimi emant. Poterunt & concussionibus res provincialium ad se pertrahere, & postea concussionem tegere titulo emtionis. Itaque huic incommodo recte occurritur interdicta omnino emtione. Permittitur tamen iis emere res modicas ad victum & vestitum necessarias. *dicta l. unica. supra de contrab. iud.* & præterea prædia etiam paterna, quæ a fisco distrahantur. *dicta leg. qui officii. de contrab. emtio.* Itaque iis in summa emtiones voluntariæ interdictæ sunt, non necessariæ. Eadem

hac ratione prohibentur in provincia igitur sua ædificare. *l. unica. supra de contrab. iud.* quod superioribus consequens est. Non enim possunt ædificare nisi ex materia, quam aut donatam acceperunt, aut non donatam emerunt, vel alio titulo simili acquisierunt. Si autem donum accipere & emere prohibentur. Eadem de causa etiam prohibentur in

provincia igitur vxorem ducere, quæ ex ea provincia oriunda sit. *l. si quis offic. de rit. nupt.* Nam & nuptiis alienas virgines ad se attrahere possunt, & per concussionem & per vim. Attrahunt autem eodem modo sibi dotem.

Præterea ob eandem causam prohibentur igitur scænebrem pecuniam siue scænus exercere. Non est obscura ratio huius interdictionis: Nam præterquam, quod magistratus sibi hac ratione res alienas acquirunt, et hic quæstus turpis est, & indignus honestis viris, nedum magistratui. Ac de scænore exercendo tantum cautum est, in hac leg. tertia. Vnde cœpit

dubitari, An magistratibus liceat mutuum igitur dare sine scænore? Et si de pecunia mutuo danda nullus alius locus exstaret, quam hic, diceremus, hoc ipso, quod magistratibus interdicitur scænus exercere, concedi mutuum pecuniam dare sine scænore. Quoties enim aliquid certis igitur in causis vetatur, id in ceteris

permitteri intelligitur. *leg. qui testamento. §. mulier. qui test. fa. poss.*

Præterea & illud certum est, quidquid igitur iure non prohibetur, id omnibus permitti. *l. i. §. i. de testibus. l. mutus. §. i. de procurat. sed in l. principal. ff. eod.* diserte scriptum est, *utrumque constitutionibus magistratibus interdici, & scænus exercere, & pecuniam mutuam dare.* Quod posterius tamen apud plerisque dubitationem habet. Videtur enim non tantum inique, sed absurde etiam constitutum, ut magistratui provinciales subleuare non liceat sine villo scænore, hoc est, non est turpe, sed honestum: non est auarum, sed liberale. Liberalitas autem cum omnibus hominibus honestis conuenit, tum maxime magistratui & potentibus, qui habent, vnde liberalitatem exercent. Et præterea igitur interest omnibus hominem beneficio afficere. *l. seruis ea lege. de seru. export.* Itaque quidam putant non prohiberi magistratui simplex mutuum. Primum argumentum huius legis, ubi scænus tantum prohibetur. Deinde ratione æquitatis ea, quam supra diximus. Et quod dicitur in *l. princ. ff. eod.* interdici magistratibus, ne mutuam pecuniam dent, si modo dent scænori. Sed ex hac interpretatione, vitiosa erit constitutio. Redundabunt enim hæc verba, *ne mutuam pecuniam dent*, cum satis fuisset dixisse, *ne scænus exercent.* In omni autem lege igitur cauere debemus, ne sic interpretemur, ut aliquid sit otiosum, alioqui vitiosa erit oratio. *argumentum in l. in ambig. de legib. l. i. circ. fin. C. municip.* Neque verendum est, si id constituitur, videatur inique constitui. Fatendum est, non debere vlli homini interdici mutuum proximo dare: sed hoc ita est, si modo vere sit mutuum, quod mutuum esse dicitur. At hoc metuitur in magistratibus ne non sit. Nam si quid per concussionem, aut vim, aut potentiam, expresserint ab aliquo, ut sibi promittatur, facile obligatio tegi potest titulo mutui. Itaque ut emtio magistratibus, sic & mutuum interdictum est, ut omnis concussionum color & pretextus præcideretur. Superiora hæc interdiciuntur iis, qui provincias regunt, id est, præsidibus provincialium, ut supra in *l. principalibus. ff. eo.* Quo verbo, qui continentur docet. *l. i. ff. de offic. presid.* Sed hæc prohibitio ad omnes pertinet, quicumque in provincia officia administrant, ut hic aperte declaratur, & in *d. l. non licet. d. l. qui officii. de contrab. emt.* Nec tantum isti prohibentur, qui officia gerunt, sed etiam, qui circa eos sunt. *l. principal. ff. eod.* Hoc igitur verbo continentur domestici & consiliarii magistratus, quod colligitur ex titulo *de contractibus iud. §. l. ei titulo subiecta.* Nam in titulo hæc inscriptio est, *De contractibus iudicum & eorum, qui circa eos sunt.* Constitutio posuit domesticos & consiliarios. Sunt autem hi, qui circa magistratus sunt, alii, per quos magistratus mutuam pecuniam dant aut scænus exercent. Prohibentur quidem magistratus pecuniam mutuam dare, aut scænus exercere per se, aut per alios, ut dicitur in hac lege tertia. Sed hoc amplius, et si ii, qui circa eos sunt, scænus exercent suo nomine, non nomine magistratuum, tamen hoc illis facere interdictum est. Sed hic diligenter cauendum est, dicta hæc esse de iis, qui officia gerunt populi Romani, id est, de magistratibus temporalibus quales, erant populi Romani magistra-

magistratus, nempe fere annui. Quod si magistratus per se erunt, aut officiales magistratuum perpetui, nihil earum rerum iis interdicitur, ut intelligitur ex *l. presid. seq. ff. eod.* Et merito hoc ita in eorum persona placuit. Nam alioqui commercio illis interdiceretur, nec haberentur in numero ciuium Romanorum. Ad extremum notandum est de effectu huius interdictionis, cum vetantur magistratus scænus exercere & mutuum dare, vim hanc esse huius interdictionis, ut si mutuum dederint, tanquam donatum amittant. Primum non contrahi mutuum explorati iuris est, quemadmodum nec deberi vsuras. Quidquid enim lege igitur vetante contrahitur, pro non contracto habetur. *l. non dubium. supra de legib.* Sed hoc amplius dicimus, si magistratus mutuum dederit, nullam earum repetitionem eius pecuniæ habere. Idque efficitur sententia constitutionum, quibus propositum fuit interdici magistratui acquisitione obligationis, ne hoc titulo, ut dixi, concussio aliqua tegetur, quemadmodum & in emtione prohibita intelligimus omnem obligationis acquisitionem interdictam.

Ad L. Si absens. IV.

Si absens pecuniam, nomine eius, scænori dedisti, ac reprobato nomine mandatis actionibus experiris: præses provincie iurisdictionem suam præbebit. Idem si cessare mandatum animaduertit, vtilem tibi aduersus debitorem actionem eo nomine competere non negabit.

SUMMARI A.

- 1 Nomen quid?
- 2 Nomen reprobatum a Domino, an a debitore repeti possit?
- 3 Actio & obligatio ex contractu sine consensu nulla est.
- 4 Pecuniam quoties quis mutuam dat alieno nomine, quamuis absens & ignorantis, tamen ei, cuius nomine datur, condictionem acquiritur.
- 5 Libera persona, qua nostro iuri subiecta non est, nobis obligationem & actionem parere non potest.
- 6 Contrahens alterius nomine, inutile est quod geritur.
- 7 In mutuo cur magis liceat alteri actionem acquirere, quam in ceteris contractibus?
- 8 Pecuniam mutuo dedisse intelligitur is, cuius nomine data est.
- 9 Dare est dominium transferre.
- 10 Dominium nemo transfert nisi volens & consentiens.
- 11 Mutuum contrahi non potest nisi inter consentientes.
- 12 Ratihabitio mandato equiparatur.
- 13 Beneficium inuito, natura acquiri non potest.
- 14 Nomen reprobare quid sit?
- 15 Actio directa & utilis qua?
- 16 Actiones in personam quando competant? Et quando utilis & directa? *ibid.*

Quidam nomine magistratus pecuniam alienam apud se habebat, vel a domino depositam, vel quia tutor erat, vel quia domini negotia administrabat, is domino consulturus, eius pecuniam col-

locavit, & mutuam dedit absentis domini nomine. id est, nominatim hac lege, ut diceret, se eam pecuniam accipienti mutuam dare, nomine illius, qui dominus erat, ut postea ei mutuam redderet. Dominus certior factus nomen reprobatur, ut *hic scriptum est.* Nomen igitur est, quidquid est in actionibus, seu debitum omne. *l. nomen. in pr. l. qui chirogra. circa fin. de leg. 3.* Interdum tamen nomen etiam debitorem ipsum significat, ut in illa sententia, *Bonum nomen creditor facit, cum admittit debitorem delegatum*, id est, bonum & idoneum debitorem facit eum, qui sibi debitorem admittit. *l. inter. §. abesse. ff. mandati.* Ergo is reprobare nomen intelligitur, qui dicit, sibi debitorem non placere, seu, sibi eum debitorem idoneum non videri, ac proinde sibi eum esse nolle. Nominatim reprobato hoc relinquitur mutuanti, ut pecuniam domino reddat, et si eam saluam habere vult, eam repetat a debitore, cui numeravit. Quæritur, igitur an possit, & quibus actionibus? Mouet dubitationem, quia ipse cum debitore suo nomine nihil contraxit. Rescriptum est, eum posse a debitore eam pecuniam repetere, aut mandatis a domino actionibus, aut mandato non expectato vtilibus suo nomine. Mandata actiones hic intelliguntur actiones directæ, quæ domino quæsitæ sunt, cuius nomine pecunia mutuo data est: has actiones dominus mandabit, id est, cedet mutuanti, ut mutuantem procuratorem in rem suam faciat. Ex his verbis duo colligimus.

Primum, ex hoc mutuo nullam actionem iure directo mutuanti quæsitam esse. Nam frustra requireret mandatas actiones, si cas suo nomine haberet, & merito ex hoc mutuo mutuanti nulla actio acquiratur. Nulla est igitur actio & obligatio ex contractu sine consensu. *l. 3. de obligat. & actio. l. i. §. i. de pact.* Qui mutuum alieno nomine dedit, aut quouis alio modo contraxit alterius nomine, non consentit, ut sibi actio acquiratur, sed ut alteri: proinde ei ex contractu non acquiratur. Ita necessè, ut si mutuans velit directam actionem ex causa mutui exercere, hanc aliunde sumat, non autem exercent suo nomine. Alterum ex iisdem verbis colligitur. Ex hoc mutuo actionem quæsitam esse domino, cuius nomine pecunia mutuo data est, & generaliter definiendum est: Quoties quis pecuniam igitur mutuam dat, alieno nomine, quamuis absens & ignorantis, tamen ei, cuius nomine datur, condictionem acquiri. *l. certi. §. si nūmos ff. eod.* Hæc pars est, quæ præcipuam dubitationem habet in hoc rescripto, & locis similibus. Huic enim sententiæ opponitur regula iuris certi nota, qua traditur, per liberam igitur personam, quæ nostro iuri subiecta non est, nobis actionem aut obligationem quæri non posse. *l. i. infra. per quas personas. l. si ita stipulatus. §. Chrysgonus. de verb. obliga.* & quod idem valet, neminem ita contrahere posse, ut inde alteri actio acquiratur, & in totum si quis alterius nomine igitur contrahit, inutile est, quod geritur. *l. quæcumq. gerimus. de obligat. & act.* Vulgo rem ita expediunt, admittunt regulam in ceteris contractibus, in mutuo locum habere negant, & hanc rationem exceptionis reddunt, quia singularia quædam recepta sint circa pecuniam creditam. *l. singul. ff. eod.* Sed hæc ratio falsa est: & si vera esset non tamen rem expedit, sed impedit magis. Nam non dicitur, omnia singularia esse in mutuo, sed quædam

singularia esse recepta. Non si quaedam singularia recepta sunt, idcirco in eo numero haberi debuit.

7 Deinde quæretur amplius, *Cur magis in mutuo licet alteri actionem acquirere, quam in ceteris contractibus?* Nam in iis præcipue equitatem seruare oportebat. *In bona fidei. Instit. de act. & tamen in iis constat neminem ita contrahere posse, ut alter suo nomine agat, quod diserte scriptum est in d. l. l. quæcunque gerimus. de oblig. & act.* Respondetur, Regula iuris superior & vera & perpetua est, nec ulla ratio est cur valeat in contractibus bonæ fidei, in mutuo autem repudietur, neque tamen aduersatur ei sententiæ de mutuo quam posuimus: Nam cum mutuum datur alterius nomine, & ei actio acquiritur, is actionem acquirit sibi ex suo contractu, non ex alieno. Is enim pecuniam mutuo dedisse intelligitur, cuius nomine data est. *l. 3. §. ultimo de don. inter vir. & vxor.* Sed huic solutioni contradicitur, ac primum hæc obstant. Nam dare est translatum dominium, sic itaque. *Instit. de act.* Nemo autem dominium transferre potest, nisi volens & consentiens. *In omnibus rebus. de oblig. & act.* Porro absens consentire non potest, proinde nec dominium transfuisse videri. Deinde hæc pecunia non datur quouis modo, sed datur mutui causa, ut mutuum contrahatur cum eo, cuius nomine mutuo data est. At translatum nisi inter consentientes contrahi non potest. *l. si me & Titium. ff. eod.* Proinde cum absente & ignorante mutuum contrahi non potest, ideoque nec ex mutuo absenti & ignoranti acquiritur actio? Respondetur. Hæc omnia vera esse & in proposito admittenda esse. Sed quod dicitur, cum mutuum datum est absentis nomine, ei condictionem acquiri, sic accipiendum est: cum mox ratum habuerit, quod gestum est, ut tunc acquiratur, id est, non recusauerit, quin suo nomine pecuniam datam vellet. Non obstat *d. l. certi. §. si nummos. ff. eo. vbi scribitur: si tuo nomine pecuniam mutuum dederint absente te & ignorante, tibi condictionem acquiri.* Nam tibi quidem conditio acquiritur ex hac causa, quæ mutuum datum sit absente te & ignorante, sed non acquiritur, nisi scienti & consentienti, id est, ratum habenti. Idque probatur ex eod. §. vbi prior sententia probatur hoc argumento: *Quia si pecuniam mutuum tuo nomine voluntate tua dederint, tibi conditio acquiratur.* Hic argumentum est, quo comparatur ratihabitio cum mandato, quasi ita diceretur: *Si te mandante & volente pecuniam tuo nomine dedit, tibi conditio acquiratur.* Ergo et si te non mandante dederit, tuo nomine tamen tibi conditio acquiratur, supple. *si ratum habueris:* quia ratihabitio translatum comparatur. *l. ult. inf. ad Senatuf. conf. Maced.* Quod si ratihabitio non sequitur, argumentum I. C. vitiosissimum est. Pessime enim comparatur volens cum inuito. Hoc autem, quod diximus, condictionem ei acquiri, cuius nomine pecunia data est, si admonitus ratum habuerit, quod gestum est, ita naturæ cõueniens est & regulis iuris, ut in contrarium fieri nec natura patitur. Natura enim inuito acquiritur beneficium non potest. Quod & regulis iuris comprehensum est. *l. inuito. de reg. iur. l. hoc iure. §. non potest. de donat.* Sed hic rursum nobis occurrit. Nam si superiora in aliis locis vera essent, tamē speciei hoc loco propositæ non conueniunt. Nam is dominus, cuius nomine pecunia data est, admonitus nomine reprobaui, & ita

ratum non habuit, quod gestum est. Resp. Non recte colligitur. Nam reprobare translatum nomen non est dicere, se nolle pecuniam mutuum datam esse, sed dicere, sibi debitorem idoneum non videri, & se talē debitorem sequi nolle. Itaque, in utrumque dominum cadit, ut mutuum quidem agnoscat, sed nolit id mutuum esse periculo suo, sed periculo mutuantis. Ita ea reprobatio nominis non impedit, quominus ea actio domino acquiratur, cuius nomine mutuum datum est. Quid si dominus eam actionem mutuanti nolit cedere? Resp. Actione negotiorum gestorum tenetur, ut cedat. Nam qui pecuniam mutuum ei nomine dedit, animo suo negotium eius gessit, sed & re ipsa negotium eius gessit, quia illi inde acquisita est conditio, quæ diximus. Recte igitur tunc cogitur cedere, si non cedit, non poterit pecuniam suam dominus repetere a mutuante. Quia si mutuanti vlla actio datur aduersus dominum, ut actionem cedat, multo magis domino agente, mutuanti exceptio aduersus dominum dabitur, nisi dominus actiones suas paratus sit cedere. *l. inuitus. §. 1. de reg. iur.* Si tamen is, qui mutuum pecuniam absentis nomine dedit, nolit expectare, dum sibi mandantur directæ actiones, potest nihilominus aduersus debitorem suo nomine experiri vtili actione, ut hic in extremo scriptum est. Vtilis actio translatæ opponitur. Directa est, quæ ex verbis legis datur. Vtilis quæ deficientibus verbis legis datur ex sententiâ. *§. ult. Inst. de l. Aquil.* Hic ergo ex verbis legis actio mutuanti non datur, quia hæc domino quæ sita est, cuius nomine mutuum datum erat. Ita si mutuanti aliqua actio datur, hanc vtilem esse oportet ex sententiâ. Hic occurritur. Nam quæcunque vtilis actio hæc futura est, semper ea in personam futura est, non in rem, quod constat. Omnis autem actio translatæ in personam aut nulla est, aut competit tantum ex contractu, vel quasi contractu, vbi nullum maleficium, aut quasi maleficium admissum est. *§. 1. Instit. de act. l. act. gen. de obl. & act.* At diximus, hunc qui mutuum pecuniam dedit alteri nomine, nil contraxisse sibi, neque hic occurrit, quasi contractus vllus. Quæritur igitur, unde hanc vtilem actionem esse velimus, & ex qua sententiâ legis? Resp. Hæc vtilis actio est ex mutuo, quod in specie proposita contractum est cum domino pecuniæ. Nam ex hoc mutuo actio directæ quæ sita est domino. Quæ in persona domini directæ est, hæc in persona mutuantis est vtilis, postquam in eum translata est. Et de hac translatione generaliter ita definiendum est: Quoties is, qui actionem directam suo nomine habet, ostendit, se velle eam actionem in alium transferre, aut iam translata esse, totius etiam non mandatis actionibus, vtilis actio competit ei, in quem actionem translata voluit. *l. postquam. l. ex nominis. infra de hered. vel act. vend. l. vlt. inf. quando sis. vel pr. l. ex legato. inf. de leg. l. 2. inf. de obl.* In proposita autem specie dominus nomen reprobandum, ostendit se promittere quidem mutuanti, ut agat aduersus debitorem arbitrato suo, se tamen eum debitorem sequi nolle. Hac voluntate etiam tacita declarata, sequitur ut mutuas actionem vtilem habeat suo nomine. Vtrum directas, an vtilis exerceat, hoc interesse: quod directas exercere non potest, nisi nominatim a domino mandatas, vtilis exercet, etiam non mandatas. Item mandatis actionibus experitur nomine mandatis seu procuratorio nomine, seu ut

14

15

16

procu-

procurator in rem suam, vtilibus experitur suo nomine, non alieno. *l. vlt. infra quando sis. vel pr.* De effectu huius rei dicitur eo loco. Quod si fingamus dominum obstinate id dicere, se nolle etiam mutuum probare, sed velle pecuniam suam vindicare, tamen nihilominus mutuanti vtilis actio aduersus debitorem dabitur, non ex mutuo, quod nullum est, sed vtilis negotiorum gestorum. Nam reuera is, qui mutuum pecuniam debitori dedit, negotium eius gessit in eo, quod fecit, ut pecuniam ad eum perueniret: sed quia id fecit non debitoris nomine, sed alterius non videtur actio negotiorum gestorum directæ competere, quia voluntate sua & animo negotium debitoris non gessit, sed nihilominus erit inutilis, quia reuera negotium debitoris gestum est.

Ad L. Si non singuli. V.

Si non singuli in solidum accepta mutua quantitate, vel stipulanti creditori sponte vos obligastis (licet uni numerata sit pecunia) vel intercessionis nomine hanc pro reo suscepistis obligationem: frustra veremini, ne eius pecunia nomine vos conuenire possit, quam alii mutuo dedit, si intra præstitutum tempus rei gesta questionem detulistis. Ac multo magis inanem timorem geritis, si pecunia numerata, oleum susceptum instrumento sit collatum: cum, si reddendi stipulatio nulla subiecta est, & huius rei est habita solemnis contestatio, in suo statu remanente eo, quod vere factum intercessit: ex olei accepti scriptura nihil deberi manifestum est.

S V M M A R I A.

- 1 Exceptio non numerata pecunia, quæ eius vis ac natura? & cui ea competat?
- 2 Rei duo pluresve fieri possunt ex omni contractu.
- 3 Exceptio non numerata pecunia, quamdiu daret.
- 4 Mutuum ut plures debeant, non est satis eos pecuniam accepisse, sed oportet ut singuli pecunia domini fiant.
- 5 Domini eiusdem rei plures in solidum esse non possunt.
- 6 Actio ex pacto nudo iure civili non nascitur.
- 7 Reddere non possumus quod non accepimus.

TRES quidem cauerunt in instrumento, se pecuniam certam a creditore accepisse, quæ tamen pecunia vni tantum de tribus numerata erat. Quæritur: An duo qui non acceperunt, ex sua cautione teneantur? Responderunt Imp. non teneri. Non obstat iis sua cautio & confessio, quia in pecunia numerata, & qui confitetur sibi pecuniam numeratam esse, prodita est actio translatæ pecuniæ, qua tutus perinde habetur, quasi confessus non esset, nisi actor probet se pecuniam reuera numerasse. *l. 3. inf. de non numerata pec.* Sed hoc ita est, nisi hi qui cauerunt, se pecuniam accepisse, quibus numerata non est, se obligauerunt creditori pro ea pecunia iis modis, quibus debitores se obligare pro pecunia non accepta iure possunt, qui modi initio huius rescripti comprehensi sunt. Primus modus est, si hi, qui se obligauerunt, id est, si singuli dixerint, se pecuniam pro eo habere, atque si sibi numerata esset, & se pro ea singulos in solidum teneri velle, quo modo fiunt plures rei debendi. Nam ex translati

contractu duo pluresve rei debendi fieri possunt. *l. eandem. de duob. re. stip.* Alter modus est, si singuli hi tres stipulanti creditori se in solidum obligauerunt, ut fiant plures rei promittendi, quod quando contingat, traditur in *Instit. de duobus reis.* Tertius modus est, si hi intercessionis nomine se obstrinxerint pro eo, qui pecuniam accepit, id est, vno verbo pro eo fideiusserint. Nam fideiussores iure civili obligantur stipulatione, & si plures sunt, iure in solidum tenentur. Et si ex Epistola Hadriani obligatio inter eos diuiditur. *Instit. de lit. oblig. in princ. & §. si plures.* Quod si hi, qui pecuniam non acceperunt, istis modis se non obligauerunt, intra tempus præstitutum non tenentur, id est, intra biennium, sed nec biennio exacto tenentur, si intra biennium questionem detulerint de pecunia sibi non numerata. Quod si non detulerint, tum post biennium tenentur, et si se alio modo in eam summam non obligauerunt, ut hic scriptum est. Quod ut intelligatur, sciendum est, omnibus, qui in instrumento cauerunt, se pecuniam mutuum translatam aliquo accepisse, intra tempus constitutum, id est, biennium tutos esse, & ad eandem rem duo remedia habere.

Nam si conueniantur habent exceptionem non numeratæ pecuniæ. *l. 3. inf. de non numerata pecun.* Si non conueniantur, tum licet iis vltro queri cum creditore sibi pecuniam numeratam non esse. Quod si fecerint, consequuntur ut deinceps exceptionem etiam post biennium perpetuam habeant. *l. si intra. infra de non numerata pecun.* Quod si neque exceptione vti sint, neque querelam protulerint de non numerata sibi pecunia, tum biennio exacto iure omnimodo tenentur. Nascitur enim exinde aduersus eos obligatio ea, quæ dicitur literarum obligatio, *Instit. de lit. oblig.* Ex quo intelligimus eos, qui in specie proposita pecuniam non acceperunt, & tamen confessi sunt in instrumento se accepisse, non teneri ea cautione. Præterquam si aut se in eam summam obligauerunt, iis modis, quos diximus, aut biennium exactum sit, neque intra id biennium questi sunt de pecunia sibi non numerata. In iis modis cetera plura sunt. Primus dubitationem habet, cum dicimus eos, qui pecuniam non acceperunt teneri, si se obligauerunt, quasi singuli in solidum pecuniam accepissent, ut sic fiant plures debendi rei. Hoc in mutuo contingere posse non videtur, ut plures debendi rei ex causa mutui fiant. Nam non possunt plures ex causa mutui obligari, nisi singuli eam pecuniam acceperint, quia mutuum re contrahitur. Nec est mutuum, si quis pecuniam a se proferat accipiat. *l. secunda. in princip. §. creditum. ff. eod.* Nunc autem fingimus, duos istos de quibus quæritur, pecuniam non accepisse. Respondetur. Et si naturaliter & corporaliter pecuniam non acceperint per se, tamen hoc ipso accepisse videntur, quod tertio pecunia eorum voluntate numerata est. Sic enim per interpositam personam tertii accepisse videntur. *l. restituta. ff. ad Trebellian.* Sed hic rursum occurritur: Nam ut plures mutuum translatum debeant, non est satis, eos pecuniam accepisse, sed oportet ut singuli pecuniæ domini fiant. *d. l. 2. §. pen. ff. eod. Instit. quib. mo. re contr. oblig. in princ.* At hoc fieri non potest, ut tres eiusdem pecuniæ domini fiant, quia plures translati eiusdem rei domini

in solidum esse non possunt. *l. si ut certum. §. ultimo. ff. comm. d.* Proinde tres isti eandem pecuniam tanquam mutuam debere non possunt? Respondetur. Plures eiusdem rei domini in solidum esse non possunt eodem tempore, diuersis temporibus domini fieri possunt, quod in proposito contingit: Nam prius pecunia intelligitur numerari iis, qui non acceperunt singuli suo ordine: idque per interpositam personam accipientis. Deinde ab iis pecunia intelligitur peruenire ad eum, qui manu accipit, ut sic ad singulos separatim & diuersis temporibus dominium perueniat quasi breui manu traditionibus non necessariis occultatis. *l. 3. §. ult. de don. inter vir. & vxor.* Addunt Impp. ia ver. ac multo magis. Sibi, qui pecuniam non acceperunt, non tenentur, quamuis confessi sint, se accepisse, & ea pecunia alii numerata sit: multo minus iidem, qui nihil acceperunt, obligabuntur, si pecunia vni vere numerata scriptum sit in instrumento, tres istos oleum mutuam accepisse. Dicunt Impp. multo minus, quia, ut gloss. bene interpretatur, prior confessio semel falsa est, posterior bis falsa. Nam prius confessi duo sunt pecuniam esse numeratam, & hoc verum est. Nam vni numerata erat. Sed hoc amplius confessi sunt, sibi numeratum esse: hac parte confessio falsa est, qua de causa non tenentur. At cum confessi sunt, oleum sibi datum esse, primo confitetur oleum esse datum mutuo, quod in totum falsum est. Deinde fatentur sibi datum, quod & ipsum falsum est. Non est igitur mirandum, si ex confessione dupliciter falsa non teneantur, qui ex confessione semel falsa non tenentur. Sed hoc ita est, nisi ii, qui confessi sunt, se oleum accepisse, ita confessi sint, ut de oleo reddendo pro pecunia stipulatio interposita sit, & huius rei contestatio nominatim sit interposita, id est, nisi ii qui cauerunt se oleum accepisse, stipulanti creditori promiserint se oleum reddituros, & nominatim dictum attestatum sit, id eos permittere pro pecunia accepta. Impp. stipulationem exigunt, ut ii, qui oleum non acceperunt, teneantur olei nomine, quia si pacto non conuenisset, ut oleum redderent, ideo non obligarentur, quia ex pacto & nudo iure C. non nascitur actio. *l. legem supra de pact. l. 7. §. nulla ff. de pact.* Non sufficit stipulatio. Exigunt Impp. contestationem de oleo pro pecunia reddendo, quia si ii, qui oleum non acceperunt, simpliciter stipulanti promittant, se oleum reddituros, per rerum naturam non obligantur promittentes, id quod impossibile est. Natura enim reddere & non possumus, quod non accepimus. *l. reddendi verb. de verbor. signif.* Proinde nominatim testari oportet istos, promittere se oleum reddituros pro pecunia, quae alii data est. Hoc vero natura fieri potest, ut aliud pro alio soluatur.

Ad L. Si ex pretio. VI.

Si ex pretio debita quantitatis facta nouatione per stipulationem usuras licitas, ab eo, contra quem supplicas, stipulatus es, falsa mutuo datae quantitatis demonstratio praemissa, cum obligationis substantia non defecerit, quominus usque ad modum placitum usurae exigi possint, nihil nocet. Si vero contra vinculum stipulationis, tantum mutuam pecuniam datam conscriptum est, & eius praestari foenus conuenit: simulatis pro infectis habitis huiusmodi placitum nihil de praecedente mutui obligatione.

- 1 Usurae sunt quodammodo accessiones sortis, & principalis obligationis, nec debentur, nisi eius pecuniae nomine quae prius iure debetur.
- 2 Usurae an possint deberi eius pecuniae nomine, quae prius non debebatur.
- 3 Ex stipulatione iure civili certo nascitur actio.
- 4 Stipulatio nulla consistit sine re.
- 5 Demonstratio falsi non nocet legato, fideicommissis, aut heredum institutioni, nec stipulationi.
- 6 In nouatione duae obligationes exiguntur, prior & noua.
- 7 Actum ubi aliud reuera est, aliud simulatum, toties valet, quod actum est, non quod simulatum vel scriptum est.
- 8 Usurae ex pacto non debentur, sed tantum ex stipulatione commissa.
- 9 Pretium ex vendito debetur venditori.
- 10 Contractus emtionis & venditionis bonae fidei est.
- 11 Usurae debentur ex mora in bona fidei iudiciis, citra aliam conuentionem.

Emtor quidam debebat 100. fl. Nicandro venditori suo ex pretio, id est, pretii nomine. Cum eam pecuniam paratam non haberet, voluit eam debere Nicandro: & ne ea otiosa esset, conuenit, ut eius pecuniae usuras praestaret, de quibus inter eos conuenerat. Sed cum emtor eam emtionem dissimulari & celari vellet, cauit Nicandro se 100. flor. mutui causa debere, Nicander postea usuras eius pecuniae exigit, promissor negat, se eas debere. Mouet, cur non debeat, quia usurae sunt quodammodo accessiones sortis & principalis obligationis, & omnino deberi non possunt usurae, nisi eius pecuniae nomine, quae prius iure debeatur. *l. eos. i. resp. inf. de usur.* At in proposito usurae promissae sunt eius pecuniae nomine, quae mutuo data esset, quae obligatio nulla anteceffit. Proinde eius pecuniae & obligationis nomine nulla usurae deberi possunt. Quaestio, an in proposito promissor usuras debeat? Id quod cum simpliciter & obscure propositum esset, Impp. sic respondent, ut distinguant. Distinctio rescripti haec est: Aut. n. Nicander stipulatus est 100. fl. quos dixit sibi ex causa mutui, debere, & stipulatus est nouationis animo, itemque eius pecuniae usuras legitimas, hoc modo: 100. fl. quos mihi ex causa mutui debes, dare spondes, & si non solueris, tantum in singulos menses usurae nomine dare spondes. Aut vero sine vlla stipulatione debitor in instrumento cauit, se Nicandro 100. fl. ex causa mutui debere & conuenit, ut eius pecuniae nomine certas usuras praestaret: si Nicander eam quantitatem nouationis animo stipulatus est, usuras stipulationis nomine promissas recte exigit. Et occurrunt Impp. superiori obiectioni. Obiciebatur, non posse & usuras deberi eius pecuniae nomine, quae prius non debebatur? Respond. Id in proposito metuendum non esse, quia haec pecunia promissa sit stipulatione. Ex stipulatione autem iure civili certo nascitur & actio. *§. de constitut. Instit. de act.* Sed hic occurrebatur a promissore. Nam stipulatio quidem interuenit, sed stipulatione promissa est ea pecunia, quae non est. Promissi enim sunt 100. ex causa mutui debiti. Nulla autem ex causa mutui debebatur. Porro, siue & re nulla stipulatio consistit: quia alioquin est impossibilis. *l. quoties. inf. de nouat. l. impossib. de reg.*

de reg. iur. Et hanc obiectionem Impp. sic diluunt. Nam stipulatio proposita, inquit, suam sententiam habet: res enim certa promissa est, re 100. fl. Non obstat, quod adiectum est, quos mihi ex causa mutui debes. Nam haec adiectio demonstratio est. Falsa & demonstratio non nocet legato, fideicommissis, aut heredum institutioni. *l. falsa. l. quibus dieb. §. pen. ff. de condit. & demonstr.* sic nec nocet stipulationi, ut hic *l. co.* Itaque sic stipulatio proposita valet, quasi Nicander 100. fl. sibi dari simpliciter stipulatus esset, quod si fecisset, nemo dubitaret, quin valeret stipulatio. *l. stipul. quad. de verb. oblig.* Proinde recte concluditur, cum pecunia principalis iure debita fuerit, iure quoque eius usuras exigi posse. Quod si Nicander 100. fl. de quibus quaeritur, stipulatus sit a debitore non nouandi animo, an nihilominus usuras eius pecuniae nomine promissas poterit exigere? Respondetur. Consequenter est exigere posse, quia quocumque animo stipulatio interposita sit valet, quoniam ei falsa demonstratio non nocet. Cur igitur Impp. posuerunt hanc conditionem, si Nicander eam summam stipulatus sit nouandi animo? Respondetur. Id fecerunt augenda dubitationis causa. Nam in nouatione & ut fiat, exiguntur duae obligationes, Prior & Noua. Prior, quae transfundatur in nouam & posteriorem obligationem. *l. i. de nouat.* Hic autem nulla videtur prior esse obligatio, quae in hanc stipulationem transfundatur. Nam promittuntur 100. ex causa mutui debita. Nulla autem obligatio mutui praecessit. Sed hic respondendum idem quod supra: mutui obligatio non transfunditur in hanc obligationem, quia reuera mutuum nullum fuit, sed transfunditur obligatio emti & venditi, ex qua obligatio haec 100. debentur. Nec obstat quod dictum est, haec 100. deberi ex causa mutui. Haec enim falsa demonstratio est, quae stipulationi non nocet, ut diximus. Quod si in instrumento, ut diximus, sine vlla stipulatione debitor cauit, id est, confessus est, se 100. fl. ex causa mutui Nicandro debere, & conuenit, ut eius mutuae pecuniae nomine usurae deberentur, simulata pro infectis habitis autem Impp. Sensus est: Neque pecunia ex causa mutui debetur, ut cautum est, neque usurae ex conuentione debentur. Quod ad pecuniam sortis attinet, haec ex mutuo non debentur, quoniam reuera ex pretii causa debebatur. Non autem erat mutuo accepta. Non obstat cautio & confessio in instrumento testata. Nam falsa scriptura & confessio veritati non nocet: & generatim definiendum est: Quoties & aliquid reuera actum est, & aliud simulatum seu scriptum, toties valet quod actum est, non quod simulatum seu scriptum est. *l. tit. infra plus val. quod agitur, & c.* Quod ad usuras eius pecuniae attinet, haec multo minus debentur. Quo minus debeantur, duo prohibent. Primo, quod non possunt deberi usurae eius pecuniae, quae prius non debebatur. *d. l. eos. in princ. inf. de usur.* Hic autem pecunia ex causa mutui non debebatur. Deinde hic usurae conuentione & pacto cautae sunt. Usurae & ex pacto non debentur, sed tantum ex stipulatione commissae. *l. 3. inf. de usur.* Sed addunt Impp. simulatis pro infectis habitis, prius placitum nihil de praecedenti immutabit obligatione. Obligatio praecedens in specie proposita est obligatio emti & venditi. Nam 100, debe-

bantur ex pretio, ut est in initio rescripti: pretium ex & autem ex vendito debetur venditori. *l. Iulia. §. ex vend. de act. emi.* Ex ea obligatione nihil immutabit superius placitum: quo factum est, ut debitor diceret, se eam pecuniam debere ex causa mutui, & se eius pecuniae usuras praestitutum. Ideo autem nihil immutabit hoc placitum de praecedenti obligatione, quia placitum nullum est. Item: Quia etsi conuentio valeret, tamen sola conuentione praecedens obligatio non novatur, sed stipulatione. *l. i. de nouat. §. praeterea. Inst. quib. mod. tol. obliga.* Quorsum haec, & quid ad quaestionem pertinet, cum de usuris quaeretur, an ea deberentur a debitore, qui eas se praestitutum pactus est? Respondetur. Optime ad rem pertinent. Huc enim spectant, ut intelligatur, quamuis, ex superiore conuentione usurae non debeantur Nicandro, tamen eas nihilominus deberi ex praecedenti obligatione, quae mutata non est. Nam praecedens obligatio est, ut dixi, ex contractu emti & venditi: contractus & emtionis & venditionis bonae fidei est. *§. act. autem. Inst. de act.* Porro in bona fidei iudiciis ex & mora usurae debentur citra aliam conuentionem. *l. mora. §. in bona fidei. de usur.* Interim manet haec sententia, cum debitor, qui 100. ex causa pretii debebat, confessus est, se ex causa mutui debere, non tamen ex causa mutui obligari, sed solam veterem obligationem manere. Vulgo aduersari putant *l. singularia ff. eod.* vbi traditur, si pecuniam mihi ex quaeris alia causa debeas, & conuenierit inter nos, ut tibi ea pecunia esset mutua, pecuniam mutuam fieri priore obligatione sublata. Fatentur vulgo eandem conuentionem in hoc rescripto interuenisse, ut scilicet summa ex pretio debita deberetur ex causa mutui, quo admissio, rem expedire non possunt, nisi in epistolis diuinationibus, quas si quis illis negauerit, coguntur haerere, nam probare non possunt. Sed quod grauius est, aperte huius rescripti verbis aduersantur. Intelligenti solutio est expedita. Dicendum est igitur hoc modo: pecunia quae mihi ex alia qua causa debetur a te, potest conuentione tibi fieri mutua, sed conuentione, id est, si ita conuenierit inter nos vere, ut tibi esset mutua. At in illo rescripto non conuenit, ut debitor quam pecuniam ex pretio debebat, inciperet debere Nicandro ex causa mutui, sed cum reuera ex pretio deberetur, tantum simulate scriptum est in instrumento, eam ex causa mutui deberi. Nulla igitur fuit conuentio, ut ex causa mutui deberetur. Id euidenter demonstrant illa verba rescripti, simulatis pro infectis habitis. Simulabatur ergo causa mutui, igitur reuera non agebatur, ut esset mutuum. Quod si actum esset, idem diceremus, quod in *l. singularia.*

Ad L. VIII. Non unde originem.

Non unde originem pecunia, quae mutuo datur, habeat: sed qui contraxit, si ut propriam numerauit, in huiusmodi obligationibus requiritur.

- 1 Actio ex mutuo datur domino, a quo pecunia profecta est, non procuratori.
- 2 Mutuum numerationem creditoris exigit & consensum dantis.
- 3 Obligatio sine consensu nulla.

44

Hugonis Doneli Commentarius

Dominus pecuniā suam dedit procuratori. Procurator eam suo nomine mutuam dedit. Quæritur, *Vtri actio danda est ex hoc mutuo, aduersus debitorem, Domino ne a quo pecunia profecta est, an procuratori, qui mutuum dedit?* Ad hanc quæstionem expediendam comparata est definitio huius gl. Respondemus igitur, † domino a quo pecunia profecta est, dandam non esse: Quia in mutuo non inspicitur, unde pecunia, quæ data est, originem habeat. Sed cur hac non inspicitur? Ratio subiicitur: Quia in mutuo inspicitur, quis pecuniam numerauit, & qui numerauit, an vt propriam numerauerit, quod ex substantia & natura mutui responsum est. Nam † mutuū contractus est, qui re fit, ob id numerationē creditoris exigit. *l. 2. in prin. §. pen. ff. eod.* Præterea exigit consensum dantis, qui consensus in eo est, vt is, qui accipit, mutuanti obligetur, & sine eo † consensu nulla obligatio danti nascitur. *l. non omnis. in pr. ff. eod.* Hic consensus est tantū in eo, qui pecuniā, vt propriam, id est, suo nomine dat, & qui dat alieno nomine, is alteri actionem adquirere potest, sibi nō acquirit, vt diximus ad *l. si absentis. supr.* Horum autem nihil est in eo, a quo pecunia originem habet. Nam is neq; debitor pecuniam numerauit, neque cum debitore quidquam conuenit. Hæc quæstio maiorem dubitationem habebit, si proponas mercatorem proposuisse infitorem mercibus suis, & negotiandi causa pecuniam dedisse. Deinde infitorem hanc pecuniam dedisse mutuam suo nomine. Respondetur. Ex hoc loco conditionem infitori competere, non domino: sed sufficit pecuniam, vt propriam mutuo dare, vt mutuanti actio acquiratur? Respon. si pecunia aliena est, non sufficit, nisi pecunia data postea consumpta sit a debitore. *leg. nam et si. l. 2. §. appellat. l. non omnis. §. si pupillus. eod.* Neq; aduersatur hic locus. Non enim hoc loco comprehensa sunt ea, sine quibus mutuum cōtrahi non potest, vt declararetur, ei, a quo pecunia originem habet, non idco conditionem competere, quæ ab eo originem habet: quandoquidem nec numerauit ipse, nec numerauit vt propriam, sine quibus conditio nulli ex mutuo acquiritur.

Ad L. VIII. Si pro mutua.

Si pro mutua pecunia, quam a creditore posebas, argentum vel iumenta, vel alias species vtriusque consensu æstimata accepisti, dato auro pignori: licet ultra usuram centesimā usuras stipulanti spondidisti, tamen fors, quæ æstimatione placito partium definita est, & usurarum titulo legitima summa tantum recte petitur. Nec quicquam tibi prodesse potest, quod minoris esse pretii pignus, quod dedisti, proponis, quo minus huiusmodi quantitatis solutioni pareas.

SUMMARI A.

- 1 Usura illicita quæ?
- 2 Usura illicita inutiliter promittuntur.
- 3 Sors quid?
- 4 Obligatio re contrahi non potest, ultra quam datum est.
- 5 Excedens legitimum modum pro non adiecto habetur.
- 6 Sententia, quæ pro parte non valet, in totū non valet.
- 7 Iudicio sic contrahitur, vt stipulatione.
- 8 Pignus principalis obligationis augenda causa datum eam auget, non minuit.
- 9 Debitor quoties aliquid dat pro debito, & creditor

accipit, iubetur creditor eo contentus esse: etiam si plus sit in debito.

Quidam rogauit Proculum, vt sibi 100. fl. mutuos daret. Proculus cum non haberet pecuniam, dedit petenti argentum, puta vel missam vel lancem argenteā, & dedit iumenta aut alias species, eo consilio, vt debitor iis rebus venditis pecuniam conficeret, qua pecunia vteretur. Sed Proculus dedit has res æstimatas, id est, dixit se eas res æstimare 100. fl. & se hac æstimatione tantum debitori dare velle, si ille vellet accipere. Debitor ea æstimatione res accepit, & præterea debitor stipulanti creditori eius summæ vsuras illicitas promisit. Illicitæ † sunt, quæ promittuntur supra modum constitutum in *l. eos. §. 1. de in. infr. de usur.* Deinde & summæ supra scriptæ & vsurarum nomine debitor aurum dedit pignori, quod pignus idoneum non erat. Postea creditor eam summam, de qua diximus, & eius summæ vsuras a debitore petit, debitor negat vtrumque se debere. Ac primo negat, se debere 100. fl. hoc nomine, quia non accepit, sed accepit species. Vsuras negat se debere, quia hæc vsuræ promissæ sunt eius pecuniæ nomine, quæ nō debebatur: quod fieri non posse diximus ex *l. eos. in prin. infr. de usur.* Sed præcipue negabat, se eas debere, quia illicitas promississet, † & proinde inutiliter. *l. non dubium. supr. de ll.* Postremo et si & sortem & vsuras deberet, tamen dicit, se aurum dedisse pignori creditori: contendit creditorem eo pignore cōtentum esse debere. Igitur hæc tria quærantur. I. *An debitor eam pecuniam debeat, de qua conuenit.* II. *an debeat vsuras illicitas.* III. *an creditor pro ea pecunia debeat esse contentus eo pignore, quod accepit, etiam si pignus idoneum non fuerit?* De iis rescriptum hoc ordine respondet, ac primum, quod ad æstimationem specierum datarum attinet, respondent Impp. sortem, quæ conuentione partium definita est, peti posse. Sortem † vocat eam æstimationem, quæ de rebus datis constituta erat, quæ fors dicitur, & comparatur cum vsuris, sed non potest fors peti, nisi sit debita. Non videtur autem prius debita esse, quoniam species datæ sunt, non æstimatæ. Vulgo dicunt, hanc sortem ex causa mutui deberi, hoc responso, quod conuenit, vt pro speciebus datis æstimatio præstaretur, & hoc in mutuo singulare esse, vt quamuis & fors data non sit, conuentione tituli debeatur: quod defendunt ex definitione male intellecta. *l. singul. ff. eodem.* Sed hæc sententia nulla modo defendi potest. Nā non potest re obligatio † contrahi, ultra quam datum est. *l. si tibi. ff. de pact. l. rogasti. §. si tibi. ff. eod.* Hic pecunia data non est. Igitur pecunia tanquam obligatione re contracta deberi non potest. Proinde nec ex mutuo, quod re contrahitur: Species quidem datæ sunt, sed in iis rebus mutuum non consistit. *l. 2. §. 1. ff. eod.* Non est simile exemplum. *l. rogasti. in pr. ff. eo.* Nam illic dedit quidem tibi lancem, vt eam venderes, & pretio vtereris, & si vendideris, placet pecuniam inde redactam tibi esse mutuam. Sed hoc eo fit, quia tibi pecunia numerata est, non quidem a me, sed ab eo, cui lancem vendidisti. Videtur autem ea pecunia a me profecta esse, quia per occasionem res mea ad te peruenit, interim pecunia tibi numerata est. At in proposito ea æstimatio, de qua conuenit, vt eam mihi præstares, neq; a me tibi numerata est, neq; ab alio quoq;. Deinde non potest esse mutua. Quia

tua. Quia vt cetera oīa in mutuo deficient, tamen hoc semper exigitur, vt pecunia in absentem proficiatur. *l. 2. §. in mutui. ff. eod.* Nec ad rem pertinet, si in specie proposita debitor species acceptas postea vendiderit, & pretium acceperit. Nam non conuenit, vt hoc pretium ille mutuum esset: Præterea hoc pretium non est illa æstimatio, qua æstimatione species datæ æstimatæ sunt. Nam fieri potest, vt species æstimatæ sint 100. fl. & venditor eas tantū vendiderit 60. Multo minus ad rem pertinet. *l. singul. ff. eod.* vbi traditur, pecuniam, quæ ex alia causa debetur, conuentione mutuam fieri posse. Nam æstimatio, de qua hic agitur, ex alia causa prius nō debebatur, sed prius debebantur species, & cōuenit, vt pro speciebus æstimatio earum redderetur. Quare cū hæc æstimatio ad debitorem nō peruenit, neq; a creditore, neq; ab alio, mutua omnino esse non potest. Sed laborandum nō est. Nam hic sine dubitatione & æstimatio pretium est specierum, & ex vendito debetur. General. enim tenendum est: Quotiescunque species aliquæ æstimatæ alicui dantur, toties emtionem & venditionē contrahi, & eum, qui species dat venditorem, eum, qui accipit, emptorem esse, qui eius æstimationis tanquam pretii debitor sit. *l. plerunque. §. si ante. ff. de iur. dot. l. quoties. infr. de iur. dot.* Cur ergo hæc species in hunc titulū relata est, in quo de mutuo agebatur. Respondetur. Quia animo & voluntate rogantis mutuum erat. Is enim rogabat mutuam pecuniam, tametsi ex euentualiter accidit. Quod ad vsuras attinet, respondent Impp. etiam has peti posse intra legitimum modum. Nam quod excedit † legitimum modum, pro non adiecto habetur. Quod relinquitur, legitimum est, & ideo peti potest. *l. placuit. ff. de usur.* Sed huic controuersiam faciebat exemplum iudicii: Nam ita traditur: sententiam ex vno & eodem iudicio non posse in partem valere, & in partem non valere. Quod fit, vt si † pro parte non valet, in totum non valeret. *l. in hoc iud. ff. fam. ercisc.* Qua ratione idē & in stipulatione hac dicenda videtur, vt quoniam stipulatio pro parte non valet, quod ad illicitam quantitatem attinet, ideo in totum non valeat. Non est ad detentionem satis, si quis dicat, aliam causam esse iudicii, aliam stipulationis. Nam iudicium stipulationi comparatur, & placet sic † iudicio contrahi, vt stipulatione, *l. 3. §. idem scribit. ff. de pecul.* Respondetur. Verum est, vtrumque recte comparari, & quod de iudicio dicitur, idem & in stipulatione probandum esse, nempe eadem stipulationem pro parte valere posse, & pro parte non valere. Sed intelligendum est, cum stipulatio vsurarum illicitas vsuras continet, duas stipulationes videri, vnam quæ licitam quantitatem habet, alteram quæ continet illicitam. Proinde euenire, vt vtilis non vitiatur per aliam inutilem. Nec posse dici, cum vtilis valet, eam valere pro parte, & pro parte non valere, cum in totum valeat. Hæc est defensio Vlp. de ea obiectione. *in l. 1. §. pen. ff. de verb. obl.* De pignore ad extremū respondent Impp. id quod planius definitū est. *in l. credit. ff. de his verb.* creditor quod nō idoneū pignus accepit, nō ideo amittit exactionem debitæ quantitatis, in quā pignus non sufficit. Optima ratio, quæ ex fine pignoris colligitur. Nā si nullum pignus creditori datum esset, is saluam exactionem totius debiti haberet. Absurdum est igitur,

eum integrum non habere vbi pignus accepit, quoniam pignus illius causa datum est, vt illi caueretur. *§. ultim. Institut. quibus modis. re contr. obligat.* Non ergo, vt ei noceret Item pignus datur, vt accedat ad principalem obligationem: non igitur principalem obligationem minuet, quod eius † augenda causa ratum erat. *argum. Vlpian. in l. 4. si ex conuent. ff. de re iudic.* Sed tamen minus inspicienti diuersum videri poterat, quoniam pignus pro eo dari videri poterat, quod debetur. Quoties autem † debitor aliquid dat pro debito, & creditor accipit, iubetur creditor eo contentus esse, et si plus sit in debito. *l. inter. §. absens. ff. mandati.* Sed aperte falsum est, pignus pro debito dari. Non enim soluendæ obligationis causa datur, sed magis constituendæ: datur enim vt sit cautionis loco.

Ad L. IX. Cum te.

Cum te in Gallia cum Syntropho certum auri pondus, itemque numeratam pecuniam mutuo dedisse, vt Roma solueretur, precibus ad seueras: aditus competentis index, si duos reos stipulandi, vel re pro solido tibi quæsitam actionem, siue ab heredibus Syntropho procuratorem te factum animaduernerit, totum debitum alioqui, quod dedisti, solum restituere tibi iubebit.

SUMMARI A.

- 1 Creditores ex mutuo quando singuli solidum exigere possint, & quando non.
- 2 Creditores duo ex mutuo quomodo duo rei credendi fieri possint.

QUIDAM creditor his verbis consuluit Impp. quod diceret, se vna cum alio quodam certam quantitatem mutuo dedisse debitori. Quæritur: *An sibi eam summam totam a debitore exigere liceat, an vere pro parte tantum?* Responderunt Impp. Non posse eum nisi partem exigere, quæ debetur, si nihil amplius, quam pecunia numerata est, & ea ex numeratione exigitur. Id autem, quod ex ea numeratione debetur singulis, est id, quod singuli in pecunia numerata habuerunt, vt si vnus partem quartam habuerit, alter tres reliquas partes, pro ea quoque portione a singulis pecuniam exigere posse. Sed hoc ita est inquam, si præter numerationem nihil actum est, vt singuli possent eam summam in solidum exigere. Quod cum conuenit, interdum possunt singuli exigere in solidum. Id autem possunt alias ex persona sua. Vt possint singuli † solidum exigere, quamuis solidum non numerauerint, duobus modis contingit. Vno si singuli hanc summam solidam sibi stipulati sint, vt sic fiant duo rei stipulandi ea forma, quæ traditur, *in Institut. de duobus reis*, quæ pars controuersia non habet. Altero modo idem fit, si debitor eam summam ita accepit, vt diceret, se velle eam vtrique deberi, quasi in solidum ab vtroque accepisset, vt sic fiant duo rei credendi, quemadmodum duos reos debendi fieri posse diximus. *ad legem si non singuli, supra ex leg. eandem. ff. de duobus reis.* Sed hic merito dubitatur, quomodo † hi duo creditores ex mutuo, duo rei credendi fieri possint, quasi singuli solidum dederint, cum certum sit singulos dedisse tantum partem, & sit iuris explorati, mutuum vltra, quod datum est, non

contrahi. *l. rogasti. §. si tibi. ff. eod.* Respondetur. Cum conuentio superior, vt fierent duo rei credendi, ex mutuo interuenit, singuli solidam pecuniam numerasse intelliguntur, vnam partem vere, quam scilicet dederunt, alteram partem fictione, quæ in hoc genere causarum admittitur. Nam ea pars, quæ debitori data non est a creditore, videtur a debitore creditori data: & rursum ab eo ad debitorem profecta. *iuxta l. singul. infr. ff. eodem.* Ex persona suâ & socii singuli solidum exigere possunt, cum vnus procurator factus est ad alteram partem exigendam, & factus est aut a socio, aut socii heredibus: sicut enim is, qui procurator factus est partem a se datam exigit suo nomine, partem alteram procuratorio *l. plane in fin. ff. famil. ercisc.*

Ad L. X. Eo quod.

Eo quod a multis proprii debiti singulorum obligationis, vno tantum instrumento probatio continetur, exactio non interpellatur. Nam si pro pecunia, quam mutuo dedisti, tibi vinum stipulanti, qui debuerant, sponderunt: negotii gesti pœnitentia contractum recte habitum, non constituit irritum.

S V M M A R I A.

- 1 Creditor, si debitorum plurium obligatio, vno instrumento comprehensa communi sit, potest tamen separatim aduersus singulos agere, non euocatis ceteris.
- 2 Instrumentum rei gesta probationem continet, de substantia nihil mutat.
- 3 Vinum stipulatione promissum recte petitur.
- 4 Debitor inuito aduersario suscepta obligationi renuntiare non potest.
- 5 Dicitio nam est causalis, & quid intendat.

TRES pecuniam creditori debuerunt, separatim diuersis ex causis. De iis obligationibus vnum instrumentum scriptum est, quo cautum est, primum, secundum, & tertium vnumquemque ex illis, & illis causis quid debere *L. Titio* creditori. Deinde inter quosdam ex iis debitoribus & creditorem conuenit, vt pro pecunia quam debebāt, vinum creditori soluerent, idque vinum stipulanti creditori sponderunt. Creditor separatim aduersus vnum aut quosdam ex iis agit, & vinum stipulatione comprehensum petit. Hic debitor aduersus eā petitionem instrumento se defendit, & dicit, se instrumento soli stare velle: proinde petit primum, vt creditor etiam aduersus ceteros debitores simul agat cōiunctim: secum autem sine ceteris agi non posse dicit, quia omnium debitum vno instrumento communi coniunctum sit, proinde & petitionem coniunctam esse debere, quæ vetus prescriptio erat, quæ errore inoleuerat, quoties agebatur aduersus vnum ex confortibus, eiusdem obligationis, vt testatur. *l. 1. supr. de confortibus eiusdem litis.* Deinde quod ad vinum petitum attinet, dicit debitor, se solum pecuniam comprehensam instrumento prestare velle, & omnino se stare velle instrumento, vinum autem, vti promiserat, prestare nolle. Consulti *Impp.* responderunt, quamuis plurium debitorum obligationis probatio vno instrumento cōmuni comprehensa sit, non tamen prohiberi exactioem singulorum priuatim, id est, non prohiberi creditorem, quo minus separatim aduersus singulos agat, nō euocatis ceteris, de quibus eo instru-

mento cauebatur, quod & cautum est apertius *in d. l. 1. supr. de confortibus.* Idque euidenti ratione constituitur. Nam si nullum instrumentum de iis debitis interuenisset, singuli debitores citra controuersiam separatim appellari & conueniri possent. Ergo etsi postea commune instrumentum factum erit de iis debitis, nihilominus separatim cōueniri poterunt, vt ante. Nam instrumentum de obligationis substantia nihil mutat, sed tantum rei gesta probationem continet. *l. 4. ff. de fide instr. l. 4. ff. de pig.* Quod autem ad vinum petitum attinet, aiunt *Impp.* vinum recte peti, quia stipulatione promissum sit, & stipulatione iure ciuili actionem nasci certum est. *Inst. de verb. obl. in pr. §. de const. Inst. de act.* Nihil ad rem pertinet pœnitentia debitoris, qui ei stipulationi stare nō vult. Nam ab initio liberum fuit, vinum non promittere, cū pecunia deberetur: sed semel vino promisso susceptæ obligationi debitor inuito aduersario renuntiare nō potest. *l. sicut. infr. de obl. & act.* Apparet autem posteriorem hanc partem rescripti non esse rationem præcedentis partis. Nam de duabus rebus maxime diuersis respondent. Quid sibi vult igitur, quod *Impp.* de posteriore parte responderunt, per particulam: *Nam his verbis. Nam si pecunia, & quæ sequitur. Hæc particulam conuenit inter omnes causalem esse.* Respondetur. Grammatici docent, etiam hanc particulam, pro autem, vsurpari, sed verius est, hanc particulam semper causalem esse, sed ita, vt interdum rationem reddat non prioris sententiæ, sed ordinis, quod hic factum videtur, vt sit sensus loci, de exactioe interpretanda prius respondimus, tãquam de quæstione obscuriore. Nam quod ad sequentem attinet, extra controuersiam est, vinum semel stipulatione promissum recte exigi.

Ad L. XI. Incendium.

Incendium ære alieno non exiit debitorem.

S V M M A R I A.

- 1 Incendium ære alieno non exiit debitore: & quando num. seq.
- 2 Res debita si pereat, prius quã per debitorem fieret, quo minus ea res daretur, debitor eo interitu ipso iure liberatur.
- 3 Æs alienum non significat rem omnem debitam, sed debitam numero.
- 4 Æs alienum vnde dictum.
- 5 Pecunia vnde dicta.
- 6 Specie vna soluta perinde habetur, ac si ab initio debita fuisset.
- 7 Res debitoris omnes si pereant, non tamen perent ea, quas debet.
- 8 Obligatio quoties incidit in eum casum, a quo incipere non poterat, toties obligatio iure ciuili existit.
- 9 Obligatio rei impossibilis esse non potest.
- 10 In bonis nihil habens, nihilominus 100. fl. stipulanti promittendo obligatur.
- 11 Pecunia mutuo data & commodata quid differat, & qua amissa debitor liberetur. Creditori suum officium damnosum esse, iniquum est.
- 12 Pecunia mutuo data non debetur, sed alia eiusdem generis, & ea amissa debitor non liberatur.
- 13 Pecunia commodato data eadem debetur, & non alia, & ea amissa, debitor liberatur.
- 14 Pecunia traiecitia cui pereat, creditori ne, an debitori?

15 Dominus, seruo, quæ dolo malo possidebat, mortuo, an noxali actione liberetur.

16 Obligatus sub conditione, ea non existente, non tenetur.

17 Dominus, peculio casu amisso an ære alieno liberetur.

QVI pecuniam creditoribus debebat, soluendo & paratam, vt eam creditoribus dissolueret. Is repente, vel incendio, vel direptione hostium, vel aliis casibus fortuitis bona sua omnia amisit. Quæritur, an eo facta obligatione liberatur? Aduersus huiusmodi dubitationes omnes valet definitio huius loci: Incendium & ære alieno non exiit, id est, non liberat debitorem. Incendium casus fortuitus est. Sed ex vna specie reliquos omnes casus fortuitos intelligere debemus, qui indicantur *in §. item is. Inst. quibus mod. re. contr. ob. l. contractus. ff. de regulis iuris. l. sicut certo. §. quod si senect. ff. commod.* Æs igitur, quod nos aliis debemus, vt est *in l. ledere. §. æs alienum. ff. de verb. sign.* Ergo hic sensus est, nullo casu fortuito, quamuis amissis rebus omnibus, debitorem ære alieno liberari. Igitur constitutum & definitum est, ex enumeratione eorum modorum, quibus obligatio omnis iure ciuili tollitur, de quibus & breuis & certa sententia est, quamdiu debitor & creditor viuunt, nec creditor rem debitam accepit, debitor non liberatur, nisi aut solutione, aut voluntate creditoris ab obligatione discedere volentis, vel acceptatione, vel nouatione, vel solo consensu, aut interitu rei debitæ. Cum autem res omnes debitoris amissæ sunt, quouis casu amissæ sint, non tamen ideo soluit creditori, non ideo etiam creditor eum liberatum voluit, sed nec res debita interiit, quoniam quæ interierunt, non debebantur. Proinde villo casu rerum suarum ære alieno secundum regulas iuris non liberantur. Sed tamen oportuit aliquam causam esse dubitationis, cui necesse esset sententiam huius loci opponere. Et hoc ita est. Dubitatio nata est ex regula iuris certi, qua euincitur, si res & debita perit, priusquam per debitorem fieret, quo minus ea res daretur, debitorem eo interitu ipso iure liberari. *lege quod re. ff. eodem. l. si ex lega. ff. de verb. oblig.* Proinde dicendum videtur, etiam rerum suarum interitu debitorem ære alieno liberari. Dicendum est, æs alienum ad regulam superiorem iuris non pertinere, quoniam regula concepta est de re, quæ perit, quæ eadem & debita fuerit. Æs alienum debetur, sed æs alienum non perit, quamuis proponas, omnia bona debitoris ad vnum amissa esse. Id ex definitione æris alieni certius intelligitur: Æs & alienum non significat rem omnem debitam, alioqui falsum esset, incendium non liberare debitorem ære alieno: Nam incendium & omnis casus fortuitus secundum regulam iuris supra scriptam, sæpe liberat debitorem re debita, nempe si ea res perit: sed æs significat pecuniam, non certa specie definitam, sed debitam numero, puta 10. fl. 20. 100. 1000. Appellatio nata est a veteribus, qui initio ære infecto pro pecunia utebantur, & æs ad definitam æstimationem appendebant, vnde illa verba solutionum uata veteribus. *Pondere aliquid, dependere, impendere, dispendere.* Postea ære signato vtilitatis signum fuit pecus: vnde & pecuniæ verbum

natum. Res postea mutata est, nomen vetus mansit, vt semper æs intelligatur pecunia numero debita. Huiusmodi pecunia etsi debetur, tamen perire non potest, proinde ad superiorē regulam iuris non pertinet? Nam nulla res perire potest, nisi in certa specie & definita, de qua dicere possis, illam rem prius fuisse, nunc autem esse desisse. At pecunia ita debita, vt diximus, non in specie certa vsque debetur, sed generaliter tantum debetur, id est, non debetur illi, aut illi, 10. fl. quos debitor domi habuit in arca, sed in genere 10. fl. vnde vnde illos sumserit. Denique cum alicui generaliter debetur, nulla species ex genere debetur, nisi sub cōditione, si postea soluetur. Nam soluta vna & specie perinde habetur, quasi a principio ea debita fuisset, *l. cum in certis. ff. de leg. 1.* At priusquam soluat, non potest de vlla pecunia, quæ periret, dici, hanc perisse, quæ deberetur. Non enim illa magis debebatur, quam quæuis alia. Quare cum ea pecunia, quæ debetur, non perierit, rebus omnibus debitoris amissis, efficitur ex ipsa regula iuris, debitorem non liberari, quia non perierit id quod debebatur. Ex hac definitione duo colligenda sunt vtilissima scitu. Primo tamen definitio huius loci concepta est de ære alieno, tamen ratione definitionis cognita, generaliter idem dicendum esse etiam de aliis rebus, quæ pondere, numero mensurave constant, quæ res non continentur verbo æris, si modo generaliter debeantur: vt pote debitor generaliter hominem debebat, omnes seruos quos habebat, casu amisit, non ideo liberatur. Item debebat 100. oues, oia ouilia sua amisit, nihilominus & nunc 100. oues debet, quia etsi res & eius oes perierint, tamen semper verum est, non perisse eas res quas debebat. *lin. ratione. §. incerta. ff. ad l. Falcid.* Rursum etsi definitio huius loci generaliter de omni ære alieno. i. de omni pecunia aliis debita concepta est, tamen si pecunia, nō vt pecunia debetur in genere, sed debetur vt certa species & certum corpus. Eo corpore casibus fortuitis amisso nihilominus debitor liberabitur, quia perierit, quod debebatur. Exempli causa: debes mihi 100. fl. sed nominatim illos, qui sunt in arca: debes vinum, sed nominatim, quod in illa cella continetur: debes frumentum, sed nominatim, quod est in horreo. Hic certum corpus debetur non minus, quam si deberetur hic homo, hic equus certus. *l. plane. §. sed si non corpus. ff. de leg. 1.* Si igitur aut arca perierit, in qua erat pecunia debita, aut cella vel horreum incendio consumtum sit, & vna vinum & frumentum amissum, dicemus eo casu debitorem liberari, quia certum sit perisse eam speciem, quæ debebatur. Non enim in genere debebatur pecunia, vinum aut frumentum, sed certa species, quam speciem perisse certum est. *d. l. si forte. ff. si cert. pet.*

Non obstant verba huius loci: Quod enim dicitur, incendium non exuere debitorem ære alieno, id est, pecunia alii debita, sic accipiendum est: si pecunia vt pecunia debetur, non vt certa species, id est, non ita vt ceteræ species certæ deberentur. Sed nondum dubitatio sublata videtur, sic enim videtur recte colligi posse: Si debitor rem vnã suã certe debuit, vt eius rei interitu liberatur, videtur consentaneum esse, & magis liberetur, si omnes res suas alias amiserit. Respondetur. Non recte inde colligitur: Quia cum incroitu rei debitæ debitor liberatur,

nō liberatur, quia rem suam amiserit, sed quia amiserit rem debitam. Sed cur potius liberatur amissa re debita, quam aliis rebus suis, quas non debebat? Ratio est supra ex principiis iuris de solutione obligationis, qua intellecta res omnis expedita erit.

8 Nam quoties obligatio incidit † in eum casum, a quo incipere non poterat, toties obligatio iure civili extinguitur. *l. pro parte. ff. de seruit.* A principio autem obligatio consistere non potuit sine re, quæ deberetur. *l. si homo. ff. de verb. oblig.* & in eum casum recidit, cum res, quæ initio fuit, postea esse desierit. Quare in eum casum deductum extingui necesse est. Et ratio aperte constat, ubi rebus omnibus debitoris amissis, tamen superest ea res adhuc, quæ deberetur. Sed videamus, an hac ratione efficiatur, ut debitor omnibus rebus suis casu amissis, liberari debeat? Quia ubi soluendo esse desit, nam præstare, quod debet, non potest, proinde eo res rediit, unde obligatio incipere non poterat. Nam † impossibilis rei obligatio esse non potuit. *l. impossibil. de regulis iuris.* Respondetur, Multum interest, an res, quæ deberetur, perierit, ut iam præstari non possit, an vero debitori res omnes perierint, ut iam non possit ipse soluere. Nam prius impedimentum naturale est, id est, eiusmodi, quo efficitur, ut res debita, neque a debitore præstari possit, neque ab alio quouis. Posterius impedimentum est incommo- dum personæ, quo efficitur, non ut res debita præstari non possit, quæ per rerum naturam præstari possit, sed ut non possit ipse debitor præstare. Incommodum personæ debitorem non liberat, quemadmodum a principio non facit, quo minus recte

10 quis obligetur. Nam & qui in † bonis nihil habet, tamen nihilominus 100. fl. stipulanti promittendo obligatur. *§. cum ita. in fin. Inst. de obligat.* Ex his,

10 quæ diximus, intelligitur, discrimen inter † pecuniam mutuo datam, & rem alicui commodatam. *in §. item quis. Inst. quib. mo. re contrab. oblig.* Nam si pecunia mutuo data casu perierit, non eo magis debitor liberatur. Si tamen res commodata casu perierit, liberatur qui accepit. Atque æquum videbatur, non magis liberari interitu rei cum, qui commodato accepit, quam qui accepit mutuo. Nam & commodatum liberalitatis est, uti & mutuum, & iniquū est creditori officium suū damnosum esse. *l. si seruus. §. quod vero. ff. de furtis.* Deinde in pari liberalitate conueniens esse videtur, ut sit idem exitus debitoris, & rei casu amissæ. Cur igitur hæc

12 distinguimus? Quia pecunia mutuo data † non debetur, sed alia eiusdem generis, ut est natura mutui. *l. 2. in princ. ff. eod. Inst. quib. mod. re contr. oblig. in princ.* Sic fit ut pecunia mutuo data amissa, debitor non liberetur, quia non perit, quæ debebatur: Contra † res commodato data, ipsa eadem debetur, non alia. *d. §. item is. quib. mod. re. contr. obl.* Proinde regulæ iuris consequens est, ut ea re casu amissa debitor liberetur. Summa hæc erit: quisquis aut pecuniam, aut aliam rem, quæ pōdere, numero, mensurae constat, debet ex causa mutui: Item si quis ex aliis causis debet eas res, quæ pondere, numero, mensurae constant, sed debet generaliter & incertis: is nullo casu, quamuis rebus suis amissis omnibus, ea obligatione liberatur, quia nullam rem certam debuit, de qua dici possit eam periisse. Liberatur autem debitor interitu rei, sed eius rei

duntaxat, quæ prius debebatur. Hæc sententia perpetua est, ut ostendit ratio, quam huius iuris exposuimus. Male Accursus in gloss. excipit ex hoc numero pecuniā † traiectionem seu nauticam, id est, ¹⁴ eam, quæ mutuo datur debitori vehenda ultra mare ad certum aliquem locum periculo creditoris. *l. 1. infr. de naut. fœn.* Et si enim hæc pecunia percat, priusquam perueniat ad locum constitutum, debitor non tenetur hoc ære iuxta conuentionem, non ideo tamen dicendus est debitor ære alieno liberatus, quia prius nihil debuit. Non liberatur autem quisquam nisi ea obligatione, qua debebatur. Male idem excipit actionem noxalem in specie. *leg. elect. §. si is quem. ff. de nox. act.* ubi si is seruus, quem dominus dolo malo desierit possidere, perierit, placet dominum liberari noxali actione. Nam † postquā ¹⁵ seruus mortuus est, res eo rediit, quasi dominus prius nunquam esset obligatus. Non enim simpliciter tenetur noxali actione, sed ita, si possideat seruum, qui noxam nocuit, aut pro possessore eius serui habeatur. *l. si bona. ff. de noxal. act. d. l. elect. o. §. 2. eodem.* At non potest dici seruus possideri aut quasi possideri, qui in rerū natura non est: proinde seruo mortuo conditio non existit, sub qua hæc actio datur. Sic fit ut magis dici debeat dominus hac actione non teneri, quam liberari ea, qua prius non tenebatur. Dicitur tamen dominus liberari *in d. l. electio. §. si is quem.* sed abusive, pro non teneri. Nam ¹⁶ quisquis sub cōditione † tenetur, ea cōditione non existente non tenetur. *l. cedere. ff. de verb. sign.* Eadem de causa male excipit actionem de peculio. Et si enim in hac actione dominus † non tenetur, ¹⁷ si peculium casu omisum sit ante rem iudicatam, non ideo tamen dicendus est ære alieno liberari, quia prius nihil debuit, nisi quatenus esset in peculio tempore rei iudicatæ. *l. questum, in princ. ff. de pecul. l. dum fideiubet. ff. de fideiuss.* Ita fit, ut si eo tempore nil sit in peculio, dicendus sit dominus magis non teneri, quam liberari, cum prius non deberet.

Ad L. XII. Si in rem.

Si in rem communem cum Ione mutuam sumpsisti pecuniam: nec re nec solemnitate verborum vos obligastis in solidum: & si eam post integram soluisi: de restituenda tibi parte contra Ionem experiri, ut debitor possens, iudice cognoscente potes.

S V M M A R I A.

- 1 Debitores duo quando in solidum obligentur.
- 2 Pecunia pluribus personis adscripta vel numerata in communi, pro numero personarum obligatio diuiditur.
- 3 Solidum soluens potest partem alienam a socio repetere actione negotiarum gestorum & actione soluendum. §.
- 4 Soluens pro socio eum liberat.

DVo in rem communem pecuniam ab eodem creditore mutuam acceperunt: si in solidum singuli se obligarunt, in solidum tenebuntur. Sic autem se obligant, si † aut duo rei promittendi fiant, aut duo rei debendi eo modo, quo diximus ad *l. si non singuli supra.* Si nihil horum actum est, singuli in partes viriles obligantur. Semp̄ pecunia † ² pluribus personis adscripta vel numerata in communi,

muni, pro numero personarum obligatio diuiditur. *l. reos. §. 1. ff. de duobus reis.* Hinc fit id de quo præcipue quaritur, & quod respondetur, ut si vnus ex iis, qui partem tantum debebat, solidum soluerit, possit alteram † partem a socio repetere, actione negotiorum gestorum. *l. 3. supr. de negot. gest.* Idque ita efficitur: Nam qui solidum soluit, partim soluit pro socio, qui eam partem debebat, & † soluendo eum liberat. *l. soluend. §. ff. de negot. gest.* Liberando aperte negotium eius gerit, hinc negotiorum gestorum aduersus eum actio. Sed hic ³ datur, & actio † soluendi, si se in solidum non obligauerit. Quid ergo, si hi debitores singuli se in solidum obligarunt, iis modis, quos diximus? Responsio ex verbis colligitur. *Eum qui solidum sua sponte creditori soluerit, partis exactionem aduersus socium non habere.* Collectio est Vlpian. *in leg. 1. §. huius. ff. de offic. eius cui mandat. est iurisdict.* Sed etsi ex verbis rescripti hoc colligitur, tamen intelligimus. *ex l. 2. infr. de duobus reis,* vitiosam esse, hanc sententiam, proinde ex hoc loco admitti non debere, etsi verba id videantur suadere, nam illic traditur, etiam vnum ex duobus reis promittendi solidum soluentem, quamuis inuitus soluerit, tamen partis repetitionem aduersus socium habere: Quod igitur in hoc rescripto dicitur: *Eum qui solidum soluit, partem repetere posse a socio, si se in solidum non obligarunt:* sic accipere debemus, quasi dictum esset hoc casu maxime & citra vllam dubitationem, soluēdi, actionem aduersus socium de parte restituenda dari: Nam etsi in solidum fuisset obligatus, & ex hac obligatione solidum soluisset, tamen eandem repetitionem a socio haberet.

Ad L. XIII. Eum qui.

Eum, qui mutuam sumpsit pecuniam, licet in res alienas creditore non contemplatione domini rerum eam fœnori dante, principaliter obligatum, obnoxium remanere oportet.

S V M M A R I A.

- 1 Ex mutuo ut quis obligetur, & quæ requirantur?
- 2 Debitor nullus, inuito creditore, facto suo aut alieno, liberatur.
- 3 Contractus nullus sine consensu.

VT quis ex † mutui causa obligetur, mutuum duas has res exigit: Primo ut pecunia accipienti debitori numerata sit, ita ut fiat accipientis. *in princ. tit. quibus mod. re contr. obligat.* Deinde ut pecunia accepta, hoc ipsum actum sit, ut qui accipit, obligetur. Nam si aliud agitur, obligatio actionem non parit. *l. non omnis in princ. ff. eod.* Hæc natura mutui est, de qua initio diximus. Ex hac regula de proposita specie iudicatur & respondetur: Procurator nomine domini pecuniam mutuam accepit, creditore curatori numerante, non contemplatione domini procuratoris. Deinde procurator eam pecuniam, ut animo suo & proposito, eam pecuniam nomine domini acceperat, ita in rem domini vertit. Quaritur: *Utrum procurator obligetur?* Respondet, obligari, scilicet quia ea concurrunt, quæ mutuum faciunt, quæ proposuimus. Quid dominus procuratoris, an teneretur? Iisdem ex reb. efficitur, cum nō teneri. I. Quia pecunia illi data non est. II. Nihil consensu contractum est inter dominum & creditorem. Sed tamen dominus negotiorum gestorum

actione tenetur si pecunia in rem eius versa est. *l. si pupilli. in princ. de neg. gest.* Quid si procurator, qui nomine domini te isto modo obligauerit desierit procurator esse, an etiā deposito officio tenebitur? Respondetur. Eum qui a principio obligatus esse cepit suo cōsensu, etiam postea obligatum remanere, quidquid postea incidit. *l. procurator, qui pro. ff. de procur.* Sumtum ex ratione iuris nota. Quia nemo † debitor, inuito creditore facto suo aut alieno liberatur. *l. si seruus. §. nunc videndum. ff. de verb. obligat.* Quod si debitor pecuniam procuratori dederit vice versa, nempe domini contemplatione nominatum? Dicemus procuratorem nullo modo teneri, quamuis pecuniam in rem domini verterit. Quod ex hoc rescripto per contrarium satis colligitur. Efficitur autem ex iis, quæ supra diximus. Nam numerata quidem ei pecunia est: sed sine consensu, ut obligaretur. Id enim actum est, ut obligaretur dominus non procurator. Proinde ex mutui causa procurator nō tenebitur. Est enim mutuum eiusmodi negotium, quod re pericitur. Sed idem contractus est. Nullus autem † contractus sine consensu. *l. 1. §. 1. de pact. l. 3. ff. de oblig. & act.* Quid? Dominus an saltem hoc casu tenebitur creditore? Et placet, eū teneri negotiorum gestorum actione iis conditionibus, si aut ea pecunia in rem domini in sumta sit, aut dominus mandasset procuratori, pecuniam mutuo accipi. *l. si pupilli, §. 1. l. libert. in princ. ff. de neg. gest.*

Ad L. XIV. Mutua.

Mutua pecunia, quam aliis dedit creditor, citra solemnitatem verborum, subscribentem instrumento te non habet obligatum.

S V M M A R I A.

- 1 Obligari quibus modis ex mutuo possit is, qui non accepit.
- 2 Subscribens pecunia mutua instrumento ut testis, an ex eo obligetur creditore ut reus, aut fideiussor, aut successor?
- 3 Alienationi rei sua nemo consentire intelligitur.
- 4 Pater rem filii pignori obligare non potest, sed filius, qui rei dominus.
- 5 Antecedente admissio necessario admittitur, quod est consequens.

CVm alii mutua pecunia data est, potest is, qui non accepit, eo nomine stipulatione obligari, vel ut fideiussor, vel ut reus principalis. Ut † reus principalis, si nouationis animo eā suam sponderit creditore, a debitore, videlicet creditore delegatus. *§. praterea. Inst. quib. mo. toll. obl. l. delegare. ff. de nouat.* Ut fideiussor, si stipulanti creditore pro debitore fideiubeat, quod fit solum stipulatione. *l. blanditus infr. de fideiuss.* Sed et si citra stipulationem is, qui pecuniam non accepit, constituerit, se eam pecuniam creditore soluturum, de pecunia constituta obligatur. *§. de constit. Inst. de act.* Si nihil horum interuenerit, non ideo is, qui pecuniam non accepit, obligatur si eius pecuniæ mutua instrumento † subscripserit. Nemo mutua pecuniæ aut vllius contractus inter alios interposito instrumento subscribens ut testis, ideo obligatur creditore, neq; ut reus principalis, ut hoc loco, neque ut fideiussor, aut intercessor. *l. si non. infr. de administrat. tut. l. si princip. infra de fideiussor.* Non obligari eum ut reum mutua pecuniæ, certum est, quoniam quæ in mutuo

requiruntur, numeratio & consensus, hæc omnino in subscribente deficient: Eam pecuniam numeratam non esse constat, sed etsi numerata esset, tamen non consentit ut obligaretur, proinde præter consensum ex contractu non obligatur. Non consentire eum intelligitur ex fine subscriptionis. Subscriptionis finis est, ut qui subscribit, testimonium instrumentum præbeat, id est, declarat, se adfuisse, cum res gereretur, & rem ita gestam, ut in instrumento præscriptum est. At instrumento solum hoc continetur, rem gestam fuisse cum alio debitore, non autem cum teste subscribente. Non igitur subscriptio declarat, testem in eam rem consensisse, ac proinde ex consensu non obligabitur. Hæc ratio facit, ut nec tanquam fideiussor obligetur. Ac eadem ratione efficitur, etsi in contractu, qui instrumento continetur, agatur de re ad subscribentem pertinente, non eo magis subscribentem obligatum iri si præter subscriptionem nihil proponitur. Exempli gratia. Venditor vendidit prædium Lucio Titio, & ita venditum esse instrumento præscriptum est: subscripsit Sempronius, ut testis. Ad hunc autem hoc prædium pertinebat, dicemus Titium non videre emtioni consensisse, proinde non impediri, quandoque prædium suum, vindicare, & euincere emtori. Denique nihil subscriptio testis amplius facit, quam testis præsentia, qui rei gestæ interfuit. Nemo autem rei suæ alienationi consentire intelligitur, quia cum ab alio ea res alienaretur, præsens fuit. *l. scilicet. §. non videtur. ff. quibus modis. pign. vel hyp. sol.* Obstat huic sententiæ. *l. fideiussor. §. 1. ff. de pignor.* ubi cum pater pecuniam mutuam accepisset, filius nomine patris instrumentum scripsit, quo continebatur, patrem pecuniam mutuam ab illo creditore accepisse, sub commemoratione rei ad filium pertinentis pignori dandæ: placet, quia filius scripsit, eam rem pignori futuram, hoc ipso filium oppignorationi consensisse, & ideo rem pignori futuram. Respondetur. Id in ea specie non euenit propter scriptionem aut subscriptionem filii, sed quia filius ipse nominatim scripserat, eam rem creditore pignori futuram, ut illic Modestinus testatur in responso, cum filius dixit, eam rem pignori futuram, in ipso dixit, eam rem pignori futuram, non a patre, sed a se, quoniam pater rem alienam pignori obligare non poterat, solus potuit filius, qui rei dominus erat. *l. qui prædium. §. l. pen. §. 1. titul. infra. si alienares.* Obstat etiam *l. quidam. ff. de emtione. ubi qui ex dimidia tantum parte heres erat, bona omnia hereditaria solus vendidit, præsentibus coheredibus nec dissentientibus, quibus postea pars pretii reddita est. Illic respondetur, si coheredes adfuerunt, nec dissenserunt, emtioni consensisse videri. Respondeo ideo hoc illic respondetur, quia prius Scæuola proposuerat coheredes pretium accepisse, pro parte sua. Videntur igitur emtioni consensisse, non quia interfuerunt, nec dissenserunt, sed quia pretium acceperunt, propterea quod non possunt ex iusta causa pretium habere, nisi prius emtio valeat. Proinde admittens id, quod est et consequens, necessario etiam id admittere intelligitur, quod antecedit, nempe admissio pretii admittere emtione, sine qua non est pretium. *argu. in l. illud. ff. de adqui. hered.**

Ad L. XV. Non aduersus.

Non aduersus te creditores, qui mutuam sumpsisti pecuniam, sed eius, cui hanc credideras, heredes experiri, contra iuris formam euidenter postulas.

S V M M A R I A.

- 1 Actio in personam datur aduersus eum, qui obligatus est.
- 2 Debitor pecuniam mutuam accipiendore obligatur & tenetur conditione in certi.
- 3 Debitor non potest aliud pro alio soluere inuito creditore.

DEBITOR mutuam pecuniam a creditore accepit. Eam deinde Titio mutuam dedit, vel in rem Titii impendit: conuenitur a creditore. Is petit a creditore, ut agat cum Titio, ad quem ea pecunia peruenit, vel mortuo Titio agat cum eius heredibus, & in eam rem offert se creditore suas actiones cessurum aduersus Titii heredes, aliter negat se teneri. Hic respondetur, debitorem id postulare contra manifestam iuris formam. Forma iuris hac in re de actionibus in personam hodie certa constituta est: Aduersus et eum, qui obligatus est, actionem in personam dari. *§. 1. Institut. de action. l. act. ff. de obligation. §. act.* Constat hunc debitorem et pecuniam mutuam accipiendore obligatum esse, & teneri coepisse conditione certi. *Institut. quibus mod. re. contrah. obligat. in princip.* Proinde hanc actionem euitare non potest, priusquam soluit. Nihil ad rem pertinet, quod debitor paratus est creditore suo et cedere actiones suas aduersus eos, quibus postea eam pecuniam dedit. Nam hoc modo soluere quidem vult, sed vult aliud pro alio soluere, nempe, actiones præstare pro pecunia accepta. Aliud pro alio inuito creditore solui non potest.

Ad L. XVI. Quisquis.

Quisquis iudici scænebrem pecuniam mutauerit, si in prouincia fuerit versatus, quasi emtor legum atque prouincia, vel si quis collectarius honoris pretium dederit ambiens: exsilii pena una cum ipso iudice plectetur.

S V M M A R I A.

- 1 Iudici pecunia scænebris mutuo danda non est.
- 2 Lex, est delictorum coercitio.
- 3 Pœna sine delicto nulla est.
- 4 Pœnam non meretur, quod lege non prohibente fit.
- 5 Pretium honoris dare ambiens non licet.
- 6 Pretium est in numerata pecunia.
- 7 Mutuum dans alteri ad ambitionem honoris, delinquit: secus si id faciat ignorans.
- 8 Pecunia pretium honoris dici non potest, nisi bonor reuera sit emtus.
- 9 Conatus nihil obstat, ubi effectus secutus non sit.
- 10 Collectarius, coactor, & argentarius seu numerarius quis?
- 11 Collectarii, coactores, argentarii, numerarii, & mensarii unde dicti?

HAC constitutione duo vetantur. Primo vetatur, ne quis iudici scænebrem pecuniam mutuam det, & pœna constituitur, ut quisquis mutuam dederit, una cum iudice exsilio plectatur. Additur

Additur hæc ratio, quasi qui dedit, sit emtor legum atque prouinciæ. In hac constitutione obseruandum est, quod factum coerceatur, & aduersus quas personas constituatur pœna, & ratio constitutionis, quam sententiam ratam habeat? Vt autem constitutio hoc factum, ne quis iudici et scænebrem pecuniam mutuet. Ratio constitutionis, ne sub specie mutui, iudex pecunia accepta corrumpatur. Quid si quis gratis iudici pecuniam mutuam dederit, non scænor? Hic inulto magis constitutione tenebitur. Nam constitutio non coerceat scænos: sed coerceat corruptelam iudicii, ut apparet ex illis verbis: *Quasi emtor legum atque prouincia.* Corruptela autem iudicii eo maior atque vehementior est, quo maius est beneficium dantis in iudicem. Porro maius beneficium est, pecuniam mutuam gratis dare, quam dare scænor, si quis sine vilo prætextu mutui, aperte pecuniam mutuam accepit. Ideo de eo nihil hic cauetur, quia pertinet ad legem repetundarum & eas leges, quibus corruptela iudicii vindicatur. Coercetur hac constitutione personæ duæ: Primo is, qui mutuam pecuniam dedit, verba faciat, ut omnis teneatur: sic enim verba sunt: *Quisquis mutauerit.* Sed his verbis intelligendus est solus litigator, ut sit sensus: *Quisquis litigator iudici mutauerit.* Nam extraneo, & cui apud iudicem nihil negotii est, & a quo corruptela iudicii non metuitur, non prohibetur mutuam pecuniam dare. Id ex constitutionis ratione intelligitur: Nam ab eo, qui litigator non est, non metuitur emtio legum, id est, corruptela iudicii, sed solum a litigatore. Non obstat generalitas verbi: *Quisquis.* Nam non simpliciter dicitur: *Quisquis mutauerit,* sed adiicitur, *Iudici.* Nemo intelligitur mutuari iudici, ut iudici, nisi is qui iudicem sibi habet, id est, is, qui apud eum litigat. Alii cum nihil delinquant, coerceri non debent, cum et lex sit delictorum coercitio. *lege prima. ff. de LL. & nulla sit pœna et sine delicto. leg. aliud est fraus. ff. de verb. signific.* Coercetur præterea et iudex qui accepit. Unde intelligitur etiam iudicem prohiberi pecuniam mutuam accipere. Nam alioqui, quod lege non et prohibente fieret, pœnam non mereretur. *l. Gradus. infra. de adm. l. præsidis. ff. eodem.* ubi diserte scribitur: Præsides prohiberi pecuniam mutuam dare, accipere non prohiberi. Respondetur. Optime hæc conueniunt: Iudex ut iudex accipere prohibetur, nempe a litigatore, qui apud eum iudicem litigat. Præsides ut præses non prohibetur, nimirum si accipiat ab alio quouis, qui apud eum non litigat. Ratio constitutionis his verbis concepta est, quod videtur is, qui pecuniam mutuauit, emtor esse legum atque prouinciæ. Recte emtor dicitur legum, quia redimere vult leges pecunia, id est, pecunia data efficere, ut iudex aduersus leges pronuntiet, & ita ne litigatori leges noceant: Sed non recte dici potest esse emtor prouinciæ, neque enim iudicem prouincialem corrumpeo ideo redimi prouinciam. Et hoc ita est, proinde hic locus sic accipiendus est, ut sit endyasis, qualis est, illa apud Virgilium. *Pateris libanus & auro,* id est, pateris aureis. Itaque is erit hoc loco sensus. *Eum qui iudici mutuam pecuniam dedit, sic coerceri, quasi emtorem legum prouincia seu legum prouincialium.*

Alterum est, quod vetatur hac constitutione, ne quis collectarius pretium honoris det ambiens, & si dederit, aduersus vtrumque eandem pœnam exsilii constituit. Factum ergo huiusmodi coerceatur, hac parte: *Si quis et pretium honoris dederit ambiens.* His verbis tria continentur, quæ concurrere oportet, ut sit pœnæ huius constitutionis locus. Primo: ut quis pecuniam dederit. Nam et pretium est in pecunia numerata. *§. item pretium. Institut. de emtion. §. vendit.* Sed intelligendum est, satis esse, si quis quid dederit, ut pro pretio honoris cederet, seu ut pro honore pretii loco daretur. *argument. in leg. prima. in fin. ff. de calumniat.* Alterum his verbis continetur, ut qui pecuniam ambiens dedit, dederit in hoc, ut honos emeretur. Nam alioqui qui simpliciter pecuniam ambiens dedit, aut dedit nominatim in alias certas causas, is dici potest pecuniam mutuam dedisse, at pretium honoris dedisse dici non potest: quia tunc pretium est, cum pecunia in emtionem collocatur. Et certe is, qui mutuum dat et alteri, ignorans, an ille inde honorem emere velit, nec ne, nihil delinquit, proinde nec coerceri dicitur. *dict. leg. 1. ff. de legib. l. aliud est fraus. ff. de verb. signific.* Tertium iisdem verbis exigitur, ut qui pecuniam accepit, unde honorem emerit, etiam reuera emerit. Nam si non emit, non potest et dici ea pecunia esse pretium honoris, quia quemadmodum non est emtio sine pretio. *leg. 1. ff. de contrah. emtion. leg. 1. ff. de rer. permutat.* Sic nunquam est pretium aut æstimatio rei, sine emtione & venditione. *hac leg. quoties. infra. de iur. dor.* Et certe verba in legibus cum effectu accipienda sunt, præsertim tum de facto coercedo agitur, ubi nihil obest et conatus, si effectus secutus non sit. *leg. prima. ff. quod quisque iuris. lege penultima. §. primo. ff. ne quis eum, qui in ius voc. est.* Constitutio coercet nominatim collectarium, qui pretium dedit. Collectarium et recte Alciatus in hac constitutione accepit, ut sit idem qui Coactor dicitur, & idem argentarius seu numerarius. *ut in leg. Stycho. §. vltim. ff. de sta. lib.* Argentarii & numerarii dicti sunt collectarii & coactores, & iisdem mensarii, ob diuersa officia quæ exercebant. Nam vndeunque pecunias cogebant, & colligebant, quas postea aut permutarent, aut mutuas darent, & in quibus scænos exercebant, idque publice mensis in foro positus. Itaque a cogendo et collectarii & coactores dicti sunt, a pecuniis quas exercebant argentarii, & numerarii, a loco in quo exercebant mensarii. Alciatus libro primo *παρεργων capit. 24.* Coactores eodem modo Suidas interpretatur. Notat ergo constitutio argentarios. Quid si alius quam argentarius pretium honoris dederit? Puto eum constitutione teneri nihilominus, quia constitutio ambitum coerceat, & eos, qui opem & consilium ambitui tulerunt, quod pretium non minus in ceteris a nimaduertendum est, quam in argentariis. Ex quo priore parte huius constitutionis apparet, omnes sine exceptione coerceri, qui pecuniam scænebrem iudici dederunt, nulla habita ratione eius, qui dederit. Proinde non minus & in sequenti facto idem probandum est, quia hoc posterius delictum est etiam priore grauius. Cur igitur dixit constitutio de collectario? Quia in collectario maior dubitatio erat. Nam argentarii & numerarii, cum

publice pecunias mutuent, & in iis scenus exercent, sitque in eo munus argentariorum publicum, videbantur conditione muneris & personæ excusari, si cui mutuam pecuniam dedissent, & honoris emendi causa, quod a constitutione fieri vetatur. Id q̄ leges non ferunt in argentario, multo minus in priuato ferendum est, qui nullam muneris excusationem potest obtinere. Præterea lex coercet ambientem. i. qui ad honorē aspirat: hoc sic accipiendum est, si & honorē recipia emerit, ut ostendi antea.

Ad L. Vlt.

Super chirographariis instrumentis hac pro communi utilitate sancienda duximus: ut, si quis pecunias credere supra quinquaginta libras auri voluerit, vel super reddito debito securitatem accipere, cum amplius sit memorata quantitate, sciat, non aliter debere chirographum a debitore vel creditore recipere, quam si testimonium trium testium probata opinionis per eorum subscriptiones, idem chirographum capiat. Nam si contra huiusmodi observationem chirographum super pecuniis, memoratam auri quantitatem excedentibus, proferatur: minime hoc admitti a iudicantibus oportet. Quod & in futuris creditis, vel debitorum solutionibus locum habere oportet.

S V M M A R I A.

- 1 Chirographum seu instrumentum priuatum, an, & quatenus fidem faciat?
- 2 Confessione sua, tam diu quem stare oportet, quam diu instrumento causa debendi aut liberandi continetur.
- 3 Testes in instrumento non requiruntur nisi probationis gratia.
- 4 Confessione sua quisque stare debet.
- 5 Instrumenta priuata an requirant presentiam testium?
- 6 Literarum comparatio fallax est.
- 7 Testium numerus certus ubi non definitur, duo sufficient.

AN chirographum † seu instrumentum priuatum, Græce ἰσόχειρον, valeat, ad fidem faciendam, & quatenus fidem faciat varie de eo in iure scriptum & constitutum videtur, cum in hac lege vltima, tum in l. scriptur. infr. qui pot. in pignor. hab. & in auth. sed nouo. quæ sequitur hic, & in Nouell. de instrument. cau. & fid. vnde hæc authentica sumpta est. Quapropter vt de re tota liqueat, distinctione ad hanc rem explicandam opus est. Sic igitur de eo notandum est. Cum quaeritur: An scriptura & instrumentum priuatum fidem faciat, & quatenus? interest, vtrum is, qui instrumentum scripsisse dicitur, fateatur se id scripsisse an neget: si fateatur, generaliter tenendum est, instrumentum idoneam fidem continere, & eum, qui fateatur, confessioni suæ † stare oportere, dummodo instrumentum causam debendi aut liberandi continet. l. cum de indeb. in fin. ff. de probat. l. gener. infr. de non numerata pecunia. Deinde quamuis nulli omnino testes vel interuenerint vel subscripserint, nihilominus chirographum debitorem tenebit, apocha tenebit creditorem, si a se, & scripta & emissa fatebuntur. Superuacua est enim alia probatio, cum reus de scripto suo confitetur. De huiusmodi scripturis loquitur. l. scripturas. infr. qui po. in pignor. hab. Nam illic non agitur, an scriptum fidem faciat, sed quaeritur, cum de scriptura constabit, quam vim ea scriptura habeat, vt is creditor, qui inde pignus

accepit, sit ceteris potior, aut non sit? Non mutatur hæc sententia huius legis, vbi instrumentum chirographarium reicitur, si trium testium subscriptiones non contineat. Hoc enim sic accipiendum est, si de fide scripturæ erit controuersia. Nam vbi constabit, a quo instrumentum scriptum sit, scriptoris confessione, frustra, vt dixi, hic aliqui testes requiruntur. Nam non † requiruntur testes, nisi probationis gratia. leg. prima. infr. de testib. l. in exercend. infra de fid. instrument. Incepta est autem & superflua omnis alia probatio in manifesta scriptoris confessione. Ecce semper illud verum est, vnumquemque confessioni † suæ stare debere. d. l. gener. 4 infr. de non numerata pec. Id autem euidentius confirmat Iustin. in d. Nou. de fid. infr. & caut. Nam † is in §. si quis igitur. caute. & §. seq. exigit, presentiam testium in priuatis instrumentis conscientis, non minus quam in hac lege vltima. Sed hoc postea in fine. si tamen quisquam. in princip. & fin. sic accipiunt, nisi is, qui dicitur se scripsisse, vltro fateatur se scripsisse, & addit, se prius perfidiam & negationem scriptoris conuincere voluisse priore constitutione. Quod si is, qui instrumentum scripsisse dicitur, neget se scripsisse, non potest instrumentum aduersus eum fidem facere, nisi ab eo scriptum esse probetur. Itaque hic iam olim quaesitum est, quomodo probaretur quis aliquid scripsisse? Et ius olim ita fuit, vt probari id possit & testibus, qui tunc interfuerint, cum instrumentum conscriberetur, & sine testibus comparatione literarum, vt indicat l. comparationes, infra de fid. instrument. Id autem fiebat hoc modo: Cum proferebantur literæ, quas constabat scriptas esse ab eo, qui nunc chirographum, ex quo conuenitur, se scripsisse negat, & comparatis horum instrumentorum literis & similitudine literarum animaduersa, iudicabatur eandem esse manum, & eandem scripturam vtriusque instrumenti. Sed † comparatio literarum fallax admodum est argumentum, vt dicitur ad dict. leg. comparation. de fide instrument. Eares primum Iustiniano occasionem dedit, huius legis ferendæ, in qua probatione instrumenti a comparatione literarum repudiavit, & voluit tantum probari adhibitis testibus, atque ita constituit: si instrumentum fieret de quantitate, quæ excedat 50. libras auri, & is, qui dicitur scripsisse, neget a se scriptum, aut neget suo mandato scriptum esse ab alio, ne hoc chirographum (instrumentum) recipiatur a iudicibus, nisi trium testium idoneorum, eorumq; subscriptiones idem chirographum capiat. Vbi ridiculum est, quod quidam ratiocinantur, pro Idem, legendum esse: Id est. In quibus verbis nulla est idonea sententia, cum in iis verbis idem chirographum sit expedita oratio, & sententia manifesta. Est enim hic sensus: Chirographum recipi non debere, nisi idem chirographum, de quo dictum est: Capiat, id est, in se contineat testimonium trium idoneorum testium, & contineat per ipsorum testium subscriptiones. Quod si de summa ageretur, quæ esset infra quinquaginta libras auri, etiam post hanc constitutionem ius vetus mansit: vt chirographum, quod quis negaret se scripsisse, probari posset a se scriptura esse, & paucioribus testibus quam tribus, & sine earum subscriptione, & sine testibus comparatione literarum. Sed rursus secuta est eius-

est eiusdem Iustiniani constitutio, Nouell. de instrument. caut. & fide. Qua constitutione exigit in omnibus fere instrumentis priuatis presentiam trium testium quam minimum, si de eo controuersia esset, a quo instrumentum scriptum esset. Eius constitutionis hæc est summa. Vult Iustinianus in quibusdam casibus ius antiquum manere, in quibusdam emendat. Duobus casibus ius antiquum manere vult. Vno, si contractus non excedat libram auri. §. oportet vero. vers. ubi autem. Altero si contractus libram quidem auri excedit, sed res geretur in agris, non in vrbe. §. oportet vero. vers. & autem. Atque in his casibus Iustinianus vult seruari id, quod vsquam ad eius tempora obseruabatur, non vt interpret vulgaris vertit, seruari prout tunc actum est. Nam sic sunt verba Græca constitutionis κατά τὸ μέγεθός τῶν πολιτικῶν ἀγορῶν τὸ πρῶτον ἡμετέρας, rem transigi, vt vsque adhuc in republica obtinuit, vt bene vertit Haloander. His autem verbis duo contineri intelligemus. Primo, vt in instrumento conficiendo testes adhibiti sint. Duo sufficient, quia ita ius vetus erat, vt vbi certus numerus testium † non definitur, duo sufficient. lege vbi. ff. de testibus. Et hoc ita recte vulgo interpretantur, in numero testium. Sed adiciere alterum debuerunt, q̄ superioribus verbis continetur, vt si instrumentum conscriptum sit nullis adhibitis testibus, non eo minus instrumentum valeat; quamvis aduersarius id se scripsisse neget, quoniam si non probatur testibus ab ipso scriptum esse, at probari potest comparatione literarum, quam ius vetus ad tempora Iustiniani vsque admittebat. leg. comparation. infr. de fid. instrument. Proinde in supra scriptis duobus casibus intelligimus ad probandam scripturam & manum instrumenti & duos testes sufficere, & admitti comparatione literarum. Quod si contractus excedit libram auri, & negotium agitur in vrbe, hic Iustinianus duo de nouo constituit. Primo instrumentum non valere, si negatur ab aduersario scriptum a se esse, nisi testes in instrumento conficiendo interfuerint. §. si quis igitur caute. & §. sequent. eadem Nouell. Ex quo intelligimus, nullis testibus adhibitis, Iustinianum repudiasse probationem instrumenti, quæ fit per comparationem literarum, vt & idem ipse ibidem apertius declarat. Alterum constituit de numero testium, quos presentes esse vult. Igitur alias tres testes exigit ad minimum, alias quinque. Tres exigit, quando instrumentum scriptum est, aut subscriptum ab aduersario perito literarum. d. §. si quis igitur caute. & sequent. Vbi notandum est, Iustinianum nihil amplius exigere hoc casu, quam presentiam trium testium idoneorum. Ceterum nõ desiderare testium subscriptiones, quod ex hac lege vltima sic interpretandum est, si contractus consistet infra 50. libram auri. Nam si excedit subscriptio, testium etiam interuenire debebit ex hac lege. Cui nihil derogatum est Nouellæ illa constitutione. Quinque autem testes exigit, vbi res geritur cum imperito literarum. Quo casu Iustinianus inter quinque testes, quos adhiberi vult, iubet vnum ex iis esse tabularium, si modo in illis locis sit tabularii copia: sin minus, vult vnum ex scriptis esse tabularii loco, nempe, vt vel scribat instrumentum nomine eius, cuius de re agitur, vel ab alio scriptum nomine do-

mini subsignet. §. oportet vero. in princip. ea. const. Sed meminerimus, hæc omnia exigi a Iustiniano, vbi instrumentum aduersarius negabit a se aut mandato suo scriptum. Ceterum vbi a se scriptum fatebitur, eum confessioni suæ stare debere, vt initio diximus. Quod vt dixi confirmat Iustinianus in eadem Nouell. in dict. §. si tamen quis. in princip. & si. Optima ratione. Nam semper illud tenendum est, testes ad substantiam rei gestæ non pertinere, sed solum ad probationem. Ea res facit, vt si aliter quam testibus rem gestam esse constet, nihilominus res per sese valeat, sin autem de re gesta dubitetur, tamen desiderari rei gestæ probationem: quam probationem Iustinianus voluit esse in solis testibus, non in comparatione literarum. Superuacua est hæc probatio, vbi actor habet contentem aduersarium. Sed & illud notandum est, quod Iustinianus adiecit in eadem constitutione. in dict. §. oportet vero. vers. secund. quæ hæc tenet de testibus & numero testium ad probationem rei gestæ constituta sunt, tunc solum locum habere, cum res scripto gesta est, id est, cum scriptura & instrumentum interuenit, & ab aduersario scriptum esse dicitur, quod ille negat. Ceterum si nullum instrumentum interpositum est, ius antiquum manet, vt si controuersia sit de re gesta, ea possit probari testibus, intellige duobus. dicta lege vbi. ff. de testibus. & præterea transigi interposito iureiurando secundum formam traditam. in l. 1. & l. gener. supr. de iureiurand.

Ad authent. Sed nouo.

Sed nouo iure quinque testes adhibendi sunt, si fiat ab imperito literarum contractus in scriptis, & in ciuitate, & excedat libram auri. Nam si quis facere quemlibet contractum ex non scripto voluerit: manifestum est, quia aut per testes, aut per iurandum fidem percipiet, actore quidem testes deducente, pulsato autem iurante aut referente, sicut in index disposuerit. In agris autem, quæ hæc tenent valuerunt apud eos, & nunc sint firma.

Exposita est ea ad l. vlt. supra.

AD TITVLVM III. DE SVFFRAGIO, ET AD L. VNICAM.

Si qui desideria sua explicare cupientes, ferri sibi quoquam suffragium postulauerint, & ob referendam vicem se sponione constrinxerint, promissa restituant. Cum ea, quæ optauerint, consequantur. Si artibus moras nectant, ad solutionem debiti coarctandi sunt. 1. §. Et si quid eo nomine in auro, vel argento vel ceteris rebus mobilibus datum fuerit: traditio sola sufficit, & contractus habebit perpetuam firmitatem: quoniam collatio rei immobilis inita, integra fide ac ratione cumulat. 2. §. Quod si prædium rusticum vel urbana placitum continebit: scriptura, qua ea in alium transferat, emittatur, sequatur & traditio corporalis, & rem fuisse completam gesta testentur, aliter enim ad nouum dominum transire non possunt, neque de veteri iure discedere. 3. §. Quod si quis, dum solo communitario suffragio nititur, bona duxerit occupanda: reus temeritatis ac violentia retinebitur ac in statum pri-

am possessore ducetur, eo a petitione excluso, qui non dubitauit innuadere, quod petere debuisset.

S V M M A R I A.

1. Suffragium quid?
2. Accipit an aliquid honeste possit ob suffragia, & an acceptum repeti possit?
3. Acceptum ob turpem causam repeti potest.
4. Promissum ob suffragium an debeatur?
5. Sponsio proprie quid sit?
6. Spondere quid?
7. Promittens quid ob suffragium pacto citra stipulationem, an ubi consecutus fuerit, quod volebat, ex pacto teneatur?
8. Placitum est pactum.
9. Ex pacto non nudo etiam actio nascitur.
10. Pecunia, ob suffragium ferendum promissa, omnino debetur: Et qua actione ea petatur?
11. Commonitorium quid.
12. Salarium Aduocatorum, & honorarium ob suffragium promissum, quid differant?

SUFFRAGIUM quid fuerit apud Romanos in Magistratibus, a populo creandis in comitiis, vulgo etiam notum est. Hoc loco paulo generalius, eadem tamen significationis ratione, suffragium dicitur honorifica commendatio alicuius de aliquo, apud Principem aut populum, ad honorem aut beneficium aliquod a principe vel populo obtinendum comparata. Quæsitum est, an ob huiusmodi suffragium aliquid honeste accipiatur, an vero acceptum repeti possit? Et videri potest, non recte quidquam accipi ob huiusmodi suffragium. Nam qui suffragatus est, si hominem indignum commendauit, turpiter facit, & eo nomine turpiter accipit: si indignum commendauit, hoc ipso turpiter accipit, quia gratis commendare debuit. Argumento sunt hi, qui cum aliquam rem iure præstare cogentur, pecuniam acceperunt, ut præstaret: veluti si is apud quem res deposita erat, aut cui erat commodata, acceperit, ut depositum aut commodatum redderet, turpiter accipit, & tanquam ob turpem causam acceptum, repeti potest quod datum est, quia sua sponte reddere cogebatur. *l. ult. l. 4. in fin. de cond. ob. turp. causam dat.* Et constat veteribus valde improbatas fuisse eiusmodi nundinationes. Inter cetera exstat memorabile exemplum Alexand. Severi apud Lampr. in vita Alexandri. Nam cum quidam repertus esset ex eiusmodi nundinatione & venditione, quæstum facere, Alexander iussit conuictum fumo necari, cum hac inscriptione publice proposita: *Fumo periit, qui fumum vendidit.* Sed placuit Imp. hac constitutione: quod quidquid ob huiusmodi suffragium daretur, recte accipi. Quod si quid ob huiusmodi suffragium promissum erit, an debeatur? Et cautum est præcipue hac constit. conuentionem esse seruandam. Non obstat, quod dicimus, turpiter accipere eos, qui accipiunt, ut reddant, quod iure præstare cogebantur. Nam vnusquisque recte & honeste aliquem commendat, qui commendatione dignus est, sed commendare inuitus nemo cogitur, & ideo si ob commendationem accipit, turpiter non accipit. Argumento est is, qui accipit pecuniam, ut seruum furcæ domino indicaret, a quo seruus aufugeret. Nam domino seruum requirenti, honeste & ex officio humanitatis illi ser-

uum indicamus. Si tamé accepimus ob indicium, imo vero, & si ob indicium, quid promissum fuerit, acceptum recte accipitur, & promissum etiam vltro debetur. *l. solut. ff. de præscr. verb. l. 4. §. vltim. ff. de cond. ob. turp. causam.* Vnde intelligimus, multum interesse, vtrum quis iure humanitatis & amicitie aliquid facere debeat, an vero iure publico, & actione teneatur, ut faciat. Prior si accipit, ut faciat, non turpiter accipit: posterior, turpiter accipit, quia iure facere cogebatur. Exemplum autem Alexandri ad hanc causam non pertinet. Est enim constitutum aduersus eum, qui diceret, se honorum impetrasse, quem non impetrarat, & ad rem malam operam venditabat. Mendacium igitur & fumi verborum vindicati sunt ab Alexandro, non vero suffragium, de quo hic agitur. Constitutionis huius summa est: *Si quid ob suffragium promissum sit, valere conuentionem, & ad actionem nōdum re promissa præstita, & ad rei promissæ iam præstitæ acquisitionem.* Ad rem autem promissam priuata auctoritate occupandam non prodesse. Sed constitutio conuentionem valere vult, certis conditionibus. Primum igitur vult, hanc conuentionem valere ad actionem his conditionibus duabus: si & promissor sponsione se obstrinxerit, & præterea consecutus sit, quod optabat. In verbis prima hæc conditio est, *si sponsione se obstrinxerit*, sponsio proprie est stipulatio & promissio. Spondere est stipulanti promittere. *l. sponsio. de verb. sign. l. sciendum. §. dictum. ff. de edil. edicto l. 2. ff. de sponsa.* Et certum est, iure civili ex stipulatione actionem nasci. *Inst. de verb. oblig. in prin. de const. Inst. de act.* Hinc quæsitum est, si quis pacto citra stipulationem promiserit quid ob suffragium, an consecutus, quod volebat, ex pacto teneatur? Verba repugnant prima fronte. Nam sponsio, ut dixi, stipulationem significat, sed intelligere debemus, verbo sponsionis generaliter hic intelligi omne placitum, quo quis ob suffragium quid promiserit. Nā quod in principio ambiguum est, id paulo post declaratur in *vers. quod si prædium*. vbi quæ prius sponsio dicta erat, appellatur placitum. Scimus tamen placitum esse pactum. *l. i. in prin. ff. de pact.* Non obstat regulæ iuris, qua traditum est, ex pacto actionem non nasci. *l. iuris gent. §. sed cum nulla. & §. quinimo ff. de pact.* Nam hoc ita acceptum est, si pactum nudum esset. Ex pacto autem non nudo tamen minus actio nascitur, quam ex stipulatione. *l. legem. supr. de pact. l. iuris gent. cir. pr. & §. i. ff. de pact.* Non est autem nudum pactum, cum ego feci tuo nomine aliquid, ut dares mihi pecuniam. *l. naturalis. §. i. l. solut. ff. de præscr. verb.* Tale est autem pactum id, de quo hic agitur. Non enim simpliciter conuenit, ut promissor quid daret, sed ut daret, si is, cui promittitur, suffragatus esset; is suffragatus est, ut promissum acciperet, & fecit, ut commendatus honorem obtineret. Proinde non est nuda conuentione, sed ea, ex qua iure civili actio nascitur. Idque probatur euidenter exemplo. *dict. leg. solent. de præscr. verb.* Nam si indicaui tibi furcæ, ut mihi 10. dares, valet conuentione, estque ex eo actio præscriptis verbis, quia feci ut dares. Multo igitur magis idem dicemus, si suffragatus sis tuo nomine, ut pecuniam dares. Nam in suffragio inest opera & diligentia suffragatoris, in indicando, a fure nulla. Alteram conditionem ex constitutione accedere oportet, ut ex hac

ex hac conuentione sit actio. Conditio ita est, ut promissis optata sit consecutus, id est, vel honorem vel beneficium, cuius obtinendi causa suffragium sibi ferri postulauit. Vnde intelligimus, si is, qui suffragium ferre debuit, tulerit reuera, tamen ex conuentione nihil eum consequi debere, nisi etiam cum effectu tulerit, ut etiam obtineret, quod voluit. Quod videtur contra formam iuris constitutum esse. Nam hæc lex est in omnibus conditionalibus stipulationibus, ut cum quid sub conditione promissum est, debeatur, si conditio existerit. *l. a lite. de verb. obl. At in proposito promissor is proponitur, qui desiderauit sibi ferri suffragium, & ob reddendam vicem, id est, ad suffragium remunerandum sponsione se obstrinxit, ut est in prin. huius const.* Vnde apparet, pecuniam tamen ob huiusmodi suffragium ferendum promissam, id est, sub hac conditione, *si creditor suffragium tulerit*, deberi. Hæc conditio existit, si suffragium tulerit, et si non obtineat, quod vult. Constat enim, exempli gratia: Roma in magistratibus petendis multos fuisse competitores, pro quibus multi varie suffragia ferebant, de quibus tamen vnus tantum magistratum obtinebat, & nihilominus pro ceteris suffragia recte lata esse dicebantur. Proinde secundum rationem iuris pecunia hac conditione promissa, si suffragium tuleris, dici debuit, pecuniam tibi ex promissione deberi, si suffragium tuleris, quauis non obtineas. Idem confirmatur exemplo aduocati. Nam aduocatus si patrocinium tulerit, consequitur honorarium, et si non vicerit. Satis enim est eum fidem aduocationis implere. *l. vlt. in fi. de cond. ob. caus.* Respond. Hæc omnino vera esse, si ad rationem iuris communis exiguntur, pinde & idem de pecunia ob suffragium promissa dici debuisset. Sed notandum est, hic singulare ius, & ad aliquid nouum constitutum esse ab Imp. Nam non in hac rante parte constituerunt ius singulare, in hac causa, sed et circa acquisitionem rei promissæ ex hac causa ut mox dicetur. Non tamen caret constitutio ratione. Nam cum Imp. magis contrahentium rationem habuerunt, quam verborum, & existimauerunt, in pecunia ob suffragium ferendum promissa, nō tam de actu suffragandi, quam de effectu contrahentes cogitasse. *arg. in l. si venditor ff. de seru. export.* His conditionibus duabus concurrentibus erit actio ex superiore conuentione. Quæritur, quæ actio, et si stipulatio interuenit, certo conditio erit. *Inst. in de verb. obl. in prin.* Si non interuenit, erit actio præscriptis verbis, ut esset ex hoc negotio, si tibi seruum furcæ indicassem, ut mihi quid dares. *leg. solent. ff. de præscr. verb.* Quod si placet ob suffragium ante hæc tempora visam esse illicitam conuentionem interpositam, dicemus hac constitutione nunc primam hanc actionem constitutam videri, proinde esse conditionem ex lege. *l. vnica. ff. de cond. ex lege.* Hæc de actione. Valet præterea superior conuentione ad rei ex ea causa traditæ acquisitionem, sed & hac parte ius singulare constitutum est, ut in causa noua. Nam si res mobiles ex hac conuentione creditori traditæ sint, statim dominium transfertur, nulla etiam scriptura interposita, idque ex iure communi est. *§. per tradit. Inst. de rer. diuis.* Sed si prædia & res immobiles ex hac causa promissæ sint, placet, quantum in iis rebus vltro a promissore traditis, tamen dominium in accipientem non transferri, nisi instrumentum

interpositum sit, quo declaratur, ea prædia easque res ob suffragium ferendum promissas esse, & ex ea causa esse traditas. In quo, ut dixi, ius singulare constitutum est, & præter rationem iuris. Nam scripturæ & instrumenta omnia tam priuata quam publica ad substantiam rei gestæ nihil pertinent, & quod gestum est, sine instrumentis valet, si aliunde habeat probationem. *l. 4. ff. de fide instr. l. 4. de pign. l. instr. & l. seq. in fi. de fid. instr.* Non prodest aut superior conuentione ad res promissas priuata auctoritate occupandas. Quod si quis occupauit, pœna hic constituitur, ut qui occupauit, violentie reus teneatur. Sic enim legendum est, non ut vulgo retineatur. Hic enim incipit tenere, cum prius non tenebatur. Is autem dicitur retineri, qui & prius tenebatur. Hæc pœna continet duplicem pœnam. Criminalem vnā, alteram pecuniariam. Nam & de vicriminis accusatio constituta est aduersus omnes, qui vim fecerunt legibus Iulii de re publica & priuata. *§. recuperare. Inst. de interd. §. Item lex Julia. de vi in fi. de pub. ind.* Pœna hic quoque pecuniaria constituta est, & ea rursus duplex. Vna, ut qui rem debitam occupauit, is actionem amittat, quæ pœna hic expressa est, in fine. Altera est, ut tantundem vim passo restituere cogatur. *l. si quis in tantum. in fi. vnde vi.* Notandum est, constitui hanc pœnam his verbis, aduersus eum qui commonitorio tamen de suffragio nitatur. Commonitorium Alciatus interpretatur conuentionem tacitam de suffragio sine scriptura interpositam. *lib. 2. tit. de ed. c. 1. 4.* Sed recte Bossonius in lex icōmmonitorium hoc interpretatur scripturam & instrumentum de suffragio interpositum. Nam omnis scriptura, & omne instrumentum commonitorium est. Fit enim de rebus, ut de iis gestis nos commonefaciat. Vnde & instrumenta a veteribus dicuntur monumenta. *l. Celsus. de probat.* Vtrumque a monendo, ut ex eadem origine eandem significationem esse appareat. Vnde intelligitur locum hunc ita legendum esse, ut legitur in C. Theod. sub eod. tit. *si quis solo commonitorio de suffragio nitatur.* Hic enim designatur nō commonitorium suffragium, cuius verbi nulla esset idonea sententia, sed commonitorium, id est, instrumentum de suffragio commonitorio. Coercetur autem is, solum, qui occupauit rem promissam, cum solo commonitorio vteretur propterea, quod sic ad conuentionem & instrumentum voluntas domini accesserit, occupatio impunita est. His expositis, nobis animaduertendus est & cauendus vulgaris error de hac constit. Vulgo enim interpretantur hanc constit. & de patrocinio aduocati, & præcipue de salario, quod pro patrocinio iis præstatur, ut indicat Accursii interpretatio in Epigraphe. Hic error satis refellitur. Primo significatione & usu verbi. Nemo enim vnquam Latinorum patrocinium, suffragium appellauit. Qui error ob id recte notatus est ab Andr. Alc. in supra citato loco, & a Duareno *lib. 2. disp. c. 21.* Sed parum ad rem pertinet verbi significatio, nisi in re multo magis peccaretur. Nunc autem hæc constitutio nullo modo salario aduocatorum conuenire potest: quod ut certo statuatur, sciendum est, inter salarium tamen aduocatorum, & honorarium promissum ob suffragium tres esse differentias. Prima est, quod salarium aduocatis etiam citra vllam conuentionem debetur, & peti potest conuentione extraordinaria, & stima-

turque a magistratu ex circumstantiis, & personæ, aduocati, & causæ. l. 1. §. in honorar. ff. de extraord. cognit. At honorarium ob suffragium latum citra cōventionem nulli debetur. Nam huius honorarii petitioni hæc conditio dicta est hac constitutione, si quis se sponsione obstrinxerit. Secunda differentia est in quantitate harum rerum. Nam si honorarium aduocato cautum sit, id ex cōventione exigere potest, dummodo non sit cautum ex quota litis, vt vulgo loquuntur, id est, dummodo non sit pactus aduocatus certam partem emolumenti ex victoria, vt tertiam, dimidiam. Sed ita, dummodo promissio non excedat in singulis causis 100. flor. d. l. 1. §. si cui cautum. ff. de extr. cognit. At pecuniæ ob suffragium latum promissæ nullus modus hac constitutione statuitur: quinimo recte etiam prædia ob hanc causam promittuntur, quæ 100. fl. longe superare solent. Tertia differentia est, quod aduocatus honorarium cautum recte petit, & acceptum retinet, si fidem aduocationis impleuerit, quamuis nō vicerit. l. vlt. inf. de condic. ob caus. dat. Contra pecuniā ob suffragium latum promissa hac constitutione non debetur, nisi promissor præter suffragium etiam optata sit cōsecutus. Caueamus igitur in posterum, ne hanc constitutionem de salario aduocatorum cum vulgo accipiamus.

AD TIT. IV. DE PROHIBITA SEQUESTRATIO-NE PECUNIÆ.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

1. Sequester quis?
2. Sequestrare quid?
3. Sequestri officium quod?
4. Pecunia nomine qua hic intelligantur?

Sequester est is, apud quem rem, de qua inter eos controuersia est, deponunt, ea lege, vt ei redderetur, qui vicisset. l. sequestr. de verb. sign. l. proprium. ff. de depos. Sed & is sequester est, apud quem rem controuersam iudex solus deposuit, quo modo sequester hic accipitur. Hinc sequestrare, pro apud sequestrum deponere, & sequestratione eiusmodi depositio est. Sequestri officium describit, in l. ei apud quem. §. 1. ff. de depositi. Pecuniæ & verbum idem hic significat, quod fere in aliis partibus iuris, id est, non numeratam pecuniam tantum, sed rem omnem, quæ petitur, id est, omnia corpora, vt est in l. pecunia. de verb. sign. Id ita esse, ratio constitutionis subiectæ indicabit. De prohibita autem sequestratione dicitur, non vt intelligamus, omnem sequestrationem esse prohibitam, sed intelligamus agi hic de sequestratione ea, quæ prohibita sit. Nam interdum prohibetur, interdum non, vt ex subiecta interpretatione patebit, ex qua etiam intelligitur, quam recte de sequestratione pecuniæ hoc loco, & hoc tractatu agatur.

Ad L. Vnicam.

Quotiens ex quolibet contractus pecunia postulat, sequestrationis necessitas conueniat. Oportet enim debitorem primo conuinci, & sic deinde ad solutionem pulsari: quam rem non tantum iuris ratio, sed & ipsa æquitas persuadet, vt probationes secum adferat, debitoremque conuincat pecuniam petiturum.

S V M M A R I A.

1. Iudex an postulante actore iubere debeat rem sequestro committi?
2. Sequestratio non prohibetur inter volentes, sed tantum si altero inuito postuletur.
3. Assertio actoris, qui intendit pecuniam sibi deberi, nihil in re mutat, si falsa est.
4. In pari causa potior est, qui possidet, & ubi paria sunt utriusque litigatoris iura, melior est conditio possidentis.
5. Conueniri quisquis potest in eo loco, ubi contractum est.
6. Obligatio omnis ex qua quid debetur pro contractu accipienda est.
7. Peculium serui quando possit sequestrari.
8. Suspecta persona qua?
9. Fructus rei immobilis possunt sequestrari tribus de causis.

Cum iudicio agitur, & pecunia seu res quævis petitur, quæri solet, quia forte debitoris, aut rei persona videatur suspecta, an cogendus sit rem petitam sequestrare? & an iudex postulante actore iubere debeat eam sequestro committi, vt deinde victori reddatur, siue is actor erit, siue reus, atque hoc modo victori cōsuletur? Hic de hac re ita cauetur, quotiens ex contractu pecuniæ postulat, vt sequestrationis necessitas conueniat. Qua definitione comprehensa sunt tria hæc, prohibitio sequestrationis, causæ, in quibus sequestratio phibetur, & res quæ prohibeantur sequestrari. Primo iubetur conuenire necessitas sequestrationis. i. vetatur iudex imponere debitori seu reo necessitatem rei petitæ sequestrandæ, siue possessione amissa rem petitam apud sequestrum deponere. Vnde intelligimus, inter volentes sequestrationem non prohiberi, tantum prohiberi, si altero inuito postuletur. Ratio prohibitionis subiecta est, quia debitorem oportet, primo conuinci, & sic deinde ad solutionem pulsari, id est, vrgeri. Addita est ratio rationis, quæ consideranda est. Quia hoc & iuris ratio, & æquitas persuadet. Iuris rationem intelligunt Imp. formam iuris & ordinem iudicii iure constitutum in rebus persequendis. Est autem hic ordo, qui in primis nobis notandus est. Eum qui aliquid petit, oportere probare id, quod intendit, si negetur, & probare legitimis modis, atque ita negantem reum conuinci, conuictum condemnari, condemnatum sic deinde remediis iuris ad solutionem vrgeri, nempe pignoribus captis & distractis, vnde iudicatis satisfiat. Hic ordo præscribitur in l. negantes. inf. de obl. & act. §. l. 1. inf. de execut. rei iud. Hic ordo iure constitutus declarat, non esse mouendam possessionem rei suo loco, nec quidquid sit rei, attingendam esse, priusquam ille conuictus & condemnatus fuerit. Ex quo efficitur, rem eius quamuis petitam sequestrandam non esse, sed in suo loco manere debere rei possessionem. Et hoc ius ita constitutum est. Sed quæuis auctoritate constituentium hoc ius non niterent, tamen per se æquissimum est, vt quamuis constitutum non esset, tamen constitui debuerit. Idque est quod de æquitate subiicitur. Est autem æquum duabus de causis. Primo, quia affirmatio actoris, qui intendit pecuniam sibi deberi, nihil in re mutat, si falsa est, l. assertio. ff. ad munic. ac fieri potest, vt falsa sit. Certe nunc an vera sit, non constat, nec prius constabat, quæ probauerit. Proinde æquum est, propter eam affirmationem

mationem nihil in iure debitoris mutari, nihil in causa innouari. Vnde & illud constitutum est, etiã appellatione interposita, tamen nihil nouari oportere aduersus debitorem: multo minus reo nondum condemnato, & appellatione non interposita, tit. nihil innouari appell. interp. ff. Deinde cum actor intendit sibi deberi, & reus negat se debere, ac neuter probat, quod dicit, hætenus apparet, parem vtriusque esse causam. In pari causa potior esse debet causa possessionis, vel verius, par esse debet effectus causæ apud vtramque partem, vt qui prius non possidebat, etiam nunc non possideat, qualis est actor. Qui autem prius possidebat, etiam nunc possideat, qualis est reg. l. in pari. de reg. iur. Et hoc est, quod dicitur, ubi paria sunt utriusque litigatoris iura, meliorem esse conditionem possidentis, quia in suo loco maneat possessio. §. retin. Inst. de interd. Hæc ratio posita ostendit, quibus in causis sequestratio phibetur. Constitutione expressum est prohiberi, quotiens ex contractu agitur. Itaque videri possunt his verbis excludi quasi contractus, maleficia, quasi malef. Sed generaliter definiendum est, siue pecunia petatur ex contractu, siue ex quasi contractu, vt negotio gesto, siue ex maleficio, siue ex quasi maleficio, nunquam debitorem, cum quo agatur, cogendum esse, pecuniam quæ petitur sequestrari, nunquam iudicem eam pecuniam ablatam sequestri committere, & generaliter in omnibus actionibus in personam, ex quibus petitur, quod nobis debetur, non res nostra, quæ nobis ablata est, vt in conditione furtiua. In his, inquam omnibus cessare sequestrationem, id primum euidenter efficitur ex subiecta constitutionis ratione. Nam ideo iubetur conuenire sequestratio, quia oportet debitorem prius conuinci, sic deinde per præhensionem rerum eius eum ad solutionem vrgeri. Hæc ratio ad omnes debitores pertinet, vt loci, quos supra citauimus, ostendunt, & præterea æquitas illa, quam declarauimus. Proinde in omnibus idem ius de sequestratione statuendum est. l. illud. ad l. Aquil. Mouere nos non debet, quod in constit. dicitur, quotiens ex contractu agitur. Nam potius ex hoc verbo colligi oportet, idem ius in omnibus actionibus in personam, in quibus agitur de eo, quod debetur, idem statui debere. Nam sic est usus iuris. Quotiens lege aliquid constituitur, de eo quod contractum est, toties omnis obligatio, quæ ex aliis causis nascitur, pro contractu habenda est, ubi manifesta ratio eas causas obligationis non distinguat. Exempli gratia. Ius ita est: vnumquemque conueniri posse in eo loco ubi contractum est. l. heres. §. 1. & vlt. ff. de iud. l. 3. ff. de reb. aut. ind. possid. Iuris auctores in iis verbis contractum interpretantes, ita definiunt, omnem obligationem, ex qua quid debetur, pro contractu accipiendam esse. l. oem. ff. de iud. Eadem ratio ostendit, quid hoc loco pecuniæ verbo intelligi oporteat, nempe intelligi oportere non pecuniam numeratam tantum, sed rem omnem quæ debeat: quia in omnium rerum debitoribus semper verum sit, quod subiicitur, debitorem oportere primo loco conuinci, sic deinde ad solutionem vrgeri. Definitione generali posita in actionibus in personam, siue in omnibus iudiciis, in quibus petitur, id quod debetur, apparet, sequestrationem imponendam non esse debitori, siue persona debitoris suspecta sit, siue non sit, nec quidquid referre, pecunia sit, quæ petitur, an alia re,

& in ceteris rebus, vtrum sit res mobilis, quæ auferri possit, an vero immobilis. Sed hoc ius in actionibus in personam vt hic constitutum est, ita & locum habet. Non ita in actionibus in rem, & iis quibus rem nostram petimus, aut tanquam nostram vindicamus. In iis vt plurimum sequestratio phibetur. Interdum tamen admittitur, quod ex variis locis collectum accipitur. Admittitur autem interdum in his iudiciis, rei petitæ sequestratio, interdum fructuum. Res petita si immobilis est, nunquam sequestratur, quia non est periculum, ne debitor eam auferat, cum loco moueri non possit. Sin res petita mobilis est, interdum etiam sequestratio admittitur, idque receptum est tribus in causis. I. Cum seruus, qui antea pro seruo possidebatur, ex possessione seruitutis in libertatem proclamatur, & dominus cum in seruitutem reuocatur, & idem petit sibi restitui peculium omne, quod apud seruum erat. Nam hic placuit, dum de causa liberali cognoscitur, peculium totum serui deponi, & sequestrari. l. 1. §. super. inf. de asser. 10. Quod ius habet hanc rationem. Nam cum seruus ex possessione seruitutis in libertatem proclamatur, & si dominus eum petat in seruitutem, tamen idem & petitor & possessor est, quia prius erat in possessione seruitutis. Ideo non debet seruus frui commodo possessoris, cum ipse seruus non sit. Sed rursum quia iniquum est, peculium restitui domino, priusquam vicerit, se dominum esse, ob id res eo deducitur, vt apud neutrum debeat esse possessio peculii, quam ob causam deponi oportet. Altera causa est: si cum vero possessore rei agatur, sed eius persona suspecta sit, & ideo periculum sit, ne cum re auferat. Quo casu consideratur ab eo, vt satisfiat rei petitæ nomine, si non satisfiat, placet rem controuersam deponi, vt & actori consulatur. l. fideiussor. §. vlt. ff. qui satisf. cog. l. solam. in fin. ff. de offic. præsid. Suspecta autem persona hic intelligitur, quæ in eo territorio, in quo agitur, immobilis non possidet. Non suspecta, quæ possidet, arg. in l. sciendum. ff. qui satisf. cog. Tertia causa est, cum debitore iam condemnato ad executionem rei iudicatæ ventum est. Nam si hic debitor ab executione appellet, vt interdum potest, & recipiatur eius appellatio, placet, non aliter eam recipi, quam si res mobilis, de qua agebatur, apud sequestrum deposita sit, ne scilicet malitiose debitor hac appellatione abutatur ad rem retinendam. l. ab execut. inf. quorum appell. non recip. Fructuum quoque rei immobilis sequestratio recepta est itidem tribus de causis. I. Si fructus rei depopulentur. i. deperdantur & dissipentur a possessione. l. Imp. §. vlt. ff. de appell. Illic quidem agitur de possessore, qui post appellationem fructus depopuletur: sed idem probandum est, et si ante appellationem idem faciat, quoniam nihil magis appellatione pendente innouari oportet quam ante. Idem præterea receptum est, cum possessor rei immobilis condemnatus ab executione appellat. Nam si recipitur eius appellatio, placet idem hic seruari, quod in re mobili petita, vt quemadmodum res mobilis sequestratur, sic in re immobili sequestrantur fructus. dicta leg. ab execut. infra. quorum appellat. non recip. Postremo idem ius receptum est in hac specie, cum coloni, qui antea agrum possidebant, vt coloni, postea ceperunt possidere vt domini. Nam hic si dominus agrum suum vindicet, placet veteri eius possessioni hoc tribui, vt dum

caussa disceptatur fructus deponantur. *l. litib. infra de agric. li. 11.* Præter has causas sequestrationis nullas præterea legimus. Nam ad sequestrationem nihil pertinet. *l. 1. §. iure. §. seq. ff. de coll. bonor.* vbi filius emancipatus cum fratribus, qui in potestate fuerunt, ad successionem veniens, iubetur bona sua fratribus conferre, aut de conferendis idonee cauere, vel fideiussoribus datis, vel pignoribus. Ni ita caueat, curator iis bonis constituitur. Nihil inquam hoc exemplum ad sequestrationem. Nam curator non est sequester. Curator constituitur bonis, de quibus controuersia non est, vt hic. Non deponitur apud sequestem, nisi res, de qua controuersia est. *l. sequester. de verb. sign.* Non debet etiam ad sequestrationem referri species. *l. si cum dotem. §. sin autem. versic. si vero. ff. sol. matr.* vbi maritus uxorem, si furiosa est, alere iubetur, nisi alat, bona mariti sequestrantur, vt alatur ex fructibus. Illic sequestrari improprie dictum est. Nam nec in ea specie de bonis mariti vlla controuersia est. Iam autem dixi, sequestrationem non cadere, nisi in rem controuersam. Ex his intelligi potest, in sequestratione non esse obligationem, seu, sequestrationem ex obligatione non peti, multo minus nasci ex contractu. Sed quæstio omnis de sequestratione pertinet ad ordinem iudiciorum seu ad rationem iuris nostri obtinendi. Nam cum res aliqua iudicio petitur, quæritur, vt initio dixi, an necesse habeat reus postulante actore rem petitam sequestrare. Dicimus necesse non habere. Refragari enim & naturæ æquitatem, & iudiciorum ordinem, qui præscribit, prius debitorem conuinci oportere, quam ad solutionem, aut alicuius rei præstationem urgeatur. Vnde etiam intelligitur, quam non idoneo loco hæc quæstio interposita sit.

AD TIT. V. DE CONDICTIONE INDEBITI.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 Ratio continuationis.
- 2 Causa pro conditione est non tantum in testamentis sed etiam in contractibus.
- 3 In contrahendo quicquid agitur etiã tacite pro cauto habendum est.
- 4 Conventiones tacite, non minus valent quam expressæ.
- 5 Negotium gerere inter aliquos nihil aliud est, quã contrahere.
- 6 Indebiti conditio an sit ex contractu?
- 7 Error facti certissimo iure nulli nocet.
- 8 Numeratio nulla obligationem parit, vbi id agitur, vt qui accipit non obligetur.
- 9 Indebiti obligatio recte comparatur mutuo.
- 10 Donari intelligitur, quod nullo iure cogente datur.
- 11 Donati nulla est repetitio.
- 12 Error non habet consensum.
- 13 Liberalis nemo intelligitur in necessitatibus.
- 14 Debitum sub conditione, ea non existente non debetur, quod & verum est si ea falsa sit.

MVtuo exposito & conditione, quæ inde nascitur, quod factum est sub tit. *si cert. petat. sup. re. etus* ordo docendi postulabat, vt fieret, quod in Inst. factum est sub tit. *quis. ma. re. cor. obl. nempe, vt*

subiicerentur eiusdem generis species, id est, contractus reliqui, qui re fiunt, vt pignus, commodatum, depositum. Sed † aliud compositoribus visum est, & in compositione Pandect. & compositione C. Nam eos contractus, procul hinc remouerunt. In quo videntur hanc rationem secuti esse, quod placeret de iis agi contractibus mandati. Item de emptione & venditione. Item locati & conducti. Fortassis ob hanc causam, quod hi omnes coniungantur, quod sint omnes bonæ fidei. *§. act. autem quædam. Inst. de act.* Conuenientius autem videtur, cum obligationum causæ exquiruntur, quod sit, cum dicimus, obligationem nasci ex contractu & similibus causis, vno genere causæ proposito, ei generi adiungere species subiectas. Propositi sunt autem contractus qui re fiunt, ex quo genere est mutuum. Conueniebat igitur contractus eiusdem generis eodem ordine subiici. Sed hoc ad rationem docendi pertinet. Ceterum in renihil mutat. Nunc autem subiiciuntur aliæ species contractuum, qui & ipsi re fiunt, de quo ita statuendum est: Cum aliquid ob causam datur, nasci solet vt plurimum inter dantem & accipientem obligatio, vt qui accepit, reddat, quod accepit. Ex hac obligatione nascitur conditio dati, id est, repetitio dati, quæ in personam actio est. De iis obligationibus & rerum conditionibus tractatus deinceps subiicitur. Quam recte subiiciatur, ex eo intelligemus, si cognouerimus, ex qua causa hoc genus obligationis nascatur. Nascitur autem, vt mihi videtur ex eo genere contractuum, in quibus obligatio re contrahitur, itidem, vt in mutuo. Quod igitur obligatio ex contractu est, recte in tractatione contractuum reposita est. Quod autem contractus re fit, conuenienter de hoc genere obligationis hoc loco subiicitur, vbi de contractibus qui re fiunt, tractari coeptum est. Vtrumq; autem quod posuimus, nobis demonstrandum est. Primo dicimus, cum quid ob causam datur, & hinc dati obligatio & repetitio est, hanc obligationem ex contractu esse. Est enim ex consensu, proinde ex contractu, quia contractum recte definimus duorum pluriumue placitum & consensum, ex quo alter alteri obligat, vt initio huius libri pluribus exposuimus. Obligationem autem hæc ex consensu esse, propositis speciebus huius generis, intelligitur. Huius generis species duæ sunt inter ceteras: Repetitio indebiti soluti, & repetitio eius, quod ob causam futuram datum est, nec causa secuta est. Cum tibi indebitum soluo, quod debitum puto. In hoc errore soluo tibi, quia debeo, seu, ob hanc causam, quia debeo. i. causa pro † conditione est, non tantum in testamentis. *l. 1. infra de condit. insert.* Sed etiam in contractibus. *l. 3. l. si repet. infra de cond. ob. caus. dat.* Itaque cum indebitum tibi soluo, perinde e. l. quasi ita soluam ac debitum esset. Quisquis sub conditione aliquid dat, sub contraria conditione dare non intelligitur: Et e conuerso: quisquis sub conditione aliquid accipit, sub contraria conditione accipere non intelligitur: vtpote nihil interest, an dicam, *soluo tibi si debeo*: an vero ita, *Si non debeo, solutum nolo*. Et vice versa, quod sub conditione adimitur seu non datur, id sub contraria conditione accipitur seu datur. *l. quib. dieb. §. 2. in fin. l. aliquando. in fin. ff. de condit. & demon.* Ex hac datione conditionali nascitur ea obligatio, quam dixi, vt si non debeo, reddas quod accepisti, quia ea lege & conuen-

conuentione acceperas. Hæc autem & lex & conuentionio contractus est. Ex contractu igitur hæc obligatio est. Non debet mouere nos, quod hæc conditio & conuentionio aperte non exprimitur, *si non debeo, datum nolo*, satis est, si ex eo quod fit, aperte intelligitur. Satis autem intelligitur, ex præcedenti conditione, cum, vt dixi, quidquid sub conditione datur, vi ipsa & necessitate consequentiæ sub contraria conditione non dari intelligatur. Est igitur conuentionio, etiam si est tacita, proinde & contractus. Nam † in contrahendo quidquid etiam tacite agitur, pro cauto habendum est. *l. 3. ff. si cert. pet.* Præterea notissimi iuris est, conuentiones † tacitas non minus valere quã expressas. *l. 2. l. 4. in pr. ff. de pact.* Cum autem aliquid do tibi ob causam, vt meo nomine Romam eas, vel vt mea negotia geras, perspicuum est, in his verbis tacitam conuentionem esse sub contraria conuentione, *si nõ ieris, si non gesseris, non do, aut reddes*, ex ea. *defini. q. sup. posui.* Ex hac autem conuentione obligatio nascitur, atq; hæc conuentionio contractus est. Obligatio igitur ex contractu, non aliunde. Hæc ita esse, certa auctoritate confirmatur. Nam in *l. si in area. ff. de condit. indeb.* diserte Iulianus scribit, ideo indebitum soluto repetitionem soluenti dari, quia interdantem & accipientem negotium geritur, & negotium geri intelligit contrahi, vt patet ex præcedentibus eius verbis, & præterea † negotium gerere inter aliquos nihil aliud est quam contrahere. *l. solent. ff. de præscr. verb.* In eo autem, quod ob causam datum est, etiam obligationem consensu contrahi non obscure declaratur in *l. si extraneo. ff. de cond. caus. dat.* vbi dicitur: Eum qui pecuniam dedit in dotem, sibi prospicere in eum casum si dos non erit, id est, si nuptiæ secutæ non sint. Prospicere & sibi consulere & prouidere. Consulimus & prouidemus nobis factio. *l. annus. ff. de pact.*

Sed huic sententiæ quædam opponuntur, de quibus breuiter respondebimus. Primo, quod in eo, qui indebitum soluit, nulla conuentionio est de pecunia repetenda: quinimo qui putat se debere, in hoc errore soluens, hoc animo est, vt nunquam repetat. *§. item is. Inst. de obl. qua ex quasi contract.* Iam respondi, nullam hic conuentionem esse apertam de pecunia repetenda, sed esse tacitam, quæ eam vim habeat, atque si esset expressa. *l. 3. ff. si cert. petat.* Tacitam intelligi ex contraria conditione prioris conuentionis. Deinde opponuntur hi loci, in quibus dicitur, conditio indebiti & similes, esse ex æquo & bono. *l. in summa. §. quod ob rem. l. hac conditio. seq. ff. de condit. indeb.* Respondetur. Vtrumque verum est, has obligationes & conditiones ex contractu esse, nec minus ex æquo & bono. Quod in his negotiis consensus est, vt res data reddatur, hic obligatio iure constituto ex contractu nascitur, non ex æquo & bono: sed quod consensum esse interpretamur, id non iure summo fit, sed benignitate interpretationis, id est, aliis verbis ex æquo & bono. Nam si subtilitatem rerum sequi volumus, is qui putat se debere, & animo soluendi dat, nec aliud spectamus, omnino hoc animo est, ne vnquam repetat. Nec dici potest, eum de repetenda cogitare, quia omnino se debere existimauit. Sed quia apparet eum soluere sub conditione, si debet, aut quia debet, ex eo, quod vi contrariam conditionem intelligimus, & contrarium animum, si non debet, red-

datur, quod dat. Sed ex aduerso repugnat priori sententiæ. *§. is quoque. Inst. de obl. qua ex quasi contract. oblig. §. item is cui. Inst. de obl. ex quasi contract.* vbi de sententia Caii veteris Iuriconsulti, quæ existat in *§. is quoque. l. ex maleficio. ff. de obligat. & actio.* diserte scriptum est, indebiti † conditionem non esse ex contractu, quia qui indebitum soluit, animo soluendi dat, non obligationis contrahendæ causa. Respond. Pace summi Iuriconsulti dictum sit, hæc ratio aduersus illum conuertitur: Nam si is, qui indebitum soluit, ideo repetitionem non habet, quia animo repetendi, & contrahendæ obligationis non dedit, consequens est, si animo repetendi & obligationis contrahendæ dedit, esse repetitionem, quoniam contrariarum causarum contraria sunt effecta. At in eo, qui indebitum soluit, duplex est animus: Est animus soluendi sub conditione, si debitum sit, quod soluit. Est etiam animus repetendi sub contraria conditione, si debitum nõ sit, vt ostendi. Si priorem animum spectamus, fateor oblig. ex contractu non nasci: sed si posteriorem spectamus, obligationem nasci necesse est, etiam auctore Caio. Vtrum igitur hic animum spectare debemus. Nam vtrumq; cum sit contrarius, spectare non possumus. Et certum est, in eo errasse Caium, quod putauerit prioris animo soluendi esse spectandum. Hunc enim in hac re spectare non possumus: idq; duobus evidentissimis argumentis conuincitur ex principiis iuris sumtis. Nam si animum soluendi spectamus, spectamus errorem soluentis. Putabat enim per errorem se debere, quod non debebat. At errorem soluentis spectare ius vetat, alioquin error facti illi noceret. Nunc autem error † facti certissimo iure nulli nocet. *l. error. l. regula. ff. de iur. & fact. igno.* Alterum argumentum est et euidētius & certius. Nam si in eo, qui indebitum soluit, spectamus animum soluendi, non modo non nascetur obligatio ex contractu, sed ne vlla obligatio quidem nasci potest. Nam nulla numeratio obligationem † parit, vbi id agitur, vt qui accipit, non obligetur. *l. non omnis. ff. si cert. pet.* At qui soluendi animo dat, hoc animo est, vt nunquam repetat, & ideo, vt accipientem sibi non obliget. Ergo hunc animum si spectamus, obligatio nasci nõ potest. Caius autem vult obligationem nasci. Ergo ex ipsius sententia hunc errorem & animum soluendi spectare non debemus, nec possumus. Hæc sententia confirmatur in *l. eum qui ita. §. qui sibi aut filio. ff. de verbor. obligat.* vbi Iulianus scribit, eum qui soluendi animo dat, non dare animo obligandi eum, qui accipit. Quod si animum soluendi in hoc solvente spectare non possumus, restat vt alterum animum repetendi spectemus. Et vere eum spectare debemus duabus contrariis de causis.

Primo, quia hic animus ex vero est, non ex falso errore. Veritatem autem sequi debemus, non errorem soluentis. Deinde quia hoc animo efficitur, vt qui indebitum accipit obligetur, sine quo animo numeratio accipientem obligare non potuit. *dicta leg. non omnes. ff. si certum petat.* Verior igitur est aliorum iuris auctorum sententia, Omnem hanc indebiti obligationem ex contractu esse, seu negotio gesto, quamuis negotium id non exprimat aperte, quæ sententia est Iuliani, in *l. si in area. ff. eod. de condit. indebit. in leg. is qui commodatum. ultimo. ff. commodati.* Vbi hæc obligationes &

repetitionis dati sunt ex contractu, ut ostendimus, ita sunt ex eo genere contractuum, qui re perfici dicuntur. Quamobrem de iis recte hoc loco tractatur. Nam ut mutuum dicitur re contrahi, quia nemo ex mutuo obligatur, nisi qui rem acceperit, quā reddat: sic perspicuum est neminē ad reddendum obligari, quod datum est, nisi prius datum sit. Igitur ut ex mutuo, obligatio ex re data proficitur, nam ideo dicitur re contrahi: sic & hoc genere obligationis obligatio ex eadem causa nascitur. Ideoq; recte comparatur indebiti & obligatio mutuo. *§. is quoque qui. Inst. quib. mo. re. contr. obl.* Diximus cum quid ob eam datum est, si inde obligatio nascitur, nasci eam ex contractu, & eo genere contractus, quod re perfici dicitur. Ex quo intelligi ratio potest tractationis horum contractuum hoc loco collocandæ, sed totum hoc diximus, si obligatio nascitur. Non enim semper obligatio nascitur inter dantem & accipientem, sed nascitur ut sunt causæ dandi, & ob hanc causam hæc causæ dandi suis quoq; titulis distinguuntur, ut intelligat, an ex iis, & quæ obligatio nascatur. Hinc varietas illorum sequentium titulorum, de hoc genere. Cum quaeritur, an re ob causam data obligatio nascatur, & obligetur ad reddendum is qui accepit, hæc distinctio est iure tradita. Interest utrum quid ob causam præteritam detur, an vero ob futuram. Ob præteritam, veluti ut Stychum manumittas, ut mihi Pamphilum des, ut eas Romam. Quod ob causam præteritam datur, si causa vera est, repeti non potest. Nam si debitum solutum est, debitum repeti non potest, ut dicitur in conditione indebiti: si in debitum fuit, donatum est. Donari & enim intelligit, quod nullo iure cogente datur. *l. donari. ff. de reg. iur.*

10 Porro donati & nulla repetitio est. *l. si repetendi. infra de edicto ob causam datorum.* Quod si quid ob causam falsam præteritam datum est, interdum non repetitur, interdum repetitur pro conditione causæ ob quam datum est. Nam aut causa præterita voluntariam præstationem habet, etiam si vera esset, veluti: quia negotia mea curasti. Aut causa cum necessitate præstat, & obligatione coniuncta est, si vera esset, veluti, si dem tibi ideo, quia pater meus tibi debuit, cui ego successi. Si causa voluntariam præstationem habet, id est, eiusmodi est, ex qua quid præstat, indebitum præstat, etiam si vera esset, ob eam causam datum repeti non potest, etiam si per errorem datum sit, & causa falsa sit, utpote, si negotia mea vere curasti, tamen ob eam causam tibi non obligor, ut præstem mercedem operæ, quoniam cura illa beneficii est & liberalitatis, ex qua me obligare noluisse. Si ideo tibi dem nominatim hac causa adiecta, quia negotia mea curasti, quia me in illa causa defendisti, non possum repetere quod dedi, quamvis negotia mea non curaveris, quamvis me non defendideris, & ego falso mihi persuaserim te curasse, & me a te defensum esse. *l. in summa. §. id quoque. l. damus. ff. de cond. indeb.* Hoc quia prima fronte contradici debuisse videbatur, propterea quod in errantē nullus est consensus, ideo ratio adiecta est a Paulo, *in d. l. in summa. §. id quoque.* Est autem hæc: quia qui ob causam præteritam, ex qua non teneretur, si vera esset, quod dedit, donatum voluit. Est autem, ut dixi, iuris certi, donati nullam repetitionem esse. Donatum autem voluisse, qui ob hanc causam dedit, etiam si per errorem dederit, ex definitione superiori do-

nati intelligitur. Nam etiam si causa hæc vera esset, ut negotia mea curasses, tamen ego tibi non obligarer, id est, nullo iure cogere tibi quidquam eo nomine dare, proinde si dedi donatum, volui, quia ut iam dixi, donari intelligitur, quod nullo iure cogente conceditur. Sed tamen huic sententiæ quædam opponuntur. Primo, quod traditur, neminem errantem consentire, siue, errorem non habere consententem. *l. si per errorem. ff. de iurisdict. l. 2. de iudic.* Quare qui per hunc errorem dedit, consensu suo non impeditur, quo minus repetit, quia non consentit. Respond. Error non habet consensum, nempe in eare, in qua erratur. In proposito, is qui dedit, erravit in causa dandi. Putavit enim negotia sua gesta esse, quæ gesta non sunt. Illa causa errantis in hanc non consentit, quod verissimum est. Sed in re sua & rei suæ domino non erravit, neque erravit in eo, quod donatum voluit. Sciebat enim se non cogi, proinde cum rem suam tradidit, & cum donatum voluit, utrumque effectum habebit ex eius consensu, quoniam in iis non errabat, sed consentiebat. Deinde eidem sententiæ opponitur exemplum indebiti soluti. Nam si tibi 10. solvam, quia tu ea mihi mutuo dederis, si hæc causa falsa est, repeto, si solui per errorem. Ergo & ex prioris causa si solui, repetam. Quoniam utraque causa est præterita, & ob utramq; solvo per errorem? Respond. Multum hæc causæ inter se distant, cum ex causa aliqua non debui, & cum ex ea causa debui, si vera esset. Nam cum ex ea causa debui, si præsto, dono: sin autem ex ea causa debui, si vera esset, ex ea causa per errorem præstans non dono, quia ideo dedi, quia putabam necesse me habere dare. In necessitatibus, id est, in eo, quod quis necesse habet præstare, aut nemo & intelligitur liberalis. *l. rem legatam. ff. de adimen. legat.* Quod tamen dicitur, ob causam præteritam falsam datum repeti, si præstatio fuit voluntaria, non necessaria, in re dubia locum habet. In manifesta voluntate dantis id sequimur, quod actum est, & ideo si is, qui ob hanc causam dedit, ostendit, se datum non fuisse, nisi eam ita se haberet, sine dubio repetit, quia negotium gestum est. Hoc amplius, si quis dederit quid ob hanc causam: causa conditionaliter expressa repetitur, veluti do tibi 10. si negotia mea curasti. Hoc casu, si non curasti, repetitio est, quia conditio id efficit. *leg. demonstr. §. 1. in fin. ff. de condit. & demonstr.* Generaliter tenendum est, quod & sub conditione debetur, conditione non existente non datur. Item, quod sub conditione datur, conditione aut falsa aut non existente non dari. *l. conditiones. ff. de oblig. & act. tit. Inst. de verb. obl. §. condit.* Non idem ius est eius causæ præteritæ, quæ si vera esset, obligationem & necessariam præstationem adiunctam habuit. Ob hanc causam solutum si falsa est, dati repetitio est suis conditionibus. Hinc conditio indebiti, de qua titulus sequens, de ea dicitur *ad l. 1.* Quod si quib. ob causam futuram datur, hæc quoque causa ius suum proprium ut interdum dati conditio sit, siue reuera secuta sit, propter quam data est, siue secuta non sit. Interdum contra cessat conditio. Ad hoc genus pertinent tres hi tituli, qui postea sequuntur, de condit. ob causam dat. Item de condit. ob iurp. caus. item de condit. ex l. & sine causa. Quibus in locis hoc genus exponitur.

Ad L. I.

Pecunia indebita per errorem, non ex causa indicati soluta, esse repetitionem iure conditionis, non ambigitur. Si quid igitur probare potueris patrem tuum, cui heres exististi, amplius debito creditori suo persolvisse: repetere potes. *Vsuras autem eius summa præstari tibi frustra desideras, actione enim conditionis ea sola quantitas repetitur, qua indebita soluta est.*

S V M M A R I A.

- 1 Indebitum solutum cur repeti possit?
- 2 Solutum nihil est, nisi naturaliter datum sit.
- 3 Numeratio obligationem non parit, nisi cum id agitur, ut qui accipit, obligetur.
- 4 Solutione eius quod debetur, tollitur omnis obligatio.
- 5 Causa secuta, cessat repetitio eius, quod ob causam datum erat.
- 6 Debitum quid sit? Et debitorum diversa genera.
- 7 Naturaliter deberi quid intelligatur? & quid civiliter? & num. 6.
- 8 Promissum pacto naturaliter debetur.
- 9 Libertus manumissus, naturaliter debet operas patrino.
- 10 Parentes naturaliter debent alere, & bonis artibus suos instituere filios, filias educare & dotare.
- 11 Promittens in diem solvere, si ante diem solvat, siue per errorem siue consulto, dum putat se pure debere, non repetit.
- 12 Solutum ante constitutiones incertas existentes, quamvis per errorem repeti non potest.
- 13 Servus promittens quid iure civili non obligatur: secus iure naturali. num. 15.
- 14 Servi quoad ius civile pro nullis habentur.
- 16 Dominus pro manumisso servo solvens, quamvis per errorem, non repetit.
- 17 Pater & filius an invicem contrahere possint?
- 18 Solutum a patre filio, an repeti possit?
- 19 Obligatio qua non est, nonari non potest.
- 20 Pupilli nomine solutum, an repeti possit?
- 21 Pupillus, iure civili, sine tutoris auctoritate, non obligatur.
- 22 Civiliter quid debeatur?
- 23 Verba in l. cū effectu accipiuntur, non verbotenus.
- 24 Indebiti dua species.
- 25 Indebitum solutum quando quid intelligatur?
- 26 Solutum per errorem repetere potest is, qui exceptionem perpetuam habet.
- 27 Exceptiones temporales, debitorem non liberant, sed petitionem ad tempus differunt.
- 28 Maritus si solvat, ultra quam facere potest, solutum repetere non potest.
- 29 Exceptio perpetua, ut solutum repeti possit, non debet esse comparata in odium creditoris.
- 30 Exceptio Senatusconsulti Macedoniani unica, est in odium creditoris comparata.
- 31 Sciens indebitum solvens non repetit, quia donare vult.
- 32 Donari intelligitur quod nullo iure cogente datur.
- 33 Solutum dubitanter & titubanter an repeti possit?
- 34 Pecunia, ex causa indicati soluta, an repeti possit?
- 35 Actio cui datur, multo magis ei ad rem retinendam, datur exceptio.
- 36 Solvere per errorem quis dicatur?
- 37 Pecunia ex causa indicati soluta, nulla est repetitio.

- 38 Solutum ex causa iurifurandi an repeti possit?
- 39 Solutum ex causa transactionis an repeti possit?
- 40 Solutum ex causa pietatis an repeti possit?
- 41 Solutum scienter, sed imperite, an repeti possit?
- 42 Repetitio indebiti quid sit?
- 43 Actionum genera duo.
- 44 Nemo rem suam condicere potest, præter quā abfuerit.
- 45 Indebiti per errorem soluti traditio, an dominium transferat?
- 46 Dominium rei suæ, sine consensu nemo transferre potest.
- 47 Errans non consentit.
- 48 Pecunia indebita soluta, an etiam usura debeatur?
- 49 Usura, in strictis iudiciis non debentur citra stipulationem.
- 50 Usura, in bonæ fidei iudiciis, debentur ex mora.
- 51 Verbum, cedere, quid significet?
- 52 Usuris, obligatione sublata, locus non est.
- 53 Novando nemo conditionem suam deteriorē facit.
- 54 Fructus qui, veniant in conditionem indebiti.
- 55 Res soluta eadem ne reddi debeant? Et an etiam omnia ea, quæ, is, cui indebitum solutum est, per causam rei soluta, consecutus est.
- 56 Locupletior videtur is, qui in suo non est pauperior factus.
- 57 Locupletior ex re nostra, nostra iniuria fieri nemo debet.
- 58 Indebiti restitutio cur naturalis dicatur?
- 59 Lucrum rei ad quem pertinet, ad eum quoque dispendium pertinet.

Hoc rescriptum de repetitione indebiti soluti, de qua hoc titulo agitur, tria complectitur, in quib. fere natura huius causæ, & huius repetitionis continetur. Primum ostendit, quæ sit causa repetitionis ex indebitum soluto. Deinde quæ sit hæc actio, qua indebitum solutum repetitur, id est, quis sit effectus superioris causæ. Postremo quod in hac actionem veniat, seu quid hac actione consequamur. Causa huius repetitionis hac definitione brevis continetur: *Indebitum per errorem facti solutum, repeti potest.* Hæc definitio extat hoc loco, & in *l. 1. ff. eod.* & *§. is quoque. Inst. quib. mo. re. contr. obl.* solum in his locis deest facti. Tantum enim definitio traditur de indebitum per errorem soluto, neq; additur, *per errorem facti.* Sed hoc nominatim adiicitur in *l. fideicommissum. §. seq. inf.* & comprehensum est diferte in *l. cum quis. sup. de iur. & fac. ign.* Si quid horum deest, quamvis quid solutum sit, condici non potest. Hæc causa repetitionis quatuor res exigit, quarum una deficiente, cessat conditio. Primo exigit, *ut quid solutum sit.* Secundo, *ut indebitum sit, quod soluitur.* Tertio, *ut solutum sit per errorem.* Quarto, *ut solutum per errorem facti.* Primum exigimus, *ut quid solutum sit.* Quo verbo intelligimus, non esse repetitionem, nisi quid datum sit. Non est enim repetitio nisi dati, & non est solutum, nisi & naturaliter datum sit. *l. solut. ff. de solu.* Eodem verbo admonemur, hoc ita repeti, si datum sit ob causam præteritam, non quamlibet, sed datū sit ob causam, ex qua deberetur. Deniq; admonemur hic ita repetitionem esse, si quid solutum sit ut debitum. Nam quod ob causam præteritam voluntarie datum est, repeti non potest, etiam si falso tibi quis persuaserit, causam subesse, *ut ante ostendimus.* Secundum exigimus, quod solutum est, inde-

bitum sit. Debitum solutum repeti non potest, siue qui soluit, sciuerit, se debere, siue ignorauerit, duabus de causis. Primo, quia numeratio obligationem non parit, nisi cum id agitur, ut qui accipit, obligetur. *l. non omnis. ff. si cert. petat.* Qui autem debitum soluit, hoc animo est, ne unquam repetat: proinde nunquam repetet, cum non sit obligatus ad reddendum, qui accepit. Deinde qui debitum soluit, quodammodo ob causam futuram dat. Dat enim ut liberetur. Dando liberatur, quia debuit. Solutione tamen eius quod debetur, tollitur omnis obligatio, *in quibus. mo. sol. obl. in princ. Inst.* Proinde causa secuta est, ob quam solutum est: causa secuta cessat repetitio eius, quod ob causam datum erat. *l. i. ff. de cond. caus. dat.* At quid indebitum sit, ita intelligemus, si cognouerimus, quid sit debitum. Simpliciter, quid deberi dicitur. Est quod debebatur ciuilitate & naturaliter: est quod debebatur naturaliter tantum, non ciuilitate: est etiam contra, quod debebatur ciuilitate tantum, non naturaliter. Quod ciuilitate & naturaliter debetur, id demum vere debitum est. Proinde hoc debitum solutum citra controuersiam repeti non potest, quacunque opinione solutum sit. Nam ciuilitate & naturaliter deberi intelligitur omne, quod iure peti potest, cuius petitio nulla exceptione remoueat. Idque est, quod dicitur, *in l. debitor. de verb. sign.* debitorum eum esse, a quo inuito pecunia exigi potest. Ut possit exigi ab inuito, duabus his rebus continetur, quas diximus. Si iure peti potest, & si petitio nulla exceptione infirmetur. Iure peti potest, quod ex iis causis debetur, ex quibus iure ciuili nascitur obligatio, quae causae certae sunt, contractus, quasi contractus, maleficia, quasi maleficia, *§. i. ff. de iur. de obl. §. i. Inst. de act.* Petitio nulla exceptione remoueri potest, causa obligatione contracta nihil earum causarum interuenit, ex quibus exceptiones nascuntur, quod quale sit, explicatur in tit. *Inst. de except.* Est etiam, ut dixi, secundum genus debiti, cum quid natura tantum debetur, non iure ciuili. *l. i. §. vltim. ff. de const. pecun.* Id autem natura tantum deberi dicimus, quod iure peti non potest, cuius tamen debendi obligatio naturaliter subest. Hoc quoque genus debiti, cum de indebito soluto agitur, pro vero & iusto debito habetur. Et ita placet, quod naturaliter debetur, si solutum sit, quamuis per errorem solutum sit, repeti non posse, & quod idem est, obligationem naturalem impedire solutionis repetitionem. *l. si pene. in pr. l. si quid dominus. ff. eo. l. naturalis. ff. de obl. §. act. l. fideiusor. §. fideiusor. ff. de fideius.* Natura tamen debendi intelligitur, quod ita iure ciuili peti non potest, cum tamen natura, id est, iure gentium id dari oporteat. *l. cum amplius. §. is non debet. ff. de reg. iur.* Iure gentium dari oportet id, cuius debendi causa iure gentium & naturali ratione constituta est. Hae causae sunt duplices: quaedam sunt causae, ex quibus iure ciuili obligatio nunquam nascitur, tamen iure gentium ex iis dari equum est. Quaedam sunt, ex quibus etiam iure ciuili actio & obligatio nascitur, sed quominus actio nascatur in ea causa, de qua agitur, aliqua circumstantia extrinsecus interuenientes obstant. Prioris generis est pactum nudum. Ex pacto nudo iure ciuili non nascitur obligatio. *l. iur. gent. §. sed cum nulla. §. §. ff. de pact.* At pacto tamen promissum naturaliter debetur. *l. i. §. Imp. ubi diserte scribitur. ff. de solut.* quia natura equum est pacta seruari. *l. i. in pr.*

ff. de pact. Huius generis causa est manumissio patroni, propter quam fit, ut patrono libertus naturaliter operas debeat. *l. si non sortem. §. libertus. ff. eod.* Quae res facit, ut si libertus, cum aliquas operas iure ciuili patrono non deberet, eas tanquam debitas patrono praestiterit, repetere non possit, quia si non debuit iure ciuili, at natura debuit, *ut in eod. §. scriptum est.* Eiusdem generis est pietatis causa, cum scilicet pater aut mater aliquid debet, ex iis, quae naturaliter parentes praestare debent liberis, cuius generis est, ut filios talem, ut bonis moribus instituunt, ut filias elocent, & iis dent dotem. *l. si genero. C. de procur. leg. qua pater filio. ff. sum. l. eric. §. Proinde si pater matruae, cum putaret, se dotem filiae nomine iure ciuili debere, utpote, vel a se vel a maioribus promissam, si soluerit, non repetet, quamuis reuera iure non debuerit. Sublata enim iuris ciuilis obligatione manet pietatis causa, id est, obligatio naturalis, quae soluti repetitionem inhibet. Haec est species. *l. cum is. §. mulier. ff. eo.* Posterioris generis causae sunt omnes haec, ex quibus obligatio iure ciuili nascitur, sed in iis actionem vel remoratur dies adiectus, vel impedit contrahentis persona. Cum quid stipulanti tibi promissum, stipulatio est, ex qua iure ciuili actio nascitur. *§. de constit. Inst. de act.* Sed si tibi promissum in diem, ante diem a me petere non potes. Quo fit, ut iure ciuili nondum hic sit vlla petitio. Sed non eo minus tibi statim debeo, quia certum est aliquando debitum iri. *§. omnis. Inst. de verb. obl. l. certissimus. in princ. ff. de verbo. oblig.* Hoc debitum iure ciuili peti non potest, quia nondum petitio existit. Intelligi igitur oportet debendi natura. Haec res facit, ut si is, qui in diem tibi promissum, ante diem soluatur, siue consulto soluatur, siue per errorem, dum putet se pure debere, non repetet. *l. in diem. ff. eod.* Eiusdem generis dies est, etiam si quid sub conditione promissum fuerit, quam incerta sit natura hae stipulatio. Veluti si promissum tibi, cum moriar, vel si moriar. Hic dies incertus est, atque adeo conditio est: incertum est enim quando moriar. Sed quia certum est me moriturum, eiusmodi conditiones pro die habentur, non pro conditione, quoniam ex iis semper certum est, aliquando debitum iri. Proinde etiam, quod ante huiusmodi tibi conditiones existentes solutum erit, quamuis per errorem, tanquam pure debitum solutum sit, repeti non potest. *leg. sub condit. §. duab. l. sequentibus. ff. eo.* Idem dicendum est, si supra scriptis causis interuenientibus, persona contrahentis impediatur actionem, quia non sit ea persona, quae iure ciuili obligari possit. Talis est persona serui. Si quid tibi seruus promiserit, iure ciuili non obligatur. *l. serui. ff. de oblig. §. act.* quoniam tibi serui, quod ad ius ciuile attinet, pro nullis habentur. *l. in person. l. quod attinet. ff. de regul. iur.* Sed tamen natura nihilominus homines sunt, proinde natura obligantur, sed natura tantum. *l. serui. de obl. §. act. l. si quid dominus. ff. de condit. indeb.* Hinc fit, ut si quis serui nomine soluatur, aut manumissus soluatur suo nomine, cesset repetitio, quia naturaliter debitum fuit. *l. naturaliter. ff. eodem.* Talis est persona domini, si quid cum seruo suo contrahat: natura enim homini deberi potest, iure ciuili seruo deberi non potest, quia seruus actionem iure ciuili habere non potest. Hoc genus debiti, si tibi dominus manumissus soluatur, quamuis per errorem soluatur, non repetit. *leg. si quid dominus. ff. eodem.* Talis est,*

17 persona tibi patris, & filii, qui in patris potestate est, si quid alter cum altero contraxerit. Nam inter has personas propter patriam potestatem actio iure ciuili consistere non potest, quoniam statim acquireretur patri: non potest autem pater sibi ipsi debere. *l. si nulla. ff. de iud. §. ei qui in parent. Inst. de obl. qua ex delict.* sed nihilominus ut homines, non ut ciues Romani ex contractibus suis obligantur alter alteri natura. Haec quoque res facit, ut si vnus alteri tibi soluatur, cum patria potestas iam sublata esset, solutum repeti non possit. *l. frater a fratre. ff. eo.* Talis est & persona pupilli, qui sine tutoris auctoritate quid stipulanti promissum. In hac promissione interuenit ea causa, ex qua iure ciuili actio nascitur, sed quo minus pupillus obligetur, pupilli persona facit, nihilominus tamen & in consensu pupilli inest obligatio naturalis ex pacto, si modo is intelligit, quod agitur. Itaque obligatur natura pupillus, non iure ciuili. Natura obligari haec argumenta sunt, quod ea obligatio nouari potest. Non potuit autem tibi nouari ea, quae non erat. *l. i. ff. de nouat.* Item, quod ei obligationi fideiusor accedere potest, quod fieri non posset, nisi subesset obligatio saltem naturalis. *l. si pupillus. de verb. obl. l. vlt. in pr. ff. de iur. iur.* Si pupillus sine tutoris auctoritate promittendo, aut aliter contrahendo naturaliter obligatur, consequens est in hac quoque obligatio naturalis obligationis effectum esse oportere. Is autem effectus est inter ceteros, ut ex hac causa soluti non sit repetitio. *l. naturalis. ff. de obl. §. act.* Proinde idem in hac causa dicemus, quod in obligatione naturali serui, ut si quis tibi pupilli nomine soluatur, aut si pupillus maior factus soluatur suo nomine, quamuis per errorem solutum sit, tamen repeti non possit, exemplo serui, de quo in *l. naturaliter. ff. eo.* Et tamen idem pupillus aliis in locis aperte dicitur, nec natura obligari, & adiciatur, si soluatur, repetere posse, quia nec natura debet. *l. quod pupillus. ff. eod. l. pupillus. ff. de obl. §. act.* Haec ita concilianda sunt, si rem spectes, in re obligatio est, & pupillus naturaliter obligatur, cum contraxit, cuius rei effectus hic est. Quod si alii ad hanc obligationem accesserint, obligatio in iis suum effectum habebit, veluti si quis ad eam obligatus fideiusor accesserit, tenebitur: si quis nouandi animo, idem promiserit, tenebitur: si quis pupilli nomine soluatur, non repetet: qui omnes sunt effectus naturalis obligationis. At si persona ipsa pupilli spectetur, pupillus non obligatur, ne nomine quidem, quoniam pupillus in persona sua nullum effectum patitur obligationis. Non obligationis tibi ciuili, quia iure ciuili sine tutoris auctoritate non obligatur. *Inst. de auct. tut. l. obligari. ff. de auct. tutor.* Non etiam obligationis naturalis, quia si ipse soluatur, repetet. *l. pupillus. ff. eo.* Sed cur repetit? Non quia in contractu eius non sit obligatio, sed quia persona locum facit repetitioni, ut diserte scriptum est in *l. indebitum. ff. eo.* Quod dicitur persona locum facere repetitioni, significat, si res ipsa spectetur, pupillum vere obligari naturaliter, sed personae eius tribui ne teneatur, alioqui nulla obligatione naturali consistente, non personam locum facere repetitioni, sed causam, ut de exceptionibus dicitur in *l. 2. ff. de except.* Atque haec causae sunt, ex quibus obligatio naturalis nascitur: fitque illud debitum, quod dicimus natura tantum deberi, quod eiusmodi est, ut in soluti repetitione vere debitum habeatur, & quod ita debitum so-

lutum est, repeti non possit, quodcumque; opinione aut errore soluentis solutum sit: praeterquam si pupillus soluerit, de quo modo dictum est. Est tertium genus debiti, ut diximus, eius nimirum, quod ciuilitate tantum debetur, non natura. Id autem debitum est, quod tibi summo iure peti potest, sed cuius petitio per exceptionem perpetuam infirmetur. *l. 3. ff. de constit. pec.* Si quis teneat, quae sint exceptiones perpetuae, idem quid sit hoc genus debiti, intelligit. Exempli gratia: Stipulanti tibi promissum 10. iure ciuili teneris mihi ex stipulatione, & promissum peti potest. Quod si postea pactus sim, ne a te peterem, habes exceptionem pacti conuenti, qua te tuearis: aut si me deferente iuraueris te non debere, habes exceptionem iurandi: aut si tecum iudicio egissem, sententia iudicis absolutus sis, quasi non deberes, habes exceptionem rei iudicatae. *de quibus in tit. Inst. de excep.* Quod mihi ita debes, iure ciuili debes: possum enim iure summo a te petere, sed propter exceptionem, quae tibi competit, non possum efficaciter a te petere. Exceptio autem ostendit, te natura non debere: quia exceptio tibi comparata est, ideo quia non sit equum te condemnari, *ut est in d. tit. de except.* Hoc genus debiti verbo debitum dicitur, re & effectum debitum non est, & ideo ex hac causa solutum, ut indebitum repeti potest, *ut mox dicitur pluribus.* Non est autem villo modo debitum, quia primo natura non debetur, quod exceptio aduersus petitionem comparata ostendit. Deinde nec iure ciuili debetur, quia et si peti potest, efficaciter tamen non potest, exceptione actionem remouente. Unde regula iuris, nihil interesse, utrum quis actionem non habeat, an vero eam habeat, quae per exceptionem infirmetur. *l. nihil interest. de reg. iur.* Si hoc genus efficaciter peti non potest, ne peti quidem dicendum est. Verba tamen in *ll. cum effectu accipiuntur, non verbotenus. l. i. §. i. ff. quod quisque iuris. leg. penultim. §. doce eum. ff. ne quis eum, qui in ius.* Ex his intelligimus, duas esse species indebiti, de quo quaerimus. Vna est eius, quod omnino non debetur. Id autem est, cum nulla debendi causa praecessit, aut ea praecessit, quae iure non valuit, quod idem est: Veluti si soluam tibi tanquam debeam ex causa stipulationis, & nulla stipulatio praecessit, aut praecessit, quae sit inutilis, quales describuntur sub titulo *de inutil. stipul. Inst.* Altera species indebiti est eius, quod iure summo debetur & peti potest, sed petitio effectum non habet, quae per exceptionem perpetuam remouetur. Vtraque species duobus locis comprehensa est, quas tenere oportet. Prima, in *l. si non sortem. §. indeb. ff. eo. his verbis:* Indebitum tibi solutum intelligitur non solum, si pecunia omnimodo non debeatur, sed etiam si per perpetuam exceptionem peti non potuit. Omnino non debetur, cuius debendi nulla causa est. Petitio per exceptionem infirmatur in iis causis, quas supra dixi. Eiusdem rei definitio est in *l. ex iis omnibus. ff. eo.* Ex iis omnibus causis, quae iure non valuerunt, aut non habuerunt effectum, secuta per errorem solutione, repetitio est. Iure non valent, quae sunt inutilis, ob id, quia deest aliquid, quod ius desiderat. Huiusmodi causae explicantur in *d. tit. de inutil. stip.* Effectum autem non habent, quae iure contractae sunt, & ex quibus iure summo peti potest, sed petitio per exceptionem perpetuam infirmatur, *ut dixi.* De

hac posteriore specie indebiti ex eodem fonte, & definitio generalis veterū nata est. Qui exceptionē
 25 perpetuam habet, solutum ꝑ per errorem repetere potest. *l. qui excep. ff. eo.* nempe quia soluit indebitū, ut *sup. ostendi*. Sed in hac posteriore specie indebiti hoc seruādum est, circa exceptionem, quam debitor habet, duo exigi. Primo, ut sit exceptio perpetua *d. l. qui excep. d. l. si non sortem. §. indebitum. ff. eo.* Hoc id
 27 eo, quia quædā sunt exceptiones ꝑ temporales, quæ debitorem non liberant, sed petitionem ad tempus differunt. *§. appellantur. Instit. de except.* Qui eiusmodi aliquam except. habet, nihilominus vere debet, & ideo interim, si soluit, repetere non poterit. Veluti pactus sum a debitore meo, ne intra tres menses peterem, habet ille exceptionem pacti conuenti, sed temporalem, si interim ille soluit, non repetit. *argumentum in l. in diem. ff. eod.* Eiusdem generis exceptio est, quæ marito competit, ne dotis nomine conueniatur ultra, quam facere potest. *l. maritum. l. ex diuerso. §. 1. & ult. ff. solut. matrim.* Sed & hæc exceptio temporalis est, & dilatoria, donec facultatibus creuerit, & soluendo esse incipiat. *l. unica. §. cum autem. infra. de rei uxor. act.* Ob hanc causam placet, si
 28 maritus ꝑ soluerit ultra quam facere potest, eum solutū repetere non posse. *l. nam & maritus. & l. quod nomine. praced. ff. eo.* Præterea in hac exceptione perpetua, hoc etiam exigitur, ut qui exceptionem perpetuam habet, eam habeat sua causā comparatam.
 29 Quod si in odium creditoris ꝑ comparata sit, debitor qui hanc exceptionem habet, nihilominus debere intelligitur, & ideo si per errorem soluerit, non repetit. *l. eo perue. in princ. d. l. qui excep. ff. eod.* Exemplo est exceptio Macedoniani, ut traditur in dicta *l. qui excep.* Senatusconsulto Macedoniano cauetur, ut si quis fœnerator pecuniam mutuam dederit filiofamilias, ne sit eius pecuniæ petitio. Vnde exceptio filiofamilias aduersus creditorem. *l. 1. & tot. tit. ff. de Senatuscons. Macedon.* Fingamus filiumfamilias, soluere hanc pecuniam vel scientem vel errantem, dum putat, se esse patremfamilias, & ideo iure ciuili teneri, dicemus quamuis hoc errore soluerit, tamen eum repetere non posse, *d. l. qui excep.* Cur? Quia hic exceptio non filiifamil. causā comparata est, sed odio fœneratoris, ut expressum est verbis Macedoniani. *d. l. 1. ad Senatuscons. Macedon.* Est autem hæc, quia qui hanc exceptionem habet, natura debet. Indicio est, quod exceptio non sit comparata, quia debitor non teneatur. Sed quia fœnratorem lex auerfetur, naturalis obligatio impedit indebiti repetitionem citra exceptionem. Quæ sunt
 30 igitur exceptiones perpetuæ, ꝑ quæ in odium creditoris comparatæ sunt? Respondetur. Vna Macedoniani: ceteræ debitorum causā comparatæ. Sunt enim comparatæ defendendorum reorum causā, ut est in princ. tit. de except. in princ. Itaque etiam exceptiones rei iudicatæ, quas vulgo dicunt esse in odium creditorum comparatas, sunt debitorum etiā causā comparatæ, ac proinde eiusmodi, ut qui vnam aliquam ex iis habeat, non debeat, & si per errorem facti soluerit, possit solutum repetere. Huius sententiæ certiss. argumentum est in *§. 1. Instit. de except.* vbi dicitur, eum qui exceptionē doli mali habet, tamen si summo iure teneatur, tamen non esse æquum eum condemnari. Quod æquum est, id æquum est natu-

ra. *l. per. ff. de iust. & iur.* Si natura æquum est, ne condemnetur, natura non tenetur. Huc accedit, quod exceptio doli dicitur esse comparata propter æquitatem naturalem aduersus subtilitatem iuris ciuilis. *l. 1. ff. de dol. mal. except.* Quod de exceptione doli dicitur, idem de reliquis exceptionibus scriptum est, in eod. tit. de except. Fallit vulgo interpretes. *l. Iulian. ff. eod.* vbi dicitur, verum debitorem, si manente cā hac iudicio soluerit, repetere non posse, quia nec absolutus nec condemnatus possit repetere, quoniam & natura debitor manet. Non obseruāt in hac lege Iulian. primum agi de vero debitore, id est, de eo, quem constat verum debitorem esse, & qui pro vero debitore soluit. Non autem agimus de o debitore, qui absolutus dicit, se non debere, & qui conuinci non potest, quasi debeat, quia post rem iudicatam nihil amplius potest. *l. post rem. ff. de re iud.* Deinde non obseruant, agi in eadem lege, de eo debitore, qui manente adhuc iudicio soluit, id est, de eo, qui soluit, cum exceptionem rei iudicatæ non haberet, nondum enim erat absolutus. Nos de eo loquimur, qui iam exceptio rei iudicatæ partem habet, ut pote absolutus, & finito iudicio soluit. Et ꝑ dicitur, verum debitorem, siue absolutus siue condemnatus esset, repetere non posse, hæc causā est, quia agitur de eo, qui antequam absolutus, aut condemnatus esset, soluit, id est, tunc, cum vere debitor esset, & nullam exceptionem haberet. Nihil igitur ille locus de superiore definitione mutare debet. Non est satis ad repetitionem soluti indebitum solutum esse. Tertium, accedere oportet, ut per errorem solutum sit. Qui sciens indebitum ꝑ soluit, 31 non repetit. *l. indebit. inf. eod. l. 1. ff. eod.* ideo quia certi iuris est, donatum repeti non posse, ut ante aliquotius diximus. *l. cum ancillam. l. 5. repet. infra de codic. ob causam dat.* Qui autem sciens indebitum soluit, donare vult, *l. Campanus. ff. de oper. libert.* Vnde regula iuris: Cuius per errorem dati repetitio est, eius consalto dati donatio est, ac proinde nulla repetitio. *l. cuius per error. de reg. iur.* Scienter autem, qui soluit, donare velle intelligitur ex defin. dati, ut & ante diximus. Donari ꝑ enim intelligitur, quod nullo iure cogente conceditur. *l. damni. de reg. iur.* Scit autem se nullo iure cogi ad soluendum, qui scit se non debere, proinde ad definitionem donationis pertinet. Quid si is, qui sciens indebitum soluit, hac mente sit, ut repetat, si postea indebitum esse aperte conliferit. Distinguendum est, si nominatim hac lege dedit, repetit. *l. 2. ff. eod.* quia ut illic scribitur, negotium gestum est, id est, non est hæc nuda conuentio, ut qui accipit indebitum, reddat: sed is, qui paciscitur, reddi facit ea lege, ut sibi reddat. Do ut des, do ut facias. Negotium ciuile geritur inter nos, ex quo iure ciuili, est præscriptis verbis actio. *l. naturalis. §. 1. & de inc. l. solent. ff. de præscript. verb.* Sin autem is, qui indebitum soluit, simpliciter soluit, nulla lege reddendi dicta, non repetit. *l. quod quis sciens. ff. eod.* Non enim audietur, si dicat se hoc animo dedisse, ut repetat, cum eius rationi factum aduerfetur. Apparet enim ex facto & solutione eius simpliciter, eum simpliciter dedisse, non repetendi animo. *argumentum in l. si repet. infra de cond. ob causam dat.* Per errorem proprie is soluere dicitur, qui omnino putat se debere, quod non debet. Quid igitur si non

putet,

putet, sed dubitet & titubet animo, an quid debi-
 33 tum sit? Et placet, ꝑ idem iuris esse in dubitante, quod in errante, quod est constitutum, in *l. ultim. infra hoc tit.* Quartum interuenire oportet ad repetitionem soluti, ut solutum sit per errorem facti, non iuris. *l. fideicommissum. l. si per ignor. infra hoc tit.* vbi de hac parte dicitur. Partibus definitionis expositis, intelligitur causā huius repetitionis, & quam sit vera definitio, quam posuimus. Huius definitionis vna exceptio est, præterquam si indebitum per errorem solutum sit ex iis causis, in quibus lis per inficiationem crescit, quæ exceptio traditur in *leg. eadem. 4. infra h. tit.* vbi explicabitur. Sed Accursius multo plures ponit, de quibus breuius dicemus, ut error communis a nobis videatur. Ac primum excipiunt, si quid ex causā iudicati solutum sit, idque diserte tradi videtur in hac lege prima, vbi hæc verba sunt: Indebitæ pecuniæ per errorem nō ex causā iudicati solutæ repetitio est. Quod ita accipiunt vulgo, quasi diceretur, indebitæ pecuniæ per errorem solutæ repetitio est, nisi ex causā iudicati soluta sit: de qua breuiter dicendum est, quod satis sit ad intelligentiam huius legis, & ad eius exceptionis, quæ vulgo putant, rationem intelligendam. Sententia verissima est, pecuniæ ex causā iudicati solutæ repetitionem non esse, quamuis vere antea debita non fuerit. Exempli causā. Petii a te 10. quæ dicebam me dedisse mutua patri tuo, cui tu heres exististi: Cum negares, vel aliter soluere non velles, iudicio tecum egi, & probaui, vel chirographo patris tui, vel idoneis testibus, me illi decem mutuo aliquando dedisse. Cum nihil contradiceres, condemnatus es. Condemnatus ex causā iudicati mihi soluisi, dum putas etiam vere 10. illa debita fuisse, ex causā mutui ut ego probaui. Deinde in instrumentis hereditariis reperta est apocha mea vel instrumentum, quo ante aliquot annos profiteor, mihi 10. illa mutua soluta esse a patre meo. Id cum tibi constitisset, repetere vis
 34 ris ꝑ de conditione indebiti. Consultus ꝑ Imp. respondet, pecuniæ ex causā iudicati solutæ repetitionem non esse, et si maxime antea debita fuerit. Optima & euidentissima ratio, quæ pecuniæ ex causā iudicati soluta est, neque indebita est, neque per errorem soluta, maxime debitam esse constat. Nam id debetur, quod ab inuito exigere potest, actione iure constituta, quæ per exceptionem non infirmetur. *l. debitor. de verb. signific.* Talis est pecunia, quæ a condemnato ex causā iudicati debetur. Nam iudicio contrahitur, vti stipulatione. *l. 3. §. idem scribit. ff. de pecul.* Aduersus condemnatum actio iudicati iure constituta est. *l. miles. §. ult. ff. de re iud.* Et eiusmodi hæc actio est, ut remoueri nulla exceptione possit, quamuis dicas, te paratum esse docere, pecuniam indebitam petitam fuisse. Nam propter auctoritatem rerum iudicatarum post rem iudicatam nihil amplius quæritur, quam an iudicatum sit, sublata quæstione, an debeatur necne. *l. post id. de re iud.* Est igitur hæc pecunia, quæ ex causā iudicati soluitur, vere & quasi iure debita. Quod si ego pecunia nondum soluta vltro tecum agere potui iudicati, ut eam solueres, multo magis pecunia mihi soluta exceptio mihi dabitur aduersus te, si eam repetas. Cui datur ꝑ actio, multo magis possidenti ad rem retinendam danda est exceptio. *leg. iniustus. §. cui damus.*

ff. de reg. iur. Præterea, quod ex causā iudicati mihi soluisi, non soluisi per errorem, & ideo ad definit. indebiti non pertinet. Nam per ꝑ errorem quis soluere dicitur, qui putat causam debendi subesse, quæ non subest. Nunc autem in proposito causā iudicati, vere subest, ex qua tu soluisi, & quidem sciens: quæ res tertiam etiam exceptionem excludit. Est igitur, ut proposui, verissima hæc sententia, pecuniam a condemnato ex causā iudicati solutam, quamuis antea maxime indebitam, repeti non posse, quia neque indebita sit, neque soluta per errorem, cum causā vere subesset. Sed ut hæc sententia verissima est, ita valde erramus, si putamus, hanc esse exceptionem superioris definitionis. Nam definitio concepta est, de indebito per errorem soluto. Quod autem ex causā iudicati soluitur, neque indebitum est, neque per errorem soluitur. Vulgo traditum, exceptionem semper esse debere de regula, & nisi verbis regulæ comprehendatur, ineptissimam & stultissimam eam habendam esse. Idque verum est. Nam exceptio est, quæ aliquid detrahit de regula. Non potest autem de regula detrahi, quod regula non continetur. Item, ideo aliquid de regulæ excipitur, ne si exceptum non sit, sententia regulæ contineretur. Quod si verbis regulæ aliquid satis excluditur, valde stultum est, id alia oratione amplius excludi velle. Exempli causā: Omnes sciunt, eiusmodi exceptiones esse ineptissimas: *Omnes agri T. Lucii repeti possunt, exceptis pecoribus.* At pecora non sunt de agris, & quamuis de pecoribus nihil exceptum esset, tamen valde stultus esset, qui putaret pecora agrorum verbo contineri. Similis est & hæc exceptio, *lego omnes libros, qui sunt in bibliotheca, exceptis lapidibus.* Postremo nemo non intelligit, valde stultam fere hanc exceptionem: si quis dicat, *indebita pecunia per errorem soluta repetitio est, nisi debeatur ex causā emtionis.* Iam stulta est hæc exceptio, *indebita pecunia per errorem soluta repetitio est, nisi ex causā iudicati soluta sit.* Nam quod debetur, non est indebitum. Definitio autem est de indebito. Quo verbo omnia debita satis aperte excluduntur. Non obstant verba huius legis. Nam in his verbis, non ex causā iudicati solutæ, non continetur exceptio, sed aduersatiua oratio, pecuniam ex causā iudicati solutam distinguens a pecunia indebita per errorem soluta, quasi dictū esset, *indebita pecunia per errorem, non autem ex causā iudicati soluta, repetitio est.* Estque his sensus: quoniam me consulis, an pecuniam, quam tanquam mutuam soluisi, repetere possis, si ex causā iudicati soluisi? Resp. Indebitæ pecuniæ per errorem solutæ repetitionē esse. At eius, quæ ex causā iudicati ꝑ soluta est, non esse, quia hæc neque
 37 indebita est, neque a te per errorem soluta est. Nihil rectius excipiunt ex definitione superiore id, quod a te soluitur ꝑ ex causā iurifurandi. Veluti
 38 ti si in specie supra scripta te postulante iurauero, mihi decem mutua deberi, si ex hac causā solueris, non repetes. Sed hæc causā est, quia debuisti actione in factum ex causā iurifurandi aduersus te constituta. *§. item si quis post. Instit. de actio. leg. actio. supra de iure iurando. l. nemo postea. §. primo. ff. de iure iurando.*

Proinde nihil hæc pecunia ad regulam pertinet, quæ est de indebito. Nihil melius excipitur ex superiore definit. pecunia ꝑ ex causā transactionis
 39

data. Nam quæ ex causa transactionis datur, non vt debita soluitur, sed datur ob causam futuram, vt a lite discedatur. Nec aduersatur *l. 2. infra*. vbi ostenditur pecuniam ex causa transactionis datam ad aliam speciem pertinere, quam ad causam indebiti soluti. Quarto excipiunt ex superiore regula: si quod ex causa pietatis solutum sit, *ex l. si quis eum. §. mulier. ff. eo*. Male hoc quoque. Nam regula est de indebito. Quod autem pietatis causa soluitur, non debetur. *vt supra ostendi*. Ideo ad regulam nihil pertinet, quinimo verbis regulæ aperte excluditur. Quinto excipiunt, si quis quid sciens soluat, omnino imperite. Nam regula concepta est de indebito per errorem soluto. Plusquam autem certum est, scientem non errare. Quare definitio superior vti vera est, ita est perpetua, præterquam in vna hac specie, quam dixi, si quid solutum sit ex his causis, quæ crescunt in lite per inficiationem. *d. l. 4. inf.*

Postquam indebiti per errorem soluti repetitionem esse constat, proximus locus est, vt queratur, quid sit repetitio seu quæ actio repetendi soluti causa? Et hoc in princip. huius l. comprehensum est, cum dicitur, repetitionem esse iure conditionis, id est, vi & potestate conditionis, quæ de indebito soluto repetendo constituta est. Hoc verbo admonemur, indebitum solutum repeti actione in personam. Nam actionum

43 duo genera sunt, in rem & in personam. Quæ in rem, est vindicatio, quæ in personam conditio in vsu iuris dicitur. *l. act. ff. de obl. & act. §. appell. Instit. de act.* Sed hic locus incidit in dubitationem. Nam non potest ei, qui indebitum soluit, esse ea de re conditio siue actio in personam, si is rei solutæ dominium non transtulit, sed dominus manet. Nam ita

44 receptum est, neminem rem suam condicere posse, præterquam abfuerit. *§. cum itaque. Instit. de act. l. vlt. ff. de usufruct. quemadmodum cau.* Ideo in l. dominus. ff. eo. de cond. indeb. diserte scribitur, si quis nummos solutos non fecit accipientis, vindicari possunt, condici non possunt. Sed tunc solum condici, cum nummi ad accipiendum peruenierunt. At qui indebitum per errorem soluit, non videtur in accipientem dominium transferre, sed potius dominus nummorum manere: proinde ei vindicatio dari debuit, non conditio indebiti soluti. Dominium in accipientem non transferri demonstratur iis rebus, quæ necessariæ sunt ad dominium transferendum.

45 His rebus ad dominium transferendum opus est causa præcedente, & dantis & accipientis consensu: quorum vtrumque in indebito soluto deest, vt videtur: Causa, quia indebitum soluitur: Consensus, quia soluitur ab errante. Hinc igitur argumenta duo, de quibus sigillatim respondebimus. Prius argumentum ducitur ex indebito, estque eiusmodi: Nunquam traditio dominium transfert, nisi iustam causam præcedat, ex qua traditio sequatur, *l. nunquam. ff. de acquirend. rer. domin.* At cum indebitum per errorem soluitur, nulla causa præcedit ex qua traditio sequatur. Ideo enim indebitum dicitur, quia nulla subest debendi causa. Igitur indebiti per errorem soluti traditio dominium non transfert. Respondetur. Quod dicitur, nunquam traditionem dominium transferre, nisi causa præcesserit, ex qua traditio sequatur, sic accipiendum est, nisi causa præcesserit aut reuera, aut opinione tradentis, qualis est opinio in eo, qui indebitum per errorem

soluit. Alterutrum ex iis interuenire necesse est, sed alterum sufficit ad dominii translationem, si quis causam subesse putet, qua mouetur, vt velit rem suam transferre, transferet. Generaliter enim tenendum est, voluntatem domini, rem suam in alium transferre volentis ratam haberi oportere. *§. per tradit. Instit. de rer. diuis.* Sed ideo causa præcedens requiritur, quia non est satis dicere, aliquem voluisse transferre, nisi probetur eum voluisse. Voluntas autem declaratur ex causa præcedente. Nam quædam sunt causæ, ex quibus dominium non transfertur, veluti commodati, depositi, precarii, pignoris. Ex iis causis rem traditam transferri nemo dicit, quia ex causis præcedentibus adparet non transferri. In iis enim id agitur, ne transferatur. Sed quædam sunt, ex quibus dominium transfertur, vt emtionis, venditionis, donationis, legati, dotis. His causis præcedentibus, si ex iis res tradatur, ex iis æstimamus dominii translationem, quia sunt causæ ad transf. rendum dominium comparatæ. Ergo has causas requirimus, non quia ad substantiam dominii transferendi pertineant, sed quia pertineant ad probationem voluntatis transferendi. Quod si ita est, consequens est, si alio modo voluntas transferendi probari possit, quam ex his causis, voluntatem satis esse ad dominium transferendum: quia, vt posuimus, sola voluntas domini rem suam transferre volentis, rata habenda est: & quia in hoc casu posteriore eadem ratio est voluntatis. At dominus non minus rem suam transferre vult, cum putat se causam habere, cur transferat, quam cum reuera causam habet. Ideo enim transferre vult ex hac causa, quia hanc causam subesse existimet. Ratio Celsi in l. quod meo. §. si furios. in fin. de acquir. possess. Alterum argumentum ducitur ab errore soluentis, hoc modo: Quantumuis iusta causa transferendi, aut opinio iustæ causæ præcedat, nunquam tamen dominium rem suam transfert sine consensu. *l. in omnibus rebus. de oblig. & actio.* At qui errat, non rem suam transfert. *l. si per errorem. ff. de iurisdict. l. 2. de iud.* Proinde qui errans soluit, dominium rei solutæ non transfert. Respondebimus hic idem, quod initio fecimus, neminem errantem consentire, nempe, in eo in quo errat. Nam longius progredi effectus erroris non debet, quam causa progreditur. Is qui indebitum per errorem soluit, errat quidem, sed in causa soluendi, quia putat se debere, cum non debeat. In hac causa non consentire eum verum est, nec solutione sua eum causam confirmare, & ob hanc causam repetitio soluti illi competit. At in re quam soluit, & in eius rei dominio, non errat. Scit enim quam rem soluat, scit quoque se eius rei dominium esse. Proinde error eius legis non impedit, quo minus volens eam rem transferet, quoniam in eo nullus eius error est. Proinde transferet, quia velle eum transferre apparet, etiam si falsa causa motus sit, vt vellet. Huic solutioni opponitur sententia generalis. *l. si procurator meus. ff. de acquirend. rerum domin.* vbi in fin. hæc definitio est. Nemo enim errans, rem suam amittit? Respond. Illic agitur de eo, non qui errat in causa rei tradendæ, sed qui errat in dominio rei sue. Proponitur enim procurator, qui rem suam, quam domini esse parat, vendidisset, dum vult gerere negotium domini sui, eamque rem tradidisset, placet eum rem suam non amittere. Opti-

re. Optima ratio: Quia, vt diximus, sine consensu, nemo dominium transfert. Nemo autem errans in dominio rei sue consentit, vt id dominium transferat. Proinde hæc species ad præcedentem rationem recte transfertur, vt dicamus, errantem in dominio, dominium non transferre. Ultra eam speciem definitio porrigi non debet. Et si enim generaliter illic scriptum est: Neminem errantem rem suam amittere, tamen ex proposita hypothese sic accipiendum est, quasi dictum esset, neminem in re sua errantem, rem suam amittere. Generalis oratio subiecta, ex iis, quæ prius acta sunt, restringi debet, & ad quæstionem propositam referri. Igitur hoc constitutum esse debet: Eum qui per errorem indebitum soluit, quia vult transferre, idcirco etiam reuera transferre, vt vult. Ex quo efficitur, quod de actione quærimus, si ei aliqua actio danda est ad repetitionem soluti, non vindicationem ei dari posse, quæ datur solum domino. *leg. in rem. ff. de rei vind.* sed solum conditionem, id est, actionem in personam, ex qua est conditio indebiti, quæ de hoc genere repetitionis constituta est. Vtra autem actio competat, multum interest. Nam si vindicatio daretur, semper soluenti res salua esset. Quæuis enim ad innumeros possessores per manus peruenisset, tamen semper teneretur is, qui possidet, quoniam in rem actio, aduersus possessorem est. Nunc quia solum soluenti actio in personam datur, multis modis accidere potest, vt illi res perierit. Nam conditio datur tantum aduersus eum, cui quid solutum est, aut heredes eius. *l. act. de oblig. & act.* aduersus possessorem nunquam. Finge igitur, eum qui indebitum acceperit, rem bona fide vel donasse, vel vendidisse minimo. Is qui soluit, rem suam consequi non potest, quoniam nihil amplius potest repetere, quam quantum ad eum peruenit, qui accepit. Finge etiam eum qui accepit, magno vendidisse, sed pretium consumisisse, & nunc non esse soluendo, res soluenti omnino perierit, etiam si apud alios possessores maxime exstet. Nam possessores conuenire non potest, accipientem potest. Sed inanis est actio, quæ excludit inopia debitoris. Nunc autem tantum soluenti actionem in personam competere dicimus.

Causa actionis & genere constituto restat tertius locus hæc lege comprehensus, quid in restitutionem huius conditionis, seu, pecuniæ indebitæ solutæ veniat, qua de re hæc definitio hoc loco est: Pecunia indebita soluta ipsam pecuniam, quæ soluta est, reddi debere, sed solum reddi sine vsuris. Quod dicitur, pecuniam ipsam reddi debere, quæ soluta est, non sic accipiendum est, quasi eadem species pecuniæ reddenda sit. Sufficit, si reddatur ex eodem genere tantundem. Nam cum pecunia datur, id accidit, quod in mutuo, vt si reddenda est, reddendum sit idem genus. *l. 2. in princ. ff. si cert. petat.* Et hoc est quod dicitur in l. quod indeb. ff. eodem. de cond. ind. quod indebitum solutum est, aut idem restitui debere, aut tantundem. Idem restitui debet, cum species certa soluta est ex iis rebus, quæ potest, numero, mensuraue non constant. Tantundem reddi debet, cum ea, quæ sunt ex hoc posteriore genere, soluta sunt, vt accidit & in mutuo, & in omnibus rebus vbi hæc res datæ restituendæ sunt. *d. l. 2. si cert. pet. l. res in dot. de iur. dot.* Sed si alia pecunia eiusdem generis reddi potest, quomodo dicitur reddi debe-

re ea quæ soluta est? Respond. optime, quia ea res in suo genere functionem recipiunt, id est, idem mutuo præstant, vt qui aliam speciem eiusdem generis & bonitatis reddit, effectu & emolumento eandem reddere videatur, quæ accepta est. *l. 2. §. 1. si cert. pet.* Quod dicitur, solum pecuniam rem indebitam solutam reddi debere, non etiam eius pecuniæ vsuras a tempore litis contestatæ, sumtum est ex iure & ratione omnium contractuum & actionum stricti iuris communis. Nam rem vsuræ in litis iudiciis non debentur citra stipulationem. *l. 3. infr. de usur.* In bonæ fidei rem iudiciis etiam ex mora debentur. *l. mora. §. 5. in bonæ fidei ff. de usur.* At qui indebitum solutum accipit, de vsuris pecuniæ nihil promittit, quia nec promittit de ipsa pecunia, cum illam vt suam acceperit. Nec conditio indebiti bonæ fidei iudicium est. Non enim enumeratur inter hæc iudicia in §. bonæ fidei. *Instit. de act.* Sed tamen huic sententiæ opponitur definitio *l. lite. ff. de usur.* Verba sunt hæc, Lite contestata vsuræ currunt, id est, si pecunia iudicio petita sit, & lis de ea pecunia constituta, eius pecuniæ vsuræ currunt, citra exceptionem & distinctionem iudiciorum, nihil enim distinguitur. Respondetur. Non dicitur lite contestata vsuras cedere, id est, incipere debere, quæ significatio est verbi *cedere. l. cedere. ff. de verb. sig.* Sed dicitur vsuras currere, dicuntur vsuræ currere, quarum cursus non interpellatur. Est igitur definitio eius hic sensus. Pecuniæ iudicio petite, si antea vsuræ debebantur, lite contestata deberi non desinant, sed vt ante sic & postea current. Hunc autem esse sensum illius definitionis ex causa dubitandi intelligitur. Nam quæ ante litem contestatam vsuræ debebantur, videntur lite contestata finire, quia iudicio nouatio fit præcedentis obligationis. Hac nouatione videtur prior obligatio tolli, obligatione remota, non potest vsuris esse locus. *l. eos in princ. infr. de usur.* Hanc esse dubitationis causam indicat *l. 1. supr. de iud.* vbi respondetur, iudicio cepto non ideo obligationem vsurarum esse sublata. Ratio responsi hæc est: quia litis contestatio nouationem quidem habet, sed eam quæ actori prodest, non noceat. Nemo enim deteriorem rem conditionem suam facit nouando, seu lite contestando. *l. aliam. ff. de nouat.* Etiam superiori sententiæ aduersari videtur exemplum fructum in indebito soluto. Nam si alia species, quæ pondere, numero, mensuraue non constat, indebita per errorem soluta sit, non tantum res soluta in restitutionem venit, sed etiam fructus. *l. indebiti. ff. eodem.* Proinde etiam videntur vsuræ in restitutionem venire debere, quia vsuræ vicem fructuum obtinent. *l. usura. de usur.* Hic duplex responsio parata est. Nam primo vsuræ quod vicem fructuum obtinent, non natura fit, sed negotiationis iure, & quia interdum iure ita constituitur. Certum enim est, pecuniæ nullum esse fructum. *l. usura, de verb. sig. l. si vacuis. de rei vind.* Fructus autem naturaliter ex re percipiuntur. Sunt igitur hæc dissimilia. Deinde quod certius est, & magis ad rem pertinet: Fructus rem in conditionem indebiti veniunt, sed ii qui sunt percepti ex re soluta. Non percepti non veniunt. *d. l. indeb. ff. eod.* Hic autem agimus de vsuris non perceptis ab eo, a quo indebitum repetitur. Præterea si is pecuniam acceptam alii mutuum dedisset, sub vsuris, tamen cas vsuras restituere non

Qui indebitum per errorem cauit, conditionem habet, cui rei chirographi & cautionis emissio agit, ut sibi chirographum suum reddatur, & si nouam obligationem interposuit, agit, ut liberetur. *argu. in l. 4. de cond. ob. causam dat.* Quid si creditor, cui quo agitur, chirographum non reddat, aut promissore obligatione non liberet. Respondetur. Id faciendum est, quod est in iure omnium obligationum, quae sunt in faciendo. Reus tamen qui non facit, quod facere debet, condemnatur in id quod interest. *l. si quis ab alio. §. vlt. de re iudic. l. stip. non diuid. vers. Celsus. de verb. oblig.* Tanti autem in proposito chirographum condicentis, aut liberationem petentis interest, quoniam creditor solui cogitur. Proinde creditor, cum quo agitur, in tantam pecuniam condemnatur. *l. si quis mandato. de negot. gest.* Sed quae erit haec conditio chirographum & cautionem repetenti? Respond. Non indebiti conditio: tamen hoc rescriptum sub *l. de cond. indeb. situm est.* Nam conditio indebiti non repetitur, nisi quod tamquam debitum solutum est. Qui autem chirographum & cautionem exponit falso creditori suo, exponit volens, non quia id facere debeat. Pecuniam enim debuit, non chirographum, etiam si vere pecuniam debuisset: sed erit conditio sine causa, Cauti enim ex ea causa, quae non est. *l. 2. §. l. vlt. inf. de cond. ex lege.* Sed rescriptum sub hoc titulo collocatum est, quia videtur rescriptum argumento conditionis indebiti soluti. Quod si is, qui chirographum indebitae pecuniae emisit, nolit vltro agere, ut sibi chirographum reddatur, sed velit expectare, dum pecunia a se petatur ex eo chirographo, habet doli mali exceptionem, si ex eo chirographo conueniri coepit. Huius rei ratio rursus ducitur ex regula iuris, quia si hic, qui pecuniam chirographo cauit, vltro eam soluisset per errorem, haberet conditionem ad eam pecuniam repetendam. Ergo multo magis pecunia nondum soluta habebit exceptionem, ne eam soluere cogatur. Cui datur tamen iure actio, ei possidenti multo magis exceptio competit. *l. inuitus. §. 1. de reg. iur.* Est autem haec exceptio doli, ut rescripto comprehensum est. Quia actor, qui indebitum petit, dolo facit id petens, quod si consecutus esset, statim restituere deberet per indebiti conditionem. *l. dolo. de do. mal. except.*

Ad L. IV. Ea quae.

Ea quae per inficiationem in lite crescunt, ab ignorante etiam indebita soluta repeti non posse, certissimi iuris est. Sed si cautio indebitae pecuniae ex eadem causa interponatur: conditioni locum non esse constat.

S V M M A R I A.

- 1 Res quomodo crescunt per inficiationem?
- 2 Actio ex inficiatione quibus rebus duplicetur?
- 3 Res & lis quibus in causis per inficiationem crescat?
- 4 Lex Aquilia, coercet etiam leuissimam culpam eius, qui damnum dedit.
- 5 Furti nec manifesti, poena dupli constituta est, aduersus furem non manifestum.
- 6 Indebitum, solutum ex causa grauioris delicti, an repeti possit?
- 7 Debitor quis vere intelligatur?
- 8 Actio cur ex l. Aquilia aduersus confitentem in simplum constituatur, non aduersus eum, qui damnum dedit?

9 Petitioni, ex stipulatione sine causa interposita, semper doli mali exceptio competit.

Res dicuntur crescere per inficiationem, quae petuntur a confitente in simplum. Aduersus inficiantem autem petitio duplicatur ex inficiatione. In summa tamen res crescunt per inficiationem, cum earum rerum actio in simplum constituitur aduersus confitentem, aduersus inficiantem autem in duplum. *§. sed furti. Inst. de act. l. inde Neratius. §. haec actio. ad l. Aquil.* In his rebus dicitur crescere res in lite, quia crescit aduersus eum, qui inficiando mauult litigare, quam confiteri & soluere. Eodem sensu dicitur in iis rebus crescere per inficiationem in *§. vlt. Inst. de obl. qua ex q. contr.* Lis, id est, actio. *l. litis. de verb. sign.* Nam reuera tamen actio ex inficiatione duplicatur in iis rebus, ut est in *d. §. sed furti.* Hoc modo tamen res & lis per inficiationem crescit tribus in causis. Primo in actione de damno dato ex l. Aquilia. *d. l. inde Nerat. §. haec actio. ad l. Aquil.* Deinde in actione depositi, si quid depositum sit, incendii, ruinae, naufragii, tumultus causa. *l. de pos.* Postremo in iis legatis, quae ecclesiae seu venerabilibus locis relicta sunt. *§. vlt. Inst. de obl. qua ex quali contr.* Tres autem haec causae vno loco comprehensae sunt a Iustino. *in d. §. sed furti. Inst. de act.* Ex iis causis sic veteres de finierunt. Si quis quid per errorem soluerit, quod non debebat, soluti repetitionem non esse. Exstat haec definitio. *in d. §. vlt. Inst. de oblig. qua aliis verbis eadem tamen sententia hic traditur.* Exempli causa. Cum ego telum emissem, bos occisus est. Ego conuenior a domino bouis actione legis Aquiliae, de damno dato, quod dicat, bouem suum eo ictu occisum esse: si vere occisus esset, citra dubitationem ego teneor lege Aquilia. Nec ad rem pertinet, quod incogitans feci. Nam in l. Aquilia tamen coercetur etiam leuissima culpa eius, qui damnum dedit. *l. si putator. l. a leg. Aquil. ff. ad l. Aquil.* Ego cum nescirem, an meo ictu occisus esset bos, necne, veritus ne si inficiarem, dupli poenam subirem ex l. Aquilia, quae poena constituta est aduersus inficiantem, simplum malui praestare, quam in incerto duplum postea pendere. Deinde compertum est, eum bouem ab alio occisum esse, non meo ictu. Quaero, an possim indebitum per errorem a me solutum repetere? Non possum. Idque ex hac regula verum efficitur. Hic opponuntur aliae actiones, quae ex delictis nascuntur & constituuntur, vel in duplum omnino, vel etiam in quadruplum. Num ex his causis si per errorem indebitum soluo, possum repetere. *l. eleganter. §. vlt. ff. eod.* Exempli gratia: Furti nec tamen manifesti poena dupli constituta est aduersus furem nec manifestum *§. in duplum. §. d. §. sed furti. Inst. de act.* Ego ex furto filii mei conuenior, & nolo filium meum infame fieri, aut conuenior ex furto decessoris mei, cum putarem me vere conueniri, aut dubitarem, an vere furtum factum esset, duplum solui petenti. Deinde compertum est, furtum factum non esse a filio meo, aut a decessore meo, placet me indebitum ex hac causa solutum per errorem, repetere posse. Atqui multo grauius est furti crimen, quam damni dati. Nam furtum sine dolo non committitur, damnum ab incogitante dari potest, & quodcumque damnum culpa datum est, lege Aquilia vindicatur. Quare si ex causa grauioris delicti tamen indebitum solutum repetere licet, multo magis licere debuit indebitum solutum ex causa minoris delicti. *argum. in d. l. non debet*

debet tamen. *de reg. iur.* Differentia harum causarum reddet in *d. §. sed furti. Inst. de act.* Inter has causas, hoc inter est, quod in tribus causis, quas supra posuimus, actio quae constituitur in duplum, sed ex post facto, non ab initio. id est, ex inficiatione eius, cum quo agit. In actione autem furti & similibus in quibus poena est dupli aut quadrupli constituta, eiusmodi poena ab initio constituitur aduersus eum, qui furtum fecit. Sed nondum hoc responso obiectio tollitur. Manet enim prior obiectio: Grauius esse delictum furti quam damni dati. Item quid interest vtrum actio ab initio in duplum detur, an vero aduersus inficiantem? Itaque huius iuris ratio ab omnibus diu & multum quaesita est. Ratio differentiae ex sententia legis ducitur, si quis diligenter attendat, quod ut in ceteris causis intelligatur, veterum exemplo l. Aquiliae, l. Aquilia actio in duplum datur aduersus inficiantem. Actio in duplum ita constituta, necesse est sub contraria conditione actionem constitui in simplum aduersus confitentem: idque ita lege factum est. Nam hac lege actio in confitentem in simplum datur, aduersus inficiantem in duplum. Sic verba sunt. *l. inde Nerat. §. haec actio. ad l. Aquil.* Iis verbis, actionem in simplum aduersus confitentem dari efficitur, eum, qui confitetur damnum a se datum esse, damni aestimationem ex l. Aquilia debere, siue damnum dederit, siue non dederit, quia lex confitentem notat, non facientem. Id autem intelligitur ex definitione debiti, & debitoris. Nam tamen si vere debitor intelligitur, aduersus quem actio constituta est, per quam pecunia ab inuito exigi possit. *l. debito. de verb. sign.* Hac autem lege actio de damno constituitur non aduersus facientem, sed aduersus confitentem. Ergo, qui confitetur ex hac causa, l. Aquilia tenetur, & quia tenetur, debet. Proinde ex hac confessione solutum repetere non potest, quia de sententia legis debitum soluit. At in actione furti & similibus in quibus actio dupli, aut quadrupli constituitur, obseruandum est, actionem non constitui, aduersus eum, qui confitetur, se fecisse furtum, sed aduersus eum, qui furtum fecit. Proinde verbis legis is solus tenetur iis actionibus, qui facit, siue fateatur se fecisse, siue neget. Is autem, qui non fecit, non tenetur. Proinde si soluit per errorem, repetet, quia indebitum soluit. Sed quaero: Cur ex l. Aquilia constituitur tamen actio in simplum aduersus confitentem, non aduersus eum, qui damnum dedit. Quid enim opus est coercere eum, qui confitetur, si damnum non dedit, cum de damno dato agatur? Resp. Id aequissime constitutum est, ut si inficiaretur, dupli poenam subiret. Vt autem ex inficiatione dupli poenam subeat, idcirco cautum est, ut is, qui damnum passus est, primo quoque tempore damni aestimationem consequeretur, quatenus sine fraude & iniuria aduersarii id facere liceret. Id autem ita facile consequimur, si poena constituitur aduersus inficiationem eius, cum quo agitur. Nam is poenam dupli metuens mauult statim confiteri. Nec fit illi iniuria, si confiteri cogitur, & ex inficiatione dupli poenam suscipit. Nam si vere damnum dedit, sponte debuit confiteri & praestare aestimationem. Si non dedit, & nihilominus simplum soluit, de sequenti debet: licebat enim negare. Quod si de facto incerto aut alieno agitur, de quo certum sciri non potest, licet ei neque confiteri, neque negare. Praeterea licet ei euitare dupli poenam, si soluat simplum nominatim lege adiecta: ut si paruerit, postea damnum datum non esse, pecunia red-

datur. Nam hoc casu negotium geritur inter dantem & accipientem. *l. 2. ff. eodem. de cond. ind.* Sed superiori rationi videntur refragari verba definitionis hic propositae. Nam definitio loquitur de eo, quod indebitum ex iis causis solutum est. Nos autem ideo non repeti dicimus, quia debitum solutum sit. Respondetur. Quod ex iis causis a confitente soluitur, diuersis rationibus recte indebitum & debitum dici potest, si causam & originem confessionis, ex qua origine agitur, spectamus, indebitum soluitur ab eo, qui per errorem soluit, quantumuis confitens soluat. Sin spectamus confessionem soluentis, ex sententia legis debitum quodammodo soluitur, quoniam soluitur ab eo, aduersus quem actio ex lege constituta est. Constitueretur enim in confitentem. Hoc posito ex supra scriptis causis indebitum per errorem solutum repeti non posse, quaesitum est, an si quis ex iisdem causis indebitum per errorem cauerit, an teneatur. Conuenit, id est, stipulanti promiserit. Nam cautio stipulatio est, vel promissio per stipulationem interposita. *l. sancimus. de verb. sign.* Et constat, eum, qui stipulanti promissit, iure civili obligari. *§. de const. Instit. de act.* Sed an ei exceptio dabitur, ne cum effectu teneatur? Et videtur, ei exceptio doli mali competere, quoniam petitur ex ea stipulatione, quae sine causa interposita est: aduersus huiusmodi tamen petitiones semper doli mali exceptio competit. *l. 2. §. circa. de do. ma. exc.* Et hoc rescriptum est, eum, qui ex iis causis indebitum promissit, aequae efficaciter obligari. Ratio eadem est, quae in eo, quod ex iis causis solutum est. Nam in promittente & confessio est, ut & in solvente: & confessio ex lege confitentem obligat, quoniam, ut dixi, in confitentem constituitur actio. Ita qui ex hac causa quid promittit, debitum promittere videtur. Hic opponimus. *l. vlt. ff. de Senatufc. Maced.* Nam si filius mutuam pecuniam acceperit, hanc natura debet, tamen si iure civili non debet. Et ideo placet, si paterfamilias factus eam pecuniam per errorem soluerit, eum non posse repetere. *l. sed si paterfamil. §. vlt. §. l. seq. ff. de Senatufc. Maced.* Et tamen si idem paterfamilias factus eam pecuniam per errorem promiserit, non tenetur propter doli exceptionem. Proinde idem & in hac specie dicendum videtur. Nam filiusfam. non minus pecuniam hanc debitam soluit, quam is debitum soluere intelligitur, qui ex supra scriptis causis indebitum per errorem soluit? Resp. Dissimilia sunt haec. Nam filiusfam. cum pecuniam mutuam sibi datam promittit, id promittit, quia iure ciu. non debet propter exceptionem Senatufc. & ideo si per errorem promittit, iustus error ei nocere non debet, ut ab eo peti possit, quod ante ab eo peti non poterat. At qui promittit ex iis causis, in quibus per inficiationem crescit, id promittit, quod propter confessionem deberi coepit, ideo plane debitum ex sententia legis promittit.

Ad L. V. Si a patre.

Si a patre emancipatus, ei non intra tempora praestituta iure honorario successisti: quidquid indebitum postea per errorem (ut pote patris successor) dedisti, eius conditionem tibi competere, non est incerti iuris.

S V M M A R I A.

- 1 Heres succedendo defuncto & commoda & incommoda hereditaria suscipit omnia.
- 2 Heres qui non est, si falso se heredem existimans

creditoribus ut successor defuncti soluerit, an postea comperto errore possit indebitum condicere creditoribus quibus soluit?

3. Emancipati iure civili non succedunt, sed solum iure Pratorio datur eis possessio unde liberi.

4. Emancipatis quomodo hodie hereditas deferatur?

5. Hereditas, quibus iure civili deferatur, iis nullum certum tempus ad adendum iure civili præscriptum est.

6. Heres, si intra tempus præstitutum hereditatem non adierit, excluditur, & fit locus sequentibus gradibus ex edicto de iure deliberandi.

HERES defuncto succedendo, ut commodum, sic incommodum est omnia hereditaria suscipit. l. 1. § 2. ff. de bon. poss. Ideoq; & obligatur creditoribus hereditariis. l. mora. ff. de acquir. hered. Quod si quis heres non est, is creditoribus hereditariis non tenetur, ne si legatarius quidem sit solos enim heredes huic rei obnoxios, lex facit. l. ult. infr. de hered. act. Vnde intelligitur: Eum, qui heres non est, creditoribus hereditariis nihil debere. Proinde si iis soluat, cum indebitum solvere. Quæsitum est igitur, si quis cum heres non esset, falso se heredem existimans, creditoribus ut successor defuncti soluerit, an postea comperto errore possit indebitum condicere creditoribus, quibus soluit? Mouet dubitationem, quod si persona soluentis spectetur, indebitum solutum est: si creditorem, solutum est debitum. Nā iis vere debebatur. Et placet hic soluenti repetitionem dari. Itaque efficitur ea definitione, quæ traditur in l. si pæna. §. 1. ff. eodem. Si quis heredem se esse falso existimans soluerit creditoribus hereditariis, eum soluti repetitionem habere, quia, ut sit repetitio, satis sit, si is qui soluit, non debeat, etiam si ei, cui soluitur, ab alio debeatur. Idem generaliter traditur in l. summa. in fin. ff. eodem. Sed hæc sententia videtur habere repugnantes locos. Nam alibi hæc definitio generalis traditur: Repetitionem nullam esse ab eo, qui suum recipit, tametsi ab alio, quam a vero debitore solutum sit. l. repetitio. ff. eod. & l. de hered. supra. de petit. hered. In qua l. posteriore hoc accedit ad dubitationem, quod hæc regula traditur in eo herede, qui falso existimans se heredem esse soluit creditoribus. Nec est, quod ad has definitiones conciliandas eo confugiamus, ut quidam fecerunt, ut dicamus, repetitionem nullam esse ab eo, qui suum, id est, rem domini sui recipit. Nam in hac definitione, suum non significat, quod est in dominio alicuius, sed significat debitum. Subiicitur enim in dicta lege repetitio, id esse solutum a debitore. Debitor & debitum coniugata sunt: si soluitur, quod a vero debitore solui potuit, debitum soluitur, proinde & debitum recipitur. Deinde in l. si non sortem. §. libertus. in fin. ff. eo. hæc verba: Qui suum recipit, Vlpian. interpretatur nominatim de eo, qui sibi debitum recipit. Vera est ad hæc concilianda distinctio communiter recepta, ut dicamus, si quis per errorem indebitum soluerit vero creditori, repetitionem esse soluenti, si modo suo nomine soluerit. Sic enim fit, ut qui soluit, indebitum soluat, ac proinde solutum repetit. Quæ pars probatur in l. cum quis. §. de pecul. in fin. ff. de solut. Et huc referri debet exemplum eius, qui falso se heredem existimans soluit creditoribus hereditariis. Nam hic dum se heredem putat, vere suo

nomine soluit. Idque est, quod dicitur in d. l. cum quis. §. de pecul. Quod autem dicitur, repetitionem nullam esse ab eo, qui suum sibi debitum recipit, sic intelligendum est, si ei nomine veri debitoris solutum sit. Hanc partem Vlpian. rursus sic interpretatur. l. si cum sortem. §. libertus. in fin. ff. eodem. Non obstat, quod definitio generaliter ita concepta est: Nulla repetitio est ab eo, qui suum recipit. Nam is solus suum recipere dicendus est, qui aut ab ipso debitore recipit, aut ab alio recipit, nomine debitoris. Cum autem neutrum horum fit, non potest dici recipere debitum, quia ad debiti substantiam non est satis, vnum esse cui debeatur, sed oportet etiam esse, qui debeat. At nullus est, qui debeat, cuius nomine soluat, cum is, qui non debuit suo nomine soluit. Non obstat l. de hered. supra. de petit. hered. quæ heredi falso existimanti se heredem esse & soluenti creditoribus, denegat conditionem indebiti. Nam in ea specie agitur de eo possessore, qui petitione hereditatis iam instituta soluit, post quod tempus cœpit dubitare, an esset heres. Vnde intelligitur, si postea soluat, eum magis hereditatis nomine solvere, quam suo, ac proinde soluit nomine debitoris. Nā hereditas debitorum est. l. hereditas. 1. § 2. ff. de adq. re. do. In specie facti hic proposita notandum est, quod dicitur, filium emancipatum patri heredem non esse, si intra tempora præstituta iure honorario patri non successerit. Hoc vti ex iure veteri scriptum est, ita ex eo iure verissimum est. Nam si emancipati iure civili non succedebant, sed solum iure prætorio eis dabatur bonorum possessio, vnde liberi. §. emancipat. Inst. de hered. qua ab intesta. defer. Bonorum autem possessio liberis dabatur ex edicto, ita ut iis ad petendam bonorum possessionem præstitueretur annus, intra quod tempus, si bonorum possessionem non petiissent, excluderentur, & sequentibus gradibus deferebatur bonorum possessio. l. 1. §. quibus & §. largius. ff. de success. edicto. Hodie diuersa emancipatorum causa est. Nam iis deferuntur hereditas ex constituto. Iustin. id est, iure ciu. Non de hered. ab intest. ven. Quibus autem hereditas iure ciu. deferuntur, iis nullum certum tempus ad adendum iure ciu. præstitutum est, sed quando illis videtur, licet hereditatem adire. l. si curatoris. inf. de iur. delib. Proinde post hanc constitutionem idem dicere non licet, quod hic traditur, si per tempora præstituta intelligimus tempora bonorum possessioni petendæ præstituta, & ideo magis est, ut hic intelligamus tempora præstituta a Magistratu ad deliberandum de hereditate adenda. Nam iure ciuili postulantibus creditoribus hereditariis aut heredibus, qui sequenti gradu sunt, iubetur heres hereditatem adire aut repudiare, & si spatium ad deliberandum petat, magistratus ei tempus dat, quod satis sit, prout res quæque exigere videtur. Intra hoc tempus si heres hereditatem non adierit, excluditur, & fit locus sequentibus gradibus ex edicto de iure deliberandi. l. si quis instituitur, in princ. & §. 1. ff. de hered. instit. l. 1. & l. pen. ff. de iur. delib.

Ad L. VI. Si per ignorantiam.

Si per ignorantiam facti non debitam quantitatem pro alio soluisi, & hoc adito rectore pronuncia, fuerit probatum, hanc ei, cuius nomine soluta est, restitui eo agente providebit.

S V M M A R I A.

1. *Indebitum solutum per errorem iuris, an repeti possit?*
2. *Stulti non debent esse melioris conditionis, quam periti.*
3. *Stulti, qui habeantur?*
4. *Scientes iure se teneri, si soluant, non repetunt.*
5. *Ius scire debent omnes. Ignorantia iuris ignorantis patrocinari non debet.*
6. *Ignorantia iuris nulli prodesse debet, nec in commodis, nu. 7. nec in damno rei suæ amittenda. nu. 8.*
9. *Generalis oratione, omnes species comprehenduntur.*
10. *Lex ubi non distinguit, nec nos distinguere debemus.*
11. *Generi per speciem in toto iure derogatur: & semper id potius habetur, quod ad speciem directum est.*
12. *Stulti, in numero errantium non sunt.*
13. *Edicti, quod metus causa, formula.*
14. *Timoris vani nulla est estimatio, ut nec erroris vani.*
15. *Legatum scriptum, testamento relictum, quibus modis fiat, ut non debeatur. & num. seqq.*
16. *Heres ignorans falsum, sed verum putans esse testamentum, si in facto errans soluat, repetit.*
17. *Legatum ademtum si heres soluat, an repeti possit?*
18. *Indebitum si quis soluerit alterius nomine, cui conditio huius indebiti datur, numeranti ne: an ei cuius nomen est solutum est?*
19. *Repetitio nulla est ab eo, qui suum recepit.*
20. *Per alium facit is, qui serui mandat, aut factum ratum habet.*

HOC rescripto de o capita comprehensa sunt, ad conditionem indebiti pertinentia. Prius est, quo indicatur, quo errore solutum repeti possit? Alterum cui debeatur indebiti soluti conditio. Placet igitur, indebiti per errorem soluti conditio esse, sed hac conditione, si per ignorantiam, & errorem facti, quid solutum sit. Eadem conditio expressa est in l. fideicommissum. seq. Quid, si per errorem iuris, quid solutum sit? Vulgo recepta sententia est, idem iuris esse, & generaliter indebiti per errorem soluti repetitionem esse, quocumque errore solutum sit, siue facti, siue iuris. Quæ sententia falsissima est. Nam de herede iuris, manifesti sunt loci, quibus hæc sententia expressa est, si quid per errorem iuris solutum sit, id repeti non posse. l. cum quis. supra. de iur. & fa. ign. l. error. infr. ad l. Falcid. l. regula. §. ult. in rescripto, quod illic refertur, in fin. rescripti. ff. de iur. & fac. ign. Hæc sententia evidenti ratione & argumento confirmatur. Non debet melioris conditionis esse stulti, quam periti. l. autem. ff. qui vi aut clam. Stulti tamen habentur, qui sunt imperiti iuris, & per eam imperitiam aliquid admittunt. Sic enim vocantur in d. l. regula in fin. rescripti, quod illic refertur. ff. de iur. & fa. ign. Proinde, qui per imperitiam iuris labuntur, non debent esse melioris conditionis, quam, qui ius scientes aliquid soluerunt. Porro, qui scientes iure se non teneri, soluant, citra controuersiam non repetunt. l. indebitum. infr. eod. Ergo nec ii repetent, qui ignorantes iure se non teneri, soluant. Hæc sententia, nititur certissimi iuris ratione. Nam omnes ius scire debent, & si ignorat, ea ignorantia illis patrocinari non debet. l. leges sacratiss. supra. de LL. Neq; hoc iniquum est, exigi ab omnibus, ut ius norint. Non enim ab iis exigitur notitia

ca, quæ est in iuris prudentibus, sed ea, quæ peritiores consulendo consequi possunt. Si quis ius non didicit, impunitus est. Si quis peritiores non consulit, manifesta culpa est, quæ exculationem non meretur. Ob hanc causam traditur, nulli ignorantiam iuris prodesse debere in l. in bonor. ff. de bon. possess. Huic sententiæ quædam opponuntur, quæ veteres interpretes in contrariam sententiam traxerint. Ea autem in summa sunt tria. I. Opponitur definitio Papiniani in l. iuris ign. ff. de iur. & fa. ign. vbi traditur, iuris errorem obesse acquirere volentibus, suum autem petentibus non nocere. Respondetur. Hæc verba nihil patrocinantur indebitum condicenti. Nā qui indebitum solutum petit, alienum petit, non suum. Nam cum primum soluit, dominium eius rei solutæ amittit, & in accipientem transfert, ut ostendimus ad l. 1. supra. Argumento est, quod conditio ad repetendum datur. Nam si res soluta mansisset eius, qui soluit, haberet eius rei repetendæ causam, vindicationem, non conditionem. l. dominus. ff. eod. Nunc autem conditionem habet. Dominus igitur rei solutæ esse desit. Quare eam rem petendo, alienam petit, non suam. Nihil ad rem pertinet, quod solutum repetendo, repetimus id, quod ante nostrum fuit. l. videamus. §. si act. ff. de usur. Hoc enim ipsum declarat peti, quod non nostrum non est. Simile enim est illud Virgilianum: Fui mus Troes, id est, non sumus. Secundo loco opponitur eiusdem Papin. altera regula in l. error facti. de iur. & fa. ign. vbi traditur, iuris tamen errorem nulli prodesse in compendiis, (id est, in lucro faciendo seu in acquirendo) ceterum omnibus in damnis amittendæ rei suæ non nocere. Hinc ita ratiocinantur: Qui indebitum soluit per errorem iuris, si id repetere non potest, damnum rei suæ facit. At iuris error in hoc damno petenti nocere non debet, secundum regulam supra scriptam. Proinde hic error non obstat, quo minus per eum errorem solutum condici possit. Respondetur. Ne hæc quidem regula magis, quam superior ad indebitum condicentem pertinet. Aliud est enim damnum rei nostræ, aliud damnum rei nostræ amittendæ. Cum rem nostram amissimus, si eam reuocare non licet, recte dici potest, id esse damnum rei nostræ, quod nos patiamur, quale est damnum, quod patitur is, qui per errorem iuris soluit, & non repetit. At damnum rei nostræ amittendæ dici non potest, nisi in eare, quæ nondum amissa est, de qua non amittenda laboratur. Id vero ad conditionem indebiti soluti nullo modo pertinet. Nam res soluta, quocumque errore soluta sit, amissa est, & tanquam ob amissam, repetitio comparata est. Quæ sunt igitur species, in quibus locum habent superiores definitiones Papiniani? Exempla hæc sunt. Institutus est aliquis heres eo testamento, quod inutile erat. Ego cum utile id testamentum putarem, tametsi essem proximus agnatus defuncti tamen heredem scriptum pro vero herede habui, & ita illum passus sum habere res hereditarias pro vero domino. Hoc amplius. Ego illud de iis reb. in iudicio aliquando defendi, aut eius causam egi, ut procurator. Hæc omnia per errorem & ignorantiam iuris. Ego postea comperto errore meo, cum intellexi nullum testamentum id esse, & mihi hereditatem ab intestato deferri, cœpi vindicare hereditatem, & res hereditarias ab eo herede, cuius ego causam

non secuta. Nam, qui alterius nomine soluebat, ob eam causam soluit, ut alius liberaretur, quod liberatio secuta non est, cum nemo deberet. Non obstat huic sententiae extremum. *d. l. 6. ff. eod. vbi traditur, neque tutorem neque procuratorem soluentes repetere posse.* Nam hoc de tutore & procuratore vere soluentibus dicitur est. Nam verba sunt cum effectu accipienda. Reuera nemo soluit, nisi qui obligatione liberatur, vel alium liberat. Non liberatur autem quisquam, nisi qui vero debuit. Hoc casu procuratores & tutores a vere creditore repetere non possunt, quia repetitio nulla est ab eo, qui suum recipit. *l. repet. ff. eod.* Dicit aliquis, nullam h. dubitandi causam esse posse. Sed hæc dubitandi causa est, quæ illic diluitur. Quid enim si tutor aut procurator errans pecuniam suam soluerit, dum putat se soluere pecuniam impuberis aut domini sui, illic adicitur, nihil hoc ad rem pertinere. Ex his intelligimus, quod simpliciter hoc rescripto dicitur, si quis indebitum pro alio soluerit, conditionem competere ei, cuius nomine solutum est, sic accipi debere, siquidem pro alio vere soluerit, id est, si ille alius aut mandauerit, aut ratum habuerit. Sed quamuis alius, cuius nomine solutum est, alterutrum horum fecerit, tamen videtur repugnare regulis huius conditionis, ut illi conditionem demus, non autem soluenti. Nam cum quis indebitum falso creditori soluit, negotium geritur inter dantem & accipientem. Ut in mutuo, qui soluit, accipientem sibi obligat, qui accipit, is obligatur. *§. is quoque. Inst. quib. mod. re contr. obl.* Idem significatur in *l. si me & Tit. ff. si cert. pet.* Proinde ex hac regula ei conditio danda est, qui soluit, non alii. Respond. Verisimile est, non alii conditionem indebiti dari, quam soluenti, sed non minus is soluere intelligitur, cuius nomine solutum est, si is mandauerit, aut ratum habuerit. Certi iuris regula est, eum facere videri, qui mandat, mandare videri, qui ratum habet. Et generaliter, eum facere videri, qui per alium facit. Facit autem per alium, qui fieri mandat, aut factum ratum habet. *l. 5. §. gessiss. ff. de adm. tut. l. 1. §. ait prator. ff. unde vi. c. qui facit. extr. de reg. iur.* Hinc intelligimus, indebitum per errorem soluto, duos esse, quibus conditio possit competere. Eum, qui soluit, & eum, cuius nomine soluitur. Priorem, si suo nomine soluat. Posteriores, si alii mandauit solui, aut rem ratam habuerit.

Ad L. VII. Fideicommissum.

Fideicommissum vel legatum indebitum per errorem facti solutum repeti posse, explorati iuris est.

Expositus est hic locus ad leg. præced. &c.

Ad L. VIII. Creditoris.

Creditoris falso procuratori soluenti aduersus eum indebiti repetitio, non obligationis liberatio competit.

SUMMARIUM.

- 1 Debitor, qui vere debebat, si soluat falso creditoris procuratori, absque mandato, an ea solutione sit liberatus?
- 2 Ratihabitio mandato equiparatur.
- 3 Debitor soluens falso creditoris procuratori, nulla ratihabitione interueniente, a quo pecuniam solutam repetere possit?
- 4 Actio, quæ competit, aduersum falsum procurato-

rem repetitionis indebiti soluti nomine?

5 *Nemo rem suam condicit præterquam abfuerit.*

6 *Creditoris dicitur, cui ex quavis actione quid debetur.*

DE B I T O R, qui vere debebat creditori, soluit falso creditoris procuratori, id est, ei, qui sibi mandatum exigendi aut recipiendi esse dicebat, cum ei mandatum nihil esset. Hic tria quaerita sunt, primo an debitor ea solutione sit liberatus? Et hic respondetur, liberationem obligationis ei non competere, idque ratione iuris notat: quia debitor soluendo ita liberatur, si aut creditori soluat, aut alii voluntate creditoris. *l. solutum. ff. de solu.* quorum neutrum in proposito factum est. Nam quod debitor procuratori soluit, ostendit, creditori solutum non esse: Quod soluit procuratori falso, declarat, non esse solutum voluntate creditoris. Is enim falsus procurator est, qui voluntatem & mandatum domini non habet. Merito igitur h. liberatio non contingit. Sed hoc ita accipiendum est, nisi creditor ratum habeat. *l. si procuratori. ff. de cond. causa da. l. si vendider. §. si Titius. ff. de furt.* Hæc ratio est, quia nihil interest, utrum alii soluat ab initio mandato & voluntate creditoris, an vero creditor postea ratum habeat. Nam ratihabitio mandato comparatur. *l. vlt. inf. ad Senatusc. Maced.* Idem dicendum est, si creditor vere mandasset huic procuratori, sed postea mandatum reuocasset. Nam si debitor ignorans mandatum reuocatum esse soluat, etsi soluit ei, qui iam procurator non est, tamen liberatur. *l. vere, vers. sed et si. de solu.* idque, ne iusta & probabilis ignorantia debitori noceat. *ut est in §. nequa. Inst. mandati.* Sequens questio est, nulla ratihabitione domini interueniente, & nulla reuocatione eiusmodi, qualis supra diximus, a quo debitor pecuniam solutam repetet, postquam liberatus non est. Nam repetere eum posse constat, siue quid indebitum soluerit, siue quid dederit, ut liberaretur, & liberatus non sit, etiam h. traditur, eum repetere posse a falso procuratore. Nam a creditore repetere non potest, cum is nihil acceperit. Ita restat, ut si ab aliquo pecunia repeti potest, ea repetatur a procuratore, qui accepit. Tertia questio est: Quæ actio competit aduersus procuratorem eius repetitionis nomine competit. Hic significari videtur competere soluenti aduersus procuratorem falsum indebiti conditionem. Quod si ita esse intelligimus, contraria est. *l. si procuratori. ff. de cond. causa da.* Vbi in proposito debitori datur vel conditio furtiua vel conditio ob causam dati causa non secuta. Nominatim autem denegatur indebiti conditio. Et id certa & euidens ratio efficit. Nam conditio indebiti non datur, nisi aduersus eum, cui aliquid tanquam debitum solutum est. Procuratori falso non datur pecunia tanquam ei debita, sed ob causam, ut pecunia creditori reddita debitor liberetur. Contraria sunt hæc aliquid, ob causam præteritam debiti dare, & dare ob causam futuram. Præterea in hac specie debitori datur conditio furtiua aduersus falsum procuratorem. *l. falsus. inf. de furt. l. falsus. §. 1. inf. de furtis.* Proinde non conditio indebiti, quoniam conditio furtiua domino datur. *l. 1. ff. de cond. furt.* conditio autem indebiti ei, qui dominus non est. Nemo enim rem suam condicit præterquam abfuerit. *l. vlt. ff. usufructuar. quemadmo. caueat.* De hac re, ut liquet, sic habendum est. Si debitor soluit

soluit falso procuratori, ut procuratori tantum, ideo quia se tantum procuratorem esse dicebat, non autem procuratorem in rem suam, procurator numos accipiens & intercipientes eos furtum facit, quia debitor hoc casu non sic numos dat procuratori, ut eos in accipientem transferat, sed ut eos deferat ad creditorem. Ita procurator rem aut numos alienos contrectat, idque inuito domino. Et ob hanc causam furtum facit. *d. l. falsus. §. 1. de furt.* Hinc consequens est, hoc casu debitori, & furti actionem dari aduersus hunc procuratorem, & conditionem in furtiuam. *l. falsus. inf. de furt.* Sed & hoc casu aduersus procuratorem competit conditio ob causam dati, causa non secuta, quia numi ob hanc causam dati erant falso procuratori, ut liberatio debitoris sequeretur, quæ causa secuta non est. Et hoc est, quod de utraque hac conditione respondetur in *d. l. si procuratori. ff. de cond. causa da.* Namque natura harum conditionum refragatur, quominus inter se concurrant. Nam quod dicitur, conditionem furtiuam domino dari, hanc sententiam habet, dari ei, qui ab initio rei dominus fuit. Nam etsi dominus esse defuerit, puta, re perempta, nihilominus eidem conditio furtiua competit. *l. in re. in pr. l. pen. ff. de cond. furt.* Quare numis falso procuratori solutis conditio furtiua statim debitori acquiritur, numis deinde a procuratore consumptis, nihilominus durat furtiua conditio, & tunc et conditio ob causam dati, nasci incipit, quia falsus procurator consumptione numerorum dominus factus est. *l. non omnis. §. si pupillus. ff. de cond. furt.* Hoc casu conditio indebiti competere non potest, ut in *d. l. si procuratori.* diferte scribitur, cuius rei rationem reddidimus. Non obstat hoc rescriptum. Nam hic tantum dicitur debitori competere repetitionem indebiti, ut sit sensus: Competere repetitionem eius pecuniæ, quæ debita procuratori non fuit. Sed non dicitur, quæ conditio pecunia repeti possit. Quare id prætermisum hoc loco ex aliis locis sumendum est. Sed fieri potest, ut falsus procurator non tantum se creditoris procuratorem dicat, in ea pecunia exigenda, sed dicat se procuratorem factum in rem suam, id est, sibi a creditore mandatas esse actiones, vel sibi nomen datum esse in solutum, ut venditum esse, aut ex aliis causis traditum. Quo casu si verum esset, quod procurator dicit, is viles haberet actiones aduersus debitorem. *l. procurat. in rem. ff. de procur.* Et quia haberet actiones viles, idcirco debitor iam illi procuratori debere inciperet, & procurator esse creditor. Nam is est creditor definitur, cui ex quavis actione quid debetur. *l. creditorum. ff. de verb. sign.* Hoc casu si debitor huic procuratori falso, pecuniam soluit, ut debitam illi soluit, & hac ipsa de causa hoc actio est, ut dominum pecuniæ in eum transferat. Hoc cum sit, procurator numerorum furtum non facit. *d. l. falsus. §. 1. in fin. de furt.* His consequens est, hoc casu huic debitori aduersus hunc procuratorem non competere conditionem furtiuam, cui locus non est, nisi furto facto. Consequens & illud, competere debitori aduersus hunc procuratorem conditionem indebiti. Nam debitor tanquam illi debitum soluit, quod tamen non debebatur, cum procurator non esset. Cui rursus consequens est, quatenus procuratoris personam spectamus, non competere aduersus eum conditionem ob causam datorum, quia non possit idem ob causam

præteritam datum esse, & ob causam futuram. *d. l. si procurat. falso. de cond. causa da.* Sed si spectamus personam ipsius creditoris, a quo debitor pariter liberari voluit, non absurde dicemus etiam debitori aduersus procuratorem conditionem ob causam dari, quia debitor pecuniam dedit, non tamen ut procuratori solueret, sed etiã, ut a priore creditore liberaretur, quæ causa, ut dixi, secuta non est.

Ad L. IX. Indebitum.

Indebitum solutum sciens, non recte repetit. §. 1. Citra mandatum aut ab alio re distracta: dominus euictus a re, vel ob præcedens vitium satis emtori faciens, non indebitum præterire potest, sed per huiusmodi factum ratum contractum habuisse probans, a se debitum ostendit esse solutum.

SUMMARIUM.

- 1 Indebitum sciens solueni non repetit.
- 2 Repetitio ab eo nulla est, qui suum sibi debitum recipit, quoties nomine debitoris soluitur.
- 3 Soluens quid ex causa emtionis, emtori, hoc ipso emtionem ratam habere videtur.
- 4 Consequentia, qui probat actionis, etiam antecedentia probare videtur.

SPECIES facti hæc est: Amicus aliquis meus negocium meum gerens, sine mandato meo, equum vendidit, qui meus erat, aut meus esse putabatur. Is equus emtori euictus est ab eo, qui se dominum equi dicebat, & iudicio probauerat. Emtor agit aduersus amicum, hunc meum, eundemque venditorem, actione ex emto, ob euictionem, iuxta *l. ex emto. de act. emi.* Aut cum equus venditus esset, vel morbosus vel vitiosus, emtor, aut equum redhibere vult venditori, ut pretium recipiat, aut agit, cum venditore, quanto minoris equum emturus esset, si non esset morbosus aut vitiosus, quarum rerum nomine actiones dantur emtori ex ædilitio edicto. *l. 1. l. si qui venditor. l. bonem. §. aliquando. de adil. edict. l. Julianus. in princip. de act. emi.* Ego nolens amicum meum ex illa venditione damnum pati, emtori de eo quod petebat, satis feci, quod iure facere non cogebat. Nam cum eo emtore nihil contraxi, proinde nihil illi debui ex causa superioris venditionis. Deinde consilio mutato volo pecuniam ab eo tantquam indebitam, ab eo repetere. Quæritur, an possim? Respondetur, me non posse, duabus de causis: Vna est, quia etsi maxime indebitum soluissem, tamen sciens solui. Indebitum sciens, qui soluit, non repetit, de quo dictum est *ad l. i. supr.* Altera causa subicitur. Quia ego ex causa emtionis emtori satisfaciens, re ipsa emtionem ratam habui, ac proinde ex ea causa soluens, debitum solui vel meo nomine, quia volui me tenere, non amicum meum, vel nomine eius amici, qui vere debuit. Debitum solutum repeti non potest. Item nulla est repetitio ab eo, qui suum sibi debitum recipit, quoties nomine debitoris soluitur. *l. repetit. ff. eod.* Notandum est, quod hic dicitur. Eum, qui ex causa emtionis, quid emtori præstitit, hoc ipso, quod præstitit, emtionem ratam habere videri. Ex quo colligimus, generale illud. Qui consequentia emtionis probat sciens, hoc ipso videri etiam antecedentia emtionem totam probare. *l. quidam. ff. de euiden. l. illud. de acquir. hered. l. 2. ff. de iuris d.*

Ad L. pen. Si quis seruum.

Si quis seruum certi nominis, aut quandam solidorum quantitatem, vel aliam rem promiserit, & cum

licentia ei fuerat unum ex his soluendo liberari, vtrumque per ignorantiam dependerit: dubitatur, cuius rei daretur a legibus ei repetitio, vtrumne serui, an pecunia, & vtrum stipulator, an promissor habeat huius rei facultatem. Et Ulpianus quidem electionem ei prestat, qui vtrumque accepit, ut hoc reddat, quod sibi placuerit: & tam Marcellum, quam Celsum sibi consonantes refert. Papinianus autem ipsi, qui vtrumque persoluit, electionem donat: qui & antequam dependat, ipsam habet electionem, quod velut, prestat: & huius sententia sublimissimum teste adducit Salmiū Iulianum summa auctoritatis hominem & pratorii edicti perpetui ordinatore. Nobis hac decidentibus Iuliani & Papiani sententia placet: ut ipse habeat electionem recipiendi, qui & dandi habuit.

S V M M A R I A.

- 1 In obligationibus, illud aut illud, cuius sit electio debitoris ne, an creditoris, vtrum petere velit?
- 2 Debitor intelligitur, a quo inuito pecunia exigitur.
- 3 Soluenti, error facti nocere non debet.

CVM decem aut Pamphilus promissa sunt, & generaliter promissum est, illud aut illud, natura obligationis ostendit, vnum ex iis debitum tantum esse, alterū indebitum. Qui illud aut illud debebat, cum putaret, se vtrumque debere, vtrumque per errorem soluit. Constat vnum tanquam indebitum repeti posse. Quæritur, quid possit repeti, an id, quod debitor vult, an vero id, quod voluit creditor restituere? In summa hæc quæstio est: In hac repetitione vtri electionem demus, debitori ne, an vero creditori soluendi vtrum velit. In hac quæstione variatum est a veteribus iuris auctoribus, ut hic refertur. Celsus, Marcellus, Ulpianus, putauerunt creditori electionem dandam, vtrum vellet restituere, quæ sententia obiter posita est in l. si non sortem. §. si deum. ff. eod. Hæc sententia nititur verbis regulæ iuris, quæ est de obligationibus disunctis, cum illud, aut illud, debetur. Nam regula iuris est: In iis obligationibus debitoris esse electionem, vtrum soluat. l. plerique. §. vlt. ff. de iur. dot. §. huic autem. Inst. de act. l. 2. §. Scauola. ff. de eo, quod cert. loc. Porro in conditione indebiti, is, qui prius creditor erat, debitor esse incipit: nam ab eo indebitum repetitur. Is debitor intelligitur, a quo inuito pecunia exigitur. l. debitor. de verb. sign. Proinde secundum regulam superiorem, in hac conditione creditori, qui nunc debitor est, electionem dare oportuit. Aliud Iuliano & Papiniano visum est, nempe debitori, qui soluit, electionem dandam, vtrum petat, non creditori, vtrum soluat. Hanc sententiam Iustinianus confirmat hac constitutione, optima & æquissima ratione. Nam æquissimum est, eum, qui ante solutionem electionem habuit, etiam post solutionem, quæ errore facti secuta est, electionem habere, quia error facti, soluenti nocere non debet. ex regula iuris. l. error. l. regula. ff. de iur. & fac. ign. Iam autem diximus, debitorem, qui soluit, antequam solueret, electionem habuisse, proinde & solutione secuta, retinere. Non obstat, quod in conditione indebiti, is debitor est, a quo indebitum petitur, & regula iuris facit, ut cum illud aut illud debetur, debitoris sit electio. Hæc enim regula sic accipienda est, si quis bono more electionem quæsitam habeat. Diuersum

est, si electionem, quaerit per errorem aduersarii. Nam hic error aduersario nocere non debet. Huic constitutioni tunc locus est, cum vnus solus, illud aut illud debuit, & vtrumque per errorem soluit. Diuersum est, si duo rei illud aut illud debuerint, & ambo pariter vtrumque per errorem soluerint, id est, vnus rem vnā, alter alteram. Nam hoc casu creditoris electio est, vtri vnā restituat, & electio in ea, quam acceperat ab eo, cui restituit. l. plene. ff. eodem. Non sunt hæc contraria, sed diuersis rationibus optime constituuntur. Nam cum vnus illud aut illud debuit, is electionem ante habuit, quam & solutione secuta retinebit. At cum duo illud aut illud debent, & singuli vnā tantum rem soluant, non possunt electionem habere singuli, qui vnā tantum rem soluerunt. Nam electio nisi in plures res non cadit. Si neuter ex iis duobus reis, electionem habet, aut habere potest, consequens est electionem esse creditoris, ut eam restituat, quam voluit, ac proinde electionem eius esse etiam in persona, ut eam eligat, cui velit restituere eam rem, quam ab illo acceperat. Sed etsi vnus illud aut illud debuerit, & non pariter vtramque rem totam soluat, huic constitutioni locus non erit, ut puta, qui 10. aut Stychem debebat, prius 5. soluit, deinde soluit Stychem totū, is solum 5. ante soluta repetet, non Stychem. l. si non sortem. §. si 10. ff. eod. Optima ratione. Quia cum Stychem postea totus solutus est, ex euctu apparuit, hunc vere debitum fuisse. l. cum incertus. ff. de leg. 1. proinde illa 5. quæ ante soluta erant fuisse indebita. Quapropter Stychem, ut debitus repeti non potest, 5. ut indebita repeti possunt. Quod si in hac ipsa specie, is qui prius 5. soluerat, postea alia 5. & simul Stychem soluat, vtrum hoc casu electionem habebit, vtrum 10. aut Stychem repetet? an vero sola prima, id est, bis quinque repetet? Et significatur in d. l. si non sortem. §. si 10. Stychem hic condici non posse, non magis, quam supra. Sed ex hac constitutione dicemus, debitorem electionem habere vtrum repetat, si modo vtrumque, tanquam a se debitum per errorem soluit. Nam verum est, cum solutus prius 5. alia 5. adiecit, deinde Stychem, soluta esse & 10. & Stychem, hoc casu electionem repetendi habet ex hac constitutione.

Ad L. Vltim.

Pro dubietate eorum, qui mente titubante indebitam soluerint pecuniam, certamen legulatoribus incidit, idne, quod ancipiti animo persoluerint, possint repetere, annon. Quod nos decidentes, sancimus, omnibus qui incerto animo, indebitam dederint pecuniam, vel aliam quandam speciem persoluerint, repetitionem non denegari, & presumptionem transactionis non contra eos induci: nisi hoc specialiter ab altera parte adprobetur.

S V M M A R I A.

- 1 Solutum titubanter an repeti possit?
- 2 Datum ob transactionem repeti non potest.
- 3 Nemo presumitur iactare suum.

CVM a me 10. peteres indebita, dixi incertum me esse, an tibi debeam. Verumtamen potius quam litigem, me tibi soluere. Quæsitum est apud veteres, an errore comperto postea possim repetere, quod ita solui? Causa dubitationis hinc est, quia regula iuris de indebitum dat conditionem soluti per erro-

per errorem, tunc error proprie est, cum quis se existimat debere. Hic autem non putabam me debere, sed titubabam & incertus eram. Deinde cum adieci, me tibi soluere ne litigem, existimans possum transactionis causa soluere. Quod ad transactionem datur, repeti non potest, l. in summa. ff. eod. Aduersus has dubitationes est hæc constitutio, qua efficitur, quod titubante & dubia mente soluitur, tam repeti posse, quā si per errorem certum solutum esset. Nihil ad rem pertinet, quod hic vere error non est, satis est, si sit ignorantia facti: nam hæc non magis nocet, quam error. l. regula. de iur. & fact. ignor. Quod ad transactionem attinet, hæc omnino presumitur, nisi aperte probetur. Quoniam si nemo existimatur iactare suum. l. cum de indeb. ff. de probat.

AD TIT. VI. DE CONDICTIONE OB CAUSSAM DATORVM.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 Ratio continuationis.
- 2 Causa nomine quid hic intelligatur?
- 3 Ratio inscriptionis huius tituli.
- 4 Conditio causæ data quid?
- 5 Datum ob causam non inhonestam, causæ secuta non repetitur.
- 6 Voluntas Domini, rem suam in alium transferentis, rata habenda est.
- 7 Dans sub conditione, sub contraria conditione datum nolle intelligitur.

DICTUM est de conditione eorum, quæ ob causam præteritam data sunt. Deinceps dicetur, de iis conditionibus, quibus repetitur id, quod datum est ob causam futuram. De verbis conditionis hoc monendi sumus, dici hanc conditionem datorum ob causam, & in hac inscriptione, & in l. si militem. inf. h. t. ut verbo causæ & hæc causa futura intelligatur, cum quid datur, ut aliquid sequatur. Sed proprie veteres id, quod ob causam futuram datur, dixerunt, dari ob rem. Quod autem datur ob causam præteritam, dixerunt simpliciter dari ob causam, hinc conditionem ob rem dati, re non secuta, quæ nihil aliud est, quam conditio dati, causæ non secuta, l. damus. l. in summa. ff. de cond. indeb. l. vltim. de cond. causæ data. l. 1. ff. de cond. ob turp. causam. l. naturales. circ. princ. de præscr. verb. Itaque apparet, veteres, cum his verbis ista distinxerunt, verbo causæ intellexisse rationem, ut sit ob causam datum, quod datum est hac ratione, quia illud aut illud factum est. Ob rem autem dictum, cum quid datur, ut res aliqua sequatur. Sed hæc differentia confunditur, nec minus vilitate dicitur, conditio ob causam dati, causæ non secuta, de eo, quod ob causam futuram datum est. Vnde inscriptio huius tituli, & conditio aperte ita nominatur, in d. l. si militem. inf. l. 5. & l. 6. ff. eo. In Pandect. de eadem conditione hæc inscriptio est, de conditione & causæ data, causæ non secuta. In hac inscriptione consentiunt omnia exemplaria. Et vero causæ nulla est, cur inscriptio mutetur, ut legamus de conditione causæ dati, causæ non secuta, idque ex vsu loquendi veterum. Quemadmodum enim re-

cte dicimus, venditioni legem dicere, pro eo, quod est, venditioni legem adiscere, sic eodem sensu recte dicimus, venditioni legem dare, pro adicere, cum significamus, aliquid venditum esse hac conditione, & causæ adiectæ, ut aliquid sequatur, veluti, cum mancipium venditum est ea lege, ut manumitteretur. l. pen. inf. ff. mancip. fuer. alien. Proinde ead. m. forma loquendi recte dicimus, traditioni & dationi rei nostræ causam dare, pro eo, quod est, traditioni conditionem adicere, ut est in l. si repetitur. inf. Itaque conditio & causæ data est conditio eius rei, quæ data est, causæ adiectæ, ut aliquid fieret, quæ causæ postea secuta non est. Altera causæ est, cur alteram electionem inueniendam non putemus. Quia non recte dicitur Latine, dare aliquid causæ, pro dare aliquid ob causam. Quemadmodum enim recte dicitur aliquid datum ob rem, neque tamen recte dicitur aliquid datum re ob rem: sic recte dicitur, aliquid datum ob causam, neque tamen recte dicitur, datum aliquid causæ, pro ob causam. Et merito. Nam cum simpliciter dicitur, aliquid datum causæ, potest intelligi datum causæ tuæ, meæ, illius. Quibus casibus nulla est repetitio, quia potest dari solutionis animo, mea causæ vel alterius debitoris causæ. Quare cum in hac ratione recti sermonis consentiant omnia exemplaria, veterem electionem retinere debemus, ne restituamus deteriorē. Hactenus de verbis, Ius ita se habet: de eo, quod ob causam futuram datum est, non eodem modo constituitur dati repetitio, sed varie, prout est causæ, ob quam datum est. Quod ob causam futuram datur, aut datur ob causam non inhonestam, aut ob turpem. Aliter de priore cā conditio statuitur, aliter de posteriore. Ideo ut hæc relatione & iure distincta sūt, ita tractata sunt separatim diuersis titulis. De honesta causa agitur h. t. De turpi in seq. de cond. ob turp. causam. Summa iuris de conditione ob non inhonestam causam dati hæc est. Quod & ob causam non inhonestam datur, veluti, ut filius emancipetur, ut feruus manumittatur, ut a lite discedatur, causæ secuta, cessat repetitio. l. 1. ff. eo. Et ideo in hoc genere conditionis cum hæc datur, semper adicitur hæc conditio, si causæ secuta non sit, ut est titulus conditionis. l. si militem. infra. h. t. l. 1. ff. de cond. ob turp. causam. At causæ secuta ius perpetuum est, cessare conditionem. Et recte. Quoniam nihil tam naturale est, quā voluntatem & domini rem suam in alium transire volentis, ratam haberi, §. per tradit. Inst. de rer. diuis. Apparet autem manifeste, cum, qui aliquid dedit ob causam, velle rem fieri accipientis, si causæ sequatur, proinde causæ secuta ex eius voluntate res transferetur. Contra causæ non secuta competit repetitio. l. 2. ff. eo. l. si militem. infra. h. t. Sed hæc pars nonnullas cautiones & exceptiones habet, quæ comprehensæ sunt in l. dictam. l. penult. & vlt. vbi dicitur. infra. h. t. Ceterum extra has causas, quæ illic excipiuntur, ius perpetuum est, quod ob honestam causam datum sit, causæ non secuta repeti posse. Conditioni & repetitioni locum facit conuentio, quæ inter dantem & accipientem interponitur, non illa quidem expressa, sed tacita: quæ vi verborum satis intelligitur. Nam qui dat & sub conditione, sub contraria conditione datum nolle intelligitur. l. quib. §. 2. de cond. & demonstrat. Et ideo hæc conuentio indicatur in l. si exiran. ff. eod. de quo plura diximus. ad tit. de cond.

indeb. in prin. supra. Et huius regulę tot fere exempla sunt, quot sunt species ex facto propositę & decise in rescriptis huius tituli.

Ad L. Pecuniam. I.

Pecuniam quam te ob dotem accepisse pacto interposito (ut fieri, cum iure matrimonium contrahitur ad solet) proponis: impediēte quocunque modo iuris auctoritate matrimonium constare, nullam de dote actionem habes, & propterea pecuniam quam eo nomine accepisti, iure conditionis restituere debes, & pactum, quod ita interpositum est, perinde ac si interpositum non esset, haberi oportet.

SUMMARI A.

- 1 Datum in dotem futuro marito, an matrimonio non secuto repeti possit? Et qua conditione?
- 2 Dare in dotem quid?
- 3 Dos sine matrimonio nulla.
- 4 Pactum aut promissum sub conditione, ea deficiente, pro non pacto aut promisso habetur.
- 5 Contractum quod non est, solus non potest.
- 6 Mulier & auunculus, matrimonio iungi non possunt.
- 7 Datum ob turpem causam dantis & accipientis, condici non potest, quamuis secuta causa non fuerit.
- 8 Dos, extra matrimonium & in stupro, nulla est.
- 9 Iure quod fieri non potest, id simpliciter nec fieri posse intelligitur.
- 10 Datum ob causam impossibilem, repeti non potest.

Quod futuro marito in dotem datur, matrimonio non secuto repeti potest. Qua conditione? tanquam ob causam datum, causa non secuta. Quod etsi in hoc rescripto non exprimitur, tamen & ex ratione tituli, & ex conditione rei, de qua agit, satis intelligitur. Nam si dare in dotem est dare pecuniam ob hanc causam, ut pecunia in dotem conuertatur. At dos esse si non potest sine matrimonio. l. 3. ff. de iure dot. l. stipul. eo. Proinde matrimonio non secuto, non sequitur causa, ob quam pecunia data erat, ita repetetur, tanquam ob causam data, causa non secuta. Quid si conuenerit, ut dos soluto matrimonio penes accipientem maneret, aut eam alii redderet, qui eam sibi reddi stipulatus est? Et adiicitur in hoc rescripto, nihil id pactum obstare, quominus pecunia in dotem data, non secutis nuptiis repetatur. Et recte. Nam hoc pactum inutile est. Quidquid enim sub conditione paciscimur, aut promittimus, deficiente conditione, pro non pacto aut promisso habetur. l. cedere. de verb. signif. §. sub condit. Instit. de verb. obl. At pactio quę proponitur, est sub conditione, si matrimonium solutum erit, hæc conditio existere non potest, ubi matrimonium prius contractum non est. Non enim potest solui, quod contractum non fuit, quemadmodum dicitur testamentum non posse rumpi, quod ante nullum est. l. 5. ff. de iust. rupt. & c. Adiicitur tertium in rescripto, de quo præcipue querendum est: adeo verum esse, id quod in dotem datum est matrimonio non secuto, condici posse, ut possit condici, quocunque modo iuris auctoritas matrimonium impediatur. Proponere hoc modo: Mulier auunculo suo nuptura pecuniam in dotem dedit, aut nouerca nuptura priuigno, nurus socero dedit. Inter has personas iure matrimonium

consistere non potest. §. inter. §. affinit. Insti. de nup. An matrimonio iuris auctoritate ita impedito, potest muliere condicere, quod in dotem dedit? Et significatur hoc rescripto posse, idque in superiore specie expressum est responso Papinian. in l. ult. ff. de cond. si. cau. Sed hoc casu tria videntur impedire conditionem. Primo, quia pecunia in iis causis ob turpem causam data est. Quod ob turpem causam dantis & accipientis datum est, condici non potest, quantumuis causa secuta non fuerit. l. 3. de cond. ob turp. caus. d. l. 1. ff. de cond. si. cau. Proinde quibus causis datum erit, repeti non poterit, quantumuis matrimonium, id est, causa ob quam datum erat, secuta non sit. Papin. hoc expedit in d. l. ult. de cond. si. cau. Respondet in proposito, pecuniam non datam esse ob turpem causam, sed honestam, quippe datum esse in dotem, id est, matrimonii causa, si modo matrimonium esse possit, non autem stupri. Nam dos si extra matrimonium & in stupro nulla est. d. l. 3. de iust. dot. Hic occurrebatur Papiniano. At matrimonium hic contrahi non potest, ita nihil relinquitur extra matrimonium nisi stuprum. Respondet Papin. in extremo eius legis, hoc verum esse, matrimonium nullum hic esse posse, sed hanc rem efficere, non ut turpis causa sit dandi, sed ut nulla, proinde tanquam sine causa datum repeti posse. Neque tamen eo minus verum est, quod initio dixi, hic quoque competere conditionem ob causam dati, causa non secuta: Nam opinione dantis & accipientis, pecunia ob causam data est. Est enim data nominatim in dotem. Re autem vera, hæc causa nulla est, quia non est secuta, nec sequi potest. Præterea hæc causa videtur in proposito impedire debere conditionem, quod pecunia ob causam impossibilem data est. Data est enim ut pecunia conuerteretur in dotem, quod inter illas personas fieri non potuit. Quod iure fieri non potest, id simpliciter nec fieri posse intelligitur. l. si filium. ff. de cond. instit. Porro conditione dati ita ius est, ut quod ob impossibilem causam datur, repeti non possit, veluti si dem tibi, ut hinc, intra triduum Romam peruenias. l. dictam. infra. hoc tit. Respond. Quod dicitur, ob impossibilem causam datum repeti non posse, tunc locum habet, cum is, qui dedit, sciuit causam esse impossibilem, non etiam si impossibilem esse existimauit. l. cum ancillam. infra. eo. At species ex pacto hic proposita, sic accipi debet, ut mulier quę pecuniam auunculo in dotem dedit, putauerit, matrimonium contrahi posse, vel quod auunculum esse ignoraret, in facto errans: vel quod putaret cum auunculo iure matrimonium contrahi posse, in iure errans, idque ex eo colligitur, quod proponitur pecunia data esse in dotem. Non datur pecunia in dotem, nisi aut matrimonium reuera secutum sit, ut dos esset, aut data sit ab eo, qui matrimonium sequi posse existimarat. Postremo impedire videtur conditionem. l. qui contra. infra. de incest. nupt. ubi quod dotis nomine datum est, ab iis, qui coierunt incestas nuptias, vetat repeti, & filio adiicitur. Respondetur. Apparet illi constitutioni locum esse, cum aliqui incestas nuptias coierunt, ita ut res secuta sit, & coierunt scientes. At fieri potest, ut pecunia in dotem data inter eas personas, quas diximus, coniunctio postea secuta non sit. Fieri etiam potest, ut secuta sit: sed inter errantes, quibus casibus huic rescripto locus esset.

Ad L. Si ut proponis. II.

Si (ut proponis) pater tuus ea lege sorori tua prædia, ceteraque, quorum meministi, donauit, ut creditoribus ipsa satisfaceret, ac, si placita obseruata non essent, donatio resolveretur, eaque contra fidem negotii gesti versata est: non est iniquum, actionem conditionis ad repetitionem rerum donatarum tibi, quæ patri successisti, decerni.

SUMMARI A.

- 1 Donata sub conditione an repeti possint? Et qua actione? §. nu. 4. & 9.
- 2 Donatio inter patrem & filium, qui in potestate est, consistere non potest.
- 3 Donatio qua a principio non valuit, silentio patris confirmatur, si postea in ea voluntate decesserit.
- 5 Conuentio expressa eandem vim habet, qua tacita.
- 6 Datum sub conditione ut reddas, si aliquid secutum non sit, negotium inter nos geritur.
- 7 Ex negotiorum genere, cum do ut facias nascitur præscriptis verbis actio.
- 8 Actio præscriptis verbis, alias actiones excludit, & tunc competit, cum non sunt alia actiones certæ.
- 9 Fundus traditus repeti non potest.
- 11 Actio cui competit, ei multo magis exceptio datur.

Pater filię prædia quædam & alia donauit, addita duplici conuentione seu causa. Vnum, ut creditoribus paternis illa satisfaceret. Alterum, ut si non satisfecisset creditoribus, donatio resolveret. i. rem donatam reuocaret. Filia non satisfecit creditoribus. Queritur, an donata si repeti possint, & qua actione? Rescribitur, causa non secuta donata repeti posse, & in eam rem esse conditionis actionem, ut verba sunt rescripti, id est, actionem repetitionis cę, eamque in personam, ut conditio significat. l. act. 2. 4. ff. de obl. & act. Hic statim occurritur, quasi non possit esse in hac specie actio in personam seu conditio, ad donata repetenda: quia si dominium donatariorum penes donatorem mansit, res donatę vindicari possunt, proinde non possunt condici, quia nemo rem suam condicit, præterquam a fure. l. ult. ff. v. usufr. quemad. caueat. At duob. modis hoc probatur, dominium rerum donatarum penes patrem mansisse, aut certe eum res donatas vindicare posse. Primo, quia pater donauit filię. Donatio si inter patrem & filium, qui in potestate est, consistere non potest. l. 2. supra. de inoff. donat. l. 1. §. 1. ff. pro donato. Hic duplex responso idonea est: Prima, donatio inter patrem & filium, qui in potestate non sit, consistere posse. Fieri autem potuit, ut hæc filia non esset in potestate patris. Tum autem, etsi concesserimus, filiam in potestate patris fuisse, tamen si donatio, quæ a principio non valuit, silentio patris confirmatur, si pater in eadem voluntate decesserit. l. donationes quas parentes. infra. de donat. inter vir. & vx. ut huic patrem decessisse proponitur. Nec ad rem pertinet, quod donatio morte patris confirmata, magis confirmari videtur iure supremę voluntatis & mortis causa, quæ inter viuos. Nam quocunque modo cõficeretur, si imper dominium in filiam transit, ut res donatę vindicari amplius non possint. Proinde & in hoc casu vindicationem esse rerum donatarum probatur. in l. 1. infra. de don. qua sub. mo. ubi patri ob causam donanti, causa non secuta rei donatę vindicatio utilis datur. Respondetur. Apparet ex ea lege eam vindicationem illie dari in vno eo casu, de quo illic agi-

tur. Casus hic est, cum donator donauit ea lege, ut donatarius eum aleret, fauor alimentorum hoc ius suggerit, ut si donatarius donatorem non aleret, videatur indignus donatione, & tamen quamuis illic donatori vindicatio detur, nihilominus etiam datur conditio, neque hæc contraria sunt. Nam prius datur vindicatio utilis, quo verbo significatur, iure summo donatorem dominum non mansisse. Dicitur hic esse conditionem rerum donatarum, si nominatim conuenerit, ut donatio resolveretur, si filia creditoribus paternis non satisfaceret. Queritur, quæ hic sit conditio, utrum ob causam dati causa non secuta? Mouet, quod hæc conditio dari non solet, nisi cum simpliciter res ob causam donata est, nulla conuentione reddendi nominatim interposita. l. si similiter. infra. hoc tit. l. si extraneus ff. eod. Sed audenter dicemus, hic conditionem esse ob causam dati, causa non secuta. Etsi enim conuenit, ut res donatę redderentur, tamem semper verum est, res ob causam donatas esse, & causam non esse secutam. Hoc factum pactio non mutauit. Et si tunc hæc conditio competit, ubi nihil aperte conuenit de re data restituenda, multo magis tunc competit, ubi conuenit. Nam ubi nihil aperte conuenit, tamen locata conuentio intelligitur de re reddenda, si causa secuta non sit, ut initio huius tituli diximus. Non aliam vim habet conuentio si expressa quam tacita. l. 4. ff. de pact. l. 3. ff. si certi. per. Sed videbitur potius hoc casu præscriptis verbis actio danda esse. Nam cum do tibi aliquid nominatim ea lege, ut reddas, si aliquid secutum si non sit, negotium inter nos geritur. l. 2. de cond. indeb. Ex hoc genere negotiorum cum do ut facias, nascitur præscriptis verbis actio. l. 7. naturalis. §. 1. & deinceps l. solent. de præscript. verb. Ita non erit conditio, ut hic dicitur, quoniam præscriptis verbis actio si alias actiones excludit, quia tunc competit, cum non sunt alia actiones certæ. l. 1. & 2. de præscript. verb. Respondeo, quod dicitur, ex hoc negotio, cum do ut facias, esse mihi aduersus te præscriptis verbis actionem, si non facias, sic intelligendum est, si nulla alia certa & visitata sit actio. d. l. naturalis. §. 1. & 2. d. l. 2. ff. de præscript. verb. At iam ante diximus, Ex hac conuentione esse conditionem ob causam dati, causa non secuta, atque hæc conditio certæ & visitatę actionis nomen est. l. duobus. §. exceptio. de iure iurand. Proinde ea ipsa ratione, qua prius utebamur, præscriptis verbis actio non erit. Quid si res filię si donatę sint ea lege, ut creditoribus prius satisfaceret, nulla interposita reddendi conuentione, si creditoribus non satisfaceret, quid hic fiet, si filia non satisfecerit iuxta legem donationi dictam? Respondetur. Nihilominus patri aut heredi eius conditio rerum donatarum competit, tanquam ob causam datorum, causa non secuta. l. 1. l. quoties. infra. de donat. qua sub. modo. Hæc species aperte ad hanc conditionem pertinet, quia apparet res donari ob causam, ut filia satisfaciat creditoribus, ita hæc causa non secuta sit tunc conditioni locus. Vnde intelligi debet, in hoc rescripto additam esse conditionem, quæ conuenit, ut filia satisfaciente, donatio resolveretur, hoc inquam additum esse, quia ex facto proponebatur. Ceterum ad iuris rationem nihil pertinere, quia etiam sine hac conuentione conditioni locus. Sed videtur in hac specie locus non esse

condictioni rei donatæ. Nam pater, qui res donauit, habet actionem præscriptis verbis, ut filii creditoribus satisfaciatur, qua actione agit pater in id, quod sua interest, si filia creditoribus non satisfacit. *L. cum res. infra de donat. l. heredit. ff. de donat.* Hac actione pater videtur contentus esse debere, non etiam donata repetere, exemplo rei venditæ. Nam si vendiderim tibi fundum, ut pretium a te accipiam, vel ut præter pretium soluas creditoribus, & tibi fundum tradiderim, quamuis tu pretium non soluas, aut non satisfacias creditoribus, iuxta conuentionem, tamen non aliam actionem aduersus te habeo, quam ut pacta impleras. Repetitio tamen fundi traditi mihi nulla est. *l. si non donat. infr. de contrah. emt. l. ea conditione. infr. de res. vend. l. vendit. infr. de act. emt.* Proinde idem in fundo donato ob causam, ut donatarius creditoribus satisfaciatur, illo non faciente, solum actio esse debet, ut pacta seruet, non etiam dati repetitio, & vulgo ita respondetur. In contractibus nominatis, id est, iis qui in proprium nomen contractus transeunt, rem datam repetere non licet, etiam si aduersarius pacta non seruet. At in contractibus cum do ut facias, pœnitentiæ locus est, ac propter pœnitentiam repetitioni datur. Hæc sententia certo probatur in *l. naturalis. §. 1. & 2. ff. de præscr. verb. & l. 5. in prin. de cond. causa data.* Et differentia ratio hæc est, quia in contractibus, qui in proprium nomen contractus transeunt, statim ex conuentione nascitur obligatio & actio, et re nondum tradita: proinde re tradita multo magis dabitur accipienti exceptio ad rem retinendam. Nam ut maneamus in eodem exemplo venditionis, si vendidero tibi fundum certo pretio, quamuis nondum tradiderim, tamen statim obligatio inter nos contrahitur, & tibi actio est ex emto, ut fundum tradam. *L. ex emto. ff. de act. emt.* Proinde si fundum ultro tibi tradidero, multo magis me repetente habebis aduersus me exceptionem, quia cui tamen damus actionem, eidem multo magis exceptionem competere quis dixerit. *L. inuitus. §. 1. de reg. iur.* At cum do tibi fundum, ut creditoribus satisfacias, & generaliter cum do tibi quid, ut facias, & conuentionio in proprium nomen contractus non transit, nulla obligatio inter nos nascitur, qua tibi teneat. Et ideo quemadmodum nullam aduersus me actionem habes, ut tibi dem: sic re tibi a me tradita, nullam habes exceptionem, qua possis eam rem tibi retinere, si a te repetam. Hæc igitur distinctio & vera est, & manifestam iuris rationem habet, sed donationis pacto hodie non conuenit. Nam quemadmodum ex conuentione emtionis & venditionis obligatio iam olim nascitur statim a principio: sic hodie ex pacto, quo quis se tamen donare dicit, obligatur is, qui donat. *l. si quis argentum. §. si in vero & hoc prætermittit. infr. de donat.* Proinde ex eadem regula, qua supra vltimus, dicimus, si ex hoc pacto rem donatam tibi tradidero, quamuis ob causam, tamen me ideo condicere non posse, quia si re nondum tradita actionem haberes ad eam rem petendam, multo magis re iam tradita exceptionem habebis ad eam retinendam. Vera & certa responsio est, ius constitutum a Iustiniano de pacto donandi confirmando, pertinere ad veras donationes. Nam Iustinianus de donatione simpliciter loquitur. Donatio tamen, quæ ob causam fit, ut aliquid sequatur, proprie donatio non est, *leg. 1. de donat.*

Ad L. Ea lege. III.

Ea lege in vos collata donatio, ut neutri alienanda sua portio facultas vlla competeret, id efficit, ne alteruter vestrum dominium prorsus alienet: vel ut donatori, vel eius heredi conditio, si non fuerit conditio seruata, quaratur.

S V M M A R I A.

- 1 Donari an res possit sub conditione, ne alienetur. *Afirmatur. ibid. 2.*
- 2 Conuentionio ne res donata alienetur, an valeat. *ibid. & per totum?*
- 3 Conuentiones seruanda sunt.
- 4 Paciscendo nemo efficere potest, ne cui rem suam alienare liceat.
- 5 Conuentiones nullæ sunt, quoties stipulantis & paciscentis nihil interest id fieri, quod conuenit. *& num. 16.*
- 6 Præceptum ne res legata alienetur, in testamentis inutile est.
- 7 Conuentionio ne res donata alienari possit, quam vim habeat?
- 8 Donata res sub conditione ne alienetur, si postea alienata fuerit, qua actione repetatur, & an alienatio valeat.
- 9 Conuentionio omnis de re priuata & familiari, seruanda est ex edicto.
- 10 Pactio nulla contra regulas iuris & leges seruanda est.
- 11 Lex quod fieri vetat si factum sit, placet pro infecto haberi.
- 12 Voluntates supremae, legum instar obseruanda.
- 13 Dominium rei legata recta in legatarium transit, sine vlla apprehensione rei legata.
- 14 Dominia rerum traditionibus, non nudis pactis, transferuntur inter vivos.
- 15 Pactio, ne debitori liceat hypothecam vendere, an valeat?
- 17 Donata res sub conditione, ne alienentur, an nihilominus alienari possint, si donatoris non alienari interfit.
- 18 Donator, qui rem donauerat, sub conditione, ne alienetur, ea postea alienata, quibus visis sibi consulere possit.
- 19 Res quando non potest prestari, præstatum eius æstimatio.
- 20 Lex commissoria qua?
- 21 Modus in legatis quid?

Donator res certas Titius donauit ea lege, ne ex res alienentur. Hic duo queruntur. Primo, An eiusmodi pactio valeat, nec ne? Et respond. valere, & hoc efficere, ne donatarii, res donatas prorsus alienent. Prorsus valet hic quod explicatur in *l. vltim. infr. de reb. alien. non alien. id est, ut nullo genere alienationis alienentur, quæ genera illic comprehensa sunt.* Deinde quæsitum est, si hæc tamen conuentionio valet, quam vim habeat? Et declaratur hoc rescripto, Conuentionem non hanc vim habere, ut donatarii res donatas alienare non possint. Possunt enim in quos vis res donatas transferre, & si transfulerint, iure præcedet dominii translatio. Sed si donatarii citra conuentionem hoc alienauerint, hanc pœnam solum esse, ut donator vel heredes eius, possint res donatas condicere, nempe conditione ob causam dati, causa non secuta. Ergo notandum est hic duodici, quæ in disquisitionem vocentur, quoniam vtrumque

trumque iustas dubitationes habet. Primo dicimus, conuentionem supra scriptam, ne res donata alienetur, valere, quod est iuris certi. Nam conuentiones tamen seruanda sunt ex edicto. *l. iuris gent. §. prator ait. de pact. & nominatim hæc conuentionio confirmatur in dict. l. vlt. infr. de reb. alien. non alien.* Sed tamen huic sententia duo opponuntur. Primum, *l. pen. ff. de pact. vbi ita scriptum est: Neminem tamen paciscendo efficere posse, ne cui rem suam alienare liceat.* At rebus donatis & translatis donatarii domini efficiuntur: proinde pactio efficere non potest, ne iis res donatas alienare liceat. Respondetur. Quod *d. l. pen.* dicitur, pactio efficere non posse, ne domino rem suam alienare liceat, non significat eam pactio non valere, sed declarat, quam vim & quem effectum, ea pactio habeat, & ostendit, tamen valeat, non tamen hoc efficere, quominus dominus rem suam alienando recte iure dominium transferat, id quod confirmatur in altera parte huius rescripti. Rursum aduersus eandem sententiam hoc dicitur. Certi iuris est, nullas esse conuentiones, tamen quoties stipulantis & paciscentis nihil interest id fieri, de quo conuenit. *l. stipul. ista. §. alteri. de verbor. obliga.* At ut res donata alienentur aut non alienentur, donatoris nihil interest, quia etiam si alienata non sint, nihil ad illum rediturum est, & ob hanc causam huiusmodi præceptum, ne tamen res legata alienetur, in testamentis inutile est. *l. filiusfamil. §. diui. de legat. 1.* Proinde hæc conuentionio in proposito non valet? Respondetur. Quod dicitur conuentiones non valere, vbi paciscentis nihil interest, locum non habet, vbi pœna adiecta est, si non fiat id, de quo conuenit. Nam in pœna solum spectatur conditio & quantitas stipulationis, non pœna. *dict. l. stipul. ista. §. alteri. in fin. de verborum obligat.* At in proposito cum quid donatum ea lege, ne res alienentur tacita conuentione, pœna subiicitur, ut nisi fiat, quod cautum est, res repetatur, quam conuentionem diximus inesse, quotiescunque aliquid ob causam datur. Proinde in hac causa non spectamus, quid donatoris interest, aut heredum eius.

Alterum hic statuitur, quod pertinet ad vim superioris conuentionis. Dicimus autem eius conuentionis non tamen hanc vim esse, quominus donatarii res donatas alienare possint, et si animo alienandi transfulerint, quo minus iure procedat alienatio, sed rebus alienantis hanc pœnam esse, ut quod donatum est, conditione reuocari possit, vel a donatore vel eius heredibus. Qua ex re intelligimus donatorem aduersus possessores novos nullam actionem habere, qua conditio fit actio in personam, quæ aduersus possessores non datur, sed aduersus eos, qui sunt obligati. Hic autem solum obligati sunt, qui res acceperunt, & heredes eorum. *l. act. de obliga. & act. §. 1. Instituit. de act.* Hæc sententia parum liquet apud plerosque, qui iniquum & absurdum putant, res hac lege donatas ne alienentur, posse contra legem donationis dictam alienari. Ut igitur in hac sententia confirmetur, paucis probanda est. Primo, hoc loco euidenter statuitur. Nam in extremo dicitur, conditionem esse, si conditio seruata non sit, id est, si res donata contra conuentionem alienata sunt. Nam hæc erat conditio, ne alienarentur. His verbis aperte declaratur, conditionem in proposito posse non seruari. Hæc erat conditio, ne res alienarentur, & tunc non seruatur, cum alie-

nantur. Proinde euidenter declaratur, res alienari posse. Id etiam efficitur tamen hoc modo ex eodem rescripto. Nam rebus donatis alienatis datur conditio donatori ob causam dati, causa non secuta. Hæc conditio competere non potest, nisi alienatio præcesserit. Nam si alienatio non præcesserit, causa secuta est. Causa secuta cessat repetitio. Nec quisquam dixerit, conditionem donatori competere, si donatarii actu res donatas alienauerint. Nam in iis verbis, ne res alienentur, non de actu, sed de effectu alienationis cogitatum est, ut est in *l. si vendit. de seru. export.* Et huc pertinet generale illud, verba cum effectu accipienda esse. *l. prima. §. primo. quod quisque iur.* Quare cum conditio datur rebus alienatis, intelligitur dari, rebus vere & iure alienatis. Possunt igitur alienari. Eadem sententia confirmatur in *l. si ita quis. 135. §. ea lege. de verborum obligatio.* vbi quis res eadem lege donauerat, ne alienentur, & stipulatus erat a donatario res alienatum non iri. Respondetur. Si alienata sint, donatorem habere actionem in id, quod sua interest. Ergo prius significatur res vere alienatas esse, quia nihil interest donatoris, si res alienata non sint. Confirmatur eadem sententia in *l. pen. de pact.* hac definitione: *Nemo paciscendo efficere potest, ne domino rem suam alienare liceat?* Non distinguitur, utrum quis paciscatur de re penitus aliena, an vero paciscatur in traditione rei suæ, sed generaliter dicitur: *Quisquis paciscitur ne domino rem suam alienare liceat.* Hac conuentione non efficitur, quo minus illi alienare liceat. Porro rebus donatis donatarius est dominus, non donator. *§. per tradit. Instituit. de rer. diuis.* Proinde paciscendo efficere non potest, quo minus illi donatum alienare liceat. Huius sententia ratio certius intelligitur, cum respondebimus de iis, quæ aduersus hanc sententiam opponuntur, quæ nunc subiiciam. Primo opponitur conuentionio. Omnis conuentionio, quæ de re priuata tamen est & familiari, seruanda est ex edicto. *l. 7. §. ait prator. & §. si pacisc. de pact.* Hic conuentionio est, ne res donata alienentur. Seruanda igitur eatenus, ut ne alienentur. Respondetur. Etiam hic conuentionem seruari, sed suo modo, nempe ut liceat quidem alienare, sed non impune. Non obstat edictum prætoris. Non enim simpliciter edicto cautum est, omnem conuentionem seruandam esse, sed adiicitur hæc exceptio dummodo non sit contra leges. Nulla pactio, quæ contra tamen leges aut contra regulas iuris est, seruanda est. *l. pacta. qua contra. supra de pact. l. contra. ff. de pact.* Omnis autem pactio est contra regulas iuris, atque adeo contra legem naturæ, vbi paciscimur, ut quid non sit, quod est, aut ut quid sit, quod aperte non est. Exempli causa. Constat hanc pactioem esse inutilem, si conuenerit inter nos, ne agnatus tuus sit tibi agnatus, ne filius sit tibi filius, quoniam si filius est, natura non fieri possit, quin sit. *l. ius agnat. ff. de pact.* At talis est hæc conuentionio cum paciscimur, ne domino rem suam alienare liceat. Hoc enim nihil aliud est, quam pacisci, ne dominus sit dominus, quia si quis dominus est, is iuris gentium lege de re sua statuere potest, ut vult *l. in re mandat. infra mandati.* Ex quo & superioris sententia ratio intelligitur, qua certius confirmatur. Secundo loco opponuntur verba priora huius rescripti. Verba hæc sunt: *Conuentionem in proposito efficere, ne donatarii prorsus dominium*

alienent. Non existit hæc cōditio, si res iure alienentur. Respond. Quod initio dicitur, extremis verbis corrigitur. Additur enim hæc exceptio, vel verius correctio, nisi donatarii velint teneri conditione, si cōditio seruata non sit. Quibus verbis significatur, non posse eos alienare dominium impune, sed si alienauerint, pœnam hanc esse, vt res donatæ condici possint, vt supra diximus. Tertio opponitur *l. ult. inf. de reb. alien. non alien.* vbi diserte cautum est, si conuentio contrahenti non prohibeat rem alienari, prohiberi omnem speciem alienationis. Item omnem rationem per quã ad alienationem postea peruenitur. Puta prohiberi, ne res pignori obligentur, ne usufructus, ne constituantur seruuitutes prædiorum. In summa constitutio vult, prohiberi in totum omnem alienationem superiori conuentione. Respondetur. Nihil verius est, quam hac conuentione omnem alienationem prohiberi. Idque & nos hoc rescripto confirmamus. Sed aliud est, alienationem prohiberi, aliud impediri. Prohibetur, quia si alienata sit, pœna constituitur cōditio. Sed si res alienata sint, alienatio non impeditur, quia licuit domino de re sua statuere. Quarto opponitur exemplum alienationis a lege prohibita. Exempli gratia: Fundus dotalis lege Iulia prohibetur a marito alienari. Hæc prohibitio hoc efficit, vt si maritus alienare voluerit, nulla sit alienatio? *l. 2. de iur. dot. tot. tit. Inst. quib. ali. lic. vel non. in pr.* Proinde idem probandum est, etsi conuentione alienatio prohibita fuerit. Respondetur. Non recte hæc comparantur. Alia vis est legis publicæ, alia cōuentionis priuatæ. Lex præest vnicuique nostrum & est rerum nostrarum domina, vt est in *defin. legis. l. 2. ff. de ll.* & ideo quod nostrum non est, lex nostrum facit cum vult, & quod nostrum est, facit, vt nostrum esse definat, cum eadē vult, vt cum res nostræ publicantur. Inde etiã, quod

11 lex ¶ fieri vetat, si factum sit, placet pro infecto esse. *l. non dubium. supra de ll.* At conuentio non est supra legem, sed legi paret, & contra legem interposita, nulla est. Quinto opponitur exemplum alienationis a testatore prohibita. Nam si testator fundum legat, & vetet alienari extra familiam, placet id alienari omnimodo non posse, et si is, qui prohibitus erat, alienandi animo in aliquē transulerit, placet vnumquemque proximum ex familia, eam rem vindicare posse. *l. peto. §. ult. l. cum pater. §. libertus. de leg. 2.* Respond. Etiam supremis voluntatibus plus tributum est, quã voluntatibus contrahentium. Quinto

12 imo ¶ supremis voluntatibus hoc tributum est, vt leges & iura sint. *l. verbis legis. de verb. sign. §. disponat. in Nou. de nupt.* Huius rei argumentū est euident in

13 dominio rerum transferendo. Nam rei legata ¶ dominium recte in legatarium transit sine vlla apprehensione rei legata. *l. legatū. de leg. 2. l. a Titio. de ser.* At si inter viuos vendam tibi fundum meum, & cōuenerit, vt sit tuus, non ideo erit tuus. Traditionibus enim, ¶ nō nudis pactis dominia reorum transferuntur inter viuos. *l. tradition. supra de pact.* Sed vtrique solutioni præcedenti opponitur. *d. l. ult. C. de reb. alien. non alien.* vbi comparantur hæc tria genera prohibitionum, siue lex alienationem prohibeat, siue testator, siue conuentio contrahentium. Hæc enim in principio cōiunguntur, & his vnum & idem ius tribuit, vt consequens sit, si in prioribus prohibitionibus impeditur alienatio rei prohibita, con-

sequens sit etiam alienationem impediti, vbi alienatio conuentione prohibetur. Respond. Hæc probationes comparantur in vna re tantum: nempe in eo, vt prohibita alienatione contineantur omnes species rerum, per quas ad alienationem peruenitur. Sed non comparantur in effectu alienationis. Alius est enim effectus, cum lex aut testator alienationem prohibet, alius cum priuatorum conuentio, proinde ea lex hoc discrimen non mutat. Sexto opponitur. *l. si venditor. §. ult. de distr. pign.* Proponitur creditor pactus esse, ne debitori liceat hypothecam vendere. Quæritur, an ¶ pactio nulla sit talis, quasi contra ius posita sit & ideo res venire possint. Respondetur. Vt est scriptum in Pandect. Flor. Nullam esse venditionem, id est, nullam alienationem, vt pactio ni stetur. Quib. verbis aperte exprimitur, alienationem non tantum prohiberi, sed etiam impediti. Respondetur. Si electionem hæc Florentinã retinemus, respondendum est, diuersam esse causam creditoris & ceterorum, quibus res obligata non est. Nam ceteri nihil iuris in re habent. Creditor habet ius in re, quæ illi pignori obligata est. *l. pignoris. de pig. l. pignor. infr. eo. de pign.* Sed verius est, lectionem Florentinam mendosam esse, & sententiam aperte falsam. Mendosam esse lectionem apparet, ex ordine rerum quaritarum: Non quæritur, an venditio sit nulla: sed quæritur, an pactio nulla sit, & per C. S. an res venire possint. Proinde si responsum congruere volumus, eodem ordine responderi oportuit, nullam pactio nem esse talem, & ideo venire posse. Aperte autem falsum est, eiusmodi venditionem nullam esse, & pactio nem valere, quoniam, quod iam supra diximus, nulla ¶ conuentio valet, vbi eius, qui paciscitur, nihil interest, *d. l. stip. sta. §. alteri. de verb. obl.* At nihil interest creditoris, si debitor hypothecam vendat, aut quouis modo alienet, quoniam ea alienatione creditori nihil nocetur, sed creditor semper habet actionem in rem hypothecatam, tam aduersus novos possessores, quam haberet aduersus ipsum debitorem. *l. distractus. §. l. seq. inf. de pignor.* Proinde rem alienari nihil creditoris interest, coque nec si pulatione valet, quasi contra ius interposita. Expendendum etiam est, quod in eod. §. ult. dicitur, certum esse, nullam venditionem esse, etiam si nulla venditio esset, tamen non esset id certum, sed multæ sunt causæ cur dubitari possit. Postremo, opponitur exemplum serui, hac lege venditi aut donati, ne manumittatur. Nam in *d. l. ult. inf. de reb. alien. non alien.* in eodem numero habentur alienatio & manumissio rei alienari prohibita. At cum dominus seruus suū tradidit ea lege, ne manumittat, non solū prohibet manumissio, sed etiam impeditur. Manumitti enim iure non potest. *l. pen. infra. si mancip. ita. fu. alie.* Proinde ideo dicendum est, si res donata sit ea lege, ne alienetur. Respondetur. Ne hæc quidem recte comparantur. Nam quod cautum est, ne seruus hac lege traditus manumittatur, manumitti possit singulari iure receptum est. Ex quo colligitur, ius commune esse in contrariam sententiam, in aliis alienationibus hoc singulare esse declaratur in *l. seruus g. ff. de manumiss. in l. ille seruus. §. ult. qui §. a quib.* Huius iuris constituendi ratio Romanis hæc fuit, vt serui discederent metuere dominos, qui scirent, si dominum offendissent, posse se ita alienari, vt nūquam manumittantur. Visum est autem illis potestatem dominorum

17 norum in seruos integram & illibatam seruari oportere, vt est in *leg. 2. de his qui sunt sui vel alien. iur.* Quod, si inter sit donatoris, ¶ res donatas, hac lege, ne alienentur, non alienari, an nihilominus alienari poterunt? Et constat, posse. Solumq; donatori actione esse aduersus donatarium in id, quod sua interest. *l. si illa quis promiserit. 135. §. ea lege. de verb. obl.* Quod actio datur donatori in id, quod interest, certū argumētum est rem prius iure alienatam esse. Nam nihil interesset donatoris, si res alienata non esset, vt iam supra diximus. Sed hic obstat *l. ult. infra. de pact. inter emt. §. vend.* vbi, si res donata traditaue sit ea lege, ne is, qui accipit, eam religiosam faciat, aut aliter vsibus humanis eximat, Iustin. cōstituit pactum inutilatum seruari debere, quia fieri possit, vt dantis inter sit, rem religiosam non fieri. Respond. Cum res datur ea lege, ne religiosa fiat, de conuentione duæ sunt quæstiones. Prior, *An valeat?* Posterior, *Si valeat, quomodo seruanda sit?* Iustinian. illic de priori quæstione respondet, cauens eam pactio nem esse seruandam, idque fecit aduersus eam dubitationem, quæ hic incidebat. Nam videri potest hæc cōuentione esse contra ius, quia sit contra pietatem & religionem, vt quæ vetet, rem religiosam fieri. Sed Iustin. voluit, nihilominus valere, quia cum sit de priuata interposita, & dantis inter sit, id seruari, non debeat fraudari is, qui hanc legem dixit. Nec obstat pietatis & religionis causa, quia cum dicitur, *Hanc conuentionem inutilatam seruandam esse*, hoc dicitur, seruandam esse suo modo, vt salua religione potest. Quomodo igitur seruanda est? Respondemus & ex hoc loco, & ex his, quæ supra diximus, ita esse seruandam, vt donatori detur actio in id, quod eius interest, si is, qui rem accepit, contra conditionem fecerit, id est, si rem fecerit religiosam, aut aliter vsibus humanis exemerit. Ceterum re ipsa & religiosa, & humanis vsibus exenta fieri potest, quæ admodum cum res donata est hac lege, ne alienetur nihilominus alienari potest. Nam si præter legem alienari potest, multo magis præter legem religiosa fieri potest, quia religio est fauorabilior alienatione aut retentione priuata. Itaq; hoc casu cum quis donauit rem ea lege, ne alienetur, & donatoris interest, eam non alienari, re postea alienata, duæ sunt viæ, quibus ¶ donator vti potest: Aut enim aget in id, quod sua interest, rem alienatam non esse: aut si videtur, condicet donatum tanquã ob causam datum, causa non secuta, vt fit, quotiescunque aliquid ob causam datur, & causa secuta non est. *l. naturalis. in prim. §. deinceps. de præscrip. verb.* Sed si res alienata est, vt volumus, ita vt alienatio cōsistat, quomodo res donata a donatario condici potest, quam non habet? Desit enim habere alienando. Resp. Nihilominus res ei recte condicetur, quia redimet, si potest, si non potest, præstabit rei æstimationem, vt fit quotiescunque res debita præstari ¶ non potest ab eo, qui nihilominus rem debet. *l. si domus. §. qui constitetur. de legat. 1. l. in re furtina. de cond. furt.* Atq; hoc respondetur in eo seruo, qui mortis causa donatus est. Nã si viuentis donatore manumissus sit, deinde donatorem pœniteat, non condiceretur seruus, qui iam manumissus est, sed pretium condicetur. *l. si is, cui mortis. de mort. caus. donat.* Quod autem mortis causa datur, ob causam datur. *l. senatus. §. 1. de mort. caus. donat.* Quid, si donatarius soluendo non erit? Re-

spondet. Res donatori perierit, quia rem suam vindicare a possessoribus non potest, vt qui donando & alienando dominus esse de fieri. Non datur autē in rem actio nisi ei, qui dominus est. *l. in rem. de rei vin.* Quod si quis aduersus hoc periculum sibi cauere vult, hæc causa erit, vt ita donatio concipiatur: *Dono tibi prædium Tusculanum ea lege ne alienetur. Quod si videris, aut quid eorū feceris, heresue tuus, ex quibus res iure alienari solet, volo, vt res sit non donata.* Hac lege ¶ commissoria adiecta, resoluitur donatio sub conditione, & res ipso iure ad donatorem redit. Quam ob causam ei etiam vindicatio dabitur aduersus omnes earum rerum possessores, vt fieret, si in venditione lex commissoria adiecta esset, & cōditio legis seruata non esset. *l. commissoria. infra. de pact. inter emt. §. vend. l. 1. §. 2. d. l. commissoria.* Idem fit, & cum res vendita in diem dicitur. Si hæc lex commissoria in emtione valet, non minus valere debet, in traditione rei nomine. Nam in traditionibus rerum quodcunque pactum interpositum valet non minus, quam si in bonæ fidei iudicio interuenisset. *l. in traditione. de pact.* Hæc de sententia rescripti factis. Verba obseruanda sunt. Dicitur donatio collata esse ea lege, ne res alienetur ea lege, valet, eo pacto, & conuentione interposita in re donanda. De cuius verbi significatione & ratione dixi ad *l. legem. supra. de pact.* Dicitur præterea conditionem acquiri donatori, si cōditio seruata non sit. Cōditio hic pro causa posita est, vt in *l. si repetendi. infra.* Res donata ea lege, ne alienetur, intelligitur donata ob causam, ne alienetur. Hæc causa hic cōditio appellatur. Quæri potest, quamobrem, cum cōditio & causa toto genere distent, si initium & ingressum rei spectemus, *Dono tibi prædium sub conditione*, hoc modo, *dono tibi hoc prædium, vt tuum fiat. si 10. Titio dederis.* Huius conditionis vis est, vt prædium non prius tuum fiat, quam Titio 10. dederis. *l. qui absenti. §. 1. de acquir. pass. §. 1. de mort. caus. donat.* Ex hac causa statim dominium transfertur. *l. 1. de donat.* Vnde & cōditio datur, quæ non competeret, nisi re alienata. *l. senatus. §. 1. de mort. caus. donat.* Cum hæc tam dissimilia sint, cur causa cōditio nominatur? Respondetur. Recte nominatur, dum spectatur exitus conditionis & causæ. Conditionis exitus hic est, vt causa non impleta fundus non videatur transferri, non quia reuera translatus non sit, sed quia reuocatur, quod idem valet. Non enim videtur peruenisse, quod mansurum non est. *l. aliud est aperte. de verb. sign.* Et hoc est, quod dicitur in *l. 1. infra. de iis, quæ sub modo*, modum in legatis pro conditione seruari. Modus ¶ in legatis est id, quod in contractibus causam dicimus, cum quid ob causam datur. Nam sub modo ita legatur, *Titio 10. do, lego, vt monumentum edificet. l. demonstratio. §. ult. de cond. §. demonstr.* At in contractu si quid eodē modo datum sit, ob causam datum dicitur. *d. l. senatus. §. 1. de mort. caus. donat.*

Ad L. Si cum exiguam. IV.

Si cum exiguam pecuniam reuera susciperes, longè maiorem te accepisse cauisti, eo quod tibi patrociniū aduersarius repromitteret: cum dicas fidem promissi non secutam: vt libereris obligatione eius, quod non acceptum propter separatū patrociniū spondidisti per conditionem consequeris.

S V M M A R I A.

- 1 Datum ob causam non inhonestam, causa non secuta, condici potest.
- 2 Dare est dominium transferre.
- 3 Dati verbo quid hic intelligatur?

In cōdictione ob causam datorum iuris definitio hæc est. Quod ob causam non inhonestam datū est, causa non secuta condici potest. *l. similiter. §. l. c. ancil. inf. h. t.* Verba si sequimur, nō est hæc cōdicio nisi de iis, quorum dominium transfertur in accipientem ob causam. Nam proprie dare est dominium transferre. *§. sic itaque. Inst. de ad. l. vii. item. §. ult. de verb. obl.* Sed hoc rescripto & aliis quibusdam monemur, verbum *dati*, hic generalius accipiendum esse, ut intelligat datum, quidquid in aliquem collatum est ob causam. Tria autē in aliquem ob causam conferri possunt, *res, liberatio, obligatio*. Res, veluti si dem tibi decem, ut patrociniū mihi præstes, ut negotia mea geras. Liberatio, veluti si cum mihi 10. deberes, ea tibi accepta tulerim, ut vel superiora vel quid aliud faceres. Obligatio, veluti, si neq; dem, neque te liberem, sed promittam tibi 10. aut tanquā a te accepta caueam, me accepisse ea lege, ut quid faceres. Quidquid horum factū erit, causa non secuta, cōdicio dabitur eius, quod in te collatum est. Res data condicitur citra controuersiam. *l. 1. 2. §. 3. supr.* Liberatione in aliquē collata sic competit cōdicio causa non secuta, non ut liberatio condicatur, sed condicentur 10. quæ accepto lata sunt, quasi acceptilatione ad debitorem peruenerint. *l. 4. l. si mulier. ff. eod.* De obligationis cōdictione est hoc rescriptum, quo declaratur, obligationem ipsam, quæ in te collata est, condici, quæ cōdicio hanc petitionem habet, ut me ea obligatione liberet, ut hic scriptum est. Hoc amplius, et si quod chirographum emisi, eo nomine possum chirographum condicere: si agere nolo, & pecuniam a me petas, est mihi exceptio doli mali aduersuste, de quo *in l. 3. supra. de cond. indeb.*

Ad L. Si militem. V.

Si militem ad negotium tuum procuratorem fecisti, cum hoc legibus interdictum sit, ac propter hoc pecuniā ei numerasti: quicquid ob causam datum est, causa non secuta, restitui tibi competens iudex cura habebit.

S V M M A R I A.

- 1 Milites, procuratores fieri non possunt.
- 2 Militi datum, an condicere possim?
- 3 Impossibile est, quod iure fieri non potest.

Dedi militi 10. ut procurator meus esset, vel ut ageret iudicio meo nomine, vel me iudicio defenderet. Is procurator meus factus non est, quia nō potuit. Nam si milites procuratores fieri ius vetat. *l. militem. sup. de proc.* Quæritur, cum per militem non stet, quo minus causam meam egerit, an possim ei datū condicere? Rescriptum est. Possit. Hic impedire videtur cōdictionem. *l. dicta. inf. h. t.* vbi traditur, quod ob causam impossibilem datum est, causa non impleta repeti non posse, quia impleri non potuerit. At videtur talis cā esse, cum quid militi do, ut fiat procurator. Nam si iure procurator esse non potest, hæc cā iure est impossibilis. Iam autem dicimus, impossibile esse si fieri non posse, quod iure fieri non potest, quam quod non potest natura. *l. filius. de cond. Inst.*

Resp. Non est hæc causa, ne iure quidem impossibilis, ut miles procurator fiat. Nam si in lite contestanda admissus sit ab aduersario, pro procuratore, dum ei non opponitur præscriptio militiæ, iure procurator erit, nec ei postea præscriptio oberit. *l. filius. §. veter. de proc. l. ita demum. sup. de procur.* Proinde hæc species ad definitionem causæ impossibilis non pertinet. Et ideo errat hoc loco Accursus. & eum secuti, qui in hac specie dat cōdictionem aduersus militē, tñ tribus casibus. I. Si putem eum non esse militem. II. Si sciam esse militem, sed errans in iure putem procuratorem esse posse. III. Si sciam & militem esse, & procuratorem esse non posse, tñ dem nominatim hac lege, ut si procurator non sit factus, liceat mihi datum repetere. *l. 2. de cond. indeb.* Quod si superiora sciam, & simpliciter dederim militi, ut sit procurator, negat hoc casu esse mihi cōdictionem. Male. Nam in hunc ipsum casum max. h. rescriptū est, esse cōdictionem. Merito: cum causa non sit impossibilis: & ideo nihil sit, quod impediat cōdictionem. *d. l. dictam. inf. h. t.* Inepte autē mouetur Accursus. *l. cuius per error. de reg. iur.* Nam ea regula est de rebus solutis per errorem, non autem de rebus datis ob causam. Etsi enim generaliter dicitur, cuius per errorem dati cōdicio est, eius consulto dati donationem esse: tamen verbum erroris, de quo regula loquitur, satis declarat, agi de iis, quæ tanquam debita per errorem soluta sunt: quia in rebus præteritis error natura esse potest, propter ignorantiam. At in iis, quæ ob causam futuram dantur, nullus potest esse error. Scimus enim quam ob rem demus. Sed tamen in hac quoque specie videtur impediri cōdicio quia per militem non stat, quo minus fiat procurator, sed per aduersarium, qui militem non admittit. Cum autem per accipientem non stat, quo minus causa impleatur, videtur cessare repetitio ex *l. pen. §. ult. inf. de eo illic dicitur. Opponitur huic rescripto. l. ab administr. §. l. penult. in fin. infra de legat.* vbi si militi aliquid legatum sit, sub modo, seu ob causam, ut tutor esset, constituitur, quamuis tutor esse non possit, tamen nihilominus eum legatum consecutum iri: quia per eum non stet, quominus voluntati defuncti pareat. Respond. Dissimilis hæc causa est duabus in rebus. Primo, quia hæc causa, ut miles tutor sit, iure est impossibilis. Neque enim miles tutor esse potest villo modo, siue ipse velit siue alii quilibet. At hæc causa, ut procurator sit, de qua nunc agitur, est possibilis. Potest enim procurator esse dissimulante aduersario, si is præscriptionem militiæ non opponat, ut dixi. Deinde est hæc quoque dissimilitudo, quia in testamentis, cum quid legatur, sub modo seu ob causam, satis est, si per legatarium non stat, quo minus causam impleat. Idemque de herede dicimus: qui heres sub modo institutus est. *l. qui sub condit. §. quoties. in fin. de cond. inst.* Diuersa cā est, si quid consensu datur inter viuos ob causam. Nam in testamentis plenius voluntates testantium interpretantur. *l. in testamentis. de reg. iur.*

Ad L. cum ancillam. VI.

Cum ancillam patrem vestrum ei, contra quem supplicatis, dedisse proponatis: interest multum, utrum ne donandi animo dederit, an ob manumittendam filiam, quam ancillam existimabat: cum perfecta quidem donatio renouari non possit: causa vero donandi non secuta, repetitio competat.

S V M M A R I A.

- 1 Partus conditionem matris sequitur.
- 2 Manumittere quid?
- 3 Donatio semel perfecta, non reuocatur.
- 4 Datum ob causam futuram, ob causam finale datum intelligitur.
- 5 Iuri pro se introducto, cuiuslibet renuntiare licet.

Aliquis susceperat filiam ex ea muliere, quæ libera erat, sed ancilla putabatur. Libera liberam peperit, & ingenuam. *Inst. de ingen.* Sed quia putabatur esse ancilla, idcirco existimabatur & filia ancilla esse, quia partus conditionem matris sequitur. *l. partum. supr. de rei vind.* Is pater naturalis cum filiam suam liberam esse vellet, quam ancillam putabat, dedit possessori eius filiam, aliam ancillam eo animo, ut possessor filiam manumitteret: Vel cū reuera ancilla prius filia fuisset, deinde esset manumissa vel testamento, vel codicillis, quod ignorabatur, in eodem errore pater idem ancillam possessori dedit, ut ea filia manumitteretur. Postea constitit, filiam esse liberam, vel quia cognitū est, matrem eius liberam fuisse, vel quia testamentum postea prolatum est, quo manumissa proponitur, quo fit, ut possessor eam filiam per rerum naturam manumittere non possit. Nam manumittere est e manu & seruitute emittere, & nulla seruitute præcedente, nulla manumissio esse potest, *Inst. de libert. in princ.* Notum est illud ex natura sumtum: Prinationem præsupponere habitum, quem priuet. Ex quo intelligitur in specie proposita, causam sequi non posse, propter quam pater filiam ancillam possessori dedit. Hinc quæritur, an is pater vel heredes eius possint eam ancillam condicere? Distinguitur, si donandi animo dedit, cessat repetitio: Quia si donatio semel perfecta non reuocatur. *tit. infra. de reuoc. donat.* Donandi autem animo tunc videtur dedisse, cum simpliciter ancillam dedit, causa nominatim non adiecta, ut possessor filiam dantis manumitteret. *l. si repetendi. sequen.* Quid, si pater ancillam dedit nominatim ob filiam manumittendam? Quod datum est ob causam, condici potest, causa non secuta. Ex quo responso duo colliguntur. Primo, si quid datum sit ob causam impossibilem, nihilominus repeti posse, si datum sit ab eo, qui possibilem putaret, ut hic pater existimabat filiam suam manumitti posse, cum existimaret esse ancillam, de quo dicitur *in l. dictum. inf. h. t.* Alterum: si quid datum sit ob causam, quamuis qui dat, sequi vult, semper esse repetitionem dati causa non secuta, quamuis per accipientem non stet, quo minus causa impleatur, ut hic certum est, non stare per possessorem, quo minus filia manumittatur, sed stare per rerum conditionem, quia libera manumitti non possit. Simile exemplum legitur *in l. 3. §. si liber. ff. eo.* Huic posteriori parti aduersari videtur. *l. pen. §. ult. inf. quod ibi dicitur.* Notanda sunt verba rescripti hæc: *Causa donandi non secuta repetitio competit.* In quibus bene annotatur, hanc sententiam de causa finali accipiendam esse, non de causa impulsua. Nam quod ob causam tantum impulsuam datum est, etiam causa non secuta non repetitur. *l. 2. §. ult. §. l. seq. de donat.* Quidquid ob causam futuram datur, ob causam finale dari intelligitur, id est, ita dari, ut nisi causa sequatur, velitis, qui dat, esse dati repetitionem. *l. senarius. §. 1.*

de donat. Hoc ita, nisi constet causam, quæ adiecta est, dandi fuisse impulsuam, non eam, quam is, qui dat, necessario exigeret. Huius causæ discernendi causæ, hæc nota erit, si ea causa adiecta est, quæ soli accipienti proficit, & ad solius eius utilitatem referatur. Exempli gratia. *Dono tibi 100. ut prædium tibi emas.* *Dono tibi 100. ut facilius negotia tua expedias.* *Dono ut facilius possis nubere, quamuis neque prædium emeris, neque negotia tua expedieris, neque nupseris, tamen cessat dati repetitio. d. l. 2. §. ult. l. Titio centum. in princ. de cond. §. demonstr.* Et ratio in promptu est. Quia apparet eiusmodi causam accipientis solius causæ comparatam esse: licet si unius cuique iuri pro se introducto renuntiare. *l. pen. supra de pact. l. si iudex. de minor.* Et hoc rursum posterius ita est, nisi aperte hæc causa, quam impulsuam dicimus, ita adiecta sit, ut vellet donator omnimodo sequi, veluti, si cognato egenti & parum industrio dederit, ut emeret. *d. l. Titio 100.* Itaque verum est, quod dicitur *in d. l. 2. §. ult. de donat.* hanc rem ratione facti, id est, ex facto, & circumstantiis æstimandam esse, quod donator censuit.

Ad L. Si repetendi. VII.

Si repetendi, quod donabas uxori eius, quem ad proficiscendum tecum huiusmodi liberalitate prouocare proposueras, nullam addidisti conditionem, remanet integra donatio: cum leuati perfectam donationem renouare cupientium, iure occurratur.

S V M M A R I A.

- 1 Datum ob causam quando quid videatur esse?
- 2 Datum ob causam, causa non secuta repeti potest.

Ius est ob causam datum, causa non secuta repeti: Quæritur, quando videatur quid ob causam datum esse? Id definitum est hoc rescripto. Ut videatur quid ob causam datum, nō tunc, cum datum est eo animo & cogitatione, ut quid sequeretur, sed cum nominatim in dando hoc ipsum dictum est, dari ob eam causam, ut illud aut illud sequatur, quæ causa si adiecta non est, donatum intelligitur, proinde reuocari non potest. Exempla sunt hæc: Cum vellem aliquem prouocare liberalitate mea, ut mecum aliquo proficisceretur, eo animo & ob eam causam dedi aliquid uxori eius, verum tamē dedi simpliciter, non hac lege dicta, ut maritus eius mecum proficisceretur. Si maritus ingratus nolit proficisci, tamē datum non repetitur, quia non est datū ob causam. Quod exemplum est huius rescripti. Cuius simile est, si, ut fit, quidam auunculo suo de iure suo aliquid remittat, ut prouocet eius voluntatem ad se heredem instituendum, aut ad successionē suam sibi relinquendam. Nam quamuis auunculus alios heredes postea instituerit, tamen quod remissum est, repeti non potest, vbi nominatim non est remissum ob causam. *l. si maiores. supr. de transact.* Huic loco videtur aduersari. *l. 1. §. ult. §. l. seq. ff. eo.* Quidā heres institutus est, aut ei legatum relictum sub conditione, si 10. Titio daret, is implendæ conditionis causa 10. Titio dedit, id est, decem ob causam, ut conditionem imple-ret, neque quidquā præterea addidit. Deinde hereditatem repudiat aut legatum, ita ut iam neque ad hereditatem, neque ad legatum peruenire possit. Decem Titio data repetere vult, tanquam legati consequendi causa data, causa non secuta. Illic

scriptum est, *Eum recte 10. condicendum, quia hereditatem aut legatum consecutus non sit.* Id ex hoc loco falsum esse videtur. Nam si quod ob causam datum est, causa secuta repeti non potest. *l. 1. in pr. ff. eo.* At hic 10. Titio data sunt, ob causam, ut conditio impleretur, quæ causa secuta est. Est enim vere conditio impleta. *l. si pupillus. de cond. inst.* Proinde causa secuta 10. non repetitur. Quod si dicit legatarius, se impleuisse conditionem, rursum ob aliam causam, ut ad legatum peruenire posset, illi hoc rescriptum opponitur. Dicitur eum ei ipsum hanc causam non adiecit, proinde pro adiecta non habendam, eoque cessare repetitionem. Ut hoc recte explicetur, sic addendum est, non videri quidquam ob causam dari, nisi quæ aperte causa adiecta datur, quam sequi volumus. Sed hæc causa nihil interest, utrum adiiciatur nominatim verbis, an vero exprimat re aliqua adiecta, ex qua hæc causa natura sua intelligatur, & ideo quoties aliquid sit, quod natura sua ad certum aliquem finem refertur, eo facto etiam finis ad quem refertur, positus & expressus intelligitur. At implere conditionem factum tale est, quod refertur eo, ut heres vel legatarius impleta conditione, possit hereditatem vel legatum consequi. Id ex eo intelligimus, quia alioquin inutile atque etiam damnosum esset, conditionem implere, quod in actionibus humanis existimari non debet, *argum. in l. 3. in fi. de pact. in l. si quando. de leg. 1.* Quapropter qui Titio dat 10. ut conditionem impleat, hoc ipso, quod dat implendam conditionis causam, et finis alterius causa dare intelligitur, ut impleta conditione ad legatum perueniat. Eiusdem conditionis exemplum est, *in l. si filius. ff. eo.* Filius emancipatus aditus hereditatem patris, bona sua contulit fratribus simpliciter, non nominatim, ob causam, ut ad hereditatem patris perveniret. Hereditatem deinde patris repudiat, vult bona collata concedere fratribus, quasi causa non secuta, ob quam bona collata sunt. Obicitur ei hoc rescriptum, ipsum bona simpliciter contulisse, non ob causam. *Resp. in l. si filius.* Eum bona condicere posse. Et ratio est, quia emancipatus confert bona fratribus, ut ad hereditatem patris perveniat. Id autem ex eius facto intelligitur, quia hereditas patris emancipato datur sub conditione, si bona sua fratribus contulit. *l. 1. de coll. bon.* Cum autem bona sua confert nominatim, confert huius conditionis implendam causam, ex quo facto finis sequens intelligitur. Interdum etiam causa adiuva intelligitur ex demonstratione certa, personæ accipientis, quæ in dando expressa est. Quo referri debet constitutio Constantini, de rebus a sponsa sponse simpliciter donatis: Si sponsus sponse donaverit res aliquas, nulla alia causa nominatim expressa, qua situm est apud veteres, utrum nuptiis postea casu aliquo non secutis, eas res repeti possint. Et placebat veteribus non posse, quasi ob causam donatam non essent, cum essent simpliciter data. Huius sententiam ad stipulari videtur, *l. dictam seq.* Constantino hæc sententia displicuit, & constituit res sponse datas hoc ipso, quod sub appellatione sponse datae sunt, non secutis nuptiis repeti posse, si modo vel sponsa vel parentes eius matrimonium non contrahendi causam præbuerint, non aliter. *l. cum veteribus. infra de donat. ant. nupt.* Ratione nititur constitutio hæc, quod qui dedit sponse, intelligitur hoc ipso dedisse, ut id sequeretur, propter quod sponsa est. Est autem sponsa, ut postea ducatur vxor. Ceterum nisi

quid simile est iis causis duabus, quas diximus, rata erit hæc sententia, nihil ad rem pertinere, quo animo sit is, qui dat. Non videri eum ob causam dare, nisi nominatim causam adiecerit, ut ea non secuta posset datum repetere.

Ad L. Dictam. VIII.

Dictam legem donationi, si non impossibile contineat causam, ab eo, qui hanc suscepit, non impletam, conditioni facere locum, iuris dicitur disciplina. Quapropter si titulo liberalitatis res tuis in sponsam conferendo, certam dixisti legem, nec hinc illa, cum posset parvi: successores ipsis de repetendis, quæ dederas, si hoc tibi placuerit, convenire non prohiberis.

S V M M A R I A.

- 1 Datum ob causam impossibilem repeti non potest.
- 2 Nihil agi voluit is, qui sciuit causam existere non posse.

Quod dicitur, datum ob causam, causa non secuta, repeti posse, quæ generalis huius tituli definitio est. *l. similiter. l. cum ancillam. sup.* id hoc loco sic accipitur si causa, ob quam datum sit, sit possibilis. Ceterum ob impossibilem causam datum etiam causa non secuta, ut sequi non potest, repeti non potest. Exempli causa. Donavi tibi prædium ea lege & conventionem dicta, ut Stychum manumitteres, ut Stychum mihi dares. Non manumittis, non das. Quæritur, an possim donatum condicere? Distinguemus, si Stychus vivit, neque manumittis, aut das, possum condicere. Si Stychus iam mortuus erat, quoniam per rerum naturam mortuus, manumitti aut dari non potest, cessat repetitio, quia ob impossibilem causam datum est. Hic obiicitur, quoties aliquid ob causam datur, toties negotium geritur, ut causa non secuta reddatur, quod datum est. *l. senatus. §. 1. de mor. cau. dona.* *Resp.* Hoc ita est, nisi ob causam impossibilem datum sit, ut hic dicimus. Nam nullum negotium geri intelligitur, ab eo, qui impossibilem causam dixit. Nihil enim agi voluit, qui scribit causam existere non posse, ut est *in l. non solum. in fi. de obl. & act.* Sed hoc sic accipiendum est, si is, qui ob impossibilem causam dedit, sciuit esse impossibilem ut erat. Quod si possibilem putavit, non minus erit conditio, quam si causa possibilis fuisset. Exemplum *in l. cum ancillam. supra.* de eo, qui dedit ob liberam manumittendam, quam ancillam putabat. In qua specie placet esse dati repetitionem, tamen natura non possit manumitti, quæ libera est. Sed cur potius possibilem existimanti datur conditio, quam ei, qui sciuit esse impossibilem? Quia hic cessat ratio, propter quam denegatur scienti conditio. Nam scienti ideo conditio non est, quia non existimatur serio causam adiecit, qui eam sciuit existere non posse. Contraria cogitatio est eius, qui existere posse existimavit. Denique ab eo, qui existere posse existimavit, negotium geritur, ut causa non secuta, datum reddatur, ex hoc negotio & contractu conditio est. Non obstat, *l. 1. sup.* ubi pecunia in dote data est eius matrimonii causa, quæ sequi non poterat, & tamen dati conditio competit. Nam illic ostendimus, datum ab ignorante fuisse. Ob eandem causam non obstat, *l. cum ancillam. supra.* Non obstat, *l. simul. eod.* ubi is, qui militem aliquem esse sciebat, dedit ei pecuniam, ut procurator esset. Et quia procurator iure esse non poterat, datur conditio. Nam in ea specie

specie non est causa impossibilis, ut illic ostendimus. Multo minus adueratur *l. non solum. de obl. & act.* ubi traditur, omnem contractum, nullius esse momenti, impossibili conditione interposita. Nam hæc definitio magis hoc rescriptum confirmat. Hoc enim est, quod dicimus: *Negotium nullum geri impossibili causa adiecta*, id est, nullum contractum existere, ex quo consequens est, nullam esse dati condictionem.

Ad L. Si liber. IX.

Si liber constitutus, ut filia tua manumittatur, aliquid dedisti: causa non secuta, de hoc tibi restituendo conditio competit. Nam si quid servus de peculio domino dederit: contra eum quidem nullam actionem habere potest: sed dominum, qui semel accipere pecuniam pro libertate passus est, aditus provincia rector hortabitur (salva reverentia) favore scilicet libertatis, placito suo stare.

S V M M A R I A.

- 1 Pecunia domino data ut filios manumittat, domino non manumittente, an condici possit?
- 2 Servi nihil proprium habent, sed quicquid habent, acquirunt domino.

Servus cum voluntate domini esset in contubernio ancillæ, ex ancilla suscepit filias: Deinde domino pecuniam dedit, ut eas filias manumitteret, dominus non manumittit. Quæritur, an pater possit datum condicere, ut ob causam datum causa non secuta? Facilis distinctio est, quæ hoc rescripto traditur. Si pater prius manumissus fuit, quam pecuniam patrono daret, eidemque veteri domino, citra controverfiam pecuniam repetet, ex regula de condictione ob causam dati. Quod sic intelligendum est, si modo hic pater patrono dedit, vel species, non pecuniam, vel pecuniam non ob pretium filiarum. *leg. naturalis. §. at cum do. de præscr. ver.* Nam si pater dedit pretium, id est, pecuniam de filiis prius æstimatis, ut illæ manumitterentur, hæc non manumissæ, ipso iure ad libertatem perveniunt. *l. si in inf. si mancip. ita fuer. alien. ac p. inde cessat repetitio, quia manumissio, ob quam pecunia data erat, sequitur. l. pen. inf. eo. si mancip. ita fu. al. & c.* Quod si pater filiarum tunc pecuniam domino dedit, cum adhuc servus esset, iure aduerfus dominum nullam condictionem habet, ut hic rescriptum est, duabus de causis. I. Quia hic dominus alienam pecuniam non accepit, sed suam. Nam servi nihil sui habere possunt, sed quicquid acquirunt, domino acquirunt. *§. item vobis, Instit. per quas pers. no. acqui.* II. Quia etsi fieri posset, ut pecunia esset servi, tamen obligatio & actio inter dominum & servum consistere non potest. Tum si servus actionem haberet, ea statim domino acquireretur. *§. hi qui in par. Instit. de obl. que ex del.* Tamen adiicitur in hoc rescripto, servum adire posse hoc nomine præfidem, & postulare, ut dominus fidem servet, cuius postulationis hic erit exitus, non ut præses imperio & iurisdictione condemnet dominum, qui iure non tenetur, sed ut admoneat eum officii sui, quod sit officium viri boni, & hortetur, ut filias secundum fidem datam, manumittat, idque ut salva sit domino reverentia, ut hic rescriptum est, id est, non ut salu sit

domino ius patronatus, ut quidam imperite scripserunt. Nam aduerfus dominum agitur, non aduerfus patronum, & de presenti reverentia agitur, non de futura, quam filiarum manumissæ exhibere illi debeant: Sed hoc dicitur, domino in hac petitione suum honorem servandum esse, ut officiose ab eo petatur manumissio, non ut exigatur tanquam debita. Eadem verba sunt *in l. cum affirmes. infr. de lib. caus.*

Ad L. Pecuniam. Penult.

Pecuniam a te datam: si hæc causa, pro qua data est, non culpa accipientis, sed fortuito casu non est secuta: minime repeti posse, certum est.

S V M M A R I A.

- 1 Datum ob causam, causa, quocumque casu non secuta, an condici possit?
- 2 Casus fortuitus quid?
- 3 Vis aliena omnis, eiusmodi est, cui obistere non possumus.
- 4 Datum ob causam, ex penitentia dantis, semper repeti potest.
- 5 Causa, inter cetera, litem significat.
- 6 Particula pro ob, quid significant?
- 7 Advocati quando salaria reddere cogantur?

Quæstio est: An si quid ob causam possibilem datum sit, & causa secuta non sit, an quocumque casu factum sit, ut non sequeretur, competat dati conditio? D. definitio generalis supra tradita est, *Quidquid ob causam datum est, causa non secuta, repeti posse, & quidem ita, ut nihil interfit, an sine culpa accipientis causa secuta non sit. l. si militem. & l. cum ancillam. supra.* Hic autem, ut verba sunt rescripti, distinctio traditur, ut, si quidem culpa accipientis causa secuta non sit, repetitioni locus sit: Sin autem secuta non sit propter casum fortuitum, cesset repetitio. Exempli causa. Dedi tibi 10. ut Stychum mihi dares: si vivit, & non das, repetam: Si mortuus est postea, priusquam ego possem eum manumittere, non repetam, quia non tua culpa, sed casu fortuito factum est, quo minus eum dares. Prior pars est extra omnem controverfiam, posterior semper magnas dubitationes habuit, ut sunt contrarii & dissentientes loci. Ac ita est interpretum de hac re disputatio, ut res nullo modo conciliari possit. Ego autem sic statuo, ex minime dubiis locis, quamvis causa casu etiam fortuito secuta non sit, tamen competere condictionem ob causam dati, causa non secuta. Id liquido demonstratur his exemplis: Dedi tibi pecuniam, ut Stychum manumitteres, ut Capuam meo nomine ires, prohibeo ne manumittas, ne Capuam eas, placet hic mihi competere condictionem pecuniæ. Vbi tamen certum est, non modo nulla culpa accipientis fieri, quo minus manumittat, aut eat, sed aperte culpa dantis. *l. tertia. circa princip. l. §. circ. princ. ff. eod.* Item, dedi tibi pecuniam ut mihi Stychum dares. Deinde Stychus mortuus est casu, sine culpa tua, placet, me tibi pecuniam condicere posse, tanquam ob causam datam, causa non secuta. *l. ultima. ff. eodem.* Item, dedi nauæ pecuniam ut me veheret, naue tempestate amissa non vexit, nihilominus pecuniam ob vecturam datam repetam. *leg. ex condic. alias. leg. Papinianum.*

§. item cum quidam ff. locati. Item, dedi tibi mercedē, vt certis ædibus tuis mihi frui liceret in proximum annum: Priusquam in ædes venirem, ædes sine tua culpa publicatæ sunt, aut incendio consumptæ, placet te mihi quidem non teneri in id, quod interest, sed mercedem pro habitatione acceptam restituere debere. *l. si fundus ff. locati.* In quibus tamē causis perspicuum est, causam ob quam pecunia data est, non sequi, non culpa accipientis, sed casu fortuito. Bart. vt iis obiectionib. satisfaciatur. *d. l. 3. ff. eo. ita tenet rem expedire: fatetur, cū pecuniam dedi, vt Stychum manumitteres, conditionem mihi competere, si me pœniteat, vt scriptum est, in d. l. 3. §. d. l. 5. ff. eo.* Sed si velim condicere tanquam causam non secuta, ait me condicere non posse, & ita accipiendum esse hoc rescriptum, si causa casu fortuito secuta non sit. Hæc distinctio hoc rescriptum euertit, nō confirmat. Nā gener. hic scriptum est, *causa casu fortuito non secuta cessare repetitionem.* Certum est autem, cum me pœniteat, nō minus casu fieri, ne causa sequatur, quam si alio quouis casu id accideret. Sed præter verba huius rescripti hæc distinctio refellitur a pte in d. l. vlt. ff. eo. Item in d. l. ex conducto. *§. item cum quidam. §. d. l. si fundus ff. locati.* Quibus in locis proponitur cām casu fortuito secuta non esse, & pecuniam repeti ob id, quod causa secuta non sit, non autem ob pœnitentiam, & tamen in omnibus horum locorum exemplis, datur cōdicio dati causam casu fortuito non secuta. Hic Bartol. respondit, in his exemplis casum contigisse in persona accipientis. Proinde æquū esse casum ei nocere: diuersum esse, si causa secuta non sit casu in persona aut re eius non contingente. Hac responsione dum studet huius loci lectionem & sententiam confirmare, magis ac magis infirmat. Nam prius dixerat ex pœnitentia datum repeti posse, quous id casu accidat, nō culpa accipientis. Nunc dicit, quamuis causa casu fortuito secuta non sit, tñ etiam nunc conditionem competere, si casu nō persona accipientis contigerit: cum hoc rescriptum generaliter dicat, pecuniam repeti non posse, si causa casu fortuito secuta non sit. Ita Bar. dum vult hūc locum statuere, paulatim caudæ pilos vellendo, totam caudam auellit. Ego autem doceo manifestis exemplis, quamuis causa secuta nō sit, casu in persona dantis, non accipientis contingente, aut contingente in alia persona, tamen pecuniam ob causam datam repeti posse. Id declaratur exemplo *l. i. in fin. ff. eo.* Fundus mihi legatus est sub conditione, si io. Titio darē. Dedi io. Titio ob causam, vt conditionem implerē, & conditione impleta ad legatum peruenirem. Deinde legatum repudio. Illic scriptum est, me io. condicere posse, & tamen hæc causa secuta non est casu in mea persona contingente, non autem contingente in persona accipientis. Nam legatum ad me pertinet, nō ad Titium, & quod legatum acquirere nolo, casus est, cui Titius obistere non potest. Est autē casus fortuitus omne, quod accidit & cui obistere non possumus. *l. ad eos ff. commod. l. si ea res ff. de actio. emti. l. que fortuit. infr. de pign. act.* Idem manifestius probatur in specie. *l. si militem supr. h. t.* Dedi militi pecuniam, vt procurator meus esset in mea causa. Is procurator non fuit, dum remouetur ab aduersario præscriptione militiæ. Itaque casu fortuito fit, vt procurator esse non possit, qui casus illi contingit ex facto aduersarii, & in aduersarii persona, non in per-

sona eius. Proinde quocunq; casu factū sit, vt causa non sequeretur, pecunia ob causam data repeti potest. Neq; distinguimus in cuius persona aut re hic casus cōtigerit, dantis ne an accipientis. Confirmat hæc sententia euentibus argumentis. Cum dantem pœniteat, qui prohibet, ne is, qui pecuniam ob causam accepit, causam impleat, id casu fortuito contingit. Nam omnis vis aliena eiusmodi est, cui obistere non possumus. *d. l. ad eos ff. commod. At datur potest. l. 3. in pr. l. 5. in prin. ff. eo.* Ergo causa casu fortuito non secuta cōdicio competit; quouis casus in persona accipientis non contigerit. Alterum argumentum. Si tunc, cum stat per dantem, quominus causa impleatur, repetitio competit, multo magis repetitio competit, si per dantem non fiet, quominus impleatur, quocunq; tandem casu accidat, vt non impleatur. At iam diximus, etiā si per pœnitentiam dantis, aut alio modo per dantem fiet, quominus causa impleatur, locum esse repetitioni. *d. l. i. in fin. d. l. 3. §. l. 5. ff. eo.* Ergo si per dantē non stabit, multo magis repetitio competit, quocunq; modo factum sit, ne causa impleatur. Tertiū argumentum. Quoties creditor generali ratione sibi aliqd dicit, & pactus est, omnia ei tribuenda sunt, quæ generali oratione continentur, nisi manifeste aliud pactum esse adiacet. *l. non est ferendus. de transact. l. quidquid. in fin. inf. respons. de verb. obl.* At quoties pecunia alicui ob causam datur, toties negotium geritur, vt si ea causa secuta non sit, res data reddatur, nec quidquā distinguitur quomodo causa non sequatur. *l. fenatus. §. i. de mor. cau. donat.* Ergo quocunq; modo causa secuta non erit ex negotio gesto cōdicio danda est. Sed opponitur hoc rescriptum de eo, dico alterutrum. Respondemus. l. Non male defendi potest, causam in hoc rescripto non significare modum & finem, ob quem pecunia data est, sed accipi debere, pte & controuersia, p qua pecunia data est. Causa nō inter cetera litem significare certum est. *l. c. suffes supra de transact. de quo verbo diximus ad l. postquam. sup. de pact.* Hac significatione hic sensus est rescripti. Si pecunia aduocato pro causa agēda data sit, pecuniam repeti non posse, si causa in his & controuersia casu fortuito secuta non sit. Hæc sententia per se vera est, & significatur in *l. vlt. inf.* Expressa est in *l. qui operat. §. i. ff. locati.* Conuenit sententia etiam non male verbis rescripti. Observandum est enim non dici in rescripto: Si hæc causa, ob quam pecunia data est, sed ita dici, si causa, pro qua pecunia data est. Particula *ob* vel *propter* indicat modum & finem, ob quem aliqd dat. Particula *pro* magis indicat materiā, in qua vel pro qua quid datur. Ea particula cum hic vsurpetur, magis est vt videatur notari lex, & his, & controuersia, in qua exercenda pecunia detur. Si dñ nō omni modo quadrant illa verba, si causa secuta non sit. Nam si de lite & controuersia loqueretur rescriptum, potius ita dicendum fuit, si causa casu fortuito acta non sit ab aduocato. Nam siue causa postea agatur, siue non agatur, si modo non agatur ab aduocato, qui casu impediatur, cessat repetitio. Si hæc sententia minus placet, dicemus audenter, vere tamen iudicio meo, locum manifeste mendosum esse, & ita emendandum, suadentibus veterib. exemplaribus, vt pro iis verbis, *si hæc causa*, legatur, *licet causa*, pro *minime*, reponatur *minimum*. Hæc lectio veteri

veteri scriptura defenditur. Nam in omnibus prope exemplaribus veteribus, pro si hæc legitur *licet*. Hac particula *licet* admissa, consequens est affirmatiue legi debere, pecuniam repeti posse, certi iuris est. Nam aduersatiua *licet* huiusmodi orationem affirmatiuam exigit. Cum enim dicimus, pecuniam causa non secuta repeti posse, dubitatio incidit, an possit repeti. Et si cā casu fortuito secuta nō sit. Hæc dubitatio ponitur per aduersatiuam *licet*, & per eādem remouetur. Quod si negatiue legamus, pecuniam repeti non posse, de hoc iure non dabitur, propterea quod causa casu fortuito secuta nō erit, sed magis hic casus causa est, cur cessare debeat repetitio. Proinde vera & certa lectio hæc est: *Pecunia a te datam, licet causa, pro qua data est, non culpa accipientis, sed casu fortuito secuta non sit, minimum repeti posse certi iuris est*, minimum, pro *ut minimum* siue cum minimum aut saltem. Hæc sententia, vt non discedit longe a scriptura veterum, ita & verissima est, & hoc exemplo euidenti demonstratur. Dedi tibi vasa vel pecuniā, vt mihi Stychum dares, Stychus sine culpa tua perit, scriptum est in *l. naturalis. i. resp. vers. sed si Stychos. ff. de præfor. verb.* Stychum periculo meo est. S. nius est: Eam Stychū amplius ex conuentione petere non possum, quia interitu eius liberatus es, eoq; nec agere possum in id, quod mea interest, ob id, quod Stychum nō des. Sed an possum saltem vasa aut io. que dedi, repetere? Mouet quod Stychus casu fortuito perierit, & hoc casu factum est, vt hæc causa non impleatur, & respondetur in hoc rescripto, quamuis agere non possum aduersus te in id quod mea interest, tamen quod dedi, vt minimum repetere possum, licet causa, ob quam dedi, causa casu fortuito secuta nō sit: quæ pars nominatiue expressa est in *l. vlt. ff. eodem*. Credibile est etiam, pro minimum scriptum fuisse prius omnino, linea superindicta extremæ literæ o, vt esset omnimodo; postea minima inflexione lectua esse omni me, tandem ad extremum ab iis, qui non intelligerent, repositum esse minime propter affinitatem literarum. Omnimodo si legimus, æque rectum est, vtra ex iis sententia placeat, certe alterutram eligere conuenit, & vt de re tota certo statuere possumus, sic habendum est. Cum quaeritur, an quod ob causam datum est, causa non secuta, condici possit, videndum est, verum ob causam inapossibilem datum sit, an possibilem. Si ob impossibilem, ab eo, qui talem esse non ignoraret, cessat repetitio *l. distam. supr. hoc titulo*. Sic ob possibilem causam quid datum est, definiemus generaliter causa non secuta, datum condici posse, neque interesse, verum culpa accipientis causa secuta non sit, an vero casu fortuito. Neque in casu quidquam referre, cuius in persona is casus contigerit, accipientis ne an dantis, an alterius. Si casus in persona accipientis contigit, nemo dubitat, quin competat repetitio ex *l. ex conducto. §. item cum quidam. §. l. si fundus. ff. locati. item. l. vlt. ff. eod.* Nunc autem hoc amplius supra probaui, & si casus alibi contigerit, tamen competere conditionem. Sed opponitur nobis exemplum pecuniæ aduocato datæ ex *l. vlti. seq.* & ex hoc ipso rescripto, si modo prior interpretatio nostra vera est. Dicendum est, duas h. sententias esse de conditione, quæ regulariter veræ sint, non nullas tamen exceptiones & cautiones habeat.

Prior hæc est, si certum sit, causam ob quam pecunia data est, secutam non esse, & vero sequi non posse, etiam si casu fortuito secuta non sit, tamen competit dati repetitio. Hæc definitio in pecunia aduocato data locum non habet. Aduocari t si per eos non stat, quo minus causam agant, salaria reddere non coguntur. *l. vlt. h. l. qui operas. §. vlt. ff. locati.* Hæc ius non est proprium aduocatorum, sed pertinet etiam ad eos omnes, siue sint artifices, siue assessores, siue comites magistratum & ciuitatum, qui ad certum tempus operas suas locant. Nam si per eos non stat, quo minus per id tempus operas non præsent, integri temporis mercedem consequuntur. *d. l. qui operas in princ. ff. locati.* Huius iuris & in aduocatis, & in iis, qui operas locant, ratio hæc est: quia aduocato tunc, cum causam incumbit, & alias causas nō agit, item iis, qui suas operas locant, per id omne tempus, quo aliis inferuiunt, vacat illis tempus & opera nō minus, quam si causam egissent & operam præstitissent. Non debet occasio causæ & operæ susceptæ illis damno esse. Ratio significatur in *l. 5. §. i. vers. quod si distractū ff. eod.* Hanc autem superioris iuris rationem esse, quod supra scriptis personis tempus vacat, & mercedem non consequuntur, quam aliis operam dando consequi potuissent, certissimū argumentum est, quod si isti per idem tempus aliis vocauerunt, & mercedem consecuti sunt, restituunt, quod acceperunt ab eo, cui operas non præstitissent. *l. sed addes. §. vlt. ff. loc.* Ergo in iis cessat repetitio causa casu non secuta, quia tam istorum interest, si causa non sequatur, quam si vere secuta esset. Non debet autem illis lex traditioni dicta nocere. Hinc proxima de causa cessat repetitio in iis, qui ob causam rem aliq. dare aut manumittere debuerunt, & dum incipiunt conditioni parere, res, quam manumittere aut dare debebant, casu perit, & per eam causam damnum rei aut pretii eius fecerunt, si, vt voluntas implendi rei amittendæ causam præbuerit. Exempli gratia. Dedi tibi vasa, aut res alias, vt Stychum manumitteres, cum ad præsidem aut alium magistratum manumittendi causa proficisceris: Stychus decessit: ita casu factum est, vt causam implere non posses, ob quam prius vasa, aut alias res acceperas. Dicemus in hac specie cessare conditionem duob. casibus. Vno, si profectio mea mortis Stychi causam attulit, siue quod a latronibus occisus sit, siue quod ruina stabili sit oppressus, siue quod vinculo sit obrutus. Altero etiam casu cessabit repetitio, si Stychus natura sua in eo itinere perierit, sed tu cum Stychum distracturus esses, nisi eius manumittendi causa esses profectus. Nam & hoc casu profectio tua & voluntas implendæ causæ serui amittendi causam præbuit. Hæc in *l. 5. §. i. vers. quod si distractū. vsque ad fin. l. ff. eodem*. Eadem dicenda sunt, si dederim tibi, vt Stychum mihi dares & cum Stychum ad me deduceres, Stychus in eo itinere perierit. Hæc species causam superioribus similem habet, quia cum dedi tibi, vt Stychum dares, aut manumitteres, non debet tibi nocere ea conuentio interposita voluntate mea. Noceret autem, si dum causam damni ea tibi præbuit, liceret mihi nihilominus datum condicere. Postremo interdum etiam ex affectu dantis cessat repetitio dati causa casu non secuta, quod fit in rebus donatis sponsæ. Nam quoties sponsus sponsæ

aliquid donat, et simpliciter, semper inesse intelligitur hæc causa, ut matrimonium sequatur, & hæc causa non secuta repetitio donati competit, si modo culpa sponsæ aut parentum eius factum sit, quo minus matrimonium contraheretur. Quod si casu factum est, ne matrimonium sequatur, vel quia maritus prius decesserit, vel quia prior decesserit sponsa, placet donati repetitionem non esse. *l. cum veterum infr. de donat. an. nup.* Cōiectura volūtatis ducta est, ex affectu sponsi donatoris. Verisimile est enim, eum erga sponsam ita affectum esse, ut simpliciter donatum repeti nolit, quam diu illa voluntatem coniunctionis futuræ retinebit. Non est nouum denegari repetitionem dati aut impensi propter affectionem dantis seu impendentis, cum alias repetitio condiceretur. *l. quod in uxorem. l. si paterno. sup. de neg. gest.* Atque hæc ita sunt, si casus prohibuit, quo minus causa sequi posset. Sed quamuis adhuc causa per rerū naturā impleri possit, atq; adeo quāuis debitor paratus sit eam implere: tamen est alia sententia veterum rata de conditione, hæc nimirum, etiam hoc casu danti competere conditionem, si eum pœniteat, & denuntiet accipienti, ne causam impleat, quæ adiecta erat. *d. l. 3. in pr. & d. l. 5. in pr. ff. eod.* Idq; vsque adeo placuit, ut si post hanc denuntiationem pœnitentiæ, debitor causam impleat, tamen nihil ea res illi prodest, quo minus datū condici possit, quia causa quidam secuta est, sed nō ex dantis volūtate. *l. 5. §. 1. in pr. eod.* Sed & huius sententiæ duæ sunt exceptiones. Primo hæc sententia non pertinet ad eas causas, quas debitor non potest honeste ommittere, quin impleat. Huius rei exemplum est, si quid sponso datum sit in dotem. Quod ita datū est, ob causam dari intelligitur, ut matrimonium sequatur, ut diximus *ad l. 1. sup.* Si is quod dedit dotē, nuptiis nondum secutis velit datum repetere, tãquam ob causam datum, nondum causa secuta, quod dicat se pœnitere, tamen repetere nō poterit, quã diu pendebit, an matrimonium sequatur postea, necne. Species. *l. quod seruus. ff. eo.* Hic opponitur, quod diximus de pœnitentiã dantis *ex l. 3. & l. 5. ff. eod.* Dicendum est in dote propriam rationem esse, cur datū pœnitere non licet, quia sponso non est integrum honeste matrimonium nō contrahere. Debet quidem non contrahere, summo iure si velit. *l. Titia. de verb. obl.* Sed propter sponsonē seu sponsalia honeste facere non poterit. Proinde hæc & similes causæ perinde haberi debent, quasi secutæ essent, quã diu certū nō erit, matrimonium nō esse secutū. Altera exceptio, cur ex pœnitentiã datum repetere non liceat, est hæc, si intēpestiue dantem pœniteat. Id autē fit tunc, cum debitor, ut causam impleat, aliquos sumtus fecit. Exempli gratia: Dedi tibi pecuniam, ut Capuam ires, si te ad iter ita compararis, ut eo nomine aliquos sumtus feceris, quatenus ea summa erit, quam impendisti, quantum accipias, nulla cōditiō est, si non tantū eatenus cessabit cōditiō. Id enim quæritur, ut indemnitas tibi præstetur. *d. l. 5. i. resp. ff. eodem.*

Ad L. ultim.

Advocationis causa datam pecuniam, si per eos, qui acceperant, quo minus susceptam fidem impleant, stetisse probetur, restituendam esse conuenit.

Dixi ad l. superiorem,

AD TIT. VII. DE CONDICTIONE OB TURPEM

CAUSSAM.

Ad Rubricam.

1 Datum ob turpem causam, & datum ob inhonestam causam, quid conueniant & quid differant?

RE C T E datum ob turpem causam separatur proprio titulo ab eo, quod ob honestam causam datum est, cum de dati repetitione quæritur. Inter hæc data, hoc conuenit, quod in vtraque specie interdum dati repetitio cessat, interdū competit: sed hoc interest, quod cum quid ob honestam causam datum est, veluti ut Stychem manumitteres, aut ut me aleres, in eadem re fieri potest, ut cesset repetitio, & ut eadē cōpetat. Nam causa secuta repetitio non datur. Causa autem non secuta semper repetitio competit, præterquã in iis causis, quas supra excepimus *ad l. pen. prox. tit.* At cum quid ob turpē causam datum est, veluti ut hominē occidas, vel ut hominem non occidas, nunquam in eadem re accidit, ut possit cessare aut competere cōditiō, sed aut in totum cessat repetitio, aut in totum competit. In eo spectatur, vtrius turpitudine versetur, dantis, vel dantis & accipientis, an vero solum accipientis. Si dantis turpitudine versatur, in totum cessat repetitio, et si causa secuta nō sit. *l. 2. infr. h. t.* Sin autē solius accipientis turpitudine versatur, semper competit repetitio, etiam si causa sit secuta. *l. 4. h. Prioris partis exemplum est in l. mercalē. infr. eod.* Posterioris exemplum *in l. 3. pen. & ult. eod.* Quæritur, quā dantis, quando accipientis solius turpitudine versetur, & quam rationem superior distinctio habeat, tã dissimilis a superiore conditione, de qua superius actum est, de quo suis locis pluribus dicitur. Et si autem, quod ob turpem causam datum est, interdum manet apud accipientem, quia repeti non potest, tamen quidquid ob turpem causam promissum est, id sine distinctione placet, aut non deberi ipso iure, aut peti non posse, propter exceptionem, de quo *in l. 1. h.*

Ad L. 1. Si ex cautione.

Si ex cautione tua conueniri cœperis: nullam pecuniam te accepisse, sed ob turpem causam, & quam fieri prohibitum est, interpositam cautionem, ei, qui super ea re cogniturus est, probandum est: & eo impleto, absolutio sequetur.

SUMMARI A.

- 1 Stipulationes turpes quid valeant?
- 2 Exceptio doli quando competat?

Promisi latroni 100. ut mihi vitam seruaret, & seruauit, promisi ne mihi bona mea eriperet, nō eripuit. Vel promisi alicui, ut uxorem domo eiiceret, & eiecit; ut patrem non aleret, & non aluit. In iis omnibus pecunia a me promissa est ob turpem causam. In prioribus turpitudine latronis versatur, in posterioribus turpitudine vtriusq; & mea & creditoris, sed ut hæc turpitudine tegetur, promisi pecuniam latroni aut alii, tanquam eam prius ab eo numeratam accepissem, & ita ille stipulatus est, 100. quæ tibi hodie mutua numeravi, mihi reddere spondes? Respondit spondeo: & ita pecunia illi cauta

cauta est stipulatione, quæ stipulatio appellatur cautio. *l. sancimus. infra. de verb. signifi.* Quæritur, an stipulanti sim obligatus? Respondetur me non teneri, sed absolui debere. Hoc verbum occasionem quærendi præbet, vtram non teneat, ex hac stipulatione ipso iure, an vero per exceptionē, quia stipulatio summo iure valeat, sed non sit æquum, me ex ea condemnari, in eamque rem sit exceptio doli vel in factum. Nam absoluendi verbum commune est. Tam enim absoluitur, qui ipso iure non debet, quam, qui per exceptionem tutus est. *tot. tit. de except. Inst.* Hic loci dissentientes & contrarii esse videntur. Nam *in l. general. & seq. de verb. oblig.* scriptum est, turpes stipulationes nullius esse momenti. Idem traditur *in l. mercalē. infr. h. t. l. 3. infr. de inutil. stipulat.* At in hac specie Paulus promittenti exceptionem dari doli vel in factum. *l. penul. ff. eod.* in quam sententiam non est dubium, quin hoc rescriptum accipiendum sit. Nam si stipulatio proposita nullius momenti fuisset, statim denegata esset stipulanti actio: *l. veluti. de verb. oblig.* At hic iudicium processit, & allegatio seu desolatio promissoris audita est, & secundum eam dicitur absolui debere. Respondetur. Vtrumque verum est. Interdū stipulationes ob turpem causam interpositas ipso iure nullas esse, interdum valere, sed per except. infirmari. Si stipulatio turpitudinem in se expressam habet, ipso iure nulla est, veluti si promittas te hominem occisurum, si promittam nominatim, ut uxorem tuam eiicias. De iis stipulationibus definitio est. *l. gener. ut declarat exemplū. l. seq. ff. de verb. oblig. & exemplum. l. mercalē. infr.* At si stipulatio simpliciter tanquam ob causam honestam interposita est, nulla mentione turpitudinis facta, stipulatio ipso iure valet, id est, valet secundum verba, quæ re turpitudinem adiunctam non habent, sed quia in re ipsa propter turpem causam promissum est, promissori exceptio datur doli vel in factum. *d. l. penul. ff. eo.* Quæ exceptio competit toties, quoties aliquid promissum est, sine causa vel ex iniusta causa. *l. 2. §. circa. ff. de excep. do. ma.* In hac sententiam est. *l. de dolo. infr. de inutil. stipul.* Talis autem stipulatio hoc loco proponitur, quoniam pecunia tanquam prius accepta cauta est. Notandum est, in hac exceptione. Propone promissorem duo dicere. Pecuniam sibi non esse numeratam, quam numeratam esse confessus est: & se pecuniam ob turpem causam promississe. Quæritur de horum allegationum probatione, an promissor vtramque in iudicio probare debeat. Quæstio nascitur ex verbis rescripti. Quia verba exigere videntur, ut vtrūq; probetur. De quo sic ius habet. Posteriori allegationem, qua dicitur pecunia ob turpem causam promissa esse a promissore, probare debet. Nam reus in exceptione actor est, eamque ut intentionem implere cogitur. *l. in except. de probat.* Priorem illam, qua dicit, pecuniam sibi non esse numeratam, probare non cogitur. *l. 3. infr. de non numerata pec. l. 3. sup. de postul.* Et certe cum quis simpliciter dicit, sibi pecuniam numeratam non esse, hanc negationem per rerum naturam probare non potest. *l. actor. infr. de probat.* Proinde nec in proposito hanc exceptionem reus probare debet, si tamen probare velit, auditur, ceterum non cogitur. Non obstant verba rescripti. Animaduertendum est enim in hoc rescri-

pto non simpliciter dici probandum esse promissori pecuniam non esse acceptam, sed promissam ob turpem causam, verum hoc adici, probandum esse iudici. Quæ adiectione significatur, si quid in iis duabus allegationibus probandum est, id probandum esse iudici, ut nec effitas huius probationis non sit in eo, ut duæ allegationes præcedentes probentur, sed in eo, ut si quid probandum est, id probandum sit iudici. Sed videtur promissor, etiam si velit, non posse probare pecuniam, se non accepisse, quia ut est *in d. l. actor. infr. de probat.* factum negatis per rerum naturam nulla probatio est. Respondetur, hoc ita est principaliter. Ceterum per consequens huiusmodi negatio probari potest, ut contingit in proposito. Nam hæc duæ allegationes sunt contrariæ, aliquid promissum esse ob turpem causam, & promissum esse ob id, quia prius acceptum erat. Quia, quod acceptum est, honeste redditur, & honeste promittitur. Proinde posteriore causa, id est, turpitudine probata continuo prior causa, quæ consequens remouetur, & declaratur pecuniam non esse prius numeratam. Notandum est illud in rescripto, non tantum promissionem ob turpem causam factam tunc non valere, cum solius creditoris turpitudine versatur, quod expeditum est, veluti si promittam latroni, ne me occidat: sed etiam tunc, si ipsius promissoris turpitudine versatur, veluti si promissero 10. sicario, ut hominem occideret, quod est exemplum huius loci. Hic occurritur hæc ratio. Nā si quid quis dederit ob turpem causam, ita datio valet, ut repetere nō possit propter dantis turpitudinem. *l. 2. infr.* Ergo & si quid promissum sit ob turpem causam, videtur dici debuisse promissionem tenere propter promittentis turpitudinem. Hæc obiectio diluitur *in l. mercalē. infr.*

Ad L. 11. Cum te.

Cum te propter turpem causam, contra disciplinam temporum meorum, domum aduersaria dedisse profiteris: frustra eam tibi restitui desideras, cum in pari causa possessoris conditio melior habeatur.

SUMMARI A.

- 1 Ob causam quoties aliquid datur, hoc ipso negotium inter dantem & accipientem contrahitur, ut causa non secuta, datum reddatur.
- 2 Sub conditione, quod datur natura, sub contraria non dari intelligitur.
- 3 Conuentio tacita, etiam turpis, seruanda est.
- 4 Datum ob turpem causam, cur repeti non possit?
- 5 Turpis causa iure impossibilis est.
- 6 Causam adiciens, qua existere non potest, nihil agit.
- 7 Conuentiones ad delinquendum inuicantes, turpes sunt omnes.
- 8 Nemo ex suo delicto lucrum facere potest.
- 9 Delicta non debent esse impunita.
- 10 Datum ob turpem causam, cur causa secuta reddi non debeat.
- 11 Rei fauorabiliores quam actores.
- 12 Posterior esse debet in causa pari, qui possidet.
- 13 Pecunia ob turpem causam data, cum repeti non possit, an saltem sisco vindicanda sit.
- 14 Pignus ob turpem causam datum an repeti possit.

Q Voties in eo, quod ob turpem causam datum est, dantis & accipientis turpitudoverfatur, nūquam datum repeti potest, non tñ si causa secuta sit, sed etiam si non sit secuta. Quę sententia est huius rescripti. Idem traditur in l. 3. ff. eodem. Dantis & accipientis turpitudoverfatur, cum quid dedi, vt maleficium fiat, veluti si dono pecuniam iudici, vt male iudicet, si quis ob stuprum aut lenocinii causa pecuniam dederit. d. l. 3. §. l. 4. ff. eod. Hęc sententia suam dubitationē habet, ac potius videtur semper, quod ob turpem causam datum est, si dantis turpitudoverfatur, repeti posse. Aut enim causa secuta nō est, aut secuta est, id est, aut maleficium perpetratum, ob quod pecunia data erat, aut non perpetratum. Si causa secuta non est, ratio iuris facere videtur, vt datum ob causam causam non secuta repeti non possit, non minus quam si ob honestam causam datum esset. Nam quoties aliquid ob causam datur, hoc ipso negotium t̄ inter dantem & accipientem contrahi intelligitur, vt causa non secuta datum reddatur. l. senatus. §. 1. de moy. causa donat. Nec obstat turpitudoverfatur. Nam turpitudoverfatur non potest. Natura t̄ autem, quod sub conditione datur, sub contraria conditione non dari intelligitur. l. quibus. §. 2. de cond. & demonstrat. Quod si tacite h. conuenit, vt pecunia redderetur, t̄ conuentio seruanda est, quia est de re pecuniaria & familiaris. l. 7. §. si paciscar. de pact. Nec videtur hęc conuentio esse turpis. Nam si turpe est ob causam turpem accipere, honestum est, quod ob eam causam acceperis, id reddere. Merito igitur queritur, cur placuerit t̄ veteribus, cum quid ob turpem causam datum est, id repeti non posse, vbi causa secuta non est? Respondetur. Idem t̄ & æquissime constitutum est duabus de causis, quarum vtraque exposita obiectionem superiorem diluit. Primum dicendum est, cum quid ob turpem causam datur, nullū negotium geri videri de pecunia reddenda, si causa secuta non sit. Nam quod dicitur: *Id quod ob causam datum est, causa non secuta repeti posse*, hanc exceptionem habet, etiam in causa honestissima, nisi ob causam impossibilem datum sit. l. dictam. supra prox. tit. At turpis causa iure impossibilis causa est. l. filius. de cond. instit. Proinde ob turpem causam datum ex eadem regula repeti non poterit. Nec hęc pertinet, quod dicitur: *Cum quid ob causam datur negotium inter dantem & accipientem geri*. Hoc enim in ceteris causis recte dicitur, quæ existere possunt, in causa impossibili adiecta locum non habent, quia apparet, cum nihil agi voluisse, t̄ qui eam causam adiecit, quæ sciebat existere non posse. l. nō solum. de oblig. & act. Eiusdem sententię etiam ratio hęc est, quod si admiserimus h. conuentionem tacitam esse, vt pecunia reddatur, tamen conuentio ideo seruanda non est, quia turpis est & contra bonos mores. Nam omnes t̄ conuentiones turpes sunt, quæ inuitant ad delinquendum. l. illud de pact. donat. Huius autem generis est hęc conuentio, si dē tibi, vt maleficium facias, & conuenerit, vt nisi fecisses, pecuniam redderes. Nam si hęc conuentio valebit, metu reddendę pecunię inuitaberis, ne maleficium facias. Verum est, honestum esse pecuniam reddere, quam turpiter acceperis, quod supra dicebamus, sed conuenire, vt eam reddas, ideo turpitudinem habet, quia habet inuitamentum de-

licti. Rursum si causa secuta est, id est, si is, qui accepit, vt maleficium faceret, maleficium admiserit, saltem hoc casu videtur datum repeti debuisse, iustis de causis duabus. I. Quia t̄ nemo ex suo delicto lucrum facere debet. l. 1. ff. de dolo. l. nemo fraud. §. 1. de reg. iur. Deinde quia etiam delictum accipientis pœna coerceri debuit. Non enim t̄ debent delicta esse impunita, l. ita vulneratus. circ. fin. ad l. Aquil. Ob has causas rursum merito queritur: *Cur t̄ quod ob turpem causam datum est, causa secuta, id est, perpetrato maleficio, reddi non debeat*. Respondetur. Et hoc æquissime constituitur. Quia si nulli turpitudoverfatur sua prodesse debet, certe minime prodesse debet petitori, quoniam semper fauorabiliores t̄ sunt rei, quam actores. l. fauorab. de reg. iur. Neq; ideo videbitur is, qui accepit, consequi lucrum ex improbitate sua. Non enim lucrum hoc consequitur propter delictum perpetratum. Indicio est, quod consequeretur, etiam si non perpetrasset: sed cōsequitur propter turpitudinē petitoris, & præterea propter eius dantis voluntatem. Et quod dicitur: *Maleficia impunita esse non debere*, non facit, quo minus pecunia apud accipientem manere debeat. Nam in eo, quod perpetravit, delictum est. In eo, quod pecuniam accepit, & habet, nullum est delictum, quia per se nō est turpe, aliquid accipere aut habere, sed illud turpe est, accipere ob turpem causam, cuius acceptionis nulla pœna est, propterea quod etiam in dante eodemq; petitor, turpitudoverfatur non minus versatur. Hic occurrebatur, si in petitor turpitudoverfatur est, & ob hęc causam petitor pecuniam consequi non debet, eadem ratione dicendum est, accipientem pecuniam retinere non debere, propter eandem turpitudinē. Dicemus, nō recte colligi ea ratione, quæ in hoc rescripto subiicitur. Nam quod in accipiente eadem turpitudoverfatur est, facit, vt petitor & accipiens sint in eadem turpitudinis causa. Regula iuris efficit, vt in pari causa potior esse debeat t̄ qui possidet, proinde omnis debitor, a quo petitur aut repetitur pecunia. l. in pari. de reg. iur. §. retin. iust. de act. l. si seruū. §. sequitur. in fin. de verb. oblig. His de causis efficitur, æquissime constitutum a veteribus, si quid ob turpem causam ita datum sit, vt turpitudoverfatur dantis & accipientis, id repeti non posset, siue causa secuta nō esset, siue esset secuta. Quæsitum est, si id, quod t̄ ob turpem causam datum est, ab accipiente repeti non potest, quamuis ille delictum perpetraverit, propter quod pecunia data est, an pecunia saltem vindicanda sit fisco. Nam in l. Lucius. de in. fisco, scriptum est: *Quod scelere partum est, fisco vindicari*? Respondetur. Nihil proponi, cur quod ob turpem causam datum est, apud accipientem manere non debeat, aut cur fisco debeat vindicari. Nam species l. Lucius, est dissimilima. Definitio autem, quæ illic traditur, non pertinet ad ea, quæ ob turpem causam data sunt. Quod enim ob turpem causam datur, celere non acquiritur, non acquiritur etiam contra voluntatem dantis, si modo dantis turpitudoverfatur. Nam qui dat, vt maleficium fiat, dat volens, nō coactus. Quæsitum est ex definitione huius loci, an si quid promiserim ob turpem causam, vt maleficium faceres, & tibi pignus dederim in eam obligationem, quid de pignore iudicandum sit. Constat, obligationem iure non valere, siue ipso iure quid fiat, siue per exceptionem infirmetur. l. 1. supra, & ob

& ob hanc causam etiam pignus, quod est accessio principalis obligationis, non tenet. Sed an pignus datum repeti potest? Videtur prohibere definitio huius loci, quoniam generaliter traditur. Vbi dantis & accipientis turpitudoverfatur, datum repeti non posse. Respondetur. Nihil prohibet, quo minus in hac causa, cum pignus dedi, rem vindicem, quam dedi pignori, quoniam dominus mansi eius rei, siue quod nullum pignus fiat, siue quod, etiam si pignus esset, tamen pignus dominum non mutat. Domino autem competit in rem actio aduersus quemlibet possessorem. l. in rem. de rei vindic. l. act. de obligat. & act. Nihil aduersatur definitio huius loci. Nam cum ob turpem obligationem pignus tibi dedi, nihil intelligor tibi dedisse. neque rem, neque pignus. Non rem, quia dominium non trāstuli, vt iam dixi. Dare autem est dominium trāstulere. §. sic itaque, Institution. de act. Non pignus, quia cum nulla obligatio præcedēs fuerit, aut quod idem est, cum ea fuerit, quæ per exceptionem perpetuam infirmaretur, pignus consistere non potuit. l. rei hypotheca. de pignor. Tunc autem solum ex hoc loco impeditur repetitio, cum quid datum est.

Ad L. III. Quod euitandi.

Quod euitandi tyrocinii causa dedisse te, apud competentem iudicem ei, de quo quereris indubia probationis luce constiterit: instantia eius recipies. Qui memor censura publica, posse restitutionem pecunie etiam concussionis crimen inultum esse non patietur.

S V M M A R I A.

- 1 Milites qui?
- 2 Munia militum & tyronum quæ?
- 3 Tyrocinium quid?
- 4 Miles an possit pecuniam centurioni ad euitandum tyrocinium datam repetere?
- 5 Concussionis crimen quod.

I N exercitu Romanorum, vbi vigeat disciplina militaris eorum, qui lecti erant, vt militarent, duo erant genera. Quidam erant Tyrones, alii milites. Tyrones dicebantur, qui lecti erant, vt militarent, & sumptibus publicis iter faciebant in exercitum itidem vt milites, sed nondum relati erant in numeros militum. Milites t̄ erant, qui posito tyrocinio relati erant in numeros. l. ex eodem. ff. de milit. test. Munia militaria nobiliora erant, & versabantur in iis, quæ ad pugnam t̄ & certamen pertinebant. Munia tyronum erant ignobiliora, & infra dignitatem militum. Adhibebantur enim vel ad curam equorum, & ad custodiam impedimentorum, ad sarcinas & vecturas adiuvandas, ad imperata militum obeunda, & si, quæ erant eiusdem generis inferiores operæ. Horum operæ vno t̄ verbo tyrocinium dicebatur: cuius generis operæ non imponebantur militibus, vt qui ex tyrocinio excessissent. Hoc intellectu ex facto quæsitum est, Centurio aut præfectus turmæ militi imponebat munia ad tyrones pertinentia, vel vno verbo, imponebat tyrocinium. Miles hanc contumeliam aduersus dignitatē ordinis non ferens, cum euitare aliter non posset, pecuniam Centurioni aut præfecto dedit, huius tyrocinii euitandi causa. Quæsitum est, si t̄ causa secuta esset, id est, si reuera Centurio aut præfectus non am-

plum tyrocinium imposuisset, an posset miles pecuniam a se datam repetere? Resp. Posse, quia Centurio ob turpem causam acceperit, ita vt solius accipientis turpitudoverfatur. Itaque exemplum pertinet ad definitionem leg. seq. Nihil hic miles facit non honeste cū iniuriam a se repellit, quocunq; modo potest. Centurio turpiter accipit, quia accipit, vt nō faciat, quod iure ipso facere prohibebatur, de qua definit. dicitur ad l. seq. Adicitur in rescripto hoc amplius: Centurionem concussionem admisisse videri, hoc crimen iudicem inultum non passurum. Concussionis t̄ crimen est, quoties metu potestatis, vel nostrę, vel alienę, aut iudicii futuri illicito iniecto aliquid extorqueat ab alio, vt se eo metu liberet. l. r. ff. de concuss. l. iubemus. infr. ad l. Jul. reper. l. 1. §. ult. ff. de calumniat. Metaphora ducta ab iis, qui ædificium ruinofum concutiunt, vt caducum aliquid, quod ceciderit, inde auferant. Vela furibus pomariis, qui vt poma auferant ex arboribus ne intercipientur, non decerpunt fructus, sed arbores concutiunt, vt poma inde decidant, quæ statim & raptim inde auferant.

Ad L. IV. Quotiens.

Quotiens accipientis, non etiam dantis turpis inuenitur causa: licet hac secuta fuerit: datum condicendum, non etiam usura peti possunt.

S V M M A R I A.

- 1 Turpitudoverfatur solius accipientis quando versari intelligatur.
- 2 Naturale tam nihil est, quam voluntatem dominum rem suam in alium transferre volentis, ratam haberi.
- 3 Causa, qua contra leges aut bonos mores est, pro causa haberi non debet.

Q VOD ob turpem causam accipitur, si solius accipientis turpitudoverfatur, semper repeti potest, etiam si causa secuta sit. Idem in l. 1. in fin. ff. eod. Solius accipientis t̄ turpitudoverfatur intelligitur, cum quod datum est alii, vt is a maleficio & iniuria abstineat: quod fit duob. modis, vno modo, si dem alii, vt is non faciat, quod ipso iure per se facere prohibetur, veluti ne sacrilegium aut furtum faciat: ne hominem occidat. l. 2. ff. eod. Ad quod genus referri debet exemplū superioris legis, cū datur centurioni, ne imponat tyrocinium, cui iure non debet. Altero modo, cū do alii, vt is faciat, quod iure facere tenetur. Veluti, si dem furi, vt rem ablatam, raptori vt rem ereptam mihi restituat. l. penul. & ult. infr. h. t. Item si ei, cui commodauit, aut apud quem depositum rem aliquam, dem, vt mihi commodatum aut depositum reddat. l. 2. vers. 2. l. ult. ff. eod. Turpitudoverfatur in eo est, quod est species quædam concussionis, accipere, vt facias, quod gratis facere te ius cogebat. Quod sequitur in l. superiore. ob has causas datas expeditum est repeti posse, si causa secuta non sit. Veluti si dederim, ne furtum facias, & feceris. Vt depositum reddas, & non reddideris. Nam quod ad me attinet, ob causam honestam dedi, proinde ex regula comuni efficitur, vt causa non secuta competat repetitio, de qua dictum est supr. tit. proximo. l. cum militem, & l. cum ancillam. At si causa secuta sit, mirū videri potest, cur constituerint veteres repetitionem competere, veluti si dederim, ne furtum faceres, & non feceris, vt depositum redderes;

& reuera reddideras, potius consentaneum naturæ videri poterat cessare repetitionem, quia nihil tam naturale est, quam voluntatem domini, rem suam in alium transferre volentis ratam haberi. §. per tradit. Inst. de rer. din. Ego autem volens tibi dedi, ne furtum facias, vel vt depositum reddas, & causa secundum voluntatem meam secuta est, proinde vtrumque efficit, vt repetere non possim, non magis, quam si ob aliam causam honestam accepisses, & causa secuta esset. Respondetur. Recte veteres etiã hoc casu concesserunt danti repetitionem. Primum, quia ob causam non videor dedisse. Deinde, quia nulla hic mea voluntas est, vt tibi dem. Causa hic nulla esse intelligitur, quia turpis causa est. Quæ tã contra leges est, aut bonos mores, pro causa haberi non debet: imo haberi ita debet, quasi non interuenit. l. non dubium. supr. de LL. Quod ad voluntatẽ dantis attinet, sine dubio coactus voluit: sed si originem voluntatis spectamus, non voluit, quoniam si ei liberum fuisset non dare, non dedisset: qua de causa comparata est actio, quod metus causa, aduersus eos, qui metũ intulerunt, quasi hi, qui coacti sunt, noluerint, tamen si verum est, eos coactos voluisse. Et hoc est, quod supra dixi, cõfessionis genus esse cogere aliquem ad dandum, vt faciat, quod spõte mea iure facere cogebat. Sed rursus obiici potest: Cum ergo dedi, ne furtum facias, & non fecisti, dedi, vt depositum reddas, & reddidisti: videri h. non esse datum ob turpem causam, neque hic vllam turpitudinem esse, & ob id cessare repetitionem. Nam furtum non facere, hominem non occidere, depositum reddere, horum nihil turpe est, sed omnia fiunt maxime honeste. Cur igitur ob hã causã datum repetatur? Dicendum est, in eo, quod furtum non fit, aut depositum redditur, & similia fiunt, nullam esse turpitudinem, sed turpitudine in eo est, quod a principio accipitur, vt ista fiant, quia in accipiendo cõfessio est, vt dixi.

Ad L. V. Mercalem.

Mercalem te habuisse uxorem proponis: unde intelligis, & confessionem lenocinii preces tuas continere: & tanta quantitatis ob turpem causam exactioni locum non esse. Quamuis enim vtriusque turpitudine versatur, ac soluta quantitatis cessat repetitio: tamen ex huiusmodi stipulatione contra bonos mores interposita, denegadas esse actiones, iuris auctoritate demonstratur.

SUMMARI A.

- 1 Pecunia ob lenocinium promissa, an peti possit.
- 2 Stipulationes, quæ fiunt contra bonos mores, sunt inutilis.
- 3 De iure suo unusquisque experiri debet, non alieno.
- 4 Sciens se non teneri, si solui donat.
- 5 Datum donationis causis, repeti non potest.

Maritus ita proposuerat, Titium quendam sibi io. promississe, si maritus pateretur, vxorẽ suam per aliquot dies apud Titium esse, id se præstitisse, ideo petere se io. promissa a Titio, quæ Titius neget se debere, Quæritur, an a Titio ea possit petere? Respondent Impp. huic impuro, apparere ex eius confessione, ipsum habuisse vxorem suam mercalem, id est, in pretio, & ideo preces eius manifestam lenocinii confessionem habere, quia fateretur sibi pecuniam promissam ob tam turpem causam, cuius turpitudine in ipso maxime versetur, proinde pe-

cuniam ob turpem causam promissam exigere non posse. Sententia eadem. l. i. supr. Huic sententiæ duo opponerentur, quæ Impp. diluunt. Primo obiicitur promissori turpitudine, vt dicat maritus: Si turpiter feci, eadem turpitudine est etiam in promissore, proinde propter turpitudinem is præstare pecuniã promissam debet. Respondent Impp. non recte colligi hac ratione, quia huiusmodi stipulationes, quæ cõtra bonos mores fiunt, sunt inutiles, & quod ex iis denegari debeant actiones. l. generaliter. & l. seq. de verb. oblig. Confirmatur hoc responsum hac ratione. Quia tã unusquisque de suo iure experiri debet, non de alieno. l. uti frui primo responso. ff. de usufruct. per. id est, si quis aduersus aliquid iudicio agat, & petat ab aduersario sibi dari quid, aut fieri, vt is vincat, non debet spectari, an reus seu possessor, cũ quo agitur, nihil iuris habeat ad retinendum, quod petitur, sed an petitor ius ad petendum habeat: id quod est, quod aliis verbis de exceptione dicitur, in l. qui liberis. pen. in fin. ff. de bon. poss. secundum tab. Cum quis exceptione vitur, quia in exceptione actor est, exceptionem ex iure opponens, non ex iure actoris, estimari debet. At ia proposito mariti eiusdemque actoris nullum ius petendi est ex hac stipulatione, quia stipulatio nullius momenti est, iure ipso, vt h. scribitur. Proinde ex ea stipulat. petere nihil potest, etiam si promissor nihil iuris habeat ad retinendum promissum propter turpitudinem. Poterant Impp. respondere, quod est in l. 2. supra. in pari causa turpitudinis, potiorẽ esse causam possessoris siue rei, vnde petitur. Sed ratio superior, qua vsus sum, est paulo apertior & firmitior. Obstat secundo loco ratio hæc. Nam si Titius promissor ex hac cautione seu stipulatione promissum vltro soluerit, repetere nõ potest. l. pen. ff. cod. quod & hic cõfirmatur, & pertinet ad regulam. l. 2. §. Si solum ex hac stipulatione repeti non potest, argumento est, etiam iure stipulationem valuisse, alioqui sine causa solum repeti non posset conditione sine causa. Respondet Paulus in d. l. pen. ff. cod. quod ex hac stipulatione solum non potest repeti, non ideo fieri, quia stipulatio valuerit, sed quia causa stipulationis sublata, manet soluentis turpitudine, qua impeditur, ne datum possit repetere: Idque ipsum tacite significatur ratione huius rescripti, cum dicitur, stipulationem contra bonos mores factam, nullius momenti esse, & ita nullius momenti esse, vt turpitudine vtriusque versetur. Obiter duo hæc notanda sunt. Primum quod ob turpem causam promissum est, si stipulatio expressã turpitudinis causam habeat, ipso iure nullius esse momenti, de quo dictum est ad l. i. supra. Alterum tamen ob turpem causam promissum non debetur, tamen solum repeti non posse, obstante repetenti sua turpitudine, de qua dictũ est ad l. 2. Hoc loco opponitur. l. non dubium. supr. de LL. vbi cauetur, stipulationes contra ius interpositas, ita nullius esse momenti, vt si quid ex iis secutum sit, pro nõ secuto haberi debeat. Quo dicto efficitur, si quid ex stipulatione proposta solum sit, pro non soluto haberi debere, ideoque repeti posse. Respondetur, quod ex stipulatione illicita soluitur, non dicitur videri solum, sed donationis causa datum. Qui enim cum sciat se nõ teneri, soluit, donat. l. Campanus. de oper. libert. l. 4. cuius per errorem. de reg. iur. Sic fit, vt quod ex hac

AD TIT. VIII. DE CONDITIONE FURTIVÆ.

Ad Rubricam.

SUMMARI A.

- 1 Condicio furtiua est ex maleficio.

Condicio furtiua ex furto est, proinde ex maleficio, non tã ex contractu, §. vlt. Inst. de oblig. qua ex delicto. Ex quo intelligitur, non pertinere hanc conditionem ad eas obligationes, quæ ex contractu nascuntur, de quib. hoc libro agi initio diximus, sed tamen quia superioribus titulis de conditionibus dictum est, iccirco propter generis similitudinem, etiam de conditione furtiua hoc loco tractatum est.

Ad L. I. & II.

Præses provincia sciens furti quidem actione singulos quosque in solidum teneri, conditionis vero numerorum furtim subtractorum electionem esse: ac rursus demum, si ab uno satisfactum fuerit, ceteros liberari: iure proferre sententiam curabit.

Ante oblationem interuenit rei furtiua, damnum ad furem pertinere, certissimi iuris est.

SUMMARI A.

- 1 In furto quæ sint?
- 2 Pœna furri manifesti.
- 3 Furtiua actio, & conditio, quæ & quid differant?
- 4 Furtiua conditio ex maleficio oritur.
- 5 Actio furti cui detur?
- 6 Actio furti aduersus quem detur?
- 7 Actio furti, an aduersus heredem etiam detur?
- 8 An aduersus plures?
- 9 Actio furti perpetua est.
- 10 In Actionem furtiuam an etiam ad furem veniant?
- 11 Nemo rem suam condicere potest, præterquam a fure.
- 12 Actio furtiua & conditio, quid differant?
- 13 Conditio furtiua, cur non detur ei, cuius interest?
- 14 Actio furti an legatario competat?
- 15 Furtum quid?
- 16 Surripere quid?
- 17 Conditio furtiua aduersus quem detur? An etiam aduersus plures?
- 18 Conditio furtiua an aduersus heredem competat?
- 19 Conditio furtiua quamdiu duret?
- 20 In Conditionem furtiuam, quæ veniant.

Mentio fit in leg. 1. actionis furti, & conditionis furtiua, sed non adiicitur, in quo vna ab altera differat. Dicitur præterea, quosdam furti & conditione furtiua teneri, sed non exprimitur, neque, qui teneantur, neque quibus, neque quamdiu aut quatenus. Proinde, vt totus hic locus recte explicetur, videndum est, quæ sint ea actiones, & quid in iis spectandum sit. In furto duo sunt, delictum, & res furto ablata. Vtriusque rei nomine placuit furem teneri. Nam aduersus delictum pœna constituta est. Pœna tã hæc est in furto manifesto quadrupli, in nec manifesto dupli. §. pan. Inst. de obl. qua ex del. nasc. Præter hanc pœnam etiam fur rem ablatam restituere tenetur. Vtriusque nomine propriæ actiones constitutæ sunt duæ. Furti actio, & conditio furtiua. Furti actio, tã pœnam legitimam supra scriptam persequitur. Conditio, rem furto

causa datur, non tam ex hac causa, quam ex noua dari intelligitur. Donationis tã causa datum, repeti non potest. l. cum ancillam. l. si repetendi. supra proximo titulo.

Ad L. penult.

Ob restituenda ea, quæ subtraxerat, accipientem pecuniam, cum eius tantum interueniat turpitudine, conditione conueniunt, hanc restituere debere conuenit.

SUMMARI A.

- 1 Obligatus ad aliquid præstandum, si vt id præstet, pecuniam accipiat, turpiter accipit.

Quisquis ad aliquid præstandum iure tenetur, is, si vt præstet, pecuniam accipiat, turpiter accipit, ita vt solius accipiẽtis turpitudine sit, ex quo in omnem euentum sequitur conditio. Diximus, si quid ad aliquid præstandum teneatur iure. Diuersum est, si quid ex officio humanitatis honeste fiat, quod tamen nemo facere cogatur, veluti: officium pietatis & humanitatis exigit, vt seruum furem, domino suo indicẽ; sed indicare ius me non cogit, quemadmodum non cogit, aut accusare, aut agere, tit. sup. vt nemo ag. vel accus. cog. Proinde si accepero indicium, vt domino seruum suũ furem, aut fugitiuum indicare, non tantum mea turpitudine est, eoq; datum non condicetur. l. 4. §. vlt. ff. eod.

Ad L. vltimam.

Eum, qui ob restituenda, quæ abegerat, pecora, pecuniam accepit, tam hanc, quam eam, quæ per hoc commissum tenuit, restituere debere conuenit: licet mortua vel alio fortuito casu periisse dicantur, cum hoc casu in rem mora fiat.

SUMMARI A.

- 1 Raptor aut abactor pecorum, si ad id faciendum pecuniam acceperit ad quid teneatur?
- 2 Sensus verborum, moram in rem fieri, vel ex re.

Raptor aut abactor pecorum, si ad restituenda pecora pecuniam acceperit, tã tenetur, & ad pecuniam acceptam reddendam ex hac conditione, & causa de qua in l. 4. sup. & præterea ad res ablatas, quamuis casu fortuito perierint, de quo dicitur ad l. vltim. proxim. tit. Adiicitur hæc ratio, quia in hac specie mora in rem fiat. Hęc sententia quo spectet, & quam rationem habeat dicitur ad d. l. vltim. proxim. tit. De his verbis paucis monendi sumus, quod dicitur, in hac specie moram in rem fieri. Obstat enim l. mora. ff. de usur. vbi generalis definitio traditur, morã non fieri ex re, sed ex persona, quod hic negatur. Sciendum est hæc verba, moram tã in rem fieri, vel ex re, vt dicitur in d. l. mora. del. in re, vt dicitur in l. sed etsi reipub. in fin. ff. de usur. hæc in quã verba ambigua sunt. Interdum enim dicitur mora in re fieri seu ex re, cũ sit ex ipso tardæ solutionis rei tempore: l. in persona. supr. in quib. causis cess. in integ. rest. Interdum significat moram ita fieri, sine vlla interpellatione, vt nullum sit vitium in persona debitoris. Priore sensu, mora in rem fieri potest, quia potest fieri sine interpellatione, quod fit in omnib. iniustis possessorib. Posteriore sensu mora nunquam fit ex re, sed tantum ex persona. i. nunquam fit mora, nisi interueniat aliquod vitium personæ debitoris, vel quia interpellatus sit, vel quia maleficio aliquid possideat.

ablatam. Quæ actiones cum tam de diuersis rebus competant, nunquam vna per alteram consumitur. *l. si per furem. ff. eod. §. ult. Inst. de oblig. qua ex del.* Videndum est, quibus ex causis h. l. nascantur, & quid vna ab altera differat. Furti actio, item & condictione furtiua, vtraque ex furto nascitur. De furti actione non dubitatur. De condictione furtiua nonnulli hæsitant, propter eas consequentias, de quibus dicemus. Sed dubitari non oportet, quin & hæc actio maleficio sit, nam ex furto nasci constat. Sed & huius rei certum argumentum est *in l. 4. ff. eod.* Nam ibi traditur, ex furto serui condictionem esse aduersus dominum, sed noxalem. Non est noxalis actio, nisi ex noxa, id est, maleficio serui. *l. 1. ff. de nox. act.* Differentiæ & similitudines vtriusque actionis ita intelligentur, si distincte dixerimus, quibus vnaquæque detur, aduersus quos, quamdiu, & quid in eas actiones veniat? Actio furti datur tunc ei, cuius interest, furtum factum non esse, siue is dominus erit, siue non erit: veluti, si res commodata commodatario surrepta sit, aut creditori res pignorat, aut fulloni vestimenta, quæ polienda suscepit, quoniam isti omnes, re culpa amissa, tenentur. *§. furti. §. 6. seq. Inst. de oblig. qua ex del.* Datur tunc hæc actio non tamen aduersus furem, qui furtum facit, sed etiam aduersus eum, cuius ope vel consilio, vel utroque, furtum factum est. *§. interdum. Inst. de oblig. qua ex del.* Sed aduersus hos tamen, aduersus heredes non datur, quia actio pœnalis est. Heredes tamen pœna non tenentur, *§. non autem. Inst. de perp. & temp. act. l. 1. in pr. §. 1. ff. de prin. del.*

8 Quid si tunc plures eiusdem rei furtum fecerint, quid, si plurius ope & consilio furtum factum sit? Hic in *l. 1. scriptum est*, singulos teneri, & teneri in solidum, quod ex sequentibus verbis sic accipiendum esse apparet, ut singuli ita teneantur, ut quamuis vnus suo nomine pœnam dependerit, tamen nihilominus a ceteris furti sui pœna exigenda possit: Et hoc verum est, ut declaratur *in l. is id, quod. §. vlti. cum l. seq. ff. de iuris d.* Hæc actio tamen si pœnalis, tamen perpetua est. Dupli quidem actio ideo perpetua, quia est *ex l. 12. tab.* Quadrupli autem ideo, quia etiam ex edicto sit, tamen perpetua data est. Hæc *in prox. tit. de perp. & temp. act.* In hanc actionem venit pœna furti, quæ petitur, nihil amplius. Neque enim vsuræ tamen veniunt, cum sit iudicium stricti iuris, non bonæ fidei. *argumentum in l. quoties in prox. tit. §. l. 1. sup. de cond. ind.* Non tantum aduersus furem actio furti prodita est ad pœnam legitimam persequendam, sed etiam ad rem furtiuam petendam condictione furtiua, ut diximus. Hanc actionem in personam esse constat, quoniam ex obligatione nascitur. Obligatio ex maleficio contrahitur. *§. sic itaque Inst. de act.* Itaque hoc loco quaesitum est, qui possit hæc actio aduersus furem esse, ei domino, qui rem suam petit, cum ita ius sit, neminem rem suam condicere posse. *dictio §. sic itaque.* Sed illic res explicatur. Declaratur enim ex hac regula furem excipi. Excipiendirationem esse odium furum, quo pluribus actionibus constitutis magis teneantur. Inde regula iuris ita concepta est, neminem tamen rem suam condicere posse præterquam furi, seu præterquam a fure. *l. vlt. ff. usufruct. quemadmodum cau. §. d. §. sic itaque.* Hæc condictione non iisdem personis, neque aduersus eisdem, neque eodem tempore, neque iisdem de rebus competit, ut furti actio. Itaque diligenter in

singulis partibus, dissimilitudo obseruanda est. Furti actio tamen datur ei, cuius interest: Condictione furtiua, soli domino, siue eius interest furtum factum non esse, siue eius non interest. *l. 1. ff. eod.* Cur non tamen interdum datur ei, cuius interest, quamuis dominus non sit? Quia natura rei refragatur. Non enim potest res repeti nisi ab eo, qui eam prius habuit, & cui ablata est. Non habuit autem nisi dominus. Usque adeo autem soli domino hæc condictione competit, ut si dominus rei furtiuae deserit facto suo esse dominus, iam amplius ei condictione non competit. *l. siue. §. vltim. ff. eod.* In quo notandum est, condictionem hanc, etiam ex maleficio & obligatione est, tamen in eo, actionem in rem imitari, quod propter dominium etiam detur, ac dominio amisso competere desinit. Sed non omni domino datur, verum ita domino, si etiam ei res surrepta sit. *l. sed nec legatur. ff. eod.* Ex quo euenit, ut si is dominus, tamen cui res surrepta est, rem furtiuam, priusquam restitueretur, Titio legauerit, continuo re Titio acquisita condictione extinguatur, quia neque veteri domino competit, neque legatario. Non veteri domino, quia iam dominus non est: non legatario, quia is quidem rei dominus est, sed non est ei res surrepta, quod exigimus. *d. l. sed nec legaturus.* Huic parti opponitur *l. si dominum. ff. de furt.* vbi traditur in specie supra scripta, legatario furti actionem competere aduersus furem. Non competit ei furti actio nisi ei furtum fiat. *§. furti. Inst. de oblig. qua ex del.* Et vero legatario furtum fieri ex definitione furti patet: Nam tamen furtum est contrectatio rei fraudulosa, *l. 1. in fin. ff. de furt.* Constat autem, furem contrectare rem legatarii, quare etiam eius rei legatarii legatario furtum facit. Respondetur. Negari non potest, quin fur noua rei contrectatione, furtum nouo domino faciat, ex quo etiam nouo domino furti actio nascitur: sed aliud est furtum legatario facere, aliud legatario surripere: Furtum ei fieri potest contrectatione, dum res eius contrectatur. At res ei sua surripere non potest, quia eam nunquam habuit. Surripere tamen autem est aliquid per raptum eripere vel auferre. *l. 4. ff. ne quis eum, qui in ius voc. est.* Non potest autem cui quid auferri, quod prius non habuit, Ita manet rata hæc sententia. Re furtiua a domino alienata, neque veteri domino condictionem comitere, quia dominus non sit, neque noua, quia ei res non sit surrepta, etiam verum est, nouo domino furtum fieri. Datur tamen hæc condictione aduersus furem heredemque eius. *l. 5. ff. eod.* Aduersus furem dari certum est. Sed an aduersus furem tantum? An non etiam aduersus eum, cuius ope & consilio furtum factum est? Et placet aduersus furem tantum, neque aduersus ceteros, quod dissimiliter fieri in actione furti, ut supra, diximus. Hoc traditur *in l. ex causa. §. l. proinde. ff. eod.* Huic loco opponitur. *l. sepe. §. sed verius. de verb. signifi.* vbi traditur: *Ei cuius ope furtum factum est, condicere posse, quia aliquando potest, etiam si non semper.* Tunc enim potest, cum res aliter aduersus furem salua esse non poterit. Quod autem dicitur *in d. l. proinde. ff. eod.* cum, cuius ope & consilio furtum factum est, non teneri condictione, ex sententia præcedentis legis temperandum est, quamdiu scilicet fur aut heres eius condictione tenebitur. Hoc etiam modo res recte explicabitur, ut dicamus eum, cuius ope furtum factum est, non teneri verbis edicti, id est, directa

recta condictione, at teneri vtili, quia videatur is furtum facere, qui opem præbuit, ut furtum faceret, sed ea condictione tenebitur, quam supra dixi. Fur ergo solus tenetur hac condictione. Quid si plures furtum fecerint? An quemadmodum singuli tenentur in solidum actione furti, ita singuli tenebuntur condictione furtiua? Et in *leg. 1.* hic traditur discrimen, quod sit inter vtramque condictionem in hac parte. Nam singuli condictione tenentur, ita ut possit dominus, quem velit, eligere, a quo rem furtiuam condicat, sed hoc dissimile est. Quod si ex hac actione vnus ex furibus domino satisfecerit, vel rem oblatam restituendo, vel alio modo ei satisfaciendo, ceteri liberantur. Differentiæ ratio hæc est: Quia in actione furti, cum plures furtum fecerint, & ab iis pœna petitur, plures res sunt diuersæ, quæ a singulis debentur, nec pœna, quæ ab vno debetur, est ea pœna, quæ debetur a ceteris. Idque hoc modo facile intelligi potest: Nam pluribus furtum facientibus, quot sunt singulorum contrectationes, tot sunt furta, quia contrectatio fraudulosa, furtum est. Quot sunt autem furta, tot sunt singulorum furorum pœnæ. Ut igitur facta & furta diuersa sunt, sic pœnæ diuersas esse necesse est. Nunquam plura delicta etiam in vna personam concurrentia, vnus delicti pœna nocentem liberat, multo magis si diuersa erunt delicta in diuersas personas incurrentia. *l. 2. de prin. del.* Denique nihil amplius vetat, quam ne bis idem exigatur. *l. bona fides. de regul. iur.* Cum hic diuersæ pœnæ sint, non potest dici vna pœna ab vno exacta, idem exigi, si ab aliis sui furti pœnæ exigantur. At in condictione furtiua vna res est, quæ petitur, quæque eadem debetur ab omnibus. Quotiescunque in eadem causa, & obligatione vna res versatur, quæ debeat, quamuis debeat a pluribus, tamen & vnus accipiendo, & alter soluendo omnem perimit obligationem, & omnes liberat, ut accidit in duobus pluribusve reis promittendi. *Inst. de duobus reis. vers. ex huiusmodi.* Idque consequens est superiori illi regulæ iuris, qua efficitur, bonam fidem non pati, ut bis idem exigatur. *dicta leg. bona fides. de regul. iur.* Hæc tamen condictione, ut in furem datur, sic competit in heredem, omnesque successores furis. *dict. l. 5. ff. eod.* Aliter atque furti actio, quæ in heredem non datur. Differentiæ ratio hæc est, quia furti actio pœnalis est: Ex maleficiis pœnales actiones in heredes non dantur, ne longius progrediatur pœna quam delictum. *l. 1. de prin. del. l. constat. de obligat. & act. §. non autem. Inst. de perp. & temp. act.* At condictione furtiua rei persecutionem continet. *l. si pro fure. §. vltim. ff. eod.* Quæ actiones rei persecutionis sunt, ut heredibus sic in heredes competant. *d. §. non autem. de perp. & temp. act.* rei persecutionem continere dicuntur, quibus persequimur id, quod nobis ex patrimonio abest. *l. in honorar. de obligat. & act.* Talem esse constat hanc condictionem, quia dominus rem sibi ablatam persequitur. An huius sententiæ obstet. *l. 1. inf. ex del. defunct. illic dicitur.* Quæritur: *Quamdiu hæc actio de iure? Quid enim si res furto ablata casu perierit, cum fur paratus esset eam restituere, si a te peteretur? Quæstio in eo est, utrum fur non interpellatus, ut rem furtiuam reddat, moram faciat, an non faciat. Nam si non facit, re perempta liberatur. *l. si ex legati. de verb. ob-**

ligat. l. quod te. ff. si cert. petat. Sin facit moram, re perempta nihilominus tenetur, ut antea. Mora enim perpetuat obligationem. *l. nemo rem. §. vlt. l. si seruum. §. sequitur. de verb. oblig.* Secundum hanc regulam responderunt veteres, furem, re furtiua, quamuis casu perempta, perpetuo teneri, non minus, quam si res existeret, quia semper fur moram facere videtur. *l. in re furtiua. §. 1. l. vlt. ff. eod.* Sed vnde mora in fure, vbi is a domino interpellatus non est, ut rem redderet? Respondetur. Ex ipso delicto, ex cuius delicti tempore plusquam frustrator est, qui rem inuito domino contrectauit, quam nec debuit attingere. *d. l. vlt. ff. eod. l. penult. ff. unde vi.* Et hoc est, quod dicitur, & furem & raptorem moram in rem facere, seu ex re. *l. vlt. supr. prox. tit. ut sit sensus, moram eum facere, ex ipso tardæ solutionis tempore. l. 3. sup. in quib. causis rest. in integr. non est necess.* Neque tamen fur ita dicitur moram facere in re, seu ex re, ut non faciat etiam moram ex persona. Nam moram ex persona fieri oportet iure communi. *l. mora. ff. de usur.* Sed moram fieri ex persona sic accipere debemus, fieri ex vitio personæ, quod vitium maximum est in fure, & omni malæ fidei possessore. Sed ut rei furtiuae peremptæ damnum ad furem pertinet, tunc, cum moram facere intelligitur: ita si furis mora finita sit, quibus modis oportet, re postea sine eius culpa amissa, liberatur, contraria de causa, ex dicta regula. *l. si ex legato. de verb. obligat.* Finitur autem mora duobus modis: Vno si rem furtiuam recte obtulerit domino, & is sine iusta causa accipere recusat, *l. vlt. hoc tit. in re furtiua. in princ. ff. eod.* Et hoc est, quod dicitur, moram purgare postea rem debitam offerendo. *l. si seruum. §. sequitur. de verb. oblig.* Altero modo finitur mora, si obligatio furis de re furtiua, in aliam obligationem translata sit nouando animo. Nam priore obligatione sublata, mora inde fieri non potest, cum nulla sit mora, vbi nulla petitio est. *l. parti. ff. eod. l. nulla. de reg. iur.* In tamen condictionem rei furtiuae cum quaeritur, quid veniat, longe h. condictionis dissimilis causa est ab actione furti. Nam in actione furti pœna legitima petitur, & petitur sola, ita ut neque aliud principaliter petitur, neque eius pecuniæ principalis aliæ accessiones. At in condictione furtiua interdum res furtiua principaliter petitur, interdum eius rei æstimatio. Res ipsa petitur, si exstat: Si mora furis non finita perit, petitur corporis æstimatio, quoniam iam amplius res ipsa dari non potest. *d. l. in re furtiua. §. 1. ff. eo.* Præter id autem, quod principaliter petitur, etiam veniunt in hanc condictionem accessiones, quæ ideo amissæ sunt domino, quia re furtiua caruit, & vno verbo, venit id, quod domini interest. *l. 3. ff. eod.* Hoc verbo primum continentur fructus rei furtiuae, qui in hanc condictionem ideo veniunt. *d. l. in re furtiua. §. vlt. ff. eod.* vbi fructus intelligere debemus, non tantum a fure perceptos, sed etiam eos, qui percipi potuerunt a domino, si res apud eum mansisset. *l. si nauis. §. vlt. ff. de rei vind.* Continetur præterea, quidquid per occasionem rei furtiuae acquiri potuit extrinsecus, quod per causam furti amissum est, veluti si seruus fugitiuus heres institutus fuerit, & dum dominus seruo caret, is seruus iussu domini adire hereditatem non potuit, atque ita decessit. In condictionem etiam hereditatis amissæ, æstimatio venit. *d. l. 3. ff. eod.*

AD TIT. IX. DE CON-
DITIONE EX

LEGE, &c.

Conditionis ex lege exemplum est in l. *Condi-
tionis sine causa* in l. 2. §. l. ult. *Condi-
tionis sine causa* in l. 3. *infr. eod.* quæ sit vna-
quæq; iis locis exponitur.

Ad L. I. Licet ante tempus.

*Licet ante tempus debita exigi non possint: tamen si
te ex primipilo debitorem constitutum fisci, ac patri-
monium tuum exhaustum præses provincia compe-
rerit, ut ad solutionem securitatem solum scænebris pecunie
subsidiu[m] superesse videatur: commonebit debitorem
tuum, si saltem ipse sit soluendo, ut ante definitum tem-
pus debita representet: ut si, cuius ob necessitates pub-
licas causam potiore[m] esse oportet, debita pecunia ex-
soluatur.*

SUMMARI A.

1. *Conditio ex lege quid?*
2. *Conditio ex lege, qua ex causis, quibus, & in quos
detur, & cuius rei gratia.*

Hoc loco, ut dixi, exemplum proponitur con-
ditionis ex lege, ad quam speciem priusquam
veniamus, dicendum est, quid sit conditio ex lege,
unde nascatur, quibus & in quos detur, & cuius rei
gratia. Quid sit hæc conditio, & quando detur,
declaratur in l. *unica. ff. de cond. ex lege.* ubi hæc defi-
nitio est: *Si obligatio lege noua constituta sit, nec
cautum sit ea lege, qua experiamur, ex lege agendum
est.* His verbis duæ sententiæ exprimuntur. Vna est:
Quoties leg. veteri, non noua obligatio constituta
est, toties ex lege non agi. Non enim de lege noua
expressum est in hac definitione, nisi ut excludere-
tur obligatio, quæ lege non noua, id est, veteri
constituta est. Sed hæc sententia videtur falsa esse. Primo
ex eadem definitione id demonstrari liquido vide-
tur. Aperte enim dicitur: *Ex lege agi, cum obligatio
lege noua constituta est, neq; de actione expressum est.*
Atque eadem lex, quæ prius vetus erat, dici potest
noua, diuersis rationibus. Exempli gratia: Lex Iulia
de adulteriis est lex noua, si conferatur cum l. 12. *tabul.*
& ideo interdum ex ea leg. nascitur conditio
ex lege, ut paulo post dicitur. At eadem est lex vetus,
si conferatur cum posterioribus constitutioni-
bus Imperatorum. Itaque hac ratione rursus dici
debet, conditionem hanc, ex ea lege non com-
petere, quod est ἀρύσιον. Respondetur. Eadem lex,
dum confertur, cum prioribus, aut posterioribus,
dici potest & vetus & noua, diuersis rationibus. At
cum simpliciter in usu iuris lex vetus nominatur,
aut lex noua, certa & definita generalium intelli-
guntur. Verbo legis seu iuris veteris intelligitur,
per ἀρύσιον lex 12. tabul. Ceteræ leges & consti-
tutiones, quæ postea secutæ sunt, appellantur nouæ
seu ius nouum. l. 1. §. l. 3. *circ. fin. de hered. per.* Sic
autem lex 12. tab. appellatur, quia hæc lex primum
certo constituta est a Romanis, ut postea maneret.
Ante fuerunt leges quædam regiar, sed incertæ, &
eæ, quæ lege 12. tabul. latæ exoluerint, ut solum ius
Romanum certum primum esse cœperit in ll. 12.
tabul. l. 2. §. *ex actis. de orig. iur.* Cum iis legibus ce-
teris postea collatæ dicæ sunt nouæ. Itaq; superio-
ris definitionis hic est sensus: *si obligatio aliqua lege
12. tab. constituta sit, ex lege non agi, quantumuis ab*

initio ea lege dictum non sit, qua actione experiemur.
Sed hæc sententia maxime falsa videtur. Genera-
lit enim definitum est: *Quæcumq; lege, quocumq;
edicto, obligatio & actio aliqua constituta sit, semper
actionem ex ea lege competere.* Huc pertinet, quod
dicitur, omnes obligationis actiones, aut ciuile esse
aut prætorias, id est, aut lege constitutas, aut edicto
prætoris. §. 1. *Inst. de oblig.* Sed id maxime declaratur
exemplis quarundam actionum, quæ ex lege 12. tab.
nascuntur. Actio de pauperie, id est, de damno ab
animali bruto dato ex lege 12. tab. est. l. 1. *ff. si quad.
paup. sec.* Atq; hæc actio ex lege est, & qui hac actio-
ne experitur, dicitur ex lege agere. l. 3. *ff. co. si quad. & c.*
Item actio de glande legenda, item de pastu peco-
ris, sunt ex leg. 12. tab. & tamen, qui iis actionibus a-
git, dicitur ex lege agere. *l. qui seruandorum. §. ult. ff.
de præscrip. verb.* Respondetur. Hæc omnia vera
sunt & conciliantur facili ambiguitate verborum
intellecta. Ex lege agere verbum ambiguum est. In-
terdum enim & proprie significat agere secundum
legem, vel agere actione lege constituta. Hoc mo-
do, quæcumque lege actio constituta, siue veteri, siue
noua, recte dicimur ex lege agere, cum actio-
ne lege constituta experimur, & in hanc sententiam
dicta sunt ea, quæ obiciebamus. Interdum, ut in de-
finitione supra scripta. *d. l. unica. de cond. ex l.* hæc
verba, *ex lege agere*, non proprie & naturaliter sig-
nificant id, ad quod significandum natura compa-
rata sunt, sed significant *res ipsas* & materialiter agere
actione, quæ appellatur, ex lege, *ut ex lege*, significet
nomen & titulum actionis, quam sententiâ esse Pauli
indicat in scripto tit. Est. n. in scripto de conditio-
ne ex lege, id est, de condicione, quæ ita appellatur.
Hoc sensu verissimum est: Quæcumq; obligatio le-
ge veteri 12. tab. constituta sit, etiam si ab initio in le-
ge tantum non sit, de nomine actionis, nunquam
tamen inde agi condicione ex lege, id est, conditio-
ne, quæ ita appellatur. Ratio hæc est? Quia ex lege
12. tab. statim post compositionem sunt actiones a veteri-
bus, id est, singulis actionibus sua nomina & sue for-
mule indatæ, quibus ageretur de iis causis, de quib.
obligationes erant. l. 12. *tab. constituta. l. 2. §. iis legib.*
& 3. *deinde ex iis legib. de orig. iur.* Hæc res fecit, ut cū
obligationes legis 12. tabul. suas proprias & vsitatas
actiones habeant, nō desiderent aliud nomen acti-
onis. Altera sententia superioribus verbis expressa
est, estq; huiusmodi, ex iis, quæ de lege noua, de quibus
illis verbis, ex lege agendum est, diximus. Quoties non
ex lege 12. tab. sed lege aliqua, quæ postea secuta est,
obligatio introduciatur, neque ea lege cautum est,
qua actione experiamur, toties condicione ex le-
ge agendum est. Sed & hæc sententia falsa videtur.
I. Quæ actiones & obligationes edictis prætorum
constitutæ sunt, si non est adiectum, qua actione ex-
periamur, non est conditio ex lege aut edicto, sed
actio in factum, ut declaratur exemplis. l. 3. *ff. de eo.
per quæ fact. erit. ne is qui & c. l. 1. §. in factum. ff. de his,
q. de iec. l. 1. ff. si mens. fal. mo. dix.* Respōd. Definitio lo-
quitur de oblig. quæ constituta est lege, edictū præ-
toris et si vi & potestate pro iure & lege habeatur. §.
*constat. Inst. de iur. no. gent. & ciu. tū reuera lex nō est,
neq; pprie in vlla parte iuris ponēdū est, ut declarā
in §. quos aut. Inst. de bon. poss.* Nihil igitur hæc exēpla
definitioni superiori aduersant. Hic occurrit, &
rursū obiciunt exēpla obligationū ciuiliū, ex quib.
conditio

conditio ex lege non competit, tamen oblig. ita
sunt constitutæ, ut non sit certum, qua actione ex-
periamur. In hoc genere sunt obligationes, quæ na-
scuntur ex illis 4. generibus contractuum: *Do ut des,
do ut facias, facio ut des, facio ut facias.* In iis nego-
tiis etiam si res in proprium nomen contractus non
transeat, nihilominus obligatio iure ciuili constitu-
ta est, qua mihi obligaris, ut des, aut facias. l. *natura-
lis. §. 1. & deinc. de præscrip. verb.* Ciuilem eam oblig-
gat. esse, scriptum est in l. *irrisigent. 1. resp. ff. de pact.
l. solent. de præscrip. verb.* Atque hinc non est condi-
tio ex lege, sed actio præscriptis verbis, quæ actio-
nes ita distinguuntur, ut vna nunquam sit altera, ut
declaratur in tota l. *naturalis. de præscrip. verb.* & ta-
men in iis obligationib. constituendis non est cau-
tum iure, qua actione experiamur, imo præscriptis
verbis actio nunquam competit, nisi cum deficiūt
vsitata nomina actionū, seu cum nullæ actiones iu-
re ciuili proditæ sunt. l. 1. 2. 3. *de præscrip. verb.* Falsa
igitur superior definitio. Respondetur. Imo ex iis
exemplis definitio verissima est. Ideo enim ex iis ne-
gotiis non est conditio ex lege, tamen nomen ac-
tionis iure non exprimitur, quia in iis causis obli-
gatio constituitur lege veteri, non noua. Constitui-
tur enim iure ciuili. *d. l. irrisigent. ff. de pact. d. l. solent.
de præscrip. verb.* Ius ciuile absolute cum nomina-
tur, aut lex 12. tabul. intelligitur, aut interpretatio
veterum, quæ primis temporibus ad legem 12. tab.
accommodata est, ut existimaretur esse pars & ac-
cessio legis 12. tab. eaq; pars proprio nomine dicta
est ius ciuile, teste Pomponio in l. 2. §. *iis legibus latis.*
& 3. *deinde ex iis LL. de orig. iur.* Præterea actionem
præscriptis verbis ex iure veteri esse hinc colligere
licet, quod obligationes emti & venditi, locati & cō-
ducti, ex iure veteri & primo natæ sunt, aut confir-
mata, unde non tantum ciuiles dicuntur, sed etiam
iurisdictionum. *d. l. irrisigent. de pact. l. ex hoc. de iust.
& iur.* At ex supra scriptis generibus, contractuum
obligationes constitutæ sunt per interpretationem
ad exemplum emtionis, venditionis, locationis,
conductionis, & similibus, *ut est in l. naturalis. §. ult.
vers. pen. de præscrip. verb.* Nihil autem interest, ut
verbum dicatur ex legibus, utrum sit ex verbis legis,
an vero ex legis sententia. Postremo obiicitur actio
damni iniuria dati. Lex Aquilia citra dubitationem
lex noua est. Est enim plebiscitum, multo post le-
ges 12. tab. latum. l. 1. *ff. ad l. Aquil.* Ea lege obligatio
& actio constituta est de damno culpa dato, & tamē
ita constituta, ut non sit cautum ea lege, qua actione
experiamur, ut patet ex verbis primi & tertii capi-
tis eius legis, quæ referuntur in l. 2. §. *l. si seruus ser-
uum. §. tertio autem. cap. ad l. Aquil.* & tamen ex ea
lege non est conditio ex lege, sed actio, quæ certo
nomine appellatur, actio damni iniuria. *Inst. d. l.
Aquil. in princip.* Unde hæc dicitur l. Aquilia actio
non conditio. l. *illud palam. §. leg. ad l. Aquil.* Resp.
Lege Aquilia actio non est introducta primum de
damno dato. Fuerunt enim & ante legem Aquilia
nullæ aliæ leges, quibus de damno cauebatur, *ut est
in l. 1. ff. ad l. Aquil.* quibus actionibus, de actione
damni exprimebatur. Secuta est l. Aquilia, quæ non
actionem de damno introduxit, sed de quantitate
damni, & æstimatione constituit. Definitio Pauli
concepta est de obligatione, quæ lege noua primum
introducata sit. Vera igitur est definitio vtraque,

quam supra posuimus. Quæritur, *cum lege noua con-
stituitur obligatio, esse introductam, quid refert, ut-
rum sit conditio ex lege, an alia actio.* Quid enim no-
men actionis ad rem pertinet, dum res intelligitur?
Respondetur. Refert hoc debet ad rationem iuris
Romani, quo placuit de singulis rebus, ita actiones
constitui, ut certa quoq; nomina actionum essent,
ne actiones quisquam prout vellet, institueret. l. 2.
§. *deinde. de orig. iur.* Quod vsque adeo obtinuit, apud
Romanos, ut si quis, cum nomen certum esset, non
vteretur nomine certo, aut cum nullum nomen ef-
set, certum nomen diceret, inutilis esset intentio, ut
expressum est in l. 1. *ff. si mens. fal. mo. dix.* Quæ-
ritur iam + conditio ex lege, qua ex causa, quibus, ad-
uersus quos, qua de re competat, de quibus nulla
definitio certa tradi potest. Nam variis ex causis
constituitur obligatio, Nouis legibus proinde quid
h. seruandū sit, ex vnaquaq; lege assidendum erit,
qua lege obligatio erit introducta sine certo nomi-
ne actionis. Verum tamē res planior fiet propositis
exemplis huius conditionis. Et exemplum illustre
est ex l. *Jul. de adult.* quod quale sit, intelligetur ex
iis locis coniunctis. l. *si postulauerit. §. iubet. iuncto.
§. pen. item. l. quibus ex causis seq. ff. ad l. Jul. de adult.*
Exempla quoque suppeditant constitutiones duæ
Iustiniani. l. *ult. §. sin autem ex contr. supr. de petit. he-
red. l. scimus. §. licentia. credit. infr. de iur. delib.* Ad
hoc genus referri debet exemplum. l. 1. ubi cauetur,
si quis ex Primipili causa debitor fisci constitutus
sit, & nihil amplius habeat in bonis, quam nomina,
id est, debitores, liceat fisco conuenire debitores
Primipili, etiam eos, qui in diem debent, ut ante
diem constitutum debita representent. Hic oppo-
nitur ratio iuris de obligationibus in diem consti-
tutis, quo efficitur, si quid in diem debetur, ante
diem exigi non posse. l. *cedere. de verb. signifi. l. eum,
qui Cal. §. 1. de verb. oblig. §. in diem. Inst. de verb. obl.*
Et certum est, id ius singulare constitutum esse in
obligatione Primipili, cuius iuris ratio ut intelli-
gatur, sciendum est: Primipilum veteribus Latinis ap-
pellatum esse primum Centurionem legionis, di-
ctum ex eo, quod præfesset Primipilo. Postea usu no-
mē tributum fuit iis, qui præfecti sunt annonæ mi-
litari curandæ & exhibendæ exercitui. Hoc Alc.
scripsit ad *T. de primipilo. penul. infr. lib. 12.* in quam
sententiam etiam eruditi consentiunt. Quod ne
dubitemus recte dici, huius appellationis hæc argu-
menta sunt. I. Constat Primipili functionem & ad-
ministrationem fuisse, ex qua administratione con-
stitueretur fisci debitor, ut oporteat hanc personam
aliam esse, quam personam Centurionis & veteris
illius Primipili. Esse functionem & administratio-
nem indicat. l. 3. *infr. de cohort. tit. 58. lib. 12.* Ex hac
functione Primipilum debitorem fisco constitui
scriptum est in h. l. 1. Fuisse autem hanc administ-
rationem de re, ad summam exercitus & Reip. perti-
nente, apparet ex priuilegiis, quæ fisco tributa sunt,
aduersus Primipilum ex causa eius administratio-
nis, quæ mox subiiciemus. Postremo hanc rem fuisse
annonam, in qua sunt nerui exercitus, adparet ex
d. l. 3. infr. de cohort. lib. 12. ubi nominatur pastus
Primipili functio, id est, functio ad pascendum ex-
ercitum, quod fit, cum annonæ exercitus præbetur.
Cum hæc causa ad summam exercitus & Reip. per-
tineat, ut dixi, eius rei tuendæ causa multa singu-

lari iure in hac oblig. constituta sunt, & tributa fisco, cuius generis privilegia tria nobis occurrunt. Vnum est. *in l. 4. infr. in quibus causis pign. tac. conr.* vt si Primipili & nominatorum eius bona soluendo non sint, teneantur pignori bona vxoris Primipili, quæ Primipilo in dotē data sunt. Hoc ius aperte singulare est. Nam dos natura vxoris est, non mariti. *in reb. inf. de iud. dot.* Item iure cōni vxor p marito cōueniri non potest. *l. 1. & deinceps. infr. ne vx. pro mar.* Alterum privilegium est *in l. ult. infr. de primipil. tit. pen. lib. 12.* vt si primipilus soluendo non sit, filii pro patre teneantur, quāuis patri heredes nō existerent. Quod & ipsum ius singulare esse apparet. Nam neq; filius pro patre, neq; pater pro filio emancipato cōueniri potest. *tot. tit. infr. ne fil. pro patre.* Tertium privilegium & postremum est id, qd *in b. l. traditur.* Itaq; mouere nos non debet, quod ante diem peti nihil potest. Hoc. n. ex iure communi ita est. Hic autē ius singulare constituitur, vt in superiorib. causis. Itaq; obligatio cōstituitur h. lege, & introducit ea, quæ prius non fuit. Queremus igitur, quam actionem fisco habeat aduersus debitores Primipili, qui in diē debent? Et effectum est ex superioribus, esse conditionem ex lege, vt non immerito hæc lex collocata sit sub hoc tit. Talis conditio intelligenda est aduersus filios Primipili, in ea causā, de qua supra diximus. Hic quæsitum est, cum fisco Primipili debitores ante diem conueniet, & debitores debitum fisco repræsentabunt, an id facere debeant, ita, vt iis tribuatur cōmodum intermediū temporis? Vulgo putant iis tribuendum esse, *argu. l. si constante. §. quoties. ff. sol. matr.* Mulier cōstante matrimonio dotem exigere non potest, nisi maritus cōperit vergere ad inopiam, quo casu aut maritus dotem restituere debet, aut vxori satisficere de dote restituenda. *d. l. si constante. in pr.* Quod si non satisficet, placet eum dotem restituere debere, percepto tamē commodo intermediū temporis. i. fructibus dotis. *d. l. quoties.* Quærimus igitur, an in specie huius. idem tribuendum sit Primipili debitoribus? Resp. Verba huius legis aperte refragantur, quo minus idem illis tribuatur. Nam verba exigunt, vt debita integra fisco repræsententur. Non repræsentantur integra, si quid de iis detrahatur. Nihil ad rem pertinet exemplum dotis. Nam in dote, quemadmodum consuli vxori debet, ita debet in primis consuli marito, quod ad fructus attinet. Nam dos vxoris & fructus sunt mariti cōstante matrimonio. Neq; ei vnquā adimi debet. *l. dotis. 7. ff. de iud. dot.* Non recte igitur ista cōparatur.

Ad L. I I. Dissoluta.

Dissoluta quantitatis retentum instrumentum, inefficax penes creditorem remanere, & ideo per conditionem reddi oportere, non est ambigui iuris.

SUMMARI.

- 1 *Conditio sine causa, in quot modis locum habeat.*
- 2 *Chirographa cautiones cur appellata.*
- 3 *Debitor pecunia exsoluta potest chirographa sua vindicare.*
- 4 *Debitor an possit chirographum suum condicere.*

Hic, vt dixi, exemplum est, in quo locum habet conditio sine cā, de qua in vniuersum hoc præcipiendum est. Trib. modis fit, vt aliquid demus, qd sit apud accipientē sine causa, vt totidem de causis repeti id possit conditione sine causa. Vno mō-

do id fit, cum quid tanq̄ debitum damus p errorem, q̄ re vera est indebitum. Ideo. n. indebitum est, quia nulla est cā debendi. Hinc eius quoq; repetendi cā competit conditio sine causa. *l. 1. ff. eo.* vt appareat hanc cōditionem concurrere cum cōditione indebiti, hanc generalem esse de cōb. quæ ad aliq. peruenierint sine causa. Illam specialem de eo, quod indebitum solutum est. Altero modo fit, vt res nostra perueniat ad alium sine causa, cum quid ob causā futuram dedimus, & ea causa secuta non est, id eo & hoc nomine dati repetendi cā hæc cōditio cōpetit. Ex quo eodem intelligimus, & hanc conditionem concurrere cum conditione ob causam dati, causa non secuta. *l. 1. ff. eod.* Ad hoc genus referri debet præcipue species *l. ult. infra.* Tertio modo fit, vt quod nostrum ad alium peruenit, sit apud eum sine causa, si a principio tanquam debitum datum est, & vere debitum fuit, seu, si ob causam datum est, & ea causa vere secuta est, sed postea causa est finita, seu obligatio sub cōditione resoluta est. In hac quoque specie placet datum finita causa hac conditione repeti posse, quia nihil interfit, vtum aliquid sine causa datum promissumue sit ab initio, an vero causa finita sit, ob quam datum promissumue erat. *d. l. 1. ff. eodem.* Huius generis exemplum est in chirographo, quod creditori datum est, & creditori postea pecunia est exsoluta, quæ est species huius loci. Chirographum ab initio a debitore vero creditori tanquam debitum datur, siue quod id agitur inter vtrumque, vt detur, siue quod naturaliter debitor creditori suo cauere debet: Vel datur chirographum ob causam, vt chirographo debitori cautum sit, de obligatione seu pecunia credita, vnde & chirographa in vfu iuris cautiones appellantur. *l. emtor. §. ultim. ff. de pact.* Ita & vere chirographum debitum præstat, & causa sequitur, ob quam datur, statim a principio, sed & obligatio & causa dandi chirographi resoluitur tunc, cum pecunia soluta est creditori. Nam causa sublata, necesse est tolli effectum. Obligatio causa erat chirographi dandi. Quare obligatione sublata inane chirographum esse oportet. Præterea datum chirographum, vt sit cautionis loco pro obligatione. Non potest cautio esse pro obligatione, vbi obligatio nulla est. Ita fit, qd hic scribitur, pecunia exsoluta chirographum inane reddi, & ideo incipit chirographum apud creditorem esse sine causa, & vt dicitur *in l. nihil. infr. de solut.* incipit esse euacuatum. Qua de causa debitor chirographum a creditore repetere potest. Nō exprimitur hic qua actione, sed ex iis, quæ diximus, intelligitur esse conditio sine causa, & probatur *in d. l. 1. ff. eod.* Hoc loco vulgo aduersari putant *l. ult. supra exhib.* vbi scriptum est, debitorem pecunia exsoluta de chirographis suis, quæ apud creditorem sunt, agere posse ad excludendum, & ita eas repetere. Ex eo colligi putant, debitorem pecunia exsoluta posse chirographa sua vindicare, quia ad exhibendum actio propter vindicationes introducta sit. *l. 3. §. est autem. ff. ad exhib.* Quod si debitor chirographi dominus est, vt necesse est, eum esse dominum, si vindicat, non potest chirographum condicere, vt hic traditur, quia nemo rem suam condicere potest. *l. ultim. ff. usufr. quemadmodum caueat. §. sic itaq. Inst. de action.* Respondetur. Male colligitur: Quia debitor de chirographo suo ad exhibendum agere potest,

potest, idcirco eum chirographi dominum esse, & chirographum posse vindicare. Ad exhibendum actio non tantum domino re suam vindicaturu competit, sed cuius, cuius interest re exhiberi, de qua re postea acturus est, vel in rem, vel actione in personam, vt patet *ex d. l. 3. §. 1. & §. sciendū. & l. 4. & 5. ff. ad exhib.* Itaque in proposito specie vtrumque verum est, debitorē pecunia exsoluta chirographum suum condicere posse, & vero debere, quia chirographum creditori dando id chirographum fecerit creditoris, vt in omnibus literis accidit, quas alicui eius causa mittimus. *l. pen. in princ. ff. de acquir. rer. dom.* & tamē nihilominus debitorem, priusquam chirographum condicat, de eo agere posse, cum aditur, vt chirographum exhibeat, quia debitoris interest, id exhiberi, vt possit dicere, hoc ipsum chirographum esse illud, quod condicere vult, & quod dicit apud creditorem esse inane. Ex duobus prioribus generibus, in quibus conditionem sine causa competere diximus, hæc conditio non est necessaria, cum speciales conditiones ad eas causas comparatæ sint, quæ ideo abunde sufficiant. In tertio genere necessaria fuit, quia non potest in eo locus esse cōditioni indebiti solati, cum vere debitum initio solutum sit. Non conditioni ob causam datorum, quia reuera causa, ob quā datum erat, secuta sit, vt consequens sit, aut deficere in eo genere omnem cōditionem, aut hanc introduci oportuisse. Quæ igitur potest, cur generaliter hæc conditio proposita sit a prætore, de iis etiam causis, de quib; speciales conditiones prius propositæ essent? Resp. Id ex more prætorū factum esse, qui occasione in vna aliqua specie oblatā alicuius actionis aut beneficii proponendige, neraliter id beneficium proposuerunt. Exemplo est bonorum possessio ab intestato, vnde liberi: hæc solis emancipatis necessaria fuit. Sui heredes satis lege 12. tab. ab intestato heredes sunt. *§. emancipati. Institut. de hered. que ab intest.* tamen cum emancipatis liberis bonorum possessionem proponere instituisset, per occasionem bonorum poss. generaliter omnibus liberis pollicitus est, tam emancipatis, quam iis, qui in potestate patris morientis fuissent. *§. sunt aut. vers. & primo quidem. Insti. de bon. poss.* Idem factum est a prætore in conditione sine causa. Idem factum in conditione certi, quæ conditio cum esset necessaria in mutuo & in stipulatione tantum, tamen p occasionem eorum contractuum generaliter edixit prætor se, quacunq; ex causa certum peteretur, cōditionem certi daturum. *l. certum. ff. si cert. pet.*

Ad L. Mala. III.

Mala fide possidens, de proprietate victus, de exstantibus rei vindicatione, de consumtis vero conditione conuentus, eorum restitutioni parere compellitur.

SUMMARI.

- 1 *Bona fidei possessor quis dicatur.*
- 2 *Mala fidei possessor quis.*
- 3 *In dubio vnus quisque bona fide possidere præsumitur, & quando mala fidei possessor esse intelligatur.*
- 4 *Fructus prædiorum an a possessore mala fidei repeti possint, & quibus actionibus, & qui.*
- 5 *Fructus pendentes sunt pars fundi.*
- 6 *Fructus ex alieno prædio percepti, eius sunt qui prædii dominus est.*

7 *Mala fidei possessor an etiam teneatur conditione de fructibus exstantibus.*

Respondetur eum de consumtis & de exstantibus pariter teneri. num. 8.

Mala fidei possessoris quæ alienum prædium possidebat. Bona fidei possessor is dicitur, qui putat eum, a quo accipit, vel dominum esse, vel ius transferendi habere, puta tutorem aut procuratorem esse. *l. qui a quolibet. de contr. emt. l. bona fidei. de ver. sig.* Qui contra scit, eum, a quo accipit, neq; dominum esse, neq; ius transferendi habere, is contra mala fide possidet. Si de eo cōtrouersia crit, an possessor id sciuerit, aut ignorauerit, & breuiter an possessor mala fide possideat, an bona, semper in re dubia vt vnusquisq; bona fide possidere existimatur, & ideo eius probatio est, qui possessorem mala fide possidere dicit. *l. pen. infr. de emt.* Hoc tamēdiu verum est, quamdiu res a possessore non petitur. Quod si dominus rem suam a possessore petierit, non tantum iudicio, sed et extra iudicium, dum illi testato denuntiat, rem suā ab illo possideri, ex eo tempore mala fidei possessor esse intelligitur. *l. item veniunt. §. petiti. l. sed est lege. §. si ante. de petit. hered.* Hic euenerat, vt dominus prædium suum a possessore non tm petisset, iudicio, sed etiam vicisset, sententia aduersus possessorem lata, qua declararetur actor dominus esse eius prædii, & condēnaretur possessor, vt prædium restitueret, q̄ sunt partes iudicis in pronuntiatione huius iudicij. *l. & ex diuerso. §. 1. l. qui restituere. de rei vind.* Sed euenerat, vel errore, vel quia nihil de fructibus postulatū esset, vt iudex nihil pronuntiaret de fructibus restituendis, qui a possessore percepti erant, & partim adhuc apud eum exstant, partim erant consumti. Quæsitum est, an dominus possit, eas a possessore repetere, & quibus actionibus? Videri potest dubitatio nata ex eo, quod cum de re principali sententia lata est, & omissa est sententia de accessionib; placet postea de accessionib. agi non posse, quasi priore sententia lis omnis finita sit, & de re principali & de accessionibus. *l. 4. inf. depositi.* Videri autem possunt in specie proposita fructus ex prædio percepti accessiones prædij esse. Iam autem lis de prædio finita erat. Proponitur enim possessor de proprietate antea victus esse. Hic respondetur, dominum nihilominus lite de prædio finita etiam fructus a possessore perceptos repetere posse, siue existant, siue sint consumti. Nihil ad rem pertinet, quod diximus, lite iudicio re principali finita, de accessionibus agi non posse, quoniam fructus non sunt fundi accessiones. Nam pendentes sunt pars fundi. *l. fructus. de rei vind.* Percepti, id est, separati a fundo proprium corpus efficiunt distinctum a prædio. Nec quidquam ad rem pertinet exemplum. *l. 4. inf. depositi.* Agitur enim illic de iis accessionibus, quæ proprie aliqua actione peti non poterant: sed illa tm, quæ de re principali cōpetebat. Hic autē de fructibus, repetēdis suæ sunt & propriæ actiones. Eæ autem sunt, vt rescripto expressum est, de exstantibus. i. vt nunc rescriptū intelligit, de iis, qui percepti sunt, & nondum consumti, vindicatione agi pōt. Recte vindicatione. Nam vindicatio. i. in rem actio dño competit. *l. in rem. de rei vind. i. act. de obl. & act.* Fructus autem ex prædio alieno percepti sunt eius, qui prædij dominus est, a quocunq; tandem percepti sint, etiā dño prædij maxime ignorante, dummodo non sint fati a bona fidei possessore, & tunc

Possunt etiam hæc verba secundum nostræ civitatis iura recte referri ad verbum, obstringitur, ut intelligamus his verbis significari modum, quibus quisque iure civili ad necessitatem adstringitur. Non enim quovis modo quis obligatur iure civili, sed certæ sunt & constitutæ obligationum causæ, extra quas nemo obligatur, nemo necessitate præstandi adstringitur. Causæ hæc sunt, et contractus, quasi contractus, maleficium, quasi maleficium. §. 1. *Inst. de obl. Vtrum autem ex duobus superioribus admiserimus, nihil refert, tantum cavendum est, ne illam Theophili relationem, admittamus, quæ initio dixi. Non enim tantum superuacua sententia est, ut supra ostendimus, sed etiam a definitione & proposito aliena. Nam ut quis recte solvat, pertinet ad debitoris liberationem: Nunc autem obligatio debitoris definitur, non debitoris liberatio. Obligationis effectum esse diximus actionem. Actio est definitur in l. nihil. ff. de obl. & act. Et tot. tit. de act. *Inst. in princ.* ut sit ius persequendi iudicio, quod nobis debetur.*

16 Ius, id est, facultas persequendi, ut in definitionibus servitutum & usufructus hoc verbum usurpatur. in *Inst. de servitut. l. 1. ff. de usufr. Usfructus est ius utendi, &c. iter est ius eundi, &c.* Hæc potestas ideo in usu iuris dicitur ius, quia est potestas iure tributa, ut hic intelligatur continens pro contento, ius pro eo quod iure constitutum est, & iure continetur. *Persequendi* est translatio est ducta ab iis, qui fugientes consueque sequuntur, donec apprehendant, & prehensos teneant. Translatio huic rei convenientiss. Nam reus, cum quo agitur, fugere intelligitur. Vnde & Græcis, cum quo agitur, fugere intelligitur. Vnde & Græcis, cum quo agitur, fugere intelligitur. Vnde & Græcis, cum quo agitur, fugere intelligitur.

18 et reus dicitur. Actor autem reum eo usque iudicio insequitur, donec conuicrit, conuictum condemnat, ut deinde condemnatum teneat. *In negans. inf. hoc tit. Iudicio*, iudicium est legitima actio, qua de re inter actorem & reum controuersia apud idoneum iudicem recte delata agitur. Hoc est ordine lis apud iudicem contestatur, res a iudice cognoscitur, deinde iudicatur. Actio legitima est, quia solemnitas, quia solemnitate & processu constat. Hic ordo in iis rebus consistit. Nam quædam sunt, quæ iudicium antecedunt, quibus ad iudicium rite pervenitur: quædam sunt ipsius iudicii propria. Iudicium est antecedunt & ad iudicium pertinent, iusta vocatio in ius, & libelli editio. A vocacione in ius initium est omnium actionum instituendarum, ut est in §. ult. *Instit. de pœna temere litigant.* Sed vocationem est iustam esse oportet. Iusta tunc est: cum quis vocatur, ubi, apud quem, quando, & qua actione oportet. (Vnde ille longa disput.) Cum est vocatione coniunctum esse oportet, ut actio reo vocato edatur, quæ comprehenditur libello. *l. 1. ff. de edendo. l. edita. supra de edendo. A ubi offeratur. supra de litis contest.* Sed hæc præparatoria iudicii tantum sunt, iudicii partes non sunt, quoniam iudicium incipit a litis contestatione, ut mox dicemus. Iudicii partes propriæ sunt tres summæ: litis contestatio, causæ cognitio, & iudicatio, seu sententia iudicis de re cognita. Litis contestatio initium iudicii continet, ut intelligitur ex duobus illis locis coniunctis. *l. 1. supra de iudicis. l. lite. ff. de usuris.* Litis contestatio est, cum apud iudicem actor aliquid intendit, reus abnegat, aut de intentione confessus, aliqua exceptione vel defensione vitur. Sic enim fit, ut utriusque intentione & responsione iudex incipiat causam cognoscere, quod cum fit, lis contestari dicitur. in *l. 1. supra de litis contest.* Litis contestationem sequitur iudicis cognitio, quæ est iura iudicii propria, ut si causa non cognita, sententiam iudex dixerit, nullius momenti sit pronuntiatio. *l. iud. cos. supra de iudicis. l. ex stipul. infra de sent. & interlocutionibus.* Causa est cognitio in eo est, ut probationes utriusque partis diligenter audiat iudex, & cognoscat, & statuatur, utrum idoneæ & legitimæ sint, an non sint? Causa cognita, qua de re iudex cognovit, de eadem etiam iudicare debet. *l. de quare. in princ. ff. de iudicis.* Iudicare est sententia sua, finem controuersie imponere, aut reum absolvendo, aut condemnando. *l. 1. ff. de re iudicat.* Non licet autem iudici pro arbitrio absolvere aut condemnare, sed in eo ius sequi debet. Iuris autem regula hoc dicit, ut actore non probante, aut non idonee probante, reus absolvatur. *l. qui accusare. supra de edendo.* Contra, eo recte probante, conuictum reum condemnet. *l. negantes. inf. hoc tit.* Ex hoc verbo & superiore definitione colligimus duas res: abesse debere ab omni eo, cui aliquid debeat. Primum, vis abesse debet, quod ex hoc verbo ita elicitur. Nam iis, quibus aliquid debetur, nihil amplius iure tributum est ad suum obtinendum, quam actio, ut declaratur omnibus edictis prætorum, quibus prætores pollicentur se actionem, se iudicium duros. Sed actio nihil aliud est, quam ius persequendi iudicio. Iudicium autem fit per idoneum iudicem & magistratum. Quod maxime vi contrarium est: Vnde vim prohiberi intelligimus, de quo ne dubitet quis, certa iure comprehensa & constituta est pœna aduersus eos, qui sibi ius dixerint. *leg. ex st. ff. quod metus causa.* de quo in definitione obligationis attingimus. Non est satis, etiam a iudice, per quem aliquid exigimus, hoc requiritur, ne statim cogat eum, unde petitur, solvere: sed prius audiat probationes, quibus conuincatur & eius defensiones, quæ valeant ad liberationem. Quoniam iudicium exigitur: Iudicii verbum hanc cognitionem exigit. *l. quod debetur.* Deberi est intelligitur id, quod exigi potest. *l. debitor. ff. de verb. signif.* Id autem potest exigi, in quo quis iure nobis obligatus est. Nam hæc necessitas solvendi, seu vinculum, quo quis ad solvendum adstringitur, obligatio appellatur, ut supra definiuimus. Obligatur autem quisquam cum in eo ex causâ interueniunt, ex quibus obligatio iure nascitur, ut supra diximus. Proinde ex iis causis, quod quisque debeat, statuendum est. Ex his verbis apparet, hic proprie definiri actionem est in personam, quoniam actio in personam est aduersus eum tantum, qui nobis obligatus est. Actio est in rem non itidem, sed aduersus eum, qui rem aliquam nostram possidet, etiam si nihil unquam nobiscum gesserit, neque ab illo vllum maleficium natum sit. *l. 1. ff. de act. Vnde etiam in usum iuris actio distinguitur a petitione & vindicatione: ut actionis verbo significetur actio in personam: petitionis & vindicationis verbo actio in rem. l. pecunia. §. actionum. ff. de oblig. ff. de verb. sig.* Sed tamen generaliter hoc verbum quoque accipitur, pro omni actione. *l. pecunia. §. actionem. ff. de oblig. & act.* Nec male etiam hoc sensu definitur actio ius persequendi, quod nobis debet. Nam est in vindicatione rerum nostrarum est aliquid, quod nobis possessor rei nostræ restituere debeat, nempe hoc, ut rem restituat. *l. officio. l. qui restituerit. ff. de rei vindic.*

Ad

Ad L. I.

Data certa pecunie quantitate ei, cuius meministi, in vicem debiti actionem tibi aduersus debitorem, pro quo solvisti, dicitur esse mandata. Et antequam eo nomine litem contestarieris, sine herede creditorem fati minus impleisse proponis: quæ sita sunt, utilis actio tibi competit.

S Y M M A R I A.

- 1 Actio in rem cui competat?
- 2 Actio in rem aduersus quem detur?
- 3 Actio in personam ex contractu cui detur?
- 4 Actio in personam ex maleficio cui detur? Et aduersus quem? ibid.
- 5 Actio ex contractu in personam, an tantum creditori competat?
- 6 Creditori vero, an liceat aduersus alium, nomine debitoris sui agere?
- 7 Actio quando & qua lege mandetur?
- 8 Creditor duobus temporibus actionem suam alteri mandat.
- 9 Actio an mandari possit soluta pecunia?
- 10 Creditor quando frustra alteri actionem suam mandat.
- 11 Solutione debiti tollitur omnis obligatio & ex actio.
- 12 Actio inutiliter mandata, mandata non intelligitur.
- 13 Mandare alicui actiones quid?
- 14 Procurator quis dicitur?
- 15 Procurator vere quis sit?
- 16 Procurator in rem suam quis? & nu. 41.
- 17 Mandare & cedere actionem quid differant?
- 18 Mandatarum actionum effectus.
- 19 Actio directa quid?
- 20 Mandatarum actionum nomine, significantur directæ.
- 21 Directæ actiones opponuntur utilibus.
- 22 Directa actio quid? Et unde dicitur?
- 23 Traditione, res corporales nostra transferuntur.
- 24 Actiones cedendo vel mandando non transferuntur.
- 25 Procurator dicitur procuratorio nomine agere, non suo.
- 26 Actiones quæ ceduntur, cur mandari dicantur?
- 27 Actio mandatarum utilis propria, in eum, cum directæ transit.
- 28 Actio directa & utilis quid differant?
- 29 Actio cur & que dicitur utilis?
- 30 Actio utilis mandatarum suo nomine competit, ex sententia legis.
- 31 Res quæ sunt in iure nostro, in alium transferri non possunt.
- 32 Actionem & directam & utilem mandatarum competere.
- 33 Actio directa & utilis, quando mandatarum competit.
- 34 Actio utilis quando mandatarum competit?
- 35 Actio utilis in mandatarum suo nomine transit.
- 36 Creditor quoties nomen suum alteri vendit, toties in emptorem utilis actio statim transit.
- 37 Pecunia pro re data emptio contrahitur, si non verbis, saltem re.
- 38 Nomen quoties alicui datum est ex iusta causa, toties in eum utilis actio transfertur.
- 39 Mandatarum non solum utiles, sed & directas actiones habet.
- 40 Procurator in rem suam habet actiones utiles suo nomine.

42 Actiones, directæ & utilis quamdiu mandatarum competit, & num. seqq. usque ad finem.

43 Creditore mandatum reuocante, mandata actiones nihilominus competunt.

44 Mandatum invito mandatarum, reuocari non potest.

45 Procurator cui mandata sunt actiones, non alienas, sed suam rem exercet: quomodo etiam alienas exerceat & suam? ibid.

46 Procurator litem cum debitore contestando, dominus litis efficitur.

47 Disputatio an actio directa competat mandatarum, cum utilem semper habeat, quid proficit?

48 Actio directa & utilis effectum differunt.

49 Mandatarum directas actiones exercens, fruuntur privilegiis mandantis.

50 Sponsa moriente sponso, præfertur creditoribus chirographariis.

51 Pupillus vel adultus, fruuntur privilegio quod sponsa habet?

52 Privilegium quibus competit.

Omnia actio, & certis personis iure constituta est, & aduersus personas certas, extra quas si agitur non est actio. Actio est in rem domino datur, & si qui sunt: qui pro dominis habentur, iure prætorio. Et datur est solum aduersus eum, qui rem possidet, aut pro possessore rei habetur. Actio autem est in personam ex contractu solum datur ei, qui contraxit, & fidem alterius secutus est. Ex maleficio ei, cui quid ex causa maleficii abest. Omnis autem scilicet actio in personam datur in eum solum, qui obligatus est. §. 1. *Instit. de act. l. act. ff. de obl. & act.* Quæritur, in actione in personam, an hoc ius de personis sit perpetuum? Ac primum quæritur, An non alii competat actio, quam vero creditori? Et placet, non competere, nisi creditor actiones suas alteri cesserit, aut nomen suum, id est, actionem alteri dederit. Quod si factum erit, transit actio in eum, in quem nomen translatum est. Quæ hæc sit actio, quamdiu, & quando competat, quæritur? Hic locus explicatur in *l. 1. & 2. item in l. 6. & 7. inf. hoc tit.* Quæritur etiam, an vero creditori, non liceat agere aduersus alium, nomine debitoris sui? Qui locus attingitur in *l. 3. inf.* sed pluribus explicatur seqq. illis titulis, ne uxor pro marito, ne filius pro patre. & seqq. Hic autem de cessione actionum agitur. In hac specie, debitor quidam debebat creditori suo 100. Exempli gratia, ex causa emtionis, quia emissit ab eo fundum 100. fl. quod pretium illi debet. Valeria hanc quantitatem debitoris nomine soluit creditori, siue quod pro debitore spondisset, & fidem seruare uellet, siue quod debitorem amicum sibi haberet. Sed obtinuit a creditore, ut sibi actiones suas cederet. Itaque creditor actionem ex vendito, [Actio ex vendito est actio bonæ fidei civilis, quo venditor utitur aduersus emptorem, ut iustum pretium pro re vendita consequatur,] quam habebat aduersus debitorem, Valeriæ mandauit, id est, ita illi exercendam actionem dedit, ut eam ex persona creditoris exerceat in rem suam. Non adicitur hoc loco, quando creditor, & qua lege actionem suam mandauit est Valeriæ, sed intelligendum est, illum tunc eam mandasse, cum utiliter mandari potest, ut procedat mandatum, & questio de mandatis actionibus. Duobus autem temporibus, utiliter creditor actionem suam alteri mandare potest. Primum si mandet, antequam pecunia illi soluta sit, quo tempore adhuc integram

ἐμπασις, ut sit, *utilis sola*, directa extincta, quæ prius tibi competebat. Videndum, quamdiu ꝛ vtraque actio mandatario competat, quod ex superiore interpretatione iam intelligi potest. Effectum est n. vtilem competere perpetuo, directam non semper. Sic autem de directa sensus est: Hæc mandatario trib. temporib. sine exceptione competit: Primum, quædiu creditor vivit, non enim admittitur in hoc rescripto, nisi creditore mortuo. Quid si creditor mandatum ꝛ reuocet? Nihilominus mandatario mandata actiones perpetuo competent. Deniq; mandatum ꝛ inuito mandatario reuocari non potest: quia idem & mandatarius & procurator est in rem suam. *l. qua omnia in fin. l. procuratore in rem suam ff. de procur.* Hoc dicitur *§. recte in Inst. mandati*. Ideo traditur, *Mandatum voluntate mandantis reuocari posse, & reuocatum extingui*. Sed hoc de veris mandatis traditum est. Id est, de mandatis rei alienæ, seu, de re aliena interpositis, in quibus proprie procuratoris nomen locum habet. Sic enim definitur Procurator, qui mandato domini negotia aliena administrat, *l. i. ff. de procuratorib.* Et æquissimum est, rem cuiusque arbitrio domini sui permissi. At cum mandata sunt actiones alicui, & quod idem est, si procurator ꝛ in rem suam factus est, procurator re alienam non exercet, sed vere suam. Et ideo dicitur in *d. l. qua omnia. de procur.* procuratorẽ in rem suã datum non debere carere propria lite. Atqui prius diximus, *Procuratorem in rem suam datum exercere alienas actiones*, cum exercet actiones mandatas, vnde & procurator dicitur. Respondetur, vtrumque verum est, eum alienas actiones exercere, & suas: diuersis rationibus. Summo iure alienas exercet, & in iis exercendis lis & contentio suscipitur ex persona creditoris mandantis. At effectũ & emolumento, ex quo res æstimare debemus, is procurator, exercet actionem suam: quia actionis emolumentum ad eum pertinet. Et ad hanc sententiam commode explicantur in *l. qui stipendia. supr. de procurat.* Secundo tempore mandatarius & procurator in rem suam actiones directas exercere potest, si creditor herede relicto decesserit. Quod idem ex contrario iure colligitur ex hoc rescripto. Non aduersatur, quod dicitur, *mandatum morte mandantis finiri dicto §. recte in Inst. mandati*. Nam in hoc genere mandati proprium ius esse ostendimus. Et certe si hoc mandatum aperta voluntate creditoris reuocari non potest, multo minus tacita eius voluntate finiri potest. Nam non ob aliam causam morte mandantis finitur mandatum, quam quod morte finitur voluntas, *l. 4. ff. locati*. Postremo etsi creditor sine herede decesserit, tamen mandatarius mandatas actiones, easdemq; directas exercere potest, si viuo creditore litem contestatus sit, vt id quoq; significatur ex contrario. Huius sententiæ hæc ratio est: Quia ꝛ procurator, quisquis sit, litem cum debitore contestando, dominus litis efficitur. *l. nulla sup. de procuratorib.* Et ideo efficitur, quia iudicium suscipiendo non minus contrahitur obligatio, quam stipulatio *l. 3. §. idem scribit ff. de pec. Quod si mandatarius, qualis est in proposito Valeria, viuo creditore actiones directas non exercuit, litem contestando, & creditor sine herede decessit, iam amplius man-*

datarius directas actiones exercere non potest: sed solam vtilem. Differentiæ ratio hæc est: Quia mandatarius & procurator in rem suam, vt actiones directas exercent, necesse est, aut exercent ex persona sua, aut ex persona alterius. Huiusmodi actiones ex persona sua exercere non potest, sed tantum ex persona mandantis. *l. qui stip. supr. de procur. l. ult. infr. quando fiscus vel priu.* Rursum cum creditor sine herede decesserit, non potest mandatarius ex persona alterius actiones exercere: non creditoris, quia decessit, non heredis eius, quia is nullum heredem habet. Ita fit, vt plane actiones directas hoc casu exercere non possit, sed erunt vtilis, quæ illi etiamnum relinquuntur. Optima ratione, quia vtilem actionem habet suo nomine, non ex alterius persona. *d. l. ult. infr. quando fiscus vel priu.* Hoc ꝛ loco exurgit hæc quaestio: *si mandatario & procuratori in rem suam dato, utilis actio semper competit, quid opus est laborare in eo, vt sciamus, vtrum illi directa actio competat & contingat? Cuius tunc semper possit exercere vtilem actionem: & eam, cuius videatur effectus. l. actio ff. de negot. gestis. antepen.* Respondeo: Minime vero idem effectus est ꝛ directæ actionis & vtilis, cum actiones alicui mandata sunt, & quaeritur, vtra expediat vti? Nam ex superioribus iam intellectum est, directas actiones exerceri ex persona mandantis creditoris: vtilis procuratorem exercere suo nomine. Huius differentie effectus hic est, quod mandatarius, si vtili actione suo nomine vtitur, non potest vti privilegio creditoris sui. At si ꝛ actiones directas exercet, quoniam exercet ex persona creditoris, & vt creditoris procurator: ideo in hac actione omni iure creditoris vtetur: etiam privilegio, quod sit personale. *l. emtor. infr. de hered. vel act. vend.* Finge hoc modo, creditricem esse sponfam, quæ repetat sponso mortuo 100. data: sponfa ꝛ in repetitione huius dotis habet privilegium, vt præferatur omnibus creditorib. mariti chirographariis. *l. quaesitum §. ult. ff. de reb. auctoritate iudicis possidendis*: Item pupillo ꝛ vel adolescenti ex ratione tutelæ debentur 100. a tutore, in hac repetitione pupillus & adolescens idem privilegium habet. *l. dabimus §. 1. ff. illo.* Faciamus sponfam, vel pupillum aut adolescentem superiores actiones suas alteri mādasse aut cessisse. Discim: si mandatarius directis actionibus & mandatis experitur aduersus heredes spōsi vel aduersus tutorem, mandatarius vsurum privilegio eius, qui mandauit actiones, vt omnibus creditoribus chirographariis debitoris præferatur. Quod si idem mandatarius vtili actione suo nomine agat, hoc privilegium non habebit, quoniam privilegium personale est, vsque adeo, vt nec ad heredes transeat, *dict. leg. dabimusque §. primo*. Nec contrarium est, quod dicimus, mandatarius hoc privilegium habere, cum actiones directas exercet ex persona mandantis. Nam hoc casu magis creditor vti hoc privilegio videtur, quam procurator: quoniam privilegium exercetur, ex persona creditoris. Et generaliter, omne privilegium competit, non solum creditori aut reo, cui privilegium datum est, sed creditoris & rei procuratori aut defensori *leg. alia ff. solut. to matrimonio*.

Ad L. II. Nominibus.

Nominibus in dotem datis: quamvis nec delegatio præcesserit, nec litis contestatio subsequuta sit: vtilem tamen marito actionem ad similitudinem eius, qui nomen emerat, dari oportere, sape rescriptum est.

S V M M A R I A.

- 1 Actio utilis, ei, cui nomen creditoris datum est, semper suo nomine competit.
- 2 Nomen quid?
- 3 Creditor quando alicui nomen dare dicatur?
- 4 Res corporalis quando traditione transferri dicitur?
- 5 Nomen quibus modis transferri possit?
- 6 Vtilis actio quando emtori tribuatur?
- 7 Nominis datio, comparatur emtioni.
- 8 Dos, nisi matrimonio absoluto, exigi non potest.
- 9 Nominis transferendi cur iusta causa exigatur?
- 10 Actio directa ex datione simplici non transferatur?
- 11 Actio directa quibus modis in alium transferatur?
- 12 Delegare quid?
- 13 Delegatio quomodo fiat?
- 14 Delegationis vis & usus.
- 15 Actio directa quomodo litis contestatione transferatur?
- 16 Litem contestans sit Dominus litis.
- 17 Vtilis actio ei, cui nomen datum est, competit, etiam inuito & ignorante debitore.
- 18 Delegatio nisi volente debitore fieri nequit, sicut & litis contestatio.
- 19 Actio utilis an sine cessione transeat?
- 20 Actio utilis sit ne in rem an personam?
- 21 Debitor quo iure obligetur ei, cui nomen datum est, Et quo iure non obligetur?
- 22 Actio utilis sit ne nativa an dativa?
- 23 Actio nativa qua?
- 24 Actio dativa qua?
Actio utilis quomodo competere possit aduersus eum, qui nobis non obligatus est, sub num. 20.
- 25 Obligationes omnes, aut sunt civiles, aut pratoriae.

Q Vacunq; ex causa, ex qua dominium rei corporalis transferri solet, creditor nomen debitoris sui alii dedit, ei cui nomẽ datum est, statim ꝛ vtilis actio in debitore competit suo nomine, quamvis nec delegatio præcesserit, nec litis contestatio cũ debitore sit secuta. Nomẽ ꝛ est id, quod est in actionibus, id est, quod actione peti potest, & vno verbo nomen est debitum. *l. qui chirograph. in fin. l. nomẽ. in pr. ff. de lega. tertio*. Creditor ꝛ proprie tum nomẽ debitoris sui dare intelligitur, cum chirographum vel instrumentum, quo debitor illi pecuniam cauit, tradit alii, eo animo, vt velit nomen seu debitum illius proprium fieri, cui tradidit. Hoc modo proprie nomen dari dixi: quia etiã res corporales ꝛ hoc modo q. traditione transferri intelliguntur, cũ quis instrumentum domini tradit ei, in quem res translatae vult. *l. i. infr. de donat.* I. de eleganter quaeritur: *An ꝛ non aliter nomẽ dari intelligatur, quã si quis chirographum aut instrumentũ sui debitoris tradat ei, cui nomẽ suum datum voluit?* Sed generaliter dicemus, creditorẽ nomen debitoris sui videri dedisse alteri, cum conuenit, vt nomẽ debitoris esset alteri rursus propriũ, ex aliqua iusta causa, q. inter eos interuenit. Id discimus exemplo nominis vediti. Nã nomine vedito statim post venditionẽ sine alia ꝛ traditione vilius rei, vtilis

actio emtori tribuitur. *l. emtor. l. postq. infr. de hered. vel act. vend.* Nominis ꝛ a. datio, quæ ex alia quavis causa secuta sit emtioni comparatur in hac *l. 2.* Sed vt vtilis actio transeat, ex nominis datione, nomen dari oportet ex aliqua iusta causa; ex qua dominium rerum transferri solet, qualis est causa dotis, de qua hoc rescripto agitur. Mulieri 100. debebantur. Mulier 100. in dotem marito datura, cum non haberet presentem pecuniam, nomen hoc debitoris sui marito in dotẽ dedit. Dotis & matrimonii causa eiusmodi est, ex qua dominium dotis transfertur. *100. tit. ff. pro dot.* Ex hac datione marito vtilis actio statim dabitur aduersus debitorem. Recte marito hic dictum, non sponso, vt bene Accurs. notauit. Nam nõ est dos anteq. matrimonium secutum sit. *l. 3. l. stipul. ff. de iur. dot.* Proinde nec is, cui nomen datum est, ante eam pecuniam ꝛ dotis nomine quid exigere potest, q. matrimonium secutum sit, quo secuto sit maritus, q. prius erat sponfus. Sed hæc causa dotis exempli loco posita est. Ceterum quæcunq; erit alia iusta causa, ex qua creditor nomen debitoris sui alii dederit, seu in alium translaturum voluerit, q. idem est: Eodẽ modo vtilis actio competit ei, cui nomen datum est. Veluti si nomen venditum sit *d. l. emtor. l. postq. l. ex nominis de hered. vel act. vend.* veluti si nomen legatum sit, *l. ex leg. infr. d. leg.* Item si in solutum datum sit. *l. si in solutum. infr. eod. l. ult. infr. quando fiscus vel priu.* Causam ꝛ iustam nominis transferendi exigimus, quia nec in reb. corporalib. nuda traditio rem transfert, sed ita, si iusta aliqua causa præcesserit, ex qua dominium transferretur. *l. nunquã. ff. de acqui. rer. dom.* Ex ꝛ hac datione si nihil aliud accesserit, non transferatur directa actio, q. cũ ita transfertur, si nominatim mandata & cessa sit. Eo modo, vt exposuimus ad *l. i. supr. l. ult. infr. quando fisc. vel priu. l. possessio. §. i. ff. de acqui. possess.* sed competit vtilis eadem, quam definiuimus, in *d. l. i. supr.* Adicitur in rescripto, *Utilem actionem competere ei, cui nomen datum est, etsi nec delegatio præcesserit, nec litis contestatio sit secuta.* Hoc ideo additum est, vt significet, ex hac datione vtilẽ actionem transire, quamvis is, cui nomẽ datum est, actionẽ directam suo nomine nullo modo habeat aduersus debitore. Nam directa actio ꝛ in aliũ transfertur duobus illis modis, delegatione, & litis contestatione. Delegatione, si creditor vice sua, debitorem suum dederit, vt alii debitor fieret. Nam delegare ꝛ est vice sua alium reum dare. *l. de legare. ff. de nouat. & deleg.* Vt in proposito, mulier intelligatur marito debitorem suum delegare, si debitorem suũ marito ita dederit, vt is marito reus efficeretur; id est, debitor. Hæc autem delegatio ꝛ fit per stipulationẽ, vt est in *d. l. delegare*. Id quid sit, explicat in *l. i. infr. de noua*. Fit autẽ hoc modo, cum reus delegatus ei, cui nomen datum est, stipulanti promittit eam summam, quam priori creditori deleganti debebat. Delegationis ꝛ vsus vis hæc est, vt debitor a priore creditore liberetur, nouo obligetur ex stipulatione. Ex quo contractu nouo creditori actio directa & civilis nascitur. *l. 3. in fin. infr. de nouat. §. de constituta. Instit. de act.* Litis contestatione ꝛ eodẽ modo directa actio acquiritur ei, cui nomẽ datum est, cum mandatis a creditore actionibus experitur aduersus debitorem, aut selum vtilib. actionibus, & litem de ea re cum eo contestatur. Hac contestatione, noua actio & ea directa contestanti acquiritur. Fit

16 enim dominus + litis, ut ad l. 1. diximus. ex l. null. supra de procuratorib. Et huius actionis noua causa est, & quia iudicio contrahitur itidem ut stipulatione. l. 3. §. dñ scribit ff. de pecul. Itaq; ex hac adiectione duo colligimus. Primum vtilem actionem competere, ei + cui nomen datum est, etiamsi directam suo nomine nullam habeat, ut iam dixi: deinde hanc ipsam vtilem ei competere, non tantum ignorante, 17 sed etiam inuito debitore: cum + delegatio nisi eo volente fieri non possit: nec litis contestatio nisi eum volente interponitur. Quod declaratur in d. l. 1. infr. de nouat. De hac vtili actione, quæ ex nominis datione ita transfertur, hæc quæsitæ sunt. Primum, tan vtilis actio sine cessione transeat? Respond. Si hoc quæritur, an vtilis actio transeat sine cessione & mandato actionum directarum, respondebimus transire, sine vlla istiusmodi cessione. l. ult. infr. quando fisc. vel prociu. l. ex leg. infr. de leg. Sin autem hoc quæritur: an hac actio vtilis transeat sine voluntate transferendis, inepta quæstio est, quod iam diximus, hanc transire ex nominis datione. Non est autem nominis datio, nisi cum id creditor egit, vt nomen in alium transferret. Quæritur + etiam, hac actio vtilis qualis sit, in rem, an in personam? Et certum est, in personam esse, vt quæ a creditore nata sit. Neq; enim alia transferri potest, quam quam fuit apud creditorem. Inde rursus quæritur, cum omnis actio in personam sit aduersus eum, qui nobis obligatus est. §. 1. Institut. de act. quomodo potest nobis hæc actio vtilis competere aduersus eum, qui nobis non sit obligatus? Respondetur. Nomine alii dato, recte dicemus, debitorem, ei cui nomen datum est, & obligari & non obligari. Iure + summo non obligatur, Et hoc est, quod diximus, ei directam actionem competere. At iure prætorio ex æquo & bono obligatur: quia translato in eum nomine, perinde est, quasi ipse contraxisset, aut successisset in locum creditoris. 22 Quærent etiam, vtrum hac actio vtilis sit natia, an 23 datia? Natiuam + vocant, quæ nascitur ex aliqua 24 causa præcedente. Datiam + eam, quæ nulla præcedente causa, tamen iure datur. Et ita explicant ad l. iurisgent. §. 1. ff. de pact. Hac quæstione, vt & diuisione nihil est ineptius, neque magis falsum. Nam nulla est actio, quæ ex aliqua causa iusta nascitur, quæ non eadem iure detur a prætoribus: Id declaratur illa diuisione iuris, cum traditur: Omnes + obligationes, aut esse ciuiles, aut prætorias, qua significatur: Omnes aut iure ciuili dari, aut iure prætorio. §. 1. Institut. de oblig. Et vice versa, nulla actio datur iure, vel ciuili vel prætorio, nisi ex certis & constitutis causis, ex quibus obligatio nascitur, videlicet ex contractu, aut quasi contractu, aut ex maleficio, aut quasi maleficio. d. §. 1. & seq. Institut. de oblig. §. 1. Institut. de act. Secundum hoc dicemus, vtilem hanc actionem & nasci ex causa præcedente, quæ primum per creditorem nata est, & dari iure prætorio ex æquo & bono seu vtilitatis causa; ita esse vtramque, vti & ceteras omnes actiones, natiam & datiam.

Ad L. Ob causam. III.

Ob causam proprii debiti locatoris conueniri colonos pensionibus ex placito satisfaciendes, per quam inuoriosum est.

S V M M A R I A.

1 Creditor, quando debitores debitoris sui conuenire possit.

VT actio in personam non datur alii, quam vero creditori, nisi aut ea actio cessat alii, aut nomen debitoris alii datum, de quo dictum est, ad l. 1. & 2. supra. sic nec vero creditori alii actio datur de eo, quod ipsi debetur, quam iam ipsum debitorem ei obligatum. Quod tamen etiam perpetuum non est. Nam interdum creditor + debitores debitoris sui conuenire potest, cum quibus tamen nihil gessit, nihil eo ut axit. Qui locus hic attingitur. De eo autem hæc distinctio est. Si debitores debitoris mei iam creditori suo soluerunt, eidemq; debitori meo, aperte iniquum est, eos a me conueniri: quia creditori suo soluentes, recte soluerunt. Solutione autem omnis tollitur obligatio, in princ. tit. quib. mod. toll. obl. Liberatos conuenire aperte iniquum est. Id autem est, quod hoc rescripto statuitur. Quod tamen ita accipiendum est, nisi debitor meus nomen debitorum suorum mihi in soluum dederit. Nam hoc casu si denuntiauerint debitoribus eius, ne creditori suo soluant, frustra postea ei soluent, ac nihilominus vtilis actio semper mihi aduersus eos competet. l. 3. in princ. infr. de nouat. Quod si debitoris mei debitores adhuc ei debent, possunt a me conueniri, sed secundum formam traditam in l. 2. 3. & 4. infra. quando fisc. vel pr. de quo oportunius ibi dicitur.

Ad L. Bonam fidem. IV.

Bonam fidem in contractibus considerari, aequum est.

S V M M A R I A.

- 1 Contractuum effectus.
- 2 Bona fides quid?
- 3 Bona fide se gerere quid?
- 4 Bona fides in quibus consistat?
- 5 Ex bona fide prestare quid?
- 6 Ex bona fide non prestare quid?
- 7 Boni viri officium in quibus consistat?
- 8 Fides quid? Et unde sic dicta?
- 9 Bona & mala fide quis agat?
- 10 Fides sit tacite & aperte.
- 11 Boni viri signa siue indicia.
- 12 Bona fide quis se gerat?
- 13 Mala fide quis se gerat?
- 14 Bona fides duobus modis consideratur.
- 15 Bona fides in quibus contractibus locum habeat?
- 16 Bona fidei contractus dolo malo inuito ipso iure nullus est.
- 17 Dolus interueniens in contractu stricti iuris non vitiat eum.
- 18 Exceptio doli mali cui detur?
- 19 Excusare quibus verbis quis se debeat?
- 20 Iudex iudicare debet ex bona fide.
- 21 Exceptiones bonæ fidei, iudicis insunt per se.
- 22 Dolus allegatus probandus est.

REferri debet hæc definitio ad effectum contractus quæ posuimus. Diximus + contractus hunc effectum esse, vt quisque ex suo contractu obligetur. Id enim est, quod diximus ex contractu obligati nasci. §. 1. Institut. de oblig. Hoc ita temperandum est, nisi quid conuenierit contra bonam fidem. Id definitione huius loci efficitur, cum dicitur, bonam fidem in contractibus considerari oportere. Bona + fides est officium viri boni. Bona + fide se gerere, est se gerere ex officio viri boni, sinceri, aperti, a fraude & dolo

dolo alieni. Id intelligitur ex iis rebus, in quibus bona fides consistit. Consistit autem bona fides in faciendo, & in non faciendo. In faciendo, vt fiat, quod æquum est, alterum alteri ex contrahentibus prestare. Nam in bonæ fidei contractibus traditur, prestandum esse omne, quod ex bona fide prestari oporteat. l. quæro. in fin. i. responsi. ff. locati. Id autem sic veteres interpretantur, quod + alterum alteri ex æquo & bono prestare oportet. Institut. de obl. ex consensu. in fin. §. in bonæ. Institut. de act. In non faciendo est, vt absit + dolus malus & fraus omnis, item vis & metus. Nam hæc dicuntur esse contraria bonæ fidei. Vnde intelligimus, bonam fidem in eo esse, vt hæc vitentur. l. 3. §. vl. ff. pro soc. l. nihil consensu. ff. de reg. iur. Hæc autem + omnia continentur officio boni viri, nec in aliis rebus boni viri officium consistit. Quare verum est, bonam fidem id esse, quod diximus. Significatio ducta est ex origine verbi. Origo & prima significatio huius verbi hæc est, vt fides sit dictorum & conuentorum veritas, seu facere, quod dixeris. Quam definitionem & nominationem huius verbi recte esse dixit Cic. lib. 1. de offic. Itaque + si quis prestat, quod dixit, is fidem bonam prestat. Si quis non prestat, quod dixit, is agit mala fide. At in contractibus + & negotiis omnibus quædam sunt, quæ + homines aperte dicant & polliceantur: quædam quæ tacite. Omnes tacite polliceri intelliguntur, se viros bonos esse, esse tales, esse prestantes. Non verbis semper id dicunt +, sed vulu, oratione, & tota compositione corporis hoc de se omnes polliceri videt. Ex hac re factum est + in vsu iuris, vt si quis se virum bonum prestat, & ea faciendo, quæ sunt viri boni, & ea cauendo, quæ abesse debeat a viro bono, is dicatur, se gerere fide bona: quia prestat, quod de se tacite pollicebatur. Contra + si quis aliter se gerat, dicatur se gerere fide mala, id est, nulla, sed ea fide, quæ dicebatur, re autem non est. Bonam fidem considerari hic dicimus. Bona fides, vt duabus in rebus superioribus consistit, ita + duobus modis consideratur: Vno modo, vt prestat alteri ex contrahentibus, quod ex æquo & bono prestari oportet, etiamsi de eo prestando aperte nihil conuenierit. Altero modo consideratur in hoc, vt nihil fiat contra bonam fidem, id est, nihil dolo malo, nihil metu. Et si quid contra factum sit, neratum sit, quod ita gestum est. Priore modo bona fides consideratur tantum in contractibus bonæ fidei. In iis enim solis etiamsi quid non conuenit, tamen alteri ab altero prestandum est, si æquum est prestari. In strictis autem iudiciis, veluti in stipulatione, veluti in mutuo, nihil amplius prestandum est, quam id, de quo conuenit aut actum est, etiamsi æquum sit id prestare. Hæc differentia traditur in fin. tit. de obl. ex cons. Exempli gratia: In contractibus bonæ fidei, vsuræ pecuniæ debita ex mora veniunt, accedunt etiam ex mora fructus rei debita. l. quæro. ff. locati. l. mora. §. in bonæ. l. vsuræ. ff. de vsur. In stipulatione autem neque vsuræ ex mora debentur, neque fructus accedunt, nisi nominatim de iis conuenierit. l. videamus. §. si act. ff. de vsur. Posteriore modo consideratur bona + fides in contractibus omnibus. Nam si quid contra bonam fidem conuenit, id ratum non est. Atq; hoc sensu definitio huius loci accipienda est, præcipue, vt definitio hanc sententiam habeat: Bonam fidem in contractibus omnibus considerari, ita æquum esse, vt

nihil contra bonam fidem gestum contractum ueratum sit. Sed dissimiliter ea, quæ contra bonam fidem gesta & contracta sunt, irrita sunt in contractibus bonæ fidei, & stricti iuris. Contractus + bonæ fidei, si dolo malo inuito est, dum quis in hoc circumuentus est, vt contraheret, contractus ipso iure nullius momenti est. Si quid + autem in contractu stricti iuris huiusmodi quod interuenierit, contractus ipso iure valet, & promittentem obligat, sed qui + obligatus est, exceptione doli mali defenditur. De contractibus bonæ fidei hoc traditum est in l. §. eleganter. ff. de dolo. De contractibus stricti iuris traditur. in l. dolo. infr. de vtilib. stipul. Vtriusque generis exempla hæc sunt: Testator iussit heredem suum vendere Titio fundum Tusculanum, aut eum fundum a Titio emere. Postea hanc necessitatem vendendi, in codicillis heredi remisit. Titius legatarius subtractis codicillis petiit ab herede, vt eum fundum sibi venderet, vt testamento iussus est. Heres deceptus testamento, fundum Titio vendidit, quem alioquin venditurus non erat. Emptio ipso iure nulla est. d. l. §. eleganter. Ipso iure ideo, quia lex vult, vnumquemque obligari ex sua venditione aut emtione: non simpliciter, sed cum adiuncto, ex bona fide: secundum hæc verba legis, non intelligitur obligatus esse, qui contra bonam fidem emit, aut vendidit. Proinde + licet ei dicere in lite contestanda, se non teneri ex emto aut vendito. Et quodcumque postea dolum in iudicio allegauerit & probauerit, absolui debet sententia iudicis, qui iudicare + debet ex bona fide. §. in bonæ. Institut. de act. Idem dicemus, si legatarius pariter & heres ignorauerint codicillos. Nam codicillis postea repertis, recte dicet heres, se ex emto non teneri, quia res ipsa in se fraudem habet. Et quamuis legatarius ab initio nihil dolo malo fecerit, tamen tunc dolo facit, cum pergit petere ex ea emtione, quam interuenire ex testamento non oportebat. Et hanc exceptionem non est necesse initio contestari, quia + exceptiones sua sponte insunt bonæ fidei iudiciis, quamuis non contestauerit. l. 3. ff. de rescind. vend. l. huiusmodi. §. qui seruam. ff. de leg. primipil. In stipulatione contraueniet hoc modo: Testator Titio decem legauit, deinde ademit ea codicillis. Legatarius vel legatis vel codicillis subtractis, vel dum ignorat codicillos, impetrauit ab herede, vt heres ea decem stipulanti legatario promitteret. Quod heredem facere ex edicto oportet: quo edicto iubetur heres legatorum nomine satisfacere. Postea reperti sunt codicilli, quibus ademtum legatum apparet. Dicimus: nihilominus stipulationem valere, etiamsi proponatur heres deceptus dolo legatarii vt promitteret. Sed exceptione doli mali consequitur, ne condemnetur. d. l. dolo. infr. de inutilib. stipul. At quid interest, quomodo liberetur, vtrum ipso iure, an exceptione, cum semper in iudicio & bonæ fidei + & stricto, dolum aduersarii allegare & probare oporteat. Nam iudex dolum interuenisse non diuinabat. Et quamuis sciret, tamen non licet interuenisse, ne litem suam faciat. Respondetur. Hoc interest, quod in bonæ fidei iudiciis huius doli contestationem initio iudicii habere non est necesse: at exceptionem hanc contestari oportet, si de iudicio stricto agitur. l. si quidem. l. præsumptione. infr. de except. §. c. Differentia superior ex verbis iuris, quod de his contractibus constitutum est, ducitur. Nam de

emtionem & venditionem & similibus contractibus. bonæ fidei ita ius constitutum est, ex iis obligari vnumquemque ex fide bona. Unde hæc verba in formula iudicii adiciebantur a prætore, teste Cicer. lib. 3. de offic. Quod intelligere licet ex l. quaro. in princ. ff. locati. Ac de stipulatione ita verba iuris erant, quod quisque stipulanti promiserit, id deberi. §. de constitut. Inst. de act. &c. Neque additum est, qui promiserit stipulanti bona fide, secundum hæc verba. Verum est, eum qui deceptus emit aut vendidit, non obligari, quoniam non vendidit aut emit bona fide. Contra: qui promisit, etiam si deceptus promiserit, necesse est tamen eum secundum verba legis obligari, quia quocumque modo promiserit, verum est, cum stipulanti promississe.

Ad L. Sicut. V.

Sicut initio libera potestas unicuique est habendi vel non habendi contractus: ita renuntiare semel constituta obligationi, aduersario non consentiente, nemo potest. Quapropter intelligere debetis, voluntaria obligationi semel vos nexos, ab hac, non consentiente altera parte, de cuius precibus fecistis mentionem, minime posse discedere.

S V M M A R I A.

- 1 Contrahere nemo cogitur.
- 2 Contractus quid?
- 3 Consensus est voluntatis.
- 4 Necessitas contraria est voluntati.
- 5 Obligatio aut fit aperte, aut tacite.
- 6 Obligatio tacita qua? Et item aperta qua?
- 7 Heres cogitur exsequi voluntatem testatoris.
- 8 Emere aut vendere quomodo quis iure communi cogatur? Et quibus in casibus?
- 9 Obligations suscepta, inuito altero ex contrahentibus, renuntiare quando liceat?
- 10 Societas quid?
- 11 Amicum quem fieri inuitum, amicitia repugnat.
- 12 Conuentio inutilis qua?

Dixæ sententiæ hic obseruandæ sunt. Prior est, liberum esse unicuique, ab initio contrahere aut non contrahere: emere aut non emere: vendere aut non vendere. Itaque ut contrahat, neminem cogi. Quæ sententia & alibi sæpe occurrit ut l. inuitum. infra. de contrah. emt. l. reo temere. infra. de iur. delib. Sententiæ ducta est ex definit. contractus. Itaque; ad eam ipsam definit. confirmandam pertinet. Contractus est, et duorum pluriumque placitum & consensus, ut diximus ad tit. si cert. petat. Non est et consensus & placitum nisi volentis. Nec quisquam qui vult, cogitur facere quod vult. 4 Nam necessitas et contraria est voluntati. l. 1. ff. quod metus causa. Sed liberum est contrahere ab initio, id est, cum nondum quis contraxit, aut in hoc se obligauit, ut contraheret. Ceterum qui se in hoc obligauit, ad sententiam sequi pertinet, ut non possit effugere necessitatem, quam sibi intulit. Obligare autem se intelligitur quisque aut aperte, aut tacite. Aperte ut si promiserit stipulanti se quid venditurum, aut emiturum. Tacite duobus modis, vel ex testamento, vel tacita quadam lege contractus. Ex testamento, ut si heres iussus sit a testatore fundum vendere Titio, aut a Titio emere, legatum valet, ita ut cogatur heres aut vendere aut emere, ut est iussus. l. et si ex aquo. ff. de legat. primo. Hoc et ideo facere heres cogitur, quia prius hereditate adeundo tacite cum

legatariis contraxisse intelligitur, & se iis obligasse. l. 3. §. ultimo. ff. quibus ex causis in possess. eatur. Tacita contractus lege idem accidit, cum sociis partem suam rei, quam in re communi habet, vendit. In hac specie: habeo prædium cum socio meo commune, partem meam indiuisam vendidi Titio, ac priusquam traderem, prouocatus sum a socio communi diuidendo iudicio, id est, socius mecum egit communi diuidendo, ut prædium inter nos diuideretur. Iudex in hoc iudicio pro potestate tibi concessa rem transegit ad iudicationem, & mihi partem meam prius vendideram, cogi etiam hanc partem alteram, quæ mihi adiudicata est, emere. l. communi. §. ult. ff. communi diuidund. l. Iulianus. §. idem. Celsus. ff. de action. emt. Non aduersatur hoc superiori sententiæ. Nam et ideo Titius cogitur, partem adiudicatam emere, quia partem meam prius emendo, se in hoc obligauit, ut alteram quoque ex adiudicatione accedentem emeret: non se obligauit aperte verbis, sed obligatio ex natura contractus emtionis intelligitur. Nam emtionem contracta, omne commodum & detrimentum rei venditæ ad emitorem pertinet. l. necessario. ff. de pericul. & commod. rei vend. At quod alteram partem ex adiudicatione accepi, est beneficium & onus partis meæ. Nam propter meam partem illam alteram accipere sum coactus, ut significatur in d. l. con. diuid. §. ult. ff. com. diu. Proinde ut hoc commodum præstare debeo Titio emitore meo, ita illo recusante, si quod detrimentum est in illa accessione, ad illum pertinere debet: quia ita fit, si cogitur a parte accipere eodem præcio. Ergo in iis causis quis cogitur emere aut vendere, sed ideo, quia prius se in eam rem obligauit. Quod si se non obligauit, rata est hæc sententia: unicuique ab initio liberum esse contrahere aut non contrahere, sed hoc iure cõi. Ceterum iure singulari tribus in causis receptum est, ut quis vendere rem suam cogatur, quod sine eius detrimento fiat. Primum dominus iubetur seruum suum vendere, quæ sequius & durius probatur tractare, secundum formam traditam in l. 2. ff. de his qui sui vel al. iu. Itæ dñs serui communis, cogitur partem suam vendere socio suo postulati, si socius seruum velit manumittere. l. 2. infra. de cõi. ser. manumiss. Postremo, si quis sepulcrum habet, nec potest ad id puenire, nisi per prædium vicini, cogitur vicinus extra ordinem ei, qui sepulcrum habet, viam vendere ad sepulcrum. leg. si quis sepul. ff. de relig. & sumtib. funer. Quæ apparent iure singulari constituta esse, nempe libertatis & religionis causa, quibus sine superiore venditione contuli non potest: nec fit dominis iniuria, quibus idoneum pretium præstatur, nec res sua vacat. Altera sententia huius rescripti est: Resemel contracta obligationi suscepta et non licere renuntiare inuito altero ex contrahentibus. Quæ item sententia multis locis tradita est. ut l. de contractu. infra. de rescind. vend. l. in commodat. §. sicuti. ff. in commodati. Et plerisque aliis, qui in gl. citantur. Sententia ducta est ex definit. obligat. &c. Ideo ad huius quoque effectus confirmationem referri debet. Si is qui obligatus est, obstringitur necessitate soluendi, ex definitione obligationis, consequens est, non esse in eius arbitrio, utrum velit soluere necne, quod tamen futurum esset, si liceret ei pro arbitrio a contractu discedere. Sed quod inuito aduersario facere non licet, ut a contracta obligatione

gatione discedatur, hoc aduersario consentiente licet facere rebus integris. l. ademt. ff. de pact. Hæc sententia non tantum perpetua est, sed etiam necessaria, cui tamen quorundam contractuum exempla opponuntur, hæc præcipue. Primum, mandati obligatio, quæ contrahitur, simul atque quis mandatum recipit: contrahitur. n. consensu, & tamen liberum est mandatario mandatum renuntiare mandati, id est, denuntiare illi, nos mandatum non executuros. l. si mandauero. §. ult. ff. mandati. §. mandatum. Inst. de mandato. Respondetur. Hoc non est renuntiare constitutæ obligationi: quia mandatarius mandato suscepto obligatur, sed non præcise, ut mandatum exsequatur, sed ut exsequatur, aut tempestiue renuntietur: ut iisdem locis diserte adiectum est. Ita qui renuntiat mandatum tempestiue, non modo contra obligationem nihil facit, sed maxime præstat, quod erat in obligatione. Similiter opponitur societas. Hæc consensu contrahitur, verum tamen vnus solius ex sociis contrahentibus dissentu, dissoluitur. §. manet. Inst. de societate. l. venire in fin. ff. pro socio. Respondetur idem, quod supra. Qui societatem socio renuntiat, in nouo negotio nondum ccepto, non renuntiat contractæ obligationi, quia nemo ex societate obligatur, ut in societate inuitus maneat. Quod intellectum est ex natura societatis: 10 Nam et societas nihil aliud est, nisi amicitia & fraternitas quadam. l. verum. circa prin. ff. pro socio. Est autem et amicitia & fraternitati repugnans, quæquam inuitum amicum fieri, cum amicitia definiatur voluntatum & studiorum coniunctio. Hic occurritur: Nam etsi nominatim in societate conuenit, ut ne a societate discederet, tamen tempestiue licet discedere, inuito socio. l. si conuenierit. ff. pro socio. Respondetur. Etiam si nominatim adiecta fuerit hæc conuentio: tamen cum renuntietur societati, contra hanc conuentioem non disceditur a contracta obligatione: propterea, quod & conuentio et est inutilis, eoque nullam obligationem parit: 12 Inutilis ideo, quia contra naturam societatis, id est, contra naturam, amicitia & fraternitatis, qualem diximus, societate contineri. Opponitur etiam exemplum contractuum innominatorum. Dedi tibi decem, ut Stychum manumitteres, vel ut Romam ires, placet in iis causis & similib. omnibus permutationibus licere mihi pœnitere, & ex pœnitentia datum repetere, denuntiando tibi ne manumittas, ne Romam eas. l. 3. in princ. l. 5. in princ. ff. de condit. causa data. Respondetur, ne hic quidem renuntio obligationi contractæ, cum peto quod ob causam dedi, causa non secuta. Nam tu mihi obligabar, ut dares, si vellem. Ego tibi non obligor, ut vel dem tibi aliquid, vel ut datum apud te esse patiar. Nam si nulla pactio præcessit, ut tibi darem, contra controuersiam tibi non obligor. Quod si pactio interuenit, tamen ex pacto nudo obligatio non nascitur. l. legem. supr. de pactis. Etsi si ualceretur, tamen non do tibi, nisi hac lege & conditione, ut mihi des. Proinde causa non secuta tibi non obligor. Sic fit, ut datum ex pœnitentia repetendo non intelligar renuntiare obligationi contractæ, quæ nulla contracta est, qua tibi obligor. Postremo opponitur species depositi, ex l. 1. §. pen. ff. depositi: & in eandem sententiam species precarii ex l. cum precario. ff. de precario, ubi si rem apud te deposuero, ut eam mihi

post mortem tuam reddas, placet me statim depositum posse repetere. Idem respondetur de precario, si fundum tibi possidendum precario dederim usque ad Cal. Ianuarii. Respondetur, neque deponentem obligari, ut depositum non repetat, neque eum, qui precarium dedit, ut non repetat precarium. Quin imo contra, & qui depositum accepit, & qui accepit precarium, in hoc obligatur, ut dominis reposcentibus acceptum reddat. Solum in iis causis quæstio hæc est: an is, qui depositum aut precarium accepit, defendi debeat exceptione pacti conuenti, quo conuenit, ut depositum aut precarium ante diem non exigeretur. Nam videtur conuentio ex edicto esse seruanda. l. iurisgent. §. sed cum nulla & §. ait prætor. ff. de pact. Et respondetur in deposito, hanc conuentioem non nocere deponenti. Optima ratione: Quia hic dies adiectus est deponentis causa, non depositarii. Adiectus est enim, ut depositarius cogere tam diu seruare depositum. Quod autem ad precarium attinet, conuentio de re precaria non repetenda naturæ precarii aduersatur, ut significatur in d. l. cum precario. ff. de precario. Quod planius intelligitur, cum dicitur de commodato. infra. commodati.

Ad L. VI. Si in solutum.

Si in solutum nomen debitoris sui, debitor tibi dedit tuus, ac te in rem tuam procuratorem fecit: pignora qua specialiter vel generaliter habes obligata, perseguere. Quod si ab his, quibus fuerant obligata, cum potiores erant, distracta probentur: emtoribus auocari non posse perspicis.

S V M M A R I A.

- 1 Actionis cessæ, vel nominis dati vis.
 - 2 Ius pignoris quibus in rebus consistat?
 - 3 Actio utilis, quomodo differat a persecutione pignoris?
 - 4 Pignoris persecutio aduersus quem competat?
 - 5 Persecutio pignoris quid operetur?
 - 6 Pignoris persecutio aduersus quos non detur.
 - 7 Pignoris persecutio quamdiu competat aduersus possessores?
 - 8 Prescriptionis in pignore præscribendo, iustum tempus quod?
 - 9 Pignoris distractendi ius quod?
 - 10 Persecutionis pignoris transferenda causa.
- Si creditor, vel actiones suas mihi cesserit, vel nomen debitoris ex aliqua causa iusta mihi dederit, diximus ad l. 1. & l. 2. supra. cessæ actionis & nominis dati hanc vim esse, ut mihi utilis actio tribuatur meo nomine aduersus debitorem, & ignorantem, & inuitum. Adicitur hoc rescripto & sequenti, hoc amplius, eius cessionis & dationis hunc effectum esse, ut in me transeat, quidquid ad nomen recte exigendum pertinet. Et breuiter, quidquid & ad petitionem principalis pecuniæ, & ad cautionem nominis pertinet. Proinde si creditor pignus habuit, etiam ius pignoris in me transit. Hoc et ius potissimum in iis duabus rebus consistit, in pignoris persecutione, & eius distractione. Pignoris persecutio differt ab actione et utili, quæ mihi tribuitur. Nam actio hæc utilis, est actio in personam aduersus debitorem solum, de qua dictum est ad l. 1. & 2. supra. Pignoris persecutio est actio in rem, l. pignus. infra. de pign. §. item seruiana. Inst. de act. unde & vindicatio appellatur in lege sequ.

Nam omnes actiones in rem vindicationes appellantur. §. appellamus. *Inst. de act. l. actionum. ff. de obliga. 4* & act. Ideo ꝑ hęc actio non aduersus debitorem est, sed aduersus eos, q. pignora tenēt possidentue, vt est conditio omnium actionum in rem. *d. l. act.* Id significatur in *l. seq. vers. secundo*. Huius ꝑ actionis potestas & exitus hic est, vt qui pignus possident, consenti vel a creditore vel a me, cui nomen datam est, soluere debeāt, quod petitur, aut pignus restituere vel distractionē pati, vt significatur in *d. l. seq. vers. 2. Quod si sus. exponitur in l. si fundus. §. in re iudic. ff. de pign.* Sed hęc actio non aduersus omnes poss. flores datur, nec semper: Non ꝑ datur aduersus eos, qui ab antiquiore creditore pignus emerunt, vt est in *si huius leg. §. l. seq.* Quod apertius traditur in *l. 1. §. roto tit. infr. si antiquior creditor*. Vt puta debitor primo creditori rem aliquam pignori dedit, eandem postea dedit secundo creditori. Hic secundus nomen suum mihi in solutum dedit: non potero pignora persequi aduersus eos, qui a primo creditore pignus emerint: quia is distrahendi ius habuit, distrahendo dominium in emtores translulit. *l. 4. ff. de pignor. act. l. non est nouum. ff. de acqui. rer. dom.* Dominium in emtores translatum inuitis auferri non potest. *l. id quod nostrum. ff. de reg. iu.* Sed etsi possessores pignoris id pignus possident a debitore, aut ab alio, quā antiquiore debitore, tamen ꝑ tam diu competit pignoris persecutio aduersus possessores, quā diu præscriptione temporis tuti non sint. Quid ꝑ si possederint pignus bona fide, 10. annos inter præsentis, 20. inter absentis, præscriptione temporis tuti sunt aduersus creditorem, multo magis aduersus me, qui causam agendi a creditore habeo. *l. 1. §. 2. infr. si aduers. credit. prescript. opponatur.* quæ pars expressa est in *l. seq. in fin.* Vt autem mihi dato nomine in me transit pignoris persecutio, sic & ius distrahendi pignoris, quod ius proprium est creditoris in pignore. *l. 4. de pig. act.* Sed hoc ius iisdem conditionibus in me transfertur, quibus & persecutionem pignoris transferri supra diximus: nempe vt neque aduersus omnes possessores pignus mihi distrahere liceat, neque semper, quod exprimitur in *l. seq. in fin.* Tribuitur mihi persecutio pignoris in hac leg. si creditor nomen suum mihi in solutum dederit, & me in rem suam procuratorem fecerit, id est, mihi mandauerit seu cesserit suas actiones. Nam hęc eadem esse ostendimus supra *ad leg. 1.* Quid? Si nomen suum tantum in solutum dederit, neque mihi mandauerit suas actiones? Respondetur, nihilominus idem iuris futurum est. Nam & nomine in dotē dato, utilis actio in me transit, etiam non mandatis a creditore actionibus. *l. 2. supr. ubi diximus.* Eadē persecutionis pignoris ratio est. Sed & hoc apertius declaratur in *l. seq.* ubi nomine mihi vendito placet pignoris persecutionem mihi bene tribui debere, nullis mandatis amplius actionib. Datur mihi pignoris persecutio in hac l. si nomen mihi datum sit in solutum. Quid si ex alia causa mihi datum erit, veluti donationis, emtionis, dotis, legati? Et apparet ex lege sequenti idem iuris esse, ubi nomine ex causa emtionis trās lato, pignoris persecutio transfertur.

Ad L. VIII. Si a creditore.

Si a creditore nomen comparasti: ea pignora, quæ venditor nominis persequi posset, apud præsidem pro-

uincia vindica. Nam si debitum ex eius persona res tibi obligatas tenentes non transferant: iure comuni pignora distrahere non prohiberis. Sane si creditoribus in ordine pignorum antecedentibus venundantibus, qui possident, comparauerunt, vel longi temporis præscriptione muniti perhibentur: pignorum distrahendorum facultatem te non habere perspicis.

DE hoc rescripto coniunctim diximus cum lege præcedente.

Ad L. VIII. Si quidem.

Si quidem donationis causa ei, quem adfectione patris te dilexisse proponis, tuam accipere pecuniam permisisti: & hanc tuam liberalitatem ille remunerans, te a procuratore suo aliam pecuniam sumere præcepit: rebusque humanis, ante perceptionem fuit exemptus: nec quod dederas, recuperare, cum perfectam habuit donationem: nec quod tibi dari mandauit, nec dum tibi traditum petere potes a procuratore. Quod si mutuo disti, nec a delegato dari nouandi causa stipulatus es: successores eius solutioni parere compellantur.

S V M M A R I A.

- 1 Pecuniam Titio datam, an possim ab eius heredibus repetere, si forte non possim eam consequi, quam me voluit a procuratore suo sumere? Et numero 7.
- 2 Conditio quid?
- 3 Actiones rei persecutoria transeunt in heredes.
- 4 Pecuniam Titio datam, quam me voluit a procuratore suo sumere, utrum eo mortuo, possim a procuratore repetere?
- 5 Actio in personam nulla est aduersus eum, qui obligatus non est.
- 6 Mandatum finitur morte mandantis.
- 8 Heredes eodem iure vtuntur quo defunctus.
- 9 Donatio facta sub conditione, ea deficiente corrui.

DE DI Titio 100. aut, quod idem est, permisi, Titio 100. de meo sumere, & sibi habere, sumsit & sibi habuit. Is vicissim procuratori suo mandauit, vt mihi 100. daret, & mihi permisit ab illo ea sumere. Priusquam perciperem, Titius decessit. Hic duo quæ sita sunt: Primum, an possim ꝑ pecuniam Titio datam repetere ab eius heredibus, si forte non possim eam consequi, quam me voluit a procuratore suo sumere? Hic distinguitur, si donationis causa Titio dedi, nō possum datum repetere, quia donatio perfecta reuocari non potest. *l. cum ancillam. l. si repetendi. supr. de condict. ob. causam datorum.* Si pecuniam illi dedi mutuo, repetere possum ab eius procuratore, si ille mihi delegatus est nouationis causa, id est, si reus mihi datus stipulati mihi eam summam promisit, iuxta formam. *l. 1. §. 3. in fin. infr. de nouat.* De quo dixi ad *l. 2. sup.* Quod si nulla hic nouatio intercessit, repetere possum a Titii heredibus. Nam is Titius ex causa mutui mihi tenebatur condictione certi. Est autem condictio ꝑ actio personalis, qua petitur dari aliquid. *Institution. quibus modis re contra. obligat. in princip.* Hac actio in heredes transit, vt ꝑ actiones omnes rei persecutoria. *l. 1. supra. si certum petetur. l. ultim. infr. de hered. act.* Quoniam ergo pecuniam, quā ego Titio dedi, nō possum re-
3 petere, si donationis causa dedi, hinc secundo loco quæsitum

quæsitum est, an ꝑ possim saltem eam pecuniam a procuratore petere, quam Titius permisit mihi ab illo accipere? Respondetur me eam pecuniam petere non posse a procuratore. Huius rei duplex hęc ratio est: Primum; quia cum procuratore nihil gessi, nihil contraxi, vnde mihi sit obligatus. Quare nec viuo Titio a procuratore petere potui, cū nulla sit actio in ꝑ personam, nisi aduersus eum, qui mihi obligatus est. *§. 1. Instit. de act. l. actionum. ff. de oblig. §. act.* Deinde etsi potuissem, viuo Titio exigere pecuniam hanc a procuratore propter causam mandati, tamen mortuo Titio non possum, quia petendi causa finita esset. Nam mandatum ꝑ morte mandatoris finitur. *§. recte. Inst. mandati.* Vsq; adeo autem verū est, me hanc pecuniam a procuratore inuito exigere non posse, vt nec volens procurator eam pecuniam in me possit transferre, si pecunia sit Titii. Non enim potuit eam alienare, nisi mandato Titii. Mandatum autem morte Titii iam finitum esse diximus. Estque hęc sententia discrete tradita in *l. 2. §. si pecuniam. ff. de probat. §. c. l. pen. vers. quos vero pecunias. ff. si certum petatur.* Sed an non ꝑ possim saltem hanc pecuniam repetere a Titii heredibus, vt voluntati Titii satisfiat? Respondetur. Rescriptum pro certo & confessio habet, me a Titii heredibus hanc pecuniam petere non posse: quia Titius permittendo mihi hanc pecuniam sumere, mecum nihil contraxit, ideoque mihi non est obligatus. Quare nec eius heredes mihi teneri possunt, quoniam eodem ꝑ iure vtantur, quo defunctus. *l. qui in ius l. heredem. ff. de reg. iur.* Et ob hanc causam consulto responsum est, me non posse hanc pecuniam petere a procuratore, quia nulla est dubitatio, quin si possem petere, possim tantum a procuratore. Hoc loco opponitur Constitutio Iustiniani de facto donationis, in *l. si quis argentum. in princ. §. §. in vero, sed §. c. infr. de donat.* Vbi placet, solam pactionem eius, qui dicit, se aliquid donare, seruandam esse, quamuis donator nihil tum tradiderit. Et quemadmodum ea pactio seruatur aduersus Titium: sic morte Titii, aut donatarii non finitur, vt discrete scriptum est in *l. illam, eodem titulo. de donat.* Respondetur. Hic donati onulla est, & ideo species ad constitutionem Iustiniani nō pertinet. Multum enim interest, vtrū quis dicat, se mihi donare pecuniam suam, quæ est apud procuratorem eius, an vero simpliciter dicat, se mihi promittere, vt illam pecuniam a procuratore eius accipiam. Qui dicit, se donare, statim rem confert voluntate sua, & donationem perficit. Qui dicit, se permittere, vt sumam, intelligitur, mihi in præsentia donare, sed donationem conferre in id tempus, cum pecuniam acceperim, siue donare sub conditione, si pecuniam illam acceperim. Quapropter conditione ꝑ ea deficiente, nulla donatio est. Quod significatur in *d. l. 2. §. si pecuniam. ff. de donat.* Porro hęc conditio deficit morte Titii: quia procurator si volet, nō dabit, etsi dederit tamen dominium non transfert: quia potestas alienandi, quæ illi facta erat, morte Titii domini finita est. Quare nihil neque in hoc rescripto, neque in *d. l. 2. §. si pecuniam emendatur constitutionibus illis Iustiniani. l. si quis arg. §. l. illam. infr. de donat.*

Ad L. IX. Negantes.

Negantes debitores non oportet armata vi terreri: sed petitor quidem non implente suam intentionem

vel exceptione submoto, absolui: conuictos autem condemnari, ac iuris remediis ad solutionem urgeri conuenit.

S V M M A R I A.

- 1 Iuris ordo quibus in rebus consistat?
- 2 Sententia iudicis duo continere debet.
- 3 Actor quando actione submoueri possit?
- 4 Reus exceptionem, actor intentionem probare debet.
- 5 Reus ubi actor?
- 6 Reus quando absoluendus?
- 7 Reus quando condemnandus?
- 8 Ordo in rebus pignori capiendis.
- 9 Creditor pignus habens, duas habet actiones.

RATIO iuris nostri aduersus inuitos obtinendi hic paucis expressa est: Vos nobis aliquid debere dicimus, ab iis negantibus, vero exigendum non est, quod petimus, sed actionibus, cum illis experiendum est, id est, iure, iudicioque, seu iuris ordine. *l. exstat. ff. quod metus causa.* vt cum illi rite condemnati erunt, tum remediis iuris ad solutionem urgeantur, vt hic traditur. Iuris ꝑ ordo tribus iis in rebus ponitur, in *l. 1. infr. de exsecr. rei iudicata*, vt actor aduersus debitorem actiones suas dirigat. Secundum, vt re & lite apud iudicē audita, is de causa diligenter cognoscat. Tertium, vt causa cognita, sententiam ferat de re controuersa, de quib. plura diximus in *d. l. fin. actum. supr. ad inscriptionem.* Sententia iudicis, quid ꝑ continere debeat, hic comprehensum est. Debet autem hoc, vt iudex vel reum absoluat, vel condemnet. *l. 1. ff. de re iudic.* Sed absoluere debet hæc conditione, si actor intentionem suam non probet. *l. qui accusare. supr. de edendo.* vel si probet quidem, sed ꝑ exceptione submoueat, vt hic adiectum est. Quod ita fit, si reus exceptione litis initio opposita & contestata, quod in strictis iudiciis facere necesse est, postea eam exceptionem probet. *l. prescript. l. si quidem. infr. de except. §. c.* Ceterum ꝑ exceptionem reus probare debet: idem, vt actor intentionem. Nam ꝑ reus in exceptione actor est. *l. in exceptionibus. ff. de probat.* Exceptione probata ꝑ reum absolui necesse est; quia æquitate exceptionis declaratur, iniquam esse petitionem, etsi summo iure constituta est. *§. 1. §. seq. Inst. de except.* Si actor intentionem suam probat, neque ꝑ reus exceptione defenditur, vt diximus, tum reum conuictum, condemnare sententia iudicis oportet. Aduersus condemnatum iuris remedia, quæ hic commemorantur, hæc sunt, vt tempore ad iudicatum faciendum transacto, magistratus iubeat res debitoris pignori capi, & publice distrahi per apparitores, vt inde iudicatis satisfiat. *d. l. 1. infr. de except. rei iud.* In iis ꝑ rebus pignori capiendis, quis sit ordo declaratur in *l. a diuo Pio. §. in vendit. ff. de rei iud.*

Ad L. X. Aduersus.

Aduersus debitorem electis pignoribus personalis actio non tollitur: sed eo, quod de pretio seruari potuit, in debitum computato, de residuo manet integra.

S V M M A R I A.

- 1 Creditor, si omissa personali actione, aduersus debitorem maluerit actione in rem de pignore agere, an eo facto, personalis actio sublata sit?
- 2 Personalis actio de quo competat?

3 Creditor pignus idoneum accipiendo, an non videatur pignore contentus esse debere.

4 Pignus ad quid datur?

QUI duas actiones habet, eiusdem rei nomine, vna electa, altera tollitur, l. quod in herede. §. 1. ff. de Tributoria. Creditorem, cui pignus datum est, constat duas actiones habere, debiti obtinendi causa, actionem in personam, & actionem in rem de pignore: de quibus dicitur ad l. ult. infr. Hinc dubitatum est, si creditor omissa personali act. aduersus debitorem, maluerit actionem in rem de pignore agere, an eo facta personalis actio sublata sit? Vt, si forte pignus idoneum non fuerit, omittat creditor ex actionem reliquæ quantitatis, in qua pignus non sufficit? Quod superiori sententiæ consequenter videri poterat. Et placuit, hæc electione personalem actionem non tolli: de quo hic cautum est. Idem in l. quamuis pers. infr. de pignor. Nō aduersatur, quod supra diximus, vna actione electa, alteram tolli: quæ eiusdem rei nomine cōpetat. Nam diuersum ius est, cum duæ actiones diuersarum rerum nomine cōpetunt, harum vnus electio nunquam alteram confumit. l. si profure. §. 1. ff. de condit. furtiuæ. l. 2. ff. de pr. delict. Tales sunt autem hæ actiones, personalis, & actio in rem de pignore. Nā personalis competit de eo quod debetur: pignoris persecutio de pignore est. Verumtamen ne quis hic sic erret, intelligendum est, tametsi hæ actiones ab initio res diuersas persequuntur, tū earum finem summum, rem vnā continere, nempe hanc, vt creditori pecunia debita solvatur. Nam pignus non ob aliud datur, quam vt creditori de debito cautum sit. §. ult. quib. mo. re contrah. obl. Hac de causa si creditor pignus persecutus, ex eius distractione aliquid consecutus erit, non poterit personali actione totum debitum persequi, quod initio fuit, sed quod actione hypothecaria persecutus est, id in debitum imputabit. Idque est, quod hoc loco subiicitur, ne putemus, sic has actiones de diuersis reb. competere, vt simul & pignus consequi & vendere, & simul debitum persequi possimus. Et generaliter probandum est, quidquid creditor ex pignore consecutus est, id debitum eatenus exonerat. l. 1. §. l. 2. infr. de pign. act. Sed an non videtur creditor pignus non idoneum accipiendo, videri pignore contentus esse debere? quod quis probandum esse dixerit, exemplo eius creditoris, qui admisit alium debitorem sibi delegatum. Nā si minus idoneum admisit, tamen videtur bonum nomen fecisse, qui admisit, & eo contentus esse debet. l. interit. §. adesse. ff. mandati. Et placuit, creditorem non ideo amittere exactionem debitæ quantitatis, in quam pignus non sufficit. l. 1. infr. de pign. l. creditor. ff. si certum pet. Et merito. Nam si creditor nullum pignus accepisset, totum debitum iure suo persequi potuisset. Multo igitur magis poterit, si pignus acceperit quamuis nō idoneum. Nam si pignus datur, vt adiciat obligationi. l. 4. §. si ex confess. ff. de re iud. Non igitur, vt detrahat. Item pignus datur, vt creditori magis cautum sit. d. §. ult. quib. mo. re. contrah. obl. Nō igitur, vt noceat creditori. Nec similis est causa debitoris non idonei, creditori delegati. Nam debitor delegatur creditori solutionis causa, seu satisfactionis, nempe, vt debitor, qui debebat, liberetur, alium debitorem vice sua dando. Creditor hac consensione debitorem suum liberare potuit, quia aliud pro alio solutum est, voluntate eius. At pignus

non datur pro debito obligationis tollendæ causa, sed magis confirmandæ. Proinde obligationem confirmabit, non minuet, proderit non nocebit.

Ad L. XI. Nimia.

Nimia credulitate circumuenta es, cum, quod colonis in rem suam mutuo dedisti, a domino prædii possulare posse credidisti: nec ad eum obligandum, actorem ipsius adiunxat te presentia.

SUMMARI A.

- 1 Actio in personam cui competat? Et in quem?
- 2 Dominus prædii quomodo obligetur, si cum colonis contrahat?

CUM colonis mutuum pecuniam dedi, cum iis contraxi, eoque mihi obligantur, ex causa mutui. Cum domino prædii, cuius coloni erant, nihil contraxi, nihil negotii gessi, ideo dominum obligatum non habeo. Hinc fit, quod hic traditur: aduersus colonos actionem habeo conditionem certi, huius mutui nomine: aduersus dominum prædii nullam: quia omnis actio in personam competit aduersus eum, qui obligatus est, non aduersus alios. §. 1. Inst. de oblig. l. act. ff. de obl. & act. Quod dixi, pecunia colonis mutuo data dominum prædii mihi non teneri, sic accipiendum est, si colonis mutuum dedi in rem ipsorum, non in rem domini prædii, vt hic adiectum est. Nam si in rem domini dedi, & pecunia reuera in utilitatem domini versa est, dominus is mihi obligatur, negotiorum gestorum actione, coloni non obligantur. l. si pupilli. §. 1. ff. de neg. gest.

Ad L. XII. Ob as.

Ob as alienum seruire liberos creditoribus, iura compelli non patiuntur.

SUMMARI A.

- 1 Nemo ob as alienum seruire cogitur.
- 2 As alienum quid?
- 3 Obligationis effectus quis?
- 4 Remedia iuris ad obtinendum nostrum debitore condemnato, qua sint?
- 5 Debitor, qui non est soluendo, comiciendus est in carcerem.
- 6 Debitor bonis cedendo carcerem euitat.
- 7 Serui non possunt stare in iudicio.
- 8 Generi per speciem derogatur.

AVLUS Gellius lib. 20. c. 1. refert legem 12. tab. quæ cautum erat, vt si intra tempora iudicatis constituta debitores nō satisfecissent creditoribus, postea adiret in seruitutem creditoribus. Hoc ius pridem abrogatum esse, vel aliis legibus, vel tacito cōsensu populi, hoc rescripto declaratur. Ait enim iura etiam vetera non pati, vt quisquam ob as alienum cogatur seruire. As alienum est id, quod nos aliis debemus. l. cedere. §. as alienum. ff. de verb. sign. Idque intelligit partim ex definitione obligati, partim ex iis remediis, quæ cōfirmantur in l. negant. sup. Obligatio si nihil aliud efficit, nisi vt cogatur quis, vt necesse habeat, soluere quod debet. Debet autem quis as alienum, non seruitutem sui. Deinde, cum debitor condemnatus est, hæc sunt remedia iuris ad nostrum obtinendum, vt iussa magistratus pignora capiantur, & distrahantur: in quibus nihil est de debi-

de debitore addendo. Quid si debitor nihil habebit in bonis, quod capiatur? Hic nihil amplius mansit ex leg. 12. tabul. quam vt possit debitor conici in carcerem, hac tamen lege, vt tributum sit illi bonis cedere, & bonis cedendo carcerem euitat. l. 1. infra. qui bonis. cedere poss. Ex his efficitur aduersus debitorem non soluentem nullum locum relinqui eius seruituti, siue additioni eius in seruitutem. Vna species huic loco opponitur. Nam si quis seruum redemerit ab hostibus, placet redemptum posse ad redimentum retineri pignoris loco, velut seruum, donec pretium soluerit, aut per quinquennium seruerit redemptori, vt ex operis quinquennii possit redemptori satisfieri. l. qui testamento. §. potestatis. ff. qui testamen. facere poss. l. ultim. infra. de postl. reuers. Duo sunt in promptu, quæ hic respondeamus: Primum, hanc speciem huic legi non aduersari, quia species ad definitionem & verba legis non pertineat. Hic enim dicitur, neminem compelli seruire ob as alienum. At cum seruus redemptus est ab hostibus, & retinetur pignoris loco, donec pretium soluat, non retinetur ob as alienum. Id est, ob eam pecuniam, quam debuerit redemptori. Nam redemptori nihil debuit, propterea quod redemptor redemit, tum, cum hic seruus esset. Cum si seruo iure civili nulla actio nascitur. l. seru. ff. de obl. & act. Cur ergo, quærat aliquis, pretium redemptionis ab illo exigitur? Respondetur. Non exigitur, sed defertur ei conditio, vt si velit liber plane esse, pretium præstet. Ita volens præstat, non necessitate obligationis. Sed, vt quis concedat pretium hoc tanquam debitum solui, & ob hoc debitum retineri redemptum in seruitute, tamen nihil ea species huic loco aduersatur. Nam hic regula generalis traditur, a qua nominatim excipitur illa species, in d. l. ultim. infra. de postl. reuers. & additur exceptionis ratio propter utilitatem publicam: In toto iure generi per speciem derogatur, id est, generalibus sententiis iuris exceptiones alio loco traditæ non contineri intelliguntur. l. in toto. ff. de reg. iur.

Ad Authent. Imo.

Imo a debito creditor cadit, tantundem dando vel retento, vel eius parentibus: ipso quoque creditore corporalibus penis subdendo.

SUMMARI A.

- 1 Seruire ob debitum nemo cogitur.

SENTENTIA hæc perpetua est: si de iure quæritur, neminem ob debitum cogi seruire. Quid si cōtrarius aliquis cogat aliquem seruire, veluti debitorem aut filios debitoris sui, vel apud se retinendo, vel operas locando, vel eos pignorando: est hæc pecunia, quæ hic comprehensa est, & in Nouella. Vnde hic locus sumitur. Nouell. vt nulli iudicium. §. quia vero.

Ad L. penult.

Eum, cui mutuum dedisti pecuniam, ad absolutionem urgere competenti debes actione. Nam aduersus negotiatores, quos ex mercibus pecunias abstulisse tuo debitori proponis, nullam habes actionem.

SUMMARI A.

- 1 Debitores debitoris mei mihi nihil obligantur.
- CUM si debitoribus debitoris mei nihil contraxi, nihil gessi, vnde ille priuatim mihi obligetur.

Proinde, cum debitoribus meis agere possum: cum debitoribus debitoris non possum. Quoniam, vt diximus ad l. nimia. supr. non est actio in personam, nisi aduersus eum, qui mihi obligatus est, de quo plura dicentur, sub titulo quando fisco. vel priu. infr.

Ad L. ult. cum Auth. seq.

Est in arbitrio vestro, personali debitoris heredes actione, an eum, qui ab his distracta sibi que tradita pignora tenet, in rem Seruiana, si non longi temporis præscriptione munitus sit, an utrosque conueniat.

Auth. ex Nouell. 4. c. 3.

Sed hodie nouo iure prius conueniendi sunt omnes fideiussores, & mandatores, & sponsores, quam ad pignorum perueniatur possessores.

SUMMARI A.

- 1 Creditori, quæ actiones debiti obtinendi causa competant?
- 2 Actionis in personam varia nomina.
- 3 Actio de pignore quomodo vocetur?
- 4 Actio pignoris aduersus quem datur?
- 5 Creditor an possit omisso debitore persequi pignora?
- 6 Creditor cum debitore, suo arbitratu experiri potest.
- 7 Res litigiosa quid sit?
- 8 Distinctio necessaria in electione pignoris persequendi.

CREDITORI, cui res pignori obligata est, duæ competunt actiones debiti obtinendi causa, actio in pers. aduersus debitorem, & heredes eius; & actio de pignore, quæ in rem est. l. pignoris. infr. de pignoribus. Actio si in personam, vt ex variis causis nasci potest, ita varie ex vnaquaque causa nomen habet, vt vendendi, emti, locati, conducti, pro socio, mandati. Sic enim ex contractibus nomina sunt actionum. l. 1. §. 3. de præscriptis verb. Actio si de pignore vno nomine appellatur, ex re hypothecaria, ex auctore Seruiana, de rebus coloni, de ceteris rebus, Q. Seruiana: quia ad exemplum Seruianæ introducta est. §. item serui. Instit. de act. Vnde & utilis Seruiana dicitur, l. 1. infr. de precario. l. 1. in princip. & §. cum prædium. ff. de pignoribus. Eadem contenta hac subtili differentia interdum absolute dicitur Seruiana, vt hoc loco, & in l. 4. ff. de pignor. Hæc, vt in rem est, ita datur aduersus pignoris possessorem. l. si fundus. §. in vindic. ff. de pignoribus. Nec refert, vtrum sit is debitor, an vero extranei possessores. Nam & ii tenentur hac actione, quamuis rem a debitore, eodemque domino emerint, & traditam acceperint: quoniam debitor nullo suo facto aut alienatione, creditoris conditionem deteriorem in pignore facere potest. l. distractis. l. debitorem. infr. de pignor. Et hoc ita est, nisi possessores præscriptione longi temporis tuti sint. l. prima & secunda. infra si aduers. creditor. præscriptio opponatur. Hac vtraque actione constituta quæsitum est de electione, an possit si creditor omisso debitore, seu omissa actione, aut personali, aut Seruiana aduersus debitores, etiam extraneos, persequi pignora? Et olim placebat posse. Quod ius in hac lege traditur, & leg. prima. l. persecut. infra. de pignoribus.

Quod postea mutatum est a Iustiano. *Novell. 4. de fideiussor. §. sed neque.* Vbi constituit, non prius perueniri posse ad pignorum possessores, quam conuenio debitori principali, deinde ordine fideiussoribus & mandatoribus, & horum omnium discussis facultatibus, constituitur creditorem suum consequi non potuisse. Cui constitutioni contraria videtur eiusdem Iustiani constitutio. *Novell. de litigiosis. §. ab hoc autem.* Vbi diserte cautum est, licere debitori hypothecas, quas dederit, pro arbitrio suo vendere, & ratam esse venditionem, si ex pretio satisfecerit creditori, sin minus, licere creditori eadem hypothecas vindicare. Vbi apparet, permitti creditori vindicare rem a debitore, qui iam hypothecam non possidet, sed ab emtore, in quem hypotheca translata est. Et certe cauere de debitore stultum esset, cum nemo vnquam dubitauerit, quin creditor suo arbitratu cum debitore possit experiri. Apparet & illud ex verbis, *creditor ab emtore hypothecam vindicare posse*, etiam nondum prius discussis debitoris aut fideiussorum facultatibus. Nam sine alia conditione vindicatio creditori illic datur: vt appareat, nullam solutionem ex his, quæ ab Accursio & hic & illo loco offeruntur, veram esse: Vera est sententia, quam Bart. refert & probat in *Auth. hoc si creditor. infr. de pign. existimantium in d. Nouell. de litig.* Iustianum constituere de hypothecis, de quibus lis inter debitorem & creditorem moueri cœperat, conuentione iudiciali. De his queritur, *an liceat debitori eas vendere?* Mouet dubitationem, quod non licet possessori rem litigiosam, id est, de qua lis illi moueri cœpit, vendere. Quod ius ad hypothecas, de quibus controuersia est, videtur pertinere. Et Iustianus de iis cauere, in hypothecis hoc ius se concedere, vt quamuis de his controuersia moueri cœperit inter debitorem & creditorem, liceat nihilominus eas debitori iure suo pro arbitrio distrahere, vt rata sit venditio: hac lege tamē, vt nisi ex pretio satis fecerit creditori, liceat creditori eas vindicando persequi ab emtore. Sed hic opponuntur verba Constitutionis. Nam simpliciter Iustianus loquitur de hypothecis, nec addidit, de quibus lis inter debitorem & creditorem mota sit? Respondeo. Etsi hæc verba aperte non adiecit, tamen satis intelliguntur ex eo, quod dicit, se a superiore litigioso verbo hypothecas excipere. Durius definierat Iustianus litigiosam rem esse, de qua lis inter possessorem & actorem moueri cœperat. Ab hac definitione postea dicit se excipere hypothecas. Male aliquid excipit ex regula, nisi quod verbis regulæ continetur. *argum. in l. regula. 1. ff. de reg. iur.* Quare cum dicitur, a superiore definitione se excipere hypothecas, vi ipsa hoc dicere intelligitur, se excipere hypothecas, de quibus lis mota erat, inter debitorem & creditorem. Nam regula præcesserat de his rebus, de quibus lis moueri cœperat. Ex quo responso constituitur hæc distinctio ex constitutionibus Iustiani, circa electionem pignoris persequendi, vt si quidem res hypothecæ data peruenit ad extraneos possessores, priusquam lis de ea moueatur inter debitorem & creditorem, possessores pignoris conueniri non possint, nisi ordine discussis facultatibus debitoris & fideiussorum. Idem iuris est, si postquam lis moueri de hypotheca cœperat, debitor eam vendidit, & ex pretio creditoti

satisfecit. Quod si lite iam ei mota rem distraherit, neque ex pretio soluit creditori, ius antiquum manet, vt liceat creditori pro arbitrio, aut cum debitore experiri, vt ante, aut pignora a possessoribus quibuslibet persequi.

AD TIT. XI. VT ACTIONES ET AB HEREDIBVS, ET CONTRA HEREDES INCIPIANT.

L. unica. Cum stipulationes.

Cum stipulationes, & legata, & alios contractus post mortem compositos, antiquitas quidem respuebat, nos autem pro communi hominum utilitate recipimus: consentaneum erat, etiam illam regulam, qua vetustas utebatur, more humano emendare. Ab heredibus enim incipere actiones, vel contra heredes, veteres non concedebant, contemplatione stipulationum, ceterarumque causarum post mortem conceptarum. Sed nobis necesse est, ne prioris vitii materiam relinquamus, & ipsam regulam de medio tollere, vt liceat & ab heredibus, & contra heredes incipere actiones & obligationes: ne propter nimiam subtilitatem verborum latitudo voluntatis contrahentium impediatur.

S Y M M A R I A.

- 1 Legata post mortem heredis vel legatarii relinquere nequeunt.
- 2 Impossibile nulla obligatio.
- 3 Heres & defunctus, pro vna persona habentur.
- 4 In stipulatione ambigua ea interpretatio capienda, qua sit, vt valeat.
- 5 In stipulationibus semper sequendum id, quod actum est.
- 6 Stipulatio in diem statim parit obligationem.
- 7 Conditione pendente, neque obligatio, neque actio nascitur.
- 8 Vitiosum initio, tractu temporis conualescere non potest.
- 9 Actiones ab heredibus & contra heredes quando incipere possunt. Et per totum titulum.

VETERES, quorum sententia ante Iustianum obtinebat, improbabant stipulationes post mortem stipulatoris aut promissoris conceptas, id est, quibus aut quis stipularetur sibi dari post mortem suam, aut quis promitteret se daturum, post mortem suam: absurdum rati & contra naturam, vt vel detur mortuo, vel det mortuus. *§. post mortem. Inst. de inutilibus stip.* In eadem causa habebantur legata & relicta post mortem vel heredis vel legatarii. *§. post mortem. Inst. de leg.* Iustianus hic tñ introducebatur hæc regula, quæ itidē pro iure certo obtinebat, in huiusmodi stipulationibus, & legatis actiones ab heredibus, aut contra heredes incipere non posse: Id enim conseq. est, si in persona decessorum stipulatio non constitit. Iustianus hoc ius vtrumque sustulit. Ac primum stipulationes omnes huiusmodi & legata post mortem concepta recepit. *l. scrupulosum. infr. de inutilibus stipul.* Ex qua constitutione sunt illi paragraphi duo, quos supra citauimus, (post mortem. *Inst. de leg.*) Restabat regula superior, quam illa constitutione non attigerat. Itaque ne quis ea regula etiamnum impediatur, eam quoque sustulit, quod hac lege factum est. Ita vtroque

que iure superiore sublato hic constituit in vniuersum actiones ab heredibus, & contra heredes incipere posse. Quidquid hic Iustianus constituit, non videtur eius constitutio defendi posse. Primo ratione, quominus aut naturæ aduersetur, aut conuentioni contrahentium, ac proinde manifestis regulis iuris, & æquitatis. Primum: Non videntur eiusmodi stipulationes, quales diximus, per rerum naturam consistere posse, multoque minus per regulas iuris. Ius certum est, quoties aliquid promittitur, quod natura dari fieriue non potest, toties stipulationem esse inutilem, quia est impossibile. Hæc regula iuris, impossibilem nulla obligatio est. *l. stipulor. ff. de verb. obligat. l. impossibile. ff. de regulis iuris.* Tales sunt autem stipulationes, de quibus agitur. Proinde certo iure inutiles, vt nec vlla constitutione vtilis fieri possint aut debeant. Esse impossibiles liquet. Nam, qui stipulatur sibi dari post mortem suam, & stipulatur sibi dari mortuo, & qui promittit se post mortem suam daturum, promittit se mortuum daturum. Quorum vtrumque per rerum naturam fieri non potest. Non enim magis aut mortuo dari, aut mortuus dare potest, quam mortuus promissus potest dari, qui tamen si promissus sit, constat, stipulationem vt impossibilem, nullius esse momenti. *l. si homo. ff. de verb. obligat.* Respondetur. Si a persona stipulatoris & promissoris non receditur, in iis stipulationibus sine dubio stipulatio est impossibilis. Neque enim, vt dixi mortuo dari potest, aut mortuus dare, sed si mortuo non datur, dabitur eius heredi, si mortuus non dat, dabit eius heres. Horum vtrumque per rerum naturam fieri potest: proinde ex heredum persona stipulatio est possibilis, eoque vtilis. Sed hic nobis occurritur. Nam conuentio refragatur, quo minus stipulatio valeat ex persona heredum, seu quo minus datio ab horum persona incipiat. Ex omni contractu nulla obligatio esse potest sine conuentione. *lex prima. §. primo. ff. de pact.* At in iis stipulationibus, cum quis stipulatur sibi dari post mortem suam, conuentio est, vt detur stipulatori, non heredi, & cum quis promittit, se daturum post mortem suam, conuentio est, vt promissor det, non heres eius. Proinde contra conuentionem neque heredi stipulatoris primum dabitur, neque heres promissoris primum dat. Respondetur. Hæc ita sunt secundum subtilitatem verborum, ceterum mens & sententia contrahentium, vt stipulatoris heredi detur, & promissoris heres det. Hanc sententiam in stipulatione sequemur contemtis verbis. Et hanc rationem indicat Iustianus in fine huius legis, vbi dicit: *se non pati, vt propter subtilitatem verborum voluntates contrahentium impediatur.* Sed hæc voluntas & sententia contrahentium nobis demonstranda est, quin introduci videtur præter verba, sic autem facile demonstratur. Hoc omnino mihi post mortem meam dabis, est ambigua. Potest enim sic intelligi, vt mihi ipsi des. Potest et sic accipi, vt mihi des in persona heredis mei. Nam cum heredi meo dabis mihi ipsi dare videberis, propterea quod definitione iuris certa placuit, heredis & eadem esse personam & defuncti. *Novell. de iureiurando prestito a moriente cura medicorum.*

4 Regula iuris: Quotiescunque stipulatio ambigua

est, eam interpretationem capiendam esse, qua sit, vt stipulatio valeat, non autem sit inutilis: quia hæc mens est contrahentium, qui si nihil agere voluissent, stipulati omnino non esset. *l. quoties. ff. de rebus duobus.* Et generaliter traditur. In stipulationibus semper sequendum esse, id quod actum est. *l. semper in stipul. ff. de reg. iur.* Et ne cui noua videatur hæc constitutio & interpretatio Iustiani, idem etiam veteribus illis placebat in fideicommissis. Nam si heres restitutus aut legitimus rogatus sit, hereditatem restituere post mortem suam, omnes consentiebant, fideicommissum esse vtile, & mortuo herede institutionem incumbere eius heredi. *lege heredi meo. in princip. & §. primo. l. deducta. §. hereditatem, & §. cum autem. ff. ad Trebellianum.* Quod non alia de causa recipiebatur, quam quod intelligeretur, hanc esse sententiam de mente testatoris, non vt heres mortuus ipse met restitueret, quod fieri non potest, sed vt restitueret eius heres. Quam sententiam si in fideicommissis esse dicimus, cur non admitteremus & in legatis? Cur non item & in stipulationibus, cum in omnibus iis causis eadem esse verba appareat. Recte igitur Iustianus totum illud ius superius mutauit.

Sed verba Iustiani expendenda sunt, ne secus accepta, quam oportet, in aliquâ reprehensione, & repugnationem incidant. Ait: Actiones ab heredibus, & contra heredes incipere non potuisse. Sed addita contemplatione stipulationum & similibus causarum post mortem conceptarum. Recte hoc posterius addidit. Nam extra has causas etiam iure veteri actiones ab heredibus, & contra heredes incipere potuerunt, quod fit in stipulationibus in diem conceptis & conditionalibus. Nam & cum quid in diem promissum est, statim nascitur obligatio. Sed actio non antequam dies venerit. Nam ante peti non potest. *§. in diem. Institution. de verb. obligat. l. centesimis, in princip. l. cum, qui Calendis. §. primo. ff. de verb. obligat.* Et tamen si ante diem stipulator decederet, heredi eius actio acquiritur, & si promissor ante diem decedat, heres eius tenetur, vt det. *l. ad diem. ff. de verb. obligat.* Similiter & pendente conditione neque obligatio neque actio illa nascitur. *leg. cedere. ff. de verbo. significat.* Et tamen siue stipulator siue promissor pendente conditione decedat, spes est debitum iri, eaq; spes ad heredes transmittitur, vt scilicet conditione impleta & stipulatoris heredi datum sit, & promissoris heres dare debeat. *§. ex conditionali. Institution. de verb. obligat.* Ex quo intelligimus, in iis causis actiones ab heredibus & contra heredes incipere, etiam iure veteri; sed non aduersatur huic constitutioni, in qua id non negatur. Obseruandum est & illud, quod Iustianus ait, *licere actiones ab heredibus, & contra heredes incipere*: non dicit actiones omnes ab heredibus & contra heredes incipere, sed incipere posse: quia possunt aliquando, non semper. Quod si diceretur, actiones ab heredibus, & contra heredes incipere, falsissima esset sententia. Nam si tibi promiserim, vt hominem occidas, & occideris, non obligor. *lege generaliter. ff. de verb. obligat.* neque te mortuo heredibus tuis obligabor, neque me mortuo heredes mei tibi tenebuntur.

Aburdum enim plus heredibus suis tribui, quam tibi, plus heredes meos debere, quam defunctum, cū heredes nihil amplius, quam in locum defuncti succedunt. *l. qui in ius. l. heredem. ff. de regulis iuris. l. hered. eodem.* Huc pertinet regula iuris. Quod initio + vitiosum est, tractu temporis conualefcere non potest. *l. quod initio. ff. de regulis iuris.* Item: In legatis conditionalibus eueniet, vt si pendente conditione legatarius decedat, quemadmodum legatario nihil debitum fuit, sic nec debeatur legatarii heredibus, vt non possit actio ab heredibus legatarii incipere. *l. quarta. l. quinta. ff. quando dies legati cedit.* Quando igitur intelligemus, posse actiones + ab heredibus & contra heredes incipere ex hac constitutione? Respondetur ex iis, quæ propofita sunt hoc loco, nempe cum stipulatio ab initio iure constitit, & nihil amplius obstat, quam dilatio, qua obligatio in mortem dilata est, vel stipulatoris vel promissoris. Quæstioni huius rescripti locus est, cum agitur de hereditariis actionibus. Nam in iis actionibus, hæc regula certi iuris traditur: Quæ actiones alicui, aut in aliquem, competunt, hæc heredibus dantur, & in heredes transeunt a defuncto. Quid si actiones non consisterint in persona defuncti, an ab heredibus incipere poterunt, & contra heredes? Poterunt in iis causis, de quibus hic agitur, secundum ea, quæ exposuimus. Ex quo apparet, hunc titulum esse appendicem tituli de hereditariis actionibus, infra, & ei titulo conuenienter subiici debere, & posse,

**AD TITVLVM XII. NE
VXOR PRO MARITO, VEL
MATER PRO VXORE, VEL
mater pro filio conueniatur.**

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 Continuatio huius tituli, & sequentium.
- 2 Actio in personam, semper est aduersus eum, qui nobis obligatus est.
- 3 Alius, an ex persona alicuius debitoris, non possit conueniri?
- 4 Nemo ex alterius persona conueniri potest.
- 5 Vxor ex contractu mariti conueniri non potest. Et num. 7.
- 6 Persona, qua nam pro aliis conueniri possint?
- 7 Maritus pro vxore, mater pro filia, pater pro filio, filius pro patre, libertus pro patrono, aut seruus pro domino, nec maritus pro vxore conueniri possunt. Et num. 9.
- 8 Mulier, pro alterius obligatione, conueniri non potest.
- 9 Dominus, qui institorem negotiationi præposuit, tenetur ex contractu institoris in solidum.
- 10 Debitoribus debitoris nostri, quando conueniri possunt?
- 11 Heredes ex persona defuncti tenentur.
- 12 Nemo ex alterius contractu obligari potest.

H Istitulis sex sequentibus tractatur locus communis + de actione in personam, aduersus

quem actio in personam competat. Seu, quod idem valet, quis ex contractu aut maleficio aliquo conueniri possit. Quæstio nascitur ex hoc principio, quo constituitur: *Actio in + personam esse semper aduersus eum, qui nobis obligatus est.* Quod traditur in §. prima. Institution. de act. & l. act. ff. de obligat. & act. Ad huius principii explicationem quæstio hæc introducitur: *An + ex persona alicuius debitoris alius non possit conueniri?* qui locus exponitur his sex titulis, vt dixi, contineturque hic locus vna definitione cum suis exceptionibus. Definitio sit hæc, quæ traditur in lege tertia. infra. hoc titulo. & in lege prima. infra. titulo sequente. Ex persona alterius + nemo conueniri potest, nemo obligatur, eoque nec conueniri, aut inquietari potest, neque ipse, neque res eius. Definitio ducta ex superiori principio. Hæc regula generalis est, siue causa, ex qua agitur, spectetur, siue persona eius, qui agit, siue persona eius, qui conuenitur. Ex persona alterius nemo conueniri potest, quacunq; ex causa agatur. Exempli gratia: Vxor ex + contractu mariti conueniri non potest. *leg. prima, hoc titulo:* non poterit, ne ex delicto quidem mariti *leg. secunda eodem.* Nihil etiam hic refert, a quo aliquis conueniatur, vtrum a priuato, an a fisco, vt puta, fiscus ob culpam mariti agit, aut mariti bona occupat. Hæc causa publica est, non priuata, quia est fisci. Dicimus, nõ eo magis vxorem aut bona vxoris pro marito inquietari posse. *dicta lege secunda hoc titulo.* Idem dicimus, si munerum ciuiliu nomine, cum hæc deferrentur marito, conueniatur vxor, aut res vxoris. *leg. tertia hic.* Similiter nihil refert, quis sit is, qui nomine creditoris conuenitur. Quæ sententia his duobus titulis proximis confirmatur, remotione earum personarum, de quibus præcipua dubitatio esse poterat: vt sit in eo confirmatio a maiore huiusmodi: Si quæ + personæ pro aliis conueniri possunt, iuste: hæc sunt: quæ aut debitori iunctæ sunt matrimonio, aut iunctæ sanguine, aut debitori honorem, obsequium, & reuerentiam debent. Exempli gratia: Ex primo genere præcipue conueniebatur conueniri posse vxorem pro marito, maritum pro vxore: Ex secundo genere conueniebatur conueniri posse matrem pro filia, patrem pro filio, filium pro patre aut matre. Ex tertio genere maxime conueniebatur, conueniri posse pro patrono libertum, pro domino seruum, quatenus inquietari potest. At nihil horum est. Ex quo consequens esse intelligitur, neminem omnino quacunq; conditione sit, pro alio conueniri posse. Non vxor pro + marito conueniri potest. *leg. prima. & secund. hoc titulo.* non maritus + pro vxore. *leg. tertia. circ. fin. eodem.* non mater pro filia. *leg. tertia. & leg. vltim. hic.* non pater pro filio, *leg. prima. & penultim. infr. proxim. titul.* non filius pro patre. *leg. secunda. & tertia. infr. proximo titulo.* non libertus pro patrono, aut seruus pro domino, *leg. vltima. infra titulo sequenti.* Nemo igitur pro alio conueniri potest. Hæc regula has exceptiones habet. Sunt + qui pro aliis conueniri possunt. Primo, qui se pro debitore obstrinxerint, vel fideiubendo, vel mandando, vel pecuniam constituendo. Secundo: Magister nauis ex contractu exercitoris. Tertio: Dominus negotiationis ex contractu institoris sui. Quarto: pater

pater ex contractu filii, quem in potestate habet. Quinto: Dominus ex contractu & maleficio serui. Sexto, debitor ex contractu & obligatione creditoris sui. Postremo: heredes ex obligatione defuncti. Primum, qui se pro debitore obstrinxerunt. *l. 3. infr. hoc titulo. l. 1. infra titulo sequent.* quæ partim exceptio est, partim non est exceptio. Nam, qui se pro debitore obstrinxerunt, si proxima causa spectatur, conueniuntur ex suo contractu & persona sua: sin origo & initium obligationis spectetur, conueniuntur ex persona alterius, pro quo se obstrinxerunt, & ideo non male hi excipiuntur a superiori regula. In hoc tñ numero nõ est mulier. Nam + hæc pro alterius obligatione conueniri non potest, siue se non obstrinxerit, siue se obstrinxerit: quia iuuatur Senatusconsulto Velleiano, ne teneatur ex intercessione. *l. 1. hoc titulo.* Ex contractu exercitoris tenetur magister nauis, qui eum nauis exercendæ præposuit. Idque in solidum, quam ad rem est constituta edicto prætoris actio exercitoria. Similiter **11** ex contractu institoris in solidum tenetur + dominus, qui institorem negotiationi præposuit, constituta in eam rem actione institoria, de quibus titulo. *infra. de instit. & exercitor. act.* dicitur. Ex contractibus filii familias tenetur pater, eo modo, vt dicitur ad *l. 1. infra proximo titulo.* vbi etiam dicitur, quatenus **12** ex serui facto dominus tenetur. Similiter & + debitoribus debitoris nostri interdum a nobis conueniri possunt, quæ exceptio tractatur, *infr. quando fisco. vel priuat. debuores debitoris sui conuenire poss.* Heredes ex persona + defuncti teneri ius certum est. **13** Hinc *titul. de hereditat. actio. infr. & titul. sequent.* vt intelligi possit, ex quibus causis heredes teneantur. Non aduersatur iis actionibus, & contractibus definitio, quæ traditur in lege tertia. hoc titul. Nam **14** generaliter vere definitur, neminem + ex alterius contractu obligari. Verum est enim, istos, quos diximus, non obligari, neque ideo conueniuntur, quia obligantur ex contractu alieno, sed aliis de causis, vel quia obligantur ex contractu suo, ex quo se obstrinxerunt, vel aliis de causis, quæ in singulis exceptionibus suis locis exponuntur.

Ad L. 1. Frustra.

Frustra disputas de contractibus cum marito tuo habitis, vtrumne iure steterint, an minime: cum tibi sufficiat, si proprio nomine nullum contractum habuisti, quo minus pro marito tuo conueniri possis, quod nec si sponte pro eo intercessisses, quicquam a te propter senatus consultum exigi iure potuisset.

S V M M A R I A.

- 1 Vxor quomodo se excusare debeat, si conueniatur ex contractu mariti.
- 2 Ius summum, postponitur Senatusconsulto Velleiano.
- 3 Mulier, si cum marito in eodem instrumento, se, aut res suas obligauit, ipso iure non tenetur.

S I vxor ex contractu mariti non tenetur, frustra suscipit + in se hoc onus, vt dicat contractum mariti iure non constituisse, cum sufficit dicere, contractum esse mariti, siue valet, siue non valet: se autem ex contractu mariti iure non teneri. Quod adeo verum est, vt nec sic se obligare pro marito teneatur. In quo notandum est, vt si re iam ante con-

tracta sua sponte se aut rem suam obligauit pro marito, intercessionem + quidem iure summo valere, sed vxorem exceptione Senatusconsulti Velleiani tutam esse. *l. secund. & toto titulo. infr. ad Velleianum.* Quod si + vna cum marito in eodem instrumento se aut res suas obligauit, Iustinianus constituit, mulierem ipso iure non teneri. *Novell. vt nulli iudic. §. & illud vero.*

Ad L. 11. Ob maritorum.

Ob maritorum culpam, vxores inquietari leges vetant. Proinde rationalis noster, si res, qua a fisco occupata sunt, domini tui esse probaueris, ius publicum sequetur.

S V M M A R I A.

- 1 Bona damnatorum & proscriptorum, merito a fisco occupantur ob delictum.
- 2 Rationalis principis quis dicatur?
- 3 Ius publicum quid?
- 4 Presumptio transfert bona in aduersarium.
- 5 Fiscus, res damnati iure proprio occupat, non iure pignoris.
- 6 Vxori quando plus, & quando minus tribuatur, quam ceteris, qui ex alterius persona conueniuntur?

O B culpam vel delictum mariti bona a fisco occupata sunt, vt solent + bona damnatorum & proscriptorum. *titul. de bonis proscrip. & damnat. infra & ff. de bon. damnat.* In iis bonis, si quæ prædia aut res aliæ fuerint vxoris, placet, ea restitui vxori debere, si probauerit suas res esse: in eoque rationalis Principis ius publicum sequetur. Rationalis est + procurator fisci, apud quem causæ + fiscales agitantur & deciduntur. *l. ad fiscum. supra. vbi causæ fiscales. titul. ff. de offic. procurat. Cas. seu rationalis, & aliis locis innumeris.* Ius publicum sequetur, id est, secundum ius publicum, quod supra traditum est, iudicabit, & iubebit res, quæ sunt vxoris, ei petenti restitui. Ius + publicum, id est, ius commune, vt in lege Falcidia: quantam pecuniam cuiq; citi Romano iure publico dare legare valet. *l. prima. ff. ad legem Falcidiam.* Sic in *l. patronus. ff. de tut. & l. ex sentent. ff. de test. tut. & aliis innumeris locis.* Sed hæc ea conditione, si mulier probauerit, res a fisco occupatas suas esse. Ex quibus verbis intelligitur, si de dño harum rerum controuersia sit, probationem mulieri incumbere non fisco. In eadem sententiâ scriptum est, *infr. de priuileg. fisci.* Quod si mulier eas res, quæ occupatæ sunt, prius possidebat? Vulgaris sententiâ est, sufficere si mulier probet possessionem, quod verbis huius legis aduersatur vbi exigitur ab ea domini probatio. Item legis primæ. *infr. de priuileg. fisci.* Hæc optima ratio est, cur exigitur ab vxore, vt probet res suas esse, quamuis eas antea possiderit pro suis. Nam iuris certi præsumptio est, pro honore & existimatione mulierum recepta, vt vxor existimetur nihil habere, aut si quid habet, existimetur a marito suo habuisse. *leg. Quinius. ff. de donat. inter virum & vxor.* Hoc posito, consequens est, vxorem probare debere, eas res sibi optime esse quas sitas. Nam si illi traditæ non sunt a marito, maritus dominus existimatur. Proinde aduersus eam præsumtionem vxor de domino suo probare debet, vt i solet + præsumptio transferre onus in **4**

aduersarium. *l. cum de re diti. ff. de probat.* Quod si mulier dicet, eas res sibi a marito aut aliunde recte quasitas, tamen quia praesumuntur aliquando marito fuisse, probatio eius esse debet, qui dicit, sibi a marito aut aliunde esse quasitas. *in xta leg. sine possideis. infra. de probat.* Quærimus: qualem hanc probationem esse oporteat: utrum summariam, an plenam? Vulgo placet, summariam esse debere. Quod & verbo probationis, quod est hoc loco, resellitur, quoniam non est probatio, nisi iusta probatio: sed multo magis resellitur verbis. *leg. prima. infra. de priuileg. fisci:* ubi liquida probatio ab vxore exigitur in hac causa. Nihil pro contraria facit. *lex a Diuo Pio. §. si rerum. ff. de re indic.* ubi si ex causa iudicati, res condemnati pignore captæ sunt, & existat aliquis, qui dicat, rem aliquam captam suam esse, placet, iudicem de proprietatis eius controuersia summariam cognoscere debere. Multum interest, utrum pignora debitoris capiantur, an res a fisco pro rebus fisci occupentur. In rebus pignori captis summaria cognitio locum habet, sed res damnati, quæ a fisco occupantur, sunt fisci, quas ille iure proprio occupat, non iure pignoris. Hic monendi sumus quiddam proprie seruari in persona vxoris, cum de conuentione ex persona mariti agitur: Nam quæ vxori interdum amplius aliquid tribuitur, quam ceteris, qui ex persona alterius conueniuntur, interdum minus. Plus tribuitur in eo, quod ex persona mariti vxor conueniri non potest, quamuis se pro eo obstrinxerit, de quo dictum est *ad leg. secundam. ad leg. i. supra.* Minus tribuitur vxori Primipili. Nam si excussis Primipili facultatibus reperitur non esse soluendo, placet, perueniri posse ad dotem vxoris, singulari iure. *leg. quarta. infra. in quibus causis pignus tac. contrah.* Et tamen constat, dotem esse vxoris. *l. in rebus. infra. de iur. dot.* Hanc exceptionem licebit adicere superioribus exceptionibus, quas proposuimus initio huius tituli, cum diximus, neminem regulariter ex persona alterius conueniri posse.

Ad L. III. Cum te.

Cum te possessiones non in dotem pro filia tua dedisse, sed ad sustentandam eam extra dotis causam filia tua prædia adsignasse proponas: ciuilium munerum vel onerum municipalium obtentu, ex persona mariti eius, quomodo matres ex persona filiorum interpellari non possunt: cum neque maritum pro vxoris obligatione conueniri posse constet, nisi ipse pro ea se obnoxium fecit: certissimum enim est, ex alterius contractu neminem obligari.

SUMMARIÆ.

- 1 Munera ciuilia suscipere detrectans, dupliciter tenetur.
- 2 Possessiones quomodo dicantur conueniri & inquietari?
- 3 Vxor pro marito inquietari nequit.
- 4 Maritus non cogitur agnoscere onera vxoris.

MATER filia suæ possessiones, id est, prædia quædam assignauerat, ut ex iis filia se sustentaret. Itaque prædia manserant matris tantum, possessio tradita erat filia, utendi fruendi causa. Huius filia maritus vocatus erat ad munera aliqua & onera ciuilia, vel a magistratibus municipalibus, vel ab iis, a quibus munus aliquod deferri potest. Cuius gene-

ris munera referuntur, *in l. i. §. ult. ff. de muneribus.* Hæc munera delata si quis suscipere detrectat, dupliciter tenetur: Nam ad munus suscipiendum a præside cogi potest extra ordinem, iis remediis, quibus magistratus nec obediens cogere solent, *l. si quis magistratus. ff. de munerib. l. i. in princ. ff. de admittit.* Remedia cogendi hæc sunt: vel ut multa indicetur, vel pignora capiantur, & distrahantur *l. i. §. ex hoc rescripto. ff. de insp. ventre.* Præterea si is, qui ad munus vocatus est, esset obligatus ad damnum Reipublicæ, vel eorum, ad quos eius muneris utilitas pertinebat *l. Lucius. primo resp. l. secunda. ff. ad municip.* Secundum erit: Maritus in proposito muneris ciuili delati nomine conueniebatur: conueniebantur et eius res, quæ pignori capiebantur. In iis etiã conueniebantur possessiones eæ, de quibus diximus: quæ filia eidemq; vxori mariti assignatæ erant: de quibus possessionibus cum agitur, aduersus possessores, vel vindicatione, vel hypothecaria actione, vel extra ordinem a magistratu, dicuntur in usu iuris etiam possessiones conueniri, quia possessiones conueniuntur propter possessionem. *l. turp. ff. de public.* eodemque modo recte dicuntur possessiones ipsæ inquietari, ut in hoc rescripto. Quæritur: *An in hac causa prædia ista, de quibus diximus, recte inquietentur ex persona mariti?* Respondetur, inquietari non posse, id est, eorum nomine neque vxorem neque matrem conueniri posse. Primum: quia hæc prædia non sunt vxoris, sed matris, mater autem pro filia conueniri non potest. Deinde: quia etsi hæc prædia essent vxoris, tamen quæ vxor pro marito inquietari non potest. *leg. i. §. secunda. supra.* Huius rei argumentum est; quia neq; maritus ipse pro vxore conueniri potest. Argumentum est a maiore. Nam, qui facilius onus ferre possunt, eos tolerabilius est onus ferre: facilius autem maritus onera vxoris ferre potest, propter virtutem & industriam, quam vxor onera mariti. Proinde tolerabilius est, maritum ferre onera vxoris, quæ vxorem viri. At nec maritus onera vxoris agnoscere cogitur. Verum est igitur, quod diximus, & recte constitutum, vxorem debitum & onus mariti agnoscere non esse cogendum. Ita hoc rescripto tria statuuntur, matrem pro filia conueniri non posse, vxorem pro marito, nec maritum pro vxore. Et generalis sententia traditur, neminem ex contractu alterius obligari, de qua definit. initio huius tituli diximus.

Ad L. ultim.

Cum te ideo ex persona filii tui commemorare conueniri, quod pro debitis eius aliquid intulisse videaris defensionibus. inuis uti apud eum, cuius super ea re notio est, minime prohiberis: ut is ad solutionem alieni debiti uergeri te non patiarur.

SUMMARIÆ.

- 1 Mater quomodo pro filia non conueniatur?
- 2 Mater, si vltro partem debiti agnouerit & soluerit creditori, an reliquum soluere cogenda sit.
- 3 Partem pro altero soluens, pro altera se non obstringit.
- 4 Numeratio pecunie, accipientem non obligat, nisi cum id agitur ut obligetur.
- 5 Liberalitati unicuique voluntatem suam modus facit.
- 6 Partem prestans quam non debebat, an ad reliquam quantitatis præstationem obligetur?

8 Heres,

7 *Heres ex voluntate defuncti soluens, quod non debet, semper obligatur in reliquum.*

MA TER pro debito filia conueniri non potest. Hoc certum est rebus adhuc integris. Quid si mater vltro partem debiti agnouerit, & soluerit creditori? An reliquum soluere cogenda non est? Et placet: Non esse. Recte. Nam generaliter tenendum est, neminem ex alterius contractu & persona conueniri posse, nisi se pro eo obstrinxerit. *lege tertia. supra. leg. i. proximo titulo.* Qui autem partem pro debitore soluit, hac solutione minime intelligitur se in alteram partem obstringere. Ut enim numeratio pecunie accipientem non obligat, nisi cum id agitur, ut obligetur. *l. non omnis. ff. si certum petatur,* sic multo minus numeratio dantem obligabit, ubi aperte non id agitur, ut obligetur. Nam si quis dat soluendi causa, hoc ipsum certum argumentum est, non dare eum obligationis contrahendæ causa. Pugnans enim obligationem soluere velle, & velle contrahere. Quod si is, qui partem vltro soluit, catenus donare, & liberalitatem exercere voluit, in eo quod donatum voluit, non tenebitur. Est enim egregia sententia. *l. tutori. supra. de negot. gest.* Vniuscuique liberalitati voluntatem suam modum facere: cum satis abundeque sufficiat, vel in minimis, amici liberalitate alii consuli. Et generaliter definiendum est. Quoties quis pro parte præstat, quod non debebat, aut præstat aliquid annuum certis annis, quod non debebat: non ideo eum ad reliquæ quantitatis, aut reliqui temporis præstationem obligari. *l. si certis. supra. de pactis. l. creditor. infra. de usur.* quibus hunc locum adiungemus. Sane si quis aliquid annuum longo tempore præstiterit, potest ea præstatio argumento esse, eum, qui ita soluit, debuisse, si forte sic controuersia antea fuerit: quæ est sententia. *l. de in re verso. ff. de usur.* Sed si constat, eum, qui præstitit, non debuisse, ut nunc de eo quærimus, nunquam præcedens præstatio efficiet, ut in reliqui temporis aut reliquæ partis præstationem obligetur, quia, ut dixi, non id actum est. Sed hæc locum non habent in herede qui ex voluntate defuncti soluit, quod non debebat. Nam si quid annuum legatum sit, in vili testamento, & id heres per tres annos præstiterit, non solum non repetet soluta, sed etiam in reliquum tempus obligatur, ut fideicommissum præstet: voluntate defuncti, ac domini. *lege prima. infra. de fideicommissis.* Præterea, si legata relicta sunt vtiliter, sed supra quadrantem contra legem Falcidiam: Iustinianus constituit, ut si heres vnum ex illis solidum præstiterit, videatur reliqua etiam in solidum agnouisse, & solida præstare debeat. *Auth. sed cum testator. infra. ad legem Falcidiam.*

Ad Authent. Sed omnino.

Sed omnino, qui alium pro alio secundum formam pignorationis exigit, totum id ipsum, quicquid sit, in quadruplum vim passu reddet: nec non & ab actione, pro qua talia præsumit, cadet.

SUMMARIÆ.

- 1 Pœna eius, qui alium contra ius cogit pro alio soluere.
- 2 Obtemperans iudici, in simplum duntaxat condemnatur.

EF F E C T V M est superioribus rescriptis, neminem ex alterius persona iure conueniri, & inquietari posse: sed contra ius potest. Quid ergo: si quis contra ius cogatur alterius nomine creditori soluere? quid si res alterius pignori capiantur pro alieno debito? De eo hic constituitur, & Nouell. Iustin. ut non fiant pignorationes: vnde est hic locus. Vnde occasio huius constitutionis nata sit, Iustinianus initio huius legis exponit. Idem significatur in *Authent. habita. infra. titul. sequent.* Et constituitur hic pœna. Est autem hæc: ut qui alium pignorauerit, id est, vel pignoris loco cum tenuerit, vel res eius cœperit pignori, & ita consecutus sit, ut sibi ob alterius contractum vel delictum solueretur: primùm, amittit actionem de eo, quod sibi debebatur. Deinde, quod extorsit, vim passu in quadruplum restituere cogitur conditione ex hac lege noua Iustiniani: in quo ius singulare & nouum obseruandum est. Nam iure veteri, si quis sibi ius dixerit aduersus debitorem suum, & per vim eum cœgerit soluere, non amplius tenetur, quam actione, *Quod metus causa:* ut restituat, quod extorsit. *l. metum. §. sed quod præter. extat. ff. quod metus causa.* Hæc actio fuit quidem in quadruplum; sed ita, si is, qui vim fecit, iussus restituere, iudici non pareat. Quod si parebit, in simplum tantum cõdemnatur. *§. item actio de eo. Institution. de act.* Actio autem hoc loco constituta statim est in quadruplum. Quod si quis non extorsit pecuniam a debitore, id est, non coegisset debitorem, ut daret, sed ipse manu sua eripuisset, pœna constituitur. *l. si quis in tantum. infra.* ut qui extorsit, & actionem amittat, & tantundem restituere debeat: sed non amplius, quàm tantundem. Hic autem quadrupli pœna statuitur præter damnationem actionis. Neque tamen hac constitutione superius ius emendatum est. Nam superiora constituta sunt aduersus eos, qui aliquid extorquent aut eripiunt debitori proprio. Hæc autem constitutio est aduersus eos, qui pro debitore suo alios pignorant; quod delictum grauius est.

AD TIT. XIII. NE FILIUS PRO PATRE.

Ad L. I. Neque.

Neque ex eius filii persona, qui cum sui iuris esset, mutuum pecuniam accepit, pater eius, si non fidem suam obstrinxit, conueniri potest: neque ex eius, quem in potestate habet: si sine iussu eius contractum est: neque si contra Senatusconsultum Macedonianum mutua pecunia data est, amplius quam de pecunia actionem sistinere cogitur. Quapropter pater tuus, si ei pecunia a creditore fratris tui extorta est, ad quam reddendam non tenebatur, præsidis provincie auctoritate eam recuperabit.

SUMMARIÆ.

- 1 Pater non tenetur actione ex delicto filii familias.
- 2 Pater, quot modis pro contractu filii, teneatur?
- 3 Pater in quantum pro filio teneatur?
- 4 Pecunia quomodo contra Senatusconsultum filio mutuo detur?
- 5 Pater per suum, nomine filii soluens, nil repetit.
- 6 Pater si vi compulsus pro filio soluat, quam actionem habeat.

7 Domini tenentur nomine serui.

8 Domini tenentur ex maleficio seruorum noxali actione.

EX filii persona, si filius sui iuris est, pater omnino non tenetur, id est, neque ex contractu filii, & multo minus ex delicto. De contractu hic scriptum est: de delicto ius certum est, ut mox dicemus in persona filii familias. Quod si filius in patris potestate erit, ex eius delicto nulla actione tenetur pater, proinde multo minus ex filii emancipati delicto.

§. *ultim. Institution. de noxal. act.* At ex contractu eius, qui in potestate est, tenetur pater iure prætorio, sed certis conditionibus, quæ iustas causas habere visæ sunt. Primum tenetur in solidum, si iusserit filium contrahere, & tenetur, quod iussu. Hoc ideo: quia videtur pater contraxisse cum iussu. l. 1. ff. quod iussu. §. 1. *Instit. quod cum eo.* Si pater nihil iussit, & res ex eo contractu in rem patris versa est, tenetur pater de in rem verso, id est, quatenus in re eius versum est: equissime, ne ex aliena iactura pater locupletior fiat. §. *præterea autem. Instit. quod cum eo.* Quod si neque iussit pater, neque quidquam in rem eius versum est, tenetur saltem de peculio filii, id est, si nihil est in peculio, non tenetur: si quid est, hæc tenetur. d. §. *præterea. Instit. quod cum eo.* Quod de ceteris contractibus dicitur, idem locum habet in pecunia filiofamilias credita, ut eo nomine pater de peculio teneatur: si modo pecunia mutuo data sit, non contra Senatufconsultum. Hoc loco lectio huius rescripti animaduertenda est. Vulgaris lectio hæc est, *si sine iussu eius contractum est*, neque *si contra Senatufconsultum Macedonianum, pecunia mutuo data est, amplius quam de peculio, actionem sustinere cogitur.* Quæ lectio hoc exprimit, patrem ex pecunia filiofamilias data, non amplius, quàm de peculio teneri, etsi contra Senatufconsultum pecunia mutuo data sit. Quæ sententia falsa est. Nam pecunia contra Senatufconsultum filiofamilias mutuo data, neque ipse filius tenetur, & multo minus pater: ita ut neuter, neque in totum, neque in partem eo nomine teneatur. §. *illud proprie. Instit. quod cum eo.* Lectio igitur emendanda est, & in his verbis: *Neg. si contra*, particula *SI* delenda est, ut etiam deesse in veteribus exemplaribus testatur Ruffardus, quæ Germana lectio est, ut sit sensus: *Patrem pecunia filiofamilias mutuo data, non amplius, quam de peculio teneri, si duo concurrant.* nempe, si sine iussu patris contractum est. Neque, id est, & non contra Senatufconsultum Macedonianum pecunia mutuo data est. Quod posterius adiicitur: quia, ut dixi, si contra Senatufconsultum Macedonianum pecunia data sit, pater omnimodo non tenetur: quia nec in persona filii constitit obligatio. dicit. §. *illud proprie.* Quod si non contra Senatufconsultum pecunia mutuo data sit, eodem modo tenetur pater ut ex contractibus ceteris filii. Multis autem modis accidit, ut pecunia contra Senatufconsultum filiofamilias mutuo non detur: Qui magna ex parte comprehensi sunt, l. 1. & l. 2. *infr. ad Senatufconsult. Macedon.* Hoc iure posito, concluditur in hoc rescripto; si pecunia filio mutuo data creditor eam pecuniam a patre extorserit, cum non teneretur pater, patrem aut heredes eius eam pecuniam recuperaturos. Pecunia extorta hoc loco accipienda est, non quæ extorta est suasionibus, ut *Accurs. inter-*

pretatur: quia suasionem nihil extorquetur: Deinde quia, si pater quamvis persuasus soluat nomine filii, repetere non possit, duabus de causis. Una, quia repetitio nulla est ab eo creditore, qui suum recepit, quamvis is, qui soluit, non debuerit. l. *repetitio. ff. de condict. indeb.* Altera, quia pater sciens se non debere, aut in iure errans, soluit, quibus casibus cessat in debiti repetitio. l. 1. l. *qui sciens. ff. de condict. indebit.* de quo diximus ad l. 1. *supra. de condict. indebit.* Pecunia igitur hic extorta est, ut verbum ostendit, id est, vis allata est patri, ut nomine filii solueret, ad quod præstandum non tenebatur. Ex quo intelligitur, quæ hic actio patri competat ad pecuniam recuperandam. Ea est actio, quod metus causa. l. *metum. 9. §. sed quod prator. ff. quod metus causa.* Hæc de obligatione filiofamilias hoc rescripto comprehensa sunt. Ut ex persona filii tenetur pater iis modis, quos diximus: sic multo magis ex persona serui dominus. Nam si dominus ex contractibus seruorum eodem modo & quod iussu, & de in rem verso, & de peculio tenetur. §. 1. & §. *præterea. Instit. quod cum eo.* Sed in perf. serui hoc amplius est, quod ex omnibus contractibus seruorum domini tenentur, ad eos modos, quos supra diximus. Non item pater ex omnibus contractibus filiofamilias. Nam pecunia mutuo data contra Senatufconsultum neque filius, ut dixi, neque pater ex filii persona tenentur. Præterea ex maleficio etiam seruorum domini tenentur, noxali actione. *tit. de noxal. act. Inst.* Ex maleficio filii non tenetur pater: siue filius erit emancipatus, siue in potestate patris. §. *ult. Instit. de noxal.* Hæc summam dicta sunt ad explicat. Non tantum huius rescripti, sed regulæ supra a nobis positæ, quæ pluribus cognoscuntur suis *tit. infr. tit. ad Senatufconsult. Maced. & tit. Quod cum eo.*

Ad L. II. Ne contra.

Ne contra iuris auctoritatem ab eo, qui patrem vestrum, a quo emancipatos vos dicitis, ad munus civile denocauerat, inquietemini, præses prouincia prohibebit.

SUMMARI A.

1 Munus publicum detrectans, aut male administrans, ad quid teneatur.

Quomodo tenetur quisque, qui ad munus civile & pub. vocatus id detrectat, aut male administrat, diximus ad l. 3. *supr. proxim. titul.* Hoc nomine filius ex persona patris conueniri non posse hic traditur.

Ad L. III. Si filius familias.

Si filius familias in iure patris decurio creatus sit, pro eo patrem inquietari non posse, iure manifestissimo cautum est.

SUMMARI A.

1 Filius ex persona patris superstitis conueniri non potest actione personali.

2 Filius quomodo pro patre, vel ex persona patris conueniatur.

EX persona patris superstitis nulla ex causa filius personali actione conueniri potest. Dicitur est, *patris superstitis*, quia mortuo patre, filius ex oblig. patris, ut heres conueniri potest, si heres patri exstiterit. Potest. a. existere si velit. Dicitur est, *act. personali*, quia actione in rem hypothecaria ex persona patris conue-

Ad Auth. habita.

Habita quidem super hoc diligenti inquisitione Episcoporum, Abbatum, Ducum, omnium iudicum, & aliorum procerum sacri nostri palatii examinatione, omnibus, qui causa studiorum peregrinantur, scholaribus, & maxime diuinarum atque sacrarum legum professoribus, hoc nostra pietatis beneficium indulgemus, ut ad loca, in quibus literarum exercentur studia, ipsi quam eorum nuntii veniant, & in eis secure habitent. Dignum namque existimamus, ut: cum omnes boni facientes, nostram laudem & protectionem, omnimodo mereantur: quorum scientia totus illuminatur mundus, & ad obediendum Deo, & nobis eius ministris, vita subiectorum informatur: quadam speciali dilectione eos ab omni iniuria defendamus. Quis enim eorum non misereatur, qui amore scientia exiules facti de diuitibus pauperes, semetipsos exinanunt, vitam suam multis periculis exponunt, & a vilissimis saepe hominibus. (quod graniter ferendum est) corporales iniurias sine causa perferunt? Hac igitur generali & in perpetuum valitura lege decernimus, ut nullus de cetero tam audax inueniatur, qui aliquam scholaribus iniuriam inferre presumat, nec ob alterius cuiusque, prouincia delictum, sine debitum (quod aliquando ex peruersa consuetudine factum audiuimus) aliquod damnum eis inferat: scituris huiusmodi sacre constitutionis temerariis, & etiam ipsis locorum rectoribus qui hoc vindicare neglexerint, restitutionem rerum ablatarum ab omnibus exigendam in quadruplum: notaque infamia eis ipso iure irroganda, dignitate sua se carituros in perpetuum. Veruntamen, si litem eis quispiam super aliquo negotio mouere voluerit: Huius rei optione data scholaribus, eos coram domino vel magistro suo, vel ipsius ciuitatis Episcopo, quibus hanc iurisdictionem dedimus, conueniat. Qui vero ad alium iudicem eos trahere tentauerit: etiamsi causa iustissima fuerit, a tali conamine cadat. Hanc autem legem inter imperiales constitutiones, scilicet sub titulo, ne filius pro patre, &c. inseri iussimus.

SUMMARI A.

- Scholares qui dicantur?
- Schola qua dicantur?
- Scholaris quomodo intentionem suam probare possit?
- Litera dimissoria qua?
- Scholares facti militibus equiparantur.
- Milites qui habeantur?
- Pro scholaribus in Academia qui habendi?
- Dictio secure, quid significet?
- Constitutio semper sic accipienda est, ne sit inutilis.
- Iuris præcepta communia qua?
- Remedium, aduersus iniuriam, scholasticis illatam.
- Pœna iudicis, qui remedium scholasticorum negligit. Scholaribus in quibus causis proprie iudices tribuantur.
- Lis proprie, quid significet.
- Negotium quid?
- Iudices, scholasticis tantum tribuuntur in causis civilibus & pecuniariis, non criminalibus. Contrarium num. seq.
- Litigare inter se qui dicantur?
- Negotii verbum, ubi de crimine usurpetur?
- Scholarium iudices qui?
- Magister quis?
- Magister scholarium, cur eis index dari non debeat?

conueniri potest. Nam si pater quid debeat, & in eam causam bona sua pignori obligarit, ex quibus bonis filius aliqua possideat, vel a patre donata, vel ad dictum filio assignata: filius hypothecaria actione conueniri potest, de reb. pignori obligatis, quas possidet: quoniam pignoris persecutio in rem est aduersus pignorum possessores. l. *pignoris infr. de possess. de qua dixi ad l. ult. supr. de obl. & act.* Atque hac actione conuenitur filius ex persona seu nomine patris. Conuenitur enim eo, ut soluat quod pater debuit, aut pignoribus cedat creditori. l. *si fundus. §. in vind. ff. de pignor.*

Ad L. pen.

Patris nomine superstitis filium, nec munerum ciuiliu, nec debiti causa personali posse conueniri actione constat.

SUMMARI A.

1 Pater, tenetur pro filio, in muneribus & honoribus ei delatis.

Pater ex obligatione filii non tenetur, nisi se pro filio obstrinxerit: Exceptis iis modis, de quibus dixi ad l. 1. *supr.* ubi & regula hæc tradita est. Hoc in minoribus & honoribus filio delatis paulo aliter obseruatur: in quo seruatur hæc distinctio, quæ commodiff. expressa est in l. 1. *infr. de filiusfam. tit. 60. infr. lib. 10.* Cuius iuris pars, & fragmentum hic positum est.

Ad L. ult.

Ex patroni vel domini contractu, liberti vel serui conueniri non possunt.

SUMMARI A.

- Patronus, nomine liberti non conuenitur.
- Seruus, quare pro domino conueniri nequeat?
- Serui quoad ius civile pro nullis habentur.
- Tutela finitur post pubertatem.
- Insula qua dicatur.

EX contractu patroni libertum conueniri non posse recte dicitur: quoniam libertus cum sit sui iuris, ex suis contractibus conueniri potest: & legitimum personam standi in iudicio habet. Quod autem hic dicitur *ex contractu domini seruum conueniri non posse*, videtur incepte dici. Non enim seruus non conuenitur, quia agitur de contractu domini, seu de contractu alieno: sed quia in totum seruus conueniri non potest, neque ex alio contractu, neque ex suo. In totum enim iudicio agi cum seruis non potest, qui quod ad ius civile attinet pro nullis habentur. l. *seruus. l. cum debitoris seq. sup. de iudic.* Respondetur. Et hoc ita est, si seruum hic intelligimus eum, qui adhuc seruus manet. Sed hic seruum intelligere debemus, seruum manumissum, ut sit sensus: Si dominus, qui seruum habebat, contraxerit, seruus quamvis postea manumissus, ex persona domini conueniri non potest: non quod non possit iam manumissus conueniri, sed quia agatur de contractu alieno, ex quo conueniri non potest. Itaque hic manumissus dicitur seruus per *ἀναπόδωρ*: qui olim seruus fuit, quo tempore dominus contraxerat, ut tutor post pubertatem dicitur tutor, ut intelligatur is, qui tutor fuit: quoniam post pubertatem finitur tutela. l. *si tutor l. si post. seq. l. 4. ff. de tutela & rationibus distr.* ut insula dicitur, quæ ante fuit insula, & nunc non est. l. *insula in fin. ff. de adquir. rer. dom.*

- 21 *Rektor vniuersitatis, cur, & quo iure creatus sit?*
 22 *Iudices scholarium qua iurisdictione utantur?*
 23 *Iurisdictione quid?*
 24 *Iudices scholarium an possint iurisdictionem suam alii mandare?*
 25 *Iudices scholarium an possint in causa ad se delata, iudicem dare?*
 26 *Scholasticus an possit magistratum urbis, ordinarium iudicem habere?*
 27 *Scholaris, quando in iudicem consentire dicatur?*
 28 *Iudices scholarium quot sint?*
 29 *Scholaris an possit iudicem ex tribus eligere quem velit?*
 30 *Scholasticus, an ad alterutrum ex iudicibus constitutus vocatus, alterum elegerit, & ad eum reuocari, possit iterum voluntatem suam mutare?*
 31 *Electio quando trahit secum executionem, non admittitur variatio.*
 32 *Rektoribus Academiarum, quando in causis scholarium iurisdictione adtributa.*
 33 *Episcopi in locis Evangelicis non agunt de causa scholarium.*
 34 *Episcoporum officium.*
 35 *Scholastico, ad iudicem ordinarium vocato, quid agendum?*
 36 *Pœna eorum qui scholasticos ad alios iudices vocat.*
 37 *Cadere a re quid?*
 38 *Cadere opera & conatu, quid?*
 39 *Ius dicenti extra territorium impune non paretur?*
 40 *Leges posteriores ad priora strahenda.*
 41 *Vocans scholasticum ad alium iudicem, utrum causa cadat ipso iure, an vero sententia iudicis?*
 42 *Amittere aliquid ipso iure quid?*
 43 *Amittere quid ob factum, quando quis intelligatur.*
 44 *Scholasticus ad alium iudicem vocatus, appellare necesse non habet, cum sententia ipso iure sit nulla.*
 45 *Sententia a iudice competente non lata nullius est momenti.*
 46 *Error facti & iuris in damnis rei sue amittenda non nocet.*

IN hac Auth. spectandum est, quibus personis Imperator consulat, alterum, quid iis tribuat, quæ duo sunt capita huius constitutionis. Personæ hæc sunt, scholares, tam qui studiorum causa peregrinantur, quam qui in aliqua Academia habitant. Item: Diuinarum & sacrarum legum professores. Item: Nuntii scholarium. Scholares ꝑ vocat, qui in scholis versantur studiorum causa, sed scholis, in quibus ꝑ studia exercentur publice. Addere ꝑ oportet, in quibus exercentur ex priuilegio & concessione principis eius, ad quæ ea potestas pertinet. Nā aliis in locis iure studia ex priuilegio nō exercent, ut est in proæ. ff. §. pen. Cōsultur autē & scholaribus futuris, i. qui studiorum causa proficiunt in aliquā Academiam & scholaribus, qui in Academia commorantur, i. scholaribus iam factis. Quod si negat aliquis studiorum causa in Academiam proficisci, & de eo sit controversia cum eo, qui beneficio huius constitutionis uti velit? Resp. Is, qui se studiorum causa proficisci dixerit, probare debet, quod dicit, secundū reg. in l. 2. ff. de prob. Id autē non aliter videtur facile probari posse, quā si doceat, se a parentibus, aut iis, ad quos administratio rerū suarū pertinet, missum esse studiorum causa in ea loca, in quæ proficisci: Aut habeat litteras dimissorias ꝑ ab ea Academia, a qua discedit,

quæ contineant testimonium studiorum, & institutæ vitæ. Quod attinet ad scholares, ꝑ in aliqua Academia morantur, de iis iudicandum est, ut de militibus. Milites non ꝑ habentur, nisi qui in numerum militum relati sunt. *Lex eo tōp. ff. de test. mil.* Sic nec ꝑ in aliqua Academia pro scholaribus habendi sunt, nisi qui apud eum, penes quem ea potestas est, i. moribus nostris apud Rectorem vniuersitatis, relatus sit in numerum scholarium: & ut vulgo loquuntur, sit in matriculā relatus. Proficiscens legum qui sint, notum est. Nuntii item scholarium qui sint, itē notum: Sed de iis notandum est: quod nuntiis scholarium tribuitur hæc constitutio, non tam nuntiis tribui quā scholaribus ipsis, ut apparet ex vers. *hac igitur*, ubi ab ablati actio ratum constituitur scholaribus. Vnde intelligere licet, de nuntiis scholarium, ideo cōm morari hoc loco, ut actio constituat scholaribus, non tantum de eo, quod scholaribus ipsis ademptum est, sed etiam de eo, quod ademptum est nuntiis, quod ad scholares perferetur. His personis, quas diximꝑ primū hoc tribuitur: ut secure proficiantur in ea loca, ubi studia exercentur: & in iis secure habitent. ꝑ Secure est sine metu & periculo. Sic secure interpretatur *Vlpianus l. 1. in pr. vers. summa. vers. seq. ff. de his qui ef. fud. vel de ier. & c.* Itaq; his verbis nihil aliud cōtineri intelligitur, quam id, quod cauetur, in hac eadem lege: in vers. *hac igitur*, ut nemo supra scriptis personis damnum aut iniuriam inferat, ut utroq; loco intelligatur, idem tribui. Hoc verbum *secure* vulgo eo produxerunt, ut putet, a scholasticis iter facientibus & proficiscentibus, in loca studiorum causa, studiis destinata, neq; veltigalia exigi posse, neq; potiora, neque vilis præstationes, quæ publice fisco pendunt, & exigunt a viatoribus. Monet eos, quod ꝑ semper cōstitutio sic accipiēda est, ne sit inutilis. *l. si quan. ff. de leg. 1. l. 1. in fin. ff. ad mu.* Erit autē constitutio hæc inutilis, si nihil amplius tribuit scholaribus, quā ut commeari, & habitare sine metu & periculo iniuriæ possint, propterea quod idem omnibus ciuibus tribuitur. Iuris enim præcepta ꝑ cōm auia sunt hæc: Ius suum cuiq; tribuere, neminem lædere, §. *iuris præcep.* *Instit. de iust. & in leg. iniustitia ff. eod. t.* Sed hæc interpretatio a verbis alienissima est. Etsi igitur optimum est iuuare in hac quoq; re studia scholarium, tamē n vix est, ut hoc priuilegiū ex hac lege defendi possit. Securitas iis tribuitur. Hęc securitas non impeditur, etiam si ab iis exiguntur communes, & publicæ præstationes, & functiones. Nam hæc principi & reipub. debentur. Ut igitur debitores cum suum soluunt, non eo minus secure viuere intelliguntur, quia nulla sit illis iniuria: sic non minus secure ij, a quibus publice præstationes exiguntur. Nihil ad rem pertinet, quod dicitur, nisi hanc interpretationem admiserimus, constitutionem inutilem futuram. Nam & idem dici potest de ea parte, in qua constitutio vetat damnum & iniuriam scholasticis inferri. Nam hoc idem omnibus mortalibus tribuitur iure publico. Obiectio mouere nos non debet in vtraq; parte. Nam vtraque pars constitutionis esset inutilis, si constitutio in iis consisteret. Sed longius progreditur, & ea constituit, quæ sunt noua & singularia. Hæc autem sunt in summa duo, quæ præcipue hæc constitutione tribuuntur. Primum, remedium aduersus iniuriam & damnum scholasticis illatum. Alterum, quod scholasticis conuentis pro-

proprios iudices scholasticis tribuit, qui futuri sint illis æqui & fauorabiles. Remedium aduersus ꝑ iniuriam constituitur, in vers. *scituris*. Id remedium duplex est. Vnum est: pœna quadrupli de rebus ablati, & pœna aduersus eos, qui scholasticos pro aliis pignoraucrūt, antiqua est, non noua. Iam n. ante constituta erat constitutione Iustiniani Authentica *sed omnino supr. prox. tit.* Aduersus ceteros, qui quid scholasticis abstulerūt, vel vi, vel furto, pœna noua est. Alterum remedium est in eo, quod iubet constitutio, præsidem & iudicem ordinarium interpellatum a scholastico, iniuriam passio, statim in iniuriam animaduertere, & si id facere negligat, pœnam nouam constituit. Primum, ꝑ ut liceat ab eodem magistratu æque quadruplum rerum ablatarum exigere, ut liceret ab iis, qui damnum intulerunt. Deinde ut ei iudici infamia, ipso iure irrogetur. Ipso iure: valet ipso facto sine alii sententia & condemnatione *l. palam §. pen. ff. de ritu nupt.* Non quod non oporteat condemnari eum iudicem, tanquā qui vlcisci iniuriam neglexerit: sed quod etiam si de eo condemnatus erit, tamen non fiet infamis ex eo tempore, ex quo condemnatus est, sed retroversus ex ipso tempore delicti, & neglectæ animaduersionis. Postremo etiam carere iubetur sua dignitate. Alterum caput huius constitutionis versatur in iudicibus, qui scholasticis tribuuntur: In hoc capite hæc expendenda sunt: I. In quibus causis iudices proprii tribuantur scholasticis. II. Qui sint ii iudices? III. Quid iis iudicibus tribuatur. IV. Quot sint? V. Eos iudices eligendi potestas penes quæ sit, utrum penes actorem, an penes scholasticos qui conueniuntur? Postremum, si ad alios iudices vocentur scholastici, quæ sit pœna. De quibus hic dicam ordine. De causis verba sunt hæc constitutionis: *Si quis litem in aliquo negotio scholaribus mouear:* Litis verbum proprie ꝑ litem & actionem ciuilem significat, ut & actionis verbum. *l. litem ff. de ver. sig.* Negotium ꝑ eodem modo rem omnem quæ inter priuatos & maxime quæ consensu geritur, *l. solent ff. de præscriptis verbis leg. Labeo ff. de verbor. significat.* Secundum quam proprietatem verborum quis dixerit, iudices ꝑ istos scholasticis tribui in pecuniariis tantum & ciuilibus causis, non etiam in criminalibus: Sed vulgo hæc sententia recepta est, quæ & nobis probatur: his verbis attribui scholasticis ꝑ iudices & in ciuilibus & in criminalibus causis, quia etiam in accusatione contentio suscipitur inter accusatorem & accusatum: Generaliter autem recte dixerimus, omnes qui ꝑ inter se contendunt, litigare de re aliqua inter se. Negotii autem ꝑ verbum etiam de crimine vsurpatur, & negotium criminale dicitur in crimine *inl. supra de iurisdictione*. Hoc ita recipi debere ratio suadet. Nam si in priuatis causis prospiciendum fuit scholasticis, iis iudicibus non iniquis dandis, multo magis in criminalibus causis dandi fuerunt. Quia vbi maius periculum intenditur, ibi maiore auxilio opus est. Delinquentibus subueniri non oportet. Sed prius constare debet scholasticum deliquisse: De quo apud iudices istos datos quæritur.

18 Et fatius est, impunitum crimen relinqui, quam innocentem ab iniquis iudicibus condemnari. Iudices qui tribuuntur, hi sunt: Magister scholarium ꝑ

Episcopus ciuitatis: vbi magistrum ꝑ dici constat professorem & præceptorem. Experientia & ratio post hanc constitutionem docet, non satis consultum esse, ꝑ magistrum scholarium his iudicem dari. Primum: quia ut plurimum plures sunt magistri & professores: Deinde quia non omnes ius norunt, sine cuius cognitione recte iudicare non possunt, cum omnes iubeantur iudicare secundum leges & constitutiones. *Instit. de off. iud. in pr.* Itaque ꝑ siue moribus, siue constitutionibus posterioribus, ut siue utroque recte huic incommodo prospectum est, ita, ut crearetur in singulis vniuersitatibus *Rektor Vniuersitatis, qui vnus esset & de consilio senatus aut adfessorum ius diceret. Quo iure nunc utimur.* His iudicibus in causis scholasticorum conuentorum, hæc ꝑ constitutio de re iurisdictionem tribuit. Iurisdictione ꝑ est potestas statuendi id, quod ius sit, cū imperio, id est, cum potestate exsequendi quod statueris: Et ideo coercendi, si coercitione sit opus, hoc est, quod dicitur omnem iurisdictionem habere coniunctum imperium, id est, coercitionem, & executionem. *leg. vltim. ff. de off. eius.* Sed & hoc verbo executio criminum continetur & animaduersio in facinorosos *l. 1. ff. de off. eius.* Hinc quæsitum est: An hic ꝑ iudices possint iurisdictionem hanc suam alii mandare? id est, alios substituere suo loco, qui eorum iurisdictionem exercent, & partibus eorum fungantur. *leg. 1. §. 1. l. si ff. de off. eius.* Et puto non posse mandare, quoniam hæc regula traditur, in *leg. 1. ff. de off. eius.* solum mandare posse ea, quæ iure magistratus competant. Non potest autem hæc cognitio magistris & Episcopo tributa, competere iure magistratus, cum ipsi magistratus non sint. Sed an ꝑ poterunt in vna causa ad se delata, iudicem dare? Et certum est eos non posse. *l. 2. supr. de pedan. iudicib.* Numero iudices hic duo sunt: Hinc quæsitum, An ꝑ scholasticus magistratum ordinarium urbis, sibi iudicem habere possit? Et dicendum est, si ad iudicem ordinarium vocatus veniat, & in iudicem consentiat, eius iudicis iurisdictionem futuram. *leg. 1. ff. de iudic.* Neque refragatur hæc constitutio, qua duo iudices alii scholaribus tribuantur. Nam hoc ius pro scholaribus constitutum est. Licet vnique iuri pro se introducto renuntiare, & maxime in hac præscriptione fori, ut est cōstitutum in *l. pen. supr. de pact.* Sed ut hoc fiat, scholasticos consentire oportet in iudicem. *d. l. 1. ff. de iud.* Cōsentire ꝑ tunc videbitur, cum venerit vocatus, & cū posset præscriptione fori uti, hac ommissa aliis defensionibus suis vsus est, vel inficiatione litem contestatus. *leg. sed etsi suscipit: ff. de iudic. in princ.* Quod si scholasticus apud, vnum aliquem ex iis iudicibus, qui hic tribuuntur, vocatus sit, ad iudicem ordinarium ciuitatis reuocare non potest, sed cogit apud alterutrum horum iudicum se defendere. In quo hæc regula tenenda est: *Quoties quis pluribus locis vel apud plures iudices ex iure conueniri potest, vel quod idem est, quoties plura loca sunt, plures iudices, in quibus & apud quos conueniri quis potest, toties vno in loco aut apud vnum iudicem vocatus, ibi cogitur reus se defendere: nisi potestas, ad alium locum vel iudicem reuocandi, nominatim illi tribuatur. leg. heres §. vltim. ff. de iudic.* Porro

ij iudices, qui hic constituuntur, ita constituuntur, ut non tribuatur scholaribus electio, nisi alterutrum horum. Proinde ad horum alterutrum vocati, ad alium iudicem reuocare non possunt. Non obstat proem. ff. §. vlt. vbi Iustinianus ꝛ scholaribus nominatim vult tres esse iudices, Episcopum, præfectum ciuitatis, & professorem legum. Nam sic isti tribuuntur scholaribus, ut ad quemcunque ex iis scholares vocati sint, cogantur se apud eum defendere dict. leg. heres §. vltim. ff. de iudic. nisi scholari electio horum iudicum tribuatur. At hæc electio in ea constitutione illis non tribuitur. In hac autem Authentica tribuitur quidem, sed vt possint eligere vel magistrum, vel Episcopum. Vt autem magistratum vrbs possint, non datur. His iudicibus constitutis, ꝛ si nihil aliud adiicitur de electione, agentis electio futura esset, apud quem iudicem ageret. Nam actori electio tribui intelligitur, vbi agat, & apud quem, non reo, vbi conueniatur: quia aliud quid futurum esset, vt nunquam conueniretur reus, qui semper diceret, se alium locum & alium iudicem eligere. Hoc bene scriptum & pluribus expositum est, in l. 2. §. Scenola ff. de eo quod certo loc. Idque est, quod iam paulo ante dixim⁹, vbi pluribus in locis eoq; apud plures iudices quis conueniri potest, quocunque loco agatur, & apud quemcunque iudicem, ibi reum se defendere debere. dict. l. heres §. vlt. ff. de iudic. Ob hanc causam, cum constitutio hæc electionem iudicum scholaribus tributam vellet, nominatim electionem illis attribuit, in quo apparet ius singulare & proprium scholarium constitui. Ex hoc iure eligendi quæsitum est, si scholasticus ꝛ ad alterutrum ex iis iudicibus constitutis vocatus, alterum elegerit, & ad eum reuocauerit, an postea iterum voluntatem mutare possit? Et in summa: An possit sæpius variare, & mutare electionem? Et recte communi sententia interpretum notatus est hoc loco Accursius, qui putauit, scholasticum sæpius electionem mutare posse ante litem contestatam. Nam hac ratione euenit, vt nunquam lis cum illo contestari possit. Ad vnum enim vocatus semper dicet, se alterum eligere: & ideo verum est, quod statuunt, vbi semel scholasticus vno iudice repudiato alterum eligit, amplius eum voluntatem mutare non posse, sed cogendum se apud eum, quem elegit, defendere. Huius sententiæ 2. redduntur rationes bonæ: Prior, quia non debet esse in potestate rei, an conueniatur. Proinde non debet esse in eius potestate semper, vbi conueniatur. dict. l. 2. §. Scenola ff. de eo quod certo loc. Hoc autem futurum est, si semper electionem mutare potest. Proinde hæc electio semel constituta, amplius illi concedi non debet. Altera ratio est, quia quoties in electione duarum ꝛ rerum quis vnam eligendo, eam sibi acquirit, amplius alteram eligere non potest: quia priori electione ius suum consumsit. l. apud ff. de opt. leg. At scholasticus vnum ex iudicibus sibi constitutis eligendo facit, vt is iudex plene eius proprius iudex efficiatur, & iure: quia prius iure datus erat, & scholastici voluntate, quia eum elegit. Proinde amplius alterum iudicem eligere non potest. Hic monendi sumus, postquam constitutis ꝛ Academicis post Fridericum attributi sunt vniuersitatibus Vniuersitatum Rectores, rem eo rediisse, vt

omnis hæc iurisdictio de causis scholarium tribueretur Rectoribus. Idque etiamnum obseruatur in iis locis, quæ iure canonico per omnia reguntur. Nam scholasticus apud Rectorem vocatus se defendere cogitur, nec potest reuocare ad Episcopi iurisditionem, nisi sit ex ipsorum iure Clericus. In iis autem locis, in quibus per gratiam Dei ꝛ non his temporibus, Ecclesie bene constituta sunt, vt in Germania, Episcopi suas ꝛ partes agere iussunt, id est, verum Dei administratores, & curam gerere salutis Ecclesiarum. Idque ex mandato Christi & doctrina Apostolica, iuste illa Reges gentium dominantur, eos autem non sic. Item Regnum meum non est de hoc mundo. Item. Nemo militans Deo implicat se, negatque sibi seculi. Quibus omnibus locis procul remouentur ministri verbi a tractatione rerum politicarum & civilium. Quæ ex re factum est, vt numero iudicum superiorum sublato, vna etiam sublata sit electio iudicum. Itaque si scholasticus ꝛ ad iudicem ordinarium vocetur, recte præscriptione fori vtetur, & reuocabit ad suum iudicem Rectorem: si vocabitur ad Rectorem, apud eum se defendere debebit. Pœna aduersus eos ꝛ constituitur, qui scholasticos ad alios iudices vocet, in quo & verba bene obseruanda sunt, & conditio sub qua hæc pœna constituitur. Pœna constituitur his verbis: *Etiamsi causa iustissima sit, qui tentauerit a tali conamine cadat, vel, vt alii legunt, pro tali conamine cadat.* Si verba hæc præcise se qui volumus, nihil aliud significatur, quam eum, qui scholasticum ad alios iudices vocare tentauerit, frustra id conari, seu irritum esse eius conatum. Nam ꝛ cadere a re aliqua, est eam rem perdere. Itaque ꝛ cadere opera, & cadere conatu, est operam & conatum perdere. Sed si ita interpretantur, constitutio & pœna in hac parte est inutilis: quia hoc idem ius constitutum est in causis omnium aliorum, vt si ad iudicem, non competentem vocentur, irritus sit conatus actoris. iuxta regul. iur. Extra ꝛ territorium supra iurisditionem suam ius dicenti impune non paretur. l. vlt. 20. ff. de iurisdict. Proinde intelligere debem⁹, constitutionem plus complecti velle, quod & recte vulgo acceperunt. Hoc igitur sentit, eum qui ad alium iudicem vocauerit, cadere sua causa. Prius enim dixerat, etsi causa iustissima fuerit. Cum igitur subiicit, *cadat, referri oportet ad verbum causa, vt sit, cadat causa quamuis iustissima:* id est, actionem amittat. Et ne dubitemus ita constitutionem interpretari, non hoc ius nouum est, sed vetus, vt qui aliquem in vetito examine vocat, id est, in locum, in quem vetetur: eum vocare, causam amittat. l. in criminali supra de iudic. Posteriores ꝛ leges ad priores trahendæ sunt, & secundum priorum sententiam intelligendæ quoad licet. l. non est nouum. 26. l. sed §. 29. ff. de lib. Et ideo lectio carebit omni difficultate, si pro, a tali, legamus, *ca tali,* vt sit hic contextus, etsi causa iustissima fuerit, ea, nempe causa, tali conamine, id est, propter talem conatum cadat. Ait constitutio *cadat.* Querit: *Quomodo cadet causa, qui ad alium ꝛ iudicem scholasticum vocauerit, vtrum cadet ipso iure, an vero sententia iudicis?* Male vulgo putant, hanc amissionem contingere solum sententia iudicis. Ipso iure actionem amittit, qui aduersus hanc constitutionem scholasticum ad alium iudicem trahere tentauerit. Nam ꝛ ipso

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 Continuatio huius tituli.
- 2 Summa huius tituli.
- 3 Seruus, ex contractu quem in seruitute habuit, manumissus non tenetur: secus ex maleficio.

PERTINET hic titulus ad maiorem confirmationem eius regulæ, quæ superioribus duobus titulis constituta est. Ideo illis titulis commodissime subiicitur. Regula hæc fuit: Ex contractu alterius neminem conueniri aut inquietari posse. l. 3. supr. ne uxor pro mar. l. 1. ne filius pro patre. Id ꝛ declaratur certissimum esse ex contractu serui. Nam si seruus quid gesserit, contraxerit, eo nomine, post manumissionem non tenetur. l. 2. hic. Quod ob hanc causam maxime fit, quia seruus si post manumissionem conueniatur, videatur conueniri ex alterius contractu, non suo: quia manumissus cepit alius homo esse, l. qui res 98. §. aream ff. de solut. Si hoc de contractu eiusdem hominis recte constituitur, quanto magis probandum est, si quis conueniatur ex contractu, qui sit plane alterius, frustra eum conueniri. Sed quoniam tenetur seruus interdum ex eo, quod in seruitute fecit, inde generalis questio introducit, an in vniuersum seruus suo facto post manumissionem teneatur? De quo distinctio traditur, in qua consumitur hic titulus. Distinctio est hæc: Seruus ꝛ ex contractu, quem in seruitute habuit, manumissus non tenetur, l. 1. §. 2. & l. pen. hoc tit. Ex maleficio suo post manumissionem tenetur. l. licet hic. præterquam, si quis aduersus dominum deliquerit. l. vlt. hic. In singulis partibus huius distinctionis, quædam incidunt animaduersione digna, quæ his scriptis comprehenduntur.

Ad L. I. Quamuis.

Quamuis cum statu libero contraxeris: tamen ex ante gesto te non habere cum eo, post impletam conditionem libertatis, actionem, scire debes.

S V M M A R I A.

- 1 Statu liber quis?
- 2 Statu liber, an pendente conditione libertatis, ꝛ seruus an liber?
- 3 Statu liber pendente conditione est seruus.
- 4 Statu liber in criminibus pro libero habetur, ad hoc, vt tanquam liber puniatur.
- 5 Generi per speciem derogatur.
- 6 Seruus quod contraxit, de eo, manumissus, non tenetur.
- 7 Obligatio ex contractu nascitur, non ex manumissione.
- 8 Nemo ex alterius contractu conueniri potest.

SERVVM ex contractu, quem in seruitute habuerit, post manumissionem non teneri, traditur in l. 2. hic. De serui contractu hoc scriptum est. Queritur: Quid si statu liber contraxerit, pendente nimirum conditione, in quam destinatam habuit libertatem? Is tenim statu liber est: qui ita destinatam libertatem habet. l. 1. ff. de statu liberis. Questio in eo est, an ꝛ statu liber pendente conditione libertatis sit liber, an seruus? Nam si liber est, statim ex contractu suo tenetur, vt est conditio liberorum hominum, si seruus est, post manumissionem non tene-

ꝛ ipso iure amittere aliquid nihil aliud est quam amittere ipso facto, id est, ob id ipsum, quod aliquid factum est, l. pater. §. pen. ff. de ritu nupt. Tunc autem ob factum ipsum amittere quid intelligitur, cum pœna amissionis lege constituitur, sub conditione, si quis quid fecerit, non autem sub conditione si fecisse condemnatus erit, vt ibidem declaratur. At obseruandum est, in hac constitutione, amissionem hanc causæ, constitui sub hac conditione, si quis trahere tentauerit, non autem si trahere tentasse iudicatus erit. Ergo hoc ipso quod tentauerit, amissio sequetur. Et in summa bene dicemus, quod Vlp. scribit in d. l. palam factum tentationis & vocationis constitui a lege, non autem a sententia. Hac de causa, si scholasticus ꝛ ad alium iudicem vocatus erit, non est illi necesse appellare, sed sententia ipso iure nullius momenti erit, & omnia quæcunque sequentur postea, crunt irrita, si iudex alius perget in ea causa aduersus scholasticum aliquid committere. iuxta reg. super d. l. vlt. ff. de iurisdict. Et ius certum est, ꝛ sententiam nullius momenti esse, quæ a non competente iudice lata sit, vt nihil appellatione sit opus, toto t. infr. si a non comp. iud. lib. 7. tit. 48. His conseq. est, quisquis scholasticum ad alium iudicem contra hanc constitutionem trahere tentauerit, quoadocumque; aduersus scholasticum de eadem re agit, etiam si agat apud Rectorem, & idoneos scholasticos iudices, aut agat postquam quis scholasticus esse desierit, cum recte dicturum, se nihil debere, se agenti non teneri, quia actor priore facto & delicto aduersus hanc constitutionem commisso actionem auerit: sola hæc questio in id iudicium vocabitur, an actor aduersus hanc constitutionem aliquando fecerit? Sed vt pœna superior, ita conditio in primis animaduertenda est, sub qua hæc pœna constituitur. Conditio hæc est: si quis scholasticum ad alium iudicem trahere tentauerit. Ergo, si quis tentauerit scholasticum ad alium iudicem ducere, volentem, in hanc pœnam non incidet. Vtrum autem tentet volentem ducere, an inuitum trahere, tunc demum intelligitur, cum scholasticus ad alium iudicem vocatus venit, & aperte ad iudicem suum reuocauit vt declararet, se ibi defendere velle. Exinde si actor pergat ad eundem iudicem scholasticum vocare, tum intelligimus, eum velle trahere, quem inuitum prius esse constitit, ac tunc demum locus fiet huic constitutioni. Sed & conditio hæc exigit, vt quis tentauerit trahere scholasticum. Quid ergo si actor neget eum esse scholasticum, qui se dicit esse. Probo sententiam eorum, qui putant, multum interesse, vtrum actor sciuerit esse scholasticum, an vero in facto & iure errauerit, quoniam nunquam eum scholasticum putare. Nam & facti error, & iuris ꝛ in damnis amittendæ rei suæ non nocet. l. error 8. l. iuris ff. de in. & fac. ignor. Nec aduersantur verba huius constitutionis, in quibus nihil distinguitur. Nam non proprie dicitur velle trahere scholasticum, qui vt scholasticum non trahit, sed vt alienum, sic enim studiis & literis, & dignitati scholastici nullam iniuriam facit.

**A D T I T V L V M X I V. A N
S E R V V S E X S V O F A C T O
p o s t m a n u m i s s i o n e m t e -
n e a t u r .**

tur ex reg. supra scripta. Hic rescriptum est, eum qui statu liber contraxit, post conditionem libertatis impletam conueniri non posse. Quo responso duo comprehenduntur. Prius est statu liberum seruum esse. Nam nisi seruus esset, non modo teneri post manumissionem, sed etiam statim. Id autem de statu liberis diserte traditur in *l. statu liberi. in pr. ff. de stat. lib. & definitio manifestam rationem habet. Nam quæ res hereditaria sub conditione alienantur aut emittuntur a testatore, pendente conditione, in dominio sunt heredis, scilicet existente vera conditione eximitur ab eo, cui adiudicata est.*

3 *l. post litem 12. §. 1. ff. fam. hercis.* Statu liberus sub conditione manumittitur. Proinde pendente conditione manet in dominio heredis: Si in dominio, seruus est: ex defn. seruitutis: *l. 4. ff. de stat. hominis. In Inst. de iur. personarum.* Solum statu liber in criminibus pro libero habetur, ad hoc, ut tanquam liber puniatur. *l. moris §. ult. ff. de pæn. Idque propter prærogatiuam speratam libertatis, ne videlicet ei præiudicium fiat. ut est in l. statu liber. 14. ff. de questionib.* Quanquam hac in parte adueriari videtur. *d. l. statu lib. ff. de stat. lib. ubi scriptum est, in publicis quoque iudiciis statu liberos eisdem pœnas pati, quas reliqui serui patiuntur. Sed hæc magis diuersa sunt, quam contraria, atque adeo contraria nullo modo sunt. Nam in toto iure generi per speciem derogatur. l. in toto de reg. iur. in 80. Generalis definitio est. l. moris §. ult. ff. de pœnis l. statu liber. ff. de questionib.* Statu liberum ut liberum puniendum esse. Excipiuntur publica iudicia. in *d. l. statu liberi* in quibus placet, statu liberos, ut seruos esse puniendos. Quod puto non de omnibus publicis iudiciis, intelligendum esse, sed de iis, quibus & liberi & serui morte afficiuntur. Nam in iis genus mortis recte irrogabitur statu liberis, quod reliquis seruis in eadem causa irrogari solet: Propterea, quod non est metuendum in iis suppliciis, ne præiudicium libertati fiat: quoniam mortuus liber fieri non potest.

6 Alterum superiore responso statuitur, quod seruus si id in statu libero hic responderetur, cui plus tribuitur, quam ei, qui tantum sit seruus, quanto magis de eo, qui plane seruus sit, intelligendum est. De quo est hæc regula iuris antiqua multis locis tradita: Ex eo actu, quem quis in seruitute gessit, post manumissionem non tenetur. *leg. eum actum 16. ff. de neg. gest. leg. si pure 37. circa fin. ff. de fideicommiss. libertat. l. Aurelius 28. §. stycho. ff. de liber. leg. l. si cognata 24. supr. de neg. gest.* Ex eo actu, sic accipimus, siue quid contraxerit, siue quid negotii gesserit sine contractu. De contractu est hæc *l. 2. hic* De negotio a seruo gesto est in *l. pen.* Sed ut dicitur, post manumissionem, cum seruus ante manumissionem multo minus teneatur. *l. serui 13. ff. de obl. & act. l. seruus C. de iudic.* Respondeo. Hoc additum non est, remouendi prioris temporis causa, quod manumissionem antecessit, quo tempore minime omnium seruus teneatur, idque est iuris explorati: Sed adiicitur remouenda dubitationis causa, quæ propter manumissionem incidebat. Nam seruus ideo videri potest non teneri, quia cum seruis iudicium consistere non potest. *l. seruus supr. de iudic.* Cum manumisso potest, quæ res facere videri potest, ut cessante causa, & impedimento possit seruus post

manumissionem conueniri. Igitur aduersus hanc dubitationem hæc regula est: Ex eo quod seruus gessit, post manumissionem eum non teneri, ut sit sensus, nec post manumissionem teneri, quamuis ea conditio sit personæ, ut iure conueniri possit. Huiusque sententiæ rationes duæ sunt: Una, quod seruus ex contractu suo a principio non obligatur civiliter. *d. l. serui 13. ff. de oblig. & act.* Proinde, nec manumissus obligabitur, aut civiliter tenebitur: quia obligatio ex contractu nascitur, non ex manumissione. Nullus autem nouus contractus manumissi interuenit. *Huc pertinet §. si seruus. Inst. ob nox. act.* Altera ratio est: quam initio attigimus, quod etsi seruus ex suo contractu initio obligaretur, tamen manumissus eo nomine conueniri non potest, quia alterius nominis contractus intelligitur. *d. §. qui res 98. §. arca. ff. de sol.* Constat autem ex contractu alterius neminem conueniri posse. Hæc sententia, ut generaliter a veteribus tradita est, ita perpetua est, ob eas rationes, quas modo reddidi. Nec verum est, eam cessare in iis casibus, quos Accursius in gl. hic collegit. Quod ex singulis breuiter expostis intelligitur: Si seruus pactus sit domino pecuniam ob libertatem, & manumissus pecuniam non det, de dolo (domino) tenetur eius pecuniæ nomine. *l. etiam eleganter §. seruus pact. ff. de dolo. l. promissa. inf. hic.* Sed hic non tenetur seruus ex sua pactione aut promissione, sed ex dolo, quem manumissus admittit, ut dicitur ad *l. promissa. 3. inf. hic.* Proinde non ex actu serui, sed ex actu manumissi. Item: Si apud seruum res aliqua deposita sit: & manumissus depositum retineat, is depositi tenetur, *leg. si apud inf. depositi.* Hoc ideo, quia manumissus depositum retinendo, nouam obligationem depositi in se suscipit. Hæc autem factum non serui factum est, sed manumissi. Item si seruus negotium gerere ceperit, deinde manumissus in eo negotio perficiendo perseveret, si negotium connexum fuit, sc. ut separari ratio eius, quod in seruitute gestum est, ab eo quod in libertate gessit, non possit, placet, manumissum etiam de eo, quod seruus incoauerat teneri. *l. eum act. 10. & l. seq. ff. de neg. gest.* ut puta, seruus cepit ædificare insulam: Manumissus ceptam insulam perficit: Totius insulæ nomine debere rationem reddere negotiorum gestorum nomine. Sed hoc eo fit, quod actio nascitur ex eo, quod manumissus in negotio perseverarit. Nam negotium perficiendo etiam intelligitur suscepisse & probasse, id quod prius fecerat. Quæ ad probatio manumissi est, non serui. Item, seruus testamento domini liber effectus, si rationes domini seruus administravit, post manumissionem rationes reddere debet, *l. si pure 37. ff. de fideicommiss. liber. l. Aurel. §. stycho. ff. de liber. leg.* Sed hoc ita est, si quid ex iis rationibus apud se habet, retinet, ut, corpora instrumentorum reddere debet: si quid ad eum peruenit ex administratione, id quoque reddere debet, sed hoc ideo, quia manumissus ista retinet, non quia prius rationes tractarit. Argumento est, quod si nihil ex iis rationibus apud se habet, reliqua prestare non cogitur. Hæc in *d. l. si pure, in fin. ff. de fideicommiss. lib.* Quoniam autem reddere cogitur, quæ ex rationibus apud se habet: ob hanc causam per consequent. ab illo exigitur, ut reddat rationes, non ut quodque prestet ex precedente administratione, sed ut sciri possit, an nunc aliquid retineat?

at? Quæ si ita sunt, verissime definierunt veteres ex actu seruitutis neminem post manumissionem teneri: quoniam quæcumque in superioribus casibus contingunt, ea ex facto manumissi contingunt, non ex actu serui, seu contingunt ex eo, quod manumissus se obligauit.

Ad L. 11. Creditoribus.

Creditoribus tuis qui tibi in seruitute mutuum pecuniam crediderunt, nulla aduersus te actio competit: maxime cum peculium tibi non esse legatum proponas.

SYMMARIA.

1 *Seruum post manumissionem ex suo contractu non teneri.*

SERVVS ex suo contractu post manumissionem non tenetur: etiam ne non tenebitur tunc, cum ei peculium suum legatum erit? Hic Respond. Seruum post manumissionem non teneri, maxime si ei peculium ademptum sit. Ex quo intelligitur, etsi ei peculium ademptum non sit, sed legatum, non eo magis tamen eum conueniri ex procedente actu post manumissionem. Non est, quod dubitemus id ita colligere. Nam hæc sententia diserte scripta existat. in *l. 1. §. item heres. ff. quædo de pec. act. annualis est.* Sed contraria est sententia Iuliani in *l. 1. alias in l. 2. §. per contrarium ff. de dor. pral.* Frustra nituntur interpretes, qui has sententias conciliare conantur. Nam apparet, Vlpianum contrarium diserte scripsisse. in *d. l. 1. §. item heres.* sed non ideo hic quidquam est contrarii. Nam Vlpianus in *d. l. 1. §. per contrarium* refert tantum Iuliani sententiam, existimantis, seruum cum peculio legatum ex actu suo, quem in seruitute gessit, conueniri posse: sed Vlpianus eam sententiam eo loco non probat. Quid igitur? *An eum improbare dicimus?* Et non est, quod dubitemus id dicere. Nam idem Vlpianus est auctor *l. 1. ff. quando de pec.* Et in *§. item heres,* apparet eum dissentire a Iuliano. Ait enim diserte: quæstionis fuisse, an seruus hoc casu conueniri possit? Et respondet: sibi veriore sententiam videri, *Non posse eum conueniri.* Quibus verbis sententiam Iuliano contrariam aperte statuit.

Ad L. 111. Promissa.

Promissa tibi pecunia a seruo tuo, ut eum manumitteres, si posteaquam manumissus, stipulatus ab eo non es, aduersus eum petitionem per in factum actionem habes.

SYMMARIA.

- 1 *Seruus, ex actu in seruitute gesto, post manumissionem non tenetur.*
- 2 *Manumissus, quare in hac specie ex sua promissione non conueniatur?*
- 3 *Actio inter dominum & seruum nulla consistit.*
- 4 *Actio de dolo competit in seruum manumissum.*
- 5 *Seruus manumissus cur & quomodo dolum committat?*
- 6 *Libertas data non reuocatur.*
- 7 *Actio de dolo quid?*
- 8 *Actio in factum quid?*
- 9 *Actio de dolo, & actio in factum concurrunt.*
- 10 *Exceptio doli, in quibus competit, in iis locum habet exceptio in factum.*
- 11 *Exceptio doli quid?*
- 12 *Exceptio in factum quid?*

SERVVS domino pecuniã promissit, si manumissus esset: manumissus fidem non seruat. Placet eius pecuniæ promissæ act. in factum domino aduersus manumissum dari. In quo duo dicuntur: Primũ, a-

tionem in manumissum dari: Deinde *de actionem non quamlibet, sed actionem in factum.* Priori sententiæ contraria esse videtur regula tradita in *l. 1. & 2. supra* ex actu in seruitute gesto post seruum post manumissionem non teneri. Respondetur: Nihil dicitur hoc loco ei regulæ contrariũ. Non enim manumissus in hac specie conuenitur post ex sua promissione, siue ex eo, quod seruus egit. Id enim fieri non posse duo certissima argumenta sunt. Primũ quod serui ex contractibus tuis ab initio civiliter non obligantur. *l. serui 13. ff. de obl. & act.* Si initio non obligantur, post manumissionem teneri non possunt. Nam quæ ab initio obligatio non constituit, tractu temporis confirmari non potest. *l. quod ab initio 29. ff. de reg. iur.* Adde quod obligatio ex contractu nascitur, non ex manumissione. Alterum argumentum est, quod & si seruus cum aliis contrahendo, illis obligari posset: tamen cum domino ipso contrahendo obligari non potest. Nam post ex maleficio seruus alteri obligatur civiliter: domino obligari non potest. *l. ult. inf.* Et generaliter: Nulla actio inter seruum & dominum consistit: re potest, ut ibi dicitur. Non potest igitur, ut dixi, in specie proposita actio domino competere aduersus manumissionem, ex priore contractu seu obligatione, quæ nulla est: Et si quis fingeret seruum post manumissionem eundem hominem esse. Quo igitur post ex facto manumissus hic tenetur, ex dolo suo, unde & aduersus eum actio de dolo competere dicitur in *l. eleganter 7. §. seruus & pact. ff. de dolo.* Hunc dolum non admittit, priusquam manumissus esset, cum pecuniam promississet ob manumissionem: quæ nondum secuta erat. Hunc solum dolum admittit intelligitur, cum manumissus fidem non seruat. Hic igitur actio est ex actu manumissi, non serui. Dolus autem in eo est, quod manumissus ex conuentione libertatem retinet, ipse autem conuentioni parere non vult, & non parendo aperte dominum fraudat: quia iure destituitur omni actione. Non enim potest reuocare libertatem, quæ semel data non restituitur. *l. 9. ff. ex causa §. ult. ff. de minorib.* Non potest etiam ex conuentione & promissione pecuniã petere: quia nulla fuit promissio, nulla conuentione, quæ oblig. civilem parere. Restat igitur, ut in hac fraudatione, quæ post manumissionem contingit, sit actio de dolo deficientibus aliis actionibus, ut est conditio huius actionis. *l. 1. §. ait prator. ff. de dolo.* Sed ex hoc responso incidit posterior pars huius rescripti in difficultatem. Hic enim dicitur actio esse in factum. Nos dicimus actionem esse dolo manumissi: Idque diserte scriptum est in *dict. l. & eleganter §. serui. pact.* Nam quod Accursius hic dicit, in ea lege seruum pecuniam non promississe domino, aperte verbis eius loci refellitur, ubi seruus dicitur dedisse expromissorem pactionis pro libertate. Præcesserat igitur serui pactio pro libertate. Non autem pactio, nisi ut quid detur, aut fiat, ut est natura omnium obligationum. *l. obl. substantia 3. ff. de oblig. & act.* Sed hac obiect. moueri non debemus. Nam concurrunt in eadem causa hæc actiones duæ, actio de dolo, & actio in factum. Non, ut cui actio in factum competit, ei competat actio de dolo: sed ut cui actio de dolo competit, ei, si velit, competat in factum. Actio de dolo est, cum dominus ex hac causa agens aperte dicit, manumissum dolo facere:

8 eoque se dolo experiri. Actio \dagger in factum in eadem causa est, cum actio a domino temperatur verbis in rei & facti nudam narrationem compositis, detracta doli mentione. *l. non debet. 11. in fine, ff. de dolo.* Vtra harum actionum seu potius formularum, uti velit dominus, in eius potestate est. Ut enim nemo inuitus agere vel accusare cogitur, *supra titulo ut nemo, &c.* Ita nemo cogitur, duriore & seuiore actione experiri, sed licet vnicuique experiri molliore & leuiore iudicio. Inquam sententiam disputat Cicero in oratione pro Cæcinnia in principio. Concurrere \dagger autem has actiones liquet, *ex leg. rei. 93. ff. de dolo.* Nam illic species proponitur, in qua inter omnes conuenit, actionem de dolo competere, & tamen illic scriptum est, actionem in factum esse eo nomine. Idem intelligitur ex doli exceptione. Nam \dagger in quibus causis doli exceptio competit, in iis locum habet exceptio in factum, & contra: in quibus exceptio in factum competit, in iis etiam competit, & doli exceptio. *§. primo. Institution. de exception. lege secund. §. circa. & §. generaliter. ff. de exception. doli.* Est autem \dagger exceptio doli, cum reus aperte dicit, actorem dolo facere. Exceptio \dagger in factum est, cum actor dicit, se teneri non debitori, ob id factum, quod præcessit, & factum simpliciter manet, sine vlla mentione doli. Et hoc est, quod Theophilus in dicto. *§. primo. de exceptio.* dicit, exceptionem in factum esse, quæ *de γυναικός*, id est, narratiue proponitur. Sed videtur in hac specie: Ne actione quidē in factum domino dari aduersus manumissum: argumento operarum a seruo promissarum. Nam si seruus manumittendus promiserit operas domino, atque adeo iurauerit, se illi operas daturum: tamen post manumissum. eo nomine nulla actione tenetur: nisi cum manumitteretur, aut postea operas promiserit. *leg. ut iurisurandum. 6. vers. iurare. ff. de operis libertorum. leg. ultima. ff. de liberali causa.* Respondetur. Dissimilia hæc sunt: Nam seruus pecuniam promittit propter manumissionem, ut hic sit quædam permutatio pecuniæ & libertatis. At operæ non promittuntur propter manumissionem. Proinde non decipitur dominus, si operas pro libertate non accipit, quæ pro libertate promissæ non erant.

Ad L. IV. Licet.

Licet seruitutis tempore ea, qua pecuniam matris sua surripuisse dicitur, ob huiusmodi admissum conueniri non poterat, ad libertatem tamen per dicta, (nã caput noxa sequitur) furti actione tenetur.

SUMMARI A.

- 1 Seruus cur potius ex delicto, quam ex contractu conueniri possit?
- 2 Maleficia non debent manere impunita.
- 3 Iudicium cum seruis consistere non potest.
- 4 Noxa quid?
- 5 Caput quid?
- 6 Caput in iure frequenter personam significat.
- 7 Capite diminui quid?

8 ERVVS si quid deliquerit, post manumissionem ex maleficio tenetur. Hic statim queritur: *Cur potius \dagger ex maleficio, quam ex contractu? cum seruus non minus possit consentire, quã delinquere?* Hoc vero in totum regulæ iuris refragare videtur, quominus seruus ex suo vilo facto obligetur ab initio. Quod si non obligatur, nec post manumissum teneri potest. *§. si seruus. Institution. de noxal. action.* Regula iuris hæc est: Quod attinet ad ius civile serui pro nullis habentur. Qui nulli sunt, obligari non possunt. Non magis ex maleficio, quam ex contractu. Nam obligatio est res iuris. Est enim iuris vinculum. Quare si obligationis ex contractu seruus capax non est, non erit ex eadem regula, ne obligationis quidem ex maleficio capax. Respondetur. Hæc regula ceteris in rebus omnibus locum habet: delicta excipiuntur. In delictis serui habentur pro aliquibus, ad pœnam luendam. Vnde & statim ab initio ex maleficio obligantur, non naturaliter tantum, sed etiam ciuilitur. *leg. serui 13. ff. de obligationib. & actionibus.* Constitutum id est propter utilitatem publicam, ad quam pertinet, delicta \dagger non manere impunita. *leg. si ita vulneratus. 51. circa finem. ff. ad legem Aquilam. leg. locatio. 9. §. quod illicite. ff. de publica.* Sed si serui ex maleficio statim obligantur, qui sit, ut non teneantur & conueniantur nisi post manumissionem? Non enim ante conueniuntur. *§. omnis. Institution. de noxal. actionibus?* Respondetur, non eo id fit, quia non statim obligentur: sed quia conueniri utiliter non possunt, nisi iudicio. Iudicium autem \dagger cum seruis consistere non potest. *leg. seruus. 6. & leg. sequent. supra. de iudic.* Adde quod serui cum de pecunia agitur, nihil habent in bonis, ynde soluant. *§. primo. §. item vobis. Institution. per quas person. no. acquir.* Et hoc est, quod traditur regula veteri: *Noxa caput sequitur*, quæ hic exstat, & in *§. omnis. Institution. de nox. action. leg. prima. supra. de action.* Huius regulæ hic est sensus: Noxa, \dagger id est, delictum, & propter delictum, delicti persecutio. Sequi \dagger caput, id est, auctorem delicti. Alias \dagger caput \dagger frequenter in iure personam significat, *6* ut cum dicitur, deportatione caput eximi de ciuitate. *lege secunda. ff. de pub. iudic.* Vbi hoc significatur, deportatione personam & ciuem Romanum definire esse in numero ciuium, ut interpretatur. *§. cum autem. Institution. quibus modis ius patriæ potest.* Hoc casu dicitur, quis \dagger capite diminui, cum \dagger caput seu status personæ minuitur. *in princip. de Institution. de cap. demin.* At in hac regula non sic caput accipere possumus. Nam isto sensu semper dominus teneretur ex maleficio serui: aut certe dici posset, eum teneri ex hac regula. Nam is vere caput habet, cum sit liber. Ideo intelligere debemus, capitis verbo auctorem delicti, ut sæpe apud probatos auctores caput hoc sensu usurpatur. Sed qui fit, ut dicatur, *Noxa caput sequi.* Cum seruus, quamdiu seruus est, noxali actione, non teneatur, sed dominus, & qui seruum in potestate habet. Hoc quidem tempore noxa non sequitur auctorem, dixerit aliquis? Imo vero & hoc tempore noxa auctorem sequitur. Non enim dominus conuenitur, quia dominus est: sed conuenitur propter seruum,

seruum, ut quodammodo in persona domini videatur seruus conueniri. Nam aut pro eo pecunia soluetur aut seruus noxæ deditur.

Ad L. pen.

Si (ut allegas) antequam a domino manumittereris, fundos eius coluisti, posteaq. ad emptio peculio libertate donatus es, ob reliqua, si quæ pridem contracta sunt, res bonorum quas postea propriis laboribus quasisti, inquietari minime possunt.

SUMMARI A.

1 Serui res post manumissionem inquietari non possunt.

Vt ex actu seruitutis seruus post manumissionem conueniri non potest: sic nec res eius inquietari, ut hic traditur. Vbi generale illud de finiri intelligitur, neminem ex alio contractu neque in in persona neque in rebus suis inquietari posse, *l. 2. 43. sup. ne uxor. pro marit.*

Ad L. Vltim.

Sine serui sint hi, quorum precibus fecisti mentionem: domi eos conueni: quia inter dominos ac seruos iudicium constare nullum potest, sine post delictum manumissi sint: ex antecedentibus post datam libertatem eis nulla ratio iuris a dominis quondam conueniri patitur. Sane si post manumissionem quid illicitè commiserint, hoc apud præsidem provincie argue, accepturus ex iure sententiam.

SUMMARI A.

1 Actio inter dominum & seruum nulla potest consistere.

8 ERVVS ex maleficio post manumissionem tenetur. Hoc ita est, nisi in dominum seruus deliquerit. Inter dominum \dagger & seruum neque ex contractu, neque ex maleficio actio iure ab initio contrahi potest. Nulla denique ciuilibis obligatio. *§. hi qui in parentum. Institut. de obligation. qua ex delict. nasc.* Sed queritur amplius, *cur non possit inter hos obligatio consistere?* ut potest inter seruum & extraneum: cum seruus non ante ex maleficio teneatur, quam manumissus fuerit? Ratio reddita est in *l. serui. 17. ff. de sentent.* Quia, inquit Ulpianus, non est necesse, cum cum seruo aut filio litigare, & contendere iudicio, ubi ipse sine iudicio in seruum & filium statuere potest. Et ideo inquit, non est actio prodita, &c. Hic locus explicatur in *§. si seruus Inst. de nox. act.*

IN TIT. COD. XV. LIB. IV. QUANDO FISCVS VEL

PRIVATVS DEBITORIS SVI DEBITORES CONVENIRE POSSIT.

Ad Rubricam.

SUMMARI A.

- 1 Creditor, debitores debitoris sui, conuenire non potest.
- 2 Creditor, quando possit debitores debitoris sui conuenire.
- 3 Bona debitoris inuiti quomodo creditori pignori obligentur?

1 DE hac quaestione hæc iuris summa est: Regulariter definiendum est, creditorem \dagger de-

bitores debitoris sui conuenire non posse. Quæ definitio traditur *leg. 3. infra de hereditar. action. inf. tit. prox.* Ratio exponitur ad *leg. 2. infra* Interdum tamen conuenire potest debitores debitoris, creditor. Id autem fieri potest \dagger alias volente debitor, alias inuito. Volente debitor, ut creditor debitores eius conuenire possit, fit tribus modis. Primo: Si creditori mandet seu cedat suas actiones, quo mandato consequitur creditor, ut tanquam procurator in rem suam eas actiones exercere possit, ex persona debitoris sui. De quo diximus ad *legem primam sup. de oblig. & actionibus* Altero modo, si sine cessione debitor nomen suum dederit creditori suo in solutum, qua ex datione creditor consequitur viles actiones, suo nomine aduersus debitorem debitoris. *lege vltima hoc titulo.* De huius dationis vi & potestate diximus, quantum satis est, ad *leg. 2. & leg. si cum solutum & sequen. supra de obligationibus & actionibus.* Vnde sumi potest, quod ad interpretationem dicti. *leg. vlt. hic* pertinet. Tertio modo, si debitor creditori suo nomen dederit pignori. Nam & hic nanciscitur creditor actionem personalem, aduersus debitorem, cuius nomen pignori accepit. *leg. nomen 4. infr. qua res pignor. obl. poss.* Inuito debitor creditor debitores eius conuenire non potest, nisi cum bona debitoris creditori pignori obligata esse ceperint, inuito debitor. Ut autem bona debitoris \dagger inuiti, creditori obligentur pignori, contingit aut ex causa iudicati, & similibus, ex quibus pratorium pignus nascitur, de quo in *l. 2. hic* aut ex privilegio, ut contingit in debitoribus fisci, de quibus in *l. 3. & penult. hoc titulo.* Lex prima huius tituli ad hanc quaestionem non pertinet.

Ad L. I. Propter as.

Præter as alienum pupilli, res tutoris, qui nihil ex bonis eius tenet, pignori capi non oportet.

SUMMARI A.

- 1 Tutoris res, ob as alienum pupilli pignori capi non possunt.
- 2 Tutor & pupillus pro una fere persona habentur.
- 3 Tutor non potest esse debitor pupilli iure.
- 4 Tutor quando pupillo aliquid debere intelligatur?
- 5 Rationes a tutore non exiguntur, nisi finita tutela.
- 6 Tutoris res, an finita tutela pignori capi possint?
- 7 Tutor quando conueniri possit?

HOC rescriptum confirmat eam sententiam, quæ tradita est titulo, *Ne uxor, pro marit & titulo sequent.* Sententia generalis hac fuit: *Neminem ex persona alterius, & alterius obligatione conueniri aut inquietari posse, multo minus res eius.* Ex hac sententia est, quod hic traditur. Ob as alienum pupilli, id est, ex persona & obligatione pupilli, res \dagger tutoris pignori capi non posse, si modo tutor nihil ex bonis pupilli teneat. Dubitatio nata est ex coniunctione, quæ inter istas personas intercedit. Nam tutor prope idem esse existimatur \dagger cum pupillo: certe ubique domini aut quasi alterius parentis habetur loco. *leg. cum plures §. 1. vsq. ad fin. l. i. qui tutelam ff. de admin. tut.*

Sed non est hæcconiunctio tanta, quanta est, quæ intercedit inter maritum & uxorem, patrem & filium, matrem atq; filiam. Quare si maritus pro uxore, vxor pro marito, filius pro patre, pater pro filio conueniri non possunt, consequens est, multo minus tutorem, aut tutoris res pro pupillo, siæ ex persona pupilli inquietari possent. Sed an possunt res tutoris pignori capi ex persona ipsius pupilli? Multo minus. Quoniam tutor, quandiu curat tutelam, aut pupilli debitor non est, aut certe pupilli debitorem ¶ est: constare non potest. Non potest enim id constare iure, nisi iudicio. Iudicium cum tutore exerceri non potest. *lege 2. infra de administr. tut.* Item ¶ non potest debitor debere pupillo, nisi, subductis rationibus tutelæ, & administrationis appareat tutorem reliqui aliquid debere, seu reliquatorem esse. Hæc autem nisi finita tutela conitire non potest. Nam rationes ¶ a tutore non exiguntur, nisi finita tutela, quemadmodum nec a curatore, nisi finita curatione. *legerationes 14. infra de administratione tutela. lege nisi finita 4. ff. de tutela & rationibus distra.* Quid ¶ finita tutela ¶ possunt res tutoris pignori capi ex persona pupilli? Respondetur. Si tutor ex administratione tutelæ debitor est, potest pupilli creditor, tutorem pupilli debitor, vt ¶ & ceteros pupilli debitores eodem modo conuenire, vt creditores reliqui possunt debitoris sui debitores conuenire, de quo dicitur *ad legem 2. & sequentes.* Sed hic exceptio adiecta est: *Si tutor nihil possideat, id est, ex rebus pupilli teneat.* Nam si tenebit, interdum & tutor conueniri, & bona eius pignori capi possunt: sed hoc tunc solum fiet, cum res pupilli creditori pignori obligatæ sunt. Nam hoc casu actio hypothecaria aduersus tutorem, qui possidet, competit: qua actione iubetur tutor res restituere creditori; nisi restituit, condemnatur, quanti ea res est, de qua agitur, vt est conditio huius actionis *lege si fundus 16. §. in vindicatione ff. de pignoriibus.* Si tutor hoc modo condemnatus non soluit, secundum ordinem consueti iuris, res eius ex causa iudicati pignori capiuntur & distrahuntur. *leg. 1. infr. de exsecut. rei iudic.*

Ad L. 11. Si in causa.

Si in causa iudicati Valentis, quem tibi condemnatum esse proponis, nihil est, quod sine quaestione pignoris loci capi & distrahi possit; debitores eius conueni ad solutionem auctoritate præsidis prouincia compelluntur.

S Y M M A R I A.

- 1 Debitores debitoris nostri conueniri possunt, sed ex causa iudicati, cum debitor ante condemnatus est.
- 2 Debitores debitoris condemnati, conueniri possunt.
- 3 Debitores debitoris nostri, quibus conditionibus conueniri possunt?
- 4 Debitores debitoris nostri non statim conueniri possunt.
- 5 Nomina quando recte pignori capiuntur.
- 6 Debitores debitoris si se condemnatos inficiantur, quomodo creditori consulatur? Quid si debitores

- illi malitiose negent se esse debitores?*
- 7 Debitores debitoris condemnati, qua actione conueniantur? Et an statim ad solutionem compellendi sint?
 - 8 Nomen & debitum, quomodo pignori capiatur?

Hoc rescriptum complectitur duas vtilissimas sententias, quæ continent totam quaestionem de potestate conueniendi debitores debitoris nostri. Prior sententia generalis hæc est. *Si debitoris bona creditori pignori obligata non sunt, vel conuentione, vel lege, nunquam creditor debitoris sui nondum condemnati debitorem conuenire potest.* Id perspicue declaratur hoc rescripto, cum dicitur, *Debitores ¶ debitoris nostri conueniri posse, sed ex causa iudicati, cum debitor ante condemnatus est.* Ergo priusquam sit condemnatus, debitores eius a creditore conueniri non possunt. Hæc sententia, vt initio diximus, generalis traditur. *lege 3. infra proximo titulo.* Sententia ex principis iuris notis necessario efficitur. Aut enim creditor debitorem sui debitoris conueniet, tanquam suum debitorem, aut tanquam eum, cuius nomen seu debitum pignori habeat. Tanquam debitorem suum conuenire cum non potest, quia cum eo nihil contraxit, nihil negotii gessit, nullam iniuriam aut damnum ab eo accepit: neq; porro obligatio nascitur, aduersus aliquem aliunde quam ex his causis, §. 1. *Instit. de obligationibus.* Proinde nec actio, §. 1. *Instit. de action.* Multo minus debitorem debitoris conuenire potest iure pignoris: quia eum debitorem creditoris ponimus, cuius bona creditori obligata non sunt. Nulla igitur ratio patitur, vt creditor debitoris sui debitorem conuenire possit, antequam debitor creditoris sit condemnatus. Dixi, *si debitoris bona creditori obligata non sint.* Nam cum in bonis debitoris sint, nomina eius, id est, illa, quæ ei debentur, hæc nomina conueniri possunt, eo iure atque ordine, de quo mox dicitur. Idque etiam intelligitur ex hoc rescripto, vbi placet, debitore creditoris condemnato, debitores eius conueniri posse ex causa iudicati. Quod non fit alia de causa, quam quod cæperunt hoc casu bona debitoris pignori esse creditori. Altera sententia hic diserte expressa est: *Si debitor a creditore conuenitus condemnatus est, tum debitores ¶ condemnati iure a creditore conueniri possunt.* Sed cur potius debitores condemnati conueniri possunt, quam nondum condemnati? Ratio est in promptu: quia cum condemnatus pecuniam non soluit, sententia mandatur executioni, hoc modo, vt bona condemnati pignori capiuntur & distrahantur, vt ex pretio rerum distractarum iudicatis satisfiat, *l. prima, infra de exsecut. rei iudic. l. a Dno Pio. 15. §. in vendit. ff. de re iudic.* In bonis autem debitoris, sunt eius nomina, id est, ea, quæ ei debentur a debitoribus suis, *l. bonorum 69. ff. de verborum significatione.* Proinde & hæc quoque in his bonis iure pignori capiuntur. Hæc executio ante rem iudicatam locum non habet, *d. l. prima, infr. de exsecut. rei iud.* Proinde hoc iure debitores debitoris conueniri nullo modo possunt, sed condemnati debitores debitoris placet conueniri posse certis conditionibus. Proinde

conditionibus conueniri possint? Tum qua actione? Postremo, quis huius conuentionis sit effectus? Seu: quid conuenti & quare statim præstare debeant. Condemnati debitoris & debitores ¶ conueniri possunt a creditore, sed tribus conditionibus concurrentibus: Prima conditio est: si ex causa iudicati bona capta sunt, aut capi iussa, vt significatur illis verbis, *si nihil sit, quod ex causa iudicati capi possit.* Hoc eo spectat, vt intelligamus, non statim condemnati debitoris ¶ debitores conueniri posse: quoniam non statim aduersus condemnatum sententia mandatur executioni pignori captis. Nam condemnato spatium ad soluendum datur. Intra statutum tempus pignora capi non possunt. *lege secunda ff. de re iudicata.* Proinde nec infra id tempus ad eius debitores perueniri potest. Altera conditio hic expressa est, si nihil sit in bonis condemnati, quod pignori capi possit, aut, quod idem est, si quid sit, sed non possit capi sine quaestione. Quibus verbis hoc significatur: Si quæ res possessæ sint a debitore, & dum hæc pignori capiuntur tanquam res eius, existat aliquis, qui earum rerum proprietatis controuersiam faciat, quod dicat, se earum dominum esse, aut sibi prius pignori obligatas esse: hæc res omittentur, quasi non essent in bonis debitoris, & aliæ capientur, quæ sunt sine controuersia, vt explicatur in *lege a Dno Pio 15. §. si res in fine ff. de re iudicata.* Proinde si nihil aliud ¶ sit reliquum, quam nomina quæ capiuntur, sine controuersia, tum demum ad nomina recte peruenietur. Hæc autem conditio est illa, quæ aliis verbis significatur. *in lege penultima infra, cum scilicet ita dicitur: Fiscum debitoris sui debitores conuenire non posse, nisi prius patuerit, debitorem fisci non esse idoneum, seu non esse soluendo.* Id enim tunc contingit, cum ipse nihil habet in bonis, quod capi possit. Quomodo autem constabit, nihil esse in bonis debitoris quod possit capi? Id constabit excussis eius rebus omnibus tam immobilibus quam mobilibus. Itaque hæc conditio discussionem bonorum præcedentem necessario exigit, vt perueniri possit ad condemnati creditores. Tertia conditio est: vt vere debitor sit, qui tanquam debitor condemnati conuenitur. Loquitur enim rescriptum de debitoris condemnati. Debitores sic accipere debemus, quos constat tales esse. Quid ergo ¶ si se debitores esse condemnatos inficientur, qui tanquam debitores eius conueniuntur? Respondetur, nomen eorum pignori non capietur, & quod idem est, conuenti non compellentur ad solutionem, vt verba sunt huius rescripti. Id autem expressum est *in lege a Dno Pio §. sic quoque ff. de re iudicata.* Quid si debitores illi vere debitores sint, sed malitiose negent, se esse debitores? Quomodo hic creditori misero consulatur? Respondetur: In hac inficiatione debitorum, nomen eorum non capietur pignori, vt dicitur in *dict. lege a Dno Pio §. sic quoque:* Sed pignori dabitur. Inter quæ hoc interest. Nam cum dicimus, debitoris nomen pignori capi, intelligimus capi cum effectu præsentis, vt scilicet

statim conuenti compellantur ad solutionem, quia fatentur se esse debitores. At cum nomen tantum pignori datur creditori, hic nihil amplius creditori datur, quam actio aduersus debitorem, in qua actione si debitor neget, non est statim vi compellendus, sed vt est ordo iudiciorum, prius conueniendus & conuincendus est, conuictus condemnandus, tum deinde ad extremum remediis iuris vrgendus ad solutionem, *iuxta legem negantes. supra de obligationibus & actionibus.*

Qua actione ¶ conuenientur condemnati debitorum, qui cum creditore nihil contraxerunt? Respondetur: Conuenientur ea actione, quæ condemnato competeret aduersus debitores suos, quasi hæc actio in creditorem sit translata. Nam hæc actio in creditorem transfertur, cum creditor debitorum nomen pignori obligat. *lege nomen 4. infra que res pignori obligari poss.* Proinde & hic transferretur, quoniam ex causa iudicati bona condemnati pignori creditori esse iussa sunt. Et hoc est, quod dicitur *in lege 1. infra si ex causa iudicat.* huius pignoris nomine actionem competere, quia in vicem iustæ obligationis succedat auctoritas iubentis, intellige, iudicis seu magistratus, qui pignora capi iubet. Sed actio debitoris directa in creditorem transferri non potest. Proinde creditori non directa competit, sed utilis, vt est in *de leg. nomen 4.* Similiter vt fieret, si debitor nomen in solum creditorem dedisset, *l. 2. supra de obligatione & actione.* Hac conuentione & actione, id consequitur debitor, quod hic expressum est, vt, debitores conuenti ad solutionem auctoritate præfidis compellantur. Sed an statim, an cum aliquo interuallo, & quod interuallum hic intelligendum est? Respondetur: Compellentur debitores, secundum formam traditam in *l. si debitori 21. ff. de iudic.* Nam placet debitorem confitentem & spatium ad soluendum postulantem, non esse cogendum statim soluere, sed tempus ei dandum, id nimirum, quod iudicatis dari solet. Post quod tempus si non soluant, perinde res eius pignori capientur, vt caperentur aduersus condemnatum: quoniam confessi in iure pro iudicatis & condemnatis habentur. *l. unica infr. de confess. l. 1. ff. eod.* Notandum est autem quod dicitur, *conuenios debitores compelli auctoritate præsidis,* non dixi, iudicis, quoniam si iudex priuatus seu datus debitorem creditoris condemnasset, tamen is iudex sententiam non exsequeretur, nec pignora capi iuberet: Sed sententiam exsequuntur magistratus populi Romani iidem, qui iudicem dederunt. Proinde in prouinciis præsidis, Romæ prætores. *l. a Dno Pio 15. in pr. ff. de re iudic.* Obiter & illud notandum est, ex hoc loco recte sumi, interpretationem eius, quod dicitur, *in lege a Dno Pio 15. §. sic quoque ff. de re iud.* Præsidis & iudicis sic sententiam exsequi, vt nomina quoque pignori capi iubeantur. Quæritur quomodo nomen ¶ & debitum pignori capiatur, cum nomen sit obligatio, i. res incorporalis, *l. qui chirogr. 59. ff. de l. 3.* Id quomodo fiat, ex hoc loco intelligitur. Denuntiatur debitoribus condemnatis, ne condemnato soluant, sed soluant creditori, cui debitor condemnatus est, &

in eam rem auctoritate magistratus, qui sententiam exsequitur, conueniuntur, conuenti compelluntur soluere, si fateantur se debere. In qua executione spectatur effectus pignoris.

Ad L. Si debitum. 111.

Si debitum non satisfiantur hi, quos obnoxios debitoribus fisci esse proponis: potest videri non esse iniunctum, quod desideras, ut ad solutionem per officium procuratoris compellantur. Nam si questio aliqua refertur: id concedi non oportere etiam ipse perspicis.

S V M M A R I A.

1. *Fiscus cur priuato preferatur, & debitores debitoris sui statim conuenire possit?*
2. *Bona debitoris fisci statim fisco sunt obligata.*
3. *Fiscus in quo cum priuato conueniat?*
2. *Nomina inter bona nostra connumerantur.*
5. *Fiscus quibus conditionibus debitores debitoris sui conueniat?*
6. *Fisco cur non liceat pro arbitrio nomina conuenire prius, quam res ceteras?*

FISCUS debitoris sui debitores statim conuenire potest, etiam priusquam debitor ei sit condemnatus, & multo magis, priusquam ex causa iudicati bona debitoris ei, pignori capi iussa sint. Cur tunc potius fiscus quam priuatus? Nam priuatum id facere non posse supra dictum est in l. 2. Respondetur: Non utique quia fiscus est, solum, qui agit, sed tunc quia debitoris fisci bona statim fisco sunt obligata, lege & privilegio, quod ei tributum est, leg. 2. 3. & 4. *infr. de privileg. fisci. leg. auferuntur §. fisci. ff. de iur. fisci.* In quo eadem ratio seruatur, tunc quae in priuato. Nam & priuatus creditor condemnati sui debitoris debitores conuenire potest, quia ex eo bona debitoris ceperunt illi pignori esse. Proinde idem dicemus, si cui creditori bona debitoris eius a principio obligata sunt. Semper enim verum est, quod in l. 1. diximus, nomina esse tunc in numero bonorum nostrorum, id est, actiones & ea quae debentur cuique nostrum. l. bonorum ff. de verb. significat. Sed quia non proprie haec sunt in bonis, neque statim constat, nomina esse, quae dicuntur nomina, ideo ut in priuato creditore, sic tunc in fisco placet, fiscum non aliter debitoris sui debitores conuenire posse, quam iisdem conditionibus, quas supra diximus in leg. 2. Primum igitur praeter pignoris obligationem exigitur, ut debitores debitoris, qui conueniuntur a fisco, fateantur se debitorum esse: si negent, conueniri non possunt, ut hic scriptum est. Idem in priuatis scriptum in leg. a Dino Pio 15. §. sic quoque ff. de re iudic. Quid si debitores maliciose negent se debitorum esse? Respondetur: Quid hic factum sit opus, supra diximus ad leg. 2. Exigitur praeterea, ut prius appareat, debitorem fisci soluendo non esse. Itaque si ille bona habet, quae capi possunt, sine controuersia, ad debitores eius non perueniunt. l. pen. *infr. h. t.* quam conditionem etiam in priuatis esse, ostendimus in l. 2. *supr.* Quae hic potest: Cum omnia bona debitoris fisci sint pignori obligata fisco, & in bonis debitoris sint eius nomina & actiones, cur non tunc licet fisco, pro arbitrio nomina conuenire, priusquam res ceteras? Respondetur. Summo iure id facere potuit, postquam bona debitoris illi omnia sunt obligata. Sed placuit hic iurisdictionem temperari, ne alii inquietentur,

quamdiu fiscus ex rebus creditoris suum consequi potest. Eodem exemplo, quo placuit, in leg. 2. *infr. de pignor.*

Ad L. IV. Non prius.

Non prius ad eos, qui debitoribus fisci nostri sunt obligati, actionem fiscalem extendi oportere, nisi patuerit principales reos idoneos non esse, certissimi iuris est.

S V M M A R I A.

1. *Fiscus qua actione debitores debitoris sui conuenire possit? Et quid hac conuentione consequatur?*

QUAE actione fiscus debitoris sui debitores tunc conuenire possit, tum hac conuentione fiscus quid consequatur? De his responsum est ad l. 1. *supr.* Nam in hac re eadem seruanda sunt, cum dicamus, fiscum debitoris sui debitores conuenire posse, hac ratione, quod bona debitoris ei sint obligata, consequens est, quisquis erit creditor, cui lege bona debitoris fiat obligata, itidem ut fisco, eadem in eo creditore probanda esse, ut is debitoris sui debitores conuenire possit, iisdem conditionibus & eodem iure, quo supra diximus. In hoc autem numero est, exempli gratia, pupillus, cuius tutela administrata est. Nam ex hac causa bona omnia tutoris tacite pupillo sunt obligata, pro administratione. l. pro officio 20. *infr. de admin. tut.*

Ad L. Vlt.

In solutum nomine dato, non aliter nisi mandatis actionibus ex persona sui debitoris aduersus eius debitores creditor experiri potest: suo aut nomine, uti actione recte utitur.

HIC locus expositus est ad leg. 2. *supr. de obligat. & act.*

AD TIT. XVI. DE HEREDITARIIS ACTIONIBUS.

Ad Rubricam.

1. *Actiones hereditariae transeunt in heredes.*
2. *Hereditariae actiones quae?*
3. *Summa §. restituta. Inst. de fideicommiss. hereditate.*
4. *Heres succedit in uniuersum ius defuncti.*
5. *Ius omne quid significet.*
6. *Commoda & incommoda hereditaria quae?*
7. *Summa huius tituli.*

HOC titulo exceptio est eius regulae, quae tradita est supra in l. 3. *ne uxor pro mar. & l. 1. ne fil. pro patre.* Regula facit, ne quis ex alterius persona & oblig. conueniri possit: Hoc ad heredes non pertinet. In hos transeunt tunc hereditariae actiones, & iis actionibus non minus tenentur heredes, quam defunctus. l. *ult. infr. h. tit.* Hinc quaestio introducitur de hereditariis actionibus, de qua hic tit. Hereditariae tunc actiones dicuntur, quae heredi dantur aduersus alios, & quae contra in heredem competunt, ut sunt actiones hereditariae, & ea quae heres habet, iure hereditario aduersus debitores hereditarios, & haec quibus tenetur ut heres creditoribus hereditariis. Id intelligitur ex §. *restituta. iunct. §. sed si recusabat. in fin. Inst. de fideicom. heredit.* Nam in priore §. dicuntur tunc in eum, cui restituta est ex Trebelliano hereditas, transire actiones tam quae heredi, quam quae in heredem competunt. In altero autem §. ea actiones uno verbo dicuntur hereditariae actiones. Haec sunt

Haec sunt proprie actiones, quae prius defuncto & in defunctum competebant, quae successione ad heredes & in heredes transeunt. Id autem fit ex hoc iure. Nam tunc heres in personam, eoque in ius omne defuncti succedit. l. *heres in omne. 37. ff. de acq. hered. ius omne* tunc sic accipimus tam id, quod defunctus habuit, quam id quod defunctus tenebatur: ut efficiatur ex sententia, quae aliis locis planius tradita est, Heredem succedere in commoda & incommoda omnia hereditaria. Commoda, tunc ut dominium defuncti, ut actiones, quas habuit aduersus debitores suos. l. *cum heredes. 23. ff. de acq. possess.* Incommoda, sunt omnia aëris alieni. In hoc etiam onere & actione hereditaria, qua heres tenetur, recte numerabimus praestationem legatorum & fideicommissorum. Nam & hoc iure hereditario heredi incumbit, de quo dicitur in l. *secunda.* Sed de actionibus, quas defunctus habuit, & heres nunc habet, hoc titulum non agit: quia ad quaestionem propositam nihil facit. Solum tunc agitur, de obligatione defuncti, seu, de actione, qua defunctus tenebatur: aut quae nunc tenetur heres, ut heres. De qua haec sunt quaestiones: *An heredes teneantur creditoribus hereditariis ex persona defuncti? & an teneantur soli? de quo in l. vlt. hic.* Si tenentur & plures sunt quatenus teneantur singulis? quae pars praecipue deceditur in l. 2. Sed & ad eam partem reliqua rescripta huius tituli praecipue referuntur.

Ad L. I. Pecuniam.

Pecuniam quam tibi a matre debitam fuisse dicis ab hereditibus eius, coheredibus tuis pro parte tibi competente petere debes, sed & res si qua tibi ob idem debitum obligata sunt, persequi non prohiberis.

S V M M A R I A.

1. *Heres tenetur ex persona defuncti.*
2. *Obligatio quoties in eum casum incidit, a quo incipere non potest, exstinguitur.*
3. *Confusione obligatio tollitur.*
4. *Pignus rei sua consistere non potest.*
5. *Heres quomodo totum pignus a coheredibus vindicet.*
6. *Solutio particularis debiti, pignus non dissoluit.*
7. *Pignora a coheredibus quomodo persequi liceat? Obligatio an propter partis confusionem tota tollatur, & an propter partis redemptionem tota retineatur?*
9. *Obligatio quomodo diuisionem recipiat.*

HERES in aërium & obligationem defuncti succedit, ut non minus ex persona defuncti tunc teneatur creditori, quam si defunctus uiuere. leg. *ultima. infra.* Ex hoc iure efficitur illud, quod de conclusione obligationis regula iuris traditur: Quoties creditor debitori suo succedit, aut contra, debitor creditori, confundetur obligatio in persona heredis, eaque confusione tunc obligatio tollitur. l. *ut debitum. §. infr. hoc titulo.* Nascitur, ut dixi, haec regula ex superiore illo iure, quo dicimus heredem in obligationem defuncti succedere. Nam si creditor succedit in obligationem debitoris debitoris sui: conuenit eodem tempore, ut idem sit & creditor & debitor. Id vero natura non patitur, proinde exinde fit impossibilis praestatio. Impossibile autem nulla obligatio est, ex regula iuris. l. *imposs. ff. de regu. iuris.*

Nec ad rem pertinet, quod a principio, quo tempore creditor heres non erat, conlisterit obligatio inter eum & defunctum. Nam cum obligatio tunc in eum casum recidit; a quo incipere non poterat, placet obligationem exstingui. l. *pro part. 11. ff. de seruit.* A principio nemo idem sibi debitor & creditor esse potest, quia natura alium esse oportet, qui debet, alium cui debetur. Proinde si ex euentu in hunc casum res deducta sit, obligatio tollitur, eadem ratione, qua a principio consistere non poterat, nepe, quia sit praestatio impossibilis, regula autem generalis est: Impossibile nullam obligationem esse: neque adiicitur, impossibile a principio, aut ex post facto, sed generaliter, impossibile, quocumque tempore impossibile rei praestatio exigatur. Quid si creditor pro parte tantum heres sit, an confusione tota tollatur obligatio? Et placet, non maiore ex parte actionem & obligationem confundi, quam ex qua heres succedit. l. *penult. infr. hoc titulo.* Et merito: Nam si propter hereditatem actio confunditur, consequens est, ultra quam hereditatem quis obtineat actionem non confundi. Hinc rursum, consequens: Eum creditorem, qui debitori suo pro parte succedit, ut reliquarum portionum actionem integram habet, sic aduersus coheredes agere posse, ut hic scriptum est pro parte sibi competente. Quae uerba sic interpretanda sunt: *Pro parte competente non hereditatis.* Nam pro hac parte actio confusa est, sed pro parte competente debiti, id est, pro ea parte, quo ei post confusionem adhuc debetur. Ea tunc pars, quae debetur a coheredibus. Ut autem creditor pro parte heres, non prohibetur de reliquo debito aduersus coheredes agere, sic nec prohibetur pignora in eam causam sibi obligata a coheredibus persequi. Sed an pignus a coheredibus vindicabit in solidum? Respondetur. Minime in solidum: quia pro parte in dominium pignoris succedit. l. *heres in omne. 37. ff. de acq. hered.* Pro ea parte pignus exstinguitur. Nam rei tunc nostra pignus non consistit. l. *neque pignus. ff. de reg. iur.* Itaque hoc casu si pignus a coheredibus possidebitur, sic heres creditor vindicabit totum, ut, pro parte hereditaria vindicet tantum suum: pro reliquis partibus vindicet tantum sibi pignori obligatum. Quod ita accipiendum est, nisi res obligata pignori, aliis coheredibus creditoris praelegata sint. Sic enim fit, ut, cum tunc heres creditor in illis rebus nulla ex parte dominium habeat in totum pignus consistat. Quo casu recte a coheredibus totum pignus vindicabit: Nec ei oberit, quod debitum ex parte sublatum est confusione. Nam etiam si minima pars ex debito superfit, tamen tunc in eam partem totum pignus obligatum manet. l. *heredes. 25. §. idem iuris. in fin. ff. famil. hercis. l. quoadiu. 6. infr. de distr. pig. l. 1. infr. si unus ex plur. cred.* Ius hoc totum exemplo planum fiet. Sit igitur haec facti species, ad hoc rescriptum accommodata: Filius matri 300. mutua dedit, & ab ea praedium & item aedes, quas dat, pignori accepit. Mater decessit tribus heredibus relicta filio, filio, & aliis duobus, ex aequis partibus. Quaeitur: Quantum huic filio debeatur? Respondetur. 100. quoniam cum pro tertia parte sit heres, actio eius pro ea parte confusa sit, nempe in 100. Quaeitur: Reliqua ducenta, an a coheredibus petere possit? Et consequens est. Possit, ut hic traditur. & in l. *pen. infr.* Quod si idem pignora,

que a coheredibus forte possidentur, persequi ¶ volent, itidem ei licet, sed ita, ut dum ea persequetur, partem tertiam vindicet q. suam, in quam iure hereditario successit, reliquas partes tanquam sibi pignori obligatas. Ut autem prædium & ædes vindicet, tanquam sibi obligata pignori, ius non patitur; quia pro tertia parte dominus esse cœpit earum rerum: quatenus dominus est, eatenus pignus non constitit. Si tamen proponas, matrem hoc prædium & has ædes vni ex aliis heredib. prælegasse, recte eas in solidum vindicabit filius, ut sibi pignori obligatas, quoniam earum nulla ex parte dominus est. Nam prælegatum totum ad heredē, cui relictum est, pertinet. *l. Titia. ff. ad l. Falcid.* Hæc in pecunia filio debita expeditam rationem habent: Nam hæc obligatio diuisionem recipit, ut conseq. sit, eam pro parte tolli & pro parte manere posse. Quid fiet, in iure confusionis, si huic heredi res promissa sit, quæ diuisionem non recipit? Finge, matrem fuisse obligatam filio, ut opus aliquod illi exstrueret. Finge matrem promississe viam per fundum suum, aut etiam aliam aliq. seruitutē factō constituisse. Faciendū obligatio indiuisa est. *l. stipul. non diuid. 72. ff. de verb. obligat.* Seruitutis obligatio multo magis. *l. 2. §. 1. d. l. stipul. non diu. 72. ff. de verb. obligat.* Quæro: An his rebus ita promissis propter partis confusionem tota ¶ tollatur obligatio? an propter partis redemptionem tota retineatur? Quoniam res indiuisa est? Respondetur. Hic alia causa est obligationum faciendū, alia oblig. seruitutis, si, quod debetur heredi creditori in faciendū est, reliqui coheredes solidum facere debent, sed ita, ut heres creditori sumtum pro sua parte conferre debeat: quæ res facit, ut effectū diuidatur obligatio. *l. fideicommissa. 11. §. si in opere. pen. ff. de leg. 3.* Consequentur etiam reliqui coheredes in hac obligatione faciendū, ut pro parte hereditaria solum cōdemnentur, hoc modo: si opus debitum non faciant: vbi enim non fecerunt, cōdemnantur in pecuniam numeratam; quæ obligatio ¶ diuisionem recipit. Et propterea singuli in pecuniam non amplius, quam pro parte hereditaria cōdemnantur. *l. stipulat. non diuiduntur. 72. vers. Celsus. de verb. obligat. l. si duo. 22. in fin. ff. de positi.* Diuersa conditio est seruitutis promissæ. Si creditor filius pro parte successerit matri, quæ seruitutem debebat, non tota retinetur seruitus, sed tota amittitur. Quoniā vbi seruitutis obligatio in eum casum recidit, a quo incipere nō poterat, obligatio exstinguitur. *l. pro parte. 11. ff. de ser.* Id autem in hac confusionē partis seruitutis contingit. Nam non potest seruitus imponi prædio filii pro parte coheredum solum: nam per partes seruitus prædio hereditario nec acquiri, nec imponi potest. *l. si quis duas. 6. §. 1. ff. communia præd.* Pro parte autem heredis creditoris imponi nullo modo potest: quia pro parte hereditaria filius est dominus fundi hereditarii, cui fundo seruitus imponi debet. Eius fundo ad ipsius fundū proprium seruitus imponi nō potest: quia res sua nemini seruit. *l. in re communi. 26. ff. de seru. urb. præd.* Idque vsque adeo verum est, ut si ab initio recte effectus constituta seruitus per fundum alienum: tamen seruitus confundatur, si idem vtriusque prædii dominus esse cœperit. *l. si quis ædes. 30. ff. de seru. urb. præd.*

Ad L. II. Pro hereditariis.

Pro hereditariis partibus heredes onera hereditaria agnoscere etiam in fisci rationibus placuit: nisi intercedat pignus vel hypotheca, tunc enim possessor obligata rei conueniendus est.

S V M M A R I A.

- 1 Obligatio qua defunctus tenebatur an in heredem solida transeat?
- 2 Heredes, quatenus & in quantum singuli ex persona defuncti teneantur?
- 3 Onera hereditaria duplicia.
- 4 Fiscus an actionem aduersus heredem diuidere debeat possit ve, quam aduersus defunctum in solidum habet?
- 5 Coheredes quidam si soluendo non sint, an & quatenus ceteri onerandi sint, ne creditores suum omitterant?
- 6 Obligationes hereditaria cur diuisionem non admittant?
- 7 Obligatio faciendū omnis, natura indiuisa est.
- 8 Obligatio seruitutis & obligatio faciendū, quid differant?
- 9 Obligatio cur & quomodo sit indiuisa?
- 10 Obligationis conditio, qua operetur?
- 11 Obligationes, quæ diuisionem recipiant?
- 12 Exceptiones Accursi referuntur?
- 13 Explicatio legis tertia. §. heres. ff. commodati.
- 14 Lex tertia de alimentis explicata?
- 15 Pars hereditaria quid?
- 16 Partes viriles quæ?
- 17 Es alienum inter heredes diuiditur?
- 18 Legatorum præstatio quatenus, & quomodo pro hereditariis portionibus præstetur.
- 19 Nomen legare quid?
- 20 Partes emolumentis a partibus legatariis differunt?
- 21 Legatarii oneribus hereditariis non tenentur?
- 22 Lucro fruens, etiam onus lucro adiunctum sustinere debet.
- 23 Actio de pignore & hypotheca est realis.
- 24 Actio in rem Seruiana, cui, in quem, & quatenus competat.

Heredes succedere in obligationem defuncti, & teneri obligationibus hereditariis constat. *l. ultim. infra*, vbi dicitur. Quæritur, An solida obligatio, qua ¶ defunctus tenebatur, transeat in heredem? De eo ibidem dicitur. Deinde quæritur; cum obligatio defuncti ¶ transit in heredem, si plures sunt heredes, quatenus eo nomine singuli teneantur? Qui locus exponitur in hac lege. Est autem hæc summa: Intereffe, vtrum creditores aduersus heredes personali actione agant? an pignus persequantur, in quâ rem est actio in rem Seruiana. Personali actione si conueniuntur, hereditaria onera agnoscunt, sed pro parte, & pro parte, non qualibet, sed hereditaria. Seruiana in rem actione si agitur, non omnes heredes conueniuntur, sed vnus, qui possidet, & is in solidum quatenus possidet. Quæ partes singillatim explicandæ sunt. Dicimus heredes onera hereditaria agnoscere debere. Duo genera sunt onerum hereditariorum: Es alienum ¶ defuncti, id est, quod defunctus debuit, & legata seu fideicommissa. Nam & hæc ab herede, ut herede præstanda sunt: ut indicat definitio legati, quæ est in §. legatum. *Instit. de leg.* Hæc onera numerantur in lege secunda. *infra.*

infra. ad Trebellian. Vtrumque onus heredes pro parte tantum agnoscere debent. Quod attinet ad æs alienum defuncti, constat, id diuidi ipso iure inter heredes pro portionibus hereditariis. Ipso iure, id est, ipsis verbis legis 12. tabul. qua de hac diuisione cautum est. *l. pacto. 26. supra. de pactis. Lea, que & licet. 23. supr. fam. hercisc. l. heredes. 25. §. an ea. ff. famil. hercisc.* Eadem cautela est legatorum, & fideicommissorum. Etiam horum petitio aduersus heredes pro partibus hereditariis competit, ut est in *l. legat. 80. ff. de leg. secundo.* Ut merito hoc rescriptum generaliter de oneribus hereditariis omnibus conceptum sit. Hoc ius neque personæ creditoris conditio, neque paupertas coheredum mutat: Fac, defunctum fisco debuisse. Fisci propter vtilitatem publicæ præcipua causa esse debet, & minime fisco iniuria fieri, diuisio autem actionis nonnullum incommodum habet. *lege tertia. ff. famil. herciscund.* Dicemus neigitur: Fiscum ¶ aduersus heredes actiones diuidere debere, quam aduersus defunctum in solidum habet? Respondetur. Dicemus. Idque discrete hic expressum est, ius superius etiam in fisci rationibus obseruari. Et merito: Quia a principio singuli heredes non plus debuerunt, quam partem. Nam & pro parte tantum heredes sunt. Extra eam partem non sunt heredes, ut merito ultra teneri nō debeant: Hoc ius semper æquum est, quisquis agat. Proinde & aduersus fiscum seruabitur. Quid, si ¶ quidam ex coheredibus soluendo non sint, in nō æquū esse eatn? ceteros onerari ne creditores suum amittant? Respōd. Non eo magis ceteri onerantur, ut discrete scriptum est, in *d. l. legat. 80. ff. de leg. secundo.* Merito hoc quoque. Nam si cum singuli ab initio tantum partem debeant, a ceteris amplius exigetur, id exigetur ex persona ceterorum, qui soluendo non sunt. Quenquam autem ex obligatione & contractu alterius conueniri leges vetant. *leg. secunda & tertia, & toto titulo. ne vxor pro marit. Et toto titulo sequent. ne sis. pro priu.* Hic tamen videtur ob stare exemplum plurium fideiussorum. Nam inter plures fideiussores obligatio diuiditur ex Epistola Diui Hadriani, sed hac conditione: si omnes soluendo sint, tempore litis contestatæ. Quod si quidam soluendo non sint, hoc ad ceterorum incommoda pertinet. *§. si plures. Institutione de fideiussoribus.* Sed dissimilis fideiussorum conditio est. Nam fideiussores iure ipso singuli in solidum tenentur. Et quod conueniuntur pro parte, quatenus soluendo sunt, id consequuntur beneficio Epistolæ Hadriani, non proprio iure. Contra, plures heredes singuli ab initio nihil nisi partem debent, ære alieno per legem statim diuiso. *d. l. lege pacto. supra. de pact.* Hæc definitio etsi verbis generaliter concepta est, tamen hanc conditionem habet: si modo onus alienum partem & diuisionem recipit. Quod si obligatio diuisionem non recipit, singuli heredes in solidum tenentur, ut defunctus. Nam lex 12. tabul. obligationē hereditariam diuidit si potest: si non potest, naturam obligationis sequitur. *l. heredes. 25. §. an ea. ff. famil. hercisc.* Neque id aduersatur generalitati huius definitionis. Nam in his verbis pro partibus hereditariis, inest cōditio, si modo sint aliquæ partes hereditariæ, veluti, cum stipulor hoc modo, hanc summam 100. fl. dare spondes? inest hæc conditio, si modo est

summa hæc 100. fl. *l. si ita stipulat. 120. ff. de verb. obliga.* Obligationes ¶ hereditariæ diuisionem non recipiunt, partim natura rerum, partim obligationis conditione. Natura rerum obligationes omnes nō diuiduntur, in quib. hæc res debentur, quæ & ipsæ diuisionem non recipiunt, cuiusmodi sunt via, iter, actus, aqueductus, ceteræque seruitutes. *l. stipulat. non diu. 72. ff. de verb. obligat.* In obligationibus omnibus debentur aut res, quæ proprie ita dicuntur, aut facta. *§. ultim. Institutione. de verb. obligat.* Res natura sua diuisionem non recipiunt, seruitutes prædiorum tam vrbiorum, quam rusticorum, veluti via, iter, actus: item vsus ex seruitutibus personalibus. *l. 2. §. 1. l. stipulat. non diu. 72. ff. de verb. obligat.* Proinde iis rebus promissis, si promissor decesserit pluribus heredibus relictis, singuli heredes in solidum tenent, ut viam præstent: & nisi omnes viā præstiterint, singuli in solidum solidæ seruitutis æstimationem cōdemnantur, quam postea repetent a coheredibus iudicio familiæ herciscundæ. *l. via. 17. ff. de seru. l. 2. §. ex his igitur. ff. de verb. obliga.* Idem est, etsi testator viam per fundum suum Titio legauerit. *l. 11. §. si in opere pñult. ff. de leg. 3.* Faciendū obligatio ¶ omnis, quæ in eo est, ut quid ¶ fiat, natura indiuisa est, veluti, si stipulor rem tradi, fossam fodi, insulam ædificari, rem mihi restitui: quoniam hæc omnia facta pro parte impleri non possunt, & diuisio horum corrumpit stipulationem. *d. l. stipul. non diu. de verb. obligat. l. si duo. 22. ff. de positi.* Proinde siue is, qui quid facturum se promiserat, decesserit pluribus heredibus relictis, siue testator heredes suos quid facere iusserit, omnes heredes in solidum facere debent: quia partem natura præstare non possunt: neque pars intelligi potest, priusquam totum impletum fuerit. *l. in executione. 85. §. secunda species. ff. de verb. oblig. l. si duo. 128. §. l. cum ex vna. 139. ff. eodem.* Sed hæc ¶ species differt ab obligatione seruitutis. Nam seruitute promissa diximus, si heredes seruitutem non præstant, singulos in solidam æstimationem seruitutis damnari. Hoc contra fit in faciendū obligationibus. Nam si quis, se quid facturum promiserit, & decesserit pluribus heredibus relictis, singuli quidem heredes in solidum facere debent, si faciendū volunt liberari. At si facere nolunt, non alia cōdemnatio est aduersus eos, quā in id, quod interest: quæ obligatio inter heredes diuiditur: ut singuli non maiore ex parte cōdemnentur, quam, ex qua heredes sint. *l. stipulat. non diu. vers. Celsus. l. cum ex vna in fin. ff. de verborum obligationibus l. si duo. 221. in fin. ff. de positi.* Conditione obligationis ¶ fit, ut obligatio diuisionem non recipiat, non natura rerum debitarum, cum species aliqua generaliter promittitur, veluti, homo, bos, equus: aut cum duæ species certæ sub diuisione aut alternatiue promittuntur, veluti Stychum aut Pamphilum dabis. *l. 2. §. 1. ff. de verborum obligationibus.* In his obligationibus, res promittuntur natura diuiduæ. Partes enim natura intelliguntur, etsi corpore sint indiuisæ. Sed cōditio obligationis facit, ut cum homo generaliter promissus est, non possint præstari plurium hominum partes, sed necesse sit præstari vnum hominem. Item, cum Stychus aut Pamphilus promissus est, conditio obligationis facit, ut aut Stychus integer dari debeat, aut Pamphilus integer: non autem, ut Stychi pars &

Pamphili pars dari possit, quoniam vnus promissus est, nō duorum partes. Hac de causa fit, vt si harum rerum promissor decesserit pluribus heredibus relicta: non prius singuli heredes liberentur, quā oēs vnus hominem dederint, d. l. 2. §. 2. h. tit. infut. §. ex his igitur. seq. l. in exsecut. 85. §. pro parte. ff. de verb. oblig. Extra has obligationes cetera et omnes diuisionem recipiunt. Hæ autem sunt, quibus aut pecunia promittitur, aut species certa, puta, vel vna numero, vel plures coniunctim, vt & Sychum & Pamphilum dabis. d. l. 2. §. 1. in princ. d. l. in exsecut. 85. §. 1. species. ff. de verb. obligat. l. 9. §. 1. ff. de solut. In iis hæc regula perpetua est. Hereditaria onera pro partibus hereditariis ad heredes pertinere. Vna tantum exceptio est, extra quam si de onere hereditario testator aliter statuerit, semper enim hæc lex seruanda est: Vt quisque legasset suæ rei, ita ius esto. l. verbis. 120. ff. de verb. signific. Secundum hanc legem, si testator damnauerit vnū heredem, vt æs alienum agnosceret, solus æs alienum sustinebit. l. cum ab vno. 53. ff. de leg. secundo. Neque id huic regulæ aduersatur. Nam heres hoc casu sustinet æs alienū vltra portionem hereditariam, non tam vt æs alienum, quam delegatum. Item alibi generaliter traditur, heredes succedere in dominium defuncti. l. heres in omne. 37. ff. de acquir. hered. Et tamen semper hoc cum hac exceptione accipitur, nisi testator rem hereditariam alicui ex heredibus prælegarit. Tum enim totum prælegatum ad heredem pertinet. l. Titia 86. ff. ad legem Falcidiam. Idem ius seruatur in legatis, quod in ære alieno diximus, petitionem legatorum pro partibus hereditariis aduersus heredes competere. Hoc sic intelligendū est, si testator, aut simpliciter aut ab omnibus hereditariis heredibus legauerit. Si ab vno herede legauerit, is solus legato obligatur, quia testator voluit. l. si plures. 98. §. de leg. 3. Quod si testator nihil de partibus æris alieni, aut legati cauerit, hæc sententia perpetua est: non aliter teneri singulos heredes, quam pro portionibus hereditariis: nec vllus locus proponitur, aut proponi potest, qui mutet hæc sententiam, aut ei sententiæ aduersetur. Ex quo intelligitur, partim falsas, partim ineptas esse eas exceptiones, quæ ab et Accurs. hic & ceteris colliguntur. Quod ita intelligitur, si ostendamus, eos casus, qui excipiuntur, aut ad hanc definitionem non pertinere, aut cum ea maxime congruere. Non obstat igitur exemplum heredum commodatarii, l. 3. §. heres. ff. commodati. Illic traditur, heredes commodatarii singulos pro parte teneri, præterquam si vnus rem commodatam possideat. Tunc enim teneri in solidum. Quod sic accipiendum est, vt et non solū teneatur ad rem restituendam, quæ possidet in solidum, sed etiam vt re non restituta in solidum condemnatur propter contumaciam non restituendi. l. 1. ff. de in litem iurand. Horum vtrumque eo fit, quia tenentur heres, vt rem restituat, quæ obligatio faciendi est. Res pro parte restitui non potest. l. si duo. 22. ff. de positi. l. 4. §. vlt. ff. de verb. oblig. Quod autem re non restituta heres in solidum condemnatur, non ex obligatione hereditaria condemnatur, sed sua, præstat enim poenam contumaciæ non defuncti, sed suæ: vt est in d. l. 1. ff. de in litem iuran. Non est igitur hæc obligatio hereditaria: non est onus hereditarium, quod a defuncto non proficiscitur. Nos de hereditariis oneribus loquimur, id est, iis, quæ aut a de-

functo nata sunt, aut a defuncto iniuncta suprema voluntate. Non repugnat, atque adeo huc non pertinet. l. ex pollicitat. 9. ff. de pollicit. Si quis opus reipubl. pollicitus sit, non ob honorem aliquem, sed quia voluit, si opus incoarit, deinceps in solidum ciuitati tenetur. Si idem decesserit, & bona liberalitati soluendo non sint placuit, heredes extraneos solum in quintam partem, liberos in decimam teneri. Nihil hoc ad hanc definitionem pertinet. Nā quod heredes vltra quintam, aut decimam partem mihi præsent, eatenus non est onus hereditarium, quia lex noluit hanc obligationem ad onus heredum eatenus pertinere: vsque ad quintam aut decimam onus hereditarium non est: hoc autem onus ad heredes pertinebit proportionibus earum hereditariis: ita hac parte maxime ille locus, cum hac definitione congruit. Extra has partes non aduersatur, qui extra has partes nullum est onus hereditarium. Regula de oneribus hereditariis composita est. Multo minus aduersatur, aut ad rem pertinet species l. Celsus. 22. & l. seq. 23. ff. de relig. Illic traditur, vxorem mortuam scenerandam esse partim ex dote, quæ apud maritum remaneat, partim ab heredibus vxoris ex hereditate, idque pro portione. Nihil inquam hoc ad rem pertinet, aut de regula superiore mutat. Nam quod a marito præstat, verum est, non præstari ab heredibus pro vlla parte hereditaria, sed eo fit, quia eatenus non est onus hoc hereditarium. Quod autem præstat ab heredibus, id onus hereditarium est. In eo autem hanc regulam seruamus, vt non teneantur heredes inter se, nisi pro portionibus hereditariis. Leptum autem est plane, quod excipitur ex l. qui fundum. §. si tu ex parte. ff. ad Trebellian. Primus ex quarta parte heres institutus est: secundus ex quarta parte, idque pure. Primus rursus ex dimidia reliqua institutus est sub conditione: deinde libertates & legata relicta sunt. Illic scriptum est, etiam pendente conditione libertates & legata solida præstare. Ineptissimū est, si quis hæc verba sic accipiat, quasi solida præstentur a singulis. Imo res ita transigitur pendente conditione. Sunt ex partibus partibus heredes instituti: pro eo tempore ex æquis partibus tenebuntur. Conditione existente, inuitabitur diuisio, & primus legatum agnoscat pro dodrante, id est, pro dimidia & tertia, ex qua heres institutus est: Ita semper in ea specie hæc regula seruabitur de partibus hereditariis. Quod attinet ad præstationem legatorum nunquam hæc regula mutatur in iis legatis, quæ ab omnibus heredibus relicta sunt, tamen si interdum executio præstationis temperatur. Quod contingit solum in vna specie, cum alimenta pluribus personis relicta sunt. Nam tunc plures legatarii vni heredi attribuuntur: ne si cogantur alimentarii partes a singulis heredibus petere, magna molestia afficiantur: & legatum amittunt, ad quod petendum plus impendent, quā legatum valeat. Species et refertur in l. 3. ff. de al. leg. In hac specie præstatio vni attribuitur, sed effectū singuli non tenentur, nisi pro portione hereditaria. Nam hi, qui non præstant, coguntur conferre pecuniam ad eam præstationem, & ei dare, a quo legatum petatur. Item si, qui soluendo non sint, ex heredibus pro his reliqui non obligantur: vt illic scriptum est. Rata est igitur hæc definitio: si obligatio hereditaria diuisionem recipit;

recipit, nec quidquam de onere hereditario sustinendo testator nominatim cauerit, onera hereditaria singuli heredes pro parte agnoscunt, sed vt pro parte agnoscunt, ita agnoscunt pro parte hereditaria. Hoc verbo et duo genera partium remouentur, primum, partes viriles, quæ opponuntur hereditariis. l. si heredes. 124. ff. de leg. primo. Sunt autem viriles, et quæ viritum & pro numero personarum præstantur, vt declaratur in eadem lege. Ergo verbo hereditarii oneris intelligimus heredes pro parte ita teneri, vt non teneantur ex æquis partibus, sed ex iis, ex quibus heredes sunt, siue sint æquales, siue inæquales. Sed ita perpetuo tenentur heredes pro portionibus hereditariis, non virilibus, si de ære alieno defuncti agitur. Hoc enim ipso iure et inter heredes diuiditur, quatenus heredes sunt. l. pacto. 26. supr. de pact. l. ea, quæ. 6. & leg. licet. 23. supra. famul. herciscund. Quod autem diximus, in præstatione legatorum idem fieri, ex l. legat. 33. ff. de leg. secundo. non vsque quaque verum est, sed ita hæc præstantur et pro portionibus hereditariis, si legata simpliciter relicta sint, aut relicta sint ab heredibus, sub appellatione heredum, hoc modo. Fundum Tusculanū Titio do, lego. Vel Titio 100. dari volo. Vel. Heredes mei, seu heres meus, Titio 100. dato. Quod si testator nominatim et legauerit ab heredibus, id est, legauerit nomine proprio singulorum heredum appellato: placet coniectura voluntatis, legatum præstari debere pro portionibus virilibus heredum, nō pro hereditariis: veluti, si ita testator legat: Cornelius, Titius, et Sempronius 100. dent Titio: appellatio singulorum facit, vt videatur nō heredibus, sed personæ præstatio singulorum iniuncta, hoc in dicta lege si legis. 124. ff. de leg. primo. Præterea verbo partium et hereditariarum remouentur partes emolumentum, vt cum dicitur, heredes teneri pro partibus hereditariis, hoc dici intelligatur, quod planius expressum est l. prima. supra. si certum petat. Teneri heredes pro portionibus hereditariis, non pro modo emolumentum, vt puta, duo heredes instituti sunt, primus ex quadrante, id est, ex tribus vnciis: secundus ex dodrante, id est, ex reliquis nouē vnciis: Primo tantum legatum est, quantum efficit dodrantem emolumentum hereditatis. Dicemus, primum emolumentum dodrantem habiturum: si de ære alieno & oneribus hereditariis agitur, eum onera non pro dodrante, sed pro quadrante duntaxat agnoscere debere, quoniam ex quadrante solum heres est institutus: quod reliquum est emolumentum, non vt heres accipit, sed vt legatarius: Legatarii oneribus et hereditariis non tenentur. leg. vltima infra. hoc titulo. Contra, secundus oneris hereditarii dodrantem sustinebit, etsi emolumentum tantum tertiam partem habeat, quoniam pro dodrante heres est. Non obstat, quod regula iuris traditur par esse, vt, qui et lucrum habet, etiam onus lucro adiunctum sustineat, l. unica. §. pro secundo. infra. de cad. toll. Nam onus hereditarium non est adiunctum emolumento, sed lucro, sed hereditati dicta lege vltima infra. Hæc omnia dicta sunt, cum heredes conueniuntur a creditoribus, aut legatariis personali actione, id est, ea actione, qua ab iis debitam petitur. Diuersum est, vt sequitur ex rescripto, si pignus vel hypotheca interueniat & creditor hypothecam persequatur. Nam tunc non

omnes heredes tenentur, sed vnus qui possidet. Neque is pro parte, sed in solidum, quatenus possidet. Etsi plures res diuersas possident, eatenus singuli conueniuntur, quatenus possident. Huius iuris ratio exponitur in leg. vltima. infra. si vnus ex plur. cred. Est autem hæc: Quia et actio de pignore & hypotheca est actio in rem. §. item seru. Institution. 23 de action. l. pignor. ff. de pignor. Proinde, vt dicitur, in d. l. secunda, hæc actio rem et sequitur, et propter rem eius rei possessorem: et in summa, aduersus eum, qui possidet, competit, ac proinde quatenus possidet. l. si fundus. 16. §. in vind. ff. de pign. Cur dissimiliter seruatur in personali actione, qua creditores agunt aduersus heredes? Respondetur, quia actio in personam aduersus eum solum datur, qui obligatus est, l. act. 24. ff. de obligat. et action. Porro si æs alienum et præstatio legatorum iure ipso diuiditur inter heredes, consequens est, singulos heredes pro parte hereditaria solum esse obligatos. Cui rursus consequens est, vt solum pro ea parte aduersus eos actio competat. Quod tamen dicitur, ex heredibus, eum solum actione in rem teneri, qui possidet, et quatenus possidet, sic accipi debet, si nunc primum actio in rem aduersus heredes instituitur. Diuersum est. Si actione in rem aduersus defunctū instituta possessor is decesserit, lite contestata pluribus relicta heredibus. Nam hic ex pluribus heredibus tenentur solum singuli pro portionibus hereditariis, etiam si maxime vnus rem possideat. l. secunda in fin. ff. de pratoris stipulat. l. si possessor. 55. ff. de rei vind. Cur hæc ita dissimiliter? Quia lite contestanda, et iudicium accipiendum, defunctus se obligat ad iudicatum soluendum. Nam iudicio contrahitur, id est, lite contestatione. leg. tertia. §. idem scribit. ff. de pecul. In obligationem autem omnem defuncti heredes non succedunt, nisi pro portionibus hereditariis.

Ad. L. III. Heredem.

Heredem mariti quōdam tui de dote tibi reddenda conueni. Personalem enim actionem contra debitores hereditarios tibi decerni frustra postulas.

S V M M A R I A.

- 1 Maritus dote a muliere accepta ad eam restituendam mulieri soluto matrimonio obligatur.
- 2 Heredes mariti, tenentur mulieri de dote, vt creditrici.
- 3 Mulier longius progressa, an possit de dote conuenire debitores hereditarios personali actione.
- 4 Mulieri, omnia bona mariti, pro dote, pignori sunt obligata.
- 5 Bonorum appellatione, nomina quoque continentur.
- 6 Mulier, an ob dotem etiam debitores debitoris conuenire possit? Et quando?
- 7 Fiscus semper habet ius pignoris.
- 8 Fiscus quomodo debitores debitoris sui conueniat?

Maritus et dote a muliere accepta obligatur mulieri, vt dotem soluto matrimonio restituat. l. si cum dotem. 22. §. transgred. ff. soluto matr. In hanc obligationem mortuo marito mariti heredes succedunt, proinde heredes et de dote mulieri tenentur, vt creditrici. leg. vltima. infra. hoc titulo. Secundum hoc expeditum est, mulierem mortuo marito heredem mariti de dote reddenda conueniri

3 posse. Quæsitum est, an et mulier longius progressa possit de dote convenire debitores hereditarios personali actione, id est, debitores heredis olim defuncti nunc debitores heredis? Et placet, mulieri personalem actionem aduersus heredis debitores de dote dandam non esse. Hic occurritur: Mulieri et omnia bona mariti pro dote pignori sunt obligata. l. unica. §. Et ut plenius. 2. infra. de rei ux. act. Bonis et generaliter pignori obligatis, etiam continentur ea obligatione nomina, id est, ea quæ a debitoribus debitoris debentur. l. bonorum 49. ff. de verb. signifi. l. nomen. 4. infr. qua res pign. obligar. poss. Proinde mulier pignoris et iure etiam debitoris debitores convenire potest, ut nomina heredis, ut fieri solet, cum specialiter nomen pignori obligatum est creditori. l. si conuenerit. 4. ff. de pign. act. d. l. nomen. 4. qua res pign. oblig. poss. Respondetur. Facilis responsio est: Nunc enim ex constitutione Iustiniani bona mariti sunt mulieri tacite obligata, sed hoc primum a Iustiniano inductum est. Temporibus autem Imperatorum, quorum hoc rescriptum est, non fuerunt obligata, si modo verum est, hocius primum a Iustiniano esse inductum, ut verum est, et patet ex d. l. unica. C. de rei ux. act. in §. Et ut plenius. Et ideo ad l. 2. supra, quando fiscus, vel pr. proximo titulo, recte diximus, ex hac lege colligi secundum sententiam rescripti, quoties bona debitoris creditori obligata non sunt, non posse creditorem debitoris sui debitores ante rem iudicatam convenire. Nunc bonis debitoris pignori pro dote obligatis, quid fiet? Respond. Hic sequemur fisci exemplum. Nam et debitoris fisci bona, fisco tacite obligata sunt. l. aufer-
7 tur. 46. §. fisci. ff. de iur. fisci. Et et tamen non aliter fisci debitoris sui debitores convenire potest, quã
8 si debitores debitum non inficientur: et nisi sit in bonis debitoris, quod pignori capi possit sine controuersia. l. tertia et quarta. sup. tit. prox. quando fiscus. Idem igitur in eodem iure hypothecæ mulieri tributæ sequemur.

Ad L. IV. Sub pretextu.

Sub pretextu aetatis pupilli debitoris hereditarii creditorum executionem differri non posse, nimis euidentis est. Vnde cum te tutorem proponas: quemadmodum a pupillis creditoribus satisfiat, eniti debes.

SUMMARI A.

- 1 Pupillus contrahens auctoritate tutoris obligatur, et iure conveniri potest a creditore.
- 2 Bona pupilli distrahi non possunt, priusquam perueniat ad pubertatem.
- 3 Pupillus si patri heres exstiterit, et ex eo contractu conveniatur, neque defendatur, an bona eius possint possideri a creditoribus, non tamen vendi?
- 4 Heres eodem iure et iisdem partibus fungitur, quibus defunctus.
- 5 Heres sequitur forum defuncti, nec potest proprium privilegium allegare.
- 6 Pupilli controuersia quando in pubertatem differatur.

SI, cum pupillo contractum sit, tutore auctore, et obligatur et pupillus, et iure conveniri potest, a creditore. l. obligari. 6. ff. de auct. tut. Sed in eo hoc peculiariter seruatur. Nam si cum pupillo agatur, et non defendatur pupillus, bona pupilli iubentur

possideri a creditoribus rei seruandæ causa: sed decretum magistratus longius non progreditur, neque potest. Nam ex edicto bona pupilli distrahi non possunt. Ideo et distractio differtur usque in pubertatem. l. in possess. 6. §. 1. ff. quibus ex causis in possess. eatur. Quæritur: Si et pupillus patri heres exstiterit, et ex contractu paterno conveniatur, neque defendatur, an pupillus eodem iure uti debeat, ut bona quidem eius possint possideri a creditoribus, non tamen vendi? Et placet pupillo hoc casu non idem tribuendum esse, sed pupillo non defenso eodem modo bona defuncti possideri, et distrahi posse, ut possent si defunctus pater viueret, neque defenderetur. Hoc traditur in l. 3. ff. quibus ex causis in possess. eatur. Et additur ratio: Quia iniq. sit, creditorem expectare pubertatem pupilli, ubi cum pupillo nihil contraxerit. Hoc ipsum est, quod confirmatur hoc rescripto. Itaque cum hic dicitur, prætæxtu aetatis pupilli, non differri petitionem creditorum hereditariorum, id est, eorum quibus pater pupilli debuit: hoc sic intelligendum est, ut, si pupillus conuentus defendatur, non minus pupillus condemnari, nec minus sententia more solito aduersus eum executioni mandari debeat, quam si cum ipso defuncto ageretur. Quod si non defendatur, eundem quoque patietur exitum, et in bonis defuncti possidendis, et iis vendandis a creditoribus, ex dict. l. 3. quibus ex causis in possess. Sed ut hoc potius æquum seruatur ex contractu paterno, quam ex contractu pupilli, cum iam bona pupilli esse cœperint, et ætas non minus fauore digna sit, quam si ex contractu proprio conveniretur? Respondetur. Hoc eo fit, quia convenitur pupillus, ut heres. Heredis hæc conditio est, ut quoniam succedit in locum et personam defuncti, idcirco iure defuncti uti, et iisdem partibus fungi debeat. l. heredem 60. l. qui in ius. ff. de reg. iur. l. quædam, §. 1. ff. de edendo. Hinc fit, ut si et quod sit proprium privilegium heredis, heres eo privilegio uti non possit, ubi ex persona defuncti convenitur. l. heres. 19. in princip. ff. de iudic. Cum de et succedendo agitur, et pupillo successuro sit controuersia status, quod dicitur non esse filius eius, de cuius possessione agitur, hic edicto Carboniano causa cognita, differtur status controuersia in pubertatem, l. 1. in princ. l. 3. §. causa cognita. ff. de Carbon. edicto. Sed hæc dilatio creditoribus nihil nocet. Nam datur interim bonorum possessio pupillo, perinde, quasi heres esset: Ideo et interim a creditoribus conveniri potest, eodem iure, ac si heres esset, ut nihil ea dilatio huic rescripto aduersetur. Nocet quidem ea dilatio ad tempus iis, qui se potius defuncti heredes esse dicunt, sed non est priuatio damni et aduentitii lucri, l. non dicit. §. 1. ff. de reg. iur. Creditores cum debitum petunt, certant de damno: qui hereditatem petunt, lucrum captant. Non est igitur mirum, si aliter creditoribus, aliter hereditatem petentibus aduersus pupillum consulitur.

Ad L. V. Ut debitum.

Ut debitum tibi ante aditam hereditatem soluat, ac tunc si ad te pertineret hereditas quæri inbeamus: præpostera petitio est. Etenim cum tibi soceri successionem quæsitam patuerit, debiti petitionem extinguere per confusionem non ambigitur.

SUMMARI A.

- 1 Lectioes varia huius legis.
- 2 Species facti huius legis.
- 3 Præpostera quid?
- 4 Ius quid?
- 5 Seruitus nulli ad prædium deberi potest, nisi qui prædium habet.
- 6 Contraria dicens nullo modo audiendus.

VARIAT hic lectio, ex qua varietate etiam variata sententia efficitur. In primis igitur lectio nobis constituenda est, ut ex ea certa sententia efficiatur. Vulgaris et lectio est, ut debitum tibi ante aditam hereditatem soluat. In aliis exemplaribus et iis, ut omnes recentiores testantur, vetustis ita legitur, ut debitum ante tibi de hereditate soluat. Prior lectio vulgaris vitiosa est. Nam neque verbis huius rescripti convenit, neque ullam idoneam sententiam habet. Verbis non convenit. Nam ex verbis apparet de eo agi, qui dicebat, hereditatem defuncti ad se pertinere, et postulabat, ut de eo postea quæreretur, sibi autem prius solueretur de hereditate. Qui dicit, hereditatem ad se pertinere, idem dicit, hereditatem sibi esse quæsitam, Proinde et aditam, quoniam non quæritur extraneis heredibus hereditas, nisi ad eundem et agnoscendo. Sententia autem ex vulgari lectioe nulla potest elici nisi vitiosa. Nam si creditor heres a debitore institutus ante aditam hereditatem debitum petat, recte petit, quia non est heres, neque nec confusione sublata est eius actio. Quod si fingeremus, eum petere debitum sibi solui, hac lege, ut postea hereditatem adiret, et ob id diceremus eius petitionem reici, recte quidem diceremus, sed hæc species verbis multo minus convenit. Non enim hic creditor postulabat, ut sibi hereditatem postea adire liceret, sed postulabat, ut quæreretur, an ad se pertineret hereditas. Deinde haud scio, an quisquam sit tam stultus, qui tam stolidam petitionem instituire velit. Posterior igitur lectio nobis tenenda est, secundum quam ita speciei ex facto fingi oportet. Socer et genero suo 100. debebat, socer generum heredem instituit, sed testamento, de quo erat controuersia inter eum et heredem legitimum: quia forte imperfectum testamentum dicebatur. Ob eam causam hereditas possidebatur a proximo cognato, iure intestati. Gener tanquam testamento institutus eam hereditatem petere instituit a possessore. Instituta hereditatis petitione idem postea instituit debitum petere, ut sibi interim id debitum de hereditate solueretur, et proferebat certum instrumentum, quo constabat illi 100. a defuncto debita fuisse. Possessor hereditatis dicit prius de hereditate quæri oportere, deinde locum futurum quæstioni de debito. Nilominus gener pergit petere, ut debitum liquidum. Quæstio: an sit audiendus, qui postulet prius sibi solui, quam transigatur de controuersia hereditatis? Consulti Imp. respondent, non esse audiendum: quia sit hæc præpostera petitio. Præpostera appellamus, cum id, et quod natura prius est, postponi volumus, et quod posterius est, volumus præire: id quod in hac specie accidit. Nam cum idem dicit, se esse defuncti heredem, et idem petit, quod sibi a defuncto debebatur, natura prior quæstio est, an sit heres nec ne? Posterior, an defunctus illi aliquid de-

beat, aut defuncti heredibus? Quoniam posterioris quæstionis decisio pendet necessario ex decisione prioris: id quod Imp. probant subiecta ratione. Nam si gener non probabitur heres esse, tunc poterit se dicere creditorem: sed si probat se heredem esse, consequens est, cum tum esse creditorem defuncti, quia confusione sublata erit obligatio. Prius igitur de hoc quærat, quod et natura prius est: an hic sit heres? Ex hoc responso utilissima regula notanda est: Quoties quis instituta aliqua actione, novam petitionem aduersus eundem instituit, huius posterioris decisio ex priore pendet: toties non est in hac posteriore audiendus: quia sit præpostera petitio: et ideo iubendus est, aut priori actioni renuntiare, aut si in ea manere vult, iubendus est prius eam agere, ut ea decisa ad posteriorem et consequentem perueniatur. Exceptionis ratio est in promptu: quia posterior præpostera petitio naturæ aduersatur. Igitur et iuri manifesto. Nam et id demumius est, quod natura ius est. l. penult. ff. de iust. et iur. Confirmatur hæc sententia his exemplis. Fundum Titianum possides, quem meum esse aio, et eum a te cœpi vindicare. Deinde dico, mihi ad eum ipsum fundum viam deberi per fundum Sempronianum, qui tuus est. Placet hanc posteriorem petitionem non esse admittendam. l. fundum. 16. ff. de excep. Non admittendæ eadem ratio est, quam hic reddidimus: quia præpostera petitio est posterior: et ideo præpostera, quia eius decisio pendet ex decisione prioris. Nam si fundus Titianus, quem meum esse dico, non est meus, necessario efficitur, viam mihi a te non deberi: quia nulli et seruitus ad prædium deberi potest, nisi qui prædium suum habet. l. 1. in fin. ff. communia præd. Item. Fundi quem tu possides, partem meam esse dico, et eam a te petii iudicio. Deinde de eodẽ fundo cœpi tecum agere communi diuidendo iudicio, ut fundus inter nos diuideret, Placet hanc posteriorem petitionem esse præposteram, eoque non admittendam. l. fundi. ff. de excep. Est autem præpostera ideo, quia non potest fundus ut cõsuetis mihi tecum diuidi, nisi prius sit cõmunis meus et tuus: Prius igitur est natura, ut quærat, an sit pro parte meus, de quo priore iudicio agitur, proinde et de eo prius transigatur. Simile exemplum in eadem lege refertur huiusmodi. Fundum, quem possides, totum meum esse dico, et a te vindico. Deinde eiusdem fundi fructus a te condico, tanquam fructus ex re mea mala fide perceptos. Placet hic quoque non esse admittendam hanc conditionem, nempe quia præpostera petitio est. Pendet enim cõditio ex eo, si fundus meus sit, de quo prius petitio instituta est. Proinde et de eo prius quæri oportet: (Idcirco exemplis his usus sum, ut facilius locus obscurus a vobis intelligeretur.) Atque hæc Imp. ratio est de proposita hoc loco quæstione: Notandum est etiam alia ratione recte reici petitionem posteriorem generi, qui prius de hereditate sibi solui postulat. Est a hæc, quod dū se heredem esse dicit, simul negat, se esse defuncti creditorem: quoniam si heres est, actio eius confusione sublata est. Quapropter cum postea se creditorem dicit, sua ipsius petitione et confessione priori refellitur, ut satis sit illi hoc dici, Tu non es creditor confessione tua, ut qui te heredem esse dicas. Quo loco generaliter notandum est: Vbi actor

6 contraria ꝑ dicit, nullo modo est: audiendum in iis, quæ non dicit, ut qui a seipso satis repellatur. Notabilis locus in hanc sententiam in l. 2. in fin. 1. resp. ff. quando appell. sit.

Ad L. Penult. Si adulta.

Si adulta, cuius curam geris, pro triente patris suo, quem etiam tutelam eius administrasse, proponis, heres existit, nec ab eo quicquam exigere prohibita est: debitum, a coheredibus eius pro parte petere non prohibetur, cum ultra eam portionem, qua successit, petitio non confundatur. Nam aduersus adultam tuam rescindi postulas testamentum, siquidem coheredes eius aduenientes hereditatem se etiam obligant, & si non soluendo constituti probentur, postulata separatione nullum ei damnum præses provincia fieri patietur.

SUMMARI A.

- 1 Rescindere & infirmare testamentum quis videatur?
- 2 Hereditate adita nihil peti potest a coheredibus.

Patruus neptis ex fratre pupillæ tutelam gesserat, & finita tutela redditus rationibus, repertus est ex reliquatione 100. debere adultæ. Is decedens adultam instituit ex triente: alios autem heredes ex beffe, id est, ex reliquis duobus trientibus hereditatis. Eo mortuo curator pupillæ, dum laborat, ut debitum pupillæ non amittatur, constituit, repudiare hereditatem patris, & ita rescindere testamentum, ut ꝑ verba sunt huius rescripti. Nam ꝑ is videtur rescindere & infirmare testamentum, qui facit, ne voluntas testatoris suum exitum habeat. Hoc autem ideo constituit, quia metuit, ne hereditatem patris ad eundem non possit consequi, quod adultæ debetur. In eo autem tria metuit. Primum, ne hereditatem ad eundem tota actio adulta confusione tollatur. Secundum, Ne si non tollatur, tamen non possit, quod reliquum est debiti, a coheredibus exigere. Postremum, Ne etiam si de reliquo actionem habeat aduersus coheredes, tamen coheredes soluendo non sint, ut qui habeat alios creditores, qui si concurrant, bona non sint soluendo. Consultit, quid hic se facere oporteat? Impp. consulunt, ut adulta hereditatem adeat, & dubitationes curatoris ordine remouetur. Nam primum, quod metuit, ne actio adultæ in totum tollatur, non recte metuit, quoniam non maiore ex parte actio tollitur, quæ ex qua creditor heres existit debitori suo. Reliquæ igitur portiones debiti integre manent. Et ut integre manent, sic a coheredibus exigere possunt. De iis duabus partibus diximus ad l. 1. supra. Solum excipiunt Impp. nisi patruus neptem instituerit hac lege, ut debitum cum hereditate compensaret. Quo ꝑ casu hereditate adita nihil peti potest a coheredibus. l. si compensandi. 6. infr. de hered. instit. Quod autem tertium metuit curator, ne coheredes soluendo non sint, frustra hoc quoque metuit. Est enim aduersus hoc periculum remedium iure constitutum. Nam si bona heredum soluendo non sunt, potest curator impetrare a magistratu, ut separentur defuncti bona a propriis bonis heredum, ut de bonis defuncti satisfiat creditoribus defuncti: creditores autem proprii heredum contenti sint bonis heredum propriis. Quod ius edicto constitutum est, de quo in l. 1. in princ. statim. ff. de separat. l. 2. infr. de bon. aut. ind. poss. Hæc cum ita sint, monent Impp. curatorem, si hereditatem adire

nolit, ipsum contra adultam facere, id est, contra adultæ utilitatem: idque in promptu est. Nam adulta hereditatem ad eundem duos trientes integros debiti sui consequetur, vnum trientem amittet confusione, sed pro hoc triente consequetur trientem hereditatis patriæ, qui longe superat trientem debiti.

Ad L. Vlt. Creditores.

Creditores hereditarios aduersus legatarios non habere personalem actionem conuenit: quippe cum euidentiissime lex duodecim tabularum heredes huic rei faciat obnoxios.

SUMMARI A.

1. Heredes ære alieno obligantur, & tenentur hereditariis creditoribus.
- Et quid iuris si hereditas soluendo non sit?
2. Leges nouæ ad priores, & posteriores ad priores referenda sunt.
3. Legatarii an creditoribus teneantur ut heredes?
4. Legatarii non sunt iuris successores.
5. Heredes & legatarii quid differant?

Heredes ære alieno obligari, & teneri creditoribus ꝑ hereditariis, hic traditur. Ius certum est, quod ex definitione hereditatis, & conditione heredis intelligitur: de quo diximus initio huius tituli. Hoc ius perpetuum est, quamdiu hereditas soluendo est, ut teneantur in solidum: idque si est vnus heres. Idem est si sint plures heredes, & quærat de vniuersis hereditatibus. Quid si hereditas soluendo non sit? Et ius antiquum fuit, ut heredes ære alieno in solidum tenerentur, siue hereditas soluendo esset, siue non esset, l. more ciuit. 8. ff. de acquir. hered. Postea constitutione Iustiniani hæc distinctio adhibita est, ut si heres inuentarium fecerit secundum formam a Iustiniano præscriptam, non teneatur ultra facultates patrimonii: si omnino non fecerit, aut non fecerit secundum præscriptam formam, ius antiquum est, & heredes in solidum tenentur. l. scimus. 22. §. et si præfatam. infr. de iur. delib. Hic tamen vna exceptio vetus est, quæ & post constitutionem Iustiniani inanere debet. Ea est in obligatione defuncti, quæ ex pollicitatione operis incoati nascitur: Nam heredes in hanc obligationem ita succedunt, ut si bona soluendo non sint, extranei heredes in 5. tantum partem, liberi in 10. tantum teneantur. l. ex pollicitat. 9. ff. de pollicitatione. Hæc exceptio cum aperte mutata non sit constitutione Iustiniani, eam manere intelligendum est. Nam & nouæ leges ꝑ ad priores & posteriores ad priores referendæ sunt, scilicet, nisi sint contrariæ, quod probandum est. l. non est nouum. 26. §. l. sed & posteriores. 28. ff. de legib. Hæc ita sunt, ut dixi de quantitate æris alieni, cum aut vnus est heres, aut plures quidem, sed de vniuersis quæritur, quantum omnes debeant. Quod si plures erunt, & quæritur, quatenus teneantur singuli? Expositum est ad l. 2. supra. Quæsitum est de ꝑ legatariis, an & hi creditoribus hereditariis teneantur, ut heredes? Et hic scriptum est, non teneri personali actione. Differentiæ ratio est, quia heredes iuris successores sunt, legatarii non sunt iuris successores, scilicet, sed rei & sine opere, ut est in §. legatariis. Instit. de testam. ord. Quod sic accipiendum est, ut legatarii non sint iuris vniuersi & totius

totius heredes, ut hæc verba interpretatur. l. eius 15. 4. infr. de donat. Nam alioqui legatarii ꝑ reuera sunt iuris successores. Nam succedunt in dominium defuncti, dominium autem ius est, l. heres in omne. 37. ff. de acquir. hered. Sed ideo dicuntur legatarii non esse successores iuris, quia non sunt vniuersi iuris successores: At ꝑ heredes sunt successores iuris, nempe vniuersi, & totius, id est, sunt successores iuris, & quod defunctus habuit, & quo defunctus tenebatur: legatarii successores iuris, quod defunctus habuit, non quo defunctus tenebatur. Et hoc est, quod dicitur, legatum esse sine onere: & minime damnosum. l. si heres. 32. ff. mandati. Hoc ius singulari ratione mutatum est in specie. l. vlt. §. & si præfatam vers. licentiam. infr. de iur. delib. Hoc ideo, quia nouæ rei a Iustiniano constitutæ nouum remedium conueniebat.

AD TITVLVM XVII. EX DELICTIS DEFVNCTORVM,

in quantum heredes conueniantur.

& Legem vnicam.

Post litis contestationem eo, qui vim fecit, vel concussionem intulit, vel aliquid deliquit, defuncto: successores eius in solidum, alioquin in quantum ad eos peruenit, conueniri, iuris absolutissimi est: ne alieno scelere ditentur.

SUMMARI A.

- 1 Creditores qui?
- 2 Heredes an omnibus creditoribus hereditariis teneantur?
- 3 Hereditas est successio in vniuersum ius defuncti.
- 4 Heres quis?
- 5 Ius vniuersum defuncti, quid contineat?
- 6 Heres succedit in comoda & incommoda defuncti.
- 7 Heres succedit in locum defuncti, & est eadem cum defuncto persona.
- 8 Heres tenetur actionibus defuncti.
- 9 Heres in quantum actionibus defuncti teneri debeat.
- 10 Pœna irrogatur ad delinquentium emendationem.
- 11 Pœna est delicti coercitio.
- 12 Actiones rei persecutorie, quæ? Et qua pœna?
- 13 Actio in personam unde oriatur?
- 14 Actiones ex contractu in heredes datur, non id, quod ad eos peruenit, sed in solidum, etiam si nihil peruenit.
- 15 Depositarius, re deposita amissa, ad quid tenetur?
- 16 Actio depositi, rei persecutionem continet.
- 17 Actiones ex contractu omnes, paucis exceptis, rei persecutionem continent.
- 18 Actionibus ex contractu, quid persequamur?
- 19 Actio depositi, quid speciale in herede defuncto habeat.
- 20 Actiones pœna persecutorie, in heredes non dantur.
- 21 Actio depositi in herede, non nisi in simpli competit.
- 22 Actio rehibitoria, quæ?
- 23 Excedere quid intelligatur.
- 24 Actiones ex quasi contractibus, an aduersus heredes in solidum competant.
- 25 Actio aduersus eum, qui legatum non prestat, in duplum constituta est. Et quæ?
- 26 Rescriptum huius legis, quare de maleficiis tantum conceptum sit.
- 27 Regula, ut actio in heredem non detur, quatuor requisita.
- 28 Actio pœnalis ex contractu, quomodo in heredes non detur.

- 29 Actiones pœnales ex maleficio, quomodo in heredes non dentur?
- 30 Actiones ex maleficio de a facti.
- 31 Conditio furtiua in heredes furis cur detur.
- 32 Actio rerum amotarum ex actio est, & in heredem datur.
- 33 Mal. cr. res viri amouendo furtum committit.
- 34 Actio rerum amotarum, an aduersus heredes detur?
- 35 In ambigua voce legis, accipimus posterioris, quod vitio caret.
- 36 Conditio furtiua non est ex maleficio, sed ex variis figuris cassarum?
- 37 Conditio furtiua est ex furto.
- 38 Conditio furtiua domino competit ex furto serui.
- 39 Actio noxalis nulla esse potest, nisi ex maleficio.
- 40 Actio rerum amotarum ex maleficio est.
- 41 Actio ex maleficio rei persecutoria datur in heredes: secus si sit pœnalis.
- 42 Actio pœnalis ex maleficio duobus modis cognoscitur.
- 43 Actio pœnalis proprie, quæ? (scilicet.)
- 44 Actio pœnalis improprie, quæ?
- 45 Actio constituta aduersus agri mensorem, de quo nobis, atque, an etiam in heredes competat.
- 46 Precarium aduersus heredem non datur.
- 47 Actio tributaria aduersus heredem non datur.
- 48 Actio aduersus falsum tutorem in herede non datur.
- 49 Pœna decessoris in heredem transmittitur. Pœna irroganda & irrogata, quid differant?
- 50 Vexillalis translatus crimine ad heredem transmittitur.
- 51 Pœna commissi, cur ad heredes transmittatur?
- 52 Actiones ex maleficio pœnales, quando in heredes dentur?
- 53 Delicti emolumentum ad heredem non pertinet. Et num. seqq.
- 54 Actiones pœnales veteres ceteris deficientibus semper dantur.
- 55 Actio vi bonorum raptorum in herede non datur.
- 56 Conditio furtiua vberior est, quam vi raptorum bonorum actio.
- 57 Interdictum unde vi, aduersus quem detur, & eius effectus?
- 58 Iudicio quasi contrahitur.
- 59 Confessa in iure pro iudicatis habentur.
- 60 Actiones ex quasi maleficio pœnales, an in heredem dentur?
- 61 Iudex male indicando litem suam facit.
- 62 Actio que datur in iudicem male iudicantem, an aduersus heredes eius competat?
- 63 Publica iudicia seu crimina, an in heredes transeant.
- 64 Condemnatio secuta, qua dicatur?
- 65 Appellationis effectus.
- 66 Pœna ademptionis, quomodo transeat in heredes.
- 67 Heres in quibus iudiciis ex maleficio defuncti tenetur.

Dictum est in l. vlt. supr. prox. tit. heredes creditoribus hereditariis teneri. Creditorum verbo continentur omnes, quibus ex quavis causa debetur: qui nullam exceptionem metuant, siue iis debeatur ex contractu, siue ex maleficio. l. crediores 10. ff. de verb. sig. Hinc quæstio: An omnibus creditoribus hereditariis heredes tenentur? & quod aliis verbis eandem sententiam exprimit, an omnes actiones quibus defunctus tenebatur, vel ex contractu, vel ex maleficio pariter in heredes competant? Hic lo-

cus obscurius explicatur in hoc rescripto. Nam cum dicitur, *ex delictis defunctorum post litem contestatam in solidum teneri heredes*, significatur, non idem iuris esse, si defunctus, qui deliquit ante litem de delicto contestatam, decesserit. Rursum cum de maleficiis hic dicitur, eodem verbo declaratur, aliud iuris esse in actionibus ex contractu descendenti- bus. Sed hoc, ut dixi, leuiter significatur, & multa plura verba desiderat. Quare, ut hic locus plane intelligatur, dicendum est in totum, quæ actiones in personam, quibus defunctus tenebatur, in heredem quoque defuncti competant? Summa de hac re continetur duabus his sententiis: Omnis actio, quæ rei persecutionem continet, in heredem datur, itidem, ut in defunctum. Nec interest, an ex contractu sit, an ex maleficio defuncti. Si ex contractu sit, nulla dubitatio est. Exemplo est actio depositi, de qua in *l. si hominem 7. §. 1. de positi*. quæ ideo illic dicitur in heredem dari, quia ex rei persecutione est, licet alias ex dolo defuncti non soleamus teneri, nisi pro ea parte, quæ ad nos peruenit. Sed nihilominus idem probandum est, etsi actio sit ex delicto defuncti. Argumento est conditio furtiua, quæ ex furto nascitur. Nihilominus in heredem dari placet, ideo quia rei persecutionem continet. *l. si pro furto §. vlt. ff. de cond. furt.* Quod si actio pœnæ causa comparata est, seu pœnæ persecutionem habet? Certis regulis utimur, sine exceptione, pœnæ heredes non teneri. Item in pœnam heredes non succedere. *l. constit. 32. ff. de obl. & act. l. pen. ff. de oper. nou. num.* Prior sententia manifestam rationem habet, congruentem conditioni & personæ heredis. Nam hereditas est successio in vniuersum ius defuncti. *l. heredes 62. ff. de reg. iur. l. in h. al. de verb. sig.* Proinde heres est successor vniuersi iuris. Nam si heres est is, qui eam successionem obtinet. Ius in vniuersum defuncti continetur commodis & incommodis: commodis quæ habuit, incommodis, quibus tenebatur. Inde heres in commodis & incommodis omnia defuncti. *l. 1. 2. §. 3. ff. de bon. poss.* Inde dictum est, heredem succedere in locum defuncti. *l. quadam 9. §. 1. ff. de edendo.* Ex quo & illud natum est, heredem esse eandem personam cum defuncto. *Novell. de iuram. a mor. prest. circa med.* Huic conditioni consequens est, quibuscumque actionibus defunctus tenebatur, in heredem & teneri heredem oportere, ut eodem iure cum defuncto utatur. Non mirum igitur, si hoc dicitur de actionibus rei persecutionem continentibus, quacumque ex causa nata sint. Sed posterior sententia huic ipsi conditioni & iuri heredis videtur refragari. Nam superiori conditioni conueniens erat, ut heres, qui eundem locum obtinet & eandem personam gerit, iisdem actionibus quamuis pœnalibus teneatur, alioquin verum non est, heredem per omnia in locum defuncti succedere. Hæc res sic habet: Tandem si heres iisdem actionibus teneri debet, quoad non iniquum videbitur, ut teneatur. Non est autem æquum visum, ut heres in pœnam succedat. Ideo pœna ex hac successione excepta est. Huius iuris duæ rationes redduntur a veteribus. Vna est Pauli in *l. si pœna 20. ff. de pœnis*. quia pœnæ irrogantur ad delinquentium emendationem, quæ emendatio mortuo delinquente desinit: altera certior redditur,

in *leg. sanc. m. 22. inf. de pœn.* Nam si cum omnis pœna sit delicti coercitio *l. aliud est fraus 131. ff. de verb. sig.* est æquissimum, ut tibi sit pœna, ubi noxa est. Æquissimum ut pœna suos teneat auctores, nec longius progrediat metus, quam reperiatur delictum. Hoc si iure posito, querendum est, quæ actiones rei persecutionem continere dicuntur, quibus persequimur id, quod nobis ex patrimonio abest. *l. in honor. 34. ff. de obl. & act.* Cui definitioni videntur multa deesse. Sic enim eam accipere debemus, ut sint rei persecutoria, quibus persequimur tantum id, quod nobis abest, nec amplius. Alioqui ex parte pœnales erunt, & ad superiorem definitionem non pertinebunt. Præterea id quod nobis abest, sic accipere debemus, non tantum, quod ex nostro patrimonio exiit, quod repetimus: sed etiam, quod in patrimonio nostro nunquam fuit: sed esse debuit, vel vigilantia nostra partum; ut sunt ea, de quibus contrahendo nobis cauimus, vel aliena illiberalitate nobis cautum, ut sunt ea, quæ legantur testamento, aut donationis causa promittuntur. Quidquid hoc, quod ita abest, excedit, pœna est: sed & in eo non id etiam desideratur. Hæc cum summam & generaliter dicunt, obscuriora sunt, ideo ut res magis explicetur, in singulis generibus actionum in personam certæ regulæ traduntur veteribus, quibus de re tota plenius & explicatius statuitur. Eas subiicio: Ut obligatio, sit actio in personam omnium aut ex contractu nascitur, aut ex quasi contractu aut ex maleficio, aut ex quasi maleficio. *§. 1. Inst. de act. §. 1. Inst. de obl.* De singulis his generibus hæc regulæ sunt: Ex contractibus venientes actiones, quamuis delictum in his versetur, in heredem dantur, non in id, quod ad eos peruenit, sed in solidum, etiam si nihil peruenit. *l. ex deposito 11. l. ex contr. 48. ff. de obl. & act.* Exemplo sit depositi actio. Is apud quem deposita res est, re deperdita, non aliter tenetur, quam si dolo malo eius, aut culpa lata, quæ dolus est, res perierit. *l. 1. §. vlt. l. quod Nerva 32. ff. de pos.* Facitque rem dolo malo depositarii periisse, neque eam rem ad utilitatem eius conuersam esse, certum est, ob delictum eum teneri. Dolus enim delictum est, nihilominus eo mortuo placet heredem eius in solidum teneri. *l. si hominem 7. §. 1. ff. de positi.* Cur autem placet, cum hic delictum versetur? Ibidem ratio redditur, quia actio ex contractu est: & quia ex contractu, etiam ex rei persecutione. Ex quo apparet, superiorem regulam ex iis principiis, quæ ab initio posita sunt, ductam esse. De actione in depositum non dubitatur, quin rei persecutionem contineat. Nam aperte hac actione persequitur rem depositam, quæ nobis abest, sed non idem dici potest, si sum a te stipulatus fundum, qui meus nunquam fuit. Quid igitur de reliquis contractibus dicendum est. Resp. generalis hæc definitio est, ad omnes actiones ex contractibus venientes pertinens. *d. l. ex contractibus. 48.* Nec iniuria. Nam omnes actiones ex contractu paucis exceptis, de quibus dicemus, rei persecutionem continent: *Ut Iustinianus docet in §. sequens. Inst. de act.* Etsi in iis actionibus non persequimur, quod aliquando nostrum fuit, tamen id persequimur, quod diligentia & cautione nostra, contrahendo nobis parauimus: quod ob eam causam

causam in patrimonio nostro positam esse debuit. Nec ad rem pertinet, quod delictum in contractu versabitur, propter quod actio competat. Nam non eo minus semper actio ex contractu est, semper enim in contractu contrahendi causam & originem spectare debemus, *leg. si procurator 8. in principio ff. mandati.* Qui depositum accepit, ex depositi causa se obligauit. Si postea in re quid delinquat, depositum non mutat. Causam enim quæ initio contracta est, spectare oportet. Huic sententiæ contrarium scriptum videtur. *in §. primo. versiculo aliq. Inst. de perpetua & temporali actione.* Illic ita scriptum est, aliquando etiam ex contractu actio aduersus heredem non competit: veluti, si quis dolo versatus sit, nec quicquam ad heredem peruenerit. Respondetur: In exemplo quod subiicitur, his verbis, veluti si quis dolo, definitio præcedens repetenda est, ut constat repetendam esse, sed repetenda est tota, non ex parte, ut sit sensus, *si quis dolo versatus sit, & nihil ad heredem peruenerit: supple Actio in heredem non competit, sed aliquando non competit, ut erant verba definitionis; non autem semper id contingit.* Ex quo apparet, illic non esse plenam definitionem, ubi actio ex contractu in heredem non competit. Quapropter quod eo loco omisum est, ex aliis certis explicandum est. Constat autem, ut actio ex contractu ob dolum defuncti in heredem non competat, contingere specialiter in actione depositi, ex iis causis, de quibus iam diximus, de qua est *in §. sequent. vers. plane in Inst. de actione.* Sed ut actiones ex contractibus venientes, ideo in heredes in solidum competunt; quia dicemus eas rei persecutionem continere, ita commutata ratione, si, quæ huius generis actiones pœnæ persecutionem continebunt, ex hæcenus in heredes non dabuntur ex superioribus principiis initio positis, quibus efficitur heredes pœna non teneri. Huius generis actiones ex contractu plures sunt: Actio depositi de eo, quod tumultus, incendi, ruinæ; naufragii causa depositum est. Ex iis causis, si agitur ob dolum defuncti, actio in duplum constituta est aduersus depositarium; aduersus heredem non competit, nisi in simplum lege prima in principio ff. depositi. Eiusdem generis est actio redhibitoria: qua conuentus venditor nisi pretium & accessionem soluat; placet eum in duplum teneri. *l. redhibitoriam 45. ff. de edil. edict.* Quod simplum excedit, pœna est. Excedit in id, quod nobis ex patrimonio abest. *d. leg. in honor. 34. ff. de obl. & act.* Proinde hæc actio in heredem venditoris in simplum dabitur, ut actio depositi ex supra scriptis causis: in duplum non dabitur, quia pœnalis est. Actionum ex quasi contractu descendenti eadem conditio est, etiam si in iis delictum versetur, tamen aduersus heredem in solidum competit, veluti, si tutor in tutela quid dolo gesserit, si negotiorum gestor quid dolo promiserit. *dict. l. ex deposito 11. d. leg. ex contractu 48. ff. de obl. & actionib.* nempe quia & hæc actiones rei persecutionem continent, id est, rei, quæ nobis abest, persecutionem. Quod si in tutela & negotiorum gestorum actione recte dicitur: idem probandum est in actione fideicommissi aut lega-

ti causa competente. Nam hæc actio ex contractu est. *§. item heres, Institution. de obligationibus ex quasi contr.* In hoc genere excipitur actio de legato Ecclesiæ aut aliis venerabilibus locis relicto. Nam hæc actio aduersus eum, qui legatum non præstat, antequam iudicio conueniretur, in duplum constituta est. *§. ex maleficio. vers. item mixta. Inst. de actione.* Proinde quoties ius est de actione depositi, ex iis quatuor causis, quas diximus, idem dicendum est de actione huius legati, ut aduersus heredem detur in duplum, aduersus heredem heredis, detur in simplum duntaxat, ne heres pœna teneatur. Ex his regulis apparet, cur definitio huius legis de maleficiis tantum concepta sit: Id eo fit, quia in actionibus ex contractu descendenti- bus locum non habet, ut ex sequentibus regulis intelligitur. De maleficiis hæc iuris regula est, *Ex maleficiis pœnales actiones ante litem cum defuncto contestatam in heredem, ad quem nihil peruenit, non dantur.* Regula traditur in *§. 1. Inst. de perpet. & temp. act. in leg. pupillum §. vlt. ff. de reg. iur.* Nisi, quod illic & de litem contestatione, & de eo, quod ad heredem non peruenit, nihil adiectum est, sed vtrumque sumendum est ex hac lege, & aliis locis, quos postea indicabimus. Hæc regula fit ut actio in heredem non detur, quatuor exigit. Primum, ut sit ex maleficio. Hoc videri potest frustra exigi, quasi satis sit, dicere, pœnales actiones in heredes non dari, cum etiam si pœnales actiones sint ex contractu, tamen in heredes non dantur, ut diximus de actione depositi & similibus. Respondetur: Non frustra adiici, de maleficio: quia aliter actiones pœnales ex contractu in heredes non dantur: aliter actiones pœnales ex maleficio. Actiones in pœnales ex contractu ultra duplum, id est, quatenus pœnales sunt, in heredes non dantur, at in simplum, quod contractus natura continet, semper dantur in heredes. Exemplo est eadem actio depositi, quæ ex eo, quod tumultus & similitum rerum causa depositum est; in duplum in heredem non datur: at semper in simplum datur. *l. 1. ff. de positi.* Alia conditio est actionum pœnali- um ex maleficio, ut superiore regula efficitur. Hæc neque in duplum, triplum, aut quadruplum in heredes dantur, neque adeo in simplum: & in totum in heredes non dantur, nisi de eo; quod ad heredes peruenit. Non est satis, actionem ex maleficio esse: exigimus ut sit pœnalis. Quod si rei persecutionem habeant, non minus in heredes dabuntur, quam si sint actiones ex contractu. Huius generis actiones ex maleficio duæ sunt: Conditio furtiua, & actio rerum amotarum. Conditio furtiua ex furto est. Proinde ex maleficio; & tamen in heredem furis datur, non quatenus ad eum peruenit, sed in solidum, non aliam ob causam quam quod rei persecutionem continet. *l. si pro fure, 7. §. vlt. ff. de condit. fur.* Similiter actio rerum amotarum, & ipsa ex delicto est. Facit enim mulier furtum, res viri amouendo: *leg. i. l. si mulier 21. §. penul. ff. rer. amot.* sed eadem rei persecutionem habet. *dict. l. si mulier 21. §. pen.* Ob eandem causam placet, ut exemplo condictionis furti- uæ in heredem detur. *l. contra 6. §. si post. ff. rer. amot.* Quod tamen loco ob stare videtur, *lex vlt. inst.*

35 *rerum amot.* vbi scriptum est, actionem rerum amotarum † aduersus heredes dari non in solidum, sed in quantum ad eos peruenit. Respondetur: Hęc v r r a, quatenus ad eos peruenit, ambigua sunt: possunt enim sic accipi, quantum ad eos peruenit de rebus amotis. Possunt etiam sic accipi, quantum ad eos peruenit de hereditate. In ambigua † voce legis posterius accipiemus, quia vitio caret, *iuxta precept. l. in amb. 29. ff. de ll.* Nam si interpretatur, heredes teneri hoc actione solum, quatenus ad eos peruenit de rebus amotis, pugnamus cum manifesta ratione: quia hæc actio non minus rei persecutionem continet, quam conditio furtiua, imo multo magis continet. Deinde pugnamus diserte cum *dict. leg. contra 6. §. si post. ff. rerum amot.* vbi diserte scribitur, hanc actionem in heredem dari. Hoc cum absolute dicitur, intelligitur in solidum dari. Hoc amplius adiicitur, hanc actionem dari exemplo conditionis furtiue. Verum igitur est, vtramque hanc actionem, quia non est pœnalis, sed rei persecutionem habet, etiamsi sit ex maleficio, tamen in heredes delinquentis in solidum dari. Sed huic sententiæ opponitur hoc rescriptum: vbi scribitur, ante litem contestatam mortuo eo, qui deliquit, actionem in heredem dari solum de eo, quod ad heredem peruenit. Ad hanc obiectionem remouendam Bartolus & ceteri hunc secuti respondent, Conditionem † furtiuam non esse ex maleficio, sed ex variis figuris causarum *ut est in l. 1. ff. de obligat. & actionib.* sed frustra tentant hoc dicere. Nam manifestum est conditionem † furtiuam esse ex furto. *§. sic itaque. Institut. de action.* Furtum maleficium est citra controuersiam: sed & conditionem furtiuam ex maleficio esse 38 ex eo liquet, quod ex furto serui conditio † furtiua aduersus dominum est noxalis. *l. 4. ff. de cond. furt.* Non potest esse † noxalis actio nisi ex maleficio serui. *l. 1. ff. de noxal.* Adde *leg. si ambo 10. §. quoties ff. de compr.* vbi hæc actio furti, & conditio furtiua pariter ex maleficio esse significatur. Tum autem etsi quis concesserit, conditionem furtiuam ex maleficio non esse: tamen nihil promouebimus. Nam actio rerum amotarum ex † maleficio esse dicitur *in d. l. si mulier 21. §. pen. rer. amotar.* Et de hac nihilominus idem dicimus, nempe hanc in heredem dari, quia rei persecutionem contineat. Vtrumque igitur verum est, has actiones ex maleficio esse: & nihilominus, quia rei persecutionem contineant, nec pœnales sint, ideo in solidum in heredes dari: in solidum aduersus vnum: sed si plures sint, aduersus singulos, pro qua parte ad singulos hereditas peruenit. *l. in condit. 9. ff. de cond. furt.* Non aduersatur hoc rescriptum. Quod enim dicitur, actionem dari in heredem eius, qui deliquit, solum, quatenus ad heredem peruenit, sic intelligendum est, si de delicto agatur, seu de eo quod defunctus deliquit, quod idem valet. Porro conditio furtiua, & actio rerum amotarum ex maleficio sunt, sed in iis de maleficio non agitur, sed de rei persecutione. Hęc responsio est, *l. quia de non dolo 8. ff. de tribut.* Sed 41 † vt, si actio ex maleficio rei persecutionem continet, hæc non minus in heredes datur, quã si est

set ex contractu, ita si erit pœnalis, ratum est, quod superiore regula comprehenditur, actionem ex maleficio pœnalem in heredem, ad quem nihil peruenit, non dari. Videndum quæ sint actiones ex maleficio † pœnales? Pœnalis † actio 42 ex maleficio duabus ex notis æstimanda est. Primum, & proprie & citra † controuersiam pœnalis est, cum actione persequimur, vltra quam nobis ex patrimonio abest, *arg. l. in honor. 34. ff. de obligationibus & actionibus.* Huius generis sunt actiones furti, vi bonorum raptorum, quod metus causa, & similes, de quibus *in §. ex maleficio. Institut. de actionib.* Altera nota intelligimus, actionem pœnalem esse, † si persequimur quidem 44 id, quod nobis abest, sed aduersus eum, ad quem ex delicto res non peruenit. In quo hæc regula tenenda est, quæ colligitur *ex lege huius 9. ff. quod falso tutore auctore.* Quoties ex delicto actio nominatim constituitur lege in dolum aduersus eum, ad quem ex eo dolo res non peruenit, toties actio pœnalis est, & in heredem delinquentis non datur. Ad hanc definitionem quatuor actiones referendæ sunt: quæ in heredem non dantur. Primum huius generis est, actio constituta † aduersus agrimenforem, qui 45 falsum modum, hoc est, spatium renuntiavit. Hęc actio nobis competit de eo, quod nobis abest, in modo agri, qui noster esse debebat, atque adeo noster est. Et tamen hæc actio in heredem non datur. *l. 3. §. pen. ff. si mensor falsum modum dixerit.* Hęc causa est, quia in dolum mensoris constituitur, & ex hoc dolo ad mensorem nihil peruenit, sed ad eos, quorum agri finitimi sunt. Eiusdem generis est interdictum de precario. Hoc interdicto aperte persequimur † rem 46 precario datam, quæ nobis abest: & tamen hæc actio aduersus heredem non datur. *l. questum 8. §. ult. ff. de precar. supr.* quia hoc interdictum non competit, nisi ob dolum eius, qui precario accepit: quo dolo si res perit, ad eum nihil peruenit. *dicta l. questum 8. §. cum quoq. ff. de precar.* In eodem numero, est actio tributaria. Hęc † cum sit de merce, quæ nobis distribui debuit, tamen in heredem domini non datur. *l. illud 1. §. ult. ff. de tribut.* Hoc eo fit, quia hæc actio non est constituta, nisi aduersus eum, qui dolo malo fecit, quo minus merx recte tribueretur. *d. l. illud 7. §. si cuique ff. de tribut.* Postremo ex eadem ratione est, quod actio aduersus falsum † tutorem, qui auctor pupillo factus est, in heredem non datur. *d. l. huius 9. ff. q. fals. tut. aut.* 48 nempe quia non datur actio hæc, nisi aduersus eum, qui dolo malo auctor factus est, cum tutor non esset. *l. non ff. ff. quod falso tut. aut.* Hęc species & superior definitio eo spectant, vt intelligamus has actiones superiori regulæ non aduersari, sed regulam in iis maxime locum habere, cum ostenderimus eas esse pœnales, vt causa non fuit, cur eas a superiore regula exceperimus: sane si personam agentis spectes in iis actionibus, videri possunt, rei persecutionem continere, quoniam actor persequitur, quod sibi abest: sed si spectetur is, cum quo agitur, vere pœna est, quæ ab eo exigitur. Id enim cogitur reddere, quod non accepit. Certe in quo locupletior factus non est.

Tertium

Tertium regula proposita exigit, vt ad heredem delinquentis nihil peruenit. Nam si quid peruenit, eatenus tenentur heredes, vt hoc rescripto comprehensum est. Quartum exigit eadem regula, vt qui deliquit, ante litem de delicto contestatam decesserit: quoniam lite contestata si decessit, actio in solidum aduersus heredem transmittitur. Sed si hæc quatuor concurrunt, quæ regula superiore comprehensa sunt, ius certum est, & perpetuum, in priuatis actionibus tam pecuniariis, quam criminalibus actionibus ex maleficio pœnales in heredem non dari. *leg. 1. de priuat. delict.* Huic tamen sententiæ duo loci obstant. Obiicitur *lex secunda. ff. ad l. Iuliam repetund.* vbi scriptum est, actionem ex ea lege dari in heredem intra annum duntaxata morte eius, qui arguebatur. Hoc de actione priuata scriptum est, vt nomen ostendit. Dari hanc actionem reo ante litem contestatam defuncto ex eo intelligitur, quod dicitur actio in heredem dari, non transmitti: Deinde de lite contestata nihil additum est, vt necesse sit intelligi actionem ex ea lege etiam ante litem cum defuncto contestatam in heredem dari. Respondi. Verum est, actionem illic dari in heredem ante litem reuera contestatam, sed litem pro contestata haberi debere: quia hæc actio datur in heredem eius, qui arguebatur, vt illic verba sunt, Qui arguebatur, id est, qui accusabatur, & aduersus quem instituta erat de crimine accusatio. Hęc accusatio de crimine instituta litem contestationem de re pecuniaria quodammodo continet. Dixi quodammodo, quoniam non omni ex parte continet. Et hac de causa actio hæc in heredem eius, qui arguebatur, datur non perpetuo, sed intra annum. Obstat etiam *l. 3. §. quod autem. ff. quod quisque iuris.* cuius loci sententia hæc est. Res vendita apud venditorem perit, culpa eius: certum ius est, venditorem de ea re nihilominus teneri. *§. cum autem. Institut. de emt. & vend. leg. si ut certo. 8. §. nunc videndum. ff. commodati.* Emptor hoc ius secutus, egit cum venditore, vt rei venditæ pretium solueret. Magistratus seu iudex pronuntiavit, re culpa venditoris amissa, venditorem non teneri, in quo aperte ius nouum statuitur. Edicto quod quisque iuris in alium statuerit, cauetur, vt si quando hic magistratus quid emerit, & res vendita perierit apud venditorem culpa eius, magistratus quoque agens cum venditore eodem iure vti debeat, id est, debeat ei denegari actio, quemadmodum ipse prius sententia sua emptori denegauerat, vt quod in alterius persona æquum esse existimauit, id in sua quoque persona valere patiatur. *l. 1. ff. quod quisque iuris.* Idem iuris constitutum est aduersus venditorem, si venditor postularit, emptori actionem denegari, & obtinuit, eadem. *l. prima, quod quisque iuris.* Ergo hæc pœna tenetur, qui nouum ius statuit, aut nouum iuris quid obtinuit. Queritur, si magistratus hic decesserit, & heres eius, qui in emtionem magistratus successit, agat aduersus venditorem, cuius culpa res perit, an eodem iure vti debeat heres? Et scriptum est *in d. l. 3. §. id autem,* pœnam † decessoris in heredem transmitti, vt quemad-

modum magistratui agenti denegaretur actio, sic denegetur & heredi eius. Respondi. Acute iudicio meo Bartolus hunc nodum explicat, de cuius sententia ita dicendum est, quod dicitur, pœna heredes non teneri, de † pœna irroganda, non irrogata dictum est. Quod si iam pœna defuncto irrogata sit, hæc & personam & res defuncti adficit, vt consequens sit, eandem pœnam ad heredem pertinere, quoniam nihil possit amplius pertinere ad heredem, quam quod defunctus habuit. *l. heres. de reg. iur. l. nihil allegan. de verb. significationibus.* Id hoc exemplo recte demonstratur. Fraudati vctigalis † crimen ad heredem transmitti placet. 51 *l. fraudati. ff. de publ.* id est, si quis ob merces vctigal non soluerit fraudandi causa, committuntur merces fisco? Quid si priusquam merces restituerentur edicto. Quid si prius committuntur merces fisco, fraudator decesserit? Placet, heredem eadē pœni teneri. *l. comissa. 14. ff. de publ.* Ne quis hoc putet aduersari constitutionibus, quibus cauetur, heredes pœna non teneri? Ratio reddita est *in d. l. comissa. 14.* cur comissa † pœna ad heredem transmittatur. Quia res comissa statim fraudatoris esse definit, & incipit esse fisci, quæ defuncti esse defuit, pœna iam irrogata hæc ad heredem pertinere nullo modo potest. Iam vero in *l. 3. §. quod autem. ff. quod quisque iur.* pœna eo edicto constituta eiusmodi est, quæ simul atque magistratus ius nomen dixit, aut reus ius nouum obtinuit, vt denegetur actori actio, statim & magistratus & reus afficiantur hac pœna, vt videantur sibi iam tum idem ius dixisse in suis causis. Hoc ius deinceps eorum personam & res eorum afficit. Merito pœna heredes quoque tenebit. Ergo regula superior de actionibus, ex maleficio pœnalibus, vera & perpetua est, cum ea concurrent, quæ dixi. Sed vt supra scriptis conditionibus vera est, ita mutatis iis conditionibus, ex eadem regula intelligimus, duobus temporibus † actiones ex maleficio pœnales in heredes dari, de quo hoc rescripto ex professo comprehensum est. Primum dantur ante litem contestatam de eo, quod ad heredem peruenit. Pœnales omnes actiones, quatenus ad heredem perueniant, eatenus in heredem competunt, vt iniustum lucrum extorqueatur heredibus, vt hic. *l. in heredibus. 5. ff. de calumniis. l. quod diximus. 16. §. ultimo. ff. quod metus causa. leg. in heredem. 26. ff. de dolo. lege illud. 7. §. ultimo. ff. de Tribut.* Quod non refragatur illis principiis, quæ initio posuimus, neque iis constitutionibus, quibus cauetur, pœna heredes non teneri, sed potius ex illis principiis sumtum est. Nam cum agitur aduersus heredem de eo, quod ad eum peruenit, actio non pœnæ, sed rei persecutionem continet, *ut est in l. quia non de dolo. 8. ff. de Tribut.* Et certe ex eo apparet, pœnam hic non peti, quia heres nihil de suo pendere hic cogitur, sed tantum iniustum lucrum ei extorquetur. Vt non est æquum, delictum defuncti heredi nocere, sic multo æquius est delicti † emolumentum ad heredem non pertinere. *dict. lege in hered. 5. ff. de calumniis. dict. leg. quod dixi. 16. §. ultimo. quod metus causa.* In id, quod ad heredem

peruenit, significat in id, quo heres locupletior ex delicto factus est. *l. in hered. 26. ff. de dolo. l. si ipsa res 18. ff. quod metus causa.* Ad heredem semel quid peruenisse satis est, ut de eo sit perpetua actio aduersus ipsum & heredes eius: licet id quod peruenit, statim consumserit. *l. iudicari 17. & l. 18. sequent. ff. quod met. ca. l. itaque 18. ff. de dolo.* Quod tamen dicimus actiones ex maleficio pœnales in heredem dari, de eo quod ad eum peruenit, sic accipiendum est, ut intelligamus, vel eandem veteres dari, vel vice carum alias, quæ idem extorqueant. Sciendum est enim, quod veteres actiones pœnales de eo, quod ad heredem peruenit, semper dari, si de eo nullæ actiones sunt magis idoneæ. Quod si de eo alix actiones erunt, vel vberiores, vel faciliores, placet has sufficere, neque requiruntur veteres pœnales. Hoc contingit in duabus actionibus, actione vi bonorum raptorum, & interdicto, vnde vi. Si quis quid rapuit, tenetur actione vi bonorum raptorum in quadruplum. *54 lege secunda. ff. de vi bonorum raptorum.* Hæc actio, quod prætoris in heredem non est data, ne de eo quidem, quod ad heredem peruenit, ut testis est Ulpianus in *leg. secunda. §. ultimo. ff. eodem.* Sed ibidem rationem adiecit: quia de eo, quod ad heredem peruenit, conditio furtiua competit. Nam conditio furtiua aduersus furem datur, & eius heredem: raptor autem est improbus fur, *tit. de vi bonorum raptorum, in princip. Instit. Hæc inquit Ulpianus sufficere debent.* Et merito, nam est multo vberior, quam actio vi bonorum raptorum. Nam actio pœnalis vi bonorum raptorum non daretur in heredem raptoris, nisi de eo, quod ad heredem pertinet: at conditio furtiua in solidum dabitur, siue quid ad heredem peruenit, siue quid non peruenit. *l. si profure. 73. ff. de condit. 57 furt.* Interdictum autem, vnde vi comparatum est aduersus eum, qui quem deiecit de possessione, & comparatum in hoc, ut reus non solum possessionem restituat, sed etiam omnia, quæ deiectus ibi habuit. Quod interdictum non datur in heredem eius, qui decessit, scilicet quia ex causa eius interdicti, actio in factum datur, ex sententia interdicti. *leg. prima. §. ultimo. ff. vnde vi. & c.* Hæc actio debet sufficere, quia est facilior. Nam in interdicto seruabatur olim vetus formula. In actione ex causa interdicti, illis formulis adstrictus non erat. *§. ultimo. Instit. de interd.* Alterum tempus est, cum actiones pœnales in heredes dentur, id tempus, quod litem cum defuncto contestatam sequitur, de quo hæc regula iuris est: Pœnalia iudicia contestata, seu lites pœnales contestatas, seu quod idem valet, actiones pœnales iudicio inclusas, quod sit lites contestatione, in heredes transmitti. *leg. constitutum. 32. l. sciendum. 57. ff. de obligationibus & actionibus. l. omnes pœnales. 25. ibidem. l. pœnales. 124. ff. de regulis iuris.* Vnde est hoc rescriptum translaticium, Quod si in pœnalibus actionibus recte dicitur: multo magis in aliis actionibus idem esse probandum, intelligendum est, ut sic recte definiatur in *dict. lege sciendum. 57. ff. de obligationibus & actionibus.* ex omnibus causis lites contestatas in heredes transmitti: Vna excipitur actio, quæ instituitur aduersus statum defun-

ctorum: Et ius tale est, scilicet si quis ingenuus pronuntiat sit, licet ingenuitatis sententiam retractare intra quinquennium: Sed licet viuo tantum eo, qui ingenuus pronuntiat est, vsque adeo, ut si retractationis quæstio aduersus eum moueri cœperit, deinde is decesserit, morte eius quæstio extinguatur. *l. 1. §. sed interdum. ff. ne de stat. defunctor.* Hoc ius non propter actionem constitutum est, nam de statu defuncti licet sententiam retractare, si pro statu defuncti agatur. *dicta leg. 1. §. ultimo, ne de statu defunctorum.* Ex quo intelligimus, ius constitutum esse fauore libertatis & ingenuitatis. Proinde singulare ius esse, quod ad consequentiam produci non debet. Non recte ex hoc iure excipitur actio de dolo. Nam in *lege ultim. supra de dolo.* solum constituitur, actionem de dolo etiam post litem contestatam ultra biennium produci non posse. Hoc ad heredes nihil pertinet. Proinde si lite contestata cum eo, qui dolum admiserat, agitur aduersus heredem, recte agetur intra biennium ex regula communi. Definitio superior de lite contestata, non modo non aduersatur superioribus principis & constitutionibus, quas initio posuimus, sed etiam ex iis ipsis sumta est. Intelligendum est enim lite de maleficio contestata nouam obligationem contrahi iudicati, quæ non ex maleficio nascitur, sed ex contractu. Nam, quod iudicio contrahitur, non aliter quam stipulatione. *leg. tertia. §. idem seruit. ff. de pecul.* Iudicio, id est, iudicio accipiendo, & lite contestanda. Porro omnes actiones ex contractu rei persecutionem continent, nisi si quæ excipiantur nominatim, ut depositi. *§. sequens. Instit. de actionibus.* Merito igitur & hæc actio in heredem dabitur post litem contestationem: quia omnis actio rei persecutionem continens in heredem datur. Ex eo quod de lites contestatione dicimus, hæc quæstio sunt. Quid si reus, qui deliquit, conuentus vltro in iure confessus est, nolens litigare, an mortuo eo, priusquam solueret, actio in heredem eius dabitur. Mouet quæstionem, quod reuera lis cum eo contestata non est. Nam in contententes nullum est iudicium, nullæ iudicantis partes in contententes. *leg. perinde. 25. in fine. ff. ad legem Aquiliam.* Respond. Si actio datur in heredem eius, cum quo lis solum contestata erat, multo magis dabitur, in heredem eius, qui iam iudicatus erit. *argumento in lege ex iudic. 20. ff. de accusationibus.* Nam ex re iudicata maxime nascitur actio iudicati.

Confessi autem in iure pro iudicatis habentur. *lege unica. infra de confessionibus.* Quare & in confessi heredem actio eodem modo dabitur. Rursum quæro: Quid si reus conuentus neque litem contestetur, neque confiteatur, sed latitet, & sui potestatem non faciat? Si in ea frustratione decesserit, an actio aduersus eius heredem dabitur? Respond. Certum est, summo iure dari non posse, quia nec lites contestatio, nec condemnatio aduersus defunctum interuenit, sed actor restituitur in integrum ex edicto, ex quibus causis maiores in integrum restituantur. Quo edicto comparata est restitutio ei actori, cuius actio exiit, id est, amissa est. Ideo quia reus non defendebatur, neque

neque sui potestatem faciat. *l. 1. ff. ex quibus causis maioribus.* Quod ius est de actionibus ex maleficio pœnalibus, hoc idem ius est de actione ex quasi maleficio, nec hæc in heredem dantur, sunt enim pœnales omnes. Exempli causa. Iudex qui litem suam fecit male iudicando, ex quasi delicto tenetur in id, quod reliquum iudicantis æquum videtur. *60 Inst. de oblig. que ex quasi del. in princ.* Hæc actio, quod in eum, qui male iudicauit, dabitur, in heredem eius placet non dari, ut dierte scriptum est in *l. Iulianus etiam. ff. de iudic.* Id si recipitur in hoc genere actionis, quæ ex quasi maleficio est, multo magis in ceteris eiusdem generis recipiendum est, quæ magis pœnales esse patebit. *ex §. 1. & deinceps. Instit. eo. tit. de oblig. que ex quasi del.* Sed hoc semper cum hæc exceptio accipiendum est, quæ hac lege traditur, *nisi de eo delicto fuerit contestata.* Generaliter enim ex omnibus causis lites contestatæ in heredes transmittuntur. *l. sciendum. 57. ff. de oblig. & act.* Hæc de priuatis iudiciis & actionibus pecuniariis dicta sunt. Ceterum in publicorum iudiciorum & criminibus, in quibus de pœna ademptionis & confiscationis bonorum agitur, hæc aliter obseruantur. Nam aut in totum pœnæ in heredes non transeunt, etsi reus decesserit, accusatione aduersus eum instituta, aut in totum transeunt, etsi reus ante ullam accusationem institutam decesserit, de quibus ita ius est: Communis iudiciorum publicorum & criminum regula hæc est: Crimen mortis rei extinguatur, siue reus ante reatum, siue in reatu decesserit, id est, siue decesserit, priusquam accusaretur, siue postquam accusaretur. *l. vltim. in princip. ff. ad l. Iul. maiest. l. ex iudic. 20. ff. de accus.* Hoc ita, nisi accusatio instituta, & condemnatio secuta sit. Hoc enim secuto non agitur de pœna irroganda, sed de pœna irrogata. Hæc pœnæ in heredes transeunt, etiam si de bonis, de ademptione & confiscatione bonorum agatur. *d. l. ex iud. 20. de accus. lib. 48.* Condemnationem secutam, quod accipere debemus, quæ cum effectu secuta sit, id est, quæ non sit appellatione suspensa. Nam si reus, quod condemnatus appellauit, appellatio quodammodo extinguit iudicatum, ut pendente appellatione perinde sit, quasi nulla condemnatio præcessisset. *l. 1. in fin. ff. ad Senatusconsult. Turpil.* Hæc res facit, ut si reus condemnatus, pendente appellatione decesserit, etiam morte eius crimen extinguatur, nec pœna ademptionis bonorum in heredem transeat, si tamen bona adempta sint propter capitalem pœnam irrogatam, ex qua bona publicantur. Diuersum est, si pœna capitalis non sit, sed magistratus speciali sententia partem bonorum publicauerit. Exstat hæc dist. *in l. 3. infr. si pend. app. mors interue. & l. vlt. infr. si reus vel accus. mort. fuer.* Pro condemnatis, quod rei habentur ex constitutionibus, qui postulati criminis, aut in crimine deprehensi, mortem sibi conscuerint: & id eo si id crimen fuerit, ex quo damnato reo bona publicarentur, eueniet, ut etiam mortuo eo publicentur, atque ita pœna ademptionis in heredes defuncti transeat. *l. 3. in prin. ff. de bon. eo. qui an. sententiam mort. sibi consc.* Hæc, ut dixi, communis conditio est criminum & iudiciorum publicorum, sed si generali ratione quædam excipiuntur: quorum iudicia

placuit aduersus heredes exerceri, quæ, quamuis reus ante ullam accusationem aduersus eum institutam decesserit. Sunt autem hæc: Iudicium, crimen læsæ maiestatis, non ex omni causa, sed ex hac vna, si quis perduellionis reus sit, id est, hostili animo aduersus principem vel Rempub. animatus. *d. l. ex iudic. de accusat. iuncta l. vlt. ff. ad l. Iul. maiest.* Item, crimina omnia, in quibus principalis seu fiscalis pecuniæ ablatæ quæstio mouetur, siue agatur lege Iulia repetundarum, siue de residuis, siue peculatus. *l. vlt. ff. ad l. Iul. pecul.* Item crimen desertionis, in qua desertione si miles decesserit, placet, bona eius confiscari. *l. 3. infr. de re mil. lib. 12.* Ex constitutionibus in eadem conditione sunt Manichæi & Donatistæ. *l. 4. supra. de Manich.* In causa prope simili sunt apostatæ, qui a fide Christiana decesserint. *l. apostat. 4. supra. de ap. st.* Sed in iis hoc dissimile est, quod iudicium apostatorum exercetur mortuo apostata non tamen, ut bona eius publicentur fisco, sed ut heredibus legitimis dum Christianis, vindicentur, *ut est cautum ead. leg. apostatarum.*

AD TITVLVM XVIII. DE CONSTITVTA PECVNIA.

Ad Rubricam.

S Y M M A R I A.

- 1 Obligatio constituti causa efficientes.
- 2 Constitutum solo contractu sit.
- 3 Constituens, pro se & alio constituere potest.
- 4 Constitutum iustum & plenum, quid?
- 5 Constituti iusti partes.
- 6 Conuentionis nomine quod intelligatur.
- 7 Conuentio quid?
- 8 Constituti effectus.
- 9 Pollicitatio & pactum differunt.
- 10 Conuentio nuda, cur debeat in constituto esse?
- 11 Actio an ex nudo pacto sequatur?
- 12 Constitutum, si esset iuris civilis, nullam actionem produceret.
- 13 Fidem fallere graue est.
- 14 Fidem fallere in constituto, cur graue sit?
- 15 Constituti requisiti.
- 16 Solui quando quid dicatur?
- 17 Solutio proprie quid?
- 18 Solutio quid & quomodo accipiatur?
- 19 Pecunia vocabulo, quæ intelligantur?
- 20 In constitutum quæ veniant?
- 21 Actio de constituto, in quem detur?
- 22 Debitum triplex est.
- 23 Debitum vere quid sit?
- 24 Debitum naturale quid?
- 25 Pupillus si quid promiserit sine tutoris auctoritate iure civili non obligatur, secus naturali.
- 26 Promittens aliquid alteri nudo pacto, iure civili non tenetur.
- 27 Debitum verbo quod?
- 28 Verba semper cum effectu accipienda.
- 29 Pactis duobus propositis, natura æquum est, nullum valere.
- 30 Constitutum purum an teneat?

- 31 *Promissum in diem, etiam ante diem debetur, est naturae peti non potest.*
- 32 *Constitutum pendente conditione, an valeat?*
- 33 *Obligans se pro alio, in grauiorem conditionem obligari nequit.*
- 34 *Fideiussor pure intercedens pro eo, qui in diem debet: non obligatur pure.*
- 35 *Debitor in diem 10. debens, si constituat se pro iis 10. soluturum 10. modios, an ex constituto obligetur?*
- 36 *Debitor alius pro alio constituens recte obligatur de pecunia constituta.*
- 37 *Solutio, non est solutio, nisi eius quod debetur.*
- 38 *Fideiussor, ut in grauiorem causam obligari non potest, sic minus in aliam re, que debetur.*
- 39 *Constituens alium soluturum, non obligatur.*
- 40 *Constitutum ex iis, quae praecesserunt, interpretationem accipere debet.*
- 41 *Constitutum impersonaliter conceptum nullius est momenti.*
- 42 *Contrahere nemo ita potest, ut alteri actio acquiratur.*
- 43 *Actionis constituta pecunia, quae vis?*
- Exposito loco communi de effectu contractu, qui effectus positus est in obligatione, quae inde nascitur, & actione, redit Iustinian. ad enumerationem & tractationem reliquorum contractuum, de quibus in hoc libr. agi diximus. Hos persequitur nullo quidem certo ordine, sed tamen id cum agere constat, ut persequatur, & tractet, in quibus est constitutum, de quo hic agitur. Nam obligatio, quae ex constituto nascitur, cum ex consensu & conuentione nascatur, non potest, quin sit ex contractu, ut est definitio ex contractu a nobis suo loco exposita. Cum tamen constet hic contractus sola conuentione, ut dicitur, apparet, numerandum esse inter eos, qui solo contractu fieri dicuntur. Itaque rectius haec tractatio coniuncta esset cum titulo *mandati*, pro *socio*, & sequent. Quod ait Accursus, idcirco hic agi de pecunia constituta, quia superioribus titulis agitur de iis, qui ex alieno contractu conueniuntur: constitutum autem eiusmodi obligationem habet, ridiculum est.
- 3 Nam t qui constituit, tam potest pro se constituere, quam pro alio: & qui pro alio constituit, non ideo minus tenetur ex suo contractu. Ita pecuniae constitutae obligatio ad superiorum titulorum quaestionem nihil pertinet. Tum autem, si haec ratio est, quae ab Accurs. redditur, qua ratione dicemus in Pandectis titulum hunc subiectum esse titulo *de condict. fur.* & titulo *de condict. reliquis*, ex quibus conuenitur vnusquisque ex suo facto & contractu, non alieno? In summa huius obligationis, quae hinc nascitur, causa est constitutum. Itaque si causam nouerimus, simul obligationem, quae inde nascitur, id est, effectum nouerimus. Haec igitur causa consideranda est. Iustum & plenum t constitutum, ex quo obligatio nascitur, est id, quod describitur in §. quod constituta, *Instit. de oblig.* si quis nimirum, qui alioqui iure obligari potuit, constituat se vel pro se vel pro alio, qui debeat soluturum, adde, ei cui constituit, dum pacto constituat. Ut haec descriptio plane intelligatur, partes eius spectandae sunt. Haec duae sunt summae, quibus iustum constitutum t continetur. Conuentio nuda & certa conuentio, continens res constituti proprias. Primum

constitutum desiderat conuentionem seu pactum. Constituta, inquit Vlpianus, ex consensu facta praetor custodit. *l. 1. in princip. ff. eo tit.* Conuentionem t cum dicimus, hoc exprimus, non esse constitutum, nisi cum pecunia constituitur inter duos, quorum vnus constituit, alteri constituitur, volenti, & constitutum admittenti. Nam t conuentio est duorum pluriumue in idem placitum & consensu. *l. 1. §. 1. ff. de pact.* Hoc eam vim habet, ut si quis aliquibus praesentibus t dixerit, se constituere, se soluturum Titio absenti & ignorant, nulla hinc sit obligatio, quia t haec pollicitatio est, non pactum seu conuentio. *l. 3. in princip. ff. de pollicit.* Conuentionem t nudam exigimus sine vlla stipulatione. *d. §. de constit. de act.* non quod non maxime obligetur, qui stipulanti promisit, se aliquid soluturum, sed quia, qui hoc ita promisit, obligatur iure ciuili, & propriis actionibus: nempe aut ex stipulatione aut conditione certi, in *Instit. de verb. oblig. in princip.* Sed non etiam obligatur iure praetorio, nec tenetur actione de pecunia constituta, de qua quaximus. Sed in non regula iuris refragatur, quo minus ex nudo t pacto actio nascatur? Respond. Refragatur. *l. legem. 10. supra. de pact. lex. iuris gent. 7. §. sed cum nulla. & §. sequent. ff. eo. de pact.* Et t ideo si ius constituti relinqueretur constitutioni iuris ciuili, inde obligatio non nascetur. Sed haec species conuentionis a praetore excepta est, quam ob causam propriam edictum proposuit huius obligationis & actionis constituendae causa, ut docet Iustinianus in §. in person. *Instit. de actionib.* Excipiendi rationem habuit praetor, auctore Vlpian. quia graue est fidem t fallere. *leg. 1. in princip. ff. eo.* Quod sic accipiendum est. Graue est in hac causa praeter ceteras. Nam alioqui si generalis esset haec ratio, intelligeremus, hac eadem ratione ex omnibus conuentionibus nudis actionem nasci, quod non ita est. Ergo praecipue in hac causa graue est t fidem fallere propter conuenientiam conuentionem aut obligationem. Nam non est obligatio ex constituto, nisi constituatur id, quod iam ante sit debitum. Accedit igitur ad debitum noua obligatio, quae maiorem vim habere debet, quam si esset obligatio & conuentio sola. Haec conuentio, non quaelibet constitutum facit, sed ea, quae habet res constituti proprias. Exigimus igitur in summa, ut sit haec conuentio de pecunia debita soluenda, expressis personis, a quo & cui solui debeat, nempe de pecunia soluenda ab eo qui constituit, & soluenda ei, cui constituitur. Hic primum exigimus, ut quis paciscatur se soluturum, quibus verbis definitur id, quod est in edicto praetoris, constituere pecuniam. Nam cum praetor polliceatur actionem de constituto: si quis pecuniam debitam constituerit, pro iis verbis posterioribus, Iustin. dixit: si quis se soluturum constituerit. *in d. §. de constituta.* Haec de solutione ideo exigitur, quia non est constitutum, nisi de debito praestando. Cum autem t praestatur id, quod debetur, solui dicitur. Sed monendi sumus, proprie solutionem t dici, cum pecunia numeratur & soluitur creditori. *l. solutam. 49. ff. de solu.* Hic generalius soluendi verbum accipimus, ut t quocumque modo quis constituerit, se praestitutum id, quod debetur, constituto obligetur, siue promittat se soluturum pecuniam,

- uniā, siue id facturum quod, ut fieret, in obligatione erat, ut apparet ex verbis edicti, quae sunt in *l. si duo 16. ff. eod.* si apparet, inquit praetor eum, qui constituit, neque scuisse, neque fecisse, quod constitutum est. Exigimus, ut quis constituerit pecuniam. Pecuniae t verbo in hoc edicto & hac actione olim intelligebantur heres, quae pondere, numero, mensurate constant: ceterae res frustra constituebantur, si Iustiniano credimus in *l. 2. hoc tit.* Ille autem t constituit, ut res omnes constitui possint, si prius fuerint debita, & id constitutum teneat, sitque ex eo actio de pecunia constituta. Neque id contra vsum & significationem verbi pecuniae: quia etiam in vsu iuris pecuniae verbi res omnes continentur. Hoc ille constituit in *d. l. 2. de sig. huius verbi est in l. 2. 1. 178. 222. ff. de verb. sig.* Ex quo est id, quod scribitur in *d. §. de const.* actione t de constituta agi cum omnibus, qui constituunt se quid soluturos. Exigimus ut pecunia sit, quae constituitur, debita, ita, ut nisi debita sit, non nascatur obligatio ex constituto. *l. 1. l. haec tenus 11. ff. eod.* Quod Iustinianus bis confirmat in *l. 2. vers. ita tamen, & vers. ut non erubesc. hic.* Debitum triplex est: I. Est id, t quod t vere debitum dicitur, cum res ita iure ciuili peti potest, ut actio nulla exceptione remoueatur, denique cum debitum ab inuito exigi potest. Quod ita debetur citra controuersiam, vere debitum est. *l. debitor ff. de verb. signif.* Proinde nulla dubitatio est, quin ex constituto obligetur, qui, quod ita debebatur constituit, quacumque ex causa & quocumque iure debitum fuit. *l. 1. §. pen. ff. eod.* Est secundum genus debiti, cum quid ciuilitate non debetur, sed naturaliter t tantum cuius generis obligatio ex eo aestimatur, quod debitum peti non potest, sed si solum fuerit, condici solum non potest. *lege naturalis 9. ff. de obligationibus & actionibus. lege fideiussor. 16. §. fideiussor. ff. de fideiussor. de qua specie videnda sunt ea, quae pluribus diximus ad legem 2. supra de conditione indebiti*
- 5 Hoc quoque genus debiti ad constitutum sufficit. *leg. 1. §. ultimo ff. eodem.* Exempla haec sunt: Pupillus t si quid promiserit sine tutoris auctoritate, iure ciuili non obligatur. *l. obligari 9. ff. de auct. tut.* at naturaliter obligatur, si intelligat, quod agitur. *l. si pupillus 127. ff. de verb. obligat. leg. 1. ff. de nouat.* Proinde si quis constituerit, se soluturum stipulatori, quod pupillus ei promisit, de constituta pecunia tenebitur. Constituit enim pecuniam natura debitam, quod ad obligationem satis est. Item, nudo pacto quis quid alteri t promisit, iure ciuili non tenetur, quo iure ex pacto actio non nascitur. *l. legem 10. supr. de pact. l. iuris gent. 7. §. sed cum nulla ff. eod. de pact.* sed idem naturaliter obligatur. *l. 5. §. Imp. ff. de solu.* Proinde, si qui pactus erat se daturum, nouo pacto constituit, se idem soluturum, tenebitur. Est tertium genus t debiti, cum quid summo iure peti potest, sed actio per exceptionem aliq. submouet: veluti, si promiserim quid stipulanti, & stipulator postea pactus sit, se non petiturum, nihilominus iure ciuili teneor ex stipulatione: sed habeo exceptionem pacti, qua me tueor aduersus intentionem iure ciuili constitutam. Idem est, si stipulator mecum iudicio egerit, & sim absolutus. Sententia non liberor ipso iure, sed habeo exceptionem rei

iudicatae, qua idem consequor, ne teneor. Idemque de similibus exceptionibus dici potest: quae omnia dilucide probantur. *in §. 1. & seqq. Inst. de except.* Hoc genus debiti verbo tantum debitum est, re nullo modo. Et ideo si in eodem exemplo constituerim, quod mihi pacto remissum est, aut de quo sententia absoluta eram, non tenebor. *l. 3. §. 1. ff. eod.* Vbi additur haec ratio: quia in hoc genere debiti non est debita iure pecunia. Sic n. in Pand. Flor. legitur, & recte. *Iuris. i. nullo omnino iure, neque ciuili, neque praetorio, neque naturali.* Naturali aut praetorio eiusmodi pecuniam non deberi certum est. Nam exceptio, quae habeo, iure praetorio comparata est, & comparata propter aequitatem naturalem: quia non est aequum contra conuentionem me teneri, aut contra auctoritatem rei iudicatae, ut explicatur in *d. l. de excep. in pr. & deinceps.* Sed in iure ciuili in hoc genere pecunia debet: propterea quod non debet cum effectu. Verba t semper cum effectu accipienda sunt. *l. 1. ff. de qsque in l. 5. §. 1. ff. ne qs eum q in ius voc. erit.* Hinc regula iuris: Nihil interesse, utrum quis actionem non habeat, an ea per exceptionem infirmetur. *l. nihil interest. de reg. iur.* Sed in eo, quod diximus, si quid mihi pacto a creditore remissum sit, id non deberi, etsi postea idem constituam me soluturum, me non teneri. Contrarium esse videtur. *l. si vnus §. pact. ne per. ff. de pact.* vbi ita scribitur: *Si creditor, cui stipulanti promiseram, pactus sit, ne a me peteret, & deinde nouo pacto id agatur, ut ei a me peteret liceat, deinde nouo pacto id agatur, ut ei a me peteret liceat, & ut incipiam teneri, ut nihil mihi proficiat prius pactum.* Ex quo efficitur videtur, nec mihi prius pactum prodesse debere, si postea nouo pacto constituam, me eidem creditori soluturum. Resp. Multum interest, utrum creditor paciscat, ut sibi petere liceat, quod prius pacto remiserat, an ego debitor constituam debitori, me id soluturum, quod prius remissum erat. Nam cum creditor paciscitur, ut sibi petere liceat, pactum valet: quoniam neque ius, neque natura refragatur, quo minus idem petat: non ius, quia priore pacto actio sublata iure non erat: non natura, quia duobus t pactis propositis natura aequum est, nouissimavaleat: propterea quod id solum conuenit, quod posterius cauerit. *l. pact. nouiss. sup. de pact.* Si posterius pactum valet, prius pactum per posterius infirmatur, & ob id res eo deducit, quasi nihil antea mihi remissum esset. *d. §. pactus ne peteret.* At cum in eadem specie nouo pacto constituo me soluturum, quod pacto prius remissum erat, posterior conuentio de constituto non valet: nec iure nec natura. Non iure: quia ex edicto non potest constitui, nisi debita pecunia: non natura, quia per rerum naturam non potest solui, nisi ante debet. Si posterior pactio de constituto nullius momenti est, non potest actione inutili prius pactum elidi: priore aut pacto manente efficitur, ut nihil ego debeam: quo posito constitui non potest, quod non debetur. Sed ut exigitur in edicto, ut pecunia, quae constituitur, sit debita, ita animaduertendum est, nihil amplius exigi, quam ut sit debita simpliciter. Ex quo a veteribus collectum est, quomodo pecunia ciuilitate aut naturaliter debita sit, nihil referre ad vim constituti, a quo debeat, aut cui aut quomodo. Nihil refert, a quo pecunia debeat, utrum ab eo qui constituit, an ab alio, *l. eum qui §. q. exigimus. ff. eod.*

Et ideo si is, qui constituit debitorem, & constituit quod debet, citra controuersiam obligatur, sed nihilominus obligabitur, etsi constituit se pro alio soluturum, quod non debebat. *l. i. hic.* Idque est, quod traditur in *d. §. de constituta.* obligari vnumquemque de constituta pecunia, si constituerit se vel pro se, vel pro alio soluturum. Similiter nihil refert, cui pecunia debeatur: eius cui constituitur an alii. Et ideo si quis constituat, se soluturum ipsi creditori, cui debetur, bene est, sed nihilominus etsi quis constituerit soluturum se Sempronio, quod Titio creditori debebatur, obligabitur de pecunia constituta Sempronio. Nec ad rem pertinet, quod Sempronio nihil debebatur: satis est constitutam esse pecuniam debitori, si non Sempronio, at alii. *d. l. eum qui, §. quod exigimus, ff. eodem.* Nihil etiam refert, quomodo pecunia, quae constituitur, debita sit, purene, an in diem, an sub conditione. Si quis quod pure debetur, constituat, nulla dubitatio est, quin constitutum teneat. Quod si quis constituat, quod in diem promissum est? an ante diem recte constituetur? Mouet quod non debetur efficaciter, & iure civili ante diem, quod in diem debetur. *l. eum qui Cal. §. ult. ff. de verb. oblig. l. cedere diem, ff. de verb. sign.* Sed placuit nihilominus id statim constitui posse. Quin imo maxime propter hęc debita constituta inuenta sunt, *l. 3. §. ult. ff. eo.* Et hoc Vlpiano placuit, in *d. l. 3.* Si quis constitueret, quod in diem debetur, se eadem die soluturum, ut in constituto nihil amplius sit, quam in debito: nec sit grauior constituentis conditio, quam principalis debitoris. Paulus autem probat, etiam si ante diem aliquis constituat, se citiore die soluturum, id est, soluturum ante diem, nihilominus constituto eum obligari. *l. 4. ff. eo.* Hoc recte. Nam quod in diem promissum est, etiam ante diem debetur natura, tametsi iure ante peti non potest. *l. centes. in princ. ff. de verb. oblig. l. cedere diem, ff. de verb. signif.* Iam autem diximus, etiam natura debitum ad obligationem constituti sufficere. Huius rei certissimum argumentum est, quod si is, qui in diem debebat, per errorem ante diem soluerit, repetere non potest: quia debitum soluerit. *leg. in diem, ff. de cond. indebiti.* Maior dubitatio est de eo, quod debetur sub conditione, si quis pendente conditione constituat se id soluturum. Sed nihilominus placuit etiam id pendente conditione recte constitui, *l. id quod, ff. eo.* Verumtamen, cum hac exceptione, ut si quis constituerit se id soluturum simpliciter, vel soluturum statim, non ante obligetur ex constituto, quam conditio principalis debiti existerit, ut sic constitutum eadem conditione suspendatur, *d. l. id quod, eo.* Hoc dissimiliter constituitur in eo, quod sub conditione debetur, atque in eo, quod debetur in diem: quia quod in diem debetur, ante diem debetur natura, ut diximus: quod debetur sub conditione, pendente conditione omnino non debetur. *d. l. cedere diem, ff. de ver. sig.* Atque hęc etiam veterum Iurisperitorum sententiis constituta sunt, ut apparet ex iis locis, quos in hac sententia supra notauimus. Quid sibi vult igitur, quod Iustinianus in *l. 2. ait: dici, se de his rebus ius constituere?* Hoc eo pertinet, quod etsi plerique ex veteribus putauerint constitui posse, & quod in diem, & quod sub conditione debetur: tamen in eo alii

dissentiebant propter verbum debiti, quod prator edicto exigit. Iustinianus has subitationes sustulit, & confirmauit eam sententiam, quam diximus, quae eadem ex veterum scriptis recta est, in *tit. eundem, ff. §. C.* Quod tamen dictum est id quod in diem debetur, ante diem constitui possit, ita ut statim debeat, de eo accipiendam est, qui pro se constituit, quod in diem debetur: de quo loquitur *d. l. 3. in fin. §. l. 4. ff. eo.* Quod si quis constituitur pro alio, quod is in diem debebat, dicendum est constitutum ante diem non obligari, quamuis pure constituerit se soluturum: non quod hic quaeque constituerit debitum: sed quia alia ratio in huius persona impedit obligationem. Nam illud commune est omnium, qui pro aliis obligantur, ut non possint in grauiore conditionem obligari. *l. huc, §. illud, ff. de fideiuss.* Durior autem causa est eius, qui iure soluit, qui eius, qui in diem. Quae ob causam placet, fideiussore pure intercedente pro eo, qui in diem debet, non obligari pure, §. fideiuss. *Inst. de fideiussor.* Pro hac sententia facit *l. vlt. hoc tu.* quae constitutores fideiussoribus & mandatoribus comparat. Ergo ut diximus, dum pecunia debita sit, quae constituitur, nihil inter est, a quo debita sit, cui, aut quomodo debita, ut recte constituitur, dum nihil aliud impedit obligationem: sed tamen semper pecuniam debitam esse oportet, ut exigitur in iis locis, quos supra notauimus. Veruntamen hic temperamentum adhibuitur est vterius, nisi quis constitueret aliud pro alio, aut constitueret se daturum principalis obligationis accessiones, puta pignora vel fideiussores: quae omnia qui constituit, placuit eum obligari. Hic igitur illud quaesitum est, si debitor qui 10. debet, constituerit, se pro 10. soluturum 10. modios, an ex constituto obligetur? Dubitatio nascitur ex contrariis causis. Nam receptum est, aliud pro alio volente solui posse. *l. manifesti, in fr. de solut.* Proinde etiam aliud pro alio volenti constitui posse recte dixeris. Rursum prohibet edictum, quod exigit, ut quis pecuniam debitam constituat. Cum autem debitor constituit aliud se soluturum, constituit id, quod non debebat. Et placuit nihilominus, debitorem quod aliud pro alio constituentem recte obligari de pecunia constituta. *l. i. §. an potest, ff. eod.* Hoc argumento, quod placuit aliud pro alio solui posse. Bene Vlpiano loco hęc inter se comparat, solutionem & constitutum. Nam ut constitui non potest, nisi debitum ex edicto: sic natura non potest solui nisi debitum. Nam quod solutio non est solutio, nisi eius quod debetur. *Inst. quib. mod. vol. obl. in princ.* Et tamen receptum est aliud pro alio solui posse. Recipiendum igitur, aliud pro alio constitui posse. Non obstat, quod edictum de constituta exigit, ut constituitur debitum. Nam cum aliud pro alio volenti soluitur aut constituitur, id ipsum videtur constitui & solui, quod debebatur voluntate creditoris. Sed hoc rursum sic accipiendum est: si debitor ipse constituerit, se aliud pro alio soluturum, quo exemplo Vlpiano videtur in *d. l. i. §. an potest.* Diuersum est, si quis pro debitore, qui 10. debebat, constituerit se soluturum, sive 10. modios. Nam fideiussor, qui ut in grauiorem causam obligari non potest, sic multo minus in aliam rem quam debetur. *l. si ita fideiuss. ff. de fideiuss.* Proinde nec is, qui constituit se soluturum pro alio in aliam rem, quam

quae debetur, obligari potest. Hi enim inter se comparantur. *l. vlt. in fr. h. t.* Et praeterea omnium, qui pro aliis obligantur, eadem causa esse dicitur: ne vel in grauiorem, vel in aliam causam obligentur. in *l. Graece, §. illud, vers. seq. 2. ff. de fideiuss.* At dum ipse debitor constituet se aliud pro alio soluturum, recte tenebitur, quia non obligatur pro alio, sed pro seipso. Multo magis idem probandum est, si quis constituerit se daturum non aliam rem principalem, pro debito, sed se daturum fideiussores aut pignora. *l. qui autem, §. 1. §. seq. ff. eo.* Dixi: Multo magis in iis idem dicendum esse: quia fideiussoribus & pignoris datis magis pecunia debita constituitur. Hęc enim dantur, ut creditori de debito magis cautum sit. *§. vltim. Inst. quib. mo. re. contr. obl.* Hęc dicta sunt de pecunia debita, quam solam recte constitui volumus. Exigimus praeterea, ut qui pecuniam debitam constituit, constituat se soluturum nominatim. *§. de const. Inst. de act.* Hoc eo pertinet, ut si quis constituerit, alium soluturum, non obligetur. *l. eum qui, §. si quis constituerit, ff. eod.* sumtum ex regula communi omnium contractuum & oblig. Si quis promiserit alium daturum facturumue, inutilem esse promissionem. *§. si quis alium, Inst. de inutil. stip.* Item factum alienum inutiliter promitti. *l. stip. ista in pr. ff. de verb. obl. l. inter, ff. de verb. obl.* Cui tamen sententia contrarium videtur scriptum in *l. qui autem, §. sed etsi quis, ff. eod.* ubi placet, hoc constitutum valere. Si quis certam personam fideiussoriam pro se constituit, ut si debitor ita dixerit: *constituo Titium meo nomine fideiussurum.* Respondetur propria ratione in hoc exemplo existimatur debitor constituerit se certam personam daturum, quae fideiuberet. Colligitur hęc interpretatio, primo ex iis, quae antecesserunt. Nam prius debitor id agebat, ut fideiussorem daret, & fideiussore dato, impetraret aliquam dilationem a creditore. Quare sequitur constitutum quod ex iis, quae praecesserunt, interpretationem accipere debet. *l. Titia, §. 1. ff. de verb. obl. argumentum in l. si ser. plur. §. vltim. ff. de leg. 1.* Praeterea hęc verba: *constituo Titium pro me fideiussurum,* possunt sic accipi, *constituo Titium me daturum, fideiussurum,* id est, qui fideiubeat pro me. Hęc interpretatio capienda est, ut constitutum sit in tuto, iuxta reg. iur. *l. quoties in stip. ff. de verb. obl.* Praeterea quod exigimus, ut quis constituerit, se ipsum soluturum, eo spectat, ut si quis constituerit impersonaliter, nullum sit constitutum, veluti si quis ita dixerit creditori: *tibi satis fiet:* vel *tibi soluetur,* nec addidit, *a me.* De quo in *Aut. si quando h. t.* Non est satis, eum, qui constituit, constituere nominatim se soluturum, sed etiam opus est, ut constituat se soluturum ei, qui constituit. Quod si quis tibi constituerit, se Sempronio soluturum, nulla obligatio est: nec constitutor Sempronio obligatur, aut tibi. *l. eum, qui, §. item si mihi, ff. eod.* Non obligatur tibi, quia tibi noluit, & non est obligatio nisi ex consensu. Non obligatur Sempronio, quia non potuit. Ius enim vetat. *l. multum, in fr. si quis alteri vel sibi.* Regula iuris hęc est: Neminem emere, vendere, stipulari, aut contrahere quod ita posse, ut alteri suo nomine actio adquiratur. *l. quacumque gerimus, ff. de obl. §. act.* Hęc sunt, quibus iustum constitutum continetur. Pecunia hoc modo constituta, obligatur is, qui constituit, ei, cui constituitur, & in eam rem vna actio constituta est de pecunia constituta, sublata ex usu rece-

ptitia actione, de qua in *l. secundo, hac titulo.* Huius actionis placet eandem vim esse, quae & ceterarum in personam actionum est, de quo cautur plenius in dicta lege secunda, nempe, ut heredibus detur, & in heredibus, & praeterea perpetua sit, manentibus tamen illius actionis propriis privilegiis, de quibus illic dicitur. Interdum dubitatur, in quantum teneatur is, qui constituit. Nam interdum, qui solidum constituit verbis, tamen re & iure nisi pro parte, non tenetur. Id quando accidat, declaratur in *Aut. si quando, §. in l. vlt. hic.*

Ad L. I. Si pro.

Si pro alieno debito te soluturum constitueris: pecunia constituta actio non solum aduersus te, sed etiam aduersus heredes tuos perpetuo competit.

Hic locus expositus est supra, & magis exponetur in *l. 2.*

Ad Auth. Si quando.

Si quando quis pro se, vel pro alia persona pecuniam se solvere constituerit, vel sponderit: sic dicens, *satis faciam tibi: tenetur pro quantitate quam promisit. Sin autem sic dixerit, satisfiet, a me, & ab illo, & illo: illis quidem, quos nominauit, non consentientibus, solus pro rata tantum portione persoluet. Sin autem dixerit, satisfiet, verbo impersonaliter prolato: non tenebitur. Sin autem sic dixerit, erit tibi satisfactum, aut a me aut ab illo: illo quem nominauit, non consentiente, solus in solidum tenebitur.*

SUMMARI A.

- 1 Constituens an semper constituto obligetur?
- 2 Constitutum per verba impersonalia non tenet.
- 3 Incerta ubi iura sunt, id sumi debet, quod iure valet.
- 4 Incertitudo stipulationum & conventionum duplex.
- 5 Constituens, se quid soluturum, etsi verbis constituat solidum, quando tamen de parte saltem teneatur?
- 6 Vitale per inutile non vitiat?
- 7 Constituens disjunctim, se aut Titium 10. soluturum, an nihilominus in solidum obligetur.

Summa est: *Eum, qui constituit, non semper constituto obligari, & quamuis verbis solidum constituerit, non tamen semper in solidum tenetur.* Non obligatur, quisquis impersonaliter ita constituit: *Tibi satisfiet.* Vel *Tibi soluetur.* Habet hęc pars has dubitationes. Videtur potius dici debuisse ex regu. iuris, eum, qui ita constituit teneri. Nam quod in his verbis. *Satisfiet tibi,* vi & potestate verborum intelligitur, *satisfiet tibi a me, aut ab alio, ut,* cum stipulor, mihi ire, agere licere: mihi habere licere, intelligit mihi licere pro te, aut pro alios, aut pro oēs. *l. stip. ista. 1. resp. ff. de verb. obl.* In hac incertitudine regulae iuris faciunt, ut quod id sumi debeat, quod iure valere potest. *l. quoties in stip. de verb. oblig.* Proinde & id ipsum sumetur, ut intelligatur dixisse, *satisfiet tibi a me,* sicut & responsum est in *d. l. stipul. ista.* Respondetur. Duplex est incertitudo est in stipulationibus & conventionibus. Vna, quae in aliquam partem sic accipi potest, ut stipulatio sit utilis. In hac incertitudine stipulatio & conventio sic accipitur, ut in eam partem valeat, ut dicitur in *d. l. quoties. §. d. l. stipul. ista.* Quaedam est in-

certitudo tanta, vt explicari non possit, veluti, cum promittis generaliter fundum, aut generaliter animal, placet eiusmodi promissiones esse inutiles. *l. ita stip. i. res. ff. de verb. oblig.* Hæc causa est, quia si licet debitori dare, quem velit fundum, licebit ei glebam dando liberari, quia fundi constituuntur destinatione nostra: licebit ei muscam dando liberari, quia musca animal est. His autem interpretationibus acceptis stipulatio est ridicula. Neque vero secundum verba alia accipi possunt. Talis est incertitudo in his verbis, *satis fiet tibi*: Incertum est enim vtrum dicat, *satis fiet tibi a me*, aut *ab alio*: an vero: *satis fiet tibi a me, & a primo, & a secundo, & a tertio, & a quarto*. Quo casu constituens partem tantum deberet, vt dicitur in hac Authentica, & ita res redigeretur ad minimam & inanem summam. Quia igitur incertitudo explicari non potest, vt aliquid vtile constituitur; ideo recte Iustinianus constituit, inutile esse constitutum, vt inutilis est fundi stipulatio. Rursum eadem sententia obstat. *l. stipulat. ista. §. si quis ita. ff. de verborum obligationibus*. vbi stipulatio valet, si stipulator stipulatus sit, *vt frui licere*, non addito, *sibi*. Si non addita persona creditoris nihilominus ei debetur, par esse videtur, vt qui promittit, debeat, etiam si de eo sit nihil expressum. Respondetur Non recte colligitur. Dissimilis est enim cogitatio promissorum & creditorum & secundum cogitationes communes incertitudo stipulationis interpretari solet. Qui promittunt, non sunt hoc animo vt debeant, sed quatenus possunt, vt non debeant, iuxta illud, quod dicitur in *l. cum de indebito. de probat.* neminem existimari facile iactare suum. Contra: omnis, qui stipulatur, hac mente etiam intelligitur, vt acquirat sibi & vt consulat etiam heredibus. Proinde secundum hominum consuetudinem ita stipulationem interpretantur: vt quamuis stipulatus sit dari impersonaliter, tamen intelligatur stipulatus sibi ex communi hominum cogitatione, ex qua interpretatio obscurarum stipulationum & cōventionum sumi solet, vt declaratur in *l. si pact. in fin. ff. de probat. l. si libertus ita. ff. de oper. libert.*

Interdum qui vtiliter constituit se quid soluturum, etsi verbis constituit solidum, tamen re non nisi pro parte tenetur. Id accidit duabus de causis: Vna, si quis constituerit se & alium, aut alios, 10. soluturos. De qua specie agitur in hac Authentica. Altera causa est, si plures sint, qui pro alio idem constituerint se soluturos. Nam his beneficium diuisionis datur, de quo in *l. vlt. hic*. Quod ad priorē speciem attinet, sic ius est. Ex hac Authentica, si quis solus constituit se quid soluturum, solus obligatur in solidū. Quid si constituit se & alios soluturos, interest, vtrum constituerit coniunctim, puta se & Titium & Sempronium 10. soluturos: an vero disiunctim, puta, se aut Titium 10. soluturos. Qui coniunctim constituit, se & alios soluturos, non nisi pro parte virili tenetur. Itaque si constituit se & Titium soluturum pro dimidia parte tantum obligatur: si se & Titium & Sempronium, nō tenetur, nisi pro tertia parte: scilicet, quia enumeratione personarū in singulas personas diuisa summa intelligitur. Id efficit personarum enumeratio. *l. reos. §. i. ff. de duobus reis. l. cui fundus. ff. de condit. & demonstr.* Quid ergo si ceteri, de quibus constitutum est, consentiant,

vt constituto obligentur? Placet eos teneri non propter alienum constitutum, sed propter suum. Quod si non consentiant, pro eorum persona & parte nihil agitur: sed nihilominus qui constituit, pro parte virili tenebitur, vt diximus: Ita eueniet, vt hic intelligantur plura esse constituta. Vnum vtile pro parte constituentis, reliqua inutilia pro parte ceterorum exterorum. Vtile autē per inutile non vitatur. *l. i. §. pen. ff. de verb. obligat. l. placuit. ff. de usur.* Quod si quis disiunctim constituerit, se aut Titium 10. soluturos, ipse nihilominus in solidum obligatur, quasi solum se soluturum constituerit. Quid si Titius consenserit constituto? Ipse obligabitur. Ita eueniet, vt incipiant duo obligari de pecunia constituta. His obligatis quæro, cuius sit electio, vtrum creditoris, quem ex constitutionibus velit, conueniendi, an vere debitorum? Respondetur. Creditoris electio est, vtrum conueniat. Et si cum alterutro semel litem contestatus erit, iudicium aduersus eum ita procedet, vt non cogatur creditor pecuniam ab altero accipere. Alter antelitem contestatam offerre potuit, lite semel cum vno contestata finis dandi ab altero nascitur, id est, amplius alter dare non potest, vt est in *l. si Titius. §. ff. de verb. obligat.*

Ad L. II. Receptitia.

Receptitia actione cessante, qua solemnibus verbis composita, in iustitiam recessit vestigio, necessarium nobis visum est, magis pecunia constituta naturam ampliare. Cum igitur præfata pecunia constituta actio in his tantummodo casibus a veteribus conclusa est, vt exigeret res, quæ pondere, numero, mensuræ consistunt, in aliis aut rebus nullam haberet communionem, & neq; in omnibus casibus longæua esset constituta, sed in speciebus certis annali spatio concluderetur, & dubitaretur, an pro debito sub conditione vel in diem constituto eam possibile esset fieri, & an pure constituta pecunia contracta valeret: hac apertissima lege definimus, vt liceat omnibus constituere non solum res, quæ pondere, numero, mensura consistunt, sed etiam alias omnes, siue mobiles, siue immobiles, siue sese mouentes, siue instrumenta, vel alias quasunque res, quas in stipulationem possunt homines deducere: neque sit in quocunque casu annalis: sed siue pro se quis constituat, siue pro alio, sit & ipsa in tali vite mensura, in qua omnes personales actiones posita sunt, id est, in annorum metis triginta. Et liceat pro debito pure, vel in diem, vel sub conditione constitui: & non ab similem penitus stipulationi habeat dignitatem: sius tamen naturalibus privilegiis minime defraudata sit, sed & heredibus & contra heredes competat: vt neq; receptitia actionis, neque alio indigeat res publica in huiusmodi casibus adminiculo, sed sit pecunia constituta actio per nostram constitutionem sibi in omnia sufficiens: ita tamen, vt hoc ei inhereat, vt pro iam debito fiat constitutum: cum secundum antiquam receptitiæ actionem res exigebatur, etiam si quid non fuerat debitum: cum satis absurdum, & tam nostris temporibus, quam iustis legibus, contrarium sit, permittere per actionem receptitiæ res indebitas consequi, & iterum multas proponere conditiones, quæ & pecunias indebitas, & promissiones corrumpi & restitui definiunt. Vt non erubescat igitur tale legum iurgium, hoc tantummodo constituatur, quod debitum est, & omnia, quæ de receptitia in diuersis libris legumlatorum posita sunt, aboleantur: & sit pecunia constituta actio omnes casus comple-

complectens, qui & per stipulationem possunt explicari. *l. i. §. Et neminem moueat, quod sub nomine pecunia etiam omnes res exigi definiamus: cum & in antiquis libris prudentium, licet constituta pecunia nominabatur, tamen non pecunia tantum per eam exigebatur, sed omnes res, quæ pondere, numero, mensuræ constituta erant, sed & possibile est omnes res in pecuniam conuerti: si enim certa domus, vel certus ager, vel certus homo, vel alia res, quæ expressa est, in constituendis rebus ponatur, quid distat a nomine ipsius pecunie? Sed vt subtilitati eorum satisfiat, qui non sensum, sed vana nominum vocabula amplecti desiderant: ita omnes res veniant in constitutam actionem, tanquam si fuisset ipsa pecunia constituta: cum etiam veteres pecunia appellatione omnes res significari definiant, & huiusmodi vocabulum & in libris iuris auctorum & in alia antiqua prudentia manifestissime inuentum sit. §. 2. His videlicet, quæ argenti distractores, & alii negotiatores in defensione constituerint, in sua firmitate secundum morem vsq; adhuc obtinentem, durantibus.*

S V M M A R I A.

- 1 Actio receptitia quæ, & unde dicta?
- 2 Recipere quid?
- 3 Actio pecunia constituta, aduersus quem datur.
- 4 Actio receptitia aduersus quem datur?
- 5 Constitutionis huius tria capita.
- 6 Ex constituto quis obligetur?
- 7 De constituto, quæ actio competat?
- 8 Actionis, de constituta pecunia, natura.
- 9 Actio de constituta pecunia cui datur?
- 10 Actio de constituta pecunia perpetua est.
- 11 Actiones omnes, quæ rei persecutionem habent, perpetuae sunt.
- 12 Actionis de constituta pecunia priuilegia. Et quid a ceteris differat?
- 13 Factis priuatorum iuri publico derogari non potest.
- 14 Iuris constituendi potestas, hodie omnis penes principes, aut summos senatus est, cuiusque nationis aut regionis.
- 15 Municipales possunt legem municipalem condere.
- 16 Negotiatores legem ferre non possunt.
- 17 Priuatorum consensus, nec iudicem, nec legem facere potest.
- 18 Lex nunquam extra id, quod propositum est intelligi debet, nisi aliquid manifeste appareat.
- 19 Argenti distractores qui?
- 20 Indensus proprie quis?
- 21 Negotiatores inter se statuta condere possunt.
- 22 Priuatorum consensus, iudicem ferre non potest.

THEOPHILVS in §. in person. Inst. de act. argumentum & occasionem huius constituti exponens, scribit, ante hanc constitutionem duas fuisse de constituto actiones: Actionem de pecunia constituta, & actionem receptitiæ: quæ ita dicta est, quod quis recepisset in se, se soluturum. Id enim inter cetera recipere significat, vt sit in se suscipere aliquid faciendum. Actionem de pecunia constituta, ait, competiisse aduersus omnes tam argentarios, quam ceteros, qui constituerint, sed de certis tantum rebus, nempe iis, quæ pondere, numero, mensuræ constant. Receptitiæ autē actionem contra competiisse tantum aduersus argentarios, qui constituerint, sed de rebus omnibus,

quas constituerint argentarii. Ex quibus verbis intelligimus, si alii, quam argentarii, constituerint, res alias, quam quæ pondere, numero, mensuræ constant, nullam aduersus eos actionem fuisse: non de constituta pecunia, quia de iis rebus hæc actio non competebat: non receptitia, quia hæc tantum constituta erat aduersus argentarios. Inde etiam intelligimus, vbi de certis rebus placebat omnes, qui constituerint, obligari, de iis quoque reb. visum esse actionem de pecunia constituta dari. Iure ita constituto, existit hæc constitutio, quæ ius superius ita emendauit. I. Constituit Iustinianus, vt quisquis quasunque res constituerit, de constituto obligetur. Huic iuri consequens fuit, quod sequitur, vt postquam de omnibus rebus obligantur, qui se res soluturas constituerint, etiam teneantur actione de pecunia constituta: vt olim de iis rebus, quæ pondere, numero, mensuræ constabant, placebat, omnes constituentis teneri de pecunia constituta. Itaque etiam argentarii hac actione tenebantur, vt & ceteri. Rursum hac actione constituta de omni genere constituti, euenit, vt receptitia actio inutilis sit in personam argentariorum, cum prior actio sufficiat. Id ergo tertio loco Iustinianus constituit, & ita constituit, vt iuberet receptitiæ actionem faceere ex vsu. Non tantum, quia cœperat esse inutilis, sed etiam, quia erat actio molesta & onerosa, vt quæ certis solemnibus non necessariis vteretur. Ad extremum actione de constituta sola introducta Iustiniano visum est eadem hac constitutione eius act. naturam ampliore facere. Constitutionis in summa tria sunt capita. Primum caput est. Quando quis ex constituto obligetur? II. Quæ sit eo nomine actio. III. Qualis sit ea actio. Ita primum caput est, de causa obligationis constituti: Secundum de genere actionis: Tertiū de eius actionis natura. De causa obligationis huius constit. hæc definit. est: si quis quid constituerit, se pro se aut alio soluturum, eum de constituto obligari, nihil in eo referre, quas res constituerit, se soluturum, vtrum, quæ pondere, numero, mensuræ constant, an ceteras omnes, cum prius referret? Nihil etiam referre, quis constituerit, argentarius, an alii, cum & hoc prius referret. Nihil etiam referre id debitum, quod constitutum est, quomodo debitum sit, vtrum pure, an in diem, an sub conditione: in qua parte Iustinianus non tam ius nouum constituit, quæ veterum quorundam de his dubitationes substulit: de quibus diximus satis initio huius tituli. Genus actionis est vnum, eo nomine, nempe actio de pecunia constituta: sublata receptitia veteri actione. Et quoniam videri poterat nomen actionis non satis conueniens de rebus immobilibus, & ceteris rebus, quæ pondere, numero, mensuræ non constant: Iustinianus probat ex vsu iuris auctorum & ratione verbi pecunia, hoc verbum omnibus rebus conuenire, de quo vsu & sign. initio diximus. Vide *l. pecunia. i. 2. ff. de verb. sign.* Naturam huius actionis hanc esse constituit in vers. vt non ab similem, vt sit huius actionis per omnia eadem conditio, quæ & ceterarum in personam actionum, quæ ex contractu nascuntur. Proinde detur heredibus, & in heredes, & perpetua sit: tamen si prius quibusdam casibus placeret esse annalē. Hæc oia recte constituuntur: ex ratione iuris quoque, veteris efficiuntur ex hoc principio. Nam actio de constituto, vt ex consensu est, sic est ex contractu, &

quia ex contractu, rei persecutionem habet. *§. sequens Inst. de action.* Hinc hæc consequentia. Primum hanc actionem dari ab heredibus eius, cui constitutum est. Nam omnes in person. actiones heredibus dantur nisi sint ex iniuria. *§. non aut. Inst. de perp. & sep. act.* Cōsequens & illud, hanc actionē in heredes dari. Nam omnes in heredes dantur, quæ rei persecutionē continent. *l. si hominē. §. datur. ff. deposit.* *l. si pro fure. §. vlt. ff. de cond. furt.* Consequens postremo & illud, hanc actionem esse perpetuam: sunt enim oēs perpetuæ, quæ rei persecutionem habent. *l. in honorariis. ff. de obligation. & act.* Ac rei persecutionem cōtinere hanc actionem etiam diferte scriptum est in *l. item. §. penult. ff. eodem.* Sed hæc actio ita ceteris per oīa similis est, vt tamen eius propria & naturalia priuilegia excipiantur, vt loquitur hæc cōstitutio, in *d. vers. vt non ab sim.* Hæc t̄ priuilegia, quib. hæc actio a ceteris dissidet, tria sunt: I. Quod hæc actio semper in diem datur, ante quem pecunia peti non potest. Nam si quid constitutum est in diem, id est, nominatim adiecto die, quo pecunia solueretur, in hunc ipsum diem petitio differtur: sin quid pure constitutum est, tamen ante decem dies peti non potest. *l. si promissor. §. i. ff. eodem.* Hoc vero priuilegium & eius singulare dixeris. Nam iure communi quidquid pure promissum est, statim peti potest. *§. omnis. Inst. de verb. obligat.* Nec obstat. *l. quod dicimus. ff. de solution.* vbi dicitur, debitori contenti aliquod spatium dandum esse. Hoc enim spatium intelligitur, quod iudicatis datur. Nam confessi in iure pro iudicatis habentur, de quo spatium est in *l. si debitori. ff. de iud.* At decem dies, qui constituuntur edicto ad constitutum petendū, constituuntur non rei iudicatz seu executioni iudicati differendæ, sed differendæ actioni & petitioni. Itaque, qui constituit se soluturum, etsi confiteatur se constituisse, tñ habet duas dilationes legitimas: Vnam ex hoc edicto propriam constituti, ante quam constitutum ab eo peti non potest: alteram omnium iudicatorū cōmunem, vt post hos 10. dies, quos diximus, si confiteat, & spatium petat, quod iudicatis datur ad soluendum, impetrare debeat ex *d. l. si. debitori. ff. de iud.* Secundum priuilegium est ex eodem edicto prætoris, quod actio de constituta pecunia, quamuis sit ex eo, quod pure aut in diem constitutum est, tamen sub conditione datur, si appareat per actorem non stetisse, die constituti, quo minus constitutum fieret. *l. si duo. §. si primo. ff. eodem.* Cum hac conditione datur hæc actio, sub contraria conditione non dari intelligitur. *l. quib. diebus. §. 2. ff. de cond. & demonstr.* Huius constitutionis hæc potestas est, vt, si debitor, qui constituit se soluturum, rem debitam obtulerit sua die, & creditor accipere recusat, amplius creditor actionem de constituta pecunia non habeat: quia per eum stetit, quo minus fieret, quod constitutum est. In quo rursus priuilegium & ius singulare licet animaduertere: Nam iure publico, cum res debita offertur creditori opportuno loco & tempore, si is recuset accipere, moram quidem facit, & si res debita postea perierit, illius periculum est. *l. qui 10. ff. de solution.* Sed si res debita adhuc exstat, non prohibetur venditor eandem rem adhuc petere a debitore vsque adeo, vt si eam petat, & debitor recuset soluere, incipiat debitor moram facere, eaque mora posterior ei no-

ceat: vt si res pereat postea, debitori pereat, non creditori. *l. illud. in fin. ff. de per. & com. & c.* Denique iure communi non aliter liberatur debitor, nisi re debita peremta, vbi neque soluit creditori, neque aliter satisfecit, *l. si ex leg. communi. ff. de verborum obligat. l. quod de. ff. si certum petat.* Id contra fieri in hac actione animaduertimus. Nam si creditor rem oblatam, quæ constituta est, accipere recusat, non modo finem facit, sed in totum petitionem amittit. Cur ergo & prius & hoc posterius præter regulas ceterarum actionum cōstitutæ sunt? Respond. Quia ratio huius actionis id exigere videbatur. Nam meminisse oportet, hanc actionem a prætorē introductam esse contra ius civile: nepe ex pacto nudo, ex quo iure ciuili actio non nascitur, vt initio diximus, Itaque ex hoc pacto actio constituta eum obligauit, qui iure non tenebatur. Hoc contra ius constitutum cum sit, dare debuit operam prætor, sicut & fecit, vt is, qui constituit, quam leuissime fieri posset, obligaretur, sine iniuria manifesta creditoris. Hinc spatium ad soluendum datum, quia non magnum damnum est in mora dati temporis. *leg. si debita. ff. de iudic.* Inde etiam actio denegata si per actorem stetit, quo minus constitutum fieret. Nam hoc casu de se quæri debet, qui constitutum cum offerretur sine causa recusat. Tertium priuilegium æquitatis ratione introductum, constitutum est magis in lege vltima, hoc titulo, vt si plures sint, qui eandem rem constituerint se soluturos, singuli non teneantur in solidum, vt verba constituti exigunt, sed diuidatur actio inter eos, exemplo plurium fideiussorum. Accur. hoc loco inter priuilegia huius actionis numerat, quod ea datur ex pacto nudo, sed perperam. Nam hoc non est priuilegium & beneficium huius actionis, sed onus, proterea, quod constituitur præter regulas iuris, cum iure actio constitui non deberet. Deinde hoc onus non est tam actionis, quam conuentionis, ex qua placuit teneri eum, qui iure ciuili alioqui non teneretur.

Ad vers. vltim.

Hic locus pessime acceptus est ab interpretibus, Hex quo vnus verbi significatione male intellecta, sententiam exstruxerunt, & falsam & periculosam. Verba sunt hæc: *si quid argenti distractores & alii negotiatores constituerint, id ratum esse debere, uti antea obseruatum est.* Existimauerunt horū verborum hanc esse sententiam: *si quid negotiatores stauerint & decreuerint, statutum pro iure habendum & seruandum esse inter eos.* Hoc ideo existimauerunt, quia hoc verbo, *si constituerint*, putauerunt Iustin. loqui de constitutione & statuto negotiatorum: cum Iustinianus loquatur de negotiatorum constituto. Si in hac sententia ageretur, tantum de verborum huius loci significatione, minus laborandum esset, sed cum ex ista interpretatione exstruatur sententia superior, nobis diligenter hæc interpretatio animaduertenda est. Ac primum, quod ad sententiam superiorē attinet, hac oīb. regulis iuris & principiis aduersatur, & tanquam falsa nobis explodenda est. Id autem demonstratur his argumentis. *Quod negotiatores constituunt, id est, decernunt & statuunt, si secundum formam iuris statuunt, id valet, sed non tanquam ab illis statutum, sed vt constitutum iure publico.* Quod si id cōtra ius est, hoc tenendum

3 dum est, factis t̄ priuatorum iure publico derogari non posse. *l. ius publ. ff. de pac. l. q. bonis. §. i. ff. ad l. Aql.* Deinde constat in principiis iuris, certas esse iuris ciuilis & communis partes, extra quas nihil ius est, legem, plebiscitum, principum placita, magistratus edicta, responsa prudentū, *§. cōstat. de iure naturali. gēt. & c. Inst.* Nullam autem ad partem ex his pertinet, quæ priuatis negotiatorib. constitutū est, vt constat. Ius ergo esse non potest. Postremo: Hodie quo iure vtimur, constituendi t̄ iuris potestas oīs penes principem est. *l. i. sup. de LL.* aut si quid largiendum est amplius, saltem penes principes & suōs senatus cuiusq; nationis & regionis. *l. non ambig. ff. de LL.* In **15** legib. autem municipalibus t̄ etiā municipalib. tribuitur, legem municipalē condere. *l. 3. §. plene. ff. q. vi aut clam.* Negotiatores priuati t̄ non sunt in hoc numero: legē igit̄ ferre nō possunt. Et certe absurdum est, si priuatorum consensus iudicē cōstituere **17** non potest. *l. 3. sup. de iurisd.* priuatorum t̄ consensui hoc tribui, vt legē faciat. Negotiatores. a. cuiuscūq; sint p̄fessionis & negotiationis, semper priuati sunt. Eorū igitur consensus legē facere nō potest. Ad hæc confirmationē superioris sententiæ nihil minus, q̄ hic loc⁹ p̄tinet. Loq̄. n. Iustin. de negotiatorū cōstituto, estq; hic sentus: *si qd argenti distractores, vel alii negotiatores constituerint se soluturos, id seruandū esse, ita, vt vsq; adhuc obseruatum fuit.* Id sentire Iustin. intelligemus ius rationib. quib. in verb. ambiguo voluntas scribentis explicat. Hæc. a. primum explicat ex iis, q̄ p̄cedunt, & q̄ sequuntur. *l. si seru. plur. §. vlt. ff. de leg. i.* At Iustin. in hac l. tota agit de pecunia cōstitutæ: & si tit. spectatur, tit. est de *constituta pecunia*: si spectantur sequentia, in *l. seq. et de constituto* agitur. Quare Iustin. constituendi verbo hic vtens, cōstitutum intelligit, vt prius, non constitutionē. Declaratur et̄ voluntas maxime ex scribentis p̄posito: & cum certū est, quid sit scribenti propositū, nunq̄ **18** lex t̄ extra id, q̄ propositum est, intelligi debet, nisi aliqd manifeste appareat. *l. 3. §. sed vtrū. ff. de mino d. l. si ser. §. vlt. ff. de leg. i.* At ex principio huius l. & ex reliqua eius tractatione cōstat, Iustin. propositum eē, constituere & ampliari naturā actionis de cōstitutæ pecunia. Proinde extra id propositum nihil in hac lege accipere debemus. Postremo ex natura actionis receptitiæ facile intelligi potest, quid Iustinian. hic velit, & quamobrē hæc verba postrema adiecerit, vt initio huius l. diximus. Theophilus nos docet, in *§. in pers. Inst. de act.* actionū receptitiā olim fuisse constitutam de eo, quod argentarii constituerint. h. l. Iustinian. receptitiā act. sustulit, qua constitut. efficitur, argētarios actione receptitiā vetere esse liberatos. Hinc oribat̄ dubitatio, an similiter argentarii intelligi deb. at̄ liberati esse oī iure vetere, quo prius tenebantur, præter ceteros, qui pecuniā constituerint. Aduersus hanc dubit. Iustin. adiecit interpret. q̄ sequitur in hoc vers. *ad hanc sententiā, receptitiā actione liberatos volumus argētarios, sed solum liberatos hac actione.* Ceterum si quid cōstituerint, quo prius tenebātur, etiamnum eodē modo eos teneri volum⁹, vt vsq; adhuc obseruatū est. Id autē magis intelligemus, si cognouerimus, qui sint argenti distractores, qui hic nominantur a Iustinian. Argenti distractores non hic tñ, sed & aliis locis Iustin. nominat, vt in *l. vlt. infr. de pig. l. unica. inf. neg. ne milit. lib. 1. 2.* Et si ex aliis locis mentem Iu-

stiniani conicere non liceret, non alios t̄ intelligeremus argenti distractores, quam qui publice argētum vēdunt, quales tēporib. nostris sunt aurifabri. Sed in Theoph. ex *d. §. in pers.* admonemur, Iustin. hic distractores argenti intelligere argentarios, qm̄ Iustinian. intelligit argenti distractores eos, qui tenebantur receptitiā actione. Didicimus autem ex Theophilo, eos esse argētarios. Ideo hos quoq; hic intelligi necesse est, si Iustinian⁹ consentanea superiorib. actionib. loqui vult. Et certe apparet Iustin. his verb. exprimere voluisse vim verbi Græci. Nam argentarii Græcis dicuntur *ἀργυροπώται, & ἀργυροπώται,* verbum de verbo, qui argētum distrahunt, quod argentarii facere videntur, cum monetas mutant certo pretio accepto, quod videtur vt cunque fecisse Bartolus, qui hos appellauit hoc loco cāpsores, verbo barbaro, quo verbo exprimentur etiam argentarii, eodemque verbo a Græcis appellantur. Dicuntur enim *ἀργυρομυδοί & ἀργυρομυδοί,* id est, argenti commutatores. Sed hic nobis occurritur. Nō enim dicit Iustinianus: *si argenti distractores constituerint, quid se soluturos*: sed simpliciter: *si quid constituerint*, quare & simpliciter legem accipere debemus? Respondetur. In argumento de pecunia constituta omnes iuris auctores, & prætor ipse in edicto dicunt simpliciter, pecuniam constituere, seu quid constituere. Pro eo, quod est cōstituere pecuniā, aut quid aliud se soluturū. *l. i. §. i. §. an potest. §. vlt. inf. in fo. l. 3. §. i. l. habentis. §. vlt. & l. seq. ff. eo.* Hic vsus cum nō satis attendatur ab interpretibus non mirum, si hæc forma loquendi eos fecerit. Sed quod argentarii & alii negotiatores constituerint se soluturos, ita demum ratum est, si, vt est vulgaris lectio, indefense constituerint. Hoc indefense defendi non potest. Nam t̄ indefensus is est, qui iudicio non defenditur: cuius defensionem nemo suscipit. *l. 11. de re iudic.* Constituere autem aliquid sine vlla defensione, quid sit, non intelligimus, neque vero dici nisi inepte potest. Ergo non dubito, quin legendum sit, *Inoffense*, vt sit sensus: Quod negotiatores & argentarii constituerint, id, vt ante seruandum esse, sed ita si constituerint inoffense, id est, sine offensa legum & iuris publici, id est, ita vt nihil contra leges fiat & ius publicum: vt puta, si constituerint se maiores vsuras legitimis soluturos, non tenebuntur: quia in eo offenditur lex, *Eis. §. infr. de vsur.* Simili forma loquendi legitimus dici, *sine offensa edicti.* vt *l. 6. ff. de postul.* Illic ita scribitur: *Puto, & c.* Adiciemus auctarii loco, quod pro superioris cōmuni interpretatione, ab interpretib. adducitur. Negotiatores t̄ statutū inter se cōdere posse et̄ pbant ex *l. vlt. 2. i. sup. de iurisd.* Illic scribitur: *Negotiatores & quicūq; sunt ex aliqua professione, non posse effugere iurisd. iudicē, ad quos eius professionis & negotiat. cura pertinet.* Hinc colligunt, eos qui sunt eius negotiationis & professionis, sibi iudices constituere posse: quod argumentū huic similitū est. Oēs priuati iurisdictionē iudicis defugere nō possunt, ad cuius iurisdictionē pertinent: Ergo omnes priuati iudices sibi constituere possunt. Quod est ridiculum. Nā pertinem⁹ ad iurisdictionē iudicem non modo voluntate, sed inuiti etiam. Nam iudices in nos publice constituuntur. priuatorum t̄ consensus iudicem facere non pot. *ff. de i. leg. 3. supra. eo. de iurisdiction.* Accur. sius illa verba, *ad quos eius professionis cura pertinet,*

sic interpretatur, *pertinet ex electione earum, qui sunt eius professionis.* Sed hæc Accursius de suo addidit, contra manifestam sententiam. *d. l. 3.* Proinde hæc adiectio illi concedenda non est. Sunt alii ineptiores: qui, quæ sit mentio statutorum in *d. l. ult. de iurisd.* existimauerunt, nominari illic statuta eius professionis & negotiationis, cum lex intelligat non statuta, sed statutos. Statutorum verbo in constitut. posterioribus intelligitur, qui sunt in numero statuto eorum, qui militant, qui militiam aliquam non militarem exercent. Proinde teneamus, nihil esse magis falsum, quam negotiatores aut argentarios legem aut statutum condere posse. Nihil autem verius, quam in hac l. Iustin. loqui de eo, quod argentarii constituerunt se soluturos, non quod statuerunt, aut decreuerunt, ut pro statuto esset.

Ad L. Vltim.

Diui Hadriani Epistolam, qua de periculo diuidendo inter mandatores & fideiussores loquitur, locum habere in his etiam, qui pecunias pro aliis simul constituunt, necessarium est. Æquitatis enim ratio diuersas species actionis excludere nullo modo debet.

SUMMARI A.

- 1 Fideiussores idem in solidum promittentes verbis & iure, in solidum tenentur.
 - 2 Beneficium D. Adriani quod?
 - 3 Beneficio D. Adriani non gaudet fideiussor, qui pro tutore interuenit.
 - 4 Beneficium D. Adriani an tribuatur pluribus, qui pro alio idem se soluturos constituerunt.
 - 5 Fideiussor in aliam rem obligari non potest, nec in duriores causam tenetur.
 - 6 Constituere aliam rem pro alio quis non potest: nec ita obligari, ut in duriores causam obligetur.
 - 7 Actionum diuersitas non excludit æquitatis rationem.
 - 8 Æquitas ubi eadem, ibi idem ius statuendum.
- 1 Si plures fideiussores idem in solidum promiserunt, verbis & iure in solidum tenentur, sed Epistola Hadriani Imp. beneficium diuisionis illis tributum est: ut, si, quo tempore lis cum aliquo contestatur ex fideiussoribus, omnes fideiussores soluendo sint, diuidatur actio inter eos pro portionibus virilibus. §. si plures. *Inst. de fideiussor.* Præterquam si sint fideiussores, qui pro tutoribus interueniunt: quibus non placuit idem tribui. *l. ult. ff. rem rat. hab.* Quæsitum est: An idem beneficium tribuendum sit pluribus, qui pro alio idem se soluturos constituerunt. Nam de eo nihil edicto de pecunia constituta cautum est. Et placuit hac constitutione idem tribuendum, quæ in actione de constituta eadem sit ratio æquitatis. Nam ut plures fideiussores pro aliis obligantur, quo nomine illis consultum placet. *l. Grace. §. illud. ff. de fideiussor.* sic & hi, qui pro aliis constituunt. Quæ ratione dicemus, exemplo fideiussorum non hoc tantum beneficium pluribus constitutoribus tribuendum esse, sed cetera omnia, quæ fideiussoribus tribuuntur. Placuit fideiussorem idem in aliam rem obligari non posse. *l. si ita fideiussor. ff. de fideiussor.* Placuit fideiussorem in duriores causam non teneri. *d. l. Grace. §. illud. ff. de fideiussor. Inst. eodem.* Eadem ratione dicemus, nec quenquam posse pro alio aliam rem idem constituere, nec posse ita obligari, ut in duriores causam

obligetur, de quo initio diximus, & quam huic sententiam non aduersetur. *l. 4. §. l. 1. an potest. ff. eodem.* itidē diximus. Lectio autem huius loci animaduertenda est. Vulgaris lectio est in fine. Æquitatis enim ratio diuersas species actionis excludere non potest. Quorum verborum hæc sententia est, æquitatis rationem, quæ in iis speciebus actionum par & eadem est, non posse excludere diuersas species harum actionum. Quæ sententia inepta est & absurda: Nemo enim dubitat, an æquitatis ratio, quæ eadem est in his actionibus, facere debeat, ut non sint diuersæ actiones. Constat. n. diuersas actiones esse & esse debere, quamuis in iis sit eadem ratio æquitatis. Sed hoc quaeritur, An propterea, quod diuersæ sunt species actionum in iis quoque diuersum ius statui debeat? Et respondetur, statui propterea non debere. Nam diuersitas id actionum non excludit æquitatis rationem. i. non facit, quo minus in omnibus sit eadem æquitas, seu æquitatis ratio. Quod si id eadem æquitas est, idem in omnibus statui debet. *l. illud. ff. ad l. Aquil.* Et efficit ex defin. iuris. Nam ius est ars boni & æqui. *l. 1. ff. de iust. & iure.* Quo efficitur, vbi cunq; idem æquum est, ibi idem ius esse oportere, ut ex iisdem causis eadem sint effecta. Proinde cum Duareno locus ita restituendus est: Æquitatis enim rationem diuersas species actionis non excludit. Cuius sententiam quorum verborum est ea sententia, quam supra dixi, & probatur hæc lectio in *l. penult. in fin. ff. de fideiussor. tut.* vbi diferte iisdem verbis, quæ modo diximus, hæc ratio expressa est.

AD TITVLVM XIX. DE PROBATIONIBVS.

Ad Rubricam.

- 1 Probationum sedes quis?
- 2 Causæ cognitio maxima pars iudicii est.
- 3 Causæ cognitio in quibus consistat?
- 4 Ratio continuationis, & quare hic de probationibus agatur?
- 5 Scriptura & intelligentia ordo quis?
- 6 Actore non probante, reus absoluitur?
- 7 Probatio quando locum habeat?
- 8 Confessus condemnandus?
- 9 Probare quid?
- 10 Res dubia qua?
- 11 Fides quomodo concilietur?
- 12 Probare vnde dictum?
- 13 Probare qua significet?
- 14 Synonyma verbi probare?
- 15 Implere quid significet?
- 16 Intentio & dictum in iudicio quibus rebus constat?
- 17 Dictum in iudicio quod non probatur, pro non dicto iure habetur.
- 18 Intentionem quis implere dicatur?
- 19 Summa huius tituli.
- 20 Probandi onus cui incumbat?
- 21 Probatio a quo præstanda?
- 22 Probationum modi.
- 23 Probationes legitime qua?
- 24 Probationum diuisio.
- 25 Probationes artificiales qua?
- 26 Argumentum quid?
- 27 Probationes inartificiales qua?

PR OBATIONVM tractatio non est propria contractuum aut vllius actionis in personam siue ex contr. nascatur, siue ex quasi contractu, siue ex maleficio aut quasi maleficio. Sed id est omnium iudiciorum causa, siue sint act. in rem, siue in personam, & siue iudicia sint priuata, siue publica. Pertinetq; hæc tractatio ad iudicium, & iudicii ordinem. Nam maxima pars iudicii est causæ cognitio, ut dixi ad *l. negantes 9. sup. de obl. & act. ex l. iudices 9. sup. de iud. l. 1. §. 1. inf. de sent. & interl.* Causæ autem id cognitio in eo est, ut iudex ex iis, quæ acta & plata sunt, cognoscat, quid sit in re, & quam sententiam ferre debeat? Proinde nulla causa fuit, cur hoc libro, & inter medios contractus de probationibus ageretur. Nec dici potest, ideo id hic de probationibus, suo loco tractari, quia in actionibus ex contractu & iudiciis, quæ inde nascuntur, probatione est opus. Nam ista ratio etiã hoc loco agi debuit de litis contestatione: agi debuit de sententiis & rebus iudicatis, quoniam & in iudiciis, quæ (nascuntur) agitantur de contractibus, & que litis contestatione, & sententia iudicis opus est, ut rei dubiæ probatione. Res ita habet. Prius causæ actionum constituenda sunt, & ipsæ actiones, deinde videndum, quo modo obtineamus id, quod actione nobis debetur, id est, videndum de iudiciis, & iudiciorum ordine. Proinde & hic de probatione, quæ iudicii pars est, hoc eo mouere volumus initio, duabus de causis. Primum, ut fugeremus commune initium vulgare interpretum, qui in continuationibus. Titulorum anxie hærent, & magno conatu quaerunt rationem collocationis, vbi nulla ratio est. Itaque magno conatu coguntur magnas nugas agere, & bonas horas consumere: ut id fecit Accursius. Deinde ut sciremus, si rationem iuris cognoscendi & tractandi idoneam nobis constituere volumus, qua eadem vtamur in cognitione iuris nostri, & ratione eius obtinendi, non esse hæc rationem petendam ex collocatione ea, quam in his libris videmus: sed id sequendum, quod initio huius libri præfati sumus. Veruntamen cum cognitio probationum necessaria sit, & nobis aliquando de iis cognoscendum sit, hic sumemus, quod ad eam cognitionem pertinet, postquam tituli hic de ea re proponuntur. Neque ea ratione impediemur, aut in ceterorum titulorum cognitione, quia non videantur satis idoneo loco sita esse. Nam meminimus, nihil referre, quando de probationibus cognoscamus, & discamus præcepta iuris, sed quando probationibus vtamur. Scripturæ id ordo est, quod hic collocantur hi tituli: Intelligentiæ ordo est, ut nolimus huic quaestioni & tractationi locum esse in iudicio, cum de ordine & partibus iudicii quaeritur. Initium autem quaerendi ex hoc iure atque hoc principio nascitur: *Qui in iudicio aliquid dicit, & intendit, quantacunque auctoritate, dignitate, & fide præditus sit, nunquam tamen talis est, ut ei dicenti fides habeatur, nisi probet.* Sed id actore non probante, quisque ille sit, reus absoluitur, *l. qui accusat. 4. sup. de edend. l. negantes 9. sup. de oblig. & act.* Hinc necessitas probationis in iudicio, quam tamen intelligere debemus id tunc locum habere, cum id, quod quis dicit, aduersarius negat. Num si aduersarius confitetur, quaestio tollitur, & nulla probatione opus est: sed id confessus condemnandus est, *l. vlti. in pr. inf. quib. ad lib. proclam. non lic.* Hinc prima que-

sio, quid sit probare? Est autem id probare, rei dubiæ, per ea, quæ iure certa habentur, fidem facere. Res id dubia est, quam aduersarius negat, ut iam dixi *ex d. l. vlt. quib. ad lib.* Fit fides id solum, per ea, quæ iure certa habentur, id est, legitimis probationibus. seu legitimis modis, *l. 4. inf. hic, de quo paulo post plura.* Probare id dictum est, a proba, ut sit probare, efficere, ut quod dicimus, probum & rectum iudicetur. Nam probandi id duæ sunt significationes. Interdum id probare significat probum aliquid iudicare, quod ipsi admittamus. Cui contrarium est improbare, pro, tanquam reprobum reiicere. Interdum est efficere, ut aliquid aliis probum iudicetur, & ab his approbetur. Quo sensu nunc probare dicimus. Licet & definire hoc modo, fortasse apertius, ut sit probare idoneis modis ostendere verum esse, id quod dicitur. Vide passim sub hoc titulo, & aliis locis. Pro verbo probandi id hæc verba vsurpata sunt, docere aliquid factum esse, *l. cum res 12. l. sine inf. b. iit.* Item, ostendere quod dicitur, *l. matrem 17. l. ad probat. 24. inf. eo.* Item monstrare, *l. si ex possess. 20. l. actor. 23. inf. eo.* Nam docendo fit, ut res intelligatur & cognoscatur id, quod agitur probatione: ostendendo & monstrando fit, ut res videatur & cernatur, quæ prius erat obscura. Id quoque fit probatione. Sed & hic in primis notandum est, quod in vsu iuris pro probare dicunt iuris intentionem implere, seu implere quod dicitur, *l. 1. hoc titulo. l. in excep. l. ante 25. ff. de probat.* Quod ex ea re factum videri potest, quod implere inter id cetera significat perficere, ut implere mandatum est consummare & perficere, *l. de leg. 5. ff. mandati.* Implere vsucapionem est perficere, *l. ideoque 7. ff. de vsurp. & vsucap.* Perficitur autem intentio id, quod asseneratur probatione. Nam id intentio, & dictum in iudicio constat duabus his rebus, primo dicto, secundo eius probatione. Nam quod dictum non id probatur, iure pro non dicto est. *d. l. qui accusat. 9. sup. de edendo.* Quare qui id postquam dixit, probationem adiicit, non male dicitur intentionem vel dictum implere, id est, perficere. Sed probabilius est, intentionem dici impleri, cum id, quod dicitur, planum sit, id est, ostenditur & demonstratur. Translatione ducta a viis inæqualibus. quæ dum passim implentur plane sunt. Verbo cognito in re ipsa & iure probationum, tres sunt de probationibus quaestiones, de quibus ius cognoscendum est: I. quaeritur: *Cum sit ea necessitas probandi, quam diximus, & ea poena probationis non impleta, cui incumbat onus probationis, actori, an reo, an vtriq;.* II. *Cui res probari debeat?* III. *Cum ad probandum ventum erit, quibus modis & reb. res probetur?* seu, *quæ sint species probationum.* De primo statuitur, magna ex parte sub hoc titulo, sed præcipue locus exploratur, in *l. 1. 2. 3. 4. l. frustra. l. actor. hic.* Cui id autem res probanda sit, ex peditam iuris definitionem habet. Nam cum causa committatur iudici cognoscenda, non alii, *l. iudices 9. sup. de iudic. l. de quare 74. ff. eod. de iudic.* & cuius cognitionis pars sit, in eo, quod probatur, consequens est, in iudicio non alii rem probari debere, quæ iudici, *l. 1. sup. de cõd. ob. turp. caus. l. quinquaginta 12. in fin. ff. de probat. cum locis similib. qui citantur in glo. d. l. quinquaginta.* Quod id tertium quaeritur, quibus rebus & modis res probentur, in eo sic ius est. Non probari res nisi iis modis, qui iure agnoscuntur. Hinc illa dicta, rem probari debere, legitimis

probationibus, l. 2. h. tit. l. cum de indebito. 25. circa prin. ff. eo. Item probari debere probationibus iure proditis, l. cum res inf. h. tit. Itaque cum quærimus de his modis, hoc quæri intelligitur, quæ sint legitimæ probationes, id est, hæ, quæ iure pro veris & certis habeantur? Huius generis 1. probationes aduersus inuitos tres legitimæ habentur, argumenta, instrumenta seu documenta, & testes, quæ tria genera indicantur, in l. ult. inf. h. tit. 2. & apertius in l. 1. inf. prox. tit. de test. in qua diuisione agnoscere possumus veram illam sumtam 1. a natura, traditam ab Aristotele in Rhetoricis, vt probationes aliæ sint artificiales, 2. les, aliæ inartificiales. Artificiales sunt, 1. quæ ex re ipsa arte & ratione eliciuntur. Hæ vno verbo dicuntur, argumenta. Nam argumentum 1. definitur ratio probabilis ad faciendâ fidem, Sic Cic. definit in topic. 2. Inartificiales 1. probationes sunt, quæ arte & ingenio elici non possunt, sed extrinsecus deferuntur, cuius generis species iure ciuili cognitæ sunt hæ, instrumenta & testes. Hinc duo tituli sequentes, vnus de testibus, alter de fide instrumentorum. An sint autem aliæ probationes legitimæ huius generis, oportunitus dicitur, ad d. l. ult. inf. & ad d. l. 1. de testibus. De argumentis nusquam præcepta traduntur plura in iure, præter hoc vnum, quod comprehensum est, in l. neque natales 10. infra. hoc titulo. ea demum argumenta in iudiciis fidem facere debere, cum ex iis, quæ sumta sunt & probata, efficitur id necessario, quod volumus, de quo illic dicitur. His cognitis animaduertere licebit, hoc titulo de probationibus tractari duos hos locos præcipue: *Quis probare debeat?* & *neminem audiendum: nisi qui quid probet legitimis & idoneis rationibus.* & per occasionem ostenduntur pleræque probationes, quæ non sunt idoneæ.

Ad L. I. Vt creditor.

Vt creditor, qui pecuniam petit numeratam, imple- re cogitur: Ita rursus debitor, qui solutam affirmat, eius rei probationem præstare debet.

Ad L. I. Cui creditor.

SUMMARI A.

- 1 Probatio cui deferatur?
- 2 Actor cur probare debeat?
- 3 Actori probatio non defertur reo fatente.
- 4 Reus cur probeat?
- 5 Reus quando fiat actor?
- 6 Priuatio omnis præsupponit habitum.
- 7 Manumissum aliquem dicens, eum prius seruum fuisse ostendit.
- 8 Solutio est priuatio debiti.
- 9 Actore non probante, pecuniam esse numeratam, reus absoluetur, sine alia solutionis numeratione.
- 10 Probatio semper actori incumbit, vbi id agitur, quod intenditur, nunquam reo.
- 11 Præsumtio onus probandi reicit in aduersarium.
- 12 Præsumtio quid?
- 13 Magistratus officium in tutore dando.
- 14 Gerens aliena negotia, finito officio debet reddere rationem administrationis suæ.

Cum quæritur in iudicio: Quis probare debeat, seu cui incumbat, vel probatio, vel onus probationis, de eo hæc regula iuris certi in vniuersum traditur: Ei 1. incumbit probatio, qui dicit, non ei, qui negat, l. 2. ff. eo. Hoc rescripto declaratur, non solum hanc regulam veram esse, sed etiam esse perpetuam. Nam pariter ad reum pertinere, non minus quam ad actorem. Idque declaratur hoc exemplo. In actione in personam petit aliquis in iudicio 10. mutua a Titio, quæ se dicit ei mutuo dedisse. Hoc 1. actor implere & probare debet, non quia pecuniam petit, aut quia hic quicquid sit proprium actionis in personam, sed quia dicit, & iuxta regulam supra scriptam, *Is qui dicit, probare debet.* Quod tamen sic accipere debemus, si modo Titius reus neget, se mutuam accepisse. Nam si fatetur, quæstio sublata est, vt initio diximus, nec iure confessa probatio ab actore exigitur, d. l. ult. inf. quib. ad lib. procl. non lic. Quod si reus de 1. intentione actoris confessus dicit, se mutuam quidem accepisse, sed se ei soluisse, hoc iam reus probare debet, non autem actor, pecuniam non esse solutam. Quod rursus non fit, quia id proprium sit huius defensionis, vbi reus se quid soluisse dicit, sed quia dicit, & iuxta regulam superiorē: *Qui dicit probare debet.* Et generaliter de reo definiendum est, reum 1. in omni defensione quæ allegat, pro actore habendum esse, & defensionem vt intentionem probare debere, siue ea sit defensio, qua se iure ipso liberatum dicit, vel si dicat, se soluisse, vt in h. l. siue ea sit defensio, qua iure non liberatur, sed per exceptionem tantum l. in excep. 19. ff. eo. Huius pacto opponit, l. verius, 21. ff. eo. vbi generaliter definitur, semper necessitas probandi incumbit actori. Duplex hic Resp. est idonea. I. Id ita accipi debere, si reus negat, quod actor intendit. Nam reo confidente res non est dubia. Deinde reus in defensione & exceptione non iā reus est, sed actor, l. 1. ff. de excep. d. l. in excep. 19. ff. de prob. Quod si verum est, nihil sit aduersus generalē regulam superiorem, d. l. verius 21. cum dicimus, etiam reo dicenti incumbere probationem: quoniam non imcumbit, vt reo, sed vt actori. Circa hanc defensionem, qua reus se soluisse dicit, eleganter quæritur: *Num uterque probare debeat, actor pecuniam a se numeratam, vt dicit, & reus pecuniam solutam. Et ita utrique parti dilatio danda ad earum rerum probationem. An vero solus reus probare debeat pecuniam a se solutam, quasi dicens, se soluisse hæc ipso fateatur de intentione actoris, & pecuniam vere fuisse debitam?* Quidam putant eum, qui solutionem allegat, de intentione aduersarii confiteri, & fateri pecuniam fuisse debitam, quidam contra, in qua sententia est Bartolus. Res expedita est, si reus aperte ita dicat, pecunia a te numerata est: sed ea tibi postea soluta est, quæstio tantum est de eo, qui simpliciter pecuniam solutam dicit. Et verius est, eum qui hoc dicit, vi ipsa confiteri, pecuniam fuisse debitam, vt actor intendit. Hic efficitur manifesto argumento. Priuatio omnis 1. natura sua includit & supponit habitum præcedentem: vt manumissio est priuatio seruitutis, qui aliquē manumissum 1. dicit, is eū prius seruum fuisse ostendit. Instit. de liber. in princ. Sic 1. solutio est priuatio debiti: non est solutio, nisi solutio rei debite, Instit. quib. mo. toll. obl. in princ. Proinde qui solutum dicit, prius debitum fuisse dicit. *Argumentum in l. decem circa*

circæ fin. ff. de verb. oblig. Sed & hæc sententia non obscure probatur verbis huius 1. Nam si is, qui pecuniam solutam dicit, necesse habet id probare, vt hic scriptum est, consequens est, actorem non habere necesse probare pecuniam a se numeratam. Nam si necesse haberem id probare, non esset semper necesse reo 8 probare solutionem: quoniam actore 1. non probante pecuniam esse numeratam, reus absolueretur, sine alia solutionis probatione, l. siquidem 9. in prin. inf. de excep. Ex regula generali, l. qui accus. 4. sup. de eden. Sed opponitur huic sententiæ, l. cum de indebit. 25. ff. eo. vbi is, qui soluit admittitur, vt probet, se soluisse indebitum. Quinimo sæpe præsumitur soluisse indebitum. Ex quo colligitur, eum qui se soluisse dicit, non necessario dicere, se soluisse debitum. Respondetur, Male comparantur inter se, is, qui simpliciter fatetur se soluisse debitum, quod debebatur, & is, qui dicit, se soluisse indebitum. Hic agimus de eo, qui fatetur se soluisse, id, quod actor intendebat sibi deberi. Actor autem intendebat, sibi pecuniam vere deberi, vt numeratam: Proinde reus de hac pecunia respondens, de pecunia debita respondet. At qui dicit se indebitum soluisse, primū aperte dicit, indebitum esse: deinde hoc ipso dicit, se non soluisse: quia non est vere solutio, nisi rei debite. Sed ideo dicit se soluisse, quia animo soluendi pecuniam dabat, non quia vere solueret, §. 1. Instit. quib. mod. re. contr. obl. Quid si reus, a quo pecunia numerata petitur, ita dicat, *Nescio, an pecuniam numeraueris, & an tibi debeat, quia sum heres, & habeo iustam causam ignorantia. Sed si numerasti, tibi soluta est.* Respondetur, Audiendus est reus in hac inficiatione & defensione. Quo casu recte dicemus, prius actorem cogi probare, pecuniam numeratam, deinde suo ordine reum probare debere, pecuniam esse solutam d. l. siquidem, in fin. inf. de excep. Exemplo superiore confirmata est ea regula iuris, quam initio posuimus: Semper 1. ei incumbere probationem qui dicit, non ei, qui negat. Hinc effici hæc regulas, semper 1. actori incumbere probationem vbi negatur, quod intenditur; nunquam reo, l. frustra 8. l. actor. 23. inf. eo. l. verius. ff. eo. Rursus si reus de intentione actoris confessus ad defensionem opponat, vel liberationem, vel aliquam exceptionem, ex eo quod postea factum est, semper reum in defensione & exceptione probare debere, & actoris partibus fungi. Hæc regula duas exceptiones habet. Nam interdum pro eo, qui dicit, aliqua præsumtio facit, quæ onus probandi reicit in aduersarium, etiam qui negat. Interdum reus, qui conuenitur de officio administrationis suæ conuenitur, & ob hanc causam etiam, de eo conuenitur cogitur probare, quod ad eam administrationem pertinet. Præsumtio 1. si quæ facit pro actore, onus probandi reicit in aduersarium, l. cum de indeb. 25. vers. siue vero. ff. eo. Hinc tit. Digestorum de probat. & præsum. Præsumtio 1. 2. si quæ est probabilis coniectura & ratio, sumta ex eo, quod communiter ita fieri solet. Contra autem non nisi raro. Exemplis de finitio intelligitur. Huius rei exemplum est in d. l. cum de indeb. 25. ff. eo. Aliquis solutum a se repetit, quod dicit, pecuniam debitam non fuisse: hoc ipso, quod debet, & non probatur causa aliqua subesse, cogitur reus eam rem restituere. Sed dicit, pecuniam sibi fuisse debitam, itaque exceptione vtitur ad pecuniam retinē-

dam, & secundum regulam iuris, probare exceptionem debet, l. in excep. ff. eo. Sed placuit, actorem probare debere solutum fuisse indebitum, quia inquit Paulus, præsumtio pro reo excipiente facit aduersus actorem. Præsumtio hæc est, quia non est verosimile, quenquam esse tam resupinum, vt facile suas pecunias iactet, & indebitas effundat. Aliud exemplum, ex l. si filius, ff. eo. Pater 1. agit cum filio, quæ dicit esse in potestate suæ: filius negat, se esse in potestate patris. De ea re apud magistratū agit cognitione prætoris. l. 1. ff. de rei vindic. l. 3. §. 1. ff. de lib. ex. In hac controuersia secundum regulas iuris pater probare debet, quia actor est, non filius, qui negat, & reus est. Sed placuit filium probare debere, se non esse in potestate patris. Quia, vt illic scriptum est, pro pietate, quam filius patri debet, hoc statuendum est. Sensus est, quia præsumtio facit pro patre. Verosimile est enim propter pietatem, qua efficitur pater erga filium, patrem in ea re non mentiri. Aliud exemplum ex l. si pactum, ff. eo. Conueniuntur debitoris heredes de pecunia defuncto numerata. Heredes fatentur fuisse numeratam, sed exceptione pacti nituntur, & dicunt, creditorem pactum etiam cum defuncto, ne ab ipso & eius heredibus peteret. Pactum profertur, in quo nominatim creditor tantum cauit, se a debitore non petiturum: heredum nulla mentio adducta est. Heredes dicunt, etiam creditorem de heredibus sensisse. Secundum regulam communem iuris, quia dicunt probare debent. Veruntamen placuit, in hac specie, creditorem probare debere, se non sensisse de heredibus, nempe quia præsumtio pro heredibus dicentibus facit, quia, vt illic scriptum est, plerumque tam heredibus nostris, quam nobis cauemus. Præter præsumtionem etiam ratio personæ & administrationis onus probandi imponit reo, quamuis neganti. Vbi generaliter definiendum est. Quoties ex causa administrationis agitur, vel cum tutore, vel cum curatore, vel cum procuratore, & intenditur, eos non se recte gessisse in officio, huius rei probatio non est actoris, sed ii, cum quibus agitur, probare debent, se recte in officio gessisse. Huius rei exemplum est, in l. non est necesse 11. ff. eo. Est autem huiusmodi: Magistratus 1. municipales tutores dant. In tutore dando eorum officium est, vt locupletem tutorem dent. Præterea, vt fideiussores ab eo exigant, qui soluendo sint. Quod si neque tutor neque fideiussores tunc soluendo fuerint, & finita tutela soluendo quoque non erunt, placet magistratus suo nomine conueniri posse, l. 1. §. si magistr. ff. de magistr. conuent. Secundum hoc, cum finita tutela tutores soluendo non essent, nec fideiussores tutorum, magistratus conueniuntur a pupillo, ob id, quod tutor & fideiussores, cum dabantur, soluendo non fuerint. Hæc omnia dicit pupillus necesse habet, si vult habere actionem aduersus magistratum, d. l. 1. §. si magistr. Itaque secundum regulam communem si dicantur fideiussores soluendo fuisse, cum dabantur, pupillus probare debebit, quod dicit, non magistratus, quod negant. Sed placuit, magistratus in hac controuersia probare debere, se idoneum tutorem, & locupletes fideiussores dedisse. Hic cum opponitur regula iuris interpretibus, & quæritur, cur onus probandi imponatur reis negantibus? Respondent, eo fieri, quia præsumtio pro pupillo actore facit. Cum quæritur, quæ præsumtio respon-

detur hanc esse, quia ex presenti praesumitur in preteritum, id est, quia ex quo fideiussores non sunt soluendo, cum agitur, finita tutela praesumitur retroterfus, non fuisse quoque soluendum, cum dabatur. Qua praesumptione, id est, qua specie praesumptionis nihil potest dici ineptius, de qua dicitur *ad l. 3. infra* Vera ratio haec est, cur imponatur in superiore specie onus probandi magistratibus. Est haec: Quia conueniuntur magistratus de administrationis officio. In administrationis rationem reddere debent, quorum officium fuit providere, ut idonee caueretur. Haec ratio est, *Cels. in d. l. non est necesse 11.* Quae ratio hanc rationem habet, quod omnium administrationum **5** cōe est, ut qui alienum negotium gessit, is finito officio debeat reddere administrationis suae ratione. *l. 2. ff. de nego. gest.* Ratio autem administrationis a magistratibus reddi non potest aliter, quam si doceant, se pro officio idoneos tutores & fideiussores dedisse.

Ad L. II. Possessiones.

Possessiones, quas ad te pertinere dicis, more iudiciorum persequere. Non enim possessori incumbit necessitas, probandi, eas ad se pertinere: cum te in probatione cessante, dominium apud eum remaneat.

S V M M A R I A.

- 1 *Vindicans possessionem, debet eam persequi more iudiciorum.*
- 2 *Actori incumbit onus probandi.*
- 3 *Actore non probante reus absoluitur. Et actore non probante, dominium apud possessorem remanet.*
- 4 *Possessionis commodum.*
- 5 *Iusurandum, in litibus dirimendis, eandem vim habet, quam res iudicata.*
- 6 *Remanere quid significat?*

Quod dictum est, incumbere probatione ei, qui dicit, non ei, qui negat, ut ad actiones in personam, sic & ad actiones in rem pertinet, ut hic declaratur. Hinc qui possessiones vindicat, & ad se pertinere dicit, id est, res possessas. *l. interdum. ff. de rei vindic.* hic iubetur eas persequi more iure iudiciorum, i. ita ut probet eas ad se pertinere. Nam **2** ita ius est, actori & ei, qui dicit, incumbere necessitate probandi. *dict. l. 2. l. verius. ff. eod. l. actor. l. frustra, infra hic.* Possessori autem non incumbere hanc necessitatem ex eadem regula, sed **3** actore non probante reum absolui. *l. qui accus. supra de eadend.* Cui consequens est, quod hic dicitur, actore non probante, dominium apud possessorem remanere. Si rescriptum diceret, actore non probante, possessionem apud possessorem remanere, res non haberet dubitationem. Certi enim iuris est, **4** commodum **†** possessionis hoc esse, ut actore, qui rem vindicat, non probante rem suam esse, in suo loco remaneat possessio, etiam si possessor nihil probauerit. *§. retinenda, versic. commodum, Institut. de interdicit.* Nunc autem dicitur, hic dominium apud possessorem remanere, quasi significetur, aut possessorem dominum esse, aut pro domino haberi, propter superiorem solutionem. Horum de utroque diligenter monendi sumus, utrunque falsum esse. Idque probatur his argumentis. Reus absolutus non potest ex sententia plus accipere, quam sententia in eum confert. At sententia sua iudex nihil amplius pronuntiat, quam rem petitoris non esse, non pronuntiat rem esse possessoris, quia

proponitur is possessor, qui nihil probauit. Quare possessor ex ea sententia dominus constitui nullo modo potest. Alterum argumentum. Eandem vim habet iusurandum **†** in litibus dirimendis, quam habet res iudicata. *l. qui iuras. 26. in si. ff. de iurei.* At si possessor, deferente actore iurauerit, rem non esse petitoris, non autem suam esse, nulla actio de dominio possessori acquiritur, neque aduersus extraneos, neque etiam aduersus eum ipsum, qui iusurandum dedit. Et ideo, si possessor postea amiserit possessionem, quae peruenerit ad eum, qui iusurandum prius dederit, is, qui iurauerit nullam actionem aduersus eum habebit, ex causa iurisurandi. *l. sed & si possessori 11. 1. responsio. ff. de iureiur.* Ergo idem dicemus, si iudex pronuntiauerit, rem non esse petitoris, non autem possessoris. Ex quo apparet, non tantum possessionem hac sententia dominum non constitui, sed ne praesumptionem quidem possessori acquiri, ut existimetur esse dominus: alioquin actionem haberet aduersus actorem suum, si quandoque ea res ad eum peruenerit. Quid est **†** igitur, quod hic dicitur, *actore non probante, dominium apud possessorem remanere?* Respondetur, Observandum est, non dici, dominium apud possessorem esse, sed dominium apud possessorem remanere. Remanendi **†** verbum vi sua significat, id remanere apud **7** possessorem, quod prius apud eum fuerat. Ergo remanet dominium sub conditione, si prius apud eum fuit: remanet possessio, si prius possessio apud eum fuit: si igitur dicit, prius dominium apud se fuisse, probare debet: quia de eo non constat. Si dicat, possessionem apud se fuisse, itidem & probare debet. Sed hic expedita probatio est. Ideo enim probat possessionem, penes se fuisse, confessione actoris, quia petitor ab eo rem vindicabit. Non est actio in rem, nisi cum eo, qui rem possidet tenetur. *§. retinenda. Inst. de interdicit. l. qui petit. 36. in princ. ff. de rei vind.*

Ad L. III. Ex persona.

Ex persona collegae aui vestri conueniri non debetis, si eundem collegam tempore depositi officii soluendo fuisse ostenderitis.

S V M M A R I A.

- 1 *Collegae qui dicantur?*
- 2 *Tutela actio aduersus quem detur?*
- 3 *Tutela actio quando diuidatur inter contutores & collegas?*
- 4 *Emtor potest seruum fugitiuum redhibere.*
- 5 *Dicens se rem vsum esse, & per longum tempus possedisse, probare debet totius illius temporis possessionem.*
- 6 *Praesumptio quando locum habet?*
- 7 *Pupillo qua actio competat aduersus tutores plures, qui tutelam gesserunt.*
- 8 *Reus in exceptione, quod dicit probare debet.*
- 9 *Tutores plures si dati sunt, & omnes pariter tutelam gesserunt, aut non gesserunt, singuli ipso iure in solidum tenentur.*
- 10 *Beneficium diuisionis, an & quando tutoribus detur?*
- 11 *Tutela diuisio, quo iure admittatur?*
- 12 *Pupillus aduersus heredes aui, in solidum tutela agens, an necesse habeat probare, ceteros non fuisse soluendo? Per totum titulum.*

Duo

Dvo fuerunt pupilli tutores, qui tutelam pariter gesserunt, aut pariter non gesserunt. Vnus qui soluendo erat, decessit relictis heredibus nepotibus suis, alter finita tutela soluendo non est. Ob eam causam pupillus agit tutelae in solidum aduersus nepotes heredis aui eiusdemque tutoris: idque ex persona collegae aui, id est, ex persona eius, qui aui collegae fuerat in tutelae administratione. Nam **†** plures tutores curatoresque, ut in munere publico sibi delato dicuntur collegae, nunquam plures magistratus, *l. 1. inf. de adm. tu. l. minus et 14. l. Luc. 46. §. cum test. in si. ff. de adm. tu.* Quod conueniuntur heredes aui, eiusdemque tutoris, iure fit. Nam **†** tutelae actio, non tantum aduersus tutorem, sed etiam aduersus tutoris heredes competit. *l. tutor. inf. arbit. tut.* Quod iidem conueniuntur ex persona alterius tutoris, hoc quoque recte fit, si modo alter tutor neque nunc soluendo est, neque soluendo fuit tempore depositi officii. **†** Quod si nunc soluendo est, diuiditur inter tutores tutelae actio. *l. 1. §. nunc tract. ff. de tut. act. & ut distrah.* Idem est, et si tutor nunc soluendo non sit, verumtamen fuerit soluendo tunc, cum finita est tutela. *l. 1. inf. de diu. tut.* Hinc controuersia nata est in hac specie: nepotes aui, qui conueniuntur, dicuntur tutoris, ex cuius persona conueniuntur, tempore finiti officii soluendo fuisse. Pupillus actor dicit, soluendo non fuisse. Postulat nepotes, ut pupillus actor probet, tutorem soluendo non fuisse. Contra pupillus postulat, ut nepotes ostendant, eum fuisse soluendo. Quae sit ratio? *Quibus onus probandi incumbat?* Hic rescriptum est: Nepotes ex persona collegae aui non teneri, si ostenderit, eum tempore depositi officii soluendo fuisse. Quibus verbis significatur, eos id probare debere. Huic sententiae opponitur nota regula iuris: Actori incumbit probatio non reo. *l. frustra 8. l. actor 23. inf. h. t.* Proinde in hac specie pupillo agenti non nepotibus, qui conueniuntur. Item altera regula: Ei incumbit probatio, qui dicit, non ei qui negat. *l. 2. ff. eo.* At in proposito pupillus, ut possit nepotes in solidum conuenire, dicit collegam non fuisse soluendo. Nam aliter ex persona collegae heredes aui conuenire non potest. *d. l. 1. inf. de diu. tut.* Proinde ipse probare debet. Vulgaris responsio haec est: His regulis locum esse, nisi pro actore, qui dicit, aliqua praesumptio faciat. Nam haec onus probandi reicitur aduersarium, quod & verum est, ut docuimus ad *l. 1.* Nunc autem hoc sumunt, in hac specie praesumptionem facere pro pupillo, qui dicit, collegam tempore depositae tutelae non fuisse soluendo. Hanc autem praesumptionem esse aiunt, quam hoc rescripto confirmant, quia ex presenti praesumitur in praeteritum, id est, in hoc exemplo, ex eo, quod collega reperitur nunc soluendo non esse, cum tutelae agitur, retroterfus praesumitur etiam ante non fuisse soluendo. Quae sententia explodenda est, & falsam esse multis argumentis iuris demonstratur. Apud emptorem seruus venditus fugit. Emtor redhibere vult seruum tanquam legitimum, quod iure facere potest, ex **†** edicto. edicto, si seruus ante emtionem fugitiuus fuerit. *l. 1. ff. de adil. edict.* Placet, si emtor intendat, eum antea fuisse fugitiuum, id probare debere emptorem, neque satis esse quod postea seruus fugerit. *l. 4. ff. eo.* Ergo ex eo, quod post emtionem fugit, non praesumitur in praeteritum, eum quoque antea fugisse: Itaque qui dicit, se rem **†** vsum esse, & per longum tempus possedisse, debet pro-

bare, totius illius temporis possessionem. *l. sup. 11. inf. de praescrip. long. tem.* Ergo ex eo, quod actor vno die possedit, non praesumitur in praeteritum esse possedisse, alioqui sufficeret vnius diei possessionem probare. Sed & in specie, de qua agitur, minime omnium haec praesumptio recipienda est, ut ex eo, quod quis nunc soluendo non est, praesumatur antea quoque non fuisse soluendo. Nam **†** non est praesumptio, nisi qua sumitur ex **6** his, quae communiter, & ut plurimum fieri solent, ut dixi. *ad l. 1. sup.* At exper. communis nos docet, eum qui ante diues fuit, ut plurimum postea pauperem fieri, & facultatibus excidere propter varios casus bellorum, incendorum, naufragiorum, & propter perfidiam eorum, qui nobis debent: sed laborandum in hac specie non fuit, si vulgo interpretes intellexissent, quod actio **†** pupillo competat aduersus tutores plures, qui tutelam gesserunt, aut non gesserunt. Res ita habet: In hoc iudicio atque hac controuersia quae mouetur aui heredibus ex persona collegae aui, heredes exceptione vtuntur, qua dicunt ad sui defensionem, collegam soluendo fuisse tempore depositae tutelae. Quod si verum est, pertinet etiam haec species ad regulas iuris communis, ut reus in exceptio actor sit, reus in exceptio dicat & intendat: Proinde **†** probare debeat, quod dicit. *l. in except. 19. ff. eod.* **8** Quod ut intelligatur, sciendum est, ius esse non obcurum, sed exploratum. Quoties **†** plures tutores dati **9** sunt, & omnes pariter tutelam gesserunt, aut pariter non gesserunt, singulos ipso iure in solidum teneri. *l. tres tut. 55. ff. de adm. tu.* Sed quamuis singuli ipso iure ita teneantur, tamen si omnes soluendo sunt, aut tempore depositae tutelae fuerunt, singulis **†** datur **10** beneficium diuisionis, ut diuidatur inter eos actio, & in eam rem datur singulis exceptio, qua se tueantur, dum dicunt, alios contutores, vel nunc soluendo esse, vel tempore depositi officii soluendo fuisse. Hoc ita esse declaratur in *l. si plures 38. ff. de adm. tu.* vbi dicitur, *si omnes soluendo sunt, singulos excipere periculi societatem.* Exceptione igitur hanc societatem periculi consequuntur. Haec eadem exceptio probatur exemplo fideiussorum. Nam inter plures tutores, qui soluendo sunt, ita diuiditur actio tutelae, ut diuiditur actio inter plures fideiussores. *l. 1. §. nunc tract. ff. de tut. & rat. distrah.* At conuenit inter plures tutores diuidi **†** actionem non ipso iure, quo **11** iure singuli in solidum tenentur, sed beneficio epistole D. *Adriani*, ex qua exceptionem consequuntur, *l. inter fideius. 26. l. inter eos 57. in pr. & §. 1. ff. de fideius. §. si plures, Inst. eod. de fideius.* Secundum quae ita intentio & defensio huius iudicii procedit, Pupillus **†** aduersus **12** heredes aui in solidum tutelae agit: ita agendo recte agit, nec necesse habet dicere ceteros collegas non esse, aut non fuisse soluendo. Et quia non dicit, etiam iuxta regulas iuris non probabit. Heredes aui, qui conueniuntur, eodem nari necesse est, nisi hanc defensionem opponant, ut dicant, non recte agis nobiscum in solidum, quia collega, ex cuius persona agis, fuit soluendo tempore depositae tutelae. Haec defensio nihil aliud est nisi exceptio. Quod si ita est, ratio iuris expedita est, nempe hic probare debet, ut diximus.

Ad L. IIII. Proprietatis.

Proprietatis dominium non tantum instrumento emtionis, sed & quibuscunque aliis legitimis probationibus ostenditur.

S V M M A

S V M M A R I A.

- 1 *Dominium ex causa emtionis ut transferatur, qua requirantur.*
- 2 *Traditio nuda nunquam dominium transfert: sed ita si causa praecesserit, ex qua dominium sequi solet.*
- 3 *Dominia rerum, traditionibus, non nudis pactis transferuntur.*
- 4 *Nuda pacta qua?*
- 5 *Emtio dominium non transfert, nisi traditio sequatur.*
- 6 *Solutio transfert dominium.*
- 7 *Nemo plus iuris in alium transfert, quam ipse habet.*
- 8 *Possidere is dicitur, cuius nomine possidetur.*
- 9 *Conductio & ususfructus instrumento emtionis probari possunt, sicut & traditio sub nu. 7.*
- 10 *Instrumento nihil amplius probatur, quam quod scriptura tenor continet.*
- 11 *Testimonium domesticum non probat, nec est idoneum.*
- 12 *Dominium instrumento emtionis probari nunquam potest.*
- 13 *Dominium quando instrumento emtionis probari possit?*
- 14 *Dominium statim transfertur in eumentem, etiam si a fisco, vel principe emtum sit.*
- 15 *Index ad unam speciem probationis alligari non debet.*
- 16 *Donatio quomodo probetur?*
- 17 *Legatum quomodo probetur?*
- 18 *Dominium rei legate, statim in legatarium transit a morte testatoris.*
- 19 *Dominium quomodo, & quibus testibus probetur?*
- 20 *Emtio probatur testibus, etiam sine instrumento.*
- 21 *Dominium rei vendita quomodo quis esse probetur?*
- 22 *Publiciana actio competit, ex quacumque causa iusta possessio transferatur.*
- 23 *Fama non est legitima probatio.*
- 24 *Proprietas in iure duplex, nuda & plena.*
- 25 *Proprietas plena quid?*
- 26 *Proprietas nuda quid?*
- 27 *Ususfructus dominii pars est.*

At rescriptum, dominium ostendi, & probari instrumento emtionis. Quae sententia cautione diligenti indiget. Id sic accipiendum est, ut ex parte dominium probari possit instrumento emtionis, interdum minus, interdum plenius, in totum autem probari non potest. Sciendum est enim, ut ex causa emtionis dominium transferatur, 4. rebus opus esse. Primo emtionem vere contractam esse oportet. Nunquam enim si nuda traditio dominium transfert, sed ita si causa praecesserit, ex qua dominium transferri solet. *l. nunquam 31. ff. de adq. re. do.* Deinde rem venditam tradi emtori oportet. Traditionibus enim, non nudis pactis rerum dominia transferuntur. *l. tradit. 20. supra de pact.* Nudis pactis, id est, his quae traditionem adiunctam non habent. Nam etiam ex ipsa emtione dominium non transferuntur, nisi traditio emtionem secuta sit. *l. quoties 15. sup. de rei vind.* Tertio in emtione requiritur, quod est huius contractus proprium, ut quamuis res tradita sit, emtor aut pretium soluerit, aut eo nomine fa-

tis fecerit, aut ei fides habita sit de pretio. *§. vendita. Instit. de rer. diu.* Quarto quod est omnium translationum dominii commune, opus est, ut qui tradit, sit dominus. Nemo enim plus iuris in alium transfert, quam ipse habet. *l. traditio 20. ff. de adq. re. do. l. nemo plus ius. ff. de reg. iur.* Ex his quatuor instrumentis emtionis citra controuersiam, causa traditionis probari potest: nempe, *Emtio*: Interdum etiam eodem instrumento traditio probari potest, ut si in eodem instrumento venditor dicat, se fundum venditum nomine emtoris possidere, ex eo, emtor possidere incipit. Is enim si possidet, cuius nomine possidetur. *l. quod meo 18. ff. de adq. poss.* Idem est, si in instrumento scriptum sit: Venditor est fundum a se venditum, conduxisse ab emtore. Haec traditio emtorem possessorem facit. *l. quadam 71. ff. de rer. vind.* Idem iuris est, si venditor in eo instrumento dicat, se vsumfructum venditi fundi retinere. *l. quisquis, inf. de donat.* Eodem instrumento probari potest, pretium esse solutum, aut venditorem idem de pretio habuisse: si haec ita gesta essent in instrumento scriptum sit. Ergo haec de dominio probari possunt, primum semper, sequentia vero ita demum, si illa facta sint quae dixi. At quartum, quod in primis ad translationem dominii necessarium est, nunquam instrumento emtionis probari potest, proinde nec pleni dominii. Nam si venditor eo instrumento dicat se fundi venditi dominum esse, non potest eo instrumento dominium probari, quoniam si nihil amplius probatur instrumento, quam quod scriptura tenor continet. *l. ad probat. 21. infra hoc tit.* Quod si se dominum fundi esse testatur, tamen ne sic quidem instrumento fides habebitur, quoniam haec testatio, si testimonium domesticum est: nullus in re sua idoneus testis. *l. nullus 10. ff. de testib.* nullum idoneum testimonium, quod sit domesticum. *l. 2. infra de testib.* Certum est igitur, nunquam instrumento emtionis si dominium probari posse, si intelligimus plenam probationem, non ex parte. Tunc ergo si instrumentum emtionis sufficiet ad dominii probationem, cum inter partes conueniat, eum qui fundum vendidit, dominum fuisse. Vnam speciem excipio, si quid a fisco emtum sit, vel a principe. In qua venditione, etiam si res aliena sit, tamen placet statim in accipientem dominium transferri. *l. 2. vlt. inf. de quadr. praeser.* Ait rescriptum, dominium etiam aliis legitimis probationibus ostendi. Quibus verbis significatur id, quod apertius scriptum est. *in l. 3. §. eiusdem, in fin. ff. de testib.* iudicem non debere alligari ad unam speciem probationis, sed quaecumque legitimae probationes afferent, eas a iudice admitti debere. Aliae probationes legitimae sunt, alia instrumenta, quibus ex aliis causis res transferuntur: ut puta si res donata est, probabitur dominium instrumento donationis. Si res legata est, probabitur dominium testamento, & quidem statim sine alia traditione, quoniam si rei legate dominium statim in legatarium transit, a morte testatoris. *l. a Titio 65. ff. de her. l. legati. 80. ff. de leg. 2.* Probabitur etiam dominium testibus si pariter ut instrumentis, si producantur testes, qui dicant se interfuisse, cum Titius eum fundum Sempronio venderet, & ea ex causa traderet pretio ab emtore accepto. Hoc modo etiam sine instrumento si valebit emtio, & probabitur translatum dominium, si de dominio venditoris

ris non sit controuersia. Quid si negabitur venditor fuisse dominus? Resp. multis modis facile dominus fuisse probari potest, ut si dicatur edificasse illas aedes venditas in sua area. *l. adeo. §. cum in suo. ff. de adq. re. dom.* si dicatur, ipse fecisse eam ipse quam vendidit. *l. adeo. §. cum quis ex al. de adq. re. dom.* Quod si emtor metuit, ne non probare possit, venditorem dominum esse, consultum est, ut omissa directa actione in rem, experiatur si Publiciana actione, qua intendit se ex iusta causa, eam rem, de qua agitur, bona fide accepisse, a L. Titio. In qua actione satis est, causam iustam, & traditionem probare. *§. sed iste. Instit. de actio. l. 1. §. seqq. ff. de Publ. in rem act.* Non est legitima probatio, quam Accursius ponit si fama, de qua dicitur suo loco, *ad l. vlti. infra.* Sed cur hic dicitur proprietatis dominium, cum proprietas nihil aliud sit, quam dominium, ut indicatur in *l. quatione 9. §. interd. §. hoc amplius ff. de adq. re. do.* Resp. Quia in usu iuris duplex proprietatis nominatur, proprietates nuda & plena, *§. vlt. Inst. de usufr.* Plena proprietates, i. quae vsufructu adiunctum habet, nihil aliud est, quam dominium. Hoc sensu non magis recte dicitur proprietatis dominium, quam proprietates dominium. Sed est proprietates nuda, quae vsufructum separatum habet. *§. 1. §. seqq. eo. tit. de usufr.* Recte quis dicitur dominus huius proprietatis, ut significetur is dominus, qui tamen proprietatem habet detracto vsufructu. Sic appellatur, *d. §. vlt. Inst. de usufr.* Idque eo fit, quia & si vsufructus dominii pars est. *l. 4. ff. de usufr.*

Ad L. V. Instrumenta.

Instrumenta domestica seu priuata testatio seu adnotatio, si non aliis quoque adminiculis adiuentur, ad probationem sola non sufficiunt.

S V M M A R I A.

- 1 *Summa huius legis.*
- 2 *Instrumentorum domesticorum nomine qua intelligantur. Et nu. 5.*
- 3 *Idioxiarum quid?*
- 4 *Chirographum idoneam fidem facit aduersus scribentem. Quod amplius, etsi debitor neget a se scriptum, si testes interuenierint.*
- 5 *Instrumenta domestica fidem non faciunt, pro eo, qui scripsit, & nu. 7.*
- 6 *Testimonium domesticum quod.*
- 7 *Testis idoneus in re sua nullus.*
- 8 *Testationis verbo qua scriptura significetur.*
- 9 *Scriptura inter aliquos de contractibus interposita, testibus adhibitis plenam fidem faciunt.*
- 10 *Testatio quid hic significet?*
- 11 *Dictionis, seu, quae vis?*
- 12 *Annotatio priuata quid?*
- 13 *Testatio priuata quid?*
- 14 *Testatio, supremorum iudiciorum in testamentis, qua?*
- 15 *Testationum priuatarum & annotationum exempla.*
- 16 *Testationes priuatae nulla fide faciunt pro scribente.*
- 17 *Adminiculorum nomine quid hic intelligatur.*
- 18 *Testationes priuatae quando adminiculate fidem faciunt.*
- 19 *Dictum ab aliquo perinde habetur, quasi ab eo dictum non sit, cum id agitur, ut ei proficiat.*

HVI vs l. & duarum seqq. summa sententia vna est. Quod quis si scripserit, id ei ad probationem nihil prodesse. Quae sententia expressa est, in *vers. cetorum hoc quid. Nou. 48. de iureiu. a mori. praeserito.* Initio

aut hic tria nominant, quae dicunt ad fidem nihil prodesse. Primum instrumenta domestica. Hoc verbo non significat ea, quae Accursius dicit, instrumenta priuata, quae Graeci vocant *ιδιοξια*, ut distent hic instrumenta ab iis, quae publice conficiuntur, de quibus est in *l. script. 11. inf. qui pot. in pig. hab.* qualia sunt chirographa. Nam haec instrumenta fidem faciunt, si debitor chirographum scripsit, quo facta se aliquid debere ex iusta causa, & facta chirographum a se scriptum, idoneam probationem habet aduersus confidentem, *l. generaliter inf. de non num. pec.* Sed etsi debitor neget a se scriptum, tamen chirographum priuatum idem facit, si testes interuenierint. *Nouell. de instr. caut. & fide. §. 1.* Nunc autem hic negant instrumenta domestica fidem facere. Sed si instrumenta domestica hic dicuntur scripturae quas quis sibi priuatim confecit, & quos voluit, sibi debitores constituit. Nam instr. domestica dicuntur, ut testimonium domesticum *l. 2. inf. de test.* Est autem test. domesticum, cum quis testes de domo sua producit. *l. pen. ff. de testib.* Proinde & instr. domestica, ea, quae quis a se, aut de domo scripta, profert. Haec in totum, pro eo, qui scripsit, fidem non faciunt: est n. domesticum testimonium: nullus in re sua idoneus testis, *l. nullus 10. ff. de testib.* Inde testimonium domesticum fides in totum improbat, *d. l. 2. inf. de testib.* Deinde hic nominatur priuata testatio. Verbo testationis interdum significant scripturae inter aliquos de contractu interpositae testibus adhibitis, ut ea scriptura, quae interponitur de sponsalibus, dicitur testatio in *l. in spons. 14. ff. de sponsalib.* Nec dissimiliter accipitur hoc verb. in *l. 4. ff. de pign.* Non sic testationem hoc loco accipere oportet. Nam si cuiusmodi scripturae & testationes plenam fidem faciunt, *d. Nouell. 73. de instr. caut. & fide. §. 1.* Sed testatio hic significat scripturae priuatae, quae quisque memoriam eam testat in libris suis aliquid factum esse. Id intelligimus & ex verbo precedente, & ex sequenti, sed max. ex seq. cum adicitur *seu annotatio.* Nam his verbis *seu annotatio*, precedens verb. *testationis* explicat, ut intelligamur his verbis rem vnam significari, etsi verbis pluribus indicantur illae inscriptiones apud Cic. *Laelius seu de Amicitia, Cato, seu de senectute*, quorum vtraque inscriptione non significat diuersi libri, sed vna. Sic his verbis *seu priuata testatio, seu annotatio*, res vna significat, nempe, annotatio priuata. Est autem si annotatio, cum quis memoriam causa in libris suis quid scribit, quod notatum velit, *l. pen. ff. qui testa. fac. possint.* Ergo & si testatio priuata hic nihil aliud est, quam annotatio, quae quis priuatim aliquid factum esse testatum vult. Quo sensu dicitur in testamentis iudiciorum si supremorum testatio, ubi solus testator de voluntate sua testificat, non cum aliis, *l. vn. 24. ff. qui test. fac. possunt.* Huiusmodi si priuatae testationes, & annotationes sunt, ut si quis ita scribat: *Memineris eo die me vendidisse fundum Tusculanum Titio 100. fl. quam summam ille mihi debet.* Item: *Nota, me illo die 100. mutuo dedisse Titio.* Item: *Illo die pradones venerunt, qui rem illam commodatam mihi abstulerunt.* Dicimus, nullam si earum scripturarum, pro eo, qui scripsit fidem facere, quae nullum si idoneum testis in re sua: sed addit circumscriptio, nisi res aliis adminiculis adiuentur. Alia si adminicula intelligere debemus probationes alias legitimas, quae commemorantur in *l. 4. sup.* veluti cautiones testibus adhibitis interpositae, aut etiam testes. Sed his probationibus interuenientibus, quid opus est adiacere domestica in-

strumēta, seu priuatas testationes, seu anotationes. Ref. id qd in l. 3. §. eius de in fi. ff. de test. esse iudicium & stimare, quid credat, aut quid sibi non probatum opinetur. Itaque si testibus productis, aut aliis probatis instrumentis adhuc dubitat, potest animi suum confirmare adiectis annotationibus, & testationibus priuatis ac domesticis. Ceterū hoc tenemus, quod ab aliquo dictum sit, id perinde haberi, quasi ab eo dictum non sit cum id agitur, vt ei pro sit, d. Non. de iureiu. a mor. prest. vers. sed hoc quid.

Ad L. VI. Rationes.

Rationes defuncti quae in bonis eius inueniuntur, ad probationem sibi debita quantitate solas sufficere non posse, sapere scriptum est. Eiusdem iuris est, & si in ultima voluntate defunctus certam pecunia quantitatem, aut etiam res certas sibi deberi significauerit.

S V M M A R I A.

- 1 Rationum & mercatorum libri, etiam accurate, diligenter, & fideliter confecti, an & quatenus probent,
- 2 Testamenta sancte & religiose confici solent, & circa testator in iis mentiri non intelligitur.
- 3 Scriptum in testamento, suum esse, vel sibi deberi, fidem pro testatore, aut pro heredibus non facit.

Quod supra dictum est in l. instrum. scripturam domesticam fidem non facere, pro eo, qui scripsit, aut qui eam de domo sua profert, declaratur hoc rescripto, neq; adeo verum esse, vt nihil intersit, quantæ auctoritatis ac rationis & fidei sint illa scripturae, in quibus pro se, quid scripserit. Id autem hic declaratur exemplo rationum & testamenti, seu supremæ voluntatis. Rationum libri non tumultuarie, sed accurate, diligenter, ac fideliter a bonis patribusfam. confici solent, & tamen si quis in rationib. suis sibi constituerit aliquem debitorem, id est, scripserit, aliquem sibi tot debere, rationes pro eo fidem non faciunt. Quod diligenter notandum est, aduersus errorem mercatorum, qui cum quid ex sua negotiatione sibi deberi probare volunt, ad rationum suarum libros reuocare solent, & hinc fidem petere. Quod hoc rescripto repellitur. Eiusdem generis scriptum præcipue est testamentū.

Nam testamenta sancte & religiose confici solent a morituris, & quo quisque propius se adesse iudicio DEI intelligit, eo magis iram DEI reformidat, vt verisimile non sit, testatorem in suo testamento mentiri velle. Sed hæc presumpcio ad rem nihil pertinet, placetque, quidquid testator in testamento suo scripserit, aut suum esse, aut sibi deberi, id fidem, pro eo, aut pro heredibus eius non facere. Nempe eadem illa ratione, quæ dixi in l. præc. quia nullus idoneus sit testis in re sua.

Ad Auth. Quod obtinet.

Quod obtinet omni modo, si testator non alioquin iurauerit, heredes necesse habent, testatoris religioni stare, aut minime fruuntur, his, quæ relicta sunt, sed creditoribus nihil ex hoc præiudicium comparabitur.

S V M M A R I A.

- 1 Testatoris adfirmationi in testamento, an & quatenus credatur?
- 2 Authentica, quod obtinet, an & quando locum habeat, Et nu. 3.

Quod dictum est in l. præc. testatoris affirmationi non credi, si quid in testamento de rebus suis scripserit, hoc ita est: nisi de rebus suis

affirmarit, ita, vt iureiurando idem sancte confirmaret, & res agatur aduersus heredes, postuleturque, vt ea affirmatio heredibus noceat, quæ sententia est huius fragmenti. Pluribus exposita est in Nouell. de iureiuran. a mor. prest. Hæc sententia Iustiniani locum habet, siue testator dixerit, se res aliquas in bonis non habere, siue contra de aliquibus dixerit, se eas habere, vt puta, rebus certis enumeratis in testamentis, testator iurans subiecit, se nullas amplius alias res in bonis suis habere. Præterea, nihil sibi amplius a quoquā deberi. Dicimus, si vnus ex heredibus habeat rem aliquam hereditariam, quæ fuerit defuncti, tamen a reliquis coheredibus tanquam hereditariam peti non posse, aut in iudicium familiaræ circundæ uocari, propter iusiurandum & affirmationem testatoris, aduersus heredes, qui de ea re controuersiam faciunt. Idem locum habet, si dicatur vnus ex heredibus, quid debuisset defuncto, & reliqui coheredes pro sua parte debitum petant. Idem dicemus, & si alii extranei res aliquas possideant, quæ dicuntur esse hereditariæ, aut si ab extraneis debitoribus, quid petatur. Nam & extranei se iureiurando testatoris tueri possunt aduersus heredes, aduersus quos voluntas testatoris, & iusiurandum seruandum est. Fingamus e conuerso: Testatorem in rebus suis recensendis, dixisse fundum Tuscanum, qui erat vnus heredis, suum esse, vel vnum heredem sibi 100. debere, qui vere nihil debebat, & hic fundus, & summa quæ dicitur debita, ab hoc herede recte peti poterit. Sed si dixerit testator, alios sibi debere, aut rem suam esse, quæ ab aliis possideatur, scriptum extraneis non nocebit. Huic constitutioni opponitur illa æquitas, quæ est comprehensa superiorib. rescriptis duobus, nempe nemini fidem haberi deberi in re sua: domesticum testimonium non admitti deberi. Hanc objectionem diluit Iustin. d. Non. de iureiu. a mor. prest. in fin. præfationis, hac ratione: quod cum heres iureiurando testatoris stare cogitur, non stat alieno iureiurando, sed suo, non alienæ affirmationi, sed suæ, quoniam quod testator dixit, perinde est, quasi heredes dixerint, cum eadem sit persona heredum & testatoris.

Ad L. VII. Exemplo.

Exemplo perniciosū est, vt ei scriptura credatur, quæ vnus quisq; sibi adnotatione propria debitorem constituit, vnde neq; fisci, neq; alii quemlibet, ex suis subnotationibus debiti probationem præbere posse oportet.

S V M M A R I A.

- 1 Fisci scriptura & rationes, an fidem faciat pro eo.
- 2 Improbitas semper impudicitia coniuncta.

Ut nihil refert, quantæ sit auctoritatis & fidei scriptura, cum profertur ab eo, qui scripsit: sic nihil refert, quantæ sit auctoritatis, dignitatis, aut fidei qui scripserit: vt hic declaratur, exemplo fisci. Fiscus ipse, si scripserit, L. Titium sibi ex ea causa 100. debere: tamen nec rationibus fisci fides habebit. Quod si ita est, hæc omnia eo spectat, vt in vnium verum esse statuamus, nullam scripturam pro eo, qui scripsit, fidem facere, qualiscunq; sit & quocunq; qui scripsit. Ratio hic addit: Quia cuiq; credi in re sua exemplo perniciosum est. Ratio huc pertinet. Nam

Nam fieri potest, vt interdum per se non sit iniquū fidem haberi vel fisco, vel alii, in eo, quod scripsit, quia potest esse curator fisci vicinæ fidei & ipse etatæ, reus autem leuis & perfidæ infamis. Sed quod per se iniquum non est, id propter exemplum iniquū fit. Nā si in persona fisci, aut alterius admitterimus, vt ei affirmanti crudatur, eueniet, vt eodem exemplo alii iudices in persona hominum improborum idem statuunt. Eueniet etiam, vt idem statui debeat. Quod erit perniciosum, nam non s. imperiū idem petitores erunt, nō semper eadem fides. Nec ad rem pertinet, si quis dicat, iudicem facile cogniturum virum improbum, & eius fidem non secuturum. Nam experientia nos docet, improbissimos homines mentiri audacter solere, se esse omnium optimos, & nobilissimos, vt improbitas & semper impudentiam secum adiunctam habet. Hinc notandum est, multa p se in rep. nō iniqua videri, quæ propter exemplum reiiciantur. Huc pertinet. l. si quis aliquid 38. §. qui adoptionis ff. de pæn.

Ad L. VIII. Frustra.

Frustra veremini, ne ab eo, qui lite pulsatur, probatio exigatur.

S V M M A R I A.

- 1 Probatio reo non incumbit.
- 2 Lite quis pulsatur?
- 3 Probationem, eo non incumbere, quomodo intelligendum sit?
- 4 Actor & reus quando quis sit?

Ab eo, qui lite pulsatur, probatio non exigitur, id est, a reo. Nam lis actionem significat. l. litis ff. de ver. sig. Is t pulsatur lite, qui lite & actione conuenitur, vt hoc verb. occurrit in l. 2. §. 1. & §. sed & si agant. ff. de iudic. quo conuenitur reus. l. 3. ff. de iureiu. Nō est huic sententiæ contrarium, quod legimus a reo probationem exigi in omni defensione, & exceptione eius. l. 1. sup. l. in except. ff. de probat. Nam t quod hic dicitur, a reo probationem non exigi, sic intelligendum est, non exigi ab eo, quatenus reus est. Nā si actor esse ceperit, incipit pertinere ad regulam iuris, Actor incumbere probationem, neq; in eo fit contra hunc locum, quoniam iam reus esse desinit. Tunc t autem reus est, cum intentionem aduersarii negat. Tunc incipit esse actor, & lite pulsare aduersarium, cum de intentione actoris confessus illi obiicit aliquid ad suam defensionem, quod aduersarius item negat.

Ad L. IX. Cum te minorem.

Cū te minorē quinq; & viginti annis esse proponas: adire præsidem prouinciae debes, & de ea ætate probare.

S V M M A R I A.

- 1 Restitutio in integrū qua conditione impetretur.
- 2 Restitutionem in integrum petens, an probare cogatur ætatem.
- 3 Beneficia eatenus tribuuntur, ne aliis fiat iniuria.
- 4 Negans probare coactus, adficitur iniuria.
- 5 Aetas quomodo probetur?
- 6 Professio quid?
- 7 Minores 25. annis tutores esse non possunt.
- 8 Fœmina procuratrices esse nō possunt. Idcirco ad tutelam aut munus aliquod publicum vocata nulla excusatione uti debent.

Qui in integrum restituit, postulat, beneficio ætatis, is hanc conditionem impetrat, si minor fuit, cum contrahebatur, & in eo, quod gestum est, læsus est. l. 1. & toto tit. ff. de min. Quæritur, si is, qui petit se in integrum restitui, dicat se minorem esse viginti quinq; an probare debeat? Mouet iudicatio, e favor ætatis. Nam restitutio hæc ætati tribuitur. Favor videri potest id postulare, vt is, qui vult restitui, probandi onere exoneretur. Hic respondetur, eum, qui se minorem 25. annis dicit, probare debere, ex regula communi iuris, quæ dicitur: Actori, itē ei, qui dicit, incumbere probatione. l. 2. ff. eo. l. a. ff. inf. hic. Nihil ad rem pertinet favor ætatis, & beneficium restitutionis. Nam hæc beneficia tribuuntur, ne ab aliis fiat iniuria. l. nec anus & infra de emancip. lib. Non t caret autem parua iniuria, si is, qui dicit, reiiciat onus probandi in aduersarium, vt dicitur ad l. actor. inf. Obiicitur l. 4. sup. de in integr. rest. min. vbi traditur ex iure certo, eum qui petit se in integrum restitui, aduersus id, quod minor gestum sit, non habere necesse probare, se minorem esse, cum petit restitui. sed satis esse, si probet, se tunc minorem fuisse, cum contrahebatur. Respondetur, Id cum hoc loco non pugnat. Nam is, qui in integrum restitutionem postulat, non habet necesse amplius intendere, quam se minorem fuisse tunc, cum res gerebatur, ex verbis edicti, quod cum minore gestum erit. Sed si is vltro in iudicio dicat, & se etiam nunc, cum agitur, minorem esse 25. annis, probare debet, quia dicit, ex supra scripta regula iuris. Etsi autem nō necesse est, illi hoc dicere, tamen vtile est ad efficiendum id, quod vult. Nam si probatur, cum tunc minorem esse, cum agit, natura efficitur, eum multo magis minorem tunc fuisse, cum res gerebatur. Probatur t autem ætas professionibus parantum, l. cum de atate 13. l. etiam 16. ff. eo. Quid t sit professio, dicitur ad l. non nudis 14. infra. Probatur etiam ætas testibus, qui dicunt, se meminisse, quo tempore hic, de quo quæritur, natus fuerit. Etiam tunc locus est huic intentioni, vt quis dicat se minorem esse 25. annis, cum quis olim vocabatur ad tutelam aut curam. Nam habuit excusationem, si minor esset 25. an. quæ excusatio non reciperetur, licebat minori appellare. In eo iudicio appellationis hæc intentio erat, Minor sum 25. annis, l. 1. §. si quis tutor ff. quando appell. fit. Hodie constituit. Iustiniani nihil hac t excusatione & appellatione opus est, quia ipso iure minores 25. annis tutores esse non posse placuit, l. vlt. infra de legi. tut. §. item maior. Instit. de excus. tut. Itaque huic rescripto hodie in eo iudicio locus esse non potest. Præterea hoc rescriptum refertur ad consultationem scœminæ, vt inscriptio indicat: Certi iuris est, scœminas procuratrices t esse non posse, vt ad iis tutelam aut munus publicum vocatis, neque hæc, neque alia excusatione sit opus. l. fœmina ff. de reg. iur.

Ad L. X. Neque natales.

Neque natales tui licet ingenuum te probare possis, neque honores, quibus te functum esse commemoras, idoneam probationem pro filia tua ingenuitate continent: cum nihil prohibeat, & te ingenuum, & eam ancillam esse.

S V M M A R I A.

- 1 Ingenuitas liberorum non ex conditione patris, sed matris spectanda est.
- 2 Ingenuus quis?
- 3 Filii quando patrem sequantur?
- 4 Argumenta quanam iure fidem faciant?
- 5 Sedes materiarum, seu loci dialectici.
- 6 Ex definitione recte colligitur definitum.
- 7 Præceptum utile ad refellendum omne argumentum in iudicio.
- 8 Natalium nomine quid hic intelligatur?
- 9 Natalibus restitutus quis dicatur?
- 10 Parentes assignare natales quid?

Hoc rescripto tria docemur. Primum, Ingenuitatem et liberorum non ex conditione patris, sed ex conditione matris spectandam esse, quod aliis locis diserte traditum est. *l. parentum inf. de rei vindicatione l. au. 28. de liber. causa.* Id indicat definitio ingenui. Est enim ingenuus, et is, qui matre libera natus est, *Institut. de ingen. in princ.* Non obstat, *l. penult. infr. ne de stat. defunct.* ubi cauetur, statum filii ex ingenuitate patris saluum esse. Nam quod dicimus, ingenuitatem ex conditione matris spectari, non ad omnem statum liberorum pertinet. Nam cum de potestate patris queritur, cum de origine et iure municipii, et iuxta nuptia sunt, illic filii patrem sequuntur, non matrem, *l. cum legit. 19. l. lex natura 24. ff. de sta. homin.* Alterum est, quod pertinet ad notam et regulam verorum argumentorum, et huiusmodi. Omnia argumenta iure probata esse, et fidem facere, quæ cum re, quam probare volumus, ita coniuncta et affecta sunt, ut iis positus necesse sit poni id, quod volumus. In quo et numero habentur omnes loci Dialectici traditi a Dialecticis, ut cum ex definitione colligimus definitum, ex partibus totum, ex specie genus, et contra, ex causis effecta, ex paribus paria, ex contrariis contraria. Id autem ex hoc rescripto intelligimus, quod placet, ex definitione et recte colligi definitum, ex causis effecta. In hoc exemplo, pater de statu filia suæ præiudicio agens, et ingenuam esse intendens, recte probabit ingenuitatem ex definitione ingenui hoc modo:

Ingenuus est, qui matre libera natus est.

Hæc filia mea matre libera nata est.

Est igitur ingenua.

Idem colligitur ex causis:

Ingenuitatis liberorum causa est libertas matris, quo tempore partus editur.

Hæc causa in matre fuit.

Ex quo necesse est consequi ingenuitatem filia.

Tertium est, utile præceptum in contrariam sententiam, quod pertinet ad omne argumentum in iudicio refellendum: *Quotiescunq; et id, quod ad probandum sumitur, eiusmodi est, ut eo posito non sit, necesse poni id, quod volumus, nullum argumentum est, nec a iudice recipiendum, ut in eodẽ exemplo: Pater cum probaret filiam esse ingenuam, dicebat, se ingenuum esse, natales liberos, hoc amplius, se honores gessisse, qui non solcãt deferri libertinis, sed ingenuis. Rescriptum est, eum nihil agere, quia nihil prohibeat cum max. ingenuum et nihilominus filiam eius esse ancillam, quia filia ingenuitas non pendeat ex libertate patris, sed matris. Nam ancilla natus, et ipse seruus est. Huic parti opponitur, *l. sine infra hoc**

*tit. ubi traditur, ex eo, quod fundus fuit defuncti, existimari etiam fundum esse heredum, et tamen fieri potest, ut a defuncto fuerit alienatus. Deniq; nihil prohibet, ut hic dicitur, fundum fuisse aliquando defuncti, et tamen eum nunc heredum non esse. Respon. Nihil prohibere, quo minus fundus fuerit defuncti, et nunc non sit heredum, sed hoc ita est, sub conditione, si fundus fuerit a defuncto alienatus. Ceterum necesse est, iure, quod defuncti fuit, id ad heredem pertinere, si ex dominio defuncti non exigitur. *liberos in omne 37. ff. de adqui. here.* At fundum alienatum esse a defuncto nunquam heredem dicent. Est aduersarius, qui hoc dicit, fundum a defuncto sibi donatum esse, ut in specie, *d. l. sine.* Hoc cum aduersarius dicat, et hac exceptione utatur, probare debet. Ita nihil ille locus cum hoc loco pugnat, ubi quod defuncti fuit, necessaria consequentia colligitur esse heredum, nisi dicatur alienatus: sed si dicitur, probatio est eorum, qui dicunt. Natales et qui hic in principio nominantur, non sunt literæ natiuitatis, ut Accursius interpretatur, sed sunt parentes et maiores liberi, a quibus originem ducimus. Hoc modo natales dicti per excellentiam, ut intelligantur primi illi homines, qui initio generis humani fuerunt, quos constat liberos fuisse. Id declaratur in *l. 2. ff. de natal. restit.* ubi qui natalibus restitutus est a Principe, dicitur restitutus natalibus illis, in quibus primi homines initio nati sunt, non in quibus nascitur. Refertur igitur verbum ad homines, in quibus nati olim dici possumus. Deinde, absurdum est, dici aliquem restitui literis, de natiuitate sua non restituuntur homines literis, a quibus nunquam possessi sunt, sed restituuntur hominibus literæ, quas possederunt. Huc pertinet, quod dicitur in *l. par. 22. inf. de liberali causa.* Parentes assignare et natales. Quo significatur, parentes, qui natura parentes sunt, nobis constituere eos, qui natales nostri dicuntur. Quia autem natales, et iis liberis, a quibus originem ducimus, accipimus ius ingenuitatis: factum est, ut natales quoque pro ingenuitate, et iure ingenuitatis accipiantur, ut in *§. ult. infra. de ingen.* Cum dicitur, si ingenuus bona fide seruerit, deinde manumissus sit, quasi seruus esset, manumissus non officere natalibus. Vbi apparet, non hoc significari, manumissionem non officere natalibus. Nam certum est, eum iam demortuis officere non potuisse: sed hoc dicitur, manumissionem non officere ingenuitati manumissi, qui ingenuitatem a maioribus et natalibus suis acceperat.*

Ad L. XI. Si scriptum.

Si scriptum heredem ab amita tua, vel de testamento vitio, vel quacunque alia ratione non posse obtinere hereditatem, probari a te posse confidis: de hac hereditate apud rectorem provincie agere potes.

S V M M A R I A.

- 1 Hereditas defuncti intestati, ad quem pertineat.
- 2 Hereditas intestata amita ad filium fratris pertinet.
- 3 Hereditas ab intestato quando deferatur?
- 4 Intestatus quis vel quæ decedat?
- 5 Hereditas quomodo vitio testamenti adiri non possit.
- 6 Testamentum cur et quomodo non valeat.
- 7 Testamentum quomodo sit infirmum conditione testatoris, et conditione heredis.

Here-

Hereditas an ex testamento obtineri possit, nec ne, si sit controversia, quid agendum.

Fratris filia amita suæ, id est, fratris forori, legitima est heres ab intestato, si amita neque liberos, neque alios cognatos propiores gradu habeat. Nam defuncti et intestati hereditas ad proximum agnatum secundum liberos pertinet. *Inst. de leg. agn. succ. in prin.* Et quia hereditas et intestata amita ad filiam fratris pertinet, iccirco et eam hereditatem iure petere potest, petitione hereditatis, *l. 1. 2. 3. ff. de hered. petit.* Sed hoc ita, si defuncta, de cuius successione queritur, intestata decesserit. Nam quamdiu ex testamento hereditas adiri potest, tamdiu ab intestato non defertur. *l. quamdiu potest 39. l. in plur. 70. ff. de adq. her.* Intestata et decessit, non tantum, quæ testamentum non fecit, sed etiam, si id fecit, ex quo scriptus heres hereditatem obtinere non potest, vel vitio testamenti, vel alia ratione, ut hic scriptum est. Vitio et testamenti id contingit, si testamentum imperfectum sit, non adhibitis solemnibus: si iniustum sit, præteritis iis, quos institui aut exheredari oportebat: si item falsum sit. Alia ratione id et contingit, vel voluntate defuncti, vel conditione eius mutata, vel ex conditione heredis. Voluntate defuncti, ut si aliud testamentum iure fecerit. *§. 1. ff. quib. mod. test. infr.* Conditione testatoris mutata, ut si in alienam potestatem transierit. *§. alio. Inst. quib. mo. test. infr.* Ex conditione heredis, si sit is, qui institui non potuit, veluti deportatus. *l. 1. inf. de hered. inst.* Quibuscumque modis ex his eueniet, ut heres scriptus non obtineat hereditatem, defunctus intestatus moritur. *Inst. de hered. que ab intest. in prin.* Quare recte hic dicitur, his omnibus modis ab herede legitimo hereditatem vindicari posse. Quid si de eo sit controversia, an et ex testamento hereditas obtineri possit necne? Hic rescriptum est, heredis legitimæ probationem esse, ut probet testamentum non valere, aut ex eo obtineri non posse hereditatem. Hoc ex iisdem principiis iuris rescriptum est. Nam cum heres scriptus se heredem dicit, id probare debet: sed satis probat, cum testamentum profert, nulla sui parte vitiatum. *arg. l. 3. inf. de edict. D. Hadr. toll.* Cum heres legitima aduersus testamentum aliqua obiicit, exceptione vititur, et aduersarium pulsat lite. Proinde, secundum regulas iuris, et quia dicit, et quia in exceptione actrix est, probare debet.

Ad L. XII. Cum res.

Cum res non instrumentis gerantur, sed in hac rei gesta testimonium conferatur: factam emtionem, et in vacuum possessionem inductum patrem suum, pretiumque numeratum, quibus potes iure proditis probationibus docere debes.

S V M M A R I A.

- 1 Rei vindicatio quomodo probetur?
- 2 Domini transferendi requisita. Et nu. 21.
- 3 Vacua possessio quid?
- 4 Instrumenta utrum sint necessaria ad emtionem aut emtionis probationem.
- 5 Instrumenta non pertinent ad substantiam rei gestæ.
- 6 Res quid hic?
- 7 Res et negotia instrumentis non geruntur.
- 8 Scripturarum usus et testimoniorum finis quis?
- 9 Emtores in vacuum possessionem induci, an ad

dominium transferendum necesse sit?

10 In vacuum induci possessionem quid?

11 Possessio vacua quid?

12 Dominium inter viros acquiri non potest nisi traditione et apprehensione.

13 Proprietas seu dom. nium cum possessione nihil commune habet.

14 Duo in solidum possidere non possunt.

15 Dominium: et in aliquem transferri sine possessione vacua.

16 Dare quid?

17 Dare in dotem quid?

18 Prædium dotale non est, nisi cum traditum est, et dominium translatum.

19 Actio in rem cui et quando detur?

20 Afferens aliquid in iudicio, id probare debet.

Qui rem suam vindicat, quia se dominum esse intendit, ut est natura actionis. *l. in rem ff. de rei vind. iccirco et iuxta regulam iuris se dominum esse docere debet, et quia dicit, et quia actor est.* Ob hanc causam Chronia quadam, quæ fundum vindicabat a possessore, ut probaret fundum suum esse, quia et hæc tria intendebat, sine quibus ex emtionis causa dominium transferri non potest, nempe fundum a patre suo emtum, patrem in vacuum possessionem eius fundi inductum, pretium item a patre numeratum, quæ omnia ad transferendum dominium necessaria sunt, si modo per vacuum possessionem et traditionem intelligimus, ut docuimus ad *l. propriet. supra.* Si pater Chronia dominus fuit, consequens est, ut et ipsa sit domina, quæ patri successit. *l. heres in omne 37. ff. de adq. hered. l. cum heredes ff. de adq. possess.* Possessor referebat ex aduerso, non proferria Chronia instrumentum emtionis. Itaque dicebat, sine instrumento aut emtionem non valuisse, aut probari non posse. Itaque non esse audiendam. Quæritum est, utrum et instrumenta necessaria sint ad emtionem, aut emtionis probationem? De utroque hic rescriptum est, neque instrumenta ad substantiam rei gestæ pertinere, neque ad probationem esse necessaria, sed quæ hic intenduntur a Chronia, aliis modis probari posse, tum iure proditis. Primum igitur hoc statutum, instrumenta et non pertinere ad substantiam rei gestæ, sed quod geritur, etiam sine instrumentis valere, quod compluribus locis apertius expressum est, *l. cum instrumentis 10. inf. de fide instr. l. contrahitur ff. de pign.* Id autem significatur in principio huius rescripti, ratione adiecta: *Quia res instrumentis non geruntur.* Res, fid est, negotia, quæ inter aliquos obligationis contrahendæ aut traditionis causa intercedunt, nempe quia negotia, et contractus ex regulis iuris certis geruntur, id est, perficiuntur, aut consensu, aut re, aut verbis. Literas et scripturam ab initio nulli contractus desiderant. Id intelligitur ex diuisione contractuum, quæ traditur in *§. ultim. Inst. de obl. et act. et in l. 1. ff. de obl. et actio.* Cum hos consensu, re, verbis, perfici dicimus, hoc dicimus perfici sine instrumentis, quia nihil istorum scripturam desiderat. Conuenire enim possumus sine scriptura: res et verba item interuenire sine scriptura. *l. 2. ff. de obl. et act.* Ex quo efficitur quod hic dicitur, res et negotia instrumentis non geri, aut perfici. Quod si verum est, consequens est, etiam instrumentis non interuenientibus, valere quod gestum est. Hoc ita est,

nisi conuenerit, ut negotium & contractus scripto conficeretur: conuentio contractui legem dabit. Quod constitutum est, in l. contractus 16. infra de fideiinstru. Quod ad probationem attinet, hic scriptum est, in instrumenta testimonium rei gestæ conferri: sensus est scripturas & testimonia fieri testimonii causæ, ut per eas scripturas res facilius probetur, ut explicatur in l. contrahitur. de pign. Hoc eo spectat, ut intelligatur, si res alio modo probationem habet, frustra ad probationem instrumenta requiri. Idque est, quod in hoc rescripto colligitur, cum in instrumento rei gestæ testimonium confertur, posse actorem, quibus uolet modis, dum legitimis, probare, quod intendit. Quæ & sententia est. l. propriet. 4. supra. Ex his tribus, quæ hic commemorantur, hæc dicuntur probari debere. Duo quæ sita sunt nobis animaduertenda, ne huius rescripti uerbis decipiamur ad recipiendum falsam sententiam. Primum hic dicitur, Chroniam docere debere patrem suum in vacuam possessionem fundi inductum esse. Hinc quæsitum est, an ad dominium transferendum & necesse sit, emptorem in vacuam possessionem fundi induci, id est, ita & rem ei tradi, ut incipiat possidere, & solus possidere, ita ut possessionem ab aliis omnibus possessoribus vacuam teneat. Id uerba rescripti prima fronte innuere uidentur. Non est enim vacua possessio, nisi quæ alios possessores non habet: Imo uero nisi ea, quæ alios tutores non habet. lege secunda §. ultimo, & lege 3. in principio de action. emptio. Id quod satis uerbum vacui ostendit. Communis sententia est, non esse necesse ad dominium ex traditione acquirendum, vacuam possessionem in accipientem transferri, denique sine possessione vacua, atque adeo sine possessione dominium transferri posse. Quæ sententia mihi uerissima uidetur: non quod ad dominium transferendum, non sit necesse, rem accipienti tradere. Nam & sine traditione & apprehensione rei, dominium inter uiuos acquiri non potest. l. traditione. supra de pact. §. per traditionem. Instit. de rerum diuisione. Sed quia tradere rem corpore, & contingere eam corpore, ut accipias, ad acquirendum dominium satis est, etiam si alius eam rem uere possideat. Id certa ratione iuris effici mihi uidetur. Certi enim iuris sententia est, nihil commune habere & proprietatem seu dominium cum possessione, l. naturaliter, §. nihil commune ff. de acquirenda possessione. Sensus est, ut alibi interpretatur idem Ulpianus eum dominum esse posse, qui non possidet, & contra eum uere possidere posse, qui non sit dominus. leg. prima §. primo ff. uti possidetis. Quod si ita est, non necesse est ad acquirendum dominium præcedere aut coniungi possessionem. Vulgo autem dilucide probatur hæc sententia, l. si fundum 16. ff. de fund. dotalibus. Illic proponitur mulier, fundum habuisse, qui ab alio tua fide possidebatur, ex quo intelligitur, mulierem non possidere. Nam & duo in solidum possidere non possunt. lege tertia, §. contrario. ff. de acquirenda possessione. Proponitur nihilominus ea mulier, eum fundum dedisse in dotem marito. Respondet Triphoninus, si maritus eum fundum petere, cum posset, neglexerit, rem periculi sui facere. Ex eo rescripto aperte colligitur, mulierem sine possessione vacua fundum marito tradendo, dominium in

maritum transfuisse, dum forte absente possessore maritum induxit in detentionem eius fundi. Id & autem ex eo rescripto certo colligitur quatuor argumentis: Primum est, quod dicitur mulier eum fundum dedisse. Dare est & dominium transferre. §. sic itaque. Instit. de actionibus. Dominium ergo eius fundi transfuit, quem tamen non possidebat. Nihil ad rem pertinet, quod interdum dicitur, mulier rem in dotem dare, quem tamen non tradit, ut sit & in dotem dare, idem, quod doti dicere, siue promittere in dotem, leg. si rem estimatam 14. cum l. sequente, ff. iure dotium. Nam hæc significatio abulua est, & nunquam accipitur, nisi cum manifestum est, scriptorem id sentire, ut manifestum est, in dicta l. si rem estimatam iuxta regulam non aliter, ff. de legibus. Secundum eius rei argumentum est, in dicta lege si fundum, quod fundus hic, qui marito in dotem datus est, dicitur dotalis constitutus. Non & est prædium dotalis, nisi tunc, cum traditum est, & dominium translatum, lege dotalis, §. dotalis ff. de iure dotium. Tertium argumentum ex eadem lege est, quod dicitur, is fundus marito in dotem datus, non posse alienari ob id, quod dotalis constitutus sit. Factus igitur erat fundus mariti, alioqui si alienus fundus mansisset, non posset quidem a marito alienari, sed hoc non ideo fieret, quia dotalis fundus esset, sed quia esset alienus, & non magis, quin non alius, qui alienus sit, a marito posset alienari. Postremum argumentum, idque certissimum est ex eo, quod Triphoninus ait: Fando hoc in dotem dato, maritum posse eum fundum petere, & nisi petierit rem periculo suo facere. Non potest maritus eum fundum a possessore petere actione in personam, quia maritus cum possessore fundi nihil contraxit: reliquum est igitur, ut intelligamus eum petere posse solum actione in rem. Nam hæc ordinaria sunt tantum duo genera actionum in rem & personam, l. actionem ff. de obligatione & actione, §. 1. Institution. de action. Non est & marito in rem actio nisi dominus factus sit, lege in rem ff. de rei uindicatione. Dominum igitur eum factum esse intelligi necesse est. Nam ridiculum est, quod quidam ariolantur, illic iccirco maritum posse fundum vindicare, quamuis ei traditus non esset, nec esset fundi dominus, quia mulier marito actionem in rem sibi competentem marito cessisset. Verba legis manifeste reclamant, quibus tantum proponitur fundus in dotem datus, de actione in rem cessa marito ne apex quidem. Proinde dubitari non potest: quin sententia superior euidenter probetur in dicta lege si fundum de fun. dot. Ea quæ contra hanc sententiam dici solent, in alium locum magis opportunum reiciemus, ubi de acquirendis rerum dominiis agitur, solum attingam, quod proprium est eius loci, ne quis ex eo error sit, aduersus superiorem ueram sententiam. Opponitur igitur nobis hic locus, ubi obseruandum est, non dici, Chroniam posse probare, patrem suum in vacuam possessionem inductum, sed dici, eum debere id docere, quæ uerba sunt necessitatis. Respondetur, iccirco hic dicitur Chronia debere probare, patrem suum inductum in vacuam possessionem, non quia necesse esset, eum

id in-

id intendere, sed quia ex facto intendebat, ita rem gestam esse. Et respondetur secundum interrogatum. Quia intendebat ita esse, iccirco & eam, quod intendit, probare debere: ut responsum est in leg. cum te. supra. Eum, qui dicebat, se minorem esse cum agebatur, iudicio, id probare debere, cum tamen sciamus, non esse necesse ad in integrum restitutionem, eum, qui restitutionem postulat, amplius intendere & probare debere, quam se minorem fuisse, tum cum contrahebatur, etiam si nunc, cum agit sit maior. Sed respondendum est, ideo actorem probare debere de præsentate ætate, quia præsentem ætatem intendebat: sic hoc loco, Chronia dicitur probare debere hæc tria, quæ hic commemorantur, quia gesta esse intendebat, non quia ea ad translationem domini sunt necessaria. Hoc cum dicimus, non diuinamus, sed ex uerbis rescripti id liquido apparet: idcirco exigi probationem istarum rerum, non quod sint necessaria ad dominii translationem, sed quia gesta esse dicebantur. Apparet, primum ex eo, quod dicitur Chronia probare debere emtionem factam. Constat inter omnes, dominium transferri posse ex aliis causis quam ex emtione. Item dicitur Chronia probare debere, patrem suum inductum esse in possessionem. Ad translationem domini non est necesse patrem Chroniæ fuisse in possessionem inductum. Nam multo citius facta esset domina Chronia, si ipsa fuisset inducta in possessionem. Ex quo apparet, non dici eam apte probare debere, quia ad acquisitionem domini necessaria sint, sed quia in iudicio ex facto ita conuenisse intendebat.

Præterea quæsitum est, & quoniam hic tantum tria commemorantur, quæ faciunt ad dominium transferendum, an hæc etiam tria sola sufficiant ad transferendum? Rursum prima fronte ex uerbis id statui dixeris. Nam istarum rerum trium intentio conuenit solum ei, qui suum fundum suum intendat rei uindicatione, non autem ei, qui agit tantum Publiciana actione. Nam ut possessor bonæ fidei Publiciana actione experiatur, non necesse habet probare se pretium numerasse, sed hæc duo tantum, se rem ex emtione, aut alia iusta causa accepisse, & sibi traditam esse. leg. de pretio. ff. de Publician. Quod & quidam secuti sunt. Sed etiam hoc loco uerissima est communis sententia, quartum necessarium esse, ut is, qui tradit, dominus fuerit, ut dixi. ad leg. proprietat. supra. idque ex manifestis regulis iuris. l. traditio. ff. de acquirend. re. do. l. nemo plus iur. ff. de regulis iuris. Non refragatur hic locus. Iam enim dixi, non quæri in hoc rescripto, quibus rebus concurrentibus dominium transferatur, sed an hæc tria, quæ hic proponebantur, probare debeat Chronia, & quibus modis probare possit.

Ad L. XIII. Non epistolis.

Non epistolis necessitudo consanguinitatis, sed natalibus uel adoptionis solemnitate coniungitur: nec aduersus absentem hereditatis diuidenda gratia uelut contra fratrem pro ancilla penitus arbitrio substantiam perimit ueritatis. Sine itaque quasi ad sororem, quam ancillam te posse probare confidis, epistolam emisisti,

sine familia eriscunda quasi pro coherede petitus arbitrio doceatur: fraternitatis questio per hac tolli non potuit.

S V M M A R I A.

- 1 Error facti nulli nocet.
- 2 Errantis nulla uoluntas, nullus consensus est.
- 3 Soror nostra quæ sit?
- 4 Parentes quibus modis constituantur?
- 5 Soror, quæ soror natura non est, ut consensu, fiat soror, effici non potest.
- 6 Assertio aut negatio nostra, ueritatem rei non mutat.
- 7 Confessioni suæ quomodo standum sit & quando non.
- 8 Soror an aliqua sit necne, si sit controuersa, cui onus probandi incumbat?

SI quis aliquam pro sorore habuerit, si literis ad eam scriptis eam sororem nuncuparit, si iudicium de hereditate diuidenda, cum ea tanquam cum sorore constitutum habuerit, & si qua alia sunt indicia, quibus eam pro sorore habere intelligitur, nihil horum facit, quo minus mutata prior agnitione contendat, eam non esse sororem suam, eique non denegat omnia, quæ tribuntur forori, puta successionem patris, & iura ac titulos sanguinis. Hæc sententia dubitationem non habet, si quis eam pro sorore habuerit, errans. Nam & facti error nulli nocet. leg. error. l. regula. ff. de iur. & fact. ign. Præterea non potuit, sororem suam facere, nisi consensu, si tamen consensu facere potuisset. Nunc autem & errantis nulla uoluntas, nullus consensus est. l. cum testamentum. supra. de iur. & fact. igno. l. si per error. ff. de iuris dictionib. l. secunda. de iudic. Sed nihilominus idem hoc rescripto constituitur, etsi quis aliquam pro sorore habuerit, consulto. Ratio hæc redditur: Quia necessitudo consanguinitatis non nisi natalibus, aut adoptione coniungitur. Natalibus, id est, parentibus, a quibus uterque natus sit: aut adoptione uel natiuitate: & origine, quæ a parentibus proficiscatur. Hoc ita demonstratur. Non est enim soror & nostra, nisi ea, quæ eundem patrem aut matrem eandem nobiscum habet. Parentes & autem non constituuntur, nisi his duobus modis, uel natura, uel iure civili adoptione. leg. prima. ff. de adoption. Natura constituuntur parentes, mater quidem, si ex ea natus sumus, pater autem, si natus sumus ex eius uxore legitima. l. filium. ff. de his, qui sunt sui uel alien. in. At consensus noster & quo uolumus aliquam nobis pro sorore haberi, non potest efficere, ut ea, quæ ex patre meo, aut matre mea nata non est, uideatur nata esse, nec potest efficere, ut uideatur a patre esse adoptata, quæ adoptata non est. Quare consensu soror effici non potest, quæ natura aut iure soror non est. Quod si ita est, consequens est, quod hic dicitur, eum, qui sororem habuit, eam quæ soror non erat, non prohiberi quandoque, eam sororem negare. Non obstat ei sua assertio, & suus consensus. Nam assertio & nostra aut negatio ueritatem rerum non mutat. lege cum falsa, supra. de iuris & facti ignorant. lege assumptione. ff. ad municipalem. Obicitur lex, generatim. infra. de

non numerata pecunia, ubi cauetur, vnumquemque cogitare et conf. s. l. i. f. l. i. Sed hoc constitutum est in iis rebus, quae consensu nostro perfici possunt, ut in iis, quae alius cauetur tanquam iis debeamus. At consensus manifeste natura rei nihil ad consanguinitatis necessitudinem coniungendam facit, ut hic scriptum est. Quid ergo fiet, si de eo sic controuersia, utrum ea, quae pro sorore habita est, soror sit, an non sit, vtri onus probationis incumbet? Et significatur hoc rescripto, fratrem, qui negat eam sororem, id probare debere, id quod expressum est in l. quid in sin. ff. eodem. Vnde intelligimus, etsi confessio aut Epistolae fratris sororem eam non faciunt, quae soror non est, tamen eam confessionem & eas Epistolas in re dubia probationem aduersus fratrem inducere, quia quodammodo soror constituta sit in possessione eius iuris, ut pro sorore habenda sit.

Ad L. XIV. Non nudis.

Non nudis adseuerationibus, nec eumentia professione, (licet utriusque consentiant) sed matrimonio legitimo concepti, vel adoptione solemniter filii civili iure patri constituntur. Si itaque hunc, contra quem supplicat, alienum esse probare confidit: per te vel per procuratorem adfirmationem eius falsam detege.

SUMMARI A.

1. Filius qui natura non est, consensu, ut fiat filius, effici non potest
2. Professio parentum quid?
3. Liberos natos quis primum profiteri instituerit?
4. Professionum effectus quis? Et num. 8.
5. Status persona quomodo probetur?
6. Status aetatis quomodo probetur?
7. Professionis duplex acceptio?
8. Professiones an possunt impugnari contrariis testimoniis?

VT affirmatio nostra sororem eam non facit, quae soror non est, sic nec nostra adseueratio nuda, nec falso professio filium nostrum non facit, qui non est, aut natura a nobis genitus, aut adoptione in numerum filiorum adscitus. Eadem ratione, quam in l. prox. superiore reddidimus. Effectus idem, qui supra: ut, qui aliquem filium suum adseueravit, vel professus est, qui filius non erat, non prohibeatur quandoque negare eum filium esse, sic tamē, ut si neget esse filium, in re dubia professio eius aduersus eum faciat, ac proinde aduersus professionem probare debeat, eum filium non esse. Quo rescripto ostenditur ius professionum paritum, de quibus cum sit crebra mentio in libris nostris, hic locus est de iis pauca dicendi, quod necesse sit ad eam cognitionem. Professio et cum de parentibus dicitur, est affirmatio parentum, qua publice apud acta profitentur, illo die, illos liberos sibi natos esse, & nomen liberorum edunt. Profitentur, id est, palam significant & testantur, ut professio nihil sit aliud quam parentis publica affirmatio apud acta edita. Non temere est, quod de hac professione quaerimus. Nam necessitatem impositam esse omnibus Romanis, liberos suos apud acta profitendi ad certum usum sciendum est, de qua necessitate quando, a quo, & cui bono instituta sit, docet eleganter & br. Iulius Capitolinus, in vita M. Antonii Philosophi,

qui locus cum hanc cognitionem dilucide comprehendat, diligenter nobis tenendus est: Eius verba haec sunt, de M. Antonino: *Inter hac liberales causas ita munuit, ut primus iuberet, apud praefectum ararii vnum quemque civium liberos natos et profiteri, intra 30. diem nomine imposi. o. Per provincias tabulariorum usum constituit, apud quos de originibus idem fieret, quod Romae apud praefectum ararii, ut si quando de statu quaestio esset, inde probationes peterentur, quis, a quo editus esset.* Hoc ius etsi nusquam aperte in libris nostris traditur, tamen aperte confirmatur iis locis, ubi ius & potestas professionum constituitur, ut in l. cum de aetate. ff. eod. l. 1. supr. si min. se maio dix. De effectu ergo harum et professionum quaesitum est. Is est, quem Iulius Capitolinus in superiore loco indicat, ut probationes inde peterentur, si quando de statu liberorum quaestio esset. Hic status duplex est, vnus personae, alter aetatis. Personae, ut si quaeratur, an aliquis sit liber, an ingenuus, an filius? L. Titii, quae omnia probantur professione parentum. Nam hoc ipso quod quis dicitur natus matre libera, in possessione probatur esse non solum liber, sed etiam ingenuus, & praeterea eius filius, nec non filius mariti eius. Status et aetatis itidem inde probatur. Nam in professione edebatur natiuitatis tempus. Ad eam aetatem conducere professiones declaratur in d. l. cum de aetate. ff. de probat. d. l. 1. supr. si min. se maio dix. Et notandum est, professionem hic dupliciter et accipi, proprie significat ipsam affirmationem publicam parentum, ut hic, ut in l. potest. ff. eodem. d. l. 1. supr. si min. &c. Interdum *πατοριμικος* significat professionis tabulas, contentum pro continente, ut cum dicuntur plures professiones proferri, significatur, plures tabulas professionum proferri, in d. l. cum de aetate. Sed de vi harum professionum hoc praecipitur hoc loco, ita has pro statu et aetate liberorum fidem facere, ut contra eas dici possit, eas falsas esse, nec esse filium, quem quis filium professus est. Huius rei eadem sunt rationes, quae in superiori capite reddita sunt. Hoc loco tamen opponitur. l. Censur. ff. eod. Vbi scriptum est, census & monumenta publica potiora testibus haberi, id est, ita firma & rata esse, ut testibus infirmari non possint. At professiones quoniam actis publicis insinuantur, sunt monumenta publica. Nam acta sunt publica monumenta l. in donat. infra. de donat. Proinde haec professiones, testimoniis contrariis infirmari non possunt. Respondetur. Professiones, id est, tabulae professionum sunt monumenta publica, sed quatenus publice aliquid testantur, non quatenus priuata affirmatio illis continetur. Quatenus igitur praefectus ararii vel tabularii in provinciis in actis testabatur, L. Titium eo die liberos illos suos professum esse, eae sunt publicae affirmatio est. Proficitur enim a publica persona, & ab ipsis actis de eo, quod viderunt, affirmantibus. Haec affirmatio testibus infringi non potest. At affirmatio parentum, qua illi adseuerant, sibi natos esse liberos, tota priuata est, posita in testimonio priuato parentum. Proinde nihil prohibet, quo minus contrariis probationibus priuatis infirmari possit. Sed priusquam infirmetur, semper professio in re dubia fidem facit pro liberis, & contra liberos, siue de statu eorum quaeratur, siue de aetate. Hinc fit? quod hic significatur: si pater neget filium esse suum, quem filium professus est, ipsum

sum probare debere, sic tamen, ut veritati semper locus super sit, id est, fiat ei potestas contra professionem suam dicendi. l. Imperator. §. ultimo. ff. eodem.

Ad L. XV. Vis eius.

Vis eius, qui se dominum contendit, ad imponendum onus probationis, seruo minime prodest. Cum igitur aufugisse te de domo Seueri profitearis, verum nec ab illo iusto initio, sed per violentiam adseueras te esse detentum, inquisito prius, an in possessione libertatis sine dolo malo constitutus sis, tunc etiam onus probationis quis debeat subire, per huiusmodi euentum declarabitur.

SUMMARI A.

1. Actiones praediciales quae dantur.
2. In actionibus praedicialibus quid quaeri soleat.
3. In actionibus praedicialibus, cui incumbat onus probandi.
4. In iudicio petitorio de rebus corporalibus quis probare debeat?
5. Possessor quis?
6. Actor quis sit?
7. Actor tenetur probare.
8. Possessionis commodum quod?
9. Seruus quando probare teneatur?
10. Dominus quando probare teneatur?
11. In possessione esse sine dolo malo quid?
12. Possessor quando onus possessoris obtineat?
13. Possessio violenta et iusta quae sit?
14. In actionibus praedicialibus, concurrente utriusque partis iniusta possessione, quid fiat?
15. Culpae posterior semper auctori suo nocere debet.

SI quis aliquem in seruitutem petat, quod dicat, seum seruum suum esse, & is neget, aut contra, si quis ex seruitute in libertatem proclamat, aduersus eum, qui se dominum dicit, de iis rebus actiones prodita sunt, tam ei, qui et se dominum dicit, quam ei, qui se dicit liberum: quae dicuntur praediciales, in quibus quaeritur, et an is, qui seruus dicitur seruus sit an liber. §. praediac. Institut. de action. In huiusmodi controuersis si quaeratur, vter et probare debeat, An is, qui se dominum dicit, eum cum quo agitur, seruum suum esse, An vero is, qui seruus dicitur, se liberum esse: difficilius haec res explicari potest. Ac primum expediri res non potest ex definitione generali, qua traditur ei incumbere probationem, qui dicit, non ei, qui neget. Nam in his controuersis duo sunt, quorum vterque dicit, vterque negat. Vnus se dominum dicit, alter negat. Item alter se liberum contendit, aduersarius negat. Quod si descenditur ad regulas inferiores, & magis speciales, hic quoque laboratur. Inferior & specialis regula est, *Actori incumbere probationem, non reo, nisi in exceptione.* Nam in his controuersis etiam dubitatur, vter sit actor, vel reus? Quid igitur hic facto opus est, ad constituendum, vter partes actoris sustinere debeat, vter commodum possessoris frui? Et placuit in iis actionibus idem seruari, quod seruatur in iudiciis petitoriis de rebus corporalibus, cum quis ab alio rem suam vindicat. Nam et in his si controuersia sit,

vter sit actor, quoniam vterque possessorem se esse contendit, res sic transigitur; non potest statim cognosci, vter sit actor, sed potest statui, vter sit possessor? Id autem deciditur interdico vti possidetis, & interdico vtrubi: quibus interdicitis ita cauetur, ut is et pro possessore habeatur, qui nec vi, nec clam, nec precario, ab aduersario possidet, cum quo agitur, id est, qui possidet, dummodo non iniuste aduersus aduersarium. §. retinendi Institut. de interdico. Possessore constituto statim inuenitur actor. Nam et aduersarium actorem esse necesse est, cum necesse sit vnum esse actorem, alterum possessorem. Hoc constituto, actor iubetur probare, & ita partes et onus petitoris sustinere. Possessori commodum possessoris tribuitur, ut et actore non probante in suo loco maneat possessor, ut ibidem scriptum est in dicta §. retinenda. Hoc exemplum placuit etiam in actionibus hisce praedicialibus sequendum esse, ut spectetur, vter sit in possessione eius iuris, quod et sibi vindicat. Si is, qui se dominum dicit, est in possessione seruitutis, id est, ita seruum habuit, ut eo pro seruo vteretur, is fruatur commodum possessoris, & aduersarius probare debeat, se liberum esse. Contra et si is, qui de libertate sua litigat, sit in possessione libertatis, quia pro libero se gesserit, is possessor sit, & aduersarius probare debeat, eum seruum suum esse, leg. prima. liber. §. ultimo. leg. quod autem. ff. de liber. causa. Sed vtrumque hac conditione, si modo sit vterque in possessione iuris, quod vindicat, sine dolo malo, id est, et dominus sine vi, quam seruo intulerit, seruus sine fuga, qua a domino fugerit, ut iisdem locis scriptum est. Ergo si quis aliquem vi abduxerit, & sibi seruire coegerit, quamuis seruus possessus ex seruitutis possessione in libertatem proclamat, tamen et possessor commo- modo possessoris non fruatur, sed onus possessoris obtinebit, id est, necesse habebit, eum, cum quo agatur, suum seruum esse probare. Nec ei proderit sua possessio, quia possessio et violenta et iniusta est, quae pro possessione haberi non debet, ut illi pro sit, noceat aduersario, ut hic dicitur in principio. rescripti, et in leg. si quis liberum. 20. ff. eodem. Vice versa, si is, qui se liberum dicit, cum possideretur ab aliquo, a possessore aufugerit, & ita dolo malo se pro libero gerat: sitque in possessione libertatis, non proderit ei haec possessio, ut commodum possessoris fruatur, sed docere debebit, se liberum esse, quamuis ab aduersario in seruitutem petatur. leg. eam, qua. infra. de liber. causa. Obstat lex ultima. supra. de rei vindication. vbi scriptum est, possessorem a quo res vindicatur, quamuis nullam iustam causam possidendam habeat, tamen rem a se petitam restituere non debere: nisi actori intentionem suam implenti. Quo significatur, possessorem omnem, quamuis iniuste possideat, tamen commodum possessoris frui. Respondetur. Hoc recte dicitur de eo possessore, quem conuenit possessorem esse etiam confessione aduersarii: quod fit in dicta lege ultima, vbi actor vltro agebat aduersus eum, quem agnoscebat possidere. Nos autem de iis litigatoribus agimus, quorum vterque se magis possidere contendit, & comodo possessoris fruatur, in qua controuersia recte dicimus,

cum pro possessore non habendum, qui iniuste cum aduersario possidet, quod efficitur interdicto unde possidetis. §. actum. Institution. de interd. Ex his nata est quaestio huius rescripti: *Quid fiat, si in hoc prauidicio seu in hac actione prauidiciali, in qua vnus se dominum dicit, alter se liberum contendit, si con-*

14 *currat* † *utriusque partis iniusta possessio: puta a domino vis, ab eo, qui se liberum dicit, fuga?* Propono hoc modo: Ego cum, qui in possessione libertatis erat, seruum meum esse dicebam: & cum iuberem, vt me sequeretur, nec pareret, vi eum abduxi, & coegi, vt mihi seruiret. Is deinde me fugit, & pro libero se gerit. Ex possessione libertatis ego cum in seruitute peto, & seruum meum esse aio. Cum oriretur cōtrouersia, vtri nostrum incumberet probatio eius, quod dicit? Videtur secundum ea, quae supra dicta sunt, res expediri non posse. Neuter enim videtur commodo possessionis frui debere, nō ego, quia iniuste illum possedi: non ille, quia rursus fuga sua, id est, vt videtur, dolo malo, est in possessione libertatis, quam possessionem illi prodesse non debere supra diximus. Si neuter pro possessore habendus est, res natura expediri non potest. Vt enim instituat & ordinetur iudicium, natura necesse est, vt vnus sit possessor, alter qui a possidente petat. *dict. §. retinend. Instit. de interd.* Queritur ergo, quid inde fieri oporteat, vter partes petitoris debeat sustinere? Respondetur, in hac cōtrouersia initium spectari debere, quod fuit, antequam ego aduersarium vi abducerem. Id significatur aperte illis verbis: *Verum nec ab illo iniuste initio, sed per violentiam te detentum esse asseueres.* Et ideo verba haec, quae sequuntur, *inquisito prius, an in possessione, &c.* sic contexenda sunt, *inquisito, an prius in possessione constitutus fueris.* Vt intelligamus, id spectandum, quod prius, id est, ante vim a me illatam fuerit. Nam si aduersarius fuerit in possessione libertatis sine dolo malo tunc, cum ego cum vi abduxi, ille commodo possessionis fruatur, initio inspecto. Ex quo euentu intelligitur, me onus petitoris sustinere debere. Nam si ille possessor est, necesse est, aduersarium petitorum intelligi. *dict. §. retinenda.* Ideo autem initium hoc spectamus, quia vis mea, quae post secuta est, mihi prodesse non debet, vt in principio rescripti dicitur. Et manifestam aequitatem habet, quae indicatur in *dict. leg. si quis liber. ff. eodem.* Aduersario suo fuga sequens ideo nocere non debet, quia non est iniusta. Iniuste enim detinebatur per vim. Iniuste igitur ea se vi & possessione liberavit, ex vi contrariorum: Et honesta est quae ratio expediendae salutis & libertatis. Et certe si ei, qui iurisdictionem habet, ius dicenti iniuste puta extra territorium, aut supra iurisdictionem suam, non pareatur, idque impune. *l. vltim. ff. de iurisdic.* Multo aequius est, impunitum esse debere, si quis latroni, aut ei, qui nullam iurisdictionem habeat, non pareatur. Ex quo intelligimus, non obstare, quod traditum est: cum debitor & creditor moram fecerunt, posteriorem moram auctori suo nocere. *l. illud. 17. ff. de pericul. & commodo rei vendit.* Hoc enim ideo statuitur, quia posterior mora dolum & culpam habet, nempe eius, qui sine causa recusat soluere, quod debet, aut accipere, quod ei debetur: semper posterior cul-

pa † auctori suo nocere debet. At in specie proposita posterior fuga culpa & dolo vacat, cum seruus fugerit ab eo, qui vi eum tenebat.

Ad L. XVI. Siue possidetis.

Siue possidetis praedia, quae a patre communi sibi fratres emancipati donata contendentes vindicant, ipsi incumbit facti probationis necessitas, siue ipsi ea praedia quasi a patre vestro sibi donata tenentibus, vos coheredes constituti patris petitis: vt intentionem vestram non constituisse detegant, unde domini facti sunt, emergente quaestione, docere compelluntur.

S Y M M A R I A.

- 1 *Heredes, qui sunt in potestate patris, iure in omni ius defuncti succedunt.*
- 2 *Commodum possessionis quod?*
- 3 *Nostrum quod est perpetuo nostrum manet, nisi quid facto nostro alienauerimus, aut amiserimus.*
- 4 *Heredes in ius defuncti omne succedunt.*
- 5 *Emancipati & filii in potestate, si de hereditate patris contendant per totum, cui incumbat onus probandi?*
- 6 *Reus quando actor?*
- 7 *Possessor quando cogatur titulum suum edere?*
- 8 *Titulum suae possessionis nemo edere cogitur?*
- 9 *Dominii sui causam quisquis dicere cogitur.*
- 10 *Dominium rei quomodo probetur semper apud aliquem mansisse.*

PA T E R decesserat liberis relictis, quibusdam in potestate constitutis, aliis emancipatis. Qui in potestate morientis erant, patri heredes existerunt, etiam ipso iure. §. sui. *Inst. de hereditat. quae ab intest. defer.* Iure hereditario † in ius omne defuncti successerunt: proinde in dominium rerum hereditariarum, vel in solidum, si soli heredes essent, vel pro parte, si essent heredes cum emancipatis. Quod eo dico, quia in illis verbis rescripti, *vos coheredes constituti patris*, variat lectio. Alias enim legitur, *vos coheredes*: alias, *vos heredes constituti patris*. Sed vtrum ex his factum sit, ad quaestionem propositam, quae sequitur, nihil refert. Cum in bonis hereditariis dicerentur esse quaedam praedia, quae olim a patre possessa fuerant, emancipati dicebant, ea praedia non esse hereditaria, sed sua. Fuisse enim aliquando patris, sed sibi a patre viuo fuisse donata. Quod cum fratres sui heredes factum negarent, orta est quaestio inter eos, vtra pars probare debeat? *An fratres sui heredes probare debeant, ea praedia perpetuo in bonis patris mansisse, & ita iure hereditario ad se peruenisse? an vero debeant emancipati probare, haec praedia sibi a patre donata esse, atque ita sua propria facta esse?* Respondent Imperatores emancipatos in hac cōtrouersia omnimodo probare debere, praedia sibi donata esse ab aliquo, siue ipsi agant, cum fratribus, suis heredibus, qui ea praedia possident, siue ipsi possideant ea praedia, & a fratribus conueniantur. Quod ait rescriptum, emancipatis incumbere onus probandi, si agant, & ea praedia a fratribus possessoribus vindicent, conuenit cum omnibus regulis iuris, quae sunt de onere probandi

probandi. Nam emancipati hoc casu actores sunt. fratres possessores: actori necessitas probandi incumbit. *l. actor. infra. l. si de possessione. 20. & l. verius. 21. ff. eod.* Possessor commodo possessoris fruatur, † vt quamuis nihil praestet, tamen actore nihil probante, res apud eum manere debeat. *leg. vltima. supra. de rei vindicat. §. retinend. vers. commod. Institution. de interd. l. qui accus. 23. supra. de edend.* Praeterea hi ipsi emancipati dicunt, ei qui dicit, incumbit probatio, non ei, qui negat. *leg. secunda. ff. eodem.* Sed alterum dubitationem habet, quod rescriptum dicit: etiam tunc emancipatos probare debere praedia sibi donata, cum praedia possident & fratribus actoribus conueniantur. Hic enim statui videtur aduersus supra scriptas regulas iuris. Vt enim dicimus, actori incumbere probationem: sic negatur incumbere reo & possessori. *l. frustra. 8. supra. l. si de possessione. 20. l. actor. 23. infra.* Dicendum est, omnia hic responderi superioribus regulis iuris consentanea, dummodo ius de dominio intelligatur. Nam fratris sui heredes agunt & intendunt ea praedia sua esse. Hoc citra cōtrouersiam probare debent. Sed in proposito bene probant, hoc ipso, quod confessione emancipatorum probant, ea aliquando patris fuisse. Nam si patris aliquando fuerint, consequens est patris quoque perpetuo fuisse: non praesumptione aliqua, vt vulgo male hic docent, sed necessitate iuris manifesta. Quia † quod nostrum est, perpetuo nostrum manet, nisi facto nostro alienauerimus, aut amiserimus. *leg. id quod nostrum. ff. de regulis iuris.* Si patris ea praedia ad extremum manserunt, efficitur iure hereditatio, ea ad fratres suos heredes pertinere, pro qua parte heredes sunt, idque rursus non aliqua praesumptione, sed eadem necessitate iuris, quia certum ius est: heredes † in ius omne defuncti succedere. *leg. heres in omne. ff. de acquir. hered.* Hac probatione constat & fundata est intentio fratrum suorum heredum: qua constituta, necesse est vinci fratres emancipatos, nisi dicatur, ea praedia fuisse a patre postea alienata. At hoc si quis dicit, emancipati dicunt, non fratres actores, & dicunt ad condemnationem euitandam, proinde † secundum regulas supra scriptas iuris, duabus de causis id probare debent. Primo: Quia dicunt. Ei autem qui dicit, incumbit probatio. Secundo: Quia in eo exceptione vtuntur. Dicunt enim, praedia patris mansisse necesse est, extra quam si a patre fuerint alienata. Cum ergo alienata esse dicunt, & ideo patris non mansisse, exceptione manifesta vtuntur. Certum est † possessionem & reum omnem, in exceptione actorem esse, & actoris partibus fungi debere. *leg. in exceptione. 19. ff. eodem.* Neque haec causa dissimilis est ei, cum creditor sibi pecuniam deberi intendit, quia eam mutuum dedit aduersario. Nam vbi semel deberi coepit, necesse est eam perpetuo deberi, nisi reus postea sit liberatus. Ob hanc causam si reus dicat se liberatum esse vel solutione, vel pacto, vel alio modo, placet eum probare debere. *leg. prima. supra. vbi diximus.* Proinde non est hic locus mutandus de praesumptione. Et ob hanc causam tractare hic de praesumptione plura, ad locum minime pertinet. Cum emancipati probare debeant praedia sua esse,

recte in extremo rescripti dicitur, compelli eos docere, vnde, seu qua ex causa dominium ad eos peruenerit. Hic obiicitur. *l. cogi. 11. supra. de petit. hered.* vbi traditur, neminem possessorem † cogi dicere titulum possessionis suae, Respondetur: Hoc ita est, cum possessor nihil nisi se possessorem dicit: At in proposito emancipati non tantum dicebant se possessores, sed dicebant amplius, se esse dominos. Nemo † possessionis suae titulum dicere debet, quia vnusquisque etiam sine causa possidere potest. *leg. tertia. §. ex contr. ff. de acquir. possess.* Dominii autem † sui vnusquisque que causam dicere debet: quoniam dominium sine causa ad nos nunquam pertinet. *leg. nunquam. 31. ff. de acquir. re. dom.* Summa est in primis notanda, vt dominium apud aliquem semper fuisse probetur, satis est † probare, semel eum dominum fuisse. Necesse est enim semper dominus maneat, nisi dominium ab eo certis & constitutis modis receperit. Natura quidem patitur, vt his modis dominium ab eo recedat, & tam fieri potest, vt recedat, quam, vt non recedat: ideoque in neutram partem vlla praesumptio esse dici potest, cum tam frequenter vnus accidat, quam alter: sed ideo qui semel fuit, perpetuo dominus mansisse intelligitur: quia dominium ab eo recessisse solus aduersarius dicit, quod cum dicat, iuxta regulas iuris, probare debet: & propterea ideo probare, quia rem alienatam dicendo exceptione vtitur. Huius probatio semper exceptione vtenti competit. Quod de dominio dicimus, pertinet ad res omnes, quae alicuius sunt, & non nisi certis modis amittuntur, qualis est possessio, & ideo, vt quis probet aliquem quamdiu vixit, possedisse fundum Tusculanum, satis est docere eum aliquando possedisse. Necesse est enim semper possederit, nisi amiserit possessionem. Porro si quis eum amisisse dicit, hoc aduersarius dicit, proinde ex iisdem regulis probare eum oportet. Nec interest in hac re, vtrum de dominio & possessione nostra probanda agatur, an vero de alieno domino alienante possessionem. Nam in specie huius rescripti de dominio defuncti agebatur, querebaturque, an defunctus praedia cōtrouersia perpetuo in bonis habuisset.

Ad L. XVII. Matrem.

Matrem tuam consecutam libertatem, ac te post editam, vt ingenua probari possis, ostendi conuenit. Quod enim fratribus tuis nulla moueatur quaestio, ad defensionem tuam nihil prodesse potest.

S Y M M A R I A.

- 1 *Patrono contra libertum suum agenti, datur actio prauidicialis, & vice versa, liberto aduersus patronum.*
- 2 *Libertus ne an patronus in actione prauidiciali probare teneatur?*
- 3 *Libertus quando probet?*
- 4 *Patronus quando probet?*
- 5 *Libertus qui est in possessione libertinitatis, quomodo se probet ingenuum.*
- 6 *Ingenuitatis probationes inutiles duae?*
- 7 *Matre manumissa filia nihilominus ancilla esse potest.*

8 Ancilla qua?

9 Fratres liberi esse possunt, sorore ancilla.

10 Ingenium quibus modis quis fiat.

SI quis se dicat patronum esse alterius, qui se libertum neget, sed dicat esse ingenuum, videtur patrono de ea re agere volenti actio praedicta, adversus eum, qui libertus dicitur, in qua actio ne quaeritur, is qui libertus dicitur, sit ne libertus an ingenuus? Et vice versa datur ei, qui libertus dicitur eadem actio adversus patronum agere volenti, in qua eadem quaestio versatur? §. praedicta. Institution. de action. In hac actione si queratur, utri ex his incumbat onus probandi? servatur idem, quod servari diximus in actione praedicta, in qua quis petitur ut servus. in l. vis. 15. supra eodem. nempe spectamus, uter ex litigatoribus sit in possessione eius iuris, quod sibi vindicat. Si libertus est in possessione libertinitatis, patronus possessor est, libertus probare debet, se ingenuum: si libertus est in possessione ingenuitatis, is, qui se patronum dicit, actor est, & probare debet se patronum, eum autem, cum quo agitur, libertum suum esse. l. circa. 14. ff. eodem. Hinc quaestio: Quomodo probet se ingenuum libertus, qui est in possessione libertinitatis? quae quaestio est. legis neque natalis. 10. §. huius loci. De quo aliis exemplis respondetur idem, quod in l. neque natalis. 10. Est autem haec sententia. Si qua probare vult, se ingenuam esse, ita recte probabit, si docebit, natam se esse matre ante libera. Quae definitio est ingenui. Institution. de ingen. Ceterum ad hoc probandum, infirmum vel potius nullum argumentum est, si dicat, Matrem suam fuisse aliquando ancillam, sed postea manumissam esse: multo minus argumentum valet, si dicat, fratribus suis nullam unquam questionem servitutis motam esse. Ratio sumenda est ex dict. leg. neque natalis, quod his, quae mulier ita dicit, positae, non est necesse ponere eius ingenuitatem. Nam quod ad matrem attinet, nihil prohibet, quo minus mater fuerit manumissa, & nihilominus filia sit ancilla, quia potuit nasci, antequam mater manumitteretur. Nata est ex ancilla & ipsa ancilla est. l. partum. 7. sup. de rei vindic. l. aui. 28. infra. de libert. causa. Quod ad fratres attinet, nihil prohibet, fratres pro liberis esse habitos, & tamen re esse servos. Nihil prohibet etiam fratres esse liberos, & nihilominus filiam eorum sororem esse ancillam, quia filii nati sunt ex manumissa, filia autem nata, antequam mater manumitteretur. Ergo, ut dixi, eiusdem sententiae alia exempla sunt, quibus confirmatur de vi argumenti, quod dictum est in dict. leg. neque natalis. 10. Quod rescriptum in principio ait: *Uti Paulina probet se ingenuam, convenire eam probare, matrem manumissam, & se postea editam esse:* falsum videri potest. Nam his verbis significatur necessitas huius probationis. Falsum est autem, ut Paulina probet se ingenuam, necesse habere supra scripta probatione uti. Nam multis aliis modis quis ingenuus efficitur, quam si ex manumissa nascatur, puta, si pronuntiatus sit ingenuus: sententia ingenuum facit. l. ingenuum. ff. de sta. ho. Item si quis a principe natalibus restitutus sit. l. 3. de natali. rest. Item & multo magis, si quis dicat matrem, perpetuo liberam fuisse, dicendum est. Si generaliter hic res definiretur, orationem

aperte falsam esse. Sed respondent Imperatores ex hypothese & sub conditione, sub qua conditione vere dicitur, oportere mulierem de matre & de se ea probare, quae hic dicuntur. Nam Paulina, quae se ingenuam dicebat, probare volebat, se ingenuam ex statu matris, & ita proponebat, matrem quidem suam aliquando ancillam fuisse, postea autem esse manumissam, & hoc solum afferebat ad probationem ingenuitatis suae. Respondent Imperatores eam nihil agere, nisi probet matrem manumissam & se post editam, quasi dicat, necesse habes haec omnia probare, si ex statu matris tuae manumissae probare vis te esse ingenuam, ut vis.

Ad L. XVIII. Cum precibus.

Cum precibus tuis significo, ignorante te pradium, eum, cuius meministi, sibi velut a te donatum instrumentis inferi fecisse: si vera sunt, quae precibus indidisti, nec ad nomen facta donationis fundus iste pervenit. Unde adito iudice competenti, probare te oportet contra voluntatem tuam hunc fundum instrumento adversarium tuum sibi adscribi laborare: ut secundum tenorem rescripti nostri possis consequi sententiam.

SUMMARIUM.

- 1 Fundus, qui in instrumento scribitur donatus esse, an pro donato habendus sit.
- 2 Donare quid?
- 3 Donatio non est nisi dominium transferatur.
- 4 Consensus ad transferendum dominium necessarius.
- 5 Ignorans & inuitus nemo quicquam donat.
- 6 Instrumento donationis an fides habenda sit?
- 7 Donans si probare velit, se non donasse, an audiendus sit necne?
- 8 Veritas plus valet quam scriptura.
- 9 Donati, si donationi se non consensisse probare velint, quae actio competat?
- 10 Tutor confessioni & inventario stare cogitur.

QUIDAM curavit instrumentum confici, vel a notario, vel ab alio privato, in quo scriptum erat: *Mulierem quandam suam dominam, eum fundum Titio donasse.* Is erat Titius, qui instrumentum conficiendum curaverat. Deinde venit ad mulierem, & instrumentum exhibuit, in quo dicebat, scriptum esse, se emisse eum fundum a muliere domina, vel precario accepisse, atque ita mulieri mentitus est. Mulier fidem Titio habens, & volens, vel emtionem vel precarium fundi comprobare, instrumento subscripsit, & instrumentum obfirmavit, idque praesentibus testibus, ut est species. leg. ultim. infra. plus val. quod ag. Hic haec quaestiones sunt: Primo: *An fundus hic pro donato habendus sit, cum in instrumento scriptum sit, donatum esse?* Respondetur: fundum hunc nec ad nomen donationis pervenisse, id est, ne nomine quidem donatum dicendum esse: quod eo dicitur, ut bene glossa annotavit, ut intelligamus, cui fundo nomen donationis non convenit, hunc fructu & effectu donationis carere, ut est in l. a nullo supra. de feriis. Non esse autem hunc fundum donatum, ex natura & definitione donationis intelligitur. Nam si donare est aliquid dare ea mente, ut fiat accipientis. l. prima. ff. de donat.

Hic

Ad L. XIX. Exceptionem.

Exceptionem dilatoriam opponi quidem initio, probari vero, postquam actor monstraverit, quod adseverat, oportet.

SUMMARIUM.

- 1 Exceptio dilatoria quid?
- 2 Exceptionum dilatarum genera.
- 3 Exceptiones iudicii declinandi causa, quae?
- 4 Exceptiones iudicii declinatoriae, unde sumuntur.
- 5 Exceptiones declinatoriae ex persona actoris.
- 6 Exceptio procuratoria quae?
- 7 Exceptiones iudicii declinatoriae quae?
- 8 Fori praescriptio quae?
- 9 Exceptiones declinatoriae ex tempore agendi.
- 10 Exceptiones declinatoriae ex generis actionis instituta.
- 11 Exceptiones solutionis differenda causa, quae?
- 12 Exceptio dilatoria quando opponenda?
- 13 Verbum, oportere, quam necessitatem significet?
- 14 Exceptio procuratoria, & exceptio pacti, quando opponenda?
- 15 Exceptionem dilatoriam initio positam, an probari oporteat?
- 16 Actor monstrare debet, quod adseverat, priusquam reus exceptionem dilatoriam, quae ipsi negatur, probet.
- 17 Exceptio dilatoria cuiuscunque generis sit, ante litem contestatam, aut in lite contestanda opponi oportet.
- 18 Iudicia stricta unde nomen habeant?
- 19 In iudicium quae veniant?
- 20 Exceptio omissa quid?
- 21 Exceptiones dilatoria & peremptoria quid differant?

Hic autem in domina nulla voluntas est transferendi. Nulla igitur donatio est. Item. Non est donatio nisi dominium transferatur. d. l. 1. de don. In omnibus autem rebus, in quibus dominium transferatur, nisi consensus interueniat utriusque partis contrahentium, nihil agitur. l. in omnibus rebus. ff. de oblig. & act. Nihil igitur hic actum est ad donationem, cum domine consensus non interuenierit. In de dictum, neque ignorantem, neque inuitum quidem donare. l. nec ignorans. 10. infra. de donat. Deinde de quaesitum est, *An si contra instrumentum profertur, an instrumento fides habenda sit?* Et placet: si de eo controversia est, instrumento standum esse, nisi domina probet se non donasse. Ex quo recte collectum est, *Tam diu instrumento standum esse, quo ad contrarium non probetur.* Vis est haec instrumenti, de quo in l. in exercend. 15. infra. de fide instrument. ubi dicitur. Deinde quaesitum est: *Si domina contra probare velit, se donationi non consensisse, an audienda sit?* Et placet audiendam esse: ut quem admodum testis contrariis testibus refelli possunt, sic instrumenta contrariis probationibus. Nec obstabit auctoritas instrumenti. Hic enim illud usurpari oportebit: Semper veritatem plus valere, quam scripturam, toto tit. infra. plus valere quod agitur. l. 2. infra. de reb. al. non alien. d. l. nec ignor. 10. infra. de donat. Notandum est, quod rescriptum ait: *Mulierem, quae negat se donationi consensisse, adire debere competentem iudicem, ut cum probauerit, se donationi non consensisse, sententiam quam vult referat.* Queritur, quae actione hac de re apud competentem iudicem experietur? cum sine actione nulli sit ius apud iudicem experiendi. l. naturalis. 9. §. ultim. ff. de praes. verbor. Respond. Si mulier subscripserit vel obfirmaverit instrumentum, potest condicere eam scripturam, conditione sine causa, argum. in l. 2. supra. de condic. ex lege. Quod si instrumentum a muliere neque scriptum, neque obfirmatum est, sed alias falsum esse dicitur, siquidem ipsa fundum, de quo agitur, possidet, nullam actionem habet, quae id instrumentum rescindatur: sed potest expectare, dum adversarius fretus eo instrumento fundum eum ab illa vindicet. Quod si adversarius fundum possidebit, tum mulier competentem iudicem adire poterit, ac sic rei vindicatione, cum fundum a possessore vindicabit. Nam iudicii ordo hic erit, ut cum probauerit se aliquando fuisse dominam, possessor condemnari debeat, nisi ostendat, eum fundum sibi domina donatum esse. l. siue possid. 16. supra. Si possessor dicit sibi donatum, & donationem in instrumento superiore probare volet, hic parata est mulieri defensio, ut dicat falsum esse, quod in eo instrumento de donatione scriptum est: quo probato fundum suum sententia iudicis consequetur, instrumento irritato declarato. Solum quod diximus, adversus instrumentum probationem admitti, vnam exceptionem habet, in publico inventario, in quod designante res pupilli tutore quaedam relata sunt, quae vere pupilli non erant. Nam hic placuit, tutorem confessioni & inventario stare oportere. l. ult. infra. arbit. tut. Quod singulari iure receptum est, ex persona tutoris, quem non est verisimile falli in rebus pupilli, & ex conditione scripturae. Nam de publico inventario agitur, cuius fidem conuelli facile non oportet, cum sit publicum.

EXCEPTIO dilatoria est defensio, quae reo temporis dilationem tribuit, seu petitionem actoris in aliquod tempus differt. §. appell. Instit. de except. Exceptionum dilatarum sunt duo genera. Quaedam sunt iudicii detrectandi causa comparata, quae vulgo ob id non male dicuntur iudicii declinatoriae, quaedam solutionis differenda causa. Iudicii declinandi causa comparata sunt, quibus rebus de eo, quod petitur ab actore, nihil respondet, sed dicit, secum agi contra formam iuris, & ideo, ut iudicium in se rite instituat, petit, & in id tempus, dum id fiat, differatur petitio. Haec sumuntur aut ex persona actoris, aut iudicis, apud quem agitur, aut ex tempore, aut ex genere actionis. Ex persona actoris, veluti cum dicitur, *Procuratorio nomine agis, procurator esse non potes, quia mandatum tibi nihil est a domino.* Sine mandato alieno nomine agi non potest. l. naturalis. 5. §. ult. ff. de praes. verbor. Vel, *Tu procurator esse non potes, miles es, femina es.* Quibus procuratoribus esse non licet. l. alienam. 18. l. militum. 7. supra. de procur. Quae exceptio dicitur procuratoria, in l. in except. 19. ff. de probationibus. Ex persona iudicis, cum dicitur, non est tua iurisdicatio iudex, vel quia tibi haec causa commissae non sunt, vel quia non pertinet ad iurisdictionem tuam, quae dicitur fori praescriptio. in l. ult. infra. de praes. l. ult. supra. de pact. Ex tempore agendi, ut cum maiore causa instituta, minor instituitur: quae maiori instituta praedictum faciat, aut ex maiori prodeat. Recte dicitur hic actori, praemature agis, expecta, donec de

priore iudicium factum sit, *l. per minor. ff. de iudic. l. fundi. ff. de exceptio.* Ex tunc genere actionis instituta, cum de aliqua re instituitur actio certa, que de ea iure non est prodita, veluti, cum aduersus mensorem agrorum agitur ex locato, aut conducto. *l. 1. in fin. 1. resp. ff. si mensor. fal. mo. dix.*

11 Dilationis tunc differenda solutionis causa exceptio nascitur ex pacto temporali, quo creditor pactus est, se a debitore in quinquennium, exempli gratia, non petiturum. *§. prater ea etiam. ff. de except.* Vbi etiam quedam exempla prioris generis exceptionum dilatoriarum ponuntur.

De exceptione dilatoria, exstat hoc loco definitio in vniuersum concepta, que ob id magna cautione eget. Ergo de exceptione dilatoria tria hic statuuntur, que singillatim expendenda sunt. Primum, oportere tunc exceptionem dilatoriam initio opponi.

12 Initio significat, initio litis contestanda, seu cum actor venit in ius ad litem cum reo contestandam. Itaque hoc tempore opponi debet, vel ante litem contestatam, vel in lite contestanda. Ante litem contestatam, omnes que sunt iudicii declinatorie. In lite contestanda, ea que solutionis dilatoria est. Cum dicitur, *Exceptionem dilatoriam oportere hoc tempore opponi*, hoc verbo tunc oportere non facultas rei, sed necessitas opponendi significatur. *l. verbum oportere. ff. de verborum significat.* Vnde hoc verbo intelligimus ita initio hanc exceptionem oportere opponi, vt post litem semel contestatam non liceat opponere, de quo ita definiendum est: Si reus iudicio conuentus, cum ab actore actio & petitio intenditur, si reus aliis defensionibus vsus, dum actori respondet, exceptionem iudicii dilatoriam omiserit, postea ad hanc redire non potest. Hoc de prescriptione fori expressum est *in leg. sed et si suscep.*

13 *in princip. ff. de iudic.* Idem de tunc exceptione procuratoria declaratur, *in lita demum. supra de procurat.* Quo exemplo idem dicemus de exceptione pacti temporalis, vt si creditor pactus sit, se a debitore intra quinquennium non petiturum: & cum a debitore pecuniam intra quinquennium peteret, negauerit re se debere, aut alia exceptione vsus sit, postea conuictus debere, exceptione pacti vti non poterit, quamuis ante sententiam id faciat, & priusquam in causa concluderit, id est, renuntiauerit allegationibus suis. Argumentum, vt dixi, *in dicta lege sed et si suscep. ff. de iudic. & dicta lege ita demum. supra de procurat.* Quod probatur verbo, oportere, huius loci.

14 Secundum hic statuitur, tunc *Exceptionem dilatoriam initio oppositam probari oportere.* Hoc si simpliciter accipitur, falsum est. Exempli gratia. Reus procuratori dicit: *Procurator esse non potes, quia tibi a domino mandatum non est.* Hanc exceptio probationem rei non desiderat. Nam nisi procurator mandatum profert, non audietur. *dicta lege naturalis §. ultimo. ff. de prescript. verbis.* Et si mandatum proferat, de quo sit dubium, sine alia probatione rei non audietur procurator, nisi satisfact, dominum rem ratam habiturum. *l. prima. supra de procurat.* Similiter si femina alio nomine agat, alia probatione non est opus, quam hac, vt dicatur, *Femina es. Feminae alieno nomine agere non possunt dicta lege alienum. supra de procurat.* Idem de excep-

15

16

17

18

19

tionem solutionis dilatoria licet dicere, si creditor non neget se pactum esse, ne peteret. *l. vlt. infra quibus ad lib. procl. &c.* Et hanc vera sunt, neque tamen huic loco aduersantur. Quod enim dicitur, exceptionem dilatoriam probari oportere, natura docet sic intelligendum esse, si modo res probationem desideret. Nam probatio non est nisi rei dubie aut controuersae. Non est autem exceptio dilatoria dubia, si sit exceptio iuris, vt cum dicitur, *Femina es, feminae procuratrices esse non possunt.* Item cum dicitur, *Procuratori sine mandato alieno nomine agere non licet.* Hec sunt iuris certi & ideo alia probatione non indigent. Similiter nec tunc probatione est opus, cum creditor exceptionem pacti non negat. *dicta lege vltim. infra quibus ad lib. procl. non licet.*

Tertium, quod hic statuitur, maiorem dubitationem habet. Est autem huiusmodi. Priusquam reus probet exceptionem dilatoriam, que quidem illi negetur, & probationem requirat, oportere actorem tunc monstrare, quod asseuerat. Hanc sententia ex verbis aperte colligitur. Ait enim rescriptum, *Exceptionem dilatoriam probari oportere cum actor monstrauerit, quod asseuerat, iis verbis, cum monstrauerit, conditio exprimitur, si monstrauerit. l. quodcunque. §. penult. ff. de verborum obligatio. l. si Titio. ff. quando dies leg. ced.*

Porro his verbis, exceptionem probari oportere, si actor monstrauerit, quod asseuerat, hoc significatur: si prius id non monstrauerit, reum probationem dilatoriam probare non debere, eoque & absoluendum esse. Collectio est Papiniani *in l. 1. versic. huius. ff. de offic. eius cui mandata est iurisdictio.*

At hanc sententia exceptione dilatoria opposita, prius actorem probare debere, quod intendit, manifesto falsa est, in omnibus exceptionibus iudicii declinatorie, veluti cum procuratori opponitur exceptio procuratoria, cum aduersus iudicem opponitur prescriptio fori, idque probatur iis argumentis. Primum, nunquam probatio exigitur ab actore, vbi de intentione eius non est controuersia, seu, vbi reus intentionem actoris non negat. *l. si quidem. versic. 2. infra de except. dicta l. vltim. infra quibus ad lib. procl. &c.* At cum reus dicit, *Tu procurator esse non potes, tu iudex competens non es*, de intentione actoris nihil dicit, nihil negat. Igitur actor eam probare cogendus non est. Secundum argumentum: Non exigitur ab actore probatio, nisi vt re probata sententiam pro se referat & reus condemnatur. *l. negantes. supra de oblig. & act. l. prima. infra de except. rei iudic.* At vbi exceptio iudicii declinatoria opposita est, nullus iudex esse potest: proinde nulla sententia iudicis, qui non est. Quare cum actor probationis sue fructum consequi non possit, probare cogendus non est. Dicendum est, vera hanc quoque esse in omnibus exceptionibus iudicii declinatorie, & definitionem hanc postremam, locum habere non posse, nisi in exceptione solutionis dilatoria. Non obstat, quod definitio huius rescripti generaliter concepta est. Nam quemadmodum in illis verbis prioribus exceptionem probari oportet, inest hanc conditio, si modo res probationem desideret: Sic in his quoque verbis postremis, cum actor monstrauerit, quod asseuerat, natura inest hanc conditio, siquidem intentio eius proba-

20

21

22

tionem eget, aut probatio a reo desideretur. At in exceptionibus iudicii declinatorie non est necessaria probatio intentionis, que per negationem aduersarii dubia non efficitur, cum aduersarius eam non neget. Et praterea probationem intentionis reus non exigit, sed potius totum iudicium a se reicit. Solum huic sententiae locus esse potest, cum reus ita dicit: *Petis a me centum mutuo, sed premature, quia pactus es, ne ante quinquennium a me peteres.* Hac exceptione opposita, dicimus, reum probationem suam probare debere, si creditor eam negat: sed adiicimus, non cogi reum id facere, priusquam actor de intentione sua docuerit, vt si non docuerit reus, sine alia exceptionis sue probatione absoluatur: si docuerit, tum liceat reo omnia exceptione ad tempus probare, vt de peremptoria except. scribitur *in l. prescript. infra de except.* Sed rursum etiam in exceptione solutionis dilatoria que dam obstat videntur, quo minus actor cogendus sit, ante de intentione sua docere. Primum hoc, quod reus de intentione aduersarii nihil negans, quasi debitum sit, aut indebitum, quod petit, solum dicit, sibi pactum esse, ne infra quinquennium a se peteretur. Hac exceptione videtur vi ipsa reus de intentione actoris confessus esse, eoque eius intentionem fundasse. Quod quidam admittentes, dicunt non aliter actorem prius debere intentionem suam probare, quam si reus ita dicat: *Nego me debere, quod petis, etsi deberem, pactus es mecum, ne ante quinquennium peteres.* Sed hac defensione rei non est opus, quamuis reus futuri pacti temporalis exceptionem obiecerit. Satis est, vt actor cogatur ante de intentione sua docere, vt hoc rescripto exigitur. Non enim verum est, reum confiteri de intentione actoris, cum dicit: *Illud pactum esse, ne a se peteret.* Nam actor id pacisci potuit, etiam si ei nihil deberetur. Potuit enim indebitum iniuria petere. Non aduersatur huic sententiae, quod de opposita solutione diximus *in leg. prima, supra hoc titul. vbi diximus, si reus simpliciter dicat, se soluisse pecuniam, que petitur, hoc ipso videri de intentione actoris confessus esse.* Aliud est enim dicere se soluisse, aliud dicere sibi pactum factum esse, ne a se peteretur. Nam non est solutio nisi debiti. Ita qui posterius dicit, vi ipsa prius dicit. At pactum de non petendo, esse potest etiam vbi nihil prius debeat, vt dixi. Rursum videtur etiam in exceptione solutionis dilatoria, non esse postulandum ab actore, vt prius intentionem probet. Nam si prius intentionem probare debet, vt deinde ea probatione cognita reus ad probationem exceptionis sue admittatur, eueniet, vt reus possit producere testes, cum testificata actoris cognouerit. Quod videtur esse contra Authent. sequent. vbi denegatur testium productio, ei, qui prius testificata cognouerit, vel suorum testium, vel testium aduersarii. Bene hoc vulgo expeditur, hoc modo: In authentica *at qui semel, sequi.* Productio testium denegatur ei, qui testificata prius didicit, si producere velit testes de iisdem rebus & articulis, de quibus ante testes produxerat, & nunc novos alios producere vult. Diuersum est, si cognitis pactis aduersis testimoniis reus velit de alia re testes producere, quam de qua priores testes di-

23

24

offic. eius. Probatur eadem sententia dilucide in leg. præscript. infra de except. & in l. emtor. infra de præscr. long. temp. Quibus in locis constanter scriptum est, exceptionem peremptoriam sufficere contestari, vel sufficere exceptionis contestationem haberi. Quotiescunq; dicitur sufficere aliquid fieri, hoc exprimitur, id saltem fieri necesse esse. Exempla sunt in his locis, l. 1. §. ult. ff. de pec. consti. l. sufficit. ff. de cond. in deb. l. si de possess. seq. in fin. infra hoc titul. Tercio probatur superior sententia euidenter regula veterum, qua traditur, exceptiones inesse bonæ fidei iudiciis, l. 3. ff. de rescind. vend. leg. huiusmodi. §. qui seru. ff. de legat. 1. qua sententia non significatur, exceptionem, reo competentem, si omnino non allegetur in bonæ fidei iudicio, eam æstimandam esse a iudice. Nam iudex diuinare non potest, an reo competat: non potest etiam diuinare, an si competit, ille uti ea velit. Itaque a reo alleganda est, quam ante sententiam, & si negetur, probanda est. Sed significatur, *Etiam si reus eam contestatus initio non sit, & per litem contestationem in iudicium deduxerit, tamen eam, pro contestata & in iudicium deducta haberi oportere, quasi in sit & contineatur iudicio.* Idque efficitur natura iudicii bonæ fidei, cui potestas hæc est, ut iubeatur iudex iudicare ex fide bona, id est, ex æquo & bono. §. in bona fidei. Institut. de actio. Non est autem æquum, condemnari reum, qui aliqua iustam exceptionem alleget, etiam si nominatum in iudicium verbis initio non deduxerit. Ergo superiore regula hoc exprimitur, exceptiones non esse necesse initio contestari in bonæ fidei iudiciis. Frustra additum esse, *in bona fidei iudiciis*, nisi alia iudicia excluderentur, nempe stricti iuris, ut, cum dicitur in actionibus bonæ fidei in litem iurari, intelligimus non iurari in litem in strictis iudiciis. l. in act. iuncta l. alius. seq. ff. de in lit. iur. Et certe stricta iudicia inde nomen habent, quod iudex adstringatur iis, quæ in iudicium ab initio deducta sunt. Ea autem deducta in iudicium, quæ deducuntur litem contestatione.

Non obstat l. perempt. infra sententiam rescind. non posse. Quod enim illic dicitur, peremptorias exceptiones initio omittas postea ante sententiam opponi posse, non arguit, eas initio contestandas non esse. Nam & in l. præscript. infra de except. eadem plane verba leguntur de exceptione peremptoria: & tamen ibidem adiicitur, eam sufficere contestari. Quo significari diximus, eam saltem contestari necesse esse. Quid est igitur omittas exceptio? Et in d. l. perempt. & in dicta l. præscript. omittas exceptio non illic vtroq; in loco significat intermissam exceptionem. Estque hic sensus: Exceptionem peremptoriam initio contestari oportet, sed non est necesse eam probare statim. Prius enim actor intentionem suam probare debet. Si non probat, reus absoluitur sine alia exceptionis probatione. Si probat, tunc licet reo omittas, id est, intermissam prius exceptionem nunc obicere, & sic negatur probare. Id ita explicatur in dicta leg. si quidem. in fine. infra de except. Id arguitur etiam liquido ex eo, quod contestata exceptioni opponitur exceptio omittas in dicta l. præscriptionem. infra de except. Vbi tamen vtrumque de eadem exceptione, quæ contestata sit, dicitur. Non obstat hæc lex. Fateor enim, cum dicitur, *exceptio-*

nem dilatoriam initio opponi oportere, non temere additum esse, dilatoriam: sed ideo additum, ut separantur peremptoriae exceptiones. Itaque etiam in hac re discrimen esse fateor inter exceptionem dilatoriam, & exceptionem peremptoriam. Sed discrimen in eo est: quod maxima pars exceptionum dilatoriarum initio opponi debet, & si opposita non sit, postea repeti non potest: quales sunt omnes exceptiones iudicii defugiendi causa comparata. Ad exceptiones peremptorias non est necesse contestari in quibusdam iudiciis. Non enim necesse est, eas contestari in bonæ fidei iudiciis. Insunt enim iudicio etiam sine contestatione. At in strictis iudiciis omnium exceptionum hoc commune esse statui debet, ut siue dilatoriarum sint, siue peremptoriae, initio eam iudici contestari debere: nisi contestata sit, non liceat reo etiam ante sententiam eam opponere, sed iudex reum ex iis, quæ in iudicium deducta sunt, condemnare debeat. Fiet iniuria, dices, reo? Resp. Licet illi hoc emendare, si cum condemnatus fuerit, appellet. Nam in iudicio appellationis omnia reuocare potest, quæ omiserat, ad ius suum facultia. l. reos. §. 1. infra de appell.

Ad authent. At qui semel.

At qui semel produxerit testes, aut bis, aut ter, & testificata tractauerit, aut ab adversario hoc faciente disputationem acceperit, & ex hoc testificata didicerit: non habebit licentiam ulterius uti productione testium ex divina etiam iussione. Si vero hoc non egerit, tunc danda est quarta productio testium, sacramento ab eo prius dando, quod neque subtraxerit, neque per contractus est ipse testificationes, vel aliquis advocatorum eius, vel alius pro ea agens: nec per dolum, nec per machinationem, vel artem, quartam productionem testium petat fieri.

SUMMARI A.

- 1 Constitutionis huius ratio.
- 2 Tempus testium producendorum, quod nam?
- 3 Legibus novis, quod specialiter expressum non est, veteribus relinquendum est.
- 4 Leges veteres bene constitutas, Imperatorem mutare voluisse, nunquam credendum est.
- 5 Productionis verbum quid significet, & quid sit plures productiones?
- 6 Renuntiare iis nemo videtur, quæ sibi competere prius ignorabat.
- 7 Ignorantia pacti iusta venia danda est, & quæ postea emergunt, auxilio indigent.

Quædam sunt tempora, quibus actor testes in id, quod intendit, producere non potest. Vnum illud certum est & commune, si actor post dilationem ad testes producendos constitutam producat novos testes. Non enim potest is id facere, nisi noua dilatio ei detur: non datur autem altera, nisi causa cognita, & hæc sola. l. oratione. l. ult. ff. de ser. Præter hoc tempus duo tempora hic statuuntur a Iustiniano, Nouell. de testib. §. quia vero. vnde hoc fragmentum sumtum est. Si actor producat novos testes, postquam in lite concluderit, & testificata suorum testium didicerit, aut didicerit exceptionem adversarii, quæ de ea exceptione probata sunt. Itaque hic duo addimus, quæ omittas sunt in hoc fragmento: Prius, si actor in causa concluderit, id est, dixerit se amplius

amplius nihil velle addere in causa. Quod verbum extat, in d. §. quia vero. in princ. Alterum adiicimus, si actor cognouerit exceptionem adversarii, & quæ de ea testificata sunt. Hoc addidit Iustinianus. in dicto §. quia vero. in extr. Huius constitutionis hæc ratio est, quam Iustinianus ibid. reddidit. Quia periculum est, ne si cognitis iis, quæ testes sui dixerunt, alios producere velit, subornationem nouarum testium moliat, ut emendet ea, quæ in prioribus testimoniis non placent. Quid si actor non concluderit in causa, sed tantum testificata suorum testium didicerit? Respondetur. Hic quoque superior ratio locum habet, proinde idem statuimus. l. illud. ff. ad legem Aquiliam. Quid si contra reus concluderit, neque testificata didicerit? Respondetur. Hic cessat ratio Iustiniani, ac proinde nihil prohibet, quo minus noua productio admittatur, ut mox pluribus dicemus. Alterum tempus hic statuitur, cum testes producere non concedatur, si plures productiones testium in eandem rem præcesserint. Nam hic quinta productio in totum reiicitur, quarta admittitur, sed hac conditione, si is qui quartum testes producere desiderat, iuret se neque per se, neque per aduocatum aut procuratorem suorum quemquam testificata cognouisse, & præterea neque dolo malo, neque calumniæ causa se postulare quartam productionem, sed tantum ideo, quia prius his testibus uti non potuerit. Ceterum secunda & tertia productio sine vlla conditione permittitur, quarta sub conditione superscripta. Hoc loco obiciunt constitutiones, quibus permittitur litigatori instrumentorum causa, vna tantum dilatio, aut secunda quidem, sed tamen causa cognita. l. oratione. l. ult. ff. de feriis. Quibus locis quidam moti, quos iuris Pontificii interpretes secuti sunt, existimauerunt, hac constitutione abrogari superiores constitutiones, quasi hac constitutione noua, plures dilationes ad testes producendos concedantur. Sed hoc admitti non oportet, nisi plures productiones significant aperte plures dilationes. Nam hæc regula tenenda est in correctione legum veterum. Quidquid nouis legibus specialiter expressum non est, id veterum legum regulis relinquitur. l. præcipimus. in fin. infra de appell. Item, non quam credendum esse Imperatorem veteres leges, præsertim bene constitutas, mutare velle, nisi id aperte dictum sit. l. si quando. supra de inoffic. test. At productionis verbum non significat dilationem, proinde nec plures productiones significant plures dilationes, ob id nostri interpretes bene inter se has constitutiones conuenire dicunt. Omnium autem coniunctarum hanc esse summam: Plures ad actiones instrumentorum causa non dari, neque nunc, neque ex iure veteri, sed dilatio ad instrumenta proferenda constituta, concedi intra eam dilationem constitutam, plures productiones testium. Quid est igitur productio, quid sunt plures productiones? Respondetur. Productio est actus, quo aliquot testes producuntur. Plures productiones sunt, plures vices, plures actus, quibus separatis & diuersis temporibus, aliquot testes producuntur. Quæ plures vices, & qui actus plures, incipere possunt intra tempus ad testes producendos constitutum. Sed si hoc modo interpretamur, non debet denegari neque quarta, neque quinta productio, quoniam cum dilatio ad testes producendos data est, simul potestas data est sem-

per producendi intra eam dilationem? Respond. Iustinianus in Nouell. de testib. vnde hæc auth. sumta est, denegat quintam productionem etiam intra dilationem constitutam, sed ei qui prius concluderit in causa, id est, qui dixit, se amplius nihil addere velle, ut supra dixi, in §. quia vero. in prin. Nouell. de testib. Ergo Iustinianus quintæ productionis deneganda, duas causas habuit: Vnam, quod iam litigator concludisset in causa, & aliis productionibus renuntiaisset. Deinde quod quinta productio suspicionem haberet corruptionis. Rursum hic occurritur: si hæc constitutio accipienda est de eo, qui concludit in causa, & post conclusionem postulat adhuc testes producere, non solum debet ei denegari quinta productio, aut quarta, sed etiam secunda, & tertia: quia licet vnique ex regula iuris, renuntiare iuri pro se introducto: & cum renuntiauit, eo iure amplius uti non potest. l. pen. supra de pact. Id quod generaliter constitutum in aliis causis, specialiter constitutum est in instrumentis, quibus litigator dixit se vsurum non esse, in l. 3. infra de fid. instr. vbi cum de instrumento aliquo sit controuersia, placet, si quis dixerit, se eo non vsurum, amplius eo uti non posse. Quare & in legibus idem dicendum est, si quis ostenderit, se iis uti nolle, quod is facit, qui concludit in causa. Respond. Et nos idem in productionibus testium admittimus, nempe post conclusionem in causa, non posse novos testes produci, inuito adversario, si modo litigator certis testibus se non vsurum dixerit: aut cum de re actis producendis ageretur, dixerit se amplius testibus uti nolle, vel se renuntiare in causa. Sed si de certis testibus actum non est, quibus litigator diceret, se renuntiare, conclusio in causa non est impedimento, quo minus nouæ productiones testium admittantur, duabus de causis: Primo, quia nemo videtur iis renuntiare, quæ sibi competere prius ignorabat. l. mater. ff. de hered. petit. Deinde, quia iusta ignorantia pacti, venia danda est, & quæ postea emergunt, auxilio indigent. l. de aetate. §. ex causa. ff. de interrog. in iu. fact. Proinde recte audietur litigator, nouam productionem postulans, si dicat, se eos producere, quos nesciebat testes esse posse, aut quorum copiam prius non habuerit. Neque id illi probare necesse erit, sed dicenti fides habebitur ex hac constitutione, nisi contra esse, conuincatur. Quod ad collocationem huius fragmenti attinet, notandum est, non recte hoc loco esse collocatum, & multo minus recte collocatum esse ad exceptionem præcedentis legis, ad quam collocatum esse apparet ex his verbis, *At qui semel.* Nam in l. præcedente cum dicitur, *reum probare debere exceptionem dilatoriam a se oppositam, sed tunc debere probare, cum actor monstrauerit, quod intendit,* his verbis aperte declaratur, reum posse probare exceptionem suam, & ideo ad eam probandam posse testes producere, cum prius cognouerit, testificata actoris. Nam, an actor probauerit intentionem suam, non aliter cognosci potest, nisi lectis & cognitis eius testimoniis. At in hac authentica & in Nouell. Iustin. vnde hæc authentica sumitur, nihil contrarium huic sententiæ dicitur, sed potius hæc sententia confirmatur. Nam cum Iustinianus prohibet quintam productionem aut quartam, item cum prohibet secundam, si litigator testificata didicerit, ex ratione eius constitutionis ap-

parat, de qua productione Iustinianus sentiat. Vt enim secundam productionem, ne litigator, qui iterum testes producere vult, molitur emendationem priorum testificatorum. Hanc autem moliri non potest, nisi qui testes producere vult in eundem articulum, de quo prius testes alios produxerat, quorum testimoniis diffidebat. Hæc ratio cessat, si quis testes in nouum articulum velit producere, qui cum præcedentibus nihil commune aut coniunctum habeat. Id quod accidit reo, cum vult producere testes, ad exceptionem suam probandam. Nam hæc non modo non est coniuncta cum intentione actoris, sed etiam ei in tantum aduersatur, vt eam oppugnet. Sed hoc cum obscurius colligatur ex hac constitutione, recte faciemus, si ad veram sententiam confirmandam vtamur eo testimonio. *cap. fraternit. extra de testib.* vbi hæc sententia bene constituta est.

Ad L. XX. Si de possessione.

Si de possessione seruitutis emtionis instrumentis subtrahis, in libertatem proclamat Eutychia: cum petitori probationis onus incumbit, intentione sua defecta, his iuuari minime potest. Nam si in seruitute petatur: ad emtionis probationem, non est iudicis aliis opus, sed instrumentorum furtum monstrare sufficit.

S Y M M A R I A.

- 1 Ex furto suo actionem nemo consequi debet.
- 2 Ex delicto suo lucrum facere nemo debet.

Phronina quædam domina, dicebat Eutychiam quandam ancillam suam esse. Quod cum Eutychia maior esset 20. annis, passa esset se venundari ad pretium participandum, quo modo iure civili serui sunt. *§. ultimo. Institut. de iur. person.* Eutychia se liberam esse dicebat, in eamque rem vtatur hoc argumento, quod diceret, instrumentum superioris emtionis penes se esse, & ideo esse inane, cum de ea re actio præiudicialis mota esset inter dominam & Eutychiam, secundum *l. vis eius. supr.* Phronina de his rebus consuluit Imp. Primum in hoc iudicio, cui necessitas probationis incumbat? Deinde, si Eutychie necessitas hæc incumbit, an possessio instrumenti emtionis eam adiuet. Contra si Phronina probare debet, illam ancillam esse, an emtionem superiorem, quam allegat, aliis modis probare debeat, quam instrumento, & quid se in hac re facere oporteat. De his coniunctim respondunt Imp. hoc modo: Si Eutychia est in possessione seruitutis, & ex ea possessione in libertatem proclamat, pro petitrice habenda est: & quoniam petitori probandi onus incumbit, ideo ipsa docere debet, se liberam esse, de quo plura diximus, *ad dict. leg. vis eius. supra.* Quod ad probationem eius attinet, si illa aliis modis se non probat liberam, quam quod instrumentum emtionis apud se habet, intentione sua deficit, id est, intentione sua excidit, quoniam his instrumentis iuuari non potest. Quod si Eutychia est in possessione libertatis, & ex hac possessione in seruitutem a domina petitur, domina petrix est, proinde & se dominam esse probare debet, vt diximus in dicta lege vis eius. Sed quod ad probationem attinet, domina si aliis modis em-

tionem superscriptam probet, bene est: si non probet, ad eius emtionis probationem aliis probationibus non indiget, sed furtum instrumentorum ab Eutychia factum monstrare sufficit. Quod ait rescriptum, Eutychiam agentem non iuuari instrumentis emtionis, quod apud se esse dicat, certam rationem habet, eaque duplex est. Primum, quia pro confesso id sumitur, hæc instrumenta fuisse subtracta ab Eutychia, nemo ex suo furto actionem consequi debet. *leg. itaque fullo. 12. primo responso. l. eum qui. 14. §. his autem. ff. de furtis.* Altera ratio, quia etsi Eutychia instrumenta illa subtraxisse non proponatur, tamen instrumenta recitantes & possidentem non adiuuant, sed eum tantum, quem tenor instrumenti demonstrat, vt est in leg. sequent. Tenor autem instrumenti, solum demonstrabat Phroninam esse dominam, non autem Phroninam manumississe Eutychiam. Si Eutychia diceret, hæc instrumenta sibi a domina reddita esse, idque idonee probaret, sufficeret hoc ad probationem manumissionis & libertatis datæ. *leg. unica. §. ille aut. inf. de lat. libert. toll.* quemadmodum alias, ad probationem liberationis sufficit debitori probare, chirographum sibi a creditore esse redditum, *l. secunda. ff. de pactis.* Sed nihil tale hic ab emticia dicitur. Illa tantum possessionem instrumentorum emtionis allegat. Redditio instrumenti Eutychiam liberat propter voluntatem dominæ, quam instrumentum emtionis reddendo declarat. At possessio instrumenti, nisi voluntatem dominæ manumittere volentis, nullo modo arguit. Sunt igitur longe hæc dissimilia. Quod ait rescriptum, dominam agentem non debere probare emtionem Eutychie aliis legitimis modis, contrarium videtur iis locis, in quibus constanter traditur: *si creditor debiti instrumentum amiserit, non prohiberi eum debitum adhuc petere*, si modo aliis modis debitum esse probet, ceterum aliis modis id probare debet. *l. testium. in fin. prox. tit. de test. l. sicut. infra de fide instrument. l. cum citra. infra de iur. dot.* Sed contrarium non est, & res recte in glossa expeditur ad hanc sententiam: aduersus eum, qui instrumentum non subtraxit, quod a creditore amissum est, nihil agit creditor, nisi aliis modis probet, id quod instrumento continetur: quod superioribus locis cauetur. At aduersus eum, qui instrumentum ipsum subtraxit, nihil amplius creditorem aut actorem, probare oportet ad confirmationem eorum, quæ instrumento continentur, quam furtum instrumenti a reo factum esse, vt hic cautum est: optima ratione, quia nemo ex suo dolo lucrum facere debet. *l. prima. in prin. ff. de dolo.* Sed nondum res expedita est: Nam hoc ipso, quod iubetur Phronina probare furtum instrumentorum emtionis, simul iubetur probare emtionem. Nam non potest aliter constare ea instrumenta fuisse instrumenta, quibus emtio continebatur. Idque expressum est, *in l. quidam tabularum. ff. de furtis.* Respondetur. Ideo hæc probatio in proposito non exigitur a Phronina, quod Eutychia profitebatur instrumenta eius emtionis, quæ dicebatur apud se esse, sed non fatebatur veram esse emtionem. Itaque postulabat, vt domina probaret. Respondetur. Satis esse, si domina probet Eutychiam subtraxisse ea instrumenta, quibus fateatur contineri

contineri emtionem, quæ dicitur fuisse. Notanda sunt verba illa rescripti: *Nam si in seruitute petatur*: apparet hæc verba causam præcedentem continere. Quæritur igitur, *in iis verbis quæ ratio præcedentium contineatur?* Et continetur argumentum a maiore. Prius dixerant Imp. Eutychiam non iuuari instrumentis emtionis: rationem hanc reddunt. Quia etiam instrumenta ipsi rei vltro nocent. Faciunt enim pro actrice domina, & multo magis furtum eorum instrumentorum ei nocet, si instrumenta hæc Eutychie nocent, sine dubio eam iuuare non possunt.

Ad Leg. Ad probationem domini XXI

Ad probationem domini aliena subtrahentes instrumenta, his uti minime possunt: quippe cum horum lectio non recitantes, sed quem tenor scriptura designat, adiuet. Cum itaq; nec cetera probationum indicia reprobentur: iure competenti, prædiorum, quæ in questionem veniant, dominium ad te ostende pertinere. Nam res vindicantem ab emtore, suos numeratos nummos adferentem, erga probationem laborare non consentit, siquidem huiusmodi licet probetur factum, tamen intentioni nullum præbet adminiculum.

S Y M M A R I A.

- 1 Instrumenta nihil aliud probant, quam quod gestum esse in instrumento scriptum est.
- 2 Pecunia mea emtum, et si ab alio emtum, & a domino ei traditum est, meum non est, sed eius qui emit, & emtum accepit.
- 3 Dominium rei aliena quomodo in nos transferatur?
- 4 Instrumentorum emtionis traditione, res instrumento contentæ traditæ videntur.

Crispus fundum Tusculanum vindicabat a possessore: & quoniam in eo iudicio dominum fundi se esse dicebat, eum probare oportebat. Ad probationem domini instituebat duo afferre, Primum argumentum, quod hic fundus venditus esset Titio, & a domino ex ea causa traditus. Huius emtionis instrumentum apud se esse dicebat: Alterum argumentum, quod diceret, eum fundum a Titio ex sua pecunia emtum, & se paratum esse, id probare. *An his rebus recte probaturus sit dominium, consuluntur Imperatores?* Respondent. Actorem instrumento emtionis ad domini probationem non iuuari, hac ratione: quia instrumenti lectio, atque adeo instrumentum ipsum, recitantes & possidentem non adiuuat, sed eum tantum, quem tenor scripturæ, id est, series & contextus instrumenti designat. Hæc ratio certius intelligetur, si suggesterimus rationem, ductam ex conditione instrumentorum. Hæc autem instrumentum omnium vis & conditio est. Instrumentum nihil cuiquam iuris tribuit per sese, sed tantum rei gestæ, & iuris constituti probationem continet. Et ideo instrumentum nihil amplius probat, quam quod gestum esse in instrumento scriptum est. *l. 4. ff. de pig. l. 4. ff. de fide instr.* At cum fundus Titio venditus est & traditus, de quo instrumentum scriptum est, nihil illic scriptum est de Crispo actore, proinde instrumentum de Crispo probare aut efficere nihil potest, tantum scriptum est rem emtam & traditam Titio, proinde instrumentum solum Titium iuuabit. Quod ad alterum argumentum attinet. Respondent, posse actorem aliis modis probare se do-

minum esse, sed eum id facere debere iure competentis, id est, idonea & conueniente ratione. Nam hæc ratio probandi non est idonea, quod dicit, fundum eum, de quo quæritur, emtum esse ex pecunia sua, & ideo in ea re probanda laborare non debet. Frustra enim probat, quod probatum ei nihil proficit. Quod hic dicitur de re ex aliena pecunia emta, de eo ita ius est, quod ex pecunia in ea emtum est, si ab alio emtum, & eia domino traditum est, meum non est, sed eius qui emit, & emtum accepit. *l. si ex ea pec. supr. de rei vind. l. 1. l. multum. infr. si quis alteri vel sibi.* Excipiuntur quædam personæ, quibus iure singulari vitis vindicatio datur, si res ex pecunia eorum emta sit, qui indicantur *in gl. d. l. si ut proponis supr. de rei vind.* quam videre licet. Ceterum his exceptis, qui pauci sunt, commune ius ita est, vt *sup. dixi*, quod ex pecunia mea emtum est, meum non esse, si nihil aliud interueniat quam pecunia mea. Summa huius exempli & rescripti hæc est, ad questionem de probationibus pertinens, dominium certis & constitutis ex causis nascitur, proinde ad dominium probandum eas causas adferre oportet. Extra has si quid affertur, dominium non oritur. Nihil necat, illa vera esse, quæ afferuntur, & tamē dominium nostrum non esse. Itaq; argumentum refellitur ea ratione, quæ est in *l. neq; natales. sup. h. r.* Dominium rei alienæ in nos transfertur hoc modo, si ex iusta causa, puta emtionis aut donationis, rem aliquam a domino acceperimus, nobis traditam, in hoc, vt domini efficiemur. *§. si per trad. Inst. de rer. dom. l. trad. supr. de pact. l. nunquam nuda.* & *l. traditio. ff. de adq. rer. dom.* Non est in hoc numero, ex cuius pecunia res emta est, si alii emta sit, & ei a domino tradita: multo minus, qui alienæ emtionis & donationis instrumentum penes se habet. Proinde neutrum horum ad probationem domini quidquam facit. Si Crispus hic diceret, instrumentum emtionis sibi a Titio emtore & domino esse traditum, recte diceret, & id quod sufficeret ad domini probationem. Nam instrumentorum emtionis traditione res instrumento contentæ traditæ videntur. *l. 1. inf. de donat.* Nunc autem Crispus nihil amplius hic allegat, quam instrumentorum possessionem, vnde & dicuntur hæc instrumenta subtracta. Hæc vero possessio illi prodesse non potest.

Ad Leg. Ad probationem seru. XXII.

Ad probationem seruitutis Glyconis, matrem eius ac fratrem seruilis fecisse ministeria, non sufficit, cum neq; ingenuorum conuenientia coniunctis necessitudinibus præiudicet, neq; de seruis ex eadem matre natis libertatem vnus adipsi prohibeatur.

S Y M M A R I A.

- 1 Seruitus quomodo probetur, & quis seruum esse probare debeat?
- 2 Serui quot modis fiant?
- 3 Seruus esse quis non presumitur?

Quod de ingenuitate probanda dicit, *in l. neq; natales. sup. de consanguinitate, in l. non epistolis, & l. seq. de lib. in l. matrem. de dom. in l. prox. sup.* hic idem de seruitute probanda hic respondetur. Superiora illa omnia certis & constitutis ex causis iure nascuntur, quibus causis positis & probatis, recte probatur ingenuitas, consanguinitas, libertas, dominium: extra has quidquid affertur, idoneum argumentum non est: & refellitur ea ratione, quæ est in *l. neque natales. in fi.* Idē

de seruitute probanda hic dicimus. Si quis alium seruum suum esse dicat, ille autem dicat se esse liberum, & sic in possessione libertatis, is seruum esse probare debet, qui seruum esse intendit. *ut dix. ad l. vis eius. supra.* Ad hoc demonstrandum afferre oportet, eas causas, ex quibus serui iure constituuntur. Serui aut nascuntur aut fiunt. Nascuntur ex ancillis nostris: fiunt captiuitate, aut venditione, si maior 20. annis passus sit se vendundare ad pretium participandum. §. *ultim. Institution. de in person.* Extra has causas, si quid ab auctore adfertur, ad probandam seruitutem nihil pertinet, quale est, quod hic afferebatur: dicebat enim actor eius, cum quo agebatur, matrem & fratrem seruilis fecisse ministeria. Ex hac re seruus nemo constituitur. Nam & liberi eadem exercere possunt. Nihil ad rem pertinet, quod & mater & frater eum, cum quo agitur, pro seruo haberi passi sint. Nam eorum conuentionia illi nocere non debet, & præterea, nihil prohibet aliquem ex fratribus seruum esse, & ceteros consecutos esse libertatem. Quare ad hæc argumenta refellenda valet ratio *d. l. neque natales.* Nihil prohibet hæc omnia facta esse, quæ allegantur, & nihilominus liberum esse eum, de quo agitur. Sed an in re dubia præsumitur hic cum quo agitur esse seruus? Respondedo. Apparet ex rescripto eum pro seruo non haberi, alioqui dominus qui aduersus eum agit, non laboraret in eo, ut seruum eum esse probaret.

Non ergo præsumitur seruus, quia intelligi oportet, eum fuisse in possessione libertatis. Id intelligitur ex eo, quod iniungitur probatio ei, qui se dominum dicit, quod non fit, nisi tunc, cum is, qui de libertate sua litigat, est in possessione libertatis. *l. liberis §. ult. ff. de liber. causa, & diximus ad l. vis eius. supra.*

SUMMARI A.

- 1 Probatio ei incumbit qui dicit.
- 2 Negati probatio non incumbit.
- 3 Actor qui aliquid intendit, si profiteatur, quod reus negat se non posse probare quod intenditur, an hoc casu cogendus sit reus probare quod negat?
- 4 Reus negans, probare non est cogendus quod negat.
- 5 Nemo alieno facto onerari debet.
- 6 Conditio iniqua alteri per alterum inferri non debet.
- 7 Factum cuius suum, non aduersario nocere debet.
- 8 Domini eiusdem rei duo in solidum esse non possunt.
- 9 Heredes duo in solidum esse non possunt.
- 10 Neganti probatio non incumbit.
- 11 Reus non cogitur arma subministrare actori.
- 12 Reus exceptionem probare debet.
- 13 Actio negatoria, de quibus competat, & cur ita dicatur?
- 14 Purgare quid?
- 15 Purgare innocentiam suam quis debeat.

16 Proprietas cum possessione nihil commune habet.

Regula illa, cuius meminimus ad *leg. 1. supra. b. titulo* ei incumbere probationem, qui dicit, non ei qui negat, quæ est in *l. 2. ff. eod.* hæc inquam regula, ut patet ex verbis, duas partes habet: Vnam de affirmante litigatore, alteram de negante. De affirmante hæc sententia est certi iuris: Ei incumbere probationem qui dicit, de qua satis dixi *d. l. 1. supr.* Altera est de negante, in hanc sententiam: Eius qui negat, necessitatem probandi non incumbere, de qua in *h. l. agitur.* Ac primum circa eam exurgit hæc dubitatio. *Quid si actor, qui aliquid intendit, quod reus negat, profiteatur se non posse probare quod intenditur, an etiam hoc casu cogendus non est reus, probare quod negat?* Videtur cogendus. Primo, quia necessitas, quæ accidit in persona actoris, excusationem mereri videtur. Is autem necesse habet non probare, quia non potest, *arg. in l. 2. §. 1. & seq. ff. si quis cautionib.* Præterea pertinet ad fidem & auctoritatem rerum iudicatarum, res dubias cognosci, & probari. Hic cauetur, reum qui negantem non esse cogendum probare quod negat, siue actor nolit probare quod intendit, siue non possit. Huius iuris duæ sunt rationes, vna quæ aliunde ex principiis iuris ducitur, altera quæ hic comprehensa est. Prior ratio hæc est: quia si cogimus reum probare, quod negat, imponitur ei graue onus. Fit enim, ut nisi probet, condemnari debeat. *iuxta reg. sup. qui accus. inf. de edend.* Graue est autem & molestum suscipere alicuius rei probationem, & interdum res facile probari non potest. Hoc autem onus nascitur reo ex facto actoris, qui si quietisset, nec actionem mouisset, hoc onus reo non imponeretur. Aequitatis ratio dicitur, nempe est alieno facto onerari debere. *lege in causa inf. in fine. 1. respons. ff. de procurator.* Quo illa pertinet. Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri, *lege non debet alteri ff. de reg. iur.* Item. Factum qui cuique suum, non aduersario nocere debet. *l. factum ff. de reg. iur.* Quod actor egit, factum eius est, si probare factum non potest, æquum est, hoc factum illi nocere, non aduersario. Quare semper illud manebit, ut reus ante actionem institutam commodo possessionis fruebatur, sic & is cui debetur, quamdiu actor pro se nihil probauerit, ne facto aduersarii, quod habebat, amittit. §. *retinenda versicul. commodum Institution. de interd.* Altera ratio, quæ est huius rescripti, hæc est: Quia factum negantis, per rerum naturam nulla probatio est. Hæc ratio in difficultatem incidit, ex eo quod dicitur, nullam esse probationem per rerum naturam: si diceretur, nullam esse probationem iure, res careret dubitatione, sed falsum videtur, esse, nullam esse probationem per rerum naturam, & aperte refelli videtur exemplo *leg. optimum infr. de contr. emtion. & vendit. vbi traditur:* Quoties factum circumscriptum est, certo loco & tempore, & quis id factum negat, is qui negat, per rerum naturam probare potest, quod negat. Exempli causa: Creditor dicit, se pecuniam contraxisse cum Titio Calendis Ianuarii illo anno, si reus negat, id probare potest hoc modo, si dicat, se eo die Romæ fuisse. Nam per rerum naturam fieri non potest, ut utroque in loco eodem tempore

potere fuerit. Sunt & huius rei innumera alia exempla. Inter cetera hoc. Heres cum legatum ab eo petitur, dicit, se solidum legatum non debere, quia testator supra dodrantem legauerit. Si legatarius id negat, placet, heredem probare debere, non legatarium, qui neget. *leg. cum de legat. ff. eod.* Et tamen certum est, legatarium facillime hanc negationem probare posse per rerum naturam. Nam potest demonstrare quantitatem patrimonii defuncti: ex altera parte potest ostendere, quæ & quot sint legata, prolatis testamenti tabulis & codicillis. Patrimonii autem & legatorum constituta quantitate in promptu est videre, utrum legata patrimonii dodrantem excedant an non: Similiter & in actione in rem, cum actor intendit se dominum esse, possessor negat. Possessor hanc negationem facile & expedite probare potest, si contra, se dicat dominum esse & probet. Nam hoc probato efficitur, actorem dominum non esse, quoniam duo in solidum eiusdem rei domini esse non possunt. *l. sicut certo. §. ult. ff. eod.* Item in petitione hereditatis si possessor neget, petitor esse heredem, in promptu est, id probare, si doceat possessor se heredem esse. Nam duo in solidum eisdem heredes esse non possunt. *leg. qui contra. §. primo de reg. iur.* Hæc res mouit plerisque, cum aliter se expedire non possent, ut hæc verba, *per rerum naturam*, interpretarentur, secundum consuetudinem iudiciorum: optima scilicet ratione, quia consuetudo est altera natura, id quod etiam (si Deo placet) probant ex *leg. si quis posthumus. ff. de posthum.* in qua interpretatione refutanda, si immoremur, ipsi ineptiores simus. Constat, rerum naturam dici vim & potestatem rebus a natura, id est, a Deo inditam, quæ est immutabilis, ex qua vi & potestate consuetudo agendi in rebus nascitur: sed ita ut sit consuetudo naturæ, de qua in *dict. l. si quis posthumus.* Ordo autem iudiciorum ab hominibus constitutus est, non natura: idemque & pro varietate rerum mutabilis: neque rerum idem valet, atque iudiciorum. Itaque per rerum naturam significat, ut res a Deo creatæ & ordinatæ sunt, negantis nulla probatio est, quæ sententia verissima est, si recte accipitur. Est autem hic sensus. Negantis quatenus negat, seu, quatenus solum negat, neque quidquam affirmat. Præterea probatio nulla esse potest per rerum naturam, quod facile ita demonstratur. Nam hæc negatio non probatur, nisi testibus aut instrumentis, qui idem affirmant, quod negamus. At nulli testes possunt affirmare, me Cal. Ian. tecum non contraxisse. Possunt quidem dicere, se non vidisse, non interfuisse, cum contraheret, sed dicere non contraxisse non possunt, ut certum affirment. Quamuis autem mille testes producant, qui dicant, se non vidisse, cum contraheret, non tamen ideo consequens est, me non contraxisse. Fieri enim potest, ut aliqui viderint, qui non producantur. Fieri etiam potest, ut nulli viderint, & tamen contraxerim. Similiter & de instrumentis dicendum est: quamuis 100. instrumenta proferam eo die inter nos interposita, in quibus nihil scriptum sit de eo contractu, de quo nunc agitur, non tamen efficitur, me non contraxisse. Nam potest aliud in-

strumentum esse, quod non profertur. Fieri etiam potest, ut sine instrumento contraxerim. At qui negat, potest probare, quod negat, si prius contrarium aliquid affirmet, & probet. Quo probato recte colligitur contrarium falsum esse: sed tunc probatio non est probatio negantis, sed affirmantis, non negationis probatio, sed affirmationis. Exemplo sunt ea, quæ supra obiecimus. Possum probare, me Cal. Ian. tecum non contraxisse hic, sed ita, si dicam me eo die fuisse Romæ, & ita prius affirmem aliquid quod probem. Vnde colligitur, me hic eo die non fuisse. *Item:* Cum legatarius negat, legata relicta esse supra dodrantem, id probare potest, sed ita, si prius affirmet, patrimonium defuncti esse quadringentorum: legatorum autem quantitatem esse ad 100 aut 300. Similiter possessor, qui actorem dominum negat, potest id probare, sed si prius affirmat, se esse dominum. Verum, ut dixi, hic non iam negantis probatio est, sed eius, qui prius affirmat & probat, quæ affirmat. Nec obstat, quod ex ea affirmationis probatione sequitur negationis probatio. Nam id fit per consequens, ceterum principaliter nihil hic probatur, nisi affirmatio. In rebus autem spectamus id, quod principaliter fit, non quod per consequens. Item causam & originem, non id, quod ex causa ea & origine nascitur. *l. 1. ff. de auct. tut. l. qui id quod in pr. ff. de don.* Vera igitur hæc quoque huius rescripti ratio est. Quare iis rationibus stat hæc sententia: *ei qui negat non incumbere probationem.* Dubitatum est, an esset hæc regula perpetua. Et vulgo docent, eam in quibusdam iudiciis criminalibus locum non habere, in ciuilibus etiam & pecuniariis tria genera negatiuum faciunt, negatiuum facti, negatiuum iuris, negatiuum qualitatis. Negatiuum facti probare reos posse, nec debere a reo concedunt. Negatiuum iuris ab eo probandam dicunt. *arg. l. ab ea parte ff. eod.* Similiter etiã & negatiuum qualitatis, argum. quorundam locorum de quibus dicemus postea. Huius sententiæ error nobis animaduertendus est, & diligenter cauendus. Non enim tantum sententia falsa est, sed magis ex turpi errore & ignorantia nascitur: quod facilius intelligitur, cum de locis qui contrarii videntur, respondero. Sic autem statuendum est, & nunquam, neque in ciuilibus, neque in criminalibus probationem a reo negante exigi, si nihil amplius quam neget. Probatur hæc sententia in *l. 2. ff. eo. vbi* hic scriptum est, non incumbere negationem ei, qui negat. Non dicit ei, qui factum negat, sed generaliter & infinite qui negat. Quisquis igitur erit, qui negat, & quodcumque id quod negatur, probatio ei non incumbet. *arg. in l. metum aut §. 9. animaduert. ff. quod mar. causa. l. item vend. §. petitum. vers. a quo ff. de petit. hered. probatur in l. frustra. supr. h. tit. vbi* scriptum est, non esse verendum ei, qui lite pulsatur, ne ab eo probatio exigatur. Eset verendum, si aliquando a reo probatio exigetur. Cum dicitur, ab eo, qui lite pulsatur, intelligendum est, quatenus pulsatur, id est, quatenus negat id, quod intenditur, ut auctoritate certa constat hæc sententia, ita euidentem æquitatem habet, omnium causarum communem. Nam non debet factum actoris onerare reum, qui ipse nihil faciat, ut supra ostendimus. Est etiam absurdus actorem petere a reo, ut ipse

aduersus se arma administret actori. *lege ultima in fine supra de edend.* Hæc æquitas ad omnes causas pertinet: & præcipue locum habet in causis criminalibus. Proinde in omnibus hæc sententia retinenda est. *l. illud ff. ad l. Aquil. l. ult. supra de constitut. pac.* De contrariis locis, qui citantur videamus. Et in ciuilib. causis tres genere opponuntur. *infra l. ne codicill. quid infra de codicillo.* vbi dicitur, heredem, qui prolatis a fideicommissario codicillis, negat defunctum fuisse compotem mentis, dicitur eum probare debere. Recte hic respondent vulgo, hanc orationem, *Nego defunctum fuisse compotem mentis*, verbis negatiuam esse, re ipsa affirmatiuam. Valet enim idem ac si heres diceret, *ai defunctum fuisse furiosum vel dementem.* Hanc affirmationem spectare debemus, propterea quod cum heres hæc dicit, vitur exceptione, manifesta aduersus codicillos, quibus tamdiu standum est, quamdiu contrarium probetur. *l. cum precib. supra hoc titulo.* Certum est, reum in exceptione affirmare, & ob id † exceptionem probare debere. *lege in exceptione ff. eodem.* Secundo loco opponitur *lex ab ea parte ff. eod.* vbi scriptum est. *Eum qui negat, emancipationem rite factam, id probare debere.* Hic se aperit error vulgaris. Dicunt illic esse negatiuam non facti, sed iuris: sed quia negatur hic ius interuenisse, addunt, eum, qui ius negat, probare negationem debere: quia omnes idonei existimantur, & omnia per ius licere, si non prohibeantur. *l. mutus §. 1. ff. de procur. l. 1. in fin. 1. respons. ff. de legat.* Hic duplex peccatum est animaduertendum: Primum, quod dicitur, non esse hic negationem facti, sed iuris: At maxime hic facti negatum est. Nam qui dicit alicui, quid non licere iure, qui etiam dicit aliquid, iure factum non esse, dicit, ideo hæc non licere, quia iure prohibeantur, *ut est in ea l. ab ea parte in pr.* At aliquæ iure prohibere facti est. Qui enim hoc dicit, nihil aliud dicit, quam ius esse factum, quo id prohibeatur, & qui id negat, negat factum, quod non potest probari, nisi instrumentis, vbi ius illud per scriptum est. Deinde quam hic negationem vocat, non est negatio, sed affirmatio. Cum enim dicitur, *nego emancipationem rite factam* hoc dicitur, *ai emancipationem esse vitiosam.* *Aio emancipationem iure prohiberi.* Veluti cum procuratori dico, nego te idoneum esse procuratorem, nihil aliud dico, quam te prohiberi iure, ne sis procurator. Et ideo qui hoc dicit, probare debet, non quia verbis negat, sed quare affirmat. Huiusq; rei euidentissimum argumentum hoc est, quod cum reus procuratori actoris id obiicit, vitur procuratoria exceptio, vt dicitur, *in l. in excep. ff. eod.* Constat autem, omnem reum exceptionem suam probare debere. Hæc igitur causa est, cur huius generis defensiones probari a reo debeant: quia exceptiones sunt, in quibus affirmat & dicit, non autem negationes. Et ne moueamur illis verbis, *nego emancipationem rite factam*, meminisse illos oportebat, quid de eiusmodi formula responderent *in lege ne codicillos*, vbi fatentur contineri affirmationem, non negationem. Tertio loco opponitur *l. cum princip. §. ergo. ff. de leg. 2.* & in eandem sententiam *l. seruus. ff. de manu. test. §. l. omnimodo*

supr. de inoff. test. In prioribus duobus dicitur legatum esse iis, quos heres iudicauerit promeruisse, aut qui promeruerint: si heres neget eos promeruisse, placet, eum id probare debere. Cum opponitur regula. *l. 2. ff. eod. §. hæc lex actor.* Respondent, hanc non esse negationem facti, sed qualitatis. Vnumquemque autem qualitate idoneum esse præsumi, donec contrarium probetur. Hic apertius vtrinque superius peccatum est, quam in priore negatiua iuris. Nam qui negat, seruos aut alios promeruisse, aperte factum negat. Dicit enim eos fecisse, propter quod se indignos reddiderint, aut si actores dicunt se promeruisse, id est, fecisse aliquid quo promererentur, si heres, id negat, apparet hic negationem esse, facti. Sed hoc amplius constat, hic negationem non esse, sed affirmationem heredis. Nam heres cum negat, seruos promeruisse, nihil aliud dicere intelligitur, quam affirmare, eos esse indignos, seu ea fecisse, propter quæ indigni sunt legato aut libertate, vt *expressum in d. l. seruos ff. de manu. test.* Et vero ob hanc solam causam heres hanc allegationem probare debet: quia in ea allegatione vitur exceptione aduersus certam intentionem actorum. Nam actores petunt legatum aut libertatem ex testamento, & nihil amplius dicunt: heres ad eos remouendos hac allegatione vitur, quod dicat, eos esse indignos. Merito igitur probare debet. Primo quia affirmat. Secundo, quia exceptione vitur. Ex quibus apparet, neque iis locis probari, esse vllam negatiuam iuris, aut negatiuam qualitatis, quæ non sit negatiua facti. Deinde nunquam in illis reo imponi necessitatem probandi, quia negat, sed quia affirmat. Ita hætenus manet rata regula non incumbere probationem ei, qui negat. Hoc loco non immerito quaeritur: Cum ea omnia, quæ verbis negationem habent, vt plurimum re contineant affirmationem, vnde colligemus & certo statuemus reum negare? In eo hæc regula tenenda est, nunquam id æstimandum esse ex verbis rei, sed ex intentione actoris. Nam si actor aliquid intendit ad fundandam intentionem suam, si reus id negat, tum vere reus negare dicitur, quibuscunque verbis vtatur, etiam si vtatur affirmatiuis, vt si actore intendente se dominum esse, possessor dicat contra, se esse dominum, vt proponitur *supra in §. 1. Institution. de act.* His verbis possessor affirmat, re negat actorem esse dominum. At cõtra, vbi actor nihil intendit, reus neget, sed aduersus intentionem actoris reus aliquid nunc primum adfert, quod dicat, ad sui defensionem, & ad exceptionem, aduersus intentionem, tum vere dicitur reus dicere & affirmare, etiã si verbis negatiuis vtatur, *ut sit in supra scriptis omnibus exemplis*, quæ pro contrariis supra obiiciebantur. Et negationem aut affirmationem ex verbis æstimandam non esse, intelligitur appositissime exemplo negatorix actionis. Negatoria actio † de usufructu competit domino, aduersus eum, qui se fructuarium dicit. Hæc verbis negatiua est, vnde & negatoria dicitur. Intendit enim dominus, ius non esse, fructuarium re sua vtendi fruendi. At inter omnes conuenit, hanc actionem re esse affirmatiuam, & ita affirmatiuam

vt do-

vt dominus eã affirmatione probare debeat. Dicit enim ædes suas ab usufructu esse liberatas: dicit sibi ius esse prohibendi, ne alius re sua vtatur. Hoc *in leg. usufructu. ff. si usufruct. petat.* Si in iudiciis ciuilibus & pecuniariis æquum est, non onerari reum qui negat, propter factum & intentionem actoris, multo æquius est, in iudiciis criminalibus idem reo seruari, ne probatio neganti iniungatur. Neque id excipere debemus, vllum crimen vel falsi, vel læsæ maiestatis, aut si quod est his simile. Nam quo maius periculum intenditur reo, eo magis illi consulendum est, vt bene scriptum est ab Vlpiano, & in eandem sententiam *l. 1. §. sed si quis ff. de Carb. edict.* Hic obiicitur *lex ultim. infra ad l. ful. de falsis*, vbi in crimine falsi cauetur, iudicem soliacusatori non indicare necessitatem probandi. Sed ex eo colligi non debet, necessitatem indicendam esse reo neganti. Nam neutri indicitur ea necessitas, vt eo rescripto cauetur. Placet enim illic, iudicem se gerere debere inter accusatorem falsi, & reum, vt medium quendam, qui vtramque partem interroget. Quod eo spectat, vt iudex dissimulando quid quaerat, facilius inuestiget veritatem, sed non eo pertinet, vt si forte actor non probat, iudex debeat reum condemnare, nisi ipse probauerit. Seruanda enim est hæc regula, accusatore non probante reum absolui. *leg. qui accus. supr. de edend.* Deinde opponitur *l. fallaciter ult. in fin. inf. de abolit.* vbi hæc verba sunt: *iudex non minus accusatorem ad probanda quæ dicit, quæ reum ad purganda quæ negat, urgere debet.* Respondetur: Aliud est vrgeri reum ad purgandum quod negat, aliud vrgeri ad probandum quod negat. Probare est idoneis modis ostendere quod dicitur. Purgare † est excusare, & reddere rationes, cur aut quo animo illud aut illud feceris, vt probatur dilucide *in lege 5. in principio ff. de publ. iud.* (Is qui reus † factus est, purgare debet innocentiam) Hæc purgatio eo spectat, vt existimare possit iudex, quid veri sit aut falsi, vt postea statuatur, quid sibi probatum existimet, non autem vt reum, qui negationem non probauit, condemnet. Hæc autem indagatio purgationis in illis criminibus de quibus illic agitur, ideo requiritur, quia propter grauitatem criminum iubetur maior indagatio criminum fieri. *vt in lege penultima infra ad lege Iuliam de solutionibus, & lege vbi, ibidem.* Rata est igitur hæc sententia: *Nullis in iudiciis neque ciuilibus, neque criminalibus reo neganti incumbere probationem.* Vis & potestas huius regulæ hæc est, vt intelligamus, sic actori dicenti probationem incumbere, vt eo non probante reus absolui debeat, quamuis nihil ipse præstiterit, *ut est in dicta lege qui accus. supra de edendo.* Hoc loco quaeritur est. *Quid si reus, qui negat, idem aliquid affirmet, vltro in se suscipiat probationem eius, quod affirmat aut negat.* Veluti possessor qui conuenitur rei vindicatione negat actorem dominum esse, & vult probare, quia dicit se esse dominum: *An possessor id postulans audiendus est?* Respondetur *in l. circa in fine. ff. eod.* Ei reo qui id postulet mo-

rem gerendum esse, id est, ex vsu loquendi Latinorum, non consuetudinem iudiciorum ei seruandam esse, vt imperite Accursius interpretatur: sed ei parendum esse, eum audiendum esse, & admittendum ad eius rei probationem. Hic respondetur *in d. l. circa*, de eo, qui erat in possessione libertatis, & dicebat se esse ingenuum, aduersus eum, qui præiudiciali actione instituta dicebat, hunc esse seruum suum: possessor ingenuitatis negabat se esse seruum, & amplius dicebat se esse ingenuum, & postulabat, sibi potestatem fieri id probandi, placet morem ei gerendum esse. Hoc si in hoc iudicio admittitur, multo magis in rei vindicatione, vbi de dominio agitur, & similibus admittendum est. Nam vbi quis sententia iudicis ingenuus pronuntiatus est, hæc sententia prodest ingenuo aduersus omnes, id est, aduersus omnes ingenuus postea habebitur, vt in aliis actionibus præiudicialibus sit, veluti, cum quis in præiudiciali actione pronuntiatus est esse filius L. Titii, agente & negante Titio. Hæc sententia filium facit, etiam aduersus fratres & reliquos consanguineos, qui in iudicio non fuerint. *leg. 1. in fin. l. 2. §. 3. in princip. ff. de agnoscend. liberis.* At cum in rei vindicatione possessor pronuntiatus est esse dominus, hæc sententia non nocet, nisi ei, cum quo actum est, secundum regulam rerum iudicatarum. *leg. sape ff. de re iudicata.* Multo igitur citius hæc probatio possessori tribuenda est. Quæres, cum possessor sine alia probatione absolui debeat, actore non probante, quid necesse est eum in se suscipere onus probandi, se ingenuum aut dominum esse? Respondetur: Vtilitas hæc est: Quia vbi se probauit dominum aut ingenuum, talis pronuntiatur sententia iudicis: at vbi nihil probauerit, nihil de eo pronuntiatur, sed solum de actore, hunc videlicet dominum non esse: & ideo prior sententia semper actori nocebit, posterior non semper. Nam si possessor exciderit possessione, eaque possessio ad eum, qui prius actor erat, peruenerit, non poterit prior possessor eam vindicare, quia dominus pronuntiatus non est, quod facere potuisset, si dominus esset pronuntiatus. *l. sed si posses. in possessione de iure iurando.* Quid si reus suscepta in se probatione dominum probare non potuerit, an condemnari debet? Respondetur: Minime. Nam initio duo sibi sumit, possessionem & dominium, si dominium obtinere non potest, quia non probauit, nihilominus alterum relinquitur, quod illi tribuendum est, nempe possessio, quam eius fuisse constitit, etiam confessione actoris. Nec debet ei nocere, quod domini probationem in se suscepit: quasi id recipiendo possessioni renuntiauerit: nemo enim rem suam esse dicens, possessioni renuntiare intelligitur, quoniam nihil commune habet † pro- 1 6 prietas cum possessione, *lege naturaliter §. primo, de adquirenda possessione.* Quid si actor & reus ambo, de suo dominio docere velint, vter prior probans audiendus est? Respondetur.

Par hæc in re vtriusque; litigatoris causa est. Proinde vtraque; eodem tempore probare iubendi sunt, & ad eam rem vtriusque delatio danda, etsi hac in re alter alteri præferendus esset, [diceremus prius audiendum esse reum, vt fauorabiliorem. l. soror. ff. de regul. iur.]

Ad Leg. Penult. Iubemus.

Iubemus omnes, qui scripturas suspectas comminiscuntur, cum quid in iudicio promiserint, nisi ipsi adstruxerint veritatem, vt nefaria scriptura reos, & quasi falsarios esse detinendos.

SUMMARI.

- 1 Actore non probante reus absoluitur.
- 2 In actorem non probantem, an etiam aliqua pena constituta sit?
- 3 Scriptura quando incipiat esse suspecta?
- 4 Scriptura suspecta quando penam inferat proferenti.
- 5 Instrumenti falsi usus, non possessio falsarium facit.
- 6 Falsi non tenetur, nisi qui falsum admittit.
- 7 Accusator in omni crimine puniendo iure communi requiritur.
- 8 Iudici cuius iurisdictio tribuitur aduersus eum litigantem, qui apud eum in iudicio delinquit.

Actore non probante nihil amplius constituitur in iudiciis ꝓ pecuniariis & ciuilibus, quã vt reus absoluitur. l. qui accus. sup. de edend. Sed ꝓ interdum etiam alia pena aduersus actorem non probantem constituitur, quod fit in h. l. Quod vt plenius intelligatur: tria hic capita obseruanda sunt. I. Aduersus quos pena constituitur? II. Que pena. III. A quo iudice infligatur. Constituitur hæc pena aduersus eos, qui scripturas suspectas comminiscuntur, & eas in iudicio promunt seu proferunt. Lex non exigit scripturas aperte falsas, sed solum suspectas. Suspecta scriptura ꝓ esse incipit, cum dicitur ab aliquo scripta esse, & is negat: & multo magis, si is dicat, se non nosse literas. Item, si in ea scriptura sint, scripti aliqui testes, & hi nusquam appareant. Item, si dicatur a notario scripta, & is negat. Item, si quid abrafum sit, & arte mutatum, vel in persona debitoris, vel in tempore instrumenti scripti, vel in quantitate debita, quibus in rebus summa instrumenti fere continetur. Non quisquis ꝓ scripturam ita suspectam habet, punitur hac lege, sed duo exiguntur, vt eam scripturam comminiscatur sit, & præterea eã in iudicio proferat. Exigit vt comminiscatur, id est, vt excogitet, confingat, fabricetur. Ergo lex dolum exigit, idque eo spectat, vt is, qui instrumento suspecto in iudicio usus est, non teneatur hac lege, si nihil dolo in ea re fecerit, id est, si docuerit, se errore vsum esse, puta quia heres erat, quia tutor erat, & instrumentum inter bona defuncti reperit, aut deceptus est similitudine literarum. Exigit præterea, vt qui commentus est scripturam, eam in iudicio protulerit, quod eo pertinet, vt intelligamus, non pertinere ad hanc legem eos, qui instrumenta quamuis falsa apud se habent, si in iudicio his non vtantur. Vfus falsi ꝓ instrumenti, non possessio, falsarium facit. l. 2. infr. de fide instrum. Denique qui instrumen-

to non vitur, dolo nihil facit. Non tenetur ꝓ autem falsi, nisi qui dolo falsum admittit. l. 2. l. imp. ff. ad l. Cornel. de fals. Ex his apparet, hanc constitutionem non pertinere ad eos, qui accusant instrumentum, sed ad eos, qui accusantur. Non ad eos, aduersus quos instrumentum profertur, sed ad eos qui proferunt. Aduersus hos hæc pena est, vt cogantur adstruere scripturæ veritatem, aut tanquam falsarii detineantur, aut puniantur, si id non probauerint. Opponitur l. ult. seq. vbi cauetur, reum manifestis probationibus conuinci oportere, priusquam condemnetur. Respondetur: Qui suspectam scripturam profert, in hac probatione reus non est, sed actor, & ideo non exigitur aduersus eum probatio aduersarii: deinde hic, quem supra diximus, coercetur, non quia falsum fecerit, si tanquam falsarius punitur, sed quia calumniose scripturam suspectam protulit. Itaque temeritas coercetur magis, quam falsitas. Nec fit proferenti iniuria, qui priusquam scriptura suspecta vteretur, potuit apud se deliberare, quomodo eam probaret. Et si putaret, probare se nõ posse, potuit ea non vti. De iudice, a quo hæc pena infligatur, nihil expressum est, sed intelligi oportet eum iudicem, apud quem scriptura suspecta prolata est, etiam si in eum, qui scripturam profert, iurisditionem non habuerit, quod probatur in l. multum infr. de testib. Quo loco tria singularia notanda sunt, h. l. constituta. I. Actore non probante, non solum hanc penam esse, vt reus absoluitur, sed etiam hanc, vt tanquam falsarius puniatur, si de scriptura suspecta probanda agatur. Alterum singulare est, quod reus hic coercetur, sine ꝓ vllò accusatore, qui tamen iure communi in omni crimine puniendo requiritur. l. 2. §. si publ. ff. de adul. Hoc autem ideo proponitur, in hac, & aliis similibus plerisque causis, quoties in iudicio de alia re suscepto crimen incidit, vt iudici in eo iudicio manifestum sit. Exempla hic & in l. mult. infr. de testib. & in d. l. 2. §. si publ. ff. de adulter. Tertium singulare est, quod quamuis iudici tribuitur ꝓ iurisdictio aduersus eum litigantem, qui apud iudicem in iudicio delinquit. d. l. nullum infr. testib. Sed notandum est, hic solum iudici iurisditionem tribui in personam, non autem in modum penæ. Nam iudex, si ad certam vsque penam condemnare tantum potuit, & crimen falsi maiorem penam desideret, iudex maiorem penam non statuet, ne excedat formam, id est, modum iurisditionis suæ, sed rescribet Principi æstimaturo, q̄ reus coercendus sit. Hæc in l. antequam ff. ad l. Cornel. de fals.

Ad Leg. Vlt. Sciant.

Sciant cuncti accusatores eam se rem deferre in publicam notionem debere, quæ munita sit idoneis testibus, vel instructa apertissimis documentis, vel iudiciis ad probationem indubitatis & luce clarioribus expedita.

SUMMARI.

- 1 Onus probandi cui in iudiciis criminalibus incumbat.
- 2 Probatio qualis in criminalibus esse debeat.
- 3 Probatio accusatoris qualis esse debeat?

- 3 Maleficia puniri publice interest.
- 4 Probatio accusatoris qualis esse debeat?
- 5 Accusatoris potestas in probando, quæ?

TRIA hic constituuntur circa probationem in iudiciis criminalibus. I. In iis iudiciis cuius sit onus probandi? II. Qualis debeat esse probatio accusatoris. III. Quæ sit potestas eius in probando? Onus probandi ꝓ idem hic constituitur, quod est in iudiciis ciuilibus, vt scilicet quemadmodum actori necessitas probandi imponitur, sic in criminalibus intelligatur imperatũ esse actori, vt probet crimen quod intendit. Hoc eo pertinet, vt intelligamus, accusatore non probante, itidem reum absolui debere, vt in iudiciis ceteris. Item vt intelligatur, non continuo reum esse, qui accusatus est, vt est in l. accusat. infra. de accusat. Quod ꝓ ad probationem accusatoris attinet, exigitur h. l. vt sit certa & indubitata, non autem vt omni sit luce clarior, vt male vulgo hanc legem accipiunt. Nam quod de probationibus luce clarioribus hic dicitur, nominatim dicitur de iudiciis & signis, quæ talia esse debent. Ceterum hoc idem de testibus & instrumentis exigi non debet. Nam testes quantumlibet idonei, tamen homines sunt, & tamen verum dicant: hoc tamen quod dicunt, non potest esse luce clarior: quoniam mentiri possunt, possunt etiam errare, falsum dicere: sed in summa nihil amplius hac lege exigitur, quam vt probationes omnes, quæ afferuntur, sint indubitatae, pro qualitate probationis. Hic notandum est, non minus in iudiciis pecuniariis probationes certas & indubitatas esse debere. Nam in accusatione, hac lege exigitur idonei testes: At iidem exiguntur in omnibus causis. l. tertia in principio. l. testes. l. nullus. ff. de testibus. Instrumenta in eadem vi sunt. l. in exercend. infra. de fide instrument. Cur ergo hoc de ꝓ accusationibus hic cauetur. Respondetur. Vt intelligeremus idẽ in criminum probatione exigi ab accusatore, quod ab actore in iudiciis pecuniariis, idque remouendæ dubitationis causa, quæ hic incidebat. Nam ꝓ publice interest, maleficia puniri, l. vulneratus ff. ad l. Aquil. l. locatio. §. quod illicite. ff. de public. Ideo videri poterat utilitas publica postulare, vt quæcunque probatio adferretur aduersus reum, delictum puniretur, sed placuit non ita esse. Nam publice interest delicta coerceri, sed prius nota & convicta. Nam, vt supra dixi, ad legem actor. eo magis consulendum est, quo grauius periculum intenditur. Et hoc referri debet, ad id, quod scriptum est in leg. absentem. ff. de pen. neminem vnquam ex suspicionibus damnari oportere. Quod ad potestatem ꝓ probandi attinet, tribuitur hoc illi, vt & testibus probare possit, dum idoneis, hoc est, & documentis & instrumentis, dum indubitatis, & iudiciis seu signis, dum hæc sint luce clariora. Quib. verbis intelligit accusatori in facultate probandi idem tribui, quod actori in causis ciuilibus. Quomodo probentur delicta idoneis testibus notum est. Instrumentis probatur delictum falsi, cum quis accusat scripturam aliquã tanquam falsam, quæ contineat, aliquid certo die & loco factum esse, & probat falsum esse, ex instrumentis publicis, quæ eodem die cum eadem persona alio loco remotissimo pacta sint. Exemplum in l. opt. in fin. infr. de contr. emt. Iudicia luce cla-

riora sunt, q̄ Aristoteles τραπεζα appellat. Ea sunt luce clariora, quæ sunt necessaria, veluti: Eam virginem non esse, quæ lac in mammis habeat. Eum viuere qui spiret, Eum natum esse, qui probetur esse mortuus, & quæ sunt generis eiusdem.

AD TITVLVM XX. DE TESTIBVS.

Ad Rubricam.

SUMMARI.

- 1 Probationum genera duo.
- 2 Probatio interna quæ?
- 3 Probatio externa quæ?
- 4 Testimonium quid?
- 5 Argumentum quid?
- 6 Ratio quid?
- 7 Argumenti appellatio generalis & specialis est.
- 8 Argumentum generaliter quod?
- 9 Argumentum specialiter quod?
- 10 Testimonium quid?
- 11 Testimonii species quæ?
- 12 Testes quid?
- 13 Instrumenta quid?
- 14 Probationis legitima quot sint species?
- 15 Iudicium quid?
- 16 De argumentis cur nusquam in iure civili tractentur?
- 17 Argumentum in quibus versetur?
- 18 De testibus & instrumentis in iure cur agatur?
- 19 Testium loci præcipui.
- 20 Instrumentorum loci præcipui.
- 21 Probationum legitimarum plures ne sint species aut tres?
- 22 Confessio aduersarii quæ? Et quatenus ei standum.
- 23 Interrogatus quis dicatur?
- 24 Confessus in iure pro iudicato habetur.
- 25 Iusurandum, quam vim probationis habeat.
- 26 Confessio & iusurandum, cur in enumeratione specierum probationis prætermittantur?
- 27 Probatio, confessio, & iusurandum, quid differant?
- 28 Tormenta, quæstiones de fama, de præiudiciis, an inter species probationum sint referenda?
- 29 Tormenta, nihil confirmant nec probant?
- 30 Fama per se fidem non facit.
- 31 Fama quid?
- 32 Testium numerus & dignitas, nunquam fidem faciunt.
- 33 Præiudicia quid?
- 34 Præiudicia cur inter legitimas probationes numerari non possint?

HOC constituto, quis ex litigatoribus rem controuersam iudici probare debeat, de quibus superiore titulo dictum est, restat, vt videamus, quib. modis probet, quod illum probare oportet. Quæstio in eo est, quæ sint species legitimæ probationis? Tot enim modis res quæque probatur iure, quot sunt legitimarum probationum species, qui locus

exponitur sequentibus titulis duobus. Attingitur autem præcipue in lege prima. hoc titulo. Probationum ¶ genera summa sunt duo. Est enim quædam probatio interna, seu, quæ ex re nascitur, quædam externa, quæ extra rem assumitur aliunde.

2 Interna ¶ probatio vno verbo dicitur *argumentum*. Externa ¶ docendi causa *testimonium* licet appellare. Sic Cicero hoc verbo complectitur omnes probationes extrinsecus assumtas, in Topicis, iis verbis: *Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expertis, in testimonio posita est. Testimonium ¶ autem dicimus omne, quod ex aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem*. Hæc diuisio indicatur in lege prima. hoc titulo, cum ex probationibus, quædam vocantur argumenta, aliæ, quæ argumenta non sunt, quæ nunc testimonia vocamus. Argumentum, ¶ auctore Quintiliano libro quinto Institutionum. cap. 10. sic definitur, *ratio, quæ rei dubiæ præstat fidem*. Cicero eadem sententia definit, *Probabile inuentum ad faciendam fidem*. Inuenti nomine significans eam rationem, quam diximus. Nam ratio inuenitur arte, testimonium non item. Est autem ¶ ratio res omnis & veluti causa, quæ posita id sequitur, quod colligi volumus, propter earum rerum inter se coniunctionem & affectionem. Exempli gratia: Definitio est argumentum definiti, quia definitio est ratio seu res, quæ posita sequitur definitum. Partes sunt argumentum totius, quia sunt ratio & res, quæ posita statuitur totum, propter naturalem istarum rerum inter se coniunctionem. Eademque ratio est ceterorum locorum inuentionis, ex quibus ducuntur argumenta, de quibus Dialectici præcipiunt. Interdum tamen argumentum aliter accipitur. Nam in usu iuris, & bonorum auctorum, argumenti ¶ appellatio & generalis est, & specialis. Generaliter probationes ¶ omnes dicuntur argumenta. Itaque etiam huic verbo, testes & instrumenta subiiciuntur, *ut in leg. tertia. §. eiusdem. ff. de testibus. & leg. generaliter. infra. de non numerata pecunia. leg. sicut. 5. infra. de fid. instrument.* Similiter & Cicero in partitionibus in illis verbis, *quibus rebus fides fit argumentis aut in re ipsa insitis aut assumtis*. vbi assumta vocat testes & instrumenta, quæ extrinsecus assumuntur ad rem probandam. Specialiter ¶ autem ¶ & proprie testimonium dicitur species probationis ea, quam supra definiuimus, quod verbum huius speciei proprium factum est propter excellentiam nominis. Nam proprie & vere solum probantur res ratione, non autem testimonio. Quia res ratione & argumēto arguuntur necessario, seu necessitate naturæ, quæ fallere non potest. Nam positæ partibus necessario sequitur totum: posita definitione necessario sequitur definitum: At testimonio testis, aut testimonio instrumenti, non arguitur res necessario. Non enim si quis dicit, rem ita se habere, idcirco ita res se habet. Potest enim testis mentiri aut errore falsum dicere, & ideo bene Cicero dixit, *argumenta esse rerum, testimonia voluntatum*: quæ voluntates mutari possunt, & falli, atque alios fallere. Testimonium ¶ docendi causa nunc dicimus omnem affirmationem aut personæ aut scripti alicuius de facto aliquo, cum id dicitur ita esse, aut non esse, & testimonio creditur, quia dicit sine vlla ratione, seu argumentatione.

Huius generis species proprie sunt duæ ¶ testes & instrumenta, vt hæc species nominantur in lege prima hoc titulo. Testes ¶ sunt personæ, quæ interrogatæ dicant aliquid factum esse, aut non esse. Instrumenta sunt ¶ scripturæ, quibus scriptum est, quid ita gestum esse, aut non esse, de quibus sequenti titulo plura dicentur. In hac diuisione duo quærenda sunt. *Primo an iure civili tot ¶ sint species probationum iure cognitarum, quibus in iudiciis vti liceat, & cum vbi fuerimus, reus aut aduersarius pro conuictio haberi debeat?* Et certum est, *has species iure iure esse cognitatas, & legitimas*. Hæc tres nominantur in hac lege prima, hoc titulo. item in l. vbi 22. infra. ad legem Corneliam. de falsis. Et significantur in leg. vltim. supr. proximo titulo. de probationibus. Nam illic nominantur testes, deinde documenta, quo verbo significantur *instrumenta*. Tertio loco *indicia* manifesta. Quo verbo sub vna specie argumenta significantur. Nam ¶ indicium indubitatum, est signum, quo posito, colligimus id, quod antecedit natura vel necessario, vt id intelligatur autecedens & consequens, causa & effectus.

Si hoc ita est, vt argumenta etiam haberi debeant inter legitimas ¶ probationes, cur de argumentis nusquam agitur in iure civili? Nam titulos legimus de testibus & instrumentis: de argumentis nullus est. Cur igitur id ita sit, si etiam argumentum est legitima probatio, non minus, quam testes aut instrumenta? Respondetur. Quia argumentum est positum ¶ in naturali coniunctione & affectione, quæ est inter rem probandam & eam quæ probatur, quæ coniunctio & affectio natura efficitur, non iure, & ita natura, vt ius in ea coniunctione neque addere, neque mutare quidquam possit. Cur ergo potius præcipitur iure de testibus & instrumentis, cum testes, id est, homines, qui testificantur natura existant, instrumenta hominum voluntate, neutrum iure? Respondetur. Eo sit, quia de ¶ testibus & instrumentis quædam quærantur, quæ non nisi iure regi & constitui possunt.

Nam testes ¶ non omnes fidem faciunt, sed idonei. Itaque quæritur, qui sint idonei? Item, testes fidem faciunt, sed interrogati. Quæritur a quo, & quomodo interrogari debeant? Item fidem faciunt, cum venerint, vt testimonium dicerent. Quid si venire nolint, an cogi possunt, & quomodo possunt? De iis igitur ius constituitur, suntque illi loci præcipui, de quibus tractatio de testibus continetur, similiter & instrumenta ¶ fidem faciunt, verum non omnia, sed ea, quæ rite confecta sunt, quæque suspecta non sunt. Quæritur igitur, quomodo fiant, & quæ suspecta non sint, de quo non nisi iure constitui potest? Sunt igitur hæc tres species legitima, vt dixi, nec minus argumenta, quam testes & instrumenta. Sequens quæstio est, *An hæc ¶ sola sint probationes legitime?* Et plures species non nominantur in lege prima, hoc titulo. in dicta lege vltima. supr. proximo titulo. in dicta lege vbi. infra ad legem Iuliam de falsis. Sed & cum de probationibus ex professo agitur, non alii tituli sunt de speciebus probationum, quæ de testibus & de fide instrumentorum: quæ omnia ostendere videntur, non plures esse probationum legitimarum species. Et ita est, si proprias & veras probationes quærimus,

quærimus. Sed quædam cum veræ probationes non sint, tamen probationis & testimonii vim habent. Hæc sunt duæ, confessio in iure facta, & iusiurandum deferenti aduersario præstitum. De confessione ¶ aduersarii, qui aliquid confessus est, ita scribitur in l. de etate. §. primo. ff. de probat. Fides enim ei aduersus se haberi debet. Simpliciter hoc dictum est de omni confitente. Sed obseruandum est, illic quæstionem esse de eo, qui interrogatus confessus est. Interrogatum accipere ¶ debemus ex edicto eius loci, cum, qui in iure interrogatus est. l. 1. §. 1. ff. eo. t. de interrogat. Vnde de confessis dicitur, *confessos ¶ in iure pro iudicatis haberi. l. unica. infra. de confessis*. In iure adiicitur, vt intelligamus confessionem aduersarii extra iudicium editam, eum non tenere, nec qui extra iudicium confessus est, eum pro conuictio, aut condemnato haberi. Iusiurandum deferente ¶ aduersario præstitum aduersus eum, qui detulit, probationis vim habet. l. 5. §. dato. ff. de iuriurand. Vnde & in l. 3. infr. de fideicommissis. Is, qui iurauit dicitur testis, & iusiurandum nominatur a Iustiniano probatio. Cur ergo ¶ hæc species in locis supra scriptis prætermittæ sunt? Cur in argumento de probationibus nulla mentio fit aut iusiurandi, aut confessionis in iure factæ? Quia hæc species duæ posteriores probationis vim habent, vere probationes non sunt, iis argumentis: quia reus, qui confitetur, exempli gratia, se debere, non id confitetur testificandi causa, aut quidquam probandi, sed aut bonæ fidei agnoscendæ gratia, aut vitandæ iudicii molestiæ causa, & eius pœnæ, quæ constituta est aduersus temere litigantes. Similiter & cū quis iurat, se non debere, iurat, vt a lite discedatur. Principalis igitur finis non est probatio, sed per consequens fit, vt illa pro probationibus habeantur, quia neque confessionem in iure redditam, neque delationem iusiurandi reuocare licet. Præterea omnis probatio ¶ vera est aduersus inuitum, cum probamus rem, quæ dicimus, siue aduersarius probet, siue improbet, siue velit, siue non, quod sit argumentis, & testibus & instrumentis. At confessio & delatio iusiurandi non est, nisi aduersus volentes. Recte igitur dicimus, has species posteriores probationis vim habere, probationes non esse, & tamen propter vim earum inter probationes recte numerabimus. Quæritum est, *an sint plures legitime probationes?* vbi de iis tribus quæsitum est ¶ de tormentis seu quæstionibus, de fama, de præiudiciis. Nam & hæc probationis speciem videntur habere, & a Quintiliano numerantur inter probationes, *inc. de proba. libr. 5.* De iis breuiter sic habendum est: Quæstiones & tormenta adhibentur ad exprimendam confessionem, ipsa ¶ tormenta & quæstiones nihil probant, quia nihil affirmant. Sola est confessio tormentis expressa, quæ affirmat aut negat. Hæc pro probatione habetur, similiter vt voluntaria confessio in iure reddita. Sed ideo cum de hac probatione agitur, non nominatur confessio, sed nominantur tormenta & quæstiones, quia in iure non tam quæritur, an hæc confessio fidem faciat, quæ an & quando adhibenda sint tormenta, aut quæstiones ad confessionem eruendam, vnde titulus de hac specie, de quæstionibus inscriptus tam in Pandectis quam C. Quod ad famam attinet, fama

per ¶ se fidem non facit. Nam iure civili omne testimonium reicitur, quod est de auditu, id est, quod quis non dicit, se vidisse aut sensisse, sed audiuisse ab aliis, qui dicerent, quia hoc omne testimonium incertum. *leg. testimonium. 14. infra hoc titulo.* Et præcipue testimonium de auditu improbandum est, vbi quis se audisse dicit, & nullum certum auctorem nominat, a quo audierit. At horum vtrumque conuenit in fama & rumore. Nam ¶ fama est de eo, quod quis ita vulgo dici & iactari prædicat. Propterea fama ita definitur ab eruditissimis, *sermo vulgo sparsus incerto auctore*. Duabus igitur iis de causis fama fidem non facit. Obstat *lex tertia. §. eiusdem. ff. de testibus*, vbi hæc verba sunt, *alias numerus testium, alias testium dignitas & auctoritas, alias veluti consentiens fama confirmat rei, de qua quæritur, fidem*. Respondetur. Verba hæc expensa sola sufficiunt ad probandum, famam per se fidem non facere. Non enim dicitur, famam fidem facere rei, de qua quæritur, sed confirmare fidem. Non confirmatur fides, nisi quæ præcessit. Probationem igitur prius legitimam præcedere oportet, tum si accesserit fama, ea confirmabit præcedentem probationem. Et omnino est hic sensus illius loci, *si qua probatio legitima præcedit, sed obscurior & incertior, ita vt index adhuc de fide probationis dubitet, tum si consentiens fama accesserit, poterit iudicem dubitantem confirmare in fide eorum, quæ probata sunt*. Hunc esse sensum liquet ex eo, quod de numero testium & de testium dignitate atque auctoritate illic dicitur. Nam hæc tria eo loco inter se comparantur, numerus testium, dignitas testium, & consentiens fama. Omnibus, vnum & idem tribuitur, vt confirmet fidem rei controuersæ. At nunquam ¶ numerus testium solus facit fidem, si testes non sint per se idonei, nunquam etiam dignitas testis fidem facit. Nam solus testis quantacunque auctoritate sit præditus fidem non facit. Et si plures adhibentur, qui nullis iustis de causis reiciuntur, nihilominus fidem faciunt, etiam si nulla dignitate & auctoritate sint præditi. Quid igitur significatur, cum dicitur hæc confirmare rei, de qua quæritur, fidem: nempe illud, quod iam dixi, *si probatio & fides præcesserit, sed adhuc index sit paulo incertior, eum confirmari posse in fide rerum probatarum, vbi maiorem numerum testium viderit, vbi perspexerit in testibus dignitatem & auctoritatem*. Ergo idem de fama intelligendum est, postquam hæc eo loco in eadem causa habentur. Præiudicia ¶ sunt res ante ab aliis iudiciis iudicatæ. Hæc inter legitimas probationes numerari ¶ non oportet: propter eas constitutiones, quæ iubent nos non exemplis, sed LL. iudicare, quæcunque tandem, & quantacunque auctoritate prædita sint, illæ præfecturæ, a quibus illæ sententiæ natae sunt. *l. nemo. 13. infra. de sentent. & interloc.* Itaque si res prius secundum leges iudicata est, & id præiudicium sequimur, leges sequimur, non præiudicium. Sin res contra ius iudicata est, eas sententias sequi vetamur, id est, vetamur pro probationibus iustis habere.

Ad L. I. Contra.

Contra scriptam testimonium, non scriptum testimonium non fertur.

S V M M A R I A.

- 1 *Ingenuus quis?*
- 2 *Patronus quis?*
- 3 *Quaestio huius legis.*
- 4 *Actori onus probandi incumbit.*
- 5 *Reus probare non tenetur.*
- 6 *Defendere causam quis dicitur?*
- 7 *Ingenuitatis probandi necessitas, cui incumbat, actori ne an reo? Per totum.*
- 8 *Testes idonei legitime probant, etiam in causis criminalibus.*
- 9 *Ingenuitas probari potest instrumento.*
- 10 *Testes & instrumenta eandem vim obtinent in exercendis litibus.*
- 11 *Controversia status & ingenuitatis, iisdem regulis geritur, quibus ceterarum rerum controversia.*
- 12 *Testes soli qui dicantur?*
- 13 *Ingenuitatis legitima probationes.*
- 14 *Instrumenta ad ingenuitatem probanda, qua sint?*
- 15 *Professione parentum, quando locus sit in ingenuitate probanda?*
- 16 *Ingenuitas quando testamento & actis iudicialibus probetur?*
- 17 *Ingenuitas argumentis probatur.*
- 18 *Ingenui qui dicantur?*
- 19 *Ingenuum facit etiam sententia.*

CARPUS quidam se ingenuum esse dicebat, id est, ingenua libera matre natum, nec seruiuisse postea, & manumissum esse, & omnino se esse libertinum. Nam hæc est definitio est ingenui, qui ita liber natus est, ut non sit postea manumissus, nec ullum patronum habeat, ut patet ex titulo de ingen. in princip. & titulo de libertin. in princip. Contra erat aliquis, qui negabat Carpum esse ingenuum, id est, dicebat, se Carpum habuisse seruum, cumque manumississe, ideo se eius patronum esse, & illum libertum. Nam si patronus dicitur, qui ex seruitute manumissit. l. adoptiuum. 8. §. patroni. ff. de in ius voc. In hac controversia agitur inter istos præiudicio, seu præiudiciali actione, in qua queritur, si Carpus sit ingenuus, an libertinus, & libertus aduersarii? §. præiudic. Institution. de action. In hoc iudicio Carpus actoris partes sustinet, si prius in possessione libertinitatis fuit. Contra, rei comodo fruatur, si fuit in possessione ingenuitatis, sine dolo malo, ut pluribus exposuimus ad legem matrem. supra. de probat. Carpus in hoc iudicio siue, quod necesse haberet probare ingenuitatem, siue, quod vellet vitro in se eam probationem suscipere, & non haberet testes, quibus ingenuitatem probaret, consulit Imperatorem, an possit aliis modis (ingenuitatem) probare, ut vincat se ingenuum? Hæc quaestio Carpo conuenit siue agat in hoc iudicio, siue conueniatur. Nam si agit, ei incumbit probatio: si reus est, & postulet, se admitti ad probandum se ingenuum esse, audiendus est. l. circa. in fin. ff. de probat. Quare utroque casu recte querit, quid se facere oportet in hac probatione. Sententia vera rescripti hæc est. Non debere Carpum laborare in probatione, etiam si testibus deficiatur. Iubetur igitur defendere causam instrumentis & argumen-

tis, testes desiderare cum non debere, quoniam testibus res probantur, sed non a solis. Et verba hæc sunt: *Soli etenim testes ad ingenuitatis probationem non sufficiunt.* Dux partes huius rescripti dubitationem habent. In primis illa, qua rescriptum iubet Carpum, cui sit ingenuitatis controversia, defendere causam instrumentis, aut argumentis. Hæc verba consistere posse non videtur, nec villo modo Carpo conuenire, siue is actor, siue reus sit. Nam si actor est, recte quidem iubetur probare rem, de qua queritur, quoniam actori probatio incumbit. leg. actor. supra. de probat. leg. secunda. ff. eodem. Sed verba actori non conueniunt. Nam actor controversiam facit, non patitur: & præterea actor non dicitur se defendere. Hoc verbum proprium est eorum, qui oppugnantur & pulsantur. Reus autem pulsatur, non actor, & ideo defendendi verbum proprium est solum rei. Verumque probatur his verbis in leg. permittendum. 8. ff. si pars hered. petat. Rursus si Carpus reus sit, verba quidem rescripti ei conueniunt, nam reo recte dicitur fieri controversia. Idem recte dicitur se defendere, ut diximus, sed non recte iubetur causam defendere, hoc enim verbum est necessitatis. Reo autem necessitas probationis non incumbit. l. frustra. 8. §. dict. leg. actor. 23. supra. de probationibus. Ob has difficultates existerunt variae illæ interpretationes, quæ sunt apud Accursium in leg. prima. Dicendum est, & verba rescripti & sententiam Carpo recte conuenire, siue is actor sit, siue reus, & ita utroque modo rescriptum optime consistit. Nam si actor est, recte iubetur probare, cum probandi onus sit actoris. Verba rescripti actori conueniunt. Nam actor non tantum dicitur controversiam facere, sed etiam pati.

Facit controversiam eius rei, quam aduersario auferre vult, idem vicissim patitur controversiam rei a se petita, dum aduersarius de ea litigare paratus est, & non prius dimittere, quam iudicio tutus sit. Idque declaratur in l. non solum. §. si status. ff. de procuratoribus. Quod ad verbum defendendi attingit, fatendum est, non recte dici, actorem se defendere, cum pulsatur, sed recte dicitur defendere causam suam, ut hic scriptum est. Nam si defendit causam, qui eam tuetur & vindicat a casu, qui imminet litiganti actori, non probanti.

Conuenit item rescriptum Carpo reo, de verbis non dubitatur. Sed conuenit etiam hæc sententia. Obseruandum est enim, non simpliciter eum iuberi defendere causam, quasi de eo quæreretur an reus deberet defendere, sed iuberi defendere instrumentis aut argumentis, nec de testibus laborare debere, quod responderetur ex hypothesi & consultatione, cum Carpus quæreret, an recte probaret causam aliis modis ingenuitatis, quam testibus. Et respondet Alexander. Defende causam aliis modis, & vinces, quia aliis modis uti potest. Quæ sententia magis intelligitur ex explicatione posterioris partis. Sed & interdum necessitas probandi ingenuitatem incumbit reo, puta si aduersarius probauerit, se Carpum, ut seruum manumississe. Nam hic nisi Carpus exceptione utatur, & dicat seruitutem non fuisse iustam, quia ingenuus erat, necesse omnino est eum vinci, nisi

nisi probet se prius fuisse ingenuum. Quo probato manumissio non officiet natalibus. §. vltim. Institut. de ingen. Sed in hac exceptione Carpus actor est, & recte iubetur probare ingenuitatem. Posterior pars huius rescripti maiorem dubitationem habet, ex cuius interpretatione pendet totius rescripti sententia. Verba hæc sunt: *soli etenim testes ad ingenuitatis probationem non sufficiunt*, ut est hic contextus orationis. Est hic sensus verborum, ingenuitatem non probari solis testibus & ideo Carpum debere querere alias probationes, nempe defendere causam instrumentis aut argumentis. At hæc sententia falsissima est. Primo inter legitimas probationes, constat maxime legitimam esse idoneos testes, etiam si in causis criminalibus, nedum in priuatis & pecuniariis. l. vltim. supra. de probat. Et quod ad status & ingenuitatis probationem attingit, certum est, statum æque testibus probari posse, alioqui amissis instrumentis, totus simul status euerteretur, contra quod rescriptum est in l. statum. 6. infra. de fide instrument. Præterea in hoc rescripto dicitur, *ingenuitatem probari posse instrumentis*, ex quo efficitur, multo magis probari posse testibus, vel saltem eodem modo. Nam in exercendis litibus eandem vim obtinent instrumenta & testes. l. in exerc. 15. infra. de fide instr. Huc accedit, quod controuersia status & ingenuitatis, regitur iisdem regulis, quibus ceterarum rerum controuersia. argumentum in l. eum qui. 30. §. pen. ff. de iure iur. l. cum proponas. 6. supra. de reb. cred. l. non solum. 39. §. si status. ff. de procur. Nec ad rem explicandam quidquam valent interpretationes Accursii & aliorum, ut dicamus, testes solos non sufficere, & interpretemur solos, si non reddant rationem dicti sui. Nam h. soli quid significet, ex præcedentibus æstimandum est. Dicuntur igitur h. soli testes, qui sunt sine aliis probationibus, de quibus dictum est. Nam soli testes opponuntur instrumentis & argumentis, quæ prius commemorata sunt, quo sensu eadem falsitas definitionis manet. Dicendum est, in iis verbis particulam *Non*, debere referri non ad verbum sufficiunt, sed ad nomen *Soli*, & ita accipiendam esse orationem, quasi ita scriptum esset: *Non soli enim testes ad ingenuitatis probationem sufficiunt*: ut sit sensus, si testes haberes, Carpe, & iis uteris, si sufficerent ad ingenuitatis probationem. Testes enim ad fidem faciendam sufficiunt, sed non soli. Itaque defende causam tuam instrumentis aut argumentis, & nihilominus vinces sine testibus. Hæc locutio non est sine exemplo veterum iuris auctorum, sed exstat similis prorsus in l. si seruus. §. 1. ff. si quis cautionibus. Dominus cum conueniretur furi, plurium seruorum nomine permisit, se omnes fiduciarum staturos, & nisi statuisset, permisit poenam. Quosdam stetit, vnus tantum status non est, queritur, an poena in solidum committatur? Respondit Labeo optimus & iuris & latinæ linguæ auctor, in solidum committi, quia verum est, omnes status non esse. Secundum hunc contextum hæc sententia est, neminem statum esse. Quæ sententia aperte falsa est. Nam proponimus quosdam esse status, vnum tantum statum non esse. Sed illam orationem sic interpretari oportet, ut particula *Non* referatur, non ad verbum *Esse*, cui adiungitur, sed ad nomen *Omnis*, & ita accipiendam, quasi ita scriptum esset,

verum est enim, non omnes status esse. Quod si modo interpretantur, nobis hunc locum primum constat ratio iuris, deinde efficietur ea sententia responsi, quam initio proposuimus. Itaque in summa duo ex hoc rescripto notanda sunt. Primo legitimas probationis species has esse, testes, instrumenta, argumentum de quo initio huius tituli dictum est. Secundo ingenuitatis causam testibus quidem probari posse, & ad eam probationem solos testes sufficere, sed sine testibus æque probari posse & instrumentis & argumentis. Instrumenta ad ingenuitatem probandam idonea sunt professiones parentum, testamentum libertatis relicta, acta iudicialia libertatis data. Professionibus tum locus est, cum Carpus dicat, se natum esse ex Titia, quam liberam esse constabat, sed negatur ex ea natus esse. Id probabit, se natum professione matris, professione patris, de quo genere diximus ad l. non nud. 14. supra. de probat. & c. Huc pertinet. leg. cum de arate. l. etiam. ff. de probat. Testamento & actis iudicialibus libertatis data tunc locus est, cum Carpus dicat, se natum ex Titia, quæ dicebatur esse ancilla, probabit manumissam esse, antequam ederet, si proferat testamentum, quo libertas relicta est: vel acta iudicialia, quibus perspicuum est, illam manumissam esse apud illum vel illi magistratum. In eandem rem valent testes citra ullam dubitationem, ut dubitari non oporteat, quin hæc causa ingenuitatis, æque probari possit testibus, ut instrumentis. Argumentis probari ingenuitas, cum de facto constat, & de iure queritur, ut si Carpus dicat se ingenuum esse, quia natus sit ex Titia, quæ fuit tum libera, si ex Titia natum esse constabit, & præterea Titiam esse liberam, recte probat, Carpus ingenuitatem, argumento sumpto a definitione ingenui. Nam si ingenuus is est, qui matre libera natus est. Injicit de ingen. Eiusdem generis argumentum est, si dicit, se aliquando in iudicio contradictorio pronuntiatum esse ingenuum, si de hoc facto constabit, recte colliget ingenuitatem, ex definitione, quoniam etiam sententia ingenuum facit. l. ingenuum. 25. ff. de statu hominis.

Ad L. I. Sitibi.

Sitibi controuersia ingenuitatis fiat: defende causam tuam instrumentis & argumentis, quibus potes. Soli enim testes ad ingenuitatis probationem non sufficiunt.

S V M M A R I A.

- 1 *Testes idonei qui sint?*
- 2 *Testes quibus de causis reiiciantur, & promissus idoneus habeantur?*
- 3 *Infantes, muti, furiosi, testes esse non possunt.*
- 4 *Serui testes esse non possunt.*
- 5 *Testimonium quot & quibus modis fiat suspectum?*
- 6 *Testimonium quomodo fiat suspectum propter personam?*
- 7 *Testimonium domesticum quod?*
- 8 *Testes domestici qui?*
- 9 *In patris familias potestate qui sint?*
- 10 *Patris familias imperio, qui nam subiecti sint?*
- 11 *Vxor est subiecta imperio viri?*
- 12 *Vxorem esse domesticam viro.*

13 *Vxor in causa mariti testis esse non potest.*

14 *Domestici cur testes esse non possunt.*

15 *Frater emancipatus, an in causa fratris testimonium ferre possit?*

16 *Testis amicus nihil probat.*

TESTIBVS res probatur, vt initio huius tituli genera probationum posuimus, sed non aliter, quam si testes sint idonei. *l. ult. supr. de probat.* Iure omnes \dagger idonei habentur, quicunq; iustis de causis testes esse non prohibentur. *l. prima. §. primo. ff. eodem.* Multae sunt autem causae, propter quas placet, \dagger testes reici posse, vt non idoneos. Quidam ideo esse non possunt, quia prohibentur natura, vel quia non intelligunt id, de quo agitur, vel quia offerri non possunt, vt infantes, muti, \dagger furiosi, & similes. Quidam ideo, quia et si res optime intelligunt, tamen legitimam personam standi in iudicio non habent, vt \dagger sunt serui. *l. quoniam. 10. inf. hoc tit.* Alii cum & res intelligat, & iudicio consistere possint, tamen vetantur testes esse, quia eorum testimonium suspectum est. Nam hoc primum est in praecipis testium, vt testimonium \dagger careat omni suspitione iusta. *leg. tertia. primo respons. ff. eodem.* Suspectum \dagger testimonium fit aut propter personam testis, aut propter causam, qua impeditur ad testimonium dicendum, quae duae causae notantur in *dict. leg. tertia. ff. eodem.* Propter \dagger personam, si persona testis honesta non sit, veluti si infamia laboret: propter causam, veluti si vel amicitia, vel odio, vel spe lucri & commodi, alicuius consequendi ducatur, vt testimonium dicat, vel pro eo, pro quo producitur, vel aduersus eum, aduersus quem testimonium dicit. Ad tertiam causam pertinet testimonium domesticum, de quo hic agitur. Vnde res ita definitur: Domesticum \dagger testimonium est testimonium domesticorum, id est, eorum, qui producuntur de domo eius, pro quo testimonium dicunt, vnde aliis verbis in *l. penult. ff. eod.* scriptum est, *Non esse interrogandos eos testes, quos accusator de domo producit.* Quod significat, non esse interrogandos testes domesticos. Domestici sunt, qui in domo \dagger alicuius degentes subiecti sunt potestate imperioe eius, qui domui praest, a quo eodem producuntur. In potestate \dagger patrisfamilias sunt serui, filiifamilias, & liberi homines, qui ei bona fide seruunt. Proinde hi omnes domestici patrisfamilias, eoque nec ei idonei testes sunt. Id ita intelligimus. Nam hi omnes dicuntur esse ex familia eius, cuius in potestate sunt. *l. adiles etiam. 25. §. 1. ff. de edil. edicto.* Omnes autem, qui sunt ex familia alicuius, id est sunt eius domestici, vt declaratur in *l. quod si nolit. 31. §. idem melius. ff. eod. de edil. edict.* Imperio patris \dagger familias siue potestati subiecti sunt ii, qui domi ei inseruiunt, aut famulantur, vel gratis, vel mercede. Gratis, veluti libertus, qui in domo patroni degit. Mercede, vt sunt famuli & coloni in villis, qui nobis operas suas locant. Ideo hi quoque domestici esse dicuntur. in *leg. persiciendum. §. pacta. ff. de penis. l. ultim. §. ultim. supr. de his qui ad Ecclesias confug.* In hoc numero habenda est \dagger vxor. Nam & haec si non potestati, at certe imperio mariti subdita est. Est igitur vxor marito domestica, proinde non idonea testis in causa mariti. Domesticum esse ita facilius intelligimus. Na \dagger vxor dicitur esse

se ex familia mariti, non minus, quam serui aut filii familias mariti. *l. quicunq; infr. de re militari. lib. 12.* Iam autem dixi, qui ex familia sunt, eosdem domesticos appellari. in *d. l. quod si nolit. §. Idem Pedius. ff. de edil. edicto.* Reiciendi huius testimonii \dagger ratio haec est. Quia, vt dixi, suspectum est. Suspicionis causa in \dagger eo, quia domestici metuunt iram eius, cuius potestati & imperio subiecti sunt, a quo male accipi possunt, si aduersus eum testimonium dixerunt, possunt etiam domo eiici. Denique iratis dominis multi sunt modi vliscendi, siue iure, siue iniuria. Huius incommodi vitandi causa, credibile est domesticos testimonium etiam facile pro domino esse dicturos. Merito igitur reiectum eorum testimonium. Ex his intelligi potest, quale sit id, quod quaesitum est de testimonio \dagger fratris emancipati in causa fratris. Quidam putant, testimonium etiam emancipati fratris idoneum non esse, quia sit domesticum, vt *Dnaenus lib. 1. disputat. c. 28.* Sed ex iis, quae diximus, apparet, neque fratris emancipati testimonium domesticum esse, neque causam, cur emancipatus frater non sit fratri testis idoneus, si aliud quam consanguinitas non impediatur. Primo, non est domesticum testimonium, quia frater non est ex domo fratris, etiam si quis concederet ambos fratres esse ex eadem domo patris. Hi non sunt idonei testes, qui ab aliquo de domo eius producuntur. *l. penult. ff. de testibus.* Frater fratrem emancipatum de domo sua non producit, proinde emancipatus recte producitur, nec est domesticus. Huc accedit, quod emancipatus ne in domo quidem patris, & familia est, quoniam emancipatione, & domus & familia mutatur, incipitq; emancipatus nouam familiam constituere. *l. tutelus. 7. ff. de cap. minutis.* Omnes quidem fratres sunt ex eadem domo & familia, quia ex ea orti sunt, sed emancipatus post emancipationem in domo esse desinit. Idem aperte probatur in *§. in testibus. Institution. de testamentis ordinand.* Nam illic fratris testimonium dicitur fratri esse domesticum, si ambo sint in eiusdem patris potestate. Ex quo colligitur, si quis desierit in potestate patris esse, huius testimonium amplius non esse domesticum. Et merito haec ita distinguuntur, quia cum frater dicit testimonium fratri, q in eiusdem patris potestate est, ipsi patri suo testimonium dicere intelligitur, propter potestatem. At haec ratio cessat in fratre emancipato. Non est igitur testimonium emancipati fratris domesticum. Atque vt domesticum esset, tamen nulla causa est, cur eius testimonium reiciatur. Diximus domesticum testimonium reici, quia domestici metuunt iura & imperium eius cui parent. At frater emancipatus non est sub potestate & imperio fratris, nec habet cur fratrem metuat. Vtraque igitur de causa frater emancipatus fratri idoneus est testis. Adieci, nisi quid aliud impediatur. Nam fieri potest, vt sit ea amicitia & coniunctio voluntatum inter fratres, vt ea res facile fratrem reiciat: ne pro fratre dicat testimonium. Nam \dagger & amicitia iusta causa est reiciendi testis, *l. tertia circ. princip. ff. eodem.* Quaesitum est, si hi, qui aliquando domestici fuerunt, desierunt esse domestici, & producuntur de ea re, quae gesta est, tunc cum domestici essent, quid hic sequi oporteat? Resp. idoneos testes esse, quia tunc cum testimonium dicunt, domestici non sunt, iure

autem

autem solum domestici prohibentur dicere: Domestici qui sunt, non q fuerunt. Et vero in iis cessat ratio prohibitionis iuris. Diximus enim ideo testimonium domesticorum repudiari, quia metuunt iram domini, cuius domestici sunt, nunc autem qui domestici esse desierunt, nihil habent eiusmodi, quod metuant. Idque probatur in *l. 1. §. item Maumio. ff. de quest.* Quod tamen sic accipiemus, nisi data opera paterfamilias liberauerit potestate, aut imperio suo domesticos, dum illorum testimonio vii vult: Haec fraus illi prodesse non debet. Itaq; si iudex cognouerit, fraude haec gesta esse, non magis istos audiet, quam si in potestate patrisfamilias mansissent, *argumentum in d. l. 1. §. si seruus. ff. de question.*

Ad L. III. Etiam.

Etiam iure civili domestici testimonii fides improbat.

SUMMARI A.

1 *Ius naturale semper aequum & bonum est.*

Obseruandum est in re scripto dici, testimonii domestici fide improbari et iure civili. Quo significatur, citra dubitationem hoc testimonium improbari iure naturali, pp euidet testimonii suspitionem. Sed non tm hoc iure improbat, verum etiam iure civili. Ius naturale indicat prohibitionis aequitatem. Nam ius \dagger naturale semper aequum & bonum est. *l. penult. ff. de inst. & iur.* Ius civile scriptum ostedit prohibitionis certitudinem, q scripto comprehensa est. Hoc ergo eo additum est, vt intelligeremus, hoc ius non tantum aequum esse, sed etiam esse exploratum: & ob hanc causam saepe haec duo coniungi legimus, vt dicatur, non tantum aequitatis ratione, sed etiam iuris civilis aliquid constitutum esse, vt priore aequitas, posteriore certitudo iuris exprimat, vt legimus in *l. soluendo. 38. ff. de negot. gest. l. qui accusare 23. l. ult. sup. de edendo.*

Ad L. V. Eos.

Eos testes ad veritatem iuuandam adhiberi oportet, qui omni gratia & potentatui fidem religioni iudiciaria debitam, possint praenere.

SUMMARI A.

- 1 *Testatio quid?*
- 2 *Testatio sola qua?*
- 3 *Testimonii veritas aut falsitas ex quibus dependat?*
- 4 *Testimonii solis quando non productis testibus credatur?*
- 5 *Testes aut a iudice, aut ab arbitris interrogantur.*
- 6 *Testimonii quando credatur testibus a iudice non interrogatis?*
- 7 *Interrogationem testium quando iudex aliis mandare possit?*
- 8 *Testium interrogatio qualis adhibenda in criminalibus?*
- 9 *Interrogatio testium ad futurum examen iure civili improbat, in mores tamen vulgo abiit.*
- 10 *Proferre quid?*

TESTATIO est id, quod \dagger testes pro testimonio deferunt, seu vno verbo testium testimonium scripto comprehensum. Sola est, cum \dagger nihil profertur amplius, qua testimonium, quod recitatur, nec testes producuntur, qui coram iudice interrogati testimonium dicunt. Sola huiusmodi testatio

nullius momenti est. Quia iubentur iudices ipsi interrogare testes, & testibus credere, non testimoniis. Hanc sententiam intelligimus ex *l. 3. §. eiusdem, & §. seq. ff. eo.* Huius testationis, & vt in *d. l. 3.* scriptum est, testimoniorum, quae recitantur, non productis testibus reiciendorum duplex maxime causa est. Prima, Quia praesentia iudicis testem deterrebit, ne mentiatur. Absentia & quod in absentia scribitur, facit vt testem dicentem nihil pudeat, & quia nihil pudet, non veretur mentiri, scite Cicero, Epist. seu litera non erubescit. Deinde cum iudicium & sententia sit iudicis, conuenit iudici existimare, quantam fidem testibus habere debeat, vt praclare scribitur in *d. l. 3. vers. ideoque & §. eiusdem, ff. eod.* Ad hoc iudex existimare non potest, nisi ipse praesentes testes interroget: Quonia \dagger quam verum aut falsum dicant testes, maxime deprehenditur ex voce, vultu, & ex oratione testis. Ex vultu, cognoscit trepidatio aut praesentia, ex voce quoque, ex ratione autem intelligitur, an consentanea. Ex tempore respondeat, an vero praemeditatum sermonem attulerit de re tota, quae omnia diligenter examinanda sunt iudici, vt declaratur in *d. l. 3. §. eiusdem & maxime haec ratio redditur in l. de minore 10. §. plurimum, ff. de quest.* Hoc posito consequens est, quod sequitur in re scripto, causam ipsam, si aliis administris quam solis testimoniis ad probata non sit, itidem nullius momenti esse, quoniam sola testatione probata est pro non probata, cum statuamus solam testationem, seu sola testimonia nullius esse momenti. Interdum tamen solis \dagger testimoniis fides habetur, etiam vbi testes non producuntur. Id contingit, cum testes iam ante in legitimo aliquo iudicio a iudice, cuius ea de re cognitio erat, interrogati testimonium dixerunt, & testimonium in acta relat. Nam si causa postea ad alium iudicem superiorem perueniet ex appellatione, in eo iudicio testimoniis credetur sine noua testium inquisitione aut productione, idq; siue \dagger ab arbitro testes interrogati sint, siue a iudice. Sed si ab arbitro interrogati sint, non creditur illorum testimoniis, in sequenti iudicio, nisi iis cautionibus, de quibus constitutum est in *l. ult. infra eod. vbi dicitur.* Quod si a iudice interrogati erunt, re deinde per appellationem ad iudicem superiorem delata, testimonia fidem faciunt, sine exceptione, non productis iterum iisdem testibus. Quod bene cautum est, in *c. veniens 2. extra de testibus.* sumtum ex iure civili, sed obscurius. Sumitur autem recte ex Nouell. de testib. §. quia vero, vbi cautum est, ne testimoniis apertis & publicatis, quod fit in priore iudicio ante latam sententiam, testes postea in eandem rem producant. Quo multo magis vetari intelligitur, ne refricantur iidem testes. Sed quia hoc apertius cauetur in *d. c. veniens*, melius erit, id ex eo fieri ad maiorem certitudinem huius iuris. Nonnunquam etiam \dagger testimoniis creditur, quamuis testes a iudice interrogati non sint, si eo iudice, cuius de causa notio & iurisdicatio est decernente aut mandante, testes ab alio interrogentur, quibus in causis hanc interrogationem mandari concessum est. Duobus autem solum temporibus licet iudici de ca cognoscendi interrogationem testium aliis mandare. Vnum tempus est, si testes sint quidem in eodem territorio, sed propter morbum ad iudicem venire non possint, aut propter conditionem personae venire non cogant,

quales sunt personæ egregiæ, ad quas domum mitti debet, *l. ad personas 15. ff. de iure in.* Cuiusmodi personæ testium occurrunt, si iudex ipse ad eos ire non vult, sit ei potestas mittendi ex suo officio idoneum aliquem, qui eos testes interroget. Hoc in persona Episcoporum cautum est, *Novell. de sanctis. Episc. §. multi vero, unde aurb. N. gellus. sup. de sacros. Eccles.* Sed hoc de vno genere istarum personarum cautum est. De omnibus cautum est apertius & diligentius in *c. si qui testium. extra eodem.* Alterum tempus est, cum eiusmodi interrogatio alii committi potest, si testes degant in alia provincia. Quo casu quid fieri oporteat, cautum est, in *Nov. de testib. §. & quoniam* Summa est: In criminalibus causis, in quibus maius periculum versatur, iudicem curare debere, ut omnimodo ad se euocentur testes, & coram testimonium dicant. Quod consequetur precibus a magistratu eius provincie, in qua degunt. In pecuniariis autem causis, impetrabit a magistratu eius loci, ut testes interroget. Magistratus autem interrogabit ita, ut si ipse iudex esset. Deinde testimonia in acta relata & consignata, mittit ad suum iudicem. Quod si testes neque a suo iudice, cuius de ea re iurisdicatio erat, interrogati sint, neque ab alio interrogati, mandante eo, cuius de re iurisdicatio est, nunquam testationi soli seu testimoniis solis fidem haberi oportet, sed testes produci, & a iudice coram interrogari. Idque adeo verum est, ut iure civili aperte improbetur interrogatio testium, quæ fieri solet apud magistratum idoneum, ad futurum examen, seu ad periculum futuri temporis, cum scilicet aliquis metuit, ne testes quos nunc habet, aut discedant, aut moriantur, & ita illi testimonium intercidat. Hoc eo dicimus, quia eiusmodi interrogatio testium ad futurum examen, sententia interpretum recepta est, in *§. ult. in Nov. de testib.* Eadem sententia in mores recepta, & tandem etiam constituta nominatim in *c. significatur. extra de testib.* quæ cum ita & moribus & illo capitulo recepta sit, non puto, nos ab eo facile discedere posse: præsertim cum nullam manifestam iniquitatem contineat, sed potius hac sententia, periculo evidenti occurratur. Sed tamen, ut ius contractam penitus intelligat, monendi sumus, totum hoc genus examinis esse incognitum iuris nostri auctoribus. Primum generaliter sola testatio omnino improbat hoc loco. Deinde diserte iubentur iudices testes interrogare in *dict. l. 3. §. eiusdem & seq.* Nec ad rem pertinet, si metuamus, ne testes interciant, priusquam de causa liceat agere. Nam hoc quoque periculum contemnitur, neque propter id permittitur, prædestinata interrogatio in *l. 3. §. dua. ff. de Carbon. edict.* Nec loci, quibus hæc sententia confirmatur ab Accursio in *d. §. ult. Nouel. de testib.* quidquam ad rem faciunt, sed potius hæc sententiam oppugnant. Sed cum, ut dixi, aliud mores receperint, & constitutiones Pontificie illæ, quæ pro iure habentur, ab hac sententia discedendum non puto. In quibusdam exemplaribus legitur: *sola testatione causam prolata.* Quæ lectio aperte vitiosa est, & repudianda. Nam proferre est edere, & cognoscendi potestatem facere. Iam vero non dicimur edere causam, sed edere instrumenta in causa & iudicio. Quod si etiã liceret recte dicere causam proferre, tamen causam non proferimus testatione, seu testimoniis, sed ante prolata & deductam

in iudicium testatione confirmamus. Legendum est igitur citra hesitationem, solam testationem nec aliis adminiculis causam adprobata, in eam sententiam, quam exposuimus, & ita legisse Accursium suo tempore, ex eius glossa apparet.

Ad L. IIII. Sola.

Sola testatione prolata, nec aliis legitimis adminiculis causam approbatam, nullius esse momenti certum est.

S V M M A R I A.

- 1 Fidem gratia & potentatui præponere, qui nam intelligantur?
- 2 Testes idonei esse non possunt, qui gratiam & potestatem fidei præponunt.
- 3 Domestici cur testes esse non possunt?
- 4 Amici cur a testimonio repellantur? Et qui nam si amici sint?
- 5 Amicitia intima unde estimanda?
- 6 Subditi alicuius potentis & nobilis, testes esse non possunt pro eo nobili.

Intelliguntur fidem & testimonio debitam posse præponere gratia & potentatui, ii, de quibus nullus iustus metus est, cur propter gratiam aut potentiam falsum dicant. Ex quo intelligimus, eos & non esse idoneos testes, in quibus eiusmodi aliquid metuitur. Itaque hoc rescripto duo genera testium a testimonio remouentur. Primum ii, de quibus periculum est, ne gratia incundæ causa, ab eo, pro quo producuntur, falsum dicant. In hoc genere sunt duo. Domestici testes, & amici, intima amicitia coniuncti. Domestici aperte improbantur in *l. 2. supra* 3. Improbandi hæc ratio est: quia periculum est, ne quiduis pro domino suo dicant, ut hanc gratiam ab eo inean, vel, ut melius tractentur, vel, ut ne tractentur durius, ut ibi diximus. Amici quoque testimonium ut suspectum reicitur in *l. 3. 1. resp. ff. eod.* Sed ibi amicos intelligere debemus, non quauis amicitia coniunctos, sed intima, quæ eadem faciat, ut vnus sit alter. Id intelligimus ex eo, quod nominatim in *l. testis ff. eod.* vetatur pater esse testis filio, & filius patri. Quod si propter quamlibet coniunctionem & amicitiam repudiaretur testimonium, non oportuit consistere in iis duabus personis, sed generaliter de omnibus sanguine coniunctis dicere, hos cognati cum ament, testes esse non posse. Intima autem amicitia ex magnis & mutuis officiis, item ex assidua consuetudine vitæ, eaque voluntaria, estimanda est. Nam si qui munere publico aut alia necessitate vitæ simul esse coguntur, hæc consuetudo amicitiam intimam non arguit. Non dubium est autem, quin amicus summus omnes occasiones capter, quibus amici gratiam magis ac magis inean. Alterum genus testium reicitur eorum, qui potentia metu impelluntur, ut falsum dicant. In hoc genere sunt & subditi alicuius potentis & nobilis. Pro eo potente testes produci non possunt, quoniam dum eius potentiam metuunt, coguntur multa sæpe tum facere, tum dicere, quæ nolunt. Ergo priores testes remouet suspicio. Suspicionis causa est spes incommodi ex testimonio consequendi. Posteriores remouet potentia & incommodi metus. Ita cum superioribus hi coniungendi sunt, de quibus diximus ad *l. 2. sup.*

Ad L. VI. Parentes.

Parentes & liberi inuicem aduersus se, nec volentes ad testimonium admittendi sunt.

S V M M A R I A.

- 1 Filius inuitus non cogitur testimonium inuitum aduersus patrem dicere, sed nec volens admittitur.
- 2 Liberorum adpellatione qui contineantur?
- 3 Parens aduersus liberos testimonium dicere non cogitur, etiam si velit.
- 4 Professio matris an in re dubia fidem faciat?
- 5 Pater filio, aut filius patri, idoneus testis non est.
- 6 Testimonium domesticum improbat.
- 7 Testes idonei non sunt quibus, imperari potest, ut testimonium dicant.
- 8 Testimonium sit suspectum propter gratiam & amorem.
- 9 Pater quibus de causis filio testis esse non possit?
- 10 Professionibus parentum quando fides habeatur?
- 11 Pater testis esse potest in testamento filii.
- 12 Pater an testis esse possit inter duos liberos.

SINGVLARE IUS in testibus reiciendis inter parentes & filios constitutum est, cum id agitur, ne inuicem aduersus se testimonium dicant, placet eos inuicem aduersus se, nec volentes esse admittendos, ut hic scriptum est. Exempli gratia. Aliquis in causa, quam habet constitutum aduersus Titium, producit pro se filium Titii. Placet filium inuitum & non cogi testimonium inuitum aduersus patrem dicere, *l. lex Julia. ff. de testibus.* Sed & si filius testimonium dicere volet, hoc placet, nec volentem admittendum esse inuito patre. Hanc reiectionem testimonii singularem esse dicimus. Non enim reicitur filius propter suspicionem. Nam nulla causa est, cur filius velit aduersus patrem suum falsum dicere. Potius omnes sunt causæ, cur testimonium dicere velit pro patre. Cur ergo reicitur testimonium? Singulari ratione propter pietatem, quam filius patri debet: quam eandem nulla re ac proinde nec testimonio eius violari oportet. Quid si filius volet testis esse, nec repugnet pater? Officium boni iudicis est, ne sic quidem filium admittere ad testimonium aduersus patrem, idque efficiunt verba huius rescripti. Simpliciter enim dicitur liberos aduersus patrem ad testimonium non esse admittendos, ac distinguitur, vtrum velit pater, an nolit filium admitti. Nihil ad rem pertinet consensus patris. Nam optimi iudicis est curare, ne lædatur pietas, & præterea curare ut lites minuantur, *lege quidam. ff. si cert. peta.*

Multo ergo magis, ut minuantur rixæ & dissensiones inter parentes & liberos. De liberis hoc scriptum est, non de filiis tantum. Hoc autem verbum omnes continentur, qui ex nobis descenderunt, vsque in infinitum, *lege liberos. ff. de verborum significatione.* Hæc eadem e conuerso dicenda sunt, si parens producat testis aduersus liberos: Primum inuitus & testimonium dicere non cogitur, *dicta l. lex Julia. ff. eodem.* Sed et si velit testis esse, tamen non admittetur ex hoc rescripto, siue filius reiciat testimonium, siue admitti velit. Hoc non vti que propter suspicionem falsi, quod metuitur in patre, cum natura incredibile sit, patrem velle testimonio suo falso filium lædere, sed propter caritatem & amorem summum, quo complectitur filium natura, quem testimonio lædi non oportet.

Hoc loco opponitur, *l. Impera. §. vltim. ff. de probationibus,* vbi professio & matris admittitur, & si dem facit in re dubia, tamen negat, cum, qui ex se natus est, iustum filium esse, sed professa sit in actis esse spurium. Respondetur, Hic excipiuntur parentum professiones de liberis, de quo mox dicetur. Hic scriptum est. *Non esse admittendos parentes, & liberos aduersus se.* Quid? vtrum pro se inuicem admitti possunt? Respondetur, Nec pro se idonei sunt testes. Testis idoneus & pater filio, aut filius patri non est, ut est in *l. testis ff. eodem.* Filius quidem patri testis esse non potest, quia si est in potestate patris, domesticus est: domesticum & testimonium improbat, *l. 2. supra* Est is etiam, cui pater imperare potest. Idonei testes non sunt, quibus imperari potest, ut testimonium dicant, *l. idonei ff. eod.* Quod si filius emancipatus est, et si superiora in hunc non cadunt, tamen ideo patri testis esse non potest, quia amor inter parentes & liberos constitutus, omnem amorem excedit. Ita fit, ut propter gratiam & amorem suspectum & sit testimonium, *l. 3. cir. pr. ff. eo.* Pater autem testis & filio esse non potest propter naturalem extremam caritatem, qua pater filios complectitur, quæ eiusmodi est, ut magis in reb. filii afficiatur, quàm in suis, ut bene scriptum est in *l. isti quidem. ff. quod metus causa.* Sed si hoc ita est, ut nec parentes liberis nec liberi parentibus testes esse possint, cur hic scriptum est, non posse eos esse testes aduersus se? Quia id additum est, eos aduersus se testes esse non posse nec volentes, quod secus est, si inuicem pro se testimonium dicant. Nam aduersario non recusat, si pater producat pro se filium, non tantum volens filius recte dicet testimonium pro patre, sed et inuitus dicere cogit, ut pro caritate & pietate adiuuet patrem, quod pietas ab eo exigit. Quod tamen de testimonio patris diximus, hunc filio testem esse non posse, habet duas exceptiones: Primo, hic excipiendæ sunt professiones parentum, de natiuitate liberorum. Hæc professiones nihil aliud sunt, quàm testimonium patris & matris presentium in actis, sibi illum natum esse illo aut illo die. His tamen & professionibus fides habet cum statu & ingenuitate, aut ætate liberorum quiritur. *l. cum de atate. l. etiam ff. de probationibus, ut docuimus ad l. non nudis, supra de probat.* Ideo autem placuit his professionibus fidem haberi utilitatis causa. Quia duæ res, has professiones ab omni suspicionem falsi vindicant, tempus quo eduntur, & persona eorum qui profitentur. Nam quo tempore parentes liberos sibi natos in actis profitentur, nondum vlla lis est cum liberis, nec sciunt, vtrum ea professio liberis nocitura sit, an profutura, et si profutura est, quibus in causis, aut quando profutura sit? ut non possint dici parentes aliquod commodum inde captare liberis, aut aliquos velle lædere. Quod ad personam profitentium attinet, hæc sunt parentes, qui dicunt, eos, qui nati sunt, esse liberos suos, aut negant, si non sunt liberi. Nemo est tam amens, ut velit cognoscere suos esse liberos, qui non sunt: si sunt, nemo est tam impius, ut velit negare esse liberos, qui sunt. Omni igitur suspicionem iusta hinc remota, merito placuit his professionibus fidem haberi, quod tamdiu faciendum est, donec contrarium probetur. Nam veritati locus superest, ut est in *d. l. Imp. in si. ff. de proba.* Excipit præterea & testimonium filii, in quo placet, patrem adhiberi posse testem. *l. qui testam-*

testamento §. procurat. ff. qui test. fac. possunt. Sed hoc de testamento militis intelligendum est, & eius militis, qui testamentum facit iure militari, nō communi, vt probatur in §. sed neque testibus, Inst. de testib. vbi scriptum est, si filius familias miles testamentum faciat post missionem, patrem testem adhiberi nō posse. Et ratio est, quia post missionem iure communi testamentum faciet, §. sed haec tenus, Inst. de milit. test. Vnde intelligimus, quod scribit in d. l. qui testamentum ita temperandum esse ex superiore loco, si filius familias miles testamentum faciat iure militari ante missionem. Ergo propter priuilegium militis hoc testimonium recipitur in causa in testamento filii. Alioqui ius commune contra se habet. Accursius hoc loco rem ita expedit, vt dicat, patrem in testamento filii adhibitum testem non videri filio testem esse, sed magis heredi, cuius causa testamentum scribitur, & ob id hoc quoque iure communi recte recipit. Sed quod ait, testem heredi esse, recte dicit: quod neget testem esse testatori, falsum est, quoniam negotium testamenti inter testatorem & heredem geritur, & praecipue agitur negotium testatoris, §. sed neque, Inst. de test. ord. Proinde dicendum est, quod supra hic exceptionem esse in priuilegio militum. Eleganter hic quaeritur. *Utrum pater possit esse testis inter duos liberos, utpote, Lis est inter duos fratres, vnus pro se producit patrem testem, An pater idoneus hic testis est?* Repugnat regula iuris in d. l. testis, ff. eod. quae negat patrem filio testem idoneum esse. Rursum caritas patris erga alterum filium facit, vt non videatur pro filio vno falsum dicturus. Et haec sententia placuit Bartolo hoc loco, non ineleganti ratione, quoniam par causa affectionis erga vtrūque filium patris testimonium ab omni suspitione falsi liberat, l. non solum, §. i. in fin. ff. de ritu nupt. Idē confirmat argumentū serui, qui iure aduersus dominum interrogari non potest, & tamen si res agatur de causa duorum dominorum, quoniam vnus dicitur alterum occidisse, placuit recte seruum interrogari inter istos duos dominos, pro vno aduersus alterum, l. hoc quod placet, in fin. inf. de quaest. Ego autem puto, patrem multo minus inter duos liberos ad testimonium admittendum esse, quia hic iam incipiunt pro vna duae causae, quae patrem reiiciunt. Primum quod dicit testamentum pro filio, quod regula iuris vetat d. l. testis, ff. eo. Deinde quod dicit testimonium aduersus filium, ad quod testimonium vetatur hoc rescripto admitti. Et merito admittendus non est: ne laedat eam coniunctionem, quam Deus inter patrem & filium constituit, & ne aperiat fenestra odio & dissensionem, quam procul abesse inter parentes & liberos oportet. Nihil ad rem facit, quod par ratio affectionis omnem suspitionem falsi remouet. Non enim reiicimus hoc testimonium propter suspitionem falsi, sed propter violatā caritatem & coniunctionem, quam nulla re imminui decet. Nec recte comparatur haec species cū seruo, qui torquetur inter duos dominos. Nam non magnopere laboratur, an seruus offendat dominum, contra quem testimonium dicit, cum in ea re nec coniunctio naturalis violetur, nec metuatur, ne dominus seruo irascatur. Haec sententia humanior & aequior est, colendae amicitiae & coniunctionis causa, quam iniuolatam inter patrem & filium esse oportet.

Ad L. VI. Nimis.

Nimis graue est, quod petis, urgeri partem diuersam ad exhibitionem eorum, per quos sibi negotium fiat, unde intelligitis, quod intentionis vestrae proprias afferre debetis probationes, non aduersus se ab aduersariis adduci.

S V M M A R I A.

- 1 Verbum exhibere quid significet.
- 2 Actor an recte postulet a reo exhiberi testes domesticos.

ACTOR, qui petebat 100. mutua a se data, dicebat, rem gestam esse praesentibus liberis aut domesticis rei. Itaque postulabat a reo, vt eos domesticos, quibus imperare poterat, in iudicio exhiberet, id est, in publicum produceret, vt esset illos tangendi & interrogandi copia. Quod verbum *exhibere* significat, cum ad personas exhibitas refertur. l. 3. §. ait prator. ff. de libero homine exhib. Negat reus id se facturum. Quaeritur: *An actor id recte postulet?* Sic respondetur, actorem non esse audiendum, hac ratione, quia postulat sibi exhiberi: postulat vt testimonium dicant aduersus eum, qui exhibebit. Nimis graue est, quenquam subministrare aduersus se arma aduersario. Hoc bis iniquum est, & quia qui subministrat, perit, & quia perit suis armis. Elegans est versiculus ex vetere Mimo.

Interimur bis, qui suis armis perit.

In quam sententiam est, l. 1. l. qui accusare. l. vltim. supra de edendo. Hoc responso non adimitur actori facultas testimoniorum, nec fit potestas reo impediendi suos domesticos, ne testimonium vocati dicant. Nam actor per iudicem consequi potest, vt illi quos vult exhiberi, a iudice vocentur ad dicendum testimonium, vt omnes testes cogi possunt, l. si quando, infr. de ipse reus exhibere cogend. non est. Non aduersatur huic rescripto, l. si post. supra de assessorib. vbi omnes, qui in officio & magistratu fuerunt, post depositam administrationem, postulantibus provincialibus, aut curialibus, aut qua alia necessitate, iubentur exhibere domesticos suos. Nam nemo testimonii causa iubetur exhibere domesticos aduersus se, vt hoc loco. Alterius rei causa interdum iubetur, quod fit in magistratibus, vt illic cauetur, inter quae optime conuenit.

Ad L. VIII. Seruus.

Seruus pro domino, quem admodum aduersus eum interrogari non posse, pro facto autem suo interrogari posse non ambigitur.

S V M M A R I A.

- 1 Serui testes esse non possunt.
- 2 Serui si alia probationes non suppetant interrogantur, & eorum responso credendum est.
- 3 Serui cur pro domino testificari non possint?
- 4 Seruus quando aduersus dominum interrogari possit.
- 5 Serui an etiam in pecuniariis causis aduersus dominum interrogari possint.
- 6 Delicta non debent manere impunita.
- 7 Seruo inter duos dominos interrogato fides adhibetur.
- 8 Dominus, an aduersus seruum testis esse possit.

Serui iure civili testes esse non possunt, prohibet solus status personae: Quod attinet ad ius civile, serui pro nullis habentur: serui iuris civilis aut praetorii communicationem non habent, l. quod attinet,

guliur. l. qui testamento, §. seruus, ff. qui test. fac. poss. Id expressit ex iure antiquo, Terent. in Phormione his verbis: *seruum hominem causam orare leges non sinunt, neque testimonii dictio est.* Hoc autem de seruis cautum est in l. quoniam, inf. b. tit., sed hoc ita est, si aliunde probationes suppetant. Quod si alia probatio ad veritatem eruendam non est, placet seruos interrogari posse, & eorum responso credendum, l. serui, ff. eo. l. diuus, ff. de quaest. Sed tamen neque hoc passim & in omnibus causis & aduersus omnes receptum est. De eo sic ius est: Seruus tunc cum veritas aliter erui non potest, recte interrogatur ex facto suo, vt hic scriptum est. Exemplo, in l. interrog. infra de quaest. sed & de facto alieno aduersus externos interrogari potest. In causa autem domini locum habet, quod hic scriptum est, vt serui neque pro domino, neque aduersus dominum interrogari possint, seu idonei sint testes. Pro domino cur testificari non possint, haec sunt causae: Idonei testes non sunt, quibus imperari potest, vt testimonium dicant, l. idonei ff. eo. In hoc numero constat esse seruos, l. ad ea ff. de reg. iur. Item, domesticici testimonii fides improbat, l. 2. sup. b. tit. serui domesticici sunt, vt ibi docuimus. Summa autem huius testimonii reiiciendi causa haec est, quod seruus dominum metuit, & timet, ne si p. illo testimonium non dixerit, male accipiat, suspectum igitur testimonium. Omne autem testimonium suspitione vacare debet. Est igitur hoc perpetuum, seruum pro domino interrogari non posse, nec debere. Quod autem dicitur, *seruos aduersus dominum interrogari non posse*, perpetuum non est. Si de crimine agit, placuit seruos aduersus dominum interrogari posse, in iis trib. iudiciis, in crimine adulterii, in accusatione fraudati celsus, in crimine lese maiest. l. 1. inf. de quaest. In prioribus duob. ideo, quia non solent perpetuari ea delicta, nisi cōscis domesticis, in tertio admittit quis testis, quis accusator, propter criminis grauitatem. In ceteris criminibus. possunt et serui interrogari aduersus dominum, sed hac lege, si alie quoque probationes suppetant, quibus sine serui interrogatione res pararet, vt ibi scriptum est, in d. l. 1. inf. de quaest. Sed si alie probationes sunt, quod interrogatione serui oportet? Resp. Vt magis cōfirmet rei pbate fides, vt dicit in l. 3. §. eiusdē ff. eo. Si pecuniaria causa est, ibi locus est propter huic rescripto, vt nūquā seruus aduersus dominum interrogari possit, nec inopia probationum, sic. n. legendum est ex veteribus exemplaribus in d. l. 1. in fin. inf. de quaest. non autem vt reposuit Haloander, ex inopia probationum. Haec. n. lectio facit, vt in pecuniariis causis serui aduersus dominum interrogari possint. Quod repugnat huic l. seruos, & hoc quod placet, inf. de quaest. Haec sententia manifeste vitiosa est. Nam in ead. l. 1. de quaest. vetat serui aduersus dominum interrogari in criminibus. exceptis trib. prioribus. Multo igitur magis vetantur interrogari in pecuniariis causis. Nam rigor disciplinae publica hoc exigere videbatur, vt citius interrogarentur serui in criminibus. ne delicta manerent impunita, l. locatio, §. quod illicitum, ff. de publ. lita vulneratus. ff. ad l. Aquil. Haec de serui testimonio aduersus dominum dicta sint, si aduersus dominum serui interrogentur per externos. Quid si interrogabit seruus inter duos dominos, admittet ei interrogatio? *hoc placet, in fin. inf. de quaest.* sc. quia hoc casu pro parte ratione honoris & affectionis erga dominos remouetur omnis suspicio mendacii, l. non solus, §. 1. ff.

de ri. nupt. Quid si dominus aduersus seruum producat testes? Resp. Nihil caussae est, quae dominum prohibeat, quo minus testis esse possit. Nam seruus domino imperare non potest, dominus serui domesticus non est, denique dominus seruum non metuit. Quae caussae erant, cur non videretur, pro domino aut contra dominum seruus audiendus esse. Non obstat, §. causam, quae extra de officio delegat. Nam illic reicitur iudex tanquam suspectus in causa subditi: non quia fit iudex aduersus subditum, sed quia iudex fit etiam pro subdito, & verisimile est, eum subdito suo fauturum.

Ad L. IX. Iurisiurandi.

Iurisiurandi religione testes, priusquam perhibeant testimonium, iam dudum ariari praecepimus, & vt honestioribus potius testibus fides adhibeatur, i. §. Simili modo sanximus, vt vnus testimonium nemo iudicem in quacumque causa facile patiatur admitti. Et nunc manifeste sancimus, vt vnus omnino testis responsio non audiatur, etiamsi praecleara curia honore praefulgeat.

S V M M A R I A.

- 1 Summa huius legis.
- 2 Ratio constitutionis huius legis.
- 3 Testibus quamuis idoneis, non habetur fides, si testimonium dixerint, nisi rite testimonia eorum recepta sint.
- 4 Testes quo pacto a iudice examinandi sint?
- 5 Iurandum an ab omnibus testibus exigatur? Et an Episcopus iurare cogatur?
- 6 Iurandum veterum quale?
- 7 Iurandi religio ad decidendum lites Verbo Dei confirmata est.
- 8 Artifices & periti in arte, adhibiti ad renuntiandum aliquid, vtrum iurare cogantur, & an non nisi iuratis iis fides adhibeatur.
- 9 Iurandum a parte remissum an nihilominus praestari oporteat.
- 10 Pactio omnis de re familiari seruanda est.
- 11 Testes quid iurare oporteat?
- 12 Iudex an iurandum remittere possit, & eo remisso, an testes nihilominus iurare cogendi sint.
- 13 Legem contra quod est, pro infecto habendum est.
- 14 Vitiose factum, pro facto haberi non debet.
- 15 Testimonium non exacto iurando prius sed post testimonium, nullum est.
- 16 Testis in re sua idoneus nemo.
- 17 Testibus omnibus creditur, modo inhonesti non sint, & infamia laborent.
- 18 Testibus honestioribus potior fides habenda.
- 19 Testis vnus testimonio credendum non est.
- 20 Testis vnus, an & quando admittendus?
- 21 Causae dubiae quae sint?
- 22 Testis vnus cum non sufficiat, quot ergo sufficiant?
- 23 Testes quot in testamentis adhibendi. Et quot in instrumentis, nu. 21.

TRIA hic praecipuntur: Primum, Testes ante omnia iurando a iudice obstringendos esse, vt iurati testimonium deinde dicant. Huius constitutionis ratio est & verus, & aequissima est, vt religione iurandi obstricti non mentiantur. Hic locus pertinet ad formam recipiendorum iudiciorum. Itaque vt magis intelligatur, de hac forma sic habendum est: Etiam tunc, cum idonei testes testimonium dixerint, tamē testimoniis eorum non creditur, nisi rite testimonia eorum recepta

4 sunt. In iis recipiendis forma iuris hæc est: Interrogari eos oportet, & interrogari a iudice, qui de re cognoscit, & cui fidem fieri volumus. Ceterum testimonii quæ recitantur, ubi testes producti non sunt, fides non habetur, *ut docuimus ad l. 3. sup. h. tit. ex l. 3. §. eiusdem, & seq. ff. eod.* Iudex in testibus interrogandis hunc ordinem seruare debet. Testes interrogare debet, præsentem vtraque parte, aut saltem ea, quæ testes producit, *l. si quando inf. h. tit.* quod quomodo accipiendum sit, ibi dicitur. Præterea seorsim singuli interrogandi sunt, ut significatur *in l. nullum infra eod.* ubi dicitur. Sed ante omnia illud est, quod hic exigimus, ut priusquam testes interrogentur, iusiurandum ab iis exigatur. An ab omnibus testibus hoc iusur. exigatur? Respondetur, Constitutio generalis est, & in omnibus testibus eadem exigendi iusiurandi causa. Proinde ab omnibus exigemus. Itaque non puto excipiendos esse, ne Episcopos quidem, tametsi vulgo contra existimetur, *ex §. nulli vero, Nouell. de sanctiss. Episc.* unde est auth. *Nullus supra de Episc. & Cler.* Nam illic scribitur, Episcopos domi dicturos, quæ nouerint, propositis Euangeliis. Hæc verba remittunt solemnitatem iusiurandi, iusiurandum non remittunt. Nā solemnitas ex constitutionibus posterioribus hæc fuit, ut qui iurant in iudicio, iurent tactis sacrosanctis Euangeliis. Remittitur hoc Episcopis, ne tangant. Ceterum cum iusiurandi religio ad decidendas lites sit *ex Verbo DE I confirmata ad Hebr. c. 6.* nulli magis tenentur hac lege, quam Episcopi & ministri Verbi DEI. Quæsitum est de artificibus, qui adhibentur ad renuntiandum aliquid, quod ad eorum artificium pertinet, veluti, si obstetrices adhibita sint, ut cognoscant, an mulier sit grauida, cum quæritur de agnoscendo partu, de quo *in l. 1. ff. de insp. ventre.* ut cum agrimensores adhibentur ad renuntiandum modum agrorum, *de quo sub l. si mens. fal. mo. dix.* Ut cum adhibentur fabri ad renuntiandum vitium ædium, Medici ad renuntiandum, qualem futuram præsentent cicatricem vulneris. Quæritur, inquam, in his omnibus, an non aliter iis fides haberi debeat renuntiantibus, quam si iurauerint prius? Puto etiam hos ad hanc constitutionem pertinere, siue testes sint, siue iudices. Sed magis, ut testes & renuntiatores adhiberi apparet.

9 Quid si pars aduersa necessitatem iurandi testibus remiserit? Dicendum est, iudicem hoc sequi debere: Primum, omnis pactio de re familiari seruanda est, *l. iuris gent. §. si pacisc. ff. de pactis.* Deinde et si de re principali conuenit inter litigatores, quid iudex pronuntiare debeat? Placet iudicem id sequi debere, *l. si conuenit, ff. de re iudic.* multo magis si conuenit inter litigatores. Quid fieri oportet in accessionibus iudicii, qualia sunt testimonia, per quæ ad sententiam peruenitur. Et hoc aperte expressum est, & bene *in c. iuis, extra eod.* Postquam testes iurare oportet, quid iurabunt? Id ex iure vetere scriptum est Alconius in Act. 3. in Verrem. Iurati, inquit, testes produci solent, non solum, ne falsa dicant, sed etiam, ne, quæ vera sunt, reticeant. Duo ergo continentur hoc iure iurando: Iurabunt testes, & se falsum non dicturos, & quod verum erit, non tacituros. Hanc auctoritatem ne repudiemus confirmatur *in §. Nulli vero, Nouell. de sanctiss. Episcopis,* ubi iubentur Episcopi pro testimonio dicere quæ nouerint. Iis

verbis hæc tria continentur: Primum, iurant se dicturos, ut intelligamus, si quæ nouerint, id eos non tacituros, sed dicturos. Deinde quæ nouerint. Quibus verbis iurant, se falsum non dicturos: Nam falsa non sunt, quoniam verum est id, quod est. Nemo autem nosse potest, quod non est. Deinde eodem verbo iurant, se dicturos, non quæ audierint, aut quæ putent, sed quæ vera nouerint, ubi de veritate interrogantur. Quod adieci propter artifices, qui cum interrogantur de iis, quæ non vident, sed intelligentia percipiunt, non aliud cogendi sunt iurare, quam se dicturos ex animi sententia, quod putent. Ergo exigitur hoc iusiurandum a testibus. Quid si iudex iusiurandum ab iis non exegerit? Respondetur, Hæc constitutio diserte præcipit, ut exigatur. Proinde si exactum non est, contra legem factum est. Quidquid autem contra legem fit, id pro infecto habendum est, *l. non dubium, supra de LL.* Quare nullum est hoc testimonium, quamuis idonei testes testimonium dixerint. Huc pertinet, quod dicitur, quoties aliquid vitiose factum est, pro facto haberi non debere, *l. quoties, ff. qui satisd. cogantur.* Quid si iudex non initio hoc iusiurandum exigat, sed receptis iure testimoniis? Aequè testimonium nullius erit momenti, quia constitutio exigat, ut prius testes iure iurando obstringantur. Quid ergo interest, utrum prius iure iurando obstringantur, an postea? Respondetur. Primum. Quia, cum post testimonium dictum exigatur a testibus iusiurandum, facile iurabunt vera esse, quæ dixerunt, ne videantur esse mentiti. Nam hoc de eorum fide & honore agitur, id est, de re maxime ad eos pertinente. Nemo autem in re sua idoneus testis, siue simpliciter dicat, siue dicat iuratus, *l. omnibus seq. inf.*

Secundum hac lege præcipitur, ut testibus honestioribus fides habeatur. Hoc non sic accipi debet, quasi honestis testibus credi non debeat: si forte dicantur alii posse reperiri honestiores. Nam omnibus testibus creditur, dummodo inhonesti non sint, & infamia vitæ laborēt, *l. 3. in pr. ff. eod.* Sed hoc dictum est ex comparatione plurium testium, cum ab vna parte testes aliquid dicunt, aduersæ partis testes aliud, aut contrarium dicant. Et quæritur: Quibus potius fides habenda sit? In hac comparatione locus est huic legi, qua præcipitur, ut in diuersis testimoniis honestioribus fides habeatur, *l. ob carmen, §. ult. ff. eodem.* Quid si ab eadem parte testes contraria dixerint, an hanc ipsam legem in iis testibus seruabimus, ut honestioribus fides habeatur, repudiato testimonio aliorum testium. Dicemus, hic etiam hanc legem tenendam esse, ut honestioribus credatur. Pro qua sententia expendenda sunt verba *d. l. ob carmen, §. ult. ff. eod.* Sed obstat *l. scriptura, & l. in exercend. inf. prox. tit. de fide instr.* Nam in *l. scriptura,* si ab eodem contrariæ scripturæ proferantur, placet, nulli standum esse. Quod de instrumentis dicitur, videri potest ad testes transferendum esse, *ex d. l. in exerc.* ubi cauetur, in exercendis litibus, eandem vim habere testes & instrumenta. Respondetur, In hac re multum distant testes ab instrumentis, non in fide, quæ par est, sed in vitio & culpa eius, qui profert instrumenta, aut testes producit. Nam manifesta culpa est proferentis contraria instrumenta, qui cauere potuit, ne contraria proferret. Præterea dum ea profert, manifeste omnia approbat, quia sciebat quid

quid iis contineretur. At in testibus nihil imputari potest ei, qui testes produxit, tametsi contraria dixerit. Non enim sciebat, qui & quales essent, aut quid dicturi essent, & ob hæc causam etiam quæ dicturi erant, non approbavit. Proinde merito honestioribus testibus credetur, nec illi fraudi erit, quod alii improbi contradixerint. Quid si ab vna parte plures sunt testes, ab altera parte pauciores, sed maioris dignitatis & auctoritatis? Resp. Hic etiam id sequendum, quod hic scriptum est, ut plus honestas & auctoritas valeat, quā numerus, & honestioribus credemus. Id obscurius significatur hoc loco, sed recte expressum est & definitum *in c. in mat. ext. de testib.*

Tertium præcipitur hoc loco, quod ad numerum testimonium pertinet, ut testimonio credatur. Positum est non tantum in persona testium, ut sint idonei, sed etiam in numero. Ac ius etiam vetus ita fuit, vnius testis testimonio credendum non esse, *l. marinus, ff. de questionib.* Id hoc loco apertius constituitur. Non enim tantum dicitur, testimonio vnius credendum non esse, sed etiam vetatur, ne vnus audiatur, id est, ne a principio recipiatur eius testimonium. Et adicitur hoc amplius: *Id ita fieri debere, quantum ad dignitatem sit præditus, qui producitur.* Hoc ius perpetuum est, pertinetque non tantum ad testes, qui dicunt de eo, quod sentiu per ceperunt, sine vlla arte, sed etiam ad artifices, qui de artificio adhibiti sunt, ut renuntia ret quid sibi videretur, de quibus paulo ante diximus. Id liquet *ex l. 1. ff. de insp. ventre.* ubi ut cognoscatur an mulier sit grauida, iubentur adhiberi tres obstetrices ad minimum, & iubetur credi eis, non quod vna renuntiauerit, sed quod omnes, aut plures. Obstat tamen videtur, *l. Theopompus, ff. de dote relegata,* ubi Polliano cuidam dicenti, testatorem voluisse certam summam filia suæ minime dari, creditur. Sed hic Polliano credit, quia testator ei credi voluit, quod cum fit, non creditur testi, sed testatori. Nihil enim interest, utrum testator quid dicat aut decernat, an vero is, cui testator negotium dicendi aut decernendi dedit, *arg. in l. item eorum, §. 1. ff. quod cuiuscunque vniuers.* Sed videtur Constantinus hoc loco, de hac re pugnantia scribere. Nam primo dicit, se sanxisse, ne quis iudicium facile pateretur vnum testem admitti. Post subiungit se constituisse, ne villo modo vnus testis audiretur, quæ sunt pugnantia. Nam his verbis, *ne quis facile admittatur,* significatur, vnum testem, sine magna causa admittendum non esse, ceterum ex magna & graui causa esse admittendum. Id verbum facile declarat, ut liquet *ex l. et si, ff. de reg. iur. l. pen. ff. de integ. restit.* Mutatur hæc sententia, cum sine exceptione vetatur vnus testis villo modo admitti. Resp. Vne dubio hæc pugnantia essent, si Constantinus vtrumque hic constitueret, sed verba animaduersa, rem planam faciunt. Constantinus ait: *se olim sanxisse, ne vnus testis facile admittatur, sed nunc ait, se discedere ab eo iure.* Nunc enim manifeste se sancire, ne vnus testis villo modo audiatur, id est ne audiatur, siue quis nullam causam esse dicat, siue maximam causam, cur audiatur. Et merito hoc ita constituitur, mutato iure priori, quia magna dubitatio relinqueretur, si quærendum esset, quæ esset illa magna & grauis causa, propter quam vnus testis admittatur. Præterea materia præberetur ambigiosis & corruptis iudicibus, semper vnum testem pro-

arbitrio admittendi, hoc prætextu, quod diceret, se ex magna causa admisisse. Notandum est autem diligenter, quod Constantinus vetat, *ne vnus testis etiam audiatur.* Ex quo intelligitur vnum testem testimonium non dicere, proinde vnus testis, nullum esse testimonium. Non est enim testimonium, ubi non dicitur, sed et si testimonium diceret, tamen pro non dicto est, ubi leges ei testimonio fidem haberi vetat. Hinc apparet falsissimam esse sententiam vulgariū interpretum, qui tradunt *ad l. 3. sup. de reb. cred. & ad l. admonendi, ff. de iure iur.* vnum testem facere semiplenam probationem. Semiplena probatio, est probatio *quæ non n.* Nos autem vnus testis testimonium, non aliquo modo testimonium esse dicimus, sed plane nullum, ita ut ne quidem recipi ad dicendum debeat. Mouit interpretes, ut ita decernerent, quod scribitur *in d. l. 3.* ex inopia probationum, iusiurandum deferri oportere. Sic ratiocinantur: si sunt duo testes, plena probatio est, nec est inopia probationum, *l. ubi, ff. eo. de testib.* si nullus est testis, iusiurandum deferri non potest, sed statim actore non probate, reus absoluitur, *l. qui accusare supra de eden.* Relinquitur igitur medium, in quo sit ei constitutio locus, quod medium aliud intelligere non possunt, nisi cum vnus testis testimonium dicit, ut sic testi plene fides non habeatur, unde dubia causa efficitur, sed tamen faciat semiplenam probationem, propter quā iusiurandum a iudice exigi oporteat. Hæc constitutio nascitur illis ex ignorantia illorum verborum, *ex inopia iusur. deferri oportet.* Inopiam probationum, docuimus illic accipi oportere, non ubi nulla legitima probatio est, sed ubi causa est dubia, sic. n. interpretari illam legem oportet *ex l. admonendi, ff. de iure iur.* ubi in eadem re traditur iusur. a iudice exigi in dubiis causis. Dubias autem causas intelligere debemus, non eas, in quibus nihil probatur aut ut ipsi volunt, in quibus semiplene probatur. Nam in iis non est dubium, quid iudex sequatur, *ex d. l. qui accusare,* sed dubias, ancipites, ubi ab vtraque parte sunt probationes pares, ut iudici incertum sit, utrum sequatur. Si vnus testis non sufficit, quos sufficiens? Res definita est *in d. l. ubi, ff. eod.* his verbis: *Vbi numerus testium non adicitur, ibi etiam duo sufficiunt,* pluralis enim locutio, duorum numero contenta est. Pluralem elocutionem, Vp. illic intelligit elocutionem legum, quibus de hoc genere probationis cautum est, nam leges ita loquuntur: testes testimonium dicent: testibus res probabitur: si testibus probatum sit: & si quæ sunt similes orationes, quibus eadem res exprimitur. Hæc orationes duorum numero contentæ sunt, quia verus est testes testimonium dicere, etiam ubi duo tamen dicunt testimonium. Sed adicitur hæc conditio, nisi lege amplior numerus adiciatur. Quærendum est igitur: Quibus in causis amplior numerus testium requiratur, quam duorum. De hac res sic commode definitur: Maior numerus desideratur legibus, partim in supremis voluntatibus partim in instrumentis, quæ sunt de negotiis inter viuos gestis, partim in certa specie solutionis. Supremæ voluntates, sunt testameta & codicilli. In testamentis tamen solemnibus numerus testium est septimus *l. hac consultiss. in pr. sup. de testam. §. sed cum paulatim Inf. de test. ordin.* In testamento cæci, vnus testis adicitur, ut fiant octo. *l. hac consultiss. supra qui testamentum facere possint.* In testamentis rusticano-

rum remittitur hic numerus, & desiderantur tantum in pagis quinque, *l. ultim. supra de test.* In testamento patris inter liberos ita cauetur, vt quomodocumque pater testamentum fecerit, id seruandum sit, *l. hac consultiissima, §. ex imperfecto supra de testamentis.* Quibus verbis res reuocatur ad regulam *dicta legis vbi*, vt quoniam numerus testium hic non adiiicitur, duo sufficiant. In codicillis desiderantur quinque testes ex constitutionibus, *l. vltim. in fin. infra de codicill.* Hæc de supremis voluntatibus. In ²⁴ instrumentis, quæ interponuntur de rebus contractis, & negotiis viuentium, si res excedat libram auri, & negotium geratur in vrbe, exiguntur tres testes, *§. si quis igitur & sequ. & §. oportet, versic. vt aut, Nouell. de instrumen. caut. & fide.* Quod si is, qui contrahat, sit imperitus literarum, placet Iustiniano quinque testes adhiberi debere, & in his vnum, qui sit tabularius si potest fieri, *d. Nouella. de instr. caut. §. oportet.* Quod si res instrumentis non geritur, tamen in vna specie quinque testes desiderantur, cum scilicet debitor, quod instrumento interposito debebat, soluit nullo instrumento liberationis a creditore accepto, de qua specie est *in l. testium infra hoc titulo.* Ex his licet colligere in omnibus maleficiis & delictis sufficere duos testes. Deinde in omnibus negotiis & contractibus, vbi res instrumento & scriptura non geritur. Postremo in solutione omnique negotii distractione, vbi debitor, quod soluit, prius instrumento non cauit.

Ad L. X. Omnibus.

Omnibus in re propria dicendi testimonii facultatem iura submouerunt.

SUMMARI.

- 1 Testis in re sua propria, nemo admittitur.
- 2 Testis cur in re sua nemo esse possit.
- 3 Res sua, seu propria quid sit?
- 4 Res vniuersitatis an res propria sint?
- 5 Conscii, idonei testes pro reo non sunt.
- 6 Donator pro donatario testis idoneus non est.
- 7 Patronus testis in ea causa esse non potest, cui operam præbuit.
- 8 Proxenetæ testes esse non possunt, inter eos, inter quos operam nauant.
- 9 Legatarij testes esse possunt, in eo testamento, ex quo legatum accipiunt.
- 10 Heres testis esse non potest, in eo testamento, in quo eius res agitur.

NULLVS testis idoneus in re sua intelligitur, vt est in *l. nullus ff. eod.* Cui consequens est, quod hic constituitur, vt sc. nemo in re sua seu propria admittatur ad testimonium dicendum. Frustra. n. admitteret ad dicendum, vbi dicenti fides non haberetur, nec habet non idoneo testis, *l. ad probationem domini, in fi. sup. de probat.* Reiciendi huius testimonii causa hæc est, quod, ² vt sepe iam diximus, testimonium suspicionem iusta vacare debet, *l. tertia ff. eodem.* Est autem omnium maxime suspectum, quod dicimus, in re nostra, propter spem commodi nobis propositi. Nam omnes homines sibi & suis commodis fauent, nec facile reperitur quisquam, qui dicere velit aduersus se. Quare si quis in re sua testimoni-

um dicet, necesse est, pro se dicat, cum aduersus se dicturus non sit, & ita dicat, vt vel prudens mentiat, victus utilitate, vel perturbatione occæcatus non videat id, quod est, & errore falsum dicat. Rem ³ suam seu propriam cuiusque intelligimus, eam, cuius commodum aut incommodum ad aliquem suo nomine pertinet, *l. prima §. impropria, ff. quando appellandum sit.* Hoc commodum tunc maxime proprie commodum est, & rem propriam facit, cum est commodum pecuniarium, i. cum testis pecuniariter interest, cum vincere, pro quo dicit. Talis est venditor in causa euictionis, qua cum emtore agitur de re vendita. Nam ea re euicta venditor tenetur emtori ob euictionem, *lege ex emto infra de act. emti.* Absoluto emtore venditor non tenetur. Proinde secundum hanc regulam in hac causa venditor pro emtore idoneus testis non erit. Talis est fideiussores in causa debitoris, quia debitor condemnato, fideiussores obligatur. Talis est debitor in causa fideiussores. Nam & fideiussores solente, debitor fideiussores obligatur. Proinde nec fideiussores in causa debitoris, nec debitor in causa fideiussores testimonium dicet, ex hac regula. Sed quod commodum hucusque latius accipere debemus, qualecunque id commodum sit, ita vt nihil intersit, vtrum sit pecuniæ commodum, quod ad aliquem redeat ex victoria, an vero commodum pænæ exemptionis, an gratiæ: an laudis & existimationis. Pecuniæ commodum eorum est, quos supra indicauimus, in quorum numero recte ponimus in causa Vniuersitatis, singulos, qui sunt ex ea Vniuersitate, quoties de iis rebus vniuersitatis agitur, quibus amissis, singuli minus commodi habituri sunt, & præsertim si agatur de rebus Vniuersitatis collegiorum, quarum ex rerum prouentu hi, qui sunt ex eo collegio, aluntur, aut salaria percipiunt, quæ manifesta est pecuniæ utilitas. Ideo cum de iis rebus agitur, singuli pro Vniuersitate idonei testes non erunt. Non obstat, quod dicitur, rem & causam ⁴ Vniuersitatis non esse rem singulorum, *lege in tantum, §. Vniuersitatis, ff. de rerum diuisione.* Nam hoc de proprietate rerum dictum est, vt illic declaratur. Res Vniuersitatis non sunt res propriae singulorum, neque in totum, neque pro parte. Sed non eo minus verum est, ex quibusdam rebus Vniuersitatis utilitatem quoque ad priuatos peruenire. Non obstat, quod in eadem lege scriptum est, seruum Vniuersitatis, & contra ciuem, & pro ciue torqueri posse. Nam in causa priuati cuius recte Vniuersitas, & ea quæ Vniuersitatis sunt, testificare possunt, quia utilitas priuatorum non est Vniuersitatis, cum singuli priuati sua teneant: sed in causa Vniuersitatis, non item singuli testes esse possunt, vbi utilitas rei, de qua agitur, redit ad singulos. Idque vsque adeo verum est, vt putem, si ex iis rebus Vniuersitatis, de quibus agitur, tantum utilitas ad honestam voluptatem ad ciues redeat, singulos ciues in ea causa idoneos testes non esse, vt si agatur de stadiis & theatris, quæ sunt in ciuitatibus, rebus solum ad honestam voluptatem comparatis, Commodum veræ exceptionis pertinet ad conscios & participes eiusdem criminis, qua de causa placuit, hos idoneos ⁵ testes pro reo non esse, de quibus in *l. quoniam, seq.* Gratiæ commodum adquiratur donatori, ex beneficio rei donatæ, cum res apud dona-

donarium manet. Nam ⁶ qui donat, beneficii debitorem sibi adqrit: quæ adquisitio genus lucri est, vt est in *l. si pignore, §. eum quis, ff. de furtis.* Debitum in eo est, quod is, qui beneficium accepit, naturaliter obligatur ad remunerandum, vel vt gratiam referat, si potest, si non potest vt habeat, *l. sed et si lege, §. consuetudine, ff. de petit. hered.* Proinde si quis rem donatam a donatio vindicet, in ea causa donator pro donatario idoneus testis non erit: & tamen re euicta donator non tenetur, si in donando nihil dolo malo fecit, *l. Aristo, §. vltim. ff. de donatione,* vt certum sit, ex eius rei euictione nullum pecuniarium incommodum ad donatorem pertinere. Sed pertinet ad eum commodum gratiæ & beneficii, quod diximus, quod re euicta donatio amittit, non euicta, retinet. Laudis & existimationis commodum ad omnes pertinet rerum alienarum administratores: quorum interest existimare, eos rem bene gessisse, & ex fide. Hac de causa cautum est, de patronis, ⁷ qui ⁸ patrocinium præstiterunt, deque executoribus negotiorum, ne in ea causa, in eoue negotio, cui operam præbuerunt, testimonium dicant, *l. vltim. ff. eodem de testibus.* Cur id cautum sit, mandatis Imperatorum multum quaesitum est? Nam si patronus in primo iudicio causam egit & vicit, deinde ex appellatione de eadem causa cognoscitur, si idem litigator vincit, totius causæ commodum ad eum pertinet, non ad priores patronos: si vincitur, nihil deccedit patronis. Itaque ad patronos pecuniarium commodum aut incommodum nullum pertinet. Curigitur a testimonio in hac causa remouentur? Quia pertinet ad eorum existimationem & laudem intelligi, eos fuisse peritos iuris, vt scirent, quid ex iure suscipere & defendere deberent. Præterea quod recte susceperunt, eos fideliter & religiose defendisse, & tandem ingenii viribus rem eo deduxisse, vt vincerent, quam laudem honesti homines, plerumque rebus aliis omnibus anteponunt. Hanc autem amittunt, si reus in eadem causa postea vincatur. Vna enim & de ingenio & fide eorum iudicium fieri videtur. Merito igitur res eorum agi putatur: eoque nec in ea causa idonei sunt testes. Idem ius est de executoribus negotiorum. Quo verbo intelligimus omnes, qui alieno negotio adsumunt, vt id procurent & exsequantur. Quo verbo in iudiciis intelligere debemus eos, qui dicuntur aduocati, *in lege i. §. aduocati, ff. de extraord. cogn.* Extra iudicium autem omnes alienorum negotiorum administratores, item tutores, curatores, cum in re a se gesta producuntur testes. Ad hunc locum referendi sunt ⁹ proxenetæ & omnes mesitæ, qui inter duos operam nauant, vt negotium & contractum inter eos promoveant de quibus sub titulo *ff. de proxenetis.* Iis quoque interdicitur testimonium, in ea causa, in qua proxenetæ & mediatores fuerint, *§. penultimo, Nouell. de testibus,* nempe eadem illa ratione, quam supra diximus, quoniam interest eorum existimari eos nihil temere, neque mala fide commendasse, vt contrahentes in errore & fraudem inducerent. Quæ si vera sunt in singulis his speciebus propositis, de quibus etiam nominatim ius constitutum est, apparet verum esse, quod initio posuimus, generalem hanc definitionem rei, quæ cuiusque sit, hanc intelligi oportere, cuius commodum

aut incommodum qualecunque ad eum pertineat, dum sit commodum ex eorum genere, quæ supra exposuimus. Veruntamen hæc definitio, neminem idoneum testem in re sua intelligi, duas cautiones habet. Nam primum monendi sumus, sic eam accipiendam esse, vt nemo in re sua idoneus sit testis repugnante aduersario. Ceterum aduersario consentiente nihil impedit, quo minus testimonium in re nostra redditum valeat. Et ideo si quis nobis iusur. detulerit, & conditione delata iurauerimus, placet seruari id iusurandum, tamen si ego in re mea iudex & testis sim constitutus, *l. vltim. infra de fideicommissis.* Hoc ideo, quia volente aduersario id factum est. Deinde ex ea regula, excipiuntur legatarii, ex quo testamento legatum capiunt, nihilominus ¹⁰ in eo testamento recte adhibentur testes, *l. qui testamento, in principio ff. qui testa. fac. possit, §. legatariis, Inst. de test. ordin.* Et tamen certum est, in testamento, rem agi legatarii. Primum id intelligitur ex definitione rei nostræ. Nam vt testamentum valeat, aut non valeat, eius rei commodum aut incommodum ad legatarios pertinet. Nam si valet, & adita erit hereditas legatum debetur: si testamentum non valet, nihil debetur, *l. Papinianus §. vltimo, ff. de inofficio testamento, l. eam, quam infra de fideicommissis.* Declaratur idem hoc argumento: Nam si de testamento agatur inter heredem scriptum & legitimum, placet legatarios ei causæ adesse posse, vt suæ, & recte herede scripto placet legatarios appellare posse ab ea sententia, vt in causa sua, *l. si inspecta, de inofficio testamento, l. ab exsecutore, l. a sententia, §. primo ff. de appellatione.* An non igitur hoc superiori regulæ contrarium est? Dicimus, non esse, sed magis legatarios excipi ab hac regula. Excipiendi duæ sunt causæ coniunctæ. Prior est, quod in testamento res legatarii non agitur principaliter, sed per consequens tantum. Hanc exceptionis vnam causam esse, & maximam argumento est, quod ¹⁰ heres, cuius in testamento res agitur, testis in eo testamento esse non potest, *d. l. qui testamento, ff. qui testa. fac. possit.* Huius rei hæc ratio redditur, *in §. sed neq., Inst. de test. ordin.* quod negotium testamenti inter heredem & testatorem geritur, nempe principaliter, non item inter testatorem & legatarios. Nam etsi testamentum valet, tamen prima causa est heredis, vt hereditatem adeat. Eam autem adire potest, si vult, si non vult, liberum est ei non adire, & ea non adita legatum non debetur, *d. l. eam, quæ, inf. de fideicommissis.* Ita per consequens tantum aditæ hereditatis legatum debetur. Ergo haud dubie vna hæc ratio est, cur legatarii testes esse possint, non ite heredes. Sed hæc ratio sola non sufficit. Semper enim illud manet, commodum & incommodum legatarii in hac re versari. Quod si testamentum valet, potest adiri hereditas: ita spes est, legatum deberi posse. Quod si testamentum non valet, statim id incommodum ad legatarium pertinet, quoniam legatum nunquam debetur. Iam autem diximus, nullum idoneum esse testem, vbi de re eius agitur, i. de eius modo & incommodo. Adiungenda igitur est hæc altera ratio exceptionis: quod placet legatarium testem esse non vbiuis, sed in testamento, vbi septem testes ex iure interuenire oportet, & reliquas solemnitates, de quibus in *§. sed cum paulatim, Inst. de test. ordin.* hic numerus testimonii solemnibus & reliqua solemnibus facile a le-

gatario omnem mendacii suspicionem remouent, ubi tam multi & tam multa cum eius testimonio consentiant. Itaque proba, quod Bartolus hic scripsit: Cum a testamentis discesserimus, quæ iure cõmuni fiunt, non posse legatarios aut fideicommissarios, & generaliter eos, qui ex aliquo instrumento aliquod commodum sperant, testes in eo instrumento adhiberi posse, quoniã cessat ratio superior, quæ cessante bene dicitur, ei iuri locum non esse, *l. quod dictum, ff. de pactis.*

Ad L. XI. Quoniam.

Quoniam liberi testes ad causas postulantur alienas, si socii & participes criminis non dicantur, sed fides ab his notitia postuletur: in exhibitione necessariarum personarum, hoc est, testium, talis debet esse cautio iudicatis, ut his venturis ad iudicium per accusatorem, vel ab his per quos fuerunt postulati, sumtus competentes dari præcipiat. Idem iuris est, & si in pecuniaria causa, testes ab alterutra parte producendi sunt.

SUMMARI A.

- 1 Testibus ad dicendum testimonium vocatis, sumtus præbendi sunt.
- 2 Officium suum nemini debet esse damnosum.
- 3 Testibus qui sumtus præstandi sunt?
- 4 Sumtus testibus præstandi, ex conditione & dignitate cuiusq; personæ, & lōginitate itineris æstimantur.
- 5 Sumtus testib. præstandi a qb. debeat suppeditari?
- 6 Comoda rei ad quæ pertinent, eum quoque incommoda sequuntur.
- 7 Sumtus testibus quando præstandi sunt?
- 8 Ad testimonium liberoꝝ homines admitti oportet, non seruos.
- 9 Serui interrogati testimonio, nunquam creditur sine iuramentis.
- 10 Socii & participes criminis, pro reo idonei testes nō sunt.
- 11 Latrones, & alii rei comprehensi, interrogari debent de consciis & participibus sceleris.
- 12 Consciis sceleris in testimoniu adhiberi non debent.
- 13 Socii, an pro socio testimonium ferre possint?
- 14 In teste quæ requirantur?

HÆC lex primum habet præfationem, quæ continet rationem subiectæ constitutionis. Deinde continet constitutionem ipsam, quoniam re cõstituta, natura prior est constitutio, quã ratio & confirmatio constitutionis. Ideo pri^o expendemus, qd hic principaliter constituatur, præsertim cum sine eo, ratio initio posita facile intelligi non possit. Cõstitutio hæc est: *Testibus ad testimonium dicendum euocatis, sumtus præstari debere.* Huic constitutioni occasionem præbuit ius antiquum, quod etiam nūc obtinet. Ius ita est, testes etiam inuitos euocari posse testimonii dicendi cã, euocatos cogi testimonium dicere, *l. si quando inf. h. t. vbi dicitur.* Hoc ius manifestam iniuriam habere visum est, cum testes hoc modo a reb. suis auocentur, sed in primis, quod cogantur, dum absunt, non necessarios sumtus facere in causa aliena, vt se alant, hoc vero iniquum. Nulli enim officium suum damnosum esse debet, *l. sed si signatorib. ff. quemadmodum test. aper.* Aduersus hoc incommodum itum est hac constitutione, qua cauetur, vt venturis testib. præstentur sumtus. In hac parte obseruandum est, legem hic tria complecti, primum, qui sumtus præstandi sunt testibus: deinde

a quo præstandi: postremo, quando. Iubet t̄ constitutio præstare sumtus competentes, i. conuenientes. Hi autem, qui sunt, ex t̄ conditione & dignitate personæ cuiusque æstimandum est, *argu. in l. cum post. §. gener. ff. de iu. dot.* Hoc verbo declaratur, non esse in potestate litigatoris, & eius, qui testes producit, suppeditare sumtus pro arbitrio, vt nihil præstet nisi panem & potum quemlibet. Deinde non esse in eius arbitrio, vt certam quantitatem, & vnã omnib. testib. suppeditet. Alia est conditio nobilis, alia pagani, alia ciuis honesti, alia rustici. Et si q; sunt, qui pro cõditione personæ nō solent proficisci nisi equites, & cum famulo aut famulis, in viaticum istorum omnium sumtus suppeditandi sunt, vt cõditio personarum & animaliu exigat. Idemq; iudicium esse debet de ceteris, vt qui pedites ire solent, non desiderant equos, si non sit longum nec molestem iter. Quæ omnia arbitrio iudicis permittenda sunt. Et ad confirmationem huius sententiæ pertinet, quod dicitur, *unumquemq; videre posse,* quod p̄ dignitate sua facere potest, *l. nepos, ff. de verb. sig. in fi.* Deinde constitutio notat eos, a quib. velit hos sumtus suppeditari. Hi t̄ autem sunt in summa, a quib. testes producuntur, seu postulantur, siue sit accusator, siue alii, nempe reus, qui ad purgationem & defensionem sui testib. vtatur. Merito exigitur ab iis, vt sumtus præstent: Nam ad eos testimonii comodum pertinet: secundum naturæ legem est, vt t̄ ad quem cuiusq; rei comoda pertinent, cum quoq; sequantur incommoda adiuncta, *l. unica, §. pro socio inf. de caduc. toll.* Quando t̄ autem hi sumtus præstandi sint testibus, lex ostendit, cum ait: *præstandos esse venturis.* Quo verbo significatur, præstandos esse iam ab initio, priusquam iter ingrediantur, vt habeant testes, quo iter ingressi certo sumtus facere possint. Id apertius declaratur, *in l. eos, §. si qui. inf. de appel. vbi dicitur, testib. vocatis sumtus præstandos esse itineris faciendi causa.* Non dicitur: *Itineris facti,* sed faciendi, vt intelligamus, pecuniam ad futurum iter prærogari iis debere, aut mitti debere eos, qui sumtus ad eam rem faciant. Atque hæc ita fieri debet iudex iubere, vt hic præcipitur. Quæro: Quid si iudex non iubeat, quid si iubenti iudici nō pareat is, qui testes producit, & omnino sumtus non suppeditentur testib. Resp. Pœna hæc erit, vt testes non cogantur venire. Generaliter enim cum litigatori postulant aliquid permittitur, sub conditione, si quid prius faciat, eo non faciente pœna hæc est, vt iurisdicctio illi denegetur, i. denegetur auctoritate iudicis, id quod postulabat, *l. mutus, §. pœna, ff. de procur.* Hactenus constitutio huius legis. Sequitur ratio, quæ initio præmissa est præfationis loco. Est autem hæc: Quoniã liberi testes postulantur ad causas alienas: Optima ratio. Hanc enim vim habet, quæ ita diceretur: si is, q. testes producit, produceret seruos suos, liberu ei esse, eos alere, aut non alere, quoniã in eos suam potestatem habet: & si vellet alere, liberu ei esse, alere quomodo vellet, suppeditãdo iis atru panẽ, & solũ aquã, quibus vitam suam tolerare possent. Nunc aut q. testes postulant, hi sunt liberi homines, & præterea postulant ad cãs non suas, sed alienas, vt merito p̄ arbitrio p̄ducentis ali non debeant, sed sumtus iis suppeditandi sint, & qd cõpetentes, i. vnus cuiusq; dignitati & conditioni cõuenientes, ne alioq; iis fiat iniuria, & damnosum sit ipsis

ipsis officium suum. Sequitur alia ratio: Quia ad causas alienas postulantur hi, qui consciis & participes criminis non sunt. Bona hæc quoque ratio, quia si postularentur socii consciis & participes criminis, ii rei essent, & se suo sumtu alere deberent, vt reus ipse principalis alere se debet. Nunc autem consciis & participes criminis non postulantur, sed ii, a quibus fides notitiæ postulatur, qui posteriores bene opponuntur per aduersariam consciis & participibus criminis, quia a consciis minime petitur fides notitiæ, de quo mox. Qui has rationes referunt ad confirmationem legis præcedentis, non tam sunt inepti, quam historiæ manifeste imperiti. Nam diuersissimas has constitutiones fuisse apparet ex inscriptionibus & subscriptionibus, cuiusque legis, quæ sunt diuersorum Imperatorum, diuersorum temporum, diuersorum locorum. Et si autem hæc obiter rationis loco posita sunt: tamen hic tria maxime notanda sunt, ad ius testium pertinentia. Primum, *Liberos homines ad t̄ testimonium adhiberi oportere.* Quo significatur, seruos testes esse non posse. Id quod apertius confirmatur in auctent. *si testis sequen.* Vnde occasio eius quæstionis quæ illic tractatur, vt non immerito sit subiecta huic legi. Interdum tamen testimonio serui creditur, de quo diximus *ad legem seruos supra.* Sed adiciendum est: Quandounque t̄ seruus interrogabitur, nunquam sine tormentis eius testimonio credi, *lege ob carmen, §. si ea, ff. eodem.* Alterum hic cauetur, *Seruos t̄ participes criminis pro reo idoneos testes non esse.* Hoc ideo, quia de re consciorum agitur. Interest enim eorum, crimen rei calari, ne crimen prodentes, se quoque ipsos prodant, cum si reus absoluitur, ipsi quoque latere & effugere possint. Itaque ad regulam pertinet legis præcedentis, qua efficitur nullum idoneum testem in re sua esse. Huic sententiæ opponuntur hæ constitutiones, quib. iubentur t̄ latrones, & alii rei prehensi, interrogari de consciis & participibus sceleris, *l. diuer. ff. de custo. reor. l. i. infra de fal. mon. l. ult. infra de malefic. & mathe.* Sed hæ constitutiones nihil aduersantur. Hic enim vetantur t̄ consciis sceleris adhiberi, vt testimoniu dicant. Constitutiones autem iubent reu interrogare de consciis, non vt eius indicio & testimonio fides habeatur, & debeat haberi pro consciis, qui sunt indicati, sed vt consciis innotescant, siue vt loquitur *d. l. ult. inf. de malef.* vt publicentur consciis, nempe ad hoc, vt postea in eos inquirat, in qua inquisitione nō priori indicio fides habeat, sed idoneis testib. aut signis indubitatis. indiciu prius confirmantibus, *l. vltim. supra de probationibus.* Ex hoc loco quæsitum est, an quemadmodum participes criminis idonei testes non sunt pro reo in iudicio criminali, ita & in causa ciuili, socii cum t̄ quibus rei communiõ est, non sint idonei testes pro socio: vt pariter omnes rei communiõ socios a testimonio reiiciat. Distinguendum est ex lege si qui separatum, §. vltim. ff. de appellation. vt si quidem in re pecuniaria in vtroque socio vna & eadem causa est defensionis, intelligatur vtriusque res agi, coque neuter pro altero idoneus sit testis. Sin autem diuersa sint causa defensionis in vtroque, nihil prohibet, quo minus alter pro altero testis adhibeatur, vt in re aliena, non sua. Exempli causa, duo sunt, qui ædes in commune emerunt, existit tertius qui-

dam, qui partẽ ædium ab vno ex sociis vindicat, emtionem priorem in dubium reuocans: dicemus alterum socium in hac causa testem socio esse non posse: quoniam vna est in vtroque causa defensionis. Nam si in reo emtio confirmatur, confirmatur quoque in socio eius. Sin infirmatur, pariter infirmatur in vtroque, quia vtriusque vna fuit emtio. Quod si vnus ex his sociis dicatur partem suam creditori suo oppignorasse, illo die, & illo loco, illis & illis præsentibus, nihil causæ est, quo minus in hac causa alter socius pro altero socio recte testimonium dicat, quoniam hæc oppignoratio partis ad socium omnino non pertinet, neque ei prodest, neque nocet, in vtramq; partem iudicatu fuerit, *l. lege vnica, infra si communis res pigno. data sit.* Tertium hic notandum est, quod constituitur his verbis: *Postulari eos testes, a quibus fides notitia postuletur,* quibus verbis intelligimus, duo t̄ in teste requiri: Primum notitiam rei, vt certo de re affirmare possint, de quo dicitur *in lege testium, infra eod.* Alterum, vt sit in iis fides, id est, sint ii, qui omni suspicione careant, vt fidem testimonio facere possint. Vnde intelligimus hos recte opponi consciis & participibus criminis, quoniam in iis notitia criminis esse potest. Iis autem fides haberi non potest, cum manifesta suspicione testimonium laboret.

Ad Auth. Si testis.

Si testis productus dicatur seruilis esse fortuna, & testari voluerit, ipse vero se liberum esse adfirmet, si quidem ex natiuitate, impleatur testimonium eius: vt si is habita disputatione seruus esse apparuerit, respiciatur eius testimonium. Si vero libertinum se dixerit, prius instrumentum suæ manumissionis ostendat, quã testificetur: nisi iurauerit se alibi probationes habere: quo facto, testificatio quidem scribatur: sed nisi instrumentum monstrauerit, respiciatur testimonium eius. Si vero dicatur odiosus ex lite criminis inter eos mota, & hoc apparuerit: non ante audiatur, quam de crimine iudicetur. Si vero ex lite pecuniaria, vel aliter est odiosus: procedat quidem testatio, tempore vero disputationum seruentur huiusmodi quæstiones.

SUMMARI A.

- 1 Inimici ad testimonium ferendum non admittuntur.
- 2 Inimicitia quibus ex reb. & factis probentur?
- 3 Διχνη γυληματινι quæ?
- 4 Pro inimico quis habendus? Et nu. 6.
- 5 Inimicitia capitales quæ sunt?
- 7 Inimicus quam diu habendus sit is, qui accusationem criminalem aduersus reum instituit?
- 8 Inimicus quis esse desinit, reconciliatione interveniente?
- 9 Nouella de testibus explicatio.
- 10 Tutor a tutela excusatur si passus sit controuersiam status a patre pupillorum.
- 11 Testis qui in alio iudicio aduersus eundem reum testimonium dixit, an pro inimico habendus, & hac de causa reiiciendus sit? *L. produci, ff. de testibus explicata.*
- 12 Velle nemo existimatur quod facere cogitur.
- 13 Persona testium quando & quo tempore reiici, & aduersus eos obici possit?
- 14 Reiectionis testium quæ vis sit?
- 15 Reiectio testis an differat interrogationem eius in aliud tempus, & quod nam illud tempus sit?

- 16 Paragrapha in iudicio quid sint?
- 17 Ius, quo placet, propter id quod testi obiicitur, non differri interrogationem testis, an ad omnes causas pertineat ex quibus testis reici potest?
- 18 Testis si neget se talem esse, qualis re dicitur, cui in hac controuersia onus probandi incumbat.

VTILES loci complures de iure testium attinguntur in h. auth. qui nobis separatim notandi & expendendi sunt. Primum, notandus est locus de duobus generibus testium, qui hic reiciuntur. Hi sunt serui, & inimici eius, contra quem testimonium dicunt. De seruis, diximus ad l. seruos, sup. eo. De inimicis & hic & aliis multis locis constanter traditur, hos ad testimonium admitti non oportere, iustam esse causam suspicionis, inimicitias, l. 3. in pr. l. ob carmen, §. 1. ff. eo. l. si quis testis. inf. h. t. l. comparationes, §. 1. infra de fid. instr. Id per se patet. Nam inimicus cupit vicisci, & eum aduersus quem dicit, quouis modo laedere, alioquin inimicus non est. Sed inimicum esse dicere non est satis: inimicitia probanda sunt. Quæritur igitur? Quib. ex reb. & factis probentur inimicitia? Hic traditur duab. ex reb. inimicitias argui, ex causa criminali & lite pecuniaria. Ex causa criminali, si reus criminalem accusationem aduersus reum instituerit. Dicimus criminalem, ut hic scriptum est. Nam Iustinianus in Nov. §. si vero quis dicat, nihil amplius exigit, quam ἐγκληματικὴν δίκην, non exigit δίκην δημοσίαν, i. publicam, seu publici iudicii accusationem, ut vertit Haloander. Est autem ἡ ἐγκληματικὴ δίκη causa & actio criminalis. Ex quo intelligimus pro inimico habendum esse, qui accusationem de crimine aliquo instituit aduersus reum, siue sit crimen iudicii publici, siue privati. Proinde multo minus id exigendum esse, ut sit accusatio capitalis criminis. Obiicitur §. inimicitia, Inst. de excus. tut. ubi inimicitia a tutela excusant tutorem, si capitales inter eum, & patrem pupillorum intercesserint. Proprie autem & capitales sunt, quæ vitam aut libertatem petunt, l. 2. C. de pub. ind. l. 2. ff. de pœnis. Dicendum est, capitales inimicitias hic ex usu latinorum latius dici: Omnes inimicitias, et quæ existimationem petunt, l. licet, ff. de ver. sig. Quod si capitales inimicitias libet specialiter intelligere, tamen non recte comparantur & testis, & pater pupillorum. Nam tutor non excusatur propter inimicitias exercitas a patre pupillorum, nisi propter iniuriam ab illo tutore illatam. Testis autem inimicus non propter iniuriam remouetur, sed propter suspicionem testimonii. Ad hanc autem suspicionem, quæ quis inimicitie iuste sufficiunt. Sunt autem iustæ, quæ arguuntur ex accusatione criminali. Id quod intelligetur, si expenderit, quod accusatio criminalis petat. Omnis criminalis accusatio aut vitam rei oppugnat, aut libertatem, aut incolumitatem corporis, aut existimationem, aut bona. Hæc. n. genera pœnarum enumerant, l. 6. §. ult. & l. l. seqq. ff. de pœn. Ita ut inimicus habendus est, qui aut vitam oppugnat, aut ea in quibus vita continetur, ut est libertas, incolumitas, existimatio. Quæ sæpe honestis viris et vita potiora sunt. Atque hinc et colligimus, si is inimicus habendus sit, qui hac instituta criminali actione petit, multo magis pro inimico habendum esse, qui hæc eadem extra iudicium oppugnat, ut aut dolo malo, veluti, si quis violentas manus nobis intulerit, si vitæ nostræ sit insidiator, si atroci aliqua iniuria nos affecerit, si scriptis aut

conuictis, vel famosis libellis famam, aut vitam nostram sciderit, ut dicendum sit, vna aliqua ex iis reb. probata satis esse ad reiciendum testem, ut inimicum. Nam iudicium iure peragitur, ut sit iure agenti nonnulla excusatio. At vis & iniuria extra iudicium illata, nullam iuris defensionem habent. Quæritur: Quamdiu inimicus habendus sit, qui accusationem criminalem aduersus reum instituit? Hic scriptum est: Tamdiu inimicum habendum esse, & eo usque reiciendum, donec de crimine iudicetur. Quod aperte falsum est. Nam qui semel inimicus esse coepit, tamdiu inimicum esse necesse est, quamdiu inimicus esse desierit. Definit autem esse inimicus, & reconciliatione interveniente, §. inimicitia. Inst. de excus. tut. Quod si aliis modis quis inimicus esse desineret, non tamen desineret tunc, cum reus esset condemnatus aut absolutus. Nam eo quisque grauior inimicus iudicandus est, quo in accusatione instituta continuanda est perseverantior. Is autem perseverat, qui usque ad condemnationem & sententiam rem deducit. Tum autem condemnatio rei inimicitias non minuit, sed auget. Neque h. laborandum est. Nam qui composuit hæc fragmenta, is secutus est veterem interpretem Nouellarum in d. §. si vero quis dicat, Nov. de testib. Vbi ille eodem modo vertit, puerili plane inscitia & digna homine utriusque lingue pariter imperito. Nam Iustinianus ita scribit: μηδὲ πάλιν ἀποστρέψαντες ὁ μὲν χειρὸς τοσούτου διαμαρτυρίας ὡς πάλιν ἐγκληματικὴν δίκην δικάσονται. Vbi illa verba μὲν χειρὸς τοσούτου ὡς, interpretes vertit: Eo usque, donec, eum hæc significant, In tantum, ut, vel, usque, adeo ut: Et δικάσονται, interpretatus est iudicari, cum δικάσονται sit ἀποσάσονται, id est, litem intendere, in iudicium vocare, accusationem institueret. Est igitur hæc sententia verborum Iustiniani, ne ad testimonium adhiberetur is, qui usque adeo inimicus vel infensus est, ut accusationem criminalem institueret, vel ut litem de criminibus intenderet. Ex pecuniaria lite aduersus reum instituta hic quoque significatur, argui inimicitias, in fin. auth. Sed non absolute. Vult enim Iustinianus de ea re inquiri apud iudicem suo tempore. Qui declarat: interdum ex pecuniaria lite mota argui inimicitias eius, qui litem mouit, interdum non argui. De quo sic habendum puto, si quis status controuersiam reo fecerit, quod eum seruum suum esse diceret, satis argumenti est ex ea re, testem inimicum esse, argumentum in §. item, qui status. Inst. de excus. tut. Vbi tutor a tutela excusatur, si passus sit controuersiam status a patre pupillorum. Et hæc species subiicitur ei causæ, in quas posuit inimicitias, ut videatur in hac controuersia positum esse exemplum inimicitiarum: Et certe qui statum oppugnat, is libertatem oppugnat, quam qui oppugnat in iudicio, criminali, hunc inimicum esse dicimus, proinde & inimicum dicemus, quocumque alio iudicio libertatem oppugnat. Multo magis idem dicendum est, de eo, qui extra iudicium conatus sit interuertere instrumenta libertatis nostræ, argumento in lege istis, ff. quod met. caus. Sitamen testis qui status controuersiam fecit, liquido probet, se iusto errore ductum esse, ut existimaret, eum seruum suum esse, pro inimico haberi non debet. Venia enim ignorantia, & iusto errori danda est. Quod si quis litem de bonis aut hereditate mouerit, aduersus reum, non ideo inimicus iudicandus est, qui

qui id fecit. Nam eiusmodi lites inter cognatos, affines, atque etiam amicos intercedere consueverunt. Nec hinc colligi inimicitias recte probatas ex §. propter litem, Institution. de excus. tutorum, ubi placet, propter litem cum patre pupillo interpositam, tutorem a tutela excusari, si lis sit de omnibus bonis, aut de hereditate. Nam hic excusationis causa nascitur, non propter inimicitias, quæ ex lite instituta arguantur, sed propter solam litem: hac de causa, quæ tutor in ealite necesse habet, dum suam causam agit, pupillum oppugnare. Non potest autem fungi officio tutoris, qui pupillum oppugnare necesse habet, cum tutor idem sit & defensor. Quæsitum est, circa inimicitias: An is quoque testis pro inimico habendus sit, & hac de causa reiciendus, qui ante in alio iudicio aduersus eundem reum testimonium dixit? Et sententia recepta est, eum, qui semel aduersus reum testimonium dixit, aduersus eundem reum, testem in alio iudicio produci non posse, nempe ut inimicum, quod testatum sit priore testimonio. Hæc sententia nititur verbis. l. produci, ff. testibus. Verba hæc sunt, ut leguntur constanter in omnibus exemplaribus, tum aliis, tum Florentinus. Produci testis non potest, qui in eum reum ante testimonium dixit. Hæc sententia, ut videatur certior, diserte confirmatur c. ne minimus & c. cum Petrus Murnert. extra, de accusat. Hanc eadem secutus est Darenus lib. 1. disputat. c. 29. Budæus contra l. produci mutilatum esse dicit, & locum vult ita reponendum esse: Produci testis non potest, in reum, qui ante in reum testimonium dixit, ut sit sensus: Non potest produci testis in reum, qui reus ante in eum testem testimonium dixit? ut intelligamus, his verbis reici testem, non qui ante testimonium dixerit in reum, sed in quem ante reus testimonium dixit. Huic sententiæ nobis assentiendum est, quod nulla ratione facere deberemus, nisi necessitas manifesta nos cogeret. Sed ut id faciamus, duæ res cogunt: Vitium contrariæ scripturæ, & contrariæ sententiæ manifesta falsitas. Oratio hæc est, Qui in eum reum: Hoc demonstratiuum necessario demonstrare debet aliquem reum, qui præcesserit, aut qui sequatur. Hæc enim est vis demonstratiui. At reus nullus, ante nominatur, sed nec nominatur postea, non est igitur, nec potest ita legi. Quod ad sententiam attinet, euidenter falsum est, eum, qui ante in reum testimonium dixit, pro inimico habendum, & propter id testimonium reiciendum esse. Nam si hic testis inimicus est, aut fuit in eo iudicio, in quo testimonium prius dixit, aut postea inimicus factus est, non fuit inimicus in eo iudicio, in quo testimonium dicit, alioquin reiectus fuisset. Deinde nemo ideo, quia testificatur aduersus aliquem, inimicus eius habendus est, alioquin omnes testes reicerentur, quia semper aduersus aliquem testimonium dicunt. Rursus nullum factum proponitur, ex quo postea inimicus factus sit, non potest igitur dici inimicus. Deinde si inimicus habendus est, qui in reum testimonium dixit, aut propter testimonium præcedens inimicus habendus est, aut propter testimonium sequens, non propter testimonium præcedens, ut ostendimus, multo minus propter testimonium sequens. Primo, quia si reiceretur testimonium, non diceret. Secundo, quia nemo ideo, quia testimonium dicit, inimicus est, ut infra ostendetur. Postremo. Ne-

mo inimicus dicens est, qui reum laedere noluit, seu, qui laedendi animum non habuit. At testis cum testimonium dicit, non dicit laedendi causa. Non est igitur propter testimonium pro inimico habendus. Nolle autem testem, dum testimonium dicit, laedere reum, ita demonstratur: Nemo tamen velle existimatur, quid quid facere cogitur, leg. prima, ff. quod mo. causa. Omnes testes testimonium dicunt, non volentes, sed coacti: coguntur enim partim religione iurisiurandi vera dicere, partim iuris necessitate simpliciter dicere. Non potest igitur dici is inimico animo esse, qui coactus testimonium dicit. Vera autem sententia est, quam diximus recipendam & sequendam esse, ut non sit idoneus testis is, in quem testem reus ante testimonium dixit. Nam hoc modo reus læsit testem testimonio suo. Iusta suspicio est, testem ea iniuria offensum: iniuriam enim putat, vicisci velle, & vicissim testimonio suo reum laedere. Quæ sententia confirmatur exemplo in leg. prima. §. cum quis, ff. de questionibus, ubi placet, si qui latrones aut alios reos dederint, reos non esse admittendos testes aduersus eum, qui illos prodiderit. Quod ad emendationem verborum attinet, eo magis nobis retinenda est, quia h. nihil adicitur, neque detrahitur, sed verba tantum male posita transmutantur. Si quis hic nobis opponat auctoritatem c. ne minimis, extra, de accusat. Respondebimus, illam sententiam ex leg. produci, sumtam esse fundamento euerso, eueriti quoque eam sententiam, quæ inde sumebatur. Summissæ autem Canonistas hanc sententiam ex dict. leg. produci, de testibus, patet ex quartæ causæ quæstio. 3. §. item in criminali. Alter locus generalis hic notandus est, quid seruari oporteat in exceptionibus, quæ aduersus personas testium ad eos reiciendos, opponuntur, ex iis causis propter quas testes reici posse diximus. Continetur autem hic locus tribus locis specialibus. I. Quando aduersus personas testium obiicitur potest, quod ad eos reiciendos pertineat. II. Huius obiectionis, quæ vis sit? III. Si de eo, quod obiicitur, sit controuersia, utri parti incumbat probatio, ei ne qui obiicit, an testi? Primum quæritur: Quando tamen aduersus personas testium obiicitur possit? Vtrum ante testimonium an vero etiam, postquam testimonium dictum est? Et h. traditur, ante testimonii dictionem opponi posse, quod valeat ad testem reiciendum, ne testimonium dicat. Sed an necesse est, semper id initio facere? Respondetur. Ne hic locus nos decipiat, monendi sumus, etiam omnia initio exceptione, per quam testes reiciantur, nihilominus & post testimonium dictum easdem exceptiones opponi posse, ad testes reiciendos. Idque non tantum ante publicata testimonia, & partibus cognita, sed etiam testimoniis publicatis. Id quod declarat in l. vlt. infra, h. t. ubi testes interrogati erant ab arbitro, in sequenti iudicio, præferbant eorum depositiones, non præferunt nisi aperte, & publicatæ. Et tamen in fine eius l. sit potestas aduersario, aduersus personas testium opponendi. Publicatis igitur & cognitis testimoniis nihilominus adhuc testes reici possunt. Verumtamen ne qua hic sit causa subornationis, bene cautum est in c. presentium, extra, de testib. non temere reici posse testes cognitis & publicatis testimoniis, nisi horum trium aliquid præcesserit, vel, ut is, qui testes reicit, prius testatus sit ante editionem testimoniorum, se testes

reiciere velle: aut si post publicata testimonia, solum ceteri cognouere ea, propter quæ testem reiciere instituit: aut si nihil horum est, tamen cauetur, vt saltē obstringatur iureiurando, se reiectionem testium non instituere dolo malo. Quæ cum interuenerint, recte placet, audiendum esse eum, qui testes reicit. Dices: fieri posse, vt is peieret? Respondemus, etiam si peierauerit, hoc testi aut litigatori non nocere, quoniam reicienti fides non habebitur, nisi probet. Hæc ideo dicimus, quia ratione aperta nituntur, non autem sumuntur ex hac authentica, aut ex Nouella Iustiniani, vnde hic locus sumtus est. Nam etsi in fine huius Authenticæ dicitur, si controuersia sit, an testis sit inimicus, proderet debere testationem, tamen hic testatio non significat protestationem, de teste reiciendo, sed significat, quod in Nouella Iustiniani scriptum est, τὰ δὲ ἰσχυρὰ ἐστὶν ὁρίσθαι, id est, *testificatio testium ne impediatur*: seu, ea, quæ ad testimonii dictionem pertinent. Secundo quæritur, cum testis reiciatur ex aliqua causa earum, propter quas † reici testem posse diximus, quæ vis sit huius obiectionis? Et h. significatur obiectionis huius hanc vim esse, vt si testis fateatur quod obiicitur, sublata omni quæstione non admittatur ad testimonium dicendum, veluti, si cum diceretur esse seruus, fateatur se esse seruum. Ex quo bene colligitur, semper cum aliquid aduersus testem opponitur, ipsum testem de eare interrogandum esse an ita sit: sed si testis negabit ita esse, non statim fides reicienti habebitur, sed de ea re quærendum erit iustis probationibus.

14 Sed vtrum statim de † ea quærendum est, priusquam ad testimonii dictionem veniatur? Et hic cautum est, si quid initio obiicitur testi, & de eo sit controuersia, eiusmodi obiectionem non differre interrogationem testis. Nam nihilominus statim interrogabitur testis, & testimonium dicet. Quæstio autem an verum sit, quod illic reicitur, in aliud tempus differtur. Quæritur, quodnam sit hoc tempus? Hic dicitur, tempus disputationum, vt vertit imperitus interpret. Iustinianus autem vult disceptationem huius questionis reseuari τὰς ἀποκρίσεις, & μόνη τῶν κριτῶν τὸν ἀποκρίσαν. ἀποκρίσεις sunt † in iudiciis exceptiones & præscriptiones, ex quo genere sunt exceptiones, quæ aduersus testes opponuntur, qualis est exceptio procuratoria, cum dicitur, tibi procuratorem esse non licet, ob has aut illas causas. l. in exception. ff. de probat. Quodnam autem hoc præscriptionum tempus est? Id colligi potest ex hoc loco. Nam cum dicitur prius interrogandum esse testem, deinde quærendum de persona testis, aperte declaratur, harum præscriptionum disceptandarum tempus legitimum esse, cum testes omnes testimonium dixerint, vt nihil amplius superfit, quam vt testimonia expendantur, & quærat, quanta fides habenda sit testibus. Quæsitum est: An hoc † ius, quo placet, propter id, quod testi obiicitur, non differri interrogationem testis & dictionem testimonii, pertineat ad omnes causas, ex quibus testis reici potest? Mouet, quod hic scriptum est tantum de duabus causis, si dicatur testis esse seruus, aut dicatur esse inimicus: aliis autem locis videtur significari testem ob alias causas receptum testimonium dicere non posse, vt videatur ante de conditione testis quærendum esse, vt

dicitur patronus testimonium dicere non debere, in ea causa, in qua patrocinium præstitit. lege ultima. ff. de testibus. Proinde si dicitur, illum fuisse patronum in hac causa, omnino testimonium non dicet, & proinde de eo prius statuendum videtur. Item. in leg. omnibus. supra. hoc titulo dicitur, Neminem in re propria testimonium posse dicere. Respondetur. Quod hic dicitur in certis speciebus exceptionum, id ad omnes exceptiones, quæ testi opponuntur, transferendum est, vt scilicet exceptio, quæ opponitur, si de ea controuersia sit, differatur in aliud tempus disceptanda: nec impediat, quo minus testis audiatur pro testimonio. Non obstat quod dicitur: Neminem in re sua testimonium dicere posse. Item: Neminem patronum in re quam defendit, testimonium dicere. Hæc enim sic accipienda sunt, si certum sit, rem testis agi, si certum sit patronum patrocinium præstitisse. Sed si id negetur, ad hanc negationem illi loci non pertinent, quoniam non potest dici rem esse testis, vbi de eo non constat, proinde ad hanc legem redeundum est, quæ propter æquitatem maxime seruanda est. Nam eo pertinet, ne mora iudicio afferatur, vbi non est necesse. Postremo † quæritur, in hac controuersia, cui probandi onus incumbat? De quo hic etiam cautum est, obscure quidem, sed ita, vt in summa id statuatur, quod comprehensum est regulis iuris, de his, quibus onus probandi incumbit, secundum quas ita hic distinguimus: Si testis negat simpliciter se talem esse, qualis esse dicitur, is probabit talem esse, qui obiicit, veluti, si litigator dicat testem esse seruum, & testis simpliciter se seruum esse neget, is probabit seruum esse, qui seruum dicit. Primum: Quia dicit, ei autem, qui dicit, probatio incumbit, ex regula iuris. lege secunda. ff. de probationibus. Deinde: Quia litigator in hac obiectione exceptionem vitur, vt vteretur, si procuratorem vellet reiciere. In exceptionibus autem etiam reus actor est, & vt actor exceptionem velut intentionem probare debet, dicitur lege in exception. ff. de probationibus. Quod si testis fatebitur se aliquando talem fuisse, qualis dicitur, nunc autem se non esse talem, id testis probare debet, non autem contra probare aduersarius. Veluti, si dicitur testis esse seruus, & dicat, se libertum esse, vt est species huius loci, hic exigitur, vt se libertum esse probet, & nisi probet, reiciatur tanquam seruus. Quid ergo interest, dixerit aliquis, vtrum testis dicat se esse liberum, an vero se esse libertum, cum omnis libertus sit liber, & tamen si simpliciter se liberum dicit, id probare non debet: si dicit se libertum, id debet probare, quæ videntur contraria? Respondetur. Omnia hæc regulis iuris optime consentanea. Nam qui simpliciter se liberum dicit, nihil amplius dicit, quæ negat se esse seruum, quod obiiciebatur: neganti probatio non incumbit, sed obiicienti. At qui se libertum esse dicit, dicit quidem se esse liberum, sed hoc amplius fatetur, se aliquando seruum fuisse, & postea se esse manumissum, quoniam libertus est, is solum, qui ex iusta seruitute manumissus est, titulo de libert. in princip. secundum regulas iuris, qui aliquid fuisse fatetur, & id postea mutatum esse dicit, hanc affirmationem & mutationem probare debet, & quia dicit, & quia exceptione vitur. lege

leg. cum qui. ff. de probation. l. siue possid. supr. de probationibus, vbi hunc locum exposuimus.

Ad L. XII. Libertorum.

Libertorum aduersus patronos illicitas atque improbas voces pœna obiectione præcludimus: atque ita, vt non solummodo sponte prodire non audeant, sed ne vocati quidem in iudicium venire cogantur.

S V M M A R I A.

- 1 Libertus aduersus patronum testimonium dicere nec debet, nec cogi potest, etiam si velit.
- 2 Libertus qua pœna puniatur si sponte aduersus patronum testimonium dixerit.
- 3 Denegatum uni, ceteris concedi videtur.

Q V O D ius est de testimonio liberorum, cum aduersus parentem testes producuntur, hoc idem iuris est de testimonio libertorum aduersus patronos &c. Priorum testimonii cautum est in lege parentes. supra. De posteriorum hac leg. in eodem. Ergo si liberto denuntiatur erit, vt adisset ad testimonium aduersus patronum dicendum, † nec venire, nec inuitus testimonium dicere, cum venerit, cogitur. l. lege Iulia. ff. eodem. Sed etsi sponte venerit, paratus testimonium dicere, non admittetur ad dicendum inuito patrono. Plus dicemus. Ne volente quidem patrono admittetur, vbi iudici visum erit non admittere. Simpliciter enim lex, libertum aduersus patronum admitti vetat. Reiciendi causa est, non suspicio testimonii, sed honor & reuerentia, quam libertus patrono debet, quam testimonio violare, nefas putatur. Verba legis notanda sunt, dicitur enim ibidem: Voces libertorum aduersus patronos pœnæ obiectione præcludimus. Quæritur, quæ sit hæc pœna, quæ statuatur aduersus libertum, qui sponte testimonium aduersus patronum dixerit? Id sic intelligemus. Non est † pœna, nisi delicti vindicta. l. aliud est fraus. ff. de verb. significat. Delictum autem quod a liberto in hac re admittitur, est offensa aduersus reuerentiam & honorem, quem patrono exhibere debet. Iam vero ob omnes offensas eiusmodi, quæ in faciendo sint, placuit libertos tanquam ingratos, in seruitutem reuocari posse. Idque cautum est in lege secunda. infra. de libert. & eorum libertis. Hinc licet colligere, si libertus aduersus patronum testimonium sponte dixerit, aut dicere paratus venerit, pœnam hanc esse, vt pro ingrato habeatur, tanquam ingratus in seruitutem redigatur, exigente patrono. Notandum etiam, quod hic libertus prohibetur etiam sponte testimonium dicere, ex quo colligimus, ceteros testes posse sponte testimonium dicere, si a parte producti sint, quamuis non sint vocati a iudice, vt ad testimonium dicendum adessent. Hoc ideo ex hoc loco intelligi dicimus, quia cum id denegatur libertis, ceteris † id concedi videtur, argument. in leg. cum prator. ff. de iudic. l. ex eodem. ff. de testibus. Hoc monere eo pertinet, vt sciamus non posse testem tanquam suspectum reici, qui postulante solo litigatore productus, sponte venit ad testimonium dicendum, neque expectauit, dum per apparitorem ei testimonium denuntiaretur.

Ad L. XIII. Qui falsa.

Qui falsa in testimonio protulerit, primum quidem

de periurio, deinde falsi crimine conuenitur. Quod si eum in ipso testimonii tempore mentiri suspicio sit, verberatur. Quod si is, qui ex falso testimonio damnatus est, ciuilitate contra testem agere voluerit, quicquid damni fecit, ab eo recipiet, ac præterea falsus ille testis, definitam legibus pœnam sustinebit. Quod si etiam in ipsa lite principali conuictus mendacii fuerit, officium iudicis esto, vt eum vel in totam litem, quæ illi mota est, contra quem testimonium dixit, vel in minus condemnet, vel etiam pœnis subiiciat, seruatis omnibus quæ iam statuta sunt de his, qui falsum testimonium perhibent.

S V M M A R I A.

- 1 Pœna eorum qui falsum dixerint qua?

V T testes a falso dicendo deterrantur, aduersus eos, qui falsum dixerint, pœna legibus constituta † est duplex. Vna est, quod testimonii illorum non creditur (vt frustra dixerint) vt intelligant se frustra falsum dicturos. Vnde aduersus testimonia obiicere licet, sicut aduersus personas ipso forum testium. lege ultima. in fin. infra. eodem. Altera est, quod qui falsum dixerunt, coerceri iubentur. Hic etiam duplex via est constituta ad falsos testes puniendos: Vna ordinaria, vt possint iudicio publico accusari falsi, ex lege Cornelia de falsis. §. item lex Cornel. Institution. de publ. iudic. Altera extraordinaria, quæ h. l. constituta est, vt possint pro qualitate dicti coerceri ab eo ipso iudice, apud quæ testimonium falsum dixerunt.

Ad L. XIV. Nullum.

Nullum penitus, cum semel ad iudicem quemlibet, licet non suum, dicendi gratia testimonium fuerit ingressus: armatam forte militiam, vel quamlibet aliam fori præscriptionem ad euadendum iudicis motum, quem vel testimonii verborum improbitas, vel rei qualitas flagitauerit, posse pretendere præcipimus: sed omnes, qui in ciuili scilicet causa, suum præbent testimonium, separato, & tanquam ante iudicium, interrim deposito exceptionis fori privilegio, huiusmodi præsidio denudatos, ita ad iudicantis intrare secretum, vt quicumque aures eius offenderint, non dubitent sibi met formidandum: data cunctis iudicibus absque villo præscriptionis obstaculo (sicut sæpe dictum est) in testes, quorum voces falsitate vel fraude non carere perspexerint, pro qualitate videlicet delicti, animaduertendi licentia.

S V M M A R I A.

- 1 Falsos testes qui iudices punire possunt?
- 2 Falsis instrumentis utens, & falsum dicens in iudicio, pariter falsi, & lege Cornelia de falsis tenentur.
- 3 Leges priores ad posteriores, & posteriores ad priores trahende sunt.
- 4 Ministri verbi grauius puniendi sunt quam ceteri.
- 5 Falsum testimonium vnde deprehendatur?
- 6 Testis vacillans non carere fraude intelligitur?
- 7 Testis qui falsum testimonium dixit, sine vlla accusatione a iudice coerceri potest.
- 8 Regula, neminem sine accusatore damnandum, quomodo intelligenda?
- 9 Pœnarum genera varia.
- 10 Testimonia diuersa pro duobus dicentes tenentur lege Cornelia.

- 11 *Pœna legis Cornelia, est deportatio & bonorum publicatio.*
 - 12 *Testimonium improbum quod nam num. 11. Et 12.*
 - 13 *Pecuniam accipiens ut falsum dicat testimonium, tenetur lege Cornelia.*
 - 14 *Calumniā quid?*
 - 15 *Calumniā pœna quæ?*
- I**n hac constitutione hæc obseruanda sunt: *Quib. iudicib. fiat potestas animaduertendi in falsos testes. II. In quos testes. III. Ob quod delictum. Postremo. Quæ sit pœna?* Fit potestas animaduertendi in testes iudicibus, apud quos testes falsum testimonium dixerunt, & fit omnib. etiam qui in testes iurisdictionem non habent, cuiuscunq; causæ iudices sint, siue criminalis, siue pecuniariæ. Hæc generaliter & sine exceptione. Sic. n. verba sunt. *in fin. cunctis iudicib. data animaduertendi licentia.* Sed tamen hoc ita temperandum est, dummodo iudex cōsistat infra modum & formam iurisdictionis suæ. Exempli gratia: si erit is iudex, qui de causis ciuilib. tantum iudicare possit, pœnā autem corporalem non possit infligere, aut si sit is, qui pœnā corporis inferre possit, sed certam, non autem omnem: iudex hæc formam non excedet, sed testes falsos detinebit, & rescribet principi, æstimaturo, quomodo testes coerceri debeant? Hoc constitutum est in persona eius, qui falsa instrumenta protulit in iudicio. *in l. Diuus. ff. ad l. Corn. de fals.* Nam & hic iubetur pro mensura delicti puniri: sed cum hac exceptione, dum coercitio formam iurisdictionis non excedat. Hoc dissimili in causa constitutum non est, ne quis forte putet, cum locum huc transferendum non esse. Nam & qui falsis instrumentis vitur, & qui falsum dicit in iudicio, pariter falsi & lege Cornelia de falsis tenentur. *l. 1. in princ. & §. 1. ff. ad l. Iul. de fals.* Nihil ad rem pertinet, quod ealex est D. Pii, & ideo multis temporibus prior hac lege Zenonis. Nam & priores leges ad posteriores, & posteriores ad priores trahendæ sunt, ut posteriores ex prioribus interpretationem & temperamentum accipiant: vbi eandem rationem esse apparet. *l. non est nouum. l. sed & poster. ff. de LL.* Non obstat, hæc lex in extremo, vbi generaliter fit potestas omnibus iudicibus animaduertendi in testes. Nam additur exceptio, si nihil aliud impediatur, quam præscriptio fori, quæ testi concessa est. Ceterum si quid aliud impediatur in potestate iudicis, & iurisdictione, quo minus aliquam pœnam infligere possit, hæc constitutio locum non habet. Fit potestas iudicibus animaduertendi in testes falsos quoslibet, etiam si iurisdictioni iudicantis subiecti non sint, veluti quia sunt ex aliena prouincia, aut alio territorio, aut si ita subiecti sint, ut tamen alios iudices sibi attributos habeant, ad quos reuocare possint, ut militibus iudices militares attributi sunt. *l. magiste. supr. de iurisdic. Scholasticis Rectores Vniuersitatum. Auth. habita. supra. ne fil. propatre.* His, qui sunt in ministerio Ecclesiastico, Episcopi, ex quibusdam constitutionibus. Dicemus hos omnes, si ad iudicem non suum producti, in falso deprehensi erunt, licere iudici in eos animaduertere, adempta iis omni fori præscriptione, *ut hic cautum est. Nec oncipimus eos, qui sunt in ministerio Ecclesiastico. Quinimo, vbi bene scriptum est, in l. probatori supra. de Episcop. & cleric. quod plus & honoris ministerio nobis tribuitur, in prou-*

legis iurisdictionis, tanto grauius puniendi sunt, quod sub prætextu honoris deliquerunt. Et certe ad præceptum Apostoli pertinet, qui iubet omnem animam subditam esse potestatibus sublimioribus, & qui potestati resistit, ait ordinationi Dei resistere. *ad Rom. 13. cap.* Factum, ob quod in testem animaduerti potest, exprimitur in extremo his verbis, *Si vel testimonium falsitate, vel fraude non carere apparebit.* Falsum testimonium & ex depositione deprehenditur, si contraria testis dixerit. Fraude & non carere intelligitur, si varie dicat, id est, si vacillet in testimonio. *l. qui falsa. ff. eodem.* Non distinguitur autem, in qua causa testis falsum dixerit: aut vacillet, vtrum in ciuili & pecuniaria, an in criminali. Quinimo in verfu secundo huius legis nominatim comprehensum est, non minus ob falsum testimonium puniendos esse testes si in pecuniaria causa deliquerint. Ex quo colligimus, multo magis eos coercedos esse, si falsum dixerint in criminali. Tanto enim seuerius delictum vindicandum est, quanto de grauioribus rebus & periculosioribus agitur, sed & falsum solum exigitur, non etiam exigitur, ut apud iudicem accusetur testes. Vnde intelligimus, & sine vlla alia accusatione & testes, qui falsum testimonium dixerunt, a iudice coerceri posse. Hoc loco sententia generalis hæc tenenda est: Regulariter neminem sine & accusatione damnandum esse, præterquam si in iudicio ipso aliquod delictum incidat, per occasionem causæ principalis. Quod cum fiat, toties probatur, iudicem posse in eum, qui in iudicio deliquisse deprehensus erit, officio suo pœnam statuere, pro modo & qualitate delicti: ut aduersus testes, qui falsum dixerunt: de quo hic, ut aduersus litigatorem, qui falsa instrumenta protulit, de quo *in l. diuus. ff. de fals.* ut aduersus maritum, qui vxorem accusat, si vicissim lenocinium ab vxore illi obiectum sit. Nam & cognito lenocinio iudex aduersus maritum quoque statuet, sine vlla alia accusatione. *l. secunda. §. si publico. ff. ad l. Iuliam. de adult.* Huc pertinet *l. penultim. supr. de probat.* Quod tamen de falso testimonio hic scriptum est, *posse vnumquemq; testem ob falsum testimonium a iudice coerceri,* sic accipiendum est, nisi testis errore iusto falsum dixerit, non dolo, malo, veluti si de persona falsum dixerit, specie personæ deceptus, cum similitudine putaret Titium esse, qui non erat. *§. neque igitur. in fin. Nouell. de testib. argument. in l. Diuus. in fin. ff. ad legem Cornelianam. de fals.* Pœna ex constitutione est hæc, ut iudex animaduertat in testem pro qualitate delicti, ut intelligamus nullam hic certam pœnam esse, sed pœnam æstimandam ex qualitate & mensura delicti. Hoc eo dicitur, quia varia sunt genera & pœnarum, alia aliis sunt grauiora. Præter pœnam sanguinis & amissionis libertatis est deportatio, relegatio, corporis coercitio, damnum, cū infamia, dignitatis depositio, actus alicuius interdictio. *l. 6. in fin. & LL. duabus seqq. ff. de pœnis.* Hæc pœnæ statuentur, ut erit delictum. Qualitas delicti æstimatur partim ex improbitate testimonii, partim ex rei, de qua testimonium dicitur, qualitate, ut hæc ipsa constitutio interpretatur *in princip. L.* Improbitas testimonii est in iis, quos nihil & pudet pro duobus diuersa testimonia dicere, quos constat lege Cornelia teneri. *l. eos. in princip. & §. 1. ff. de falsis.* Pœna legis & est deportatio & bonorum publicatio.

blicatio. *leg. prima. in fin. ff. eodem. & §. item. lex Cornelia. de falsis. Institution. de public. iudic.* Est etiam improbum testimonium eorum, qui aut pecuniam acceperunt, & aut nominatim coierunt, ut testimonium falsum dicerent, quos & ipsos & lege Cornelia teneri certum est. *l. prima. l. falsi. ff. de fals.* Rei de qua testimonium dicitur, qualitas auget aut minuit crimen falsi. Nam quo grauius periculum ex testimonio intentatur reo, eo maius delictum est falsi, ut puta. Nemo dubitat quin grauius delinquat testis, qui testimonium dicit aduersus reum ad eum opprimendum, quam qui falsum dicit pro reo ad eum liberandum, & aduersus reos maius delictum est, mentiri in causa criminali, quam pecuniaria: & in criminalibus maius mentiri, aduersus eum, in quem capitale iudicium est, quam in eum, in quem iudicium est priuatum. Ut autem de hac re certius aliquid statuere possimus, sic habendum puto, si testis testimonium falsum dicit aduersus reum, & dicit consulto, non errore, quacunque pœna reus afficeretur, si testimoniiis falsis creditum esset, eadem pœna testes falsi afficiendi sunt. Hæc sententia probatur vlla definitione generali, quæ est *in lege vltima. infra. de accusator.* Calumniantes ad vindictam possit similitudo supplicii. Nam dubium non est, quin & testimonium falsi & calumnia eiusdem generis sint. Nam & calumniari est falsa crimina intendere. *l. prima. & §. primo. ad senatusconsultum Turpillianum.* quod maxime faciunt falsi testes, qui affirmant, ea delicta patrata esse, quæ non sunt. Et ideo secundum hanc regulam interdum pœna capitis infligitur testibus, quæ pœna grauior est, quam quæ constituta est lege Cornelia de falsis: interdum etiam minor pœna aduersus testes statuetur. Nec obstat, quod dicitur, pœnam legis Corneliæ esse, deportationem cum amissione bonorum, ut neq; sit maior neq; minor. Hoc enim tunc locum habet, cum ex hac lege accusatur quis falsi, non cum ob falsum testimonium ab eo iudice, apud quem testimonium dictum est, testis coercetur. Hic enim coercetur testis non tam, ut qui falsum dixit, quam qui calumniæ reum opprimere & velut occidere voluit. Calumniæ & pœnam esse iam diximus similitudinem supplicii. Quod si ad rei qualitatem accesserit improbitas testimonii, ut scilicet doceatur testis diuersa testimonia diuersis dixisse, augebitur etiam h. pœna, vltra rei qualitatem. Nam hanc improbitatem iam dixi lege Cornelia de falsis teneri, cuius pœna est, quam item diximus. Notandum obiter, quod *in hac lege dicitur, testes dum testimonium dicunt, intrare iudicis secretum.* His verbis significatur, *secreto,* id est, seorsim & separatim ab aliis testibus singulos testes esse interrogandos. Quod apertius scriptum est in *cap. vener. extr. de testibus.* idque cum pertineat ad formam testium interrogandorum, referri debet, ad ea, quæ de hac forma dicta sunt *ad legem iurandi supra.* Huius iuris optima ratio redditur in *gloss. d. c. venerabilis.*

Ad L. XVII. Si quis.

Si quis testibus usus fuerit, iidemque testes aduersus eum in alia lite producantur: non licebit ei personas eorum excipere: nisi ostenderit, inimicitias inter se & illos postea emeruisse, ex quibus testes repellit leges

precipiunt: non adimenda scilicet ei licentia, ex ipsis depositionibus testimonium eorum arguere. Sed & si liquidis probationibus, datione, vel promissione pecuniarum eos corruptos esse ostenderit: etiam eam allegationem integram ei seruari precipimus.

SUMMARI A.

- 1 *Summa huius rescripti.*
- 2 *Damnatus publico iudicio, infamis, inimicus, suspiciosus, ad testimonium non sunt admittendi.*
- 3 *Testes probatos semel, quis reprobare postea non potest.*
- 4 *Juris quod quis in alium statuerit, eodem ipso uti debet.*
- 5 *Testibus usus semel, eos non potest postea reuicere in alia lite aduersus se productus.*
- 6 *Testes an reuicere possit quis, quibus prius usus est.*
- 7 *Ratio vbi eadem, ibi idem ius statui debet.*
- 8 *Beneficium testes reuicendi iure concessum, nulli citra culpam aut delictum eius auferendum est.*
- 9 *Mens in omnibus scriptis, tum maxime in legibus spectanda est.*
- 10 *Errori iusta venia danda est.*
- 11 *Quæ postea emergunt, venia digna sunt.*
- 12 *Juri suo renuntiare nemo videtur.*
- 13 *Testis duabus de causis reuici potest.*

Ex iis causis, propter quas sæpe dicimus, testes idoneos non esse, seu testes prohiberi a testimonio, testes reuici posse constat. *leg. vltima. in fin. infra. hoc titulo.* Vna exceptio est, quæ h. constituitur. Est autem rescripti summi hæc sententia: *Si quis & testibus usus sit, & iidem aduersus eum in alia lite producantur, eorum personas reuicere non potest, ob eas causas, quibus tunc reuici potuerunt, cum testibus usus est. Ceterum ob nouas & postea emergentes causas reuicere eos potest, quaratione etiam eorum testimonia potest reuicere.* Itaque rescriptum & de personis testium dicit, quibus quis antea usus est, & de eorum testimoniis. De personis reuicendis sit hæc propositio: *Qui testibus usus est, eos aduersus se postea productos reuicere non potest.* Hic opponitur ratio iuris communis. Nam q. iudicio & publico damnatus est, qui infamis est, qui inimicus est, cuius testimonium aliqua suspicione laborat, is vetatur admitti ad testimonium. *l. 3. in pr. & §. lege Julia. ff. eod.* Cur non igitur eodē iure vtetur aduersus infames testes, aduersus suspectos, qui illis ante usus est? Respondetur. Excipiendæ huius speciei causa hæc fuit, quod qui testibus ante usus est, vtendo tales approbavit, quales tunc erant, probatos improbare & postea non potest. *l. vxor. §. vltim. ff. ad l. Iuliam. de adult. l. Pomp. 1. ff. de neg. gest. c. quod semel. de regulis iuris in sexto.* Sed addendum est: Quia qui testibus usus est, usus est aduersus alium, proinde æquum est, ut aduersus se eodem iure aliquando vtatur ex edicto, quo cauetur: Quod quisque iuris in alium & statuerit, ut eodem ipso iure vtatur. *l. 1. ff. quod quisque iuris.* Qua ratione recte dicemus eum, qui aliquando testibus usus est, cogi eodē aduersus se admittere, non tantum postulante eo, qui ab illis læsus est, sed etiam postulante alio quouis aduersario. Hæc enim pœna est eius edicti, quod modo diximus, ut hæc pœna eum teneat, qui in edictum incidit, quouis postulante. *leg. 3. §. hac pœna ff. quod*

quisque iur. Et ideo quod in hac lege dicitur: *Eum, qui testibus usus est, non posse eos reiicere, si in alia lite aduersus eum producantur, hoc, producantur, sic accipiendum est, siue producantur ab eo, cum quo prior lis fuit, siue ab alio quouis, cum quo nulla lis antea intercesserat.* Sed hæc sententia habet tres conditiones, quæ diligenter expendendæ sunt. Prima conditio est ex persona reiicientis testis. Si is testibus iisdem, prius usus sit. Testibus uti tunc quis intelligitur, non cum producit tantum, sed cum producti testimonium dicunt, nec reiecti sunt ab aduersario. Nam si testes producti reiecti sunt, is, qui produxit, uti voluit, sed non est usus. Proinde si iisdem aduersus eum quandoque producantur, nihil prohibet, quominus eos possit reiicere. Hoc primum ex significatione verbi dicimus, deinde ex sententia edicti, *Quod quisque iuris.* Quo edicto non tenetur, ut eodem iure quis utatur, nisi qui prius eo iure usus est cum effectu. *l. 7. §. 1. ff. quod quisque iuris.* Non obstat, si quis obiiciat: *Eum, qui testes aliquando produxit, videri producendo tales approbasse, & ideo non posse improbare, quod semel probauit.* Non enim verum est, eum, qui testes producit, hoc ipso testes tales probare, producit enim & probat sub conditione, si non reiiciantur. Bene igitur hoc dictum, *si quis testibus usus sit.* Secunda conditio est, si iisdem testes aduersus eum, qui usus est, producantur in alia lite. Ex quo intelligimus, si aduersus eundem producantur in eadem lite, non prohiberi eum, qui illis prius usus est, eos reiicere, si modo super iisdem articulis producantur. Optima ratione. Aut enim hi testes iisdem dicent, quod prius, hoc autem est superuacuum: aut dicent contrarium, hic autem eos audiri, aperte iniquum est. Quinimo propter dispositionem ipsam, testimonium refellitur, quia contraria dicunt, *arg. l. scriptura. infr. prox. tit. de quo plura ad l. ult. in fin. inf.* Sed si super aliis articulis iisdem testes producantur aduersus eum, qui in aliis articulis his testibus usus est, multo minus reiici poterunt, quam si in alia lite aduersus eundem producerentur, quoniam h. non producantur, nisi ab eo, qui prius testimonio usus est. Sed si producantur in alia lite, hic bene dicitur, citra exceptionem: eum, qui illis prius usus est, non posse eos reiicere, quia in alia lite producantur de aliis articulis, alioqui alia lis dicenda non esset. Tertia conditio, est ex iis causis ducta, propter quas testes reiiciuntur. Si is, qui testibus usus est, reiiciat testes ob eas causas, ob quas iam tum reiici poterunt, cum testibus usus est: ut puta, testibus aliquis usus est inimicis, impuberibus, infamibus, seruis, ob has omnes causas testes ab initio reiici poterunt. *l. 3. in pr. & §. lege Julia. ff. eod.* Iidem testes aduersus eundem in alia lite producantur, eodem modo, seruis, aut impuberibus, aut infamibus, ob has causas non poterit eos reiicere, is qui illis prioribus prius usus est, ceterum ob nouas causas post priorē litem incidentes nihil impedimento est, quominus possit eos reiicere. Id sub obscure intelligitur ex hoc rescripto, ex iis casibus, quos lex excipit. Excipit enim tres: nisi inimici postea emerferint, inter testes & eum, aduersus quem nunc producantur, aut nisi testes pecuniam acceperint, ut in hac lite testimonium dicerent, aut nisi pecunia eodem nomine his promissa sit. Sed quoniam Iustinianus enumerat tantum hos tres casus, quos excipit, hæc pars legis

questionem attulit, vtrum in omnibus aliis causis, propter quas testes iure reiici possunt, idem dicendum sit, si postea emergant. Exempli causa: Aliquis testibus usus est, in alia lite: hi testes aduersus eundem producantur, sed ii, qui post primam litem ceperunt esse domestici aduersarii, aut ab eo adoptati sunt, aut postea accusati, iudicio publico damnati sunt, aut etiam in hac lite de re eorum agitur, quæ oia post priorē litem acciderunt, & propter quæ placet testes non esse admittendos ad testimonium fidem. *Quæro, An per has causas testes reiicere possit is, qui illis prius usus est?* Prima fronte verba h. legis refragantur. Nam aperte in initio regulæ ponitur: *Ex hac regula excipiuntur tres hi casus quos dixi, non plures.* Verum est, quod vulgo traditur, exceptionem certarum specierum nominatim expressarum, confirmare regulam in omnibus aliis speciebus, non exceptis, quod dilucide traditur in *l. questum. §. idem respōdit domo instructa. ff. de instructo. instrumentoue legato.* Sed recte placuit, quod de casibus h. expressis dicitur, idem de omnibus causis postea emergentibus dicendum esse, propter quas iure testes reiici possunt, scilicet, quia in oibus causis postea nascentibus, eadem ratio est. Vbi tamen eadem ratio est, ibi ius idem statui oportet. *l. illud. ff. ad l. Aquil. l. ult. sup. de consti. pecul. a Titio. ff. de verb. obl. l. non possunt. & l. seq. ff. de ill.* Eandem autem rationem esse in omnibus causis postea nascentibus, ita intelligemus, si cognouerimus, quæ sit ratio, cur is, qui testibus usus est, possit eos reiicere propter inimicitias postea emergentes, aut propter corruptionem testimonii postea secutam. Cur ergo ob has causas potest reiicere testes is, qui iis usus est? Resp. Quia non potest videri tales testes approbasse, cum non dum tales essent, cum usus est. Deinde alia ratione. Quia beneficium testes reiiciendi iure concessum, nulli citra culpam aut delictum eius auferendum est. *c. indulgent. de reg. iur. in sext.* At aperte nulla culpa imputari potest ei, qui testibus usus est, si eos non repudiavit ob eas causas, ob quas repudiare non poterat, etiam si vellet. *arg. in l. cum quidam. §. pupillo. ff. de usur.* Non potuit a testes repudiare propter inimicitias, aut propter corruptionem, si hæc nondum interuenerat. Iam vero apparet in oibus aliis causis reiiciendi testes, postea nascentibus, eandem rationem esse, ex quo efficitur idem ius esse statuendum. Non obstat, quod diximus, exceptionem certarum specierum confirmare regulam in aliis omnibus. Nam in h. obseruandum est diligenter, non excipi ex regula inimicitias aut corruptionem testimonii, sed excipi tempus, quo hæc emerferunt postea. Vnde intelligimus, regulam confirmari non in aliis causis reiiciendi testes, sed in contrario tempore, quo causæ existant. Apparet enim excipi hoc loco inimicitias, non propter inimicitias, sed propterea, quod inimicitia postea emerferunt. Item, excipi corruptionem testimonii, non propter ipsam corruptionem, sed quia post priorem litem, in sequenti lite, testes corrupti sunt. Vnde intelligimus, propriam regulam definitum est: *Eum, qui testibus usus est, non posse eos testes postea reiicere; accipiendum esse de iis causis, quæ iam tum natæ erant, cum testibus usus est.* Licet etiam respondere hoc modo: quod dicitur exceptionem certarum specierum confirmare regulam in casibus non exceptis, hæc tamen verum est, nisi apparet aliud sensisse scriptorem aut legislatorem. Semper tamen

mens cum in omnibus scriptis, tum maxime in illis spectanda est *l. ult. ff. ad exhib.* At in h. lege, sententia legis manifesta est, Iustinianum velle, ut propter omnes causas postea emergentes liceat testes reiicere, etiam quibus usus sumus. Nam si licet reiicere eos tantum propter inimicitias, aut propter corruptionem testimonii, distinctio erit in causis, non in causarum tempore. Porro apparet Iustinianum tempus distinguere voluisse, quo istæ causæ natæ sunt, cum ait *Inimicitias postea emerfisse.* Teneamus igitur hæc distinctionem, quæ initio posuimus: *Eum qui testibus usus est, non posse eos aduersus se postea productos reiicere, ob eas causas, quibus tunc laborabant, cum iis usus est.* Ceterum ob nouas causas nihil esse impedimento, quominus reiici possint, etiam ab eo, qui prius illis usus erat. Plus dicimus, etiam quod testibus usus est, potest eos testes aduersus se productos reiicere: ob veteres causas, quibus tunc reiici testes poterant, cum illis usus est: si modo iusto errore ignorauit, testes illis vitis laborare. Exempli gratia. Aliquis testamento manumissus erat, eum pro libero produxit testem sibi. Deinde codicillis postea apparuit, libertatem fuisse ademptam, atque ideo liberum non fuisse, qui liber putabatur, dicem⁹ nihil esse impedimento, quo minus is possit eum tanquam seruum reiicere, qui eo prius usus est. Nam tamen iusto errori venia danda est. Item, quæ tamen postea emergunt, indigent auxilio. *l. de etate. §. ex causa & §. qui iusto. ff. de interro. in iur. fac.* Et certe nemo tamen videtur iuri suo renuntiare, qui id sibi competere ignorauit. *leg. mater. ff. de inoff. test.* Item. Non potest videri testes tales approbasse, qui tales fuisse ignorauit, & iustam causam habuit, cur erraret. De testimoniis eorum testium, quibus quis ante usus est, hic constituitur, neminem impediri ea arguere. Quod quomodo fiat, dicitur ad *l. ult.* Hoc autem superioribus consequens est de testimoniis. Ut n. is, qui testibus usus est, potest eos reiicere, propter causas postea emergentes, sic necesse est, semper eorum testimonia coargui posse, quoniam testimonia hæc postea secuta sunt. Obiter tamen notandum est, duabus de causis testem reiici posse, propter inimicitias, & propter corruptionem testimonii, si testis testimonium dicendi causam pecuniam acceperit, vel ei pecunia cauta sit. Quod cum generaliter dicatur, quæ admodum non est, vtrum is, qui corruptus est, verum dixerit an falsum. Huic parti opponitur *l. 3. §. lege Jul. ff. de test.* Vbi reiicit a testimonio, non quod pecuniam accepit, ut testimonium diceret, sed qui pecuniam accepisse damnatus est: vbi duo exigunt, ut quis acceperit, & præterea damnatus sit accepisse. Hic autem alterum tantum exigimus. Resp. Inter hæc optime conuenit. Qui reiicitur, ob id, quod in præsentem lite pecuniam accepit, aduersus hunc satis est dicere, eum accepisse, etiam si prius damnatus eo nomine non sit, quia spe lucri commodo ductus falsum dicit. At cui obiicitur, quod, ut in alia lite testimonium diceret, pecuniam acceperit, ad eum reiiciendum necesse est, dici eum condemnatum esse accepisse, ut scilicet damnatione fiat infamis, quæ infamia illum a testimonio reiicit.

Ad Leg. XVIII. Testium

Testium facilitatem, per quos multa veritati contraria perpetrantur, prout possibile est, rescantes omnibus pradicimus, ut qui in scriptis a se debita retu-

lerint, non facile audiantur, si dicant omni debiti vel partis solutionem sine scriptis se fecisse, vel intq, viles, ac forsitan redemptos testes super huiusmodi solutione producere: nisi quinq, testes idonei, & summa atque integra opinionis præsto fuerint solutioni celebrata, hique cum sacramenti religione deposuerint sub presentia sua debitum esse solutum: ut scientes omnes ita ea statuta esse, non aliter debitum vel partem eius persoluant, nisi vel securitatem in scriptis capiant, vel obseruauerint præfatam testium probationem: his sc. qui iam sine scriptis debitum vel partem eius soluerint, a presenti sanctione merito excipiendis. Sin vero facta quidem per scripturam securitas sit, fortuito autem casu vel naufragii, vel incendii, vel alterius infortunii perempta, tunc liceat his, qui hoc perpetrati sunt, causam peremptionis probantibus, etiam debiti solutionem per testes probare, damnunq, ex amissione instrumenti effugere.

SUMMARIÆ.

- 1 Debitor quibus modis solutionem probare possit?
- 2 Apocha quid?
- 3 Debitor quomodo, & quot testibus solutionem probare possit?
- 4 Testes duo ad fidem faciendam sufficiunt.
- 5 Debitor ut possit solutionem probare per duos testes amissa apocha, quæ requirantur?
- 6 Confessio creditoris de apocha, pro iusta solutionis probatione est.
- 7 Testes infames a testimonio repelluntur. Et an omnes, & in omnibus causis?
- 8 Infames omnes pariter a dignitate remouentur & ab accusatione.
- 9 Testes in accusationibus debent esse idonei.
- 10 Facinus impunitum relinqui satius est, quam innocentem damnari.
- 11 Arenarii qui sint?
- 12 Infamibus ad fines qui sint?
- 13 Infamibus ad fines, an a testimonio repelli debeant?
- 14 Adulterium a testimonio non repellit, nisi post damnationem.
- 15 Repetundarum crimen a testimonio non repellit, nisi post damnationem.
- 16 Crimen iudicii publici a testimonio non repellit, nisi post damnationem.

Debitor qui creditori soluit, solutionem tamen probare potest, instrumentis & testibus. Instrumentis, id est, apocha, quæ hic securitas appellatur, & in *lin. contractibus. §. super infr. de non num. pec.* Est autem apocha tamen seu securitas scriptum, quo creditor profitei sibi pecuniam solutam esse a debitore. Hoc scripto debitor solutionem probare potest iure communi & usitato, & ideo nil hic singulare in hac probatione constituitur in *h. lege.* Sic igitur res apocha probabitur, si creditor fatetur, apocham a se scriptam aut suo mandato, confessioni suæ eum stare oportet, post 30. dies. Nam intra hos habet exceptionem non numeratæ pecuniæ. *l. in contractibus. §. super infr. de non num. pec.* Quod si creditor negabit apocham a se & suo mandato scriptam, debitor eam testibus probare debet, quo facto vincet. Hic autem certus tamen numerus testium non adiicitur, in hac questione, & ideo ad eam rem probandam duo testes sufficient. *l. vbi ff. eod. hoc tamen ita, nisi*

quantitas debiti excedat 50. libras auri, in qua specie cautum est, tres testes ad minimū adhiberi debere, & eorum testium subscriptiones. *l. ult. sup. si cert. per.* Nihil de iure hoc mutauit Constit. Iustin. in *Nov. d. instr. cau. & si. si quis igitur, & §. op.* ubi in instrumentis conficiendis exigit Iustinian. alias tres testes quā minimum, alias 5. Nam hec Constit. loquitur de iis, qui contrahunt, & alios instrumento sibi obligare volunt. Quod liberationis instrumentū producendū non est. Nam ad liberandum faciliores esse debent. *l. Arrianus de obl. & act.* Quid si debitor sine scripto solutionem probare volet testib. hic singulare ius constituitur, cuius gratia potissimum hæc quæstio edita est. Sic autem distinguitur, refert *utrum debitor in scriptis pecuniam a se debitam esse retulerit, an vero non retulerit.* Nam si retulit in scriptis, placet, eum si apocham non acceperit a creditore, non posse solutionem probare, nisi quinque; testibus adhibitis integræ opinionis, qui iurati dicant, se interfuisse solutioni, quo in numero testium 1° singulare, vt dixi, constituitur: cum regulariter duos testes ad fidem faciendam sufficiant. *d. l. ubi ff. eo.* Sed hic numerus exigitur ab eo debitore, qui prius in scriptis a se debitum retulerit, vt verba sunt quæstionis. Is in scriptis debitum a se retulit, qui scripto & chirographo, aut alio quouis instrumento, vel priuato vel publico cauit, se pecuniam Titio debere, ex illa aut illa causa. Non exigitur hac quæstione, quomodo debitor id scripto declarauit, vtum ex conuentione, quia prius conuenisset vt scriptum daret, an vero sponte chirographum creditori dederit, quod ille accepit. Proinde vtum fiat, nihil interest. *argumentum in l. item veniunt §. petitam vers. a quo, de per. hered. l. metum aut §. animaduertendum, q. met. causa.* Interim hoc exigitur, vt debitor scripto interposito pecuniam a se debitam cauerit. Ex quo colligitur, si debitor sine scripto quid debuit, & sine scripto itidem soluit, non exigi ab eo hunc numerum testium, de quo hic cautum est. Proinde res reuocatur ad solemnem numerum, vt duo sufficiant. *d. l. ubi de testib.* Non obstat *l. ult. sup. si cert. per.* ubi tres testes exiguntur ab eo debitore, qui soluit quod debebat sup. 50. libras. Hic n. numerus exigitur cum res instrumento scripto geritur, ad cuius instrumenti fidē desideratur tres testes, & eorum subscriptiones. Nullo aut solutionis & debiti scripto interposito, res ad communē iuris regulam pertinet, vt qui sine scripto debuit, si sine scripto soluat, solutionem probare possit duobus testibus, quantacunque summa sit, de qua agatur. Hic quæritur, *quid intersit, utrum debitor aliquid instrumento interposito debuerit, an nullo instrumento interposito: cum proponatur is debitor, quem constat debuisse, etiam ipsius confessione. & cum nihil intersit utrum debitum probetur testibus an instrumentis. l. in exercend. infra de si. instrument.* Differentiæ ratio est, quia qui sine scripto soluit, quod sine scripto debuit, si se soluisse dicat, affirmatio eius caret omni suspitione mendacii, quoniam dicit rem gestam, vt more hominum geri solet. Sic enim homines solent, vt quod sine scripto debuerunt, etiam sine scripto soluant, ne exigant a creditore, quod creditori non præstiterunt. At qui scripto interposito debuit, si dicat, nulla apocham a creditore recepta, se soluisse, hæc affirmatio iustam suspitionem habet fraudis & mendacii, quia est contra hominum soluentium con-

suetudinem. Nemo est tam negligens rerum suarum, vt si chirographum dedit creditori, non id velit recipere a creditore cum ei soluit, aut si chirographum non recipit, non velit saltem ab eo apocham debere, vt si forte chirographum aduersus se aliquando proferatur, se contrario scripto tueri possit, quod ad manum habeat, cum velit aliter si quis dicit se fecisse, verisimile est, eum mentiri, & moliri aliquid subornationis. Proinde recte visum est, eum debere hanc suspitionem iusta aliqua & magna probatione a se amoliri. Hinc numerus testium, qui hic requiritur, & ea conditio, & id testimonium testium quod adiicit. Hæc constitutio ad omnem debitorem pertinet, siue debitum cauerit instrumento ex conuentione, siue sponte, vt *sup. ostendimus.* Similiter pertinet ad omne debitum, etiam si debitor infra vnam libram auri debuerit, hanc si scripto cauit, non potuit solutionem probare, nisi ex forma huius L. Non obstat *§. ut aut. Non. de instr. cau. & si. ubi Iustin.* si contractus fiat, qui non excedat libram auri, non exigit, neque tres neque quinque testes, vt prius fecerat, sed vult id seruari, quod prius iure obtinebat. Nam hæc constitutio pertinet ad eum, qui contrahit. Is quod duobus testibus interpositis se contraxisse dicit, nihil dicit improbabile. At debitor qui scripto debuit, si sine scripto dicat se soluisse, dicit, quod plane verisimile non est, proinde merito alia solemnitas probationis ab eo exigitur. Minime superior illa constitutio hoc ipsum confirmat, quod diximus, nempe et eum debitorem, qui ultra libram auri non debuit, si eam scripto debuit, & sine scripto soluit, non posse hanc solutionem probare, nisi quinque testibus ex præscripto huius legis, quoniam Iustin. in *supra scriptis verbis vult in hac specie seruari, quod prius obtinebat.* At ante N. illam constitutionem obtinebat hæc eius constitutio, proinde eam etiam in hac specie seruari vult. Quod tamen dictum est, debitorem, qui sine scripto solutionem testibus probare velit, cum prius scripto interposito debuisset, ita tamen patet in extremo huius quæstionis, nisi debitor, qui scripto interposito debebat, soluerit, apocham a creditore accepta, eamque apocham postea casu fortuito amiserit. Nam hic licet ei solutionem probare per testes, vt verba sunt huius cōst. cum non adiicit, per quot testes. Hæc verba sic accipe debent, vt liceat debitori solutionem probare per testes, visitato & solemni numero, id est, per duos testes *d. l. ubi ff. eo.* sed vt debitor id possit facere, exiguntur tres conditiones. I. Est vt debitor probet se, cum soluit apocham, a creditore accepisse. Hæc conditio non exprimitur verbis hoc loco, sed satis dilucide significat, cum dicitur, *debitorem probare debere, apocham amissionem.* Nā debitor non potest apocham amittere, nisi prius habuerit. Similiter nec testes possunt dicere, cum amisisse, nisi illis constet, & dicant illud prius habuisse. II. Conditio est, vt debitor qui se apocham amisisse dicit, casum probet, quod in omnibus receptum est, qui rem amissa casum fortuitum obtendunt, vt casu liberentur. *leg. 4. infra de pignor. act. l. 2. infr. de testam.* Quoniam vtrumque sumtum est ex regula communi iuris, qua efficitur, cum probare debere, qui dicit. *l. 2. de prob.* Hic notandum est, ideo huius casus probationem exigi a debitore, quia casus proponitur euenisse sine culpa creditoris. Quod si culpa aliqua creditoris intercessisset, aliam probare mus *ex l. si de poss. supra de prob.* III. conditio est, vt debitor probet solutionem

a se factam. Cum enim dicitur licere ei probare solutionem, hoc ipso, vt probet, exigitur tantum numerus testium, de quo prius cautum erat, illi remittitur. Hoc loco merito nobis occurrit. Nā si debitor primū probauit, se apocham a creditore accepisse, postremū satis probauit, vt superuacua sit solutionis probatio. Nam non potest probare apocham se a creditore accepisse, nisi testes dicant, ipsum accepisse a creditore instrumentum, quo instrumento fatebatur creditor, sibi pecuniam solutam. Nā non aliter est apocham seu securitas, quā si in instrumento creditor id cauerit. *l. in contr. §. si. inf. de nō num. pec.* At hoc probato solutio probata est. Hæc n. confessio debitoris, pro iusta solutionis probatione est. *auth. rogati. inf. Resp.* Et hoc verum est, confessionem hanc pro solutione haberi, ubi confessio interposita est, solemni numero testium adhibito, qui *in b. l.* exigitur, vt *ad d. auth. dicitur.* At ubi duo tantum testes de apocham testimonium dicunt, non ideo consequens est, vere pecuniam esse solutam, vt creditor confessus est, & ideo adhuc probatio solutionis exigitur. Hæc autem tria per duos testes nullo negotio probari possunt, si dicant, se interfuisse, cum debitor creditori pecuniam soluerit. Debitori apocham datam esse a creditore, quam cum debitor in saccum aut peram reposuisset, & se commisisset nauigationi, naufragio omnia amiserit, aut cum simul proficiscentes incidissent in latrones, perā debitori esse ablatam, in qua erant instrumenta eius, Obiter ex hac quæstione notandum est, quod cauetur de iis testibus, quos lex vult solutioni interesse. Nam exigitur numero 5. conditione personarum testes integræ opinionis, religione iuratos, certitudine testimonii eos, qui dicunt testimonium, de eo, quod viderint, non ab aliis audierint. Videndum est, *an hac ad alias causas etiam pertineant, vt in omnibus testibus requirere debeamus?* Et quod de numero testium hic cautum est, ius singulare est, vt *supra diximus, & ad l. iurisiur. in fin. supra.* Quod dicitur, iuratos testes esse oportere, priusque testimonium dicunt, omne testium commune est, de quo *in d. iurisiur.* De duobus reliquis dubitatio est, *an ad omnes testes, & ad omnia testimonia pertineat?* In conditione testium lex exigitur testes integræ opinionis, i. integræ famæ & existimationis, proinde contrarios repudiat. Contrarii sunt infames, ideo infamus infames testes a testimonio prohiberi. Sed, an omnes infames? an in omnibus causis? Si sequimur id ius, quod in Pand. relatū est, non omnes infames a testimonio remouentur: argumēto est, quod nominatim remouentur adulterii damnati, repetundarum damnati, & generaliter damnati iudicio publico. *l. scio l. repet. l. 3. §. lege ff. eo.* Cū nominatim hi prohibentur, ceteris testimonium videtur concedi: alioque generaliter ita dicitur fuisse, infames ne testimonium dicant. *arg. in l. ex eo ff. eo.* argumētum & hoc, quod omnes ad testimonium dicendum admittuntur, qui nominatim non prohibentur *leg. l. 1. §. 1. ff. eo.* Nec obstat, quod *in l. 3. in pr. iubeat spectari, cuius sint existimationis testes: nam infames omnes in ea sunt causa, vt minor fides eis haberi debeat, sed non propterea omnes a testimonio reiciuntur. Non obstat etiam quod *in d. l. 3. §. lege ff. in si. dicit, quosdam non admitti ad testimonium fidē, propter infamiam.* Hoc nō significat, omnes propter infamiam reici, quales sunt publico iudicio damnati. Sed *Non. Just. de test. §. 1.* hoc ius apertius constituit*

in hanc sententiam, vt omnes infames pariter a testimonio remouentur. Nam illic Iustin. sine discrimine causarum & testium exigit, vt testes omnes sint integræ famæ & opinionis, quibus nulli magis contrarii sunt, quā infames, i. quæ famam & existimationem iure amiserunt. Proinde in hoc numero habentur omnes, qui comprehensi sunt *in l. 1. de his quæ no. inf. & aliis locis, quibus notatur in gl.* Quod merito constitutum est: nam omnes infames pariter remouentur a dignitatibus. *l. 2. inf. de dignit. lib. 10.* Omnes pariter ab accusatione. *l. q. accus. de acc.* Par est igitur, vt pariter remouentur a testimonio. Non n. minor integritas requiritur in testimoniis, quā in accusationibus. Interdum tamen etiam infames ad testimonium dictionem admittuntur, quod contingit alias propter conditionem eius, aduersus quem producuntur: alias propter conditionem rei, de qua agitur. Ex conditione eius, aduersus quem infamis producit, infamis reici non potest, cum hæreticus aduersus hæreticum producit, de quo *cautū est in l. quoniam sup. de her. & man.* Illic constitutum est, exceptis his hæreticis, qui illic enumerantur, qui in totum reiciuntur a testimonio, ceteros inter se; testimonium dicere posse, & pro aliis, & aduersus alios. Quod merito constitutum est. Non n. potest hæreticus alium hæreticum, vt virum improbum reicere, qui opinionem & sententiam eius non solum falsam non agnoscat, sed etiam pro vera & pia ipse profiteatur. Hæc constitutio producenda non est ad eos reos, qui testi obiciunt id crimen, quo & ipsi laborant. Exempli gratia: Reus adulterii damnatus si accuset, recte reiciet eum testem, qui & ipse adulterii damnatus sit, vt infamem. Nec obstat reo, quod dicat & ipse eodem crimine damnatus esse. Nā in accusationibus idonei testes precipue exiguntur. *l. ult. sup. de prob. & in criminibus.* hæc sententia diligenter retinenda est: fatius esse impunitum relinquitur facinus, quod innocentem damnari. *l. absentem. de pœnis.* Id aut facile futurum erit, si turpes & infames personarum ad testimonium admittentur. Nec simile est exemplum hæretici hæreticum testem reiciens. Nam hæreticus eandem hæresin probat & profitetur. In ceteris aut delictis, qui deliquit, non ideo id delictum probat, aut in se aut in aliis. Ex conditione rei, de qua agitur, etiam interdum infames testes admittuntur, vt sunt arenasarii, id est, qui in arenam descendunt, vt illic pugnent cum bestis, mercede constituta, quales sunt etiam ferui, tametsi non infames. *l. ob carmen. §. si ea. de test.* Conditio autem rei id tunc exigere videtur, cum aliter veritas inueniri non potest, *argum. in l. ferui. ff. eod. & l. diuus. de quæst.* Infamibus affines sunt, qui deliquerunt, tametsi damnati eo crimine non sint. Inde quæsitum, *an qui aliquid deliquisse dicuntur, & præsertim, si iam eo crimine accusati sint, an a testimonio remoueri possint?* Dicemus iure neminem ob delictum a testimonio remoueri, quamuis accusatus sit, nisi delictum cum infamia sit coniunctum, priusquam damnatio secuta sit, & damnatio ex qua infamia sequeretur. Argumento sunt grauissima crimina. Adulterii crimen graue est, nemo tamen a testimonio ob adulterium repellitur, nisi adulterii damnatus. *l. scio l. ex eo ff. eo.* Graue crimen repetundarum, nemo tamen hoc nomine remouetur a testimonio, nisi repetundarum damnatus. *l. repetun. ff. eod.* Et vt generaliter dicatur, grauia omnia crimina, quæ sunt, iudiciorum publicorum, quæ re-

cententur in *l. 1. de publ. ind.* nemo tamen a testimonio reicitur ob crimen iudicii publici, nisi iudicio publico damnatus. *l. 3. §. leg. Julia ff. eod.* Cur ergo damnatus potius, quā qui nondum damnatus est? Quia ex delictis publicorum iudiciorum infamem sententia facit, non delictū solum. *l. infamem de pu. iud.* Quod si infamia præcederet damnationem, eadem ratione diceremus, eum qui infamis ipso facto esset, pariter a testimonio remoueri. Exemplo est ea mulier, quæ corpore quæstum facit, aut fecit. Hæc n. testis prohibetur esse in *d. l. 3. §. l. Julia* Non exigitur damnatio, quæ quæstum facit aut fecit, hoc ipso infamis est, *l. palam §. pen. & ult. de rit. nupt.* Non obstat *l. in test. ff. eod.* ubi scriptum est, testimonium non denuntiari ei, qui accusatus est, hoc enim in hanc sententiam accipiendum est, ut accusatus productus testis non cogatur testimonium dicere, ne testimonio alios offendat, & illorum odium in se conuertat: quod illi fraudi sit in suo reatu. Ceterum volens si testimonium dicit, ius non prohibet. In certitudinem testimonii diligenter hic locus notandus est, ex quo colligitur, non credi testibus de eo quod gestum est, nisi iis, qui dicant, se interfuisse & vidisse id, quod gerebatur. Quod non sic accipiendum est, quasi semper testes dicere debeant, se vidisse, sed ut dicere debeant, se id quod gestum est, & de quo dicunt, sensu aliquo corporis percepisse, eo modo, quo id, de quo agitur, sensu percipi potest. Vt pote, cum debitor soluit creditori, hæc res percipitur visu, proinde dicere debebant testes se vidisse, cum ille creditori solueret. Sed si interrogentur testes de eo, quod testator in suprema voluntate dixit, aut de eo, quod stipulator stipulatus est, aut promissor respondit, dicere debebant se audiuisse, cum testator id diceret, aut stipulator vel promissor, quia sermo auditu percipitur, non visu. Ceterum summa huc redit, ut quidquid dicunt testes, dicunt se interfuisse ei, quod gestum est, & id de quo dicant, se certo corporis sensu percepisse, siue res visum desideret, siue auditum. Consentit cum hoc loco *§. si vero. Nou. de hered. & Falcid.* Huc pertinet, quod in *§. nulli vero. Nou. de SS. Episc.* cauetur, ut testes dicant quæ nouerint. Non nouerunt autem certo, nisi ea, quæ sensu usurparunt. Ex quo colligimus non esse recipiendum testimonium eorum, qui dicunt, se audiuisse ab aliis, cum de eo quæreretur, an quid factum esset. Eadem ex re colligimus, si agatur de re aliqua, quæ intelligentia & cognitione percipiatur, non autem corporis sensu, non esse idoneum testimonium, quidquid testes de eo dixerint: ut si in rei vindicatione queratur, an actor sit dominus fundi, non est recipiendum testimonium illorum testium, qui dicunt, illum esse dominum, si nihil amplius causæ reddiderint, cur sciant, eum esse dominum, & ideo interrogandi erunt, quomodo sciant. Quod si dicent, se scire, quia erat lapillus, quem in hirtore inuenerant, materiam fuisse ex qua speciem fecerint, locum in prædio eius alluione accreuisse, tum fidem facient testes, quia incipient id dicere, quod sensu corporis ceperint. Quo facto consequentia iuris efficietur, illum esse dominum, de quo quæritur. Non obstat, quod obstetricibus & artificibus, in arte sua consultis creditur de eo, quod dicunt sibi videri. *l. 1. de vent. in sp.* Nam si magis adhibentur ut iudices, quæ ut testes. Vn-

de adhibentur, ut dicant, quid sibi videatur, non autem quid sit in re certo. Sed aduersatur *l. 2. §. ante. ff. de aq. plu. arcen. l. si arbiter. de probat.* quibus in locis scriptum est: Cum quæritur, an exstat memoria alienius fossæ factæ, audiri testes non tantum, qui dicant, se vidisse, cum illa fossa fieret, sed etiam si dicant, se audisse eos, qui dicerent se interfuisse, cum fossa fieret, aut factam meminisse. Dicendum est, multum interesse quid quærat in iudicio. Nam si quæritur, an aliquid factum sit, nunquam audiuntur testes, nisi qui dicant, id ita factum esse, & se scire, quia interfuerint, & sensu aliquo corporis ceperint, quod dicunt. Quod si in iudicio quæritur, an aliqui audiuerint ab aliis, tum sine dubitatione admittuntur testes, qui dicant se audiuisse ab aliis, & merito fidem facient, quia de eo quærebatur, an audiissent. Hic autem auditus sensus est corporis. Atque huic quæstioni locus tunc est, cum quæritur, an exstat memoria operis facti, ut declaratur in *d. l. 2. §. ante. de aq. plu. ar.* & rursus an exstat memoria operis facti quæstio tunc locum habet, cum agitur de aqua pluuiæ arcenda in ea specie, quæ proponitur in *d. l. 2. in §. antepenult.*

Ad Auth. Rogati.

Rogati, ut in testamentis, non fortuiti vel transmisses veniant. Idem est si post solutionem rogati interfuerint confessioni creditoris, dicentis pecuniam sibi debitam solutam fuisse.

SUMMARIUM.

- 1 Debitor si sine scripto soluit, quod scripto cauerat, non aliter solutionem probare potest, quā quinque testibus.
- 2 Testes solutionem probantes oportet esse rogatos.
- 3 Testium numerus ubi non adiicitur, duo sufficiunt.
- 4 Confessio creditoris confitentis sibi pecuniam esse solutam, quid operetur, & an valeat? Et quomodo probanda sit?
- 5 Confessio debitoris confitentis se debere, quæ vim habeat?
- 6 Confessio creditoris, qua sibi pecuniam solutam esse dicit, quomodo & quot testibus probanda.
- 7 Recipiendum nihil est, quod in fraudem legis sit.
- 8 Prohibitum una via admitti, alia admitti non debet.
- 9 Testes solutionem probantes, an rogatos esse oporteat.
- 10 Lex generaliter loquens, generaliter intelligenda.
- 11 Testis non rogatus, intelligitur testis ad fidem rei faciendam.
- 12 Testes in quibus speciebus rogatos esse oporteat?
- 13 Testes in testamentis debent esse rogati.
- 14 Testamenta maxime obnoxia sunt falsitati.
- 15 Testes rogati requiruntur in solutionibus.
- 16 Testes rogati requiruntur in confessione creditoris, dicentis sibi pecuniam esse solutam.
- 17 Testes rogati requiruntur in repudio.
- 18 Testes debent esse rogati in codicillis.
- 19 Testes rogati intelliguntur, qui adhibentur.
- 20 Testes debent esse rogati in confessione debitoris, confitentis, se alicui pecuniam debere.
- 21 Testes debent esse rogati in instrumento, contractum vel solutionem de summa, quæ aureos excedat.
- 22 Moneri quid?

Hæc auth. duo adiicit, legi superiori. Nam primū illic cauet, si debitor sine scripto soluerit, quod

scripto cauerat, non aliter solutionem probare posse, quā 5. testibus. sed quinque testes solum lex requirit, de rogatis nihil adiecit. Quo fiebat, ut secundum regulam veterem iuris, etiam rogati testes non sufficerent. *l. ad fidem ff. eo.* Hic igitur adiicitur, etiam testes eos in specie proposita, rogatos esse oportere, quod expressum est ex Nou. Iust. *de test. §. Et licet.* Deinde in *l. superiore* quinque testes exigunt, ubi solum, ubi debitor se soluisse dicit. Ex quo intelligitur, si debitor dicat creditorem confessum esse, se pecuniam accepisse, ad hanc confessionem probandam, ordinarium & visitatum numerum testium sufficere, nempe duorum. Idque iuxta regulam veterem iuris, ubi numerus testium non adiicitur, duo sufficiunt. *l. ubi num. ff. eo.* Nihil autem de hac confessione cautum est superiore lege. Proinde & hic adiicitur, idem dicendum esse, si testes rogati interfuerint confessioni creditoris, dicentis, sibi pecuniam esse solutam. Idem sic accipere debemus, idem, quod in *l. superiore* cautum est de probatione solutionis: cum debitor sine scripto dicit, se soluisse, quod scripto cauerat, ut scilicet, quemadmodum eam solutionem probare non potest, nisi quinque testibus. sic nec confessionem creditoris, de qua dicimus, probare posse, nisi totidem testibus. & iisdem rogatis. Non intelligimus, ut vulgo, idem in hac confessione dicendum esse, quod prius in hac authent. dictum est, ut scilicet in hac confessione probanda, testes rogati produci debeant: alioqui superflua essent illa verba, *si testes rogati interfuerint solutioni.* Perinde n. esset, atque si dictum esset, rogati testes esse debent, si rogati interfuerint, quod est nugatorium. Ex hoc loco de confessione creditoris, qui confitentem sibi pecuniam esse solutam, idque sine scripto, duo notanda sunt: quorum vnum pertinet ad vim huius confessionis, alterum ad probationem. De vi huius confessionis hoc notandum est, hanc confessionem valere & confitenti nocere: ut si debitor quoque hanc confessionem probet, non minus absolui debeat, quā si doceret, se soluisse. Idque ex Nou. Iust. melius intelligitur, ubi Iustin. admittit huius confessionis probationem, dummodo probet testibus quinque & rogatis. Non obstat, quod dicitur, confessos in iure, pro iudicatis haberi. *l. 1. ff. de confes. l. v. nica inf. de confes.* ubi cum in iure adiicitur, aperte non idem tribuit extraiudiciali confessioni. Nam aliud est confessos pro iudicatis haberi, aliud confessionem valere. Confessi non habent pro iudicatis, nisi in iure confessi: sed cum dicimus haberi eos pro iudicatis significamus eos confessionem suam retractare non posse: quoniam post rem iudicatam nihil amplius queritur. *l. postrem. ff. de re iud.* Hic extraiudiciali confessioni non tribuit, sed non eo minus confessio valet, verum hactenus valet, ut tamen admittatur probatio in contrarium, ut si creditor doceat, sibi pecuniam solutam non esse, confessio ei non nocet. Quinimo, intra 30. dies, ex quo creditor confessus est, potest creditor eam confessionem reuocare testato, potest et petere, quod sibi debet, a debitore. Et si debitor confessionem creditoris alleget, poterit creditor se tueri replicatione non numerata pecuniarum: dum id faciet intra 30. dies, ut bene Accursius sensit hoc loco *arg. l. in contract. §. 1. inf. de non numer. pec.* Non obstat etiam *l. 1. §. ult. ff. de inter. in iur. fac.* ubi scriptum est, confessiones expressas apud iudices solummodo ad probationes sufficere. Nam hoc dictum est de confessionibus in iure expressis, non ut excluderentur confessiones extraiudiciales, sed ut ex-

cluderentur actiones interrogatoriarum, quæ olim ex confessionibus iis nascebantur. Ostendere enim vult Iuriscultus, illis actionibus hodie locum non esse, sed solum eas confessiones ad probationes valere. Quam vim si habeat confessio debitoris, confitentis se debere, alias dicitur opportunius *ad l. gener. infr. de non numerata pec.* Quod attinet ad probationem huius confessionis, qua creditor confitentem sibi pecuniam solutam esse, ex verbis huius authenticæ intelligimus, idem hic dicendum esse, quod in probatione solutionis, cum debitor, se soluisse dicit. Et ideo, si creditor confessus sit sine scripto, se pecuniam accepisse, quæ chirographo debitoris cauta erat: si de hac confessione erit controuersia, non poterit debitor eam probare nisi 5. testibus. Hoc expressum non est in Nou. Iust. *in §. Et licet.* unde hoc fragmentum translatum est, sed ex verbis Constit. satis colligitur. Nam Iustin. eo loco eodem numero habet, cum debitor dicit se soluisse, & cum creditor fatetur se pecuniam accepisse. Proinde de vtraque specie idem ius statuendum est. *l. illud ff. ad l. Aquil. l. ult. supr. de constit. pec.* Sed hæc huius sententiæ argumenta certa sunt. Nam *l. superiore* exigit quinque testes, cum debitor dicit, se soluisse, quod scripto cauerat. At cum idem debitor dicit, creditorem confessum esse, sibi pecuniam esse solutam, nihil aliud dicit, quā se pecuniam soluisse, & probat ex confessione creditoris. Proinde et verbis lex superior ad hanc speciem pertinet. Est & huius rei hoc argumentum certissimum. Nam nihil recipiendum est, quod in fraudem legis fit. *l. non dubium sup. de ll.* Fit autem fraus legi superiori: si in hac confessione creditoris probanda non exigimus quinque testes, quia facile dicitur debitor, se pecuniam soluisse creditori, & ad hoc probandum facile dicit, creditorem esse confessum, ut deinde ad hanc confessionem probandam duos corruptos testes adhibeat, ut sic obliqua via consequatur, quod directa fieri prohibetur. Hæc igitur repudiandum, tanquam in fraudem legis superioris. Huc pertinet regula iuris, cum quod vna via fieri prohibet, hoc alia via admitti non debere. *c. cum quod vna ex. de reg. iur.* Quid si creditor confessus erit, se pecuniam accepisse, quæ sine scripto debebat? Licebit debitori hanc confessionem opponere creditori, & oppositam probare duobus testibus. Sed quæcunque confessio creditoris erit, in ea exigentur testes rogati, ut hoc expressum est apertius in *§. Et licet.* unde hæc authent. sumpta est in vers. hæc autem. Nec dicemus referre, utrum debitum scripto interposito debeatur, an non. Nam in dict. *§. Et licet* vers. hæc autem nominatim Iustin. exigit rogatos testes, ubi debitor confitetur, sine scripto se aliquid debere, & in eadem causa habet confessionem creditoris, qui confitentem sibi pecuniam solutam. Ergo & hoc de eo dictum est, qui sine scripto confitetur, quod sine scripto debeatur. Merito tamen in iis confessionibus tam debitoris quam creditoris exiguntur Iustiniano rogati testes: quoniam sæpe homines confitentem se aliquid debere, aut se aliquid accepisse, non hoc animo, quod serio id dicant, sed ut aliquid celent de rebus suis. Proinde testes eiusmodi confessiones non recte probant, nisi intelligatur, eos qui sunt confessi, serio confessos esse: quod tunc intelligitur, cum ad confessionem rogati erant testes,

vt interessent, & aliquando testes essent, si de hac confessione quaeretur. Ergo in tribus causis hic testes rogati exiguntur, citra controuersiam. Nam praeter has duas species, quas comprehendimus, etiam hic testamenta enumerantur. Sed quoniam initio huius Auth. verba generalia sunt haec: Rogati testes, vt in testamentis veniant, neque adicitur, in hac aut illa causa, quaesitum est, an post hanc constitutionem in omnibus causis testes rogatos esse oporteat. De iure vetere non dubitatur, quo iure rogatos testes esse non oportuit, *l. ad fidem ff. eod.* Sed si aliud hac constitutione cautum est, ius vetus tollitur. Est enim non solum posterior constitutio Iustiniani, sed etiam Nouella, cuius generis constitutiones, citra controuersiam derogant Paedictis & Codici. De hac igitur constitutione quaeritur, & prima fronte verba efficere videntur, in omnibus causis testes rogatos esse oportere. Nam, vt dixi, haec verba generalia sunt, nec quidquam adicitur de causis, vbi rogatos esse oporteat, quo fit, vt generaliter accipi lex debeat, vt multis locis testatum est. *l. item veniunt. §. petitam? vers. a quo ff. de pet. hered. l. de pretio ff. de publ. l. metu. aut §. animaduert. ff. de metu. causa.* Hanc sententiam maxime confirmant verba constitutionis Nouellae, in dict. §. *licet, vers. hac autem*, vbi haec Iustinianus generaliter se repudiare dicit, fortuita haec testimonia, tanquam vana. Et quod adicit tanquam vana & inania, ratio est, quae efficere videtur, in omnibus his testimoniis idem dicendum esse, quoniam eadem ratio ad omnia istiusmodi testimonia aequae pertinere videtur, vt non omnino temere fuerit, quod plerique ex veteribus putauerint, ex iis locis, in omnibus causis rogatos testes esse debere. Sed recte placuit, neque hanc auct. neque constitutionem Iustiniani sic accipiendam esse, sed tamen referre debere ad duas & tres species, de quibus in constitutione Iustiniani agitur, nempe, cum debitor se dicit soluisse, sine scripto, id quod scripto cauerat. Item cum dicit, creditorem confessum esse, sibi pecuniam esse solutam. Item cum aliquis debitor confessus est se pecuniam debere. Id vt ita esse intelligatur, aduersus generalitatem verborum his argumentis confirmare debemus. I. Hoc certum est, non intelligere Iustinianum in omnibus causis testes rogatos esse debere. Nam in omnibus maleficiis fieri non potest, vt rogentur testes, qui producuntur de maleficio. Nam qui iniuriam accepit exempli gratia, non potest rogare testes ad futuram iniuriam, cum nesciret sibi iniuriam illatam iri. Eademque; ceterorum maleficiorum ratio est. Item, si quis depositum dolo malo interuenerit, si in aliis contractibus, debitor culpa rem amiserit, dici non potest, creditorem absentem posse testes rogare ad eam rem, quae fieri ignorabat. Ergo ad has res exigere rogatos testes non tantum iniquum, sed etiam absurdum est. Proinde iis causis Iustinianus non sensit. Quod si non sensit in omnibus causis rogatos testes esse debere, quaerendum est, in quibus causis vellet esse rogatos? Et non potest intelligi de aliis causis sentire, quam de his quas commemorat. Et sane de iis tantum eum sentire sequentia declarant: Cum enim dixisset, se repudiare fortuita testimonia tanquam vana, subiicit, *se nolle ea vlla ratione obtinere*, cum quis forte interueniens diceret, se audiuisse aliquem, qui diceret, sibi pecuniam solutam esse, aut se pecuniam debere. Quod cum ita

fit, tenenda est in hac re, regula vetus. Est autem haec: Ad fidem rei gestae faciendae, etiam non rogatus testis intelligitur, *l. ad fidem ff. eod.* Sensus est, etiam qui rogatus non est, vt reigere ad interesset, intelligitur testis ad fidem rei gestae faciendam, id est, testis eorumque, vt fidem nihilominus rei gestae faciat. Non aduersatur haec auct. Nam ea regula & olim & nunc suas habet exceptiones: nunc plures, olim pauciores. Vulgo in hac auct. quatuor species numerantur, in quibus rogatos testes esse oporteat. Sunt autem haec: Prima est, in testibus. Ius vetus est, testes rogatos esse debere. *l. heredes §. in testibus ff. qui test. fac. possunt.* Quod ius hic refertur, & in Nou. de test. §. *licet, vers. neque igitur.* Hoc eo constitutum, vt occurreret falsitatis, quibus maxime obnoxia sunt testamenta, vt testatur *l. vlt. inf. de fideicom.* Secunda species est solutio ea, de qua agitur in *l. testium sup.* cum debitor sine scripto dicit, se soluisse, quod scripto interposito debebat: de qua in hac auct. Tertia species est confessio creditoris dicentis, sibi pecuniam esse solutam, ita vt nihil inter sit, vtrum ea pecunia debita scripto fuerit, an sine scripto, vt supra exposuimus. Quarta species est repudium, quod intellectum est ex verbis. *l. nullum ff. de repud.* Illic enim scriptum est, nullum repudium ratum esse, nisi quinq; testibus adhibitis. Adhibiti testes sunt iidem, qui & rogati, vt intelligitur ex *d. l. que her. §. in test.* Atque haec quatuor species tantum cognitae sunt vulgo, in quibus oporteat testes esse rogatos: sed tres adicere debemus, vt efficiantur VII. Quinta igitur species est codicillorum, de quibus ita cautum est in *l. vlt. inf. de codicill.* In codicillis quinq; testis adhiberi debent. Iam dixi adhibitos testes intelligi rogatos. ex *d. l. heredes §. in test.* Hoc alio argumento receptum est, in repudiis testes debere esse rogatos. Nam vt dixi *l. nullum ff. de repud.* nihil amplius quam adhibitos testes exigit. Non obstat, quod in ead. *l. dicitur: in codicillis adhiberi debere testes, qui vel rogati vel fortuito venerint.* Nam eos, qui fortuito venerint, sic accipere debemus esse idoneos, si ab initio fortuito venerint, sed postea moniti sint, se ad codicillos adhiberi, idque sequentibus verbis non significatur tantum, sed exprimitur. Subiicitur enim, *omnes qui veniunt, adhiberi debere*, non adhibentur, nisi rogati, vt iam diximus. Itaque illis verbis id ipsum exprimitur, quod est in *d. l. heredes §. in test.* vt scilicet videantur testes rogati esse, nihil interesse, vtrum iam a principio rogentur ad codicillos vel testamentum: an vero a principio fortuito interuenerint, vel alterius rei causa, deinde moniti, adhibiti sint ad codicillos. Ceterum semper eos adhiberi oportet, id est, rogari. Sexta species, est confessio debitoris consentientis se pecuniam alicui debere. Nam & haec confessio admittitur in Nouell. *de test. §. licet, vers. hac autem.* Sed hac lege, vt ad hanc confessionem probandam testes rogatos produci oporteat. Quam speciem praetermissam esse ab eo, qui hanc authenticam transulit, miror, cum haec auct. sit ex eo loco sumpta, vbi tamen non minus confessio debitoris, quam creditoris recensetur. Septima species est, instrumentum vel contractus, vel solutionis, de summa quae L. libras auri excedit. Ad hoc instrumentum testes tres adhiberi debent, iidemque; rogati. Id colligitur ex *l. vlt. sup. si cert. pet.* Nam illic non solum tres testes exiguntur, sed hoc ampli-

plius, vt ipsi subscribant instrumento. Non possunt subscribere, nisi subscribat, vel certe, nisi prius moniti, id illi agatur, vt subscribant rei cogente. Neque, nisi cognita subscriptione sua approbarent. Hoc autem imponere, nihil aliud est, quam rogare testem. *d. l. heredes §. in testamentis.* Rogati testes sunt, non tantum qui ab initio rogantur, vt ad rem gerendam ad sint, sed etiam hi, qui cum alia de causa interuenissent, moniti sunt, qua de re ageretur, & tum rogati, vt testes esse vellent. Definitio est *d. l. heredes §. in testamentis, qui test. fac. possunt.*

Ad L. Si quando. Penult.

Si quando inuitos testes in pecuniariis causis ex nostra lege trahere maluerit, si quidem sua sponte fidei iuramentum sua persona sine damno prestare velint, hoc fieri, si non autem noluerint, non carcerali custodia detruendi, sed sacramento eos committi censemus. Si enim pro toto litis certamine, iurando testimonium credendum esse putauerint, hi qui eos produxerint: multo magis presentiam suam testibus sacramento eorum credere debent. Sed cum minime oporteat testes in huiusmodi causis protelari, & pro alienis commodis suas inuenire difficultates: disponimus non amplius testes observare compelli iudices, postquam fuerint admoniti nisi tantum quindecim dies: intra quos, iudices provideant quatenus cognitionem suscipiant, in qua testes necessarij visi fuerint: ut omnino licentia eis concedatur, & alterutra parte cessante, & minime eos observare volente, si per executores admoniti venire noluerint, testes accipere, & alterutra parte presente, qua eos introduci, eorum testimonia capere. His autem diebus efficiantur, liceat quidem testibus discedere a iudice, nullam habente licentiam eos postquam abfuerint, iterum retrahere: ipsum autem iudicem, si per eum steterit quo minus testimonium praestetur, parti lese omnem iacturam pro huiusmodi causis illatam, ex suis facultatibus resarcire disponimus.

S V M M A R I A.

- 1 Testes a iudice interrogari oportet.
- 2 Testes sponte venientes nihilominus probant.
- 3 Testes si post denuntiationem non veniant, euocandi sunt per apparitores.
- 4 Testes an inuiti venire & testimonium dicere cogantur?
- 5 Testes, an litigator inuitos trahere possit?
- 6 Promittens se iudicio soluturum, si ad iudicium non adfuerit, quia ad testimonium dicendum desideratus esset, datur illi exceptio aduersus promissorem.
- 7 Testimonium inuiti qui dicere non cogantur?
- 8 Persona testis quando excusationem tribuat?
- 9 Cognati, aduersus cognatum testimonium dicere non coguntur.
- 10 Persona qua aduersus alios testimonium dicere non cogantur?
- 11 Valentinianus & qui morbo impediuntur, an venire & testimonium dicere cogantur?
- 12 Ratione legis cessante, legi & eius beneficio locus non est.
- 13 Milites ad testimonia non euocandi sunt, ne a signis auocentur.
- 14 Testes vocati si non veniant, quo pacto cogendi sint a iudice?
- 15 Testes quomodo retineri possint. Et quid si iurare nolint?

- 16 Testes intra quod tempus interrogari debeant?
- 17 Testes interrogandi sunt alterutra parte presente. Et quae pars esse debeat.
- 18 Praesentia in partibus quomodo intelligatur?
- 19 Testimonia, quando dicantur esse?
- 20 Praesens quis sit?
- 21 Quinilianus quo tempore vixerit?
- 22 Praesentia partium quare necessaria sit in testibus examinandis.
- 23 Articuli interrogatorii quid?
- 24 Verbum, quaestio, quomodo interpretetur.
- 25 Potestas interrogandi quid?
- 26 Partes quomodo praesentes esse debeant.
- 27 Testes alios producere volens, non debet interesse testimoniorum dictioni.
- 28 Litigatores quando non prohibeantur interesse testimonium dictioni.
- 29 Lex in unum casum quid prohibens, in alterum concedere intelligitur.
- 30 Secretum iudicis quem excludat?

Huius duo sunt capita. Vnum de necessitate testimonij dicendi, seu, veniendi manendiue, ad testimonium dicendum, cum vocatus fueris. Alterum de officio iudicis in testibus interrogandis, cum ad testimonium dicendum venerint. De necessitate testimonij dicendi, haec quaestio est: Testis a iudice interrogari oportet, vt docuimus ad *leg. 3. supra.* Non interrogabuntur a iudice, nisi venerint. Et si sponte venerint, producti a litigantibus bene est: nihilominus fidem faciunt, & quaestio omnis tollitur de illis cogendis, de quo diximus ad *l. libertorum supra hoc tit.* Quod si non veniant, cum iis denuntiatum erit, iudicis officium est, vt euocandos curet per apparitores, vt intelligimus ex *l. 3. §. penult. ff. eod.* Hinc ergo quaestio, quam diximus. Si vocati non veniant, an sit impune, seu, an inuiti venire & testimonium dicere cogantur? Placuit testes inuitos cogi ad veniendum & testimonium dicendum? Id obscure significatur in hac *l. in princ.* vbi haec verba sunt: *Si quis inuitos testes trahere maluerit, ab iis tantum iusiurandum esse exigendum, vt maneat, donec testimonium dixerint.* Sed post haec verba adhuc dubitari potest, an quamuis litigator velit, inuitos testes trahere, possit? Sed ius vetus est, testes inuitos non solum testimonium cogi dicere, si praesentes sint, & interrogentur, sed etiam si absint, & denuntietur eis testimonium, eos ad testimonium dicendum venire debere: non tantum in criminalibus causis, in quibus de rebus grauioribus agitur, de quibus aperte constitutum est in *Nou. de testib. §. & quoniam. in fin.* sed et in pecuniariis causis quibuslibet; etiam si de rebus leuissimis agatur, vt haec *l. de caltatur in pr. §. c.* Huius iuris argumenta certa haec sunt: Primum, quod si quis olim promississet, se iudicio soluturum, & is ad iudicium non adfuerit, quia ad testimonium dicendum desideratus esset, placuit illi aduersus promissionem exceptionem dari. *l. 2. §. si quis municip. ff. si quis caution.* Ergo necessaria haec causa est, ad testimonium dicendum venire, cum vocatus fueris. Nam necessariae solum causae, non veniendi & sistendi iudicio, tribuunt eiusmodi exceptionem, quam diximus. *dict. l. 2. §. si quis iud. §. §. seqq. ff. si quis cautionib.* Item, si quis testimonij dicendi causa absit, & per id tempus aliquid admittat, placet eum in integrum restitui posse, necessaria i-

gitur hæc absentia est: quia non nisi necessaria absentia, tribuit in integrum restitutionem maioribus. Horum utrumque positum est, in l. sed si per prætorem. §. ult. ff. ex qb. causis maiores. Postremo huius necessitatis certissimum est argumentum, quod quidam sunt, quibus nominatim hoc tribuitur, ne inuiti testimonium dicant, aut testimonii dicendi causa, vocati veniant. l. inuiti §. 1. & 2. ff. eod. Quod ex multis personis vnus generis, quibusdam nominatim tribuitur, hoc ceteris ademptum intelligitur, alioquin frustra quædam personæ enumerarentur, quibus hoc tributum lex velleret. argum. in l. cum prætor. in prin. ff. de iud. & lex eo. ff. de testib. Sed tamen hanc necessitatem quædam res remittunt, numero 4. interdum longum iter, per quod euocantur testes: interdum persona ipsa testis, interdum culpa producentis, nonnunquam longior mora, quâ traxerint testes, dum expectant, ut testimonium dicant. Iter longum excusationem tribuit, sed interdum, de quo ita scriptum est in l. 3. §. penult. ff. eod. testes non temere per longum iter euocandos esse. Sed cum adiicitur, non temere, significatur, interdum etiam per longum iter posse eos euocari. Itaque hic quæretur, quando possint, quando non possint. De quo ita statuum est. Si agitur de causa pecuniaria, & nulla consuetudo in eo loco, ubi agitur, facit, ut per longum iter testes euocentur: nunquam per longum iter euocandi sunt: sed hæc sunt conditiones, si de pecuniaria causa agatur. Nam in criminalibus causis, placet omnimodo testes ad iudicem venire debere, ut coram ab eo interrogentur: quodcunque sit iter, per quod euocentur. Quod constitutum in Nou. de testib. §. & quoniam. in fin. addita ratione: Quia in iis causis de grauioribus rebus agitur, ut permagni referat, iudicem nosse, qua fide, & constantia testes testimonium dicant. Deinde hæc conditio etiam est, si nulla consuetudo contraria in eo territorio obtineat. Nam si sapius ante euocati sint testes per longum iter, iudex hunc morem seruabit. d. l. 3. §. ult. ff. eod. Cum autem testes longe absint, & per longum iter euocandi non sunt, quid fiet? Respondetur. Id quod constitutum est, in leg. iudices. infra. §. prox. ubi dicitur. Persona testimonii quoque testis interdum excusationem tribuit. Sunt autem quidam testes, quibus in totum tribuitur, ne testimonium dicere cogantur, quidam non ut cogantur dicere testimonium, sed, ut si absint, non cogantur vocati venire. In totum testimonium dicere non coguntur, cognati aduersus cognatos, dummodo non sint inferiores sobriino natis, l. 4. ff. eod. Item affinis aduersus affinem, ut socer aduersus generum, gener aduersus socerum, & similes. d. l. 4. de testibus. Item libertus aduersus patronum, & eos, qui patronum sanguine attingunt, nec patronus aduersus libertum. Libertus aduersus patronum ob honorem & reuerentiam, quam patrono debet: patronus aduersus libertum, propter caritatem, & voluntatem & iudicium inter eos susceptum. In eodem numero sunt, qui iudicio publico reus est, item minores 25. annis. Sic enim interpretor, quod dicitur in l. inuiti. 19. ff. eod. Iis personis testimonium denuntiari non posse, seu in testimonium eos citari non posse. Reus iudicio publico, ideo non cogitur dicere aduersus quenquam ex ciuibus, ne testimonio suo conuertat in se odia ciuium, quorum fa-

uore in reatu suo indiget. Minores 25. annis non prohibentur testimonium dicere si velint, alioqui male prohiberentur solum pupilli, in l. 3. §. lege Julia. ff. eod. sed minores inuiti non coguntur. Possunt enim obtinere ætatis & iudicii excusationem, ut dicant, se per ætatem bene de re gesta cognoscere non potuisse. Posterioris generis sunt, qui aut propter iustas causas venire non possunt, aut propter necessariam absentiam, aut operam publicam, auocari non debent. Non possunt venire iustis de causis impediti, senes, & valetudinarii, qui morbo impediuntur, & hi quibus venire non licet, ut est in l. inuiti. 9. ff. eod. Quibus verbis contineri intelligimus eos, quibus non licet venire, vel propter tempestatem, vel quia exercitu hostium impediuntur, vel impediuntur niuibus aut flumine, aut alia difficultate ingruente, item qui in vinculis aut custodia publica detinentur, quibus per rerum naturam adesse non licet. Non debent autem euocari hi, qui munere aut officio aliquo publico funguntur, a quo sine fraude Reipub. auocari non possunt, ut sunt qui legatione funguntur, magistratus, milites, publicani, qui aliquid exercitui præbendum conduxerunt, ut annonam, ut calceos, ut arma. In hoc numero etiam habentur ex constitutionibus episcopi, non solum propter dignitatem, sed etiam & maxime propter muneris obeundi necessitatem. §. nulli vero. Nou. de SS. Episcop. Eodem in numero sunt, qui absentia supra necessariam esse ostendimus, & etiam nunc in eo versamur, ut necessariam esse ostendamus. Sed quæritur, an recte hoc posterius genus a priori distinguamus. i. an ii, quos in hoc posteriore genere posuimus, solum non cogantur venire. Ceterum si iudex ad eos miserit aliquem, qui eos domi interrogaret, an cogatur testimonium dicere. Verba inuiti. prima & secunda. efficere videntur, non recte istos a nobis cogi testimonium dicere. Sic. n. verba sunt legis: inuiti testimonium non dicunt, qui sequuntur. Nos autem statuere debemus, istos omnes, quibus hoc tribuitur, ne testimonium dicant, vel quod venire non possunt, vel quod sine fraude auocari non debent, omnes inquam istos, esse in hac causa, ut testimonii dicendi causa venire non cogantur, sed si ad eos mittatur, non possint detrectare, quo minus testimonium dicant. Huius sententiæ hæc argumenta sunt. Primum, quia quod istis tribuitur, eius tribuendi hæc ratio est, ne auocentur, aut ne molestia afficiantur, aut quia venire etiam non possunt. Hæc ratio omnis cessat, si ad eos eatur. Proinde ratione cessante, legi & beneficio locus non erit. l. de eo. iuncta l. seq. ff. de iudic. l. in omnibus obseruatur. ff. de reg. iur. Præterea argumento sunt milites, qui ideo testimonium dicendi non esse, ne a signis auocentur. leg. 3. §. ult. ff. eo. At non auocantur a signis, si ad eos itur, recipiendi testimonii causa. Proinde etiam testimonium dicere coguntur. Est argumentum. d. l. de eo. & l. seq. ff. de iudic. Postremo argumento certissimo sunt episcopi, qui cum testimonii dicendi causa euocari non possint, tamen si ad eos eatur, testimonium detrectare non possunt. d. §. nulli vero. Nou. de sanctiss. episc.

episc. Ergo quod in l. inuiti. 1. & 2. dicitur, istos, quos in posteriore genere recensimus inuitos testimonium non dicere, sic accipere debemus, inuitos non dicere, ut ceteri inuiti testimonium dicunt. Non enim citati venire coguntur, ut ceteri, sed nihilominus, si ad eos eatur, nulla ratio patitur, ut testimonium detrectent. Culpa producentis testimonii excusationem præstat, si testibus sumtus non suppeditentur ad iter necessarii, quæ causa nascitur ex l. quonia. supra. h. r. Meminisse enim debemus, sic testibus imponi necessitatem testimonii dicendi, ut tñ simul iis prospiciatur, ne cogantur de suo sumtus itineris facere, ne dano pecuniario afficiantur. Iubentur igitur ea lege; quoniam ii, qui eos producant, sumtus competentes venturis suppeditare, nec tñ venturis præstare debent, sed etiam manentibus, cum venerint testimonii dicendi causa. l. 3. §. Gabinio. ff. eo. Ex quo recte colligimus ad d. l. quonia. si is, qui producit, sumtus non suppeditaret, merito etiam hoc ei denegari, ne testes testimonium dicent, aut testimonii causa venirent. Longior mora eandem excusationem tribuit ex hac lege. Nam si testes, cum venissent testimonii causa, intra 15. dies interrogati non sint, sit eis h. l. potestas discedendi, eo pacto, ut nec iterum inuiti euocari possint. Extra has personas, atque has causas, quæ necessitatem testimonii dicendi remittunt, manet illa necessitas dicendi, quam posuimus, ut quisquis ad testimonium desiderat erit, is venire debet ad iudicem, a quo vocatus est, & cum venerit, testimonium dicere. Quæ tamen necessitas ad ceteros testes pertinet, non est similiter ad testes testamentarios, qui vocati sunt, ut signa sua recognoscerent. Nam si hi absint, ad eos mittetur testamentum, ut domi signa sua recognoscant. l. sed si quis. ff. quem ad. test. aper. Hoc istorum testimonium proprium est, quia proprie testes non sunt, cum de recognoscendis ipsorum signis agitur. Hi enim magis de re sua testimonium dicunt, quam de aliena. Deinde hic superuacua est presentia iudicis, quoniam presentia iudicis in ceteris interrogationibus ideo exigitur legibus, ut iudex ex vultu, ex oratione, ex constantia, aut titubatione testis cognoscere possit, quanta sit fides testi adhibenda. Quæ res superuacua sunt in recognitione signi, quod vno verbo vel agnoscere vel negari potest. Videtur tamen hæc necessitas negari in l. post legatum. §. his vero. ff. de his, quæ ut indignis conferuntur. ubi ita scriptum est: His, qui intentionem accusatoris testimonio suo adiuuerunt, legati actionem denegari, ut indignis. Propono hoc modo: Testator legauit fundum Titio. Testator defunctus accusatur peculatus, aut repetundarum, aut de residuis, aut lætæ maiestatis, quæ omnia iudicia etiam post mortem exerceri possunt. l. ult. ff. ad l. Iul. Mar. l. ult. ff. ad l. Iul. pecul. In hoc iudicio Titius legatarius citatus testis, testimonium dixit pro accusatore. Superioribus verbis hoc exprimitur, fundi legati actionem Titio denegari, ut qui sit indignus legatum a defuncto accipere, quem testimonio suo lædere non dubitauit. Huic sententiæ consequens videtur, non habuisse Titium necesse testimonium dicere. Nam si necessitate coactus esset, legatum non amitteret, ut diserte traditur in eod. l. post legatum. §. aduocatum? Respondetur. Testimonium dicere necesse est, veruntamen non semper. Nam iusta de causa detrectari testimonium potest, ut accidit, si quis vocetur, ut te-

stimonium dicat, aduersus parentem, aduersus cognatum, aduersus adfinem libertus aduersus patronum. l. 4. ff. de testib. de quo supra diximus. Eadem causa excusari intelligitur legatarius, ne testimonium aduersus defunctum dicat, a quo legatum accepit. Huius enim causa similis est liberti, qui ideo patronum testimonio lædere non debet, quia beneficium libertatis ab eo accepit: & beneficium atque honos magnus est in legato. Proinde ex sententia eius lidem legatario tribuendum est, ne aduersus testatorem suum, testimonium dicere cogatur. Proinde si dixerit, merito legatum ei auferetur, ut qui dixerit, cum necesse non haberet, si modo excusatione legati relicti apud iudicem vteretur. Itaque hunc quoque recte numerabimus inter eas personas, quas excusari diximus, ne testimonium dicerent. Quid tamen, si hic legatarius ad testimonium euocatus dixerit, sibi legatum relictum esse ab eo, qui accusatur, & petierit, ne cogatur testimonium dicere, verumtamē iudex non audierit, sed contempta eius postulatione, coegerit eum testimonium dicere, an legatum amittet? Negabimus. Neque obstat §. de iis vero. l. post legatum. Nam illic denegatur actio illis, qui adiuuerunt intentionem accusatoris. Adiuuare est animi & destinationis. Est enim adiuuare ope ferre, quod non fit, nisi animo & destinatione, ut iues. Hæc destinatio non est in eo, qui deprecatu testimonii dictionem nihilominus inuitus cogitur testimonium dicere. Rata igitur hæc sententia est, Eos quibus nominatim necessitas veniendi & testimonii dicendi non remittitur, necesse habere, cum euocati sunt, venire & testimonium dicere. Quid si vocati non veniant? Cogendi sunt a iudice. Cogendi ratio est, ut trahantur, quo verbo hæc constitutio vitur in principio, eoque significatur, si testes non veniant, eos vi duci posse. Sed & præter hanc rationem cogendi hæc solemnitas est & vilitata, ut a iudice coerceantur, ut pœna deterri veniant & testimonium dicant. l. 3. §. exhibere. ff. de tabul. exhib. Coercitio posita est in remediis magistratus, comparatis ad cogendos nec obediētes ciues. Sunt autem hæc remedia notanda, pignora capere ab eo, qui non paret, & si pergat non parere, distrahere, aut nec obediēti multam dicere. l. 1. §. ex hoc rescripto. ff. de ventre in spic. Quæ necessitas est ab initio veniendi, ut testis vocatus veniat, testimonium dicat, eadem est necessitas manendi, cum testis venerit, donec sit interrogatus, de qua necessitate h. l. præcipue cauetur. Sed quoniam fieri potest, ut qui testes venerunt, statim discedant, nisi retineantur, quæsitum est, Quomodo retineri possint? Et hoc cautum est, non esse eos detinēdos carceris custodia, sed nec fideiussores ab iis exigendos esse, qui spondeant eorum nomine: satis est, si iurent se mansuros, donec interrogati testimonium dicant. Nam quorum testimonio litigator totam litem committit in testimonio, multo magis hæc mansionem eius iuriurando committere debet. Quid si testes non iurare quidem velint? Respond. Cum carceris custodia hac lege repudietur, si testis aut fideiussores det, aut iuret se mansurum, his duobus posterioribus detractis relinquitur custodia, qua detineri possint ex hac lege. Sed ne hæc mansio sit longior, & procedat non sine magna iniuria testium, hic adiectum est, non debere eos manere amplius,

quam 15. dies, quibus exactis, licet illis ita discedere, vt nec postea vocati venire cogantur. Hęc de necessitate testimonii dicendi, quod prius caput huius l. esse diximus. De officio iudicis in testibus interrogandis duo complectitur hęc constitutio. Primum, *intra quod tempus interrogari testes debeant.* Secundum, *quibus presentibus.* In tempore iubet testes interrogari, et ad summum intra 15. dies. Quod nisi fiat, facit potestatem testibus abeundi, ea lege, vt iterum vocati venire non cogantur. Hęc pars nominatum constituitur in causis pecuniariis, vt declarat initium legis. Vnde quaesitum est, an idem seruandum sit in causis criminalibus? Et recte placet, non idem seruandum, sed quoties iudici expedire videbitur, vt testes adsint, & coram interrogentur: testes vocari recte posse, quoniam publice expedit, delicta nocentium nota esse, aut innocentes absolui. *l. eum qui voc. ff. de iniur. l. absentem. ff. de publ. ind.* Horum autem neutrum recte fieri potest, nisi iudex coram testes interrogat, propter eas causas, quas exposuimus *ad l. 3. supra.* quae intelliguntur *ex leg. de minore. §. penult. ff. de quaestori.* Quid ergo in causa pecuniaria, si culpa iudicis factum sit, vt intra praesentium tempus testes non interrogarentur, & testes decesserint, an non licebit postea eosdem testes interrogare? Respondetur. Constitutio non vetat interrogari, sed vetat cogi, ne veniant ad iudicem, proinde interrogari poterunt, sed missis ad eos iis per quos interrogantur. Quam ad rem, si qui sumus faciendi sunt, aut etiam propter testes non interrogatos causa omissa sit, placet hac lege totum id damnatum a iudice parti laesae faciendum esse. Queritur qua actione? Recte reprehenditur Accusatus, qui putauit actionem in factum dari, de qua est *in l. ult. ff. de extraord. cogn. §. in princ. tit. de oblig. infra ex quasi delicto. in Insti.* Nam illic actio datur aduersus iudicem, qui male iudicauit, de quo iudice hic non agitur. Restat igitur, vt sit conditio ex lege, in hanc rem constituta. Cui conditioni quoties locus est, toties noua lege actio aliqua introducta est: neque adiectum est quo nomine appellaretur. *l. unica. ff. de cond. ex lege.* De praesentia personarum necessariorum ita cautum est, *h. l.* Testes interrogandos esse, vtraque parte praesente, si modo vtraque adest, & vult interesse interrogationi. Quod si vna pars adest, placet, interrogandos esse testes saltem altera parte praesente. In quo notandum est, quid exigat constitutio in parte praesente & in parte absente. De parte praesente notandum est, nihil interesse, vtra pars praecessit, vtrum ea, pro qua testes producuntur, an ea, aduersus quam producuntur. Vel nihil interesse, vtrum sit actor an reus. Ait enim constitutio, *Testes interrogandos alterutra parte praesente.* Solum hoc exigitur, vt ea pars praesens sit, quae testes introducit, vt verba sunt legis. Quibus verbis apparet, significari eam partem, non quae testes producit, sed quae petit, vt testes producti interrogentur, & introducantur ad iudicem interrogationis causa. De absente parte constitutio hoc exigit, vt prius illa admoneatur per apparitorem, vt adsit si velit. Vnde intelligimus, vna tantum parte praesente testes interrogari non posse, si altera absit, nec sit prius vocata. Tunc solum interrogari posse testes, cum vna pars praesens est, altera abest per contumaciam & neglectum, cum prius ei denuntiatum

esset, vt adestet. Cum exigitur, vt testes interrogentur, alterutra saltem parte praesente, satis significatur, vtraque parte absente testes a iudice interrogari non posse, quamuis iudex ambas partes ad audiendum testimonium vocauerit. Idem ius placuit in sententia ferenda. *tot. tit. infr. quando vel quomodo iudex.* Interim hoc discrete constituitur, iudicem debente testimonia capere, vt vtraque parte praesente, si adest, vel praesente alterutra, si altera absit per neglectum. Quaesitum est, quam praesentiam & quibus in rebus ius exigat? Vtrum sic praesentiam partium exigat, vt tantum satis sit, partes interesse, dum iudex testes, & testium iusiurandum recipit, vt deinde partes discedant? An vero opus sit, partes praesentes esse etiam tum, cum testes interrogantur, & testimonium dicunt? Vulgo recepta est hęc sententia: partes praesentes esse non debere, cum testes testimonium dicant. Neque enim testimonia debere partibus esse cognita, priusquam testimonia publicentur, id est, edantur a iudice testibus, vt publice nota fiant. Itaque quod *h. l.* & similibus locis exigitur, vt iudex testimonia recipiat, praesentibus partibus aut alterutra parte: sic accipi debere, vt recipere debeat partibus praesentibus iusiurandum testium, ad futurum testimonium dicendum. Huic sententiae causam praebet authentica *at qui semel. supra de probat.* & Nouell. *Iustiniani. de testib. §. quia vero.* vnde ea authentica translata est. Nam illic discrete cautum est, si quis ex litigatoribus etiam semel testes produxerit, & testificata cognouerit, eum amplius alios testes produci non posse. Mouit etiam eos *l. nullum. supra h. l.* vbi in testibus interrogandis nominatur *secretum iudicis.* Addunt etiam nonnulli *exemplum Danielis,* quod si cecus est in causa Susanna, in interrogandis testibus Adiciunt ad extremum hanc sententiam, *Consuetudine recepta obseruari debere.* Sed hęc sententia neque iure civili, neque Pontificio, neque vlla aequitatis ratione defendi potest. Quinimo contraria iis rebus omnibus, ita probatur, vt infirmari non possit: secundum quam ita statuendum est, *Testes a iudice interrogari debere, partibus praesentibus vel alterutra parte, quae testes introducit.* Quod si testimonium praesente actore aut reo sub iureiurando dictum non erit, nullam interrogationem & nullam sententiam fore. Probatur hęc sententia prim. *um h. tit.* Ita vt etiam verbis expressa sit. Non enim iubet lex iusiurandum testium recipi praesente parte, sed recipi testimonia. Iusiurandum non est testimonium. Tunc testimonia sunt, cum interrogati testes testimonium dicunt, proinde tum praesentes partes esse debent, & ideo testimonia audire & intelligere, et quia non est praesens, nisi qui audit & intelligit. *l. coram. 209. l. apud Labeonem. ult. ff. de verb. sign. l. coram. idem in l. iudices. 18. infra. de fid. instrum. §. c. vbi placet depositiones fieri debere sub vtriusque partis praesentia.* Tertio etiam expressa est hęc sententia *in Nou. de testib. §. vlt.* vbi Iustinianus vult, partes esse cum testes interrogantur, & testimonia audire. His enim verbis vtitur, *δὲ ἰσχυρὸν γένεσθαι καὶ ἀκούσαι τῶν μαρτυριῶν.* Et dicit, verbo necessitatis. Oportet vt intersint & audiant testimonia. Et vt intelligamus, hoc sentire Iustinianum in iis omnibus locis, quos citauimus, nempe partes interesse debere, non tantum cum recipitur testium testimonium, sed etiam tum, cum

testimo-

testimonium dicunt, hęc testimonia audire: hoc ius non primum a Iustiniano natum est, sed ius est vetus & translatitium, omnibus temporibus obseruatum in iudiciis apud Romanos. Id declarant praecipua Rhetorum, quae sunt de testibus interrogandis a reo aut patronis causarum, de quibus arte qua vti deberent in testibus interrogandis. Exstant hęc praecipua passim apud alios, maxime apud Quintil. *lib. 5. C. de testib.* Vixit autem Quintilianus sub Domitiano. Et ne quis ideo hęc testimonia repudiet, quia non sint testimonia iuris auctororum, huius iuris certissimum vestigium atque adeo expressum exstat *in l. si postulatuerit. 27. §. quaestioni. ff. ad l. iul. de adult. §. c. vbi nominatim quaestioni, quae habetur de seruis, iubetur interesse reus, reus, & patroni, sitque illis etiam potestas interrogandi.* Quaestio autem habetur de seruis, vt interrogentur, & interrogantur vt testimonium dicant, quod interdum fieri posse dixi *ad l. seruos. supr.* Hęc sententia vti iure civili & vetere & nouo, bene & aperte constituta est: Ita non minus aperte constituta *in Can. in primis vers. deinde causarum. 2. quaest. 1. vbi haec verba sunt: Iudicem in sententia ferenda in primis spectare debere, an praesente eo, qui accusatus est, testimonium sub iureiurando dictum sit.* Quibus verbis aperte duo exiguntur: Primum vt testimonium dictum sit, deinde vt dictum sit sub iureiurando, vtrumque praesente reo. Hęc sententia vt vtroque iure dilucide probatur, ita manifestam aequitatem habet: quoniam nullo modo conuenit in iudicio exercendo conueniri. Ideo enim opus est, vt testes interrogentur, & testimonium dicant, praesente actore & reo, quia non poterunt (testes) de re respondere, nisi interrogati. Non possunt autem interrogari recte, nisi a partibus, quae sciunt, de quibus rebus testes interrogari velint. Nihil ad rem pertinet, quod actor potest libello completi articulos interrogatorios, et vt vulgo loquuntur, id est, capita de his rebus, de quibus testes velit interrogari. Nam multa initio effugere possunt, quae postea, dum interrogantur testes, in mentem venient, quae iudici possint suggerere. Et si de reo quaeritur, iniuste exigitur, vt prius complectatur istiusmodi articulos, quos de iudici. Non enim potest reus statuere, de quibus rebus velit testes interrogari pro sua causa & defensione, nisi prius intellexerit, quibus rebus & interrogatoriis ab aduersario oppugnetur. Hanc sententiam ita dilucide expressam vtroque iure, & tum manifesta ratione nitentem, conantur vulgo eludere argutis & cauillis, sed ita inanibus, vt facile argutia se ipsa refellant. Nam cum obiicitur hęc lex, & dicitur, iudicem debere capere testimonia vtraque parte praesente, respondent testimonia hęc accipi debere pro iureiurando testium: vt sit sensus iudicem debere recipere iusiurandum testium praesente parte. Cum obiicitur illis significatio verborum, respondent, tunc videri testes testimonium dixisse, cum iurauerint, se testimonium fidele dicturos. Quod perspicue falsum est. Nemo est enim, qui ignorat, nihil commune habere iusiurandum cum testimonio, certe vtrique res esse maxime diuersas. Nam fieri potest, vt testes iurent, & testimonium tantum postea non dicant. Et contra fieri potest, vt testimonium dicant, neque prius iurent. Et plene refellitur hęc argutia *in §. penult. Nouel. de testib. vbi nominatim dicuntur interesse debere te-*

stes, vt testimonia audiant. Similis illorum responsio est, *ad l. si postulatuerit. §. quaestioni. ff. de adul.* Quod enim illic dicitur, reum interesse debere quaestioni, et quaestione interpretantur non tormenta, sed quaestione, id est, tractationem de quaestione habenda. Cum quaeritur, an quaestio haberi de seruo debeat, cum plus quam certum sit, Vlpianum eo loco loqui de quaestione, id est, tormentis. Item quod illic dicitur, fieri potestatem et reo interrogandi, sic interpretantur, fieri potestatem conscribendi articulos interrogatorios. Quae interpretatio refutatione maiore non eget. Vt certis locis confirmatur superior sententia, ita minime offenditur ius, quae contra afferentur. Opponitur auth. *at qui semel. supra de probat. §. quia vero. Nou. de testib. vbi si quis semel testes produxerit, & testificata cognouerit, placet eum amplius testes producere non posse.* Resp. Hoc non est ei sententiae contrarium. Fateamur. n. partes testimonia audire posse, sed et ea lege, vt cum audierint: alios testes, quos prius non celarunt, producere non possint: & ideo si quis alios testes producere cogitat, abstinere debet ab additione testimoniorum, & facere potestatem iudici testium interrogandorum se absente. Quo casu videbunt testes ipso praesente interrogati, quia ita voluit, & ius eius causa constitutum est, cui potest pro arbitrio renuntiare. *l. pen. supra de pact.* Sed si litigator et alios testes producere non vult, superiores constitutiones non prohibent, quo minus parte praesente testes interrogentur, & quia non prohibent, concedere intelliguntur. *l. 1. §. 1. ff. de testib.* Praeterea cum lex in vnicuique quid prohibet, in alterum casum concedere intelligitur. *l. ex eo. 18. ff. de testib.* Obstat magis *§. §. quoniam. in d. Nou. de testib. vbi si testes ex aliena prouincia mandate iudice causae interrogantur a magistratu eius prouinciae: placet testimonia partibus edi non debere.* Ergo iis praesentibus vetantur testimonia recipi. Nam frustra vetarentur edi iis, qui prius illa cognouissent. Resp. Non simpliciter illic vetantur edi partibus testimonia, sed addita hac causa, ne si forte testes adhuc producendi sint, impediatur noua productio. Ergo, si partes nolint amplius testes producere, non prohibent interesse interrogationi testium. Cessante. n. legis actione, legi locus non est. *l. de eo. §. l. seq. ff. de iudic.* Obstat et *l. nullum. 14. supra. eo. vbi in interrogandis testibus nominatur secretum iudicis.* Resp. Hoc secretum non excludit omnes personas praeter iudicem & testem, et qui interrogatur, sed solum excludit personas non necessarias. Ceterum nihilominus & aliae personae interesse possunt, dum necessariae: argumento est, quod & scriba interesse potest & det, quod testimonia excipiat dictante iudice. Non minus autem necessariae personae sunt litigatores, vt suggerant iudici, quibus de rebus testes interrogari velint, secundum ea quae supra diximus. Huc et confertur exemplum Danielis, ex historiae Susanna, quae in Graecis exemplaribus est initium prophetiae Danielis. Sed hoc exemplum triam sententiam oppugnat. Nam vt ex lectione eius loci patet, Daniel testes singulos interrogauit seorsim, sed id fecit praesente populo, & praesentibus Susanna, marito, & tota familia. Ad extremum opponitur consuetudo, quae de facto seruatur, ne praesentibus partibus testes interrogentur, sed ne haec quidem consuetudo refragatur. Nam volumus testimonium recipi a iudice, praesentibus partibus, hoc

idem feruat hæc consuetudo. Amplius volumus presentibus partibus & testimonia audientibus testes interrogari. Hoc non vetat superior consuetudo, nisi ob hanc causam solum, quia si testes testificata didicerint, novos testes producere non possint. Fingamus cessare hanc rationem, ut litigatores novos testes producere nolint, dicendum est: consuetudini isti locum non esse. Quod si dixerimus, consuetudinem hanc omni modo denegari litigatoribus, ne audiant testimonia, siue testes alios producere velint, siue nolint, consuetudo aperte iuri publico refragatur, nempe *d. auth. at qui semel supra de probat. d. §. quia vero. Nou. de testib.* Proinde ex errore manifesto nata ferenda non est.

Ad Authent. Sed & si quis.

Sed & si quis ab aliquo aliquid patitur contra leges, aut aliter laesus, aut damnum patiens, & testes apud iudicem producere voluerit, & eorum testimonia publicare: aduersarius moneatur a iudice, & sic eo presente iudex attestaciones recipiat. Quod si venire noluerit, etiam eo absente attestaciones recipiat, & perinde valebunt, ac si eo presente recepta fuissent: nec opponere poterit, quod ex una parte dati sunt.

S V M M A R I A.

- 1 Authentica hæc unde sumta sit?
- 2 Expressum quod non est non a lege, id veterum legum & constitutionum regulis relictum est.

Quod constitutum est, *l. si quando preced.* cum testes a iudice causæ interrogantur, satis esse, ad iustam interrogationem, si testes interrogentur alterutra tantum parte præsentem, dum modo altera sit admonita, & per contemptum absit. Idem in hac authentica constituitur, cum testes interrogantur ab alio magistratu, quam eo iudice, qui de causâ cognoscit, unde bene in initio ita scriptum est, *sed & si quis.* Sumta est authentica ex *§. vlt. Nou. de testibus.* Cui constitutioni occasionem dedit, *l. iudices. 18. inf. prox. tit.* Nam cum testes sunt ex aliena prouincia, & mandante iudice interrogantur a magistratu ordinario eius prouinciæ, illis constitutum est, depositiones testium fieri debere sub vtriusque partis præsentia. Hoc ius ad aliquid mutauit Iustin. in *d. Nou. de testib. §. vlt.* & constituit, ut si vna pars admonita absit, nihilominus hoc casu posse altera parte præsentem testes interrogari, nec eo minus attestaciones valituras, nec his posse obici, quod attestaciones receptæ sint, altera parte absente. In quo apparet, ut dixi, contineri aut emendationem, aut interpretationem, *dict. l. iudices.* ut non minus commode hæc authentica illi legi subiici potuerit. Sed non videtur hæc auth. & constitutio unde sumta est, posse consistere. Nam Iustinianus in ea constitutione non agit de iudice causæ, qui testes interroget. Apparet ex eo, quod nominat certos magistratus, cum, si de causâ iudice ageret, sufficeret dicere, si testes apud iudicem sistantur. Apparet & ex eo, quod alioqui superuacua esset ea constitutio, cum de eo satis cautum sit, *in l. si quando preced.* Agitur ergo in ea constitutione de aliis magistratibus, qui causæ iudices non sunt, apud quos testes sistuntur, a quibus, si testes sint interrogati, alterutra parte præsentem, placet, eas attestaciones in iudicio fidem facere, non minus, quam si testes ab ipso iudice causæ interroga-

ti essent. At hoc iuri aduersatur. Primum, quia ius iubet testes a iudice interrogari. *l. 3. §. eiusdem. & §. sequent. ff. eod.* Deinde prohibet *l. 3. supra. hoc tit.* quæ vetat, solas attestaciones sine testibus in iudicio admitti, ut locum illic dilucide exposuimus. Respondetur. Solemne ius est & ordinarium, ne attestaciones solempni iudicio admittantur, ubi iudex ipse testes non interrogauit. Sed interdum aliud receptum est. Id autem contingit vel tunc, cum hi testes, qui aliquam excusationem habent, ne veniant, de quibus diximus, *ad l. si quando. in princ. supr. aut.* cum testes sunt ex aliena prouincia. Nam tunc in pecuniariis causis destinantur partes aut procuratores earum ad magistratum ordinarium eius prouinciæ, aut territorii, cui subiecti sunt testes, & tunc recte ab eo magistratu interrogantur, ita ut acta testimoniorum referantur postea ad iudicem, qui de causâ cognoscit, de quo cautum est *in dicta l. iudices. infra. prox. tit. & in Nouel. de testib. §. & quoniam.* In iis casibus locus est, *dicta Nouel. in §. ultimo.* nec ad alios casus iure civili alibi non expressos ea constitutio trahenda est. Certa enim regula utimur in nouis legibus: Quidquid noua lege specialiter expressum non est, id veterum legum & constitutionum regulis relictum esse. *l. precipimus. in fin. infra. de appell.* Ex quo apparet, non recte accipi eam constitutionem vulgo ab interpretibus, cum ex ea colligunt, posse ante litem contestatam, ut necessitas vigeat, testes fisci apud quemuis ordinarium magistratum, ut testimonia in acta publica referantur, ex quibus actis deinde probationes fumantur, cum opus erit in iudiciis sequentibus. Ius, ut dixi, vetat, & docuit, *ad d. l. 3. supra.* nec pro ea sententia vel tantillum facit *l. in lege Aquilia si delatum. ff. ad leg. Aquil. aut l. vlt. infra. de v. sur. pupill.* Nam in prior lege testes producuntur in iudicio, & interrogantur ab eo iudice, qui de corrupto chirographo cognoscebat. In posteriore lege nulli testes omnino producuntur a tutoribus, de quibus illic proponitur. Et vero ab illis produci non potuerunt. Nam tutores proponuntur illic dicere, se nihil debere pupillo. Hanc negationem per rerum naturam probare non possunt. *l. actor. supra. de probat. & c.* Deinde superuacuum est: id probare, quoniam hoc ipso, quod tutores illic interpellant pupillum, ut tutelæ agat, idque testantur apud acta, interpellantur vsuræ debiti, si quod fuit, ut non sit opus alia testimonium productione. Itaque pudendus est error, quod ad eius sententiæ confirmationem illis locis vsi sunt. Sed hæc iure civili Romanorum ita sunt. Ceterum iure Pontificio receptum est, ut interdum etiam ante litem contestatam, recipi possint testimonia a iudice ordinario, vocata aduersa parte: ut attestaciones receptæ quandoque in iudicio fidem faciant. De quo ita cautum est. Nam si actor ante litem contestatam, de eo quod petere instituit, velit testimonia suorum testium recipi, & publica fieri, tunc illi id facere conceditur, si testes aut videantur morituri, aut si sint exteri, qui discessuri sint, quoniam necessitas in his vrget, ut testes mature interrogentur, ne attestaciones depereant. *capit. quoniam frequenter. extra. ut lite non contestata.* Quod si reus erit, qui testes recipi velit de suis exceptionibus, aut is, qui actor esse potest & reus, placuit eum curare posse, ut testes interrogentur, quouis tem-

pore,

pore, & quouis testes, ita, ut attestaciones inde receptæ valeant ad perpetuam rei memoriam, cum a iudice publicatæ erunt, id est, in acta publica relatæ: ut ostendit *c. significavit & Albericus. extra. de testibus.* Hoc ideo, ne probationes reo depereant, cuius in potestate non est, quando secum agatur. Hæc etiam iure civili cauta non sunt, defenduntur tamen optima rationis æquitate, & regulis etiam iuris. Nam ex solempnibus nihil facile immutandum est, sed tamen ubi euidentis æquitas poscit, subueniendum est. Regula iuris est *in l. penultim. ff. de integr. restit. & c. l. et si nihil facile, de regulis iuris.* Ius solempne est, ne testes interrogentur nisi lite contestata, & a suo iudice, sed ubi periculum manifestum est, ne probationes depereant, æquitas suadet, ut tum actori, tum reo subueniatur, ut ante testimonia præuertantur.

Ad L. Vlt.

Cum apud compromissarios iudices testes fuissent producti, variatum erat, utrum deberet eorum depositionibus in iudicio litigator vti, an non esset audiendus. Sæcimus igitur, si quidem in compromissis aliquid pro huiusmodi causa statutum est, hoc obseruari. Sin autem nihil conuentum est in huiusmodi casibus: si quidem super sint testes, licentiam habere eum, contra quem depositiones eorum proferuntur, si eas recusauerit, concedere testes iterum adduci, & non opponi eis, quod iam testimonia sua dederint. Vel si hoc concedere minime maluerit, depositiones eorum quasi factas accipere: omni iure legitimo, quod ei competit aduersus eas, seruato. Sin autem ab hac luce omnes subtraherentur: tunc necessitatem ei imponi, fide scriptura approbata, in qua depositiones eorum referuntur, eas quasi factas accipere. Si vero res permixta fuerint, & quidam ex his mortui, alii viuentes: tunc in superstitum quidem testimoniis eandem electionem seruari litigatori, aduersus quem testimonia proferuntur: in morientium autem personas depositiones eorum non esse respiciendas: omni (secundum quod iam prædiximus) aduersus eas & testes legitimo iure, quod ei competit aduersus quem proferuntur, integro seruato.

S V M M A R I A.

1 Testaciones ab alio receptæ, quam ab eo qui nunc de causâ cognoscit, an fidem faciant?

Testimoniis ab alio receptis, quam ab eo qui nunc de causâ cognoscit, placet, eas attestaciones in iudicio fidem non facere. Sententia est *l. 3. supra. hoc titulo.* Hoc ita esse diximus, nisi prius testimonia recepta sint ab eo, cuius de ea re notio erat, siue is fuerit arbiter ex compromisso sumtus, siue iudex ordinarius, qui in prima instantia cognosceret. De arbitro ius comprehensum est hac lege cuius hæc est distinctio: Cum ab arbitro testes interrogati sunt, & attestaciones in acta eius iudicii relatæ, si de ea causâ apud iudicem ordinarium agi cœperit, in eo iudicio interdum superiores attestaciones solæ fidem facient: interdum non facient, nisi testes interrogentur. Fidem faciunt, si testes mortui sunt. Idem est, si aduersa pars non postulet testes viuos adhuc interrogari: Contra vero fidem non faciunt, si testes iidem adhuc viuunt, & postulet aduersarius testes repeti, & denuo interrogari. Distinctionis huius hæc ratio est: Quod placet attestacionibus fidem haberi, ubi testes mortui sunt, ideo placet, quia quæ apud arbitrum in iudicio arbitrii

gesta sunt, rata habentur, *l. cum antea. §. ultimo. supra. de arbitr.* Non obstat, quod placet, testes interrogari a iudice debere, nec attestacionibus fidem haberi, hoc enim ut testes interrogentur, tunc recte postulatur, cum adhuc viuunt: ubi mortui sunt, inique repetuntur, quia natura testimonium dicere non possunt. Quod autem placet, si testes adhuc viuunt, eos petente aduersario iterum interrogari debere, in eo seruat regula iuris, quæ præscribit, ut quoad fieri potest, testes a iudice ipso interrogentur. Hæc distinctio ad testimonia a iudice ordinaria recepta non pertinet. Nam si ab eo iudice qui testimonia semel recepit, appelletur, hæc attestaciones in causâ appellationis fidem facient, sine noua testimonium inquisitione, quia hæc attestaciones in acta prioris iudicii relatæ sunt. Acta iudicii, publicam fidem habent, & obtinent perpetuam firmitatem. *l. ultima. infr. de re iudic.* Non eandem vim habent ea, quæ acta sunt apud arbitrum. Nam ea acta priuata sunt, ut arbiter iudex priuatus. Nec ad rem pertinet, quod ad eum itum est ex consensu litigatorum. Nam priuatorum consensus iudicem non potest facere eum, qui nulli præest iudicio. *l. tertia. priuat. supra. de iurisdiction.*

AD TITVLVM XXI. DE FIDE INSTRUMENTORVM,

ET AMISSIONE EORVM, ET DE apochis, & antapochis faciendis, & de his, quæ sine scriptura fieri possunt.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 Continuatio huius tituli.
- 2 Instrumenti verbum ambiguum.
- 7 Instrumenti Etymologia.
- 4 Instrumentum generaliter quid?
- 5 Instrumenti significatio cur variet?
- 6 Instrumenti significatio quomodo distinguatur?
- 7 Instrumentum fundi quid?
- 8 Instrumenta fundalia quæ?
- 9 Rem instrumentis probari quid significet?
- 10 Instrumenta iudicialia, aut sunt generalia, aut specialia.
- 11 Instrumentum iudiciale generale quod?
- 12 Persona & testimonia hic quid?
- 13 Summa legis prima in ff. de fide instrumentorum.
- 14 Instrumentum iudiciale speciale quod?
- 15 Significatio vocabuli propria unde distinguatur?
- 16 Instrumenti vocabulo quid hic proprie continetur?
- 17 Testes ab instrumentis quid differant?
- 18 Instrumentorum species, in rebus publicis, priuatis, & supremis voluntatibus.
- 19 Instrumentorum vis duplex.
- 20 Instrumenta vtrum ad rei gesta fidem pertineant?
- 21 Instrumenta a veteribus tabule dicta.
- 22 Verbum tabule unde ortum? Et apud quos adhuc in vsu sit?
- 23 Verbo tabularum quomodo Iurisconsulti vtantur?
- 24 Verbo instrumenti quando Iureconsulti vtantur?
- 25 Instrumenta, alio nomine documenta appellatur?

PROBATIONVM externarum, quæ proprie probationes sunt, duas species esse diximus, *ad leg. 1.*

supra de testibus, Testes & instrumenta. De testibus dictum est. Sequuntur instrumenta, de quorum fide hoc tit. agitur, ut inscriptio declarat: item & de vi in vniuersum. Instrumenti verbum ambiguum est: hæc ambiguitas initio explicata est, ut sciamus quid hic proprie instrumenta vocemus & cur ita vocemus. Instrumentum dicitur ab instruendo. Itaque instrumentum est omne, quo res aliqua instruitur, quo ea re vti, eam tractare commodius & facilius possimus. Quoniam autem res non sunt eadem, eoque non eadem instrumenta desiderant, quibus instruantur: eo fit, ut pro conditione & varietate rerum, varientur & mutantur instrumenta, proinde & varietur instrumenti significatio. Ergo instrumenti significatio, adiuncto seu subiecto distinguitur. Exempli enim gratia, aliud est instrumentum fundi, aliud instrumentum, quo in iudicio utimur. Instrumentum fundi est apparatus rerum diu mansurarum, sine quibus possessio exerceri non potest. *l. quasi sum. 12. ff. de instrum. instr. ve leg.* Huius generis sunt *aratum, ligones, pala.* Nihil simile instrumenti verbum significat, cum de iudiciis agitur, quoniam iudicium iis rebus non instruitur. Hoc loco de instrumentis aliarum rerum non loquimur, & ideo cum dicimus rem probari instrumentis æque ac testibus, non intelligimus in quaestione fundi rem probari, aratris, ligonibus & similibus, sed de instrumentis h. agitur, quibus vsus est in causis & iudiciis. Atque in his etiam instrumenti verbum ambiguum est. Nam & huius verbi generalis appellatio est, & specialis. Generaliter instrumentum dicitur etiam in iudiciis id omne, quo causa instrui potest, ut est definitio. *leg. prima. ff. eod.* Quo verbo continentur non solum testimonia, sed etiam personæ, ut illic scriptum est. Personæ autem Paulus vocat testes, item ceteras personas, per quas negotium administratum est, ut serui actores. *l. notionem. 99. §. ultim. ff. de verb. signific.* Hæc personæ omnes, instrumenti verbo continentur, quia per eos causa instruitur. Testimonia vocat Paulus illic *scripturas continentis alicuius rei testimonium & fidem*: quæ proprie instrumenta appellamus, ut mox dicetur. Sic testimoniorum nomen vsurpari solet, cum testimonia personis & testibus opponuntur, ut in *lege tertia. §. eiusdem. & §. sequent. ff. de testibus.* Negat Imperator, se testimonis crediturum, sed testibus. Aperte hic testimonia dicit testationes testium seorsim prolatas, non interrogatis ipsis testibus. Summa autem sententia est. *dicta lege prima eodem.* instrumenti verbum generale esse, huius species esse non tantum instrumenta, quæ proprie ita appellantur, sed etiam testes & personas omnes, quæ de re gesta in iudicio interrogantur, ut cognoscatur quid gestum sit. Sic verbum instrumenti accipitur in li. quotiescunq; nihil est in lege quod refragat. Exemplo est oratio *M. Imp. qua constitutum est de dilationibus dandis instrumentorum causa, quæ exstat in l. oratione & l. ultima. ff. de feriis.* Hic quaesitum est, quid essent instrumenta? Hoc verbum sic omnes iuris auctores acceperunt, ut pertineret oratio non tantum ad dilationem, quæ petitur scripturæ alicuius proferendæ causa, sed etiam quæ petitur ad dilationem testium producendorum gratia. Itemque aliarum necessariorum personarum. *l. uocacionem. 199. §. ultimo. ff. de*

verb. signific. Specialiter autem instrumenta proprie dicuntur scripturæ, quæ fiunt de rebus, quibus scripturis, quid gestum sit, comprehensum est, ut in his exstat fides & testimonium rei gestæ. Hæc definitio exstat in *lege quarta. ff. de pignor. & l. quarta. ff. eodem. de fide instrum. & c.* Hanc autem esse definitionem & significationem instrumenti declaratur in *leg. cum res. 12. supra. de probatione. & lege exempla. 8. ff. de edendo.* Hoc modo instrumenti verbum accipimus, cum dicimus rem probari argumentis, instrumentis, & testibus: significatio enim distinguitur ex speciebus probationis adiunctis. Cum enim instrumenta a reliquis speciebus distinguuntur, facile est intelligere, hic instrumenti verbo, testes non significari. Personis autem ad probationem necessariis remotis, relinquuntur solæ scripturæ, quæ fidem faciant præter argumenta. Hinc intelligimus, instrumenti verbo has scripturas notari: sic verbi vsus & significatio est in *hoc tit. de fid. instrum.* Item in *Pandectis. sub eod. tit. ul. & in Nouell. de instr. caut. & fid.* Sed cur has scripturas proprio vocabulo instrumenta vocamus potius, quam testes, cum testibus pariter causa instruitur. Respondetur. Fit hoc propter excellentiam nominis & instructionis. Nam testibus causa instruitur, sed solum in iudicio, & tunc, cum testimonium dixerint. Prius enim incertum est an dicant & quid dicant. At scripturæ quæ fiunt de rebus, iam a principio rem instruunt, & perpetuo instruunt, siue res in iudicium vocetur, siue non vocetur. Licet enim semper consulere instrumentum, quod de aliqua re scriptum est, & scire quatenus illi fidas aut non fidas: priusquam rem in iudicium voces. Instrumentorum species hæc sunt in rebus publicis, census & monumenta publica. *l. census. 10. ff. de probationibus.* In negotiis priuatis, rationes, chirographa, apochæ, antapochæ, quæ nominantur in h. inscriptione, de quibus in *l. plures. infra. eodem.* In supremis voluntatibus, testamenta, codicilli. Hæc de verbo, ut intelligeretur quid hic instrumenti verbo significemus, cum dicimus rem probari instrumentis. De vi instrumentorum, id est, harum scripturarum, quas proprie diximus vocari hic instrumenta, hoc titulo quaeritur. Vis est duplex. Aut enim ad substantiam negotii pertinet, aut ad fidem & probationem rei gestæ. Ad substantiam pertinere dico instrumentum, cum sine scripto & instrumento nihil valet, quod geritur. Ad fidem pertinere, cum instrumento res probatur. Vtraque vis comprehensa est inscriptione huius tituli. Nam illa de fide instrumentorum, illa de amissione instrumentorum. Item de iis, quæ sine scriptura fieri possunt, indicant, quatenus instrumenta ad substantiam negotii pertineant. Illud autem membrum de fide instrumentorum proprie aperte ad fidem & probationem instrumenti refertur. Cum quaeritur: *An instrumenta ad fidem rerum gestarum pertineant?* sic habendum est. Regulariter non pertinere. In quo hæc sententiæ tenendæ sunt. Fieri de rebus scripturas, ut per eas facilius res probetur. Ceterum sine his valere, quod gestum est, si habeat aliunde probationem. Quæ sententia totidem verbis exstat in *leg. quarta. ff. eodem. leg. quarta. ff. de pignoribus.* Item huic similis: Res instrumentis non geri, sed in instrumentum

tum conferri rerum gestarum testimonia. *l. cum res. supra. de probationibus.* Hæc sententia expressa est in *leg. instrument. & l. cum instrument. infra. eodem.* Huic sententiæ consequens est, si forte ab initio rei gestæ instrumentum interpositum sit, vel a debitore, quod datum sit creditori, ut chirographum, vel a creditore, quod datum sit debitori, ut apocha, vel instrumentum commune, ut emtionis & venditionis, hoc instrumento amisso, amissionem possessori nihil nocere. Quæ sententia proponitur in *lege prima hoc titulo, & multis aliis rescriptis eiusdem tituli.* Habet hæc sententia aliquas exceptionis, de quibus dicitur commodius ad *legem instrumentum. infra hoc titulo.* Quod ad vim instrumentorum attinet, tenendum est, quod traditur in *leg. in exerc. infra. hoc titulo.* eandem vim esse instrumentorum, quæ testium, in exercendis litibus. Hæc summam indicant huius tituli, & habent inscriptionis explicationem. Obiter autem ne in verbis eiusdem rei fallamur monendi sumus, quæ nunc instrumenti proprie dicimus, veteres appellasse tabulas. Vnde nata appellatio, *de bonorum possess. secundum tabulas testamenti. & de bonorum possess. contra tabulas testamenti.* Origo verbi ex eo nata est, quod veteres initio in scribendo tabulis vsi sunt, aut lapideis, aut ligneis, aut æneis, aut ceratis. Res postea vsu mutata est. Nam posteri ceperunt vti charta, membrana & similibus rebus, sed nihilominus remutata nomen vetus mansit: Quo significatur omnes scripturæ, quæ fiunt de re aliqua. *leg. prima. ff. de bonorum possess. secundum tab.* Hoc verbum maxime retinuerunt Rhetores: vnde locus, apud illos communis, pro tabulis, & contra tabulas. id est, pro scripto & contra scriptum. Eodem verbo & iuris auctores vtuntur, sed magis cum significare velint materiam, ut cum dicunt, tabulas instrumenti surreptas, tabulas instrumenti deletas. *l. qui tabulas. 27. l. sed et si imaginem. 31. & l. quidam sequent. 32. ff. de furt.* Cum autem vsus scripturæ significare volunt, id est, probationem & fidem, fere instrumenti verbo vtuntur: nomine notationis conueniente. Dicitur enim instrumentum, quo causa instruitur, ut initio diximus. Hæc eadem etiam Imperatores recentiores vocant documenta, quæ significatio est in *lege ultima. supra. de probationibus.* notatione ex eadem re ducta. Instrumento enim causa instruitur, cum docetur, quid sit in re: quanquam documenti verbo omnes probationes comprehenduntur, etiam quæ sine scripto fiunt, in *lege in extraneis. 29. infra. de donationibus.* Nam & testibus res docetur, id est, probatur. Ita ex materia instrumenta dicuntur tabulæ: ex eo quod fit, dicuntur scripturæ: & ex vsu & fine quem præstant, dicuntur instrumenta, & item & documenta.

Ad L. I. Debitores.

Debitores tuos quibuscunque rationibus debere tibi pecuniam si probaueris, ad solutionem compellet auctus præses pronuncia: nec oiberit tibi amissio instrumentorum, si modo manifestis probationibus eos debitores esse apparuerit.

S V M M A R I A.

Summa huius legis.

- 2 Probari quot modis res possit?
- 3 Debitor ad solutionem compellendus est quibuscunque modis probetur se debuisse.
- 4 Debitor quomodo ad solutionem compellendus? Et ordo eius iudicii.

SV M M A sententia est: *Ammissionem instrumenti nihil nocere, si aliis modis res probari potest.* Exempli gratia: Creditor 100. petit, & dicit, sibi hæc 100. chirographo a debitore cauta esse: petit debitor ut exhibeatur instrumentum, alioquin negat se soluturum. Creditor dicit, se instrumentum amississe. Dicemus non eo minus debitorem tenere, ut soluat, si aliis modis creditor docere potest sibi 100. deberi, ut testibus, ut iudiciis indubitatis. Hæc sententia confirmatur innumeris rescriptis huius tituli, quæ recententur in gloss. & quiuis legendo obseruare potest. Huius autem sententiæ duplex ratio redditur. Vna in *l. cum instrumentis. infra hoc titulo,* quod ab initio sine instrumenti valet, quod gestum est. Cui conseqq. est, si instrumentum ab initio interpositum sit, nihilominus multo magis valere, quod gestum est, si instrumentum amissum fuerit. Nam hoc casu saltem ab initio instrumentum fuit adhibitum, quod fecit, ut res magis valeret. Altera ratio redditur in hac lege, quod dum creditor probet, sibi aliquid deberi, & ut alibi dicitur, dum reus conuincitur, compellendus est, ut soluat. *l. negantes. 90. supra. de obligation. & actionibus.* Porro res probari potest & non instrumentis tantum, sed aliis probationibus in iure proditis. *l. quinta. supra. de probat. l. propriet. 4. supra. de probationibus.* In iis autem probationibus sunt testes & argumenta, *l. ultima supra. de probat. l. prima supra. de testibus.* Proinde dum res probetur idoneis testibus, debitorem ad soluendum cogi oportet, etiam si nulla instrumenta, nullæ scripturæ offerantur. Quod ait rescriptum. Debitorem compellendum esse soluere, si probetur debuisse, sic accipiendum est, ut & compelli possit, eo ordine & iis remediis, quæ in hac re constituta sunt: non autem teneri & pro arbitrio iudicis. Ordo iudicii hic est, ut actione instituta conuincatur reus probationibus legitimis, eo conuicto sententia iudicis sequatur, qua condemnatur: si condemnatus non soluit, remedia hæc sunt ad sententiam exsequendum, ut bona condemnati pignori capiantur, & si pergit non soluere, distrahantur. Hæc ex *dicta lege negantes. supra. de obligat. & act. & l. prima. infra. de execut. rei iudic.*

Ad L. II. Si vteris.

Si vteris instrumento, de quo alius accusatus falsus visus est, & paratus est (si ita visum fuerit) a quo pecuniam petis eiusdem criminis te reum facere, & discrimen periculi poena legis Cornelia subire, non oiberit sententia, a qua nec is contra quem data est, appellauit: nec tu, qui tunc criminis non eras subiectus, appellare debuisti.

S V M M A R I A.

- 1 Instrumentorum vis non maior esse debet, quam est testium.
- 2 Instrumentis falsis non creditur?
- 3 Instrumentum falsum quod?

- 4 Instrumento in re dubia quando standum?
- 5 Instrumentum falsum quomodo constet aut probeatur?
- 6 Sententia huius legis secunda
Sententia an & quando noceat ei, qui falso instrumento vitur? Late per totum.
- 7 Res inter alios acta & iudicata, aliis non praeiudicat.
- 8 Sententia lata, exstinguitur remedio appellationis.
- 9 Rei iudicata vis qua?
- 10 Particula si quando conditionalis sit.
- 11 Particula si posita pro etsi vel quamuis.
- 12 Conuentus ciuilitate, non prohibetur criminaliter accusari.
- 13 Lege Cornelia de falsis quis teneatur?
- 14 Falsum instrumentum faciens, & eo utens, quid differant?
- 15 Actorem falso instrumento utentem, quando quis accusare possit?
- 16 Verbum periculi & poenae quid significet?
- 17 In crimen quomodo quis se subscribat?
- 18 Falsum accusare, ut quis possit, an necesse habeat, se in crimen inscribere?
- 19 Sententiam alicui nocere, & accusationem nocere quid differant?
- 20 Sententia de falso instrumento aduersus aliquos lata, aliis eo instrumento uti volentibus non nocet.
- 21 Rebus iudicatis a quibus appellatum non est, standum est.
- 22 Conciliatio. l. 1. de execut. cum l. Papin. §. ultim. de inoffic. testament.
- 23 Constitutum de instrumento an porrigendum sit ad testes?
- 24 Testes & instrumenta quando comparentur?
- 25 Causa, in quibus crimen legis Corneliae de falsis committitur.
- 26 Condemnati iudicio publico, testimonium dicere non possunt?
- 27 Testes iudicio publico damnati, infames fiunt.

Cum de fide instrumenti quaeritur, hoc certi iuris est, instrumentis res probari. l. 1. supra. de testibus. Sed ita, ut non maior sit vis instrumentorum, quam testium. l. in exer. infr. eod. Ut ergo testibus creditur, sed non falsis: sic nec instrumentis falsis creditur. Falsam & calumniosam scripturam in iudiciis obtinere non conuenit, ut est in l. 2. ff. eod.

1 Falsum instrumentum est, in quo falsum aliquid comprehensum est, id est, factum esse, quod non est, aut non esse, quod est. Sed in re dubia si nullum vitium instrumenti apparet, instrumento statur. l. cum precib. supr. de probat. Proinde si quis falsum instrumentum esse intendit, prius probare, aut constare debet, id falsum esse. d. l. cum precib. Id constat duobus modis, qui indicantur duobus seq. rescriptis. Aut enim constat confessione eius, qui instrumento vitur, de quo in l. seq. aut sententia iudicis, qua instrumentum, de quo agitur, falsum esse pronuntiatum est, de quo in h. l. Sed hoc ita est, si sententia aduersus instrumentum lata, lata sit aduersus eum, qui instrumento vitur. Quod si aliquo agente, instrumentum falsi accusatum sit, & falsum esse pronuntiatum, hanc sententia alii non nocet, quo minus hoc instrumento recte vtatur, quae est sententia huius rescripti. Exempli gratia: Instrumento comprehensum est, defuncto 100. mutuo a Titio

deberi. Is decessit duobus heredibus relicto. Vnus ex heredibus quinquaginta sibi debita a Titio petit pro portione hereditaria, & hoc instrumento vitur. Is a Titio falsi accusatus est, & victus sententia iudicis, qui instrumentum falsum esse pronuntiauit. Dicimus, non prohiberi eius coheredem a Titio partem hereditariam petere, & ad debiti probationem eodem instrumento uti, neque videnti priorem sententiam nocere. Hanc sententia ex regula iuris sumpta est, res inter alios actas & iudicatas, aliis non praeiudicare. l. saepe. 63. ff. de re iud. l. 1. ff. de excep. rei iudic. l. 2. & tot. tit. infr. quibus res iudic. non noc. l. 1. & toto titulo. infr. res inter alios actas & iudic. aliis non nocere. Sed in hac specie nascitur dubitatio ex facto personarum. Primum victi, deinde eius, qui instrumento nunc vitur: tum eius, aduersus quem instrumento nunc profertur. Ex persona victi primum. Quid enim, si is, qui falso condemnatus est, ab ea sententia non appellauit? Et responderetur in simili sententia alii videnti non nocere: a qua is, aduersus quem sententia lata est, non appellauit, ut sit sensus, non nocere eam sententiam, quamuis reus ab ea non appellauerit. Hoc ideo in rescripto adiectum est, quia pertinet ad augendam dubitationem, & priorem sententiam rescripti magis confirmandam. Nam si is, qui de falso victus est, appellasset, citra controuersiam sententia aduersus eum lata, neque ipsi noceret, neque alii, quia remedio appellacionis exstinguitur & pronuntiatio, quia nulla sententia praecessisset. l. 1. in fin. ff. ad Turpill. At cum victus a sententia non appellauit, sententia cepit obtinere auctoritatem & vim rei iudicatae. Vis autem & haec est, ut a qua sententia appellatum non est, ei sententia stare oporteat, l. cum prolatis. 31. ff. de re iudic. l. 1. infr. eo. de re iudic. Ergo hoc rescripto declaratur, sententiam priorem alii non nocere, quamuis victus ab ea sententia non appellauit, ut intelligamus sententiam priorem aliis non nocere, qualiscunque sit sententia, siue quae suspensa sit appellatione, siue quae transferit in vim rei iudicatae. Ex persona eius, qui nunc instrumento vitur, quaeritur quid si is coheres, quem fingimus nunc eodem instrumento uti, sciuit coheredem suum de falso condemnatum esse, neque ab ea sententia ipse appellauit? Et respondetur in extremo, ne sic quidem sententiam priorem illi nocere. Hoc quoque additum est, quia facit ad dubitationem. Nam in specie a nobis proposita, cum vnus ex heredibus de falso instrumento victus est, potest eius coheres ab ea sententia appellare, quia eius interest instrumentum falsum non haberi. l. a sententia in prin. ff. de appell. Si potuit appellare, neque appellauit, videri potest eius culpa esse, eoque merito ei imputari debet, quod non appellauit. Igitur aduersus hanc dubitationem h. responderetur, non eo magis coheredi sententiam priorem nocere: Hac ratione: quia a priore sententia appellare non debuit, id est, appellare necesse non habuit. Potuit quidem appellare si vellet, sed appellare non cogebatur. Ideo si non appellauit, integrum ei nihilominus ius suum manet. Sciebat enim ius suum sibi manere, argumētum in l. sicut. 8. §. non videtur. 10. ff. quib. mod. pign. vel hyp. toll. Sed adiicitur in fine rescripti hoc ita esse, si is, qui nunc instrumento vitur, priori crimini subiectus non fuit, id est, ut recte Accursius interpretatur, subiectus non fuit priori criminationi, id est, vna cum

1 cum coherede eodem iudicio falsi accusatus non sit. Hoc ideo adiicitur, quia si eodem iudicio cum utroque actum esset, sententia pariter utriusque noceret, non tanquam lata aduersus alios, sed tanquam lata aduersus ipsos. Ex facto & persona eius, aduersus quem instrumentum profertur, quaeritur. Quid si is non tantum dicat instrumentum falsum esse, & si vicit, exceptione vtatur: sed etiam vltro paratus sit, eum qui nunc eodem instrumento vitur, falsi accusare criminantem ex lege Cornelia. Responderetur in principio rescripti, si reus paratus sit actorem eiusdem criminis falsi reum facere, & discrimen periculi legis Corneliae subire, tamen sententiam non nocere ei, qui instrumento nunc vitur. In quibus verbis monendi sumus, particulam si & quae in initio rescripti ponitur, non esse accipiendam pro conditionalis, ut est vtitata particulae significatio. Nam si pro conditionalis accipimus, consequerit, si is aduersus quem instrumentum nunc profertur, tantum dicat, ciuili exceptione & defensione instrumentum falsum esse, neque paratus sit de falso criminaliter agere, sententiam priorem nocere ei, qui instrumento nunc vitur. Nam quod sub conditione affirmatur, sub contraria conditione negatur: & conuerso. Item quod sub conditione denegatur, sub contraria conditione tribuitur, & contra. l. 1. vers. huius. ff. de off. eius. cui mand. est. iuris d. l. quib. 40. §. 2. ff. de cond. & demon. Aperte aut falsum est, sententiam priorem nocere alii, qui instrumento eodem nunc vtatur, si ei ciuili tantum exceptio opponatur. Nam quo minus oppugnatur instrumentum falsum, eo minus sententia de falso lata, alii nocere debet. Proinde quod Accursius in gloss. prima notauit, id tenendum est, si particulam initio hic positam accipiendam esse pro etsi, vel quamuis. Quo modo & apud probatos auctores accipi solet. Notus est locus apud Terentium in Adelphi. Si ego digna hac contumelia fui, tu indignus, qui faceres tamen. Est igitur h. sensus: Priorem sententiam aduersus instrumentum latam, tanquam falsam, alii eo instrumento videnti non nocere: non tantum, si is aduersus quem instrumentum profertur, ciuilitate tantum de falso agat, sed etiam quamuis criminaliter agere instituat de falso aduersus eum, qui falso vitur, ut sit sensus: Nunquam priorem sententiam alii nocere. Ex hac parte haec notanda sunt. Primum: Eum qui aduersus quem instrumentum profertur, non tantum aduersus instrumentum, quod falsum dicit, consistere posse ciuilitate, sed etiam criminaliter, ut vtra via agere velit, illi sit parata. l. fide. 16. infr. ad l. Corneliae de falsis.

2 Secundum: Non tantum eum qui falsum instrumentum fecit, aut faciendum curauit, lege Cornelia de falsis teneri, sed etiam eum, qui falso instrumento vitur, quamuis non fecerit, neque faciendum curaerit, ut h. & l. si falsos. 8. infr. ad l. Corneliae de falsis. Solum hoc interest, quod qui fecit, perpetuo tenetur, etiam si non vitur instrumento. Qui autem vti cepit falso, definit teneri, si monitus vsu instrumenti abstinet: quae distinctio est. d. l. si falsos. Tertium notandum: Eum, qui falsi accusare velit actorem, qui instrumento vitur, ita demum id facere posse, si paratus sit in crimen subscribere: & discrimen periculi legis Corneliae subire: periculi, id est, poenae.

4 Nam in vetustis exemplaribus, Poena, & non additur: in nostris, additur. Et verisimile est, glossulam fuisse, quae interpretaretur verbum periculi, eamque

in contextum irrepisse. Ex iis verbis quaeritur, quomodo & se in crimen inscribat. Responderetur. 17 Id sit ea formula, quae de libellis accusationis concepta est, in leg. libellorum. 3. ff. de accusation. Rursum quaeritur: An, ut quis admittatur ad accusationem, necesse habeat, non tantum se inscribere in crimen, sed etiam nominatim in libello accusationis dicere, se paratum esse discrimen poenae subire? Responderetur. Hoc necesse non esse. Nam etiam si accusator nominatim se ei poenae non subiecerit, nihilominus iure poenae subiicitur, ut declaratur. l. vltima. infra. de accusation. Et ideo, quod in hac lege adiicitur de hoc discrimine, verba sunt principis denuntiantis poenam legis, non autem verba, quae ab accusatore exigantur. Discrimen autem huius periculi est poena talionis, si accusator calumniatus fuerit. dicta lege vltima. infra. de accusation. Postremum in hac parte notandum, quantumuis is, aduersus quem instrumentum profertur, criminalem accusationem instituat, tamen ne in hoc quidem iudicio, quamuis ad Reipublicae vtilitatem pertinente, priorem sententiam videnti instrumentum nocere. Hic quaeritur: Quid refert dici, priorem sententiam videnti non nocere, si accusatio instituta ei nocet, & facit, quo minus instrumento falso vti possit? Responderetur. Multum refert. Nam si prior sententia noceret ei, qui instrumento vitur, satis esset accusatori priorem sententiam proferre, qua instrumentum illud falsum esse pronuntiatum est, & ea sententia pro iusta probatione haberetur. Nunc autem id non fit, sed placet accusationem ei, qui instrumento vitur, nocere: verum hac lege, si accusator nouis & legitimis probationibus instrumentum idem falsum esse probet. Ergo summa rescripti haec est: sententiam de falso instrumento & latam aduersus aliquos, aliis non nocere, eo instrumento vti volentibus, quamuis qui prius victi sunt, ab ea sententia non appellauerunt: quamuis, qui nunc vtuntur, ab ea sententia appellare potuerint, nec id fecerint: & quantumuis reus, qui idem instrumentum nunc quoque falsum dicit, non tamen ciuili defensione id dicit, sed vltro iudicio criminali instituto, falsi id facere instituit: ut intelligamus regulam iuris, perpetuam esse, res inter alios iudicatas aliis non nocere. Huic sententiae quaedam opponuntur. Primum illud commune. Rebus & iudicatis, a quibus appellatum non sit, standum esse. dicta leg. cum prolatis. ff. de re iudic. dict. leg. prima. infra. de re iudic. Responderetur. Huiusmodi sententiae omnes sic accipiendae sunt, si res reuocetur inter eos, inter quos res primus iudicatae sunt. Ceterum perpetua haec exceptio est: Quod inter aliquos actum est, aliis non nocere, neque prodesse, ut probant loci supra a nobis citati. Verumtamen hic quoque occurritur ex leg. Papin. 8. §. ultimo. ff. de inoffic. testamento. Vbi si filius praeteritus aut immerito exheredatus, & quisquis est, qui de inofficioso testamento queri potest, egerit aduersus scriptum heredem de inofficioso, & testamentum vitiosum pronuntiatum sit: placet testamentum ipso iure rescindi, ita, ut nec libertates nec legata ex eo testamento ipso iure debeantur. Quo significatur, sententiam de testamento latam, inter heredem scriptum & legitimum, nocere & praediicare legatariis,

vt amplius eodem instrumento testamenti uti non possint. Quod de inofficioso testamento illic scribitur, non minus valet in testamento, quod falsum esse pronuntiatum sit, agente legitimo herede, aduersus scriptum heredem, si testamentum falsum esse pronuntiatum sit. Nam falsum testamentum multo minus testamētum est, quam inofficiosum testamentum. Nam inofficiosum testamētum reuera est testamentum. Est enim testatio patris, et si inofficiosa. At falsum testamentum ne testamētum quidem est. Nam ideo falsum esse dicitur, quia non est defuncti testamentum. Respondetur. In hoc exemplo reuera contineri regulę iuris superioris interpretationem. Ergo, quod dicitur, *res inter alios indicatas, aliis non nocere*, sic accipiendum est, si ad eos, a quibus eadem res nunc reuocatur in iudicium, principaliter pertineat, æque atque ad eos, inter quos prius res iudicata est. Ceterum, si de re aliqua principali principaliter inter aliquos iudicatum sit, hæc sententia ius facit in omnibus accessionibus, & iis, quæ ex re principali consequuntur, inter quoscumque postea de ea re agatur. Hæc sententia declaratur exemplo superiore d. l. Papin. §. vlt. Nam heredis institutio, siue hereditas in testamento, est res principalis, ex qua & testamētum pendet, & pendet cetera, quæ in testamento relinquuntur, vt legata, fideicommissa, libertates. §. ante heredis. Inf. de legatis. Cum autem heres legitimus aduersus heredem scriptum agit de inofficioso testamento, agit de re principali, nempe de heredis institutione, quam negat valere. Et agit principaliter, non per consequens, quia recta de ea agit, vltro hereditatem sibi vindicans. Dicimus, sententiam inter istos heredes latam de inofficioso testamento, nocere legatariis & fideicommissariis, quia lata est de re principali testamenti, id est, de hereditate seu heredis institutione: qua euerfa, necesse est legata & libertates rescindi. Idque ratione naturæ necessaria efficitur: quia cum principalis causa rescinditur, non potest locus esse accessionibus. Nihil est enim quod accedat, vbi nulla res est, cui accedatur. l. cum princip. 128. ff. de reg. iur. Hæc ratio facit, vt si inter eosdem heredes, nempe legitimum & scriptum heredem, actum sit de falso testamēto, & testamētum falsum esse pronuntiatum sit, æque hæc sententia noceat legatariis & fideicommissariis, quo minus legata petant. Nam vbi nullum est testamentum, ibi nihil in eo testamento scriptum valet. l. eam, quæ inf. de fideic. Et præterea hereditate heredi scripto ablata, nemo est, qui legata debet. Non enim relicta sunt ab herede legitimo. Sed hic duo exigemus: Primum, vt sententia lata sit de re principali testamenti, nempe de heredis institutione: idque principaliter, cum de ea re quæstio moueretur inter coheredes. Et ideo si legatarius egerit aduersus scriptum heredem, legatum petens, & scriptus heres ideo negat se legatum debere, quia testamentum sit inofficiosum, & in hac quæstione testamentum inofficiosum esse pronuntiatum sit: hæc sententia non nocebit aliis collegatariis, de qua specie scriptum est in l. 1. ff. de excep. rei iud. Hoc eo fit, quia legatarius legatum petens, non agit de re principali testamenti, sed de legato. In hanc quæstionem de legato incidit quæstio de heredis institutione, cum negatur institutio valere, quia testamētum sit inofficiosum. Sed hæc quæstio incidit per consequentiam, cum prin-

cipaliter de legato ageretur: proinde reliquis legatariis non nocet. Et hoc modo conciliatur d. l. 1. de excep. rei iud. cum d. l. Papin. §. vlt. de inoff. test. Exigimus præterea, vt non solum sententia lata sit de re principali & principaliter, inter heredes, sed etiam, vt qui postea eodem testamēto vtuntur, seu, de eadem re agunt, agant de accessionibus & consequentiis, vt illis prior sententia noceat. Proinde si alii, qui eandem rem in iudicium postea reuocant, de eadem re principali agant, non de accessionibus, illis prior sententia non nocebit: cessante videlicet ea ratione, quæ supra posuimus. Exempli causa, duo sunt præteriti testamenti patris: filius emancipatus, & filia instituta pro filio, qui in potestate patris manserat, filius egit de inofficioso testamēto, siue is vincatur, siue vincat. Ea sententia sorori neque nocebit, neque perdit, quia soror postea agens de inofficioso non agit de legato, id est, accessione institutionis heredis, sed æque agit de hereditate. *argument. in l. filio. 16. in princip. ff. de inoffic. testamēt.* Sic & hoc exemplum: Filius præteritus est duobus heredibus institutis, egit aduersus vnum ex scriptis heredibus de inofficioso, & testamētum inofficiosum pronuntiatum est. Hæc sententia non nocebit alii coheredi. l. cum duobus. 13. supra. de inoffic. testamēt. Idem dicemus e conuerso, si filius a primo herede victus sit: quia pronuntiatum sit, testamentum non esse inofficiosum. Dicimus, eam sententiam non modo aliis non nocere, sed ne ipsi quidem filio, si agat aduersus alium coheredem scriptum. *dicta lege cum duobus. supra. de inoffic. testamēt.* Hæc ideo, quia posteriore iudicio non de accessionibus agit, sed de eadem re principali, nempe heredis institutione. His intellectis, facile est intelligere, nihil leg. Papinian. §. vltima. reliquis instrumentis, de quibus agimus aduersari: neque ad ea pertinere. Nam testamētum pendet ex heredis institutione, & pendet legata, vt diximus, vt consequens sit, re principali non consistente, nec consistere posse accessiones. At reliqua instrumenta non pendunt ex his rebus, quæ instrumento scriptæ sunt, sed ex fide & auctoritate scripturæ. Proinde æque ad oēs principaliter pertinent, qui instrumento comprehensi sunt, seu de quorum re in instrumento agitur. Ea res facit, vt si vno agente, cum vteretur instrumento, id instrumentum falsum esse pronuntiatum sit, ea sententia alii non noceat, quo minus instrumentum recte vtatur, quia cum alius vteretur, æque re principali & principaliter vtitur, vt priores, qui instrumento vti sunt. Quæsitum est. *An quod de instrumento hic constitutum est, porrigendum sit ad testes?* Quæstio intelligitur in eodem exemplo, quo initio vti sumus, cum diceretur Titius 100. mutua defuncto debere, vnus ex heredibus defuncti cum Titio egit, & eius debiti partem hereditariam petiit, puta 50. & cum Titius se quidquam debere negaret, producti sunt ab herede testes, qui dicerent se interfuisse, cum defunctus 100. mutua daret Titio. Hi testes falsi conuicti sunt. Quæro: *An alter defuncti heres possit reliqua quinquaginta a Titio petere, ita, vt ad mutui probationem iisdem illis testibus vtatur?* Vulgo probatur, eum posse. *argumento huius legis*, quia de instrumento, quod prius falsum esse pronuntiatum sit, id statuitur hoc loco. Scimus autem testes & instrumenta præcom-

parari

parari, cum de fide istarum rerum quæritur, l. in exerc. infra hoc tit. Hæc sententia sub distinctione recipi potest. Nam si in eodem iudicio priore, testes falsi conuicti sint, & tales pronuntiatii a iudice, qui de causa cognoscebat, non prohibetur alter heres iisdem testibus ad eandem rem vti, sed si testes prius accusati sint iudicio publico ex lege Cornelia: vel quia dicerentur pecuniam accepisse, vt testimonium dicerent, vel quia dicerentur contraria testimonia diuersis dixisse, quibus in causis admittitur crimen legis Corneliæ de falsis, l. 1. cir. princ. l. eos, qui in princ. §. 1. ff. ad l. Corn. de fals. Si eo iudicio condemnati testes erunt, alii amplius iisdem testibus, vt non possunt, quia iudicio publico sunt damnati. Quo iudicio, qui damnati sunt, prohibentur testimonium dicere, quia sunt infames, l. 3. §. lege Iulia. ff. de testibus. Nec obstat, quod dicimus, priorem sententiam aduersus alios latam, aliis non nocere. Nam ii testes in sequenti iudicio non prohibentur testes esse propter priorem sententiam, sed propter delictum, & iudicii infamiam. Et ideo aperte sententia superior vulgaris falsa est, cum quod de instrumento hic dicitur, ad testes transferunt. Non obstat, quod ista in iudiciis comparantur. Nam hæc tenus comparari conuenit, dum manifesta ratio ista non distinguat. Hæc autem ratio incidit in hac specie manifesta. Nam cum instrumentum iudicio publico falsum pronuntiatum, instrumentum non sit infame, vt quis dicat propter infamiam instrumenti, instrumentum prohiberi, ne ad fidem admittatur. Quod contra est in testibus: Nam testes iudicio publico damnati infames fiunt, l. infamem. ff. de publi. iudic. Hæc infamia publico iudicio contracta, testem remouet, non sententiam, vt suo loco docuimus, cum ageremus de infamia testium.

Ad L. III. Si aduersarius.

Si aduersarius tuus apud acta præsidis provincie cui fides instrumenti, quod proferebat, in dubium reuocaretur, non usurum se contestatus est: Vereri non debes ne ea scriptura, quam non esse veram etiam professione eius constitit, negotium denuo repetatur.

S V M M A R I A.

- 1 Confessi in iure pro iudicatis habentur.
- 2 Confessi vis & potestas.
- 3 Contestari quid?
- 4 Constitutio suprema qua?
- 5 Ius hic quid?
- 6 Acta quid?
- 7 Acta publica pro actis iudicariis.
- 8 Apud acta quid significet?
- 9 Confessi quomodo extra ius pro iudicatis habeantur.
- 10 Pacta omnia non iniusta exceptionem pariunt.
- 11 Pacta exceptionem parere quid?
- 12 Contestatio quando in iure sit necessaria.
- 13 Fides instrumenti: quando in dubium reuocetur.
- 14 Dubia quomodo res in iudicio efficiantur.
- 15 Non probat aliquid esse, quod ab hoc contingit abesse.
- 16 Responso generalis interrogationi subiecta ad eandem solum speciem referri intelligitur.
- 17 Clausula generalis ad specificata refertur.
- 18 Ius idem statui debet in iisdem verbis, & eodem facto.

19 In ambigua ratione id sumi debet, quod sibi commodum est.

20 Contestatio quando desinat ambigua esse.

21 Reuocare id nemo potest, cui renuntiandum in iudicio existimauit.

22 Contestationis effectus duplex.

23 Instrumento cui quis renuntiauit, cur & quando quis vti non possit. nu. 22.

SI quis confessus sit, in iure instrumentum aliquod falsum esse, instrumentum pro falso aduersus eum habetur, neque eo amplius uti poterit, aut in eodem iudicio, aut in alio, quandoque res reuocabitur in iudicium inter easdem personas. Hoc colligitur ex extremo huius legis. Sumtum est ex regula iuris, qua efficitur, confessos in iure pro iudicatis haberi. l. unica, infra de Conf. l. 1. ff. eod. de confessis. Hoc hæc vim habet, vt de eo, quod quis in iure confessus est, nihil amplius quæretur, quam an sit confessus, eaque confessio pro veritate habeatur. Nam post rem iudicatam nihil amplius quæretur, l. post rem 56. ff. de re iud. Traditur in hac lege id iuris esse, et si quis non aperte confessus sit, instrumentum falsum esse, sed solum dixerit, se instrumento non usurum, si modo id contestatus sit apud acta tunc, cum eius instrumenti fides in dubium reuocaretur. Quibus verbis tria exiguntur: Primum, vt quis contestatus sit. Contestari est aperte & palam dicere presentibus, testibus, l. 1. cir. fin. prin. ff. quod iussu. Vnde testatio suprema voluntatis, quæ non fit, nisi testibus adhibitis, dicitur suprema contestatio, in l. qui testam. 4. to 15. §. vlt. ff. qui test. fac. possunt. Hoc ideo exigitur, vt audiatur contestatio a iudice, eoque iubente referatur contestatio in acta. Nam vt fiat contestatio, apud acta postea exigitur. Id frustra fit, nisi contestatio a iudice audiatur, & mandetur actis. Audiri & intelligi non potest, nisi quis palam contestetur apud acta. Exigitur, vt contestetur apud acta, id est, in iure. Ius est locus, in quo magistratus, vel iudex iuris dicendi iudicandiue gratia consistit, l. 4. in fi. ff. de inter. in iu. fac. Acta sunt, quæ aguntur, vt scripturæ, in quas acta referuntur, per excel. dicuntur acta publica, id est, monumenta publica, quæ fiunt auctore magistratu, l. in don. 51. in prin. inf. de donationibus. Sed inter cetera proprie hæc significatio ponitur in actis iudicariis, l. 2. supra de edendo, l. acta 45. l. actorum 46. ff. de re iud. Hinc apud acta oratio nostris visitata, vt h. §. in l. honores 7. §. vlti. ff. de decur. l. 2. ff. de appell. Quibus verbis ex eo, quod fit in loco, ipse locus designatur, vt sit apud acta, in loco, vbi acta iudicaria conficiuntur, id est, vno verbo, vt dixi, in iure. Ergo in summa, vt quis instrumento uti non possit, quo se dixit non usurum, exigitur, vt id contestatus sit in iure. Ex quo colligimus, si extra ius idem fecerit, contestationem ei non nocere, quo minus eo instrumento postea recte vtatur. Idque est, quod supra diximus, confessos pro iudicatis haberi, sed confessos in iure. Quod tamen sic intelligendum est, nisi ad contestationem accesserit conuentio. Nam si quis extra ius non solum dixerit, se instrumento non usurum, sed parti aduersæ promiserit, se non usurum, cum de ea re ageretur, postea uti non poterit, obstante facti exceptione. Nam omnia pacta non iniusta exceptiones pariunt, l. iuris gent. 7. §. sed cum nulla, & §. 1. in fi. ff. de pact. l. in bona. 13. supra de pact. Id est, valent omnia

paſta ad reiiciendum eum, qui contra paſtionem aliquid facere inſtituit, oppoſita paſti exceptione. Tertium exigitur, vt qui dixerit, ſe non uſurum, conſtitutus ſit in iure, tunc, ꝑ cum fides inſtrumentum in dubium reuocaretur: quod ſit, cum ꝑ actor proferens inſtrumentum, dicit inſtrumentum ſe verum proferre: aduerſarius negat, aut vltro falſum eſſe contendit. Nam ꝑ intentione actoris, & inſiſtione aduerſarii, res in iudicio efficitur dubia, *l. vlt. inf. quib. ad libert. procl. non licet.* Hoc autem ideo exigitur, quia, qui tunc conſtitutus eſt, ſe inſtrumentum non uſurum, videtur conſeſſus eſſe, inſtrumentum eſſe falſum, & inſiſtione aduerſarii acquieuiſſe, ꝑ ratio in extremo reſcripti adiicitur. Qua ratione colligitur id, quod initio poſuimus. Nam ſi is, qui conſtitutus eſt, ſe inſtrumentum non uſurum, cum de inſtrumentum fide eſſet controuerſa, eo inſtrumentum uti non poteſt, quia videatur de falſo eſſe conſeſſus: multo magis, ſi aperte in iure de falſo conſeſſus erit, eo inſtrumentum uti non poterit: ſed huic rationi reſcripti, verba conſtitutionis opponuntur. Nam actor ſolum dicit: *ſe inſtrumentum non uſurum*, non dicit: *ſe non uſurum*, quia falſum eſſet. Proinde id eum dixiſſe exiſtimari non debet: quia fieri poteſt, vt dixerit ſe non uſurum, ideo, quod putaret ſibi alias probationes abundare. Non probat aliquid eſſe, ꝑ ab hoc contingit, vt abſit, *l. neg. natales, ſup. de proba.* Reſp. Hęc coniectura voluntatis & conſeſſionis, de qua hic ſcriptum eſt, non colligitur ex verbis ſolum per ſe poſitis, ſed ex iis, quæ præceſſerunt. Quemadmodum reſpoſio ꝑ generalis interrogationi ſpeciali ſubieſta, ad eandem ſolam ſpeciem referri intelligitur, *ſ. praterea. Inſt. de inuol. ſtipul.* Sic quaſtioni præcedenti ſubieſta oratio ꝑ generalis, ad eam orationem pertinens, ad ea, de quibus ſpecialiter actum eſt, referri, & intra fines eius quaſtione contineri intelligitur, *l. quid tamen 21. §. plenam 6. ff. de receptis, & qui arbit. recep. l. ſi de certa 31. ſup. de tranſact.* Proinde cum prius quaſtio eſſet, an inſtrumentum eſſet falſum, ſi huic quaſtioni actor ſubiecerit, ſe eo inſtrumentum non uſurum, exiſtimari debet, cogitationem ad eam quaſtione reuoluiſſe, & dixiſſe, ſe ideo non uſurum, quia falſum haberetur. Quid ergo, ſi quis apud acta, ſeu, in iure, vltro conſtitutus ſit, ſe inſtrumentum, quod proferebat, non uſurum, cum de eius inſtrumentum fide nulla eſſet controuerſa? Reſp. Aperte ex hoc reſcripto intelligitur, non de eo videri eum conſeſſum eſſe, inſtrumentum eſſe falſum, neque eum prohiberi, quo minus eo inſtrumentum utatur, quod ex h. reſcripto condit. colligi manifeſtum eſt, *arg. in l. i. verſ. huius ff. de off. eius cui mand. eſt in iudic.* Quaeritur differentie ratio, & merito quaeritur, cum utrobique actor iisdem verbis ſit uſus, & eadem conſtitutione, vt proinde in iisdem verbis ꝑ & eodem facto idem ius ſtatui oportuerit, *l. illud 32. ff. ad l. Aquil. l. a Titio 108. ff. de verb. obl. 2.* Differentie ratio h. e. Quia qui dicit ſe inſtrumentum aliquo non uſurum, ambigua, aut certe incerta oratione utitur, Incertum eſt. n. vtrum dicat ſe non uſurum, ꝑ inſtrumentum falſum putet, an vero ꝑa putet, ſibi ſup. eſſe alias probationes. Quoties in iudicio ꝑ aliquid intentione aut oratione ambigua utitur, placet id ſumi ꝑ ei commodum eſt, *l. ſi quis intent. 66. ff. de iud.* Diuerſum eſt, ꝑ cum is id conſtitutus eſt, cum de fide inſtrumentum quaeritur. Nam tunc definit conſtitutio, eſſe ambigua, propterea, ꝑ

ſubieſta quaſtioni præcedenti de falſo, ex ea quaſtione interpretationem capit, vt videatur is, qui conſtitutus eſt, ideo dixiſſe ſe inſtrumentum non uſurum, quia falſum eſſet, vt diximus. Quod tamen dictum eſt, eum qui vltro apud acta dixit, ſe inſtrumentum non uſurum, poſſe eo inſtrumentum uti, ſic accipiendum eſt, vt poſſit uti in alio iudicio. Ceterum poſt hanc conſtitutionem in iure factam, in eodem iudicio amplius eodem inſtrumentum uti non poterit, ꝑ non debet cuiꝑ concedi, reuocare ꝑ id, cui renuntiandum in iudicio exiſtimauit, *l. ſi quis iure iur. 11. ſup. de reb. cre. & iur.* Quod apertius in renuntiatione teſtiꝑ poſitum eſt, *in c. de teſtibus, in fin. extra de teſtibus.* Non obſtat hoc reſcriptum, quod vt quis inſtrumentum uti non poſſit, exigit, vt conſtitutio inſtrumentum ſit, cum fides inſtrumentum eſſet dubia. Nam hoc exigitur propter effectum, qui ſequitur in reſcripto. Eſt autem h. effectus duplex ꝑ notandus. Primꝑ: Quod conſtitutione inſtrumentum, tunc cum fides inſtrumentum in dubium reuocaretur: videtur actor de falſo conſeſſus eſſe. Alter effectus huic conſeſſus eſt, vt amplius eo inſtrumentum uti non poſſit, non ſolum in eodem iudicio, ſed etiam vt denuo idem negotium reuocare non poſſit. Quo ſignificatur, eum inſtrumentum uti non poſſe, neque in eodem, neque in alio iudicio. Diuerſum eſt dicimus, ſi quis vltro conſtitutus ſit, ſe inſtrumentum non uſurum, cum de fide inſtrumentum non ambigeretur. Et recte diuerſum eſt dicimus, quia idem, qui hoc dixit, non ideo videtur conſeſſus inſtrumentum falſum eſſe, proinde eodem inſtrumentum uti poterit, ſed in alio iudicio, puta in iudicio appellationis. In eodem autem iudicio ideo uti non poterit: non quia falſum inſtrumentum habeatur: ſed quia inſtrumentum vltro renuntiauerit, quæ renuntiatione in eodem iudicio illi nocere debet. Ex iis intelligimus, effici hanc ſummam, cum quis ꝑ teſtatus eſt, ſe aliquo inſtrumentum non uſurum, tribus modis & temporibus ſit, vt eo uti non poſſit: ſed varie. Primum, ſi id teſtatus ſit extra ius, dummodo promiſerit aduerſario ſe non uſurum: poſtea enim illi non conſtitutio obſtat, ſed ſua conuentione. Secundꝑ, ſi id conſtitutus ſit apud acta, ſive in iure, cum de fide inſtrumentum nulla eſſet controuerſa, quo caſu inſtrumentum in eodem iudicio uti non poterit propter renuntiationem: in alio iudicio uti non prohibetur, idque probatur ex contrario, in hoc reſcripto. Tertio, cum quis conſtitutus eſt in iure, ſe inſtrumentum non uſurum, cum prius fides inſtrumentum in dubium reuocaretur, quod tum accidit, cum demum is, qui id conſtitutus eſt, eo inſtrumentum neque in eodem iudicio, neque in alio uti poterit, ſi vt initio poſui, res reuocetur quandoque inter eaſdem perſonas. Nam ſi is, qui id conſtitutus eſt, aut etiam vltro conſeſſus de falſo aduerſus alios expediatur, non prohibetur eodem inſtrumentum uti, quia res iudicatæ inter alios vt aliis non nocent, ſic aliis non proſunt, *titulo infra, res inter alios act. & iud.* Dicit aliquis: Fruſtra quaeritur de hac conſtitutione, quia nemo fere reperitur in iudicio tam ſtultus, vt dicat, ſe inſtrumentum uti nolle, priuſꝑ conſtituerit, an nihil ei inſtrumentum proſit, propter incertos caſus probationum? Reſpondeo, Imo non fruſtra quaeritur. Prodeſt enim hęc conſtitutio ſæpe. Vtilitas

huius conſtitutionis eſt hæc, quod qui inſtrumentum aliquo uti conſtituit, ſi cognito falſo dicat, ſe eo inſtrumentum uti nolle, falſi non tenetur, ſi modo id inſtrumentum ipſe non fecit, aut faciendum curauit, Quod contra eſt in eo, qui inſtrumentum falſo utitur, *l. ſi falſos 8. infra ad l. Corne. de falſis.*

Ad L. IIII. Illata.

Illata diſpenſatori pecunia, ſi ob amiſſionem inſtrumentorum caſum probatione defeceris, inſpectio rationum fiſcalium fidem demonſtrabit.

S V M M A R I A.

- 1 Amiſſio inſtrumentum nulli nocet.
- 2 Diſpenſator fiſci quis?
- 3 Diſpenſatoris officium, quibus in rebus conſiſtat?
- 4 Diſpenſator a quibus proponatur?
- 5 Procurator Caſaris quicquid gerit & agit in rebus ad fiſcum & Principem pertinentibus, tam rata ſunt, quam ſi a Principe ipſo geſta eſſent.
- 6 Diſpenſator fiſci, quid a Procuratore differat.
- 7 Rationes fiſci, quam fidem præſtant?
- 8 Inſtrumenta fiſci priuata, pro fiſco fidem non faciunt, ſed contra fiſcum.

GENERALIS definitio eſt: Amiſſionem inſtrumentum nulli ꝑ nocere. Hęc in re pecuniaria pertinet ad creditorem, de quo in l. i. ſupra. Multo magis pertinet ad debitorem etiam fiſci, de quo in hoc reſcripto, in ſpecie huiusmodi. Debitor fiſci pecuniã debitam intulit, id eſt, ſoluit diſpenſatori fiſci. Diſpenſator ꝑ fiſci eſt, qui diſpenſat rationes fiſci, id eſt, qui prepoſitus eſt rationibus fiſci conſciendis. Quod ꝑ munus poſitum eſt in pecuniis expendendis, in reb. ad fiſcꝑ pertinentibus, & pecuniis exigendis recipiendisque, quæ omnia deinde in rationes fiſci deferantur. Præponitur ꝑ autem diſpenſator, ab iis, quibus præponendi ius eſt. Hoc ius habet non tantum Princeps, ſed Procurator Caſaris, ſeu ꝑ rationalis, a quo quæ aguntur & geruntur in rebus ad fiſcum & Principem pertinentibus, tam rata ſunt, quam ſi ab ipſo Principe geſta eſſent, *l. i. ff. de offi. procura. Caſ. rat.* Non eſt igitur diſpenſator fiſci idem, ꝑ qui Procurator fiſci, aut Procurator Caſaris. Diſpenſator miniſter eſt rationum. Procurator fiſci ſeu Caſaris, iudex eſt, qui de cauſis ad fiſcum pertinentibus cognoscit. *l. ad fiſcum 5. ſupra. ubi cauſa fiſcales.* Soluenti debitori diſpenſator apocham dedit, qua proſiteretur ſibi pecuniam ex illa cauſa ab illo ſolutam, & pro officio eandem ſolutionem in rationes fiſci retulit. Hic traditur, quamuis debitor eã apocham poſtea amiſerit, tamen ex aliis probationibus fidem ſoluti demonſtrari poſſe. Sententia eſt hæc: Amiſſionem inſtrumentum debitori non nocere, ſi alio modo probet, ſe ſoluiſſe. Eadem ſententia eſt, *l. i. vt dix. in creditore amiſſo obligationis inſtrumentum.* Alia autem probatio hic indicatur, vt inſpiciantur rationes fiſci. Hęc fidem ꝑ demonſtrabunt, & vt aliis locis ſcriptum eſt, ex iis fides veri conſtat, vt ſi in eas relatam ſit, tunc debitorem ſoluiſſe, hoc ꝑ iuſta probatione habeatur, *l. non nouum 5. l. inſtrum 6. ſeq. ſupra de edendo.* Hinc intelligere licet, inſtrumenta domeſtica, & rationes ꝑ fiſci priuatas fidem non facere pro fiſco, *l. inſtrumenta 5. l. exemplo 7. ſupra de proba.* At contra fiſcum facere idoneam fidem,

ſi reus poſtulet a fiſco eas rationes exhiberi. Hoc vero recte. Reus ab omni actore, etiã actor ſit fiſcus, recte deſideratur, *vt traditur in d. l. non eſt nouum 5. & d. l. inſtrumen. 6. ſupra de edendo.* Vnde rurſum intelligimus, reum recte deſiderari ab actore, vt rationes ſuas etiam aduerſus ſe edat. Non eſt contra-ria *l. nimis graue 6. ſupra de teſtibus.* Vbi vetatur pars aduerſa cogi ad exhibitionem eorum, quibus ei negotium fiat. Nam hæc verba pertinent ad creditorem, qui petit a reo, vt rationes ſuas exhibeat, quibus negotium faciat reo. Pertinet etiam ad reum, qui ad fundandam exceptionem ſuam, poſtulat ab actore, vt actor rationes ſuas exhibeat. Non pertinet ad reum, qui deſiderat ab actore ad ſuam deſenſionem rationes actoris exhiberi. Nam cum reus id poſtulat, non poſtulat, vt negotium faceſſat actori, ſed ne ſibi negotium faceſſatur. Quod iuſte deſiderat, oppoſita actori doli exceptione, vt eſt expoſita diff. ratio, *in l. vlt. ſupra de eden.* Nam ſi rationes actoris pro actore faciunt, non eſt, quod metuat eas exhibere, quæ eum iuuant. Sin autem id confirmat, quod reus dicit, non debet actor inique petere, & ideo petens, dolo facit, proinde & doli mali exceptione ſubmouetur.

Ad L. V. Sicut.

Sicut iniquum eſt, inſtrumentum vi ignis conſumitur, debitores quantitatum debitarum renuere ſolutionem: ita non ſtatim caſum conſeſſionibus facile credendum eſt. Intelligere itaque debetis, non exiſtentibus inſtrumentis, vel aliis argumētis, probare debere fidem precibus veſtris ad eſſe.

S V M M A R I A.

- 1 Amiſſio inſtrumentum quando creditori nocet.
- 2 Probare fidem ad eſſe precibus quid?
- 3 Amiſſionem inſtrumentum creditor probare debet.
- 4 Amiſſio inſtrumentum fortuita, vt probetur qua reſquirantur.
- 5 Teſtium ad res probandas non maior eſt fides, quam inſtrumentorum.
- 6 Authentico non exemplari tranſcripto creditur.
- 7 Authentico cur magis credatur, quam exemplari?
- 8 Teſtibus inſtrumentum apud aliquem fuiſſe dicentibus, quomodo credatur?
- 9 Scripto aliquo nemo obligatur, niſi ab ipſo ſcriptum ſit, aut eius mandato.
- 10 Auctoritas diplomatum principalium unde cognoscatur?
- 11 Creditor amiſſionem inſtrumentum, quomodo debet a debitore poſſit exigere?
- 12 Res & contractus quomodo probentur?
- 13 Inſtrumentum & eius amiſſio quomodo probentur?

DICIMVS, creditori amiſſo obligationis inſtrumentum non nocere, vt debitores liberentur. Sed additur conditio, ſi modo creditor aliter debitum probare poſſit. Quam ad rem, quæ vis alia legitima probatio idonea eſt. Hic. n. l. i. ſupra, in hoc reſcripto adiicitur alia conditio, qua fiat, ne inſtrumentum amiſſio creditori nocet: & ita adiicitur, vt vtra via creditor uti velit, illi liceat. Eſt autem hæc conditio, ſi creditor dicat inſtrumentum caſu ſibi amiſſum, & id iuſta probatione doceat, hanc eſſe ſententiam reſcripti, ex verbis intelligemus.

Dicitur hic, si creditor dicat instrumenta, vi ignis sibi consumpta, dicenti non facile credendum esse, non facile valet, sine iusta & euidenti probatione. Vnde infertur in rescripto, si creditor instrumentum se casu amisisse contendat, ipsum probare debere, id est, saltem aliis argumentis fidem adesse precibus suis. Argumenta hic pro quavis probatione posita sunt, vt ex precedentibus apparet, de quo verbo dixi ad l. 1. sup. de testibus. Fidem adesse precibus probare, est, probare veram rationem precum, id est, libelli supplicis, Principi oblatis, ad quod nunc respondetur, tit. de precibus Imp. off. supra. Narrabatur autem in precibus, creditori instrumenta vi ignis esse consumpta: proinde rescriptum significat, creditorem hoc probare debere. Cum id a creditore exigatur, adparet non frustra exigi, sed probato casu & amissionis, creditorem recte agere, & cogendum debitorem recte soluere. Queritur: Quomodo id recte efficiatur? Dubitationis causa hinc est. Creditor, vt amissionem instrumenti fortuitam probet, necesse habet hanc probare. Primum, & se instrumentum habuisse, quo instrumento debitor fateatur, se pecuniam creditori ex illa, aut illa causa debere. Id efficitur necessitate consequentia, ex eo, quod exigitur, vt creditor probet amissionem. Non enim potuit amittere, nisi prius haberet. At non videtur idonee probare posse, se instrumentum habuisse, quo debitor teneretur. Proinde nec probatio huius causae procedere potest. Non videtur autem superius probari posse. Nam si testes dicunt, se scire, fuisse instrumentum apud creditorem, quo creditor diceret sibi pecuniam cautam esse ab illo debitore, nihil dicunt, quoniam nesciunt, an species illa instrumenti fuerit. Non creditur autem testibus, nisi de his, quae sciunt. Si testes amplius dicant, se legisse id instrumentum, quo continebatur, illum debitorem illi creditori pecuniam debere, ne sic quidem instrumentum obligationis probant. Nam ad res probandas non maior est fides testium quam instrumentorum, l. in exerc. infra h. t. At si authenticum obligationis transcriptum esset in alio instrumento, exemplari non & creditur, sed semper recurri oportet ad authenticum, l. 2. ff. de fide instr. auth. si quis in aliquo, supra de eden. Proinde nec testibus de authentico referentibus fides habebitur, nisi authenticum ipsum proferatur. Et merito: quia & in charta authentici multa vitia latere possunt, quae aliis legentibus non sunt obseruata, quae nunc emergunt in iudicio, vbi diligentius inquiritur. Dicendum est, recte probari instrumentum obligationis penes creditorem fuisse, si testes hac dicunt: Primum, se scire instrumentum fuisse apud creditorem: hoc amplius sibi cognitum fuisse tenorem scripturae. Scire se, eo scriptum fuisse, illum debitorem ex illa causa actori 100. debere. Scire autem se, quia legerint, aut quia alio legente, debitor ipse approbauerit & tunc interfuerit. Non est satis, adiciere debent, se scire, id instrumentum scriptum fuisse ab ipso debitore, aut ab alio quodam, sed mandato eius debitoris, & se ei rei interfuisse, aut etiam audiuisse a debitore, cum fateretur, a se scriptum instrumentum, aut suo mandato. Quod postremum cum accedit, tunc omnis dubitatio, tollit apparetque fuisse vere instrumentum, quo debitor creditori suo consensu obligaretur. Hoc consensu

ad tenorem scripturae non probato, nihil probatur de obligatione instrumenti, quoniam nemo obligatur & aliquo scripto, nisi ab ipso scriptum sit, aut eius mandato. Non obstat, c. cum olim. extra de priuileg. vbi testibus de tenore instrumenti authentici affirmantibus, placet, instrumentum satis probari, quamuis amissum sit. Proinde & instrumentum in eandem formam redintegrari debere. Hic enim scriptum est de diplomate publico eius, qui illic Princeps habetur. Diplomatum principalium auctoritas & in his voluntas Principis cognosci potest, ex genere membranarum, ex genere scripturae, & ex sigillis publicis. Dum ergo haec dicantur cognita esse ab hominibus earum rerum peritis, non est mirum, si fides instrumenti publici confirmatur. Huc accedit, quod in eo rescripto proponitur is, qui Princeps habetur, prius id instrumentum approbasse. Nihil istorum est in instrumentis priuatis, aut instrumentis tabulariorum, ex quorum scriptura non potest colligi, vtrum instrumentum scriptum sit a debitore aut eius mandato. Hoc probato de fide instrumenti & eius possessione, casus deinde probatus est. Quomodo probetur, diximus ad legem testium, in fin. supra de testibus. Ex iis apparet, creditorem & qui instrumentum obligationis amissit, debitum exigere posse a debitoribus duobus modis, si aut contractum probet, de quo in dicta. leg. prima supra, aut probet casum & amissionem instrumenti: inter vtrumque probatione opus est. Res & contractus & probatur hoc modo, si testes dicant se interfuisse, cum creditor debitori illam pecuniam mutuam daret, dicta lege testium, supra de testibus. Instrumentum & eius amissio ita probatur, si testes dicant, se interfuisse, cum de ea pecunia debita debitor instrumentum scriberet, aut scribendum mandaret, aut cum fateretur a se scriptum esse. Casus probatio propriam etiam utilitatem habet. Nam cum de contractu probando agitur, saepe tres testes requiruntur, vt sit in lege vltima supra si cert. petat. At vbi casus probandus est, legitimus numerus testium sufficit, cum certus numerus non exigatur, nempe duo, l. vbi, ff. de testib. De quo plura in d. l. testium, in fin.

Ad L. VI. Statum.

Statum tuum, natali professione perditam, mutilatum non esse, certi iuris est.

SUMMARI A.

- 1 Libertas & ingenuitas quomodo probetur?
- 2 Amissio instrumenti status, siue ingenuitas an liberis noceat.
- 3 Ingenuitas constat iure sanguinis, non literis aut affeueratione.

STATVS, id est, libertas & ingenuitas probatur recte natali professione parentum de liberis, de quo genere probationis diximus ad l. neque natales, & lege non nudis supra de probat. Sed ex hac professione status non pendet. Ea res facit, quod in hoc rescripto dicitur, vt si forte ea professio & parentum de liberis interuenerit, deinde amissa sit, ea amissione status non mutiletur, id est, non laedatur, non imminuatur, sed maneat integer & illaesus. Id autem ita se habet, & a iure, & a pro-

probatione. A iure, quia libertas & ingenuitas & constat iure sanguinis, non autem literis & affeuerationibus, l. parentes 22. l. nec ommissa 15. inf. de liber. causis. A probatione, quia si superiora parentum professionibus non probant, at aliis modis probari possunt, vt testibus & argumentis, l. 1. sup. de testib. Quares illaesus statum aequae praestat, nec nocet instrumenti amissio, vt saepe iam diximus, l. 1. l. 4. & 5. sup. Sed etsi status alia probatione non sint, tamen semper verum est, in re ipsa statum non laedi. Nam qui vere liber est, aut vere ingenuus, non eo minus liber est, aut ingenuus, etsi id probare non possit. Sed hic locum habet, quod scriptum est in l. duo sunt 30. ff. de test. tit. non ius deficit, sed probatio.

Ad L. VII. Si Solemnibus.

Si solemnibus sit ipendiis & honeste sacramento solutus es: licet super huiusmodi re instrumenta (vt dicitur) facta perditam: tamen si aliis euidentibus probationibus veritas ostendi potest, veteranorum priuilegia etiam usurpare posse, dubium non est.

SUMMARI A.

- 1 Veteranorum priuilegia.
 - 2 Veterani in delictis non subiiciuntur poenis, quibus alii abnoxii sunt.
 - 3 Veteranorum priuilegio vt quis gaudeat, quaerantur?
 - 4 Veteranus quis?
 - 5 Sacramentum militiae quod?
 - 6 Sacramento militiae militem soluere quid?
 - 7 Sacramento militiae solutus, an statim quis sit veteranus?
 - 8 Particula a pro post usurpata.
 - 9 Stipendia solemnia quae?
 - 10 Solemne quid dicatur?
 - 11 Ferae solemnnes quae?
 - 12 Solemnia in iudiciis quae?
 - 13 Solemnia munera quae?
 - 14 Stipendia 20. annorum cur solemnna vocentur?
 - 15 Mutendi tempus solemnne, propter quas cassinas praueuertatur?
 - 16 Emeritus miles quis dicatur?
 - 17 Stipendia emerita quae?
 - 18 Sacramento solui post 20. stipendia, & emeritis stipendiis idem sunt.
 - 19 Veteranorum numero qui non comprehendantur?
 - 20 Veteranum qui se dicit, id probare oportet.
 - 21 Probatio debet esse legitima.
 - 22 Honestum se dicens, probare non cogitur, sed aduersarius.
 - 23 Probatio cui incumbat?
 - 24 Veteranus qui est in quasi possessione priuilegii, si ad munera vocatus ea detrectauit, an nihilominus probare debeat se esse veteranum?
 - 25 Priuilegium allegans, cur causam priuilegii probare cogatur?
 - 26 In quasi possessione quis dicatur esse?
 - 27 Possessionem aliquam obtinens, in quibus controuersis onus probandi in aduersarium reiciat?
 - 28 Reus in exceptione semper actor, & eam exceptionem probare debet.
 - 29 Sententia huius legis generalis.
- V**ETERANIS militibus priuilegia quaedam iure publico constituta sunt: vt, vacatio & mune-

rum, & onerum personalium, & quod in delictis quibusdam poenis & non subiiciuntur, quibus alii rei obnoxii sunt, l. 1. 2. ff. de veter. l. 1. & t. inf. de veter. lib. 12. l. veteranis 9. inf. quando pronoc. non est necesse. Quidam miles cum ad munus aliquod publicum vocaretur, puta ad tutelam, excusauit se quod diceret, se esse veteranum. Cum ei fieret huius rei controuersia, vel quod negaretur miles fuisse, vel quod negaretur esse veteranum, consulit, quid se facere oportet in hac controuersia? Hic tria respondentur: Primum, & illum veteranum esse oportere, vt priuilegium veteranorum vsurpet, & addit veterani definitio. Secundum, ipsum probare debere, se esse veteranum, id est, talem, qui supra descriptus est. Tertiū, probandi rationem hanc esse, vt vel instrumentis, vel aliis rebus doceat, nec in eo noceat amissio instrumentorum. Primum veteranum esse oportet, qui veterani priuilegia vsurpat. Veteranus hic in principio definitur, qui a solemnibus stipendiis honeste sacramento solutus est. Haec definitio notanda & expendenda est: Qui sacramento solutus est. Sacramentum hic intelligitur ex conditione personae. Sac. & militiae, id est, iulur. quo milites initio, cum militiae nomen dant, adstringuntur, se fideliter Imperatori aut Duci militaturos. Soluere & sacramento militiae militem, est declarare eum non amplius sacramento militiae teneri, vel quod idem est, est soluere militiae laboribus. & proinde mittere eum ab exercitu, id est, liberum ei facere ab exercitu discedere. Quae omnia probantur in l. 2. §. ignom. caus. ff. de iis, qui notantur infamia. Hinc haec solutio a sacramento, missio dicitur: ibidem, & qui missus est, & qui solutus est, dicitur missionem impetrasse. Sed non omnis veteranus est, qui sacramento & militiae solutus est, aut qui missionem impetravit. Is solus veteranus est, qui solutus est honeste: vt hic adicitur: Ideo, quia quidam mittuntur ignominie causa, quidam exauctorantur, quidam causariam missionem impetrant, non honestam, quae genera qualia sint, docetur in d. l. 2. §. igno. causa. Ne hoc quidem satis, honeste missum esse, vt quis efficiatur veteranus miles, solui oportet a solemnibus stipendiis: sic enim hoc loco legendum putamus, vt sit, non si solemnibus stipendiis, sed si a solemnibus stipendiis, a pro post: vt sit, & a solemnibus stipendiis, idem, quod post solemnna stipendia, vt haec res explicatur in d. l. veter. 9. inf. quando pronoc. non est necesse. Solemnia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando pronoc. non est necesse. & l. 1. inf. de excus. vet. Quae ita appellantur, quia & stipendia hic sunt non ordinaria & quae more consueto pendunt solent militibus in singulos annos, sed intelliguntur stipendia 20. annorum, vt eadem res explicatur in d. l. veter. 9. quando

re, vt priusquam illa impleuerit, non possit, non dico discedere ab exercitu, aut non militare, sed ne impetrare quidem missionem, nisi aliqua necessitas dimittēdi vgeret, vt valetudo, aut nisi interueniat indulgentia Principis, propter quas causas praeuerti solemne tempus mittendi potest *dicta lege secunda. §. ign. caus. ff. de probat.* Ex necessitate viginti stipendiorum complendorum nata sunt haec verba Latinis: *Emeritus miles, emerita stipendia.* Nam emeritus miles dicitur, nō veteranus tantum, sed qui excessit stipendia viginti, id est, qui viginti annorum stipendia meruit, quasi dicat: militem positum erga id tempus, quo merere stipendia cogitur. Et emerita stipendia sunt, † non quae miles non meret, sed quae miles merere non cogitur. Vnde solui sacramento † post viginti stipendia, & solui sacramento emeritis stipendiis, pro eadem vsurpantur, vt intelligere licet ex duobus locis coniunctis, nempe *dicta lege secunda, §. ign. caus. circ. princip. de his, noia. infra. iuncta l. veter. g. infra quando prouoc. non est neesse.* Hac definitione excluduntur e numero veteranorum † omnes, qui mittuntur ante solemniam haec stipendia impleta: quales sunt, qui indulgentia principis ante mittuntur: aut qui mittuntur ex causa, propter valetudinem: aut qui ignominiae causa dimittuntur, sed & ii, qui mittuntur post stipendia viginti annorum, excluduntur hac definitione, si causam mittuntur, non honeste, id est, si mittuntur causa valetudinis adiecta, non autem quia sint emeritis stipendiis. Sed obiicitur hoc loco *lege veteranus g. infra quando prouoc. non est neesse.* vbi veteranorum priuilegia tribuuntur omnibus, qui post viginti stipendia soluti sunt, siue honestam missionem impetraverint, siue causariam. Respondetur, Non sunt haec contraria. Nam qui post viginti annorum stipendia missionem impetrauit propter valetudinem, id est, vt nunc loquimur non honeste, vt *honeste* per excell. hic dicitur: si reuera veterani non sunt, quod congruit definitioni huius loci, sed effectu pro veteranis habentur, & ideo eadem priuilegia illis tribuuntur, etiam si adiectum non sit, eos mitti propter emerita stipendia, quod traditum est diserte *in lege prima infra de excusatione veteranorum.*

Ad priuilegia veteranorum vsurpanda, vt veteranorum esse oportet, id est, talem, qualem diximus, ita si de eo sit controuersia, id probare oportet, eum † qui se veteranum dicit, ex regula iuris: Et incumbit probatione, qui dicit *lege secunda ff. de probat.* Probationem † cum ab eo exigimus, legitimam & iustam probationem exigimus, *lege 4. supra de probat.* Hic quaedam opponuntur: Primum illud, quod quisquis se honestum aut honestae vitae esse dicit, si agetur, † de honestate, probare non debet, sed aduersario probandum est, ipsum honestum non esse, *l. eum quidem 24. ff. de leg. 20. l. seruos 20. ff. de manumiss. testamta.* Huic obiectioni tacite occurrens: Respondet Accursius in glossa, ideo militem in proposito probare de honestate missionis debere, quia nō esset in quasi possessione priuilegii, siue huius honoris. Haec solutio ineptissima est, sic enim respondet, quasi obiectioni quidquam ad rem pertinuerit, quod secus est. Non enim in hac controuersia quaeritur: An veteranus sit honestus, necne, sed quaeritur de facto, an mis-

sus sit ab Imperatore, seu solutus sacramento, idque post viginti annorum stipendia. Omnis qui factum aliquid dicit, id † probare debet, & aduersarii factum negantis, nulla probatio est, *l. 2. ff. de probat. l. actor. supra de probat.* Quid tamen, si † veteranus hic, qui vocatur ad munera publica, sit in quasi possessione priuilegii: quia saepe ad munera vocatus detrectauit, & pro veterano huc usque habitus sit. Respondetur: superior responsio Accursii declarat, cum hoc accedit, veteranorum probare de priuilegio non debere, sed on^o contrarium probandi, reuici in Rempublicam, aut eos, qui vocant ad munera. Quae sententia merito ab omnibus reprehensa est, sed nō idonea ratione. Vulgo ratio haec redditur: quod qui priuilegium allegat, iure communi oppugnatur, quo iure intentio reipublicae fundata est, certi enim iuris est, omnes debere onerum civilium praestationem Reipublicae suae, nisi habeant aliquam excusationem. Haec ratio non est satis, neque vsuequaque vera est. Nam si quis non est veteranus, aut ex numero eorum qui excusationem habent, hic sine dubio iure communi ad munus suscipiendum cogitur, sed si est veteranus, eodem iure communi priuilegium habere debet, ita pro eo iam ius commune facit, solum quaeritur: *Quis probare debeat?* In qua controuersia ius commune non magis aduersus veteranum, quam aduersus Rempublicam facit, quae contra ius, onus exigita veterano. Sed verae rationes, cur † qui priuilegium allegat, de causa priuilegii probare debeat, haec sunt: Primum, quod priuilegii nulla est quasi possessio. Nam in † quasi possessione rei incorporalis esse intelligitur, qui aliquid facit, quo facto vsus eius rei vsurpat. Exempli gratia: In controuersia de seruitutibus, qui est, in quasi possessione seruitutis, onus probandi transfert in aduersarium, sed is, in possessione est, puta altius tollendi, qui altius aedes suas sustulit, & sublatas habet, in possessione ligni immittendi, is qui ligna immisit in parietem vicini, & immisit habet, *lege sed vii forte. §. primo lege sicut 8. §. sed si quaeritur ff. si seru. vindic.* At in vsurpatione priuilegii, nullum eiusmodi factum intelligitur, aut interuenire potest. Nam qui vocatus ad munera haec non suscipit, is nihil facit, sed cessat. Non potest tunc dici, propter eam cessationem, esse in possessione priuilegii. Altera ratio est & certior, quod cum dicimus, eum qui est in † possessione alicuius iuris, non debere de suo iure probare, sed probationem transferre in aduersarium: vt verum est in vniuersum. Id tunc solum locum habet, cum quaeritur in illis controuersis, vter sit actor, vter possessor, & non constat vter actor sit. Exempla sunt *in lege liberis prima ff. de liber. caus. lege circa. 14. ff. de probat. diximus ad legem vim eius 15. supra de probat.* At cum de priuilegio veterani quaeritur, & quaeritur an sit veteranus, qui se veteranum dicit, in hac controuersia constat, quis sit actor, & quis reus, vt de quasi possessione quaerendum non sit. Respublica quae vocat ad munera actrix est, intendit enim sibi praestationem oneris debere, ab iis quibus onus iniungitur. Veteranus cum munus detrectat, excusationem vitur, quod sit veteranus, quam excusationem allegare debet, *§. antepenultimo, Insti. de excus. tutela.* In hac excusatione veteranus exceptione

ceptione vitur: semper reus † in exceptione actor est, & eam exceptionem probare debet, *lege in exception. nona. ff. de probationibus.* Proinde rata sit haec sententia, quae & vulgo placet, omnem qui se a muneribus publicis excusat, eo quod iure priuilegium constitutum habeat, propter aliquam causam quam vsurpat, eum, qui id facit, causam priuilegii probare legitimis probationibus debere, siue antea priuilegium vsurpauerit, siue non vsurpauerit. Nullam hic quasi possessionem esse, & si esset, eam alleganti participari non debere, cum factum alleget, cuius facti probatio, dicenti incumbit, *dicta lege secunda. ff. de probat. dicta lege actor. supra de probat.* Recte igitur haec sententia confirmata est *in capitulo cum persona sup. de priuilegio 60.* Haec duo capita proprie ad *titulum de probation. pertinent.* Tertium quod sequitur, non est huius tituli, in quo respondetur de ratione probandae conditionis. Probabit igitur veteranus, se missum esse honeste, impletis solemnibus stipendiis, si quae instrumenta de ea missione acceperit, & ea proferat: si amiserit, amissio non nocet, si aliis legitimis modis missionem honestam probare potest, puta testibus idoneis, qui tunc interfuerint, cum mitteretur, & sciant eum viginti annorum stipendia implese. Quo confirmatur ea sententia, quae iam saepe inculcatur, † nullis in rebus possessori amissionem instrumenti nocere, hac lege tamen, si res idonee aliter probari potest. Eadem sententia expressa est *in l. 1. supra.*

Ad L. VIII. Si constiterit,

Si constiterit proprietatem possessionis, de qua agitur, apud vos esse: prouidebit iudex, ex persona fructuarii nullum praedictum dominio vestro comparari, propter amissionem instrumentorum.

SUMMARI A.

1. Domino quomodo praedictum fieri possit ex persona fructuarii?
2. Vfusfructus quomodo constituatur?
3. Vfusfructus natura.
4. Stipulatio fructuaria quae?
5. Fructuarius vsufructu finito, cui eum restituere debeat?
6. Dominium quomodo transferatur?
7. Actore non probante, reus & possessor absoluitur.

At rescriptum: Propter amissionem instrumentorum, praedictum parari non debere domino ex persona fructuarii. Hoc ideo: quia aliis modis proprietarius dominium probare potest, vt dominio probato, rem suam a fructuario consequatur. Quaeritur: *Quomodo † praedictum domino fieri possit, ex persona fructuarii, vt hoc periculum metui poterit: Et hoc quid sit?* Respondetur, Intelligitur hoc ex natura vsufructus. Sciendum est, cum vsufructus in re aliena alicui † constitutus est, vel testamento, vel pactionibus, vt vsufructus constitui solet, naturam † vsufructus hoc exigere, vt res tradatur fruenda fructuario, vt proinde fructuarius re tradita, rem tenere, & in eius possessione esse incipiat. Idque tamdiu fiat, quamdiu durabit vsu-

fructus, *lege tertia. vers. dare. ff. de vsufruct.* Idem declarat † stipulatio fructuaria, qua fructuarius † stipulanti proprietario promittit, inter cetera, se finito vsufructu restitutum, quod ex ea re exstabit, *lege prima. ff. de vsufruct. quemadmodum caueat.* Non restituit fructuarius, nisi quod penes se habebit. Finito vsufructu fructuarius restituere † possessionem fundi fructuarii debet, non cuius, sed soli domino, & vt loquitur hoc rescriptum, soli ei, ad quem proprietatem possessionis, id est, rei possessae pertinet *l. 3. §. ultim. ff. de vsufruct. quemadmodum caueat.* Hoc intellecto, species incidit ex facto huiusmodi: Cum vsufructu fundi constituto, possessio fundi tradita esset fructuario, vt fundo vteretur, fruere, & constitutus esset vsufructus ad tempus: finito tempore, ac proinde finito vsufructu, proprietarius fundum repetit a fructuario, qui cum fundum tenebat. Nam finito vsufructu, vsufructus ad proprietatem redit, *§. finitur. Insti. de vsufruct.* Fructuarius negat eum qui agit, dominum esse fundi. Recte actorem remouet, si dominus non est, vt diximus. Proinde actor si dominum esse intendit, cum dicat, probare debet, *l. actor. 23. sup. de probat.* Probabat igitur actor dominum esse, quod diceret, se † eum fundum olim emisse a Titio domino, aut sibi ab eo donatum esse, & ex ea causa traditum, quibus ex causis dominium transferri solet, *l. traditio 20. lege nunquam nuda. 31. ff. de adqui. re. do. §. per tradit. Insti. de rer. diu.* Dicit praeterea, de iis rebus instrumenta initio facta esse: sed quae amiserit. Fructuarius dicit actorem non esse audiendum, nisi instrumenta proferat, vel emtionis, vel donationis: si recte dicit fructuarius, praedictum domino nascitur ex persona fructuarii possessoris, propter amissionem instrumentorum. Nam certi iuris est, actorem non probante, possessorem † & reum omnem absolui, *l. qui 7 accusare 4. supra de eden.* Quod si in proposito res solum instrumentis probari potest: actor probare non potest, quod intendit. Nam instrumenta amissa, aliis autem probationibus locus non est. Ita regulae iuris consequens est, fructuarius eundemque possessorem absolui debere. Nec ad rem pertinet, quod fructuarius finito vsufructu nullam causam rei retinenda habet. Nam actore non probante, comodum possessionis in eo est, vt in suo loco maneat possessio, quamuis possessor nullam iustam causam detentionis habeat, *lege ultima. supra de rei vind. §. retinen. vers. commodum Insti. de interd.* Respondetur hoc rescripto: si aliis modis de proprietate actoris constiterit, praedictum illi parari non debere ob amissionem instrumenti, Quo significatur id, quod tam multis rescriptis supra comprehensum est: Amissionem instrumenti actori non nocere in re qualibet, dum id, de quo agitur aliis legitimis modis probare possit. Potest autem emtio, donatio, traditio rei probari idoneis testibus. Hi si producantur, nihil nocet, instrumenta aut non interuenisse ab initio, aut interposita amissa esse.

Ad L. IX. Instrumentis.

Instrumentis etiam non interuenientibus, semel dispositio recte facta non habetur irrita.

SUMMARI A.

1. Traditione dominus efficitur qui accepit.

- 2 Dominus rei, quam possidet & exceptionem & actionem habet.
- 3 Stipulatione dominium non transfertur.
- 4 Domina transferuntur traditionibus non pactis.
- 5 Conuentio diuisionis sine stipulatione irrita est.
- 6 Pactio nuda actionem & obligationem non parit.
- 7 Pacta, qua dicantur dolo malo facta?
- 8 Obligationes unde nascantur?

DIVISIO hereditatis inter coheredes, bonorum communium inter socios, quamuis non interuenientibus instrumentis facta, rata est, si vt in scripto adiicitur, recte facta sit. Recte facta intelligitur, quæ ita facta est, vt iure effectum habeat. Huc effectum sumit vel traditione, vel stipulatione, vt est in lege diuis. 4. ff. de pactis. Traditione, cum partes inter socios consensu cuiquam designata, iis tradita sunt, quibus designata erant. Nam traditio dominus efficitur, qui accepit. § per traditionem. Institut. de rerum diuisione. Qui dominus est, is non solum possidens, sed etiam re amissa actionem in rem ad recuperandum. lege rem in bonis 52. ff. de ad. qui. re. dom. Stipulatione item fit, cum res tradita non sunt, quibus partes designata erant, sed singuli eas sibi dari a sociis stipulati sunt. Hac stipulatione dominium non transfertur in stipulationem. Traditionibus enim, non pactis dominia rerum transferuntur, lege tradit. 20. supra de pactis. lege quoties 15. supra de rei vindic. Sed ex stipulatione actio constituta est, aduersus promissorem iure civili, vt res, de quibus conuenit, tradat. § de constit. Institut. de act. Sine stipulatione conuentio diuisionis nihil valet. Nam neque traditione dominii efficiuntur iis, quibus partes designata sunt, neque stipulatione iis actio acquiritur, ex pacto non quaritur: quoniam traditio pactio actionem non parit, lege iuris gent. 6. §. sed cum nulla. ff. de pactis. lege legem 40. supra de pactis. Quamuis autem aut traditio aut stipulatio interuenierit, tamen non aliter hæc rata sunt, quæ si sine dolo malo diuisio consensu facta sit. Generaliter facta dolo malo, improbantur edicto prætoris, lege iuris gent. 7. §. ait prætor. de pactis. Quod si hæc sine dolo malo interuenierint, sensus est huius scripti, hæc rata esse, quamuis neque conuentio, neque traditionis, neque stipulationis vllum instrumentum interuenierit. Notandum est hoc de diuisione exempli causa dictum esse, vt & de quibusdam speciebus dicitur infra, puta, de emptione, in lege cum instrumentis sequi. & donatione, l. non iocirco 12. infra. Ceterum exempla huc pertinent, vt generalis regula statuatur, de omnibus, quoniam in omnibus eadem ratio est, lege illud. ff. ad l. Aquil. Generalis autem sententia est, de qua initio tituli diximus. Et sine scriptura valere quod gestum est, si habeat probationem, quæ sententia statuitur generaliter, in lege quarta. ff. eodem. & lege quarta. ff. de pign. Huius sententiæ duæ rationes redduntur, quæ notanda sunt in lege cum res, supra de probat. Vna, quod res, id est, negotia ex quibus obligationes nascuntur, instrumentis non geruntur, quod ex causis obligationum intelligi potest: Aut enim nascuntur ex contractu, aut quasi contractu, maleficio aut q. maleficio, §. 1. Inst. de obli. Nullum hic verbum est de instrumentis. Rur-

sum quæ contrahuntur obligationes, aut consensu contrahi dicuntur, aut re, aut verbis, eo. tit. de oblig. Nulla hic mentio instrumenti, aut scripturæ. Et quæ dicuntur quædam obligationes esse literarum, in Inst. de lit. oblig. non significat, literas ab initio esse necessarias ad rem contrahendam. Nam pecunia mutua sine instrumento dari potest: sed significat, si chirographum de pecunia accepta, datum sit creditori, post tempus constitutum chirographum certam probationem habere, aduersus quam contraria probatio non admittitur. Nos autem hoc loco dicimus, ab initio ad rem gerendam non esse necessaria instrumenta, sed sine his valere, quod gestum est. Altera ratio redditur in d. l. cum res, quæ prioris rationis certior ratio est: quod in scripturas rei gestæ testimonium confertur, id est, quod apertius dicitur, in d. l. 4. ff. de pignor. fiunt de rebus scripturæ, vt per eas facilius res probentur. Hoc argumento conuenientissime efficitur, instrumenta ad res gerendas non esse necessaria, argumento a fine ducto: Nam si propter probationem instrumenta fiunt, consequens est, hunc vsum esse superuacuum, vbi aliunde idoneæ & legitimæ probationes suppetunt. Suppetunt autem aliæ ex iure, vt argumenta, vt testes, l. 1. sup. de testib. proinde iis posterioribus interuenientibus instrumenta sunt superuacua. Sententia superior et si verbis generalibus concepta est, in d. l. 4. de pignor. & d. l. 4. de fid. instru. tamen non est perpetua. Principio monendi sumus, eam non pertinere ad acta iudicialia. Hæc iubentur referri in acta, id est, in scripturas, quæ excipiantur, vela scribis publicis ad eam operam destinatis, vela notariis eodem officio fungentibus, vel si hi non sunt, a duobus idoneis scriptoribus. Hoc magis significatur, quam exprimitur, in l. ne in arbitris 4. §. penultimo. supra de recept. arbitr. Sed comprehensum est apertius & diligentius in cap. quoniam contra falsam. 11. ext. de proba. quod bene & salubriter constitutum est, ne fenestra aperiatur improbis iudicibus, ad innocentes pro libidine vexandos aut opprimendos, dum iudex negabit in iudicio facta esse, quæ facta sunt, se constituisse, quod constituit, aut dici facta esse, quæ non sunt, se constituisse, quæ non constituit. Ob hanc causam recte illi cautum est, actis non interuenientibus ad aliam probationem recurri, nec posse nec debere. Nec tantum superior sententia ad acta iudicialia non pertinet, sed nec ad omnes actus, qui fiunt apud magistratum, & pertinent ad voluntariam iurisdictionem, non contentionem. Exempli gratia: Manumittere liberos apud magistratum, adoptare apud magistratum, non sunt actiones iudiciales. Nam sine contentione hæc expediuntur inter volentes, sed tamen ad iurisdictionem voluntariam magistratus pertinent, quia non nisi apud magistratum transigi possunt, lege secunda. ff. de offi. proconsulis & legati. Dicimus etiam in his acta interuenire debere, vt rata sit, de quo dicitur in lege emancipat. infra eodem. In iis autem, quæ extra iudicium nec apud magistratum geruntur, sic instrumenta interuenire necesse non est, vt tamen quædam causæ excipiantur. Partim ex qualitate causæ & negotii, partim ex contrahentium conuentione. Ex qualitate negotii excepta est donatio, olim, quæ excedebat ducentos solidos (aureos) nunc

quæ

quæ excedit 500. Nam que eiusmodi est, non tantum iubetur transigi instrumentis priuatis, sed etiam actis publicis insinuari, apud eos magistratus, apud quos hæc res perficiuntur, lege sancimus 34. infra de donat. §. alie. Institut. de donat. Ex conuentione contrahentium, excipiuntur omnes contractus, de quibus inter contrahentes initio conuenit, vt res scripto gereretur. De quo in l. contractus. inf. eo.

Ad L. X. Cum instrumentis.

Cum instrumentis etiam interuenientibus venditio facta rata maneat, consequenter amissis etiam qua intercesserant, non tolli substantiam veritatis placuit.

S V M M A R I A.

- 1 Amissio instrumenti possessori nihil nocet, si res aliter probari potest.
- 2 Nuptia legitime contracta, furore incidente, non rescinduntur.

SI instrumentis ab initio non interuenientibus, res gesta valet, consequens est, iis ab initio interpositis, si ea amissa sint, amissionem veritati non nocere. Hæc est sententia, quæ tot rescriptis in variis causis confirmata est: Amissionem instrumenti possessori nihil nocere, si res aliter probari potest, lege prima. lege quarta. lege sicut 5. lege si solemnibus 7. lege si constitit 8. supra. Hoc autem ex prioribus recte consequens esse dicitur: Primum, argumento ducto a paribus. Nam si amissio instrumenti initio rei gestæ non nocet, nec nocebit postea, quoniam idem factum est, & quod initio fuit, & quod est postea. Idem etiam consequens est argumento ex comparatione maiorum. Nam difficilius aliquid permittitur initio, quam rite factum retinetur. Nam multa impediuntur ab initio propter aliquam causam, quæ recte facta propter eam causam, non rescinduntur, vt propter furorem vnus ex coniugibus impediuntur nuptiæ. At hæc ab initio inter sanos recte contractæ, furore incidente non rescinduntur, l. patre furioso 8. ff. de his, quæ sunt sui vel aliæ. iur. Alia exempla in §. furioso, & §. sequent. Institut. quib. non est permissio. test. Quare, si ab initio instrumentis non interuenientibus res gesta valet, quod maius est, multo magis instrumentis ab initio interuenientibus valebit, multoq; minus rescindetur, si ea instrumenta exstare defuerint. Hæc sententia ita generalis est, vt sit perpetua, nam etiam ad ea instrumenta pertinet, quæ initio in re gerenda interuenire oportet, vt interdum interuenire debere dixi ad legem præceden. Exempli causa: Quæ in iudicio aguntur, nisi in acta iudicii relata sint, aliam probationem idoneam non admittunt. Hoc ita est, si ab initio acta non interuenierint, sed si interuenierint, eorum interitu res non rescindetur, nec prohibetur aliis modis probari, quæ sententia est l. sequi. emancip. vbi dicitur.

Ad L. XI. Emancipatione.

Emancipatione facta, etsi actorum tenor non existat: si tamen aliis indubiis probationibus, vel ex personis, vel ex instrumentorum incorrupta fide factam esse emancipationem probari possit: actorum interitu veritas confelli non solet.

S V M M A R I A.

- 1 Emancipatio quomodo probetur?

- 2 Emancipare quid? Et unde dicitur?
- 3 Emancipatio qua & quando rata sit?
- 4 Emancipationis forma unde, & quæ?
- 5 Emancipationis effectus & utilitas.
- 6 Quæstiones de emancipatione cur frequenter incidant?
- 7 Dicens aliquem esse emancipatum, id probare tenetur.
- 8 Emancipatio facta quomodo recte probetur?
- 9 Acta quid?
- 10 Acta publica quæ?
- 11 Emancipatio, quibus modis aliis probetur si acta sint amissa? Et nu. 13.
- 12 Adoptio est actus iurisdictionis voluntaria, non minus quam emancipatio.
- 14 Emancipatio quibus aliis modis probari possit.
- 15 Testes quomodo emancipationem probare possint?
- 16 Emancipatio non est, nisi que recte facta sit.
- 17 Scriptura quoties ad rem aliquam necessaria est, non creditur ei, qui se casu amisisse dicit, nisi casum probet.
- 18 Amissio actorum quomodo probetur?
- 19 Emancipatio quomodo actis amissis aliis instrumentis probetur?
- 20 Testis idoneus in re sua nullus.
- 21 Aduersarius instrumenta sua postulante actore, exhibere non cogitur.

EMANCIPATIO facta actis, citra controuersiam recte probatur, sed quamuis actorum tenor non existat, nihilominus & aliis legitimis modis recte probari potest, vt personis, id est, testibus, & aliis instrumentis non dubiis, quæ sententia summa est rescripti. Emancipare dicitur parens liberos, cum dimittit e sua manu, id est, potestate. Nomen natum hinc, quod in hac liberatione potestatis, interueniebant olim mancipationes, id est, imaginariæ venditiones liberorum emancipatorum, & eorundem emancipationes. Forma vetus sublata est, nomen mansit, §. præterea. Inst. quib. mod. ius. patr. potest. solui. Emancipatio ea rata est, quæ recte fit, id est, secundum formam iure constitutam. Forma est ex constitutionibus, vt emancipetur liberi apud magistratum, d. §. præterea, l. vlt. inf. de emancip. liber. An acta emancipationis interuenire necesse sit, mox dicitur. Emancipationis effectus, & utilitas eadem est, quæ reliquarum liberationum a patria potestate. Hac consequitur filius, vt quidquid acquirat, sibi acquirat, cum in potestate manens, acquirat aut proprietatem, aut vsum fructum, §. 1. Inst. per quas perso. prop. rer. acquir. Consequitur item liberam facultatem testandi, quam filius familias non habent, tit. quib. non est permissio. test. in prin. His de causis sæpe de emancipatione quæstiones incidere solent, cū filius emancipatus, bona ad se pertinere dicit, vt sibi quæ sita, quia sit emancipatus. Item cum testamento emancipati scripti heredes, vindicant hereditatem ex testamento, quod dicant recte factum esse ab eo, qui fuerit emancipatus in iis quæstionibus, si sit controuersia, an filius fuerit emancipatus, necne, is probare debet, qui emancipatum dicit, siue sit actor, siue reus. Si actor est, nulla est dubitatio, l. actor sup. de probat. Sed et si sit reus, id iuris est, quia quæ emancipatum dicit, factum esse aliquid dicit. Proinde pertinet ad regulam communem, ei incumbere probationem, qui dicit. Præterea fatetur, eum aliquando

fuisse in potestate patris, sed postea liberatū ea potestate emancipatione. Et quod idem est, mutata esse emancipatione potestatem: Qui aliquid fuisse fatetur, & postea mutatum dicit, probare mutationem debet ex eadem regula, *l. sine possid. 16. supra de proba. l. eum qui 22. ff. de proba.* Queritur ergo: Quomodo emancipatio facta recte probetur. Iam dixi, actum si recte probari, ut hic aperte significatur. Acta intelligimus scripturas, in quas relatū est, emancipationem apud illum magistratum eo tempore factam esse: de quo verbo dixi *ad l. 3. sup.* Circa controverfiam iis scripturis emancipatio probatur recte: sunt enim acta publica, quæ habent perpetuam & in concussam firmitatē, ut est in *l. ult. inf. de re in.* Quid si horum actorum tenor non existat? Hic scriptum est, *Nihilominus emancipationem alius legitimis modis recte probari.* Hic opponitur *l. in actibus. §. pen. infra. de recept. arbitr.* ubi placet, vim iudicii & rei iudicatae, non habere omnia quæ fiunt apud iudices sine scripturis. Quidā putant, aliam esse causam actorum iudicialiorum, aliam eorum, quæ aguntur apud magistratus, & sine iudicio, quæ dicuntur esse voluntariae iurisdictionis, qualia sunt: *Emancipare liberos, seruos manumittere, adoptare,* quæ omnia fiunt apud magistratus, sed ita, ut fiunt inter volentes, sine vlla contentione iudicii, unde hæc iurisdictiones voluntariae esse dicuntur, *lege secunda ff. de off. procons. §. leg.* In iis inquam actis voluntariis scripturas interuenire possunt, sed si non interuenerint, nihil nocere, ac nihilominus ratam esse emancipationem. Confirmatur hæc sententia ex *lege secunda infra de emancip. lib.* His verbis: In emancipationibus liberorum, nec non donationibus, non tam scriptura, quam veritas spectari solet. Negat scripturam spectari in emancipationibus, hoc amplius comparat emancipationes cum donationibus. Constat autem in donationibus scripturam non esse necessariam, *lege non in concilio sequen.* Eodem pertinet hoc rescriptum, ubi simpliciter dicitur, non existentibus actis emancipationem probari posse. Sed verius est id, quod & vulgo placet, in omnibus iis, quæ apud magistratum geruntur, acta seu scripturas rei gestæ interuenire debere, ita ut sine his non valeat, quod actum est. Id si negetur: quia alia probatio non admittatur, exemplo est emancipatio, de qua hic querimus. Hæc acta etiam desiderat: ut & adoptio, quarum de vtraque scriptum est in *lege ultima infra de adop.* Illic cauetur, ommissis emancipationibus & emancipationibus imaginariis veteribus recte vnumquemque dare liberos adoptandos si apud magistratum id faciat actis interuenientibus. Ea lex complectitur non tantum adoptionem, sed etiam emancipationem, quia cum pater dat filium suum adoptandum parenti naturali, veluti auo materno, eadem opera & filium dat emancipandum, & liberat eum sua potestate, *§. sed hodie. Institut. de adopt. lege penultima infra de adopt.* Præterea etiam ea lex de adoptione tantum scripta esset, tamen non eo minus ad emancipationes pertinet, quoniam adoptio est actus iurisdictionis voluntariae non minus quam emancipatio, *dicta lege secunda ff. de off. procons. §. legati.* In hac acta interuenire oportet, ex *dicta lege ultima.* Proinde & in emancipatione, in qua eadem causa & ratio est, *argument. in lege ultima supra de const. pec. §. lege illud*

ff. ad l. Aquil. Confirmatur magis hæc sententia ex *l. penultima, infra de emancip. libe.* Vbi cum parens absentem filium emancipare vult, illi conceditur, si modo id obtineat rescripto Principis, sed hæc legerata est emancipatio, si hoc factū insinuetur actis apud idoneum magistratum. Nihil ad rem pertinet, quod hic agitur de absente emancipato. Nam eius absentia satis suppletur rescripto Principis, post quod tamen acta magistratus desiderantur. Hanc sententiā non modo non offēdit hoc rescriptum, sed etiam maxime confirmat. Nam cum dicitur, emancipationem probari posse, si actorum tenor non existat, hoc significatur, acta interuenisse, sed nihil nocere, si nunc non existant. Quod obscurius dictam explicatur in extremo rescripti, ubi dicitur, actorum interitu veritatem rei non conuelli. Desiderat igitur rescriptum acta, sed negat interitum nocere: Non obstat, *lex secunda infra de emancip. liberor.* Quod enim dicitur, magis veritatem spectari in emancipationibus quam scripturam, non significat scripturam interuenire non debere: sed si scriptura interuenerit, & aliud actum sit in emancipatione, quam quod scriptum est, scripturam non facere, quo minus veritati sit locus, id est, si scriptum falsum sit, cum aliud actum sit inter partes, scriptum non valere. Idem in testamentis scriptum est. In testamento nihil valet, nisi scriptum sit: sed tamen si in scripto aliquis sit error, ut testator noluerit, quod scripsit, scriptum non valebit: ut nunquam scriptura spectatur, quam veritas, *lege quoties 9. in principio ff. de hered. instit.* Notandus igitur est hic locus, quo significatur, etiam ea, in quibus a principio acta interuenire oportet, nihilominus in ea causa esse, ut si acta postea non existant, amissio instrumentorum non noceat, quo minus aliis modis res probari possit. Exemplo est hoc loco emancipatio, quam diximus apud magistratum ita recte transigi, si fiat actis interuenientibus. Placet tamen hic etiam actis non existentibus aliis modis probari posse, ut efficiatur perpetua sententia, de qua diximus in *lege cum instru. preced.* Quali acunq; instrumenta sunt, amissionem eorum non nocere, si aliis modis res doceri potest. Queritur deinde, *Si alius modis emancipatio probari potest, quibus possit?* Hic scriptum est, posse personis, vel instrumentorū incorrupta fide. Personæ intelliguntur testes, qui interfuerint, cum pater apud magistratum emanciparet. Si personarum verbo testes intelliguntur in *l. 1. ff. de fide instrum.* hic queritur: quid testes deponere debeant ut emancipatio probetur? Mouet questionem, quod qui emancipationem factam esse dicit, & eam actis interuenientibus non probat, tria dicere & docere debet: Primum, eum qui emancipatus est: emancipatum esse apud magistratum. Nam aliter non transigitur nunc emancipatio, *d. §. præterea. quib. mod. ius patr. pot. solu.* Deinde dicere debet acta interuenisse. Nam non est emancipatio, nisi quæ recte facta sit, ut de diuisione diximus in *l. 16. instr. sup.* Huc pertinet, *l. quoties ff. qui satisd. cog.* Non fit aut recte emancipatio, nisi actis interuenientibus, ut docuimus. Tertium adiciere debet, acta non existare, idque docere. Nam quoties ad rem aliquā scriptura necessaria est iure, non credit ei, quæ se amississe casu dicit, nisi casum probet, *l. testium in fin. sup. de te-*

de testibus, lege secunda infra de testam. Hæc cum ita sint, querimus: *An testes ad res istas omnes probandas adhiberi oporteat.* Respondetur, Et si verum est, hæc omnia dici & probari debere ab eo, qui emancipationem factam dicit, nec profert acta: tamen satis est primum probare. In duobus sequentibus laborandum non est. Dico, dum testes producuntur qui dicant se interfuisse emancipationi apud magistratum factæ, non esse necesse, ut dicant acta interuenisse. Hoc quidem dici & probari debet, sed satis probatur ex præsumptione iuris, qua fit, ut quæ apud magistratum gesta esse dicuntur, solemniter gesta esse dicantur, *lege sciendum 30. ff. de verborum obligatione.* Unde est quod dicitur, *in lege, ab ea parte. §. ff. de probat.* ei incumbere probationem, qui negat emancipationem rite factam. Tertium de amissione t actorum ita probari debet, ut probatio sit in promptu. Nam venietur ad archium iudicis, venietur ad notarios publicos, apud quos sunt acta. In illis locis si acta non existant, impletur conditio, quam querimus. Verum est enim actorum tenorem non existare. Eadem emancipatio instrumentis probari potest, ut hic scriptum est, dummodo sit eorum in corrupta fides. Queritur: Quomodo t id possit contingere, ut amissis actis emancipationis, aliis instrumentis non dubiis probetur emancipatio. Nam instrumenta hic priuata intelliguntur. Quod si hæc scripta sunt ab eo, qui emancipatus est forte, qui in rationes suas retulit, se eo die emancipatum esse, hæc fidem non facient pro emancipato. Nullus t enim idoneus testis in re sua, *lege nullus, ff. de testibus, lege secunda, C. eodem de testibus.* Si sunt instrumenta scripta ab aduersario, quæ apud eum sunt, hoc ideo fidem non facient, quia postulante t actore ea exhibere non cogitur, *lege prima supra de edend. lege nimis grane supra de testibus.* Respondetur, Hic priuata instrumenta intelligere debemus, quæ sunt interposita inter emancipatum & aduersarium, in quibus aduersarius de emancipatione filii confitetur. Hæc confessio aduersus illum fidem faciet. In eadem causa sunt aduersarii epistolæ ad emancipatum scriptæ, in quibus forte ita scriptum est: Hæc tunc acciderunt, cum vna essemus, tunc, cum pater tuus te emancipabat, apud illum magistratum. Hæc epistolæ, veritati non nocent, quo minus contrarium probari possit. Sed in re dubia fidem faciunt aduersus eum, qui scripsit, *lege in epistol. supra de probatio.* In eadem causa sunt, & alia instrumenta, quibus in iudicio aduersarius utitur, in quibus scriptum sit de emancipatione filii: Et si enim exemplaria sumta ex authentico fidem non faciunt per se, *lege 2. ff. eodem de fide instrumenti,* tamen si quis illis utitur pro se, etiam aduersus se uti cogitur, *authent. ad hæc, infra hoc titulo, argument. in testibus, in lege si quis testib. supra de testib.*

Ad L. XII. Non in concilio.

Non in concilio minus in vacuam inductus prædii possessionem donationis causa, quod eius facti prætermisum instrumentum ad se ueruit, hanc obtinere potest. PECTES est pertinens ad regulam, quam exposuimus in *lege instrument. supra,* quod hic dicitur de inductione in vacuam possessionem. Quæ sit & an sit ad dominium transferendum necessarium, exposuimus ad *l. cum res supra de probat.*

Ad L. XIII. Apud eos.

Apud eos, qui rem gestam ignorauerunt, amissorū instrumentorum habita testatio, nihil ad probationem veritatis prodesse potest.

SUMMARI A.

1 *Instrumentum obligationis se habuisse, & amississe dicenti, fides non habetur nisi probetur.*
2 *Nemo in re sua idoneus testis.*
TRADITVR in *l. sicut sup. eo. ei,* qui se instrumentum obligationis habuisse dicat, & eam amississe: fidem t non haberi, nisi probetur. Quæ situm est: *An ad huius rei probationem quidquam proficiat creditori testatio habita instrumentorum amissorum.* Propone hoc modo: Creditor domo egressus: fratribus præsentibus ita dixit: *frs prado, qui modo ex adib. meis exiit, abstulit vi instrumentum debiti, quo Titius mihi obligabatur in 100. ex causa mutui. Vos mihi eritis testes.* Vel hoc modo: *In illis adibus meis, quas scitis heri incensas esse, fuerunt instrumenta mea omnia, & in his instrumentis, quo mihi Titius in 100. obligabatur, ex causa mutui. Peto ut mihi testes sitis.* Queritur: An eiusmodi testatio creditorem adiuuet, ut fidem faciat, vel eum instrumentum habuisse, vel casu amississe. Hic scriptum est, ad veritatis probationem eiusmodi testationem nihil prodesse, apud eos, intellige testes, qui rem gestam ignorauerunt. Et merito: aut enim volumus credi ei, qui testatus est, aut testium depositioni. Testanti fides haberi non debet. Is enim de re sua testat. Nemo t in re sua idoneus testis, *l. omnib. 2. sup. de testib. l. nullus, sup. de testib.* Depositioni autem testium multo minus fides haberi debet de re, de qua controuersia est. Nam queritur, an creditor instrumentum habuerit, & ea casu amiserit, in proposito autem testes non dicunt, creditorem ea instrumenta habuisse, & casu amississe, sed dicunt se audiuisset, cum creditor id testaretur, quod testimonium de auditu ad rem non pertinet, & iure improbatum est, de quo dixi *ad l. testium supra de test.* Adiciunt: *Apud eos, qui rem gestam ignorauerunt.* Nam si testes sciunt instrumentum fuisse penes creditorem, & id instrumentum veli incendio, vel vi prædonis amissum esse, recte testificabuntur de re quæ nouerunt, & sensu perceperunt. Sed non ideo fides illis habetur, quæ creditor sit testatus, se instrumenta amississe, sed quæ, ut dixi, testes & sine testatione creditoris id cognouissent. Et generaliter definiemus, quotiescunque exigimur ab actore, ut factū aliquid dicat, veluti, dolū admissum ab aduersario, vel metū ab aduersario sibi illatum, & quæcunq; sunt eiusmodi, exigi ab eo, ut ea probet, ad eam probationem nihil prodesse facti testationem, i. nihil prodesse actorem aliquid testibus presentibus testatum esse, ea facta esse de quibus queritur. Huc pertinet, *l. si maior transgressi supra de iransact. l. metum, supra de his, quæ vi metusue causa fiunt.*

Ad L. XIII. Scriptura.

Scriptura diuerse fidei sibi inuicem derogantes, ab una eademq; parte prolata, nihil firmitatis habere poterunt.

SUMMARI A.

1 *Instrumenti referendi ratio, si diuersa & pugnantia inter scriptura proferantur quæ?*
2 *Testibus aliquis uti pro se utens, æquum est, ut aliquando eisdem aduersus se quoque admittat.*

ISTRUMENTIS publice confectis a notario, in re dubia fides habetur, donec cōtrariū probetur. Sed quæcumque sunt instrumenta eiusmodi resellipossunt, vel aliis instrumentis, vel etiam testibus, *l. cum precibus, supra de probat. l. optimam, infra de contrah. & committ. stip.* Resellendi instrumenti inter ceteras expedita hæc ratio est, de qua hic cauetur, si diuersæ scripturæ inter se pugnant ab eadē parte proferantur. Nam neutri fides habebitur. Verba legis expendenda sunt. Lex exigit, ut proferantur diuersæ scripturæ. Hoc ideo: Quia vna scriptura, sibi contraria esse non potest. Sunt enim contraria, vbi est vnum, quod affirmat, alterum, quod negat. Quod nisi in res plures cadere non potest. Sed scripturas diuersas hic intelligere debemus, nō plura & diuersa instrumenta tantum, sed etiam in vno & eodem instrumento plures clausulas & rationes diuersas, & inter se pugnant, vt vtrumque genus hac lege contineri intelligatur. Instrumenta singula dici scripturas constat, *vt in lege quarta, ff. eodem.* Fiunt de rebus scripturæ, vt per eas res probetur, id est, fiunt instrumenta: sed non minus in vno etiam instrumento singulæ clausulæ sunt totidem scripturæ. Nam vnaquæque pars scripturæ, scriptura est, vt vnaquæque pars carnis, dicitur caro, vt accidit in omnibus partibus similaribus. Hinc nostris, talis scriptura in testamento, pro talis clausula, seu talis oratio testatoris, *in l. talis, ff. de lega. primo.* Vnde & illud: In legatis nouissimæ scripturæ valent. *l. 12. §. vltim. de leg. 1.* Quo significatur, non in diuersis testamentis nouissimum testamentum de legato valere, sed in vno eodemque testamento, si sæpius eadem res legata sit, aut adempta, nouissimam scripturam valere. Hæc definitio eo spectat, vt intelligamus, si quis diuersa instrumenta profert pugnantia, neutri fidem haberi. Idem etiam iuris esse, si quis vnum instrumentum proferat, in quo sint diuersæ scripturæ, & clausulæ inter se pugnant, vt non toti instrumento fides derogetur, sed vt neutra scriptura ex contrariis valeat. Et ideo errat hoc loco Accursius, & qui eum sequuntur, cum putat, *legem, vbi pugnantia, ff. de regulis iur.* ad hanc legem non pertinere: cum maxime pertineat, vt verba regulæ declarant. Verba sunt hæc: Vbi pugnantia inter se in eodem instrumento inueniuntur, neutrum valet: Id constituitur hac ipsa lege. Nam illa pugnantia, de quibus est in *superiori regula*, sunt, quæ hic appellantur diuersæ scripturæ inter se pugnant, de quibus & hac lege, & superiori regula idem constituitur, vt neutra scriptura valeat. Exemplum pugnantium scripturarum in eodem testamento sit hoc: Testator ita scripsit: sciant heredes mei me Calendis Ianuarii hoc anno Spiræ accepisse pecuniam a L. Titio, quam is mihi ex mutuo debebat. Deinde alio loco ita scripsit: Sciant heredes mei, me Calendis Ianuarii Colonia accepisse centum mutuo a Titio: pugnant hæc sunt scripturæ, quia non potuit idem testator iisdem Calendis esse Spiræ & Colonia. Proinde neque Titio liberatio, neque actio competet: quia pugnantia hæc sunt, quorum neutrum valet: ex hoc testamento. Quod mouit interpretes, vt putarent, legem, *vbi pugnantia*, non pertinere ad hanc legem, hoc est, quod de testamentis traditur, in legatis nouissimam scripturam valere, v-

bi sunt diuersæ scripturæ, *dicta lege duodecima, §. vltimo ff. de legat. primo.* Sed hoc nihil obstat. Intelligere enim debuerunt, hoc recte dici in legatis, id est, iis rebus, quæ pendent ex voluntate testatoris, & quas testator in futurum vult fieri: in eiusmodi voluntatibus nouissima valent, quia testator priorem voluntatem mutare potuit, & cum mutauit, posteriore scriptura fecit, vt prior voluntas nulla esset. Priore voluntate sublata, sola relinquitur posterior, vt iam dici non possint diuersæ esse scripturæ pugnant. Diuersum est in rebus præteritis, de quibus testator testamento suo affirmat. Nam præterita mutare non potest: nec potest facere, quin si Spiræ quid fecit, id Spiræ non fecerit. Ergo in iis rebus si affirmationes contrariæ testatoris inueniantur, neutra valebit, & maxime si testamentum ab eadem parte proferatur. Exigit lex non tantum, vt sint diuersæ scripturæ, sed etiam, vt fidem sibi maiorem derogent. Id ita fit, si inter se sint pugnant & contrariæ. Tales autem sunt, non tantum, quæ verbis tales sunt, sed quæ vi & potestate verborum, cum scilicet vi ipsa, in vna scriptura aliquid affirmatur, in altera id negatur. Exemplum appositissimum est in *l. opti. inf. de contrah. stipul.* in instrumentis, quæ eodem die, aut proximo diuersis in locis remotis facta esse dicuntur, proponit ita: Actor petebat a Mevio centum mutuo, Meuius dicebat, se ea soluisse Spiræ, vel actori, vel eius institori, & in eam rem profert instrumentum, quo scriptum est, Meuium centum, quæ debebat actori, soluisse Calendis Februarii Spiræ. Idem Meuius mutua petitione utebatur, & petebat decem, quæ dicebat se secundo die Februarii, eodem anno mutuo dedisse actori Antuerpiæ, aut dedisse eius institori, & eius rei quoque instrumentum profert. Hæc instrumenta fidem non faciunt, neque de solutione, neque de credito, quia sunt contraria, non verbis aperta, sed vi ipsa, quia fieri non potest, vt qui Spiræ Calendis Februarii fuit, is fuerit Antuerpiæ secundo die Februarii. Ita qui prius dicit, vi ipsa posternus negat, & contra, qui posternus dicit, prius negat. Hoc exemplum ad intelligenda reliqua satis est, vnusquisque enim prolatis pluribus instrumentis, aut pluribus scripturis in eodem instrumento facile ex re nata existimabit, vtrum scripturæ diuersum affirmet, an non. Exigit præterea lex, vt diuersæ scripturæ & pugnant, ab eadem parte proferantur. Quid ergo si proferantur a diuersis partibus. Distinctio hæc est: Si instrumenta ab eodem auctore nata non sunt, creditur ei, cui fidem præcipue constare credibilis est, *lege cum de atate, ff. de probationibus.* Sin ambo instrumenta sunt eiusdem actoris, ac proinde eiusdem auctoritatis, vt auctoritas ad fidem discerni non possit, id instrumentum sequetur, quod pro reo facit, *lege Seius Proculo ff. de legatis 2.* In hac specie: testator testamentum faciens, duo exempla instrumenti scripsit, aut scribenda curauit, iisdem sollemnibus adhibitis, iuxta consilium & vsum traditum in *§. penultimo. Instit. de test. ord.* In vno testamento centum Mevio legauit: in altero exemplo Mevio legauit tantum 50. Meuius 100. petit: heres offert tantum 50. Meuius profert id instrumentum quo 100. legata sunt:

sunt: heres tuetur se eo testamento, quo legata sunt 50. Non possumus hic sequi hanc regulam, vt fides habeatur ei, in quo sit maior fides. Nam par est fides & auctoritas vtriusque. Placuit quinquaginta solum deberi, vt spectetur h. quod heredi, eidemque reo est commodius. Sumtum hoc est ex æquitate & regula iuris, fauorabiliores esse reos, quam actores in pari causa, proliuiores nos esse debere ad liberandum, quam ad obligandum. *l. fauor. l. in pari. ff. de regulis iuris. l. Arrianius. ff. de obligat. & act.* Cum autem hæc concurrunt, vt pugnant scripturæ proferantur ab vna & eadem parte, effectus hic est, qui in hoc titulo constituitur, vt neutra scriptura quidquam valeat. Quid si actor, qui vtramque profert, paratus sit docere vnam saltem veram esse? Respondetur: Verba L. nihilominus vtramque excludunt. Sed cur, cum instrumenta contraria proferuntur, a diuersis partibus creditur ei, in quo fides maior est potius, quam cum proferuntur ab eadem parte? Respondetur: Quia cum pars vnum instrumentum profert, non debet eius instrumentum vinci instrumento aduersarii, nisi id verum sit, quoniam instrumentum aduersarii non probat. At qui ipse duo instrumenta inter se pugnantia profert, is vtendo vtramque probat, certe vtroque pro vero vitur. Probando, facit, vt vtrumque aduersus eum valere debeat: quod si valet, vtrumque alteri fidem derogat, non tam vi sua, quam vtentis professione & approbatione. Et generaliter dicendum est, quemadmodum, qui testibus aliquibus pro se vitur, æquum est, vt eisdem quandoque aduersus se admittat, *leg. si quis testibus, supra de testibus.* Sic in instrumentis, qui aliquibus pro se vitur, iisdem & aduersus se vti debet. Quid si eadem pars proferat instrumentum publice a notario confectum, & huic contrarium priuatum, an non saltem publico credetur? cum publicum præstet priuato. *l. scrip. infr. qui pot. in pign. hab.* Respondetur: Verba huius legis efficiunt, neutri fidem haberi: nec ad rem pertinet, quod publicum maioris fidei est, quam priuatum. Hoc enim ita verum est, si cuiusque auctoritas per se spectetur: diuersum est, si vtrumque pariter approbetur ab eo, aduersus quem instrumentum prolatis est, quod fit, cum idem vtroque instrumento vitur. Sed huic sententiæ duo videntur aduersari. Primo *lex cum de atate ff. de probationibus.* vbi proferebantur duæ professiones de atate, non tantum diuersæ, sed etiam contrariæ, quia proponitur vna prodesse, altera nocere, quæ sunt contraria. Et tamen placet, non neutram valere, sed vnam saltem, ei autem standum esse, cui præcipue fidem constare credibilis est. Finge hoc modo: Quidam fundum emerat, postulabat se in integrum restitui aduersus emtionem, quod diceret se minorem 25. annis fuisse: cum emebat. Ad probationem ætatis profert professionem patris sui, id est, scripturam, in qua pater in actis apud præfectum ærarii Romæ, aut apud tabelarios in prouinciis professus erat, sibi filium illum natum esse, illo die, secundum quam professionem, hic erat natus tantum 24. annos, quæ ætas tribuit illi in integrum restitutionem. In eodem iudicio profertur alia professio matris, secundum quam hic dicitur natus esse citius, & intelligitur natus esse annos 25. quæ ætas excludit restitutionem. Hic respondetur, sequendam esse eam professionem, non quæ

nocet ætati, neque rursus, quæ prodest ei, qui postulat in integrum restitutionem, sed eam quæ sit credibilior. Respondetur. Proferebantur illic contrariæ professiones, nec ab vna parte, sed a diuersis, vt recte vulgo is locus acceptus est. Non exprimitur id quidem in ea lege, sed ex circumstantiis facti propositi aperte intelligitur, cum dicitur, professiones prolatis esse, quarum vna noceret, altera prodesset. Nemo enim est tam amens, vt cum protulerit professionem, quæ sibi prodest, velit item proferre contrariam, quæ noceat. Intelligi igitur oportet, contrariam prolatis ab aduersa parte. Quod idem factum intelligere debemus in *leg. ff. de leg. secundo.* Opponitur secundo loco exemplum testium ab eadem parte productorum. Nam si ex iis alii aliud dixerint, non ideo tamen omnium testimonia improbantur, sed iis statuitur, quæ sunt magis rei & vero consentanea. Denique dignioribus creditur. *l. ob carmen. §. vltim. ff. de testibus. l. insur. supra de testibus.* Si hoc in pluribus testibus ab ea parte productis valet, valeat etiam in pluribus instrumentis, quæ ab eadem parte proferuntur, iuxta regulam. *l. seq. in exerc.* Respondetur. Alia causa est, in hac re testium, alia instrumentorum. Nam qui plures testes producit, non ideo probat eorum testimonia, quia ignorat, quid illi dicturi sint, & producit tanquam viros bonos, quos non putat contraria esse dicturos. Vitium quorundam testimonii producenti nocere non debet, quo minus veris testibus fides habeatur, cum nihil sit in prodoucente, quod illi imputetur. At instrumenta plura qui profert, hoc ipso probat, quod profert, quia statim ex lectione scire potest, quid in singulis continetur, nec quisquam solet proferre, quæ non legit. Hæc approbatio, facit, vt cum pariter omnia valeant aduersus illum, simul quoque alia aliis fidem pariter derogent. Non obstat, quod dicitur in *leg. seq. eandem vim esse instrumentorum, quæ & testimonium.* Hoc enim hæcenus verum est, quatenus sunt instrumenta, quæ proferuntur. Nunc autem in hac specie pluribus instrumentis contrariis ab eadem parte prolatis, non ideo reiiciuntur instrumenta, quia instrumenta sint, quæ minorem vim habeant, quam testes: sed quia qui his vitur, ea probat, cui probationi aduersus se stare debet. *l. gener. infr. de non num. pecun.* Monendi sumus, quod prius dictum est, contrariis instrumentis prolatis non ab vna parte, sed a diuersis, ei standum esse, cui magis fides constat: Peculiare ius habet in testamento, & omni instrumento, quod ab eodem auctore confectum est: vt si in testamento contrariæ scripturæ & affirmationes testatoris reperiantur, neutra valeat, siue proferantur ab eadem parte, siue a diuersis: vt puta, defendit sibi aliquis liberationem ex testamento defuncti, quia defunctus in eo testamento scripserat, sibi ab eo debitore pecuniam debitam solutam esse Spiræ illis Calendis, dicimus, si alia parte testamenti testator scripsit, se aliquid eodem die fecisse. Colonia aut Antuerpiæ, heredem recte vsurum hoc testamento, vt conuincat pecuniam nō fuisse solutam Spiræ eodem die. Ita fiet vt neutrum valeat, neque quod testator dixit, se fecisse Spiræ, neque quod testator dixit, se fecisse Colonia eodem die, tametsi hæc scripturæ a diuersis partibus proferantur. Ratio hæc est: Quia, qui aliqua parte te-

flamenti pro se vitur, non probat quidem cōtrariā scripturam eiusdē testamēti, sed probat testimoniū testatoris, quo nunc vitur ad suam liberationem. Equum est, vt eiusdem testatoris testimonio stet aduersus se. *l. si quis testibus. supr. de testibus.* Et ideo bene scriptum est in *l. ubi pigno. ff. de regulis iuris.* vbi pugnantia in eodem testamento inueniuntur, neutrum valere, bene, inquam, hoc scriptum est generaliter, vt intelligeremus, neutrum valere, non tantum si vtrumque ab eadem parte proferatur, sed etiam si proferatur ab alio petitore, & ab herede contradicente. Diuersum est in his scripturis & instrumentis, quæ proferuntur a diuersis partibus. cum scripturæ non sunt eiusdem auctoris, & eiusdem instrumenti. Nam tunc qui vnam scripturam profert, neque contrariam scripturam profert, quæ profertur ab aduersario, neque eius scripturæ auctoris probat testimonium, vt nihil sit hoc casu, quod alteri parti opponatur, quo minus instrumento a se prolato recte vtatur.

Ad L. XV. In exercendis.

In exercendis litibus eandem vim obtinent tam si des instrumentorum, quam depositiones testium.

SUMMARI.

- 1 Instrumenta rerum gestarum, fidem faciunt.
- 2 Instrumentorum diuisio, in publica, priuata, & media.
- 3 Instrumenta publica quæ?
- 4 Instrumenta publica quam fidem habeant?
- 5 Instrumenta publica priuatis refelli non possunt, cum nec testibus infirmari possint.
- 6 Instrumenta priuata que sint?
- 7 Instrumenta priuata quam fidem faciant? Et an & quando fidem faciant?
- 8 Testimonium domesticum nullum est.
- 9 Exemplar, an, quam, & quando fidem faciat?
- 10 Confessio debiti, causa non adiecta, inutilis est.
- 11 Instrumentum priuatum authenticum, quando eum tenet aduersus quem profertur.
- 12 Instrumentum prolatum, quando a parte aduersa negatur quomodo probetur, & quod ad id probandum testes sufficiant?
- 13 Instrumentum quo pacto refelli possit?
- 14 Negatio, per rerum naturam probari non potest?
- 15 Instrumentum ut refelli possit, quot testes requirantur?
- 16 Instrumentum quo quis probat se alio loco fuisse, quale esse oporteat?
- 17 Confessioni sue refragans an sit audiendus?
- 18 Promittens coactus metu, quam exceptionem habeat?
- 19 Indebitum solum quibus rationibus probari possit?
- 20 Indebitum solum, cur non possit testibus probari?
- 21 Instrumenta media que sint? Et cur ita dicta?
- 22 Monumenta publica seu acta, priuatorum testimonium presentiam non desiderant: secus in publice confectis per tabellarios.
- 23 Instrumenta publica, non priuatis instrumentis nec aliis testibus refelli possunt.
- 24 Instrumenta publica inconcussam & perpetuam habent firmitatem.
- 25 Tabellarii, tabularii, & tabelliones qui?

- 26 Instrumentorum forma quibus rebus constat?
- 27 Verba initialia instrumentorum: In nomine domini Amen, an sint de substantia instrumenti.
- 28 Inuocatio nominis Dei, substantiam rei non mutat.
- 29 In instrumento quot testes requirantur?
- 30 Instrumentum an suspectum reddatur, si testes interrogati dicant, se non interfuisse.
- 31 Instrumentum an suspectum reddatur, ex eo, si testes dicant se interfuisse, sed rem non ita gestam esse vt instrumento continetur.
- 32 Instrumenta priuata non faciunt fidem, nisi is, aduersus quem profertur, fateatur a se scripta, aut suo mandato.
- 33 Instrumenti publici auctoritas qua?
- 34 Instrumentum priuatum ab alio scriptum, non tenet eum cuius mandato scriptum est, si literas noverit, & subscriptionem eius non habeat.
- 35 Instrumentum tabellarii publice confectum, subscriptionem partium non desiderat.
- 36 Instrumenti publice confecti, maior vis est quam priuati.
- 37 Instrumenta per tabellarios confecta, non sunt eorum genere, que dicuntur monumenta publica.

PAUCIS verbis tria h. statuuntur: Primum, quod perinet ad fidem instrumentorum, nempe instrumentis fidem fieri. Nam testibus fidem fieri constat. *l. ult. supr. de probat. l. 1. & toto tit. supr. de testibus.* Comparantur autem h. instrumenta cum testibus, ex quo intelligimus, hic dici, instrumentis similiter fidem fieri. Secundum est huiusmodi: instrumenta non solum fidem facere, sed etiam ad fidem faciendam eandem vim habere atque testes. Tertium est: sic quoque testibus fidem fieri, vt eandem vim habeant cum instrumentis. Singula expendenda sunt. Prima hæc sententia est, prope summam huius tituli continens, & eius vis, quam in instrumentis quærimus. Instrumenta rei gestæ & fidem faciunt. *l. prima. supr. de testibus. l. 4. ff. de fid. instrument. l. 4. ff. de pignor. l. cum precibus. supr. de probat. & l. cum res. supr. de probat.* Sed hæc sententia per omnia vera non est, & magna cautione indiget. Multa enim genera sunt instrumentorum, neque omnium vis est eadem. Instrumenta quædam publica sunt, quædam priuata, quædam media. Publica sunt, quæ publica monumenta dicuntur in *l. in donat. infra. de donat. l. ult. infr. de re iudic. l. census. ff. de probat.* Ea sunt, quæ auctore magistratu vel iudice per officarios factæ sunt, de rebus apud eum gestis, iisdemque ad iurisdictionem & officium eius pertinentibus, qualia sunt acta insinuationum, id est, donationum & eorum negotiorum, quæ apud magistratus in actis insinuantur. *d. l. in donat. infr. de donat. & c.* Item acta iudicialia, *d. l. ult. infr. de re iudic.* Item, census, id est scripturæ, quæ fiunt de censu ciuium, vel apud cēsores, vel postea apud magistratum census: vt apud Romanos bona singulorum ciuium censabantur. *d. l. census. ff. de probat.* Hæc sunt instrumenta vim & fidem habent publicam, ita vt nec desiderent alios testes. *d. l. in donat. infr. de donat.* Sed & inconcussam firmitatem habent, id est, eiusmodi quæ contrariis probationibus refelli non possit. Intellige priuatis, aut non eandem auctoritatem habentibus.

l. in hac

l. in hac infr. de donat. l. ultim. infr. de re iudic. Idque est quod dicitur in dicta lege census. de probationibus. Census & monumenta publica potiora esse testibus. Hoc eo pertinet, vt sic colligamus, & monumenta seu instrumenta publica, instrumentis priuatis refelli absurdum est, sed nec reuelli possunt testibus, quia sunt testibus potiora, vt illic scriptum est, nullo igitur modo, aut testimonio priuato refelli possunt. Priuata instrumenta sunt, quæ Græcis dicuntur *ιδιόχειρα*, quæ facta sunt, a priuatis, non a publicis personis, vt auctore magistratu, aut a notario publico. de quibus in lege scripturas, infra qui pot. in pignor. hab. quales sunt rationes cuiusque, priuata annotationes cuiusque, chirographa debitorum, creditorum apochæ, debitorum antapochæ. Hæc sunt vero non item fidem faciunt, sed generaliter hic sunt distinguenda. In primis refert, vt priuatum instrumentum, scriptum sit, aut productum ab eo, qui profert, an vero profectum ab eo, aduersus quem profertur, puta vel ab eo scriptum, vel eius mandato, aut profectum ab iis, quorum iure vitur. Quod proficitur ab eo, qui instrumentum profert, id instrumentum domesticum est. Generaliter sunt domestici testimonii fides improbat. *lege secunda, supra de testibus.* Quod non tantum ad testes pertinet, sed etiam ad instrumenta, vt ad rationes actoris, annotationes priuatas, testamentum defuncti, quo heres vtatur, & similia. *l. instrum. l. rationis. l. exemplo, supr. de prob.* Sola sunt igitur, quæ aduersariū tenent ea, quæ ab eo scripta aut profecta dicuntur. Sed ne hæc quidem valent omnia: interest, vt sit authenticum instrumentum, quod vulgo vocatur originale, an vero exemplum ex authentico transcriptum, aut annotatio authentici mentionem faciens. De exemplis generalis hæc sententia est: Exemplum fidem non facere, etiam si quis fateatur exemplum a se scriptum, mentionem faciens eius, quod scriptor debeat, vt cautum est in authentico & originali. Semper ad authenticum recurri oportet. *leg. secunda. ff. eodem. authentic. si quis in aliquo. supra de edendo.* Hoc tamen ita est, nisi exemplum publica auctoritate & fide transcriptum sit, vt fieret publicum. *leg. secunda. inf. de testa.* Exemplum sunt, priuata chirographa, quæ in inuentario, quod per magistratum conficitur, auctoritate magistratus integra describuntur. Nam placuit, amittis chirographis, recte fidem debiti peti ex inuentario. *l. chirograph. ff. de adm. tut.* Sed etsi instrumentum priuatum authenticum sit: quod scriptum est ab eo, in quem profertur, tamen ne sic quidem omne fidem faciet, quamuis quis a se scriptum fateatur. Tria impediunt, quo minus instrumentum priuatum scriptorem etiam confitentem teneat: forma scripturarum, forma narrationis instrumento comprehensæ, & negotium, de quo agitur, & confessio est.

Forma scripturæ in priuatis instrumentis hoc exigit, vt vel scriptum sit ab eo, aduersus quem instrumentum profertur, vel si ab alio scriptum est, habeat eius aduersus quem profertur, subscriptionem, si ab eo scriptum est, superuacua est subscriptio, sed si ab alio scriptum est, solum desiderat eius subscriptionem. *l. infra. qui pot. in pignor. §. primo. Institution. de emtion. & vendition.* Hæc in eo dicimus, qui nouit scribere, ab eo, qui non nouit, frustra

scriptio, aut subscriptio exigitur: sed tamen ab eo exigitur, vt mandari suo nomine scribi, & si negetur, quinque testes in eam rem interuenire oportet. *§. oportet vero. Nonell. de instrument. caut. & fid.* Subscriptionem cum exigimus, hæc intelligitur, si neque scriptum sit instrumentum ab eo, aduersus quem profertur neque ab eo subscriptum siue subsignatum instrumentum nullam vim habere, proinde ne ei quidem aduersus quem profertur, quamuis confitenti, nocere. Confitenti inquam suo mandato scriptum esse. Nam fieri potest, vt initio mandari scribi, sed postea reuocari mandatum. An autem in mandato perseuerauerit, sola subscriptio eius declarabit. Si instrumentum priuatum ab eo, in quem profertur, aut scriptum aut subscriptum est, nihil amplius ad formam scripturæ instrumentum desiderat. Itaque valebit, quamuis is, qui scripsit, neque tempus adiecerit, neque locum, neque ullam subsignationem. *l. cum taberna. al. tabernam. §. primo. ff. de pigno.* Forma confessionis instrumento priuato comprehenso exigitur, vt qui se debere confitetur, adiciat causam, propter quam dicat se debere, veluti ex causa mutui, ex emto, pro socio, & similibus. causa debendi non adiecta, & confessio debiti est inutilis: veluti si in chirographo ita scripsit: *Fateor me L. Titio 10. debere, quæ illi soluam Calen. proxim.* Hæc confessio me non tenet, quamuis dies, locus, subscriptio, adiecta sit. Adde etiam ob signationem. *l. cum de iudic. in fin. ff. de probat. l. gener. infr. de non numerata pecunia.* Ratio hæc est, quia nemo potest debere iure ciuili, nisi ex aliqua causa, ex quibus obligationes nascantur. *titul. de obligat. in institution.* Proinde cum creditor sibi deberi dicit, nisi adiciat causam, propter quam debeat, nihil illi debetur ipsius professione: si causam adicit, propter quam dicat sibi deberi, quia dicit, probare debet. *l. secunda. ff. de probat. l. actor. supr. de probation.* nisi probet, nihil agit. *l. qui accusare. supra de edendo.* At hanc causam ex instrumento, quod profert, probare non potest: quia causa in instrumento non est adscripta: proinde instrumentum ei ad intentionem probandam est inutile. Negotium, de quo agitur, etiam facit interdum, vt confessio chirographi aut alterius instrumenti confitentem non teneat. Id accidit, cum in instrumento confitetur quis sibi pecuniam esse numeratam, vt puta, debitor in chirographo proficitur, se accepisse 10. mutuo sibi numerata a L. Titio: vel creditor in apocha, i. in instrumento solutionis proficitur, se accepisse 10. a Titio, sibi ab eo soluta: Hæc instrumenta atque hæc confessio pecuniæ numeratæ neque debitori neque creditori statim nocent: quoniam aduersus confessionem pecuniæ numeratæ, prodita est iure exceptio non numeratæ pecuniæ intra certa tempora, quæ exceptio facit, vt nisi is, qui dicit se pecuniam numerasse, probet se numerasse reuera, nihil proficiat instrumento & confessione aduersarii. *l. in contr. & prope toto titulo, infra. de non numerata pecunia ubi dicitur.* Ergo tunc instrumentum & priuatum authenticum, cum aduersus quem profertur, tenebit, si ab eo, aut eius mandato scriptum sit, & causa debendi adiecta: si forte fateatur se aliquid debere, & non agatur de pecunia numerata, sed de aliis debendi aut satisfaciendi causis: aut agitur quidem de pecunia numerata, sed post id

tempus, quo desit exceptio pecuniæ non numeratæ competere. Hæc inquam cum concurrent, instrumentum priuatum tenebit eum, aduersus quem profertur, non tamen simpliciter, sed hæc lege, si fabebitur, a se scriptum, aut suo mandato. Quod si neget, nondum instrumentum priuatum fidem faciet, sed prius adstruere oportet scripturæ fidem, id est, docere, scriptum esse ab eo, aut eius mandato. Et si enim dicitur, instrumenta fidem facere, *l. cum precibus. supr. de probat. l. scripturis. infr. qui pot. in pigno. hab.* hoc tamen ita est, si prius constiterit, esse instrumentum ab iis, aduersus quos proferuntur, ante enim instrumentum esse oportet: sic deinde de fide instrumenti queritur. Quid ergo, si aduersarius negabit instrumentum a se scriptum, aut suo mandato. Id, ut dixi ab eo, qui instrumentum profert, probandum est. Probandi ratio duplex: vel testibus, vel literarum comparatione, id est, literis aliis prolatis, quas constet ab aduersario scriptas esse. Ex quarum comparatione arguatur, eas de quibus nunc agitur, esse illius, quia ex comparatione agnoscat eadem manus. Testibus hæc res probatur, alias paucioribus, alias pluribus, de quo est hæc distinctio constituta, in *Novell. de instrument. cau. §. fid.* Si summa, de qua agitur, non excedit libram auri, Iustinianus constituit, in instrumentis de hac summa interpositis, seruandum id esse, quod antea obtinebat. *§. oportet vero. vers. ubi autem. Nouell. de instrument. cau.* Ex quibus verbis intelligimus, satis esse interuenire duos testes, qui dicant, se interfuisse, cum instrumentum ab eo de quo queritur, scriberetur, vel eius mandato. Nam ante duos testes sufficiebant, ubi numerus testium non adieciatur. *l. ubi aequ. ff. de testibus.* Iidem iudices, si summa de qua agitur, excedat libram auri, sed res geratur in agris, ubi minor est testium copia. Nam & hic voluit seruari, quod prius in usu erat. *Novell. de instrument. cau. §. fid. §. ultimo. in princip.* Iam autem diximus antea ita ius fuisse, ut duo testes sufficerent, ubi numerus testium non adieceretur. Quod si res & libram auri excedet & geretur negotium in vrbe, constituit Iustinianus, ut cum minimum tres testes idonei interueniant, dum instrumentum subscribitur, ut sit earum usus, si is aduersus quem instrumentum profertur, neget a se scriptum. Et ideo ait, semper propter periculum negationis vnumquemque, qui instrumentum ab aduersario accipit, si caute vult contrahere, adhibere debere testes. *Eadem Nouell. de instrument. cau. §. si quis igitur. §. §. sed et si quis seq.* Hæc in eo, qui nouit scribere, in seo autem qui literas ignorat, exigit, ut quinquæ testes adhibeantur, in quibus vnus sit tabellio, aut si tabellio non existat, adhibeatur vnus ex quinque testibus, qui pro imperito literarum scribat. *Eadem Nouell. §. oportet vero.* Quod si nulli testes interuenerint, qui dicant instrumentum ab eo, de quo queritur, scriptum esse, restat, ut euanescat fides scripturæ, nisi probetur comparatione literarum, ab eodem aduersario scriptarum, de qua quid Iustinianus constituerit, dicitur. *ad l. comparat. infr. hoc titulo.* Fide instrumenti adstricta, testibus, aut comparatione literarum, aut sine his, confirmata aduersarii confessione, priuatum instrumentum aduersus eum, in quem profertur, fidem facit, tam, quam si esset publicum, vel publice

confectum a tabellione *l. in scripturas. infr. qui pot. in pigno.* Sed hæc tamen omne instrumentum priuatum fidem facit, ut tamen refelli possit. *l. cum precibus. supr. de probat.* Aduersus instrumentum tamen ad id refellendum duo dici possunt: vel, falsum esse, id est, non esse scriptum ab eo a quo scriptum dicitur, neque eius mandato: vel scriptum quod ab eo esse, sed confessionem eius esse falsam. Qui instrumentum prius confirmatum, negat a se aut suo mandato scriptum, nihil agit, nisi hæc concurrant, ut in eo instrumento adiectum fuerit, quo die scriptum fuerit, & quo loco, is autem contendat, se eo die alio loco fuisse: nisi inquam hoc intendat, nihil proficit, si simpliciter neget: quoniam negatio tamen per rerum naturam probari non potest. *l. actor. supr. de probationibus.* Et ideo, ut probet, non fuisse rem scriptam eo loco, & eo tempore, necesse est oblique dicat, se eo tempore fuisse in alio loco: ut *exigitur in l. optimam. infr. de contrah. §. commit. stip.* Hoc cum dicit aduersarius, audietur, si modo probet. Se autem eodem die alio loco fuisse probare potest, & testibus & instrumentis, ut scribitur in *d. l. optimam.* Testibus, qui dicant se hunc de quo queritur, vidisse eo ipso die in alio loco, nempe eo, quem nominat. Instrumentis, si in alio loco eodem die instrumenta conscripta sint, a tabulario, in quibus dicebatur res gesta esse, cum hoc, de quo queritur, aut gesta esse illo presente & testificante. Sed queritur: *Ad hoc tamen probandum aduersarium fuisse alio loco, quot testibus sit opus, utrum tot sufficiunt ad id probandum, quot actor produxit, ut probaret instrumentum scriptum esse ab aduersario:* Puta, actor probauit tribus testibus instrumentum a reo scriptum fuisse, aut eius mandato, reus probat, se eodem die alio in loco fuisse, & probat testibus, qui eo in loco alio eum viderint, an ad hanc rem probandam tres contra testes sufficiant, an vero pluribus testibus. ad refellendum instrumentum est opus? Vulgaris sententia est, pluribus testibus opus esse ad instrumentum refellendum, quam quot instrumentum probatum est. Utuntur ratione ex h. l. sumta: Quia instrumentum saltem vim habeat vnus testis aut duorum: quoniam instrumentum testibus comparatur, ita instrumento tribus testibus probato, instrumentum videtur vim habere quarti testis, & ideo ad id refellendum necessarii erunt, non tamen quatuor, sed quinque. Utuntur etiã argumẽto sumto ex *l. cum precibus. supr. de probat. §. l. optimam. infr. de contrah. stipul.* ubi placet, in re dubia instrumenti, fidem magis sequendam esse. Ex quo efficitur, nisi probatio contraria maior sit, instrumento esse standum. Ego puto, instrumentum tribus testibus confirmatum, totidem testibus, neque pluribus recte refelli, si dicant testes idonei, aduersarium de quo queritur, alio in loco fuisse eodem die. Nam ubi vtrinque tres testes idonei producuntur quidam aduersus instrumentum, hæc tamen par vtrinque partis causa & probatio est. Regula iuris dicitur: In pari causa potior est debere reum, unde petitur, & contra actorem pronuntiandum esse. *l. in pari. l. favorab. ff. de regul. iur.* In hac autem controuersia, is qui instrumentum profert, actor est, siue sit creditor, qui profert chirographum, siue debitor, qui profert apocham creditoris. Nam in exceptione reus actor est. Non obstat, quod dicitur instrumentum vim habere vnus testis aut etiam duorum testium.

Hoc

Hoc enim dicitur de instrumento, de cuius fide constat. At ubi negatur, verum esse instrumentum, tota eius fides est in testibus, non autem in instrumento solo. *§. si quis igitur. §. §. seq. Nouell. de fide instrument. §. c.* Multo minus obstat, quod dicitur, in re dubia instrumentum standum esse. Nam hoc sic intelligendum est, ubi aduersus instrumentum nihil probatur, ceterum ubi probatur, & anceps vtrinque probatio est, h. l. sequi oportet regulam iuris, de qua supra diximus. De instrumentis, tamen quibus quis probet se alio loco fuisse, queri non debet, qualia esse oporteat? Certum est enim publice confecta esse debere, ut illis constet publica quodammodo auctoritas. Nã si reus proferat suam aliquam scripturam, alio loco scriptam, scriptura fidem non faciet, quia domestica est, si ab alio scripta est, multo minus fidem faciet, cum sit scriptura vnus testis, vnus autẽ testis nulla sit fides. *l. iusuram. de testib. supr.* Restat igitur, ut instrumentum alio in loco publice confectum adlit, ut fides ei instrumento constet, eum, de quo queritur, eo in loco fuisse, de quo instrumentum testatur. Potest & priuatum instrumentum reuelli, etsi quis fateatur a se scriptum, si confessionem suam falsam esse dicat. Queret aliquis, an sit quisquam audiendus, tamen qui confessioni suæ refragetur, præsertim cum discretè negetur, quenquam in hac re audiendum esse. *in l. generaliter. infr. de non num. pec.* Respondit Multis modis accidere potest, ut sit audiendus is, qui in chirographo aut cautione qualibet confessus est, se ex certa aliqua causa quid debere, si dicat id indebitum fuisse. Primum fieri potest, ut vi coactus indebitum promiserit. Præterea fieri potest, ut nominatim aliud actum sit inter contrahentes, & tamen placuerit, ut aliud simuletur in scriptura, id est, aliud scriberetur, quam actum est. Fieri etiam potest, ut quis putans se debere, errore indebitum commiserit. Qui tamen metu coactus promisit exceptionem habet quæ metus causa. *§. r. Inst. de excep. l. metu aut §. sed quæ propter aut ff. q. met. cã.* Si aliud scriptum sit, quod actum est, locum habet tit. seq. *infr. plus valere q. agitur. §. c.* Qui a. indebitum per errorem promittit, is ut indebiti conditionem habet, ita aduersus petitionem ex chirographo constituta, multo magis exceptione doli tutus est. *l. 3. supr. de cõd. indeb.* Sed harum rerum probatio obseruanda, quoniam est dissimilis. Metus recte probatur testibus, qui interfuerunt, cum quis cogere tur, ut promitteret. Conuenticio quoque, qua aliud actum est, recte probatur testibus, qui ei conuentioni interfuerunt. At indebitum solutum, tamen placet non posse probari ab eo, qui se debere scripto cauit, nisi instrumentis. *l. cum de indebit. in ff. de prob. d. l. gener. infr. de non num. pec.* Sed cur non item tamen testibus, præsertim cum hic locum aperte videatur refragari, in qua placet ad res probandas eandem vim testium, aut etiam maiorem, quam instrumentorum? Respondit. Id accidit, ex eo, quod natura res nullas admittit testes. Nam cum quis fatetur in chirographo, se debere Titio creditori 100. ex causa mutui, possunt interesse testes, qui dicunt, se id audiuisse. Atque dicunt, quo a se promissor id cauerit, & an scierit se debere, an non, nulli sunt testes, qui possint diuinare, aut etiã certo affirmare. Sed res hæc probari potest instrumentis. Finge hoc modo: Heres existimãs testamento 100. legata esse, cum esset tamen legata 50. promisit legatariis ex edicto, se iis 100. ex testamento legata præstiturum. Recte dicit postea se 100. indebita

promississe, & probabit, instrumento testamenti prolato. Idem est, si vere testamento 100. legata essent, quod postea ad eam esset codicillis, quos codicillos heres ignorasset. Iis prolatis docebit indebitum esse, quod cauit. Hæc vis est priuatorum instrumentorum. Summa autem hæc est: Non omnia instrumenta priuata fidem faciunt, etiam si constet ab eo scripta esse, aduersus quem proferuntur. Quæ a. eiusmodi sunt, ut fidem admittant, hæc non admittuntur, nisi hac conditione, si aut is, aduersus quem profertur, fateatur a se scripta, vel suo mandato, aut negans conuincat scriptis, vel testibus, vel comparatione literarum, ubi comparationi locus est: de qua re dixi nos dicturos *ad l. comparat. infr.* Sed etsi instrumenta confirmata erunt, tamen hæc tamen fidem faciunt, ut reuelli possint. Reuelli ratio duplex vel ut quis dicat, falsa esse. i. re falso dici ita gesta, ut scripta est, vel ut de scripturæ fide confessus, dicat suam ipsius confessionem falsam esse. Ex quibus intelligimus, quanta sit instrumentorum fides, de qua superior sententia comprehensum est. Media instrumenta sunt, quæ tamen publice confecta sunt per tabularios. Huiusmodi quædam esse instrumenta, quæ differant a priuatis, declarat in *l. scripturas. infr. q. pot. in pigno. hab.* Hæc media voco, non quod hoc verbum fortasse in libris nostris occurrat, sed quod re talia sunt hæc instrumenta, ut mediã & interiectã vim habeant, inter priuata & publica, de quibus diximus. Quod si verum est, dubitari non debet, quod recte media sint. Publice confecta per tabularios, maiorẽ vim interdum habere quam priuata, constat ex *d. l. scrip.* sed non hæc sunt publica, qualia publica diximus antea: differunt instrumenta a tabulariis confecta a publicis duabus manifestis rebus, ex quibus appareat, omnino publica non esse monumenta. I. Publica monumenta, tamen seu acta priuatorum testium presentia non desiderant. *l. in donat. infr. de don.* Publice confecta per tabularios ita desiderant, ut sine his nulla sint. *§. sed et si infr. Nou. de instr. cau. §. si.* Deinde publica ita tamen vim publicã hãnt, ut neque priuatis instrumentis, neque aliis testibus, priuatis reuelli possint. *l. celsus. ff. de prob.* Unde dicuntur tamen habere inconcussam firmitatem, & perpetuam. *l. in hac infr. de donat. l. ult. infr. de re iud.* Atque confecta sunt per tabularios, ut testibus confirmari possunt, ita reuelli possunt contrariis, ut postea de vi dicitur. Non sunt igitur hæc instrumenta publica, aut monumenta, ut publica supra definiuimus. Unde notandum est, hæc in dict. l. scripturas non dici pleno ore publica, sed publice confecta: ut sit confecta per publicas personas, & confecta publice in foro. Inde etiam a Iustiniano in *d. Nou. de instrument. cau. §. sed et si instrum.* hæc instrumenta non dicuntur *ἀνομία* sed *ἀνομία*, id est, *forensia*, seu in foro publice facta: ubi fortasse publicis tabulariis locus erat, ut esset parata operam, qui tabulas publicas desiderarent. Horum instrumentorum vis hæc est: Ut hæc instrumenta valeant, concurrere hæc oportet, ut rite facta sunt, deinde, ut si negentur, hi qui interfuerunt, instrumento testimonium præbeant, si eorum sit copia. Ritus instrumentorum publice confectorum per tabularios positus est in persona scriptoris, in forma instrumenti, & in presentia testium. Personam scriptoris oportet esse publicam, id est, eam, quæ operam præstet instrumentis scribendis, in eoque publico officio fungatur, quæ personæ in usu iuris a tabulis, quas conficiunt, tamen dicuntur tabularii, 25

titulo de tabul. libr. 10. infr. A tabellis dicuntur tabellarii in l. scripturas infr. qui pot. in pign. Item tabelliones. l. contract. infr. h. r. Per hos instrumentum scribi oportet, ut sit id, quod publice confectum dicimus: ut declarat. d. l. scripturas. Sane per ministrum tabularium instrumentum recte scribi potest, ut significatur in Nouell. de instr. cau. & si. §. in his vero. Sed hoc sic accipiendum est, dummodo id instrumentum approbationem tabularii habeat, quam manu sua & subscriptione sua declarat, semper n. tabularios instrumento exigimus, id est, eas personas, quæ publico munere in ea re fungantur. Forma instrumenti huius generis, d. siderat formam narrationis eandem, quam requirimus in priuatis, nempe, ut si quis fatetur se debere, fateatur expressa causa, ex qua debeat. l. cum de iud. in fin. de probatio. Nam si id exigimus in priuatis instrumentis, ubi magis breuiter omnia aguntur, multo magis in instrumentis publice confectis adhibendum est, ubi maior cautio a tabulario perito exigitur. Adde quod causa debendi prætermissa, non magis ex hoc instrumento probari potest, quam priuato. Causam autem debendi a creditore probari oportere diximus. Desiderat præterea huius instrumenti forma, peculiarem quandam formam scripturæ, quæ in priuatis instrumentis non attenditur. Constat autem hæc forma iis rebus, tempore, quo res gesta & scripta est, loco, ubi scriptum est instrumentum, & testium præsentium nominibus. Tempus quo res gesta est, designandum est ea forma, qua cautum est in Nouella, ut reponatur nomen Imperatoris. (Illic cauetur, ut annus dicatur, anni mensis, mensis dies.) De loco nusquam occurrit ubi is diserte exigatur, sed ex l. optimum infr. de contrab. emt. satis colligitur, hunc non minus instrumento adici debere, quam tempus quo res gesta est. Illic enim declaratur: reo aduersus quem profertur instrumentum, semper saluam esse debere potestatem dicendi, se eodem die alio loco fuisse. At loco omisso, nulla eiusmodi refutandi instrumenti potestas datur. Non enim potest dicere reus se eo tempore ibi non fuisse, nisi adiciat, se eo tempore fuisse alio loco. Præter hæc in instrumento comprehendi debent, qui testes interfuerint, & eorum nomina. Idque est quod Iustinianus iubet, ut instrumenta hæc accipiant præsentiam testium. d. §. sed et si instr. de instr. cau. Ut accipiant, id est, ut in se inclusum accipiant, quod sit eorum expressis nominibus. Quidam putant, iis instrumentis etiam præponi debere hæc verba: In nomine domini, Amen. Ex 27 quâ etiam sententia consuetudo publica inoleuit, ut tabularii hæc verba initio apponere soleant, quæ si adiciuntur, recte fit: sed si præmittuntur, ad substantiam rei gestæ non pertinent. Nam inuocatio nominis Dei, ad res omnes ex equo pertinet, & paruas & magnas: sed substantiam rei gestæ non mutat, aperta huius inuocationis amissio. Nos autem in his instrumentis formam exigimus, qua caueatur partibus, ut cû opus erit, veritas deprehendi aut falsitas possit. His, testes accedere oportet: nõ loquor de testium nominibus exprimendis, quæ expressio ad formam scripturæ pertinet, sed loquor de numero testium, qui interuenire debent. Requirit autem 28 constitutio Iustin. tres testes d. §. sed et si instrum. Hic ritus est, quem obseruari oportet in his instrumentis conficiendis, ex quo intelligimus, si quid horum

desit, instrumentum pro publice confecto habendum non esse, quia vitiose factum sit. argument. in l. quoties. ff. qui satisd. cogan. Non est satis hic ritus ad vim instrumenti, si quis neget verum esse instrumentum. Hic iubet Iustinianus. requiri tabularium: requiri præterea testes, si viuant, & sic eorum copia in eo loco, ubi res agitur. d. §. sed et si. instrum. §. si vero moriantur. d. §. seq. de instrum. cau. & fide. Si requisiti adfuerint, consulatur tabularius an scripserit, consulentur testes an interfuerint, si & tabularius se scripsisse diceret, & testes dicent se interfuisse, tum certo constat instrumenti fides. Sed quid si ut omnes testes, aut aliqui interrogati dicant, se non interfuisse, an instrumentum suspectum redditur, & an iis 30 fides habenda sit? De quo magna quæstio. Non videtur iis de sua absentia dicentibus fides habenda esse. Certi iuris est: Vnius testis testimonio fidem habendam non esse. l. iuris iur. sup. de testib. At etiam si omnes testes quorum nomina instrumento comprehensa sunt, dicant se non interfuisse: tamen singuli in suo dicto sunt vnus, seu singuli in suo dicto sunt singulares. Nam vnus dicit, se non interfuisse, ceteri de eius absentia nihil dicunt. Denique singuli de sua tantum absentia affirmant, de aliena nihil affirmant. Hinc recte constitutum in c. cum dilecti. extr. de elect. quoties plures testes huiusmodi incidunt, qui in suis affirmationibus sunt singulares, nullo modo eos fidem facere. Quod recte sumtum est ex d. l. iuris iur. sup. de testibus. Distinguendum est. Si testes sunt ex numero necessariorum, non tantum si omnes dixerint se nõ interfuisse, sed etiam si vnus tantum de se dixerit, instrumentum sit suspectum, vtputa, tres testes cum minimum adhiberi iubentur, ut supra dixi, si vel vnus ex his tribus interrogatus dixerit se non interfuisse, quamuis ceteri dicant se interfuisse, tamen vacillat fides instrumenti, & pro suspecto habetur. l. i. §. ultim. ff. quemadmodum test. aper. ubi de vno teste testamentario subscriptionem suam & annotationem non agnoscente, placet tabulas testamēti fieri suspectas. Quod de testamento dicitur, ad omnia alia scripta pertinet, ubi testes sunt necessarii. Non obstat, quod vnus testis testimonium fidem non facit. Non enim dicimus, in hac specie instrumentum fieri suspectum, propterea quod testis testimonium dicit, sed propterea, quod testimonium non dicit, seu quia testimonium præsentia sua non præbet. Nam huius præsentia detracta, soli relinquuntur duo testes, qui ad instrumentum publice confectum non sufficiunt. Adde & hanc rationem, quod testes adhibentur ad instrumentum publice confectum, ut instrumenti compleatur fides. d. Nouell. de instrum. cau. §. sed et si instrum. At & fides non completur, ubi testis vel vnus negat se interfuisse, proinde vt re necessaria deficiente, instrumentum suspectum habetur. Quod si ii testes, qui dicunt se non interfuisse, sint extra numerum necessariorum testium, quicumque ii sint, nihilominus fides instrumenti constabit, si necessarii testes dicant se interfuisse, & sint viri idonei. Exempli gratia: Internenerunt in instrumento 8. testes, quia ita contrahentibus visum est, tot adhibere ad maiorem cautionem. Dicimus: si ex his tres idonei dicant se interfuisse, instrumentum valere, quamuis reliqui quinque se ab fuisse dicant. Non obstat, quod maior est numerus quinque testium

num, quæ trium, & quæ pluribus. & dignioribus. credendum est. l. iuris iur. sup. de testib. l. ob carmē. §. ult. ff. de testib. Nam hoc ita est, si plures testes idem dicant, vt sint vnus rei testes plures. At in proposito, cum quinque dicunt singuli, se non interfuisse, reuera singuli in suo facto sunt vnus, singuli. n. de sua ipsorum absentia affirmant, de aliena absentia nihil affirmant. Iam a. diximus: Testib. in sua affirmatione singularibus non magis fidem habendam esse, quæ si vnus tñ esset testis, vt bene scriptum est in d. c. cum dilectus. extr. de elect. sumtum ex d. l. iuris iur. sup. de testib. Non. n. verum est, quod Bartolus h. ait, scribit enim: Cum plures testes dicunt, se non interfuisse, eos in sua affirmatione non esse singulares, sed in vna & eadem rem oēs consentire, quia oēs falsum instrumentum esse dicant: tamen in causa falsitatis dissentiant, cum reddant hanc rationem: Falsum esse instrumentum, quia singuli abfuerunt. Hoc inquam falsum est. Nam si testes non simpliciter dicunt instrumentum esse falsum, sed dicunt esse falsum in ea parte, quod scriptum sit, eos adfuisse. In quo loco singuli de sua tñ absentia respondent, nõ de aliena. Vt igitur, si equus diceretur esse cæcus, & claudus, & producerentur duo testes, quorum vnus diceret fuisse cæcum, alter diceret fuisse claudum, non diceremus istos testes in eadem rem dissentire, tamen si vtroque; vitio equus sit vitiosus: quoniam singuli de diuersis partibus aut speciebus vitii respondent: sic in instrumento non consentiunt testes in eandem rem, qui de diuersis absentibus singuli respondent, tamen si ex vnaquaque; absentia dici possit, instrumentum esse falsum, si modi absentia recte probaretur. Quid si testes & confessi sint se interfuisse, vt scriptum est, sed rem non ita gestam esse, vt instrumento scriptum? Respondet. Si dicunt rem non ita gestam & adiciunt, quomodo gesta sit, fidem aduersus instrumentum faciunt, quia omnes in eadem rem consentiunt, quam dicunt esse gestam: & ex eo quod rem gestam narrant, declarant se bene meminisse quomodo gesta sit. Sed si dicant, rem ita gestam non esse, ceterum, quomodo gesta sit, dicunt, se non meminisse, neutra in parte fidem faciunt: quia credibile est, eos multo minus meminisse rem ita non esse gestam, quam non meminerunt, quomodo gesta sit. Adde quod cum dicunt, rem non ita gestam, negant: huius negationis per rerum naturam nulla probatio est idonea, quia nulla est certa affirmatio. Fieri enim potuit, vt præsentem non attenderent, fieri potuit, vt non meminerint. Fieri etiam potuit, vt alii aliud meminerint: proinde vtraque; de causa illis fides aduersus instrumentum nõ habebitur. Quod si oēs & tabularius, & testes scripturæ testimonium præbebunt, tñ instrumenti constabit fides. Quid si oēs mortui sint, placet idem iuris esse, & instrumento standum. Idem iuris est, si viuant, aut omnes aut aliqui, & eorum non sit copia: Quia longe absint, vel ignoretur vitium, vel venire non possint, vt colligitur ex §. si moriantur omnes, & §. in iis vero. Nouell. de instrument. cau. & fide. Hæc inquam, cum interueniunt, instrumento publice confecto statim, etiam si aduersarius neget rem ita gestam esse, & falsum dicat. l. cum precibus. supra de probationibus. Quo loco de vi publice confectorum instrumentorum monendi sumus, quatuor in rebus horum maiorem vim esse, quam priuatorum. Primum: Priuata & in-

strumenta fidem non faciunt, nisi is aduersus quem proferuntur, fateatur a se scripta aut suo mandato, vt supra dixi. Instrumenti & publice confecti hæc auctoritas est, vt quamdiu nihil contra probetur, fides ei habeatur, quantumuis is aduersus quem proferatur, neget suo mandato scriptum, vt colligitur ex d. l. cum precibus. supra de probationibus. ubi aduersarius negabat sua voluntate in instrumento scriptum esse, quod scriptum erat, idque de priuato instrumento intelligi non potest. Secundo: si instrumentum priuatum & ab alio scriptum sit, non tenet eum, cuius mandato scriptum est, si modo literas nouerit, & subscriptionem eius non habeat. l. scripturas, infr. qui pot. in pign. Instrumentum & tabularii publice confectum subscriptionem partium non desiderat, nusquam enim hæc desideratur in Nouell. Const. de instrumentorum cautela, & non esse necessarium intelligitur ex l. contra. sequenti. Tertio: Maior & vis instrumenti publice confecti, quam priuati in hac specie pignoris. Nam si vni creditori eadem res pignori obligata sit priuato chirographo, & eadem alii creditori postea obligata: in instrumento publice confecto, posterior creditor in pignore potior habetur, quamuis de vtriusque instrumenti fide non dubitetur. Species est. d. l. scriptur. infra, qui pot. in pign. Quarto, est scilicet maior vis instrumenti publice confecti. Nam si mulier pro alio intercedat, quia dicat se ab eo pecuniam eo nomine accepisse, siquidem hæc dicat instrumento publice confecto, fides affirmationi eius habeatur, & intercessio valet: in priuato instrumento, instrumentum ei non nocet. l. antiq. infra ad Senatusconsult. Velleian. In vna hac re instrumentum publice confectum fidem aduersus confitentem non facit: si quis confessus sit, se pecuniam accepisse, vt aduersus hanc confessionem, competit exceptio non numeratæ pecuniæ, si quis vel priuato instrumento, vel sine scripto confessus sit se accepisse. l. in contr. infr. de non num. pecun. Sic et si confessus erit idem instrumento publice confecto, vt in dote exemplum est, quam maritus instrumentis dotalibus sibi numeratam esse confessus est. l. i. l. ult. infr. de dot. caut. non num. Et merito hæc eadem exceptio est, quæ in confessione priuatis instrumentis comprehensa, quia exceptio comparata est, non aduersus fidem & auctoritatem scripturæ, sed aduersus confessionem pecuniæ numeratæ, proinde vbicumque; hæc confessio constabit, locum habebit eadem exceptio. Cum instrumento publice confecto standum esse dicimus, ubi supra scripta interueniunt, hæc enus standum esse dicimus, si contra nihil probetur. Ceterum & aduersus hæc probatio admittitur. Hæc sententia probatur in l. cum precibus. supra de probat. ubi hæc probatio aduersus instrumentum admittitur. Et ex præcedentibus eius rescripti verbis, satis liquet de instrumento agi, quod a tabulario confectum sit, non autem a priuato aduersario, cum illic dicatur, actorem ignorante aut inuito aduersario, quædam instrumento inferi curasse, sed vt id aperte non exprimat, tamen ex eo efficitur, quia rescriptum non distinguit, quale instrumentum sit, de quo illic agitur, proinde nihil intererit ad sententiam rescripti, sitne priuatum, an publice confectum. argument. in l. metum autem. §. animaduert. ff. quod me. causa. l. item veniunt. §. peti-

tam. vers. a quo. ff. de petit. l. hered. de pretio. ff. de Publ. Eadem probatio aduersus instrumentum admittitur in l. optimam. infr. de contrab. stip. & generaliter admittitur, nec distinguitur aduersus quale instrumentum, proinde nec a nobis distingui oportet, vt iam dixi. Efficitur eadem sententia certo ex regula iuris: non debet actori licere, quod reo non permittitur. l. non debet actori. ff. de regulis iuris. At actori licet ad instrumentum confirmandum vti testibus, & vero ita licet, vt si fides instrumenti in dubium reuocatur, non possit confirmari, nisi testium presentia. §. sed etsi instrument. Nouell. de instrum. caut. Quare & reo permittendum est, testibus vti ad instrumentum reuellendum & se defendendum. Non obstant illi loci, in quibus scriptum est, publicorum monumentorum fidem inconcussam esse, vt & fides publica est. l. ultim. infr. de re iud. l. in hac infra de donat. Initio enim huius generis ostendit, instrumenta per tabularios confecta, non esse ex genere eorum monumentorum & actorum, quæ dicuntur publica. Hoc constituto, etiam instrumenta publica confecta reuelli posse, de ratione reuellendi cognoscendum est. Hæc autem eadem est, quæ in priuatis instrumentis nempe duplex: vel vt quis dicat rem ita gestam non esse, & falsum esse instrumentum, vel vt verum esse confessus, dicat suam ipsius confessionem esse falsam. In quibus probandis eadem ratio est, quam in priuatis instrumentis diximus. Itaque quæ huc pertinent, illinc assumi possunt. Ex his intelligimus, quam vera sit ea sententia, quam posuimus initio, instrumentis fidem fieri. Res autem continetur his locis, vt intelligamus, quæ instrumenta fidem faciant. Secundo loco, cum sunt eiusmodi, vt natura sua fidem facere possint, qua conditione fidem faciant. Tertio & postremo, cum fidem faciunt, quatenus faciunt, id est, an ita faciant, vt tamen reuelli possint? & quomodo possint? Secundum diximus hac lege statim. Non enim tantum dicitur, instrumentis fidem fieri, sed adiicitur, in fide faciendâ eandem vim esse instrumentorum, quæ est & testium. Quid igitur, si instrumenta & testes inter se confligent, aut cum instrumentum ab actore prolatum, vnum dicit, testes a reo producti contrarium dicunt? Respondetur. Quid h. sequendum sit, supra diximus in reuellendis priuatis instrumentis. Sed videtur huic sententiæ aduersari exemplum. l. ob carmen. §. ultim. ff. de testibus. Nam si idem plures testes producit, qui diuersa dicant, tamen nihilominus creditur testibus dignioribus, & qui probabiliora dicere visi sunt. At cum idem producit duo instrumenta diuersa, quæ pugnantia continent, neutri creditur. Ex quo effici videtur, maiorem vim in hac re esse testium, quam instrumentorum? Respondetur. Non recte colligitur, neque species huic loco aduersatur: Cum enim dicimus, instrumentorum eandem vim esse, quæ & testium, intelligimus instrumentorum idoneorum, & quorum fides non est suspecta. Nam & cum dicimus, testibus credi, intelligimus testibus idoneis. leg. ultim. supr. de probation. Sic & cum dicimus, credi instrumentis, idonea intelligimus. At cum idem profert instrumenta contraria, vtrumque falsum habetur, propter producentis professionem, proinde neutri creditur, & exemplum ad hunc locum nihil pertinet: vbi dicimus instrumentorum

idoneorum eandem vim esse, quæ est idoneorum testium. Postremum h. statuitur, non minorem vim esse testium, quæ est instrumentorum. Hoc rursus falsum videtur in eo, qui dicit, se indebitum promississe. Nam hoc qui dicit, probare potest instrumentis, non potest autem probare testibus. l. cum de ind. in fin. ff. de prob. Respond. Non est hoc contrarium, non. n. dicimus hanc speciem non posse probari testibus: quia in hac specie testibus productis fides non habetur, sed quia in hac specie natura rei testes nulli sunt, neque esse possunt. Quod si essent, sine dubio æque fidem facerent, atque instrumenta.

Ad L. XVII. Contractus.

Contractus venditionum, vel permutationum, vel donationum, quas intimari non est necessarium: dationis etiam arrarum, vel alterius cuiuscunque cause, quas tamen in scriptis fieri placuit: transactionum etiam, quas in instrumento recipi conuenit: non aliter vires habere sancimus, nisi instrumenta in mundum recepta, subscriptionibusque partium confirmata, & si per tabellionem conscribantur, etiam ab ipso completa, & postremo a partibus absoluta sint: ut nulli liceat prius quam hæc ita præcesserint, vel a scheda conscripta (licet literas vnius partis vel ambarum habeat) vel ab ipso mundo, quod necdum est impletum vel absolutum, aliquod ius sibi ex eodem contractu vel transactione vindicare: adeo ut nec illud in huiusmodi venditionibus liceat dicere, quod pretio statuto necessitas venditori imponatur, vel contractum venditionis perficere, vel id quod emtoris interest ei persolvere, quæ tam in postea conscribendis instrumentis, quam in his, quæ iam scripta, nondum autem absoluta sunt, locum habere præcipimus: nisi iam super his transactionum sit vel iudicatum, quæ retractari non possunt: exceptis emtionalibus tantum instrumentis, iam vel in scheda vel in mundo conscriptis, ad quæ presentem sanctionem non extendimus, sed præca iura in his tenere: concedimus. Illud etiam adiciendum, ut in posterum si quæ arre super faciendâ emtione cuiuscunque rei data sunt, siue in scriptis, siue sine scriptis: licet non sit specialiter adiectum quid super iisdem arris non procedente contractu fieri oporteat: tamen & qui vendere pollicitus est, venditionem recusans in duplum eas reddere cogatur, & qui emere pactus est, ab emtione recedens, datis a se arris, cadat, repetitione earum deneganda.

SUMMARIUM.

- 1 Instrumentum in quibus contractibus desideretur?
- 2 Emtio solo consensu contractus fit.
- 3 Permutatio quando fiat contractus.
- 4 Donatio, ex lege Justiniani contractus esse incipit.
- 5 Insinuare actus quid? Intimare idem quod insinuare.
- 6 Arrarum datio qualis contractus. Transactione non est contractus, nisi improprie. Gestum inter aliquos sine scripto non valet, si conuenit, vt contractus scripto fieret.
- 7 Conuentio semper seruanda est, quæ legibus aut bonis moribus non est contraria.
- 8 Contractus ex conuentione legem accipiunt. Scheda delictiva, in qua partes aliquid addi detraxerunt, an contractum firmet?
- 9 Emtio solo consensu perficitur, simulatque in emtione de re vendita pretio conuenit.
- 10 A contractu semel perfecto, non licet inuito altero ex contrahentibus discedere.

- 11 Leges nunquam ad præterita negotia pertinent, nisi nominatim id lege conuentum sit.
- 12 Rebus iudicatis standum est. Scheda delictiva tum demum fides adhibetur, si fuerit a partibus contrahentibus munda iudicata, & recte approbata.
- 13 Ab emtione an & quando impune discedere liceat? Ab emtione tum demum impune disceditur, si vt negotium scripto gereretur, conuentum sit, & instrumentum de contractu nondum sit completum.
- 14 Legis sequentia, semper ad præcedentia referri oportet, & sequentia prioribus inesse intelliguntur.
- 15 Emtor quam actionem habeat aduersus venditorem, vt duplicatas arrhas reddat.
- 16 Emtio & venditio statim contrahitur, quotiescunque sine scriptura conuenit inter aliquos de re & pretio rei.
- 17 Emtor si contracta emtione sine scriptis ab emtione velit discedere arrhis relictis quas venditori dedit, an sit audiendus, & e contra?
- 18 Obligations semel contracta, renuntiare non licet.
- 19 Ab emtione & venditione discedere non licet, nisi vtriusque partis consensu.
- 20 Arrha cur dentur in contractu emtione.
- 21 Emtor si venditorem venditionem recusante duplicatas arrhas ab eo acceperit, an nihilominus possit ab eo petere, vt rem tradat, aut ni tradat, petere quod se interest.

H V I V legis tria sunt capita. Primo capite ita cauetur. Ois contractus, oisq; transactio sine scripto, & instrumentis recte fit, sed h. l. nisi placuerit, inter eos inter quos res gerit, vt scripto fieret. Hac conuentione interposita, nihil agitur nisi & res scripto comprehensa sit, & in mundum redacta, & mundum partibus approbatum, & approbatio declarata, vel scripto partis, vel subscriptione. Hæc constitutio trib. partibus continetur. In ea. n. spectandū est. Quibus in reb. exigitur scriptura siue instrumentum Deinde, quæ conditione. Postremo, quis sit huius conditionis effectus. 1. Desideratur instrumentum in contractibus emtione. Emtio solo consensu perficitur, vnde & solo consensu contractus esse incipit. Inst. de emt. & vend. in pr. l. ex hoc iur. ff. de iust. & iur. Contractus permutationum. Permutatio tunc contractus esse incipit, cum non conuenit tū, vt ego tibi darē, tu mihi vicissim aliud dares, sed cum re ipsa dedi tibi aliqd, ea lege, vt mihi aliquid dares. l. explic. inf. de rer. permut. Contractus donationum. Donatio fit ex lege Iustina. contractus esse cepit. Ex quo constituit, vt quisquis dixit se donare solo pacto, is donationis causa obligetur. l. si quis arg. §. sui vero. inf. de donat. Addit constitutio, donationum, quas intimari non est necessarium, hoc ideo additum est, quia quædam donationes actus insinuandæ sunt. l. sancimus. inf. de don. Hæc donationes ad hanc legem non pertinent: quia hæc instrumenta desiderant, sed non propter conuentionem. Nam etsi non conuenit, vt instrumentis comprehenderetur, non actus insinuandæ sunt. Proinde ad hanc constitutionem solæ pertinent donationes, quæ insinuationem non desiderant. Hæc sine alia conuentione recte fiunt sine instrumentis. l. non idcirco. supr. Sed si placeret, vt scripto fierent, quamuis alias non sit necesse eas insinuari, tū sine instrumentis non valebunt, bene igitur h. additur negatio, male detrahatur in quibusdā exemplaribus. Insinuare fit actus a posterioribus. Impp. dictum est pro in sinum actorū

recipere, seu, in acta referre, pro quo Iustin. vel Tribonianus hoc loco dixit parum latino vocabulo intimare, significare volens in intimum suum actorē recipere. Contractus item dationis arrharum, vbi arrhæ sponfalitæ intelliguntur de quibus. in l. 3. §. t. r. inf. de spons. & arrhis. Legendum a. dationis, non dationes: non tū vt conueniat cum casibus præcedentibus, sed multo magis propter inferiora verba, vel cuiuscunque alteri cause. Non. n. recte dicimus, cuiuscunque cause dationis, p. dationes cuiuscunque rei quæ datur, sed recte dicimus, contractus cuiuscunque cause pro cuiuscunque negotii. Est a. datio fit arrharum, contractus innominatus. Nam qui dat arrhas sponfalitatis, is dat ob causam. i. ea lege & pacto, vt sponfalibus non secutis reddantur. Igitur dat, vt detur, pertinetq; ad illa genera. 4. de quibus. in l. naturalis. §. 1. & deinceps. ff. de præscr. verbis. In eodē numero sunt transactiones, sic. n. h. recte legitur, non transactionis. Non. n. recte dixerimus contractas transactionis vel transactionum, nisi admodum improprie, quæ transactione non contrahitur, sed distrahitur negotium, vnde transigere negotium, opponitur ei, quod dicimus, contrahere negotiū, in l. 1. §. 1. ff. de pact. Summa est: Quidquid est, quod inter aliquos geritur, sine scripto non valet, si interuenit ea conuentio, de qua sup. diximus. Conuentio hæc est, si placuerit, vt contractus vel transactio scripto fieret. His verbis nihil aliud significatur, quod si conuenit, vt negotium futurum scripto reciperetur vel comprehenderetur, quibus verbis. Iustin. paulo post in pr. h. l. videtur. Ex quo intelligimus, non esse necesse, vt nominatim conueniat inter contrahentes ne contractus aliter ratur sit, quod si scriptum interuenit, satis est simpliciter conuenisse, vt scriptum interponeretur. Nam hoc idem valet, vt mox dicitur. Et Iustin. hoc sensisse apparet illis verbis subiectis, quod ostendimus. In hac conuentione exigitur, vt fiat de contractu futuro, non a. iam perfecto. Verba. n. sunt hæc: Si placuerit, vt scripto fiat, vel fieret, nepe in futurum, vt fiat, quod nondum factū est. Nam de contractu iam perfecto, non possumus conuenire, vt fiat, quod iam factū est. Sit igitur hoc exemplum: Offero tibi prædium vendendum, certis quibusdā conditionibus: Dixisti, te paratum emere, sed vt res sit certior, tibi placere, vt conditiones & totum negotium scripto comprehendatur. Hæc est conuentio, quæ h. exigimus, & ex qua ea sequuntur, quæ dicimus. Quod si iam emtione contracta, exempli gratia, cum de re vendenda, & de pretio inter nos conuenit, placeat, vt is contractus iam perfectus scripto recipiatur, et sine scripto emtio valebit, quia conuentio interposita est, perfecta venditionis magis confirmandæ causa, proinde et scripto non secuto, ab eo non recedetur. Nec quidquam mutat hæc constitutio, quæ ad futuros contractus pertinet, non iam perfectos. Differentiæ ratio est: Quia cum conuenit, vt contractus futurus scripto fieret, vi ipsa hoc conuenit, vt sine scripto contractus non existeret. argument. in l. quibus. deb. §. 2. ff. de cond. & demonstratio. At cum iam perfecto contractu idem conuenit, non potest hæc interpretatio admitti, quoniam non potest conuenire, vt fiat in posterum, quod iam perfectum est. Sequitur huius conuentionis & conditionis effectus. Hic autem duplex est: Primus, vt hac conuentione interposita nihil agi intelligatur, nisi hæc concurrant: Primum, vt negotium scripto comprehendatur. Secundum,

vt in mundum redigatur. Tertium, vt hoc ipsum mundum approbetur partibus. Quartum, vt hæc approbatio declaretur ex eo, quod vel partes instrumentum scripserunt, vel alio scribente subscripserint. Et hoc, si priuatum sit instrumentum. Quod si a tabulario conscribatur, scriptura aut subscriptio partium non est necessaria, satis est instrumentum a tabulario completum fuisse, deinde partibus absolutum, id est, partibus pro absoluta habitum. Primum exigimus, vt res scripto comprehendatur. Non obstat, quod placet, res gestas sine scriptura valere. *l. instrument. supr.* Hoc enim ita est, nisi inter eos, inter quos res geritur, aliter conuenerit. Conuentio enim semper seruanda est, quæ illi aut bonis moribus non est contraria. *l. iurisgent. §. prator ait. ff. de pact.* Huc pertinet, quod traditur, contractus ex conuentione legem accipere. *l. i. §. si conuenit. ff. de pos.* Exigitur secundum, vt in mundum redactum sit, quod scriptum est. Hoc eo pertinet, vt excludatur prima scheda deletitia, in qua partes aliquid detrahi, addiue, & deleri voluerunt, vt fieri consuevit, in eiusmodi rebus. Si hæc scheda sola sit, nihil dum agi intelligitur. Hic opponitur natura emtionis. Exempli gratia: nam simulatque in emtione de re vendita, & pretio conuenit, solo consensu emtio perficitur. *l. i. §. vltim. ff. de contrah. emt. Instit. eod.* At prima scheda cum præcessit, partes in id scriptum consenserunt, & de re vendita, & de pretio. Non enim prius volunt id scriptum in mundum redigi: quam dixerunt, sibi ita negotium placere: vt in illa scheda scriptum est. Quare eo consensu emtio perfecta est, vt consequens sit, frustra postea requiri aliud mundum, aut certe si requiritur, non tamen licere postea ab emtionis contractu discedere. Respondetur. Quod dicitur, emtionem consensu contrahi, vbi in rem & pretium certum conuenerit, sic accipiendum est, nisi quid contrahentes amplius adici voluerunt aliquid ad emtionem contrahendam. Iam enim dixi, contractus ex conuentione legem accipere. At in proposita specie conuentio accessit, vt præter conuentionem de pretio & re vendita accederet etiam scriptura, proinde sine hac etiam ex consensu nihil agitur. Hic rursus occurritur & opponuntur verba conuentionis. Nam conuentio nihil amplius exigit, quam vt conuentio scripto fiat. Prima scheda in quam consenserunt contrahentes est scriptura. Proinde hac sola simpliciter interueniente, conuentioni satisfactum est, neque alia scriptura considerabitur, aut alia approbatio contrahentium. Respondetur. Secundum verba conuentioni satisfactum est, vbi prima scheda præcessit. Secundum mentem contrahentium satisfactum non est, nam verbo scripti contrahentes intellexerunt scriptum idoneum ad probationem. i. mundum, in quo essent nullæ additiones. Et potiss. ad hanc rem hæc constitutio lata est, vt tolleretur dubitationes, quæ de interpretatione, & sententia voluntatis contrahentium incidere poterunt: & certam sententiam constituit. Tertium exigitur, vt mundum ipsum approbetur a contrahentibus. Merito: Quia non est hoc mundum ex sententia contrahentium, nisi ab illis sit approbatum. Postremo requiruntur subscriptiones contrahentium, vbi instrumentum priuatum ab illis scriptum non est, vt subscriptione approbatio earum intelligatur. Et notandus locus in

§. i. Institut. de emt. & vendit. vbi subscriptio contrahentium tunc sola exigitur, cum instrumentum a contrahentibus scriptum non est, vt intelligamus, si quis totum instrumentum scripserit sua manu, non amplius requiri eius subscriptionem. Et recte: Quorsum enim subscriptio, nisi vt nomen, & manum scribentis indicet? Quæ multo certius ostenduntur, si quis totum instrumentum scripserit: & nomen suum præposuerit. Alter effectus est superiori consequens, vt priusquam hæc omnia gesta sint, non solum nihil agi intelligatur, sed etiam interim penitentia sit locus: & liceat ab eo negotio institutum erat, sine pena discedere contrahentibus. Hoc obscurius dicitur in *h. l.* sed ita explicatur in *d. §. i. Institut. de emt. & vendition.* Non obstat, quod dicitur: A contractu, semel perfecto non licere inuito vno alteri ex contrahentibus discedere. *l. ab emt. ff. de pact. totor. infr. quando lic. ab emt. disc.* Iam enim diximus, non videri negotium contractum seu perfectum, vbi conuenerit, vt res scripto fieret: nisi illa præcesserint omnia quæ diximus.

Secundum caput est in *vers. qua tam.* Hoc capite cauet Iustinianus, vt quod de contractibus & conuentionibus futuris cauit, hoc idem locum habeat in contractibus & negotiis præteritis, adhuc tamen pendentibus, id est, iis de quibus conuenit, vt negotium scripto transigeretur: & de quibus iure instrumentum aliquod scriptum est: nondum tamen aut in mundum redactum, aut partibus approbatum, aut subscriptum. Hoc ideo adiicit Iustin. quia leges nunquam ad præterita negotia pertinent, etiam pendencia, nisi nominatim id lege cautum sit. *l. leges & Constit. supr. de LL.* Tres exceptiones addidit hoc capite Iustin. Prima exceptio: Nisi scheda iam ante scripta iudicata fuerit esse munda, & recte approbata a contrahentibus. Merito: Nam reb. iudicatis standum est. *l. i. infr. de re iud. l. post rem. ff. de re iud.* Secunda exceptio, nisi scheda iam ante scripta dicta sit esse idonea & perfecta, & in ea controuersia transactum sit. Nam & transactionibus, item vt rebus iudicatis standum est. *l. non minore. supr. de transact.* Tertia exceptio est, nisi de emtione & venditione agatur, in qua iam ante scheda aliqua interuenerit. In hac ius antiq. vult seruari, id est, emtionem valere ex eo, quod in scheda consensus contrahentium est, etiam si nondum mundum aut approbatio secuta sit. Hoc specialiter de emtione ab illo exceptum videtur, propter utilitatem commercii, quod facile infringi non conuenit. Hoc caput hodie inutile est: Nam nullæ sunt venditiones, nulla negotia, quæ tempore Iustiniani pependissent. At enim postea perfecta sunt, aut tam longo tempore exoleuerunt. Denique quæcunque negotia nunc contrahuntur, aut ante contracta pendunt, hæc Iustiniani constitutionem multis temporibus secuta sunt: proinde constitutioni sunt futura, non præterita.

Tertium caput est in *§. illud.* Hoc capite temperat id quod initio constituit: Licere ab emtione discedere impune: antequam instrumentum de contractu completum sit, vbi conuenit, vt negotium scripto gereretur. Hæc exceptio est, nisi de emtione & venditione agatur, & arris datæ sint. Nam hoc cum accidit, etiam ante completum instrumentum non licet impune ab emtione recedere. Prima est arrharum dampnum. Et hanc penam constituit non ta-

tum in emtione: quæ scripto fit, sed etiam, quæ fit sine scripto. Hæc partes nobis expendendæ sunt: Primo, penam statuit in emtione, arris datis: si quis ab emtione recedat. Hic videtur Iustin. sibi pugnancia constituere. Nam initio voluit licere, vt recedatur a contractu, nunc recedenti penam statuit. Hæc sunt pugnancia: Nam quod fit lege permittente, penam non meretur. *l. Gracchus. infr. de adult.* Respondetur. Hæc essent pugnancia, si initio constituisset generaliter & simpliciter, licere a contractu discedere, sed hoc simpliciter non constituit, nam excipit hunc casum, qui h. loco continetur. Exceptus non intelligitur priore parte constitutionis contineri, extremum enim interpretatur initium legis, & semper sequentia legis ad præcedentia referri oportet: & sequentia prioribus inesse intelligunt. Indicatur h. in *l. iurum. ff. de petit. hered.* Secundo, pena obseruanda est. Est autem hæc, vt emtor ab emtione recedere volens, arras quas dedit amittat, venditor duplicatas emtori reddat. Quæritur, quam actionem habeat emtor aduersus venditorem, vt duplicatas arras reddat? Respondetur, arras a se datas repetet conditione sine causa, vel conditione ob causam dati. Dedit enim arras, vt emtio sequeretur. Hæc causa secuta non est, proinde locum habet conditio ob causam dati causa non secuta, & ob eandem causam, conditio sine causa. *l. ex emto. §. is, qui vim. ff. de act. emt.* Alterum a tantum, quod non dedit, non potest iis conditionibus repetere, multo minus actione ex emto, quia venditor non reddit arras duplicatas nisi tunc, vbi cautio non procedit, vt h. cap. cautum est, non potest autem actio ex emto esse, vbi nulla emtio est. Erit igitur conditio ex lege, quæ toties competit, vbi noua obligatio lege aliqua constituitur. Neque adiicitur, qua actione experiamur. *l. v. nica. ff. de cond. ex lege.* Id autem fit in h. lege. De altero tantum, quod venditor restituere debet, cum arras a se acceptis. Quod attinet ad venditorem, si arras a se datas repetere velit, emtioni stare nolens, habet quidem summo iure conditionem sine causa, quæ competit contractu non procedente, sed submouebitur doli mali exceptione, petens arras contra legem, quæ iubet eum arras amittere. Vt facit dolo malo, qui contra conuentionem petit: quia hoc modo facit oblique contra dictum prætoris de pactis, *l. 2. §. circa. & seq. ff. de excep. do. ma.* sic multo magis, qui petit apud eum contra legem. Tertio loco notandum est, idem de amissione arrarum constituitur hoc loco in emtione, quæ fit sine scriptis, quod constituitur in emtione, quæ scriptis fit. Ex quo intelligimus, idem constitui in emtione iam ante contracta: Nam quotiescunque sine scriptura conuenit inter aliquos de re & pretio rei, statim emtio & venditio contrahitur. *in pr. tit. de emt. & vend. in Instit.* Et tamen superioribus verbis Iustin. cauet, vt si in hac emtione emtor venditori arras dederit, si ipse ab emtione discedere velit, vt arras amittat, si venditor velit discedere: vt duplicatas arras reddat. Ex hac parte quæsitum est: Si contracta sine emtione sine scriptis, velit emtor discedere ab emtione relicta arris quas venditori dedit, an sit audiendus? Et contra: An si venditor velit discedere a venditione præstitis emtori duplicatis arris, idem quoque audiendus sit? Non defuerunt, qui his conditionibus & emtorem, & venditorem audiendos putarint: vt generaliter

efficeretur hæc sententia ex hoc loco: quotiescunque in emtione vel futura vel contracta emtor arras dedit, licet vbiq. inuito altero discedere ab emtione, emtori quidem, dum arras relinquit venditori, contra autem venditori, dum arras duplicatas offerat emtori. Hæc sententia defenditur ex hoc loco duobus modis: Primum hoc modo. In emtione quæ scripto fieri debet, placet antequam instrumentum completum sit, licere emtori ab emtione discedere inuito venditori, & tantum arras amittere, item, licere venditori eodem modo discedere a venditione, & tantum arras duplicatas restituere debere. At Iustinianus in h. loco similem facit venditionem, quæ sine scripto contracta est, proinde & similiter emtori ab emtione recedere licebit inuito venditori, dum relinquit arras, & venditori licebit, discedere ab emtione, dum duplicatas arras præstat. Hoc idem ex hac eadem parte legis effici videtur, hoc modo: Fingamus emtorem velle discedere ab emtione: aut consentit venditor, aut refragatur: Si consentit, emtor arras suas recipit. Nulla est enim pena, vbi disceditur ab emtione communi consensu, idque diferte scriptum est in *l. ex emto. §. 15. qui vim. ff. de act. emt.* Si venditor refragatur, & emtioni stare vult, valetque eo postulante emtio, emtor multo minus arras amittet, ex h. ipsa lege, quia emtor non amittit arras, nisi tunc, cum emtio non procedit, vt h. scriptum est. Idemque e conuerso dicendum est. Fingamus venditorem discedere velle ab emtione, aut emtor consentit, aut refragatur: si consentit, venditor non debet restituere, nisi arras acceptas. *l. vlt. infr. quando lic. ab emt. reced.* Si emtor emtioni stare vult, & emtio valet, venditor de arris restituere nil debet, quoniam venditor actione ex emto coactus, tradet rem venditam, ideo & mutuū pretium accipere debet. Deinde ex hoc loco emtione procedente, venditor duplicatas arras non restituit. Restat igitur ex h. l. vt si emtor arras amittit, id solum tunc contingat, cum emtio non consistit, idque contingit inuito aduersario. Adiciunt ad has rationes hoc etiam argumentum. Venditor arras accipiens, & hæcenus sibi cauens, videtur cæteris beneficiis & remediis renuntiasse, arris contentus. Et hoc probant hæc definitio, quod qui nominatim in rem aliquid sibi cauet, cætera beneficia repudiare intelligitur. *arg. in l. & habet. §. cum quis. ff. de procu. in l. vlt. infr. de pact. conuent. tam super dote.* Et in eadem sententia referre oportet eas l. quæ citantur ab Accurs. in *gl. pen. h. l.* Aduersus hanc sententiam & has dubitationes confirmandi sumus, & sententia huius legis bene constituenda, sic igitur habendum est: Cum emtio sine scriptura contrahitur, pro certo habendum est, quod iam dixi, simul atque de pretio conuenit, emtionem contrahi, siue instrumenta postea interueniunt, siue nulla. *d. l. de emt. & vend. in Instit.* Ceteri iuris hæc sententia est, obligationi semel contractæ renuntiare non licet, inuito aduersario. *l. sicut. supr. de obl. & act.* Id generaliter dictum præcipue valet in emtione & venditione, quæ sine scripto fit, quæ discedere non licet, nisi vtriusque partis consensu. *l. prima. infra quando lic. ab emt. disc. l. ab emt. ff. de pact.* Hanc regulam non mutat arrarum interuentus, sed magis confirmat, quod dilucide probatur his argumentis. Si sine arris emtio contracta esset, omnes concedunt, non licuisse ab emtione discedere inuito aduersario,

multo ergo minus licebit arris interuenientibus: quoniam arræ dantur non infirmam emtionis causâ, sed confirmandæ. Dantur enim, vt sint argumentum emtionis iam contractæ. *Iustit. de emt. & vend. in princip.* Alterum argumentum, quotiescunque obligationi contractæ aliquid adiicitur, nunquam ea accessio eam vim habet, vt ab obligatione priore recedatur, vt puta: Feci vt mihi condemnaueris, & mihi parauit actionem iudicati, si mihi eius obligationis nomine fideiussorem dederis, aut dederis pignora, non ideo ab obligatione iudicati receditur, sed magis obligatio prior confirmatur. *l. 4. §. si ex conuent. ff. de re iudic.* At emtione contracta, cum arræ dantur, arræ accedunt emtioni. Nunquam igitur id valebit, vt ab emtione priore recedatur. Tertium argumentum certissimum. Nam si venditor paratus sit duplum pretium restituere emtori, & velit rem suam recipere, aut velit non tradere, tamen non auditur. *l. non est. infr. de resc. vend.* Ergo multo minus audiendus est, si velit ab emtione recedere, offerens non duplum pretium, sed duplicatas tantum arras, minimam partem pretii. De his, quæ obiciebamus, ordine respondetur. Non obstat igitur, quod hic comparatur emtio sine scriptis facta, emtioni, quam scripto fieri placuit. Nam non comparantur hæ emtiones in eo, vt ab emtione pariter recedere liceat inuito altero, sed solum in eo, vt is, qui recedere vult, inuito altero, pariter damnum arrarum patiat, si alter damnum admittat, vt, mox dicitur.

Non obstat dilemma, quo secundo loco vti sumus. Vtrum est enim, vbi emtioni statur, neque venditorem duplicatas arras reddere, neque emtorem arras amittere, quoniam ex hac lege non contingit damnum arrarum, nisi venditione non procedente, sed quod dicitur, vbi communi consensu a venditione receditur, neque emtorem arras amittere, neque venditorem duplicatas reddere. Id distinctionem recipit: Nam si simpliciter vtriusque consensu a venditione receditur, verum est nullum h. damnum fieri arrarum, sed si emtore recedere ab emtione volente, venditor velit recedi hac lege, vt arras retineat, id recte fit, & ex hac lege. Similiter, si venditor ab emtione recedere velit, & emtor id promittat, non simpliciter sed hac lege, vt venditor, duplicatas arras præstet, hic quoque huic legi locus est. Secundum hæc, verba constitutionis sic accipienda sunt: Venditor venditionem recusans, duplicatas arras præstet: nempe si emtor duplicatas arras admittat, quod ita fit, si non refragetur, quo minus recedatur a reliqua emtione, dummodo duplicatas arras accipiat. Item, quod dicitur: Si emtor ab emtione recedere velit, eum arras amittere, sic intelligendum est, si venditor arras amittat, ceterum, si neque emtor, neque venditor patiat, ab emtione decedi, emtioni prius perfectæ stabitur. Non est verum, quod tertio loco dicebamus, eum, qui arras accepit, videri reliquæ emtioni renuntiasse, arris contentum, nam contra ideo arras accepit, vt emtionem confirmaret: vt supra ostendimus. Et quod dicitur: Eum, qui nominatim, in rem aliquam sibi cavit, videri aliis beneficiis & remediis renuntiasse, locum habet in beneficiis & remediis iure constitutis: qui sua cautione sibi prospexit de re aliqua, in qua re illi prospici-

ciebatur iure, sine priuata cautione, videtur cautioni iuris renuntiasse, vt docent exempla earum *LL. quas in hanc rem supra indicauit.* Ceterum locum non habet in pluribus cautionibus, quas quis sibi priuatim constituit. Exempli gratia: Si quis rem aliquam sit stipulatus, is fideiussores accipiendo, aut pignora, non renuntiat præcedenti obligationi, sed eam confirmat. *dicta lege quarta, §. si ex conuent. de re iudic.* Item: Qui stipulatur a venditore rem tradi, & nisi tradat, stipulatur pœnam, is priore stipulatione sibi cauet, in id, quod sua interest, posteriore, sibi cauet pœnam, nam vna obligatio alteram non tollit. *l. prædia. ff. de action. emti.* At in proposito, is qui emit aut vendit sine scripto, priuata cautione sibi parat obligationem emti aut venditi, proinde noua cautione arrarum, non repudiat priorem cautionem suam. Ex his expedita est ea quæstio, qua hic vulgo introducit: Nam si venditore venditionem ꝛ recusante emtor duplicatas arras ab eo accepit, quæritur, an nihilominus possit petere a venditore, vt rem tradat, aut ni tradat, petere quod sua interest. Quæstio ex parte nascitur ex superioribus: Nam diximus inuito eo, ab emtione discedi non posse. Quod si emtio stabit, & res vendita ei non tradatur, agere potest, in id, quod sua interest ex regulis emtionis & venditionis. *l. prima, in princ. ff. de rebus emt. & vendit.* Nec ad rem pertinet, quod iam arras duplicatas accepit, hoc enim non prohibet, quo minus, quod ultra arras est, id possit petere, vt accedit, cum emtor stipulatus est rem sibi tradi, & nisi traderetur, stipulatus est pœnam. Nam si pœnam petierit, non prohibetur petere id quod amplius sua interest. *l. prædia. ff. de action. emti.* Hæc inquam quæstio, ex hac lege absoluta est. Non potest emtor, qui arras duplicatas a venditore accepit, amplius ex emto agere, neque in id, quod sua interest, neque in rem vllam aliam, quæ continetur potestate huius iudicii. Nam ex hac lege non potest recipere duplicatas arras, nisi venditione non procedente, vt sunt verba legis, id est, nisi hac lege, si prius emtio non procedat, seu, si prius ab emtione discessum sit. Qui vult, quod est consequens, is etiam admittit, quod necessario antecedit. *l. illud. ff. de acquir. hered.* Arræ duplicatæ non accipiuntur, nisi præcedat infirmatio emtionis ex hac lege. Proinde qui arras accepit, quod est consequens, etiam antecedens admisit, vt vellet emtionem non procedere.

Ad L. XVIII. Iudices.

Iudices siue in hac inclyta vrbe, siue in prouinciis, secundum ea, quæ disposuimus, vt possint si hoc perspexerint, occasione testium in aliis locis degentium litigantes vel procuratores eorum ibi destinare, vt depositionibus sub vtriusque partis presentia factis, res ad eos referatur: etiam in illis seruare volumus, q. prolatis instrumentis fidem adhibere exiguntur, vt si poposcerint, in aliis locis id eis facere permittatur: & hoc si iuste peti index inuenerit, similis proferatur sententia, vt postquam in locis opportunis fides instrumento data vel minus data fuerit, referatur negotium ad priorem iudicem.

SUMMARI A.

- 1 Summa huius legis.
- 2 Testes in alia prouincia interrogari posse, & quæ ipsi fides habeatur.

3 Testes

3 Testes quando in alia prouincia interrogari possint?

4 Instrumentis in alia prouincia factis, quæ fides haberi possit?

Testes in causa aliqua necessarii, degant in alia prouincia, quam in qua causa agitur, non videbatur antea eorum testimoniū vtiliter ad causam recipi posse. Nam si vellemus eos testes apud iudicem produci, vt ab eo interrogarentur, & testes venire recusarent, cogi non potuerunt, vt venirent, & testimonium dicerent, nam iurisdictioni iudicis subiecti non sunt, extra autem territorium supra iurisdictionem suam ius dicenti, impune non paretur, *l. vlt. ff. de iurisd.* Rursum si vellet litigatores testes in sua prouincia interrogari, vt deinde eorum testimonia referrentur ad iudicem causæ, hisque fides haberetur, obstabunt constitutiones, quæ præcipiunt, vt iudex causæ testes ipse interroget. Volūt testibus fidem haberi non testimoniis quæ recitantur, seu non testationi soli, vt alibi satis scriptum est, *l. 3. §. eiusdem, & §. seq. ff. de testib. l. solam sup. de testib.* Huic incommodo occurrit Iustinianus, constitutione quadam sua, quæ non exstat, quam tamen hic refert, & cuius summam complectitur. Summa hæc est: Cum ꝛ testes ad causam necessarii in, alia prouincia degant, permittit eos in prouincia interrogari, vt recte interrogatis, tam ꝛ eorum testationibus, non minus fides haberi debeat, apud iudicem qui de re cognoscit, quam si ipsi testes a iudice interrogati essent. In quo Iustin. recessit ab iis constitutionibus, quæ testes ipsos a iudice interrogari iubent. Id factum a Iustiniano, necessitate in hac causa ita exigente. Nam vtilitas publica postulat, ne auferatur facultas probationum, *l. quoniam in fin. sup. de heret. & manich.* Cum autem testes in alia prouincia degunt, copia eorum testimoniorum facile esse non potest, nisi mittatur in prouinciam, in qua degunt, vt ibi interrogentur, quoniam deest iudici, qui de causa cognoscit, potestas eos euocandi & cogendi, cum sint ex aliena iurisdictione. Sed concessit Iustinianus, eos testes ꝛ in prouincia interrogari, si tria hæc concurrant, quæ complectitur hæc constitutio: Primum, si iudex causæ destinet litigatores aut procuratores eorum in prouinciam. Secundum, si in prouincia testes interrogentur sub presentia vtriusque partis. Tertium, si receptis testimoniis res & acta referantur ad iudicem, qui de re cognoscit, in qua re illis testimoniis opus est. Exigit, vt iudex causæ litigatores destinet in prouinciam, id est, vt decernat seu pronuntiet, illis licere in prouinciam ire, vbi sunt testes, & ibi curare testes rite interrogandos. Quod facit interposita sententia, cuius mentio est in fin. *l. Hanc sententiam, intelligere debemꝑ interlocutoriam, vt appellatur in l. qualem, §. i. ff. de receptis.* In hac dimissione iudex dimittit litigatores cum suis literis ad eos iudices, ad quos ea res pertinebit, exponet se mittere litigatores istos in prouinciam eorum iudicem, vt ibi interrogentur: petet, vt iurisdictionem suam non denegent hac in re litigantibus, sed testes pro officio interrogent. Exigit constitutio vt interrogentur testes sub presentia vtriusque partis. Hoc emendatum est Nouell. Cōst. cuius frag. exstat in auth. *sed & si quis sup. de testib.* Satis enim est, testes etiam in prouincia ab alieno iudice interrogari sub presentia vnus partis, dū

altera pars vocata sit, & vocata venire neglexerit. Quomodo autem accipi debeat, testes interrogari sub presentia partium, seu partibus presentibus, exposuimus ad *l. si quando pen. sup. de testib.* Postremo exigit constitutio, vt testibus in aliena prouincia interrogatis, res id est, testimonia recepta, seu acta in quæ testimonia relata sunt, referantur ad iudicem causæ. Hoc eo additum est, vt intelligeremus, cum iudex alicuius causæ, committit alienis iudicibus interrogationem testium, non ideo committi iis iudicibus iurisdictionem, & aut cognitionem causæ, sed solū nudā potestatem interrogandi testes. Cognitionem autem causæ, & definitionem seu sententiam definitiuam manere pœnes eum, qui iudex litis esse cœperat. Ex hac constitutione nata deinde dubitatio est, quæ potissimum in hac lege deciditur. Quæsitum est enim: *Si non agatur de testibus, qui in aliena prouincia interrogandi sint, sed agatur de instrumentis, quibus fides adhiberi debeat in aliena prouincia, quid hic factu sit opus?* Et constituit Iustinianus, vt si iudices animaduernerint rem æque in prouincia transigi debere, quia aliter commode non possit, vt iudices hoc casu idem seruent, quod de testibus supra constituerat nempe. In summa, vult in hac quoque causa permitti litigatores, vt in prouinciā eant, ibique; de instrumenti fide cognoscatur sub presentia partium, qualem supra exigimus, tum deinde, quod competum erit de fide instrumenti, in acta relatum, referatur ad iudicem causæ, qui litigatores in prouinciam dimiserat. Sed non videtur hæc posterior quæstio posse procedere, seu aliquando locum habere, vt stulta sit de ea quæstione hæc constitutio: Nam cum actor instrumentum aliquod profert, si reus negat a se scriptum, aut suo mandato, & id non constat, conuincendus est reus testib. Hi si degunt in alia prouincia, res iam satis priore constitutione decisa erat, vt pote quæ caueat de testibus, in aliena prouincia degentibus. Quod si de fide scripturæ constat, tum instrumento statur, nec necesse est, fidem instrumento adhibere, *l. cū præcis supra de probat.* Respondetur, Superiori quæstioni tūc maxime locus est, cum instrumentū profertur publice confectum in alia prouincia: Nam hoc fidem non facit aduersus eum, qui negat scriptum esse a tabellione, quod cum accedit, necessario prius interrogandus est tabellio: si mortuus est consulendæ sunt eius chartæ, & videndum, num protocollū exstet inter eius partes, si nullum reperitur, comparatio literarum adhibenda est, ex scriptis tabellionis, vt scripturæ conferantur, & ex collatione videatur, an sit eadem manus, an diuersa. De quibus diximus ad *l. in exerc. & dicemus ad l. compar. infra.* Hæc autem transigi commode non possunt, nisi in ea prouincia, vbi instrumentum publice confectū dicitur. Recta igitur & vtilis constitutio. De lectione quæ est in initio, monendi sumus, in illis verbis: *Secundum ea, quæ disposuimus, delendum esse illud, Secundum:* Est enim hæc sententia legis: Iubemus iudices seruare ea, quæ disposuimus, & quæ sequuntur. Et vero recte plerique monent, in veteribus exemplaribus deesse. Et ne longius abierimus, apparet ex gl. Accursii, defuisse hoc verbum Accursii temporibus. Dicitur enim, orationem legis sic esse ordinandam: iubemus ea quæ disposuimus, vt antea dixi.

Ad Auth. Apud.

Apud eloquentissimum: aliquem iudicem vel defen-
sorem ciuitatis, siue a prouincia in prouinciam, vel ab
urbe in urbem, siue ab urbe in prouinciam hac petan-
tur, sed hoc in civilibus tantum modo causis. Nam in
criminalibus testes apud iudices representandi sunt,
& cum res exegerit, tormentis subiiciendi.

S V M M A R I A.

- 1 Verbum, litigatores, proprie ad pecuniarias causas
pertinet.
- 2 Litigatoribus an in omnibus causis permittatur,
testes in aliena prouincia interrogare.

Hæc auth. superiorem constitutionem interp-
tatur, & quæ in eo dubitationes erant, decidit.
Tres autem occurrunt in ea constitutione dubita-
tiones. Primo: Constitutio permittit litigatores
dimitti in prouinciam, ut ibi testes interrogentur,
sed non exprimit, a quo interrogari debeant. Id
hoc loco expressum est, ubi iubentur interrogari ap-
ud iudicem, vel apud defensorem ciuitatis. Iudicem
ordinarium intelligit, seu magistratum qui iudiciis
& iuri dicundo præest. Defensor ciuitatis quæ per-
sona, & quod munus fuerit, docet leg. 2. 3. 4. & pene
i. tit. sup. de defens. ciuit. Summa autem hæc est: Cum
iudex iubet litigatores ire in aliam prouinciam, ut
ibi testes interrogentur, non potest hæc interroga-
tio committi priuatis, solum committi potest iis, qui
iurisdictionem habent, & qui alioqui in sua prouin-
cia iure testes interrogare possunt, de rebus ad eorū
iurisdictionem pertinentibus. Congruit, §. illud, in
Non. ut defuncti seu funera eorum. In quo notandū
est, ita superiore constitutione discedi ab iis con-
stitutionibus, quæ iubent testes ab ipso iudice litis
interrogare, ut tamen semper hæc constitutio velit
testes interrogari ab aliquo, qui sit iurisdictione
præditus. Deinde superior constitutio loquitur, de
litigatoribus dimittendis, ab urbe in prouinciam,
vel a prouincia in urbem. Quid si postulent litiga-
tores, se in eadem prouincia dimitti ab urbe in aliā
urbem? Et sit potestas in hac lege noua, dimittendi
ab urbe Roma in prouinciam; a prouincia in urbem:
a prouincia in prouinciam, & in eadem prouincia
ab urbe in urbem. Postremo superior constitutio lo-
quitur de litigatoribus, quod verbum proprie per-
tinet ad causas, & lites pecuniarias, ut litis nomē a-
ctionem significet, id est, ius persequendi, quod no-
bis debetur, l. litis, ff. de verb. sig. Et tamen constitu-
tio causas non distinguit, in quibus testimonium
testium desideretur. Hinc ergo quæsitum: An in om-
nibus causis, tam civilibus quam pecuniariis, per-
mitti possit litigatoribus, ut testes, qui sunt in aliena
prouincia ibi interrogentur? Hæc constitutio noua
vult constitutionem superiorem ad causas pecuni-
arias tantum pertinere, in causis autem criminali-
bus, vult omnimodō testes in conspectum iudicis,
qui de causa cognoscat prodire, & ab eo coram in-
terrogari, propter periculum, quod in his causis
versatur, ut Non. Const. ad iudic. Non. de test. §. & quo-
niam in fin. Hoc loco exoritur quæstio: Nam quo-
modo iudex, qui de crimine cognoscit, cogere po-
test testes, qui sunt ex aliena iurisdictione? cum, ut
iam diximus: extra territorium ius dicenti nemo
pareat, & quidem impune? Respondetur, Hic fer-
uandum est, quod præscribitur in auth. si vero infra

de adult. nempe iudex causæ literas publicas, id est,
figillo iurisdictionis suæ obsignatas, mittet ad eos
iudices, ad quorum iurisdictionem testes perti-
nent, & occasione petendi exposita, petet ut pro
iurisdictione sua testes ad se mittat, quibus literis
acceptis, iubentur iudices alieni parere, nō propter
iurisdictionem iubentis, nam par in parem imperi-
um non habet, sed propter constitutionem Iusti-
ni. i. i. quæ parendi necessitatem imponit. Loquitur
quidē ea auth. de facinorosis mittendis in eum lo-
cum, ubi deliquerunt, sed in testibus, qui mittendi
sunt, eadem ratio est pro portione.

Ad L. XIX. Plures.

Plures, apochis vel redituum, vel usurarum perce-
ptis, si quando super his fuerit dubitatio exorta eas ha-
bere se negando, ius agentium faciunt vacillare, cum co-
loni aduersus dominum certantes, & sibi iniquam for-
te libertatem vindicantes, vel debitorum creditoribus suis
temporalem prescriptionem opponere cupientes, ad eas-
dem infirmitates perueniunt. Quod rescantes in benuis
ut in prefatis casibus, vel aliis priuatis similibus, si vo-
luerit is, qui apocham conscripsit, vel exemplar eius sub-
scriptione eius, qui apocham suscepit, ab eo accipere,
vel antapocham suscipere, omnis ei licentia hoc facere
concedatur necessitate imponenda apochæ, susceptori
antapocham reddere: ita tamen, ut si hoc is, qui apocham
conscripserit, facere neglexerit, vel non curauerit: nul-
lum ei præiudicium ex eo, quod antapocham non rece-
pit, generetur, cum hoc, quod pro quibusdam introdu-
ctum est, inferre eis iacturam minime rationi conueni-
at aequitatis.

S V M M A R I A.

- 1 Antapocha quid?
- 2 Antapocha vnde dicta?
- 3 Apocha quid? Et num. 18.
- 4 Antapocha idem quod mutua & contraria apocha.
- 5 Actiones contrariae, nihil aliud significant, nisi a-
ctiones mutuas, & ex aduerso comparatas.
- 6 Antapocha quot modis fiat?
- 6 Creditor cui bono antapocham petat, & cui bono
constituat solutionem?
- 8 Actio quid?
- 9 Solutione pensionis qua debetur, tollitur omnis ob-
ligatio.
- 10 Antapocha utilitas.
- 11 Antapocha que continere debeat?
- 12 Prescriptio temporalis quæ?
- 13 Exceptio temporalis quæ?
- 14 Agnitio debiti omnis, qua debitor confitetur se de-
bere, prestationem longi temporis interpellat.
- 15 Antapocham quibus in causis creditor a debitore
petere possit?
- 16 Differentia ratio ubi nulla est, ibi nec casus distin-
gui debent.
- 17 Antapocha petitio, qua conditione permittatur cre-
ditori.
- 19 Verbum reddere quid?
- 20 Creditor quomodo obtinet a debitore, ut antapo-
cham præstet, & qua actione ei debitor teneatur?
- 21 Solutionem allegans eam probare debet.
- 22 Acta iudicialia publica fidei faciunt.
- 23 Poena aduersus temere litigantes quæ?

- 24 Antapocha petitio ommissa, an creditori quicquam
noceat.
- 25 Iuri suo, pro se introducto cuiuslibet, renuntiare li-
cet.
- 26 Introductum in fauorem alicuius, in damnū eius
conuerti non debet.
- 27 Apocha, an & quando debitori necessaria sit.
- 28 Debitor an suo iure possit exigere a creditore apo-
cham.
- 29 Apocha, nisi malitiose, denegari non potest.
- 30 Debitor solutionem recte recusat, si creditor apo-
cham denegat, nec moram facit.
- 31 Moram quis faciat?
- 32 Debitori qua actio competat in creditorem apo-
cham non reddentem?
- 33 Chirographum quid?
- 34 Cautio quid?

In præstatione redituum, & usurarum, & genera-
liter in præstationibus omnibus annuis, consultū
est creditori, cui pensio soluitur, cum apocham de-
bitori suo dederit, vicissim antapocham ab eo pete-
re, quam apud se retineat. Ob hanc causam permit-
titur ei hac lege, eam antapocham petere, & si petat,
cauetur, ut debitor necesse habeat præstare: hac cō-
ditione tamen, ut si creditor negligat petere, ea res
nullum præiudicium iuri eius afferat. Huius consti-
tutionis partes nobis expendendæ sunt. Sunt autē
sex numero, in quibus hæc constitutio continetur.
Primum videndum est, quid permittatur creditori
petere? Permittitur petere antapocham a debitore.
Videndum, quid sit antapocha. Secundo loco: cui
bono creditorem habere apud se antapocham, rei
sibi reuera solutæ, & eius rei petitionem constituere.
Tertio, quibus in causis petere antapocham per-
mittatur. Quarto, qua conditione? Quinto, quæ sit
hæc necessitas, quam lex debitori imponit, & quo-
modo ab eo, & quo iure obtineri possit? Postremo,
quid noceat aut non noceat neglectus huius peti-
tionis. Primum quærendum, quid sit antapocha, quæ
petere creditori permittitur? Antapocha est scrip-
tura, quæ debitor dat creditori suo, qua confitetur, se
pecuniam illam soluisse, quam soluit, illo tempore,
tantum, & ex illa causa. Dicimus esse scripturam, quæ
debitor dat creditori, id hac lege expressū est. Quod
autem dicimus, esse eam scripturam, qua debitor
confitetur, se pecuniam soluisse, quam soluit, intel-
ligitur ex vi & potestate verbi. Verbum enim græ-
cum est, compositum ab ἀντι, contra, & ποχῆ. Itaque
si intellexerimus, quid sit apocha, hoc quid sit, intel-
ligimus. Est autem apocha scriptura omnis solutæ
pecuniæ, l. ult. §. Tit. ff. de cond. ind. l. qui tabulas. vers.
apocha. ff. de furtis. Cum ergo dicimus, hanc apocham
dari a debitore creditori, & eandem scripturam cō-
tinere scripturam solutæ pecuniæ: perspicuum est,
hoc significari esse scripturam, qua debitor confite-
tur, non creditorem, qui nō soluit, sed se qui debuit
soluisse. Dicitur autem antapocham ita, ut idem va-
leat Latinis, quod est mutua & contraria apocha, seu
que mutuo & ex aduerso refertur apocha. Sic autem
dicitur: Quia antapocha non redditur a debitore,
nisi cum prius a creditore apocham acceperit, ut h.
l. declaratur, & postea discemus. In usu iuris, cum ali-
qua actio, aut aliquid aliud aduersus aliquem iure
constituitur, si eidem aduersus eum, cui petitio da-
ta est, aliqua petitio mutua detur, dicitur hæc peti-

tio posterior dari contra, & petitio dicitur contra-
ria, ut ex commodato datur actio directa commo-
danti aduersus commodatarium: in deposito datur
directa deponenti aduersus depositarium. Cum vi-
cissim comodatario, & depositario dantur mutua
actiones, hæc actiones, dicuntur dari contra. Dicun-
tur actiones contrariæ id usu iuris, l. in commodato.
§. i. ff. commodati. §. ult. Inst. de pen. tem. litig. Con-
trariæ actiones nihil aliud significat, nisi actiones
mutuas & ex aduerso comparatas, d. l. in commodato.
§. sicut. ff. commodati. Ex hac significatione, sunt illi
tituli in D. Commodati vel contra: Depositi vel contra:
Mandati vel contra. Antapocha dupliciter fit. Aut enim
debitor priuata scriptura confitetur, se pensio-
nem soluisse, quæ vere est antapocha: aut creditor
pensione accepta scribit duas apochas, quas dat de-
bitori, vnam ut apud eum perpetuo maneat: alte-
ram, ut debitor ei subscribat, subscriptam reddit
creditori. Hæc subscriptio creditoris continet agni-
tionem solutionis, cuius mentio fit in apocha. Ideo
pro confessione & antapocha debitoris habetur. Si-
gnificantur hæc duo genera in h. l. in illis verbis, quod
rescantes.

Secundo loco quærimus: Cui bono creditorem
antapocham huius solutionis petere, & cui bono
constituere hanc petitionem? Dubitationis causa
iustissima est. Obstat enim huic constitutioni, pri-
mum inutilitas petitionis & constitutionis, deinde
æquitas, quæ prohibet petitionem hanc creditori
aduersus debitorem dari. Inutilitas hæc est: Quoties
petitio aliqua petendi huic nihil prodest, ei a quo
petitur, est grauis, aut molesta, nunquam petitio
indulgenda est, quæ id tantum spectat, ut alteri no-
ceas sine commodo tuo, l. in fundo. ff. de rei vind. l. si
cui semp. ff. de seru. At petitio antapochæ creditori est
plane inutilis. Non fuit igitur constituenda, & stulti-
tum est etiam a creditore peti. Inutilem esse hanc
petitionem, ex eo intelligitur, quod creditori neque
ad rem, de qua agitur, utilis est, neque ad rei futuræ
probationem. Non ad rem, quoniam creditor iam
rem & debitum suum consecutus est, ut de eo ampli-
us laborare non debeat. Non est utilis ad proba-
tionem: quia creditor pensionis iam solutæ nullam
probationem desiderat. Tunc enim probatio illi
necessaria est, cum aliquid in iudicio petit, quod ne-
gatur. At hanc pensionem nunquam iure petit, quæ
soluta est. Non indiget igitur in ea re probatione:
stulta igitur petitio & constitutio petitionis huius
iniquæ, proinde nec constitui debuit. Æquitas, quæ
dixi, huiusmodi est: non debet petitio constitui, ni-
si eius, quod debetur, ut declaratur definitione a-
ctionis, quæ definitur ius persequendi, quod nobis
debetur, Inst. de act. in pr. At debitor pensione non
soluta, nihil debuit, nisi pensionem. Pensione solu-
ta omnino nihil debet, quia solutione pensionis, quæ
debetur, tollitur omnis obligatio. Inst. quibus mod.
toll. obl. in pr. Proinde huius antapochæ petitio nulla
esse potuit aduersus eum, qui antapocham non de-
dit. His obiectionibus occurrit hæc constitutio: ac
primum in præstatione huius constitutionis ostendit-
ur, quam fit vile creditori antapocham petere.
Hæc occupatio eo pertinet, ut occurratur superio-
ri obiectioni. Facit enim, ut intelligatur, nō esse in-
utilem constitutionem huius petitionis: Denique
petitionem nō esse malitiosam, ut propterea reici-

10 debeat, sed manifestam esse vtilitatem antapochæ. Vtilitatem docet ex periculo, quod iminet, si antapocha reddita non sit. Imminet autem periculum partim dominis aduersus colonos, redditus & pensiones annuas soluentes, iminet & periculum creditoribus aduersus debitores annuas vsuras fortis præstantes. Periculum dominorum aduersus colonos, h. e. Nam procedente tempore vbi memoria locationis euauit, fieri potest, vt coloni, cum diu possederint ædes locatas, vel agros conductos, gerant se pro dominis, & iustis possessoribus, veros autem dominos negent dominos esse. Ex hac negatione adducit in discrimen ius dominorum, nam hac negatione fit res dubia. *ult. inf. quib. ad lib. procl. non lic.* In hac dubitatione & controuersia, si domini rem suam vindicent, secundum formam iuris coguntur probare, se esse dominos, quia sunt actores, & nisi pbet, possessio manet penes possessores & detentores, quâuis nullo iure rem teneant. *l. ult. sup. de rei vind. l. qui accus. sup. de eden.* Non semper autem facile est dominis pbare se esse dominos, & detentores esse colonos aut inquilinos, aduersus hoc periculû, remedium dominis constitutum est in antapocha. Nam apocha declarat, eos, qui antapocham dederunt, esse colonos, non possessores, & eos qui apocham dederunt, esse dominos, a quibus rem conductam tenent, nam omnis apocha ac t proinde antapocha continere debet, quis, cui, quantum, & qua ex causa, quoque tempore soluerit, vt intelligimus ex *l. i. infra de apoch. publ. lib. 10.* Periculum creditorum aduersus debitores tale est, nam si per 30. annos fors manserit penes debitorem, qui vsuras annuas fortis soluit, fieri potest, vt post id tempus dicat debitor, se amplius non debere, neq; sortem neque vsuras, quia se tueatur præscriptione longissimi temporis 30. annorum, quod dicat, se nullam sortem debuisse, & si debuit, nec se eo nomine quidquam soluisse. Fieri inquam potest, vt creditor id alleget, quamuis falso, neque creditor contra probare potest, ex apochis, quas dedit debitori. Nam debitor eas apud se habet & supprimit, quod si verum est creditorem per 30. annos neque sortem, neque vsuras petiisse aut accepisse, constituta est aduersus eum præscriptio temporis, qua in perpetuû submouetur, *l. non notiss. in pr. inf. de præsc. 30. an.* Hæc præscriptio in h. l. appellatur præscriptio temporalis, ideo, quia ex tempore queritur. Quo loco notandum est, temporalis exceptionis verbû esse ambiguum. Interdum enim temporalis dicitur ex causa & initio, interdum temporalis dicitur ex effectu. Ex initio dicitur temporalis quæ tempore adquiretur, talis est ea de qua nunc loquitur: interdum dicitur ex effectu, quæ ad tempus tantum obstat, quo modo exceptio dicitur temporalis, cum opponitur perpetuæ. *s. ap. pel. Inst. de except.* Non sic hoc loco præscriptio temporalis accipere debemus, nam præscriptio, quæ post 30. an. nascitur, ob id, quod nihil petitur est a debitore, hæc perpetua est. Vt autem nocet hæc præscriptio in sorte: sic fortis obligatione sublata, per hanc præscriptionem; nec vsuræ amplius eius sortis currunt. *leos. in pr. inf. de vsur.* Hinc ergo periculum creditoris, cui non semper facile est probare se petiisse sortem, aut vsuras fortis accepisse, quia alias probationes contempsit, dum putat, sibi cum hominibus integris rem esse. Aduersus hoc periculum proficit

antapocha, nam antapocha habet agnitionem, & confessionem debiti. Omnis t agnitione debiti, qua debitor agnoscit se debere, præscriptionem longi temporis interpellat, *d. l. cum notiss. §. pen. infra de præscr. 30. an.* Non est igitur hæc petitio inutilis, proinde nec inutilis aut iniqua hæc constitutio, quæ hanc petitionem constituit. Quod diximus, non debuisse aut potuisse constitui actionem eius rei, quæ non deberetur, facie soluitur ex hac lege, nam hæc constitutio fecit, vt debitor antapocham creditori reddere deberet, qua obligatione constituta, recte antapocham creditor petit, & hæc causa est, quam obrem hæc lex sit constituta.

Tertio loco obseruandum est: quibus in causis permittatur creditori antapocham petere a debitore. Permittitur in vers. quod ressecantes, in præfatis casibus & aliis priuatis similibus. Præfatos casus intelligit, annuas pensiones, & annuos redditus quos coloni præstant dominis, pro vsu rerum locatarum, item, vsuras, quas præstant debitores, pro vsu fortis, quæ apud eos est, nam hos casus constitutio prius commemorauerat. In casibus similes casus sunt, omnes præstationes annuæ, quæ ex aliis causis, & ab aliis personis præstantur, vt pensiones, quæ ab emphyteutis præstantur dominis, p fundis emphyteuticariis, & vectigalibus de quibus *in l. 1. §. seqq. ff. si ager. vect. vel emphy. pet.* Item pensiones quæ præstantur a superficiariis pro ædibus, quas in alieno solo constitutas habent, *l. id est. ff. de rei vind.* Et in summa: his verbis intelligimus hæc constitutione permittere creditori petere antapocham a debitore in omnibus præstationibus annuis, vel reddituum, vel pensionum, vel vsurarum, quæ aut dominis præstantur, aut præstantur creditoribus a debitore, pro..... Ex iisdem verbis intelligimus, creditorem hac constitutione petere non posse a debitore antapocham in præstationibus earum rerum, quæ semel præstantur. Et ideo, si debuisti mihi 100. ex causa mutui, & ea mihi soluas, & vltro tibi apocham dederim, qua confitear me pecuniam hanc a te accepisse, nõ ideo possum a te petere antapocham, neque priuatam, neque eam, quæ publice per notarium conficiatur. Vulgo contra putant, sed manifestum est, constitutionem id sentire, quod diximus. Quod probatur his argumentis. Quoties aliquis permittitur in certis causis, hoc ipsû, in aliis omnibus, causis adimi debet, *l. maritus. supra de procur. neg. in lege prator. in prin. ff. de iud. in l. ex eo. ff. de testib.* Petitio de qua queritur, nominatim permittitur hac lege, in certis casibus, proinde in ceteris omnibus denegari intelligitur. Est huius rei, & hoc argumentum semper verba legis ita interpretanda sunt, vt ne quid in his sit superfluum, aut otiosum, *l. 1. in fin. ff. ad municip.* Nec tamen legis, sed & testamenti, & aliorum instrumentorum verba sic accipi debent, *l. si quando, in prin. ff. de leg. 1.* At si in hac lege intelligimus, permitti petitionem antapochæ, aduersus debitorem in omnibus solutionibus, etiam earum rerum, quæ semel debentur, hæc adiectio in præfatis casibus, & aliis similibus, non tantum otiosa est, sed etiam stulta, cum vno verbo dici potuerit: *Licere creditori in omnibus casibus antapocham petere.* Superfluum est etiam in principio præfari de præstationibus reddituum & vsurarum, proinde non sic constitutionem accipere debemus, vt

ad alias quoque solutiones omnes constitutio pertineat. Queritur differentiarum ratio: Nam si hic reddi non potest, hi casus distingui non debent, *l. a Titio. ff. de verb. obl. l. illud. ff. ad l. Aquil.* Respondetur, Differentiarum ratio est in promptu. Nam in præstationibus annuis reddituum, pensionum, vsurarum, nunquam ita pensio soluitur, quin res principalis retineatur apud colonum, aut debitorem. Si pensio a colono soluitur, remanet apud eum res locata, quæ dominus non repetit, quia inde percipit redditus & pensiones consuetas. Apud debitorem qui soluit vsuras, remanet fors, quam creditor non petit, quia vsuras annuas ex ea sorte percipit. Ob has res adducitur dominus & creditor in periculum, si quando coloni aut debitores, vel dominium, vel debitum negent, aduersus hoc periculum proficit antapocha, vt diximus. At in præstationibus earum rerum, quæ semel debentur & præstantur, iis solutis nihil apud debitorem remanet. Itaque creditor nullum periculum deinceps metuit, neque in præteritum, neque in futurum: Non in præteritum, quia debitum consecutus est: non in futurum, quia debito soluto nihil ei amplius debetur, quæ petat. Periculo omni sublato inutilis est antapocha, quæ tantum petitur aduersus futurum periculum. Sed opponitur, *l. qui tabulas. ff. de furtis*, vbi dicitur, vtile esse creditori, si chirographum apud eum sit etiam pecunia soluta, quia debitores possunt calumniari, se indebitum soluisse. Respondetur, Propter hoc periculum antapocha peti non debet, quoniam aduersus hoc periculum, antapocha & confessio omnium soluti est inutilis. Nam si debitor, qui se indebitum soluisse dicit, sit ex eorum numero, qui indebitum allegantes, id probare non debent, confessio debiti illis nihil nocet: si sunt ex iis, qui indebitum probare debent, ne his quidem confessio aut solutio illis obstat, quo minus indebitum solutum condicant. Omnibus. n. qui indebitum per errorem soluerunt, competit condictio indebiti soluti, & multo magis condictio confessionis non debetur. *l. 1. §. l. 3. supra de cond. indeb.* Et quod dicitur in *d. l. qui tabulas*, interesse creditoris, tabulas seu chirographum debiti habere, in chirographo non inutiliter dicitur, vbi confessio debitoris præcedit, quam confessionem deinde solutione noua confirmat. Antapocha autem eadem est, cum solutione, & eodem tempore præstatur creditori, quo tempore soluitur. Tum autem vtile est, creditori chirographum habere, ad hoc tantum, vt statim pudeat debitor, si debitum repetat, vbi & chirographum suum opponetur. Ceterum chirographi retentio ad solutum repetendum inutilis est semper enim aduersus solutum indebitum condictio indebiti competit, vt diximus.

17 Quartum obseruandum est, quæ conditione permittatur hæc petitio creditori: Permittitur sub conditione, si prius ipse apocham debitori dederit. Sic enim verba sunt *l. licere antapocham*, petere ei, qui apocham conscripsit, in vers. *quod ressecantes*, & mox, *necessitate imposta apocham susceptori*. Vnde intelligitur, si pecunia soluta creditor debitori apocham non dedit, iuste debitorem creditori antapocham denegare, etiam si de annuis præstationibus agatur. Et merito hoc ita constituitur: nam si creditor cautionem debitori suo denegat, æquum est, vt patiatur & cautionem sibi a debitore denegari. Quod

18 quisque iuris in alium statuit, id in se quoque valere pati debet, ex edicto, *l. 1. ff. quod quisque iur.* Apocha est scriptura, quam creditor dat debitori suo, quam proficitur, se pecuniam sibi debitam a debitore accepisse: tantam, illo tempore, ex illa causa, vt est forma apocharum in *l. infra de apoch. publ. lib. 10.* Hæc significationem indicant h. loci, *l. qui tabulas, §. apocha, ff. de furtis: lege si accepto latum. §. vltim. ff. de accipitatione. l. vlt. §. Titius. ff. de cond. indeb.* Indicat & etymologia verbi multo magis, verbum enim græcum est dictum *ἀποχὰς τὸ ἀπὸ τοῦ ἀποχέειν* a recipiendo.

19 Quinto loco obseruanda est necessitas, quæ imponitur h. l. debitori, vt antapocham reddat, id est, præstet creditori: vbi verbum t reddere pro simplici recte accipi potest, vt sit dare, quod sit interdum in vsu iuris, *l. verb. reddendi ff. de verb. sign.* Potest etiam non incommode proprie accipi pro composito. Etsi enim proprie reddimus ea, quæ prius accepimus, debitor autem prius antapocham nõ accepit, tamen prius accepit apocham a creditore. Hanc apocham reddit creditori, cum præstat antapocham, nõ, vt supra diximus, antapocha nihil aliud est, nisi *apocham mutua & contraria*, seu: quæ mutua & contraria datur. Hoc loco existit subdifficilis dubitatio: *Quomodo obtineat creditor a debitore, vt antapocham præstet, si nolit præstare?* Mouet dubitationem, quod creditor vi antapocham extorquere non potest, sed si eam consequi vult, iudicio persequi debet, nec potest iudicio, nisi actionem ad eam rem vtilem habeat, *l. exstant. ff. quod me. caus.* At in proposito, huius antapochæ consequendæ causa, aut nulla est actio creditori, aut si quæ est, est inutilis: proinde nulla necessitas dandæ apochæ, quamuis verbis huius constituitur. Primum, nullam h. esse actionem hoc nomine viceris: Nam non est actio, vt in secundo loco diximus, nisi quid debeatur, vt est definitio actionis. Debitor autem pensionem debuit, non antapocham, non igitur peti potest antapocha. Resp. Iam supra, hac constitutione factum esse, vt antapocha creditori deberetur, postquam huius rei petitio constituta est. Est autem æquissime constituta aduersus metum futuri periculi, de quo diximus. Sed si est aliqua actio, quæ nã erit? nam h. nihil exprimitur. Respondebit aliquis: Esse conditionem ex lege, quæ toties competit, vbi lege constituitur noua actio, neq; exprimitur, qua actione expediatur, *l. unica. ff. de cond. ex lege*. Sed h. statim occurrit: nam etiam si velimus hanc esse conditionem, tamen hæc conditio ad obtinendam antapocham est inutilis: Nam si debitor hac actione conuentus non præstet antapocham, non potest condemnari, nisi in id, quod creditoris interest, vt accidit in omnibus faciendi obligationibus & petitionibus, & ideo si nihil interest, nulla est actio, nulla condemnatio, *l. si quis ab alio. in prin. ff. de re iudic.* Porro in proposito si debitor neget antapocham creditoris, nihil interest, his de causis: Primum non interest creditoris, habere antapocham, nisi tunc, cum debitor inficiatur, aut eum dominum esse, aut esse creditorem. Petitur enim antapocha propter periculû huius futuræ inficiationis, vt significatur in *pr. h. h.* At cum creditor nunc a debitore antapocham petit, debitor nondum negat debitum, sed tantum dicit, se soluisse, & se antapocham dare nolle. Nihil i-

gitur adhuc creditoris interest. Nec dices: damnandum esse debitorem, in id, quod postea intererit. Nā certi iuris, est nullum iudicium esse posse in pendēti, de his rebus, quæ postea in obligationem venturæ sunt, *l. non quem ad. ff. de iudic.* Præterea hac etiam ratione creditoris nihil interest, antapocham a debitore accipere, quia si debitor in iudicio fateatur, se pecuniam creditori soluisse, & eum debere hac solutione esse contentum, hæc confessio in iure facta, idonea in primis probatio est solutionis factæ, quæ maiorem vim habeat, quam antapocha priuata. Iis igitur de causis, ut creditoris nihil interest, antapocham a debitore accipere, sic nec debitor illi condemnari potest, ac proinde petitio plane est inutilis. Dicendum est, creditorem non posse facile conditione ex lege consequi a debitore suo, ut is antapocham reddat. Nam si hac conditione perficere vult, ut debitor antapocham denegans condemnatur in id, quod interest, frustra laborat, quia eius nihil interest, ut ostendi. Sin autē ea conditione vitur, ut extorqueat a debitore confessionem pensionis solutæ, ne id quidem hac conditione tuto consequitur: fieri enim potest, ut debitor improbus, vel colonus neget, se ullam pensionem debuisse, aut soluisse, neget etiam se ullam apocham accepisse: quod si fit, petitio antapochæ non procedit ex hac lege, sed hac via creditor consequetur antapocham, quæ cautio diligenter notanda est. Primum, extra iudicium interpellabit colonum aut debitorem suum, ut accepta a se apocha, sibi antapocham præstet: si negat debitor, creditor adhibebit in eam rem testes, ne forte postea creditor iudicio conuentus caussetur, per se non stetisse, quo minus antapocham creditori daret. Sic deinde creditor iudicio agat aduersus debitorem, aget autem non noua actione, sed actione veteri, qua pensionem aut usurariam solutas petet a debitore. Petitionis huius effectus. Aut enim debitor necesse habebit iterum pensionem soluere, aut si soluere non vult, necesse habebit dicere, se iam eam soluisse: & in eam rem proferre apocham creditoris. Non erit tam stultus, ut bis velit soluere, & si quis tam stultus proponeretur, abunde cautum esset creditori. Nam solutio alicuius rei, debiti confessionem habet, quoniam non soluitur, nisi debitum. Sed quoniam nemo volet iterum soluere, restat ut dicat se iam soluisse, & in eam rem proferat apocham. Quia qui solutionem allegat, eam probare debet, *l. 1. sup. de probat.* Hac confessione edita, adquietet creditor, & petet, ut ea confessio referatur in acta iudicii, & sibi exemplar iudicis auctoritate detur: ita debitor absoluetur sententia iudicis, ut qui iam soluerit, quod petebatur, & simul creditori cōsuletur, dum confessio in iure facta, illi redditur, non priuata, sed publica fide. Nam acta iudicii publicam fidem habent, *l. ult. inf. de re iud.* Hic nobis occurritur: dicetur enim, etiam sine hac constitutione creditorem idem petere, & consequi potuisse: ac proinde constitutionem hanc esse inutilem, quod admitti non debet. Respondetur, Ante hanc constitutionem creditor idē petere non potuit impune: nā si petisset, debitor absolueretur, & creditor condemnaretur in expensas litis, eo, quod petisset, quod non deberetur, ut est pœna ꝑ iuris aduersus temere litigantes cōstitutata, *l. propter. §. propter. §. sine autem. sup. de iudi.* Nunc autem post hanc

legem creditor non condemnabitur in expensas, ex eiusdem iuris forma, qui temere non litigauit, quod voluit, a debitore antapocham seu confessionem debiti exprimere, quod ex h. l. facere potuit, Is autē solus victus condemnatur in expensas litis, qui temere litigauit, *l. eum qui temere. ff. de iudic.*

Sextum, & postremum est obseruandum in hac constitutione, de neglectu antapochæ petendæ. Hic cautum est, ita licere creditori antapocham petere, ut si non petierit, ꝑ ea res nihil ei noceat, quo minus dominium aliter probare possit aduersus colonum, quam antapocha, sortem sibi deberi aduersus debitorem, qui vsuras pendat. Hoc constituitur ex causa firma & regula iuris, ut merito h. quærat, quam obrem sit adiectum a Iustiano: videri enim potest otiosum. Nam in omnibus LL. & constitutionibus, quæ quid alicui tribuunt, h. l. & conditio in esse intelligitur, ut is, cuius causa constituta lex est, eo iure uti possit, si velit. Ceterum ꝑ licere vnicuique iuri pro se intro ducto renuntiare, *l. pen. sup. de pact. l. si iudex. ff. de minor.* Item, quod fauore alicuius intro ductum est, placet ꝑ in eius damnum, aut perniciem conuerti non debere, *l. quod fauor. sup. de LL. l. nulla. ff. de LL.* Hæc cum sint iuris certissimi, & æquitatis manifestæ, quid opus fuit de iis hac lege cauere. Respondetur, factum videri potest propter quasdam alias Iustiani constitutiones, quibus ita beneficium nquum aliquibus datur, ut non veteribus constituitur pœna, ut accidit in exemplo, *lege vlt. inf. de pact. cons. tam sup. dote, & in beneficio inuentarii, de quo in l. vlt. §. sin autem hic aliquis, & §. seq. inf. de iur. dot.* Hoc ergo voluit intelligi Iustinianum, nihil se tale h. constituere in specie huius loci. Atque hæc capita sunt huius constitutionis. Sed ex hac cōstitutione introducitur vtilis quæstio. Nam h. cauetur creditori, quod illi liceat antapocham exigere a debitore, cum debitori etiam apocha non minus sit vtilis. Quæritur: Quid in hac exigenda a creditore, debitor facere debeat, & quid iure suo possit? Hic primum illud statuendum est, semper debitori, cum soluit pecuniam, consultum esse, ut apocham accipiat a creditore, id est, scripturam & confessionem solutæ pecuniæ. Nam fieri potest, ut creditor iterum petat, quod sibi solutum est: debitor necesse habet soluere, nisi probet, se soluisse, *l. 1. sup. de probat.* Probabit solutionem apocha creditoris. Nec aliter sine testibus recte ꝑbari potest, sed & testes mori possunt, apocha eius manebit diligēter seruata. Quid si creditor reddat chirographum debitori, & dicat, debitorem eo esse debere contentum? Respondetur, Nec sic quidem satis cauetur debitori sine apocha, si debitor semper probare possit, sibi chirographum a creditore esse redditum, satis esset ad liberationem. Redditio enim chirographi parit exceptionem debitori, quod creditor eo facto factus sit, se nunquam petiturum, *l. 2. ff. de pact.* Sed non semper ea redditio ꝑbari potest, si creditor se reddidisse neget. Quid. n. si reddita sit cautio sine testibus, quid si presentibus testibus reddita sit, sed qui absint aut mortua sint? Nec quicquam proderit debitori ad probandam solutionem ꝑferre chirographum in iudicio, ut ex possessione chirographi probet se nihil debere, aut se liberatum esse. Nam chirographi tenor, non eum adiuuat, sed eum quæ chirographi tenor demonstrat, *l. ad probat. sup. de probat.* At chirographum nihil continet aliud, nisi

nisi pecuniam creditori deberi. Nihil etiam proderit creditori, si proferat chirographum cancellatum, nam dici illi potest, ipsum confinxisse chirographum, quod postea deleuerit, ut solutionem fingeret. Non obstat, *l. si chirogr. ff. de probat.* vbi dicitur, *si chirographum cancellatum sit, videri debitorem præsumptione liberatum.* Hoc enim dictum est de chirographo, quod creditor ipse profert, nam tunc cancellatio a creditore nata intelligitur, nec adhiberi potest a creditore, nisi debitore liberato, aut nisi hoc animo, ut liberet, ita relinquatur, siue reddatur chirographum siue non reddatur debitori, semper consultum esse debitori apocham soluti a creditore accipere. Sed quid si nullum debiti chirographum interuenerit? nulli est interuenire testes: an et hic dicemus ꝑ apocham necessariam esse debitori? non videtur, quoniam creditor debiti probare non potest. Res. Etiam hoc casu apocha necessaria est debitori, si recte sibi cautum velit. Nam potest creditor iterum petere, & si debitor neget, se debere, potest creditor deferre ei iusur. quo delato, non audebit debitor negare, se aliquam pecuniam debuisse. Itaque nihil aliud dicere audebit, nisi se debitum soluisse, ita necessitas eadem illi incumbit, ut probet solutionem, quam recte non probabit, nisi apocha creditoris. Potestne igitur ꝑ debitor apocham suo iure exigere a creditore? Resp. Potest reb. integris, ut neget se soluturum, nisi creditor paratus sit illi apocham solutionis dare: idque a creditore consequi potest, opposita doli mali exceptione. Sciendum est enim, quemadmodum debitor soluere creditori debet, sic creditorem pecunia soluta debere debitorem suum liberare, ita, ut eo nomine amplius inq̄tari non possit, *l. 4. ff. de liber. leg. l. si pupillus, in pr. ff. de nouat.* Proinde recte dicetur creditori, si tibi cautum vis accepta a me pecunia, etiam mutuo mihi præsta, quod debes? id est omnem liberationem, ac proinde præsta apocham, sine qua ego non sum liberatus. Æquitas hæc ducitur ex edicto, quod quisque iuris in alium statuit, ut ipse eodem iure vtatur, *l. 1. ff. quod quisque iur.* Exceptio doli mali competit, quotiescunq; aliquid petitur contra naturalem æquitatem, *l. 1. ff. de except. doli mal.* Præterea generaliter de finicndum est, omnem eum dolo facere, qui denegat petenti, quod petenti prodest, concedenti nihil nocet, *l. 2. §. quanquam, ff. de aqua & ag. plu. vtr. act.* Apocha reddita, debitorem securum facit, reddere eam creditori nihil nocet, proinde nisi ꝑ malitiose denegari non potest, hinc aduersus denegantem doli exceptio. Hac ratione recte dicemus, posse debitorem vtiliter desiderare, ut sibi conficiatur apocha manu notarii publici, si notarius sit præsens, omnem enim cautionem, quæ sibi profit, creditori non noceat, recte exigit, dummodo petat sibi confici suis sumtibus: qui aliquid uti vult, sumtus in eam rem facere debet, *lege quoniam supra de testibus.* Ex his intelligimus, si creditor apocham denegat, recte debitorem ꝑ solutionem recusare, nec moram in eo facere, non enim moram facit, ꝑ qui iustam recusandi causam habet, *lege scidum ff. de vsur.* Hinc consequens est, si pecunia, quæ debitor paratus erat creditori soluere, & quam illi obtulit, illo apocham denegante, casu perierit, vel ablata a prædonibus, vel incendio consumta, debitorem exceptione doli liberauit, *lege qui 10. in princip. ff. de solut.* Hæc dicta sunt, de eo debitore, qui non-

dum pecuniam soluit. Quid si debitor non accepta apocha, vltro creditori soluerit, quid h. illū ad cautionem suam facere oportet? Etiam quid iure potest? Dicendum est, debere illum recipere chirographum suum, si quod penes creditorem fuit. Hoc autē consequi potest, cōditione sine causa, de quo cautum est in *l. 2. sup. de cond. ex lege.* vbi diximus. Nihilominus & causam & apocham desiderare potest a creditore, idque ei consultum est facere ob eas causas, quas exposuimus. Quid si creditor ꝑ apocham non det? Respondetur, Nulla est in hanc rem conditio ex hac lege, quoniam lex de creditore antapocham petente lata est, nihil hic de debitore apocham petente. Rursum, nulla actio vetus hic debitori competit, quoniam ipse est qui debuit creditori, non autem is, cui creditor ante daret. Dicemus in hæc rem competere debitori conditionem ob causam dati, causa non secuta. Nam debitor, cum soluit, soluit duas ob causas, vnam, ut satis faceret creditori, alteram, ut ipse in posterum liberationem consequatur. Hæc non consequitur, nisi habeat probationem solutionis expeditam & probatam, cum volet. Hæc probatio est in apocha, proinde apocha non data, non sequitur causa, ob quam pecunia soluta erat, vnde conditio ob causam datur. De his rebus hac lege a Iustiano cautum non est, quia ea iuris erant magis explorati, & in hanc rem erat actio, quæ in specie hic proposita nulla erat. Obiter locus nōs admonet, ut indicemus species priuatorum instrumentorum, quæ ad cautionem partim creditoris, partim debitoris pertinent. Occurrunt autē in vsu iuris hæc species, atque hæc nomina. *Chirographum, apocha, antapocha, cautio.*

Chirographum, ꝑ quod compositio Græca ostendit, est scriptum propriæ cuiusque manus, siue sit creditoris, siue sit debitoris, siue eorum, qui aliquid annotant, vel in testamentis, vel codicillis, vel in aliis libris suis, vnde subscriptiones testium, in testamentis dicuntur chirographa testium, *l. penult. ff. qui test. fac. possint.* Et hoc modo chirographi verbum vsurpari videtur in *l. comparat. sequen.* Sed vsus iuris obtinuit, ut per excellentiam verbi, chirographum, cum simpliciter nominatur, intelligat chirographum debitoris, quod debitor se debere profiteretur, ut probant euidenter hi loci, *l. qui chirogr. ff. de leg. 3. l. seruum filii, §. eum qui ff. de leg. 1. l. si chirographum, ff. de probat. l. qui tabulas ff. de furtis.* Apocha & antapocha quid sint, supra diximus. Cautio varie ꝑ vsurpatur in iure. Est autē hæc varietas, extra scripturam, cum agitur de rebus, aut quæ sine scripto factæ sunt, aut quæ scripto continentur, cautio significat stipulationem, *l. sancimus, infr. de verb. sign.* Hoc ideo, quia cum ex facto nudo non nascatur actio, vna maxime idonea cauendo creditoribus nostris ratio est, si per stipulationem illis promittamus, semper enim ex stipulatione nascitur actio iure ciuili, *§. de constituta. infr. de act.* Vnde per excellentiam cautio nominatur. Cum a. de scripturis agit, cautio significat oem scripturam, tam debitoris, quæ cōfiteat se debere, quæ creditoris, quæ is cōfiteat se pecuniam debitam accepisse, quæ vtraque cōfessione fit, ut aduersario ad futuram probationem caueatur. Hoc indicat, *l. emtor in prin. ff. de pact.* Ceterum, quod in verbo chirographi factum est, hoc idem factum est in verbo cautionis. Nam in vsu iuris fere ꝑmpet

cum de scripturis agitur, cautio specialiter pro chirographo accipitur, quo debitor se debere confiteatur: vt indicat *l. 2. l. emor. §. vlt. ff. de pact. l. qui tab. ff. de furtis.*

Ad L. Compar. Pen.

Comparationes literarum, ex chirographis fieri & aliis instrumentis, quæ non sunt publice confecta satis ab h. de q. occasione criminis falsitatis dare, & in iudiciis, & in contractibus manifestum est. Ideoq. sancimus non licere comparationes literarum, ex chirographis fieri nisi trium testium habuerint subscriptiones, vt prius literis eorum fides imponatur, vel ex ipsis hoc deponentibus, siue cunctis, siue omnimodo duobus ex his, sine comparatione literarum testium procedente: Et tunc ex huiusmodi chartula iam probata comparatio fiat, aliter etenim comparationem fieri nullo concedimus modo, licet in semetipsum aliquis chartam conscriptam proferat: sed tantum modo ex forensibus, vel publicis instrumentis, vel huiusmodi chirographis, quæ enumeramus, comparationem trutinandam. Omnes autem comparationes non aliter fieri concedimus, nisi iuramento antea prestito ab his, qui comparationem faciunt fuerit affirmatum, quod neque lucri causa, neque inimicitis neque gratia tenti, huiusmodi faciunt comparationem, & hoc obseruari, tam in omnibus sacris nostris scriniis, quam in apparitione, omnis sublimissima prefectura, nec non magisteria potestatis, ceterisque omnibus iudiciis qua in orbe nostro constituta sunt, his omnibus imposterum obseruandis. Comparationes etenim iam antea factas retractari, extra periculum minime est.

SUMMARI.

- 1 Comparatio literarum quid?
- 2 Probatio eius est, qui intendit aliquid vel dicit.
- 3 Comparatio literarum prudentibus semper suspecta visa.
- 4 Comparatio literarum non admittenda, nisi certis conditionibus.
- 5 Comparatio literarum, an ex omnibus instrumentis petatur & admittatur?
- 6 Instrumentum forense quod?
- 7 Comparatio literarum quomodo recte ex instrumentis forensibus petatur?
- 8 Comparatio literarum admissa sub conditione sub contraria denegari intelligitur.
- 9 Sciens & volens nemo fraudari intelligitur.
- 10 Iuri pro se introducto cuiuslibet licet renuntiare.
- 12 Comparationem literarum qui fieri volunt, quid ab eis exigatur?

DE comparatione literarum agitur hac lege & secunda authentica seqq. Comparatio ¶ literarum est species probationis sumpta ex instrumentis & quavis scriptura, qua probare volumus, non gestum esse id, quod instrumentis continetur, sed aliquid scriptum esse, de quo nunc ambigitur. Species probationis utilis & necessaria in hac specie, cum profertur aliquod instrumentum, quod dicitur scriptum esse ab aduersario, aut ab alio eius nomine & aduersarius a se scriptum negat, aut ab eo, de quo queritur. Sic autem in hac specie hæc probatio necessaria est: Nam qui aliquod instrumentum ab

aliquo scriptum esse intendit, si id negetur, nihil agit, nisi scriptum esse probet. Eius. n. probatio est qui ¶ intendit, quicquid dicit aliquid, lege 3. ff. de probat. Hoc duobus modis probari potest, testibus aut comparatione literarum. Testibus hoc modo, si testes pducant, q. dicunt se interfuisse, cū is de quo queritur, hoc instrumentum scriberet, aut ei subscriberet, & scire, quid eo instrumento contineretur, idque ipsum esse, quod isto instrumento continetur, & si quis igitur. ¶ §. sed etsi quis, seq. Non. de instr. cau. ¶ §. si. Literarum comparatione tunc eadem res probatur, cum proferuntur alia instrumenta, alique literæ, quas constat scriptas esse ab eo, de quo queritur: docemusque scripturam esse similem ei, qua nunc vtimur, & de qua q̄stio est, vt ex comparatione & similitudine literarum seu scripturæ arguatur, eandem esse manum, & hinc colligitur, eum qui scripsit eas literas, de quibus constat, & eas scripsisse, de quibus nunc ambigitur. Testes & in hac causa, & in aliis semper admissi sunt, dum essent idonei, & nunc quoque admittuntur, d. Nonell. de fid. instr. §. si quis igitur, ¶ §. seq. Comparatio ¶ autem literarum semper prudentibus suspecta aliquo modo visa est, quia fieri potest, vt sint similes scripturæ, & non sint eiusdem auctoris, fieri etiā potest, vt sint dissimiles, & tamen ab eodem auctore exarata, de quo plura auth. at si contr. inf. Ob hanc causam visum est iuris auctoribus, comparationis literarum probationem non facile recipiendam esse in hac specie, & placuit, non esse admittendam, nisi ¶ certis conditionibus. ¶ De iis conditionibus comprehensum est, in h. l. ¶ a. h. seq.

Hæ conditiones genere sunt tres. Quædam enim spectantur in instrumentis, quæ comparatione aliorum instrumentorum probare volumus: quædam spectantur in his instrumentis, ex quibus hæc comparatio & probatio scripturæ sumitur: Quædam in persona eius, qui comparatione vtitur. Instrumenta, q. comparat. literarū probare volumus, olim omnia admiserūt hanc speciem probationis, potuerunt omnia probari per comparationem literarum, æque, vt probari potuerunt testibus, siue essent instrumenta publice confecta, siue priuata, & siue confecta essent nullis adhibitis testibus, siue testibus adhibitis, id quod indicat h. l. comparationes, vbi ad comparationem literarum admittendam nihil amplius requirit, quam vt ex idoneis instrumentis aliis comparatio sumatur, & is, qui vtitur comparatione, id præstet iustus, quod h. exigitur. Sed hoc emendauit postea idem Iustinianus in Nou. de instr. cau. ¶ §. fide. Cuius constitutionis summa cum sit comprehensa in auth. ¶ §. si contr. inf. ibi de eo dicitur, de instrumentis autem, ex quibus comparatio petitur, deque eo, quod præstare debet, qui vtitur comparatione comprehensum est in h. l. ¶ §. in authen. ad hoc prox. seq. De instrumentis, ex quibus comparatio & probatio petitur, sic cautum est h. l. Non omnia instrumenta idonea esse, ex quibus sumatur ¶ comparatio seu probatio per comparationem scripturæ, sed ex tribus tantum generibus, instrumentorum probationem peti posse, ex forensibus, ex publicis, & ex priuatis chirographis, sed iis, quæ habeant trium testium subscriptiones. Ex quibus testibus aut omnes, aut saltem duo agnoscant suas subscriptiones, & testificentur instrumentum scriptum esse

esse ab eo, de quo queritur. Hæc tria genera notata sunt in h. l. in fin. i. resp. in illis verbis: *sed tantummodo ex forensibus, vel publicis.* Primum constitutio admittit forensia instrumenta. Forensia instrumentum vocat, instrumentum publice confectum per tabularium seu tabellionem, vt hoc genus vocatur, in l. scripturas, infra, qui pot. in pig. hab. Hoc genus instrumenti intelligit hoc verbo. *Liquet ex Nouella, de instr. cau. ¶ §. fide. ¶ §. si instrumenta.* Nam Iustinianus ibi quædam instrumenta vocat, τὰ ἐν ἀγορᾷ συντελούμενα, id est, in foro confecta. Non est autem aliud in foro confectum, quam forensis. Item ex eadem Nouella, §. si vero mor. vbi quædam vocat ἀγορᾶ, quod nihil aliud significat, nisi forensia. Constat autem vtroque in loco a Iustiniano indicari ea instrumenta, quæ per tabelliones publice confecta sunt, vt patet ex dicto §. si vero mor. ¶ §. in his vero seq. Sic autem petitur recte comparatio ¶ ex forensibus instrumentis. Finge me dedisse decem mutuo tabellioni publico. Is a me cōuenitur ex chirographo suo, sed chirographum inficiatur. Vt probem id ab eo scriptum esse, recte vtor comparatione literarum, si proferā aliud instrumentum, quod cōstitit publice ab eo confecta esse, & doceat scripturas plane esse similes. Deinde admittit constitutio instrumenta publica. Sunt autem publica, quæ definiuimus in l. in exerc. supra h. tit. vt acta iudicii, l. vlt. infra de re iudic. vt acta insinuationum, idoneis magistratibus auctoribus confecta, lege in donat. lege in hac, infra de donat. Ex his, sic comparatio recta sumitur: Profer, me scribæ publico dedisse mutuo decem, eum a me cōueniri ex suo chirographo, si is negat chirographum a se scriptum, recte conuincam ab eo scriptum esse, prolatis actis publicis, quæ ab eo scripta sunt. Tertio loco admittit Constitutio etiam chirographa & instrumenta priuata, sed hac solum sub conditione dicit, qua initio Constit. Iustinianus præfatur, nempe, si hæc instrumenta priuata, ex quibus comparationis probationem sumimus, habeant subscriptiones trium testium, ex quibus saltem duo, scripturam & suam, & eius, qui scripsit, agnoscat. Hoc ideo exigit Iustinianus, vt prius certo constet, id instrumentum, ex quo probationem petimus, ab eo scriptum esse, de quo queritur, & scriptum esse serio. Hoc autem ideo, quia omnis probatio est probatio rei dubiæ, per ea, quæ certa sunt. Ita semper certa esse oportet ea, ex quibus fides petitur. Ex hac conditione intelligimus, si quæ instrumenta priuata ab eodem aduersario scripta sint, vt ab eo, de quo queritur, si subscriptionem testium non habeant, ex his probationem comparationis peti nō posse. Quid si aduersarius fateatur illa a se scripta. Respondetur, Perspicuum est sententiam huius Constitutionis esse, ne ex iis etiā instrumentis comparatio ducatur. Nam cum permittitur ¶ comparatio sub conditione, ea sub contraria conditione denegari intelligitur. i. i. vers. huius, ff. de off. eius. Proponere ita: Conuenio te ex chirographo tuo, negas chirographum a te scriptum esse, ego habeo aliud instrumentum seu chirographum tuū, quod subscriptiones testium nullas habet, sed tamē vltro confiteris a te scriptum esse. Ob hoc, volo eius instrumenti comparationem, hoc chirographum de quo queritur, a te quoque scriptum esse. Efficitur hac constitutione te inuito comparationem ex eo

instrumento, quamuis a te confesso, peti non posse. Hoc reprehenditur, nam cōfessio aduersarii pro omni testium subscriptione haberi debet, ideo enim subscriptiones testium h. desiderantur, vt fides imponatur instrumento, ex quo comparatio sumitur, vt h. diserte scriptū est. At cum aduersarius id instrumentum confiteatur a se scriptum esse, præsertim cū confiteatur in iudicio, hæc confessio pro legitima probatione habenda est, & iuxta confessionem cogitur stare, l. gen. inf. de non num. pec. Item, aduersario confitente, omnis alia probatio aduersus eū superuacua est, cum probatio non sit, nisi rei dubiæ probatio, l. si quis. inf. de except. l. vlt. inf. quib. ad lib. procl. non licet. Proinde etiam ex hoc instrumento priuato, quod aduersarius a se scriptum fateatur, recte comparatio sumitur, non minus, quam si 10. testium subscriptiones haberet. Respond. Hæc omnia vera sunt, si subscriptiones trium testium tantū hic exigerentur, ad probationem instrumenti priuati. Certum est. n. confessionem aduersarii vincere omnē probationem. Sed anima diuertendum est, duab. de causis exigi in proposito trium testium subscriptionem, in instrumentis priuatis, ex quibus comparatio ducit. Primum exigitur, vt constet instrumentum scriptum esse ab eo, de quo queritur, sed hoc amplius, exigitur ideo, vt constet hoc instru. ab eo serio scriptū esse, i. ea manu & scriptura, qua vti solent in reb. gerendis, alioqui cum aduersarius noster fateatur, instru. priuatū, quod comparationis causa aduersus eum profertur, a se scriptum esse, pōt causari a se scriptū nō esse serio, aut vtitata manu, sed se voluisse aliā scripturā imitari, & experiri qd possit. Proinde non recte ex eo scriptum colligit id chirographum, ex quo nunc conuenitur, a se scriptum esse, quoniam nō sit hæc eius ordinaria manus, Addit constitutio, adeo verum esse comparationem literarum sumi non posse ex priuatis chirographis aduersarii, quæ trium testium subscriptiones non habent, vt ne tunc peti possit, quamuis actor ea instrumenta priuata in semetipsum proferat. Vt autem instrumentum ab aduersario scriptum actor in semetipsum proferat, sic contingere potest in specie proposta: Conuenio debitorem meum ex suo chirographo, negat chirographum a se scriptum, docere volo, ab eo scriptum esse, ex comparatione alterius instrumenti, quod penes me est. Id instrumentum est instrumentum emtionis, scriptum ab aduersario, cui & ego subscripsi, quo continetur, me emisse ab eo ligna, 100. ea ligna mihi tradita esse. Hoc instru. aduersus me profero, nā ex eo instr. nihil aliud pbat, nisi me debere aduersario 100. ex causa emti & vediti, ex quo videbatur comparatio, quæ ex eo instr. petitur, non esse suspecta, p̄inde admitti debuisset. Constitutio significat, quænis eiusmodi aliquod instr. proferat, tū me ex eo comparationem literarū sumere non posse, si trium testium subscriptionem non habeat. Quid si reus fateatur chirographum id, ex quo comparatio petitur, a se scriptum esse, & consentiat, vt ex eo chirographo comparatio scripturarū fiat: an ne sicquidem comparatio admittetur, eo volente? Vulgo putant, ne sicquidem comparationem sumi posse, ex eo chirographo, propter cōstitutionis verba hæc: Aliter. n. comparationem fieri nullo concedimus modo. Sed probandū est, consentiente reo, & manū suā agnoscente, cōparationem admitti posse,

ex quavis eius scriptura, si conuenerit inter litigatores, quid iudex in iudicando sequi debeat, id iudicem sequi debere, scriptum est *in lege si conuenit, ff. de re iudica*. Et merito hoc sequendum est. Nam hæc constitutio prohibet, ne fiat reo iniuria, suspecta aliqua probatione introducta. Nemo tamen sciens & volens fraudari intelligitur, *lege nemo videtur, ff. de regulis iuris*. Non obstat, quod Iustinianus ait aliter, quam supra dixit, se comparationem nullo modo concedere. Hoc enim sic accipiendum est, *inuito aduersario*. Nam in omnibus legibus, quæ nominatim non prohibent quid fieri, si alicuius priuati causa constituta sunt, hæc conditio inest, si is, cuius causa constituta sunt, eo iure uti velit. Ceterum licet vnique iuri pro se introducto renuntiare, *lege penultima, supra de pactis, lege pacisci, ff. de pactis, lege si index, ff. de minor*. Obiter locus notandus est, in quo aperte distinguuntur forensia instrumenta, id est, publice confecta per tabelliones. Distinguuntur inquam a publicis, itaque verum est, quod docuimus ad *lege in exerc. supra eodem*. alia esse publica instrumenta, quæ ita absolute dicuntur, alia instrumenta media, quæ per tabelliones confecta sunt. Quarta species instrumentorum priuatorum, ex quibus comparatio sumi possit, admissa est deinde a Iustiniano *in Nouella de his, qui ingred. ad appellat. §. illud etiam, unde sumta est authentic. ad hac sequ.* Ea sunt instrumenta priuata, quæ nec trium testium subscriptionem habent, si modo aduersarius iis utatur. Ex his inquam, non minus quæ ex superioribus, comparatio sumi potest. Id autem accidit in specie huiusmodi: Aliquis petit me decem, quod dicat, se mihi ligna vendidisse tanti, & ligna tradidisse. In eam rem profert instrumentum emtionis inter nos contracte, quod instrumentum ab eo scriptum est, sed a me subscriptum esse dicit. Ego mutua petitione aduersus eum vtor, & peto decem, quæ illi dedi mutuo. In eam rem profero chirographum eius, is negat chirographum a se scriptum. Ego ab eo scriptum esse probare volo, ex eo instrumento emtionis, quod ipse protulit, quod tamen nullas testium subscriptiones habet. Ex hac lege *comparatio*. non potuit id facere, ex Nou. superiore licet. Quia etsi priuatum instrumentum est, ex quo comparationem facere volo, tamen aduersarius eo utitur, & hoc ipso, non tantum scripturam agnoscit, sed etiam a se serio scriptum profertur. Si ego idem instrumen. emtionis proferrem, tamen si proferrem aduersus me, tamen ab eo comparationem ducere non possem. ut, est cautum in hac lege *comparatio*. Sed quia aduersarius ipse hoc instrumentum a se profert, & eo instrumento utitur pro se, æquum est etiam, ut me patiatur eo instrumeto aduersus se uti. Quod recte constitutum est, & ex æquitate naturali edicti, quod quisque iuris in alium statuit, ut ipse eodem iure utatur, *l. i. ff. quod quisq. iur.* Quinta species vulgo existimatur adiecta esse eadem Nouella constitutione, & *in authentica ad hac*. Ea est eorum instrumentorum, seu earum scripturarum, quæ proferuntur ex archiuo publico. Est autem archiuum, tabularium publicum, id est, locus, in quo tabulæ, id est instrumenta & acta publica reponuntur & asservantur, cuiusq; mentio fit *in l. moris. §. nonnullam, ff. de pœnis*. Verum est, ex iis scripturis comparatio-

nem duci, quod in ea auth. expressum est, & *in Nou. unde sumitur*. Sed erramus, si putamus, hic nouam speciem constitui. Nam in hac lege *comparatio*. conceditur comparationem sumi ex publicis instrumentis. Atq; instrumenta proferuntur ex archiuo publico, publica sunt, certe pro publicis habentur, ut *in h. auth. diserte expressum est, & in Nou. unde sumitur*. Sed ista ratione putant vulgo inutilem esse constitutionem de his chartis, quæ ex archiuo proferuntur, quoniam iam satis *in l. comparat. de publicis instrumentum cautum erat*. Respondetur, Non ideo constitutio noua Iustiniani inutilis est; nam *l. comparatio*. simpliciter habet de publicis instrumentis, Nou. Const. Iustinian. hoc interpretatur, & veluti definitione eius verbi utitur, ut intelligamus, non tantum ea publica habenda esse, quæ ex sigillis & subscriptionibus publicis confictet munita esse a magistratu, penes quem eius rei potestas est, sed etiam omnia scripta, quæ a scriba publico confecta, relata sunt in archiuum, & deinde ex archiuo prolata. Quid tamen, si scriptura incerto auctore scripta sit, ut nullum testimonium publicæ fidei habeat? Respondetur, Ex verbis constitutionis Nouelle apparet, id non esse instrumentum publicum, tamen si proferatur ab eo, cui archiuum publici cura commissæ est. Atq; hæc sunt instrumenta idonea, ex quibus comparatio sumi potest ad probandum, scripturas esse similes & eiusdem auctoris, tam eas, quas probare volumus, tam eas ex quibus hæc probatio petitur. In persona eorum, qui comparationem petunt, exigitur in hac lege, ut iurent, priusquam ad comparationem faciendam admittantur, & simul adiicitur iurandi forma, *in vers. omnes autem*. Quo exigitur, ut hi, qui comparationem introducunt, iurent. Vulgo existimant contrariam esse Nouelle, Iustiniani, *de his, qui ingrediuntur ad appella in §. ult.* quoniam Iustinianus vetat, bis iurandum exigere de calumnia, ab eo, qui initio de calumnia iurauit, vult enim Iustinianus hoc iurandum, ad omnes partes iudicii pertinere. Sed nihil illa constitutio huic loco aduersatur. Nam vetat iurandum iterum exigere a reo, & vetat exigere tunc, cum probationes desiderat ab aduersario. In hac petitione superuacuum est, exigere iurandum. calumniæ a reo, qui initio de eo iurauit. In specie autem huius loci agitur de auctore, & agitur de eo, non qui probationem ab aduersario exigat, sed qui probationem a se introducat. Nihil igitur illa constitutio ad hanc speciem pertinet. Iurandum, quod exigitur ab his, qui comparationem fieri volunt, tria capita continet. Vnum comprehensum est in hac *l. duo posteriora addita sunt in Nou. Const. de instr. caut. & fid.* Primum caput est, ut qui comparationem instituit, iuret se id facere nullius alterius rei causa, quæ quod verum esse existimet, quod dicit. Secundum caput est, ut iuret, se neq; in eo instrumento, quod probare vult, neq; in eo, ex quo probationem & comparationem petit, quidquam machinatum esse. Hoc *in §. si vero mor. in fin. Nou. de instr. caut.* Tertium caput est, ut iurent, se aliis omnibus probationibus destitutum, ad comparationem tanquam ad extremum subsidium venire. Hoc *in d. Nou. in §. in his vero, vers. si vero nihil*. In hac parte adiuuandum est, a quibus personis hæc lex iurandum hoc exigat. Exigit autem ab iis, qui comparationes literarum faciunt

faciunt. Quæritur: *Quinam iis verbis intelligantur?* In quo error vulgaris animaduertendus est. His. n. verbis intelligunt significari testes, seu homines peritos, qui adhibentur ad iudicandum de scripturis, vtrū similes sint, an dissimiles: & vtrū putent scripturas esse eiusdem auctoris, ex quo deinde mirificas constitutiones extruunt. Verba & forma iurandi refragantur: quæ nos docent, his verbis significari partes ipsas, seu actores, qui instrumentum, de quo quæritur, a quo scriptum sit, probare volunt, scriptum esse ab eo, de quo quæritur, & in eam rem alias scripturas proferunt, quarum comparatione & similitudine utuntur, ut probent ab eodem auctore hæc scripta esse. Verba primum id ostendunt: Nam literarum comparationem facere, nihil aliud est nisi literas inter se comparare. Is autem comparat, quæ comparatione & h. probatione in iudicio utitur. Is autem est actor, qui instrumenti a se initio prolata fidem confirmare vult. Sed in primis id arguit iurist. formula, quæ h. expressa est. Nam hi, qui comparationem faciunt, iubentur iurare, se non calumniæ causa comparationem facere, non autem iubentur iurare, se non calumniæ causa comparationem facturos. At si hoc iusur. exigeretur a testibus & artificibus peritis, qui adhibentur testimonii causa, iurare deberent, non se comparationem facere, quam nondum faciunt, sed comparationem non facturos calumniæ causa, propterea, quod temper a testib. iusur. exigitur, priusquam testimonium præbeant, *l. iusur. sup. de testib.* Sed omnem dubitationem tollit Nou. Constitut. Iustiniani, quæ hæc verba interpretatur. Nam in Nou. *de instr. caut. in §. si vero moriantur in fin.* Iustinianus vult, iurandum iniici proferenti instrumentum, ex quo comparationem petere vult. Item, *in §. in his vero, vers. si vero nihil.* diserte ita scribit: *Si comparatio locum habere cœperit, se iurare, ut is, qui instrumentum profert, solemniter iuret.* Solemne iusur. intelligit, iusur. in hac re præstari solitum & ordinarium. Itaq; notat iusur. constitutum *in h. l. compara.* ex qua lege hoc iusur. cœpit esse soleme. Diserte autem hoc iusur. imponit ei, qui documentum profert. Accedit ad hæc absurditas contrariæ sententiæ. Nam cum de duabus scripturis controuersia est, an videantur ab eodem auctore scriptæ, non adhibentur alii artifices, qui de ea re cognoscant & pronuntient, sed hæc cognitio est iudicis, est eius assessorum, qui sunt homines periti literarum, & quibus nemo melius de scripturis iudicare potest. Hæc omnia seruari vult Iustinianus in omnibus sacris scriniis. Sacra scrinia, quæ continerent, intelligemus, *ex lege prima & tertia. infra de prox. sacr. scrin. lib. 12.* Idem obseruare vult in obser. sublimissimæ præfecturæ. Intelligit præfecturam prætorii. Nam præfectus prætorii inter magistratus summam dignitatem & potestatem obtinuit, *l. i. ff. de præf. prætor.* Item in apparitione magistratæ potestatis. Hoc erant magistri militum, *de quo in l. magisteria. supra. de iurisd.* Et generalia in omnibus iudiciis vult hæc obseruari. Has species nominatim recensuit, ut intelligeremus, hoc ius de comparatione constitutum ita seruari debere in omnibus iudiciis, ut neq; summæ, neq; minimæ iurisdictiones excipiantur.

Ad Auth. Ad hac:

Ad hac, ex his literis quibus aduersarius tuus utitur, & profert: recte petis examinationem fieri. Item & charta, quæ profertur ex archiuo publico, testimonium publicum habet. At si contractus fiat in ciuitate, & unam libram auri excefferit: omnimodo collationi adsit argumentum quod libet, nec credatur ei soli.

S Y M M A R I A.

1 Comparationi literarum quomodo non credatur?

EXPOSIVIMVS hunc locum ad *l. compar. supra ad authent. at si contr.* Diximus ad *l. compar.* omnia instrumenta olim comparatione literarum probari potuisse, idque indicant ea *lege comparatio*. Hoc ius emendatum est a Iustiniano *in Nouella de instr. caut. & fid.* Summa de ea re comprehensa est breuiter in hac authentica. Ius igitur de eo ita se habet: Duo sunt genera instrumentorum, quæ etiam nunc admittunt probationem ex comparatione literarum, seu quæ comparatione literarum probari possunt. Primum genus est eorum, quæ confecta sunt de re, libram auri non excedente, & ideo hoc contractus libram auri excedat, hoc nunquam expressum est *in dicta Nouella, de instrum. caut.* sed colligitur tantum subobscure ex *§. oportet vero, vers. ut autem d. Nouell.* Nam Iustinianus ibi cauet, si res libram auri non excedat, ut res geratur, prout ante obseruatum est, non aut, ut imperitus interpret vertit, secundum id, quod tunc actum est. Nā verba Græca Iustin. hæc sunt: *κατὰ τὸ μέγεθός τῶν πολιτευόμενων τὸ πρῶτον γίνεσθαι.* Quibus verbis significatur, rem geri debere, prout vsq; nunc in Rep. seu in iure publico dicundo obtinuit. Ex quibus verbis duo colliguntur. Primum, si instrumentum, quod libram auri non excedit, testibus probandum sit, probari posse, etiamnum duobus testibus. Nam ante obseruabatur hic numerus, *l. ubi numerus. ff. de testibus.* Alterum colligitur, si sine testibus, id instrumentum probare velimus licere probare comparatione literarum. Nam & hoc ius antea obseruabatur ex *l. comparatio. supra*. Secundum genus instrumentorum, quod comparatione probari potest sine testibus, est eorum instrumentorum, quod de quavis summa confectum est in agris. Et ideo in hac authentica dictum est, comparationi soli non credi, si contractus gestus sit in vrbe, ut intelligamus, contra esse, si res gesta sit in agris. Hoc colligitur ex *d. Nou. §. hac autem omnia (ultima)*. Nam & illic ita cautum, si res geratur in agris, id seruandum esse, quod antea obtinuit. Iam autem diximus, antea obtinuisse ius, ut instrumentum probari posset duobus testibus, sine testibus autem probari posset comparatione literarum. Atque hæc tenus seruatur in iis generibus, *lege comparationes supra*. At si contractus, & in vrbe fiat, & excedat libram auri, placet soli comparationi literarum non credi, sed augmentum adici debere. Augmentum intelligit testes, ut declarat *Nouella de instrum. caut.* vnde hic locus sumtus est. Ex his verbis primum illud colligimus: Si instrumentum confectum sit sine testibus, comparationi literarum locum non esse, id est, instrumentum nec testibus, qui non sunt, probari posse, nec posse probari

comparatione literarum, quia hæc probatio hoc casu reiiciatur a Iustiniano. Id autem huiusmodi est. Iustinianus cauit, vt si quis caute cōtrahere velit, & instrumentum caute conficere, vt adhibeantur cum minimum tres testes: si is, qui instrumentum scribit, aut cuius nomine scribitur, sit peritus literarum. Quod si sit literarum imperitus, exigit, vt adhibeantur quinque testes. Ni id fiat, cauit instrumentū nullius momenti esse, si aduersarius neget, aut a se scriptum, aut ab alio, de quo quæritur. Hæc in dicta *Non. de instrum. caut. in §. si quis igitur, & in §. sed et si quis. ite in §. oport. vero.* Ita sine testibus instrumentū comparatione literarum probari non potest, quia deest id augmentum, de quo hic scriptum est. Quæritur: quam causam habuerit Iustinianus, vt remotis testibus non admiserit probationem ex comparatione literarum? cum iure vetere sine controuersia admitteretur. Respondetur, Ipse rationem reddit in prin. huius *Nov. de instr. caut.* Summa autem rationis eius hæc est: Ideo se comparationem literarum in certis casibus repudiasse sine testibus, quia comparatio res sit natura sua suspecta. Suspicionis causæ hæc sunt: quia fieri potest, vt scripturæ, quæ proferuntur, sint plane similes, & tamen sint a diuersis auctoribus scriptæ, quoniam quidam possunt alienam manum imitari tanta arte, vt ne ipsi quidem, qui scripserunt, ad eam similitudinem possint accedere propius. Rursum fieri potest, vt scripturæ, quæ proferunt, sint dissimiles, sed tamen eiusdem auctoris, quoniam, qui scripsit, voluit diuersis modis scribere, vel etiam eodem modo scribere non potuit, vt sunt infinitæ res, quæ mutationem manus, & scripturæ afferunt, vt valetudo & morbus, vt senectus, vt charta diuersa, atramentū malum, calamus male attemperatus. Cum ergo tanta sit incertitudo in literarū similitudine, & comparatione, putauit recte Iustinianus, non temere hanc probationem admittendam esse sine testibus.

Deinde ex verbis huius authenticæ hoc colligitur: Si testes in instrumento conficiendo interuenierint, qui testimoniū de scriptura dicant, tunc recte comparationem admitti, vt ei fides habeatur adiunctis testibus. Hic occurrit: Nam ista ratione otiosum est comparationem literarum admittere, nec dici debuit, comparationi soli non credi, sed in totum comparationi non credi. Quod sic demonstratur: nam sine testibus volumus comparationem non admitti, testibus accedentibus comparatio est inutilis, quia satis testibus res probatur, sine comparatione. Respondetur, Testibus ab initio interuenientibus nihilominus sæpe comparatio literarum utilis esse potest, ad adstruendam fidem scripturæ instrumenti. Nam primum in instrumentis priuatis, etsi non solum testes tres interuenire debent, cum instrumentum conficitur, sed etiam iidem testes debent testimonium dicere, vt in instrumento credatur, dicto §. *si quis igitur, & §. sed et si quis, Nouell. de instrum. caut.* Tamen fieri potest, vt aduersarius contra probet, se eodem die alio in loco fuisse, quo probato, reuellit instrumentum, & in pari causâ reus absoluitur, vt docuimus ad legem in exerc. supra. Hic igitur consultum est auctori, qui instrumento utitur, adiungere ad testes comparationem literarum, qua probet instrumentum scriptum esse ab aduersario, aut

ab eo, de quo quæritur. Nam hoc modo actor in probatione superior erit, quoniam iam nititur, & testibus, & comparatione literarum. In instrumentis autem publice confectis, testes quidem ab initio interuenire debent, etsi mortui sint, nihilominus instrumentum valet, sed nihilominus exigitur adhuc probatio, vt actor probet, instrumentum scriptum esse ab eo tabellione, de quo dicitur. Ad hanc rem probandam adhibentur comparatio literarum ex instrumentis tabellionis. Tertium ex hac authentica vulgo colligitur: Quæmadmodum sine testibus non admitti comparationem: ita & testes sine comparatione fidem non facere, cum quæritur, an instrumentum ab alio scriptum sit, nec ne. Hoc vero ex hac authentica non colligitur, neque etiam per se admittendum. Authentica tantum loquitur de comparatione literarum, cui dicit fidem non haberi, si sola sit: de testibus, & augmento collationis nihil hic dicitur, proinde nihil hic ex iure veteri immutatum putare debemus, lege præcipimus, in fin. infra de appellatione. Et sententia iuris certi est: semper testibus idoneis fidem haberi, lege iure iur. supra de testibus. l. ubi numerus, ff. eo. de testibus. Hoc loco notandum est, cum dicimus, comparationem literarum non admitti ad probandum aliquod instrumentum: hoc hanc significationem habere, vt omnino non admittatur, etiam si illa concurrant, de quibus cautum est in lege comparat. sup. id est, quamuis alioqui parati simus facere comparationem ex instrumentis, vel forensibus vel publicis, & his, quæ ibi commemorauimus, & præterea parati simus præstare id iusiurandum, de quo illic diximus. Rursum cum hic dicimus, interdum comparationi credi, vbi testes interuenierunt, meminisse oportet, hoc sic accipiendum esse, dum modo comparatio fiat ex aliis idoneis instrumentis, & adiciatur iusiurandum, de quo comprehensum est in d. l. comparat.

Ad L. Vlt. Cum quidam.

Cum quidam instrumentum protulerit, vel aliam chartulam, eique fidem imposuerit, postea autem persona contra quam ista chartula, vel instrumentum prolaturum est, quasi falsum hoc constitutum redarguere nitatur: ne diuinitus dubitetur, utrum necessitatem ei qui protulit, imponi oporteat, repetita vice hoc proferre, an sufficiat fides iam approbata: sancimus, si quid tale eueniat, eum, qui petit iterum eam chartam proferri, prius sacramentum præstare, quod existimans se posse falsum redarguere, quod prolaturum est, ad huiusmodi veniat petitionem. Quid enim, si cum nosset deperditam esse chartam, vel forte concrematam, vel alio modo deminutam, hanc requiri ad simulans, & ad difficultatem productionis respiciens, huiusmodi faciat petitionem? Et postquam hoc ab auctore, vel petitore fuerit iuratum, & in inscriptionum pagina apud competentem iudicem deposita: tunc necessitatem imponi ei, qui protulit chartam, de qua quæritur, iterum eam apud iudicem criminis proferre, quatenus possit apud eum crimine falsitatis venturari. Sin a. dicat non esse sibi possibile eam ostendere, quia per fortuitos casus huius copia ei abrepta sit: tunc subeat sacramentum, & nec eandem habeat chartulam, nec alii eam dederit, nec apud alium voluntate ei constituta sit, nec dolo malo fecerit, quo minus appareat ea, sed reuera ipsa chartula sine omni dolo sit deperditam,

perdita, & productio eius sibi impossibilis sit, & si tale subeat sacramentum, ab huiusmodi necessitate relaxetur. Quod si predictum iusiurandum subire minime maluerit, tunc quasi falsa chartula nullas habeat vires aduersus eum, contra quem prolata est, sed sit penitus euacuata. Neque enim ulterius poenam produci contra eos, qui non iurauerint, volumus: cum forsitan quidam subtili reuerentia tenti, nec verum sacramentum præstare patiuntur. Eandem autem copiam ei præstamus, donec causa apud iudicem ventilatur. Si enim iam plenissimum finem accepit, & neque per appellationem suspensa est, neque per solitam retractationem adhuc visui speratur: tunc satis durus est huiusmodi querela indulgeri, ne in infinitum causæ retractentur, & sopita iam negotia per huiusmodi viam iterum aperiantur, & contrarium aliquod nostro eueniat proposito.

SUMMARIA.

- 1 Instrumentum falsum unusquisque coarguere potest.
- 2 Aduersario suo nemo cogitur probationes aduersus esse subministrare.
- 3 Fides quomodo instrumento imponatur.

VSVS quæstionis, quæ hac lege deciditur, intelligi non potest, nisi cognita occasione huius quæstionis. Quæstio autem ex hac occasione nascitur. Diximus ad l. in exercendis, sup. quoduis instrumentum ita fidem facere, si verum sit. Omnia instrumenti reiiciendi rationem hanc esse in promptu, si dicatur falsum esse. Unusquisque instrumentum falsum & coarguere potest, ita vt de falso agit, & ciuilitate, & criminaliter. Ciuilitate excipiendo, & dicendo falsum instrumentum, quod aduersus se profertur falsum esse, criminaliter cum quis vltro eum, qui instrumentum utitur, accusat falsi, & se inscribit in crimen: & poenâ talionis in eo suscipit. l. penult. & vltim. infr. de falsi. Hoc modo de falso recte agi non potest, nisi sit accusanti instrumenti copia. Nam vt plurimum falsitas ex ipso authentico apparet, alias ex litura, aut rasura, alias ex interpolatione literarum, alias ex vetustate vel nouitate aut chartæ aut scripturæ, interdum ex incertitudine & titubatione scripturæ, ex qua deprehenditur nonnunquam imitatio alienæ manus. Proinde ei, qui de falso agere vult, vel ciuilitate, vel criminaliter, hoc sæpe obstat si instrumenti, quod arguere vult, copiam non habeat. Hinc quæstio huius legis. Est autem hæc: cum quis instrumentum in iudicio aduersus aliquem protulit, & id instrumentum permisso iudicis ad se recepit, fide ei instrumento prius imposita, an aduersarius eius iure petere possit ab auctore, vt iterum id instrumentum edat, seu exhibeat in iudicio: quia aduersarius dicat se velle & posse id instrumentum (falsi) coarguere. Quæstio hæc proposita est de eo, qui instrumentum in iudicio protulit, eoque vsus est. Quid si quis instrumentum aliquod apud se habeat, quo nunquam vsus est, non potest alius ab eo iure petere, vt id instrumentum exhibeat. Primum: Quia edicto prætoris de edendo ita quisque instrumentum, quod apud se habet, edere cogitur, si in iudicio dicat se eo vsurum. l. i. §. vlt. ff. de edendo. Deinde, quia nemo & aduersario cogitur aut instrumenta, aut alias res vllas aduersus se subministrare. l. i. sup. de edendo. l. nimis graue. sup. de testibus. Proponitur deinde

quæstio, de eo, qui instrumentum protulit, & idem rursum ad se recepit: quoniam si prolaturum instrumentum adhuc exstat apud acta iudicis, non est necesse desiderare ab auctore eius instrumenti editionem, quia semper eius instrumenti potest esse copia, sine noua editione, cum instrumentum sit in potestate iudicis. Tertio loco proponitur quæstio de eo, qui instrumentum ad se recepit, sed prius fidem instrumentum imposuit. Hoc ideo: vt quæstio procedat, quoniam vbi actor semel instrumentum in iudicio protulit, si aduersarius de eo mouet controuersiam, iubetur instrumentum tam diu apud acta manere, donec ei fides imposita sit. Fides autem instrumentum imponitur iis modis, vel si probet actor testibus instrumentum scriptum esse ab eo, de quo quæritur: vel si prolato instrumento & eo lecto aduersarius non contradicat. Nam sine inficiatione aduersarii confirmatur actoris intentio. l. si quidem. infra de except. l. vlt. infr. quibus ad lib. procl. non licet. Vel: Si aduersario dicenti se paratum esse falsum instrumentum docere, dilatio ad id probandum data sit, & intra eam dilationem nihil probauerit. Nam reus tempore exclusus pro contentente habetur. Certe ab omni probatione postea remouetur. l. ratione. ff. de feriis. Dubitationis causa nascitur ex edicto de edendo. Ac secundum id edictum hæc editio non concedi non debet. Primum, quia eo edicto iubet prætor actorem edere instrumenta, sed ea quibus vsurus sit. l. i. §. vltim. ff. de edendo. At in proposito is, qui instrumentum protulit, & ei fidem imposuit, non petit, vt eo instrumento utatur, neque eo vsurus est, sed iam eo vsus est. Deinde eodem edicto neminem cogit prætor instrumentum iterum edere, nisi ex magna causa, quæ sine facto & culpa aduersarii contigerit. l. si quis. §. vltim. & l. seq. ff. de edendo. Hic autem quæstio proponitur de eo, qui non solum instrumentum iam edidit, sed etiam dicto fide imposuit. Iustinianus hac lege permisit ei, qui hanc editionem petit, iterum petere, & eum a quo petitur, iubet iterum instrumentum edere, sed certis conditionibus: in quibus partim edictum illud de edendo confirmat, partim ab eo edicto recedit, aut id interdictum interpretatur. Cōditiones hæc partim spectantur in persona eius, qui nouam editionem petit: partim in persona eius, vnde hæc editio petitur. In persona eius, qui editionem petit, tria concurrere debent, quæ sigillatim expendenda sunt. Tempus petendi idoneum, cā propter quæ hæc editio petitur, & iusiurandum, quod ab eo exigitur. Tempus idoneum hoc statuitur, si nondum plane finita sit causa, in qua instrumentum prolaturum est. Quod si iam ea causa finita sit, ita vt nullo remedio attentari possit, non licet petere, vt id instrumentum iterum edatur. Hæc pars posita est in extremo huius legis. Itaque ordine scripturæ postrema est, sed ordine quærendi & numero est prima. Nam si alieno tempore hæc editio postulatur, frustra postulatur, etiam si cetera, quæ sequuntur concurrant. Vt causa nondum plane finita sit, accidit tribus temporibus. Primo: si res nondum iudicata sit. Nam sententia imponit finem controuersie. l. i. ff. de re iudic. Secundo: si res quidem iudicata sit, sed aut appellatum sit, aut appellari possit, quoniam appellatio suspendit, & quodammodo rescindit prius iudicatum. l. i. in fin. ff. ad Turpill. Tertio si iudicatum sit, & tem-

pora legitima appellationis præterierint, sed is, qui victus est, possit in integrum restitui, veluti, si sit minor. Nam alias etiam aduersus rem iudicatam tribuit in integrum restitutionem. *l. tit. supr. si aduersus rem iudic.* Ergo is qui petit instrumentum, de quo quæritur, iterum exhiberi: recte id petit, si nondum res iudicata sit: in qua id instrumentum prolatum est, aut res sit intra tempora cõstituta ad appelladũ, aut is, qui victus est in integrũ restitui possit. Quod si res iudicata est, neque appellatione, neque in integrum restitutione retractari potest: frustra petitur, vt instrumentum, de quo agitur, rerum profertur: vt est in ver. *str.* huius legis. *Hoc ideo: vt sit aliquis litium finis, & ne lite finita alia lis ex priore seratur. l. fratris. supr. de transact. l. item. infr. de furt. & lit. expens.* Non aduersantur hoc loco hæ constitutiones, quæ permittunt causam retractare quouis tempore, si ex falsis instrumentis iudicatum sit. *l. 1. & 2. inf. si ex falso instrum.* Nam hæc constitutio nõ vetat agi de falso quouis tempore, sed vetat peti, vt idem instrumentum causa omnino finita iterũ edatur: vt is, qui de falso acturus est, probationes falsi ab aduersario postulet. Quod nec iura vetera concedebant. *l. nimis graue. supr. de testib. l. 1. supr. de edendo.* Causa petendi accedere debet. Permittitur autem petitio huius editionis ex causa petendi, si is qui editionem hanc postulet, velit de falso agere criminaliter, & ob id se prius in crimen inscribat, secundum solemnem formam iuris in ea re vstitam. *l. vlt. inf. de accus. l. 3. inf. de fals. l. libellorum. ff. de accus.* Ex quo intelligimus, hanc petitionem editionis ei non concedi, qui falsum quidem instrumentum coarguere velit, sed tantum agere de eo ciuilitet. Hoc ex *vers. & postquam. extr. h. l.* Quod Iustinianus hanc petitionem non permittit ei, qui de falso ciuilitet agere vult, in eo edictum prætoris cõfirmat, quod non concedit, vt instrumentum sæpius edatur, inuito eo, qui semel edit. *d. l. si quis in fi. ff. de edend.* Cui parti nõ obstant hæ constitutiones, quæ potestatem faciunt de falso instrumento quærendi, & agendi, non tantum criminaliter, sed & ciuilitet. *l. penult. & vlt. infra. de fals.* Nam, vt iam dixi, hæc constitutio non vetat agi de falso etiam ciuilitet: sed vetat eum, qui semel instrumentum protulit, cogi iterum id instrumentum edere: si de falso tantum ciuilitet agatur. In quo, vt dixi, edictũ superius confirmat. Quod autem const. permittit hanc editionem petere, ei qui de falso criminaliter acturus est, in eo vel ab edicto superiore recessit, vel interpretatus est, quid sit illud, quod est in edicto, cum prætor edicit, se neminẽ coacturum instrumenta iterũ edere nisi ex causa. Itaq; Iustinian. causam cogendi est interpretatus, idoneam hanc esse, si aduersarius de falso agere institueret criminaliter. Quæritur: *Cur potius hanc editionem permittit criminaliter acturo, quam acturo ciuilitet?* Cum in vtraq; causa pariter agitur de falso. Respondetur. Quia in ciuili actione versatur vtilitas tantum priuati agentis, in criminali vtilitas publica, quæ priuata anteponi debuit. In crimine enim & accusatione vindicta criminis petitur. Publice interest, delicta nocentium non esse impunita. *l. ita vuln. ff. ad l. Aquil. l. locatio. §. quod illicite. D. de public.* Iusiurandum præterea exigitur ab eo, qui hanc editionem etiam ad criminalem accusationem postulet, vt iu-

ret, se petere nouam editionem eiusdem instrumenti: quia putet se posse id falsi coarguere. Hoc in prin. *l. in vers. sancimus.* Non obstat. *l. 2. sup. de iureiuran. calumn. item. §. illud Nouell. de his. qui ingred. ad appella.* In quibus cauetur, sufficere ab initio causæ semel iurasse de calumnia: nec hoc iusiurandum sæpius exigi debere. Nam hæc causa, quæ de falso instituitur, non est prior causa, sed noua, vt merito in prin. iusiurandum ab actore exigatur. Hæc spectatur, vt dixi, in persona eius, qui nouam hanc editionem petit. In persona autem eius, vnde hæc editio petitur, vt cogatur iterum instrumentum edere, nõ tria exiguntur, sed ex tribus vnum, nimirum vt aut instrumentum id habeat, aut per reum factum sit quò minus habeat: aut si negat se habere, & dolo suo factum, quo minus haberet, nolit iurare ita esse, ceterum si paratus est iurare, se id instrumentum neque habere, neque dolo malo fecisse, quo minus haberet, securus est ex h. constitutione. Hoc in *vers. su. autem.* Hoc loco aduersus hoc iusiurandum opponitur. *l. si creditor. infra. de pigno. act.* vbi ei, qui se casu aliquid amisisse dicit, non creditur, nisi casum probanti. Respondetur. Casus probatio ab eo exigitur, qui eam rem debuit, quam se casu amisisse dicit, vt in specie *dicit. l. si creditor.* In proposito autem is, qui prius instrumentum protulit, non fuit obligatus aduersario, vt id instrumentum amplius ei ederet, sed tantum cogitur ei edere, propter vtilitatem publicam, vt in falsi crimen inquiratur. Proinde non debet, ab eo exigi, probatio amissæ rei, quæ præstare iure non debuit. Et quod hic iusiurandum ab eo exigitur, non exigitur probationis causa, sed eius purgandi gratia. Quid si his concurrentibus propter quæ instrumentum iterum edi debet, instrumentum nõ editur ab eo, a quo editio petitur? Respondetur. Interest, vtrum instrumentum apud se habeat, an vero neget se habere. Si habet, vi cogendus est exhibere, si modo reperitur vbi sit, *argument. in l. qui restit. ff. de rei vind.* Quod si non habet, aut negat se habere, pœna hæc constituta est, vt instrumentum nullam vim habeat pro eo, a quo prolatum est aduersus eum, aduersus quem prolatum erat. Hoc in *hac leg. in vers. penultim.* Summa constitutionis hæc est. Qui semel instrumentum in iudicio protulit, si fide ei instrumento imposta, instrumentum ad se recepit, non est cogendus iterum id instrumentum aduersario edere: nisi aduersarius dicat, se id instrumentum falsi coarguere velle. Quod tamen aduersario postulanti non simpliciter conceditur, sed hac conditione: si postulet id instrumentum iterum edi, nondum causa plane finita, in qua id instrumentum primo prolatum est, & de falso criminaliter agere velit, eoque se in crimen inscribat: & iuret se non calumniæ causam hanc editionem petere, sed quia putet se posse docere instrumentum esse falsum. Et postremo, si is, a quo hæc editio petitur, nolit iurare, se id instrumentum neque habere, neque dolo habere desuisse. Ex quibus si quid desit, editio noua eiusdem instrumenti non impetrabitur. Quo autem casu instrumentum iterum edi debet, si non editur, hæc solum pœna est non edentis, quod instrumentum pro vano & irrito habetur, solum aduersus eum, aduersus quem probatum erat.

AD TITVLVM XXII.
PLVS VALERE, QVOD
AGITVR, QVAM QVOD
SIMULATE CONCIPITVR.

Ad Rubricam.

SVM M A R I A.

- 1 Continuatio huius tituli cum superiori.
- 2 Instrumento falso nunquam fides habetur.
- 3 Conuentioni standum est.
- 4 Assertio contrahentium, veritatis substantiam mutare non potest.

Hic titulus superioris pars est & appendix: ideo merito ei titulo subiungitur. Sic t̄ autem ad titulum præced. pertinet: Diximus in *l. in exerc. prox. titulo.* instr. uentis fidem haberi, sed cum h. exceptione, nisi instrumentum falsum sit. Nam t̄ falso nunquam fides habetur in iudiciis. *l. de fide. l. sicut. infr. de fals.* Hanc exceptionem hic titulus explicat & magis confirmat, remota dubitatione, quæ h. incidere poterat. Quæritur enim: Quid si aliud reuera actum est, & aliud scriptum in instrumento, non tantum inuito vno ex contrahentibus, sed vtroque contrahentium consentiente, dum id agunt, vt vnum agatur, alterum simuletur, an hic quoque dicemus ei scripturæ & instrumento credi non oportere? Dubitatio ex iis causis nascitur. Si superior exceptionem sequimur, huic instrumento credendum non est, quia falsum est. Rursum ex altera parte mouet conuentio contrahentium. Certi iuris est, conuentioni t̄ standum esse ex edicto de pactis. *l. iuris. §. ait prætor. ff. de pactis.* Conuentione autem & consensu contrahentium factũ est, vt aliud in instrumento scriberetur: ita videtur huic conuentioni potius standum esse, & ideo scriptum sequendum. Hic titulus confirmat, si quid eiusmodi aliquando acciderit, ne tunc quidem scriptum sequendum esse, quia falsum sit, vt efficiatur generalis hæc sententia & perpetua, nunquam instrumento fidem fieri, si doceatur falsum esse. Id autem declaratur huiusmodi sententiis, quæ exstant sub hoc titulo: Quoties aliquid reuera actum est, & aliud de sententia contrahentium scriptum in instrumento & simulatum, semper veritatem potius, quam scripturam inspiciendam esse. *l. 1. hic.* Item, valere quod gestum est, non quod scriptum est. *l. 3. & si sequent. hic.* Item: vt titulus præscriptus est, plus valere, quod agitur, quam quod simulate concipitur. Quod agitur, id est, quod fit & geritur reuera, non quod simulate concipitur, id est, non quod concipitur verbis in instrumento, dum contrahentes dissimulare volunt & legere quod actum est, & verbis aliud simulare. Hæc sententia duas partes continet, seu duas sententias particulares. Prior hæc est: Cum quid simulatum est in instrumento, scriptum non valere. Hoc merito constituitur, quia scriptum falsum est. Itaq; non obstat. *l. cum precibus, supr. de probationibus,* vbi placet instrumento stari. Hæc enim exceptio est, quæ & illic additur, nisi instrumento falsum contineatur. Id autem instrumentum falsum esse, in quo de sententia contrahentium aliud scriptum & simulatum est, quam reuera gestum sit, declarat falsi definitio. Falsum est, cum dicitur aut scribitur aliquid

factum esse, quod non est. Id autem contingit, cum in instrumento scribitur aliquid gestum esse, quod gestum non est. Falsum igitur est hoc instrumentum. Nihil ad rem pertinet, quod contrahentes id affirmarunt. Nam assertio t̄ contrahentium substantiam veritatis mutare non potuit, vt est in *l. 2. h. t.* id est, non potuit efficere, quin quod gestum est, gestum nõ sit. Ex quo consequens, si dicatur id gestum non esse, sed aliud, affirmationem esse falsam. Non obstat, quod dicitur, conuentioni contrahentium standum esse. Non enim hic conuenit inter contrahentes, vt ei instrumento staretur, sed solum, vt scriberetur, veri quod gestum est regendi causa. Nunquam autem actus & conuentiones contrahentium eos tenent aut obligant, vltra quam inter eos actum est. *l. non omnis. ff. si certum perat.* Ita perpetua hæc sententia est: Falso instrumento fidem haberi non oportere. Altera sententia est, tamen in proposito scriptum non valet, tamen nihilominus id quod actum & gestum est potius valere. Vt fundus emtus est. Placuit in instrumento scribi, fundum donatum esse. Donatio nõ erit, quia scriptum falsum non valet, sed erit & valebit emtio, quæ reuera gesta est. Huic sententiæ duo obstabant. Primum: quod de eo quod gestum est, nullum instrumentum factum est. Deinde hæc conuentione, qua placuit, vt instrumento aliquid aliud conciperetur, quo factum videtur, vt recedatur a priori conuentione. Sed hæc mouere nos non debent. Id quod gestum est, non est collatum in instrumentum reuera: sed non eo minus per se valet, siue instrumentis valeat quod gestum est, siue habeat probationem. *l. 4. ff. de fid. instrument. dix. ad l. infr. supr. de fide instrument.* Conuentione contrahentium, quo placuit vt aliud instrumento scriberetur, non facit, quò minus valeat, quod gestum est. Non enim hac conuentione id actum est, vt ab eo, quod reuera gestum est, discederetur, sed potius, vt id maneret, & manens dissimularetur, tanto igitur magis id, quod gestum est, valere debet. Est igitur certissima hæc sententia: Cum aliud actum est & aliud scriptum, semper plus valere, quod actum est, quam quod scriptum est. Sed diligenter cauedum est, quod dicitur in h. specie, valere quod actum est, non simpliciter dictum esse, sed per comparisonem. Dicitur enim plus valere, quod actum est. Hoc eo animaduertendum esse monendi sumus, quia non simpliciter verum est, valere id quod agitur, etiam si simulate cõceptum sit aliud in instrumento, sed ita interpretandum est, vt valeat quod actum est, si nude & sine instrumento per se valere potuisset. Quod si sine instrumento per se valere non potest: multo minus valebit, etsi simulato instrumento aliud cõceptum erit. Exemplum in *l. 1. supr. de cond. ob turp. causam,* Promisi tibi 10. ob turpem causam, puta ob flagitium: vt sacrilegium faceres, vt aliquem verberares: Hæc promissio ipso iure est inutilis. *l. gener. l. seq. de verb. oblig.* Id cum intelligeres, impetraisti a me, vt communi consensu scriberetur in instrumento me tibi debere 10. ex mutua causa, vt sic simulato scripto, turpitudine promissionis tegetetur, illic rescriptum est, primum, mutui obligationem nullam esse, quia reuera mutuum non intercessit, nec ad rē pertinere instrumentũ, quia simulatũ & falsum est, & ex hac parte iuris instrumentum valere non de-

bet. Quid principalis promissio, & id quod gestum, an valebit. Et hoc minus valebit, cum pecunia promissa sit ob turpem causam. Ergo dixerit aliquis, falsum est, quod h. dicimus, cum quid simulatum est instrumento, valere saltem quod gestum est. Dicimus, non ideo falsum esse, quia non simpliciter dicitur, quod gestum est, valere, sed per comparationem plus valere, quam quod scriptum est, ut intelligamus, si sine scripto valere potuisset, futurum, ut si scriptum simulatum accesserit, etiam nunc valeat potius, quam scriptum. Exempla huius sententiae sunt. in l. 2. & l. 3. hic.

Ad L. I. In contractibus.

In contractibus, rei veritas potius quam scriptura perspicitur.

S V M M A R I A.

- 1 Scriptura semper inspicienda, quae falsa esse non docetur.
- 2 Scriptura si sit falsa, tamen veritas inspicitur, & ad eam rem probatio cuiusque admittitur.
- 3 Testamenti verbis tamdiu standum est, quoad non probatur manifeste aliud sensisse testatorem.
- 4 Veritas iudicati cur potius spectetur, quam rei debita veritas, aut potius veritas iurisiurandi praestiti, quam veritas rei debita.

AIT, In contractibus potius veritatem quam scripturam inspici debere. Ex his verbis apparet, hoc dictum non esse generaliter de omni scriptura, sed solum de ea, cui veritas refragatur, ut ideo quaeratur, utrum spectandum sit potius, veritasne, id est, quae reuera gestum est, aut non est, an vero scriptura, quae veritati aduersatur, id est, in qua aliud actum esse scriptum est. Ceterum si de scriptura simpliciter quaeritur, haec sententia certi iuris est: semper scripturam ↑ inspiciendam esse, quam falsam esse non doceatur. *l. cum precib. supr. de probat.* Quod si falsa esse probetur, tum veritas ↑ spectanda est, & ad hanc rem probatio cuiusque admittitur. *d. l. cum preced. l. optimam. infr. de contr. emt.* Sed cur additum est in contractibus? an quod in testamentis aliud sequimur? Respondetur, minime: Nam etiam in testamentis si testator aliquid scripserit neque voluerit, quia erravit, veritatem voluntatis sequemur potius, quam scripturam. *l. quoties. 9. ff. de her. inst. l. qui quartam. ff. de leg. prima.* An quod non idem seruamus in iudiciis? Imo & in iudiciis eadem regula obtinet, si aliud apud magistratum actum sit, & aliud scriptum. *l. 2. inf. de emancip. liber.* ut appareat, quo tempore hic locus scriptus est, generale fuisse hanc sententiam, si aliud actum & gestum est, aliud scriptum, vel errore, vel per simulationem, semper probato eo quod verum est, plus valere veritatem, quam scripturam, eoque veritatem magis inspici oportere. Hoc autem tempore post constitutiones Iustiniani, recte dicimus haec verba in contractibus, veritatem potius quam scripturam inspici debere, extra contractus autem non semper. Quod contingit in specie. *l. ult. §. infr. arbit. tut. de qua mox.* Huic sententiae opponuntur quaedam. Primum *l. antiqua. infr. ad Velleianum.* vbi si mulier dixerit in instrumento publice confecto, se pecuniam accepisse a Titio, ut pro eo sponderet, placet, ei confes-

sioni & scripto dari oportere, etiam si mulier reuera nihil. Respondetur. Hoc ideo contingit in h. specie, ut scripto stet, quoniam mulier contrarium probare non potest. Nam simpliciter confessa est, se pecuniam accepisse. Deinde dicit, se non accepisse. Haec negatio est simplex, cuius negationis per rerum naturam nulla probatio esse potest. *l. act. supr. de probat.* Merito igitur in instrumento confessionis suae stare cogitur, quae contrarium docere non potest, quod sententiae huius loci non aduersatur. Quod enim deimas potius veritatem inspici debere, sic accipiendum est, ut inspici debeat, si modo veritas probetur. Nam in re dubia instrumento semper standum est. *l. cum precib. supr. de probation.* Si mulier confessa esset, se pecuniam accepisse a Titio illo loco & illo die, contrarium probare posset: si doceret, se eo die alibi fuisse. Ad hanc vero probationem recte admitteretur, ut potius inspiceretur veritas, quam scriptura, ut additum est in *d. l. cum precib. & expressum in d. l. opt. infr. de contr. emt. & vend.* Obicitur deinde *l. si alii. ff. de usufructu legato,* vbi in fine haec verba sunt: *Interdum etiam in testamentis plus scripturam valere, quam quod pactum est.* Respondetur. Et hoc verum est, sed tunc locum habet, cum doceri non potest, aliud actum esse, quam quod scriptura continetur, ut *supr. diximus.* Id autem accidisse in specie eius loci. Specie proposita, intelligitur, quae ideo proponenda est magis, quia locus est obscurior: Testator legauit fundum Titio, hoc animo, ut Titio legaret fundum detracto usufructu, dum putat se his verbis id consequi. Deinde eiusdem fundi usufructum legauit Sempronio, hoc animo, ut Sempronio legaret solidum usufructum. Testator in h. opinione errat. Nam dum Titio legauit fundum, vi & potestate verborum legauit fundum, vna cum usufructu fundi, nam usufructus, domini pars est. *l. 4. ff. de usufructu.* Itaque cum postea legat Sempronio usufructum eiusdem fundi, non legat Sempronio solidum usufructum, sed solum partem dimidiam, quia duobus, nempe & Titio & Sempronio legat usufructum, itaque Titius & Sempronius coniuncti sunt in eandem rem, coniuncti concursu partes faciunt. *§. si res altera. Institut. de legatis.* Quaesitum est, cum hic scriptura dissentiat voluntate testatoris, utrum sequi oporteat? Illic respondetur, scripturam sequi oportere: Respondetur. Id eo fit in ea specie, quia non potest doceri, testatorem aliud sensisse, quam verba expriment. Quod sic docetur. Nam etsi priusquam testamnetum scriberet, constet eum fuisse in hoc errore, ut dum fundum simpliciter legat, putaret se legare nudam proprietatem seu fundum, detracto usufructu, tamen priusquam legaret, potuit hunc errorem & hanc opinionem omittere, potuit etiam voluntatem mutare. Quamdiu contra id nihil probabitur, dicendum est, eum voluntatem & opinionem mutasse: quia tamdiu ↑ verbis testamenti standum est, quamdiu non probatur manifeste, aliud sensisse testatorem. *l. non aliter. in prin. ff. de leg. tertia.* Obicitur *l. 4. de leg. prima. & l. Labeo. ff. de supellect. leg.* quibus in locis scriptum est: si testator quid scripserit, errans in nomine appellatiuo, dum aliud legare vult, & verbis aliud legat, neque scriptum neque voluntatem eius valere: utputa, legere voluit aurum, & scripsit electum, neque

debetur, quia legare voluit, neque aurum, quia non legauit. Respondetur. Tantum abest, ut hoc exemplum faciat aduersus regulam huius loci, ut sit potius accommodatissimum exemplum ad regulam confirmandam. Nam hic non spectamus scripturam, ut hac regula comprehensum est: quia testator noluit, quod scripsit, sed rursus spectamus voluntatem. Ideo enim non debetur electurum, seu quod scriptum est, quia testator reuera id debere noluit, sed non debetur, inquit, etiam aurum, quod testator legare voluit? Respondetur. Hoc ipsum ideo fit, quia veritatem inspiciamus. Voluit enim testator legare, sed reuera non legauit. Igitur hanc veritatem rei inspiciamus, ut ne sic legatum aurum. Generaliter enim definiendum est, ad omnem institutionem & legatum duo necessaria esse, ut institutio & legatum consistat. Primum ut velit testator quem instituire, aut quid legare. Non est satis, alterum desiderari, ut institutionem seu legatum, vel scribat, vel nuncupet: quoniam non fit suprema voluntas, nisi aut testamento scripto, aut nuncupatiuo. Denique non est legatum, nisi testator velit & scribat, cum testamentum scribit. *l. 9. ff. de her. inst.* Ad extremum obiciuntur ea quae tradita sunt de re iudicata, de transactione, de iureiurando. in quibus non videtur veritas inspici. Nam de re iudicata traditur, rem iudicatam pro veritate haberi, etiam si iudex pronuntiauerit, debere quod non debetur, esse quod non est, aut contra. *l. res iudic. ff. de reg. iur. l. ingenuum. ff. de sta. ho.* De iureiurando eodem modo iusiurandum praestitum deferente aduersario seruandum esse, quamuis peierauerit. *l. quod si def. ff. de dolo. l. 5. §. dolo. ff. de iureiur.* Similiter & transactionem esse seruandam, quamuis interpositum de eo quod non debebatur. *l. non minorem. supr. de transact.* Respondetur. Et harum rerum exempla omnia regulam confirmant. In iis enim omnibus inspiciamus veritatem, quoniam inspiciamus in re iudicata, quod vere iudicatum est, & nisi vere praecessisset sententia, hanc non sequeremur. In transactione quod vere transactum est: in iureiurando, quod vere iuratum est, & nisi vera transactio, & verum iusiurandum interuenisset, haec non sequeremur, etsi contra scriptum esset, non valeret scriptum. Sed in iis non seruamus veritatem rei debita, aut veritatem rei de qua iudicatum, transactum, iuratum est. Fateor. Sed haec res non facit, quo minus veritatem inspiciamus, quoniam potius inspiciamus veritatem iudicati, transactionis, iurisiurandi. Quod si quaeritur, cur potius ↑ veritate iudicati spectemus, quam veritatem rei debita, aut potius veritatem iurisiur. praestiti, quam veritatem rei debita. Ratio haec est: Quia in rebus iudicatis sequimur rerum iudicatarum auctoritatem propter vtilitatem publicam. *l. seruo inuito. §. cum praetor. ff. ad Trebell.* In iureiurando autem seruamus conuentionem, iusiurandum propter conuentionem litigatorum valet, & propter religionem. *l. sed & seru. l. qui iurasse. seq. §. ult. ff. de iureiurand.* Et ob hanc causam maxime seruamus transactiones, in quibus conuentio est manifestior. *l. non minorem. supr. de transact.* Vna tamen exceptio est regulae propositae, in specie. *l. ult. inf. arbit. tut.* Nam si tunc cum conficitur publice inuentarium rerum pupillarium, tutor in descriptione rerum quaedam res dixerit esse pupilli, quae non sunt, idque in inuenta-

rio eo auctore scriptum sit, placuit Iustiniano hic scripturam solam esse spectandam, neque ad veritatem contrariam probandam, tutorem admittendum esse, sed hic singulare ius est, propter circumstantias incurrentes in hanc speciem. Primum, quia tutor est, qui hoc affirmat, qui omnium max. scire potest facultates pupilli. Tutor est, qui voens, non coactus id affirmat. Deinde affirmat in inuentario publico vbi maxime res serio agitur, & tutorem verum dicere oportet. Adde extremum, quod nemo tam stultus est, ut aduersus se sciens aliquid affirmare debeat. At quidquid in inuentario scribitur, aduersus tutorem scribitur, qui ea omnia quae h. sunt, curare debet, ut bonus paterfamilias, & eorum omnium rationem reddere finita tutela. *l. ff. de tut. & rationibus distr.* postquam exceptionem recte dixerimus in regula huius l. addita esse haec verba, in contractibus, secundum ea, quae initio monuimus, alioqui ante hanc legem Iustiniani, haec verba in contractibus, hoc loco sic accipienda fuerunt, ut sit: in contractibus maxime veritas inspici debet potius quam scriptura, quoniam in contractibus conuentio praecipue spectatur.

Ad L. II. Acta.

Acta simulata, velut non ipse, sed eius vxor comparauerit, veritatis substantiam mutare non possunt. Quaesitio itaque facti, per iudicem vel praesidem pronuncia examinabitur.

S V M M A R I A.

- 1 Quaesitio facti ad cognitionem iudicis pertinet.
- 2 Iudicis est existimare, quid sibi probatum opinetur.

Exemplum est regulae h. tit. propositae, quae specialius concepta est in *l. penult. inf.* Maritus fundum suo nomine emit a Titio, placuit tamen ut instrumento, quod postea scriptum est, scriberetur, vxorem eius emisse a Titio. Scriptum h. non valebit, sed quod reuera gestum est. Cui haec sunt consequentia. Ergo mulier ex emto non aget aduersus Titium, & si aget, recte remouebitur, quasi non emerit. Nec ei patrocinabitur instrumentum, quia falsum est, etenim aliud in eo scriptum, quam reuera gestum. E conuerso maritus recte aduersus Titium ex emto aget, quia reuera emit, nec ei nocebit instrumentum in quo scriptum est, aliam emisse, quia spectamus, quod reuera gestum est, non quod scriptum. Sed haec ita sunt, si modo probetur maritum emisse, non vxorem, & conuenisse ut aliud in instrumento scriberetur. Haec quaesitio facti est, ut h. scribitur. In ea enim quaeritur, quid factum sit, proinde h. dicitur, quaesitionem facti ad iudicem remittendam esse, qui examinaturus est, an haec ita sint, ut dicuntur. Quaesitio ↑ facti ad cognitionem iudicis pertinet, ut hic scribitur, & in *l. si ita quis pronoc. §. Seio. in fin. ff. de verborum obligationibus.* Hoc ideo, quia factum non potest doceri, nisi probationibus legitimis, ut testibus & instrumentis. Res autem iudici probanda est, *l. quinquaginta. in fin. ff. de probationibus.* Et docuimus ad tit. de probationibus. *supr. in princip.* Ideo autem iudici probanda, quia est iudicis ↑ existimare, quid sibi probatum opinetur, ut ex religione officii iudicet. *lege tertia. §. eiusdem. ff. de testibus.*

Ad L. 111. Emtione.

Emtione pignoris causa facta, non quod scriptum, sed quod gestum est, inspicitur.

S V M M A R I A.

- 1 Emtio pignoris causa facta non valet, sed pignus valet.
- 2 Commodum rei vendita omne ad emtorem pertinet.

ALIVD exemplum eiusdem regulæ initio traditæ. Si emtio pignoris causa facta sit, pignus valet, quod reuera contractum est, emtio non valet, quæ reuera contracta non est, etsi eam contractam esse in instrumento scriptum sit. Species ex facto est huiusmodi. Debitor acceptis 100. mutuis, creditori suo Titio fundum eo nomine pignori dedit: cum vellet, creditor pro usuris pecuniæ fructus fundi percipere, & lucrari, quod secundum ius facere non poterat: impetrauit a debitore, ut in instrumento simularetur emtio, & scriberetur, debitorem vendidisse eum fundum Titio, 100. fl. quæ venditori iam soluit. Vendidisse autem ex lege, ut quodcumque venditor restituerit 100. fl. emtori, fundum suum reciperet. Dicimus, si debitor probauerit, se hunc fundum pignori obligasse, & conuenisse ut simularetur instrumentum emtio, se cum repetiturum fundum suum pignoratitia actione, quia pignus vere contractum sit, ex emtio autem actionem non habiturum, atque adeo emtionem in totum hic nullam futuram, quæ ei obstat, quoniam pignus vere contractum est. Pignoris autem causa, id est, propter pignus interpositum emtio facta & simulata est. Plus gestum quam scriptum valet, ex regula huius tituli. Hic queritur: *Quid interest, utrum debitor fundum suum repetat, ut pignori datum, an vere, ut venditum?* Vel. *Quid interest, utrum dicamus, h. pignus constitutum esse, an vero contractam emtionem?* Quæstionis causa h. est, quia etsi dixerimus emtionem esse contractam, quæ statim probari potest in instrumento, tamen debitor semper fundum suum repetet, ex lege emtione adiecta. l. 1. infr. de pact. inter emt. & vend. compos. Non aliud consequeretur debitor pignoratitia actione. Nam si vellet debitor pignus suum repetere, non posset id consequi, nisi solutus 100. quæ accepit. l. si rem. §. omnis ff. de pign. act. Cur igitur hic laboramus & oneramus debitorem probatione non necessaria? Respondetur. Si de fundo ipso repetendo queritur, sane nihil interest, utrum h. pignus contractum dicamus, an emtionem, sed in fructibus fundi multum interest, utrum emtio fuerit, an pignus. Nam si emtio est, emtor idemque fundi dominus fructus suos facit, quoniã rei vendita commodum et omne ad emtorem pertinet. §. cum autem. Inst. de emt. & vend. At si pignus est tantum, creditor fructus ex fundo perceptos suos non facit, sed aut restituere debet pignoratitia, actione, aut in sortem imputare. leg. prima. & l. secund. infr. de pign. act.

Ad L. Penult. Si quis.

Si quis gestum a se, alium egisse scribi fecerit: plus actum, quam scriptum valet.

EADEM definitio est, quæ in inscriptione tituli, ubi diximus.

Ad L. Vlt. Si falsum.

Si falsum instrumentum emtionis conscriptum tibi velut locationis, quam fieri mandaueras, subscribere non relegentem, sed fidem habentem, suasis: neutrum contractum (in utroque alterius consensu deficiente) constituisse procul dubio est.

S V M M A R I A.

- 1 Emtio & venditio, perficiuntur consensu, ut & locatio & conductio. num. 2.
- 2 Instrumentum scribens vel ei subscribens, intelligitur iis quæ in instrumento scripta sunt, consentire, neque quicquam habet subscriptio, nisi approbationem precedentium scriptorum.
- 3 Errantis nullus est consensus, nulla voluntas.
- 4 Procurator contrahendo domino actionem non querit, nec vendendo eum obligat.
- 5 Emtio alienæ rei consistit & valet.

SI non valet, quod scriptum est, cum aliud scriptum est, quam gestum, tamen si scriptum sit de consensu contrahentium, ut supra diximus in principio, multo minus scriptum valebit, si aliud scriptum sit quam gestum, si scriptum sit inuito eo aduersus quæ agitur, ut traditur in l. cum precibus. supr. de probat. Eiusdem rei & h. exemplum est, sed obscurius. Speciem aut sic fingere oportet. Ego mandavi alicui, puta procuratori meo, ut certas quasdam ædes meas locaret. Is cum eas locare vellet Titio, Titius dixit, se conducere nolle: si d. si dominus vendere vellet, se paratum emere. Procurator promisit, se perfecturum, ut illi emtæ essent a me. Ad eam rem hunc dolum commentus est. Confecit instrumentum consentiente Titio: in quo scriptum est, me qui sum dominus ædium, vendidisse illas ædes Titio 100. fl. Quoniam instrumentum falsum erat, procurator instrumentum ad me detulit, & ait, se ædes meas locasse Titio, ut mandaram. Dixit, hoc instrumentum esse locationis, quod mihi obtulit, sapere esse, ut egi subscriptione mea confirmarem locationem. Ego illi fideus, instrumentum non relegi: & tanquam locatione contracta instrumento subscripsi. Placet, hic neque emtionem esse neque locationem, quia neutrum consensu duorum geritur. Non erit emtio, quia etsi Titius emere ædes voluit, ego tamen vendere nolui. Non perficitur aut emtio et venditio, nisi consensu. l. 1. in fin. ff. de contr. emt. Non erit etiam locatio, quia locare quidem voluit, sed Titius noluit conducere, emere enim volebat, non conducere. Constat itidem locatio et conductio duorum consensu, ut emtio & venditio. l. 1. ff. locati. conducti. Sed in emtione h. obstat mihi instrumentum, quo scriptum est, me ædes vendidisse Titio? Respond. ex regula h. tit. scriptum non valere, quia id scriptum, quod gestum non est. Rursum h. obstat mihi mea subscriptio, quæ declarat me reuera vendidisse, ut dici non possit, aliud scriptum quam gestum. Nam et qui instrumentum vel scribit vel ei subscribit, intelligitur consentire iis, quæ in instrumento scripta sunt, nec quidquam habet subscriptio, nisi approbationem precedentium scriptorum. §. 1. Inst. de contr. emt. & vend. l. scripturas. infr. qui pot. in pign. l. fidei. ff. §. 1. ff. de pignor. Respondetur. Hoc ita est, si quis sciens, quæ scripta erant, subscribat, aut si quis sciens, quæ gesta erant, scribat. d. l. fidei. ff. §. 1. de pign. Diuersum est si quis subscri-

subscribat ignorans seu per errorem, ut h. a me factum est. Nam errantis et nullus consensus, nulla voluntas est. l. cum testamentum. supr. de iur. & fact. ign. l. si per error. ff. de iurisd. l. 2. ff. de iudic. Ex quibus apparet, ita in proposito instrumentum & subscriptionem mihi non nocere, si probem errorem. Quod ita fit, si interfuerunt testes, cum procurator mihi diceret, instrumentum cui subscripsi esse instrumentum ædium locatarum Titio, & me non relegentem subscripsisse instrumento. Ceterum priusquam hæc probem, instrumento stabitur, leg. cum precibus supr. de probat. Idque est in l. secund. supr. Dicitur in quæstione huius loci facti quæstionem a iudice examinandam esse, ubi facti quæstio intelligitur, cum queritur, an instrumentum simulate conceptum sit, & falso. Cauendum est autem, ne fingamus in h. specie procuratoræ, cui mandaueram, ut locaret ædes, eas ædes vendidisse. Nam si vendidisset, & si postea scriptum esset me vendidisse, scriptum quidem non valeret, sed valeret quod gestum, id est, emtio inter procuratorem & tutorem contracta. Nam procurator cum aliquid emit, sibi emit, & actionem emti cedere debet domino suo. l. poss. in fin. de acquir. poss. Sic cum procurator vendit, ut hoc loco, vendit aduersus se, non autem dominum suum obligat. Nam ut domino actionem querere et non potuit illi contrahendo. l. quacunque gerimus. ff. de oblig. & action. multo minus vendendo dominum obligare potuit. l. inter. in princ. ff. de verb. obliga. Denique procuratorem vendentem suo nomine teneri expressum est in l. procurator. qui pro euit. ff. de procu. Nihil ad rem pertinet, quod res vendita procuratoris non fuit, sed mea. Rei et enim alienæ emtio & venditio consistit. l. rem al. infr. de contr. emt. Propterea quod qui vendit rem alienam, obligat se ob euitionem, aut in id quod interest, re non tradita. Quæ obligatio cadit etiam in eos, qui domini non sunt. l. 1. in pr. l. ex emto. in princ. ff. de act. emt.

AD TITVLVM XXVIII.

AD SENATVSCONSULTVM

MACEDONIANVM.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 Filiusfamilias obligatur ex contractibus suis.
- 2 Senatusconsulta unde dicta?
- 3 Senatusconsultum Macedonianum unde dictum?
- 4 Senatusconsulti Macedoniani summa & eius partes?
- 5 Filiusfamilias quis dicatur?
- 6 Paterfamilias quis dicatur?
- 7 Senatusconsulti Macedoniani finis.
- 8 Filiifamilias vocabulo qui contineantur?
- 9 Mutuum filiofamilias dari, cur magis prohibeatur quam ex aliis causis cum filio contrahi?
- 10 Senatusconsulti Macedoniani pœna.
- 11 Actio in personam quid.
- 12 Exceptio Senatusconsulti Macedoniani quando, quamdiu, cui, & aduersus quem detur.

EX contractibus suis non et minus obligatur filiusfamilias, quam paterfamilias l. filiofamil. ff. de obligat. & actionibus. Ex iisdem & obligatur pater, qui filium in potestate habet, sed de peculio ut eo-

dem tempore, qui cum filiofamilias contraxit, duos debitores habeat, filium in solidum, patrem de peculio. l. si quis cum filiofamilias. ff. de pecul. Excipitur mutui causa, ex qua tenetur nec filiusfamilias, nec pater: idque efficitur Senatusconsulto Macedoniano. l. si ex alio. C. q. cum eo, qui in alter potestest. Quare opportune subiicitur superioribus titulis hæc tractatio de Senatusconsulto Macedoniano: de quo hoc titulo agitur. Hoc Senatusconsultum et non ita est, ut cetera Senatusconsulta: nam cetera ferre nomen habent a Consulibus, seu eo consule, quo verba in Senatu faciente, Senatusconsultum factum est, ut scire licet ex Senatusconsulto Trebelliano, & Senatusconsulto Pegasiano in §. restituta. §. sed quia. Institutio. de fideicommiss. hered. item ex Senatusconsulto Orphitiano, Inst. de Senatusconsult. Orphitian. & Senatusconsulto Velleiano, in l. secund. ff. ad Senatusconsult. Velleian. Non sic Macedonianum, hoc enim nomen et habet a Macedone, ut est in princip. Senatusconsulti, quod exstat in l. prima. ff. eodem. Is Macedo non fuit filiusfamilias luxuriosus, ut scribit Theophil. §. vltim. Institutio. Quod cum eo, quin potest. tamen et ex primis verbis Senatusconsulti id existimari potest: Sic enim verba sunt: Cum inter ceteras sceleris causas Macedo, quas illi natura administrabat, etiam as alienum adhibuisset. Hæc verba etiam filiofamilias conueniunt, as alienum contrahenti, sed sequentia verba ostendunt Macedonem hic fuisse improbum sceneratorum, & famosum. Id illa Senatusconsulti indicat: Qui pecuniam incertis nominibus crederet. Hæc verba non possunt conuenire, nisi creditori. Idem indicant extrema, ut sciarent, qui pessimo exemplo scenerent, id est, sceneri darent, nullius filiofamilias bonum nomen morte patris finire posse. Nam et id est, obligationem & debitum. Bonum, id est, idoneum, cum ab initio non constitisset. Senatusconsulti summa comprehensa est in §. pen. Inst. quod cum eod. Habet et autem has partes: Vetat Senatusconsultum, & quid contra factum sit, penam constituit. Quod vetat, tale est: Vetat filiofamilias mutuum pecuniam dari. Quibus verbis paucis, quatuor hæc comprehenduntur. Primum vetat dari filiofam. Filiusfamilias et in vlt. iurisdic. §. filius, qui est in potestate patris. Paterfam. et is, qui est sui iuris. l. 4. ff. de his, qui sunt sui vel al. iur. Inst. de patr. pot. in pr. l. 1. ff. de adoption. Proinde omnes, qui patrem habent, sunt filiofamil. nisi potestate patris liberati sint. Quod solum certis & constitutis modis contingit, veluti morte patris, & deportatione, dignitate, emancipatione, de quibus in Inst. quibus mod. patr. pot. ius selu. Iis solis vetat Senatusconsultum mutuum pecuniam dari. Sed cur potius permittit dari emancipato, qui nihilominus patrem habet, & qui sæpe est aut minor ætate, aut minus industrius, quam filiusfamilias? Respondetur. Id ex fine & sententia Senatusconsulti intelligitur. Senatusconsulto propositum est efficere, ne et filiofamilias mores corrumpantur, & ne oneratus ære alieno incipiat optare mortem patris, & ei insidiari. dicit. §. penultim. Institution. quod cum eo. Filiusfamilias alias optabit mortem patris, ut habeat unde soluat æs alienum, cum patre viuo nihil habeat. Facilius

9 infidiabitur vitę patris, cum sit in eadem domo. Sub verbo *filiifamilias*, Senatusconsultum vetat † dari filiofamil. nepoti, pronepoti. *l. sed si pater. §. hoc Senatusconsultum. ff. eod. l. penult. inf. eod.* Ex omnibus tamen filiis excipitur filiusfam. miles *l. ult. in fin. h.* Secundo non vetat Senatusconsultum non contrahi cū filiofamilias, sed solum mutuum dari, vt intelligamus, quocumq; ex contractu alio, quam mutui, qd debet filiusfamilias, obligationem iure cōsistere, nec ad Senatusconsultum pertinere. *l. 3. inf. h. vbi dicemus plura. l. 3. §. is solum. ff. eod.* Sed cur magis prohibetur mutuum † dari filiofam, quam ex aliis causis cum filiofamil. contrahi? Respondetur. Quia ex ceteris contractibus, nō est periculum, ne corrumpatur filiusfamilias quoniam ex his non accipit pecuniam, sed debere incipit, ex mutuo autem pecuniam accipit, qua abutitur ad luxuriā. Tertio vetat Senatusconsultum nō mutuum simpliciter dari, sed dari mutuam pecuniā naturalem, vt intelligamus, si ceterę res mutuo datę sint, consistere mutuum. *l. item. §. mutui. ff. eod.* Hoc ex eadem causā nascitur, qua superius: quia ceteris reb. vti non possumus ad luxuriā, pecunia possumus. Postremo Senatusconsultum non vetat pecuniam numeratam promitti filiofam, sed dari. Hoc eo pertinet, vt si idem promiserit pecuniam numeratam filiofam. & deinde hanc ipsam dederit, spectādum esse numerationis tempus, non promissionis, vt sciamus an Senatusconsult. locus sit nec ne. Proinde si quis filiofam. promiserit, se pecuniam mutuā daturum, deinde emancipato dedit, cessat Senatusconsult. quia verum est, pecuniam filiofam. datā non esse. E conuerso si quis promiserit, se pecuniam daturum ei, qui sui iuris erat, deinde ei arrogato dederit, locus est Senatusconsulto, quia verum est, filiofam. datum esse. Dationem autem spectat Senatusconsultum. Hęc in *l. 3. §. ult. §. 3. seqq. l. 1. ff. eod.*

10 Pœna Senatusconsulti hęc est: † vt si pecunia filiofam. mutuo data sit, contra quam supra cautum est, denegetur eius rei actio petitioque. Sic verba sunt Senatusconsulti in *l. 1. ff. eod.* Actio † in personam, est petitio est actio in rem. *l. actio. ff. de oblig. & action. l. pecunia. §. actionis. ff. de verb. sign.* Itaque his verbis hoc dici intelligitur, si filiusfam. mutuam pecuniam acceperit, & eo nomine pignus datum sit, etiam ab eo, qui dare potuerit, tamen ex hac causā neque actionem in personam esse ex causā mutui, neque actionem in rem pignoris perseq. causā, quorum tamen vtraq; futura, si Senatusconsultum non prohiberet. *l. si permittente. inf. h.* Sed queritur: quomodo hoc conueniat cum eo, quod tot locis traditur, pecunia filiofamilias mutuo data, dari filiofam. exceptionem SCti, qua tutus non teneatur. *l. item. §. non solum. §. quanquam autem. l. pen. ff. eod. l. qui exceptionem. ff. de condit. indeb.* Pugnāt hęc, actionem creditori non dari, & filiofamilias, cui pecunia credita est, exceptionem competere. Nā exceptio supponit actionem prius datam creditori, quę iure ciuili consistit. *§. 1. §. seqq. Inst. de except.* Respondetur. Hoc sic explicandum est, si constat in iudicio apud magistratum in lite cōtestanda pecuniam mutuo datam esse filiofamilias, actio creditori non datur, id est, non admittitur creditor ad agendum, sed si sit inter creditorem & filiumfamil. controuersia, an is filiusfamilias fuerit, tunc actio creditori datur, sed addita exceptione, quę item datur filiofamilias

Hoc sic explicatur in exceptione iurifurandi. *l. non posteaquam. in princ. ff. de iur. iurando.* Id & ad ceteras exceptiones transferendum est. Itaque diuersis temporibus recte dicitur, ex causā mutui, de quo hic agitur, act. onem creditori denegari: & rursum ex eadem causā actione creditori data, competere filiofam. exceptionem Senatusconsulti. Hęc exceptio non solum filiofamilias competit, sed omnibus, q. ex ea causā mutui conueniri potuissent, si Senatusconsultum non obstaret. Proinde datur filiofamilias & patri eius, & vtriusque successoribus, & preterea fideiussori, qui non donandi animo pro filiofamilias fideiussor. *l. item. §. quanquam autem. l. sed si pater. §. non solum. ff. eodem.* Et datur hęc exceptio perpetuo, id est, filiofamilias non solum, quamdiu filiusfamilias erit, sed etiam si liberatus sit potestate patris, vel emancipatione, vel morte patris. Et patri non solum, quamdiu filiusfamilias viuet, sed etiam cum filius mortuus erit. Quod Senatusconsulto expressum est, & ita translatum apertius in *d. §. penult. Inst. quod cum eodem.* Datur autem † hęc exceptio verbis Senatusconsulti aduersus eum, qui pecuniam credidit. Sed generaliter placuit dari aduersus omnes, qui ex causā eius mutui actionem habent. *l. item. §. non solum. ff. eodem.* Atq; hęc summa sententia est Senatusconsulti, quę quidem verbis comprehendatur, sed huius iuris quędam sunt exceptiones, de quibus agitur sub h. t. & in iis potissimum hic titulus consumitur, vt proinde recte atque ordine fecerimus, quod sententiam Senatusconsulti aliunde præmiserimus, qua non intellecta, ad exceptiones perueniri non potuit. Hęc exceptiones indicantur in *l. 1. §. 2. hoc titulo.* Cetera rescripta earum causarum interpretationem continere videntur.

Ad L. I. Si filiusfamilias.

Si filiusfamilias cum in potestate patris esset, mutuā a te pecuniam accepit, cum se patremfamilias diceret, eiusque adfirmationi credidisse te iusta ratione edocere potes: exceptio ei denegabitur.

SUMMARI A.

1 *Exceptionem Senatusconsulti Macedoniani quę impediunt?*

QVinq; res faciunt, vt Senatusconsulti † exceptioni locus non sit, quamuis pecunia filiofam. credita sit: Mēdaciū filiofamilias, iustus error creditoris, voluntas patris, huius ipsius vtilitas, filii sui iuris facti agnitio. De mendacio st in *l. prima.* Reliquę causę quatuor comprehensę sunt in *l. secund.* Ob mendaciū filii, denegatur Senatusconsulti exceptio, si initio mentitus sit se esse patremfamil. id est, sui iuris, vt sic mendaciū filii coerceatur, vt in aliis causis solet. *l. 4. §. interdum. l. eum. qui. ff. quod cum eo. l. ult. ff. de rei vindic.* Sed tamen non est satis, vt filiusfamil. dixerit, se esse sui iuris. Hoc amplius exigitur hoc rescripto, vt hoc crediderit iusta ratione, & se iusta ratione credidisse probet. Iusta ratione credidisse intelligitur, cum filiusfamilias reddidit causas, cur liberatus esset patris potestate, & reddidit eas, quibus iure quis sui iuris efficitur. Sic eas probabit creditor si docebit, se de iis interrogasse, & fecisse, vt scire posset, an esset sui iuris, necne? nisi fecerit: mendaciū filii ei non obstabit.

Idque

Idque colligitur ex *l. penult. ff. eodem.* vbi placet, non denegari exceptionem Senatusconsulti aduersus eum, qui scire potuit filiumfamil. esse eum, cum quo contraxit. Secundum hęc, quisquis filiofamil. pecuniam mutuam daturus est, si vult sibi cauere, & non incidere in Senatusconsultum, ita se instituere debet, interrogare debet eum, *an sit sui iuris, necne?* Si is dicit se esse sui iuris, interrogandus, an patrem habeat? Si dicit se non habere, creditor iusta ratione credit, eum esse patremfamilias, quia iuris ratione vnusquisque fit sui iuris, morte patris in princ. *Quibus mo. ius patr. pot. solu.* Si filius dicit, se patre habere, interrogandus est, an sit a patre emancipatus, aut aliis iustis modis exierit de potestate. Si id affirmat filius, non est satis. Creditoris officium est, eum interrogare, an hic patrem præsentem habeat, aut alios suos cognatos proximos? Nam si respondebit, se habere, ii consulendi sunt, de conditione huius filii. *argument. in l. hac autem. §. 1. quibus ex causis in possess. eatur.* Nisi hęc fecerit, recte illi dicitur, eum scire potuisse, si inquireret, hunc esse filiumfamilias. Et ideo nisi docebit se fecisse, exceptione Senatusconsulti submouebitur. *argum. dict. leg. penult. ff. eodem.* Fieri potest, vt cum hęc omnia audierit creditor a filiofamilias, propter quę sui iuris quis iure efficitur, tamen sciat, eum reuera esse filiumfamil. & ipsum mentiri, sed si sit controuersia, an creditor id sciuerit, an ignorauerit, non creditor probare debet, se ignorasse, sed filius probare, creditorem sciuisse. *l. penult. inf. qui milit. possunt, vel non. lib. 12.* Ex regula iuris, qua dicitur: Factum negantis per rerum naturam nullam probationem esse, *l. actor. supr. de probat.*

Ad L. II. Zenodorus.

Zenodorus, si, cum sui iuris esse publice videretur, aut patris voluntate contraxit, aut in eam rem pecuniam accepit, que patris oneribus incumberet, vel sua potestatis constitutus nouatione facta fidem suam obligauit, vel alias agnouit debitum: non esse locum decreto amplissimi ordinis, rationis est.

SUMMARI A.

- 1 *Error iustus facti veniam in omnibus rebus mereatur.*
- 2 *Sciens nec contradicens non ideo pro consentiente habetur, sed potius habetur pro inuito.*
- 3 *Pecunia filiofamilias mutuo data quando in rem versa patris intelligatur?*
- 4 *Solutio debiti per errorem filii cur non rescindatur.*
- 5 *Possidentis facilius datur exceptio, quam agenti aetio.*

Iustus error creditoris ei actionē tribuit, si filiofamilias publice paterfamil. habeatur. *l. secund. h. eodem.* Si filiusfamilias publice tanquam paterfamil. contrahat, si agat, si muneribus publicis fungatur. Iustus item error est creditoris, qui idem creditori actionem tribuit, si pater initio iussit, vt pecuniam filio crederet. Deinde pater reuocauit voluntatem. Mutationem autem ignorans creditor pecuniam credidit. *l. si tantum. ff. eodem.* Hic error facit, vt perinde sit, quasi voluntate patris pecunia

credita filiofam. sit, ne ei iusta ignorantia noceat, exemplo mandati, *§. recte. Inst. mandati.* Hęc exceptio ex verbis Senatusconsulti non est, sed ex sententia. Nam apparet, Senatusconsultum coercere voluisse improbitatem & dolum sceneratorum. Item culpā eorum, qui non diligenter inquirerent, an filiusfamil. esset, cum quo contraherent, neque vlla improbitas est, neque vlla culpa in eo, qui iusta ignorantia facti reravit. Quapropter omnib. in rebus iustus error † facti veniam meretur. *l. de atate. §. qui causa. §. qui in sto. ff. de interrog.* Ex voluntate patris cessat exceptio Senatusconsulti, si pecunia filiofam. credita sit voluntate patris, vt scriptum est. *in l. 2. h.* Voluntate patris credita intelligitur, nō tantum si pater aperte mandauit, iussitue, vt filius pecuniam acciperet, sed etiam si pater sciuit, pecuniam filio credi, neque contradixit. *l. si tantum. l. item. §. inter dū. illic. Nam qui scit. ff. eod.* In quo singularis definitio notanda est, quoniam in aliis pene causis omnib. contra receptum est, eum qui scit, nec † contradicit, non ideo pro consentiente haberi, sed potius haberi pro inuito, vt vbique scientia a voluntate vere distinguatur. *l. q. tacet. ff. de reg. iur. l. 1. §. licet. vers. in re igitur propria. ff. de exercitoria. l. filiusfam. §. inuitus. ff. de procurat. l. inuitum. ff. de seruis. vrb. prad.* Neque tamen hęc contraria sunt. Hic enim hęc distinctio tenenda est. Quoties quis scit aliquid, quod prohibere potest, & pro officio debet, si non contradicit, velle & consentire intelligitur. Exempla suppeditabunt hi loci. *l. quid ergo. §. 1. ff. de his qui non. inf. l. 3. §. 1. ff. de noxal. act. l. 1. §. vlti. ff. furti aduers. nautas.* Ceteris in rebus valet, quod dicimus: Non consentire videri eum, qui nō contradicat. Ad priorem autē speciem pertinet causā mutui, quod filiofamil. datum est, sciente patre. Nam pater prohibere potest, ne detur. Cum .n. phibuerit, nemo creditor tam stultus est, vt velit pecuniam suā amittere filio credendo, & proinde pater prohibere debet ex officio: quia ad patris officium pertinet cauere, ne filii mores corrumpantur. Non solum a. voluntate patris pecunia filio credita intelligitur, si ab initio pater ita contradixerit, vt diximus, sed etiā si postea pater contractum ratum habuerit, propter vim ratihabitionis, de quo cautū ē in *l. ult. h. vbi dicitur, ratum habere pater intelligitur non tm verbis, sed et re ipsa & facto, interdum etiam silentio.* Re ipsa, veluti si cęperit debitum soluere. Nam hac re intelligitur debitum agnoscere. *l. item. §. si filius. ff. eod.* Hęc quę de agnitione filii postea dicent, huc recte referuntur. Silentio idem fit, si pater a filio admonitus, q. pecuniam illius mādato acceperit, non statim pater contradicat. Et ideo consultū est, quotiescunque ita admonetur pater a filio, siue coram siue per literas, siue per nuntium, statim pater testationem interponat contrarię voluntatis: alioqui tenebitur, & mutuum consistit. *l. si filiusfam. ff. eod.* Patris voluntate cum mutuum confirmari dicimus, patrem accipere debemus, qui filiumfam. in potestate habet. *l. filium. ff. eod.* Et ideo si nepos, qui auum & patrem habet, vt est in potestate aui, pecuniam mutuam acceperit, voluntate patris non aui, hoc consensu nihil agitur, quod est exemplum *dict. l. filia.* Sumtum est ex Senatusconsulto, ex quo apparet, Senatusconsultum prospicere voluisse patri, qui filium in potestate habet, ne filius vitę eius

insidiatur, quo bonis eius potiat. Notandum est, voluntate patris interueniente ita confirmari mutuum, vt non tantum actio detur aduersus patrem, sed etiam aduersus filium, & in totum voluntate patris interueniente cessat Senatusconsultum. *dict. l. item. §. interdum. ff. eodem.* Videbitur hoc aduersari regulam iuris, qua efficitur, neminem alterius conditionem facere posse deteriorem. *l. soluendo. ff. de negot. gest.* Sed nihil hic peccatur aduersus eam regulam. Nam patris voluntate non fit, vt adimatur exceptio filio, quam ab initio filius non habuit, sed vt ne exceptio detur filio. Quod sine iniuria filii constituitur, cum mutuum acceperit, & ex contractibus suis recte obligetur. Tantum hoc quaeritur: *An hic nihil fiat aduersus Senatusconsultum.* Et intelligendum est, nihil fieri, sed exceptionem esse ex sententia Senatusconsulti, quae sententia colligitur hoc modo. Nam Senatusconsulto Macedoniano propositum est, mutuum prohibendo, vt amouetur periculum patri, & ne filius pecunia abutatur ad luxuriam. Vterque metus cessat, si voluntate patris pecunia credita est. Proinde sententia Senatusconsulti satisfacta est. Ex utilitate patris cessat exceptio Senatusconsulti, si pecunia filiofamilias credita, versa sit in rem patris. *l. item. §. interdum. vers. proinde. ff. eodem.* In §. rem patris versa intelligitur siue eo nomine quid adquisitum est patri, siue factum est, vt ne quid pater de suo amitteret, cum alioquin habiturus non esset. *leg. prima. §. regular. ff. de in rem verso.* Vt pater aliquid acquireret, veluti si filiusfamilias pecuniam acceperit, quam creditoribus patris solueret, & soluit, *dicta lege item. §. si filius. ff. eodem.* Idque est, quod dicitur in *lege secunda hic.* Senatusconsultum cessare, si filiusfamilias pecuniam acceperit, quam verteret in rem, quae iniungebatur oneribus patris. Onus patris est as alienum. Onus patris est dotare filiam. Proinde si filius acceperit pecuniam in dotem sororis, cessat Senatusconsultum ob supra scriptam causam. *l. filiusfamilias in id. ff. eodem.* Vt pater non amitteret quid de suo, sic contingit, si pater volebat aliquid impendere, & in eam rem filiusfamilias pecuniam acceptam impendit, veluti si filiusfamilias in studiis agens, mutuum pecuniam acceperit, & in victum, qui destinatus est a patre, & alios sumtus, quos pater faceret, pecuniam impendit, de quo plura in *leg. Macedoniani. infr. hoc titulo.* Notandum est autem in hac re solum spectari, vtrum pecunia versa sit in rem patris, & in summa, hic non consilium filii, sed euentum spectari. Proinde si ab initio pecuniam non acceperit, vt verteret in rem patris, si tamen postea vertit, cessabit Senatusconsultum. Contra si ab initio acceperit hoc animo, vt in rem patris verteret, neque vertit, locus erit Senatusconsulto, id est, denegabitur huius pecuniae actio, & aduersus filium & aduersus patrem. *l. item. §. interdum. vers. proinde. ff. eodem.* Et ideo quod dicitur, in *leg. secunda hic.* cessare Senatusconsultum si filius pecuniam acceperit, vt verteret in rem patris, sic interpretandum est, vt verteret cum effectu, id est, vt verteret, & vertit. Nam, vt ante dixi, consilium filii non sufficit, nisi euentus sit secutus. Hae exceptio quoque ex Senatusconsulti sententia sumpta est. Nam Senatusconsultum occurrit libidini & luxuriae filiorumfamilias, amouet etiam metum

insidiarum patri. Haec omnia cessant, vbi filius rem bene & patri gessit. Patrem hic, vt supra intelligere debemus eum, in cuius potestate est filius. *dicta lege filium. ff. eodem.* Agnitio filii exceptionem Senatusconsulti illi adimit, si iuris sui factus debitum agnouit. *dicta lege secunda hic.* Agnoscere debitum intelligitur aut soluendo, aut creditori cauendo, aut obligationem nouam suscipiendo. Soluendo debitum agnoscit contra controuersiam, si totum soluit. Nam qui dicit, se soluere, simul se debere dicit, quoniam non est solutio, nisi eius quod debetur. Sed hic alia ratione confirmatur mutuum, quoniam filiusfamilias mutuum accipiendo, semper impedit soluti obligationem, siue quis sciens soluat, siue per errorem. *l. sed si sciens pater. §. ultim. §. lege sequenti. ff. eodem.* Sed amplius hoc dicimus, et si filius sui iuris factus partem debiti soluerit, ea solutione etiam reliquum debitum agnoscit, & ea agnitione mutuum confirmat. *l. item. §. ultimo. ff. eodem.* Hoc ex verbis soluentis facile intelligi potest. Nam filius cum ita dicit: *En tibi partem debiti mei:* his verbis non solum partem se debere agnoscit, sed etiam totum, quoniam non est pars, nisi pars totius. Debitum cauendo idem agnoscere intelligitur, si eius debiti nomine fideiussores det, aut pignora. *l. sed si pater in princip. ff. eodem.* Hoc fieri intelligitur necessario ex natura fideiussores & hypothecae, quoniam neutrum horum constitui potest, sine principali debito, cui accedat. *l. fideiusfor obligari. §. fideiusfor. ff. de fideiusforibus. l. res hypothec. ff. de pignoris.* Sed hic cautione opus est. Distinguitur enim in hac causa partis solutio, a datione pignoris, cum quaeritur de filii agnitione. Nam qui partem tantum soluit, placet eum totum debitum agnoscere. *dicta lege item. in fin. ff. eodem.* Contra vero si quis pignus det, intelligitur solum agnoscere debitum vsque ad quantitatem pignoris, *vt est in dicta lege sed si paterfam. in princip.* Non sunt haec contraria, sed differentiae ratio facile attendenti intelligitur, si quis animaduertat, quibus verbis filius vtatur cum partem soluit, & cum dat pignus. Qui partem soluit, addit, se partem debiti soluere. Iam dixi non esse partem, nisi eius, qui totum agnoscit: quia natura pars, sine toto, cuius pars est, intelligi non potest. At qui dicit, se pignus dare, dicit simpliciter se dare pro debito, nec adiicit pro debito toto, aut pro debito ex parte, proinde neque verba, neque datio ei, ultra quam gestum est, nocere debent. Restat igitur, vt solum datio ei noceat, vsque ad quantitatem pignoris. Suscipiendo nouam obligationem in se filiusfamilias debitum agnoscit, siue eandem promittat nouandi animo, *vt est in lege secunda hic.* siue alio modo constituat se soluturum, sed hoc temperandum est ex *lege ultima. ff. eodem.* nisi filius sui iuris factus, ignorantia facti idem debitum promiserit. Nam si ex ea stipulatione conueniri ceperit, datur ei exceptio in factum. Quaeritur: *Quomodo in hac specie procedatur, vt filiusfamilias sui iuris factus ignorantia facti idem promittat?* Cum certi iuris sit, id quod natura omnes nos docet, non esse probabiliter ignorantiam facti nostri. *leg. quanquam. ff. ad Velleianum.* Respondetur. Facti ignorantia iusta non est in eo, an filiusfamilias pecuniam acceperit necne, quod ille ignorare non potest, aut certe si obten-

obtendit, non audietur, sed facti ignorantia in eo esse potest, vt ignorauerit se esse filiumfamilias, cum pecunia accepit, sed putauerit, se esse patremfamilias, & ideo eodem errore, quo ab initio se debere putabat, postea nouatione facta promiserit. Hic iustus error sic contingere potest. Si proponas filiumfamilias pecuniam accepisse, cum prius nuntius accepisset de morte patris, & hic nuntius pro certo haberetur, dicimus si in hac opinione pecuniam acceperit, eum non teneri. Hoc amplius dicimus, si postea pater eodem filio ignorante mortuus sit, ac deinde filius reuera sui iuris factus, idem promittat, eum defendi doli mali exceptione: tamen enim verum est, eum agnouisse debitum, cum iam sui iuris esset, tamen ideo agnouit, quia se vere debere existimabat, quasi pecunia sumpta a se patrefamilias. Quod si putasset, se Macedoniano tutum esse, non promississet. Igitur hic error venia dignus est. Accursius putat eandem exceptionem tribuendam esse filio, si in iure errauerit: veluti si filius acceperit pecuniam, cum putaret, se iuste emancipatum, & non esset, aut cum putaret, se magistratu, quem gerebat, liberatum esse patris potestate. In iis in iure errat, quia his modis solutio potestatis non contingit. Hanc sententiam veram puto, et si *dicta lex ultima. ff. eodem.* exprimit tantum de ignorantia facti. Haec sunt rationes huius sententiae. Primum, quod noua promissione non tenetur filius, nisi quia debitum agnoscit, *vt aperte declaratur in lege secunda hic.* Non agnoscit autem qui errat. *leg. secunda. ff. iudic.* Altera ratio, quia certi iuris regula est, iuris errorem in damnis amittenda rei suae nulli nocere. *l. iuris ignoran. leg. error. ff. de iuris & facti ignorantia.* Tale damnum hic est, de quo nunc agitur. Nam filius nondum soluit. Id ab eo exigitur, vt soluat, & soluendo rem amittat. In hoc damno rei amittenda iuris error ei non nocebit, non magis quam facti.

4 Quaeritur, *Cur §. solutio debiti propter errorem filii non rescindatur, promissio autem debiti propter eius errorem non consistat?* Respondetur. Differentiae haec ratio est: Quia vt solutio non consistat, opus est actionem filio dari ad pecuniam solutam repetendam. Vt autem promissio non consistat, solum exceptione filiofamilias opus est. Facilius §. possidenti exceptio datur, quam agenti actio. *l. prima, in princip. ff. de pignoris.* Ex pacto actio non datur. Exceptio ex omnibus competit. *l. iuris gent. §. sed cum nulla. ff. de pact.* Item ob naturalem obligationem nemo creditor actionem habet. Eidem creditori, si naturaliter debitum solutum sit, competit ad retinendum exceptio. *l. naturales. ff. de obligationibus & actionibus.* Idem igitur & in hac causa fit.

Ad L. III. Si filiusfamilias.

Si filiusfamilias aliquid mercatus, pretium stipulanti venditori cum usurarum accessione spondeat: non esse locum Senatusconsulto, quo foenerare filiusfamilias est prohibitum, nemini dubium est. Origo enim potius obligationis, quam titulus actionis considerandus est.

S V M M A R I A.

- 1 Filiofamilias mutuum nihil debet dari.
- 2 Filiofamilias emere & stipulanti promittere licet

dummodo mutuum non accipiat.

- 3 Contractus cuiusque initium spectandum est.
- 4 Pater ex maleficio filii non tenetur.
- 5 Conuentus ex persona alterius, eo iure utitur, quo is, ex cuius persona conuenitur.
- 6 Foenerare prohibitum est Senatusconsulto Macedoniano.

Senatusconsultum Macedonianum vetat filiofamilias mutuum dari, in ceteris omnibus causis contrahi cum eo permittit. *l. 1. ff. de testibus. l. mutuum. §. 1. ff. de procuratoribus.* Quidquid igitur cum filiofamilias ceteris in rebus contractum erit, valet. Exemplo est hoc loco emptio. Filiusfamilias praedium emit 100. tamen hic non minus pecunia debetur, quam ex mutuo, tamen filius obligatur in solidum, & pater de peculio. Id vsque adeo verum est, vt quamuis filius eandem pecuniam creditori stipulanti promiserit sub vsuris, nihilominus teneatur, nec locus sit Senatusconsulto. Quod hic rescriptum est. Sed ratio rescripti in hac re aduertenda est. Ratio haec est. Origo enim potius quam titulus actionis considerandus est. Titulus actionis hic vocatur nomen actionis. Vt enim ex titulo seu inscriptione indicatur id, quod toti titulo subiectum est, ita nomine cuiusque rei, res ipsa demonstratur, facitque vt eam rem tueri, id est, inspicere liceat, nam a tuendo, id est, intuendo titulus dicitur. Est igitur hic sensus, non esse spectandum, quo nomine vocetur, seu qualis sit actio, qua nunc agitur, sed spectandum, qua ex causa haec actio originem & initium habeat. Eadem sententia est in *l. tutor. ff. de fideiuss. expressa.* Haec ergo ratio est rescripti, sed vt dixi animaduertenda, quoniam non videtur huic loco conuenire. Nam et si in proposito spectemus stipulationem, quae secuta est, non autem emptio, quae fuit, origo huius stipulationis, tamen nihilominus semper Senatusconsulto locus non erit. Nam vt licet filiofamilias emere, sic & stipulanti promittere, vt ita contrahendo obligetur, dummodo mutuum non accipiat: quod solum Senatusconsulto non prohibetur. *l. 3. §. is autem solus. ff. eod.* Quod si ita est, superuacue monemur, hic posteriorem actionem non esse spectandam. Et hoc verum est, si intelligimus in proposito, filiumfamilias. nihil amplius quam pecuniam exredito debitam promississe creditori. Proinde vt procedat haec ratio, ad dubitationem huius loci fingere sic oportet. Filiusfamilias cum 100. ex pretio deberet, petiisse a venditore eodemque creditore suo, vt eam pecuniam sibi habere tamquam mutuam liceret: placuit venditori, dummodo filius eam stipulanti promitteret sub vsuris. Filius sub vsuris promisit, idque ex mutui causa. Quod mutuum recte consistit etiam ex sola voluntate contrahentium, cum quod ex vna causa debetur, transferatur in causam mutui. *l. singularia. ff. si certum pet.* Hic ergo quaesitum est. Num creditor ex haec stipulatione posteriore, quae mutui causa interposita est, actionem habeat. Dubitatio ex Senatusconsulto, Nam Senatusconsultum mutuam pecuniam filiofamilias dari vetat. Hic mutua pecunia data est, aut pro data fingitur. *dicta lege singularia.* Proinde Senatusconsulti locus erit, & denegabitur creditori actio. Ad hanc obiectionem remouenda posita est ratio subiecta. Respondetur igitur nihilominus tamen in hac causa, actionem creditori dari, nec locum esse

Senatusconsulto, quia origo magis, quam titulus actionis considerandus sit. Hac ratione optime diluitur obiectio præcedens, hoc modo: Si in proposito titulum actionis, seu præsentem actionem, quæ nunc agitur ex stipulatione, spectaremus, recte diceretur Senatusconsulto Macedoniano locum esse, & ita denegandam creditori actionem. Nunc autem causa & origo huius actionis spectanda est, non ipsa actio. Ea causa est contractus emtionis. In hoc contractu Senatusconsultum Macedonianum locum non habet, proinde hac causa spectata, ne hic quidem Senatusconsulto locus erit. Hoc loco utilis definitio notanda est, quæ & multis aliis exemplis iuris comprobatur. Quotiescūq; idem debet ex duabus causis, quarum posterior ex priorē causam habet, quamvis ex posteriore agatur, tamen non præfens actio, sed causa prior & origo posterioris spectanda est. Id est, si in priori causa aliquod beneficiū tribuitur vel actori, vel debitori, idem etiam in posteriore actione sequemur. Exemplo est hic locus in creditore. Filiusfamilias eandem pecuniam debuit ex emtione primum, deinde postea ex stipulatione, si ex stipulatione agatur, ex mutui causa, & hæc per se spectetur, denegatur actio creditori, si agatur ex emtione, datur actio. Nunc dicimus, quævis ex posteriori causa nunc agatur, tamen creditori idem tribuendum, quod tribueretur agenti ex emtione, ut nimirum recte agat. Non obstant hæc Senatusconsulto: In beneficio debitori tributo hoc exemplum est: promisit aliquis rem aliquem donationis causa. Ex hac causa si conueniatur, tribuitur promissori hoc beneficium, ne condemnatur, nisi in id, quod facere potest, si eandem rem postea constituat, se soluturum creditori suo. Ex constituto idem beneficium debitori non tribuitur. Placet tamen in h. specie, si donator ex constituto conueniatur, tamen eodem beneficio usurum, quo vteretur, si conueniretur ex donationis causa, ut causam actionis, non præsentem actionem spectemus. Exemplum est in l. qui id quod in princ. ff. de donat. Eodem referre oportet exemplum. l. tutor. ff. de fideiuss. Et generaliter definiendum est, id quod est in l. si procurat. in princ. ff. mandati. Semper in omni contractu & initium cuiusq; contractus spectandū est: & causam. Verum tamen huic sententiæ contrarium legimus in l. 3. §. idē cuiuslib. ff. de peculio. Illic scribitur ad hanc sententiam: Filiusfamilias furtum fecit, vel quid rapuit, ex maleficio hoc filii, pater nō tenetur, ne ꝑ de peculio quidē, est enim hæc actio prodita solum ex contractu filii fam. §. actio autem. Insti. de action. Sed nec tenetur pater noxali actione. §. ult. Insti. de nox. action. Ita omnino ex maleficio filii pater non tenetur. Ipse filius solus tenetur, & in solidum. Finge ex causa huius maleficii cum filio iudicio actum esse, & filium tandem eo nomine cōdemnatum. Incipit filius ex ea causa iam noua actione teneri, nempe iudicati, idque ex contractu, non ex maleficio, quia iudicio contrahitur, uti & stipulatione, ut in eodem. §. scriptum est. Quæritur an hac actione iudicati pater conueniri possit de peculio. Et illic traditur posse. Et adicitur ratio huic nostræ plane contraria, ut inquit Vlpianus. Non originem, & causam huius actionis, sed præsertim iudicati obligationis spectemus: Ita his verbis Vlpianus non solum confirmat contrariam sententiam

exemplo, sed etiam definitione cōtrariis verbis nominatim concepta. Respōd. Quod dicitur, causam & originem actionis, nō præsentem actionem spectandam esse, tunc dictum est, cum is, cum quo agitur, ex persona sua conuenitur: ut licet obseruare in omnibus locis, quos supr. in hanc sententiam retulimus. Diuersum est, si quis ex pona alterius conueniatur, ut accidit, cum pater cōuenitur ex maleficio aut contractu filii. Nam generaliter ita ius habet: Quotiescūque quis conuenitur ex persona alterius, toties ꝑ eum uti debere eo iure, quo iure utitur, ex qua persona conuenitur, ut probatur innumeris exemplis iuris ciuilibus, quæ notabuntur in his locis. l. heres absens. in princ. ff. de iudic. l. 3. ff. ex quib. ca. in poss. eatur. l. filiusfam. ff. de verb. oblig. Inter cetera vnum exemplum in ipsa actione de peculio est appositissimum in d. l. 3. §. parte ff. de peculio. Illic scribitur: si seruus aut filius furiosus cōtraxerint, furiosum teneri de peculio. Atqui certum est, furiosum non contraxisse, nec ex cōtractu obligari posse. Cur igitur conuenitur ꝑ quoniam conuenitur ex persona eius, qui potuit contrahere, non sua. Notandum est ex hoc rescripto quod dicitur, Senatusconsulto Macedoniano prohibitū ꝑ esse scenerare, id est, sceneri dare. Quod & verum est, ut patet ex extremis verbis Senatusconsulti, in l. 1. ff. eod. Sed hoc non sic accipiendum est, q. Senatusconsulto prohibeatur solum illud mutuum, cum pecunia datur filiofam. sub usuris. Nam etsi filiofamilias pecunia data sit mutuo gratis, nihilominus tamen Senatusconsultum locum habet, id est, denegatur creditori actio. l. item. §. non solum. vers. siue autem. ff. eod. Non obstat quod hic dicitur de prohibito scenore. Nam verum est Senatusconsulto prohiberi, scenori dare filiofamilias, sed & nihilominus prohibetur eodē simpliciter mutuo pecuniam dari, idque in principio Senatusconsulti.

Ad L. IV. Si permittente.

Si permittente patre, filiofam. pecuniam mutuum dedisti: Senatusconsulti potestas non interuenit. Et ideo persecutio pignoris, quod in bonis patris fuit, non denegabitur, præsertim cum & eidem filius heres existerit: modo si nullus alius iure conventionis vel ratione temporis & ordinis potior adparuerit.

S Y M M A R I A.

- 1 Pignus non contrahitur nisi cum res datur, quæ est in bonis debitoris.
- 2 Filius in omne ius defuncti succedit & dominium patris.

Pater permittit filio, ut pecuniam mutuum acciperet, vel quod idem est, permittit creditori, ut pecuniam filio mutuum darct. Idē pater etiam permittit filio, in hanc causam res quasdam patris pignori dare. Hoc quidem posterius de permissu patris in pignore dando, non exprimitur in h. l. sed intelligitur ex primis verbis. Nam hæc conditio, si permittente patre, q. in priorē casu posita est, et in posteriore repeti debet: alioquin intelligendum est, si pater permittat filio pecuniam mutuum accipere, non ideo permittente, ut filius res patris pignori obliget. l. 3. ff. q. iussu. Secundum hæc, filius & pecuniam mutuum accepit, & in eā cām res patris quasdam pignori obligauit. Deinde mortuo patre filius heres exstitit. Creditor pignora in superiorē cām obligata persequitur, idq; hypo-

hypothecaria actione, vel aduersus filium, vel aduersus alios possessores pignorum. Quæritur, an possit? Duo in hac re obstant creditori. Primum, quod pignus non contrahitur sine præcedente aliqua obligatione, l. res hypotheca. ff. de pignor. Hic autem principalis obligatio nulla est: nam mutua pecunia filiofamilias credita est, ex quo non nascitur actio propter Senatusconsultum Macedonianum. Alterum est, quod etsi in hac specie sit aliqua obligatio præcedens, tamen filiusfamilias obligauit pignori res patris, quæ non erant in bonis filii. Sic ius est, non contrahi ꝑ pignus, nisi cum res datur, quæ est in bonis debitoris cum datur, l. quæ præsum. inf. si aliena res pign. data sit. l. 1. §. quæ nondum. §. 1. ff. de pignorib. Hæc ita def. runtur, ex hoc rescripto Resp. creditorem pignora persequi posse nihilominus, & sigillatim his obiectionibus respondetur. Aiunt igitur Imperatores, primum nō obstat, quod dicitur hic pecunia filiofamilias mutuo data esse, quoniam data est permittente patre, quod cum sit, cessat SCtum. l. 2. supra. Non obstat etiam, quod dicitur, Rem, quæ a filiofam. data est, non fuisse in bonis filii, cum eam dabit. Satis est, quod permittente patre pignori data est. Nihil enim interest, utrum pater aut dominus rei, rem suam pignori det, an eius voluntate alius, l. fideiussor. §. 1. ff. de pignorib. Adiciunt Imperatores, etsi ab initio non constitisset pignus, tamen nunc conualescere, cum filius heres patri exstitit. Quod sic ratione iuris efficitur, quoties enim ei, qui rem alienam pignori dedit, dominium eius rei postea adquiritur, confirmatur pignus, ita, ut creditor hypothecaria actio detur, non directa, sed utilis, l. cum res. inf. si al. res. l. rem alienam, ff. de pignor. act. Id autem in proposito contingit. Nam ꝑ filius cum patri heres exstitit, in ius omne defuncti, proinde & in dominium succedit, l. cum heres. ff. de acquir. poss. l. heres in omne. ff. de acquir. hered. Recte ergo colligunt Imperatores, in proposito pignoris persecutionem creditori non denegari. Additur exceptio, modo alius non sit potior, vel iure temporis, vel iure ordinis. Iure temporis potior est, qui prius pignus accepit, l. 2. & 3. infra, qui potior. in pig. hab. Iure ordinis potior est, q. tempore posterior in pignore, tamen iure potior habetur. Quod interdū accidit, ut in iis, ex quorum pecunia res emta aut re facta est, l. interdum. ff. qui potior in pig. l. licet, infr. qui potior.

Ad L. V. Macedoniani.

Macedoniani Senatusconsulti auctoritas petitionem eius pecunia non impedit, quæ filiofamilias studiorum, vel legationis causa alibi degenti, ad necessarios sumtus, quos patris pietas non recusaret, credita est. Sed ex contractu filii post mortem eius de peculio actio in patrem competere ita demum poterit, si anni, vitæ spatium petitione non impedit. Sane si iussu patris datum mutuum probetur: nec in quos usus versa sit pecunia, disquiri necesse est, sed perpetua in patrem utiam mortuo filio est actio.

S Y M M A R I A.

- 1 Coniecturis non est locus in aperta voluntate.
- 2 Sumtus necessarii qui sunt?
- 3 Rei sue unusquisque moderator & arbiter est.
- 4 Actio de peculio an aduersus patrem competat?

DV o hic quæsitæ sunt. Primum, An si filiofamilias absenti pecunia credita sit, sit eo nomine actio? Secunda, An eo nomine aduersus patrem de peculio agi possit? De priori ita definitur, si filiofamilias studiorum aut legationis causa absenti, mutua pecunia data sit, cessare SC. nec impediri pecuniæ repetitionem. Primum, proponitur filiofamilias absenti data esse pecunia. Quid si præfenti data sit, in eodem usus necessarios, in quos absenti dari volumus, de quibus dicitur post: veluti, quid si filiofamilias pecunia data sit, ut se aleret, & vestiret ad eum modum, quem pater subministrare solebat, finge abesse patrem. Respondetur, Idē dicemus, quasi pecunia in rem patris versa, l. 1. §. proinde, ff. de in rem verso. Cur igitur hic de absente filiofamilias quæstio proponitur? Respondetur, Quia in absente maior dubitatio est, an pater absenti pecuniam subministrare velit. Exigitur, ut filius absens absit studiorum causa, aut legationis, id est, honesta aliqua & probabili cām, quæ sit ex sententia & voluntate patris. Quid ergo, si filius absit animi causa, aut etiam turpi aliqua de causa? Respondetur, Frustra ei pecunia creditur, quoniam pater non ita pecuniam suppeditaret filio ad libidinem. Hic autem tunc solum cessat SCtum, cum pater pecuniam subministraturus fuit filio, ut postea sequitur. Quid si filiusfamilias absit, vere studiorum causa, sed inuito patre, vel quod pater nolit filium dare operam literis, vel quod nolit eum ibi esse, vbi est. Respondetur, Creditori denegabitur actio, maxime si sciret, filium illic esse inuito patre. Nam primum pecuniam credit aduersus verba SCti. deinde valde delinquit in eo, quod pecuniam filio subministrando, ut illic filius maneat, vbi pater non vult, docet eum pessimo exemplo patri non obedire. Hic obiicitur ab Accursio ad l. item §. quod dicitur ff. eod. honestam esse causam absentis, si quis studiorum causa absit. Respondetur, Nihil honestum, quod inuito patre facias, vbi pater nihil turpe imperet. Illud potius honestum est, obedire patri, iuxta Dei mandatum, Honora patrem & matrem. Laudabilia sunt studia literarum, sed & aliarum artes sunt non inhonestæ. Ergo scienti creditori culpa recte obiicitur, si pecuniam filio crediderit. Obiicit idem Accursius, illud sumtum ex prouerbiis Salomonis: Latitia patris, & scientia filii, relatum in §. generaliter. Non. Constit. quæ de dignitatibus. Respondetur, Hoc in voluntate patris quibus recte dicitur, in aperta ꝑ voluntate non est locus coniecturis, l. continuus. §. cum ita. in fin. ff. de verb. oblig. Quid si creditor non ignoret filium abesse inuito patre? Respondetur, Non eo minus denegabitur ea actio, quasi pecunia contra SCtum. credita, nec illi patre occinabitur ignorantia sua: quoniam ut creditor actionem habeat ex pecunia filiofam. credita propter ignorantiam suam, non aliter contingit, quam si aut filiusfam. mentitus sit, se esse patrem fam. & creditor iusta ratione crediderit, aut filius publice pro patrefamilias habeatur, l. 1. & 2. supra h. l. Exigitur præterea in h. t. ut qui pecuniam filio studiorum causa absenti credit, det pecuniam ad necessarios usus, vel ut det ad eam quantitatem, quæ pater subministrare solet quotannis filio. Quod posterius positum est, in l. ite si §. quod dicitur ff. eo. Necessarii sumtus sunt, ꝑ sine quibus vitam aut studia tueri filius non potest, id est, qui fiunt in victum, & vestitum filii, & ad-

emendos libros ad studia necessarios. Sed cum in victu non sit eadē conditio personarū, sed aliis tenuior, aliis lautior cōueniat, p dignitate familiæ & facultatib. quē modū hic seq̄r creditor. Ref. Si pater certā sumam nō constituit filio quotañis, recte creditor sumtum faciet, p dignitate familiæ cuiusq; nō aut restricte & tenuiter, vt vict^o pauperiorib. cōuenit, arg. l. si quis a liber. §. si quis ex his, ff. de liber. agnos. Quod si pater certā & ordinariā pensionē subministrat filio, non licet creditori hanc excedere, & si excedat, loc^o est SC. d. l. i. §. q. dicitur. Quid tñ si pater durior, aut tenacior parcius sumtum suppeditet filio, q̄ p dignitate? Ref. Ne sicquidē creditor hunc modum excedere poterit, vt dicat se filio sumtum 3 suppeditasse, p dignitate familiæ. Primum, q̄ t̄ vn^o quisq; moderator & arbiter est rei suæ, l. in rem mandata inf. mandati. Deinde q̄a nemo magis diligit filium, q̄ pater, nec quisq; scit melius, q̄ d filio conueniat, q̄ idē pater. Proinde omnis hic modus sumtū patris iudicio & arbitrio pmitti debet, arg. in l. ult. in pr. inf. de curat. furiosi. Quid si pater iā subministrauerit filio pecuniā, sed filius male cōsumserit? Resp. Frustra hic quoq; creditor filio pecuniā crediderit, ex iis locis. Primū ex hoc, vbi exigit, vt pater eū sumtū nō denegatur^o esset. Deinde ex d. §. quod dicitur: vbi exigit, vt pater subministratur^o fuerit filio. Non fuit a. pater datur^o amplius q̄ misit. Hoc tñ citra cōtrouerfiā recte dicit, si creditor sciuit, male cōsumtā esse pecuniā, q̄ missa erat. Quid si ignorauit missam esse? Ref. Si scire potuit ante missam, nō debuit amplius credere, alioquin ei obstat exceptio SCti, l. pen. ff. eod. Scire autem potuit tabellarios interrogando, aut eos ap̄ quos filius, vel habitat, vel cibum capit. Quod si iis interrogatis, cum eorum esset copia, non cōperit, filio pecuniā fuisse missam, sine periculo ei credit, dum credat ad eam quantitatem, quam pater subministrare solebat, siue pater daturus fuisset, siue non. Idq; hoc argumento. Vt enim exercitor nauis cum aliq. magistrum proponit naui, vt sit in nauis, nauis causa, intelligitur omnib. facere potestatem cum magistro cōtrahendi eius rei causa, cui propositus est, l. i. §. i. ff. de exercitoria. Sic pater cum filium aliquē mittit studiorum causa, omib. permittere videtur, vt filium iuuent, ad sumtus necessarios, studiorum causa factos, proinde si creditor eam voluntatem patris mutatam esse ignoret, hic error ei non nocebit, quo minus repetitionem mutui habeat. l. si tamen ff. eo. Atque hæc verbis huius rescripti tantū exiguntur, quæ in summa duo sunt, vt filius absit studiorum causa, vel simili, & pecunia suppeditata sit ad sumtus necessarios, quos pater nō recusauit. Tertio adicere debemus, vt pecunia filiofam. credita ad vsus necessarios, cōuersa sit in eos ipsos vsus. Quod si filius pecuniā se dixerit accipere, vel ad pensionem soluendam, vel ad libros emendos, vel ad alias res necessarias, postea pecuniā male consumat, vel in alea, vel in compositionibus, vel in diuagando, Senatusconsulto locus erit, l. item §. i. inter dum in fin. ff. eod. Id etiam sic confirmatur: Pecunia filiofam. credita, non competit creditori actio, nisi aut voluntate patris credita sit, aut in rem versa, l. 2. supra. Hæc pecunia, de qua quærimus, voluntate patris credita non est, quia daturus eam non fuit, multo minus versa in rem patris. Proinde eius pecuniæ petitio non dabi-

tur ex SCto, & ideo quicumque pecuniā filiofam. quamuis studiorum causa absenti credit, curiosus esse debet, in quam rem pecuniā vertatur, l. 3. §. sed si accepit ff. de in rem verso. Idem colligitur e contrario sensu. in hac lege, in fin. De posteriore quæstione respondit Imperator in vers. sed ex contractu filii cuius hæc sententia est: Pecunia filiofam. studiorum causa absenti credita, de peculio aduersus patrem agi potest, sed ita, si filiusfamilias viuit: eo a. mortuo, non competit, nisi intra annum vtilem, ex edicto, l. i. ff. quando de pecul. act. annal. est. Hæc sententia consistere posse non videtur, quia ex supra scripta causa non videatur esse posse actio aduersus patrem, de peculio: aut enim SC. in specie proposita locum habet, & impedit repetitionem, aut non impedit. Si impedit, nulla actio aduersus patrē dat, ne de peculio quidem, non dico, mortuo filio, sed nec viuo, l. pen. seq. Quod si SCtm repetitionem hic non impedit, hoc eo fit, quia concurrunt illa, quæ initio rescripti comprehensa sunt, nempe, q̄ pater pecuniā suppeditaturus fuerit filio, vtputa studiorum causa absenti, & in necessarios vsus creditā. At quoties pater pecuniā filio daturus est, si quis ad eam quantitatem pecuniā credat filio, pecunia in rem patris versa intelligitur, & eo nomine est actio aduersus patrem, non de peculio duntaxat, sed in solidum, l. §. ideo §. vltim. ff. de in rem verso. Respondetur, In specie proposita pecunia filiofam. credita, quam pater illi daturus fuerit, sine dubio in rem patris versa intelligitur, & eo nomine actio, de in rem verso aduersus patrem competit, nec tamen viuo filiofam. sed perpetuo. Est enim hæc actio perpetua, l. i. ff. de in rem verso. Sed non eo minus verum est, etiam eo nomine aduersus patrem competere actionē de peculio. Hæc. n. cum priore concurrat, §. prater ea, vers. ceterum. Inst. quod cum eo. Hic occurritur. Valde stultum est, creditorem velle vt actione de peculio, vbi actionem in solidum habeat, vt est in d. vers. ceterum. Resp. Et hoc verum est. Sed intelligendum est, Imperatorem hic respondere, nō de eo, quod vtilius & cautius creditori, sed de eo, de quo consultus erat: sunt enim hæc rescripta, quæ referebantur a consultorib. ad consultationem propositam. Fuit igitur quæstio Imp. proposita, nō, quæ actio competere, ex proposito mutuo aduersus patrem, sed, an t̄ actio de peculio aduersus patrem eo nomine competere. Ad quam quæstionē recte respondit. Non t̄ competere filio mortuo, si 5 annus vtilis p̄terierit, ceterum, si de re ipsa quæritur, Respondemus, Quoties filiofam. studiorum cā absenti, pecunia mutuo data est, vel ad necessarios vsus, vel ad eam quantitatem, quam pater subministrare solebat, euenire, vt ita cesset SCtum Macedonianum, vt creditori eo nomine actio sit in solidum, tam aduersus filiumfam. quam aduersus patrem, idq; non intra certum tempus, sed perpetuo. Aduersus filiumfamilias, quia is tenetur, vt paterfamilias ex omnibus causis, ex quibus obligatur: aduersus patrem autem, quia cum pater eam pecuniā, videatur daturus fuisse filio, fit vt intelligatur, in rem eius versa, vt ante dictum est. Versiculus sane, qui est extremus huius rescripti, subiectus est, ad temperandum id, quod in principio dictum erat, de pecunia ad sumtus necessarios credita. Exiget enim rescriptum, vt pecunia filiofam. credita

credita esset, ad sumtus necessarios, ne SCtm petitionem pecuniæ impediret. Hoc nunc ita interpretatur Imp. & temperat, si non iussu patris pecunia ea credita sit. Nam si credita sit iubente patre, aut petente, vt pecunia crederetur filio, nihil amplius hic quærendum est, in quos vsus pecunia versa sit, sed statim tutus est creditor, habetque actionem in solidum aduersus filium, & aduersus patrem, quod iussu.

Ad L. Penult. Si filius.

Si filius tuus in potestate tua agens, contra SCtum Macedonianum mutuam sumpsit pecuniā, actio de peculio aduersus te eo nomine, efficaciter dirigi nequaquam potest. i. §. Quod Senatusconsulti auxilium licet filiofam. meminerit, & ad nepotes & pronepotes porrigitur.

SUMMARI A.

- 1 Exceptio semel quaesita alicui, ei inuito alieno facto adimi non potest.
- 2 Senatusconsultum Macedonianum in odium creditoris introductum est.
- 3 Iuri nemo renuntiare potest nisi pro se introducto.
- 4 Filiofam. nomine etiam nepotes intelliguntur.
- 5 Filii appellatione etiam nepotes & pronepotes intelliguntur.
- 6 Filii verbo omnes liberi intelliguntur.
- 7 Interpretatio iusta qua?

Q V O D dicitur in SCto pecunia filiofam. credita, denegari eo nomine actionem creditori, hanc vim habet, vt denegetur non tantum aduersus filium, qui mutuam accepit, sed etiam aduersus patrem, & omnes, qui ex ea causa cōueniri possunt, vt initio tit. diximus, §. pen. Inst. quod cum eo. l. item, §. quæquæ autem, l. si paterfam. §. hoc SCtm. ff. eod. Cum autem dicimus, patrem eo nomine nō teneri, hanc significationem habet, vt non solum nō teneatur in solidum, sed ne quidem de peculio filiofam. Quod hoc loco confirmatur, & certe absurdum est, cum principalis causa in filii persona non subsistit, eam in iis subsistere, qui accessionis locum obtinent, l. cum principalis. ff. de reg. iur. Hinc quæro: Quid si filius sui iuris factus debitum agnouerit? Diximus in l. 2. supra. SCto, locum non esse, vnde citra controuerfiā intelligimus, agnitione ista filiumfam. teneri. Hoc quærimus, an etiam pater incipiat teneri de peculio? Respondetur id, quod est in l. vlt. ff. de pactis. Exceptionem t̄ semel alicui quaesitam, ei inuito alieno facto adimi non posse: Patri ab initio exceptio SCti quaesita est, cum filiofam. data est mutua pecunia, proinde sua agnitione filius non faciet, vt hæc exceptio patri adimatur. Confirmatur hæc sententia in l. filius, & l. seruus, supra de pact. sed opponitur l. 2. supra. vbi post agnitionem filii sui iuris facti simpliciter traditur, SCto locum non esse, atq; si SCto locus non esset, non tantum teneretur filius, sed etiam pater de peculio, §. actiones autem. Inst. de act. Quo effici videtur, etiam hac agnitione patrem incipere teneri de peculio intra annum. Respondetur, Superiora, quæ sunt in l. 2. sic accipi debent, vt post agnitionem filii sui iuris facti, non sit locus SCto in persona filii agnoscentis. Ceterum factum filii patri nocere non debet, d. l. filius, supra de pactis. Confirmatur hæc sententia euidenti hoc argumento. Nam agnitione ista, aut filius mu-

tuum confirmat tanquam paterfamilias, aut tanq̄ filiusfamilias, agnitione relata in id tempus, quo mutuam accepit. Si confirmat, vt paterfamilias, pater ex ea causa teneri non potest, quoniam pater ex contractu filii emancipati non tenetur, l. tit. sup. ne filius pro patr. Si confirmat vt filiusfamilias, tanto minus pater tenebitur, quia filiusfamilias, vt mutuam non potuit contrahere, sic nec contractum confirmare, quia hoc ius, quo tribuitur exceptio SCti Maced. t̄ non est introductum filiofam. causa, sed in odium creditoris, l. sed si pater. §. penult. in fin. ff. eod. Nemo t̄ autem potest renuntiare, nisi iuri pro se introducto, l. pen. sup. de pact. Adicitur in h. l. SCtm Macedonianum, et si loquitur solum de filiofam. tamen ad nepotes & pronepotes, qui sunt in potestate porrigi, vt intelligamus, nepoti, t̄ qui sit in potestate aui, aut pronepoti, qui sit in potestate abauis, pecunia mutua data, denegari creditori actionem, tam aduersus nepotem aut pronepotem, quam auum aut abauum. Conuenit hæc interpretatio, cum his locis, in quibus dicitur, etiam filii appellatione t̄ nepotes & pronepotes contineri, l. filii, l. infra, l. liberorum, vers. sed & Papyrus ff. de verb. signi. Sed dissident hi loci, l. §. & 6. ff. de test. tut. & §. vlt. Inst. qui test. tut. dare poss. vbi traditur, si pater filiis suis tutorem dederit, & masculis filiis, & filiabus dedit se videri, ceterum nepotibus aut pronepotibus, non videri: quia aliter filii, aliter nepotes appellentur, id est, quia filii appellatione, non continentur nepotes aut pronepotes. Hi loci a conciliandi sunt, significatione & proprietate verbi. Filii appellatione non continentur nepotes. Id manifestum est ex eo, quod cum gradus liberorum distinguere volumus, eos, q̄ sunt primo gradu, filios, qui sunt secundo, nepotes, qui tertio, pronepotes vocamus. Et ita hi gradus constant distinguuntur in vsu iuris, & appellatione siue sententia cōmuni, l. i. ff. de grad. affin. §. post humorum, Inst. de exhere. lib. §. sui autem Inst. de hered. qual. & diff. Sed sententia loquentis, vel legis, vel patrisfamilias de filiis loquentis, filii verbo etiam nepotes, & alii omnes descendentes contineri intelliguntur. Sententia inquam loquentis, quia patres ita liberos suos omnes nominare consueuerunt, propter amorem filii, quo etiā infimos liberos complectuntur, vt est in d. l. liberorum. circ. fin. ff. de verb. signi. Et quod dicitur in d. l. filii eod. Filii verbo t̄ omnes liberos intelligi interpretandum est ex l. infra eod. vt intelligantur contineri iusta interpretatione, vt ibi scriptum est. Iusta t̄ interpretatio, est interpretatio ICtorū, & prudentum, qui constante significatione verborum voluntatem defuncti, aut legis transferunt ad casus sui iuris ex sententia & mente scriptoris, l. non possunt, lege nam & Pedius seq. ff. de LL. Hanc sententiam semper sequimur in legis, aut voluntatis supremæ interpretatione, quoniam fere semper eadem ratio est in nepotibus, quæ in filiis. Ex quo est interpretatio hæc SCti, Macedoniani, quæ hic legitur. Hinc definitiones illæ generales, d. l. filii, l. infra, & l. liberorum, de verb. signi. Sed tamen tamdiu hanc interpretationem ex sententia scriptoris sequimur, quādiu de voluntate contraria nihil proponitur, quod cum sit, verbis stamus. nec filii appellatione comprehenduntur nepotes. Hoc autem contingit in tutoribus, quos pater dat filiis suis. Nam non videtur pa-

ter voluisse dare etiam nepotibus. Primum, quia non omnes tutores omnium liberorum ingenis conveniunt, neque omnes alias atque alias res eadem industria & diligentia tractare possunt. Et praeterea tutores nepotibus non dari, nepotibus nihil nocet, quia si testamento dati non sint, nihilominus tutores erunt agnati, vel proximi cognati, vel iis deficientibus dabitur tutor a magistratu. Merito igitur in hac specie cessante verbi significatione, & cessante sententia & voluntate defuncti, responsum est in hac specie, filii verbo nepotes non contineri.

Ad L. Vlt. Si filius familias.

Si filius familias, citra patris iussione vel mandatum vel voluntatem, pecuniam creditam acceperit, postea autem pater ratum contractum habuerit: veterum ambiguitatem decedentes, scilicet: cum, quem admodum, si ab initio voluntate patris vel mandatu filius familias pecuniam creditam accepisset, obnoxius firmiter constitueretur, ita & si postea ratum pater habuerit contractum, validum esse huiusmodi contractum: cum testimonium paternum respicere, satis iniquum sit. Necessesse est, ut patris ratihabitione, vel principali mandato patris, vel consensui non esse ab similem: cum nostra Nouella lege generaliter omnis ratihabitione prorsus retrahatur, & confirmet ea, quae ab initio subsequuta sunt. §. Sin autem miles filius familias pecuniam creditam acceperit, sine sine mandato, sine consensu vel voluntate vel ratihabitione patris: stare oportet contractum, nulla differentia introducenda, ob quam causam pecunia creditam, vel ubi consumpta sint. In pluribus enim iuris articulis filius familias milites non ab similes videntur, hominibus, qui sui iuris sunt, & ex praesumptione omnis miles non creditur in aliud quicquam pecuniam accipere & expendere, nisi in causas castrenses.

SUMMARIUM.

- 1 *Vitiosum quod est initio, tractu temporis non conualefcit.*
- 2 *Filius natus dum pater per aliquot annos abfuit, legitimus esse non praesumitur.*
- 3 *Pacta facta infecta fieri non possunt.*
- 4 *Pater an ratihabitione secuta ex causa mutui teneatur, & an cum eo filius.*
- 5 *Conditionem alterius nemo potest facere deteriorem.*
- 6 *Nemo alterius facto onerari debet.*
- 7 *Exceptio semel alteri quaesita ei inuito adimi non potest.*
- 8 *Ratihabitione mandato equidatur. §. n. 9.*

TRES sunt sententiae huius legis. Prima est haec. Mutuum filio familias datum, ratihabitione patris confirmari, de quo diximus ad l. 1. sup. Hic statim occurrit ex aduerso regula iuris certi: Quod initio vitiosum est, tractu temporis, non conualefcit, l. quod initio. l. qui ab initio. ff. de reg. iur. In proposito pecunia sine voluntate patris filiofam. data mutuū ex SCto non constitit, p inde quamuis ratihabitione patris sequat, mutuū non conualefcit. Ad hoc dissolventū subiecta est ratio, quae sequitur. Est a. haec: Iccirco ratihabitione patris secuta mutuū confirmari, quia ratihabitione mandato confirmatur, & retrahitur ad id tempus, quo mutuū contractū est: hac ratione occurrit superiori regulae, sic igitur ex ea ratione respondendum: In proposito mutuū filiofam. datum valuisse, nisi si voluntate patris datum esset, valeretur, nec locus esset SC. l. 2. sup. Ratihabitione a. secuta, mandato patris

comparatur, i. pro eo habetur, ac si pater ab initio mandasset contrahi. Proinde & hic mutuū, non tam conualefcit postea, quam ab initio valuisse intelligitur. Nihil igitur ad regulam iuris pertinet, sed huic solutioni occurritur. Nam quae certum est, facta non esse, ea nec facta esse, fingimus, ut puta, qui ex vxore natus est, existimatur esse legitimus filius. Hoc ita est, nisi certo constet, ex marito natum esse non posse, veluti si maritus, cum abisset aliquandiu per tres aut quatuor annos, reperiat domo puerum biennem, l. filius. ff. de his, qui sunt sui vel al. iur. At in proposito constat, cum initio pecunia filiofam. data est, mandatum patris non interuenisse. Proinde nec id mandatum interuenisse fingere possumus, aut debemus. Huc pertinet illud vulgatum. Facta infecta fieri non posse. l. in bello. §. facti. ff. de captiv. Certum est, ita rem initio gestam esse, ut voluntas patris non interueniret, hoc factum infectum fieri non posse: quaecumque postea ratihabitione secuta sit. Respondetur, cum dicimus ratihabitionem mandato comparari, non dicimus, mandatum patris videri ab initio interuenisse, quasi reuera interueniret. Non enim prohibet, cum certum sit, id factum non esse, sed qui ratum habet, hoc animo est, ut velit prius factum, non minus valere, quam si ab initio valuisset. Hanc voluntatem, leges admittunt in iis rebus, quae ex voluntate cuiusque pendunt. Recte igitur constituitur, mutuū, quod videbatur ab initio non constituisse, ratihabitione patris confirmari, quasi a principio valuerit, nunc non conualefcit. Hinc eleganter quaeritur: An ratihabitione patris secuta, non tantum ex ea causa pater teneatur, sed etiam filius, qui mutuū accepit? De patre nulla dubitatio est. Factum unicuique scire nocere potest, iuxta regulam iuris, l. factum, ff. de reg. iur. De filio dubitatur, quia videtur prohibere equitas iuris, ne filius a. incipiat teneri. Nam ab initio non tenebatur, non videbatur debere onerari facto, & ratihabitione patris, ex iis sententiis notis. Nemo potest alterius conditionem facere deteriorē, l. soluendo, ff. de neg. gest. Item: Nemo alteri alieno facto onerari debet, l. in causa, ff. de procuratorib. Item exceptio semel alicui quaesita, ei inuito adimi non potest, l. vlt. ff. de pactis. Respondetur, Apparet ex ratione huius loci, ratihabitione patris sic mutuū confirmari, ut non tantum incipiat teneri pater, sed etiam incipiat teneri filius. Nam si voluntate patris initio mutuū datum esset, teneretur vterque & filius & pater, quoniam cessaret Senatusconsultum, l. 2. supra. lege item. §. interdum, & §. vltim. ff. eodem. At ratihabitione patris mandato comparari hic dicitur, & perinde haberi, quasi ab initio mandatum patris interuenisset, ex quo efficitur, pariter & ex hac ratihabitione filium teneri. Non obstat, quod dicitur: Neminem alterius conditionem facere posse deteriorē, & quod idem est, facto suo alieno onerari neminem posse. Nam pater in hac ratihabitione non facit deteriorē conditionem, filii, si ei nihil admittit. Dices: Adimi filio exceptionem Senatusconsulti initio quaesitam. Respondetur, Non est in proposito quaesita exceptio filio, proinde nec ei adimi potest, quae quaesita non erat. Quaesitam non esse, ideo dicimus, quia ratihabitione retrahitur, & perinde habetur, quasi initio voluntas patris interuenisset. Quod si factum esset, nulla exceptio quaesita esset filio, ut diximus.

Secunda

Secunda sententia continet hanc regulam iuris veteris: Ratihabitionem mandato comparari, & recte trahi, ad ea, quae ante sine mandato gesta sunt. Sensus est, cum aliquid nostro nomine sine mandato nostro gestum est, si id postea ratum habeamus, tam id confirmari, quam si ab initio mandatum interuenisset, ut intelligamus, ratihabitione secuta, non confirmari, id quod gestum est, ex eo tempore, quo ratum habuimus, sed retrouersus, ex eo ipso tempore, quo res gesta est. Exemplis aliquot res plana fiet. Aliquis sine mandato meo, rem meam agens pecuniam exegit a debitore meo. Certum est ab initio non liberari debitorem meum, quia nec soluit creditori, nec alii voluntate creditoris. Veruntamen si postea re cognita ratum habuero liberatur retrouersus debitor, quasi mandato meo illi alteri solutum esset, l. vero, in fi. ff. de solutionib. Alterum exemplum: Egit aliquis iudicio aduersus debitorem meum sine mandato meo, iudicium ab initio non consistit, quia is egit, qui actionem non habet, l. licet, C. de procurat. l. si pupilli. §. vlt. ff. de neg. gest. Si re cognita prope iam iudicio confecto ratum habeat, quod gestum est, retrouersus a principio iudicium constituisse intelligitur, l. licet ff. de iudi. Valet eadem regula in delictis, ut puta, aliquis deiecit aliquem de fundo meo nomine, si postea ratum habeatur, & ille tenetur qui deiecit, & ego teneor, quasi videar ab initio mandasse, ut deieceret, l. §. deiecit, & §. quoties ff. unde vi. Huius regulae effectus est duplex. Vnus cum dicimus, ratihabitione nostra, rem ab initio inutiliter gestam confirmari. Sciamus nihil huic sententiae aduersari regulam iuris, qua efficitur, quod ab initio vitiosum est, tractu temporis non conualefcere. Ex superiori enim regula de ratihabitione, non tam negotium conualefcit, quam a principio constituisse intelligitur. Constitisset enim, si res mandato nostro gesta esset, nunc autem perinde id habetur, secundum ea, quae supra diximus. Alter effectus hic est, quod si postquam nostro nomine sine mandato nostro aliquid gestum est, aliqua impedimenta incidant, quae efficiant, quo minus res rata esse possit, eo modo, quo res gesta est: tamen ratihabitione secuta, nihil obstat, quo minus res gesta confirmetur, quia non praesens tempus ratihabitionis spectemus, sed id tempus, quo res gesta est, ad quod retro referatur ratihabitione. Huius rei exempla sunt in l. cum decem mihi, §. vlt. ff. de solut. l. penult. in fin. ff. rem ratam haberi. Haec regula non est noua, sed eadem & veteribus placuit, multisque locis in Pandect. refertur, quos etiam antea indicauimus, ut l. licet ff. de iudic. l. §. quoties ff. unde vi. l. vero in fin. ff. de solutionibus. Secundum quae videri potest, non tantum superuacua haec constitutio, sed etiam falsa, cum Iustinianus dicat, se hoc ius facere, quod & antea constituit in Nou. quadam sua. Intelligit, l. donationes quas infra de don. inter vir. & vxor. Respondetur, Haec regula etiam veteribus placuit, sed non omnibus. Sententia fuit Sabini & Cassii. Dissentiebant Proculus & Nerua, unde res distrahebatur in diuersas sententias, quod indicat Vlp. in d. l. §. quoties. unde vi. Has controuersias diremit haec Const. & item d. l. donationes quas par. Vnde & verum est, quod Iustinianus dicit, & non est superuacua Constitutio. Haec regula non fallit, ut Accursius & interpretes vulgo tradunt, sed ut vera est, ita & perpetua, dummodo

dextre intelligantur ii loci, qui contrarii putantur. Quinq; autem huic sententiae opponuntur, de quibus dicam sigillatim. Primum obstat l. si quis offerenti. ff. de solut. Nam si quis debitor nomine creditoris soluerit alii sine mandato creditoris, illic traditur, debitorem tunc liberari, cum dominus ratum habuerit. Ergo tunc primum liberatur debitor, postquam ratihabitione domini secuta est: nam id particula tunc significat, l. 4. in fin. ff. de condit. & demost. Ergo ante ratihabitionem non liberatur: ergo ratihabitione mandato non comparatur, neque retrahitur, quoniam si ab initio mandatum creditoris alii solutum esset, iam a principio debitor liberatus esset, l. vero in princ. ff. de solutione. Respondetur, Quod dicitur in hac specie: Debitorem tunc liberari, cum dominus ratum habuerit, hoc ad certitudinem, non ad initium liberationis referendum est. Estque hic sensus: debitor tunc liberatur, id est, tunc certum est, debitorem liberari, cum dominus ratum habuit, & tunc primum solum certum est, unde ante ratihabitionem debitor pecuniam condicere potest, d. l. si quis offerenti. §. 1. Sed cum primum id certum esse coepit, debitorem liberari, initium liberationis esse intelligitur, ex eo tempore, quo debitor pecuniam soluit. Hoc sic interpretandum esse, idem Vlpianus de se optimus est interpres, in l. vero in fin. ff. de solut. vbi nominatim in hac specie ait Vlpianus, post ratihabitionem domini liberationem contingere, & mandato ratihabitionem comparari. Non comparatur h. ratihabitione mandato, nisi debitor a principio solutionis, liberatus intelligatur. Nam mandato interueniente a principio liberatus esset, ut est in ead. l. vero in principio. Secundo obstat l. liberorum, §. vlt. iuncta l. quid ergo in pri. ff. de his, qui not. infam. Nam si filius familias duxerit vxorem viduam, intra annum luctus, idque mandatum & voluntate patris, pater notatur infamia, ex edicto, quod turpibus nuptiis consenserit, quas impedire poterat, & tamen si contractis sine voluntate patris nuptiis? postea pater re cognita nuptias ratas habuerit, non notatur: Ergo haec ratihabitione aperte mandato non est similis. Respondetur, Non recte colligitur, imo ita statuendum est, in hoc ipso exemplo, ratihabitionem patris, max. mandato eius esse similem. Quemadmodum enim mandato patris, ab initio interueniente nuptiae consisterent, quae sine voluntate patris contrahi non potuerunt. Inst. de nupt. in pr. Ita si pater postea contractas ratas habeat, tam confirmatur nuptiae, quam si voluntate patris contractae essent, l. 4. inf. de nupt. vbi scriptum est: Si nuptiis sine voluntate patris contractis filii ex illis nuptiis suscepti sint, eos non esse in potestate aui, neque aui nepotes: sed si auus amplius ratas habuerit, incipere filios ex illis nuptiis susceptos, esse aui legitimos nepotes. Vnde intelligimus ratihabitionem aui retrahitur, & nuptias iam ab initio confirmari. Nam filii ex iustis nuptiis suscepti esse intelligi non possunt, nisi ante ratihabitionem iustae nuptiae fuerint, aut ante ratihabitionem suscepti sint. Nam hac ipsa specie ratihabitionem patris nuptias comprobantis, mandato reuera comparat. Non obstat, quod in specie supra proposita, pater ratas nuptias habens, non notatur infamia: Initio autem mandans notatur infamia. Nam fatemur, & verum est, ratihabitionem patris non comparari delicto patris, quod

vt intelligatur, sciendum est, cum pater initio mandatur, aut consentit filio, vt vxorem viduam ducat intra annum luctus, in hoc facto duo esse facta, mandatum & delictum patris. Mandatum est, quatenus pater consentit filio. Delictum est, quatenus cōsentit turpiter & turpibus nuptiis. Hoc ergo dicimus: Ratihabitio patris postea secuta ipsius mandato comparatur, si nihil amplius spectamus in eius mandato quam mandatum, & consensum eius. Sed ratihabitio non comparatur delicto prioris mandati, Quia qui ab initio mandat, prohibere potuit, & ideo patiendo delinquit. At qui nuptiis iam contractis ratū habet, nihil delinquit, quia non potuit prohibere, quo minus nuptiæ iam contractæ, contractæ essent. Nullum crimen patitur is, qui prohibere nō potest. *l. nullum crimen. ff. de reg. iur.* Hoc vero non est contrarium regulæ hoc loco traditæ. Non enim dicimus, ratihabitionem delicto comparari, sed comparari mandato. Tertio loco obstat, *l. pen. in prin. ff. rem ratam hab.* in hac specie: Defuncto cognato meo intestato, mihi proximo agnato defertur bonorum possessio eius, vnde cognati. Aliquis cum sciret mihi delatum, sine mandatu meo, eam petiit a magistratu, seu, vt nunc sunt constitutiones, eam agnovit meo nomine apud magistratum, *l. ultim. sup. qui admitt.* Ego post 100. dies, ex quo cognatus meus mortuus est, eam petitionem ratam habui. Illic scriptum est: *Bonorum possessionem mihi quaestam non esse.* Hinc efficitur in hac specie, ratihabitionē hanc, mandato meo non comparari: nam si ille extraneus, quem diximus, mandato meo bonorum possessionem petiisset, statim mihi quaestam esset bonorum possessio, *l. adquirere. ff. de bono. possess.* Respondetur, Hæc omnia vera sunt, & si planius dicendum est, ratihabitio in hac specie mandato non comparatur. Sed non ideo sententia huic regulæ aduersat. Quod enim dicitur, ratihabitionē mandato comparari, hic ratihabitionem ex consuetudine perpetua iuris accipere debemus vtilem. Nam inutilis ratihabitio, non est ratihabitio, vt dicimus aliquid cautum non esse, quod vitiose cautum est, *l. quoties. ff. qui satisd. cog.* Condemnationem non esse, quæ iure nō valet, *l. 4. §. condemnatum. ff. de re iudic.* Et generaliter dicimus, verba in iure cum effectu accipienda esse, *l. 1. ff. quod quisq. iur.* At in proposita specie, cum ego post 100. dies petitionem meo nomine interpolitam ratam habeo, ratihabitio nulla est. Non enim potui ratam habere post 700. dies, quoniam bonorum possessioni petendæ 100. dies præstituti sunt extraneis, parentibus & liberis annus utilis, *§. cum igitur. Insti. de bonor. possess.* Absurdum est autem, plus posse ratihabitionem meam, quam mandatū meum, aut meam ipsius petitionem. Quare si post 100. dies mandare aut petere non potuit, multo minus ratam habere petitionem post 100. dies potuit. Ergo in hac specie nihil egit ratihabitio mea, non quia ratihabitio mandato non comparatur, sed quia ratihabitio hic nulla est, quæ comparatur. Plane, in hac specie idem accidit, quod futurum esset, si quis sine mandato meo bonorum possessionem petiisset, & ego priusquam ratum haberet, decessissem. Nam heres meus ratum habendo nihil ageret, *l. si is cui ff. rem ratam haberi.* Sed hoc eo fit, non quia ratihabitio mandato non comparatur, sed quia is ratum habet, qui ratum habere non po-

tuit, nempe heres, *l. 3. §. adquirere. ff. de bonorum possess.* Quarto obstat, *l. si quis mihi bona. §. iustum. lege qui in aliena. 6. ff. de acquir. hered.* Nam seruo herede instituto, mandato & iussu domini hereditas adiri a seruo & acquiri potest: Sine iussu autem domini non acquireretur, quamuis dominus postea ratum habeat. Respondetur, In hac specie idem accidere, quod in superiore. Ratihabitio domini, hic nō comparatur mādato, quia ratihabitio domini nulla est, nec esse potest: quoniam non est res quam dominus ratam habere possit. Seruus enim sine iussu domini adire nō potest, etsi adierit, tam nulla est aditio, quā si nihil fecisset, *l. adquiruntur. §. 1. ff. de acquir. hered.* Idque efficitur hac ratione, quia is demum adire potest, qui & acquirere potest, *l. is potest, iuncta l. si quis, extra. §. 1. ff. de acquir. here.* Seruus autē sine iussu domini ad eundem acquirere non potest, proinde nec adire potest. Quod si ita est, aperte consequens est, dominum non posse eam aditionē ratam habere. Nulla enim est ratihabitio, vbi nihil est, quod ratum habeamus. Quinto & postremo aduersantur hi loci, in quibus traditur, post ratihabitionem esse negotiorum gestorum actionem, vtputa: Exegit aliquis a debitore meo pecuniam, meo nomine, sine mandato tamen meo, si ratum habeam: contingit liberatio debitori, vt ante diximus. Sed aduersus eum, qui exegit, est actio negotiorum gestorum, non mandati, *l. si pupilli. §. item queritur. l. Pompon. scrib. in fin. ff. de negot. gest. l. si pecuniam, supra de negot. gest.* Ex quo efficitur, ratihabitionem hæc tenus mandato non comparari, nam si hic mandatum esset, competeret actio mandati, non negotiorum gestorum, *l. ex mandato. ff. mandati.* Respondetur, admittimus consequens, & dicimus etiam in hac re, competere mihi mandati actionem, etiam post ratihabitionem, vt consequens sit, etiam effectu, & in agendo ratihabitionem pro mandato esse. Id expressum est in *l. semper quid. ff. de reg. iur.* Sic enim verba sunt in fine, sed etsi ratum quis habeat, obstringitur mandati actione. Sed hic opponuntur loci superiores, in quibus scriptum est: *Negotiorum gestorum actionem dari.* Nunquam in eadem causa concurrunt actio negotiorum gestorum & mandati, *d. l. ex mandato. §. 1. ff. mandati.* Respondetur, hæc ita conciliantur. Nam diuersis rationibus ratihabitio non est mandatum, & rursus pro mandato est. Substantia rerum ratihabitio non est mandatum, sed toto genere distat a mandato: nam mandatum est rei futuræ: mandamus enim alicui, vt aliquid postea gerat, vt docent exempla, *lege secunda. ff. mandati.* Contra ratihabitio est rei præteritæ, non enim possumus ratum habere, nisi quod antea gestum est. Hanc substantiam si spectamus, erit tantum negotiorum gestorum actio, vt responsum est in illis locis, quibus hæc sententia expressa est. At ratihabitio etsi substantia ipsa mandatum non est, tamen effectu iuris mandatum est, quia iure pro mandato habetur. Ex hoc effectu etiam post ratihabitionem mandati actio competet, *dicta lege semper qui.* Vtra autem actione experiar, ad ius meum consequendum, nihil interest, dum intelligatur, quid sit ratihabitio, & quam vim iure habeat. Summa hæc erit: semper ratihabitio retrotrahitur, & mandato comparatur, vsque adeo, vt etiam post ratihabitionem esse possit mandati actio. Sed meminisse

minisse oportet, cum ratihabitio hic nominatur, intelligi debere ratihabitionem vtilem. Quod si erit ratihabitio aliqua inutilis, hæc sane mandato non comparabitur, sed non ideo accidit, quia ratihabitio mandato non comparatur: Sed quia hic ratihabitio nulla est, quæ comparatur. Nam quæ est inutilis ratihabitio, ea iure non est ratihabitio. Duobus autem modis contingit, vt ratihabitio sit inutilis: interdum ex persona eius, qui ratum habet, interdum ex re, quæ rata habetur. Ex persona ratum habentis, cum quis, exempli gratia, petitionem bonorum possessionis suo nomine institutam, ratam habet post centum dies ex re: quæ rata habetur, veluti, si hereditate a seruo sine iussu domini adita, dominus aditionem ratam habeat, quæ aditio nulla est.

Tertia sententia huius legis est. Si quæ filiofamilias mutua pecunia credita sit, denegari actionem, si filiusfamilias sit priuatus, id est, paganus. Vt enim pagani, sic..... par..... *lege si cum venditor 66. §. si ita. ff. de emptionibus.* Quid si filiofamilias data erit? Placet, sine exceptione mutuum valere, quasi pecunia patrifamilias mutuo data, ita vt nihil intersit, in quam causam pecunia credita sit, & vbi sit consumpta, vt loquitur constitutio: Vbi, id est, in quos vsus, seu, in quibus causis, vel, quo in loco sit consumpta, vtrum in castris, an extra castra, cum miles commeatum impetrasset. Sed rursus videtur in hac parte constitutio esse otiosa, cum videatur idem cautum esse de filiofamilias milite, etiam veteri iure, de quo ita comprehensum est in *lege prima in fin. & lege secunda.* Si filiusfamilias castrense peculium habeat, & pecunia illi credita sit, cessat Senatufconsultum, vsque ad quantitatem peculii castrensis. Nam in peculio castrensi, filiusfamilias pro patrefamilias habetur. Respondetur, Inter ius hoc vetus, & hanc Constitutionem longa differentia est. Nam ex supra scriptis verbis iuris veteris, non tenetur filiusfamilias ultra quantitatem peculii castrensis, ex quo duo sunt consequentia. Primum ex hoc mutuo patrem de peculio non teneri, quam diu filius viuit. Non enim teneretur de peculio castrensi, quia id non habet, sed totum est proprium filii militis *§. primo Insti. quib. non est permis. fac. testamen.* Non teneretur etiam de peculio profectitio, aut aduentitio filii, quia vtrumque hoc peculium est, extra & ultra quantitatem castrensis peculii. Alterum est etiam cōsequens: Filiumfamilias ex hac causa mutui, si peculium castrense non habeat, non teneri, sed ita eum teneri, vt excuti debeant bona eius, & si reperiantur bona castrensia, hæc tenus teneatur, sin autem nulla sunt, non teneatur. Horum vtrumque, vt dixi, efficitur illis verbis: *Vsque ad quantitatem castrensis peculii filium militem teneri.* At Iustiniani Constitutio hoc loco mutuum filiofamilias militi datum sine exceptione stare vult. Vnde intelligimus e conuerso, & patrem filii hoc nomine de peculio teneri, & filium ipsum teneri, etiam si quid in castrensi peculio non habeat. Hæc constitutio loquitur nominatim de filiofamilias milite, & eo, qui vere castrense peculium habet. Quæro: An hæc constitutio etiam sit porrigenda ad eos filiosfamilias, qui quasi castrense peculium habent, vt patronos, aduocatos, magistratus, iudices,

& similes personas? Dixerit aliquis esse porrigendam, quia hæc peculia castrensia seu quasi castrensia, eodem loco ex constitutionibus habentur, *d. §. 1. in fin. quibus non est permis. fac. testam. l. ultim. supra de inoff. testam. l. 1. §. nec castrense. ff. de collat. bonor.* Respondendo, Magis esse, ne hæc constitutio ad alios filiosfamilias pertineat, quam milites, hac ratione: Quia hæc constitutio nominatim de filiofamilias milite loquitur. Hæc autem in interpretatione legū posteriorum regula certa traditur, quoties posteriore lege ius vetus emendatur, si quid in ea lege specialiter comprehensum non est, id veterum legum & constitutionum regulis relictum intelligi debere, *lege præcipimus, in fin. inf. de appellat.* Proinde ius vetus in hac re de filiofamilias constitutum seruabitur, vt scilicet filiofamilias, qui quasi castrense peculium habeant, teneantur illi quidem, sed vsque ad quantitatem huius peculii, *ex dicta lege prima & secunda ff. eodem.* Huc accedit, quod ratio, quæ Iustinianus in hac lege vititur, non conuenit filiisfamilias, qui quasi castrense peculium habent, sed solis militibus. Ratio enim hæc est: Quia ex præsumptione creditur filiusfamilias miles, pecuniam non impendisse nisi in causas castrenses. Hæc præsumptio in milite iusta est, quoniam miles quotidie multis rebus indiget ad præliandum, gladiis, clypeis, armatura, & aliis rebus. At aduocati & similes, clientes suos defendunt, non clypeis, aut armis, sed ingenii viribus, & lingua, & consilio, *vt est in leg. aduocati. supra de aduoc. diuers. indic.* Multo minus videtur ratio huius constitutionis referri debere ad filiosfamilias, qui studiorum causa alicubi degunt. Nam Bartolus annotauit ex hoc loco, quemadmodum præsumitur miles pecuniam impendere in causas castrenses, quas tractat, sic consentaneum esse existimari filiumfamilias, qui studiorum causa alicubi agit, impendisse sibi pecuniam creditam in studia, & vsus ad studia necessarios, vt sic pater ex eo mutuo teneatur. Sed non recte hæc comparantur. Primum, filiusfamilias miles cum studioso. Nam Bartolus intelligere debebat, milites Romanos non esse tales, quales sunt nostri temporis. Illi enim erant perpetuo in exercitu, sub imperio & potestate Imperatorum & Ducum, vt apparet ex pœnis constitutis, aduersus desertores & emansores, *in lege secunda, & toto titulo. ff. de re milit.* Illic reuera non poterant facile milites impendere pecuniam, nisi in causas militares. At studiosi, qui in studiis degunt, sub nullius imperio..... publice continentur, quin possint pro suo arbitrio gerere, quæ debent, tamen si licentia contra officium est. Præterea filiusfamilias miles ideo ex mutuo tenetur, quia pro patrefamilias habetur in causis castrensis. At filiusfamilias studiorum causa alicubi degens, quacunque ex causa mutuum accipiat, semper filiusfamilias est, & pro tali habetur. Proinde hoc mutuum patri, cuius est in potestate, non ere non debet, sed patri tribuendum est, ne aut filius corruptatur, aut vitæ patris infidetur, propter onus æris alieni contracti, *vt est in §. per. ultimo. Insti. quod cum eo.* Nihiligitur in his simile videtur, sed constitutio hæc Iustiniani, intra fines hic præscripti contineri debet.

AD TITVLVM XXIX.
AD SENATVS CONSVLTVM
VELLEIANVM.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 *Senatusconsulti Velleiani summa.*
- 2 *Mulier si intercedat pro alio, conueniri non potest, sed iuxta est exceptio SCti Velleiani.*

EX liberis hominibus, & iis, qui consensu suo obligari possunt, duo sunt genera eorum, qui ex contractibus suis civiliter non tenentur. Filiusfam. ex pecunia ei credita, & mulier, si pro aliis intercedat. Prius effectum est Senatusconsulto Macedoniano, de quo supra. Posterior Senatusconsulto Velleiano. Vnde recte hæc Senatusconsulta hic coniunguntur in hac quæstione, cum quæritur: *An omnes ex contractibus suis obligentur?* Velleianum SCtum refertur in l. 2. ff. eodem. Summa þ Senatusconsulti hæc: *Ne mulieres intercedant pro aliis.* Si intercedant effectus hic est duplex: Nam in persona þ mulieris cauetur, ne eo nomine aduersus mulierem, petitio actiue sit, id est, ne sit actio in rem, aut in personam. In rem, si res eius sint obligatæ pro alio. In personam, si ipsa se obligauit, vt interpretati sumus initio Senatusconsulti Macedoniani. Et hoc tunc contingit, cum conuenit mulierem pro alio intercessisse. Quod si de eo sit controuersia, tunc datur quidæ actio aduersus mulierem, sed ita vt mulieri detur exceptio Senatusconsulti, qua se tueatur. Quod quomodo fiat, diximus in principio tituli superioris. Hinc est illa exceptio Velleiani, cuius mentio passim occurrit, l. 2. l. si mulier. infra hoc titulo. l. qui exceptionem. ff. de cond. et. indeb. In persona etiam creditoris hic effectus est SCti, vt si forte per intercessionem mulieris liberatus sit, & principalis debitor, pro quo mulier intercessit, tunc, vt mulier defenditur exceptione Senatusconsulti, sic & creditori consulatur, ne suam actionem amittat: ideo & creditori aduersus veterem debitorem actio restituitur, l. si mulier. infra h. t. Quid sit, mulierem intercedere, declaratur in l. 1. 2. & 4. hic.

Ad L. I. Mulieribus.

Mulieribus quidem, qua alienam obligationem suscipiunt, vel in se transferunt, si id contrahentes non ignorent, Senatusconsulto subuenitur. Sed si pro aliis, cum obligata nõ essent, pecuniam exsoluerint, intercessione cessante, repetitio nulla est.

S V M M A R I A.

- 1 *Senatusconsultum Velleianum in usu iuris quomodo appelletur?*
- 2 *Mulier quando intercedere dicatur?*
- 3 *Mulier pro alio intercedens Velleiano inuatur.*
- 4 *Mulier quibus modis se pro alio obligare intelligatur?*
- 5 *Nouatio quid?*
- 6 *Fideiussores pro aliis obligantur.*
- 7 *Mulier quando se sola ream constituat?*
- 8 *Mulieribus deceptis, non decipientibus SCto Velleiano consulatur.*
- 9 *Mulier pro alio non obligata, si pro eo soluat, vel*

repetendi vel donandi animo, SCto Velleiano nõ inuatur: secus est in obligata.

VELLEIANI summa est, Mulierem intercedere non posse, l. 2. ff. eodem. Vnde þ Senatusconsultum Velleianum in usu iuris appellatur, Senatusconsultum de intercessionibus, l. 2. l. quamuis. infra l. qui except. ff. de cond. et. indeb. Mulier þ intercedere dicitur, cum aut se, aut res suas pro alio obligat. Quæ se pro alio obligat, citra controuersiam þ intercedit, & inuatur Velleiano, l. 2. in fin. l. quamuis. §. 1. ff. eodem. Sed etsi mulier res suas obliget, aut ab alio patiatur obligari, hæc datio intercessionem habet, l. quamuis. in princip. ff. eodem. Idque est, quod dicitur, in l. 4. infra bis verbis: *Velleianum Senatusconsultum etiam in obligationibus rerum earum admissum esse.* Earum intelligit mulierum, de quibus rescriptum prius loquitur, vt sit sensus: Velleianum etiam admissum esse in obligationibus rerum ad mulieres pertinentium, quæ obligationes tunc accidunt, cum ipsæ res suas obligant. Mulier þ se pro alio obligare intelligitur tribus modis, de quibus comprehensum est in hac lege prima, & apertius in lege quarta infra. vel alienam obligationem in se transferendo. vel eam in se suscipiendo, vel cum aliis obligari deberet, solam se ream pro eo constituendo. Obligationem alienam in se transfert, cum idem ita promittit, vt debitor liberetur, & obligatio noua transferatur in solam mulierem. Quod fit nouatione, cum mulier, quod alius debet, creditori promittit nouandi animo. Est enim þ nouatio, prioris obligationis in alium translatio, lege prima. ff. de noua. Suscipit mulier alienam obligationem, cum eam obligationem participat, vt est in lege quarta. hic, id est, cum manente obligatione in veteri debitore, mulier ad eam obligationem accedit, & se ream adiungit. Quod fit tribus maxime modis, qui comprehensi sunt in lege ultima supra, de constituti. pecun. Fideiubendo, constituendo, mandando: Fideiussores þ pro aliis obligantur, ut. de fideiuss. in Institut. Ex constituto obligantur omnes qui constituunt, se aliquid aut pro se, aut pro aliis soluturos, §. de constituta. Institut. de actio. Mandato mulier intelligitur pro alio obligari, cum mandatalicui, vt pro alio soluat, aut pro alio debitore fideiubeat. Sic enim fit, vt mulier obligetur mandati ei, cui mandat, idque alterius debitoris nomine. Exemplum in lege secunda ff. mandati. Adde his, & si mulier alium in iudicio defendat, lege secunda §. ultimo. ff. eodem. Sola se ream constituit þ mulier, cum alius obligari debuit, ad quem fructus contractus pertinebat, sed mulier solam se pro eo obligauit, velut, si pecunia mutua alii data est, ea tamen lege, ne is obligaretur, & mulier eo nomine se creditori mulierem eligenti obligauit, lege quarta. hic, vel, si ædes marito locatæ sunt, creditor autem mulierem vxorem eius elegit, vt eam obligationem sola in se susciperet, l. si aduersarius infra h. Ergo quidquid horum fecit mulier, intercedit, & ad SC. auxilium pertinet. Sed additur hoc loco conditio, in h. l. 1. Si contrahentes, i. & creditor hæc ita geri non ignoret. Vnde intelligimus si creditor putet, mulierem obligari pro se, non pro alio, aut obligari res eius, pro muliere nõ pro alio, mulierem Senatusconsulti exceptione vti non posse. Hæc causa est, quia nõ potest hoc existimare creditor, nisi mulier dicat

aut

Ad L. II. Frustra.

Frustra Senatusconsulti exceptione, quod de intercessionibus feminarum factum est, uti tentasti: quoniam principaliter ipsa debitor fuit. Eius enim Senatusconsulti exceptio tunc mulieri datur, cum principaliter ipsa nihil debet, sed pro alio debitore apud creditorem eius intercessit. Sin autem pro creditore suo alit se obligauerit, vel ab eo se, vel debitorem suum delegari passa est: huius SCti auxilium non habet.

S V M M A R I A.

- 1 *Mulier pro creditore suo se alii obligans, dum aut pro creditore fideiubet, aut a creditore delegata se alteri vice creditoris ream constituit, an SCto Velleiano inuatur?*
- 2 *Contractus cuiusque causam & initium spectamus in contrahendo.*

MULIER, quæ pro se & principaliter obligatur, ad Velleiani auxilium non pertinet: sed solū ea, quæ se pro aliis obligat, vt effectum est, l. 1. supra. Hinc quæstio: Quid si mulier þ pro creditore suo, se alii obliget, dum aut pro creditore fideiubet, aut a creditore delegata se alteri vice creditoris ream constituit, vt sic creditor liberetur, ipsa sola teneatur. Id enim delegationis verbum significat, l. delegare ff. de nouat. l. 1. & 3. infra de nouat. Hic rescriptum est, mulierem teneri, nec inuari exceptione Senatusconsulti. Hoc videtur dici contra definitionem, l. 1. & l. 4. hoc titu. vbi tribuitur mulieri auxilium Senatusconsulti, vt cunq; alienam obligationem in se, vel transfulerit, vel susceperit. Hic respondetur in l. aliquando. ff. eodem. Cum mulier pro creditore suo se obligat, videri eam prima fronte suscipere alienam obligationem, re autem vera suscipere suam, hoc vere & recte dicitur: hac ratione: si præsentem obligationem spectamus, qua mulier pro creditore suo se obligat, manifestum est, eam se obligare pro alio, atque hinc dubitandi causa, *An Senatusconsulto Velleiano inuatur?* sed si spectamus, huius obligationis causam & originem, itemque finem, mulier se pro sua obligatione obligare intelligitur, non pro aliena. Ideo enim se obligat, quia creditori suo prius obligata erat, quam obligationem nunc transfert in alium. In contrahendo, semper cuiusque þ contractus causam & initium spectare debemus, leg. si procur. in principio ff. mandat. Præterea effectus obligatio est mulieris, & item, quod se alii obligauit. Nam huius obligationis effectus hic est, vt mulier a creditore suo liberetur. Recte igitur placuit in hac specie, habita ratione originis & effectus, non intercedere videri mulierem, proinde in hac causa Velleiano nõ inuari. Eadem sententia est in l. 3. l. aliquando l. debitor. in pr. ff. eod.

Ad L. III. Si cum.

Si cum ipse mutua pecuniam acciperes, mater tua contra amplissimi ordinis consultum fidem suam interposuit: exceptione se ueri potest.

S V M M A R I A.

- 1 *Mater etiam pro filio intercedens Velleiano inuatur.*

2 *Filia pro patre intercedens Velleiano inuatur.*

SENATVSCONSVLTVM Velleianum fauet mulieribus, quæ pro aliis intercedunt, & generaliter mulieribus: nec quidquam distinguit, quæ mulier, pro quo intercedat. Hinc fit, quod hic traditur, ut quamuis mater ipsa pro filio intercedat, id est, coniunctissima persona, pro persona coniunctissima, tamen mater Velleiano adiuuetur.

2 Idem placet, & si filia pro matre aut patre intercesserit, si paternam infra.

Ad L. IIII. Senatusconsultum.

Senatusconsultum locum habet, siue eam obligationem, quæ in alterius persona constituit, mulier in se transfuit, vel participauit, siue cum alius pecuniam acciperet, ipsa se ab initio eam constituit, quod in rerum earum habitis pro aliis obligationibus admissum est. Sed si prædium tua annis maior viginti quinque vendidisti, & pro marito pecuniam soluisti: deficit auxilium Senatusconsulti.

Eadem sententia est, quæ l. i. supra.

Ad L. V. Si sine.

Si sine voluntate tua res tua a marito tuo pignori data sunt, non tenentur. Quod si consensisti obligationi, sciente creditrice: auxilio Senatusconsulti uti potes.

Quod si patientiam præstitisti, ut quasi suas res maritus obligaret, decipere voluisti, mutuum pecuniam dātem: & ideo tibi non succurritur Senatusconsulto, quo infirmitati, non calliditati mulierum consultum est.

SUMMARI A.

- 1 *Vxoris res pignori obligata, a marito, an pignori teneatur?*
- 2 *Res aliena inuito domino pignorari non potest.*
- 3 *Mulier res suas ipsa pignori obligans pro marito, inuatur S Cto Velleiano.*
- 4 *Pignoris obligatio, species est alienationis, non minus, quam venditio aut alia traditio.*
- 5 *Creditor, qui scit rem sibi pignori obligatam vendi a debitore, eodemque domino rei, quamuis nihil contradicat, non ideo tamen venditioni consentire, & pignus remittere intelligitur.*
- 6 *Pignus consensu contractum, facilius remittitur, quam ab initio contrahitur.*
- 7 *Inuitus in rebus is est, non qui non contradicit, sed qui aperte non consentit.*
- 8 *Mulier, an rebus suis pignori obligatis, S Cto Velleiano inuari possit.*

MARITVS res quasdam vxoris suæ pignori obligauit, pro se, & sua obligatione, an res pignori teneantur, quæritur? Distinguitur hoc rescripto. Si maritus sine voluntate mulieris obligauit, res non tenentur. Hoc ideo, quia res vxoris merito sunt alienæ: non enim sunt in bonis mariti.

2 Res si aliena inuito domino pignori obligari non potest, lege qua prædium, infra, si aliena res. lege qui filio. infra. quæ res pigno. oblig. possunt. Sine voluntate mulieris, res obligatæ intelliguntur, siue mulier contradixit, siue ignorauit, a marito obligari, siue sciuit, nec aperte contradixit: sed tantum passa est, de quo postremo postea dicemus. Quod si maritus res vxoris, consentiente vxore obligauit, refert, v-

trum obligarit nominatim, ut res vxoris, an vero ut res suas proprias. Si, ut res vxoris, propter Senatusconsulti auxilium, res non tenentur pignori, quoniam si mulier si ipsa res suas pignori obligasset pro marito, ea datio intercessionem haberet, & pertineret ad auxilium Senatusconsulti, lege 4. supra. leg. quamuis, in principio ff. eodem. Nihil autem interest, utrum mulier res suas pignori obligauit, an eius voluntate alius, lege qua ratione, §. ha. quoque res. ff. de acquirend. rer. dom. lege restitutum. ff. ad Trebellianum. Idem est, si maritus res tanquam suas obligauit, sed creditor sciuit, reuera res esse mulieris. Non enim decipitur creditor, qui sciuit, leg. nam & actor. ff. de rer. vindicat. Quod si maritus permitte vxore eas res obligauit creditori ignoranti, tanquam suas proprias, hic res vxoris pignori obligantur, & cessat auxilium Senatusconsulti, quia mulier id permittens, decipere voluit creditorem, ut est in rescripto. Deceptis, non decipientibus iura opitulantur. Quæ ratio hic addita est, in quam sententiam est in l. 2. §. omnis. ff. eod. Hæc postrema sententia quætionem non habet, si maritus prius egit cum vxore sua, ut sibi liceret, res vxoris pro suis obligare, & mulier marito petenti admittit, tunc enim vere consentit, ut res suæ obligarentur. Quæsitum est: An idem probandum sit, si de eo nihil prius egit maritus cum vxore, sed ea inconsulta res eius tanquam suas, pignori obligauit creditori suo. Mulier autem sciens passa est, nec contradixit: An hæc sola patientia & dissimulatio vxoris pro consensu habenda est, & an ex hac patientia res eius pignori obligantur? Accurritur sic hoc rescriptum accepit, quali patiens mulier videatur obligationi rei suæ consensisse, quæ sententia aliis displicuit: Et merito. Quin ita statuendum est, qui scit rem suam pignorari ab alio, quamuis patiatur, nec contradicat, non ideo tamen obligationi pignoris consentire intelligitur. Huius sententiæ hæc argumenta sunt: Qui scit rem suam ab alio vendi & alienari, quamuis nihil contradicat, non ideo alienationi rei suæ consentire intelligitur, lege Caius, ff. de pignor. actio. Proinde, & qui scit, rem suam ab alio pignori obligari, quamuis patiatur, non intelligitur, huic pignorationi consentire: quia obligatio si pignoris species est alienationis, non minus, quam venditio, aut alia traditio, lege ultima, infra de rebus alien. non alien. Item: Creditor, si qui scit rem sibi pignori obligatam vendi a debitore, eodemque domino rei, quamuis nihil contradicat, non ideo tamen venditioni consentire, & pignus remittere intelligitur, lege sicut, §. non videtur. ff. quibus mod. pignus. vel hypo. solu. Ergo multo minus, si quis scit rem suam ab alio pignori obligari, multo minus pignori obligabitur, quamuis patiatur: quia facilius si consensu pignus contractum remittitur, quæ ab initio contrahitur, lege etiam infra hoc titulo. Pro eadem sententia faciunt illæ definitiones, cum inuitum si in rebus cum definimus, non qui non 7 contradicit, sed qui aperte non consentit, lege filiusfamilias, §. inuitus, ff. de procurat. lege inuitum, ff. de seru. sub. præd. Eodem referri oportet, leg. qui licet. ff. de regulis iuris. Sed videtur obstare, lex secunda infra si aliena res pig. da. sit. Vbi traditur, rem alienam ab alio, quam a domino pignori obligatam, pignori teneri, si domino sciente id factum est, & domi-

dominus in fraudem creditoris dissimulauit, Respondetur, Recte hoc dicitur in eodem domino, qui sciens dissimulauit in fraudem creditoris, ut illic additum est. Sed is intelligitur dissimulasse in fraudem creditoris, qui fraudem participauit cum debitore, seu, qui fraudandi animum habuit, ut hoc verbum interpretatur Iustinianus in §. in fraudem, & §. præualuisse. Institut. quibus ex causis manumit. non lic. Dominus seu domina non habet animum fraudandi creditores, nisi cum prius re a domino aut debitore admonita, permittit ut res pro suis obligaret. Non est hic animus fraudandi in ea vxore, quæ sciuit maritum res suas obligare, & tamen passa est, & dissimulauit. Fieri enim potest, ut ideo passa sit, quia metuit iram mariti, non quia consenserit: sed etsi iram mariti non metuit, tamen facit prudenter, si in alieno negotio non est curiosa, quod fieri præcipitur in lege doli. in fin. ff. de nonationibus. Magis videtur obitare hoc rescriptum, ubi denegatur auxilium Senatusconsulti vxori, hoc solo nomine, quod patientiam præstitit, ut maritus res tanquam suas obligaret. Respondetur, Quod dicitur, mulierem hic patientiam præstitisse, sic accipiendum est, mulierem permisisse petenti marito, ut idem sit hic patientiam præstare, quod permittere. Hæc significatio declaratur ex eo, quod dicitur, mulier in proposito voluisse decipere creditorem. Iam autem dixi, hanc fraudandi & decipiendi voluntatem non esse in ea, quæ tantum patitur, & dissimulat. Proinde verba rescripti ad eam non pertinent. Respondebimus etiam recte hoc modo. Non queritur in hac parte rescripti, an cum maritus res mulieris tanquam suas obligauit, sint hæc res pignori obligatæ, an non? Sed queritur: An mulier si in hac causa Senatusconsulti auxilio inuari possit? Et placet non inuari. Ex quo intelligimus, priorem illam quætionem: An hic res mulieris obligatæ sint, prætermitti proinde ex aliis locis decidi quæstio debet, ut dicamus, non esse obligatas, quia mulier obligationi non consentit, nisi prius aperte promiserit marito, ut tanquam suas obligaret: quo casu voluntate mulieris obligatæ sunt, sed quoniam obligatæ sunt pro alio, hic succedit sequens quæstio: An Velleiano in hac re adiuuetur? Et respondit, si obligationi rei suæ consentit, nihil ei prodesse, quod res obligantur pro alio, quia decipere creditorem voluit. Illud meminisse oportebit, quod dicitur in specie proposita, mulieri decipere creditorem volenti, exceptionem Senatusconsulti denegari: sic accipiendum esse, si creditor ignorat res, quæ oppignorabantur esse mulieris. Nam si sciuit, non tam ab alio decipitur, quam a se, proinde nec decipi existimatur, d. l. nam si actor. ff. de rei vind.

Ad L. VI. Si mater.

Si mater, cum filiorum suorum patrimonium gereret, tutoribus eorum securitatem promiserit, & fideiussorem præstiterit, vel pignora dederit: quoniam quodammodo suorum negotiorum gessisse videtur, Senatusconsulti auxilio, neque ipsa, neque fideiussor ab ea præstius, neque res eius pignorate adiuuantur, l. §. Sin autem tutore se excusare volente, ipsa se interposuit, indemnitate ei repromittens, auxilio

Senatusconsulti uti minime prohibetur 2. §. Si vero tutores petiit, & sponte periculum suscepit: quo minus teneatur, auctoritas eam iuris tueretur.

SUMMARI A.

- 1 *Mulier periculum tutela in se suscipiens, & indemnitate promittens, vel tutori vel magistratibus, an eo nomine inuatur Senatusconsulto Velleiano.*
- 2 *Mulieribus deceptis, non decipientibus Senatusconsulto Velleiano succurritur.*
- 3 *Intercedere quid?*

MATER periculum tutelæ in se suscepit, & indemnitate promittit, vel tutori, vel magistratibus, qui tutorem dabant. Queritur: An si mulier eo nomine teneatur, nec inuatur Senatusconsulto Velleiano. Quæstio in eo est: An mulier hic se obliget, pro alio, an non? Nam si pro alio se obligat, non tenetur, puta exceptione Velleiani: si pro alio se non obligat, ad Senatusconsultum non pertinet. Secundum hoc, distinguitur hoc rescripto, interest utrum mater tutelam gerat, an vero non gerat. Si tutelam gerit, & ob hanc causam indemnitate promittit tutori, Senatusconsulto non inuatur, sed & tenetur ipsa, & fideiussores, quos dedit, & pignora, si quæ in eam rem obligauit. Hoc in principio legis. Merito: Quia hic mulier se obligat pro sua administratione, & ideo pro se, non pro alio. Quid si mater tutelam non gerit, & nihilominus periculo tutelæ se obligat? Placet eam Senatusconsulti exceptione uti posse, siue indemnitate promittat tutori, qui alioqui se excusare volebat, siue promittat magistratibus municipalibus, a quibus tutorem petebat filio suo. Hæc ideo, quia utroque modo pro alio se obligat, non pro se. Nam cum tutori se excusare volenti mulier indemnitate promittit, non intelligitur promittere se præstituram, quod tutor male gesserit, sed si quid tutor impenderit in rem pupilli, id damnum se sarturam tutori. Hoc vero est obligare se pro pupillo, qui tenetur tutori contraria actione tutelæ, de eo, quod tutor in tutelam impendit, lege prima ff. de contr. & util. act. tut. Quod si mater tutorem petens, suscipit periculum tutelæ apud magistratus, ideo hic non tenetur, quia promittit indemnitate pupillo pro tutoribus. Hoc tamen posterius habet hanc exceptionem, quæ est in lege ultima infra. Si mater indemnitate promittit, nempe, ut mater tutorem petens & periculum tutelæ apud magistratus suscipiens, non teneatur propter Senatusconsultum Velleianum, nisi nominatim decreto magistratum comprehensum sit, matrem periculo suo tutorem petiisse. Hoc posterius ideo constitutum est, quia non solet hoc decretum interponi, nisi aduersus matrem, quæ negat, eum tutorem dari, quæ petit. Equum est igitur, si is detur, magistratus, & Rempublicam non decipi. Diximus: Senatusconsulto Velleiano si non consuli decipientibus mulieribus, sed deceptis, l. 4. sep. h. t. Citantur huic rescripto tanquam contrariæ l. quamuis. §. 1. & l. tutor. ff. eo. quibus in locis, proponitur mulier indemnitate alicui promississe. Et placet eam nihilominus S Cto non inuari, sed dissimiles species sunt, & oēs eiusmodi, in quibus mulier se pro alio non obligat, neque

intercedit. Nam in *l. quamuis. §. 1.* mater promittit indemnitate tutori, non de eo, quod tutori debetur, sed de eo, quod tutor d. biturus est pupillo. Ita mater se obligat tutori, vel pro se, vel certe p. tutore ipso. In *l. tutor. mulier heredi de hereditate suspecta deliberanti*, persuadet, vt hereditatem suo periculo adeat, & eo nomine indemnitate promittit. Ita hic quoque mulier se obligat heredi, non de eo, quod heredi debetur ab alio, sed quod heres debitorus est creditoribus hereditariis. Placuit in utraque specie mulierem non iuvari Senatusconsulto, quia non intercedat. Duabus rationibus in eam rem redditur. Altera est hæc: Non intercedit mulier, nisi quæ aliam obligationem in se recepit, *l. 1. l. 4. supra*. At in proposito mulier nullam obligationem in se recepit, neque veterem neque nouam, sed hæc obligationem sibi facit. Proinde non intercedit. Hæc ratio redditur, in *d. l. quamuis. §. 1. ff. eod.* Altera ratio est, ex eadem definitione sumpta. Intercedere est talicui se obligare pro alio, *l. 2. supra hoc titulo*. At in speciebus propositis mulier se obligat, vel tutori, vel heredi, eius ipsius tutoris, vel heredis nomine, de eo, q. ipse debitorus esset. Proinde se nō obligat pro alio, eoque non intercedit. In specie autem *h. l.* mulier se obligat aut tutoribus pro pupillo, aut pupillo pro tutoribus. Itaq; secundum definitionem intercessionis vtrouque intercedit.

Ad L. VII. Si sciens.

Si sciens creditor a marito, propter proprium debitum obligari fundum mulieris, licet, ea consentiente eum pignori accepit, propter Senatusconsulti auxilium vendendo eum, dominium mulieri auferri nequit: nec tibi necesse est (prestato pretio emtori) vindicare, si matri heres existit.

S V M M A R I A.

- 1 Creditor, si res pignoris accepit, iure suo eas distrahit.
- 2 Nemo plus iuris in alium transferre potest, quam ipse habet.
- 3 Creditore, res uxoris obligatas vendente, dominium a muliere non recedit.
- 4 Mulier potest res suas a marito venditas, a possessore vindicare, etiam non oblato pretio, quo res emit.

Sres uxoris a marito pignori oppositæ non obligantur, siue inuita muliere obligatæ sint, siue consentiente, dummodo creditor sciat res esse mulieris, vt *supra traditur in l. si sine*. Hoc inquam si ita est, consequens est, quod hoc rescripto traditur, nimirum, quodcunque iuris fore, si hæc res nullo modo a marito pignori oppositæ essent, idem iuris etiam in proposito futurum, cum in persona creditoris, cui pignori res datæ sunt, tum in persona uxoris, cuius res sunt. Creditor, si res pignori † iure accepisset, suo iure eas distraheret, *lege non est nouum. ff. de acquir. rer. dom. lege si cessante, infra de distrab. pign.* Sed si eas res pignori obligatas non haberet, eas alienare non posset. Nemo † enim plus iuris in alium transferre posset, quam ipse habet, *lege traditio. ff. de acquir. rer. dom. lege nemo plus. ff. de regulis iuris*. Ergo & in proposito, si creditor † res uxoris a marito obligatas vendiderit, dominium a muliere non recedit, quasi nec res essent obligatæ, vt hic scriptum est. Quod ad per-

sonam uxoris attinet, si nulla pignoris datio interuenisset, ea citra controuersiam rerum suarū dominia maneret, & si res ab alio venditæ essent, posset † eas a possessore vindicare, etiam non oblato pretio, quo res emerunt, *lege 3. lege mancipium, supra de rei vind.* Proinde & hoc casu idem iuris erit, vt hic scriptum est. Idem in *l. redemptores. §. ult. §. l. seq. ff. de rei vindicat.*

Ad L. VIII. Si paternam.

Si paternam obligationem, non tantum masculini sexus filii, verum etiam filia emancipata in se receperunt, quamuis filia virilibus obligationibus eximantur propter exceptionem, quæ ex Senatusconsulto Velleiano descendit: tamen filios in id, quod se obligauerunt, teneri: filiarumq; subducta persona patrem in id conueniri posse, in quo conueniretur, si filia non intercessisset, dubium non est. Pignora tamen patris, etsi in posteriore obligatione accepta sunt: sine dubio tenentur. Sed & si in priore fuerint obligatione: quatenus ad patrem per restitutoriam actionem redit, eatenus tenebuntur.

S V M M A R I A.

- 1 Filia si a patre creditori suo debitorum data, creditori stipulanti summam promiserit, an ex hac promissione teneatur?
- 2 Filius si a patre creditori suo debitor datus, creditori stipulanti summam promiserit, an ex hac promissione teneatur?
- 3 Stipulatio pro parte valere, & pro parte non valere videtur.
- 4 Masculos pro aliis fideiubere nihil prohibet.
- 5 Illicitum cum aliquid adiecitur, licitum, quod illicito adiectum est, pro non adiecto habetur, & nihilominus quod licite fit, valet.
- 6 Stipulatio utilis per aliam inutilem non vitatur.
- 7 Filii a patre creditori suo debitorum dati, si creditori stipulantes summam promiserint, an teneantur?
- 8 Fideiussores sunt accessio principalis obligationis, & principalem non tollunt, sed confirmant.
- 9 Pater, qui filios & filias creditori suo debitorum & debitorum dedit, an subducta persona filiarum propter beneficium Velleiani, ipse conueniri possit, & in quantum?
- 10 Pignus contrahi non potest sine precedente obligatione.
- 11 Obligatione principali sublata, tolluntur etiam accessiones.
- 12 Pignora nouatione interposita, aut quavis solutione tolluntur.

PATER 100. debuit. Is cum haberet, duos filios, item duas filias, eos omnes liberos creditori suo vice sua, reos & debitorum dedit, vt illic creditori stipulanti eam summam promitterent nouandi animo, id est, ita vt liberaretur pater, & obligatio in liberos transferretur. De liberatione patris in specie proposita nihil initio rescripti exprimitur: tantum enim dicitur, liberos obligationem patris in se recepisse. Sed intelligendum est, etiam patrem fuisse liberatum, per intercessionem liberorum. Id intelligitur ex extremis verbis rescripti, cum dicitur: *Subducta persona filiarum restitui actionem aduersus patrem*. Hoc vt procedat patrem libera-

liberatum fuisse intelligere oportet. Non enim restituitur actio aduersus patrem, nisi amissa: nec potuit amitti, nisi patre per intercessionem liberato. In hac causa, quæsitum est primum de filiabus. Secundo loco de filiis. Tertio de patre, an & quatenus hi teneantur? Primum quæritur: *An † filia ex hac promissione obligentur?* Respondetur pro auxilium Senatusconsulti eas non teneri, idque initio huius legis pro confesso sumitur. Vnde colligimus quamuis filia pro patre intercedat, tamen non denegari ei auxilium Velleiani, vt diximus ad *leg. tertiam sup.* De filiis secundo loco quæritur, *an † hi teneantur?* Dubitatio nascitur ex liberatione filiarum. Nam & filii & filia ex eadem causa tenebuntur. Si filia ex hac causa non obligantur, consentaneum videri poterat, nec filios obligari debere, vt in pari obligatione idem ius sit. *iuxta l. illud. ff. ad l. Aquil.* Præterea fieri potuit, vt omnes liberi vna stipulatione se obligauerint pro patre. Stipulatio in persona filiarum non valet, propter Senatusconsultum Velleianum. Porro non videtur eadem stipulatio pro † parte valere posse; & pro parte non valere. *argument. in l. in hoc iudicio. ff. de fam. exercis.* Respond. Quamuis filia non teneatur tunc exceptione Velleiani, tamen filios teneri merito. Non est enim eadem causa filiorum quæ filiarum: Filiabus succurritur, quia sunt feminae, & hæc, quæ muneribus virilibus fungi non possint. Eadem fragilitas non est in masculis, & præterea nihil prohibet, masculos pro † aliis fideiubere. *l. intercedere. l. nulla. sup. quod cum eo.* Quare cessante ratione auxilii, quod feminis tribuitur, etiam auxilium cessabit in masculis. *argument. in l. quod dictum. ff. de pact.* Nihil ad rem pertinet, si vna stipulatione omnes liberi se obligauerint, quæ in filiis consistat, in filiabus autem non consistat. Cum enim licito aliquid adiecitur illicitum, quod † illicite adiectum est, pro non adiecto habetur, & nihilominus quod licite fit, valet. *l. usuras. l. placuit. ff. de usur.* Nec metumimus, ne videatur eadē stipulatio pro parte valere, & pro parte non valere. Nam hic quot sunt res & personæ, tot sunt stipulationes, vna utilis in persona filiorum, altera inutilis in persona filiarum. Non vitatur † utilis per aliam inutilem, cum non sit vna stipulatio, sed plures. *l. 1. §. pen. ff. de verb. oblig.* Hoc posito filios teneri, de illidem quæsitum est, quatenus † teneantur? Respondetur hoc rescripto, eos teneri in id, in quod se obligauerunt. Hoc ideo indefinite respondetur, quia quatenus filii in proposito teneantur, non consistit in iure, sed pedit ex eorum facto: fieri enim potest, vt liberi isti singuli in solidum se obligauerint: fieri potest, vt sint obligati, pro virilibus & æquis tantum portionibus. In solidum sunt obligati, si stipulanti creditori ita promiserunt, vt fierent plures, mittendi rei: contra obligantur pro æquis portionibus, si stipulante creditore eam summam, quam pater debuit, respondeant omnes, spondemus. Sic enim ex numero personarum diuisa summa in singulos intelligitur. *l. res. §. ult. ff. de duob. reis.* Si filii & filia p. patre fideiussissent, etiā subducta persona filiarum, singuli filii in solidum tenerentur. *l. si Titius. ff. de fideiussoribus.* Sed hoc huic rescripto non conuenit, vbi liberi pro patre ita intercesserunt, vt pater liberaretur. Quod non fit, cum fideiussores dantur. Nam † fideiussores sunt accessio principalis

obligationis, & principalem non tollunt, sed confirmant. *§. fideiussor. Institut. de fideiussoribus. l. 4. §. si conuenit. ff. de re iudic.* Deinde & tertio loco de patre quæritur, *an subducta † persona filiarum, propter beneficium Velleiani, ipse conueniri possit?* Et placet, eum conueniri posse. At eum liberatum fuisse initio proposuimus. Respondetur. Debitore principali, propter intercessionem mulieris liberato, restituitur actio in veterem debitorem. *l. mulier. infr.* Hic igitur conuenitur pater hac actione in eum restituta, quæ in extremo dicitur restitutoria actio. Si tenetur pater restituta in eum actione, quæsitum est quatenus teneatur? Respondetur in rescripto, eum conueniri posse in id, in quod conueniri posset, si filia non intercessisset. Ex his verbis intelligimus, si singuli tam masculi, quam feminae in solidum obligati fuerint, ex superiori intercessione, aduersus patrem nullam actionem restitui ex persona filiarum, & breuiter patrem conueniri hoc casu non posse: quoniam hoc casu pater liberatus non est ex nouatione filiorum, sed ex nouatione filiarum, & nihilominus liberatus esset, etsi filia non intercessisset. Quod si filii & filia, pro virilibus portionibus obligati fuerint, tunc ex persona filiarum conueniatur pater pro iisdem partibus, pro quibus filia tenerentur, si non iuuarentur Senatusconsulto, quoniam scilicet conueniretur pater de iis portionibus, si filia non intercessisset. Ergo in specie proposita subducta persona filiarum, interdum pater conueniri potest, interdum non potest. Etsi hoc in principali obligatione de patre intelligitur, tamen si pater res suas obligarit, vel pro sua obligatione, vel pro obligatione liberorum, semper pignora ea tenebuntur. Et ideo in extremo huius rescripti recte de pignoribus subiicitur per aduersatiam, his verbis, *pignora tamen*. Sed interest, utrum pater obligarit res suas pignori pro posteriori obligatione, an vero pro priori, vt sunt verba legis. Posterior obligatio in proposito est obligatio liberorum, qui obligationem patris in se traustulerunt: obligatio prior est obligatio principalis, qua pater initio tenebatur. Si pater pro posteriori obligatione liberorum res suas obligauit, etiam subducta persona filiarum, nihilominus pignora in solidam obligationem tenentur. Et hoc est, quod hic dicitur, hoc casu pignora sine dubio teneri. Quibus verbis significatur generaliter teneri, & sine exceptione, ita vt obligata sunt. Et siquidem filii in solidum pro patre obligati sunt, nulla dubitatio esse potest, quin pignora pro patre constituta in eam obligationem teneantur. Sed quid dicemus, si filii pro parte tantum obligati sunt, & filia pro altera parte? Respondetur. Dicemus pignora etiam pro altera parte filiarum teneri. Non obstat, quod pignus † contrahi non potest sine precedente obligatione. *l. res hypotheca. ff. de pignoribus.* Nam filia iure civili obligantur, quamuis intercedunt pro aliis. Et obligarentur efficaciter, nisi exceptio Velleiani illis daretur. At exceptio hæc Velleiani soli mulieri prodesse debet, & iis, qui propter obligationem mulieris tenentur, vt fideiussoribus ac heredibus. At in proposito non debet prodesse patri, qui res suas obligauit, propterea quod pater non tenetur propter obligationem filia, sed vi & effectu, propter suam. Ita verum est, quod dixi, & verbis ge-

neralibus rescripti significatur, quoties pater pro obligatione posteriore liberorum res suas pignori obligavit, semper pignora in solidam obligationem teneri, quamvis filia eximantur ex obligatione, propter Velleianum. Diversa causa est pignorum, si pater res suas pro priori & sua obligatione ab initio obligavit: tunc enim subducta persona filiorum, restituitur actio aduersus patrem, pro parte tantum filiarum, & catenus solam pignora tenentur: pro altera parte non tenentur, quia pro ea parte pater liberatus est. Et sublata obligatione & principali, etiam tolluntur accessiones, vt pignora. *l. in omnibus speciebus. ff. de solut.* Hic occurrit, ac videtur, nec pro parte filiarum pignora ab initio a patre obligata teneri. Nam fingimus, patrem per intercessionem filiorum & filiarum, nouatione facta liberatum esse a prioris sua obligatione. Iam vero nouatione interposita, & vt alia qua vis solutione, tolluntur pignora, vt ante dixi. *l. nouatione. ff. de nouat.* Respondetur. Verum est, patre liberato per intercessionem filiorum, filiarumque tolli pignora, sed nihil id huic loco aduersatur. Nam & principalem obligationem patris sublata esse fateamur, sed ea restituitur aduersus patrem veterem debitorem. *l. si mulier. infra.* Non mirum, si vna restituuntur & accessiones eius obligationis. Sic ius est, cum restituitur actio in veterem debitorem, qui intercessione mulieris liberatus erat, & restituuntur actiones, aduersus accessiones, vt aduersus fideiussores, & aduersus pignorum possessores. De fideiussores traditur *in l. si mulier. 4. ff. eod.* De pignoribus, & pignorum possessoribus est hic locus.

Ad L. IX. Quamuis.

Quamuis mulier pro alio soluere possit: tamen, si precedente obligatione, quam Senatusconsultum de intercessionibus efficacem esse non sinit, solutionem fecerit, eius Senatusconsulti beneficio munitam, si ignorans, locum habet repetitio.

S V M M A R I A.

- 1 Mulier creditori pro debitore solvens, non iuuatur Senatusconsulto Velleiano vt possit repetere.
- 2 Velleianum intercedenti mulier succurrit, non soluenti.
- 3 Mulier an quod soluit pro creditore debitoris, possit repetere conditione indebiti?
- 4 Indebitum sciens solutum non repetitur.
- 5 Sciens indebitum solvens, donat.
- 6 Donati nulla repetitio.
- 7 Indebiti soluti non est repetitio, nisi solutum sit per errorem.
- 8 Error iuris repetitionem indebiti soluti non tribuit.
- 9 Personae quibus permissum est ius ignorare.

SI mulier & creditori pro debitore soluat, certum hoc esse debet eam non iuuari Senatusconsulto in totum, vt possit solutum repetere. Velleianum enim intercedenti & mulieri succurrit, non soluenti. *l. 4. ff. eodem.* Sed quaeritur: An & mulier, quod ita soluit, possit repetere conditione indebiti? Et interdu potest, interdum non potest. De quo respondetur *in l. 1. & in h. l.* ex regulis iuris de conditione indebiti. Est autem in hac hanc distinctio prodita. Interest vtrum mulier ante non obligata

sua sponte soluat pro debitore, an vero ante obligata. Si ante non obligata soluit, non repetit. *l. 1. in fin. supra.* quia & indebitum sciens solutum, non repetit. *l. indebitum. supra. de condit. indebit.* Et ideo non repetit, quia qui sciens & indebitum soluit, donat. *l. cuius. ff. de regulis iuris.* Porro & donati nulla repetitio est. *l. cum ancillam. l. si repetenti. supra. de condit. ob causam dati.* Quid si mulier ante pro alio se obligavit, deinde bonam fidem secuta soluit: hic rursus refert, vtrum sciens se non teneri soluat, an vero ignorans. Si sciens, non repetit: quia indebiti soluti & non est repetitio, nisi solutum sit per errorem. *l. prima. supra. de condit. indebit.* Eademque hic ratio est, quae supra. Quid si mulier putans se teneri, & ignorans beneficium Senatusconsulti Velleiani soluat? Repetet solutum, tanquam indebitum solutum per errorem, vt hoc loco traditur. Non obstat, quod mulier pro alio intercedens, si putat se obligari, in iure errat. Iuris autem error & repetitionem indebiti non tribuit. *l. cum quis. supra. de iur. & fact. ignoran.* Nam regulariter iuris error non tribuit repetitionem. Sed quaedam personae & excipiuntur, quibus permissum est ius ignorare: in quo numero sunt mulieres. *l. regula. supra. de iur. & fact. ignoran.* Itaque bene hoc loco generaliter dicitur, solutum repetere posse mulierem, si ignorans se non teneri soluat, vt intelligamus, eam habere repetitionem, quocumque errore soluat, siue facti siue iuris. Quid si erit controuersia: *An sciuerit se non teneri propter Velleianum: an vero ignorauerit?* Respondetur. Si dicet mulier, se putasse, se teneri, fides ei habebitur, & aduersarius, qui dicit eam sciuisse, probare debet, quia praesumptio pro muliere facit. *l. cum de indebito. §. cui autem is. ff. de probationibus.*

Ad L. X. Si aduersarius.

Si aduersarius tuus non cum marito tuo, sed tecum negotium gessit: reliqua conditionis, qua dicitur esse contracta, obtentu huiusmodi obligationum non potes rescire. Enim vero si cum eisdem fundis non tibi, sed marito tuo locaret, personam tuam, vt idoneam securus est: beneficio amplissimi ordinis, quod factum est de intercessionibus foeminarum, te tueri potes.

Hic exemplum est definitionis traditae in leg. secunda supra.

Ad L. XI. Etiam.

Etiam constante matrimonio ius hypothecarum, seu pignorum marito remitti posse, explorati iuris est.

S V M M A R I A.

- 1 Mulier pro alio res suas pignori obligare efficaciter non potest.
- 2 Mulier a debitore suo res pignori accipiens, an possit ei debitori pignora remittere?
- 3 Pignoris datio est species quaedam alienationis.
- 4 Mulier pignus a debitore acceptum, an possit debitori remittere. Et num. 2.
- 5 Mulier pignus suum debitori remittens, nullo modo intercedit.
- 6 Nemo obligans se apud aliquem eius ipsius nomine intercedere dicitur.
- 7 Donatio inter virum & uxorem prohibita est.

8 Donans.

8 Donans, dnmendo sit pauperior.

9 Mulier non sit pauperior in accessionibus rei donatae, si eas accessiones marito donat.

CIRCA definitionem intercessionum, quam exposuimus ad *l. 1. supra.* inter cetera traditur, si mulier pro alio res suas pignori obligat, pignus propter Velleianum non teneri. *l. si sine. l. si sciens. supra hoc tit.* Vt efficiatur haec sententia: mulierem & pro alio res suas pignori obligare efficaciter non posse. Ex hac re incidit quaestio, de qua hoc loco. Mulier a debitore & suo res pignori accepit, an potest mulier ei debitori pignora remittere? Videtur consequens esse prioris sententiae, eam remittere non posse, quoniam vtrumque eiusdem rationis esse videtur. Nam mulier, quae res suas pignori obligat, bona sua diminit. Pignoris & enim datio est species quaedam alienationis. *l. vltim. infr. de rebus alien. no alienand.* Similiter & qui pignora sibi data remittit, bona sua diminit. Tollit enim petitionem pignorum, quae habebat, & quae inter bona cuiusque numerantur. *l. bonorum. ff. de verb. signific.* Si mulier prius facere non potest, par esse videtur, vt non possit nec posterius. Hinc ergo, vt dixi, nata quaestio, non aliena tractatione Senatusconsulti Velleiani, an mulier & pignus a debitore suo acceptum, possit debitori remittere? Et placuit posse. *l. quamuis in prin. ff. eodem.* Et in promptu differentiae ratio est. Mulier res suas pro alio obligare pignori non potest, quia hoc modo pro alio intercedit. Senatusconsultum intercessionem mulieris prohibet. At mulier & pignus debitori suo remittens, nullo modo intercedit, *l. quamuis.* duabus de causis. Primum: quia quae remittit pignus, se non obligat, aut vllam rem suam. Deinde: Quia etsi se obligaret debitori suo, tamen obligaret se debitori suo ipsius debitoris nomine. Nemo & autem obligans se apud aliquem eius ipsius nomine, intercedere dicitur. *l. tutor. ff. eodem.* Adeo placuit verò esse, mulierem debitori suo pignus posse remittere, vt placeat, etiam si vxor marito, eidemque debitori suo pignus ab eo acceptum remittat, tamen recte remitti etiam constante matrimonio. Idque est, quod h. l. traditur. De vxore consulto hoc additum est, quia in ceteris mulieribus, est vna tantum causa, quae obstat, quo minus pignus remittant, nempe intercessio. In vxore autem, quo minus videatur posse marito suo pignus remittere, duae sunt causae, quae obstant. Intercessio, & donatio inter virum & uxorem. Iam diximus, mulierem pignus remittentem non intercedere, ita prior causa intercessionis tollitur, sed videtur relinquialtera, quoniam vxor marito donare non potest. Videtur donare marito, quae pignus marito remittit. Aduersus igitur hanc dubitationem hic locus est: quo traditur: Etiam vxorem marito pignus recte remittere, quamuis matrimonio constante. Non obstat, quod donatio & inter virum & uxorem prohibita est. *l. 1. 2. & 3. ff. de donation. inter vir. & vxor.* Hic enim duplex defensio est, vna, quod nulla hic donatio, quae ratio Papiniano placuit, vt refertur in *l. etsi pignus. alias. si pignus. ff. quae in fraud. credit.* Altera est, quod etsi fateamur hic donationem esse, tamen non prohibetur donatio, nisi ea, quae is, & qui donauit, sit pauperior. *l. 5. §. cum igitur penultim. ff. de donat. inter vir. & vxor.* Existimatum est autem, non fieri mulierem pauperiorem & in accessionibus rei

donatae, si eas accessiones marito donat. *l. de fructib. & l. seq. ff. de donat. int. vir. & vx.*

Ad L. XII. Si dotare.

Si dotare filiam volens, genero res tuas obligasti, perrenere ad te beneficium Senatusconsulti falso putas. Hac enim causam ab eo beneficium esse remouendam prudentes viri putauerunt.

S V M M A R I A.

- 1 Mulier qua genero dotem pollicita est, & in eam rem, res suas eidem obligavit, an Senatusconsulto iuuetur, quo minus genero de dote filia teneatur.
- 2 Mater non tenetur dotare filiam actione ordinaria, sed natura & pietatis iure.

Mater volens dotare filiam, pro ea promisit aut pollicita est dotem genero, & in eam rem, res suas genero obligavit. De promissione aut pollicitatione matris nihil hic expressum est, sed hoc ex posteriore necessario intelligitur. Cum enim dicitur, eam obligasse res suas pignori, significatur, eam obligasse pro praecedente aliqua obligatione, sine qua pignus esse non potest. *l. res hypotheca. ff. de pignoribus.* Quaeritur est: An in hac specie mulier & iuuetur Senatusconsulto, quominus genero de dote filiae teneatur? Placet non iuuari. *vt h. scriptum est.* Hoc ideo veteres constituerunt, non fauore dotis, sed quia mater in h. specie, pro se, seipsa obligat, seu pro eo, quod ipsa principaliter debet. Etsi enim iure ciuili mater & non tenetur actione ordinaria, vt filiam dotet, tamen natura & pietatis iure tenetur, vt dotet, & hoc debet filiae suae. *l. cum is. §. penultim. ff. de condit. indebit.* Proinde hoc ipsum mater promittens, & se aut res suas eo nomine obligans, intercedere non videtur, sed se pro seipsa & sua obligatione obligare. Haec ratio conuenit tantum matri & parenti. Et ob hanc causam consulto in h. l. de matre tantum scriptum est, dotem pro filia promittente. Hoc ius non pertinebat ad alias extraneas mulieres, quae pro aliis extraneis dotem promitterent. Et ob hanc causam, vt ceterae mulieres ex hac causa obligarentur, nec iuuarentur Senatusconsulto, opus fuit noua Iustiniani Constitutione, quae exstat in *l. vltim. infra.*

AD TITVLVM XXXVIII. DE CONTRAHENDA EMTIONE ET VENDITIONE.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 Emtionis & venditionis definitio, & an duo contractus sint, an vero unus. num. 2. & an ex genere sint contrariorum. num. 3. & intellectus. *l. veteres de act. emt. num. 4.*
- 5 Quibus rebus constet emtio?
- 5 Res emtionis propria.
- 7 Pretium unde dicatur, & qua in pretio spectanda. num. 8. & quomodo emtio differat a permutacione. num. 9.
- 10 Consensus, causa efficiens emtionis & venditionis, eiusque finis. num. 11.
- 12 Emtio an possit contrahi in diem, vel sub conditione?
- 13 Propria quae extrinsecus ad emtionem requiratur?

14 *Effectus emtionis contracta?*15 *Quomodo ab emtione discedatur.*

SIC V T mandatum & societas consensu contrahuntur: ita ex quatuor generibus propositis emtio & venditio: de qua tertio loco sic agitur, & deinceps super titulis ad eandem speciem pertinentibus. Emtio & venditio est contractus, seu commutationis & commercii genus, cum res traditur, aut de re tradenda agitur, ea lege, ut qui rem tradit, pro re pretium certum accipiat: aut cum pretium datur, vel de re danda convenit, ut pro pretio res accipiat. Constituitur hæc definitio in *l. naturalis. §. 1. Et si quidem. ff. de prescript. verb. l. Sabinus. 28. l. conuenit. 65. ff. de contrah. emt.* Hic contractus appellatur & emtio & venditio. Quo loco notandum est, emtionem & venditionem non esse duos contractus: ut emtio sit contractus vnus, venditio sit contractus alter separatus, sed hæc duo coniuncta vnum contractum efficiunt, quod significatione verborum cognita, melius intelligitur. Qui rem tradit pro pecunia, is vendere dicitur, unde & ipse venditor: qui vicissim pro ea re pecuniam dedit, is dicitur emere, unde & ipse emtor, veditoris factum venditio, & emtoris factum, emtio. *l. 1. ff. de rer. permutat.* Hinc apparet, nunquam venditionem per se solam esse posse: neque per se esse posse emtionem, cum non sit venditor, nisi sit, qui rem emat, & pro ea pretium det: & vice versa nullus emat, nisi a venditore, qui rem tradat pro pretio. Est igitur emtio & venditio contractus vnus iis duabus partibus constans, emtione scilicet & venditione: unde *tit. hic. §. in ff. de contrahenda emtione & venditione inscribitur.* De iis partibus hoc item notandum est, sic has esse partes vnus contractus, ut tamen partes sint inter se distinctæ ac separatæ: ut vna non possit esse altera, atque adeo & sint ex genere contrariorum, quia sunt relata. Est enim venditor emtoris venditor, & emtor venditoris emtor, neque vnquam idem & venditor & emtor esse potest. *d. l. 1. ff. de rer. permutat.* ut si quis dicat stipulationem constare interrogatione stipulantis, & promittentis responsione, quarum partem nullam alteram esse posse constat. Quid igitur sibi vult, quod dicitur in *l. veteres. §. 20. ff. de actio. emt.* veteres in emtione & venditione iis appellationibus promiscue vsos esse? nam promiscue significat indistincte & sine discrimine, quasi dicas, veteres vsos esse vna ex iis appellationibus pro altera indistincte. Respondetur, quod dicitur veteres iis appellationibus promiscue vsos esse, non sic accipiendum est, ut promiscue vsi sint vna pro altera: sed ut promiscua sint vsi vna, siue vtraque pro toto contractu, ut scilicet cum dicerent emtionem, intelligerent simul emtionem & venditionem, id est, contractum totum, ex quo hic vsus est veterum, quem hic passim obseruamus in *Cod. & Pand.* Interdum enim plene contractus totus dicitur emtio & venditio. *l. nec emtio. 8. l. in venditionibus 11. ff. eod. tit.* Interdum dicitur emtio contracta esse & perfecta, pro, emtio & venditio. *l. necessario 8. ff. de peric. & commod. rei vend. l. quod saepe 35. ff. de contrahend. emt. in princ.* & quæ pro eodem dicitur, venditio esse contracta. *l. hac venditio. 7. ff. eod.* Hic vsus non est ex verbi significatione & proprietate, sed ex rerum ipsarum coniunctione, & consequentiæ necessitate, quoniam emtione posita, non potest esse quin intel-

ligatur venditio: quoniam venditio ei necessario coniuncta est. Sic nec posita venditione aliud intelligere possumus, quam emtionem huic adiunctam. Contrahitur autem emtio ita, ut definitione supra comprehensum est, sed definitio sola obscurior est. Dicendum est igitur pluribus, quibus & reb. consistet & perficiatur emtio. In emtione & venditione tria spectantur, ex quibus substantia emtionis estimanda & definienda. Primo res emtionis propriæ tanquam materia, in qua emtio versatur, deinde consensus venditoris & emtoris, ut causa efficiens emtionis, postremo finis proprius huius contractus, quæ omnia obscurius in definitione comprehensa sunt. Res & emtionis propriæ, sine quibus emtio nulla est, duæ sunt: a venditore res, quæ traditur aut tradi debet, ab emtore pecunia, quæ datur pro re vendita & tradita, aut tradenda, quæ duo suis nominibus notata sunt a veteribus: Res quæ hic traditur, seu quæ venditur, dicitur *Merx*, quasi dicas rem, quæ meret vel meretur pretium: Pecunia quæ pro re datur, dicitur *Pretium*. Hæc in *l. 1. ff. de rei permutat.* Pretium & quidam dictum putant a precibus, quod qui emunt rogare solent, ut venditor velit re aliquam vendere pretio: Alii putant, quod est verius, pretium dictum esse quasi peritium, quod pretium sit æstimatio, quæ datur pro re vendita, quæ æstimatio pro eo, quanti quæque res est, a peritis constitui solet, unde per aphæresin pretium appellatum. De iis rebus hæc sunt sententiæ ratæ ad substantiam in primis pertinentes: sine re, quæ veniat, nulla emtio est, nisi ematur alea, veluti iactus piscium, aut captura auium, *l. nec emtio. ff. de contrah. emt. & vend.* Item sine pretio nulla emtio consistit. *l. 2. ff. h. t. l. 1. ff. de rer. permutat.* Ex quo etiam est, quod placuit nullam emtionem esse, quæ donationis causa contrahatur. *l. si quis donationis. ff. hoc tit. de quo in l. 3. C. h. t.* In pretio & duo seruanda sunt: Primum, pretium ab initio certum constitui oportet. *§. pretium. Inst. eodem.* Alterum, pretium consistere debet in pecunia numerata. *§. item pretium. Inst. eod. tit.* Quod ideo teneadum est, quia Sabiniani & Cassiani existimabant, etiam si pro re alia res daretur, ut esset permutatio, tamen eam permutationem emtionem esse. Quæ sententia Proculo & Neruo displicebat, quorum sententia obtinuit, ut non esset emtio, nisi a venditore sit merx, ab emtore pretium, quæ non aliter distingui possunt, quam si pretium erit in pecunia numerata. Huius sententiæ rationes explicantur a Paulo fusius in *l. 1. ff. h. t. & diligentius in l. 1. ff. de rer. permutat.* Quid & ergo si res pro re dabitur, an vlla obligatio hic contrahatur? Placet non contrahi solo consensu, ut in emtione. *dict. l. 1. ff. de rer. permutat. l. explacito C. eod.* Est & hæc differentia inter emtionem & permutationem rerum: etiam tunc cum effectui iuris querimus, quod in permutatione vtrinque rem dari oportet, in emtione & venditione solus emtor pecuniam dare debet, venditor nihil amplius debet, quam rem tradere, & se obligare ob eiuictionem, ut si tradiderit liberetur, quamuis dominium non transfulerit. *l. ex emtione in princ. ff. de action. emt.* ut permagni referat, vtrum pretium consistat in pecunia numerata, an vero in aliare. Consensum & præterea emtio desiderat. *l. 2. C. h. t. l. 1. §. 1. ff. de pactis.* Hoc proprium emtionis & venditionis,

nis, commune tamen cum societate & locatione, ut solo consensu contrahatur, ut est tototit. *Inst. de oblig. ex consensu.* Finis & emtionis hic est, sic enim de re vendita & pretio conuenire oportet, ut venditor rem tradat emtori, emtor pro re tradita pretium constitutum numeret. Si quid secus conuenierit, quia aduersus finem proprium factum est, emtio non erit. Exigimus, ut conuenierit, ut venditori rem tradat, sed tradat duntaxat, non etiam dominium necessario transferat. *l. ex emtione. ff. de actio. emt.* Hinc placuit in hac specie, si tibi decem dem, ut Stichum mihi des, & nominatim conuenierit, ut dares, id est, dominium transferres, hic emtionem non contrahi, sed innominatim contractus genus. *l. ultim. ff. de cond. & test. caus. dat.* Vtrum dicamus, emtionem esse, an contractum nominatum, multum interest. Nam si emtio est, non licet mihi pœnitere, & pecuniam repetere. *l. si donatio. inf. h. t.* Si est is contractus, in quo do ut des, pœnitere licet. *l. 3. l. 5. ff. de cond. caus. dat.* Itæ exigit, ut rem veditor bona fide tradat duntaxat, ita saltem hoc agi debet, ut tradat, quo si venditor dominus sit, dominium transferat, si non sit, obliget se ob victionem, ut in *d. l. ex emt.* Hinc quoque fit, ut si in emtione & venditione conuenierit de dominio rei vendita, & id ad emtorem non transiret, emtio non contrahatur. *l. penult. §. vlt. ff. de contr. emt. & vend.* Scilicet quia fini emtionis proprio aduersatur conuentio. Hæc quæ diximus coniuncta emtionem & venditionem perficiunt, etiam si solus consensus de re tradenda & pretio soluendo interuenierit. Id est, quod dicitur, simul atque de pretio conuenierit, perfici sine scriptis habitam emtionem. *l. 2. ff. hoc tit.* Adicitur hoc postremum ideo, quia si emtio in scriptis habeatur, id est, si in contrahenda emtione id actum sit, ut emtio & venditio scriptis comprehenderetur, non ante perficitur, quæ scriptum perfectum & a contrahentibus approbatum fuerit. Quod effectum est in *l. iust. l. cōtestatus. sup. de fid. instrument. vbi dixi, §. 1. Inst. h. t.* Hæc ita sunt, & cum sine scripto, & & cum scriptis contrahitur emtio, si quidem pure, aut in diem emtio contracta sit. Ceterum etiam sub conditione contrahi potest. *§. penult. emtio. Inst. h. t.* Emtio sub conditione contracta, itidem ut ceteræ obligationes, non prius perficitur, quæ conditio extiterit. *l. hac conditio. ff. h. tit.* Conditione impleta, perinde habebitur, quasi initio emtio pure contracta esset. *l. necessario. ff. de peric. & commod. rei vend.* Sed & hæc communia ita se habent, si modo ea spectamus tantum, quæ sunt propria emtionis & venditionis, non etiam ea, quæ extrinsecus ob stare possunt emtioni & venditioni. Ea interdum quædam sunt, quæ spectantur partim in personis contrahentium, qui emere aut vendere prohibentur, partim in rebus, quæ vendi aut emi non possunt, de quibus *inf. q. res vendi poss. & qui vendere.* Emtionis

autem. *Inst. eodem.* Hæc, id est, & obligatio & actio, emtio & venditio, tamdiu perseverant, donec ab emtione discedatur, quod quomodo fiat, & docebo infra sub *tit. de rescind. vend. & aliquot alius eiusdem argumenti.* Ex quibus intelligi potest occasio & argumentum singulorum sequ. titulorum ad hunc contractum peruenientium. Ex iis autem principiis quæ posuimus, extruuntur ea omnia, quæ de quæstionibus & consultationibus deinceps propositis traduntur.

Ad L. 1. Venditiones.

Venditiones, etsi in alio loco, quam in quo possessiones constituta sunt, fiant, non ideo irrita esse creantur.

S V M M A R I A.

1 *Emtio facta aduersus finem emtionis an valeat?*

VALET venditio, etsi possessiones vendita non sint, in eo loco, vbi contrahitur, ut hic expressum est. Finge hoc modo, quidam vendidit bona sua Titio, qui putabat, possessiones venditas esse in propinquo, ut ei tradi possent cum vellet. Erant autem possessiones in longinqua provincia constituta. Id cum emtori non placeret, eoque nollet stare emtioni, contendit emtionem nullam esse, quasi de rebus, quæ ei tradi non possent, cum vellet. Quæsitum est, an valeat venditio? Placet non eo minus valere. Hoc efficit ex eo principio, quod supra posui, quod emtio & venditio solo consensu contrahatur. Quod solo consensu contrahi dicimus, hanc significationem habet, ut emtio præter consensum neque literas, neque rei presentiam, neque traditionem vllam desideret, sed sufficiat, eos qui contrahunt, inter se consentire, ut explicatur in *Inst. de obligat. ex consensu.* Proinde nihil ad rem pertinet, vbi res vendita sita sint, si de iis tradendis emendisse inter contrahentes consensus est: quod fit, etiam si in distitissimis locis consentirent. Dubitari tamen potest, num hæc emtio nulla sit, quasi & facta aduersus finem emtionis, aduersus quem cum aliquid sit, emtionem non contrahi diximus. Nam emtionis vis est, ut res emtori tradatur, & tradatur vacua possessio, in quam emtor inducatur. *l. ex emtione. l. 2. §. vltim. l. 3. in princ. ff. de act. emt.* Non videtur autem hunc finem obtineri posse in rebus alibi constitutis. Respondetur. Si de re vendita tradenda conuenit, maxime secundum hanc finem emtionis factum est, & ideo emtio valebit, nec minus hic finis natura obtineri potest. Potest enim fieri in eo loco, vbi possessiones sitæ sunt, vbi emtor possessionem vacuam nanciscetur, non potest quidem statim id fieri, sed id tempus contineri intelligitur, intra quod eo perueniri potest, nec ante traditio rerum potest a venditore exigi. *§. vlt. Inst. de inut. stipulat.*

Ad L. 11. Emtionem.

Emtionem & venditionem consensum desiderare, nec furiosi vllum esse consensum, manifestum est. Intermissionis autem tempore, furiosos maiores viginti quinque annis venditiones & alios quoslibet contractus posse facere, non ambigitur.

S V M M A R I A.

1 *Emtio consensu perficitur, & sine ea constare non potest.*2 *Furiosus emere non potest.*

- 3 *Furiosus per intervalla an emere quid possit?*
 4 *Consensus emtionis in quibus rebus requiratur?*
 5 *Emtio non valet, si quis dolo sit coactus.*
 6 *Error non habet consensum?*
 7 *Dissensus in re vendita, quando vitiet emtionem?*
 8 *Consensus furiosi nullus est.*

Sententia est initio: Furiosum emtionem contrahere non posse. Id non exprimit quidem, sed exponuntur, quibus positus id necessario colligitur. Hæc autem ponuntur duo. Primum emtionem & venditionem desiderare consensum. Hoc certi iuris est. Primum, quia emtio maxime consensu perficitur, & quæ solo consensu constat. *l. 1. in fin. l. 2. ff. h. t. ff. loc. Instit. de obligat. ex cons.* Deinde quia emtio & venditio maxime ex omnibus contractibus est, quoniam vltro citroque obligationem parit. *l. Labeo. ff. de verb. sign.* Nullus autem contractus, etiam in quo alter tantum obligatur, fit sine consensu & conventionione. *l. 1. §. 1. ff. de pact.* Furiosus autem non consentit non habet, ut exprimitur in initio Inst. Id per se natura manifestum est, nec aliâ probationem desiderat, & tamen expressum est regulis iuris in *l. furiosi. ff. de regul. iuris.* Hinc efficitur, quod dixi, furiosum emtionem contrahere non posse, quia deest consensus, quem præcipue emtio desiderat. Sed hoc non diu furiosus est. Quid si intermissiones furoris habeat, & per id tempus emerit, aliquid, aut viderit? Hic traditur emtionem valere, nempe contraria de causa, quia emtio consensu perficitur. Hic autem consentit, & generaliter placuit, quidquid furiosus gerit per id tempus, quo furor intermissus est, tam ratum esse, quæ si ab hoc, qui furiosus nunquam fuisset, gestum esset. *§. furiosi Instit. quib. non est permitt. fac. test. l. furiosum. sup. de test.* Adiciemus, etsi furor postea redierit, nihilominus emtionem prius contractam recte integram manere, quia nullum negotium esse gestum furor postea interueniens perimat. Facta enim infecta fieri non possunt. *d. §. furiosi.* In iis duo præcipue diligentius animaduertenda sunt. Primum, locus ille communis, quod dicitur: *Emtionem desiderare consensum.* Etsi enim hoc per se ius certum est, tamen effectus huius iuris non ita animaduertitur, qui nobis cognoscendus est. Effectus hic est, ut intelligamus, emtionem nullam esse, siue vnus ex contrahentibus consentire non possit, siue ambo consentire possint, & id egerint, ut emtionem contraherent, si inter eos dissensus sit in iis rebus, in quibus substantia emtionis continetur. *l. venditionibus. ff. h. t.* Queritur, quibus in rebus venditorem & emtorem conuenire oportet, ut in iis dissensus vitiet emtionem? Et placet tribus in rebus nos consentire debere, in emtionem, in pretio rei vendita, & in re vendita: totidemque in rebus si dissensus sit, nulla est emtio. Primum nulla est, si qui emtionem inter se contrahere se dixerunt, in emtionem dissentiant, id est, in ipso contractu, quia nolint emere aut vendere. *d. l. in venditionibus in princ.* Queritur, quomodo aliqui accedere possint ad emtionem contrahendam, & tamen in eam rem non consentiant. Videntur enim hæc summe pugnare. Resp. Id fit tribus modis, ac totidem modis emtio non valet. Primum, si contrahentes simul ventidionem, cum id agunt, ut aliud geratur. *l. 3. seq. infr.* Ex hac simulatione apparet, eos non consentire. Ethoc

est, quod dicitur, nudam & imaginariam venditionem pro non facta esse. *l. nuda. ff. hoc tit. vbi nudam accipere debemus, eam, quæ nuda est a re venditionis, id est, quæ nihil nisi nomen & titulum venditionis habet, rem non habet.* Idque intelligo ex eo, quod subiicitur *imaginaria.* Altero modo idem accidit, si quis vere vendiderit aut emerit, sed prius vi coactus & metu, emtio non valet: quia in emtionem dissentium est. Nihil enim tam contrarium est consensui, quam vis & metus. *l. nihil consensui. ff. de regul. iur. l. 1. ff. quod met. caus.* Tertio idem fit, si quis dolo in hoc sit circumuentus, ut videret vel emerit: Quod cum fit, placet emtionem in ipso iure non valere. *l. 5. eleganter in pr. ff. de dolo.* nempe quia non pacifitur, id est, non consentit, qui decipitur, *l. qui cum tutoribus. §. qui per fallaciam. ff. de transaction.* Nam deceptus errat. Error non habet consensum. *l. si quis per errorem. ff. de iurisdic. l. 2. ff. de iud.*

Sed etsi in pretio dissentiant contrahentes, nulla est emtio, ut dissentientes in ea re, ex qua præcipue emtio consistit. Exempli causa. Vendidi tibi fundum 10. per nuntium aut per epistolam. Tu cum aut notas non recte legeres, aut nuntius tibi male retulisset, aut tu male nuntium accepisses, putasti te emere tantum 5. & declarasti coram testibus, te consentire, quia venditur tibi fundus 5. Emtio nulla est. Hoc responsum est de locatione & conductione in *l. si decem. §. 2. ff. locati.* Proinde in emtionem idem intelligendum est, quia emtio & venditio, item locatio & conductione iisdem regulis iuris continentur. *l. 1. §. 2. ff. locat.* Diuersum seruat in stipulatione. Nam si stipuler a te 10. tu quinq; tantum spondeas, placuit nihilominus stipulationem valere in quinque. *l. 1. §. si stipulanti. ff. de v. o.* Differentiæ ratio non est obscura. Nam stipulator in quinque etiam consentire intelligitur, quia pro iis quinque, quæ accipiet, nihil dat, & ob id interest eius, quinque potius habere, quam nihil. In emtionem contra, qui 10. vendit, non consentit in quinque sola, contraria de causa: quia non interest eius in 5. sola consentire, propterea quod pro eo pretio cogitur rem venditam tradere. Interest autem eius nunc non vendere & tradere pro quinque. Ita stipulatio in quinque valet propter consensum: emtio non valet in quinque propter dissensus. Quod de pretio iuris est, idem est & in re vendita, sine qua emtio non consistit, Et ideo si in re vendita dissensus est, nulla venditio est. *d. l. in venditionibus. ff. h. t.* In re vendita tribus modis dissentitur, ut dissensus vitiet emtionem. Primum si in corpore rei vendita dissentiat, veluti si vendam tibi fundum Cornelianum, & tu Cornelianum emas: sed ego sciam vere, qui sit is, qui dicitur Cornelianus: tu autem alium fundum putes dici Cornelianum, qui erat Sempronianus. Hic error in corpore est fundi venditi, & hoc errore probato, nulla venditio est. *in d. l. in venditionibus. in pr. ff. eod.* Et generaliter putant, nullum esse consensum, eoque nihil agi in rebus, quæ consensum desiderant, quoties in corpore rei erratur. *l. si id quod aurum. ff. de verb. oblig. l. 1. ff. de pign. act.* Idem est, etsi consentiatur in corpore, sed erretur seu dissentiat in materia eius corporis, seu in substantia eius rei. Hæc enim duo pro eodem usurpantur. *in d. l. in venditionibus. §. inde. ff. eodem.* veluti si vendam tibi poculum aureum, quod erat in præsentia nostra, idque erat

æreum, emtio nulla est, ut ibidem scriptum est: placet tamen aliud iuris esse in stipulatione. Nam si id, quod aurum putabam, eratque in præsentia nostra, si a te stipulatus, tamen si æs esset, stipulatio valebit in id corpus, idque recte a te petetur. *l. si id quod aurum. ff. de verb. oblig.* Idem placet in pignore, si dem tibi pignori vas, quod putabas esse aureum, cum æs esset, pignori obligatum est, etiam si maxime in materia dissentimus. *d. l. 1. in fin. ff. de pign. act.* Cur hæc tam varie? Respond. Nihil in iis contrarii est. Nam in venditione error in materia dissensus habet: In stipulatione & in pignore non habet. Id efficitur ex eadem ratione, qua paulo ante vti fuimus, cum errari diximus in pretio. Nam in emtionem & venditionem qui in materia errat, non consentit villo modo in emtionem, neque in corpus, quod venditur: quia interest emtoris non dare pretium idem pro ære, quod pro auro dare debuit. At in stipulatione stipulator pro corpore æreo nihil dat, ideo in id quoque corpus consentire intelligitur, ex eo, quod interest eius potius aliquid corpus habere, quam nullum. Idemque est in re pignori data. Nam etsi æs pignori tantum detur creditori, tamen creditor pro ære nihil præstat. Ideo id quoque interest eius, potius aliquid pignus habere in corpore æreo, quam nullum. Idem efficit dissensus in specie rei vendita seu in sexu: veluti, si vendam tibi puerum, & fuerit virgo aut mulier, emtio nulla est: quia hi sexus specie seu genere differunt. *l. alioqui. §. vlt. ff. eodem.* Si in iis dissensus non sit, id est, in corpore rei aut in materia seu substantia, aut in specie, seu in sexu, quæ in parte rei dissensus erit, nihilominus emtio valebit, & ideo patuit, duab. in reb. dissensus in re non nocere. Primo, si in nomine rei erretur, cum de re constat. *d. l. in venditionibus. vers. si in nomine.* Deinde & generaliter rescriptum, errorem nominis nusquam nocere. *l. si nomine. ff. de verb. oblig. §. si quidem. ff. de lega. vbi huius sententiæ ratio optima redditur.* Sed etsi erratum & dissensus sit in quantitate rei, emtio æque valebit, veluti si vendam tibi vinum, & sit acetum. Nam acetum est vinum, quod acet. Diuersum est, si vendam tibi vinum, & sit embamma. i. acetum, quod vinum nunquam fuit, sed acetum factitium. Hæc in *l. vend. in fin. ff. eodem.* Idem est, si vendam tibi aliquid pro auro, ut sit quidem aurum, sed deterius. Hæc qualitas emtori non nocet. *l. aliter. ff. eod. vlt.* adeo, ut si multo plus sit æris, quæ auri, tamen emtio valet in re pro aurea vendita, si res aliquid auri admixta habeat. *l. quid tam. ff. eod.* Huic loco opponitur *lex ab eo. §. vlt. ff. eod. tit.* vbi proponitur mensa pro aurea vendita esse, quæ nihil nisi auro cooperta erat: placet emtionem nullius esse momenti, quæ mensa aliquid auri adiunctum habuerit. Resp. Inter hæc optime conuenit. Nam mensa vendita est. Mensa nihil auri admixtum habuit: quod si habuisset, emtio valuit. *l. qui tamen, attamen operimentum mensæ fuit aureum.* Resp. Mensa vendita est: Mensæ pars non est opimentum. Nam opimento detracto, nihilominus mensa futura est, ut quæ opimentum partem mensæ esse dixerim, non est tamen pars indiuisa, & quæ non recte separari possit, quoties volumus: multum interest, utrum dicamus mensæ vendita aliquid auri admixtum esse, an vero aliquid adiunctum, quod fit in iis casibus. Non sunt igitur contrariæ sententiæ. Alterum quod dicitur, furiosus non consentire nullum esse, verissimum est, & perpetuum.

Videtur tamen aliquid contrariæ esse in *l. 2. §. vlt. ff. sol. mat. vbi scriptum est, filiâ furiosam in repetitione dotis, dotis profectitæ, quæ a patre soluto marito repetitur merito, consentire patri. Sed hoc non ad veritatem rei sed ad effectum iuris referendum est. Reuera furiosus aut furiosa non consentit, & nec potest. Sed furiosa filia in huius dotis repetitione videtur patri consentire effectu iuris, quæ iure pinde habet, quæ patri consensisset. Idque ex Antonini constitutione, quæ illic refertur: Is. n. constituit filiâ in hac repetitione toties videri consentire patri, quoties non contradicit, quo iure supposito, consequens est, filiâ furiosam pro consentiente haberi, quia certum est eam dicere non posse.*

Ad L. III. Si donationis.

Si donationis causa, venditionis simulata contra-ctus est: emtio in sui deficit substantia. Sane si in possessionem rei, sub specie venditionis, causa donationis, ut tuleret, induxisti: sicut perfecta donatio facile rescindi non potest, ita legi, quam tuus rebus donans dixisti, parere conuenit.

SUMMARIÆ.

- 1 *Emtio deficiens in substantia, nulla est. Vera simulata opponuntur.*
- 2 *Simulata pro infectis habentur?*
- 3 *Donare est gratis & liberalitatis causa dare.*
- 4 *Vere cum aliquid agitur, & aliud simulatur, quod vere gestum est, valet.*
- 5 *Donatarius an donatricem ex conventionione alere debeat?*
- 6 *Obligatio non nascitur ex pacto iure civili.*
- 7 *Donatori, si legem donationi adiectam donatarius non seruet, qua actione donator donatarium conuenire possit, ut eam seruet?*
- 8 *Actio in rem, competit aduersus donatæ rei possessores quoscunque.*

Valeria quædam omnia sua bona donauit L. Titio ea lege, ut ab eo aleretur donationis huiusmodi. ea. i. ut hic vere donatio esset, utque fieret certior, minusque reuocari posset, simulatus est effectus venditionis. Id ita factum est: placuit ut fieret instrumentum, in quo scriptum esset, Valeriâ Titio omnia sua bona vendidisse 20. aureis, & conuenisse, ut quæ exiguum esset pretium, Valeria ab emtore Titio aleretur. Hic tria quæ sita sunt, quæ h. deciduntur. Primum, an venditio, de qua instrumentum comprehensum est, valeat eoque, an possit mulier pretium, quod illic scriptum est, petere? Placet emtionem nullam esse hac ratione, quæ emtio in substantia deficit, velut in aliis exemplaribus legitur, quæ emtionis deficit substantia. Hæc substantia deficit: quia deest consensus, & deest pretium, quibus ex rebus substantia emtionis consistit. Deficit consensus, quæ emtio simulata est. Vere igitur non est emtio. Nam vera simulata non opponuntur. Deest pretium, quæ emtio facta est donationis causa. In donatione nullum pretium interuenit, quoniam donare est gratis & liberalitatis causa dare. *l. 1. ff. de don.* Hinc duo sunt consequentia. Primum Valeriam pretium petere non posse, de quo in instrumento comprehensum est. Non enim potest petere, nisi ex vendito. *l. Iul. §. ex vend. ff. de act. emt.* Hic a nulla venditio est. Consequens & illud: si legi dictæ Titio non pareat, nihil esse impedimento, quominus donatum repetatur, de quo mox. Id a fieri non potest, si emtio est facta. *l. si donat. l. emti. §. h. t.* Secundum loco queritur an saltem donatio valeat? Dubitatio est ex eo, quod cum post donatio placuerit, & emtio simularetur, videri posse a donatione priore recessum esse

nona voluntate. Respon. Venditionem simulatam nullam esse, sed nihilominus donationem perfectam esse & valere. Idque est, quod generaliter supra traditum est, cum aliquid vere agitur, & aliud simulatur, quod vere gestum est valere. l. 2. § 3. sup. plus val. quod agitur. l. si non singuli. l. si ex priori in fin. sup. si cer. pet. Tertio quaesitum est, si donatio valet, an et donatarius ex conventionione donatricem alere debeat? Respondetur. Donatarius legi dicitur parere debere. Sed additur conditio, si modo Valeria donatrix, induxit donatarium in possessionem rerum donatarum, id est, si ei res tradidit. Hoc ideo additur, quia priusquam res tradita sint, nuda conventio est, quia conuenit, ut Titius Valeriam aleret: ex tunc pacto nudo iure civili obligatio non nascitur. l. insignem. §. sed nonnulla l. leg. C. de pact. l. ex placito. inf. de rer. permu. At retracta contrahitur obligatio iure civili, cum scilicet, do tibi ut facias, ex quo genere est actio praescriptis verbis, ut mox dicemus. Quid ergo fiet, si donatarius Valeriam non alat ex conventionione? Resp. Quoties quis aliquid donauit ea lege, ut donatarius aliquid faceret, si donatarius leg. non seruet, tria sunt ad usus eum remedia p. data donatori. Primum donator agere potest aduersus donatarium, ut legem seruet, in eaque re est actio praescriptis verbis, l. leg. de don. l. reb. j. de rer. perm. l. leg. §. de pac. Hec actio est in id, quod donatoris seu donatricis interest, ut est semper actio praescriptis verbis. l. natural. §. si quidem. ff. de praes. verb. Alterum remedium est in eo, ut possit donator donatum repetere conditione ob causam dati, causa non secuta. Res. n. donata est ob causam, cum lex superior adiecta est, quae causa non sequitur, ubi legi dicitur non paretur. Hinc ergo conditio superior. l. 2. l. 3. §. de cond. ob causam dat. d. l. legem j. de don. Tertium remedium hoc est. Non. n. solum donator condicere potest rem donatam, sed etiam vindicare vtili vindicatione in eam rem donatori prodita. l. 1. j. de donat. qua sub modo. Inter has actiones. i. conditionem & vindicationem hoc interest, quod conditio est actio in personam. d. l. 1. de don. j. sub modo. & ob id solum ad usus donatarium heredem ve eius competit, nempe ad usus eos, qui obligati sunt. Actio autem in rem. i. vindicatio competit aduersus donatorem rei possessorem quoscunque. l. actionem. ff. de act. §. oblig.

Ad L. IV. Cum res.

Cum res tibi donatas ab herede donatricis tibi distrahas esse proponas: intelligere debueras duplicari tibi titulum possessionis non potuisse, sed ex donatione & traditione dominum factum te frustra emisse: cum rei propria emtio non possit consistere. At tunc demum tibi profuit, si ex donatione te non fuisse dominum demonstratur. Sane quoniam omnia bona tibi ab ea donata & tradita dicis: ad hoc & a filio facta venditio rerum maternas adferre perfecta etiam donatione poterit defensionem, ne vel exemplo inofficiosi testamenti possit hac auocare.

SUMMARI A.

- 1 Emi quae res possint, & quae non?
- 2 Nostram quod est, amplius fieri nostrum non potest.
- 3 Emio rei nostra non valet, ut nec stipulatio, aut legatum, in nos collata.
- 4 Traditionibus dominia rerum transferuntur.
- 5 Possessionis varia interpretatio.
- 6 Rem eandem ex pluribus causis quando possidere possimus?

- 7 Donatio inter virum & uxorem non valet.
- 8 Donationes immensa etiam inter viuos facta reuocari possunt.
- 9 Rei nostra emtionem non consistere, quomodo accipiendum? Et num. 11.
- 10 Res nostra vere nostra est, quae ita nostra est, ut nobis auocari non possit.
- 11 Emio rei nostra non consistit, siue scientes siue ignorantes emamus.
- 12 Emio rei sacra, religiosa, aut publica, valet si ignorans emero, secus si sciens.
- 13 Emio rei nostra cur non consistat?

Eximus initio quaedam res vendi aut emi non posse, de iis ita traditur: Omnia rerum quae acquiri ac haberi possunt, emtio est. l. si in emtio. §. omnium. ff. h. t. Contra vero quae res parari aut haberi non possunt, hae emtionem non recipiunt, ut nec stipulationem, nec legatum. l. sed Cels. §. ff. cod. Inst. de inut. stip. in pr. §. deinceps. l. ceter. §. 1. ff. de lega. 1. Ex hoc genere rerum est res nostra. Quod. n. nostrum est, amplius nostrum fieri non potest. §. si itaq. Inst. de act. Ob hanc causam placet, nec rei nostrae consistere emtionem, ut nec consistit rei nostrae stipulatio, aut legatum in nos collatum. d. l. cetera. §. 1. ff. de leg. 1. Hoc in emtione rei nostrae declarat hoc loco: Estque haec sententia. Rei nostrae, quatenus vere nostra est, eatenus emtio non consistit. Declaratur a. in hac specie. Mulier bona sua omnia donauit Luciano: defuncta muliere relicto vno filio, Luciano res sibi donatas & traditas emit a filio & herede donatricis, quaerit Luciano, an haec emtio valeat, & ei prodesse possit? Resp. Impp. cum res sibi donatas & traditas emerit, ipsum tibi possessionis titulum replicare non potuisse: intellige, ita emendo. Rationem adiiciunt, quia cum res donata Luciano tradita sint, traditione factae sunt eius, quoniam traditio. dominia rerum acquiruntur. l. traditionibus. §. de pact. §. per traditionem. ff. de reg. iur. Rem a suam factam frustra emit: quia emtio rei propriae non consistit, de qua regula mox plura separatim. Quod dicunt, Luciano ex hac emtione non potuisse sibi applicare tit. possessionis: verissime dicitur, etsi proprie hic possessionem interpretemur, nempe de intentionem, cum animo donandi coniunctam, non a proprietatem, ut interdum possessionis verbum proprietatem significat. l. interdum. ff. de verb. sign. Neque. n. Luciano potuit in hac specie sibi applicare titulum possessionis ex hac emtione, cum nulla esset emtio. Et ideo nihil obstat, quod dicit, ex pluribus causis possidere nos tunc eandem rem posse. l. 3. §. ex pluribus. ff. de acq. 6 poss. Tum. n. possumus possidere ex pluribus causis, cum vere sunt plures possidendi causae. At hic plures causae esse non potuerunt, quae vna, nempe donatio. Nam emtio postea secuta, perinde est quae secuta non esset, cum nulla sit. Hinc efficitur, quod subiiciunt Impp. non aliter prodesse posse Luciano hanc emtionem, quam si demonstratur donationem non valuisse: quod contingere potest, si probetur, mulierem fuisse uxorem Luciano. Nam donatio inter tunc virum & uxorem non valet. l. 1. 2. §. 3. ff. de don. inter vir. & ux. Sic tamen prodesse potest haec emtio Luciano, ut proficit ei ad exceptionem, si filius donatricis donationem hanc reuocare velit. Reuocanda donationis ius est, quia mulier omnia sua bona donauit. Itaque fuit immensa & inofficiosa donatio. Hoc genus donationum tunc et inter viuos factum reuocari potest, olim quidem usque ad quartam

quartam. l. si mater. l. si Imperator. ff. de inoff. don. Nunc autem ex Nouell. constituitur usque; ad trientem aut semissem, pro numero liberorum. Nouell. de trient. §. semissem. Hoc ergo Impp. sentiunt, usque; ad eum trientem, qui auocari potest a filio, posse prodesse Luciano emtionem, ut eatenus ex emtionis causa retinere hunc trientem possit, quem ex causa donationis retinere non poterat. Ex hoc responso habemus, quid de super. sent. statuamus. Est ergo certi iuris definitio, rei suae emtionem non consistere, ut hic. §. l. sua. ff. cod. l. debitor. ff. de pig. act. Sed tunc hoc sic accipiendum est, quatenus vere res nostra est. Et ideo, si quid nobis delit in re nostra, id recte emere possumus, ut si res nostra ab alio possideatur, & ego a possessore redimam possessionem. l. si in emtione. §. rei suae. ff. eodem. Sed etiam ad praesentem statum nihil desit iuri nostro, tamen effectu inspecto, ea solum res tunc vere nostra est, quae ita nostra est, ut nobis auocari non possit. l. id quod nostrum. ff. de reg. iur. Proinde & eam, quae nobis auocari potest, recte emimus, ut hoc loco. Sed & quod dicitur, rei nostrae emtionem non consistere, sic tunc accipiendum est, si pure ematur. Ceterum sub conditione recte emimus, si constante conditione, nostra esse desierit. l. existimo. ff. h. t. Idem responsum in stipulatione rei nostrae in l. si rem emam. ff. de verb. oblig. Illud notandum est in emtione rei nostrae, hanc tunc emtionem non consistere, siue scientes, siue ignorantes nostram rem emamus. l. scientes. ff. cod. Quod dissimiliter seruatur in aliis reb. omnibus, quae emtionem non recipiunt. Nam hominem liberum, rem sacram, aut religiosam tunc aut publicam sciens frustra emo: si ignorans emo, valet emtio & venditio, ut mihi teneatur venditor, in id, quod reuera interest. l. 4. §. 5. ff. h. t. Cur haec tam dissimiliter? Cum liber homo & res superiores nihil minus alienationem recipiant; quam res nostrae. Differentia ratio est, quia in ceteris reb. decipi possumus, & interest nostra non decipi. In re nostra, quam emimus, non decipimur, nec quicquam nostra interest, eam nobis tradi ex emtione, quam haecenus solum nostra interesse potest, ut eam habeamus. Nunc eam autem iam satis per nos habemus sine emtione. Quaerit Accursius, cur emtio rei nostrae tunc non consistat? Et ineptam rationem reddit. Alia ratio non est, quam ea, quam initio attigimus, quod emtione id agitur, ut rem nobis acquiramus. Res autem nostra nobis iam satis quaesita est; neque amplius quaeri potest. Haec ratio redditur in legato rei nostrae. in §. si cui fundus §. sed si rem. Inst. de leg.

Ad L. V. Cum ipse.

Cum ipse tutor nihil ex bonis pupilli, quae distrahi possunt, comparare palam & bona fide prohibetur: multo magis uxor eius hoc facere potest.

SUMMARI A.

- 1 Res pupilli & minorum immobiles, alienari non possunt sine decreto magistratus.
- 2 Tutor non prohibetur rem pupilli emere palam, & bona fide.
- 3 Tutor quo pacto rem pupilli emere possit, & cur non possit?
- 4 Tutor non potest persona emtoris & venditoris fungi.
- 5 Tutor in rem suam fieri actor non potest.
- 6 Auctoritas omnis in rem suam suspecta est.

- 7 Testis aut iudex in sua causa quis esse non potest?
- 8 Tutor rem pupilli emere potest, dum emat ut extraneus quisvis.
- 9 Rem pupillarem vendendi ius quis habeat?
- 10 Tutor, quomodo ut extraneus rem pupilli recte emat?
- 11 Palam emere quid?
- 12 Mala fide emere quid? Tutor quomodo rem pupillarem mala fide emat?
- 13 Summa huius legis.

Inter res, quas modo diximus vendi non posse, sunt res pupilli, & minorum maxima parte, non omnes. Inter personas autem, quas diximus, emere non posse, est tutor, qui rem pupilli emere prohibetur. Non semper, sed certo modo. Hinc est, quod in hoc responso dicitur, cum tutor vel ex bonis nihil, quae distrahi possunt, emere prohibetur: Dicendum est ergo, quae res pupilli distrahi possint, & quando tutor rem pupilli, etiam si distrahere potest, emere possit aut non? Res pupilli & minorum tunc omnium immobiles alienari neque vendi non possunt sine decreto magistratus. Idem placuit de immobilibus omnibus praeterquam iis, quae seruari non possunt, quia corrumpantur & statim percant. l. 1. ff. de rebus eor. qua sub. tut. l. lex qua tutor. j. de admin. tut. De his rebus nulla controuersia. De persona ementis dubitatio propter dissentientes in h. specie locos. Nam hic traditur, tutorem tunc non prohiberi rem pupilli emere palam bona fide. in l. si in emtione. §. vlt. ff. h. t. Generaliter sciendum est, tutorem rem pupilli emere non posse. Idque porrigendum est ad similia, id est, ad curatores & procuratores omnium bonorum. Item in l. pup. §. vlt. ff. de auct. tut. traditur, tutorem a seipso seu auctoritate sua, emere non posse rem pupilli. In l. tutor rerum. ff. de admin. tut. tutor idem est & venditor & emtor rei, & tamen placuit emtionem valere, & dominium tutori acquiritur. De iis ergo ut liqueat, sic habendum est. Verissime dicitur in l. si in emtione. §. vlt. ff. h. t. tutorem rem pupilli emere non posse. Item & verissime dicitur, nihilominus tutorem palam & bona fide emere posse. Haec tunc ita conciliantur. Tutor ut tutor rem pupilli emere non potest, sed ut extraneus quilibet potest, dum palam & bona fide emat, ut hoc loco ut tutor emit, cum ipse a seipso emit, aut cum emit a pupillo quidem, sed se auctore. Hoc vero facere non potest. d. l. pupillus. §. item. vlt. ff. de auct. tut. Duplex ratio. Vna, quae illi redditur, quia tunc non potest tutor emtoris & venditoris persona fungi. Alium. n. esse oportet & emtorem & alium venditorem. l. 1. ff. de rer. permu. Altera ratio est, quod tunc tutor in rem suam auctor fieri non potest. l. 1. ff. de auct. tut. Hoc ipso facere non potest, ut non potest, quod quis palam emat, & ut alii in reb. bona fide. Exempli gratia, si emat praesentibus heredibus eius & ea rem efficientibus. tunc ne sic quod de emtam rem tutor habere potest. Prohibet ea rationes, quas supra dixi. Non obstat, quod hic dicitur, tutorem non prohiberi emere palam & bona fide, nec quicquam amplius adiicitur. Nam ut tutor actoris in rebus bona fide se gerat, tamen in eo bona fide non facit, quod a seipso emit. Nam tunc auctoritas omnis in rem suam suspecta est, neque magis potest quisquam auctor esse in re sua ex bona fide, quam potest testis aut iudex esse aliquis in causa sua, quorum tunc verumque; prohibent tanquam suspectis. l. nullus. ff. de inst. l. q. iuris d. pronoc. ff.

de iurisdictione. l. Iulianus ff. de iudiciis supr. ne quis in
 8 cā sua iudicet. At tutor † rem pupilli emere potest,
 dum emat vt extraneus quiuis, & palam ac bona fi-
 de id faciat. l. non existimo, ff. de administratione. tut.
 Quib. modis tutor emere intelligitur vt extraneus?
 Primo si emat rē ab alio, q̄ a pupillo, dūmodo emat
 9 ab eo, qui ius vendendi habet. Ius † vendendi rem
 pupilli habet tutor. Proinde si tutore recte vēdente
 alius cōtutor ab eo emat, recte emit, quoniā emit vt
 quilibet extraneus faceret. Hoc in l. pup. §. idē vult.
 ff. de auct. tut. Item ius vendendi rem pupilli habet
 creditor, cui res pupilli obligata est. Creditore ven-
 dente tutor ab eo recte emit, qm̄ vt extraneus emit.
 l. pupill. in fin. Ius etiam distrahendi hē magistratus,
 cuius decreto p̄dia minorum & res ceterę alienā-
 tur. l. 1. §. t. t. de reb. cred. Proinde & ex decreto ma-
 gistratus quiuis tutor recte emit, postq̄ iudex quoq;
 ius vendendi habet. Itē iuste possidet, qui auctore
 tutore possidet. l. iuste. ff. de acq. possesi. Sed iis modis
 10 tutor † vt extraneus ita recte emit, si palam emat &
 11 bona fide, vt hic. Palam † nō est in auctione, vt qui-
 dem interpretantur. Sed palam .i. ita vt tutor ipse
 profiteatur se emere a contutore. Idq; ipsum est et
 emere bona fide. Hoc intelligitur liquide ex l. non
 existimo ff. de admin. tut. vbi traditur, tutorem a tu-
 tore suo pecuniam pupillarem recte mutuam acci-
 pere sub iis vsuris, quæ ab aliis debitoribus pupilli
 penduntur, dummodo palam & aperte id faciat. Et
 adiicitur interpretatio, eum palā mutuū accipere, q̄
 a tutore accipit, & nominatim ei cauet. Id a. quid sit,
 magis intelligitur p̄ contrarium, si cognouerimus
 quid sit, tutorem rē pupilli emere mala fide. Tutor
 12 rem † pupilli et a contutore, aut creditore, aut iudi-
 ce mala fide emit. Primo si vel pecunia corrumpat
 tutorem, vt vilius emat, vel deterreat alios emtores
 dolo malo, ne accedant ad emtionem, vt ipse vilius
 rem auferat. Idem est si tutor a contutore emat per
 interpositā p̄sonā. i. si submittat aliq̄, q̄ rem pupilli
 emat sui noīe, deinde tutor ab eo rem accipiat. Hoc
 tanq̄ mala fide factum constitutiones im-
 pbant. In eadem cā habetur, si tutor a contutore emat per se,
 sed nomen suum retineat, & aliud nomē supponat,
 ita vt non intelligatur tutorem emere. Hæc in d. l.
 pupil. §. vlt. differuntur ad hanc sententiam. Ex quo
 facile est colligere, id. q̄ supra diximus, contutorem a
 tutore rem pupilli emere palam & bona fide, si ipse
 emat, & profiteatur aperte se emere. Altero modo
 fit, vt tutor emat tanq̄ extraneus, et cum idem tutor
 & emtor & venditor sit: sed in hac specie, cum tutor
 res pupilli, q̄ vendi p̄nt, veluti aīalia aut fruges ven-
 dit extraneis emtorib. deinde cum emtores solu-
 do non essent, tutor res venditas ap̄ se retinet eodē
 pretio, & p̄tium emtū refert rationib. pupilli. In hac
 specie inq̄ placet tutorem ex cā emtionis dñm earū
 rerum fieri, nec posse postea pupillū eas res a tutore
 vindicare. Spēs est in l. tut. rer. ff. de arb. tutel. Idcirco
 hæc emtio valet, q̄ a tutor emit vt extraneus, & emit
 palam & bona fide, q̄ oīa requirimus. Vt extraneus
 emit, q̄ ab initio vendidit extraneis recte & bona
 fide, & nunc tñ se in illorū locum substituit, facit id
 bona fide, quoniam idipsū p̄tium p̄stat pupillo, q̄
 emtores extranei p̄stituri essent, & facit id non sua
 volūtate, sed vtilitate pupilli rē ita exigēte, qm̄ em-
 tores extranei soluēdo nō erāt. Hęc summa ē ei iuris,
 quo tutor rem pupilli emere p̄t, aut nō p̄t. Hinc li-

quet sententia hui⁹ rei. Estigitur † hæc. Cum tutor
 a contutore aut creditore pignus vendente aut iudicis
 13 decreto rem pupilli emere possit, dum se emere
 palam p̄fiteatur, multo magis iis casib. idē facere
 tutores nō posse. Recte multo magis. Nā et si supe-
 riora oīa concurrant in persona tutoris ad confir-
 mandam emtionem: tñ semper hoc tutori ob stare
 potest, qui sit tutor. At vxori tutoris nihil tale obli-
 ci potest. Nam non est tutrix.

Ad L. VI. Si Gaudentius.

Si Gaudentius in matrem tuā titulo venditionis sine
 quadā fraude dominiū mancipii transtulit: nō iccirco,
 q̄ postea inter eos matrimoniu & diuortium secutum
 dicitur, iuri eius quicquam derogatū est: q̄ vindicare,
 te matri tue successisse probans minime prohiberis.

S V M M A R I A.

- 1 Venditio recte perfecta translato dominio reuocari non potest.
- 2 Res cum recidit in eum casum, a quo incipere nō potest, perimi intelligitur.
- 3 Marius semper rem suam vendere vxori potest.
- 4 Donatio inter virum & vxorem prohibita.
- 5 Datum ob causam, causa non secuta, repeti potest.

Sententia hæc est. Venditio † recte perfecta, & ex
 cā emtionis recte translato dñm, non ideo re-
 uocatur: q̄a causa, q̄ venditorem impedit ad ven-
 dendum, aut secuta nō sit, aut secuta finita sit, si no-
 minatim ob cām, vēditio facta nō est. Id declaratur
 ī specie huiusmodi. Gaudenti⁹ quidā p̄diū vendidit
 mulieri, forte spe futuri matrimonii, deinde cā mu-
 lierē vxorem duxit. Mulier deinde diuortium fecit
 m̄rio dissoluto. Gaudētius fundum suum recipere
 vult refuso p̄tio mulieri: placet q̄uis m̄r̄m solum
 sit, tñ neq; emtionem neq; dñm reuocare. Et ideo
 mulierem heredēq; eius non p̄hiberi p̄dium vindic-
 care, vt ate, q̄rit, q̄ poterit eē dubitationis cā, cur de
 hac rē queretur. Vulgo hanc reddunt, q̄a † res redit
 2 in eum casum, a quo incipere non potuerat, q̄ cum
 sit, res gesta p̄mi intelligitur. l. pro parte. ff. de ieruit.
 Sed nihil huiusmodi in h. specie dici p̄t. Nā & ante
 & post m̄r̄m & constante m̄rio, † maritus vxori vē-
 3 dere rem p̄t. Donatio. n. inter virum & vxorē † p̄-
 4 hibetur, nō emtio. l. 1. §. seqq. ff. de don. int. vir. & vx.
 Quamuis igitur extraneus p̄dium vendiderit mu-
 lieri, tñ neq; m̄rio postea secuto, neq; eo postea dis-
 soluto, dici p̄t emtio recidisse in eum casum, a quo
 incipere nō poterat. Nā ab eo incipere potuit. Du-
 bitationis cā hæc esse potuit. Fieri. n. potuit, vt Gau-
 dentius p̄dium vendiderit mulieri ob cām tacitam,
 q̄ aīo suo p̄ponebat, nimirum vt mulierē irritaret
 ad matrimonium p̄hendum, q̄ ob cām p̄dium ven-
 debat m̄rioris, ideo vt matrimonio finito, frueret
 eo p̄dio vna cum vxore, & nihilominus p̄tium p̄dii
 haberet. Quod † ob cām datum est, causa nō secuta
 5 repeti p̄t. l. 1. de cōd. cā data. l. damus. ff. de cond. indeb.
 Nec quicq̄ interest, vtrum causa, ob q̄ aliquid da-
 tum est, secuta oīno nō sit, an vero secuta postea. l. 1.
 ff. de condit. sine cā. Idq; in proposito acciderat. Nā
 matrimonium, q̄ venditor sibi proponebat, secutū
 est, sed postea diuortio solutum est. Vnde ambigēdi
 causa, an ea cā finita, q̄ venditor sibi proponebat, possit
 p̄diū reuocare? Ad vsus eiusmodi dubitationē hic re-
 spondetur: Emtionē recte contractam, nō ob cām,
 nō retractari, q̄ vis cā, q̄ venditor sibi proponebat,
 secuta non sit, q̄ ius aliis locis a p̄tius traditur adhæc
 fen-

sententiā: Quod ob cām datū est, cā non secuta repeti
 potest, nimirum si nominatim ob cām datū sit. h. e. datū
 cā nō statim adiecta, vt quid fieret. Causa a. non ex-
 pressa, non parit repetitionem, quamuis secuta non
 sit, & quamuis is qui dedit, animo suo eam propo-
 fuerit. l. si repetendi supr. de condit. ob causam dat. l. si
 maiores. supr. de transact.

Ad L. VII. Si ancillam.

Si ancillam ex emtione sibi quaesita, mater tua dona-
 tione a secundo marito postea te simulauit accepisse ti-
 tulo falsi figmentum, donationis dominium ei duplica-
 re, vel auferre non potuit.

S V M M A R I A.

- 1 Venditio simulata non valet, nec facit quo minus valeat donatio, que reuera interposita est.
- 2 Donatio simulata non valet, neque efficit quominus emtio consistat.
- 3 Mulier si vere rem aliquam emit, si simulet se eam a marito donationis causa accepisse, donatio illa non applicat dominium, nec aufert.

Venditio simulata † non valet, nec facit, quo
 minus valeat donatio, q̄ reuera interposita est.
 1 l. 3. sup. h. t. Sic e conuerso simulata † donatio neque
 valet ipsa p̄ se, neq; efficit, quominus emtio instru-
 mento contracta consistat, vt hic. Et ideo si mulier
 3 vere † rem aliq̄ emit, & ex ea cā dominiū rei traditæ
 nacta est, quamuis simulet, se eam rem a marito do-
 nationis causa accepisse, tñ donatio simulata non
 applicabit illi dominium, qm̄ nulla est, nec ei domi-
 niū auferet, qm̄ dominium recte quesitum ex emtio-
 ne, q̄ emtio vt vere gesta valet, nec simulatione mu-
 tatur. Hoc responso, nihil exprimitur aliud, q̄ quod
 traditur in tit. plus valere quod agitur, quam quod si-
 mulate cōcip. Itaq; rescriptum ad illum titulum per-
 tinet, nullo autem modo ad emtionem.

Ad L. VIII. Si non.

Si non donationis causa, sed vere vineas distraxisti,
 nec pretium numeratū est: actio tibi pretii, non eorum,
 qua dedisti, repetitio competit.

S V M M A R I A.

- 1 Vendens rem aliquam, si ab emtore non accipiat pretium, an eam rem possit repetere, & quam actionem aduersus emtorem habet?
- 2 Venditio simulata nulla est.
- 3 Venditio, quando donationis causa contracta intelligatur?
- 4 Venditor, interdum rem traditam repetere potest vindicando.
- 5 Res vendita quamuis tradita, non desunt esse venditoris, nisi venditori satisfactum sit de pretio, aut de pretio venditor fidem habuerit.
- 6 Distrahere proprie quid?
- 7 Repetitio in vsu iuris, quid significet?
- 8 Res nostras condicere non possumus.
- 9 Datum ob causam, repeti potest causa non secuta, quomodo id intelligendum sit?
- 10 Nomina contractuum de re nihil mutant.
- 11 Leges imponantur rebus, non verbis.
- 12 Emtore vendita nendum sibi tradita, habet vltro actionem ad rem venditam petendam.
- 13 Permutatio quatenus emtioni similis?

QVI vineas recte vendiderat, & tradiderat, pre-
 tium nō accipiebat ab emtore: forte aut quod
 soluendo non esset, aut quod tergiversaretur. Ob
 hanc causam vult rem traditam repetere, vt ab em-

tione discedatur, † quæritur an possit, & quam actio-
 nem aduersus emtorem habeat? Resp. Imperatores,
 eum pretium petere posse, scil. quia emtione con-
 tracta, nascitur venditori actio ex vēdito, quæ com-
 petit ad p̄tium petendum. l. 7. §. ex vēdito. ff. de act.
 emt. Et hoc si venditor, inquit Imp̄. vere distra-
 xit, non donationis cā: vere, quia si † venditio simu-
 2 lata est, nulla est. d. l. 3. Intelligitur a. contracta † do-
 3 nationis cā, vbi nihil oīo p̄tū interuenit. Nam si qd
 interuenit, et si iustum nō fuit, nihilomin⁹ tñ emtio
 valet, p̄terq̄ inter maritū & vxorē, inter quas emtio
 lōge minori p̄tio vendita, q̄ res valeat, vidē t̄ in frau-
 dem legis cōparata esse, q̄ prohibet donationē inter
 virū & vxorē. Ideo placet eiusmodi vēditionē nullū
 esse momenti, l. si qd donat. ff. eod. Quod a. ad rem vē-
 ditam traditam attinet, placet venditorē eam repe-
 tere nō posse, q̄ locus diligēter notandus est. At vi-
 dentur nonnulla huic sententiæ valde ob stare. Pri-
 mum: interdum † venditor rem traditam repetere
 4 p̄t vindicando. Nam res venditæ, q̄ quis † traditæ, tñ
 nō definunt esse venditoris, nec trāferūt in em-
 torem, nisi venditori satisfactum sit de p̄tio, aut de
 p̄tio venditor fidem habuerit. §. vendita. Inst. de rer.
 diuis. l. q. vendidi ff. h. t. Vnde & venditor eas res vin-
 dicare p̄t. l. 5. §. pen. ff. de turp. act. Resp. In hoc rescri-
 pto agitur de ea re, cuius dñm venditor transtulit
 in emtorem, quā ideo amplius vindicare nō potest,
 & ob id de ea re, de qua aut satisfactum est vendi-
 tori, aut venditor fidem habuerit de pretio. Id colligi-
 tur primo ex verbo distrahedi, si vineas distraxisti.
 Inquit Imp̄. Distrahere † proprie est rem in di-
 6 uersas partes trahere. i. a venditore rem transferre in
 alium, nempe emtorem. Sed hoc obscurius est. Id
 citius intelligitur ex eo, q̄ dicunt Imp̄. rei traditæ
 repetitionem nō competere. Repetitio in vsu iuris
 cōditionē † seu actionē in personā significat, vt ex
 7 innumeris locis inter ceteros patet ex l. 1. ff. de cond.
 cā data. l. damus. ff. de cōdit. indeb. Non condicimus
 res nostras † neq; conditio vindicatio non est, sed
 8 est vindicationi contraria. §. sic itaq;. Inst. de act. Est
 igitur hic sensus rescripti, si emtio recte cōtracta
 venditor rem tradidit emtori, ita vt dñm in emtorē
 transferret, quod ita fit, si aut ei satisfactum est, puta
 fideiussorib. datis, aut fides habita de p̄tio, nunquā
 hoc casu venditor emtionem irritam cōstituere p̄t,
 & datum repetere, q̄uis emtor p̄tium non soluat.
 Idemq; conficitur in l. prox. seq. in vers. 2. Sed & huic
 sententiæ duo opponuntur. Primum obstat ius de
 iis, q̄ data sunt ob cām. Quod ob cām † datum est, cā
 9 nō secuta repeti & condici p̄t. l. 1. ff. de cond. ob cām. dat.
 l. damus. ff. de cond. indeb. l. seruuliter sup. de cōd. ob cām
 datorū. At cum venditor rem venditam dat emtori,
 dat ob cām, nēpe vt p̄tium pro re accipiat, quemad-
 dum in permutatione, cum Stychum do, vt mihi
 Pamphilum des, do tibi ob cām, vt des. l. naturalis. §.
 si qd. ff. de presc. verb. Ergo nondum pecunia soluta,
 .i. causa conditionis non secuta, datum repeti p̄t,
 etiam in emtione & vēditione. Resp. Quod dicitur
 datum ob causam causa nō secuta repeti posse, et si
 pleriq; in locis generaliter dicitur, tamen diligen-
 ter tenendum est, id solum tunc locum habere, cum
 nulla alia obligatio contrahitur, quam ob rem seu
 causam dati, id est, cum contractus & conuentio in
 proprium nomen contractus non transt. l. vlt. ff. de
 cōd. ob cām. dat. Quod si res tradita sit ex cōtractu,

qui proprium nomen habet, cessat repetitio. Exempli causa, cum do tibi Stychum ut Pamphilum mihi des, permutatio est, sed quod in proprium nomen contractus non transit. *l. i. vers. ut emtio. ff. de rer. permu.* Nam permutatio aut non est conventionis nomen, sed traditionis rei, aut si conventionis nomen est, generale est, cuius etiam species est emtio & venditio. In hoc genere conventionis locum habet, quod ante diximus. Nam & possum petere, ut nisi Pamphilum des, & si volo, possum condicere Stychum, quem tibi dedi, cum cessares dare Pamphilum. *d. l. naturalis. §. Et si quidem. ff. de prescri. verb.* Diversum est in emtione, si ex emtionis causa tibi Stychum dem, ut mihi do, des, nulla est dati Stychi repetitio, ut hoc loco, quoniam emtio & venditio proprium nomen est contractus *l. incognitum in princ. ff. de pact. d. l. i. vers. item emtio. ff. de rer. permu.* Differentia ratio inter contractus innominatos, & contractus qui nomen habent in hac repetitione rei ob causam datam, non est ex nominibus contractuum, ne erremus. Nam nomina contractuum de re nihil mutant, siue aliquis contractus proprio nomine appelletur, siue generaliter. *§. si quidem. Inst. de legat.* Item vere dictum est, leges imponi rebus, non verbis *l. 2. in fin. inf. communia. de legat.* Sed differentia ratio in re est. Est autem haec certa, quod in conventionibus, quae in proprium nomen contractus non transeunt, is, qui rem dat, ut aliam accipiat, veluti in permutatione, non obligatur. Nam ante rem traditam non obligabatur, etiam si convenisset, ut daret. *l. ex placito. infr. de rer. permu.* Proinde nec obligabitur si rem dederit, quoniam etiam si prius obligatus esset, ea traditione liberaretur. Proinde nulla obligatio ei obstat, quo minus traditum recte repetat, & ob causam datum causa non secuta: nec illi obstat obligatio naturalis ex conventionione precedente, quoniam potior est obligatio naturalis & civilis, quam is, qui Stychum accipit, obligatur, ut ei rem det causa non secuta. At in emtione & venditione similibusque contractibus, qui in proprium nomen transeunt, obligatio contrahitur ex ipsa conventionione, unde dicitur obligatio contrahi solo consensu. *l. i. ff. h. t. Inst.*

12 *de oblig. ex consensu.* Hinc fit, ut si emtor, etiam re vendita nondum sibi tradita habeat ultro actionem ad rem venditam petendam, nempe ex emto. *l. ex emt. ff. de act. emt.* Quod si actionem habet, re nondum tradita, multo magis re tradita, habebit exceptionem ad eam rem retinendam, iuxta regulam iuris, cui damus actionem, eidem multo magis exceptionem competere quis dixerit. Secundo loco obstat exemplum permutationis. Nam permutatio emtioni similis est, ut multis locis traditur. Inter cetera. *l. ultim. ff. de rer. permu. l. i. infr. de rer. permu.* Idque liquet, quod in utroque contractu vobis esse debet, qui rem dat, ut aliam rem accipiat. Solum haec differentia, quod in emtione id agitur, ut pretium accipiatur: in permutatione autem, ut accipiatur res alia. Sed nihilominus ex utroque contractu is, cui res datur, pariter obligatur, ut eam rem praestet, de qua convenit. *d. l. naturalis. §. Et si quidem.* At in permutatione, ut iam dixi, qui rem dedit, potest, si velit, datum condicere. Patet ergo & in emtione, si in rebus similibus idem ius recipiatur, ut cautum est in *l. ult. inf. de consti. pec. l. illud. ff. ad leg. A. 7. q. l.* Respondet. Quod dicitur, permutationem similem esse emtioni, vere

dicitur. Est enim si similis, sed hoc ipso declaratur, eam non esse potentia eandem: alioqui permutatio esset emtio, non similis emtioni. Et res ita habet. Permutatio similis est emtioni, sed non per omnia. In hac re ipsa, de quo agitur, dissimilis est. Permutatio proprio nomine non appellatur. Item ex placito permutationis ob hanc causam obligatio non nascitur. Itemque in emtione contra, ut expressum est in *d. l. i. vers. item emtio. ff. de rer. permu.* Hinc tria efficiuntur, de quo nunc quaeramus, ut ex causa emtionis datum repeti non possit, ut hic: datum autem ex causa permutationis possit. Eaq; differentia nominatim comprehensa est in *d. l. i. in fin. inf. de rer. permu.* Ergo vere dicamus, permutationem similem esse emtioni in eo, in quo alter alteri obligatur, ut in exemplo. *d. l. i. in princ. infr. de rer. permu.* At iam diximus, eum, cui Stychum dedi, ut Pamphilum acciperem, in Stychum dando obligatum non esse.

Ad L. I X. Emti.

Emti fides ac venditi sine quantitate nulla est. Placito autem pretio non numerato, sed solum tradita possessione, istiusmodi contractus non habetur irritus: nec circa is, qui comparavit, minus recte possidet, quod solum summa, quam dari convenerat, negatur. Sed et si donationis gratia praedii factam venditionem traditio sequatur, actione pretii nulla competente, perficitur donatio.

S V M M A R I A.

- 1 Emtio nulla est, nisi pretium in pecunia numerata consistat.
- 2 Emtio non reuocari potest ideo, quia pretium emtor non soluat.
- 3 Emtio donationis causa contracta, nulla est, nec ex ea pretium peti potest.
- 4 Emtor recte possidet, qui ex causa emtionis voluntate venditoris possidet.
- 5 Datum ex permutationis causa, si aduersarius id cesset dare, condici potest.
- 6 Venditor si rem emtam non tradit, moram facit.
- 7 Mora nulla est, ubi nulla petitio est.
- 8 Iuste possidet, qui ex iusta causa ex domini voluntate possidet.
- 9 Donatio semel perfecta, reuocari non potest.
- 10 Donatio hodie perficitur, quae traditio secuta non sit.

Hic coaceruantur sententiae quaedam ad emtionem pertinentes, iam ante expositae, ut tamen notatione sit opus. Sunt autem haec. Nisi pretium in pecunia numerata consistat, nullam esse emtionem. *§. item pretium. Inst. eod.* Item, emtione contracta & pretio semel constituto, non ideo potest reuocari posse, quod traditum est, seu rescindi posse emtionem, quia emtor pretium non soluat, *l. si non donationis. sup. h. t.* Item emtionem donationis causa contractam nullam esse, unde nec ex ea pretium peti potest, sed nihilominus perfici donationem, hoc in *l. 3. sup.* Adicitur, quod ad emtionem proprie non pertinet, emtorem recte potest possidere, qui ex causa emtionis voluntate emtoris possidet. *l. non idcirco. inf. eod.* Sed haec sententiae in hoc rescripto connectuntur, tanquam contrariae ac aduersantes, partim tanquam coniunctae, interpositis particulis aduersatiuis & coniunctiuis. Unde quaeritur, quae nam sit coherencia inter superiores sententias, ut videtur, non coherentes? Id intelligitur ex specie ad hoc responsu accommodata. Spes igitur & questio haec fuit. Seuerus proferat, se praedium vendidisse,

disse, & ita tradidisse emtori, eius fidei secutum, sed vicissim sibi non dari eas res, quas ab emtore dari conuenerat. Dicebat igitur, se velle irritam esse emtionem, & praedium quod dedit repetere, quaerit, an possit, quoniam haec generaliter & indefinite proposita erant. Idcirco Imperatores distinguunt. Nam aut id, quod Seuerus, idemque venditor accipere debebat ab emtore, non consistit in quantitate, aut consistit. Si in quantitate non consistit, emti & venditi fides, id est, conuentio nulla est, aiunt Imperatores. Hoc ex *§. item pretium.* Ex hac sententia colligimus, quod ad quaestionem propositam a Seuero pertinet, nempe eum ob casum posse praedium datum condicere. Nam cum Seuerus praedium det, ut aliam rem accipiat, si non est emtio, ut hic non esse dicimus, relinquitur, ut sit permutatio, *l. naturalis. §. Et si quidem. ff. de prescri. verbis.* Quod autem ex causa permutationis datum est, si aduersarius cesset id dare, de quo conuenit, datum condici potest, *d. l. naturalis. §. Et si quidem, l. i. in fin. ff. de rer. permu.* Hinc recte subiicitur per aduersatiua. At, si ea res, quae Seuero dari debuit, pretium est, id est, iam quantitate consistit, ita emtio & venditio est, ut contractus non constituatur irritus, quamuis emtor pecuniam non numeret. Solum enim pretium peti potest. Res tradita repeti & condici non potest, ita ut ab emtione discedat. Hoc apertius expressum, mox proferat. Verum est autem, hoc casu contractum non constitui irritum, siue venditor praedium tradendo fidei habuerit emtori de pretio, siue non habuerit. Nam & tunc, cum fidem de pretio non habuit, potest rem traditam vindicare, tamen haec vindicatio contractum irritum non constituit. Nam potest emtor postea ablato pretio petere a venditore, ut rem venditam tradat, & si venditor non tradit, moram facit, *l. ultim. in fin. ff. de periculi. §. com. rei vendi.* Quod moram facit, argumentum est, rem adhuc ab eo peti posse. Nam nulla mora est, ubi nulla petitio est, id est, ubi nullum ius est petendi, *l. nulla. ff. de reg. iur.* Non potest igitur, ut dixi, hoc casu res tradita repeti, ut rescindatur contractus. Hic obiecit Seuerus, emtorem non iuste possidere rem venditam, qui pro ea re pretium non soluerit. Proinde recte ab eo vindicari, quod iniuste possideat. Huic obiectioni occurrunt Imperatores, & aiunt, emtorem non minus iuste possidere, quamuis pretium non soluat, quoniam consensu auctoris, id est, venditoris eam rem possideat. Hoc ex definitione iuste possessionis sumtum est. Is iuste potest possidere, qui ex iusta causa ex domini voluntate possidet, *l. si ex stipulatione, l. fructus, ff. de acqui. poss.* Non solum autem hoc casu res repeti non potest, sed etiam eo casu, qui sequitur, de quo in *versic. extremo, in illis verbis, sed et si donationis causa.* Cuius versiculi hic est sensus, non solum res ex causa emtionis tradita repeti non potest tunc, cum vere pretium constitutum est, nec donationis causa, sed & cum ita constitutum est, ut emtio donationis causa contraheretur. Emtionem donationis causa contractam, si traditio sequatur, emtio quidem non valet, unde nec pretium, de quo comprehensum est, peti ab emtore potest, sed ipsa donatio perficitur, ut hic scriptum est, & in eadem sententiam in *l. 3. supra*, id est, sic perficitur donatio, ut donatum repeti non possit, non magis, quam si emtio contracta esset: quoniam si donatio semel

perfecta, reuocari non potest, *l. si ancillam. l. si repetendi supra de cond. ob causam dat.* Hodie etiam perficitur donatio, quamuis traditio secuta non sit, *§. perficitur. Inst. de donat.* Sed hoc, ad quaestionem propositam non pertinebat.

Ad L. X. Si mater.

Si mater tua, velut ex patris tui bonis praedium suum comparauit: cum rei propria non consistat emtio, & hanc simulatam proponas: huiusmodi placitum mutare substantiam veritatis, & ei nocere non potuit.

S V M M A R I A.

- 1 Emtio rei sua, nulla est.
- 2 Afirmatio & simulatio in re propria, an cuiquam nocere debeat.
- 3 Confessio propria unicuique, tum creditori tum debitori nocet.
- 4 Afirmatio natura falsa, aut negatio, veritatis substantiam non mutat, neque omnino veritati nocet.
- 5 Confessio sua quando cuique, noceat?
- 6 De re ubi constat, nec instrumentis, nec ullis assertionibus stamus, sed veritatem seclamur.

Muliere rem suam a venditore aliquo emit. Venditor pretium a muliere petit, actione ex vendito: placet eum petere non posse, quoniam rei suae emtio nulla est. Hoc iam ante traditum est, in *l. 4. supra.* Sed occurrebat in hac specie circumstantia, ex qua noua dubitatio nata est. Nam mulier inter emendum falsa erat, eam rem venditoris esse, & tanquam rem venditoris simulauerat, se eam rem emerere, quaeritur, an haec si afirmatio & simulatio eius, in re ei propria, ei nocere debeat? Et recte dubitatur. Nam placet unicuique tum debitori, tum creditori confessionem propriam nocere, *l. rogasti, sup. de pact. §. docuimus ad auth. contra sup. de non nu. pecun.* Hic respondetur, cum constet mulierem hoc simulasse, eam confessionem & simulationem ei non nocere: sed cum reuera emtio non sit, affirmationem eius non fecisse, ut sit emtio. Generale enim illud traditum est, affirmationem nostram falsam aut negationem, veritatis substantiam non mutare, neque omnino veritati nocere, ut hic traditur, in *leg. cum falsa. supra de iuris §. facti ignor.* In hac sententiam est in *l. 3. l. si ancillam supra.* Ex eadem sententia est illud, plus valere, quod agitur, quam quod simulate concipitur, *supra tit. plus valere, & c.* Non obstat, quod diximus, confessionem suam cuique nocere. Hoc enim in re dubia vere dicitur, *l. cum precibus de probat.* At ubi de re constat, nec instrumentis, neque ullis assertionibus stamus, sed veritatem sequimur, *d. l. cum precibus.* In proposito autem conueniebat inter litigatores, rem venditam fuisse, & esse mulieris. Sed quaeritur, an non deberet ei nocere, quod simulasset rem esse venditoris? Dicimus in re aperta non deberi ei nocere.

Ad L. XI. Inuitum.

Inuitum comparare vel distrahere postulantis desiderium iustum causam non continet.

S V M M A R I A.

- 1 Contrahere ab initio cuius liberum est.
- 2 Heres hereditatem ad eundem, omnia commoda & incommoda hereditatis suscipit, proinde & onus legatorum.
- 3 Heres hereditatem adiens contrahere videtur.

- 4 *Emtor aliquid emens, non tantum se in commoda, sed etiam in incommoda obligat.*
- 5 *Vendere quibus in casibus, quis inuitus cogatur?*
- 6 *Dominus in seruum sapiens, cogitur eum inuitus vendere.*
- 7 *Dominus serui, socius, manumittens, cogitur partem manumittenti vendere.*
- 8 *Dominus fundi, cogitur domino sepulcri viam ad sepulcrum vendere, si aliunde accessus non sit.*
- 9 *Pater in summa egestate filium vendere potest, non cogitur.*
- 10 *Necessitas iuris, & necessitas rei familiaris, quid distent?*
- 11 *Venditor emtori nihil prestare debet nisi culpam.*

DV sententia hic traduntur. Vna est, nemine cogi rem alienam comparare, i. emere. Nam emtionem nobis res parantur, id est, acquiruntur. Altera est, neminem cogi rem suam alteri petenti vendere. Idem in *l. nec emere. infr. de iur. dot.* Hoc ius sumtum est, ex eo principio, quod supra posui, de emtione. Emtio conficitur consensu, seu inter consentientes. Ergo nemo inuitus vendere aut emere cogitur, quia pugnant, volentem ac consentientem vendere, aut emere, & hæc inuitum facere. Definitio ad omnes contractus pertinet. Vnde generaliter traditum est, in *l. sicut supra de oblig. & act.* ab initio, et liberum esse cuique contrahere, aut non contrahere, quoniam nullus est contractus sine consensu, nec consensus est in eo, qui cogitur. Prior sententia ex iis superioribus, duabus, nullas exceptiones habet, sed est perpetua. Nemo in totum comparare & emere rem alienam cogitur. Non obstat, quod testator potest iubere heredem suum rem alienam, Lucii, Titii a Titio emere, & si iusserit heres, cogitur emere a Titio, quasi hoc legatum datum sit Titio, *lege etsi æquum prima. ff. de legatio. 1.* Non est hoc legatum, liberum enim heredi scripto, rem suam non vendere. Potest enim repudiare hereditatem, quod si facit, oneribus hereditariis non tenetur, & minime legatis, quoniam legatum est donatio ab herede prestanda, id est, ab eo, qui vere heres sit. Quod si heres hereditatem adierit, obligatur, vt rem emata Titio, *dicta lege etsi æquo.* Sed obligatur volens, non inuitus. Nam hereditatem non adit, nisi voluntate sua *§. item extraneus. Institut. de hered. qual. & diff.* Hereditatem et ad eundem simul voluntate sua suscipit omnia commoda & incommoda hereditatis: proinde & onus legatorum, *lege prima & tertia. ff. de bon. possess.* Vnde dicitur heres et cum hereditatem adit, contrahere videri, *lege tertia. in fin. & lege quarta. ff. ex quibus in causis in poss. eatur.* Volens ergo, vt dixi, obligatur, vt emat, non inuitus: de inuito autem loquimur. Non obstat etiam, quod si dominus rei communis vendiderit partem suam, & ei pars alterius socii adiudicata sit, iudicio communi diuidendo, emtor cogitur, non solum eam partem habere, quam emit, sed etiam eam accipere, quæ adiudicata est venditori eodem pretio, quo venditori adiudicata est, *lege Iulianus, §. idem Celsus. ff. de actio. emti.* Ne hoc quidem, vt dixi, obstat. Nam emtor in hac specie etiam partem adiudicatam venditori, ab initio emisse volens, intelligitur, seu volens se obligasse in id, vt eam quoque adiudicatam partem acciperet. Sciendum est enim, cum emtor et aliquid emit, cum se obligare, non tantum, vt commoda suscipiat, sed etiam

omnia incommoda, quæ sunt ex re emta, *§. cum autem. Institut. de emtio. & venditio.* At cum pars socii adiudicatur venditori, hæc adiudicatio est ex beneficio, & incommo partis venditæ, vt dicitur in *lege communi septima. §. si debitor. versi. nam etsi partem. ff. communi diuid.* Proinde hanc partem adiudicatam emtor accipit volens, quia se in id primo volens obligauit, non autem inuitus, nisi ex post facto. Recte quoque dicemus, in specie proposita emtorem cogi partem venditori adiudicatam accipere, non vt emtam, sed vt rei emtæ accessionem. Proinde non posse dici, eum inuitum eam partem emere, quam omnino & simpliciter non emit. Accipit igitur inuitus, sed eodem modo, vt partem a se emtam acciperet, in quam scilicet consensisset. Vt in principalem rem consentit, sic in eius rei accessionis. Altera sententia huius rescripti hæc est: Neminem cogi rem suam inuitum vendere. Hæc sententia nonnullas exceptiones habet. Tres autem in summa excipiuntur, quos placuit iustis de causis cogendos rem suam vendere. Primum dominus serui, cuius seruitus in seruum intolerabilis est. Nam hic humanitatis iure constitutum est, vt postulante seruo, cogatur et dominus eum vendere bonis conditionibus, *l. 2. ff. de his, qui sunt sui vel al. iur. §. ult. infra eodem.* Item excipitur dominus serui communis, cuius domini socius seruum manumittit. Nam is, qui et non manumittit, cogitur manumittenti partem suam vendere favore libertatis, vt seruus totus possit ad libertatem peruenire, qui pro parte non potest, *l. 1. inf. de communi ser. manumisso.* Postremo excipitur dominus fundi vicini alieno sepulcro. Nam is domino et sepulcri, cogitur viam ad sepulcrum vendere, si aliunde accessus non sit ad sepulcrum, & hoc religionis causa, *l. si quis sepulcrum. ff. de relig. & sum. fune.* Neque vero plures sunt causæ, quæ quidem nobis occurrunt, in quibus cogatur quisquam rem suam, aut de suo aliquid vendere. Nam ineptissimum est, quod Accursius excipit speciem, *l. ult. infra de patribus, qui filios distraxer.* Nam ibi permittitur et patri in summa egestate filium vendere, sed permittitur tantum, non etiam pater cogitur, nisi forte Accursius putauit, in eo exceptionem esse, quod illic dicitur, patrem posse filium vendere, si victus, id est, coactus sit propter egestatem. Vnde colligitur, propter egestatem eum cogi posse. Sed hoc ineptissimum est, putare sententiæ huius loci aduersari, vt proinde eam speciem excipere debuerimus. Nam cum pater cogitur ob egestatem vendere, id quidem necessitas est, sed necessitas rei familiaris, propter quam omnes homines cogi possunt res suas vendere. At hic agitur de necessitate iuris, quia quis cogitur vendere, siue velit, siue nolit, quæ et necessitas plurimum distat a rei familiaris necessitate. Nam etsi pater extrema inopia distringatur: tamen potest filium non vendere, vt potius illi sit fame perire, quàm in filium aut seipsummittere. Nihil melius excipitur ab illo heres, qui iussus est rem suam vendere Titio, *etsi æquo. ff. de leg. 10.* Nam, vt iam ante dixi, si hic heres hereditatem adit, cogitur quidem vendere, sed cogitur, quia volens voluntate defuncti obstrinxit, volens ad eundem hereditatem. Quod si hereditatem repudiet, hic se non obligat voluntate defuncti, sed nec et hoc casu vendere cogitur. Postremo non aduersari et speciem, quæ ille excipit

ex l.

ex l. Iulianus, §. idem Celsus, ff. de act. emt. Vnde dominus fundi communis, partem suam vendit, et priusquam eam traderet emtori, ea pars adiudicata est alteri socio, prouocanti ad iudicium communi diuidendo, illic traditur venditorem non cogi eam partem tradere emtori, sed solum prestare pretium, quod ex adiudicatione ad venditorem peruenit. Nihil hoc inquam aduersatur: nam in hac specie non cogitur emtor partem a se emtam, vendere pro eo pretio, quod accepit, quoniam eam partem prius non accepit. Vnde cum socio ille nihil contraxit, sed solum cogitur pretium accipere, pro re sibi vendita, quia venditor partis adiudicatæ nihil amplius habet, quod prestet. Desit enim rem venditam possidere sine culpa sua. Venditor et emtori nihil prestare debet, nisi culpam, *§. cum autem, Institut. hoc titulo.*

Ad L. XII. Non iccirco.

Non iccirco minus emtio perfecta est, quod emtor fideiussorem non accepit, vel instrumentum testationis vacua possessionis omissum est. Nam secundum consensum auctoris in possessionem ingressus, recte possidet. Pretium sane si eo nomine satisfactum non probetur, peti potest. Nec enim licet in continenti facta penitentia contestatio consensu finita rescindit.

S V M M A R I A.

- 1 *Emtio consensu solo contrahitur, simulatque de rei pretio conuenit.*
- 2 *Traditio rerum venditarum sine instrumento valet, cum res nominantur instrumentis.*
- 3 *Emtione & venditione contracta statim emtor obligatus est.*
- 4 *Protestatio iuri alterius derogare non potest.*
- 5 *Venditor utrum petenti emtori cauere debeat de euictione fideiussoribus datis.*

QVI fundum vendiderat, & tradiderat emtori pretio nondum accepto, cupiebat ab emtione discedere, & fundum traditum recipere, & ad eam rem multa causabatur, cur diceret, id sibi licere debere: dicebat emtorem nullum fideiussorem accepisse ab initio de re vendita accipienda, ideoque emtione perfectam non fuisse. Item se rem tradidisse emtori, sed sine vilo instrumento vacuæ possessionis. Item nondum sibi pretium numeratum esse ab emtore. Postremo emtione contracta, statim ipsam penituisse, & eam penitentiam statim protestatum esse. Respondent Imperatores, nihil horum obstat emtioni, nec efficere, vt rem recte traditam possit recipere ab emtore dissoluta emtione, quæ omnia efficiuntur ex iis principiis, quæ supra initio de emtione posuimus. Emtio consensu et solo contrahitur, simulatque de re & pretio conuenit, in *Instit. h. tit. in pr.* Ergo perficitur emtio, etiam si emtor fideiussorem nullum accepit. Ergo perficitur, etiam si venditor rem venditam nondum tradiderit, & multo magis, si tradiderit nullo instrumento traditio valet, cum res nominantur instrumentis, *l. cæ res supra de probat.* Et si venditor fideiussorem dare deberet, aut instrumentum vacuæ possessionis adhibere, hoc ipsi nocere deberet, non prodesse, & quod pretium nondum solutum est, id solum effici, vt pretium possit venditor petere, non etiam vt condiceret, quod vendidit, *l. si non donationis. l. emti.*

supra hoc titulo. Postremo, si emtio & venditio consensu contrahitur, statim et venditor emtori obligatus est, *Instit. de oblig. ex consensu.* Obligatio facit, vt non possit inuito aduersario ab emtione discedere, *l. sicut, supra de oblig. & act. l. ab emtione. ff. de pact.* Nec quicquam prodest venditori, quod protestatus est, se emtione stare nolle. Nam et protestatio hæc iuri alterius derogare non potest. Aiunt Imperatores perfici emtione, etiam si emtor de re vendita aut tradenda, aut euicta fideiussorem non accepit. Hic locus præbet occasionem querendi, *utrum, etsi emtio sine hoc fideiussore perficitur, tamen venditor, et petenti emtori cauere debeat, de euictione fideiussoribus datis?* Incidit hæc quaestio in difficultatem propter locos in speciem dissentientes. Nam in *l. penul. §. ult. ff. de peri. & com. rei vend. fideiussor* exigit ob euictionem. Idem statui videtur in *l. ex emt. §. idem ait. ff. de act. emti.* Contrarium scriptum est diserte, in *l. emtori. ff. de euict.* Respondetur, Satis est, venditorem emtori cauere, nuda repromissione de euictione, quod diserte traditur in *d. l. emtori de euict.* Vna hæc species excipitur, quæ est in *d. l. penul. §. ult. de peri. rei vend.* Cum quaestio mouetur emtori de proprietate rei venditæ & traditæ. Nam si id accidat, priusquam pretium soluerit venditori, & pretium venditor petat, non cogitur emtor in tam presenti, & imminenti periculo pretium soluere, nisi venditor non solum caueat de euictione, sed etiam eius euictionis nomine fideiussorem det. Hoc cum propter periculum imminens euictionis res consumitur: consequens est, vbi nullum tale periculum est, ibi fideiussori exigi non posse. Ad hanc autem speciem & exceptionem referri debet, quod indefinite & generaliter de satisfadendo scriptum est, in *d. l. ex emt. §. idem hæc. de actio. emt.* ne pugnet locus cum aliis certis, & ad certam speciem pertinentibus, vt iuxta regulam iuris teaeantur, in toto iure generi per speciem derogari, *l. in toto. ff. de reg. iur.*

Ad L. XIII. In vendentis.

In vendentis vel ementis voluntatem collata conditione comparandi, quia non adstringit necessitate contrahentes, obligatio nulla est. Iccirco dominus inuitus ex huiusmodi conuentione rem propriam, vel quilibet alius distrahere non compellitur.

S V M M A R I A.

- 1 *Emtio & venditio, aliine contractus sub impossibili conditione, nullius momenti sunt.*
- 2 *Obligatio nulla contrahitur sub conditione si vola.*
- 3 *Quod non valet ab initio, tractu temporis non conualescit.*
- 4 *Obligatio omnis sub possibili conditione contrahi potest.*
- 5 *Emtionem in alterius voluntatem recte contrahi, seu ex alterius voluntate pendere.*
- 6 *Emtio quando in alterius voluntatem conferri non possit?*
- 7 *Stipulatio fit recte hoc modo: Dabis cum volueris.*
- 8 *Oratio si volueris, conditionem non exprimit, sed tempus.*
- 9 *Expressa nocent, non expressa non nocent.*
- 10 *Oratio cum volueris, & si volueris, differunt.*
- 11 *Emtio, vt conferatur in voluntatem ementis & vendentis, quibus modis fiat?*

12 *Obligatio cum sit ex consensu, nunquam potest contrahi, praterquam consensus est.*

13 *Emtio, ut potius consistat, quam ut pereat, in re obscura agendum est.*

QVOD diximus in titio huius tituli, ut scriptum est, in §. *emtio final. Inst. de emt. & vend.* emtionem sub conditione contrahi posse: hic, ut in aliis contractibus duæ conditiones excipiuntur. Impossibilis conditio, & hæc si vnus ex contrahentibus volet. Sub impossibili conditione emtio aut venditio, aut alii contractus nullius momenti sunt, lege non solum, supra de oblig. & act. l. *impossibilis. ff. de ver. oblig.* Idem est, etiam si emtio ita contracta sit, ut conditio comparandi conferretur in voluntatem vendentis, aut ementis, ut hic verba sunt, id est, si emtio contracta sit, sub hac conditione, si emtor volet, aut si venditor volet, lege sub hac. ff. de oblig. & actio. Sub hac conditione, si *volam*, nulla contrahitur obligatio. Vtputa Hæc emtio est inutilis, fundus ille a me tibi emtus est decē aureis, si voles, aut si volam. Et hoc certū est, quamdiu tu nō voles. At quid si fixeris, te velle eo pretio emere, & conditio stipulationis postea exsistit? Dicemus, me non eo magis tibi teneri, ut fundum tibi vendam eo pretio, aut tanquam venditum tibi tradam. Idque est, quod in *fin. h. l.* dicitur. At exsistit conditio emtionis & venditionis: dicemus, quod ab initio non valuit, tractu temporis non conualescere, l. *quod initio. l. qua ab initio. ff. de reg. iur.* Huic sententiæ aduersabatur ius constitutum de conditionibus contractui adiectis, placet omnem obligationem contrahi posse sub possibili conditione, ut nihil referat, quæ & qualis sit conditio, dum possibilis, §. *sub conditi. Inst. de ver. ob. l. Titio. ff. de ver. obl.* At hæc conditio, si *emere voles*, est possibilis, conueniens igitur erat, definitioni iuris, etiam sub hac conditione, recte emtionem contrahi. Respondetur, Ex conditionibus possibilibus hæc vna conditio excipitur, si promissor aut debitor volet, ut in emtionem, si emtor volet, in venditionem, si venditor volet, d. l. *sub hac. ff. de obligat. & actio.* Sed hoc respondere nō est satis, quæro, cur hæc potius excipiat ex omnibus? Ratio reddita est in hac responsione, aduersus tacitam illam dubitationem, quam dixi: Ratio hæc est. Quia ex hac conditione nulla obligatio est: & ideo nulla obligatio, quia non adstringit necessitate contrahentes. Iis verbis continetur hæc ratiocinatio: ex qua emtione, & generaliter, ex quo contractu nulla obligatio est, ea emtio, & is contractus nullus est, quoniam nulla est emtio, nisi quæ pariat obligationem, idemque ad alios contractus omnes pertinet, *Inst. de oblig. ex cont.* At ex emtione, quæ contracta est, sub hac conditione, si *emtor aut venditor volet*, nulla obligatio est, nulla igitur emtio & venditio sub hac conditione. Nullam esse obligationem sub hac conditione, probatur hac ratione, quia non adstringit necessitate contrahentes. Ratio est manifesta sumpta ex definit. obligationis. Nā... *Inst. de obl. in pr.* Ergo ubi quæ nulla necessitate astringitur, ibi obligatio nō est. Proinde, ibi nulla est obligatio. Merito igitur redim⁹ ad prin. sub hac conditione, nullam emtionem contrahi, idque est ex mente & proposito contrahentium, cum ex h. conditione appareat, eos nō id agere, ut debitor obliget, quæ contractui contrarium est. Sed & definit. superiori, & rationi

subiectæ multa videntur aduersari, ut nisi vtraque diligenter expendatur, & recte explicetur, necesse sit, vtramque multis modis falsam videri. Plenius igitur ex iis, quæ obiiciuntur de vtraque constituendum est. Definit. h. e. *nullam esse obligationem, si conditio comparandi seu emendi conferatur in voluntatem vendentis aut ementis.* Huic, ut dixi, multa videntur ob stare, quibus liquide probatur, emtionem in alterius voluntatem, recte conferri, seu ex alterius voluntate pēdere posse, ut nihilomin⁹ emtio contrahitur. Nam primū hæc emtio valet, *Fundus ille tibi emtus erit 10. cum volueris.* Nā & h. modo, si quæ permittat stipulationem, stipulatio valet, l. *centesimus. §. ut. ff. de ver. ob.* Itē valet hæc emtio, vendo tibi Stychū, si rationes mihi reddiderit arbitrio meo, l. *hac venditio. ff. h. t.* Postremo hæc spēs recepta est, quæ tñ max. confertur in voluntatem emtoris, Stychus tibi emtus erit si intra 10. dies tibi placuerit, §. *emt. Inst. eo.* Resp. Iis locis, cum h. rescripto collatis docemur, vtrumque recte dici, nempe interdū emtionem in alterius ex phentibus voluntatem collatam, nulli⁹ momenti esse, interdū in alterius voluntatem recte conferri, & ex eius nō tñ arbitrio, sed ex eius voluntate pendere, ut inter hæc nihil sit p̄riū, dumdo recte statuam, ut quā in alterius ex phentibus voluntatem nō possit conferri. Quādo ergo nō potest? Id statuendum est ex h. l. & definiendum h. modo. Tunc emtio, quæ collata est in ementis aut vendentis voluntatem nulla est, cum ita collata est, ut definit. huius loci cōplectitur. Definit. ut iā dixi, hæc est, nullam esse obligationem, si conditio comparandi conferat in alterutrius voluntatem. Hæc definit. tria exigit, ut emtio in alterutrius voluntatem, nō recte conferat, quorum si quid deest, nihil obstat emtioni, quo minus ex alterius voluntate recte pendeat. Primum exigit conditionem emtionis, id est, ut emtio contracta sit sub conditione expressa, quæ hanc ipsam voluntatem cōtineat, hoc modo, *tibi fundus emtus est 10. si velis.* Proinde quæ emtio conferatur in voluntatem ementis, si tamen id sit sine conditione expressa, nihil est impedimentum emtioni, utputa, valet hæc venditio: *Fundus ille tibi em⁹ erit 10. cum volueris.* Nā, ut dixi, h. modo & stipulatio recte fit, dabis tibi cum volueris, d. l. *centesim⁹. §. ut. ff. de ver. obl.* nempe ideo, quia hæc oratio, cum volueris, nō exprimit conditionem, sed tempus, l. *a Tit. ff. quando dies leg. ced.* Nō obstat, quod iis verbis, cum volueris est per consequens significat & intelligit conditio, ut est in d. l. *si Titio.* Significat. n. ut dixi, sed non exprimit, vtrū significat, an est exprimat, declarat reg. iur. Expressa tamen nocent, nō expressa nō nocent, l. *expressa. ff. de R. l. nonnunquam, in fin. ff. de cond. & demon.* Nō obstat et, quod dicitur in l. *quodcumque. §. pe. ff. de ver. ob.* nihil interesse inter hæc, si volueris, & cum volueris. Nā inter hæc, quæ attinet ad significandam & continendam conditionem nihil interest, quia vtraque oratione pariter conditio continetur, sed h. inter est, quod iis verbis, si volueris exprimit conditio, illis autem cum volueris tegit tñ verbis. Vnde dicitur semper ad super. reg. iur. *expressa nocere, &c.* Secundū exigitur in hac definit. ut emtio emtionis expressa conferatur in voluntatem ementis & vendentis, i. ut conferat aperte, & hanc ipsam voluntatem exprimat hoc modo: *Tibi fundus emtus est, si velis.* Proinde si conditio nō conferat aperte in voluntatem, sed in factum ementis aut vendentis, nulla mentione facta voluntatis eius, quæ factum sine voluntate ementis aut vendentis existere non possit, tamen

tamē emtio cōsistit, utputa valet hæc venditio, *fundus ille tibi emtus est 10. si in Capitolium adscenderis, vel, si me apud illum commendaueris, vel, si illum meo nomine scripseris*, tamen non adscendas Capitolium, nisi velis, aut commendabis me, aut quicquam scribes, nisi velis, ut appareat ex hac conditione, emtorem pendere ex sua voluntate. Valebit tamen, ut dixi, quia in factum ementis confertur, quam in apertam voluntatem, et si hoc factum ex voluntate ementis pēdet. Id dicimus exemplo legati. Nam ut emtio non potest conferri in voluntatem ementis, sic nec legatum in voluntatem apertam extranei, utputa, Hoc legatum nullius momenti est: *Fundus Tusculi illi do, si Titius voluerit.* At nihilominus ita legatum valebit, *fundus illi do, si Titius in Capitolium adscenderit*, et si Titius non sit adscensurus, nisi velit. Hoc in l. *nunquam. ff. de cond. & demonst.* Quid ergo interest, vtrū hæc conferantur in voluntatem apertam, an in tacitam, cum re ipsa ex voluntate alterius vtrunque pendat? Id defenditur eadem regula iuris, quam supra dixi, quia expressa nocent, non expressa non nocent. Non est satis, emtionem contrahi sub conditione, & sub h. conditione, si *emtor velit, aut venditor.* Tertiū exigit definit. hui⁹ rescripti, ut hæc conditio emtionis, non sit quis conditio, sed conditio comparandi seu emendi, id est, ea conditio, qua ipsa emtio tota confertur in voluntatem ementis aut vendentis, ut emtio ita contrahatur: *Fundus ille tibi emtus est, si velis*, nempe emere, aut si velis nempe vendere, & hoc non est otiosum. Proinde si emtio sub conditione contrahatur, & sub conditione, si *emtor velit, aut venditor*, si tamē hæc conditio erit, si velit, aut si aliquid ei placeat de parte emtionis, aut de rebus extra emtionem positis, emtio valebit. Hinc est, quod placet valere hanc emtionem, *Stychus tibi emtus est 10. si intra 10. dies tibi placet*, non enim dicitur, si tibi placeat emtio, aut si tibi placet emere, sed si tibi placeat Stychus, inter quæ multum interest. Nā cum dicimus, *Stychus tibi emtus est si velis emere*, non solum tota emtio in voluntatem tuam confertur, sed etiam iam nunc non intelligitur, te esse hoc animo, ut velis, sed incertum est, an velis. At ex hac conditione, si *Stychus aut res vendita tibi placeat*, non solum pars emtionis in voluntatem tuam confertur, sed etiam iam statim intelligitur, te velle emere Stychum, & te solum hoc quærere, an sit tibi idoneus: quod efficit non nisi probando & explorando, an nihil sit in eo, quod tibi displiceat. Proinde hæc quoque emtio recipienda eodem exemplo, si de pretio idem dixerō. *Stychus tibi emtus est 10. si pretium tibi intra 10. dies tibi placuerit.* Nam nō magis p̄riū pertinet ad substantiam huius venditionis, quam Stychus ipse venditus. Multo ergo magis illa emtio recipienda facta, *vendo Stychum tibi tot aureis, si rationes arbitrio meo reddiderit, d. l. hac emtio. ff. h. t.* Primum, quia non confertur hic emtio in voluntatem venditoris, sed redditio rationum, Deinde quia conditio prima confertur in factum venditoris, si rationes acceperit. Postremo, quia non confertur aperte hæc acceptio & probatio rationum in eius meram voluntatem, sed in arbitrium. Vnde intelligitur, continere arbitrium viri boni, ut est in d. l. *hac conditio.* Ex iis apparet tribus modis fieri, ut emtio conferatur in voluntatem ementis & vendentis, ita, ut emtor & venditor in

potestate habeat, vtrum velit emtionem perfici, an non velit, & nihilominus emtio & obligatio iure contrahatur, ac perficiatur tunc cum emtor aut venditor conditionem implevit. Nā que hæc huic rescripto contraria sunt, quoniam, ut emtio nō possit pendere ex voluntate ementis aut vendentis, tria exigi diximus, ut si vnum ex iis desit, consequens sit, nihil ob stare emtioni, quod ex alterutrius contrahentis voluntate pendeat. Sed hoc admissio, ratio huius rescripti falsa multis modis reprehenditur. Nam ratio hoc continet, nullam esse obligationem, quæ non obstringit necessitate contrahentes, atqui non adstringit in iis generibus venditionum, quæ supra dixi, ut repeti singulis generibus facile videre est. Quomodo igitur rationem huius rescripti accipimus? Respond. Iis exemplis admonemur, rationem non esse semper accipiendam, sed hoc modo, quasi ita scriptum esset, nullam hic obligationem esse, quia obligatio non adstringit necessitate contrahentes, contrahentibus hoc ipsum agentibus, ut necessitate non adstringerent. Et si hoc non adicitur in rescripto, tamen quia ratio ad definitionem positam accommodanda, necessario hæc adiectio intelligenda est, quoniam conditio comparandi confertur in voluntatem ementis aut vendentis toties, ideo non valet obligatio, quia aperte id agitur inter contrahentes, ut obligatio nulla sit, seu ut emtor necessitate non obstringatur. Id cum aperte agitur, recte dicitur, obligationem non contrahi, quia cum obligatio sit ex consensu, nunquam potest contrahi præter aut supra consensum, l. *non omnis. ff. si cert. pet.* At in iis speciebus, in quibus dicimus, emtionem in alterius voluntatem collatam consistere, iccirco obligatio contrahitur, quia non aperte id agunt contrahentes, ut vnus necessitate non obstringatur, sed potius id agere videntur, ut obstringantur omnes: alioqui ad emendum aut vendendum quavis conditione non accessissent. In re obscura semper id agendum est, ut potius emtio consistat, quam ut pereat, l. *ubi. ff. de reg. iur. l. toties. ff. de ver. obl.*

Ad L. Penult. Dudum.

Dudum proximis consortibusque concessum eras, ut extraneos ab emtione remouerent, neque homines suo arbitratu vendenda disraderent. Sed quia gravis hac videtur iniuria, que inani honestatis colore velatur, ut homines de rebus suis facere aliquid cogantur iniusti: superiori lege cassata, vnusquisque suo arbitratu quærere vel probare possit emtorē: nisi lex specialiter quasdam personas hoc facere prohibuerit.

S V M M A R I A.

- 1 Propinquus qui sint?
- 2 Consortes qui sint?
- 3 Ledere alterum, aut ius alterius minuire, est contra equitatem & preceptum nature.
- 4 Dominorum in re sua, ius quod nam sit?
- 5 Ius suum, nulli mortalium detrahendum est.
- 6 Concedendum nulli quicquam ob favorem, & privilegii loco, in iniuriam alterius.
- 7 Quærere & probare emtorem potest quisque suo arbitratu, nisi lex specialiter personas quasdam prohibeat.
- 8 Persona, quibus ex iure non liceat quærere emtorē, quæ sint?

- 9 Minoribus, rerum suarum administratio interdita.
 10 Contractus pupillorum tum demum ratus est, si tutoris auctoritas interuenerit.
 11 Marius fundum dotalem alienare non potest.
 12 Ius retrahit, apud innumeras gentes, presertim uero in Gallia receptum est.
 13 Legem omnem equam esse oportet.
 14 Publica priuatis anteponi debent.

ANTE hanc lex erat, ut si qui rem aliquam suam vendidissent, emtione contracta & constituta, liceret propinquis, & cōsortibus venditori remouere emtores, & iis submotis rem venditam ad se auocare, soluto pretio constituto. Propinqui sunt, qui & cognati proximi dicuntur: uerbum notæ significationis. Consortes sunt, cum quibus res vendita communis est, l. 2. supra de consor. eiusdem litis. Hæc lex displicuit Imperator. auctoribus huius legis, ut iniqua. Et recte. Nam est aduersus ius & equitatem naturæ. Minuit enim ius dominorum in re sua. Est autem contra æquitatem & præceptum naturæ, alterum lædere, aut ius alterius minuere, l. iustitia. ff. de iust. & iur. l. 2. ff. de his, qui sunt sui vel al. iur. Sic aut, aperte minuit. Nam ius dominorum in re sua hoc est, ut unusquisque moderator sit, & arbiter rei sue, id est, de re sua statuere possit, ut velit, l. in rem mandata supra m. ad. Ex hoc iure est, ut dominus possit rem suam vendere, cui uelit, & cui nolit, ne vendere cogatur: quorum utrumque superiore lege domino vendenti adimitur. Nam res adimitur emtori, cui dominus venditum uoluit, & quos nolit habere emtores, eos habere cogitur. Defendebatur tamen hæc lex colore honestatis, ut hic dicitur, quasi honestum esset & humanum, propinquos & coniunctos præferri exteris. Sed hic prætextus iniquus, quia coniunctus est cum iniuria alterius, nempe dominorum. Stare hæc regula æquitatis debet, quæ est in l. 2. ff. de his, qui sunt sui iur. Nulli mortalium ius suum deirahendum est. Merito additur præterea & illa altera. Nulli quicquam ob fauorē & priuilegi loco concedendum esse, cum iniuria alterius, l. nec auus, inf. de emancip. lib. Merito ergo, ut dixi, hæc lex displicuit, & ob has causas hac lege superior abrogatur, & generaliter hoc constituitur, unumquemque suo arbitratu quærere & probare posse emtorem. Adicitur hæc exceptio: Nisi lex specialiter personas quasdam hoc facere prohibuerit. Hoc facere, id est, quærere & probare emtorem, de quo definitio iuris concepta erat. Quæritur, quæ sit illa lex, & quæ sint istæ personæ, quas hic accipere debem? Multa Accursius refert, quem alii omnes reprehendunt. Et recte. Adfert enim res plane alienas, ut loci & exempla collecta ostendunt. Nihilomelius ceteri. Res autem non est difficilis. Nam scimus, certas esse personas dominorum, quibus ex iure non licet quærere aut probare emtorem. Ii sunt minores. Nam etsi sint res aliquæ minorum, quæ vendi possint, tamen hæc venditio illis non committitur, ut possent suo arbitratu quærere & probare emtores. Interdicta enim illis est administratio, l. 1. in fin. ff. de minor. Etsi quid vendunt, ita contractus ratus est, si in pupillis tutoris auctoritas interuenerit. In minoribus curatorem habentibus, si interposita sit curatoris auctoritas, §. nunc admonendi. Inst. quib. al.

lic. uel non, l. 3. sup. de in integr. rest. minor. Eodem numero haberi oportet omnes, quibus certarum rerum alienatio interdicta est, ut interdicta est alienatio fundi dotalis marito, de quo eodem tit. quib. al. licet, in pr. Et si hæc ita sunt, ut & superior lex iniqua sit, & æquissime constitutum, quod hic constituitur: tamen lex prior, quod ad propinquos attinet apud innumeras nationes recepta est. In Gallia quidem ita recepta est, ut nullæ sint puincæ, quæ ea lege non utantur. Ad hanc tamen summam, ut propinqui possint res a propinquo venditore venditas auocare ad se ab emtoribus refuso iusto pretio, & omnibus iustis sumtibus, quos emtores fecerunt, si modo heredia seu prædia antiqua & familiaria vendita sint, & propinqui sint ex ea stirpe, unde prædia profecta sunt. Sicubi enim hæc lex & consuetudo quæriri potest, quam recte defendatur, si est, iniqua est, cum dem legem equam esse oportet, l. 1. & 2. ff. de LL. Respondetur, si in ea consuetudine spectatur tantum æquitas priuata, seu ratio priuatorum, lex satis defendi non potest: sed si spectamus æquitatem & causam publicam, tunc recte defendetur. Nam publica priuatis anteponi debent, l. 1. ff. sol. matr. Et res ita habet, ut populi, qui ea lege utuntur, spectauerint in eo utilitatē publicam. Indicauerunt enim Rempub. stare ex honore & dignitate præstantium, & antiquarum familiarum tanquam neruis quibusdam Reipubl. Hæc autem dignitas familiarum & nomen retinetur hoc modo, si in familia retineantur antiqua, & heredia prædia.

Ad L. ult. Super rebus.

Super rebus uenundandis, si quis rem ita comparauerit, ut res uendita esset, quanti Titius æstimauerit, magna dubitatio exorta est multis antiquæ prudentia cultoribus: quam decedentes sancimus, cum huiusmodi conuentio super uenditione procedat, quanti ille æstimauerit, sub hac conditione stare uenditionem: ut si quidem ipse, qui nominatus est, pretium definiuerit: omnimodo secundum eius æstimationem & pretia persolui, & uenditionem ad effectum peruenire, siue in scriptis, siue sine scriptis contractus celebreretur, scilicet, si huiusmodi pactum, cum in scriptis fuerit redactum, secundum nostræ legis definitionem, per omnia completum & absolutum sit. Sin autem uel ipse noluerit, uel non potuerit pretium definire: tunc pro nihilo esse uenditionem, quasi nullo pretio statuto. Nulla coniectura (imo magis diuinatione) in posterum seruanda, utrum in personam certam, an in boni uiri arbitrium respicientes contrahentes ad hac pacta uenerint: quia hoc penitus impossibile esse credentes, per huiusmodi sanctionem expellimus. Quod etiam in huiusmodi locatione locum habere censemus.

SUMMARI A.

- 1 Venditio, quanti Titius æstimauerit an ualeat?
- 2 Demonstratio omnis in futurum concepta, conditionem continet.
- 3 Venditio omnis, sub possibili conditione recte contrahitur, dum non conferatur in uoluntatem ementis aut uendentis.
- 4 Emtio sub conditione tunc perficitur, cum conditio impleta erit.
- 5 Venditio, quanti Titius æstimauerit, quatenus ualeat & perficiatur?

- 6 Emtio bonæ fidei est.
- 7 Rem æstimare oportet ex æquo & bono, in iudiciis bonæ fidei.
- 8 Contrahentibus in emtione licet se mutuo fraudare, si sine dolo fiat.
- 9 Leges posteriores prioribus nunquam derogare debent, nisi prius constiterit, priores esse contrarias.
- 10 Emtionis proprium est, ut liceat emtori minoris emere quod pluris est, & contra pluris vendere quod minoris est.
- 11 Pretium a contrahentibus inter se constitutum seruatur, nec mutatur ex arbitrio boni uiri.
- 12 Contrahentes uidentur constituisse id pretium, quod alius ipsorum uoluntate constituit.
- 13 Pretium si fuerit minus dimidia iusti pretii constitutum, res redigitur ad arbitrium boni uiri, seu legis.
- 14 Leges priores ad posteriores trahuntur.
- 15 Generi per speciem in toto iure derogatur.
- 16 Emtio quanti Titius arbitratus fuerit, utrum ualeat, si Titius pretium non arbitretur.
- 17 Mora nulla est in boni uiri arbitrio.
- 18 Debitum sub conditione, si conditio non impleatur, nihil debetur.
- 19 Arbitrium boni uiri, nullam dilationem habet.
- 20 Voluntates testantium, in testamentis plenius interpretantur.
- 21 Verba stipulatoinum seruanda sunt, in contractibus ubi sunt aperta pro stipulatione.
- 22 Conditionem impleri, quoties per debitorem stat quo minus impleatur, toties conditio pro impleta est.

QVÆSTITVM est de hac uenditione inter ueteres, fundus ille tibi emtus est, quanti Titius æstimauerit. In hac uenditione tria quæ sita sunt, quæ deciduntur ordine hac lege, cuius sententia referatur in §. pretium. Institut. eodem titulo. Primum quæ situm est: An hac venditio ualeat, etiam si maxime Titius pretium æstimet? Dubitationis causa exponitur in dicto §. pretium. Nam in emtione non tantum pretium constitui oportet, sed etiam certum constitui. In hac autem specie pretium certum nullum est, quo effici uidebatur, nullam esse uenditionem. Et placuit nihilominus uenditionem recte contrahi, & Titio æstimante pretium solui debere. Et recte. Nam hæc uenditio contrahitur sub conditione, si Titius æstimauerit. Hæc enim oratio, quanti Titius æstimauerit, est demonstratio in futurum concepta perinde quasi ita dictum esset, fundus tibi emtus est, eo pretio, quod Titius æstimabit. Demonstratio tamen omnis in futurum concepta conditionem continet, ut in hoc legato, Stychum do, lego, qui meus erit cum moriar: inest hæc conditio si meus erit: nec aliter debetur, lege Stychum 6. ff. de legat. primo. Unde & aperte in hac lege primo responso dicitur hæc uenditio esse sub conditione. Omnis uenditio tamen sub conditione possibili, recte contrahitur, dum non conferatur in uoluntatem uendentis aut ementis, §. penultimo. Institut. hoc titulo. Et diximus ad legem in uendentis supra. Et tunc perficitur emtio, tamen cum conditio impleta erit, ut & ceteri contractus, lege hac uenditio, ff. eodem. lege a Titio, ff. de verb. oblig. §. sub conditione. Institut. de verb. obli.

Nihil obstat, quod in emtione certum pretium constitui oportet. Nam & in hac emtione, hoc ipsum fit. Pendente enim conditione, id est, priusquam Titius æstimet, nullum pretium constituitur, sed & tunc emtio non dicitur contrahi. Non enim prius perficitur emtio conditionalis, quam conditio impleta sit, ut dixi dicta lege hac uenditio, hoc titulo. Impleta autem conditione, id est, cum Titius æstimauerit, eodem tempore accidit, ut hæc perficiatur emtio, & sit emtio pretio constituto, quia iam ante Titius pretium constituit rem æstimando.

Alterum quæ situm est, postquam placet tamen Titio æstimante emtione hanc perfici, quæratur, quatenus perficiatur, & ualeat, id est, utrum secundum eius æstimationem pretium seruari oporteat, an uero res redigi debeat ad arbitrium boni uiri? Hoc ideo quæratur, quia fieri potest, ut Titius iustum pretium æstimet, ut peritus æstimator. Fieri contra potest, ut iniustum constituat, uel quia rem non recte intelligat, uel quia nolit iuste æstimare, ut puta rem dignam centum aureis, æstimauit quinquaginta & uno, id est, multo minoris iusto pretio, aut contra rem centum aureorum æstimauit 150. aut amplius, id est, multo maioris, quam res erat. Hoc inquam quæratur, cum utroque modo non constituerit iustum pretium, an nihilominus æstimationem eius sequi debeamus, an uero res debeat redigi ad arbitrium boni uiri, ut iustum pretium statuatur? Statim occurret nobis, rem redigi debere ad arbitrium boni uiri, quia tamen emtio bonæ fidei est, §. actio. In iis autem tamen iudiciis rem æstimare oportet ex æquo & bono, §. in bona fidei. Institut. de act. Item, quia id ipsum diserte scriptum uidetur, in lege 78 ff. pro socio. Iustinianus constituit, siue idem ueteribus placebat, & nunc idem confirmat, siue nunc hoc primum constituerit hac lege. Constituit inquam, ubi Titius certum pretium constituit, emtione perfici, & pretia solui debere omnimodo secundum eius æstimationem: quibus uerbis declaratur, omnino sequendam esse æstimationem Titii, siue iustum pretium constituerit, siue non iustum, neque rem ad arbitrium boni uiri redigi non debere, ad hoc ut iustum pretium statuatur. Hic statim occurrit ex leg. societatem 76. infra, dicta lege in proposita 78. ff. pro socio, ubi proponitur societas ita contracta. Ex iis partibus, quas Titius constituit, seu quas Titius constituet, seu quas Titius æstimabit, scriptum est in dicta lege 78. Titio partes constituente eius constitutione redigi debere ad arbitrium boni uiri. Et ne quis putet, hoc proprium esse societatis potius, quam ceterorum contractuum bonæ fidei, aut etiam aliorum, in quibus res collata est in arbitrium alterius: adicitur hæc ratio, idque eo magis, quia societas bonæ fidei iudicium est. Qua ratione declaratur, hanc interpretationem non tantum recipi in bonæ fidei iudiciis, sed etiam in strictis, ut probatur in lege si libertus ita, ff. de oper. liber. Sed maxime id seruandum in iudiciis bonæ fidei, id est, non tantum in societate, sed etiam in omnibus aliis, quæ sunt bonæ fidei. Ergo & in emtione, quæ & ipsa bonæ fidei est. Idque expressum est, in lege hac

venditio ff. hoc titulo. Ad hæc concilianda non dicemus, tunc emtionem redigi debere, ad arbitrium boni viri, cum ita dictum est, *si Titius arbitratus erit.* Diuersum esse, si hæc erit conditio, *quanti Titius aestimauerit*, vt in hac lege non licet hoc dicere, quia nihil interest inter has condiciones, *si Titius arbitratus erit*, & *si Titius aestimabit, lege fideiussit, s. quanquam, ff. de leg. 3.* Non audiemus etiã eos, qui dicunt, Iustinianum in hac lege nihil amplius cõstitueri, quam Titio aestimante emtionem perfici, & pretia solui debere: ceterum non negare, quò minus in pretiis soluendis, si pretium non iustum dictum sit, res redigatur ad arbitrium boni viri. Repugnant verba Constitutionis apertissime. Non. n. Iustinianus tantum dicit, Titio arbitrante omnimodo venditionem stare, & pretium solui debere, sed nominatim adiicit, solui debere secundum Titii aestimationem: si res temperatur arbitrio boni aestimatoris, quem virum bonum nunc appellamus, non sequimur estimationem Titii. Proinde intelligendum est, ita Iustinianum velle Titii aestimationem sequendam, vt non redigatur ad aestimationem alterius, quam viri boni. Sunt, qui omnibus aliis rationibus reconciliandi repudiatis, eo confugiunt, vt dicant, hac lege ius vetus emendari in emtione: & rationem reddunt emtionis propriam, quia licet in emtione † contrahentibus sese mutuo fraudare, quod sine dolo malo fiat, *lege item si pretio. s. ultimo. ff. locat.* Sed nunquam concedendum est, † LL. posteriores derogare prioribus, nisi constiterit prioribus esse contrarias, *leg. sed & posteriores. ff. de legib.* Non sunt autem hæc leges, quas dixim, contrariæ inter se, sed optime consentientes. Obseruandum est enim, quod in *lege in proposita. ff. pro soc.* dicitur, societatem aut quemuis alium contractum bonæ fidei, collatum in arbitrium extranei, puta Titii, Titio arbitrante redigi ad arbitrium boni viri. Obseruandum inquam hoc, non dici simpliciter & absolute, sed hac conditione, si arbitrium Titii ita sit iniquum, vt manifesta iniquitas appareat. Hæc conditio subiicitur in *l. vnde, s. l. quid in seqq. ff. pro soc.* Ex hac ipsa cõditione fit, quod hic constituitur a Iustiniano de emtione, vt si emtione proposita, Titius pretium constituerit, aut minus, aut maius iustum, id solum seruandum sit, quod constituit, nec sit redigenda aestimatio ad arbitrium boni viri, vt aliud pretium statuatur. Nam illud est proprium emtionis, quod supra attigimus, vt liceat † emtori, vel quod pluris est minoris emere, & contra venditori, id quod minoris pluris vendere, *d. l. item si pretio. s. ult. ff. h. t.* Est hoc quidem pretium, quod vel minus vel maius est, non iustum, id est, non par seu plenum. Sed nihilominus iustum est, id est, legitimum & æquum, quia hæc res aestimatur ex voluntate & affectione contrahentium, cum emtor non esset rem emturus, nisi minoris rem emisset, aut venditor nõ esset a se rem amoturus, nisi pluris rem videret. Hoc † pretium si contrahentes ipsi inter se constituisserunt, seruaretur nec mutaretur ex arbitrio boni viri, *d. l. item si. s. ult.* Ergo & tunc seruandum est, cum Titius, in cuius arbitrium pretium collatum erat, idem pretium constituit, i. aut maius aut minus. Nihil. n. interest, vtrū contrahentes pretium constituant, an vero alius eorum voluntate. Ipsi enim videntur † constituisse,

quod eorū voluntate alius constituit, *l. quaratione s. hæc quoq. ff. de acqui. rer. dom. l. 5. s. gessisse. ff. de adm. tuto. l. resvnta. ff. ad Treb.* Quid si Titius constituerit † pretium minus dimidia iusti pretii. Respondet, Hic iam incipit arbitrium eius esse iniquum, & ideo redigitur emtio ad æqualitatem constitutam in *l. 2. infr. de res. vend.* vt hoc casu res redigatur ad arbitrium boni viri, seu legis. Nam etsi contrahentes ipsi minus dimidia iusti pretii constituisserunt, retractaretur emtio ex *d. l. 2.* Multo igitur magis retractatur, Titio idem pretium constituyente, quia in aestimatione Titii non est apertus consensus contrahentium, vt eorum apertus consensus est, vbi ipsi met minus pretium constituerunt. Quare si priore casu retrahitur venditio: multo magis posteriore valebit. Non obstant verba huius legis generalia, quib. constituitur, Titio aestimante pretia solui debere omnimodo, secundum eius aestimationem, nec quicquam excipitur. Nam hoc semper cum hac exceptione accipiendum est, nisi res minoris vendita sit dimidia iusti pretii, vt definitio generalis huius loci temperetur exceptione iuris nota, quæ traditur in *d. l. 2. s. in l. si voluntate, in fin. infr. de res. vend.* Nõ debemus moueri eo, quod hæc lex Iustiniani multo superior est posterioribus. Nam primum tempore posterior est voluntate & constitutione Iustiniani. Omnes sunt eiusdem temporis, quia hic ipse de iis legibus testatur, omnia sua sunt, quæ his libris continentur, *l. 1. s. omnia enim si. pra. de vet. iur. enucl.* Cũ autem vt maxime hæc lex, & tempore, & voluntate Iusti. posterior sit, tamen hæc regula tenenda est in iure, † priores leges etiam ad posteriores trahi, *l. non est nouum, s. l. seq. ff. de LL.* quo significatur, sic priores LL. ad posteriores trahi, vt posteriores ex moribus interpretationem & temperamentum accipiant. Huc etiam pertinet regula iuris. In † toto iure generi per speciem derogari, *l. in toto. ff. de R. I.* In hac lege generalis definitio est, Titio nihilominus emtionem seruandam esse, nec distinguitur, qd arbitretur Titius: Specialis exceptio est, nisi pretiũ sit infra dimidiam iusti pretii, *d. l. 2. infr. de res. vend.* Ergo hac exceptione priori generi seu definitioni generaliter derogatur.

Tertium & postremum queritur, in proposita venditione. *Si † Titius pretium nõ arbitretur, vtrum emtio non valeat, quasi deficiente venditionis conditione, an vero valeat, quasi Titii arbitrium pro boni viri arbitrio accipiendum sit.* Nam si pro boni viri arbitrio accipimus, etiam illo non arbitrante emtio valebit, quoniam in viri boni arbitratu † nulla inest mora, nulla conditio, *l. 1. ff. de leg. 2.* Et Iust. in extremo constituit, Titio non arbitrante, nullam emtionem esse. Idem & veteres constituerunt, vbi societas aut similis contractus collati sunt in arbitrium Titii extranei, *l. si coita 75. ff. pro soc.* Et recte constituitur. Nam hæc emtio, quanti Titius aestimauerit, sub conditione est, *Si Titius aestimauerit*, Titio non aestimante seu non arbitrante, verum est, conditionem deficere: consequitur, illo nõ arbitrante nihil deberi: quoniam ita ius est, de rebus sub conditione † contractis, vt conditione deficiente seu non impleta nihil debeatur, *l. cedere. ff. de verb. signi. s. sub conditione. Inst. de verb. obl.* Huic sententiæ quædam opponuntur, quibus probatur liquide rem in arbitrium alterius collatã, pro boni viri arbitrio accipien-

cipiendam, & illo etiam non arbitrante, nihilominus debeat. Hic primum obstat exemplum legati, si ita legatum sit, *lego Titio fundum, si Sempronius arbitratus erit*, vel, *vt Sempronius arbitratus erit.* Placet legatum deberi, etiam Sempronio non arbitrante, quia vnum legatum fuit, & ideo purum, quia intelligitur collatum in arbitrium Sempronii viri boni. Arbitrium † autem viri boni nullam diftationem habet, ita traditur in *l. 1. ff. de leg. 2.* Respondetur, alia causa est legati, in alterius arbitrium collati, alia emtionis, & ceterorum contractuum, eodẽ modo in alterius voluntatem collatorum. Legatum in voluntatem Titii collatum, etiam Titio non arbitrante debetur, quasi collatum in arbitrium boni viri: quia in testamentis plenius voluntates † testantium interpretamur, *l. in testamentis. ff. de reg. iur.* Idque conuenit menti testatoris, qui benigne & liberaliter agere vult erga legatarium, vt apparet ex legati, & donationis liberalitate. In contractibus iccirco Titio non arbitrante, nihil debetur: quia in iis sequimur verba conditionis, vt quod iis verbis continetur, tantum præstari debeat, & actori & debitori. Verba † etiam stipulationum seruanda sunt in cõtractibus, vbi sunt aperta pro stipulatione, *l. quicquid, ff. de verb. obl. l. non est ferendus, ff. de transact.* Ergo multo magis promissori, cuius semper hæc mens est, vt quam minimo obligetur. Vnde regula iuris: semper in obscuris quod minimum est, sequimur, nempe quia reo prodest, *l. semper in obscuris. ff. de reg. iur.* Multo ergo magis idem sequimur in apertis verbis. At verba huius conditionis, *si Titius aestimauerit*, certa & aperta sunt, quibus confertur conditio in personam Titii nominatim. Ergo extra personam Titii, conditio non implebitur, vt oneretur debitor contra verba cõditionis. Quisquis. n. vir bonus arbitratus fuerit, si alius enim a Titio, semper verum erit, Titium arbitratum nõ esse: cõditio autem exigebat Titii arbitratum. Sed non solum in legatis, sed etiam in contractibus proferuntur contractus non tantum emtionis, sed etiam stipulationis, qui conferuntur in arbitrium alterius nominatim, in quibus tamen placet, eõ, cuius arbitrium comprehensum est, non arbitrante, nihilominus obligationem contrahi, & rem deberi, q. re in arbitrium boni viri collatam: Id receptum est in iis causis. Venditor aliquis Stychum sub conditione, si Stychus rationes redderet venditoris arbitrio vedit, placet emtionẽ valere, quous venditor nolit arbitrare, *l. hæc conditio. ff. h. t.* Item, si maritus stipulatus sit dotem, vela focero, vel ab alio quouis extraneo, sub conditione, quantum promissor esset arbitratus, placet dotem deberi, quamuis promissor nullam arbitretur, & rem redigi ad arbitrium boni viri, vt dos constituatur pro facultate constituentis, & dignitate familiaris, *l. cum post. s. gerit. ff. de iur. dot. l. 3. infr. de dot. promiss.* Respondetur, Etiam in contractibus multum refert, vtrum contractus conferratur in Titii extranei arbitrium, an vero in arbitrium vnus ex contrahentibus: si in arbitrium extranei, illo non arbitrante, nihil agitur, vt hic, *s. d. l. si certa. ff. pro socio. l. si quis arbitratus, ff. de verb. obl.* Sin autem in arbitrium vnus ex cõtrahentibus sit, cõtractus valet, vt siue contrahens arbitretur, siue nõ arbitretur, valeat, inquam partem sunt loci superiores ante citati. Differentiæ ratio est in promptu,

quia Titio extraneo non arbitrante, neq; impletur conditio, neq; pro impleta habetur. At vno ex contrahentibus non arbitrante, in cuius arbitrium res collata erat, etsi non impletur conditio, non magis, quam in extraneo: tamẽ iure pro impleta habetur. Est enim certi iuris regula, quoties per debitorem, & generaliter per eum, cuius interest conditionem non impleri, stat, quo minus impleatur, toties conditionem pro impleta haberi, *l. iure. ff. de cond. s. demonstr. l. in iur. ff. de reg. iur.*

AD TITVLVM XXXIX. DE HEREDITATE VEL ACTIONE NE VENDITA.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 Summa huius tituli.
- 2 Venditio recte fit omnium rerum, quæ haberi parariq; possunt.
- 3 Res incorporales quæ?
- 4 Seruitutes pactioibus constitui possunt.
- 5 Quæstiones præcipuæ huius tituli.
- 6 Hereditas quid?

QUONIAM non omnes res vendi possunt, vt initio superioris tit. monui, & quædam possunt, de quibus tamen nonnulla dubitatio est, iccirco in contrahenda emtione, & iam contracta, de vtroq; quaritur. Est autem hic locus, qui attingitur seqq. proximis tit. V. Huius † autẽ tituli ad eam quæstionem pertinentis summa hæc est: Sub exemplo hereditatis & actionis venditæ declaratur, etiam res incorporales vendi posse, vt sunt hæc duæ, Hereditas & actio, & quoniam in iis sunt quædam, de quibus peculiariter dubitatur præter res ceteras, iccirco proprie de iis duabus rebus agitur ex innumeris, quæ vendi possunt, vt dubitationes, quæ de his incidunt explicentur. De toto autem genere earum rerum, quæ vendi possunt, hoc, ex quibus occasio & initium huius tituli dicatur, ita ius est. Omnium rerum, † quæ haberi pararique possunt venditio recte fit, *lege si in emtione s. primo. ff. de contrah. emt.* Etiamne incorporalium rerum? Et placet, non tantum corporalium, sed etiam incorporalium. Incorporales † res sunt, vt seruitutes personarum, vsusfructus & vsus, seruitutes prædiorum, vt iter, via, ius tigni immittendi, item hereditatis obligatio & actio. De iis est in *tit. de reb. corp. s. incorp. in Inst.* De actionibus est in *leg. bonorum. ff. de verb. signifi.* Obligatio ex actione intelligitur. Has res omnes placet recte vendi. Seruitutes omnes dicuntur † constitui posse pactioibus, *lege tertia. ff. de vsufruct. leg. vic. ff. de seruitutibus.* Proinde recte vendi, quoniam venditio pactio est, sed vendi posse discrete scribitur, in *lege penultima. s. primo. ff. de cont. emt.* Idem confirmatur in *hoc titulo, s. in ff. eodem*, vt si de singulis speciebus rerum incorporalium, recte dicitur, singulas vendi posse, statuamus definit. generalem veram esse, omnium rerũ, et incorporalium venditionẽ & emtionẽ recte fieri. Sed cũ ões incorporales & õs corporales, q; haberi possunt,

vendi possunt, cur peculiariter agitur de hereditate & actione? quia, vt ante monui, de iis quædam sunt peculiars dubitationes, quas necesse fuit separatim explicare, quod fit in iis titulis in C. & in ff. Duo sunt autem, quæ de iis dubitantur, quæ sunt † summæ quæstiones huius tituli. Primum enim, cum hereditas habeat actiones aduersus debitores, actio item sit aduersus debitorem, aut possessorem, quæritur, an hæc vendi possint etiam inuitis debitoribus iis, ad quos ea res pertinet, de quo in lege tertia infra. Deinde si hæc recte vendi possunt, & volentibus & inuitis aliis, quæritur quis vtriusque venditionis sit exitus, vt quod venditur in alterum transferatur, cum neq; hereditas, neque actio sit res, quæ possit alii tradi aut cedi. Item quæritur iis rebus venditis, quid apud venditorem maneat, & quid in emtorem transferatur, aut transferri debeat. De hereditate vendita initio agitur l. prima. secunda. lege quarta. quinta & sexta. De actione reliquis LL. Hereditas est † successio in vniuersum ius, quod defunctus habuit tempore mortis, l. nihil aliud est, ff. de verb. sig. l. hereditas, ff. de reg. iur. Definitor ius persequendi iudicio, quod nobis debetur, l. actio, ff. de obl. & act. Inst. de act. in princ. de vtroque suis locis dicitur.

Ad L. I. As.

As alienum, hereditate nomine fisci vendita, ad onus emtoris bonorum pertinere, nec fiscum creditoribus hereditariis respondere, certum & absolutum est.

S V M M A R I A.

- 1 Summa huius legis.
- 2 Emtor hereditatis, conueniri potest a creditoribus hereditariis, non item fiscus.
- 3 Contractus a conuentione legem accipiunt.
- 4 Conuentionio inter priuatos interposita, seruanda est priuato, ex edicto de pactis.
- 5 Hereditas continet commoda & incommoda seu onera hereditaria omnia.
- 6 Fisco debentur vsuræ ex omnibus causis, etiam sine conuentione.
- 7 Fiscus, pignus & hypothecam tacitam habet in bonis debitoris.
- 8 Actio in persona nulla est, nisi aduersus eum, qui obligatus est.
- 9 Legatis nemo obligatur nisi heres.
- 10 Actio directa in personam ex lege non dirigitur, nisi aduersus obligatum.
- 11 Fiscus, qui hereditatem vendidit creditoribus hereditariis respondere non debet, & an hoc sit perpetuum?
- 12 Cessationis alienæ vitium ad dispendium fisci pertinere non debet.
- 13 Fiscus si hereditatem non vendidit, tenetur creditoribus tanquam heres.
- 14 Factum suam cuique, alteri aduersari non debet.
- 15 Conditio iniqua alteri pro alterum inferri non debet.
- 16 Priuilegia in aliorum iniuriam concedi non solent.
- 17 Fisci proprium est, vt non teneatur super facultatis hereditatis. Et n. 18.

19 Fiscus non tenetur ex hereditate qua soluendo non est.

20 Pretium ex rebus hereditariis perceptum, hereditarium est.

Hic exceptio est eius definitionis, quæ traditur in lege proxima. Definitio hæc est: Hereditate † vendita, venditor non emtor cogitur respondere creditoribus hereditariis & legatariis. Hoc est ita in priuato venditore. Diuersum † in fisco, qui hereditatem vendidit, de quo hic traditur emtorem, qui a fisco hereditatem emit, teneri creditoribus hereditariis & legatariis; fiscum autem iis non cogi respondere. Ergo duo hic dicuntur: Vnum, quod ad emtorem hereditatis; Alterum, quod ad fiscum pertinet. De vtroque, quia sunt suæ dubitationes separatim dicemus. Placet ergo in proposito, † emtorem hereditatis conueniri posse a creditoribus hereditariis & legatariis, non item fiscum. Obstat, l. secunda. infra de quad. prescript. vbi constituitur, quascunque res fiscus vendiderit siue corporales, siue incorporales, & in iure consistentes, omnes esse in ea causa, vt statim venditor securus sit, nec possit earum rerum nomine, vllis actionibus conueniri, siue in rem, siue personalibus; sed solum fiscum, idque intra quadriennium duntaxat. Hæc definitio aperte hereditatem complectitur. Nam loquitur de rebus omnibus etiam in iure consistentibus. Hereditas est autem res in iure consistens, titulo de rebus corporalibus & incorporalibus in Inst. Responderetur, Et si ea constitutio generaliter concepta est, tamen hanc exceptionem habet, nisi aliud conuenierit inter fiscum venditorem & emtorem hereditatis. Hæc enim regula tenenda est, quicquid vsquam de contractibus omnibus iure proditum sit, semper inesse hanc exceptionem, nisi aliter inter contractantes conuenierit. Nam contractus † ex conuentione legem accipiunt, lege prima. §. si conuenit, ff. de depositis, lege contractus, ff. de regulis iuris. Præterea † conuentionio inter priuatos interposita, seruanda est priuato, ex edicto de pactis, l. i. in princ. l. iurigenium, §. ait prator, & §. si paciscor, ff. de pactis. Multo ergo magis inter fiscum, & priuatum interposita seruanda est fisco, propter priuilegium & fauorem fisci. At cum hereditas venditur, hoc ipsum agitur inter emtorem & venditorem, vt omnia hereditatis onera ad emtorem pertineant. Idque verbo hereditatis efficitur, vt pluribus dicemus ad legem secundam. infra. Nam hereditas † continet commoda & incommoda, seu onera hereditaria omnia, l. secunda. lege tertia. ff. de bonor. possess. Proinde hæc conuentionio fisco seruanda est, non seruatur priuato, vt declaratur in lege secunda. sequente. ob eas causas, quas illic exponemus. Sed fauore fisci placet fisco seruari, quod non est iniquum. Quod si nihil eiusmodi conuenierit, aperte inter fiscum & emtorem, vt emtori rei a fisco emtæ nomine vllis actionibus teneatur, seruabimus constitutionem superiorem, lege sup. id est, lege secunda. infra de quad. prescript. Et ideo, si quis hereditatem a fisco emerit, & existat alius, qui se dicat heredem, eamque hereditatem petat, ab emtore defendetur emtor superiori constitutione, vt non teneatur petitione hereditatis, sed solus fiscus, quoniam tantum

tantum abest, vt conuenierit inter fiscum, & hunc emtorem, vt emtor hereditatem aliis petentibus restituere debeat, vt quæ conuenierit, vt eam hereditatem, id est, eius hereditatis commoda omnia haberet. Non obstat lex nonnullam, §. quid si quis ff. de petit. hered. vbi traditur, si quis hereditatem a fisco emerit, aduersus eum vtilem petitionem hereditatis competere. Nam hoc ipso, quod dicitur, hunc emtorem vtili petitione hereditatis conueniri posse, intelligimus, non posse eum aliter conueniri, quam si venditor non existet, aut non sit soluendo, vt declaratur in eadem lege non illam §. quid si quis, ff. de petit. hered. Cui consequens est, si fiscus eam hereditatem vendiderit, semper prius fiscum conueniri debere, non emtorem, quia semper fiscus existat, & soluendo est. Id quod optime congruit cum dicta lege secunda. de quadrien. prescript. Dicimus in specie proposita, emtorem hereditatis creditoribus hereditariis teneri, & respondere debere: videtur diuersum in eo, qui a priuato hereditatem emit, vt est constitutum in lege secunda. sup. Responderetur, Apparet vnum hoc esse ex priuilegiis fisci, vt & alia multa pro fisco constituta, quale est, vt fisco † debeantur vsuræ, ex omnibus causis, & sine conuentione, lege cum quidam, §. si fisco, ff. de vsur. Item vt fiscus † pignus & hypothecam tacitam habeat in bonis debitoris, lege aufertur, §. si fisco, ff. de iure fisci. Sed quo iure, & quibus actionibus conueniri hic emtor potest a creditoribus hereditariis & legatariis? mouet quod creditores, itemque legatarii non habent actionem, nisi in personam. Nulla † autem actio in personam nisi aduersus eum, qui obligatus est, lege actionem, ff. de obligatio. & actio. §. primo. Institut. de actio. Porro hic emtor nihil contraxit cum creditoribus hereditariis, nihil aduersus eos deliquit, proinde non est iis obligatus. Legatis † quoque nemo obligatur, nisi heres, §. heres quoque, Institut. de obligatio. que ex quasi. contract. Hic emtor heres non est, vt plenius dicitur ad legem secundam. infra. Item non est creditoribus aut legatariis obligatus, quomodo igitur, & qua actione a creditoribus, & legatariis conueniri potest? Responderetur, Certum est, eum directis actionibus conueniri non posse. Nam † directa actio in personam ex lege non dirigitur, nisi aduersus obligatum, dicta lege actionum. Relinquitur igitur, vt sit legatariis & creditoribus aduersus hunc fisci emtorem utilis actio. Sunt enim hæc genera duo opposita, directa & utilis, §. ultimo. Institut. de l. Aquil. lege actio. ff. de negot. gest. quare sublata directa sola, relinquitur utilis. Sed vnde hæc quoque utilis, cum hæc ipsa sit in personam, nec porro in personam esse possit, nisi aduersus obligatores. Responderetur, Est ex interpretatione earum constitutionum, quibus efficitur in proposito, emtorem hereditatis, qui a fisco emit pro fisco, id est, pro herede vero habendum esse, vt fiscus exoneretur iuxta conuentionem de hereditate interposita. Hæc de emtore hereditatis. De fisco contra hic dicimus, fiscum qui hereditatem † vendidit, creditoribus hereditariis respondere non debere. Estne hoc perpetuum. Quid enim si emtor hereditatis soluendo non sit? Iniquum videtur fiscum hoc casu conue-

niri non posse, quia iniquum sit, creditores propter venditorem fisci debitum amittere, quod futurum est, si fiscus conueniri non potest. Nam creditores suum consequi non poterunt a fisco, aduersus eos nulla actio est, nec possint ab emtore petere, qui soluendo non est. Inanis enim est actio aduersus eum, propter ipsius inopiam. Distinguedum est, si creditores sciuerunt, hereditatem a fisco venditam, & cum cessarent emtorem conuenire, emtor soluendo esse desierit, postea fiscum conuenire non possunt. Quod enim suum consecuti non sunt ab emtore, ipsorum vitio & cessatione, factum est. Vitium † alienæ cessationis, ad dispendium fisci pertinere non debet, & bene scriptum est in lege prima. infra de diuident. tutel. Quod si creditores venditam a fisco hereditatem ignorauerint, & ideo emtorem non conuenierunt, ipsorum ignorantia veniam meretur, si diuinare non potuerunt hereditatem venditam a fisco non vendi, lege si fideiusso. conuictus, §. si cum debitor, ff. mand. Proinde æquum est, hoc actu creditoribus, quibus incunctari nihil potest, actionem dari vel restitui aduersus fiscum. Nam pro hac sententia allegat Accursius, leg. ultimam in principio, ff. de co. per quem factum erit. Sed parum exemplum congruit. Nam illic agitur de debitore, qui maleficio alieno liberatus est, vt propter eam non sit iniquum, in debitorem actionem restitui. In hac autem specie agitur de fisco debitore, qui facto legitimo liberatus est, iuxta constitutionem, nempe vendendo hereditatem, & onera in emtorem transferendo. Parum igitur firmitatis est, ad probationem in ea lege, sed nihilominus sententia vera est, fiscum hoc casu conueniri posse, idque iis rationibus defenditur. Nam fiscus, si hereditatem non vendidisset, teneretur creditoribus tanquam † heres, lege cum tabulis, §. ultimo. ff. de iis quib. vt ind. aufer. l. secunda. infra ad legem Iuliam de vi. Proinde & vendita hereditate, teneri fiscum æquum est, si venditio coniuncta est, cum iniuria creditorum. Factum † enim suum cuique aduersari non debet, lege factum, ff. de regulis iuris. Item non † debet alteri per alterum iniqua conditio inferri, lege non debet alteri, ff. de regulis iuris. Non potest ocinatur fisco priuilegium, & fauor fisci in hac causa. Et si enim hic priuilegium fisci versatur, vt fiscus non teneatur: tamen † priuilegia in iniuriam aliorum concedi non solent, leg. ne quis, infra de emancipat. liber. Cum autem dicimus, hoc casu fiscum conueniri posse, cum eo iure intelligimus, quod † fisci proprium est, vt scilicet non teneatur supra facultates hereditatis, leg. non possunt, ff. de iure fisci. Quid si creditores sciuerunt hereditatem a fisco venditam esse, sed in iure errantes putauerunt, actiones suas sibi adhuc aduersus fiscum integras esse. Responderetur, Cum fisco agere non possunt. Nihil enim illis prodest † iuris ignorantia, dicta lege si fideiusso. conuictus, §. non male, ff. mandat. lege regula, §. ultimo. ff. de iuris & facti ignorantia. Quid si sciuerunt, venditam hereditatem, sed iam a principio hereditas damnosa fuit, & emtor in suis bonis non fuit soluendo. Responderetur, Hoc casu conuenire non possunt fiscum, quantumuis suum non possint

ab emtore consequi. Non enim debet fisci, vendita hereditate deterior conditio esse, quam foret hereditate non vendita. At si hereditatem adhuc haberet, non teneretur fiscus ex ea hereditate, quā soluendo non est, *l. non possint. ff. de iur. fisc.* Ergo nec ea hereditate vendita debet teneri. Nec in ea fit vlla iniuria creditorib. vt qui non vendita hereditate, aduersus fiscum agere non possunt. Idque vsque adeo verum est, vt nec possint agere aduersus fiscum, vsq; ad quantitatem pretii, quod consecutus est fiscus ex venditione hereditatis, ea ratione, quam supra dixi, quia iniquum sit, eum vendita hereditate magis teneri, quam non vendita teneretur. Non obstat quod dicitur, pretium ex rebus hereditariis + perceptum, hereditarium esse, *l. si & rem. ff. de pet. her.* Nam vt fiscus vendita hereditate teneatur creditorib. hereditariis, nō est satis fiscum pretium habere ex hereditate, alioq; semper fiscus creditoribus teneretur, quod fecus est, vt hic traditur, sed exigimus, vt venditio pertineat ad iniuriam creditorum, sine qua necesse est, locum semper dari priuilegio fisci, *dict. l. nec auus. infra de emancip. lib.* Iam autem dixi, nullam esse iniuriam creditorum, si non consequatur vendita hereditate, quod non consequeretur, etiam si hereditas vendita non esset. Et ideo in hac re dicemus, pretium hoc casu manere debere apud fiscum, tanquam profectum ex eius negotiatione, non ex hereditate, vt in *l. venditor. ff. h. t.*

Ad L. II. Ratio.

Ratio iuris postulat, vt creditoribus hereditariis & legatariis seu fideicommissariis te conuenire volentibus, tu respondeas: & cum eo, cui hereditatem venundedisti tu experiaris suo ordine. Nā vt satis tibi detur, sero desideras: quoniam eo tempore quo venundabatur hereditas, hoc non est comprehensum. Quamuis ea lege emerit, vt creditorib. hereditariis satisfaciatur: excipere tamen actiones hereditarias inuitus cogi non potest.

S V M M A R I A.

- 1 Hereditate vendita, quid ex hac venditione & conuentione transire debeat in emtorem?
- 2 Hereditas quid?
- 3 Hereditatis transferenda venditio & conuentio, quomodo a veteribus accepta?
- 4 Conuentio hereditatis transferenda, ex eo tempore interpretationem accipit, quo contrahitur.
- 5 Hereditas duabus rebus constat: commodis & incommodis.
- 6 Commoda hereditaria in quibus rebus consistant?
- 7 Actiones & perfectiones quas defunctus habuit, bonorum adpellatione continentur.
- 8 Incommoda hereditaria qua, & quot? num. 8.
- 9 Hereditas, ari alieno nos obligat, etiam si soluendo non sit.
- 10 Heres hereditatem adeundo, se obligare intelligitur ad legata praestanda.
- 11 Hereditatis verbo, in conditione hereditatis quid conueniri intelligatur?
- 12 Res hereditariae vendita, quando in emtorem transierant.
- 13 Actiones hereditariae, quando in emtorem transierant?

- 14 Venditor, an hereditate vendita recte conueniatur?
- 15 Heres obligatur ari alieno, seu creditoribus omnibus hereditariis.
- 16 Legatum quid?
- 17 Heres semel existens, post ea heres esse desinere non potest.
- 18 Heres, qui semel cepit teneri creditoribus hereditariis, hanc obligationem pacto suo mutare non potest.
- 19 Venditor hereditatis an habeat actionem aduersus emtorem hereditatis?
- 20 Ex bona fide magis nihil est, quam ea praestari in venditione, qua conuenerunt.
- 21 Venditor, quo ordine cum emtore hereditatis ex- periri possit, & quid si non sit soluendo?
- 22 Satisdare quid?
- 23 Emtor, quando venditori actione ex emto vendito teneatur?
- 24 Venditor hereditatis, an petere possit vt emtor sibi caueat?
- 25 Cautio superuacua non conceditur?
- 26 Cautio si petatur in bona fidei iudiciis, condemnatio ex iusta causa fieri debet?
- 27 Venditorem hereditatis quid opus sit cogi respondere creditoribus hereditariis & legatariis, cum emtor respondere debeat ex conuentione.
- 28 Emtor an teneatur respondere creditoribus hereditariis?
- 29 Legatis aut fideicommissis nemo obligatur, nisi quis ex iudicio testatoris aliquid accepit.
- 30 Heredes quibus modis efficiantur aut testamento, aut ab intestato?
- 31 Heredes ex testamento qui fiant, & qui fiant ab intestato.
- 32 Conuentio in aliquo contractu interposita, ad certas personas pertinet, ad certas non, vt neq; aliis proficit, aliis noceat.
- 33 Commoda actionum hereditariarum, statim vendita hereditate in emtorem transeunt.
- 34 Commoda quem sequuntur, incommoda sequi debent.
- 35 Commoda & incommoda actionum hereditariarum, quid differant?
- 36 Statuere de alieno, nulli concessum est.
- 37 Obligatio emti & donati comparantur.
- 38 Emtor hereditatis si non satisfaciatur creditoribus, tenetur eis ex vendito.
- 39 Pactio interposita in donatione, non magis proficere potest aliis, quam interposita venditione.
- 40 Necessitas consequentia qua?

Q V A E R I T V R: Vendita hereditate, quid + ex hac venditione & conuentione transire debeat in emtorem, tum huius conuentionis quis sit effectus, id est, quid ex hac conuentione reipsa, & quando transferatur. Ex conuentione id agitur, vt transeat in emtorem hereditas, quae vendita est, quo loco diligenter monendi statim sumus, secundum verbum videri posse, transire debere in emtorem id omne, quod defuncti fuit, solum tempore mortis, quoniam hereditas + ita definitur successio in vniuersum ius, quod defunctus habuit, cum moritur, *l. nihil aliud. ff. de v. s. l. hereditas. ff. de reg. iur. l. 3. ff. de bonor. poss.* Quod non ita est. Nam venditio & conuentio here-

3 hereditatis + transferendae, & a veteribus accepta est, vt spectari debeat, quantum sit in hereditate nō tempore mortis testatoris, aut quo tempore aditur hereditas, sed quantum sit per id tempus, quo venditio fit, quia id ipsum agi intelligatur conuentione, videlicet ad id tempus, quo contrahitur, collata, & ob id ex eo tempore interpretationem accipienda. *leg. secund. §. 1. ff. hoc tit.* quantum ergo eo tempore in hereditate est, tantum ex emtione in emtore transire debet. Constat autem + hereditas duabus rebus, commodis & incommodis. *l. 1. 2. & 3. ff. de bon. poss.* Commoda + hereditaria sunt in iis rebus, quae sunt domini defuncti, item in quibus ius dominio proximum habuit, vt fundi, vectigalia, res bona fide possessae. Eodem numero sunt actiones & perfectiones omnes, quas defunctus habuit. Haec enim omnia + bonorum appellatione continentur. In bonis autem sunt commoda cuiusq; *l. bonor. ff. de v. s.* Incommoda + sunt onera hereditaria. Haec + duo sunt. Res alienum defuncti, id est, quod defunctus debuit, & legata, item fideicommissa, testamento aut codicillis relicta. Ari alieno hereditas + nos obligat, etiam si soluendo non sit, *l. more. ff. acquir. hered.* Legata quoque ad onus heredis pertinent, quib. se obligare intelligitur + hereditatem adeundo, quasi contraxisset cum legatariis. *§. heres quoque Inst. de ob. q. cont.* Ergo in venditione + hereditatis, verbo hereditatis conuenire intelligitur, vt & commoda omnia hereditaria & omnia incommoda atq; onera ad emtorem pertineant, proinde vt emtor satis faciat & creditoribus hereditariis, & legatariis, seu fideicommissariis, quod ex vi & potestate huius verbi definitur in *l. 2. §. sunt. ff. h. tit.* Atq; haec conuentio est venditae hereditatis. Quid si venditor neque res hereditarias tradit, neque cedat actiones. Quid si emtor nō satisfaciatur, neq; creditoribus neque legatariis, atque ita emtor neutri conuentioni huius venditionis pareat? Is enim effectus conuentionis, an & tūc nunc commoda in emtore reipsa transibunt, & praeterea ita transibunt onera, vt post hanc venditionem creditoribus & legatariis teneatur. Respondetur, minime hic est effectus, sed de iis hoc ius est. Res hereditariae + traditae emtori, transferuntur in eum: priusquam traditae sint, manent venditoris, nec transeunt ad emtorem *l. qui tibi. infr. h. t.* Actiones + hereditariae sunt in simili causa. Nam non cessae, non transeunt directae, at nihilominus transeunt in emtorem statim vtilis. *l. emtoris. infr.* Vtrumque dissimile in oneribus hereditariis. Nam quantumuis id agatur in emtore & venditore, vt aliis rebus omnib. hereditariis transferendis, et simul emtor creditoribus & legatariis teneatur, tamen onera haec personam non mutant, de quo in hac lege constituitur, ad hanc sententiam: vt venditor hereditatis vendita hereditate teneatur creditoribus & legatariis, itidem vt ante tenebatur: emtor autem quaecumque conuentio interuenit eorum actiones excipere non cogatur. In quo et duo dicuntur. Ita separatim vtrumque considerabimus. Ait ergo rescriptum, *vendita hereditate, venditorem creditoribus hereditariis & fideicommissariis respondere debere:* id est, iis teneri, & iudicio conuentum + excipere debere eorum actiones, condanatum debere soluere. Addit rescriptum rationem iuris id postulare, id ē, rationem ex iure certo scripti.

Ratio iuris haec est. Nam is vendit hereditatem, qui eam habuit. i. heres, qui hereditatem adeundo, aut aliter agnoscendo hereditatem acquisiuit, seu heres factus est. *§. item extraneus in Insti. de hered. qual. & diff. l. duod. tab.* Heres + obligatur ari alieno seu creditoribus omnibus hereditariis. *l. vltim. supr. de her. act. l. pacto supr. de pact. l. more. ff. de acq. her.* Idem obligatur legatis in fideicommissis. *d. §. heres quoq; Inst. de ob. qua ex q. cont.* Vnde definitur + legatum donatio a defuncto relicta ab herede praestanda, *§. legatum Inst. de legat.* Atque haec iuris ratio est, si heres hereditatem non vendidisset, proinde eadem esse debet, etsi hereditatem vendiderit, quaecumque conuentio interposita sit inter eum & venditorem. Idque duplici ratione iuris. Primum, quod qui semel + heres existit, postea heres esse desinere non potest, quia nulli sint modi iure constituti, quibus desinat, & personam defuncti susceptam deponat. *l. ei qui soluendo 88. ff. de hered. inst. l. ait prator. §. sed quod Pap. in fin. ff. de minor.* Deinde qui heres factus, cepit iure superiori statim teneri creditoribus hereditariis & legatariis, hanc + obligationem pacto suo mutare non potest, aut quouis modo deteriorem conditionem creditorum suorum facere. *l. debitorum. supr. de pact. l. debitorem inf. de pignor. leg. soluendo. ff. de neg. gest.* Verissimum est, ignoracione iuris efficere venditorem hereditatis eundemque heredem, etiam post venditionem respondere debere creditoribus hereditariis & legatariis. Quid ergo + fiet venditori, si contra conuentionem soluere cogatur creditoribus & legatariis, cum hoc onus ad emtorem ex conuentione pertinere debeat? Subiicitur in rescriptis, rationem iuris postulare, vt hoc casu venditor, cum eo qui hereditatem emit, experiatur suo ordine. Atqui experiatur, vt consequatur ab emtore, qd creditoribus & legatariis praestitit, nec ante cum emtore experiri potest, *l. 2. §. sine. ff. h. tit.* Qua actione experiatur? Ex vendito, vt ibidem scriptum est, non autem negotiorum gestorum actione. Sed vnde actio ex vendito in hanc rem, cum de eo nihil aperte conuenit? Respondeo. Aperte non conuenit, sed conuentio tacita est, quae facile intelligitur eo eo, quod sub appellatione hereditatis conuenit, vt omnia onera hereditaria subiret emtor. Proinde vt si quid venditor coactus praestitisset ex iis oneribus, vt hoc quoque emtor praestaret, cum de eo conuenerit, venit in actionem ex vendito. Nam & actione ex emto, & actione ex vendito, omnia praestantur de quibus conuenit, cum nihil magis sit ex + bona fide, quam in venditione praestari ea, quae conuenerunt. *l. ex emto in princ. l. Iulianus. §. si inter. ff. de action. emt.* Quid aurem significat rescriptum cum ait, *venditorem experiri suo ordine debere.* Significat venditorē hereditatis, vt sibi praestetur aliquid ab emtore, ari alieno aut legatorum nomine, non statim cum emtore experiri posse, sed ordine. Ordinem + autem hunc esse, vt prius venditor conueniatur creditoribus & legatariis, & ex iis aliquid praestetur: deinde secundo loco ipse experiatur aduersus emtorem, de eo quod soluit. Ceterum, vt dixi, priusquam soluit, cum emtore agere non potest. Sed si venditor hereditatis aduersus emtorem prius experiri non potest, quam ei quicquam absit, videtur hoc periculose aduersus eum constitui. Nam cogatur soluere creditoribus aut legatariis, & quod

iis præstiterit, consequi deinde non poterit ab em-
tore. Quid enim si emtor hereditatis non sit solu-
do. Iniquum autem videtur, venditorem amittere,
quod soluit creditoribus aut legatariis. Hinc in pro-
posito quærebat venditor hereditatis, an priusquam
quicquam soluisset, saltem hoc petere possit ab em-
tore, ut sibi satisficeret, id est, ut fideiussores daret,
qui promitterent, se venditori præstitorios, si quid
vendidit creditoribus hereditariis, aut legatariis
22 soluisset. Nam si satisficere, est cauere alicui de re
aliqua fideiussoribus in eam rem datis, l. 1. *supr. qui
satisd. cogant.* Et respondet Antoninus, adeo vendito-
rem cum emtore hereditatis experiri non posse, prius-
quam illi quicquam ab sit æris alieni aut legatorum
nomine, ut ne hoc quidem petere possit ab emtore,
ut sibi aduersus futurum periculum solutionis ido-
neè caueatur. Hoc responsum est ex natura emtio-
nis. Nam emtor si venditori actione ex vendito non
23 tenetur, nisi, aut de pretio, aut de iis, quæ ex conue-
tione præstare illum oportet. l. *Iulianus §. ex vendit.
§. si inter. ff. de act. emt.* Hic autem nihil conuenit,
ut emtor venditori satisficeret. Quod si de eo conue-
nisset, teneretur emtor nisi satisficeret, & teneretur
in id, quod venditoris interest. l. *si quis stipulatus 112.
§. ult. ff. de verb. obl. l. si quis ab alio. ff. de re iud.* Sed an
24 saltem si petere venditor potest, ut emtor sibi ca-
ueat, id est, stipulanti promittat, se præstitorium ven-
ditori, quod venditor postea præstiterit. Respon-
detur. Hoc multo minus venditor consequi potest
ab emtore, quam ut emtor satisficeret. Nam satisficere
venditori potest utilis esse propter fideiussores. At
nuda cautio est superuacua, & illi inutilis. Nam si
quid creditoribus postea soluerit, potest id conse-
qui ab emtore, actione ex vendito. l. 2. §. *siue. ff. hoc t.*
Cautio & stipulatio nuda, nihil amplius illi præsta-
25 ret. Est igitur si superuacuum hanc exigere, eo que non
concedendum, l. *iurisdictionum, §. dolus ff. de pact.* Sed
mouetur Accursius in contrariam sententiam ex
definit. l. *in omnibus. ff. de iudic.* ubi ita traditur, in
26 omnibus bonæ fidei iudiciis, si ab aduersario si cau-
tio petatur, condemnationem ex iusta causa fieri
debere, quæ definitio plane ad hanc rem nihil per-
tinet. Nam in proposito nulla causa est cautionis
simplicis exigendæ, ut ostendi, cum habeat vendi-
tor idoneam actionem in eam rem ex vendito. Ad
extremum quærebat venditor hereditatis, quid o-
27 pus sit si cum cogi respondere creditoribus heredi-
tariis & legatariis, cum emtor iis respondere debeat
ex conuentione. Nam forte ita euenerat, ut in ven-
denda hereditate, nominatim conuenisset, ut emtor
satisficeret creditoribus hereditariis. Respondet
ergo Anton. ad extremum, non temere se dixisse,
vendidit cogi respondere creditoribus & lega-
28 tariis, quia emtor si hereditates excipere & legatari-
orum & venditorum actiones non cogi, quamuis
nominatim conuenisset, ut iis satisficeret. In quo sta-
tuetur illud alterum, quod initio dixi, ut quemad-
modum venditor hereditatis nihilominus adhuc
tenetur creditoribus hereditariis & legatariis: sic
emtor iis nullo modo teneatur. Id ipsum postulat
eadem ratio iuris, ut & illud superius. Nam ut here-
des obstricti sunt creditoribus hereditariis, sic non
alius iis tenetur, quam heres, l. *ult. sup. de her. action.*
29 Legatis autem si a fideicommissis nemo obligatur,
nisi quid ex iudicio testatoris aliquid accipit, l. *ab eo,*

infr. de fideiuss. At emtor hereditatis non est heres,
quantumuis hereditatem emerit, ut commoda &
incommoda hereditaria susciperet. Id intelligitur
ex iis modis, quibus heredes fiunt. Duobus modis
heredes efficiuntur. Aut testamento aut ab intesta-
30 to. §. *ult. Inst. per quas pers. nob. acquir.* Ex testamen-
to si hi, qui testamento sunt heredes ibidem: ab in-
31 testato autem, qui sunt aut in liberis, aut in cogna-
tis proximis, aut ex reliquis gradibus, quibus defer-
tur legitima hereditas l. *1. ff. si tab. Inst. ex tab.* At
emtor hereditatis non est testamento heres institu-
tus, quamuis ab intestato emat. Idem non est filius,
aut cognatus defuncti, quamuis a filio aut cognato
emat. Non est igitur heres, ac proinde iuris ratione
certa efficitur, illum non teneri creditoribus. Ead-
dem ratione efficitur, illum non teneri legatariis.
Nam ab eo nihil legatum est, & præterea nihil illi
testamento relictum est, ut possit onerari. Pariter
igitur non tenetur iure, neque creditoribus, neque
legatariis. Nihil mutat in hoc iure, conuentione in-
terposita in venditione hereditatis. Nam quod con-
uenit, ut emtor satisficeret creditoribus, & legatariis,
conuentione inter venditorem & emtorem in-
terpositam. Pactio si interposita ad certas personas, 32
ad alias personas non pertinet, ut neque aliis proficit,
neque aliis noceat, l. *si unus. §. pacta, vers. ante omnia.
ff. de pact. tot. tit. res inter alios acta infra.* Quinimo
et si emtor hereditatis ultro pactus esset, cum credi-
toribus hereditariis, se iis satisficere, tamen
ipsis non teneretur, quia hæc pactio nulla est. Est
autem regula iuris, ex pacto nudo actionem non
nasci. l. *legem sup. de pact. l. iurisdictionum. §. sed cum
nulla. ff. de pact.* Sed huic sententiæ quædam oppo-
nuntur, ac primum illud obiicitur, vendita heredi-
tate commoda si actionum hereditariarum in em-
33 torem transeunt statim, ita ut possit emtor experiri
utilibus actionibus aduersus debitores hereditarios,
l. *em. infr. h. t.* Pariter videtur, ut & incommoda
actionum hereditariarum in eundem transcant, ut
scilicet & ipse teneatur creditoribus hereditariis.
Efficitur hoc ex rerum natura, secundum quæ est,
ut quem si alicuius rei commoda sequuntur, etiam 34
eum sequantur incommoda, l. *unica. §. profecundo
in fin. infr. de cad. toll.* Accursius conatus est ostende-
re, harum rerum dissimilitudinem, ad verb. *Tu re-
spondes in princ.* & ait, inter si commoda actionum 35
& incommoda hoc interesse, quod venditor heredi-
tatis transferre actionem suam potest in emtoré,
quia de suo statuit, non posse autem actionem, qua
tenetur creditoribus hereditariis, transferre in em-
torem, quia statuit de alieno, quod si nulli facere cõ-
cessum est. l. *si Sychum. §. ult. ff. de nouat.* Sed verum
non est, venditorem transferre volentem actionem,
qua tenetur magis statuere de alieno, quam
cum actionem suam transfert. Nam vult transferre
obligationem, qua ipse creditoribus tenetur, &
obligatio est eius. Emtor quoque eam obligatio-
nem suscipere volens, statuit de patrimonio suo.
Vult enim patrimonium hæcæ diminueret. Hoc
ad rem pertinet, quod venditor actione & obliga-
tione se exonerare volens, statuit de actione credi-
torum, quam mutare vult in alium debitorem. Nã
& cum idem transfert actiones suas in emtorem,
statuit de obligatione debitoris hereditarii, cui ap-
ponit alium creditorem, cum se: ita si nihil aliud in
hac re

hac re proponitur pariter venditor de suo & alieno
statuit, siue actiones suas transferat in emtorem, si-
ue transferat obligationem. Dissimilitudo autem
vera hæc est. Ideo emtor actiones suas in emtoré re-
cte transfert, quia est qui transferat, & est qui acquirat:
Transfert actionem venditor, cuius actio est,
eam acquirat emtor: venditio inter hos duos pera-
gitur. Recte igitur res transfertur, quia ambo
consentiunt. l. *in omnibus rebus. ff. de obligat. & actio.*
At cum id agitur, ut obligationes hereditatis tran-
scant in emtorem, ideo ex hac conuentione non
obligatur emtor creditoribus, quia nemo est in hac
conuentione, cui ea acquiratur actio aduersus em-
torem. Nam acquiri debet hæc actio creditoribus.
Porro res inter emtorem & creditores non agitur.
Absunt enim & ignorant creditores, iam dixi, con-
uentionem inter emtorem & venditorem heredi-
tatis interpositam aliis prodesse non posse, ut credi-
toribus. Deinde opponitur. l. *hereditatem. ff. de do-
nat.* ubi pater heres ab aliquo institutus, & quæ sita
hereditate hereditatem donauit filie suæ emanci-
patae, vel cui alii extraneo. Illic scriptum est, filiam
debere satisfacere creditoribus hereditariis, & præ-
terea si conueniatur pater, filiam cogendam patre
defendere: non potest autem filia patrem defende-
re, nisi susceptis creditorum actionibus. Proinde hoc
dicitur, filiam in ea specie, debere suscipere credi-
torum hereditariarum actiones, quod hic in emto-
re hereditatis negetur. Nihil adhuc concilianda
facit, quod in ea specie hereditas donata est. Hic au-
tem agimus de hereditate vendita. Nam ad obliga-
tionem eius, qui hereditatem accepit ab herede, ni-
hil interest, utrum ex causa emtionis accepit, an
37 donationis: obligatio si emti & donati comparan-
tur. §. *perficiuntur. Inst. de donat.* Et præterea, si is,
qui hereditatem ex donatione accepit, satisfacere
debet creditoribus, non ob aliam causam debet,
quam quod hereditatem hac lege accepit. Alioquin
non teneretur. l. *si repetendi. §. de cond. ob causam da-
to. l. cum res. infr. de donat.* At emtor hereditatis ead-
dem lege hereditatem accipit, ut ante docuimus, &
hic expressum est. Proinde quod de donataria he-
reditatis dicitur, in d. l. *hereditatem*, et ad emtorem
hereditatis pertinere intelligendum est. Quod &
verum est. Sed non sunt hæc contraria, verum ma-
xime consentientia. Illic dicitur, filiam cui heredi-
tas donata est, debere satisfacere creditoribus heredi-
tariis, hoc ipsum & de emtore hereditatis dicimur.
Emtor hereditatis debet creditoribus satisfacere:
38 sed hoc eo pertinet, ut si non satisfecerit, si teneatur
creditori & venditori, qui illi coactus est soluere, l.
2. ff. *h. tit.* Non autem ut emtor teneatur ipsis credi-
toribus, quemadmodum nec filia donatrix credito-
ribus teneretur: neque enim pactio in donatione
39 interposita si magis prodesse potest aliis, quam in-
terposita in venditione, d. l. *si unus. §. ante omnia.*
Magis contrarium videtur, quod subiicitur in d. l.
qui hereditatem. Aiunt enim Imp. filiam emta heredi-
tate cogendam patrem defendere, quod nihil aliud
est quam cogendam patris nomine suscipere
actiones. Id enim defendere significat. Sed adici-
tur id, quod responsum continet. Dicitur enim *co-
gendam per actionem præscriptis verbis*, quibus verbis
significatur filiam in ea specie cogendam suscipere ac-
tiones non necessitate absoluta, ut cogitur ab ipsis

creditoribus, sed necessitate, quæ dicitur cum ad-
iuncto, seu necessitate si consequentia, id est, cogenda
40 dam metu actionis præscriptis verbis, ut sit sententia,
cogendam eam patrem defendere, nisi velit teneri
actione præscriptis verbis. Nam si non defenderit,
pater habet aduersus eam præscriptis verbis actio-
nem. Pater enim donando hereditatem, hoc ipso
quod hereditatem nominauit, intelligitur conue-
nisse, ut filia satisficeret creditoribus, ut emtio hu-
ius rescripti ostendit. Ex hac conuentione est actio
patri præscriptis verbis, si filia conuentioni non pa-
reat, ut expressum est in d. l. *cum res. infr. de donat.* Hac
autem actione non cogitur, nisi in id, quod patris
interest, d. l. *cum res.* Neque porro patris interest, nisi
iam creditoribus satisfecerit. Ex quo apparet plene
in ea specie idem respondere, quod in hoc rescripto
de venditore, ut neque pater, qui hereditatem do-
nauit, neque heres, qui hereditatem vendidit, libe-
retur, quo minus creditoribus satisficiat, nec prius
actionem habeat aduersus eam, qui hereditatem
accepit, quam ipse satisfecerit creditoribus. Inter do-
natorem & venditorem hoc interest, quod dona-
tor repetit, quod soluit actione præscriptis verbis,
ut ex contractu innominato. Venditor autem, ut
hic actione ex vendito. Summa hæc est, de oneribus
hereditariis vendita hereditate, ut venditor, quem-
admodum prius tenebatur creditoribus hereditariis
& legatariis: sic & teneatur vendita hereditate.
Emtor autem, etsi actiones hereditarias acquirat
aduersus debitores hereditarios, tamen obligatione he-
reditaria non teneatur, ut cogatur respondere, vel
creditoribus, vel legatariis, neque ideo conuentionem
inutilem esse, ut emtor satisficiat creditoribus
& legatariis, sed hanc conuentionem solum valere
inter emtorem & venditorem, ut nisi emtor con-
uentioni satisficiat, teneatur venditori, qui eo no-
mine aliquid præstiterit, non etiam pertinet conue-
tio, ut proficit creditoribus, quemadmodum nec noceat.
Hæc in priuato venditore locum habent, in fisco
contra placuit, quæ exceptio est. l. *1. supr.*

Ad L. III. Nominis.

Nominis venditio etiam ignorante vel inuito eo,
aduersus quem actiones mandantur, contrahi solet.

S V M M A R I A.

- 1 Quatuor quæ sita huius legis.
- 2 Actio an vendi possit, & an eo inuito, aduersus quem actio est?
- 3 Emtor potest experiri aduersus debitorem, & mandatis actionibus & utilibus.
- 4 Actio vendi potest.
- 5 Nomen quid significet?
- 6 Venditio an fieri possit ignorante & inuito debitore, in quem actio competit?
- 7 Nemo inuitus alteri obligatur?
- 8 Venditor non potest plus iuris in emtorem transferre quam ipse habet.
- 9 Conditionem alterius, nemo deteriorem facere potest.
- 10 Creditori non licere debet, quod debitori non permittitur.
- 11 Delegatio nominis non nisi volente debitore fieri potest.
- 12 Stipulatio omnis, consensu stipulantis & promittentis constat.

VT hereditas vendi potest, sic & actio, circa quam hæc quaerita sunt. Primum, *an actio vendi uti poterit?* Placuit posse hoc loco. Secundum *an omnis actio, puta etiam in rem? Placuit omnem posse vendi.* Tertium, *si potest? an potest etiam inuito eo, aduersus quem actio est?* Et hic traditum est posse, cuius rei dubitatio ex sequenti esse etu pendet. Quartum quaeritur, *quis sit huius venditionis effectus?* Et placet huc esse, vt emtor experiri possit aduersus debitorem & mandatis actionibus. & vtilibus. *l. postq. l. ex nominis j.* quæ singula a me notantur, vt explicentur, quin necesse est suis locis, & nihilominus summa huius argumenti eodem loco intelligatur. Principio placuit actionem vendi posse, q. hic significatur, cum dicitur *nomine venditione recte contrahi.* Nam t. nomē significat debitum, actionē & q. q. d. est in actionibus & persecutionibus. eius noī. *l. nomen l. qui chirograph. ff. de leg. 3.* Nec interest quale sit nomen q. venditur, vt pure obligatio contracta sit, an in diē, an sub conditione. *l. nomine. ff. h. t.* Hoc ius olim sine exceptione valuit, post constit. autē Anastasii h. temperamentum addēdum ē, vt actionis venditio valeat, sed vsq; ad quantitatem pecuniæ solutæ & vsurarū ei pecuniæ. *l. pen. s. mand.* Sed præcipue q. sitū est, an hæc venditio fieri possit ignorante, aut inuito debitorē, in quem actio vendita competit? Dubitatio ex eo, q. si hæc emtio valet, vt placet valere, actio acquiri emtori aduersus debitore, quo fit vt debitor inuito incipiat emtori nouo teneri. *l. postq. s. l. seq. j.* Absurdum autem videtur & rationi iuris minime conueniens, quoniam inuitum alii obligari, cum quo nihil contraxit, & cui nihil nocuit, vt paulo post explicatus dicitur. Aduersus hanc dubitationem confirmari debem hoc loco & millibus, quibus traditur venditionem hæc etiam inuito debitore recte fieri, vt intelligamus ex hac venditione debitorem etiam inuitum emtori teneri, cui prius non tenebatur. Idem in *l. 1. infr. de nouat.* Item in *l. 2. j. de donat.* Sed multa huic sententiæ videntur repugnari, sumta ex principiis iuris notis, quæ diluenda sunt. Imprimis obicitur superior illa rō, cui ante meminimus. Nemo inuitus t. alteri obligari potest. *l. sicut. s. de obliga. s. est. l. inuitum. s. de cont. emt.* At si actionis venditio valet, debitor inuitus obligatur emtori. *l. postq. s. l. seq. j.* Igitur hæc venditio inuito eo valere hoc modo non potest. Respondeo. Quod dicitur, neminem inuitum alii obligari posse, sic accipiendum est, vt non possit alii obligari principaliter, p. consequentiā p. Exēplō ē heres. Nam si quis quid debuit creditori suo, et creditore defuncto obligatur eius heredibus. eodē modo. Idq; est, q. est actiones trāsire ad heredes. *l. de perp. s. temp. act.* nempe obligatur heredibus, p. consequentiā, q. a defuncto successerunt, & successerunt in personam & locum defuncti. Eadē causa est successorū singulorum, i. eorum quibus a creditore actio data ē quacunq; ex cā. Placet actionē in alium transferre. Et ideo transfertur actio, siue creditor eam dederit alicui in dotem. *l. 2. s. de obl. siue in solutum. l. ult. s. quando sicut.* siue eam legauerit. *l. ex leg. ato. j. de legat.* Idem ergo iuris est, etsi vendiderit vt hoc loco. Sed hic rursum occurritur ex principiis iuris, quæ sunt de obligationibus & actionibus in personam. Nam actio que venditur emtori aduersus debitorem est actio in personam, nulla est actio in personam, nisi ex contractu, aut maleficio & similib. cāis aduersus eos, cū

quibus debitor contraxit, aut quibus nocuit. *l. 1. Inst. de act.* At debitor nihil exiit cum emtore actionis, neq; in eum quicquid deliquit, quāto igitur p. ius pati? vt huic emtori sit actio in personam aduersus debitore. Respondeo. Debitor reuera non contraxit cū emtore actionis, nec in illum deliquit, & ideo directis actionibus emtori non tenetur. Sed iure perinde habetur, q. cum emtore contraxisset, ppter successionē, quia emtor successit in ei locū, cum quo debitor exiit. Proinde persona creditoris emtor vtitur, & eodē iure vti debet. *l. qui in ius. ff. de R. I.* Secundo loco obiicitur hæc rō, ex persona ipsius creditoris eiusdemq; venditoris, creditor inuito debitore suo, cōditionē obligationis mutare non potest. *l. vero vers. penul. ff. de solut.* At venditor actionis, actionem suā in emtorem transferendo mutat obligationis cōditionē, apponēdo debitori suo nouum creditore, p. inde hoc modo actionē inuito debitore in emtore transferre non potest. Respondeo. Non mutat conditionem obligationis creditor, quāuis in alium actionē suā trāsferat & alium debitore det creditori suo. Nā emtor, & q. actionē accipit noua obligatione & actione nō vtit, sed vetere & sola, q. prius aduersus debitorem competebat. Nā iure venditoris solum vtitur. *l. qui in ius. ff. de R. I.* Et si debitor venditori nihil debuit, nihil ē emtori debbit, quia non potuit t. venditor plus iuris in emtorem transferre, quā ipse habuit. *l. nemo plus. ff. de R. I. l. tradito. de acq. rer. dom.* Tertio ex eiusdem venditoris persona hæc iuris rō obiicitur. Nemo potest aut debitoris t. sui, aut alterius cuiuslibet conditionem & facere deteriore. *l. soluendo. ff. de neg. gest.* At creditor actionē vendendo & in emtorem transferendo, etsi non mutat conditionem obligationis: tū hoc ipso nocet debitori suo, quod dat illi alium creditorem, cuius actiones suscipere cogitur, in quo debitor potest metuere vexationē, vel quia emtor sit potēs, vel quia sit homo litigiosus. Respondeo. Creditor actionē vendendo & in emtorem transferendo, neq; mutat conditionem obligationis, neq; nocet debitori. Nā si debitor nihil debuit venditori, nihil ē debbit emtori, vt iā dixi. Nec metuet in eo vexationē, quā emtor nihil agit nisi ex iure & persona venditoris: Quod si debitor debuit venditori, ei est emtori soluere, nec potest in eo metuere vexationē, quāuis emtor sit potēs, aut contentiosus. Nā hanc vexationem vitare statim potest soluendo. Neq; periculū est, ne hæc solutio debitori sit inutilis. Nam emtori soluendo tam liberatur, quam si creditori ipsi soluisset, quā nihil interest, vtrū debitor creditori soluat, an alii voluntate creditoris. *l. solutam. ff. de solut.* Quarto obstat huic venditioni exemplum debitoris, atque hinc hæc ratio ducitur. Non debet t. creditori licere, quod debitori non permittitur. *l. non debet actori. ff. de regul. iuris.* At certi iuris est, debitorem non posse creditori suo inuito alium dare debitorem, in quem obligationem suam trāsferat. *l. debitorum. supr. de pact. leg. secund. in fin. supr. hoc titulo.* Ergo neque creditori concedendum est debitori suo alium creditorem inuito dare. Respondetur. Non recte colligitur, quia vt recte concluderetur, prius esset statuendum hæc facta nō esse eadē seu dissimilia, cum videlicet debitor creditori suo alium debitorem suo loco substituit, & cum creditor debitori suo alium creditorem dat: tunc enim recte ex superiori regula diceremus, si vnum

non

non conceditur debitori, alterum creditori concedi non debere: nunc autem hæc facta longe dissimilia sunt, vnde in iis ius diuersum recte constituitur. Creditor actionē suam vendere & in emtorem transferre potest, quia hoc factum debitori suo, quamuis iurato nihil nocet, vt ante ostēdi. Contraria de causa debitor creditori suo alium inuitum dare non potest, quia hoc damnosum aut periculosum est creditori. Nam primū fieri potest, vt nouus debitor soluendo non sit, deinde vt maxime sit soluendo: tamē fieri potest, vt nolit soluere creditori, quamuis iniuria, sed malit iudicio litigare. Hinc hæc incommoda creditori, quæ supra notauimus. Quid enim si debitor nouus sit potēs, qui mora vexare possit creditorem? quid si sit litigiosus? merito igitur ob hæc incommoda placet debitorem obligationem suam in alium transferre non posse inuito creditore. Quinto & postremo obstat huic venditioni delegatio nominis seu actionis. Vt ex venditione actionis nouus creditor datur debitori, cui debitor obligatur, sic multo magis ex delegatione nominis. *l. 3. in fin. infr. de nouat.* At t. delegatio nominis non nisi volenti debitori fieri potest. *l. 1. infra de nouat.* Cur igitur magis venditio nominis? Et tamen placuit hæc diuersa esse, vt diserte distinguuntur in *l. 1. infr. de nouat.* Cur inquam hæc ita distinguuntur, quæ videntur esse paria in translatione actionis? Respondetur. Si intelligimus, quid delegatio & quomodo fiat, differentiar ratio obscura non est. Delegatio constat tribus personis: creditore debitorem suum delegante, debitore delegato & creditore, cui debitor delegatur. Imprimis autem delegatio geritur inter debitorem delegatū, & nouum creditorem, cui delegatur. Nam delegatio hæc fit per stipulationem inter hos duos interpositam, & litis cōtestationē inter hos ipsos. *l. delegare. ff. de nou.* At t. stipulatio omnis consensu stipulantis & promittentis constat. *l. inter. s. 1. l. continuus. s. 1. ff. de verb. oblig.* Merito igitur dicimus, hanc delegationem nisi voluntate debitoris perfici non posse. Idque exponitur in *dist. leg. 1. de nouat.* At venditio actionis, vt omnis aliarum rerum venditio peragitur inter venditorem & emtorem: proinde horum duorum consensu actionis venditio perficitur. Ita fit, vt debitoris consensum venditor hic desideret. Recte igitur & rationi iuris & æquitatis cōuenienter constitutum est, venditionem nominis seu actionis inuito debitore perfici, vt debitor emtori, cum quo nihil contraxit, incipiat inuitus teneri, quia neque obstant principia iuris, quo minus huic per consequentiam obligetur, neq; in hac venditione ac translatione actionis mutatur conditio obligationis prioris, neque venditio damnosa est debitori, neque ei obstat exemplum debitoris aut delegationis, quæ summa est superiorū obligationum.

Ad L. IV. Qui nondum.

Qui nondum certus de quantitate hereditatis, persuadente emtore quasi exiguam quantitatem eam vendidit: bona fidei iudicio conueniri, vt res tradat, vel actiones mandet, non compellitur. Nam suo quoque iure eorum persecutionem habet.

S V M M A R I A.

1. Emtio dolo malo contracta an valeat?
2. Sciens & consentiens, non decipitur.

3. Venditor non compellitur actione ex emto, vt res hereditarias tradat emtori, aut actiones mandet.

4. Venditio qua iure non valet nulla est.

5. Dolus suus nulli prodesse debet.

QUOD dicitur, hereditatem vendi posse, eoque hereditatis venditionem valere, cum hac exceptione accipiendum est, quæ initio tituli supra a nobis tradita est, & est omnium venditionum communis, nisi emtio dolo malo t. contracta sit, seu nisi venditor in hoc deceptus sit, vt venderet. Hoc enim cum fit ipso iure venditio non valet. *l. eleganter. i. resp. ff. de dol.* Id hoc rescripto cōfirmat in venditione hereditatis in hac specie. Quidam vt induceret heredem ad vendendam hereditatem, & minimo vendendam, dixit heredi, sibi notas esse facultates defuncti, & affirmavit multo minore esse hereditatem, quam erat. Heres cum nō dum certus ēēt de quantitate hereditatis, credit affirmanti, & ita persuasus facile inductus est, vt vellet hereditatem vendere, & ob id minimo ēt vendidit. Mendaciū emtoris dolus est, id est, machinatio in hoc adhibita, vt faceret venditor, quod facturus non esset. *l. si quis affirmavit. l. 1. s. 1. ff. de dol.* Et quod proponitur venditor non fuisse certus de quantitate hereditatis, cōsulto additum est, vt intelligeremus eum dolo emtoris deceptū esse. Nam si ipse sciuisset quantitatem hereditatis, etsi emtor mentitus esset, tamē venditor a se ipso deciperetur, nō ab emtore. Denique sciens & t. consentiens non deciperetur. *l. nam si actor. ff. de rei vind. l. nemo videtur. ff. de regul. iuris.* Proinde placuit, hanc venditionem non valere. Secundum hanc sent. respondetur in hoc rescripto, venditorem non compelli bonæ fidei iudicio, id est, actione ex emto, quæ emtori competit, t. non compelli, inquam, vt res hereditarias tradat emtori, aut actiones mandet. Cur ergo non compellitur, quia vt compellatur prius oportet esse emtionem & venditionem. Nunc autem nulla est emtio, quæ si valeret, venditor vtrumque emtori præstare cogeretur. *l. 2. s. peruenisse. s. non tantum. s. non solum. ff. h. t.* Ex eadem ratione dicitur in extremo venditorem, etiam suo iure persecutionem earum rerum habere, quæ res supra scriptæ sunt, nempe rerum hereditariarum & actionum. Hoc additum est, vt item esset argumentum, venditionem hic non valere. Nam si emtio valeret, emtor actionem vtilem haberet suo nomine aduersus debitores. *l. emtor. seq.* & quidem ita haberet suo iure, vt venditori eidemque dño præferretur in hac actione. *l. procuratore in rem suam dato. ff. de procuratoribus.* Nunc autem dicitur venditor hanc persecutionem habere: non est satis. Nam etsi valeret emtio, tamen venditor haberet actiones directas, quæ in emtorem non transeunt nisi mandata. *l. emtor. seq.* Quin imo etsi eas mādasset, tamen nihilominus apud se retineret. *l. 3. supr. mand.* Ergo dicatur, venditorem habere persecutionem rerum suo iure, vt intelligamus ita eum habere, vt persecutionem rei suo iure, id est, in sua potestate habeat, ac per hoc excludatur etiam emtor ab ea persecutione ex regulis iuris certi, nulli mortalius ius suum adimi posse. *l. 2. ff. de his, qui sunt sui vel alii. iuris.* Et in summa hoc rescripto remouetur super. venditioni effectus venditionis, vnde intelligimus effectu necessario sublato causam tolli,

id est, significari emtionem nullā esse vt proposui-
mus. In re huius resp. duo obseruanda sunt.

Primum, quod placet in specie proposita nullā
emtionem esse, vnde nec venditor teneatur em-
tori. Contrarium scriptum est in *l. si quis affirmavit*.
ff. de dol. § in l. tutorem. § per contrar. ff. de actio. emt.
Nam in iis locis duobus, in eadem ipsa specie quā
hic refertur, respōdetur, venditori competere acti-
onem ex vendito: non potest ex vendito actio esse,
nisi venditio valeat. Nō ē. n. ex vendito nisi ex ven-
ditione: neq; porro ē venditio, † vbi iure non valet.
l. quoties. ff. qui satisd. cogat. l. non dubium. supr. de L.L.
Non dicemus cum Accursio, ad hęc concilianda
in hoc rescripto venditorem deceptum esse, in hoc
vt venderet, quo casu placet emtionem non valere.
d. l. § eleganter. ff. de dolo. At in ll. contrariis, quas ci-
tauimus, vēditorem voluisse hereditatem vendere,
sed dolum incidisse in venditionem, id est, decep-
tum fuisse venditorem, vt minoris venderet: non
hoc inquam dicemus, quoniam in omnibus iis lo-
cis eadem species indistincte proponitur. Non e-
nim dicitur, aut dolum incidisse in cōtractum, aut
venditorem deceptum in hoc, vt venderet: sed eam-
dem specie proposita, in omnibus hic significatur,
emtionem non valere, vt non competat emtori a-
ctio ex emto. In contrariis dicitur valere, quia com-
petat actio venditori ex vendito. Res sic habet, in
hac specie & similibus, vbi venditor in hoc decep-
tus est, vt venderet, vtrumque verum est, & vendi-
tionem non valere, & eandem valere: diuersis tamē
rationibus. Non valet venditio si venditor velit, vt
hic, vbi dicitur, non esse venditorem compellendū,
vt stet venditioni. Ergo venditor nolebat stare, sed
emtor volebat eum compelli, vt fieret. Responde-
tur inuitum non compellendum. At eadem vendi-
tio valebit, si venditor volet. Et hoc est, qđ significat
in contrariis locis, cum dicitur non emtori actio-
nem ex emto dandam, sed venditori dandam acti-
onem ex vendito: non datur, nisi volenti ea actio-
ne experiri: nihil verius est, quam emtionem valere
postulante venditore, ēt tunc cum in hoc deceptus
est, vt venderet. Non obstat ei, si emtor conuentus
dicat venditionem non valere, quia dolus causam
venditioni dedit. Nam cum ex partibus emtoris
dolus arguatur, emtor audiendus non est, & aduer-
sus eum pro eo habendum, ac si dolus non interue-
nisset, vt conuentioni stetur postulante aduersario.
Idque expressum est, in *l. transactio finita. ff. de trans-
actio.* Et certe absurdum esset, dolum suum pro-
desse emtori, vbi vellet venditor emtionem valere:
nulli † dolus suus prodesse debet, omnibus debet
nocere. *l. i. ff. de dolo.* Alterum hic animaduerten-
dum est, quod dicitur in proposito venditio non
valere, quod venditor nōdum certus esset de quan-
titate hereditatis. Obstat huic rationi. *lex quisquis*
infr. de res. vendit. vbi dicitur venditorem debere
habere notas vires patrimonii sui, & rerum a se ven-
ditarum. Vnde Accursius hic colligit venditorem
semper certum esse de facultate rerum, a se vendi-
tarum, aut semper certe præsumi semper quod idē.
Respōdetur. Male id Accursius ex eo loco collegit.
Longe enim aliud est, aliquem debere certum esse
de facultatibus suis, & aliquem certum esse: nihil e-
nim prohibet, quo minus is, qui certus esse debet,
tamen certus nō sit: quia non sit diligens, nec satis

prouidus paterfamil. Illud magis videtur aduersari
ex eadem leg. quod illic dicitur, venditionem nōn
infirmari, quamuis vēditō fuerit incertus de verb.
& facultatibus rei a se venditæ. Sed nihil hoc aduer-
satur. Nam in proposito non dicimus, emtionem
infirmari propter ignorantiam venditoris, sed quia
ad eius ignorantiam accessit emtoris dolus. Si so-
lum ignorasset facultates hereditatis, & ignorantia
deceptus, minimo hereditatem vēdidisset, sine ma-
chinatione emtoris, nihilominus valeret venditio
ex d. l. quisquis. Nunc autem venditionem hic non
valere dicimus, quia venditor est deceptus ab em-
tore, et si deceptus est propter ignorantiam suam. In
verbis hęc obseruanda sunt, vēditō bonæ fidei, iu-
dicio bonæ fidei conueniri non cōpellitur: hic sub-
audiri oportet conueniri cum effectu. Nam alio-
qui non tantum impropria, sed etiam inepta locu-
tio, quia nulla est venditoris compulsio in eo, quod
conuenitur ab emtore, vbi propter conuentionem
hanc nihil præstare cogitur. Sed cum dicimus eum
non compelli conueniri cum effectu, hoc significa-
tur, eum non compelli suscipere actiones. Nam is
conuenitur cum effectu, qui conuentus actiones
suscipit. In iis vero suscipiēdis, versatur compulsio.

Ad L. V. Emtor.

*Emtor hereditatis, actionibus mandatis eo iure uti
debet, quo is, cuius persona fungitur: quamuis viles
etiam aduersus debitores hereditarios actiones emtori
tribui placuit.*

S V M M A R I A.

- 1 Hereditate vendita, actiones hereditariae transeunt in emtorem.
- 2 Mandata actiones, quæ dicantur?
- 3 Mandare actionem quid?
- 4 Emtor hereditatis, non modo mandatas actiones habet, sed etiam viles: & quomodo id intelligendum.
- 5 Actiones directæ & viles quid differant?
- 6 Emtor, an cum directis viles actiones habeat sub nomine, si ipsi directæ mandata sint, & procurator in rem suam factus est?
- 7 Actio directæ & utilis eiusdem sunt potestatis & effectus.
- 8 Succedens in ius alterius, eodem iure uti debet.
- 9 Persona quod tribuitur, id ad alios non transferitur, quamuis in ius vniuersum succedat.
- 10 Beneficia personalia, neque ad heredes, neque ad alios transeunt.
- 11 Defensor mariti in causa dotis, potest uti beneficio mariti.
- 12 Procurator, mandatis actionibus experitur ex persona mandantis.
- 13 Pupillus potest cedere actiones suas tutori, aduersus alterum contutorem.
- 14 Heres, non debet præstare actiones emtori nisi hereditarias.
- 15 Heres, non succedit in priuilegium & beneficium defuncti.
- 16 Heres non potest in emtorem transferre priuilegiū, quod non habet.
- 17 Beneficium mariti, ne condemnetur ultra quam facere potest, quando ad filios eius pertineat?
- 18 in Compensationem non veniunt, quæcumq; per exceptionem aliquam perimuntur.

- 19 Emtor hereditatis vtrum ex persona filii possit frui beneficio mariti, ne condemnetur ultra quam facere potest?
- 20 Beneficium defuncti, ad heredem non pertinet.
- 21 Actio in debitores quid?
- 22 Actio in rem cui competat?
- 23 Actiones viles hereditariae, transeunt in emtorem vendita hereditate, non tantum in personam, verum etiam in rem.
- 24 Vēditō hereditatis, cogitur actiones tribuere emtori.
- 25 Actiones viles hereditatis in emtorem transeunt.
- 26 Actiones viles in rem, etiam in eum transeunt qui Dominus non est.
- 27 Actiones viles in rem, aduersus quem competant?
- 28 Dissoluitur quid iisdem modis quibus contrahitur.
- 29 Emtor hereditatis, quando desinat actiones hereditarias habere.

DIXI ad *l. 2. supra.* vendita † hereditate, actiones hereditarias transire in emtorē. Id explicatur hoc rescripto. Ius ita est: Vendita hereditate, emtor vt heres potest conuenire debitores hereditarios: propositæ sunt enim in eam rem actiones mādata & viles, quibus potest experiri, vt hic traditur. Mandatæ actiones † sunt actiones directæ, quæ heredi eidemque venditori competunt. In quibus ideo dicitur emtor experiri mandatis, quia eas non habet, nisi ei a venditore mandatæ sint, vt ostendi ad *l. 3. supra. mandat.* Sed venditor eas mandare cogitur actione ex emto, vt colligitur *ex l. qui nondum praeced.* Mandare actionem † est emtorem in rem suam procuratorem facere, ad actiones directas heredi competentes exercendas. Nam quod in hac leg. dicitur, mandari actiones emtori, id eadem sententia dicitur in *lex nominis infra*, emtorem actionis procuratorem in rem suam facere. Id quare esset, pluribus exposui ad *d. l. supra. mandat. § ad l. infr. supr. de obligat. & action.* Idem emtor viles † actiones habet, quod sic intelligendum est, vt etiam haberet, quamuis non mandatis & cessis a venditore actionibus, sed statim habeat sine vlla cessione *l. post quā infr. hoc tit.* Et generaliter ita placet, vt actio nostra in aliquem transferatur, ex iusta aliqua causa, veluti dotis, soluti, legati, statim actiones viles in eum, de quo conueni transeunt: vt non mandatis directis actionibus, vt intelligitur *ex l. 2. supra. de obl.* Sed magis *ex l. ex ligno infr. de legat.* Inter † directas actiones & viles, quas hic emtori dari dicimus, hoc interest, quod directas exercet ex persona venditoris mandantis, viles habet suo nomine. *l. vlt. supra.* 6 quando *fisc. vel priuat.* Quid † si emtori mandatæ sint directæ actiones, & emtor procurator in rem suam factus, an etiam cum directis viles habeat suo nomine? Respondetur. Habet, vt diserte declaratur in *l. procurator in rem suam datus. ff. de procur.* Si hoc ita est, vt emtionem hereditatis vel actionis perfecta, sine alia cessione emtor habeat suo nomine viles actiones, quid opus est ei actionibus mandantis? Et rursus si actiones ei mandantur a venditore, quid opus est ei vtilibus? Videtur vtrumque superuacuum, quoniam in *l. actio antiq. ff. de regul. iuris* traditur, actionem † directam & vilem esse eiusdem potestatis & eundem effectum habere. Respond. Effectus hic est, quem Accurs. hic non percepit, vnde & inutilem actionē alterutram esse cōfessus est. Effectus in quā, qui hoc refer. declaratur,

qđ cui mandatæ sunt actiones, is non tm iure mandantis vti debet, sed ēt persona mādantis fungitur. Quib. vbis hoc exprimitur, eum, cui mandatæ sunt actiones, iure mandantis vti posse, non tm qđ causæ tribuitur, sed etiā qđ tribuitur personæ. i. vno verbo, posse ēt vti priuilegio & beneficio mādantis, alioq; non fungeretur persona, qui beneficio personæ vti nō possit. Pro hac sententiā facit, qđ scribitur in *l. alia ff. sol. mat.* vbi beneficiū mariti, ne teneatur maritus ultra qđ facere posset, et si heredi & aliis nō tribuitur, placet tū tribui defensori mariti, videlicet, quia defensor ex persona mariti conuenitur, nō sua. Eodē ptinet, qđ is cui mādatæ sunt actiones, dicitur experiri ex persona dñi mandantis. Item suscipere conuentionē ex persona dñi mandantis *l. g. stipedia §. de proc.* Quæ oīa declarant, hic rē agi ex persona mandantis, ac p̄inde ex p̄sona eius rē..... vti fieret, si ipse actiones suas in iudicio exerceret. Sed multa huic sententiæ ad v̄sanē, quorū explicatiōne consulto in hunc locum reuicim⁹. Primo huic sententiæ ad v̄satur. *l. g. in ius ff. de R. L.* vbi regula traditur his v̄bis: *Qui in i. alteri † se credit, eodē iure uti debet.* Et tñ iis 8 v̄bis eodē iure, non intelligimus in eod. iure, qđ causæ tribuitur. Nā quod personæ † tribuit, id ad alios nō 9 transfertur, qđ quis in ius vniuersum succedat. *l. mariti. l. q. a pers. ff. de sol. mat.* Ergo neq; in h. rescripto, cum dicitur, emtorē debere vti iure vēditōris, aliter interpretari debemus, qđ vt vti possit iure, quod causæ concedit, non a beneficio aut priuilegio personæ? Resp. In h. rescripto non dicit, tm emtorē vti debere iure vēditōris, sed adicit, emtorem ēt fungi venditoris persona. Iam dixi, emtorē non fungi p̄sona debitoris, nisi ēt beneficio personæ vti. Nihil igitur alienū a v̄bo & significatione hic dicimus, cū dicimus ex verbis huius rescripti, emtorē vti posse priuilegio venditoris, quoties mādatas actionib. experit. Sed huic sententiæ ius videt refragari. Nā regula certi iuris traditur: Beneficia † personalia neq; 10 ad heredes, neq; ad alios transire. *l. q. a personales. sol. mat. l. in omnib. casis id obseruatur. ff. de R. §. Resp.* Hęc regula ad p̄curatores & defensionales nō pertinet. Nā & † defensor mariti, in causa dotis p̄ vti bene- 11 ficio mariti, vt diximus. *d. l. alia ff. sol. mat.* Et rō ē in promptu, qđ p̄curator, qui ex persona dñi agit, alienā actionē exercet, non suā. Item quia procuratore agēte, magis beneficiū videt tribui dño mādanti, qđ p̄curatori, qm̄ dñs p̄ p̄curatorem agere videt. Idq; ē qđ dicit, procurator ē † mandatis action. expiri ex 12 persona mandantis. *d. l. vlt. §. quan. fisco. vel prin.* Sed ī specie ipsa mādatarū actio videt aperte repugnare. *Lex plur. 4. 2. ff. de adm. tut.* vbi diserte tradit, tutorē mādatas act. tutelę a pupillo ad v̄sus cōtutores suos, nō tm habere in iis actionib. priuilegium pupilli. Id respondet in h. sp̄. Ex duob. tutorib. cum vnus finita tutela soluendo non esset, pupillus alterum in solidum conuenit, & is pupillo in solidum condemnatus est. Sed pupillus iure cogente huic condemnato actiones suas mandantū seu cessit aduersus alterum contutorem, quod vt dixi, † iure facere pu- 13 pillus cogitur. *l. i. §. nunc tractemus. l. cū pup. ff. de tut. §. rat. dist.* Atq; ita pupillus hunc tutorē cōdemnatum, facit procuratorē in rē suā, ad v̄sus alterum cōtutorem. Hic tutor mandatis actionibus experitur aduersus contutorem, & cum alii creditores eius contutōris existerent, actor vult priuilegio pupilli

vti, in his actionibus, vti scilicet aliis creditoribus præferretur, vti præferretur pupillus si aduersus tutorem ageret. *l. Gabinus quam s. i. ff. de reb. auct. iud. poss.* Queritur hic an priuilegium tutori dandum sit? Respondit Papinian. tutorem condemnatum, qui in rem suam procurator factus est, mandatis scilicet a pupillo actionibus, priuilegium pupilli non habere. Quia in hoc priuilegio non causæ succurritur, sed personæ pupilli, quæ persona præcipuum meruit fauorem? Respondetur. Ex corespondo sumitur distinctio, quæ in hunc locum transferri debet. Et quod dicimus mandatis actionibus, eum, cui mandata sunt actiones, posse vti beneficio & priuilegio personæ mandatis, sic accipiendum sit, si creditor voluntate sua mandauit actiones suas, vt sit in venditione hereditatis actionis. Quæ omnia consensu peraguntur, non vlla necessitate. Id traditur hoc rescripto. Diuersum est, si quis mandet actiones non voluntate sua, sed iuris necessitate, vt sit in specie superiori, vbi pupillus condemnato tutori actiones suas cedit, non quia iure cogitur, non quia velit, & ideo non transfertur in tutorem priuilegiū pupilli, quia pupillus transferre noluit, quia coactus actiones cedit. Præterea actiones illæ magis iure tribuuntur tutori, q̄ pupilli voluntate. Ius autem fauorem pupillo tribuere vult, non etiam tutori. Id est, quod Papin. illic respondet: *In hac specie pupilli mereri præcipuum fauore.* Ad extremum, etiam si superiora recte dici possunt, vbi actio tantum vendita est a creditore: tamen in venditione hereditatis, de qua hic agitur locum habere non p̄nt. Nam venditor hereditatis itemq; heres t̄ non debet præstare actiones emtori, nisi hereditarias. i. tales quales iure hereditario accipit. *l. 2. §. nō tantū in §. non solū. ff. eodem.* At t̄ heres nō succedit in priuilegium & beneficium defuncti *d. l. personale. sol. matr. l. ex plurib. ff. de adm. tut.* Ergo nec heres id t̄ priuilegium in emtorem transferre potuit, quod non habuit. *l. nemo plus. ff. de R. I.* Ac proinde non potest dici in proposito, emtorē hereditatis vti posse vllō pprio beneficio heredis seu priuilegio, multoq; minus priuilegio defuncti? Respondetur. Interdum etiam priuilegia defuncti ad heredes pertinent, atq; in iis locū habebit, q̄ hic dixim⁹. Id accidit in beneficio, quod marito tribuitur, ne cōdemnetur vltra, q̄ facere p̄t. Nam & h. beneficium t̄ ad filios mariti pertinet, cū patri heredes exstiterunt. *l. et̄ in pr. ff. sol. matr.* Finge igit̄ h. modo, ex facto euenisse. Maritus, cui vxor 100. debebat, decessit relicto filio, q̄ patri heres exstitit, atq; ita in actionem paternam successit, is filius deinde hereditatem eam vendidit. Emtor cui dicimus vtilis actiones iure tributas, suo iure vsus, agit aduersus matrem venditoris, & 100. illa hereditati debita petit. Mulier obiicit compensationē dotis, q̄ cum hoc debito compēdari vult. Et recte obiicit ex iure cōi. *l. 2. ff. de compens.* Emtor aduersus hanc cōpensationem vult vti beneficio, quod tribuitur filio eidemq; venditori, vt f̄ nihil compensetur a matre, vltra id q̄ filius venditor facere p̄t. Si filius ipse ageret aduersus matrē, recte vteretur hac exceptione, quoniam quæcunq; per exceptionem t̄ aliquam perimuntur, ea in compensationem non veniunt. *l. quacunque ff. de compensat.* Quæstionis est, vtrum emtori hereditatis t̄ eadem exceptio tribuenda sit, ex persona filii, cuius persona fungi vult. Distingui-

mus, si emtor vtilibus actionibus experitur suo nomine, hoc beneficio non vtetur, quoniam personale, & personæ filii tantum tribuitur. Nunc autem emtor ex persona filii non agit. At si emtor mandatis a filio actionibus, experitur aduersus matrem, recte vteretur exceptione filio competente, quoniam in iis actionibus persona filii fungetur, quod est exemplum appositissimum ad sententiam huius rescripti explicandam. Illud notandum est, sic emtorem in mandatis actionibus, posse vti beneficio & priuilegio ex persona mandatis, si venditor, qui mandauit, adhuc viuat. Nam eo mortuo, amplius emtor beneficio eius vti non poterit, quoniam non possit vti ex persona eius, qui non est in rerum natura: nec minus possit vti ex persona heredis eius, qui mandauit, quoniam beneficium t̄ defuncti ad heredem non pertinet, idque satis significatur in *l. prima sup. de oblig. & action.* Obseruandum est in hoc rescripto, vendita hereditate ex actionibus hereditariis, solum tribui actiones vtilis emtori in debitores hereditarios, id est, actiones in personam hereditarias. Nam actio t̄ in debitores, nihil aliud est, quam actio in eos, qui sunt obligati. Actio autem, quæ in obligatum competit, est actio in personam *l. actionem ff. de oblig. & action.* Hinc quæsitum, an & actiones in rem vtilis emtori hereditatis tribuendæ nō sint? Videtur refragari primum hic locus. Nam cum ex pluribus rebus lex aliquid tribuit, nominatim in certis, in ceteris id cōcedere nō videtur, sed potius vetitum est. *l. cum lex. ff. de L. l. cum prætor. in princip. ff. de iud. l. si cum dorem. in princip. ff. solut. matrim.* Deinde etiam lex sequitur, vbi dicitur, vendita hereditate dominium penes venditorem manere, nec transire in emtorem, etiā quando emtor, qui rerum hereditariarū dominus non est, potest de iis rebus actionem in rem habere, cum actio t̄ in rem competat ei, qui dominium acquisiuit, *l. in rem ff. de rei vind.* Sed verius est, quod & vulgo probatur, hereditate vendita in emtorem transire actiones vtilis t̄ hereditarias non t̄m in personā, aduersus debitores hereditarios, sed et̄ in rem aduersus rerum hereditariarum possessores. Nam qui vendit hereditatem, vendit res omnes hereditarias: proinde non actiones tantum in personam, sed etiam in rem, vnde & eas t̄ actiones tribuere cogitur emtori. *l. 2. §. peruenisse. ff. hoc. t.* At cum venditur actio in rem, vt vendi potest: sic etiam in emtorem transit vtilis in rem actio *l. ultim. infra hoc titulo* Quare & in emtorem hereditatis t̄ vtilis actiones in rem transeunt. Moueri nō debemus, quod hic tantum emtori tribuuntur vtilis in personam, quoniam quod huic loco deest, ex aliis supplendum est: non tribuitur hoc loco, at tribuitur in *l. ultim. infra.* Verisimile est autem, idcirco in hoc rescripto de actionibus vtilibus in rem nihil dictum esse, quia vetus fuerit dubitatio, an hæ venditi possent, & iis venditis transirent vtilis. Sed post Iust. constitut. dubitari desit, *diēt. leg. ultim. inf. h. t.* Nihil ad rem pertinet, quod emtor dominus non est rerum hereditariarum: nam vtilis actiones t̄ in rem, etiam in eum transeunt, qui dominus non est, vt dicitur ad *diēt. leg. ultim.* Hæ actiones vtilis in rem, cum sint aduersus rerum hereditariarum possessores, non tantum competent emtori aduersus possessores t̄ extraneos, sed etiam aduersus vendi-

torem

torem ipsum, q̄ dominus est, de quo plura ad *d. l. ult.* Emtori hereditatis vtilis actiones hereditatis competere dicimus. Quid si emtor hereditatem alii rursus vendiderit, vtrum actiones vtilis habebit primus emtor, an secundus, an vterque. Respondetur. Secundus habebit citra dubitationem ex hoc loco, quo declaratur sola venditione & conuentione transferri vtilis actiones in emtorem. Primus emtor nō habebit. Vt enim sola conuentione actiones vtilis habere cōperat: ita sola conuentione contraria habere desinet, iuxta regulā iuris, quibus quicquid t̄ modis contrahitur, iisdem dissoluitur in contrarium actis. *l. nihil tam naturale. l. fere. ff. de reg. iur.* Ergo emtor hereditatis tamdiu vtilis actiones hereditarias habet, donec habere desinat. Desinit autem si hereditatem t̄ alii vendiderit. Sed & tunc desinit habere, cum venditor hereditatis eas actiones inhibuit, quod interdum facere potest. Sciendum ē enim, vendita hereditate, etsi actiones vtilis in emtorē transeant: tamen directas actiones penes venditorem manere, vnde & eas mandare dicitur hoc loco. Non possit mandare & cedere, qui non haberet, quā imō etsi mādauerit venditor actiones suas, nihilominus eas habere perseuerat. Neq; id sine effectu. Nam potest eas exercere aduersus debitores hereditarios, & si cum iis litem contestatus sit re integra, tuendus est in ea actione, vt est in *l. 3. §. mand. Atque hoc modo inhibet actionem emtoris, vt est in *l. 3. infr. de nouat.* Idem dicendum est de actionibus in rem directis, quas venditor hereditatis instituerit aduersus possessores. Nam & eas exercendo emtori adimit, sed & eas adimit emtori, si dominium rerum hereditariarum in alios transtulerit, vt declaratur in *l. seq.**

Ad L. VI. Qui tibi.

Qui tibi hereditatem vendit, antequam res hereditarias traderet, dominus earum perseuerauit: & ideo vendendo eas alius, dominium transferre potuit. Sed quoniam contractus fidem fregit: ex emto actione conuentus: quanti tua interest prestare cogetur.

S V M M A R I A.

- 1 Venditor tenetur res hereditarias emtori tradere.
- 2 Venditor hereditate tradita, vtrum venditor dominus sit an emtor.
- 3 Dominia non nudis pactis transferuntur, sed traditionibus.
- 4 Venditor hereditatis etiam post venditionem emtor manet.
- 5 Venditor hereditatis potest de rebus hereditariis, quas nondum emtori tradidit, pro arbitrio statuere.
- 6 Emtor hereditatis res alius traditas emtoribus auferre non potest.
- 7 Factum quod alterius est, id ab eo inuito in alium transire non potest.
- 8 Hereditate vendita actiones vtilis transeunt in emtores sine alia cessione.
- 9 Ius idem statui oportet in rebus similibus & paribus causis.
- 10 Dominium cur non transeat in emtorem hereditatis, vt actiones in eum transeant.
- 11 Actiones vtilis in rem etiam in emtores trans-

eunt, aduersus quoscunque possessores rerum hereditariarum.

12 Actio alteri quaesita ipsi inuito auferri non potest.

13 Actio singulis in solidum competit.

VENDITOR hereditatis obligatur t̄ emtori, vt res hereditarias tradat, quoniam & eas vendit, *l. ex emto. ff. de action. emt. l. qui nondum. supra hoc titulo.* Verumtamen is contempta fide postea res hereditarias alii vendidit, & tradidit, quærit emtor hereditatis, vtrum eas res vindicare possit a possessoribus, quibus res traditæ sunt, & iis auferre. Quæstio in eo erat, vtrum t̄ vendita hereditate venditor dominus sit, an emtor? Nam si venditor dominus fuit, tradendo dominium in alium transferre potuit, vt respondetur hic. Secundum hoc est, hoc responsum Alexandri: venditor hereditatis etiā post venditionem dominus perseuerabit. Recte perseuerabit, quia & prius dominus erat, vt qui hereditatem ad eundem in omne ius defuncti, ac proinde in dominium successerit *l. heres in omne. ff. de acquir. hered. l. cum heredes in princip. ff. de acquir. poss.* Quid si ante dominus fuit, necesse est etiam post venditionem dñs maneat, nisi dominium amiserit, aut in alienum transtulerit. *l. si cum procurator eius. ff. de acq. rerum. dom.* At dominium in emtorem non transtulit sola venditione. Traditionibus enim non t̄ nudis pactis dominia transferuntur. *l. traditionibus supra de pact.* Absolutum est igitur, venditorem hereditatis etiam t̄ post venditionem emtorem manere, & vt loquitur rescript. perseuerare. Hinc consequens est, eum de rebus hereditariis, quas nondum t̄ emtori hereditatis tradidit, pro arbitrio statuere posse, vt est ius domini in re sua. *l. in re mandata supra mand.* Proinde si res aliis vendidit, & tradidit dominium, transfert in secundos emtores, vt hic subiicitur & traditur in *l. quoties supra de rei vind.* Item si seruos hereditarios manumittat, liberōs facit. *l. si ancillam inf. de act. emt. l. qui tibi. §. de iis qui a non domino manumissi sunt.* Iis positus est fititur id, de quo quærebatur, emtorem t̄ hereditatis, res ita aliis traditas emtoribus auferre nō posse, quia quod alterius factum est, t̄ id ab eo inuito in alium transire non potest, *l. id quod nostrum. ff. de regul. iur.* Quid ergo impune venditor fidem fregit emtori hereditatis? Minime, sed vt subiicitur in extremo, emtor habet actionem ex emto aduersus venditorem in id, quod sua interest, ad quod hæc actio competit, si res vendita non tradatur. *l. 2. in princ. ff. de act. emt.* Hic ergo duo statuuntur, quæ notanda sunt. Primum hereditate vendita, aliam causam esse domini rerum hereditariarum, aliam hereditariarum actionum, vt attigimus ad *l. 2. supra.* Nam vendita t̄ hereditate actiones vtilis in emtores transeunt sine alia cessione. *l. emtor supra.* At dominium non transit, vt hic traditur. Videntur prima facie hæc male separata esse. Nam in rebus t̄ similibus & paribus causis idem ius statui oportebat. *l. ultim. supra de const. pecunia. l. illud. ad l. Aquil. At & dominium rerum hereditariarum & actiones hereditariæ sunt iura. Actio enim est ius persequendi. l. actio. ff. de oblig. & action. & dominium est ius statuendi de re aliqua, vt docui ad leg. in re mandata mandati. & intelligitur ex *l. heres in omne ff. de acq. her.**

10 Cur ergo ¶ vt actiones hereditariæ in emtorem transeant, non placet etiam dominium transire? Respondetur. Quia hæc in eo paria sunt, quod ambo sunt iura: sed in hoc dissimilia, quod dominium traditione acquiri potest: actio tradi & cedi non potest. Res hereditariæ corporales tradi possunt, vt ei, qui accipit, possessio acquiratur. *l. 3. in princ. ff. de acquir. possess.* Ex possessione dominium iure gentium nascitur. *l. 1. in princ. ff. de acquir. possess. l. traditio. §. ult. ff. de acquir. rerum dominio.* Quamdiu res traditione acquiri potest, tamdiu regula iuristgentium seruatur, vt non nisi traditione transferatur, nisi quid nominatim iure exceptum est, in certis causis, vt in legatis. Inde dictum est traditionibus, non cõuentione, dominia acquiri. *dict. leg. traditionibus.* At vbi traditio ad rem transferendam nulla esse potest, frustra ad transferendum traditionem exigimus, & ob id non exigitur traditio in actione, quoniam actio non est res, quæ tradi possit. Alterum hinc notandum est vbi venditor hereditatis, res hereditarias postea alii vendidit & tradidit, emtorem hereditatis ad usus possessores earum rerum, actionem non habere, ne vtilem quidem in rem. Id declaratur hoc rescrip. dupliciter. Nam primum cum dicitur, dominium transferri in secundos emtores, hoc ipso dicitur, iis emtoribus res auferri non posse ex regula iuris. *dict. leg. id quod nostrum ff. de regul. iuris.* Præterea emtori hereditatis post hanc traditionem tribuitur tantum actio ex emto, id est, in personam aduersus venditorem. Vnde facile intelligitur, actionem omnem in rem illi adimi aduersus extraneos possessores. Sed obstat, quod dixi sup. in *l. emtor.* Actiones ¶ vtilis in rem etiam in emtorem transire aduersus quoscunque possessores rerum hereditariarum. Respondetur. Id cum hac exceptione dixi, nisi venditor postea res hereditarias alii vendiderit & tradiderit. Hoc enim facto actiones vtilis emtori inutiles effecit, dominio in possessorem translato. Sed hic obiicitur nobis, actionem ¶ alteri quæsitam inuito auferri non posse. *leg. habere. ff. de euct. l. ultim. ff. de pact.* Respondetur. Hoc ita est, cum ea actio est vni alicui competit. Diuersum est, si eiusdem rei nomine plures actiones competant. Nam is, qui prius agit, actionem in se transfert, atque hoc modo actionem alteri inutilem constituit, vt in hac specie, cum heres vendidit hereditatem. Incipiunt enim actiones competere eadem emtori vtilis, venditori directe, quæ prius competeabant. Venditor prius agendo & emtorem præueniendo, actionem in sua persona constituit, *l. 3. supr. mandat.* atque ita emtori inhi- bet, vt supra ad *leg. emtor dixi.* Neque hoc nouum est in hac specie, sed fit in omnibus causis similibus vbi pluribus de eadem re actiones competunt. Ex- emplo sunt duo rei stipulandi. Nam ¶ singulis in solidum actio competit, *Instit. de duob. reis stipulad.* Sed tamen si vnus egerit iudicio, debitor aduersus alterum liberatur, *l. 2. ff. de duobus reis.*

Ad L. VII. Postquam.

Postquam eo decursum est, vt cautiones quoque debitorum pignori dentur: ordinarium visum est post nominis venditionem vtilis emtori (sicut responsum est) vel ipsi creditori postulanti dandas actiones.

- 1 Actiones vtilis quomodo emtori acquirantur sine cessione.
- 2 Cautio hic significat chirographum.
- 3 Ordinarium quid?
- 4 Ordinarium ius quod dicatur.

Q V O D iuris est de translatione actionum ven- dita hereditate, idem iuris est & tunc, cum sola per se actio vendita est. Nam emtor actionis, actio- nibus experiri potest aduersus debitorem, partim directis, si mandata ei sint, partim vtilibus suo no- mine, et si directæ cessæ ei non sint, vt declaratur ex *leg. ex nominis infr.* De actionibus directis & in he- reditate vendita, & in vendita actione, non quæritur, quo iure emtor eas exerceat, quoniam optimo iure eas habet, qui accipit ab eo, cuius erant actio- nes, & accipit cessione. At vtrobique quæritur de vtilibus ¶ actionibus, quomodo emtori acquiran- tur sine cessione, cum receptum sit iure res non transferri, nisi traditionibus & cessionibus. *l. tradi- tionibus supr. de pact.* Id explicatur hoc rescripto, & defenditur hoc ius auctoritate & exemplo. Nam si creditor nomen debitoris sui dederit pignori cre- ditori suo, placet creditori, cui nomen datum est, dari actionem vtilem aduersus debitorem *l. nomen infra que res pignori oblig. possunt.* At acquiratur hæc actio sola cõuentione, cum scilicet tantam conuenit, vt nomen creditori pignori esset, *l. si con- uenerit. ff. de pigno. actione.* Parigitur, vt si creditor nomen debitoris sui vendat, etiam emtori vtilis ac- tio acquiratur emtori aduersus debitorem, propter- ea quod venditio non minus idonea causa est ad res transferendam, quam pignoris datio. Hæc sen- tentia rescripti est, & ideo legendum, vt in aliis ex- emplaribus, vt & Accursius legit. *Post nominis etiam venditionem & mox. Velut creditori,* non autem, *vel creditori.* Aiunt Imperatores cautiones debitoris pignori dari posse. Cautio ¶ hic chirographum 2 significat, vt & alibi pro loco subiecto. *leg. secunda. l. emtor. §. ultim. supr. quæsitum. ff. de pactis.* Cum chi- rographum pignori datur non intelligitur dari ip- sum instrumentum seu cartam, sed id quod chiro- grapho continetur, id est, debitum & actio seu nomen *leg. qui chirographum. ff. de leg. 3.* Itaque ni- hil interest, an dicamus nomen pignori dari, an cautionem. Aiunt eo decursum esse, vt cautiones pignori dentur: his verbis significatur, fuisse olim tempus, cum dubitaretur inter veteres, an nomen pignori dari posset, quia nihil hic esset, quod cede- retur: sed tandem eo decursum, id est, tandem obti- nuit, & placuit, vt cautiones pignori dari possint, vt dicta lege nomen infra, quæ res pignori dari poss. sig- nificatur. Hoc iure recepto aiunt, ordinarium visum esse, vt emtori actionis eadem actio tribueretur. Ordinarium, ¶ id est, conlequens: sic vocat Vlpia- nus ordinarium in *lege prima in princip. ff. si tab. test. null. ex sta. item in lege prima. ff. de bon. poss. he- red. petit.* vbi Vlpianus vocat ordinarium, quod dixerat conlequens in *lege prima in princip. tit. præ- ced. si pars hered. petat.* Significatio ex eo est, quod quæ sunt consequentia, ea recto ordine sequuntur ex aliis. Alias ordinarium ¶ ius dicitur, quicquid 4 more & iure vfitato receptum est. *l. ordinarii supra de rei vindicat. l. seruum quoque. §. publica. ff. de pro- curato-*

curatoribus. Significatio inde, quia ordo in vfu iuris morem solitum significat *l. ordo ff. de pub. iud.*

Ad L. VIII. Ex nominis.

Ex nominis emtione dominium rerum obligata- rum ad emtorem non transit: sed vel in rem suam pro- curatore facto, vel vtilis, secundum ea, quæ pridem constituta sunt, exemplo creditoris persecutio tribui- tur.

S V M M A R I A.

- 1 Creditor si nomen vendat, an dominium rerum ob- ligatarum in emtorem transeat.
- 2 Creditor, non potest plus iuris in emtorem transferre, quam ipse habet.
- 3 Actione vendita, in emtorem non tantum principa- les actiones, sed etiam eius actionis accessiones transeunt.
- 4 Actionis emtori non datur actio vtilis ad similitu- dinem creditoris.

E F F E C T V S hic est venditæ actionis, qui hac leg. declaratur. Si creditor, cui pecunia debetur, & in pecuniam eam pignora obligata sunt, nomen vendat, id est, actionem suam, vt exposui ad *l. 3. supr.* non ideo dominium rerum obligatarum ¶ in em- torem transit, quia nec ipse creditor earum rerum dominus fuit. *l. cum §. sortis supr. ultim. ff. de pig. act.* tamen si creditor ius vendendi habeat. *l. non est no- uum ff. de acquir. rerum dominio.* Non potuit ¶ au- tem plus iuris in emtorem transferre, quam apud eum fuit. *l. nemo plus ff. de reg. iur.* Sed hæc vis est ven- ditionis, vt persecutio tribuatur emtori. Persecu- tionem intelligere hic debemus duplicem. Nam & actio personalis transit in emtorem aduersus debi- torem, si non directæ: at certe vtilis, *l. postquam. l. emtor. supra hoc titulo.* Præterea etiam tribuitur em- tori actio hypothecaria de pignoribus, vt intelligen- mus vendita actione ¶ transire in emtorem, non tantum principalem actionem, sed etiam eius acti- onis accessiones, & potest emtor suo iure pignora vendere. *l. si a creditore supr. de oblig. & action.* Vtra- que hæc autem persecutio tribuitur, aut emtori in rem suam procuratori facto, nempe mandatis & cessis ei a creditore actionibus, vt hoc idem aliis verbis explicatur in *l. emtor supra.* quo casu emtor directas actiones habet, quas exerceat ex persona venditoris seu creditoris. *l. ultim. supr. quando fisco. aut prinat.* aut etiam si procurator in rem suam factus non est, neque ei mandata sunt actiones: tamen ni- hilominus vtilis persecutio ei tribuitur, & aduer- sus debitorem in personam, & in rem hypotheca- ria, aduersus pignorum possessores. Idem in *l. post- quam supra.* Et tribuitur hæc actio secundum ea, quæ pridem constituta sunt. Quod ideo adiicitur, quia iam olim hoc constitutum a Diuo Pio, cui at- tribuitur hæc cõstitutio in *l. si cum emtore ff. de pact.* Et tribuitur hæc actio vtilis emtori exemplo cre- ditoris, quod duob. modis interpretari possumus: vel vt intelligamus, vtilem actionem tribui emtori exemplo creditoris eius, qui vendidit, id est, vt cre- ditori ipsi actio tribueretur, et si illi non tribuatur vtilis: vel, vt creditorem intelligamus cum credito- rem, cui actio pignori data est, cuius exemplo actio

vtilis datur emtori actionis. vt *supr. traditur in leg. postquam.* Et hoc & verius & conuenientius est. Nam exemplo creditoris, significat ad similitudinẽ creditoris. *l. cum res. inf. si res al. pig. dat. sit.* Porro em- tori actionis ¶ non datur actio vtilis ad similitudi- nem creditoris, qui vendidit, duabus de causis: Pri- mum quod ei datur directæ, non vtilis. Indeque nõ est nouum, si ei detur actio, cum debitor cum eo contraxerit, qui non itidem contraxit cum emtore actionis. At emtor actionis inutiles actione, quæ ei tribuitur, conuenientissime cõparatur ei credito- ri, cui actio pignori data est, quoniam & is solum vtilem actionem habet, & non magis debitor, cum eo contraxit, quam cum actionis emtore. Cetera ad has actiones pertinentia, quas dicimus emtori actionis dari, petenda sunt ex iis, quæ dixi ad *l. emtor supr. & l. postquam præced. supra.*

Ad L. Vltim.

Certi ¶ indubitati iuris est, ad similitudinem eius, qui personalem redemerit actionem, & vtiliter eam mouere suo nomine conceditur: etiam eum, qui in rem actionem comparauerit, eadem vti posse facultate. Cum enim actionis nomen generale sit, omnium, siue in rem, siue in personam actionum, & apud omnes veteris iuris conditores hoc nomen in omnibus pateat: nihil est tale, quod differetiam in huiusmodi vtilibus actio- nibus possit introducere.

S V M M A R I A.

- 1 Actio in rem an vendi possit?
- 2 Actionis verbo, utraque actio continetur, & in re, & in personam.
- 3 Actio in rem, domino solum competit.
- 4 Actio omnis aut domino datur aduersus possesso- rem: aut creditori aduersus eum, qui obligatus est.
- 5 Actio vtilis vtrum emtori detur aduersus domi- num rei, qui vendidit actionem.
- 6 Doli exceptio siue doli replicatio, aduersus quos detur.
- 7 Actio omnis, & in rem & in personam vendi po- test, vt vtilis in emtorem statim transeat.
- 8 Actio iniuriarum an vendi possit?
- 9 Actio iniuriarum in alium transferri non potest.
- 10 Nemo in alium transferre potest quod non habet.
- 11 Actionem iniuriarum in bonis nostris esse.
- 12 In bonis nostris esse ambigue quid dicitur?
- 13 In bonis nostris proprie quid sit?
- 14 Iniuriarum actio ad heredes non transit?
- 15 Creditor si hypothecariam actionem alii vendat, retenta personali vtrum valeat emtio.
- 16 Hypothecaria, sine principali actione in personam consistere non potest.
- 17 Actio pignoris, quæ datione transferri non potest, nec potest venditione.
- 18 Pignus quid?
- 19 Accessio sine principali causa consistere non potest.
- 20 Hypothecaria actio sine principali in emtore trans- ferri non potest.
- 21 Debitor solvens solutione liberatur.
- 22 Creditor, qui actionem hypothecariam transtulit, non potest eam inuito auferre.
- 23 Alienatio cum sit, intelligitur fieri cum sua causa.
- 24 Hypothecaria tollitur sublato iure creditoris.
- 25 Concessionem quæ vis sit?
- 26 Actionis seu vindicationis hypothecaria, qui sitis.

¶ Am olim semper cōstitit inter veteres, actionem personalem ꝑ vendi posse a creditore, vt emtori aduersus debitorem competeret utilis actio suo nō sine alia cessione. *l. emtor. l. postquam. l. ex nostris sup. h. t.* Quasitum est, an etiā dominus alicuius rei, cui in rem actio competit, eam actionem vendere possit pari effectu, vt in emtorem transeat utilis in rem actio, aduersus eius rei possessores? Mouet dubitationem, quod hic emtor priusquā res ei tradatur a domino, non est dominus eius rei q̄ vendere vult utili in rem actione. Sed qui dominus fuit ē post venditionem dñs perseuerat. *l. qui tibi. §. h. t.* Primo igitur potest emtor, qui dñs nō est, de ea re, cuius dominus non est, in rem agere, cum traditum sit in rem actionem competere in filium, q̄ aut iuregentium, aut iure ciuili dominus est, *l. in rem. ff. de rei vindicat.* Hanc dubitationem Iust. hac l. sustulit & constituit, non minus vtiliter actionem in rem vendi posse, quam in personam, vt ex hac venditione statim utilis actio in rem transeat, idque non nunc primum Iustin. instituit, sed ius vetus in hac re interpretans, vnde rem certi iuris esse dicit. Nam veterum definitio hęc erat, actionem vendi posse, neque vendita vtilem actionem emtori tribuit, vt constat ex sup. scriptis locis, *d. l. emtor. l. post q̄. §. l. seq. §. l. si cum emtore. ff. de pact.* At inquit Iust. ꝑ actionis verbo vtraq; actio continetur, & q̄ in personam est & quę in rem. Vnde actionum genera hęc duo esse dicuntur. *l. act. ff. de obl. §. act. §. i. Inst. de act.* Proinde verbis definitionis veteris efficitur, vt hęc pariter in rem actio vendi possit eodem effectu. Nō obstat, q̄ dicit, actionem ꝑ in rem dño solum cōpetere. Hoc .n. de directa actione dictum est. Hęc non dicimus emtori dari, sed solum vtilē: quo verbo maxime significatur, emtorem dñm non esse, q̄a utilis ea dicit, q̄ datur cessantib. verbis legis, *§. vlt. Inst. de l. Aquil.* Neq; cum hoc dicimus quicq̄ fit aduersus principia iuris, quib. traditur, actionem ꝑ oēm, aut dño dari ad vsus possessorem, aut creditori ad vsus eum, qui obligatus est, *d. l. act. de obl. §. act.* Nam vt in actione vtili in personā q̄ datur emtori, quodammodo agere creditor videtur sub psona emtoris, vt dixi, *ad l. 3. §. Sic & in actione in rem vendita, cum emtor vtili experitur, magis quodammodo dominus ipse experiri videtur sub persona emtoris, quā emtor.* Hic nihil nisi iure domini vtitur, in cuius locum successit, *l. qui in ius. ff. de R. I.* Hęc actio utilis cum sit in rē, datur aduersus possessores eius rei, de qua actio vedita est, vt est actionum in rem natura, *d. l. actionum. de obl. §. act.* Quæro igitur. Vtrum emtori hęc actio dabitur ꝑ etiam aduersus dominum rei, qui vendidit actionē? Accurs. negat dari, sed vult dominum emtori ꝑferri ad *l. emt. in §. vlt.* Nec caret specie defensionis hęc sententia: Nam qui plus iuris in rem habet, videtur æquum esse, hunc aliis ꝑferri, qui minus habent: at dominus, qui actionem vendidit, dñs est eius rei, *l. qui tibi. §. h. t.* emtor nullo modo dñs. Equū igitur dominum, in ei⁹ rei persecutione, emtori ꝑferri. Confirmatur hęc res exemplo possessoris bonæ fidei, cui etsi iure tribuitur in rem actio Publiciana aduersus rei possessores: tamen si eam rē vindicat ab eo, qui vere domin⁹ est, idemq; possessor rei, huic verus dominus ꝑferatur, quia iniuissimum sit solum possessorem, quantumuis cōiunctum cum bona fide vero domino ꝑferri,

l. vlt. ff. de pub. Sed dicendum est, eum, qui actionem vtilem in rem emit, sic habere vtilem in rē suo nomine, vt eam exercere possit etiam aduersus dominum possessorem rei. Hoc enim tenendum est ex *l. procuratore in rem suam dato. ff. de procurato.* eum, qui vtilis actiones habet a domino acceptas, eas suo iure exercere, ita vt in iis exercendis, domino ipsi actionum ꝑferatur. Non obstat, quod dominus, q̄ actionem vendidit, plus iuris habet in eo, quod dominus est. Nam in hac specie hoc ipso minus iuris habet quam emtor, quia voluit, vt hęc actio in emtorem transferretur: & ideo si emtore aduersus eum agente ipse vtitur hac exceptione, quod dicit se dominum esse, & ideo se habere actionem in rem de ea re, ac proinde multo magis exceptionem ad eam retinendam, *l. inuitus. §. i. ff. de reg. iur.* hęc exceptio replicatione doli mali eliditur. Recte enim dicit emtor, dolo facis, qui rem retinere velis, cōtra conuentionem tuam. Nam ꝑ doli exceptio ac proinde doli replicatio datur aduersus omnes, qui contra conuentionē faciunt. *l. 2. §. i. §. seqq. ff. de excep. dol. mal.* Quod si actionis in rem emtor vtilem actionem habet etiam aduersus dominū ipsum, intelligendum est, eum multo magis eam habere aduersus extraneos alios possessores. Sed hoc sic accipiendum est, nisi dominus, qui actionem vendit rebus integris, id est, priusquam emtor ageret aduersus possessores, aut quicquam illis denuntiaret, eam rem, de quo agitur, illis vendiderit. Nam vendendo dominium in nos transferē, quo translato res illis auferri non potest. Exceptio est, de qua dixi, *ad leg. qui tibi supra.* Summa ergo constitutionis est: omnem actionem ꝑ & in personam & in rem vendi posse, vt utilis in emtorem statim transeat. Hic de duabus actionibus dubitatum est. Vna est in personam, nempe ꝑ iniuriarum. Quasitum est, an hęc vendi possit, vt in emtorem villa actio eo nomine transferatur. Oritur quæstio ex *l. iniuriarum 28. ff. de iniuriis*, vbi hęc definitio est, iniuriarum actionem non computari in bonis nostris, priusquam litem contestetur. Hinc ergo licet ita ratiocinari. Si hoc ita est, non potest iniuriarum actio ꝑ in alium transferri, aut venditione, aut ex alia causa, siue directam intelligas, siue vtilem. Nō enim potest ante litem contestatam, quia ante non est in bonis nostris. Nemo ꝑ autem in alium transferre potest, q̄ ipse non habet, *l. nemo plus. ff. de R. I.* Multo minus post litem contestatam, quoniā tunc actio litigiosa esse incipit. Et iuris explorati est, nullam actionem post litem contestatam vendi aut in alium transferri posse, quia litigiosa res esse cœpit, *l. 2. §. de litigios.* Sed magis est, vt & actio iniuriarum vendi possit, & vendita actione, utilis actio pariter in emtorem transeat, vt & in ceteris actionibus. Nā & iniuriarum actio est in bonis nostris, seu priuata est, & nostra. Quod iis argumentis euidenter ostenditur. Primo quod ea ꝑ actio est, qua iure nostro experiri possumus per nos ipsos. At nulla est actio, nisi de eo, quod nobis debetur, vt est definitio actionis, *l. actio. ff. de obligat. §. actionibus.* Præterea in hac actione procuratorem dare licet, qui nostro nomine agat. Ergo & priuata est & nostra, *l. licet. §. i. ff. de procurator.* Nam non est procurator, nisi qui negotium gerit mandato domini, *l. i. ff. de procurator.* Postremo in *l. sed si minus. §. ante penult.* Idem

idem ego §. ff. de iniur. diserte scribitur, ideo in actione iniuriarum procuratorem dare licere, quia qui dat actionem, suo nomine habet. Non obstat, quod alibi dicitur actionem iniuriarum non competere in bonis nostris. Nam ꝑ rem in bonis nostris esse, ambigue dicitur. Si præsentem statum spectemus actio iniuriarum, priusquam finita sit, est in bonis nostris, id est, est ita nostra, vt iure nostro etiā, eam iure nostro exercere possimus, quod probatione non eget. At eadem non videtur proprie in bonis nostris, si exitum spectemus. Nam proprie id in ꝑ bonis nostris est, proprie id nostrum est, quod est perf. cte nostrum, id est, quod ita nostrum est, vt nobis inuitis adimi nō possit, q̄ & in heredes transferatur, *l. nam, quis, §. qui hominem vers. quando hoc vsu. ff. de solut.* At iniuriarum actio est ea, quam mors nobis inuitis potest adimere, vt si maxime eam non repudiauerimus, propterea quod iniuriarum. **14** ꝑ actio ad heredes non transit, *l. iniuriarum 13. in prin. ff. de iniuriis.* Altera actio est inter actiones in rem hypothecaria, de qua dubitatur, an hęc quoque vendi possit, vt utilis actio in emtorem transferatur. Exemplū. Creditor cui 10. dcb. bātur, accepit pignora a debitore: is habet actionem in personam aduersus debitorem, habet & actionem in rem de pignoribus, aduersus pignorum possessores, quæ dicitur hypothecaria, *§. item seruiana. Inst. de act.* Hic querimus, si creditor iste retenta actione personali, quam habet aduersus debitorem suum ꝑ hypothecariam alii vēdat, vtrum consistat emtio, vt emtor vtili hypothecaria experiri possit de pignoribus, aduersus quoscunque pignorum possessores? Accursius non putat, ad verbum. *Pateat*, cuius sententiam multi sequuntur. Mouetur, quod hypothecaria, q̄ est accessoria ꝑ actio nō potest, consistere sine principali actione in persona emtoris. Itē, quod ex hac venditione esset in potestate venditoris hypothecariā auferre emtori, cum videretur, nempe principali actione agendo aduersus debitorem, & debitum ab eo exigendo. Alii contra putant, vt *Bart. hoc loco.* Sed præcipue *ad l. fideiusor obligari. ff. de fideiusso.* Quæ sententia verissima est, demonstraturque euidenter hoc argumento. Nā creditor iste, de quo proposuimus, pignus, quod accepit a debitore, pignori dare potest creditori suo, ita vt retenta actione principali, quam habet aduersus debitorem suum, transferatur in creditorem vtilis actio hypothecaria sola, q̄ ius certū est, *l. vni. §. si pignus pignori dat. sit. l. grege. §. cum pignori. ff. de pigno.* Recte ita colligemus. Quæ **17** actio pignoris ꝑ datione transferri potest eadem & venditione transferri potest in emtorem, vt traditur in *l. postquam supra.* At creditor pignus dando creditori suo solam hypothecariam vtilem transferret. Ergo & vendendo hypothecariam, transferret vtilem, & si maxime principalem actionem ipse retineat. Sed contrariæ rationes Accursii expendendę sunt, ac prior videtur non improbabilis. Est autem huiusmodi. Pignus est accessio principalis obligationis, quam creditor habet aduersus debitorem suum. Proinde & hypothecaria actio est accessio eiusdem actionis, quoniam non est hypothecaria, nisi de pignore, *l. res hypotheca. ff. de pignor. l. in omnibus speciebus. ff. de solut.* At accessio sine principali causa consistere non potest, *l. cum principalis. ff. de*

reg. iur. Ergo hypothecaria actio ꝑ sine principali transferti in emtorem non potest, siue sit directa, siue sit vtilis. Respondetur, Verum est, hypothecariam esse accessionem principalis obligationis, verum & illud, accessionem sine principali causa consistere non posse. Sed non ideo consequens est, hypothecariam solam sine principali transferri non posse. Nam etsi hypothecaria sola in emtorem transfertur, non ideo tamen consistit sine principali, quia principalis subest, quæ consistit in persona creditoris. Sed & in eius persona cōsistit accessoria, nempe hypothecaria directa, ad quoscunque translata fuerit actio utilis. Nihil autem prohibet, quo minus principalis sit in vnius persona, accessoria autem sit in persona emtoris, qui a creditore accepit, quoniam cum emtor vtili hypothecaria experitur, magis videtur creditor ipse experiri, propterea quod emtor in hac actione iure creditoris vtitur. Et de actione in rem supra dixi, *l. qui in ius. ff. de reg. iur.* Posterior ratio Accursii nullo modo mouere nos debet. Ait enim, si hypothecaria actio vendi potest, futurum esse, vt venditor principali agendō aduersus debitorem suum auferat, cum volet, emtori suo hypothecariam actionem, quod verum est. Idque efficitur hoc modo: Nam creditor aget aduersus debitorem suum, aduersus quem actionem in personam habet: agendo pecuniam exiget, id est, coget eum sibi soluere, *l. negantes supra de obl. §. act.* Debitor soluens ꝑ solutione liberatur, *t. Inst. quib. mod. toll. ob. in prin.* Liberato debitore soluuntur accessiones, vt pignora, *d. l. in omnibus speciebus. ff. de solut.* Hęc in quā omnia verissime dicuntur. At Accursius hoc absurdum putat, & fortasse motus est hac ratione, quod creditor, qui actionem hypothecariam ꝑ transfert, non possit aut debeat eam actionem inuito auferre, *l. vlt. ff. de pact.* Sed minime hoc absurdum est, in quo Accursius falsus est. Non est absurdum in hypothecaria actione, quoniam omnis ꝑ alienatio cum sit, intelligitur fieri cum sua causa, id est, cum ea conditione, quę futura esset apud eum, qui transfert, *l. alienatio. ff. de contr. emt. l. traditio. ff. de acq. rer. dom.* At conditio hypothecarię actionis est hęc, etiam in persona ipsius creditoris, vt sublato ꝑ iure creditoris hypothecaria etiam tollatur, *d. l. in omnibus speciebus.* Non est igitur mirum, si creditore pecuniam a debitoribus suis exigente soluatur hypothecaria utilis, cum etiam directa solueretur. Hic tamen monendi sumus hanc esse conditionem huius venditionis, vt si quid creditor exegerit a debitore suo, id emtori actionis hypothecarię restituere debeat actione ex emto, quasi hoc actum sit. Nā quoties aliquid conceditur, aut tribuitur alicui, hęc vis est concessionis, idque agi intelligitur, vt omnia transferantur, sine quibus concessum inutile futurum esset, *l. i. §. i. ff. si usus fruct. petat. arg. in l. 2. ff. de iuris d.* At hypothecaria actio huius actionis emtori inutilis est, nisi ad hoc proficit, vt debitum a possessoribus pignorum consequatur, qui finis est actionis seu vindicationis ꝑ hypothecarię, *l. si fundus §. in vindicatione. ff. de pigno.* Si hęc actiones duę, de quibus dubitatio præcipua erat, vendi possunt, ita, vt utilis actio inde transferatur in emtorē, manebit rata sententia huius legis in omnibus actionibus, vt omnes, tam in rem, quam in personam vendi possint, ita vt utilis actio statim in emtorem transeat.

AD TITVLVM XL. QVÆ RES VÆNIRE NON POSSVNT, ET qui vendere vel emere vetantur.

ET

AD TITVLVM XLI. QVÆ RES exportari non debeant.

ET

AD TITVLVM XLII. DE EVNVCHIS.

ET

AD TITVLVM XLIII. DE PATRIBUS, qui filios suos distraxerunt.

LEX. I.

Fucanda atq; distrahenda purpura: vel in serico, vel in lana, quæ blatta vel oxyblatta, atq; hyacinthina dicitur facultatem nullus possit habere priuatus. Sin autem aliquis supradicti muricis vellus vendiderit, fortunarum suarum & capitis sciat, se subiturnum esse discrimen.

LEX. II.

Comparandi serici a barbaris facultatem omnibus (sicut iam præceptum est) præter comitem commerciorum etiamnum iubemus auferri.

LEX. III.

Quia nonnunquam in diuersis littoribus distrahi publici canonis frumenta dicuntur: vendentes & ementes sciant capitali pœna se esse subdendos, & in publicâ fraudem commercia contracta damnari.

LEX. IIII.

Ne frumentum, quod deuotissimo exercitui mittitur, in prædam lucrumque vertatur, hac sanctione decernimus: ut quicumq; hoc fuerint forte mercati, honestiores quidem stylum proscriptiois, & omnium bonorum amissionem iacurrant: inferiores autem vilioresq; persona, capitali supplicio subiaceant.

SVMARIA.

- 1 Summa quatuor titulorum sequentium.
- 2 Rerum, quæ vendi non possunt tres species.
- 3 Res exemptæ hominum commercii, quæ sint?
- 4 Res quo iure commercii hominum eximantur?
- 5 Rerum sacrarum & publicarum venditio, aut stipulatio cur non valeat?
- 6 Venena mala, non possunt vendi.
- 7 Res publica & sacra quatenus vendi possint?
- 8 Emtio rei publicæ siue sacre, si fiat ignorans, valet.
- 9 Emtio rerum commercii hominum exemptarum, ad quid prosit, cum natura haberi non possint?
- 10 Conciliatio l. 4. & l. liberi. cum l. qui officii de contr. emt.
- 11 Liber homo ab ignorante recte emitur, & emtio consistit.
- 12 Emtio rei sacre quare non valet?
- 13 Res exemptæ hominum commercii, ut sacre & sanctæ, an possint vendi inter scientes?
- 14 Res sacra & religiosa an vendi possint inter scientes?

- 15 Liber homo an vendi possit?
- 16 Parentibus filios vendere licet.
- 17 Mater, an filios vendere possit?
- 18 Masculinum quando concipiat femininum?
- 19 Venditio liberi hominis odiosa est, proinde interpretatione non est inuanda.
- 20 Filios quos liceat vendere?
- 21 Auius an possit nepotem vendere?
- 22 Filii appellatione liberi continentur.
- 23 Liberatorum verbo omnes nepotes, & descendentes continentur in infinitum.
- 24 Filium quemuis an pater vendere possit?
- 25 Filios, an parens vendere possit, quacunque aetate nati sint, siue recens, siue maiores.
- 26 Lectio diuersa dictionis sanguinolentos.
- 27 Filium vendere & in seruitutem tradere, occidere est.
- 28 Seruitus morti comparatur.
- 29 Venditionis filii effectus qui?
- 30 Pater potest filium venditum recipere cum velit, oblato pretio quo valere potest.
- 31 A venditione iure communi recedere non licet.
- 32 Pretium venditi filii, ipse filius, imo quiuis pro ipso offerre potest, & eum seruitio liberare.
- 33 Ab emtione recedere non licet, nisi utriusque partis consensu.
- 34 Titius, ut seruitio liberetur, potest etiam pro eo offerri aliud mancipium.
- 35 Aliud pro alio, inuito creditore solui non potest.
- 36 Seruus alienatione non desinit esse seruus, & si esset manumissus, fieret libertinus, non ingenuus.
- 37 Fundus dotalis an vendi possit?
- 38 Res furtiua an vendi possint?
- 39 Res furtiua vsucapi non possunt.
- 40 Vsucapio species est alienationis.
- 41 Res quæ vsucapi non possunt, vendi non possunt.
- 42 Res præfidi donata, contra legem repetundarum vendi non possunt.
- 43 Seruus, qui est in fuga vendi non potest?
- 44 Materia omnis, &igna ex destructis adibus exstantia, vendi non possunt. Et ratio constitutionis ibidem.
- 45 Res litigiosa vendi non potest.
- 46 Frumentum publici Canonis vendi non potest.
- 47 Publicus Canon quis?
- 48 Frumentum, quod exercitui mittitur, vendi non potest.
- 49 Eunuchi seu castrati serui vendi non possunt.
- 50 Castratorum duo genera.
- 51 Castrantes aliquem, quæ pœna adficiantur?
- 52 Seruos castratos tum emere licet, quando a barbaris fuerint castrati.
- 53 Res minorum distrahi non possunt sine decreto magistratus maxime prædia minorum.
- 54 Res mobiles minorum vendi non possunt.
- 55 Salem quibus vendere, & a quibus emere liceat?
- 56 Salem vendentis absque permissu municipum quæ pœna?
- 57 Purpuram tingere & distrahere qui possint?
- 58 Purpura quid apud Romanos.
- 59 Sericum qui emere & vendere possint.
- 60 Res quæ est emtoris, potest a domino vendi pro arbitrio, imo ab alio quouis, quamuis eius rei dominus non sit.
- 61 Rem alienam emere & vendere possumus.
- 62 Rem suam dominus emere non potest.

HOC titulo & tribus sequentibus attinguntur duo capita. Vnum de rebus, quæ vendi non possunt. Alterum de personis, quæ vendere aut emere prohibentur. Vtrumque caput ad contrahendam emtionem pertinet hoc modo. Nam, ut initio huius argumenti diximus, Consensu contrahitur emtio & venditio, nisi quid obstat in rebus venditis, quia vendi non possunt, aut in personis contrahentium, quia emtio inter eos non consistat. Hinc quæritur: quæ res & vendi non possint, quæ persona vendere aut emere non possint. Vtrumque attingitur iis titulis, sed attingitur duntaxat, & tumultuarie sine vlllo ordine. Nam præcipua ad has quæstiones pertinentia ommissa sunt, & quæ attinguntur, magna confusione traduntur. Ut ergo vterque locus notus esse possit, ut esse debet, hanc emtionem quærenti, ut & huiusmodi legi possent cum fructu, breuiter, & quam max. dilucide poterit indicabo, quid de vtroque tenendum sit. Ac primum de RE vs. Sunt res quæ vendi non possunt, earum tres sunt ordines. Quædam sunt, quæ in totum exemptæ sunt hominum commerciis. Quæ haberi & possideri priuato iure non possunt, earum nulla venditio est, l. si in emtione 34. §. omnium, ff. de contr. emt. Cuius generis sunt ex reb. animatis liber homo, ex inanimatis res diuini iuris, sacre, religiosæ, sanctæ, ex rebus humanis Respublicæ, id est, quæ in vsu publico habentur, item res principis, quarum & ipsarum nullum commercium est, nisi permissu principis. Liber homo & commercii eximitur natura, Respub. omnium eximuntur iure gentium, ut littora, flumina, via publica, morib. & instituto ciuitatis eximuntur sacre, religiosæ, sanctæ & publicæ, quæ sunt vniuersitatis, ut Campus Martius Roma. Item res principis. Ob hanc causam istarum rerum omnium neque emtio valet, neque legatum, neque stipulatio. De harum rerum emtione est in l. si Celsus 6. in prin. & d. l. si in emtione, §. omnium, ff. de contr. emt. & vend. De earum rerum legato est in l. Aphricanus 40. §. vlt. ff. de legat. 1. De stipulatione est in §. 1. Inst. de inutil. stip. & l. inter. 83. §. sacrum, ff. de ver. obl.

6 Inter res, quæ bonis moribus in commercio & non habentur, numerari debent mala venena ad nihil apta, nisi ad nocendum. Ideo, & veneni huius generis, nulla emtio est, l. quod sape 35. §. veneni, ff. de contr. emt. Sed quod dicimus, harum rerum & emtionem non esse, sic intelligendum est, si vt tales vendantur, liber homo vt liber, Respublica vt publica, idem est, si pro priuatis vendantur, & emtor non ignoret conditionem earum rerum. At si pro priuatis venduntur, & emtor putat priuatas, emtio valet, & etiã si liberum hominem ignorans, pro seruo emat, Respub. p. priuata ignorans. l. & liberi 4. l. liberi 70. l. qui officii, §. qui nesciens, ff. de contr. emt. Quæret & aliquis, cum hæc res natura sua haberi non possint, nec a venditore transferri in emtorem, ad quid proficit hæc emtio? Id explicatur in d. l. qui officii 62. §. qui nesciens. Valet venditio non vt res ipsæ præstentur, quæ præstari non possunt, sed vt venditor, qui de his rebus aut mentitus est, aut affirmavit, teneatur emtori in id, quod eius interest, res tales fuisse, quales vendebantur. Nec ad rem pertinet, quod hæc res tradi non possunt, vt transferantur. Nam omnis emtio duo continet inter alia, nempe rem, quæ venditur & id, quod venditor affirmat. Nam quodcumq; est, quod venditor de re affirmavit, etiã si non sit: tamen

emtori ignoranti præstare id debet, & nisi præstet, tenetur emtori, quanti eius interest, id fuisse, quod affirmatum est, l. si quid venditoris, ff. de ad. edict. l. 4. §. 1. in fin. l. tenetur 5. §. si vas, ff. de action. emt. Veruntamen contraria hic veterum scripta esse. Nam in l. 4. & in l. liberi, dilerte scribitur, hominem liberum ab ignorantem recte emi, & emtionem consistere. Modest. in l. qui officii, scribit, si quis ignorans loca sacra aut religiosa, aut publica p. priuatis emat, emtorem non teneri, tamen emtor possit ex emto agere in id, quod sua interest, se non decipi. Imo in hoc ipso loco Modest. secum pugnantia loqui videtur. Ait enim hic, hac specie emtorem non teneri, & tamen ibidem ait, emtorem posse ex emto agere. Non potest ex emto agere nisi emtio teneat, l. ex emto, ff. de act. emt. Ita fit, vt idem dicat, emtorem teneri & eundem non teneri, idque in eadem specie. Resp. Recte hæc omnia dicuntur, nec quicquam est in iis repugnans, si auctorum sententia spectatur. Et liberi hominis & rei sacre & religiosæ & priuatae emtio valet, si ab ignorante hæc emuntur, l. 2. d. l. liberi 70. de contr. emt. & vend. Verissime hoc dicitur, quia valet emtio ad aliquid, etiã si non valeat per omnia. Vt autem dicatur valere, satis est, si doceatur valere aliquo modo. Ac constat ex dicta lege qui officii, paragrapho primo. hæc tamen valere, vt venditor teneatur emori ex emto in id, quod emtoris interest. Eadem emtio non valere dicitur in d. l. qui officii §. 1. Hoc recte dicitur ex sententia Modest. eo loco. Id enim sic accipiendum est, vt non valeat emtio de ipsis rebus venditis, seu non valeat per omnia, etiã si aliquo modo valet, vt subiecit. Id aperte intelligitur ex præced. & seqq. Initio enim sic proponit. Qui nesciens loca sacra, vel religiosa, vel publica pro priuatis comparauit. Deinde continenter subiicit, etsi emtio non valet, repetere præcedentia, nempe non valet de iis rebus, quas dixit, & vero de iis rebus non valet. Nam nec emtor eas res petere potest, nec si venditor eas tradiderit, transferuntur in emtorem, vt dilerte scriptum est de libero homine in l. infra de patribus, qui filios distra. sequentia eandem sententia confirmant. Subiecit enim saltem ex emto actionem esse in id, quod emtoris interest. Iis verbis vel exceptio, vel correctio præcedentis sententiæ continetur, quasi dixisset: Etsi emtio non valet, per omnia, tamen valet hæc tamen, vt agi ex emto possit in id, quod interest. Interdum & tamen superiorum rerum emtio valet, etiã inter scientes, quod in sacris & religiosis rebus accidit. Item in libero homine. Sacra & religiosa vendi non possunt, vt consistat emtio inter scientes, si modo hæc principaliter vendantur. Quod si fundus prius vendetur, & in quo sint aliqua modica sacra vel religiosa, etiã hæc venditioni recte accedunt, vt vna cum fundo peti possint, & traditum transferatur, l. hanc legem 22. l. in modicis 24. ff. de contr. emt. Quod ex sententia Ethnico. Rom. dictum est, qui habebant sepulcra familiaria & domestica. Item sacra priuata, vnde qui filii erant in familia, dicuntur in vsu iuris esse in patris sacris. Quod ad liberos homines attinet, ita ius est, vsque & adeo liberum hominem vendi, aut ex venditione traditum transferri non posse, vt nec pater ipse liberos quauis in potestate sua constitutos, possit vel venditionis, vel donationis, vel pignoris, vel alio quouis ti-

tulo in alium transferre, *l. 1. infra. de patr. qui fil. dist. strax.* Hic emtio constituta est a Constant. *l. 2. eod. tit.* Nisi quis filium aut filiam vendiderit propter nimiam egestatem victus causa. In qua constituitur hæc obseruanda sunt, quibus parentibus permittatur filium vendere. Secundum quos filios liceat vendere. Tertium quem effectum Constant. velit esse huius venditionis. Ait lex. *Si quis vendiderit,* Verbo masculino. Permittitur igitur patri vendere. Proinde mater hoc iure non utetur. Nam hic ius singulare est constitutum euidenter aduersus rationem vsus iuris communis, vt est eodem tit. *in l. 1.* Ideo non est producendum ad consequentias, *l. qui vero, ff. de LL.* Non obstat, quod dicitur, hoc verbum si quis, completi masculos & feminas, *l. 1. cuius in iur. est verbo hoc si quis, ff. de verbor. signifi.* Hoc enim sic dictum est, vt intelligamus verbo si quis contineri vtrumque sexum ex sententia & interpretatione, vt bene Accursius illic scripsit, non etiam ex verbis, quoniam constat natura masculinum non esse feminam. At in interpretatione LL. superior sententia tenenda est, vt si quid hoc verbo *Si quis,* constitutum sit contra rationem iuris, id interpretatione non sit producendum ad alias res, aut alias personas, *d. l. quod vero de LL.* Et vt recte Accursius ibidem scripsit hoc verbum si quis, continet feminas in rebus odiosis, *l. 1. S. toties. verfic. quare ff. de vent. in poss. mitt.* Hæc exceptio etiam ad hanc speciem pertinet. Nam venditio filii liberi hominis odiosa est, proinde interpretatione non est adiuvanda, *lege cum quidem, ff. de liber. & posthu. cap. odia. de reg. iur. in 6.* Ait lex, *Si quis vendiderit filium filiamue.* Quibus verbis significatur, pater qui filium filiam aut filiam vendiderit. Proinde si auus nepotem, aut neptem vendiderit, venditio ad hanc legem non pertinet, nec valebit, quia aliter filii, aliter nepotes appellantur, vt est in lege *quid si nepotis 6. ff. de test. iur.* Et quod dicitur filii appellatione liberos contineri, *l. filii, ff. de verb. signifi.* Liberorum autem verbo contineri omnes nepotes & descendentes in infinitum, *l. liberorum ff. de verb. signifi.* id dictum est de verbo filiorum ex sententia scriptoris, & ex mente iudiciorum parentis, qui omnes descendentes habet pro filiis, atque adeo maiore complectitur amore, quam filios, *d. l. liberorum ant. fin. l. 1. itaq; ductum id ex interpretatione voluntatis, non ex significatione verborum de qua dicitur in d. l. 6. ff. de test. iur. l. 1.* Accirco locus sit hic quoque superiori rationi, vt ius singulare non sit producendum ad conseq. Licet ergo soli patri ex hac lege Constant. filium aut filiam vendere: licet autem et ei quemuis filium aut quamuis filiam, siue in potestate eos habeat, siue non habeat, quia lex non distinguit, *arg. in l. item venerint, S. petitum, ff. de hered. petit. l. de pretio ff. de publ.* Sed & filium & filiam patri vendere licet, non tamen recens natos, vt quidam volunt, sed etiam maiores, atque adeo omnes quacumque ætate sint. Nam Const. disertè scripta est, de filio & filia, quos emtor emit seruitii obtinendi causa, & in quibus lex facultatem tribuit emtori seruitii eius obtinendi, non potest autem seruitium obtineri a recens natis. De iis igitur solis Constant. non loquitur. Proinde non est ita legendum, *Si quis filium filiamue sanguinolentos vendiderit,* vt quidam putant, sed & sanguinolentos interpretantur recens natos;

sed legendum est, vt Accursius legit, & recte probat cum Azone & Hugolino, *Si quis filium filiamue sanguinolentos vendiderit,* vt hoc verbo intelligetur pater venditor. Nam vendere filium, & in seruitutem tradere, occidere est, quoniam filii seruitus morti comparatur, *l. seruitutem ff. de reg. iur.* Proinde pater illum vendendo, ac propterea occidendo, quodammodo videtur in ea venditione infici filii sanguine: Vnde sanguinolentus appellatur. Effectus huius venditionis imprimis obseruandus est: neque enim huic venditioni tribuuntur, quæ ceteris fauore libertatis. Primum licet patri recipere filium et eum velit oblato pretio, quo valere potest. Hoc singulare, quoniam iure communi venditione discedere non licet, quamuis oblato duplo pretio, *l. non est probabilis l. ratas infra de res. vendit.* Item non tantum patri licet hoc pretium offerre, sed etiam filio vendito atque adeo alii cuius extraneo, vt filius seruitio liberetur. Hoc quoque præcipue singulare. Nam si cui liceat discedere ab emtione, debet id fieri vtriusque partis consensu, & quidem contrahentium, *lege prima & 2. infra quando lic. ab emt. disced.* Tertium hic est singulare quod ad liberandum filium, non tantum licet pretium offerre, sed etiam aliud mancipium. Singulare vt dixi hoc quoque, quia pro filio pretium debebatur, ius autem non patitur aliud pro filio, inuito creditori solui. Postremo in conditione huius filii venditi, hoc diligenter notandum est, illum in emtorem transferri seruitii solum præstandi causa, non vt sit seruus, sed vt vinculo tantum seruitii teneatur, tanquam seruus, donec pro eo pretium solutum sit. Id significatur in ea lege, cum dicitur, pretio oblato emtori, filium redire ad suam ingenuitatem. Ergo prius seruus non fuit. Nam seruus alienatione non definit esse seruus, & præterea, si esset manumissus, fieret libertinus, non ingenuus, *tit. Institut. de liber. in princ.* Atque hic est primus ordo earum rerum, quæ vendi non possunt.

Secundus ordo est earum, quæ vere sunt priuatae, & in dominio singulorum, quæ nedum mutata conditione recte vendi, & in quouis alios transferri possunt, nunc autem, vt est præsens status & conditio earum rerum vendi iure prohibentur, cuius generis rerum sunt 8. species, quas ordine subiiciam.

Primo fundus dotalis, *tit. Inst. quib. al. licet vel non in pr.*

Secundo res furtiua, & quæ sunt eiusdem generis, *lege si in emtione 34. S. item si emtor, ff. de contrahen. emt.* Hoc ideo, quia rerum furtiuarum inhihibentur vsucapio, *S. furtiua Institut. de vsucap.* Vsucapio autem est species alienationis, *l. alien. ff. de ver. sig.* Vnde sub vna specie alienationis, reliquæ quæ sunt grauiiores, prohiberi intelliguntur. Quæ ratione dicemus etiam similes res, quarum vsucapio inhihibetur, neque vendi non posse, quales sunt res vi possessæ, res prædii donatæ contra legem Iul. repetundarum, *d. S. furtiua, l. 2. lege bona fidei in fin. primo resp. ff. de acquir. rer. dom.*

Tertio seruus, qui in fuga est, *lege in fuga infra ad legem Iuliam, de plagi. lege secunda. ff. eod. de plag. l. quod sape S. si quis amico a contrario sensu ff. de contr. emt. & vend.*

Quarto

44 Quarto materia omnis & tigna ex destructis ædificiis exstantia. Nam constitutum est, ne quis ædificia destruere possit, vt inde quicquam sibi acquirat. Proinde destructis ædificiis, tigna vendere & emere prohibetur. Pœna constituta, de qua vt & de superiore iure comprehensum est, *in l. seruus 52. ff. de cont. emt.* Hoc ideo constitutum, ne destrueretur ruinis publicis aspectus, *l. 2. qua de adif. priuat.*

45 Quinto tres litigiosa, *l. 2. l. 3. l. vlt. inf. de litig. & tit. ff. eodem.*

46 Sexto frumentum publici canonis, pœna capitalis aduersus vendentes & ementes constituta, *l. pe. h. t. quæ res vend. non poss.*

47 Publicus canon, dicitur posterioribus constit. Imp. publica præstatio anniuersaria, quæ opponitur indictioni & præstationi extraordinariæ, *l. 1. infra. de indict. lib. 10. l. unica. de collat. donat. lib. 10.*

48 Septimo frumentum quod mittitur exercitui: eadem pœna constituta aduersus eos, qui vendunt aut emunt, *l. vlt. h. t. quæ res vend. non poss.* Vtrumque ideo, quia hæc frumenta adseruari in eos vsus, ad quos destinata sunt, ad summam Reipublicæ pertinet.

49 Octauo Eunuchi, id est, castrati serui, quorum duo genera distrahuntur prohibentur. Primum omnes

50 Romanæ gentis homines seu serui vernæ apud Romanos nati, quamuis capti a barbaris apud barbaros castrati sint, deinde ad Romanos redierunt. Præterea & hi, qui sunt ex barbaris si in orbe Rom. castrati sint, *l. 2. inf. de eunuch.* Et ne quis in orbe Rom. castratur, seuera pœna sancita est a Christianis Imp. nempe pœna capitis, in eos qui castrauerint, & publicatione serui castrati. Item eius loci, in quo seruus sciens & dissimulante domino castratus est, *l. 1. infra eodem de eunuch.* Lex illis temporibus necessaria, quoniam Ethnicis & præsertim reginis & magnatibus mulieribus Eunuchi in deliciis erant, quam ob causam magno vendebantur. Vnde qui mancipia vendebant, castrare seruos solebant, & occasio illis præcisa est iis constitutionibus. Quod si serui castrati erant ex barbaris, & iidem castrati apud barbaros, si postea in potestatem nostram venerint, licet eos impune vendere & emere, vt reliquos seruos, *d. l. 2. in fin. infra de eunuch.*

51 His nonam speciem adiciere possumus, & vero debemus, res minorum, et si enim hæc res, necessaria de causa distrahuntur & alienantur, tam ex voluntaria distrahuntur non possunt, sine decreto magistratus, maxime quidem prædia minorum, *l. 1. ff. de reb. eo. qui sunt sub tut. vel cur.* Sed non minus etiam res mobiles, quæ seruando non corrumpuntur, *l. lex qua tutores, infra de admi. tutor.*

52 Tertius ordo earum rerum quæ vendi aut emi non possunt, est earum, quæ non solū priuatae sunt, sed etiam vendi & alienari possunt. Tnantummodo certis personis venditio aut emtio non est concessa, cuius generis res sunt quatuor, scilicet, purpura, sericum, res emtoris.

53 Salem vendere licet municipibus, id est, conductoribus salinarum publicis: licet & ab iis emere. Item ab aliis, eorum permissu. Sine autem permissu eorum nemo aliis salem vendere potest, nec ab aliis quisquam emere, nisi ab iis: pœna hac constituta, vt si contra factum erit, vt sal emtas, & pretium addatur conductoribus salinarum, *l. si quis 11. infra de vectig. & commiss.* Quod constitutum est, dum

54 consulitur Reip. & fisco, non autem publicanis. Nā nisi solis conductoribus salinarum licet salem publicum vendere, nemo minimo hunc accedere vollet ad salinarum conductionem.

55 Purpuræ tingendæ & distrahendæ facultas omnibus priuatis interdicta est pœna capitali, indicta iis, qui contra fecerint, *l. 1. h. t.* Cui legi mores veterum Romanorum causam dederunt. Nam purpuræ erat insignis sumorum magistratum, & maxime Imperatoris. Itaque hoc cauerunt Romani, ne si omnibus purpuram tingere & vendere liceret, vsus purpuræ vilesceret, & præterea materia assiduo vsu consumeretur.

56 Sericum omnes in orbe Romano temere possunt, dum a Romanis & subditis imperio emant.

57 A barbaris emere omnes prohibentur, præterquam comites commerciorum, *l. 2. h. t. quæ res vend. non poss.*

58 Resque emtoris potest a domino vendi pro arbitrio. Potest & ab alio quouis, quamuis eius rei dominus non sit, quoniam rem alienam emere & vendere potest, *l. rem alienam 28. ff. de contr. emt.* At ipse dominus emere non potest, *l. sua rei 16. ff. de contr. emt. l. cum res 4. supra de contr. emt. ubi diximus.* Atque hæc res sunt, quæ vendi aut emi non possunt, de quibus est altera pars huius inscriptionis.

SECUNDVM CAPVT DE PERSONIS QUÆ VENDERE AVT EMERE prohibentur.

63 *Vendere aut emere qui non possunt, qui sint?*

64 *Furiosi, mente capti, prodigi, infantes, nullum negotium gerere possunt.*

65 *Administrantes officia, non possunt in ea prouincia ubi administrant emere, neque res mobiles neque immobiles. Quod explicatur ibidem.*

66 *Administrantes officia temporalia, an possint emere ex officio?*

67 *Emerere ex officio quid?*

68 *Militantes in aliqua prouincia, non possunt emere prædia nisi paterna, que a fisco distrahantur.*

69 *Priuatus principis si quid vendat, Palatini emere non possunt.*

70 *Priuati principis qui?*

71 *Palatini qui?*

72 *Tutores, procuratores, curatores, & in uniuersum rerum alienarum administratores rem domini sui emere non possunt.*

73 *Pupillus emere aut vendere sine tutoris auctoritate non potest.*

74 *L. Iulian. 1. 2. S. si quis a pupillo ff. de act. emt. cum l. 1. ff. de rescind. vend. conciliatio.*

75 *Curie additi, prædia clam vendere non possunt, & emens ea conscius fraudis, pretio multatur.*

76 *Ciues Romani barbaris vendere, & ab iis emere prohibentur.*

77 *Emerere a barbaris auro non licet.*

78 *Comites commerciorum a barbaris emere possunt, etiam si aurum dent.*

79 *Vendere barbaris res omnes licet, præterquam certas, quæ ad victum & bellum gerendum pertinent.*

80 *Barbari qui dicantur?*

63 **S**VNT non minus & personæ quædam, quæ vendere aut emere prohibentur, etiam si vendantur hæ res, quæ genere ipso vendi possunt. Qui vendere non possunt aut emere, hi aut natura prohibentur aut iure.

Natura: omnes in quibus nullus est consensus, qui ideo non possunt emtionem contrahere, etiam si lex maxime permittat, cum emtio desideret consensus, cuius generis sunt furiosi, mæce capci, prodigi, infantes. Vnde & hi omnes nullum negotium gerere possunt. *in negotiis contrahendis, l. furiosi, ff. de reg. iur. §. furiosus, §. pupill., vers. 2. Inst. de iur. stip. De furioso dixi ad l. 2. sup. de contr. emt.*

Sunt etiam, qui cum consentire possint: tamen iure aut emere aut vendere prohibentur, quorum duo genera: Quidam enim propter se prohibentur, quidam propter eos, cum quibus contrahant. Prohiberi propter se dico eos, qui causas prohibendi in se positas habent, non autem in aliis. In hoc genere hi sunt. Primum, qui officia administrant in ea prouincia ubi administrant, emere non possunt, neque res immobiles, neque & mobiles. De immobilibus scriptum est *in l. qui officii 62. ff. de contr. emt.* De vrisque disterte continetur *in l. unica, supra de contr. emt. indic. lib.* Sed prohibentur emere res mobiles, nisi ad victum pertineant, *d. l. unic. de cont. ind.* Res autem immobiles, id est, prædia ita prohibentur emere, nisi sint prædia paterna, quæ distrahantur a fisco, *l. qui officii in pr. ff. de contr. emt.* Prohibendi ratio hæc fuit, quia alioqui potentes homines, qui gratia & imperio valent, facile res ciuium omnes minimo auocarent, si illis semel emere concederetur, sed & prætextu emtionum facile tegere possunt concussiones suas. Hoc tamen de magistratibus & officiis Roma. intelligendum est, id est, de officiis temporalibus, vt erant Romanorum magistratus & officia. Perpetuis autem officialibus nihil eiusmodi est interdictum, *l. præsidis, ff. si cert. pet.* Si iis, qui officia temporalia administrant: in totum emere nihil licet, quamdiu officia administrant, nihilominus iis licebit quicquam ex officio emere, quod neque per se facere possunt, neque per interpositam personam, vt est *in l. non licet, ff. de act. emt.* Est autem 67 temere ex officio, emere quid ex iis rebus, quæ ex auctoritate officii & magistratus venduntur, vt si magistratus iusserit bona vendi sub hac auctione. Sed in hac posteriori emtione grauior pœna constituta est, propter quam causam hæc species a generali distinctione superiori recte distinguitur, quoniam, qui ex officio quid emerunt, præterque quod emtio nulla est, etiam quadruplum fisco inferri cogitur, *d. l. non licet. 46. de cont. emt.*

68 Secundo loco, qui in aliqua prouincia militant, hi in ea prouincia possunt emere res omnes mobiles, quia non prohibentur, at prædia emere non possunt, nisi paterna, quæ a fisco distrahantur, *d. l. qui officii 62.* Et hoc ne iis rebus exercendis & colendis occupati, auocentur a militiæ laboribus.

69 Tertio loco, si priuatus principis, vendat vestes, vel aurum vel argentum, vel mancipia, constitutum est, Palatinos emere non posse, *l. ult. infra de res. vend.* 70 Vbi priuatos principis accipere debemus, comites priuatarum rerum principis, vt largitionum, ærarij, & ceterarum rerum, quæ sunt propriæ principis, de quibus notatur *in tit. de questionibus, tit. 6. lib. 12.*

infra. Palatini autem sunt omnes, qui in aula principis, quæ appellatur palatium, aliquod officium gerunt, *l. 1. de ser. eorum, qui in sacro pal. mil. tit. 29. lib. 12.* Hi ad emtionem superiorem accedere prohibentur, quia in huiusmodi emtionibus, si accesserint ad emendum, facile ceteri omnes propter eorum vel auctoritatem, vel gratiam ab emtione deterrebuntur contra utilitatem fisci, cuius interest quosuis licitatores admitti, vt quam plurimo res vendantur.

Quarto tutores, curatores, procuratores, & in vniuersum rerum aliarum adiuuatores, rem domini sui emere prohibentur, *l. si in emtione 34. §. ult. ff. de cont. emt.* Quod quomodo intelligendum sit, sub persona tutoris dixi ad *l. cum ipse, supra. de cont. emt.*

Quinto pupillus etiam qui maior infantia est, atque adeo pubertati proximus, iure emere aut vendere sine tutoris auctoritate prohibetur, *§. pupillus, Instit. de inutil. stip. l. obligari, ff. de auct. tuto.* Sed hoc in hac emtione notandum est, quod scribitur *in l. Iulianus §. si quis a pupillo ff. de act. emt.* Si pupillus emat aut vendat, ipsum quidem non obligari, sed eum, qui cum contraxit obligari, vt sic contractus ex vna tantum parte valeat. Cui contrarium videri potest, quod scribitur *in l. 1. ff. de res. vend.* vbi placet non posse ita vendi ab emtore, vt vnus liberetur, aliter obligatus maneat. Sed non sunt hæc contraria. Nam ab initio emtio & venditio cum pupillo contrahi non potest, nisi quatenus conditio contrahentium patitur, quatenus vero patitur, etiam eatenus obligatio contrahi potest. At si semel obligatio inter emtorem & pupillum recte contracta sit, ea non nisi eadem lege dissolui potest, vt scilicet vterque liberetur, quæ ab emtione discedatur, iuxta regulam iuris: Nihil tam naturale, quàm vnumquodque dissolui eo genere quo obligatur.

Sexto & postremo, qui curiæ addicti sunt, & ii prohibentur prædia vendere clam, ne munera publica quibus obnoxii sunt, fugiant, & si quis emat cõsciis fraudis, pretio multatur, *l. pe. inf. de res. vend.*

Est alterum genus, vt diximus eorum, qui non propter se vendere aut emere prohibentur, sed magis propter eos, cum quibus contrahunt, alii sunt ciues & Romani, seu omnes qui sunt in imperio Rom. qui vendere barbaris prohibentur, & ab iis emere, sed iis conditionibus, emere a barbaris nullas res licet, si pro iis rebus aurum detur, ne barbari auro, vel argento nostro ditentur, & inde vires aduersus nos sibi comparent, *l. 2. infra de com. negot.* Excipiuntur & comites commerciorum, quibus concessum est a barbaris fericum emere, *l. 2. quæ res vend. non poss. h. t.* Quæ concessio sic accipienda est, vt possint fericum emere a barbaris, etiam si pro eo aurum dent, alioqui frustra hoc ipsis permitteretur, quia barbari sine auro & argento nostro non venderent, vt qui alia moneta nostra non vtuntur. Neque hæc constitutiones inter se contrariæ sunt, nam in toto, iure generi per speciem derogatur, *in toto ff. de reg. iur.* Vendere autem barbaris res omnes licet, vt sic aurum eorum ad nos transferamus, *d. l. 2. infra de commerc.* Ceteræ res exceptæ sunt, quarum duo sunt genera. Prius est earum, quæ ad victum præcipue pertinent, in quo genere prohibetur hæc vendi & exportari, vinum, oleum, liquamen omne generis, vt cereuisia & cetera potulenta, quæ comprehensa sunt *in l. 1.*

infra

infra. quæ res export. non debeant. Item frumentum, sal quæ exprimuntur *in lege cotem 11. ff. de publ.* Et iis qui hæc vendunt & exportant, denuntiatior pœna capitis *in dicta lege cotem. in princ.* Posterioris genus est earum rerum omnium, quibus vnus esse potest ad bellum gerendum, in quo genere prohibentur hæc vendi exteris: primum arma & tela omnis generis quæ enumerantur *in lege vltima, infra quæ res export. non debeant.* Item ferrum omne tam factum, quam infectum, quia ex eo arma & tela confici possunt. Item cotæ ferro subigendo necessaria: hæc *in dicta l. vltima, quæ res export. non debeant, & in dicta lege cotem, ff. de publ.* Et vtroque in loco aduersus harum rerum venditionem, & exportationem sancitur pœna capitis. Et notandum est *in d. lege vltima quæ res export. non debeant,* non tantum posteriora ista prohiberi vendi barbaris in ipsorum regionibus, sed etiam vendi in imperio Romano iis, qui forte legationis causa a barbaris ad principem venerint. Barbari autem in iis coast. omnibus, quas supra ostendimus, intelliguntur omnes qui non sunt in imperio Romano, neque populo Romano, fœderati sunt, vt intelligitur *ex d. l. lege vltima, §. vers. perniciosum.* Et vno verbo, barbari in vtu iuris dicuntur hostes populi Romani, vt intelligere licet *ex lege non omnes, §. in barbaris, ff. de re milit.* Item qui *in lege prima, infra quæ res export. dicuntur barbari.* Item, *in lege sequen. dicuntur hostes in d. l. cotem, ff. de publ.*

QUÆ RES EXPORTARI NON DEBEANT.

TIT. XLII.

Ad L. I. Ad Barbaricum.

Ad barbaricum transferendi vini, olei, & liquaminis nullam quisquam habeat facultatem, nec gustus quidem causa, aut usus commerciorum.

Ad L. II. Nemo.

Nemo alienis barbaris cuiuscunque gentis ad hanc urbem sacratissimam sub legationis specie, vel sub quoocunque alio colore venientibus, aut in diuersis aliis ciuitatibus vel locis, loricas, scuta, & arcus, sagittas & spathas, & gladios, vel alterius cuiuscunque generis arma audeat venundare. Nulla prorsus isdem tela, nisi pentus ferri, vel facti iâ, vel adhuc infecti, ab aliquo distrahatur. Perniciosum namq. Romano imperio, & proditioni proximum est, barbaros, quos indigere conuenit, telis eos, vt validiores reddantur, instruere. Si quis autem aliquod armorum genus, quorumcunque nationum barbaris alienigenis contra pietatis nostra interdita, vbiunque vendiderit: bona eius vniuersa protinus fisco addici, ipsum quoque capitalem pœnam subire decernimus.

Hoc titulo indicantur res, quas ciues Romani barbaris vendere non possunt. Locus pertinet ad eas personas, quæ vendere propter alios prohibentur. Vid. titulos præcedentes, vbi exposui.

DE EVNVCHIS.

TIT. XLIII.

Ad L. I. Si quis.

Si quis post hanc sanctionem in orbe Romano Eunuchos fecerit, capite puniatur: mancipio tali, nec non etiam loco, vbi hoc commissum fuerit, domino sciente & dissimulante confiscando.

Ad L. II. Romana.

Romana gentis homines, siue in barbaro, siue in Romano solo Eunuchos factos, nullatenus quolibet modo ad dominium cuiuscunque transferri iubemus: pœna grauissima statuenda aduersus eos, qui hoc perpetrare ausi fuerint: tabellione videlicet, qui huiusmodi emtionis, siue cuiuslibet alterius alienationis instrumenta conscripserit, & eo, qui octauam, vel aliquid veltigalis causa pro his susceperit, eidem pœna subiuciendo. Barbari autem gentis Eunuchos extra loca nostro imperio subiecta factos, cunctis negotiatoribus, vel quibuscunque aliis emendi in commerciis & vendendi, vbi voluerint, tribuimus facultatem.

EVNVCHI sunt ex genere earum rerum, quæ cum sint priuata, & in commerciis hominum: tamen certis de causis iure vendi prohibentur. Pertinent ad secundum genus earum rerum, quæ iure vendi vetantur, de quo supra in præced.

DE PATRIBVS QUI FILIOS SVOS DISTRAXERVNT.

TIT. XLIII.

Ad L. I. Liberos.

Liberos a parentibus neque venditionis, neque donationis titulo, neque pignoris iure, aut aliquo quolibet modo, nec suo prætextu ignorantia accipientis in alium transferri posse, manifestissimi iuris est.

Ad L. II. Si quis

Si quis propter nimiam paupertatem egestatemque victus causa filium filiamue sanguinolentis vendiderit: venditione in hoc tantummodo casu valente, emtor obtinendi eius seruitii habeat facultatem: liceat autem ipsi, qui vendidit, vel qui alienatus est, aut cuiuslibet alii ad ingenuitatem eum propriam repetere: modo si aut pretium offerat, quod potest valere, aut mancipium pro eiusmodi præstet.

LIBER homo est res vna ex iis, quæ commerciis exemptæ sunt, ac proinde vendi non possunt. Hoc ius confirmatur etiam in filiis, quos patres distraherunt *in l. 1. h. t.* Additur exceptio constituta *in l. 2.* Cuius sententiam exposui in primo ordine earum rerum, quæ vendi vetantur supra, *in tit. quæ res vend. non poss.*

AD TITVLVM XLVI. DE RESCINDENDA VENDITIONE.

TIT. XLVI.

Ad Rubricam.

SVMARIA.

- 1 Venditio an rescindi possit, & quomodo rescindatur?
- 2 ab Emtione recedi potest, conuentione & consensu, idque duplici modo, aut ante, aut post venditionem.
- 3 Emtio semel iure perfecta, inuito altero rescindi non potest.
- 4 Emtio iure perfecta quæ?
- 5 Nullum quod est, non rescinditur nec rumpitur.
- 6 Emtio quando dicatur iure perfecta?
- 7 Emtio vi aut dolo contracta, an valeat?
- 8 Læso venditoris, an valeat ad rescindendam venditionem?
- 9 Ignorantia an profit ad rescindendam venditionem.

- 10 *Necessitas muneris publici aut rei familiaris, an prosit ad rescindendam venditionem.*
- 11 *Denuntiatio proximi, ne emtor emeret, an prosit ad resc. vend. § num. 12.*
- 12 *Venditor rem repetens oblato pretio, an frui possit l. 2. de resc. vend.*
- 13 *Emtor si non fidem praestet venditori, an emtio rescindatur?*
- 14 *Venditio an rescindatur, si pro pretio emtor venditori aliud volenti soluat?*
- 15 *Militibus ignorantia iuris non nocet.*
- 16 *Militis ex causa, si quid emtum sit, quamuis non nomine militis, tamen ei actio utilis datur, quasi emisset.*
- 17 *Miles, ab emtione inuito aduersario discedere potest?*
- 18 *Fiscus emtione rescindere non potest, aduersario inuito.*
- 19 *Miles & fiscus, cur non possint ab emtione discedere?*
- 20 *Privilegia, cum iniuria alterius non solent nec debent concedi.*
- 21 *Minores possunt ab emtione alterutro inuito discedere.*
- 22 *Ab emtione quibus de causis recedere liceat.*
- 23 *Emtio si pertineat ad redhibitionem adilitii edicti, ab ea recedere licet.*
- 24 *Redhibere quid?*
- 25 *Venditio rescinditur redhibitione.*
- 26 *Re vendita dimidia minoris iusti pretii, venditio rescinditur.*

VENDITIO recte contracta, eo usque valet & contrahentes obligat, donec rescindatur, si modo rescindi & resolui potest. Hinc quaestio, *an possit rescindi & § quomodo rescindatur.* De eo sic ius est: Emtio contracta suis conditionibus rescindi potest, eadem suis conditionibus non potest. Conuentione & consensu contrahentium ab ea recedi potest. Idque fit duplici effectu: aut enim ab initio contrahitur ea & lege conuentione interposita, ut certa conditione existente, res sit inempta, vel ab ea recedere aliquo modo liceat, de quo genere agitur in l. 2. l. 3. § prope toto titulo, infra de pact. inter emt. & vendit. Aut emtione tunc ab initio contracta postea mutuo consensu placet recedi ab emtione, quae pars exponitur in tit. sequen. quando liceat ab emtione discedere. Et vtriusque loci haec sententia est, quam dixi, conuentione & consensu mutuo contrahentium recedi posse. Contra si nulla eiusmodi conuentione est, nullus consensus, haec generalis definitio rata est, Emtionem & semel iure perfectam alterutro inuito rescindi & solui non posse, lege tertia. lege si dolo in fin. tit. In huius sententiae explicatione, confirmatione & exceptione consumitur hic titulus. Emtionem iure perfectam dicimus, quia si emtio ab initio perfecta non est, non debet dici rescindi, sed non valere, quoniam & non rescinditur aut rumpitur, quod nullum est, lege quinta. ff. de iniust. rupt. test. Emtio & iure perfecta est, cum de pretio rei certae conuenit, neque in re vendita, neque in personis contrahentium quicquam impedimento est emtioni. Vbi haec impedimenta sint, tum in rebus, tum in personis dixi ad titulum, quae res vend. non poss. Et hoc attingitur exemplo in lege vltima & penultima hoc titulo. Consensu autem

recte perficitur, vbi inter caetera, nec vi, nec dolo malo quisquam coactus est, aut illectus ad vendendum emendumue. Emtio vi contracta nulla est, lege prima. hoc titulo. Idque ipso iure, ut ibi attingemus. Idem iuris est, si emtio dolo malo sit contracta, lege si dolo infra hoc titulo. vbi placet, etiam ipso iure nullam emtione esse, non autem rescindi, & tamen dicitur illic rescindi, de quo ibi dicemus. Ceterum vbi omnia in rebus & personis conueniunt, & vis atque dolus a contrahentibus aberit, certissimi iuris est, ut dixi, definitio, ab emtione iure perfecta, inuito altero recedi non posse. Ad huius sententiae confirmationem referuntur omnia pene capita huius tituli. Sic autem definitio haec confirmatur. Remouentur enim omnes causae, quae videri possunt merito praestare debere venditionis rescissionem. Haec causae sunt partim in re, partim in persona, seu in priuilegio personae, quae rescissionem postulant, & declaratur nihil esse in iis omnibus, quod tribuat venditionis recte perfectae rescissionem. In re ab initio haec causae occurrunt. Laesio venditoris, ignorantia, vitium rei venditae, necessitas rei familiaris & proximi alicuius denuntiatio ne emtor emeret. Quid ergo si venditor rem non iusto pretio vendidit, atque etiam vendidit infra mediocritatem? Placet non eo magis venditionem & rescindi posse, lege ad rescindendam 4. lege si voluntate 8. hoc titulo. Quia in emtione & venditione licet, quod plaris est, minoris emere, & quod minoris est pluris vendere, atque ita in pretio sese circumscribere, ut veteres locuti sunt, ut scilicet fraus sit in pretio, non etiam dolus in persona emtoris, aut venditoris, cum res quae vendebatur esset in medio, lege item si pretio 25. § vltimo ff. locat. lege si voluntate hoc titulo. Quid si venditor & causetur, se non tantum minoris vendidisse, sed etiam errore deceptum esse, quia vires locorum venditorum non habuerit cognitae? Placet hanc ignorantiam illi nihil prodesse, quia scire debuit vires suarum rerum: si ignorauit, ipse se decepit, non autem deceptus est ab emtore, lege quasi quis 15. hoc titulo. Quid si venditor non plane consensit, ut venderet, quia vendidit coactus necessitate, vel muneris publici, vel rei familiaris, ut rem distraheret, quam aliqui distracturus non esset? Placet non adiuuari eum hac necessitate, quia sola necessitas imposita tribuit restitutionem, quae infertur ab aliis: neque ea omnis, sed solum ea, qua infertur iustus metus: puta mortis aut cruciatus corporis, l. non iccirco 12. hoc titulo. lege si voluntate 8. in princ. eodem, lege interpositas supra de transact. Quid si inter emendum existerit & aliquis amicus aut proximus venditoris, qui venditori forte stulto consulere volens, denuntiavit se uere emtori, ne emeret? Placet hanc denuntiationem inutilem esse ad rescindendam venditionem, lege si maior 13. hoc titulo. Quia venditor hac denuntiatione contemta, nihilominus consensit venditioni. Consensus autem inter emtorem & venditorem, perficit sine scriptis habitam emtione, lege secunda. ff. de contr. emt. Atque haec causae interueniunt in emtione ab initio. Sunt quaedam, quae existunt postea, de quibus itidem dubitatur, *An valeant ad venditionis rescissionem?* Sunt autem haec. Si & venditor rem repetat oblato pretio, si emtor fidem non praestet

praestet venditori, si pro pretio emtor aliud volenti venditori soluit. Quærimus igitur, quid si venditor pretium offerat emtori ad rem suam recipiendam? Respondemus & venditori offerre non licet, usque adeo, ut quamuis duplum pretium refundere paratus sit, tamen non audiatur, lege non est probabilis sexta. lege ratas septima. hoc titulo.

14 Quid & si venditor conqueratur, sibi fidem non praestari ab emtore, & ideo dicat, non esse æquum, ut etiam emtor fidem praestet, veluti si emtor pretium non soluat? Placet, ne ob hanc quidem causam emtione irritam constitui posse, sed venditorem, si velit de pretio posse agere ex emto, lege venditor 11. in fin. hoc titulo. Cuius iuris rationem exposui ad legem si non donatio. supra de contrahen. emt. Idem iuris si res vendita sit ea lege, ut emtor quid faceret, & eil egi non parcat. Aget enim venditor in id, quod sua interest, non etiam venditionem rescindet, lege ea conditione 14. hoc titulo. Quod sic accipiendum est, nisi res, de qua praestanda conuenit, eiusmodi sit, cuius contemplatione venditio facta sit, id est, ita facta, ut alioqui venditor rem venditurus non esset, lege cum te 6. infra de pact. inter emt. & vendit. Postremo & de hac causa dubitatum est, si pro pretio emtor venditori volenti aliud soluerit. Mouet dubitationem, quod emtio non est sine pretio, l. secunda. ff. de contrah. emt. § pretium. In fin. eodem. Alia autem resoluta pretium in emtione interuenisse dici non potest, ut proinde alterius rei solutione videri possint contrahentes ab emtione recessisse. Sed placuit, ei hoc quidem modo rescindi emtione, lege pretii 9. hoc titulo. Nihil ad rem pertinet, quod pretium in emtione interuenire dicitur. Satis enim est, si interueniat conuentioni ab initio interposita, dicta lege secunda. de contrah. emt. in princ. Instit. eodem. Quod autem postea aliud pro pretio soluitur, non facit quo minus ab initio de pretio conuenierit. Facta enim infecta fieri non possunt. Et hoc satis est ad confirmandam emtione. Ut in re nihil causae est ad rescissionem venditionis recte perfectae: Sic nec in persona, seu priuilegio personae aut venditoris aut emtoris. Argumento sunt duo, Miles & Fiscus. Militibus multa singulari iure tributa sunt: 15 l. ignorantia & iuris non nocet, lege regula ff. de iuris & facti ignorantia. Item, si quid ex pecunia militis & emptum sit, quamuis non nomine militis: tamen militi actio in rem utilis datur, quasi emisset, 17 lege si ut proponis supra de rei vind. Sed & non ideo ei tribuitur, ut si rem vendiderit aut emerit, liceat ei ab emtione discedere inuito aduersario, lege ratas 7. infra hoc titulo. sed in primis Fisco priuilegia multa iure tributa sunt comprehensa, infra tit. de priuileg. 19 ff. de iure fisco. Sed nihilominus fiscus & in venditione hoc quoque iure utitur, ut si quid vendiderit aut emerit, rescindere emtione non possit aduersario inuito, lege tertia. hoc titulo. Cur & ergo iis cetera potius priuilegia tribuantur quam hoc? 20 Quia priuilegia & cum alterius iniuria non solent, nec debent concedi, lege nec ausus, infra de emancip. liber. Manifesta autem iniuria est, si fisco liceat aduersario quaesitam actionem aut exceptionem inuito auferre, lege vltima ff. de pact. lege secunda. ff. de iis, qui sunt sui vel al. iur. At hoc ei facere licet, cui licet inuito aduersario ab emtione discedere. Quæ

si omnia, & in re & in personis contrahentium recte remouentur, apparet vere generaliter definitum, ut definiuimus, Emtionem semel recte perfectam inuito alterutro rescindi non posse, ut est definitio in dicta lege tertia. & dicta lege si dolo. in fin. hoc titulo. Habet tamen haec definitio tres exceptiones. Vna est exceptio in persona contrahentium. Nam ceteris omnibus non licet ab emtione discedere alterutro inuito. Minoribus & licet, si quid vendiderint aut emerint. Hi enim beneficio ætatis in integrum restituuntur, lege ait praetor, in princip. ff. de minor. dummodo in contrahendo contractum iureiurando non firmauerint. Nam aduersus iusiurandum non audiuntur, & cessat in integrum restitutio, lege prima. & authen. sacramenta sequen. supra si adm. vend. Ob hanc exceptionem factum est, ut multis rescriptis hoc titulo superior definitio conciperetur in persona maiorum 25. annis. Atque ita definiatur, emtione rescindi non posse, si maior annis vendiderit aut emerit, ut est in lege si dolo, in fin. lege si maior, lege quisquis, inf. eod. Neque tamen eo minus recte generaliter definitio concepta est in l. tertia hic. ut diceretur, emtione semel recte perfectam inuito alterutro rescindi non posse. Nam verbo perfectae emtione satis minorum excluditur venditio. Haec enim iure civili perfecta esse potest, iure praetorio non est perfecta, vbi minores in integrum restitui possunt. Nemo enim videtur re exclusus, quem praetor in integrum se restitutum pollicetur, lege nemo videtur, ff. de in integ. restit. In re autem duae sunt exceptiones, quibus a superiori regula disceditur. Duabus enim de causis & licet etiam inuito aduersario recedere ab emtione, quamuis rite contracta sine vi & dolo malo. Vna causa est, si emtio ad redhibitionem adilitii edicti pertinet, seu si emtio in ea causa est, ut res vendita redhiberi possit. Quod fit ex adilitio edicto, ex iis causis, si res morbosa aut vitiosa vendita sit, neque venditor morbum vitiumue dixerit. Item, si quid dere vendita dictum a venditore promissum fuerit, neque id venditor praestet, lege prima. ff. de adilit. edict. Ex iis causis licet emtori rem venditam redhibere venditori, ut eo edicto cautum est, dicta lege prima. Redhibere & autem est facere, ut venditor rem rehabeat, id est, venditori rem redhibere, & pretium recipere, lege redhibere, ff. de adilit. edict. Hac redhibitione & rescinditur venditio. Omnia enim in integrum restituuntur, lege facta redhib. ff. de adilit. edict. Haec exceptio cum pertineat ad adilitium edictum, reiicienda est ad titulum de adilit. act. infra.

Altera causa est ad rescindendam venditionem, si venditor rem & vendiderit minoris dimidia veri pretii, quae exceptio constituta est humanitatis causa in l. 2. b. i. vbi exponitur.

Ad L. I. Si pater.

Si pater tuus per vim coactus domum vendidit: ratum non habebitur, quod non bona fide gestum est. Mala enim fidei emtio irrita est. Aditus itaque nomine tuo praesens pronuncia, auctoritatem suam interponet: maxime cum paratum te proponas id, quod pretii nomine illatum est, emtori refundere.

S V M M A R I A.

- 1 *Emtio vi contracta, an valeat ipso iure, sed rescindatur restitutione in integrum, seu actione quod metus causa, an vero ipso iure nulla sit.*
- 2 *Stipulatio vi contracta valet, sed exceptione infirmatur, aut actione proposita quod metus causa.*
- 3 *Testamentum cum irritum fieri dicitur, intelligitur testamentum quod ab initio valuit, sed postea infirmatur capitis diminutione testatoris.*
- 4 *Emtio dolo malo contracta, rescinditur.*
- 5 *Emtio si ipso iure valet, sed restitutione in integrum infirmatur, non potest rescindi intra annum utilem, ut olim, nunc quadriennium.*
- 6 *Emtio vi & metu contracta, ipso iure irrita est.*
- 7 *Contractus bonae fidei ipso iure non valet, si in contrahendo aliquid contrarium bonae fidei, propter quod res contracta est, interueniat.*
- 8 *Bonae fidei nihil aliud est contrarium, quam vis & metus.*
- 9 *Emtio, bonae fidei contractus est.*
- 10 *Emtio dolo malo contracta, ipso iure non valet.*
- 11 *Metui dolus inest, & qui metum intulit de dolo tenetur.*
- 12 *Dos metu promissa, nulla omnino est.*
- 13 *Dos & emtio cur comparentur?*
- 14 *Actio uxoria bonae fidei est.*
- 15 *Dos maxime fauorabilis est.*
- 16 *Stipulatio metu contracta initio, valet summo iure.*
- 17 *Deceptus dolo promittens, ipso iure obligatur.*
- 18 *Irritum fieri, & irritum esse, quid differant?*
- 19 *Emtio vi contracta, cur irrita fiat?*
- 20 *Venditio vi contracta, rescinditur actione quod metus causa.*
- 21 *Venditor cur pretium cogatur refundere, si rem venditam repetat?*
- 22 *Restitutionis effectus.*
- 23 *Actio quod metus causa ut instituatur, satis est dicere se metu coactum.*

SI quis vi coactus sit, ut venderet aut emeret emtio vi contracta irrita est, ut hic scriptum est. Queritur, quomodo sit accipiendum, quod dicitur, hanc emtionem esse irritam, utrum ut emtio valeat quidem ipso iure, sed rescindatur restitutione in integrum, seu actione quod metus causa: an vero ipso iure irrita sit, id est, nullius sit momenti. Nam utramque interpretationem verba admittunt, §. alio. Instituit. quibus mod. test. infir. ubi docemur, irrita dici, non tantum quae rescinduntur postea, cum prius valuissent, sed etiam quae ab initio nullius sunt momenti. Accursius prius sequitur. Interpretatur enim irritam emtionem esse, id est, irritandam, quam sententiam video etiam reliquos interpretes fere secutos. Nec defunt huius sententiae argumenta.

2. Nam stipulatio vi contracta valet, sed exceptione infirmatur, aut actione proposita ex edicto quod metus causa, l. metum autem 9. §. sed quod prator. ff. quod metus causa. Item cum instrumentum irritum fieri dicimus, intelligimus instrumentum, quod ab initio valuit, sed postea infirmatur capitis diminutione testatoris, d. §. alio. Instituit. quibus mod. test. infir.

4. Item emtio dolo malo contracta, dicitur rescindi in l. si dolo. Quo verbo significatur prius valuisse.

Comparantur enim haec emtio dolo malo contracta & emtio contracta vi & metu, neque harum interest utrum dicamus. Nam si emtio ipso iure valet, sed restitutione in integrum infirmatur, non poterit rescindi intra annum utilem, ut olim lege 4. supra de iis, quae vi aut metus causa. nunc autem intra quadriennium, l. ult. supra de temp. in integr. rest. Contra vero si venditionem volumus ipso iure non valere, venditor, qui vi coactus est, neque intra quadriennium neque villo post tempore tenebitur emtori ex hac actione. Nos vero dicemus id, quod ius est, emtionem vi & metu contractam, ipso iure irritam esse, seu nullius esse momenti, quod iis argumentis non obscuris confirmatur. Primum est: Quoties in contractu bonae fidei, interuenit in contrahendo aliquid contrarium bonae fidei, propter quod res contracta est, ipso iure contractus non valet, veluti si societas dolo aut fraude contracta sit, l. 3. §. ult. ff. pro socio. Nihil autem magis contrarium est bonae fidei & moribus, quam vis & metus, lege nihil consensu ff. de regulis iuris. Et emtio bonae fidei contractus est, l. ex emto ff. de act. emt. Igitur metu & vi interueniente, emtio ipso iure nulla est. Secundum argumentum. Constat emtionem dolo malo contractam ipso iure non valere, ubi aut venditor deceptus est, ut venderet, aut emtor ut emeret, lege & eleganter 7. ff. de dolo. At emtio metu contracta, eadem & dolo contracta intelligitur, metu in hoc adhibito, ut quis venderet aut emeret, quoniam & metui dolus inest, & qui metum intulit, idem de dolo tenetur, lege si cum 1. §. cum qui penult. ff. quod metus causa. Proinde emtio metu contracta pariter ipso iure non valebit. Tertium argumentum, si dos metu promissa sit, nulla omnino promissio est, lege si mulier 21. §. si dos. ff. quod metus causa. Ergo & si quid venditum sit metu, emtio nulla erit. Recte tamen haec comparantur, quia dotis promissio bonae fidei est. Inde enim nascitur actio uxoria, quae bonae fidei est, quam bonae fidei esse constat, §. fuerat Instituit. de act. Idem igitur statuemus in emtione, quae & ipsa bonae fidei est, dicta lege ex emto. Accursius ait, speciale esse in dote. Recte hoc dicitur, si promissio dotis, conferatur cum stipulatione, ut contractibus stricti iudicii. Nam stipulatio & metu & dolo contracta, ipso iure valet, etsi postea rescinditur, vel exceptione proposita, vel actione ex edicto quod metus causa, dicta lege metum 9. §. sed quod prator. quod metus causa, lege si quis, cum aliter, ff. de verb. oblig. Sed male dicitur, si distinguitur dotis promissio ab aliis contractibus bonae fidei. Magnus error est, si putamus, dote metu promissa promissionem nullius momenti esse, ob id, quia dos promissa sit: nam dos tamen maxime fauorabilis est, lege prima. ff. solut. matri. Et quo quicquam fauorabilius est, eo magis seruari oportet. Non ergo dotis promissio metu facta, nulla est propter dotem promissam, propter quam magis promissio valere debuerat. Sed haec causa est, quam dixi, quia haec promissio dotis bonae fidei est, nihil autem magis contrarium bonae fidei, quam vis & metus, quod cum in promissione dotis recte dicatur, perspicuum est in omnibus bonae fidei contractibus pariter admitendum esse. Non obstat exemplum stipulationis, quam tamen metu contractam placet initio valere summo

summo iure, dicta lege 9. §. sed quod prator, ff. quod metus causa. Iam enim dixi, & verum est, aliam causam esse contractuum stricti iuris, aliam contractuum bonae fidei. Si quis deceptus dolo promiserit, tamen ipso iure obligatur, lege si quis cum aliter 36. ff. de verb. oblig. Contra si quis deceptus societatem coierit, si deceptus vendiderit, & societas & emtio ipso iure nullius momenti sunt, lege tertia. §. ultimo. ff. pro socio. dicta lege & eleganter 7. ff. de dolo. Nihil ad rem pertinet irriti significatio. Nam hoc verbum refertur ad res, quae ab initio valuerunt, & postea infirmantur, cum dicimus aliquid irritum fieri, ut cum dicimus, instrumentum irritum factum, dicto §. alio, quibus modis testamen. infir. Diuersum est, cum dicimus aliquid irritum esse. Nam hoc verbo iam nunc in praesentia irritum seu non valere significamus, etsi propter ambiguitatem verbi non male etiam altera significatio accipi possit. Nunc autem in hoc rescripto obseruandum est, non dici emtionem metu factam irritam fieri, sed irritam esse. Obseruandum praeterea dici, Irritam esse mala fidei emtionem. Iis verbis continetur ratio, cur emtio vi contracta irrita sit. Est autem haec, quia bonae fidei iudicium est emtio, cui contraria est mala fides. Quod autem dicitur in lege si dolo infra hoc titulo. Emtionem dolo malo contractam rescindi, fatendum est etiam, id ad emtionem vi factam pertinere, ut emtio etiam vi contracta rescindatur. Sed hoc sic accipiendum est, non ut ipsa emtio & venditio sola rescindatur, sed ut rescindatur traditio rei venditae, si haec traditio emtionem metu secum, facile est, ut illic attingemus, quando locus est dicendi. Et ea est sententia huius rescripti: quae significatur in extremo versu, cum dicitur, si venditor metu coactus agat, aduersus vim praesidem provinciae auctoritatem suam interpositurum. Non interponit auctoritatem suam praesens agente venditore, nisi vi recipiat rem traditam, quam metu tradere coactus est ex emtionis causa, si quidem pretium refundere emtori vult. Haec traditio ab initio valuit, & dominium transfudit in emtorem, sed rescinditur actione quod metus causa, dicta lege nona. §. sed quod prator. ff. quod metus causa. Sed an venditor, qui metu coactus rem tradidit, dum actione quod metus causa repetit rem traditam, ita repetit, ut cogatur pretium refundere? Et constat refundere debere, lege 3. supra de his, quae vi metus causa sunt. Et ratio manifesta est, quia postulat se in integrum restitui. Restitutio tamen omnia restituit in eum locum, in quo futura essent, si venditio contracta non esset, l. quod si minor 25. §. restitutio ff. de minor. Sed videtur hoc rescriptum refragari in extremo. Aiunt enim Imperatores, agente venditore, qui metu coactus est, praesidem auctoritatem suam interpositurum, maxime cum paratus sit pretium, quod accepit, refundere, quibus verbis significatur, praesidem auctoritatem suam interpositurum utroque casu, & cum venditor paratus est pretium refundere, & cum paratus non est, sed maxime tunc, cum paratus est. Nam verbum maxime, in quo comparatio continetur, utrumque casum contrarium complectitur. Respondetur, Vtrumque verum est, venditor non potest rem suam recipere, nisi refuso pretio, sed in hac specie obseruandum est agi de venditore, qui instituebat actionem

apud praesidem. In hac instituenda praetor auctoritatem suam instituenti adhibebit, id est, actionem admittet, siue venditor dicat se paratum esse pretium refundere, siue non dicat, quoniam ad instituendam actionem, quod metus causa satis est dicere, se metu coactum, l. 4. supra de iis, quae vi metus causa. Sed cum in hac actione, & hoc iudicio ventum erit ad restitutionem rei, non aliter emtor restituere cogetur, quam pretio recepto: Metum quem hic accipere debeamus, definitur in l. si voluntate in prin. inf. l. interpositas supra de transact.

Ad L. II. Res.

Res maioris pretii, si tu vel pater tuus minoris distraxeris: humanum est, ut vel pretium te restituente emtoribus, fundum venundatum recipias, auctoritate iudicis intercedente: vel, si emtor elegerit, quod deest in isto pretio recipias. Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit.

S V M M A R I A.

- 1 *Contrahentibus licet sese in pretio mutuo circumuenire.*
- 2 *Venditionem rescindere non licet ob minus maiusve pretium.*
- 3 *Lex hac quando primitus constituta?*
- 4 *Materia legis secundae de resc. vend. distribuitur in quinque capita.*
- 5 *Emtio, an ex lege secunda de resc. vend. rescindi possit?*
- 6 *Pretium verum quod dicatur, & quale pretium hic spectemus?*
- 7 *Pretii appellatione, sine appellatione iusti prolata, quid veniat?*
- 8 *Pretia cuiusque rei unde aestimantur?*
- 9 *De pretio rei vendita vero quando queritur, quod tempus sit inspicendum?*
- 10 *Contractus ob aliquod vitium summi quoties confirmari volumus, semper id vitium spectandum est, quod euenit in contrahendo.*
- 11 *Pretium verum eius temporis quo venditio facta est, quomodo probetur?*
- 12 *Aestimatio rei vendita, quibus committenda sit?*
- 13 *Pretium verum quomodo constitutum sit, eius rei qua longe ante vendita est, & cuius difficultas est meminisse.*
- 14 *Renuntians l. 2. de resc. vend. an nihilominus eo uti possit?*
- 15 *Iuri pro se introducto, renuntiare licet.*
- 16 *Renuntiatione generali, omnes species ei generis subiectae, comprehenduntur.*
- 17 *Minor, si renuntiet beneficio l. 2. de resc. vend. an nihilominus eo uti possit?*
- 18 *Minor, an restituatur in integrum, si l. 2. de resc. vend. renuntiauit interposito iure iurando.*
- 19 *Iureiurandum non pertinet ad eas res, de quibus quis non cogitauit.*
- 20 *Conuentio simplex quantumuis generalis, pertinet ad eas species, de quibus sensum non est.*
- 21 *Venditor, si emtori id quod pluris res valeat sine quod amplius donet, an frui possit benef. l. 2. de resc. vend.*
- 22 *Satisfactio pro solutione est.*
- 23 *Certum in iure quod nam?*
- 24 *Quantitas certa ubi non exprimitur, nec donatio nec conuentio nulla est.*
- 25 *Oratio omnis ambigua sic interpretari debet, ut*

- aliquid egisse videatur, & ne concessum sit inutile.
- 26 Beneficio l. 2. de resc. vend. quando quis renuntiare videatur?
- 27 Error Bartholi duo ad rescindendam venditionem in libell. proponenda & probanda exigentis.
- 28 Nem existimatur facile iactari suum.
- 29 Venditor de rescindenda venditione agens, quid petat & quid consequatur?
- 30 Venditionis rescissio quid contineat, & quis eius effectus?
- 31 Venditor an dimidium iusti pretii, an v. ipsum pretium & quanti res valeat consequatur.
- 32 Iustum quid significet proprie?
- 33 Pretio dimidio vero soluto, emtio iure consistit, nec rescindi potest.
- 34 Pretium iustum quod nam?
- 35 Pretium verum idem quod iustum.
- 36 Res vendita & tradita, si emtori perierit, utrum venditor supplere teneatur, quod iusto pretio deest. Et quid si casu perierit? nu. 39.
- 37 Culpa non perpetuat obligationem.
- 38 Culpa utraq. in emtione & venditione prestari debet ab us, qui rem alteri prestare debent.
- 40 Res vendita si casu amissa sit, an liberetur emtor, an vero teneatur ad id quod iusto pretio deest.
- 41 Alterius rei prestanda facultas quoties lege tribuitur pro re qua debetur, toties intelligitur in obligatione esse sola ea res, pro qua alterius rei electio tribuitur?
- 42 Emtor primus, si rem vendiderit, & pretium acceperit, an liberetur, an vero teneatur venditori ad id, quod iusto pretio deest.
- 43 Emtor primus an de eo pretio, quod ex venditione secunda consecutus est, aliquid prestare debeat venditori.
- 44 Venditor qua actione ad rescindendam venditionem uti possit.
- 45 In actionem ex emto & vendito qua veniant?
- 46 Animal morbosum aut vitiosum, potest emtor redhibere.
- 46 Venditio vi facta, iure non valet.
- 48 Emtor an gaudere possit beneficio, l. 2. de resc. vend. si plures rem emerit iusto pretio.
- 49 Ratio in quibus eadem, in iis idem ius statuendum. Et nu. 55.
- 50 Emtoris & venditoris quando eadem causa esse intelligatur?
- 51 Emtor fraudatus quid petat a venditore?
- 52 Venditor si velit emtori supplere, quod ad iustam pretii estimationem deest, an sit audiendus. Negatur?
- 53 Res alia pro pecunia non recte prestantur?
- 54 Pecunia rebus aliis non estimatur, sed e conuerso.
- 55 Beneficium l. 2. de resc. vend. an etiam ad alios contractus pertineat?
- 56 Beneficium, l. 2. de resc. vend. an ad locationes & conductiones transferri possit?
- 57 Locatio & condictio iisdem regulis continentur quibus emtio & venditio.
- 58 Benef. l. 2. de resc. vend. an ad permutationes transferri possit?
- 59 Benef. l. 2. de resc. vend. an ad divisiones rerum transferri possit?

- 60 Divisio, permutationis genus est, & emtionis vice habere dicitur.
- 61 Beneficium legis secunde. de resc. vend. an locum habeat in transactione & donatione. Et nu. 62.
- 63 Donator donans fundum quem putabat valere decem, cum valeret viginti & amplius, quando voluisse donare videatur quod amplius est, aut noluisse.
- 64 Summa & ἀνακεφαλῶσις huius legis.
- 65 Beneficium legis secunde. C. de rescinden. vendit. non habet locum in casu legis si quos. infr. hoc titulo.

Ivs vetus est, quod ante hanc legem videtur perpetuum fuisse, nempe in emtione & venditione licere & contrahentibus in pretio se se mutuo circumvenire. In pretio inquam, dum absit dolus a venditore aut emtore. Quod hanc sententiam habet, licere quod minoris est, plures vendere, & quod plures est licere minoris emere, dummodo ad eam rem nulla machinatio, seu nullus dolus adhibeatur, & ita licere, vt quamvis minus sit pretium, aut maius, quam oportet: tamen non liceat ob id eam causam venditionem rescindere invito alterutro, l. item si pretio §. ult. ff. locat. l. ad rescindendam. l. ratas. l. quisquis infra hoc titulo. Exceptio tandem admittitur, quæ constituta est hac lege, siue ut putemus eam ante receptam fuisse, & hac lege apertius confirmatam, siue quod verbis Constit. propius est, hac lege primum inductam. Exceptio hæc est humanitatis iure constituta, vt hic dicitur, & constituta in venditore. Nisi res minoris dimidia veri pretii vendita sit. Cum huius beneficii utilitas magna sit in commerciis hominum, qui sæpe errore minus accipiunt, quam dant. Cum præterea hæc lex, quæ de eo beneficio constituta est, breuiter scripta sit, iccirco de sententia & interpretatione eius multa quaesita, & tractata sunt omnibus ætatibus apud interpretes. Nos tantum dicemus, quantum ad sententiam, & rerum hic tractatarum cognitionem sufficit. Ea certis capitibus continentur, in quibus hanc tractationem concludemus. De iis tantum dicam hoc ordine, qui naturæ rei accommodatissimus videtur.

I. An & quando ex hac lege emtio aliqui sine metu & dolo malo contracta, rescindi possit. II. Si potest rescindi, quid venditor petat, & quid consequatur. III. Qua actione, vt sciri possit, quamdiu ea actio duret. IIII. An quod venditori hac lege tributum est, idem tribuendum sit & emtori, qui minus accepit & plus dedit, & qua conditione ei tribuendum sit. V. Et postremo, si & venditori & emtori tribuendum est, an quod placet in emtione idem transferendum sit ad ceteras permutationes, in quibus vnus dat, & alter accipit.

Primum ergo videamus, an & quando id emtio & hac lege rescindi possit? Et constat, rescindi emtionem posse ex hac lege, cum dicatur venditor rem suam recipere, & pretium emtor, quod dedit, quod nihil aliud est, quam recedi ab emtione, seu, quod vnū & idē, emtionē rescindere. Sed & hoc diferte dicitur in lege si voluntate sub fin. 8. infra hoc titulo. Rescindi autem potest tum, vt hic expressam est, cum nec dimidia veri pretii soluta est. Verum id pretium est, quanti res vere valet. Verum autem dictū est ad differentiā eius pretii, quæ venditor arbitrio

suo ex affectione & utilitate sua constituere potest. Hoc pretium non spectamus, & ideo si fundum venditum æstimet 100. aureis, qui valet tantum 80. aut 70. non rescindetur emtio, etiam si 45. tantum acceperit. Nam minus quidem dimidia accepit, si pretium ex affectione eius spectamus. Nunc autem verum pretium quaerimus. In proposito autem non accepit minus dimidia veri pretii. Sed et si hic adiectum esset id solum pretium, nec adiecturum verum: tamen idem intelligeremus, nempe verum: quoniam certa sententia est veterum, pretia id cuiusque rei non ex affectione & utilitate singularum æstimari, sed communiter fingi, id est, tanti æstimari quanti communiter res valet. l. pretia. 63. ff. ad l. Falcid. l. si seruum. 33. ff. ad l. Aquil. Sed cum pretium verum rei venditæ, & vna cum eo pretio dimidia eius pretii variari possit, pro diuersis temporibus, cum possit pretium aliud esse tempore venditionis, aliud quo tempore res traditur, aliud quo venditio rescinditur, cuius ex id temporibus pretium spectabimus? Respondetur. Id diferte comprehensum est in d. l. si voluntate 8. in fin. Placet emtionem rescindi, si soluta non sit dimidia eius pretii, quod fecit tempore venditionis. Quo loco generaliter tenebimus, quod interuenit in contrahendo. Nam ex eo tempore contractus æstimatur: vt puta propter dolum dicimus emtionē & societate nullius esse momenti, sed ita si societas dolo contracta sit. l. eleganter 7. ff. de dolo. l. 3. in fin. ff. pro soci. Item dicimus nullam venditionem esse cum furioso. Hoc sic intelligimus si sit furiosus cum contrahit. Nam si tunc fuit sanæ mentis, furor postea superueniens nihil nocet. l. 2. ff. de cont. emt. & vend. Quomodo probabitur verum pretium id eius temporis, quo venditio facta est? Respondetur. Cuiusvis temporis verum pretium æstimatur & constituitur ex iis duabus rebus: Ex qualitate loci, & quantitate fructuum l. si quos 16. infr. h. t. l. penul. in princ. ff. de reb. eorum, quæ sub tut. sunt. Ex qualitate, quia alia est æstimatio prati, alia vineæ, alia agri qui proficiat ad semen, eorum æstimatio pro qualitate fructuum longe dissimilis est: Quantitas fructuum intelligitur partim ex fertilitate fundi, partim ex fundi magnitudine. Nam alii fundi alii sunt fertiliores, pro situ loci, & maiores fundi plures fructus adferunt, quam minores. Ex iis rebus æstimatio, vt dixi, pendet, sed ita, vt hæc æstimatio non sit posita in testimonio testium, vt omnib. testib. fides habeatur, qui dicunt, se ex scriptis rebus rem tanti æstimare, etiam iudicio & intelligentia opus est, ad has res recte æstimandas, proinde erit prudentiæ iudicis, ad eam æstimacionem admittere non quoslibet, sed peritos earum rerum æstimatores, quales in omnibus locis fere semper multi reperiuntur. Et ita est, cum de re æstimanda, quæ in arte & peritia consistit, agitur, non debent admitti nisi periti eius artis & rei, de qua agitur. l. 1. circ. princ. ff. de inspi. vent. l. semel infr. de rem. lib. 12.

Quid si difficile id erit meminisse & probare, quæ fuerit vera æstimatio tempore venditionis, quia forte longo post tempore emtio rescindatur. Hoc consilium dandum est, vt probetur præsens æstimatio fundi, de quo agitur, & dicatur, eum fundum non fuisse mutatum ex eo tempore, ex quo venditus est,

Nam necesse est nisi sit mutatus, & mutata eius æstimatio, eandē et æstimacionē prius fuisse, quæ nunc est: quod si emtor dicat mutatum esse, id probare debet. *argum. in l. cum qui ff. de proba.* Ex hac causa venditio rescindi potest beneficio huius legis, sine exceptione, nisi venditor huic beneficio id renuntiarit. Quod si aperte fecit, hoc beneficio non utitur, licet enim vniciq. id iuri pro se introducto renuntiare. l. penul. *supr. de pact. l. pactum ff. de pact. l. quaritur §. si venditor ff. de adil.* Quod si non aperte fecit, tuac illa quaesita sunt. Quid si in venditione seu in instrumento venditionis, venditor, qui minoris dimidio vendidit, cauerit, se contra eam venditionem nihil facturum, seu contra non veterum. Respondetur. His verbis huic beneficio renuntiauit generali cōventioni. Nam iis verbis pactus est, se nalia de causa venditionem rescissurum. Nam is contra cōventionem fecit, qui non seruat, & aperte is non seruat, qui rescindit. Quisq. autem beneficio huius legis utitur, ad rescindendam venditionem utitur. d. l. si voluntate. Quare & superiore cōventionem pactus est, se hoc beneficio non utiturum, proinde nec eo utitur, cui renuntiauit. Nihil ad rem pertinet, si dicatur, se specialiter de eo nihil dixisse, item de eo se non sensisse. Nam generali id renuntiatione omnes species in genere subiectæ comprehenduntur, & qui ita pactus est, non potest vlla de causa eam cōventionem rescindere, etiam si maxime dicat, se eam causam non cognouisse, aut de ea non sensisse. l. sub prætextu specierum 29. *supr. de transact. l. non est ferendus 12. ff. de transact.* Quid si minor, re minoris vendita, quam dimidia iusti pretii, id cauerit, quod supra, nempe se aduersus eam venditionem non facturum. Respondetur. Si auctoritate curatoris vendidit & cauit, aut si curatorem non habens idem fecit, venditio ipso iure valet. l. 3. *supr. de in int. rest. mun.* Sed, in integro restituitur ex beneficio communis ætatis, quia aperte latus est, qui actionem ex hac l. sibi competentem remisit. l. non omni 46. ff. de minoribus. Quid si minor idem id cauerit interposito iuramentum? Respondetur. Aduersus iuramentum cessat in integrum restitutio ex iure certo. l. 1. *Auth. sacramenta supr. si aduersus venditionem.* Vulgo tamen maxima pars contra existimat, vt Accursius hoc loco, qui mouetur hac ratione, quod sacramentum a minoribus interpositum hoc solum præstat, vt minores pro maioribus habeantur. Alii hanc rationem adiuiciunt, quod dicant minores in generali renuntiatione non videri sensisse de beneficio huius legis, propter imperitiam iuris, quæ in illa ætate recipitur. l. regula. ff. de reg. iur. & fact. ignor. Porro id iuramentum non pertinet ad eas res, de quibus quis non cogitauit. l. ult. *supr. de non num. pecun.* Sed iis reb. moueri non debemus aduersus constitutiones difertis verbis scriptas nempe. d. l. 1. & d. *authen. sacramenta a pub. ubi in quibus diferte scriptum est sacramenta pub. ubi debere inuolabiliter custodiri in contractibus suis. Ratio Accursii, quam dixi eiusmodi est, vt potius aduersus eum faciat. Ait sacramenta minorum id solum efficere, vt minores pro maioribus habeantur. Admitto & verissimum est. Sed hac ratione posita, consequens est, minorem aduersus iuramentum superius restitui non posse. Nam maior, si idem, non dico iurasset, sed conuenisset, tā-*

men venditio non rescinderetur. Ergo nec in persona minorum rescindetur, quibus in hoc iure iudicando duæ res obstant. Sua conventio & suum iusiurandum. Conventio, quia pacti sunt, se venditionem non facturos, quâ conventionem generali, etiam comprehenderunt de beneficio eius leg. Sacramento autem eorum fit, ut cum sine sacramento restitui possent, tunc non possint, quasi maiores constituti propter iusiurandum. Quod autem dicitur, iusiurandum non pertinere ad eas res, de quibus cogitatum non est, verissimum est. Plus dico, ne conventio quidem simplex, quantumvis generalis pertinet ad eas species, de quibus sensum non est. *l. qui cum tutoribus pene tot. 19. ff. de transact.* Sed qui generaliter pactus est & quid remisit, is specialiter quidem non sensit de singulis causis, propter quas rescindi potest, sed sensit generaliter. Hoc n. animo est, ut quæcunque causa nunc est, vel postea incidet propter, quam res rescindi possit: tñ nolit ex ea venditionem facere, etiam si causa & species illæ maxime tunc illi fierent ignotæ, ut diserte declaratur in *d. l. sub pretestu specierum 29. §. de transact.* & *l. non est faciendus 12. ff. de transact.* Deinde quæro: Quid si venditor, qui rem vendidit minoris dimidia veri pretii, in instrumento dixerit, se si plures res valet, id quod amplius est donare emtori, seu emtori remittere? Resp. Hoc beneficio non utetur, quia quod donavit, perinde est quod datum a venditore accepisset. Aut igitur volumus id quod datum est, esse minimam summam, qua efficitur dimidium veri pretii, & ob hanc causam venditio non rescindatur. Placet. n. rescindi, non si dimidia pars veri pretii soluta sit, sed si minus: aut volumus iis verbis, donatum seu remissum totum, quod deest iusto pretio, & hac de causa minus venditio rescindi poterit, quoniam non rescindetur, si emtor suppleat, quod iusto pretio deest, quod fecisse videtur, ubi quod dederat ei donatum est. Sic. n. satisfactum est venditori. Satisfactio tamen pro solutione est. *l. satis. ff. de sol. l. hac adiecto 19. ff. de v. o.* Vbi in iis verbis, *solidorum 10. rem esse, plurisue*, placet hoc verbo *pluris*, non significari quamlibet quantitatem, sed minutulam. At si minutula quantitas ab emtore adiecta esset: tamen non suppleretur, aut dimidium iusti pretii, aut iustum pretium. Ergo semper etiam ex hac conventionem locus relinquitur beneficio huius legis, cum venditor semper consistat infra dimidiam iusti pretii? Resp. Quod dicitur hoc verbum *pluris* referri ad minutulam quantitatem, tunc verum est, cum verbo *pluris* non exprimitur certa quantitas, sed infinita, ut sit cum dicitur *res est 10. vel pluris*. In h. infinitate necesse est, adiectionem esse inutilem, nisi minimam summam interpretemur, quoniam infinitam estimationem non possumus, quia tanti res non valet. Ideo coniectura voluntatis utitur, ex qua interpretemur eam summam, quæ minima est, ut fit in *l. cum qui calcedis in specie non dissimili. ff. de v. o.* At cum plus seu amplius exprimit certam quantitatem, in re certa non est coniecturis locus. *l. continuus. §. cum ita in fin. ff. de v. o.* Et ideo eam certam quantitatem sequi debemus. At in proposito cum venditor dicit, se donare id, quod amplius est, quæ quanti res valet, hac adiectione quanti res valet arte quantitas exprimitur, ut puta fundus 20. aureorum venditus est. 9. Si venditor dixerit, si plus res valet, se id,

quod plus est donare, aperte dixit, se donare 11. quia res plus valebat. In iure autem non solum id certum habetur, quod per se certum est, sed etiam, quod refertur ad rem aliam, ex qua certitudinem accipit, ut si dicam, me tibi donare eam summam, quæ testamento Titii mihi relicta est, dixi 10. me tibi donare. *l. §. ultim. ff. de re iudic.* Plus dicimus etiam si in hac donatione & remissione verbo *amplius* aut *plus*, concedamus exiguam quantitatem significari: tamen cessabit venditionis rescissio, quæ saltem id remissum intelligendum est, quod deerat ad dimidiam iusti pretii: alioqui remissio erit emtori inutilis. Nam primum inutilis erit ad rescissionem evitandam. Deinde erit inutilis etiam ad omnem donationem. Nam quoties in donatione aut conventionem qualibet non exprimitur certa quantitas, conventio nulla est. *l. ita stipulatus 1. res. ff. de verb. oblig.* At omnem donationem ambigam sic interpretari debemus, ut aliquid egisse videatur, & ne concessum sit inutile. *l. si quando in princip. ff. de lega. primo. l. quoties in act. ff. de regulis iuris.* Summa hæc est, renuntiatione venditoris effici, ut hoc beneficio non utatur. Renuntiare eum videri hic beneficio siue specialiter id exprimat, siue ea faciat, quæ supra diximus, quibus tacite renuntiatio huius beneficio continetur. Quæ ob id diligentius notanda sunt, ut qui vendunt, diligenter caueant, ne quid eiusmodi paciscantur temere, cum sciant futurum, ut post eiusmodi conventiones hoc beneficio non utantur. Quod si cessabant superiores renuntiationes, tunc locus erit beneficio huius legis, ut qui minoris rem vendidit, agere possit ad rescindendam venditionem, si nec dimidia iusti pretii soluta sit. Quo loco notandum est, constitutionem nihil amplius exigere ad rescindendam venditionem, quam ut nec dimidia pars pretii soluta sit, ut intelligamus, sufficere venditori beneficio huius legis utenti, si dicat, rem quam vendidit, tempore venditionis tanti valuisse, se autem non vendidisse, nisi tanti, quod esset infra dimidiam veri pretii, & ideo animadvertendus error est interpretum, ut Bartol. qui tamen exigit a venditore ad rescissionem huius venditionis, ut duo dicat & probet. Primum, ut dicat, rem venditam esse minoris dimidia iusti pretii. Secundo se errore iusto lapsum vendidisse, quod aperte huic refragatur, quæ ad rescissionem venditionis nihil amplius, quam priorem conditionem exigit. Mouetur Bartolus. *lege prima in fin. si maior factus alien. rat. hab. titulo penultimo libro quinto.* Vbi si quis maior factus venditionem rei suæ prius factam ratam habuerit, placet eum admitti ad rescindendam eam venditionem, seu eam confirmationem, sed ita, si duo concurrant, nempe, si minoris res distracta sit, & præterea si iusto errore deceptus emtionem ratam habuerit. Sed male mouetur eo loco. Nam illic non agitur de ea re, quæ vendita sit minoris dimidia iusti pretii, sed de ea solum, quæ vendita est minoris. Cur ergo illic exigit, ut minoris vendita sit, cum ad rescissionem emtoris sufficiat iustus error confirmantis. Resp. Id in promptu est ei, qui legit eam leg. Id ideo fit, quia maior ille, de quo dicimus, volebat compensare pretium, quod amplius petebat, cum ea pecunia, quæ vicissim debebat emtori, & respondetur eum compensare posse, nempe ab hac condi-

conditione, si minoris prædium distractum sit. At ubi res vendita est minoris dimidia iusti pretii, illic errorem venditoris amplius non exigimus, sed et si exigere, tamen probari non oportet ab eo, qui probat se vendidisse minoris dimidia iusti pretii, quia qui ita vendidit, eum necesse aut errore fecisse, aut donare voluisse: quod ultra est, donare voluisse non creditur, quia tamen nemo existimatur facile iactare suum. *l. cum de indebito. ff. de probatio.* Restat igitur, ut qui ita vendidit, hoc ipso existimetur errore vendidisse. Stat igitur beneficium huius legis, ut qui minoris dimidia iusti pretii rem vendidit, is ad rescindendam venditionem agere possit, solum hoc ipso, quod minoris dimidia iusti pretii vendiderit, dum nulla nuntiatio hoc beneficium illi auferat.

Sequens locus est, postquam ex hac causa agere potest venditor, ut videamus quid petat ex hac lege & quid consequatur? Et beneficium huius legis hoc spectat, ut venditio rescindatur. Itaque et de hoc agitur. *l. si voluntate in fr. h. t.* Iis verbis hoc continetur, ut venditor non consequatur utrumque nempe & pretium quod accepit, & rem quam dedit, sed ut ipse pretium reddat, rem autem quam dedit, ab emtore recipiat, ut hic scriptum est, & hoc continet venditionis refusio. *l. quod servum. §. restitutio. ff. de minorib.* Unde intelligimus, venditorem in proposito ita agere, ut rem quam dedit, repetat oblato pretio quod accepit. Nam prius pretium offerri oportet. *l. Iulianus 54. §. offerri. ff. de act. emt.* Sed non semper venditor rem consequitur. Tribuitur enim hac lege emtori electio, ut si malit rem retinere, possit supplere, quod iusto pretio deest. Quæritur iustum tamen pretium, quomodo hic accipere debeamus, utrum dimidium veri pretii, an vero verum ipsum pretium & quanti res valet? Est enim verbum ambiguum iustum. Quidam putant iustum hic accipiendum esse dimidium veri pretii, ut si emtor supplere velit venditori, quod dimidio pretio deest, illi satisfiat, & emtor liberetur, ut puta fundus dignus 20. venditus est solum 9. atque ita minoris dimidia veri pretii. Volunt isti satisfieri venditori, si emtor unum aureum suppleat, nam eo suppleto, efficiuntur 10. quæ est dimidia veri pretii. Hæc autem dimidia, illorum sententia est iustum pretium quod hic appellatur. In qua sententia est Franc. Conn. in comment. ad hunc titulum, & videtur prima fronte sententia recte defendi, non solum verbi significatione, sed etiam manifesta ratione iuris. Nam iustum tamen ut plurimum significat legitimum: ut cum dicimus iustas nuptias *Inst. de nup. in princip.* Sic dicitur iustum pactum in *l. in epistola. §. 1. ff. de pact.* Sic iusta hereditas in *l. 3. §. penult. ff. pro socio.* At pretium legitimum si hic accipimus, necesse est intelligi dimidium veri pretii. Nam tamen dimidio veri pretii soluto, emtio iure consistit, nec rescindi potest hac lege. *in fin. & l. si voluntate in fr. h. t.* Ut autem hæc sententia significationi verbi congruit, ita non minus certa ratione iuris niti videtur. Nam si emtor ab initio emtionis dimidia veri pretii solueret, non rescinderetur venditio. Ergo & si contracta emtione dimidiam offerat, non rescindetur: quia non debet contracta emtione deteriori conditione esse, quam ab initio. Item quia iustum quod initio fuit, non variatur temporibus, quin & postea iustum sit. Sed verius est, iustum tamen pretium hic ac-

cipi debere verum pretium, & quanti res valet. In quam sententiam omnes fere interpretes conveniunt. Neque nos hic movere debet, aut significatio verbi, aut ratio superior: nam cum de sententia scriptoris constat, questio tollitur. At sic est huius iuris, ut iustum pretium dicatur verum, & id quanti res valet, ut patet ex *l. si fundus 15. §. ult. ff. de pignor. l. si res 12. §. 1. ff. de iur. dot.* Sed in primis hanc significationem huius verbi esse in hac lege, liquido probatur ex *l. si voluntate in fin. in fr.* Nam quod verum pretium in hac lege dicitur, id in *l. si voluntate in fin. in fr.* tur in eadem re iustum. Hic scriptum est, venditionem rescindi, si nec dimidia veri pretii soluta sit. In *l. si voluntate in fin. in fr.* scribitur, rescindi venditionem, si nec dimidia iusti pretii soluta sit, & iidem sunt auctores utriusque legis, ut dubitari nec possit, quin quod in posteriore vocant iustum, id sit, quod in priore vocant verum pretium. Non me movet ratio superior, quæ tamen plus ponderis habere videtur. Non enim verum est, idem tribuendum esse emtori contracta emtione, quod initio emtionis tribueretur. Neque absurdum est id, quod initio iustum fuit, id circumstantiis temporis mutati iniustum fieri, ut in hac specie plane accidit. Nunc ab initio nondum emtione contracta, emtor nihil venditori debuit, non fuit ei obligatus, & ideo iure suo poterit rem emere, quanti voluit, etiam multo minoris vero, dummodo non infra dimidiam veri pretii. At contracta emtione, ut rem emit minoris dimidia iusti pretii, prior ratio commutatur. Nam ex hac lege incipit venditori debere rem restituere. Hæc cum venditori debeat, non potest recusare quin reddat, nisi velit emere vel emtum retinere conditionibus venditoris iustis, id est, ut rem retineat vero pretio emtam. Sit ergo hoc exemplum. Fundus dignus 20. venditus est 9. si volet emtori supplere quod iusto pretio deest, non aliter liberabitur, quam si 11. suppleverit. Tot enim desunt ad verum pretium rei venditæ. Hic autem iustum interpretatur verum. Sed siue emtor rem venditam restituere volet recepto pretio quod dedit, siue volet supplere, quod iusto & vero pretio deest, ut rem retineat, semper hoc efficitur hac lege, ut alterutrum facere debeat. Quæritur an hoc sit perpetuum, unde hæc quaesita sunt: tamen Quid si res vendita & tradita emtori perierit? Respon. 1. Si culpa eius perierit, non minus tenetur tanquam si res exstaret. Culpa tamen ei perpetuat obligationem. *l. si ex legati causa. l. si servum. §. sequitur. l. nemo rem. §. 1. ff. de verb. oblig.* Nec interest, quæ culpa res perierit, utrum, quæ in faciendo sit, an vero, quæ in negligendo. Nam in emtione & venditione tamen utraque culpa præstari debet ab iis, qui rem alteri præstare debent. *l. si ut certo §. nunc videndæ ff. com. mod. l. contractus. ff. de reg. iur.* Quod si res casu perierit, qui nulla tamen culpa emtoris aut mora præcessit, emtor de ea re liberatur. *l. si ex legati causa. ff. de verb. oblig. l. quod te ff. si cert. pet. l. quæ fortuitis supra de pign. act. l. contractus. ff. de reg. iur.* Et quidem, ut dixi, de re casu peremta, emtor liberatur. Sed an saltem hoc ab eo peti potest, ut quod deest tamen iusto pretio suppleat. Et si enim rem, quæ non exstat præstare non potest, at supplere potest, quod deest iusto pretio? Respondetur. Quæstio in eo est, utrum in proposito cum res vendita est minoris dimidia veri pretii, emtor rem solam debeat venditori cle-

venditor queritur. Queritur enim ideo, quod dicat rem venditam esse non iusto pretio, proinde si pretium suppletur, ei satisficit. At e conuerso cum emtor fraudatus est pluris emendo, queritur solum de pretio rei emta, non autem de aliis rebus sibi non traditis, proinde venditor alias res tradendo, ei non satisficit. Huc accedit, quod pro re vendita recte pretium praestatur, propterea quod pretium seu pecunia comparata est ad res omnes aestimandas. Pro pretio autem seu pecunia non recte alia res praestantur, quoniam non aliis rebus non aestimatur pecunia, sed e conuerso *l. 1. ff. contr. emt.*

Supereft postremum, ut videamus, an beneficii huius legis, quod in emtione venditori & emtori tribui dicimus, etiam ad alios contractus transferendum sit? Dicendum est transferendum esse, ubi causae sunt similes, ubi videlicet vnus dat & accipit vicissim, si quis duplo plus det quam accipiat. In quo eadem regula vtimur, quam supra in emtore diximus. In quibus causis eadem ratio & similitudo est, in iis idem ius statui oportet, etiam si de vnata causa ius nominatim constitutum sit. *l. non possunt. l. seq. ff. de l. l. illud. ff. ad l. Aquil.* Erit ergo huic beneficio locus in locatione & conductione, de qua minor dubitatio est, cum traditum sit, locationem & conductionem iisdem regulis contineri, quibus emtio & venditio *l. 2. ff. locat.* Sic ergo huic beneficio locus erit. Locator locauit fundum in quinque annos, aut in 10. annos minoris dimidia parte iustae seu verae mercedis. Is statim ex locato recte fundum suum repetet, nec conductor retinere poterit, nisi paratus sit supplere, quod iustae mercedi deest, ut in emtore hic constituitur. Plus dico: si per aliquot annos conductor pensionem infra dimidium iustae mercedis soluerit, poterit locator nihilominus totius eius praeteriti temporis mercedes veras exigere ex locato. Idque sic colligitur ex hoc rescripto. Nam venditor in proposito, qui vendidit minoris dimidia iusti pretii, repetere potest rem quam vendidit & tradidit emtori. Ergo & locator, qui minoris dimidia iustae mercedis rem locauit, poterit repetere quod dedit. Plus autem conductori dedit, vsus & fructum fundi. Nam in locatione datur res fructu *l. ex conducto ff. de locat.* Ergo locator hunc vsus retereperet, & quoniam iam vsus praestari non potest, necesse est deberi eius vsus aestimationem. Ea autem est iusta merces. E conuerso, si conductor fraudatus fundum conduxerit dimidio pluris iusta mercede, & per aliquot annos pactam mercedem soluerit, recte ex conducto aget aduersus locatorem, & repetet quod amplius praestitit iusta mercede, ut emtor, qui duplo pluris emit factus irus esset, sed & conductor in futurum tempus recte denuntiavit locatori suo, se rem conductam ea mercede amplius habere nolle, postquam denuntiatione non tenebitur locatori, quamuis re conducta vtatur fruatur, nisi ad quantitatem iustae mercedis. Nam si mercedem iam solutam conductor repetere potest, multo magis mercede nondum soluta exceptionem habebit aduersus locatorem, ne eam mercedem soluat iuxta regulam iuris: Cui damus actionem, eidem exceptionem competere multo magis quis dixerit. *l. in iuris. § 8. l. 1. ff. de reg. iur.* Locus etiam huic beneficio non erit in permutationibus, cum fundum cum fundo, & deus cum aedibus, fundum cum aedibus permutamus, aut

res alias cum aliis rebus. Nam & permutatio emtionis locum obtinet. *l. 2. infr. de rer. permu.* Erit autem in permutatione huic legi locus. Cum exempli gratia dedisti mihi fundum 10. aureorum, ego permutationis causa dedi tibi fundum valentem 20. & amplius. Id cum sit, repetam a te fundum, quem dedi, reddito eo quam accepi. Sed hic laboratur circa actionem: nulla enim hic videtur mihi competere actio ad eam repetitionem nisi sit, in integrum restitutio extraordinaria. Nam ex placito permutationis duae sunt tantum actiones, praescriptis verbis, & conditio causa dati causa non secuta. Vtraque competit ei qui suum fundum dedit, sed aduersus eum, qui vicissim non dedit, quod debuerat. *l. naturalis in prin. vers. § siquidem § 1. seq. ff. de praescrip. verb.* At in proposito. Tu mihi fundum tuum dedisti, quem admodum & ego meum tibi dedi, ut non possim praescriptis verbis actionem tuam petere, quia dedisti, neque meum a te condicere, quia dedi meum ob causam & ea secuta est. Sed probandum est hic, mihi competere conditionem ob causam dati causa non secuta aduersus te, ut meum fundum, qui duplo pluris est, a te recipiam. Nam reuera hic causa secuta non est, ob quam meum fundum tibi dedi. Dedi enim non solum ut mihi alium dares quem dedisti, sed etiam ut alium dares, intra non iniquam aestimationem. Haec vero causa secuta non est. Nam dedisti mihi fundum minoris duplo, quam fuit meus. Deinde queritur, an tu cui dedi fundum duplo maioris aestimationis, quam accepi, possis fundum retinere, obiato quod deest iusto pretio, ut emtori concederetur a quo res vendita repetitur? Respondeo. Id concedendum ei quoque, qui fundum ex permutationis causa accepit. Nam dixi permutationem instar emtionis habere. Quare si emtori ex h. l. hoc tribuitur, tribuendum erit etiam permutatori, qui duplo plus accepit quam dedit. Id aequissimum est. Nam cum permutator hic, quod fundi emti iusto pretio deest, id praestat aduersario quod ille petit, & de quo conqueritur. Queritur enim solum ob id, quod dicat, se dedisse fundum duplo maioris aestimationis, quam accepit, proinde si ea aestimatio illi praestetur, abunde illi satisficit. Eadem dicemus in diuisionibus rerum, veluti si fratres, aut plures coheredes diuidunt inter se res hereditarias, si quis duplo plus accepit, quam ad alios peruenit, ex hac diuisione hi, qui minus acceperunt, agent aduersus eos, qui plus acceperunt ad rescindendam diuisionem. Nam & diuisio permutationis genus est. Vnde & emtionis vicem quoque habere dicitur *l. 1. supra comunia utriusque iudic.* Ideo in hac specie eadem dicenda sunt, quae supra diximus in rerum permutatione. Hoc loco de duobus contractibus dubitatum est. De transactione & de donatione. Vtrum in iis etiam locus sit beneficio huius l. De transactione haec quaestio est. Quidam petebat fundum, aut res plures, quae valebant 100. aureis. Is de iis rebus cum aduersario transigit, & transactionis nomine accipit vel 30. vel 40. ad est, aperte duplo minus quam petit, quare an aduersus hanc transactionem recte vtatur beneficio huius legis, ad rescindendam transactionem? Respondetur. Beneficium huius legis ad transactiones nullo modo pertinet. i. qui transigit, etiam si triplo atque adeo quadruplo minus accipiat quam petit: tamen transactioni stare cogitur. Id diferte scriptum est in *l. Lucius 78. §. ult. ff. ad Trebell.* Sed ne quis forte apud se sic reputet, hanc l. postea secutam esse, & ideo recessum esse a responso *d. l. Lucius*, ratione certa demonstrandum est, hoc rescripto ad rescindendam transactionem agi non posse, sed rescriptum ipsum aperte refragari. Nam hoc rescripto, ut venditor agat ad rescindendam venditionem, non est satis, eum minus aliquid accepisse, nisi etiam simul & dederit aliquid & duplo plus dederit, quam accepit. At in transactione, is, qui transactionis causa actionem remittit, & aliquid accipit, non dat duplo amplius, quam accipit, sed omnino nihil dat. Nam etsi forte petit ea, quae valebant 100. tamen actionem remittendo neque intelligitur ea dare, neque ea remittere. Nam fieri potest, ut illi debita non fuerint, sed iniuste petierit: sed etsi debita fuerint, tamen potuit aduersarius absolui sententia iudicis saltem iniuria: & quauis fieri quoque potuerit, ut is petitor vinceret iudicio, tamen id incertum est, an futurum fuerit. Huc incertum euentum Bart. hoc loco aestimari & spectari vult, sed male. Refellit enim aperte ex *l. quem admodum §. idem Labeo in fin. ff. ad l. Aquil.* ubi diferte traditur, circa l. Aquiliam in aestimando damno eius, qui damnum sibi datum queritur, nunquam aestimari & spectari incertum euentum, id est, id quod actor consequi potuerit, sed an consecutus esset incertum fuit. De reo non querimus, qui duplo plus dederit, quam ab ipso petitum erat. Nam hic casus non solet contingere. Nemo enim est mortalius, qui duplo plus dare velit, quam ab ipso petitur, cum ne id quidem dare velit quod petitur.

De donatione hoc queritur: Quidam fundum donaturus, quem putabat tantum valere 10. cum valeret 20. & amplius. In hoc errore fundum donauit Titio, comperto errore, queritur an fundum possit condicere ex sent. h. resc. Prima fronte videtur audiendus esse, quasi duplo plus dederit quam acceperit. Nam vsque ad 10. quae donata voluit, videtur illa ipsa 10. accepisse, hoc ipso, quod beneficii debitorem eatenus sibi acquisiuit. Est enim lucris species, beneficii debitorem acquirere *l. si pignore §. 4. l. 1. ff. de furt.* At supra hanc summam duplo plus dedit, ita videri potest donatio ad causam & rationem huius l. pertinere. Ego puto beneficium huius l. nullo modo ad res donatas transferri posse. Nam ut maneamus in specie proposita, is qui donauit fundum valentem 20. & amplius, cum putaret valere tantum 10. aut donare voluit, quod excedit 10. aut noluit. Si voluit donare, statim donatio perficitur in totam aestimationem. *§. perficiuntur. Instit. de donat.* Perfecta donatio reuocari non potest *l. cum nullam. l. si repetendi seq. sup. de cond. ob causam dat.* Quod si donare noluit quod amplius esset, donatio ultra 10. non valet, quoniam nemo inuitus donat. *l. nec ignorans §. de don.* Sed non ideo donatio hoc casu non valet, quia donator duplo plus dederit, quam putabat, sed quia aliquid dedit amplius quam putabat. Itaque etiam si fundus tantum 14. donatus fuerit donatio rata non erit, ne vsque ad 14. quae de. Vnde apparet, cum queritur, an haec donatio rescindi possit, quaestionem non esse in eo, an donator duplo plus dederit, quam volebat, sed an donator aliquid vel minimum amplius dederit quam volebat: quo casu donator fundum totum repetet quam donauit, & sufficere si det ea 10. quae donare constituerat. Ideo a-

totum fundum repetet, non pro parte, ne in comunione incidat cum donatario, quae comunione nemo suscipere cogitur *l. si non sortem §. si cautum ff. de cond. ind.* Queritur igitur, quae donator in proposito videatur 63 voluisse donare, quod amplius est, aut voluisse posteriore casu sit repetitio illi? Respondetur. Id est in *l. si repetendi §. de cond. ob causam dat.* se rei a se donatae nullam conditionem adiecit, non repetet, etsi apud se hoc animo fuerit, ut repeteret, si res pluris esset. Plus dicimus, etsi donator in fundo donando dixerit, se fundum Titio donare, quia fundus non pluris valeat quam 10. tamen ob hanc causam fundum repeti non posse, etiam si multo pluris valeat, quia falsa haec causa est, quae donationi & traditioni nihil nocet. Et in h. causa falsa, semper donatio simplex subesse intelligitur. *l. in summa §. id quod §. ff. de cond. indeb.* Tunc donatori repetitio esse poterit, cum ita dixerat: Ego constitui ob merita dare 10. Titio, & nihil amplius, & quae fundum Tusculanum habeo, qui non pluris valet, idcirco pro illis 10. fundum illi dono, hic repetitio erit, etiam si fundus tantum valebit duobus aut tribus aureis pluris, quia ex praefatione apparet, donatorem voluisse nihil amplius quam 10. Haec tenus de beneficio huius l. ex sententia dictum, in quo meminisse oportebit, sic venditori rescissionem venditionis dari, si minus dimidia iusti pretii acceperit, quod & ad ceteras personas & causas ita transferendum est, si quis in conuentionibus rerum duplo minus acceperit quam dedit, & quod idem est, si duplo plus dederit, quam accepit. Ex quo efficitur quantumuis iniusto pretio res vendita sit, vel ut minoris vendatur, vel ut ematur pluris multo quam valet: tamen si is qui minus accepit, saltem dimidium acceperit eius, quod dedit, rescissionem cessare h. l. & *l. si voluntat. §. Hae* sententia ad omnes alias venditiones & permutationes pertinet, praeterquam ad venditiones rerum priuatarum, quas fiscus de bonis debitorum suorum vendit ob cessationem tributorum vel aliarum functionum publicarum. Nam in eiusmodi venditionibus, cum alia multa pro utilitate priuatorum exiguntur, ut venditio rata sit, tum hoc etiam ut res vendantur iusto pretio, alioqui venditio irrita est. *l. si quos infra h. l.*

Ad L. III. De contractu.

De contractu venditionis & emtionis iure perfecto, alterutro inuito, nullo recedi tempore bona fides patitur, nec ex rescripto nostro, quo iure fiscum nostrum, uti, saepe constitutum est.

Ad L. IV.

Ad rescindendam venditionem, & mala fidei probatione, hoc solum non sufficit, quod magno pretio fundum comparatum, minoris distractum esse commemoras.

Vide initium huius tituli,

Ad L. V. Si dolo.

Si dolo aduersarii deceptum venditionem praedictae fecisse praesens provincia aditus animaduertentis, sciens contrarium esse dolum bona fidei (qua in huiusmodi maxime contractibus exiguntur) rescindi venditionem iubebit. Quod si iure perfecta venditio est a maiore viginti quinque annis, intelligere debes, consensu mutuo perfectam venditionem rescindi non posse.

S V M M A R I A.

1. Venditio nulla est, si quis dolo aduersarii deceptus fuerit.

- 2 Nullum quod est, non rumpitur nec rescinditur.
- 3 Venditio, quomodo dolo contracta dicatur rescindi?
- 4 Nemo rem suam condicere potest, præterquam a fure & mala fidei possessore.
- 5 Venditor vi coactus, & venditor dolo deceptus, quid differant?
- 6 Vis omnis, tam publica quam priuata, quomodo coercatur?
- 7 Dolus unde estimetur?
- 8 Venditor quomodo in vendendo decipiatur?
- 9 Sciens & consentiens nemo decipitur.

SI quis dolo aduersarii deceptus, rem aliquã † viderit, venditio ipso iure nulla est, *l. eleganter in princ. ff. de dol.* & tamen in hoc rescripto adiicitur, venditorẽ agere posse ad rescindendam eam venditionem, quæ videntur pugnancia, quoniam † non rumpitur aut rescinditur, quod nullum est. *l. 5. ff. de lib. & posth.* Respondetur. Ipsa venditio per se non rescinditur, quandoquidem nulla est, vt dixi, sed dicitur rescindi ab effectu, quia effectus eius, id est, id quod inde secutum est, rescinditur. Ex ea venditione, venditor rem venditam tradidit emtori. Hæc traditio valet, etiam si ex nulla veditioe proficiscatur. Dominium enim reuera in emtorem trãsfert, quia venditor existimans venditionem valere, hoc animo fuit, vt rem transferret, hæc voluntas dominium transtulit *§. per traditionem Inst. de re diuisio.* Dominium autem in emtorem hic transferri aperte probatur *in l. dolus infra hoc titulo.* Illic enim traditur, emtorem, si eam rem alii postea vendat aut donet, dominium in secundum possessorem transferre: non transferretur, nisi prior emtor dominus fuisset. *l. traditio. ff. de acquir. rerum domin. l. nemo plus ff. de regulis iuris.* Valct igitur hæc traditio & alienatio, sed rescinditur, habet enim venditor actionem de dolo aduersus emtorem, vt res restituitur. *d. l. dolus infra.* Hac traditione & alienatione rescissa, dicitur venditio rescindi hoc loco, quia ea traditio vt effectus ex ea venditione rescinditur, vt effecto rescisso videatur causa rescindi. Sed quomodo hæc coherent, vt dicamus, hanc veditioem † dolo contractam nullam esse, & tamen ex ea dominium in emtorem transferri, cum definitio iuris certi sit hæc: nunquam traditionem dominium transferre, nisi venditio, aut iusta alia causa præcedat, propter quam res traditur. *l. nunquam 31. ff. de acquir. rerum domin.* Respondetur. Verbis huius regulæ posterioris, non significatur iustam causam necessario præcedere debere, sed debere præcedere, saltem opinione eius qui tradit. Exigitur enim vt præcedat venditio, propter quam res tradatur. Potest veditio deceptus rem tradere, propter venditionem, etiam si nulla sit venditio: tradit enim propter venditionem, quæ de facto præcessit, & quam iure valere putat. Res sic habet: Quisquis ob aliquam causam tradit, ex qua dominium trãfferri solet, dominium transfert, etiam si illa causa vere non subsistat, sed subesse existimetur. Iudicio erit indebitum per errorem solutum. Nam id indebitum est, quod nulla ex causa vere debetur, & tamen si quis se ex causa debere putans per errorem soluat, dominium trãsfert. Quod liquet ex eo, quia ad repetitionem soluti, nihil amplius habet quam conditionem indebiti. *tot. tit. supr. de cond. indeb. & in ff.*

items in §. 1. Inst. quib. mod. re contr. obl. Si conditionem solum habet, qui indebitum soluit, dominus rei solutæ esse desinit, quoniam † nemo rem suam cõ. dicere potest, præterquam a fure & mala fidei possessore. *l. vlt. ff. v. usufr. quemadmodum caueat. §. si itaq. Inst. de actio.* Eadem dicenda sunt de re, quam quis metu coactus vendidit. Venditio item nulla est, et si re tradita dicitur rescindi, vt diximus *ad l. 1. supr.* Sed notandum est, inter venditorem metu coactum † & venditorẽ, dolo deceptum, quorum vterq; rem veditam tradidit, hoc interesse ad rei venditæ repetitionem, quod q̄ metu coactus est, habet actionem in rem, de eare, quam tradidit. *l. metum §. volenti ff. quod metus causa. l. 3. §. de iis que vi metu sue cã sunt.* Et quia in rem actio est, eam quoque habet aduersus omnes eius rei possessores, vt est cõdictio actionum in re. *l. actionum. ff. de oblig. & act.* Proinde nõ tantum aduersus eum, qui vim intulit, sed etiam aduersus alios omnes, qui vim factam non ignorant. Nec mirum, si hæc actio in rem, de re in quo metus adhibitus est, etiam aduersus extraneos possessores competit. Nam & aduersus eos datur actio in personã, quod metus causa, idq; in quadruplum. *l. metum §. vlt. l. item si cum §. in hac actione ff. quod metus causa.* At venditor dolo deceptus, vindicationem rei venditæ nullam habet, eoque nec agere potest aduersus eos, in quos emtor dominium transtulit, solum actionem habet in personam aduersus eum, cum quo contraxit, siue eam rem possideat, siue desierit possidere. *l. dolus infra hoc tit.* Quæ ideo dissimiliter constituta sunt, quamuis longe grauius peccatum est & multo minus in republ. ferendum quam dolus. Nam dolus emtoris, nihil aufert emtori nisi rem: personam autem venditoris non attingit. At vis quæ infertur, non tantum res aufert, sed etiam personam petit. Nam & libertatem priuatorum hominum violat, & metum incutit mortis & cruciatu, qui metus sæpe hominem extra se ponit, vnde aduersus vim omnem, tam † priuatã quam publicam, id est, tam eã, quæ fit sine armis, quam quæ cum armis. Accusatio publica constituta est *l. Julia & grauis animaduersio, §. item l. Julia de vi. Inst. de pub. ind.* aduersus dolum nulla nisi priuata actio, de eo quod abest. Sed venditorem dolo deceptum esse oportet, vt hæc competat restitutio, de qua diximus. Dolus non ex quantitate † pretii, sed ex quantitate facti æstimatur, vt est *in l. dolus infra eodem.* id est, non ideo dolo malo venditio contracta est, quia res iniusto pretio vendita est, neq; ideo venditio rescinditur. *l. si voluntate vers. 2. §. sed ita demum, si factum aduersarii interueniat talẽ, quod in se dolum habeat.* Idq; est quod aliis verbis declaratur *in d. l. si voluntate in pr.* dolum argui debere ex machinatione & infidiis. Nam dolus est machinatio ad aliquem decipiendum adhibitus. *l. 1. ff. de dol.* Nõ est satis, dolum aduersarii subesse, etiam venditorem dolo deceptum oportet. Sic autem † decipitur, si factum, id est, machinationem & infidias aduersarii ignorauit. Quod si sciuit quod agebatur, non decipitur, eoq; nec rescinditur venditio, vt declaratur in hac specie *in l. venditor infra eod.* Emtor fundum vili emit, id vt tegeret nec facile reuocaretur emtio, impetrauit a veditore, vt in instrumento diceretur, multo pluris fundum emtũ esse: placet venditorẽ nõ ideo posse agere ad rescindendam venditionem, quia et si fortasse

tasse in emtore dolus est: tamen venditor non ignorauit: nemo † decipitur qui sciuit & consentit. *l. nam si actor. ff. de rei vindic. l. nemo videtur fraudare. ff. de regulis iur. l. 1. in fin. ff. de act. emt.*

Ad L. VI. Non est.

Non est probabilis causa, propter quam rescindi consensu factam venditionem desideras. Quamuis enim duplum offeras pretium emtori: tamen inuitus ad rescindendam venditionem, urgeri non debet.

Ad L. VII. Ratas.

Ratas manere semper factas iure venditiones, vestra etiam interest. Nam si oblato pretio rescindere venditionem facile permittatur, eueniet, vt & si quid vos de laboribus vestris a fisco nostro, vel a priuato comparaueritis, eadem lege conueniamini, quam vobis tribui postulatis.

Vide initium huius tituli.

Ad L. VIII. Si voluntate.

Si voluntate tua fundum tuum filius tuus venundedit: dolus ex calliditate atque infidiis emtoris argui debet, vel metus mortis, vel cruciatu corporis imminens detegi, ne rata habeatur venditio. Hoc enim solum, quod paulo minore pretio fundum venditum significas, ad rescindendam venditionem inualidum est. Quod si videlicet contractus emtionis atque venditionis cogitasses substantiam, & quod emtor viliori comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes, ad hunc contractum accedant, vixq; post multas contentiones paulatim venditore de eo, quod petierat, detrahente: emtore autem huic, quod obrulerat, addente, ad certum consentiant pretium: profecto perspiceres, neq; bonam fidem, qua emtionis atq; venditionis conuenientem tuetur, pati, neque vllam rationem concedere rescindi propter hoc consensu finitum contractum, vel statim, vel post pretii quantitatis disceptationem, nisi minus dimidia iusti pretii, quod fuerat tempore venditionis, datum esset, electione iam emtori præstita seruanda.

DE emtione vi, aut dolo malo contracta, quod initio huius legis dicitur expositum est *ad l. 1. & ad l. si dolo 5. supr.* Quod adiicitur de venditione non rescindenda, aut rescindenda, cum res aut minoris, aut pluris iusto pretio vendita est, sententia est pluribus verbis hic repetita, quæ paucioribus & ex professo constituta est *in l. 2. supr.* vbi locum exposuimus.

Ad L. IX. Pretii.

Pretii causa non pecunia numerata, sed pro ea pecoribus in solutum consentienti datis, contractus non constituitur irritus.

Vide initium tituli.

Ad L. X. Dolus.

Dolus emtoris qualitate facti, non quantitate pretii æstimatur. Quem, si fuerit intercessisse probatum: non aduersus eum, in quem emtor dominium transtulit, rei vindicatio venditori: sed contra illum, cum quo contraxerat, in integrum restitutio competit.

Ad L. XI. Venditor.

Venditor factum emtoris, quod eum tempore contractus latuit, post arguendo, non quod eo tempore scierit, quod ageretur, & consentit, de dolo queri potest. Igitur cum patrem tuum, vt manus comprehenderetur

instrumento pretium, quam rei, qua distrahebatur, esse conuenerat, consensisse profiteris, propter hoc solum de circumscriptione frustra queritur. §. 1. Sane si placitum pretium non probetur solutum, vel in quantitate debiti per errorem facti cõpensari cautum fuerit: hoc reddi recte postulatur.

HÆ leges duę pertinet ad definitionem *l. si dolo 5.* vbi de vtraque diximus.

Ad L. XII. Non iccirco.

Non iccirco minus venditio fundi, quod hunc ad minus sumptibus necessariis urgentibus, nõ viliori pretio, vel urgente debito te distraxisse cõvendis, rata manere debet. Ab illicitis itaque petitionibus abstinendo, ac pretium, si non integrum solutum est, petendo facies consultius.

Ad L. XIII. Si maior.

Si maior annis vigintiquinque fundum distraxisti, propter hoc solum, quod ementi, ne compararet, socer tuus denuntiauit, emtionem factam a te rescindi bona fides non patitur.

Ad L. XIV. Ea conditione.

Ea conditione distractis prædiis, vt quod Reipublica debebatur, qui comparauit, restitueret: venditor a se celebrata solutione, quanti interest: experiri potest, non ex eo, quod emtor non satis conuentioni fecit, contractus irritus constituitur.

Ad L. XV. Quisquis.

Quisquis maior etate prædia etiam procul posita distraxerit: paulo vilioris pretii nomine repetitionis rei vendita copiam minime consequatur. Neq; enim in anibus immorari sinatur obiectis, vt vires locorum sibi met caussetur incognitas, qui familiaris rei scire vires, vel merita atque emolumenta ante debuerat.

DE horum locorum sententia satis dictum est in initio.

Ad L. XVI. Si quos.

Si quos debitorum mole depressos necessitas publica rationis adstringat proprias distrahere facultates: res qualitas, & redituum quantitas æstimetur: nec sub nomine subhæstationis publica locus fraudibus relinquatur, vt possessionibus viliori pretio distractis, plus exactor ex gratia, quam debitor ex pretio consequatur. Hi postremo sub emti titulo, perpetuo dominii iure potiatur, qui tantum adnumerarunt fisco, quantum exegerit utilitas priuatorum. Etenim periniquum est, vt alienis bonis sub gratiosa auctione distractis, parum accedat publico nomini, cum totum pereat debitori.

SUMMARI A.

- 1 Creditores possunt pignora vendere.
- 2 Fiscus potest res debitorum ob cessationem tributorum & aliarum præstationum publicare, & vendere, eaque venditio rata est.
- 3 Res aliena qua forma distrahi possint?
- 4 Exactores qui?
- 5 Exactorum officium.
- 6 Res vt iusto pretio vendatur, cur in venditionibus fiscalibus potius exigatur, quam cum domini res suas vendunt?
- 7 Quis que de re sua statuere potest, vt vult, sine alterius iniuria.
- 8 Conditionem suam deteriore facere licet unicuique, alienam non.

QVOD dictum est supra multis locis, venditionem rescindi non posse, etsi res viliori pretio vendita sit, dummodo non infra dimidiam iusti pretii. *l. si voluntate. l. 2. § 3. l. preced.* id pertinet ad eas venditiones, in quibus quis rem vendit suam, aut pro sua. Diuersa est causa, cum is, qui dominus non est, suo iure vendit res alienas, ut licet et creditoribus vendere pignora. *l. non est nouum ff. de acqui. rer. dom.* In quo numero maxime est fiscus, qui ob cessationem tributorum et aliarum publicarum praestationum, si res debitorum vendiderit, rata est venditio. *l. 1. j. seq.*

3 tit. In hoc et genere primum praescribitur certa forma, quam seruari oportet, in iis rebus distrahendis. *l. 2. inf. si propter publicas pensit.* Sed praeter formam hoc etiam desideratur ad vim venditionis, ut res vendantur iusto pretio, ut attingitur in *d. l. 2.* Hoc posterius est illud, quod hac l. apertius dicitur, et confirmatur. Vult igitur constitutio, in iis rebus ex hac causa vendendis expendi qualitatem rei venditae, et quantitatem fructuum, et secundum haec iustum pretium statui, quod nisi res iusto pretio ad hunc modum aestimato, venditae sint, non vult constitutio dominium in emtorem transferri. Vnde intelligimus, venditionem non valere, et actiones suas dominus integras seruari. Adicitur ratio in h. l. ne plus exactor ex gratia, quam debitor ex pretio consequatur. Ex actores et sunt ii, qui a fisco praefecti sunt tributis et aliis publicis praestationibus. exigendis, ut aliis et bis declaratur in *l. 2. j. si propter pub. pensit.* Horum exactor et officium est, et ut si debitoribus tributa, aut alias functiones non soluant, eorum bona distrahant, vnde fisco satisfiat. Hi si res debitorum minoris vendant iusto pretio, tantum consequi intelliguntur ex gratia ab emtoribus. Nam ob hanc remissionem ineunt gratiam beneficium ab emtoribus. Species lucri est, beneficium debitorum acquirere. *l. si pig. 54. §. 1. ff. de furt.* Hanc acquisitionem constit. repudiat, ut iniustam.

6 Sed cur in iis venditionibus fiscalibus exigitur potius, ut res iusto pretio vendantur, quam cum domini res suas vendunt? Respondet, quia vnusquisque de re sua statueret potest ut vult, et sine cuiusquam iniuria. Aliena autem negotia, exacto officio geri oportet. Ratio sumpta ex *l. in reman. §. mand.* Et quod idem **8** valet, licet vniciquisque et conditionem suam deteriorē facere iure naturae, alienam non licet. *l. soluerdo ff. de neg. gest.* Et hoc significatur in extremo huius l. cum dicitur, iniquum esse, ut ad fiscum parum redeat, ad debitorē nihil, quia res geratur in alienis bonis gratiosa auctione distrahendis. Ratio igitur iusti pretii exigendi est, quia res aliena venditur, et quia non decet hic auctorem esse gratiosam. Auctorem l. nominat, quia in hac causa res debitorum fisci non possunt vendi, nisi sub hasta, id est, publica auctione. Et auctio gratiosa est, vbi ab exactoribus res minoris distrahantur, gratiosa propter eam gratiam, quam acquirunt ex hac auctione, ut declaratur in *l. 2. inf. de fid. Inst. §. iur. hastae fisco. lib. 10. tit. 3.*

Ad L. XVII. Hi qui,

Hi qui imposita munera ciuitatum fuga destituunt, vel ineundos furtim existimant esse contractus: intelligant sibi nihil hac pro futura esse commenta, et pretio emtorem fuga conscium multandum esse, quod dederit.

S V M M A R I A.

- 1 Curiales qui?
- 2 Curiales obnoxii sunt muneribus publicis.

3 Curiales et ceteri municipales quod inter se differant?

4 Curiales quomodo possint vendere res immobiles.

HÆC lex est de et curialibus. de decurionibus. et aliis qui vetere more Romano et in prouinciis erant adstricti et subiecti curiae ciuitatis. De iis hanc esse, ex subiecta explanatione patebit. Ab iis in hac l. duo exiguntur. Prius est, ne imposita munera ciuitatum fuga destituant. Omnes et non solum curiales, sed etiam alii ciues et incolae in municipiis obnoxii sunt muneribus publicis. *l. 1. l. incola ff. ad munic.* Sed inter et curiales et ceteros municipales hoc interest, quod ceteri domiciliū mutare possunt, et res suas pro arbitrio distrahere, ut ne amplius ibi, vbi erant, sint obnoxii muneribus. Hoc proprium est curialium, quod hic exigitur, quod munera, quae ipsis imponuntur, id est, quibus obnoxii sunt, non possint excutere, etiamsi velint, quamuis maxime ciuitatem, cuius curiae obnoxii sunt, fugiant. Fugiant ciuitatem, aut militiam captando, aut vitam monasticam, aut relicta ciuitate ruri habitando. Hæc omnia facere prohibentur, etsi contra fecerint, pena constituta est, quod totum pluribus explicatur in iis l. quae prioris partis huius legis explanationem continent. *l. quidam. l. quāuis. l. si quis decurio. inf. de decurio. lib. 10. §. l. vnica. inf. si curial. relicti. ciuit. rus hab. mal. lib. 10.* Alterum ab iis exigitur in hac l. ne clandestinos exercent contractus. Hoc quale sit ex aliis const. intelligimus. Curiales et res suas immobiles vendere non possunt, sine decreto magistratus, si viderint, dicuntur clam vendere. Venditionis pena hæc est, quod venditio irrita est, et praeterea emtor, qui rem curialis esse non ignorauit, pretio mulctatur. Hoc sic aperte declaratur in *l. 1. §. l. ult. inf. de præd. decur. alias de præd. curial. lib. 10.* Hinc apparet, curiales esse: ex numero eorum, qui res quaedam vendere prohibentur, et ideo in hunc numerum recte a nobis relati sunt ex hac l. ad tit. quae res vendi possint supra.

Ad L. Vltim.

Vestium, auri, et argenti, seu mancipiorum coemptorum, si quando a priuatis nostris ea contigerit venditari, Palatini sciunt sibi copiam denegatam: parua in eos amissionis pretii ex serenda.

S V M M A R I A.

- 1 Comites rerum priuatarum vendere Palatinis prohibentur.

Comites rerum et priuatarum, qui in hac l. priuati principis dicuntur, si aurum, argentum, vestes, vel mancipia vendant, prohibentur vendere Palatinis, ut et ii sint in numero eorum, qui vendere non possunt, non propter se, sed propter eos quibus venditur. Itaque et ex hac l. a nobis in hoc numero habiti ad tit. quae res vendi possint vel non.

AD TITVLVM XLV.

QUANDO LICEAT AB EMTIONE DISCEDERE.

TIONE DISCEDERE.

Ad L. I. Re quidem.

Re quidem integra ab emtione et venditione, vtriusque partis consensu recedi potest. Etenim quod consensu contractum est, contrariae voluntatis adminiculo dissoluitur. At enim post traditionem interpositam nuda voluntas non resoluit emtione, si non actus quoque prioris similis retro agens venditionem intercessit.

Ad L. 2.

Ad L. II. Perfectam.

Perfectam emtione atque venditionem re integra tantum pacto et consensu posse dissolui constat. Ergo siquidem arrha nomine aurum datum sit: potes hoc solum secundum fidem pacti recuperare. Sin vero partem pretii persoluisi, ad ea quae venditorem ex venditione oportet prestare, magis actionem, quam ad pretii quantitatem, quam te dedisse significas, habes.

S V M M A R I A.

- 1 ab Emtione quomodo vtriusque partis voluntate discedatur, vtrum nudo pacto: an vero acceptilatione?
- 2 ab Emtione tacita quando discedatur et quibus modis?
- 3 ab Emtione quando liceat discedere re integra?
- 4 Res integra quando intelligatur?
- 5 Res ex emtione prestanda quae sint?
- 6 Res quando desierit esse integra, qui sint effectus?
- 7 Re non integra, an emtor possit repetere quod dedit ex posteriori conuentione.
- 8 Emtor qui suam pecuniam soluit, an habeat veterem actionem aduersus venditorem, si conuenierit, ut post eam solutionem ab emtione discedatur.
- 9 Res an desinat esse integra, cum data sit arrha, aut stipulatio interuenierit?
- 10 Ab emtione an liceat discedere re non integra?

Ab emtione recte contracta, inuito alterutro ex contrahentibus, discedere non licet. *l. 3. l. si dolo. §. vlt. §. prox. tit.* At vtriusque consensu licet, quae pars hoc titulo explicatur. In eo autem duo quaeruntur, quibus continetur hæc tractatio. Primum quomodo vtriusque voluntate ab emtione discedatur, vtrum acceptilatione, an nudo consensu. Deinde, quando liceat. *l. vtrum vtriusque consensu semper liceat discedere, et si licet, quando liceat.* De iis ita ius est. Ab et emtione vtriusque voluntate licet discedere pacto, et nuda conuentione. *l. 1. §. l. 2. h. t. l. 2. ff. de resc. vend.* Sed cum cetera obligationes, quae re, et bis, literis et huntur, non tollantur consensu, nisi acceptilatione. *§. item per acceptilationem. Inst. q. b. mo. toll. obl.* cur ab emtione nudo consensu recedi possit: quae regula naturae est, vnumquodque eodem modo dissolui, quo colligatum est. *l. nihil tam naturale. ff. de R. I.* Emtio a solo consensu et hitur. Consentaneum igitur, ut et prio consensu solo dissoluatur. *l. 1. h. t. d. l. nihil tam naturale.* Sic autem consensu emtio dissoluitur, ut nihil interfit vtrum hic consensus aperte verbis declaretur, an vero re aliqua et facto nudo hic consensus colligatur. Proinde placet duobus modis ab emtione et recedi tacite. Vno si quam rem a te emi, eandem postea a te pluris aut minoris emam. Posterior emtio valet, et eadem opera a priore consensu disceditur. *l. 2. ff. de rescind. vend.* Hic consensus ita colligitur. Nam posteriore emtione aperte id agitur, ut vna tantum emtio valeat, non vtraque. Natura enim non patitur, ut plus et minus tibi debeam, cum hæc sint contraria. Cum autem alterutra emtio valere debeat, aut prior aut posterior, aperte id agitur, ut posterior valeat, quoniam contrahentes aliquid agere voluerunt, ut apparet, vnde dictum est pacta nouissima seruari. *l. pacta nouissima supr. de pact.* Quod si po-

sterior emtio valere debet, et hæc sola est, apparet, posteriore hac emtione priorem renouatam et sublatam esse eodem consensu. Sed hoc ita est, si posteriore emtione pluris minorisue eandem rem emam. Quod si eandem rem a te emam eodem pretio, posterior emtio nihil agit: est enim superuacua, ut quae priori nihil adiciat, ut responsum quod de legato, cum debitor suo creditori legat, equo debet, nec debito quicquam adiciat. *§. ex contrario. Inst. de legat. Huc facit. l. qui bis idem. l. qui vsum fructum ff. de verbor. obligationibus.* Quid si rem, quam a te emi, postea a te emam eodem pretio, sed sub conditione, an quia posteriore emtioni conditio adiecta est, ideo posterior valebit, et recessum erit a priore? Respondetur. Placet ne hic quidem posteriore emtione recte agi quicquam, et ideo priorem emtione manere. *l. si id quod in princ. ff. de rescind. vend.* Et recte. Nam si posterioris emtione conditio deficit, nulla emtio est. *l. cedere ff. de verbor. sign.* Sin conditio existit, tamen posteriore emtione res non emitur, nisi eodem pretio: quae res facit, ut emtio sit inutilis. Ideo inutilis vtilem non tollit.

Altero modo, placet tacito consensu ab emtione recessum vtrinque videri, si vnus tantum ex contrahentibus, alterum liberauerit, vel pacto, vel acceptilatione. Exempli gratia: si contracta emtione venditor emtori pretium se remittere dixerit, siue id acceptum ferat, siue paciscatur, siue id non petiturum, placet non solum emtorem liberari, sed etiam contra liberari venditorem, ne rem emtori tradat, tamen si de venditore liberando nihil aperte conuenierit. *l. cum emtores in princ. ff. de rescind. vendit.* Hic consensus ex necessitate consequentiae colligitur. Nam in emtione merx et pretium res ita coniunctae sunt, ut vna sine altera intelligi et consistere non possit. Nam merx est pretii merx, et pretium est rei venditae pretium. *leg. prima ff. de rerum permut.* Proinde emtor in specie proposita admittens liberationem de pretio, et hanc obligationem suam tollens, simul et mercem seu merces obligationem consensu tollere intelligitur. Solo ergo pacto, et sola conuentione ab emtione recedi potest, vtriusque ex contrahentibus voluntate, sed non semper. Duo concurrere oportet. Vnum quod spectatur in tempore. Alterum in persona contrahentium. Sic ergo vtriusque consensu ab emtione discedi potest, si in tempore, quo disceditur, res adhuc integra sit, et in personis contrahentium hoc euenit, ut vterque alteri obligationem iure remittere possit. Has condiciones expendere separatim oportet. Primum in tempore hoc spectatur, ut et disceda-
3 tur ab emtione, rebus integris. *l. prima et secunda, hoc titulo. l. iur. argenti §. adeo l. ab emtione ff. de pact.* Proinde si res integra esse desierit, ne consensu quidem mutuo ab emtione discedatur. Res et integra
4 intelligitur, cum nihil eorum adhuc praestitum est, quae ex emtione praestari oportet. Res et autem,
5 quae ex emtione praestandae sunt, sunt duae. A venditore, res vendita, ab emtore pretium, et si quid pretii loco praestari conuenit. Vnde quae res dicitur hic integra et aliis locis, alibi dicitur res secuta. *l. secunda. l. quinta §. vltim. ff. de rescind. vendit.* Proinde siue venditor rem tradiderit, aut partem rei, siue emtor pretium aut partem pretii, res integra esse definit, placetque ab emtione tum consensu

recedi non posse, quod de traditione rei dicitur hic in l. 1. & in traditione partis pretii in l. 2. eod. Nihil a. interest, utrum res vendita tradita sit, an vero sine culpa venditoris perierit. Sic enim res vendita pro tradita habetur, & venditor liberatur, eoq; & res definit integra, ut sic quoq; postea frustra ab emtione consensu recedatur d. l. 1. §. ult. ff. de rescin. vend. Quod dicimus † ab emtione consensu recedi non posse, ubi res integra esse desiit, vel re vendita tradita, vel pretio soluto, id duo continet. Primo enim significatur, eum qui aliquid tradidit, repetere non posse, quod dedit. Deinde & illud significatur, in eo seu aduersus eum, qui nihil adhuc dedit, manere emti & venditi actiones priores, quorum vtrūq; declarant in l. 2. h. t. in fin. In exemplo emtoris. Emtor partē pretii soluit venditori, priusquā venditor rem emtori traderet. Placuit inter emtorem & venditorem, ut vtrinq; ab emtione recederetur. Dicimus ea conventionione nihil agi, quia interuenit re non integra, quiritur quid eo contineatur? Respondetur hæc duo contineri, primum quod emtor pretium quod dedit, repetere non potest. Alterū quod habet actionē eandem quam prius, aduersus venditorem ad rem venditam consequendam. Prius conuenit regulis iuris, posterius maxime aduersari videtur, ideoque vtrumq; explicatione indiget. Prius dicimus, emtorem in proposito non posse pretium, quod dedit, ex posteriori conuentione repetere. Hoc † recte & conuenienter regulæ iuris, qua efficitur, pacta quæ ex interuallo consecuta sunt contractum vel stricti iuris, vel bonæ fidei, non parere actiones, l. in bona sep. de pact. l. in iurisdictione §. quiniemo. ff. eod. de pact. Et hoc est quod dicitur in l. ab emtione in fi. ff. de pact. non posse conuentione effici, ut quod emtor aut venditor dedit, ei restituat. Et adiicitur ratio, quia hoc facto hoc agitur, non ut discedatur ab emtione, sed ut nouæ constituantur obligationes, nempe ad reddendum id quod acceptum est. Hoc a. ius non patitur, ut dixi, ut ex pacto oriatur obligatio. dict. leg. in iurisdictione §. sed cum nullo ff. de pact. Prius ergo, ut dixi, dubitationem non habet, quin recte dicamus conuentione posteriore non posse effici, ut emtor repetere possit, quod dedit. Idemque intelligendum est, si quid venditor dederit. Sed quod posterius † dicimus, emtori in proposito manere veterem actionem aduersus venditorem, ad rem consequendam. Hoc vero contra ius manifestum a veteribus constitutum videtur, & ideo male, quia iuris interpretes fuerunt. Nam si emtor rem a venditore petet, venditor tuebitur se exceptione pacti conuenti, quia conuenit ne res vendita ab eo peteretur. Nec illi nocebit, quod nuda pactio fuit. Idē, quod pactio fuit interposita ex interuallo & rebus non integris. Nam explorati iuris regula est. Omnia pacta, etiam si non profunt ad actionem: tamen parere exceptiones, sine vlla exceptione dummodo non sint contra LL. aut bonos mores l. iurisdictione §. 1. ff. de pact. l. in bona sep. de pact. Respondetur. Nihil verius, quod omne pactum exceptionem parere. Sed & in appolito hoc pactū, quo conuenit, ne res a venditore peteretur, æque seruandum esse, ut in ceteris causis omnibus, si modo esset pactum & conuentione, seu si conuenisset de eo, ut a venditore nihil peteretur: nunc autem nulla eiusmodi conuentione, nullius eiusmodi consensio est. Obseruabimus

n. posteriore conuentione non id agi, ut venditor solus liberetur, sed ut liberetur sub conditione, cum ab emtione discedatur. Hæc autem conditio hic exsistere non potest. Non enim potest recedi ab emtione ex pacto emtoris nudo consensu, quoniam non potest ex parte eius recedi, nisi actionem habeat ad rem repetendam. Nudo autem pacto hanc actionem acquirere non potest, sic fit, ut deficiente conditione conuentionis, nulla sit conuentione. Proinde pretio soluto, emtor actionem non habet ad pretium repetendum, quia ius vetat ex pacto actionem nasci: & rursum idem actionem habet aduersus venditorem, cui nulla est pacti exceptio: quoniam solum conuentione, ut ab emtione vtrinque discedatur, & si vtrumque discedi non potest, nulla sit conuentione. Bene igitur constitutum a veteribus, rebus non integris, ab emtione nudo consensu recedi non posse. Sed tamen † videntur quædam repugnare. Nam si emtor venditori arrham dederit, placet nihilominus nuda conuentione discedi posse ab emtione l. secunda. hoc titulo. l. ex emto §. ut qui vina. ff. de action. emt. Idem placet et si emtor fideiussorem dederit venditori. Idem & si emtor pretium stipulanti promiserit, aut venditor stipulanti promiserit rem venditam se daturum. l. 3. ff. de resc. vend. Et tamen perspicuum est, in iis omnibus aliquid secutum esse præter venditionem contractam? Respondetur. Hæc definitioni a nobis supra positæ non aduersantur. Non enim propter hæc res definit esse integra, ut definiuimus, re integrum. Diligenter .n. animaduertendum est, rem integram definire nos non tunc, cum post venditionem præfecta aliquid vtrinque datum aut factum non est, sed tunc solū, cum nihil præstitū est de iis reb. quas ex emtione præstare oportet, seu de iis reb. in quas præstantes ex emtione obligati sunt, ut expressum est in l. ab emt. vers. nec quæ. ff. de pact. Huius generis non est arrha. Hæc .n. a volente præstatur, non a vlla necessitate obligationis. Est enim tantum argumentum emtionis contractæ, non autem iuris t. t. Inst. de emt. & vend. in pr. Fideiussores item aut ad emtionem nihil pertinet, cum iis emtio carere possit, aut si quid pertinent, sunt non emtio, sed emtionis accessio. §. fideiussores Inst. de fideiussor. Stipulatione autem, de pretio aut re vendita interueniente, nihil præstatur amplius quam quod continetur obligatione emti & venditi. Merito igitur etiam iis rebus trib. interuenientibus, & postea secutis, nihilominus recte ab emtione consensu discedatur: quia id fiet rebus integris, quo casu emtor hæt actionem ex emto ad arrham repetendam aut conditionem sine causa, ut est in dicta lege ex emto §. qui vina. & fideiussores per consequens ipso iure liberabuntur. dicta lege tertia. ff. de r. s. vendit. l. in omnibus speciebus. ff. de solution. Actio autem, quæ ex stipulatu prius competebat, non tollitur quidem ipso iure pacto nudo, sed aperte exceptionis pacto. dict. leg. 3. in fin. de rescind. vendit. l. si vnus. §. pactus. ff. de pact. Quid † ergo post rem a venditore traditam, aut pretium ab emtore solutum, id est, rebus iam non integris nullo modo ab emtore recedi potest contrahentium consensu & vni alterum liberare non licebit? Respondetur. Imo vero & rebus non integris ab emtione consensu discedi potest, sed non consensu solo, quod supr. diximus. Duob. autem modis effici potest, ut ab emtione discedatur etiam

etiam rebus non integris. Primum si actus intercesserit rem propter venditorē agens, ut puta. Venditor rem venditam tradidit emtori, postea conuenit ut ab emtione discederetur hoc modo, nempe, ut emtor si rem venditori restituisset, pretium non daret: si emtor secundum conuentionem rem restituerit, desinet pretium debere ex superiori conuentione, sic hoc explicatur in l. ab emtione. ff. de pact. Et merito hoc modo ab emtione disceditur, nec offenditur superior regula veterum, qua dicimus ab emtione, non nisi reb. integris, consensu recedi posse. Nam posteaquam emtor rem restituit, incipit res esse integra, ut ab initio. Atq; hoc casu vtrumq; recte dici potest, & emtionem dissolui non nudo consensu, & eandem dissolui nudo consensu, seu nuda voluntate, quod posterius in hac lege dicitur. Nam si actum restitutionis cum consensu coniungimus, & horum vtrumque spectemus, recte dicimus emtionem dissolui, non nudo consensu, quoniam ad concessum actus restitutionis accedit: sin autem post traditionem & actum præcedentem spectemus solam voluntatem, recte dicimus emtionem nuda voluntate dissolui. Altero modo, quamuis rebus non integris ab emtione discedi potest, si iusta conuentione interuenit, ut loquitur Iul. in l. 5. §. ult. ff. de resc. vend. Vbi iustam conuentionem interpretari debemus Aquil. stipulationem accedente acceptilatione. Sic res habet: Per acceptilationem ab emtione discedi potest, etiam rebus non integris, ut puta res vendita periit, neque pro tradita habetur, quo fit, ut res definat esse integra, nec possit emtor a pretio liberari nuda conuentione: sed per acceptilationem hoc modo liberari potest, si venditor Aquil. stipulatione stipuletur id pretium sibi dari iuxta formam stipulationis huius, quæ est in § per acceptilationem Inst. quib. mod. obl. toll. Deinde pretium verbis promissum sibi verbis contrariis acceptum ferat, quo genere liberationis omnes obligationes iure ciuili tollantur, §. item per acceptilationem. Idē dicemus, si venditor re ipsa rem venditam tradiderit, & emtorē ita ut supra de pretio liberauerit, quo casu etiam ex parte venditoris receditur ab emtione. Nam venditor post hanc acceptilationem, acquirit sibi actionem de re repetenda, quam tradit. Quoties enim ego facio, ut facias: toties conuentione est iuris ciuili, ex qua iure ciuili nascitur actio præscriptis verbis, l. iurisdictione in princ. ff. de pact. l. naturalis §. 1. & ult. ff. de præscr. ver. Dici etiam potest, in hac specie venditori, qui emtorem per acceptilationem liberauit competere actionem ex vendito ad rem repetendam, arg. in l. ex emto, §. is qui vina ff. de act. emt. Hanc liberationem Iul. recte vocat iustam conuentionem per excellentiam. Nam inter cetera iustum significat legitimum, quod iure ciuili introductum aut confirmatum est, ut iusta hereditas in l. 3. §. de illo, ff. pro socio. At Aquil. stipulatio, vere legitima conuentione est, & legitima dicitur in l. legitima ff. de pact. Ea enim quam maxime valet iure ciuili, quo & introducta est. d. §. item per acceptilationem, quib. mod. toll. oblig. Atque hæc de tempore dicta sunt, quo ab emtione recte recedi potest nudo consensu, aut non nudo. Non est satis, ut ab emtione consensu discedatur, etiam in persona contrahentium. Hoc exigimus, ut qui ab emtione consensu recedere volunt, in ea causa sint, ut alter alterū iure possit liberare. Quod

si vel vnus tantum non poterit, vtrinque nihil agitur. Exempli causa, pupillus vendidit aut emit rem tutore auctore, ita ut iure confisteret emtio. Deinde sine tutoris auctoritate conuenit inter pupillum emtorem & venditorē, ut ab emtione discedatur. Cōstat pupillū sine tutoris auctoritate conditionē suam deteriorem non fecisse, eoque nec aduersariū liberauisse, ut ex parte aduersarii non potuerit ab emtione recessum esse, sed aduersarius pupillum liberare potuit, si proponas maiorem fuisse 5. annis. Quæritur igitur, an pupillus liberetur atq; ita ex eius parte recedatur ab emtione? Prima fronte dici videtur pupillum liberari, quoniam vnusquisque paciscendo deteriorē suam conditionem facere potest, l. pactum ff. de pact. aduersarius autem pactus est, ne a pupillo peteret: placuit in hac causa nihil agi, & ut aduersarius non liberatur a pupillo, sic nec pupillum ab aduersario liberari, atque ita integram emtionem priorem habere, l. si id, quod §. 1. 2. respon. de resc. vend. Non obstat, quod aduersarius pupillum liberare potuit, & quod paciscendo videtur iurisdictione liberare: nam ut est in d. l. si quod in fin. in emtione & venditione eiusmodi pactio ferenda non est, quæ alteri parti captiosa est. Hoc recte & vere dicitur, quia venditio est bonæ fidei, & proinde in ea sunt æstimanda ex æquo & bono, §. in bona fidei. Inst. de act. Sed ad certiorē responsionem & solutionem superioris obiectionis recte ita dicemus, ideo pupillum ab aduersario non liberari, quia nec pactus est, ut liberaretur. Nam: ut paulo ante dixi, non est simpliciter pactus, ut pupillus liberaretur, sed ut liberaretur hac lege, ut ab emtione vtrinque discederetur, proinde si recedi vtrinque non potest, nulla conuentione est aduersarii.

AD TITVLVM XLVI. SI PROPTER PVBLICAS PENSATIONES VENDITIO FVERIT CELEBRATA.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 Summa huius tituli.
- 2 Ratio continuationis eiusdem.

IN venditionib. peractis, cum quis rem suā vendit & tradit, sic venditio & alienatio iure valet, ut rescindi non possit, altero inuito, quæ sententia est tit. de resc. vend. supra & tit. prox. præcedent. Diuersa causa est venditionum fiscalium, cum fiscus obcessionem tributorum, vel aliarum pensationū publicarum, bona debitoris cessantis vendit. Nam & hic venditio non minus rata est, quam si dominus ipse venderet. Sed multis modis rescindi & reuocari potest, in quo distat hæc venditio a prioribus. Nam certa forma præscripta est, quam in iis venditionibus seruari oportet, aduersus quam si quid omittitur, venditio reuocari potest, quæ summa est huius † tit. Ideo non incommode, hic tractatus superiorib. titulis, ad rescindendā venditionem pertinentib. añectit quoniā, & hic ad rescissionē venditionis rectæ contractæ spectat. De vi huius venditionis definitur in l. 1. h. Forma solemnem, quam obseruari oportet, describitur in l. 2. & 3. h. Aduersus eam formam, si quid omittitur, fit rescissio & reuocatio de quo dicitur ad l. 2. in fin.

Ad L. I. Venditionem.

Venditionem ob tributorum cessationem factam, reuocari non oportet, neque priore domino pretium offerente, neque creditore eius iura hypotheca sine pignoris pratendente. Potior est enim causa tributorum, quibus priori loco omnia bona cessantis obligata sunt.

S V M M A R I A.

- 1 Venditio & alienatio rerum debitoris ob cessationem tributorum, & similibus prestationum publicarum, a fisco facta valet, nec reuocari potest.
- 2 Fiscus, quomodo dominium rerum debitoris in emtorem transferre possit, cum ipse dominus non sit?
- 3 Nemo plus iuris in alterum transfert, quam ipse habet.
- 4 Creditoribus licet distrahere pignora.
- 5 Nostrum quod esse cepit, nobis auferri & ad alium transferri non potest.
- 6 Fiscus, in causa tributorum potior est omnibus creditoribus.

Ob cessationem tributorum, & similibus prestationum publicarum, itemque, ob reliqua tributorum, res debitoris cessantis, si a fisco vendita & tradita erit, valet venditio & alienatio usque adeo, ut nec reuocari possit, ut hic traditur, & de reliquis tributorum in l. 2 in prin. Sed quomodo fiscus in emtorem dominium transferre potest. Nam fiscum dominum non esse harum rerum constat. Sunt enim res debitoris, nemo autem dominium transferre potest, qui dominus non est, ne plus iuris quisquam in alium transferat, quam ipse habet, l. traditio. ff. de acqui. rer. dom. l. nemo plus, ff. de R. I. Resp. Non solus dominus dominium rei venditæ transferre potest, sed et creditor, qui rem sibi pignori obligatam vendit, cessante debitor. Hoc enim ius creditorum in pignore, ut seis distrahere liceat, l. non est nouum, ff. de acqui. rer. dom. §. contra. Inst. quibus licet al. l. si conuenerit, ff. de pig. act. Hoc iure fiscus res debitoris ob cessationem tributorum recte vendit, & traditas alienat. Nam tributa fisco debent a possessoribus. Sed & alieque prestationes debentur interdum sine possessionibus ab iis, qui capite censentur. Fiscus a. bona debitorum suorum omnia iure pignoris obligata habet, pro eo, quod ei debetur idque tamen pignus tributum est fisco, estque hoc unum ex privilegiis fisci, l. 1. inf. in quibus causis pig. vel hyp. tacit. c. 7. l. auferitur. §. fiscus ff. de iur. fisci l. 1. inf. de priu. fisci. Si fiscus has res ob cessationem tributorum recte vendit, consequens est, recte venditas & traditas auocari emtori non posse, quantumuis debitor pretium offerat emtori, aut tributum, & debet fisco, quod hic scribitur, & aptius tradit in l. 2. inf. si antiqui credit. Hoc priori consequens est, quod ex reg. iur. id quod iustum esse cepit, nobis inuitis auferri, & ad alium transire non potest, l. id quod inst. ff. de R. I. Sed quod si creditor aliquis eiusdem debitoris, quod ante tributa deberetur fisco, contraxit cum debitoribus & ab eo accepit res eius pignori, an non audiendus est, si eam rem ab emtore reuocet hypothecatione. Audiendum esse dixeris. Nam quoties agit in plures debitorum de pignore, prior creditor quod prius contraxit, prefertur posterioribus. Et fisco, si fisco postea contraxit, l. si fund. ff. qui pot. in pig. hab. l. 2. inf. de iur. fisci. Et hic resp. nec aliis creditoribus, pignus presequitur. rem a fisco ob cessationem tributorum vendita, auocari posse emtori. Et occurrit super obiectioni, quoniam ait rescriptum in causa tributorum potior est fiscus, ut qui priori loco omnia bona debitoris obli-

gata habet. Iis verbis significatur, alios creditores fisco preferendos fuisse, si prius cum debitoribus contraxissent, & hypothecam accepissent, ut ante dixi, sed fisco in hac causa priori loco accepisse hypothecam & contraxisse, eoque merito ceteris omnibus preferi. Nihil ad rem pertinet, si proponantur hi creditores, qui cum debitoribus contraxerunt, & hypothecam acceperunt, antequam tributorum dies cessasset. Nam intelligi oportet tributa fisco deberi, non ea tamen, quae iam cessauerunt, sed etiam futura in mille annos. Nam futura etiam non debentur in presentia, in diem tamen debentur cum, si anni venerunt, & ut minimam, debentur saltem sub conditione, quae omnino extatura est, si illi anni venerint, quibus tributa prestanda sunt. Sic definiendum est, quoties creditor prius sub conditione contrahit, potior est ceteris omnibus. postea cum eodem debitoribus contrahentibus. quamuis iure contraxerint & hypothecam acceperint, si modo prioris contractus, & obligationis conditio quatuordecim; existerit, l. potior in pr. vers. videamus, ff. qui pot. in pig. hab. Sed quod dicitur hic, emtionem huiusmodi reuocari non posse, sic accipiendum est, dummodo venditio rite facta sit, nepe secundum formam prescriptam in l. 2, & seq. Nec obstat quod in hac l. nihil eiusmodi adiicitur, satis enim intelligitur hoc ipso, quod definitio concepta est de venditione facta. Nam quod vitiose fit, factum non videtur, l. quoties ff. qui satisd. cog.

Ad L. II. Si deserta.

Si deserta praedia, ob cessationem collationum, vel reliqua tributorum, ex permissu praedictis ab his, quibus periculum exactionis tributorum imminet, distracta syncera fide iusto pretio solemniter comparasti: venditio ob solennes prestationes necessitate facta, conuelli non debet. Si autem venditio nulla auctoritate praedictis praecedente facta est: hac rata haberi iura non concedunt. Itaque, quod frustra gestum est, reuocari oportet: ita ut indemnitati tributorum omnibus modis consulatur. Quae omnia tractari conuenit praesente eo, quod emtorem existisse proponis.

S V M M A R I A.

- 1 Bona debitoris non tantum ob cessationem tributorum, sed etiam aliarum quarumlibet oblationum vendi possunt.
- 2 Collationes quid sint?
- 3 Collationes cur sic dictae?
- 4 Bona debitoris ob cessationem tributorum vendendi forma.
- 5 Bonorum venditiones debitorum qua praecedere debent?
- 6 Interpellatus non soluit, cessat ubique, aut quomodo, interpellatus sit, dum oportuno tempore.
- 7 Debitor tributorum intra quod tempus cessare debet, ut bona eius ob cessationem recte vendantur.
- 8 Cessare & moram facere eadem sunt?
- 9 Moram quis faciat?
- 10 Pupillo quod tribuitur, ad ceteras personas non pertinet.
- 11 in Venditione bonorum debitoris qua requirantur?
- 12 Exactores tributorum qui?
- 13 Vendere sub hasta quid?
- 14 Vendere syncere & bona fide, quid?
- 15 Collusio quid?
- 16 Venditio bonorum debitoris ob cessationem tributorum, ob quas causas reuocatur?
- 17 Venditio bonorum debitoris, ob cessationem tributorum reuocatur, si is vendat, cui vendendi potestas non est data.

Idem

Idem si vendendi potestatem habeat, cetera autem solemnitates in venditione omisse sint.

18 Venditio bonorum debitoris ob cessationem tributorum, utrum civili actione & ordinaria, an vero restitutione in integram reuocetur?

NON tantum ob cessationem tributorum bona debitoris vendi possunt, sed etiam ob cessationem aliarum quarumlibet collationum, ut hic nominantur collationes in prin. Sunt autem collationes omnes publicae pensiones, ob quas res debitoris vendi constat ex l. vlt. tit. seq. Dictae collationes, quod quae publicae praestantur, ea conferuntur a singulis. Cum autem collationis verbum a tributis & vectigalibus separatur, ceterae pensiones publicae intelliguntur, de quibus cognosci potest ex l. si pendentes, §. si quis cloacam, ff. de usufruct. & l. vlt. §. patrimoniorum in fin. de muner. & honor. Sed in iis omnibus venditionibus certa forma observatur, & ordo rei gerendae, quae forma praescribitur in hac l. & seq. Constat haec forma certis rebus, quarum aliae spectantur ante venditionem, aliae in ipsa venditione. Venditionem huiusmodi, praecedere debent haec tria, conuentio legitima, cessatio solutionis & permissus praedictis. Primum oportet debitorem conueniri & interpellari, idque non extra iudicium, sed per iudicem, l. 3. seq. In quo ius singulare constitutum pro debitoribus vectigalium, & publicarum prestationum. Nam in venditionibus priuatis, cum creditor pignus debitoris vendit, licet pignus distrahere statim cessante debitoribus. Cessat autem, qui interpellatus non soluit, ubique; aut quomodo, quod interpellatus sit, dum oportuae & tempore, l. si cessante, infra de dist. pig. l. mora ff. de usufruct. Quia imo licet creditor pignus distrahere, etiam non interpellato debitoribus, tantum scis est, si debitor ipse pecuniam creditori non offerat, l. si prius infra de distr. pig. Merito igitur, cum hic conuentio iudicialis exigitur in interpellando debitoribus, ius harum venditionum proprium esse dicimus: sed ita exigendum est, ut debitor conueniatur, si modo sit debitor & possessor, qui conueniri possit, l. 4. §. quoties ff. de dam. infect. Et ideo cum in hac l. 2. ageretur de praediis desertis, quorum nomine tributum debebatur, aut aliqua collatio, recte factum est, quod nulla talis conuentio debitoris exigitur. Non enim potuit exigi, ubi non esset, qui conueniretur. Sed tamen ut adiicitur in d. l. 4. §. quoties. Consultum est libellum mittere ad aedes veteris possessoris, aut ad praedia ipsa deserta, ut excitetur possessor ad sui defensionem. Secundo loco sequi debet solutionis cessatio, ut interpellatus iudicio debitoribus, tributa non soluat, l. 3. infra. Idque est, quod in l. 1. supra, & in hac l. initio dicitur res debitoris recte vendi, ob cessationem tributorum vel aliarum collationum. Quiritur intra quod tempus cessare debeat debitor tributorum, ut bona eius ob cessationem recte vendantur. Respondetur, Cum in iis legibus omnibus nihil amplius exigatur, quam solutionis cessatio, perspicuum est, simulatque cessauerit debitor, bona eius distrahere licere. At cessat, ut ante dixi, qui interpellatus non soluit. Nam cessare & moram facere eadem sunt, l. qui Roma, §. Seia, in fin. ff. de verb. obl. Is autem moram facit, qui interpellatus oportuno loco & tempore non soluit, l. mora ff. de usufruct. Eiusque rei certissimum argumentum est in l. Imperatores, ff. de

publ. ubi declaratur etiam, pupilli bona ob vectigal non solutum, statim in censuram cadere, tantumque pupillo remittitur poena commissi, si intra 30. dies soluat vectigal. Ergo multo magis incidunt in poenam cessationis statim ceteri, qui vectigal aut tributum non praestant, cum interpellati iudicio cessauerunt, nec poena haec illis remittitur. Nam quod illic tribuitur pupillo, id tribuitur personae. Proinde ad ceteras personas non pertinet, lege in omnibus causis id observatur, ff. de reg. iur. Tertio praecedere debet permissus praedictis, ut hic diserte traditur. Constat in l. seq. constituit, nihil interesse, utrum ad res huiusmodi vendendas praescribitur permissus praedictis, an permissus procuratoris Caesaris. In venditione ipsa, ad vim venditionis, de qua quiritur, quatuor desiderantur. Primum quiritur, ut sit venditor eorum bonorum idoneus, seu is, cui vendendi facultas est, l. 1. infra de fid. inst. lib. 10. tit. 3. Hi autem sunt duo. Primum procurator Caesaris, de quo est in d. l. 1. de fid. inst. lib. 10. Praeterea ii, quibus exactionis tributorum periculum imminet, ut hic scriptum est. Hi autem, quod uno verbo dicuntur exactores tributorum, l. si quos supra de resc. vend. Ii sunt qui ad exigenda tributa destinati sunt, l. 3. infra de conu. fis. debito. lib. 10. tit. 2. Secundum possessor ab iis ipsis venditoribus, ut res distraherentur hac l. 2. id est, sub hasta, ut aliis locis declaratur, l. 3. seq. l. 1. & l. 2. infra de fid. inst. lib. 10. tit. 3. Sub hasta autem valet sub auctione publica, seu i auctione publica. Nam Romani cum bona alicuius eius publice vendere volebant, ponebant hastam in foro, ubi esset praeco, quia inclinaret bona, & emtorum pretium oblatum. Forma illa mutata est, res mansit, ut hasta verbo intelligere debeamus publicum locum, ubi publice res ciuium vendantur, quae venditio dicitur auctio, qui illic res augenti, & quam plurimo licitanti addicuntur. Tertium quiritur, ut res vendantur syncera fide, l. 2. Hoc verbo continetur, ne quid ab exactoribus & venditoribus horum bonorum, fiat per collusionem aut in fraudem debitoris ut declaratur in l. edito, supra si aduo. fis. rest. post. Collusio testis cum sciente & colludente venditore, emtores minimum pretium offerent, & exactor non contradicit, sed licitantibus addicit bona in fraudem debitoris. Fit siue aliqua collusione, cum exactores seu venditores eorum bonorum non admittunt omnes licitantes, sed statim vni rem addicunt, aut cum admittunt licitantes omnes, sed addicunt ei, qui minus obtulerit, hoc fit non bona fide, et si iusto pretio res vendatur. Quartum exigitur, ut res distraherentur iusto pretio. Hac lege, & ob hanc causam iubentur exactores diligenter considerare pretium rei, & qualitate rei, & quantitatem fructuum, quod pluribus comprehensum est in l. si quos supra de resc. vend. Atque haec sola in venditione exiguntur & spectantur, cum venduntur res debitoris maioris 25. annis, quod si minore cessante bona eius distraherentur. Quintum exigitur in l. 3. sequi. ut venditioni harum rerum ad sint legitima persona, id est, aut tutor pupilli, aut curator adolescentis. Atque haec forma est & hic ordo, quam diximus in huiusmodi venditionibus obseruari debere, ut venditio rata sit, nec reuocetur, & eo spectat etiam, si quid contra factum erit, intelligamus reuocari quod gestum est, ut declaratur in extremo huius l. 2. Exempli gratia, si au-

16 Auctoritas præsidis non tantecefferit, reuocatur, ut hic de auctoritate præsidis comprehensum est, sed non minus id iuris est, si omnia sit solemnitas subhastationis, l. 2. in fin. inf. de fid. instr. lib. 10. Idem est, si res venditæ sint mala fide, aut iniusto pretio, d. l. 2. inf. de fid. instr. Et generaliter si quod præmissum est ex eo ordine quem diximus, ut generaliter definitur in l. 1. inf. de fid. instr. lib. 10. Hic de vi huius reuocationis videndum est, ac primum, utrum, cum aduersus superiora commissam est, venditio ipso iure nulla sit, an vero valeat, sed rescindatur? Distinguentium est, si ob cessationem tributorum, is vendidit bona, cui vendendi potestas non fuit, quantumvis cetera solemnitates interuenerunt: tñ nulla venditio est, arg. in l. 2. inf. si de vend. pig. agatur. Et merito. Nemo enim plus iuris in emtorem transferre potuit, quam ipse habet, l. plus de R. I. Quod si is venditor fuit, qui ius vendendi habuit, etiam si cetera omnia sint in venditione: tamen venditio valebit, sed reuocatur, ut hic scriptum est & in l. edict. sup. si adu. fiscum. Et alibi dicitur venditio rescindi, l. 1. & 2. inf. de fid. instr. lib. 10.

17 Sed utrum reuocatur & rescinditur venditio civilis aliqua actione & ordinaria, an vero restitutione in integrum. Resp. Diligenter notandum est, tantum hic competere domino restitutionem in integrum aduersus superiora venditionem, ut intelligamus hanc restitutionem illi competere intra 4. tñ años, quibus exactis excludit, l. ult. sup. de temp. in integ. rest. In hac autem causa tantum competere extraordinarium auxilium seu restitutionem in integrum hæc argumenta sunt. Primum quod in hac specie dicitur debitor restitutus esse præsidis sententia in l. fundus ff. de ref. vend. quo verbo significatur, restitutus esse in integrum. Deinde in venditionibus etiam priuatis, si creditor res sibi pignori obligatas, etiam quæ sunt minoris, vendiderit, quamuis dolo malo, id est, mala fide, non iusto pretio, tamen placet debitorẽ ipsum non posse rem suam repetere ab emtore fraudis particeps, nisi restitutione in integrum impetrata, l. 2. inf. de præd. min. Si non aliter licet debitori restitui aduersus emtorem seu creditorem priuatum, multo minus licebit restitui aduersus fiscum. Accedit ad hæc, quod rescissio in proposito, quæ tribuitur in l. edict. sup. si adu. fisc. tribuitur ea lege, quæ relata est sub tit. de rest. in integ. Est. n. tit. si aduersus fiscum in integ. rest. postuletur. Hæc causa & in integrum restitutio agitur apud procuratorem Cæsaris, seu rationalem, l. 1. qua de fid. instr. lib. 10. Et hoc, quia causa fiscalis est. Ad fiscum autem pertinentes causæ, ad cognitionem procuratoris principis pertinent, l. ad fiscum sup. ubi causa fiscal. Non obstat, quod in l. fundus ff. de ref. vend. proponitur, ex simili causa res acta esse apud prælidem provincie, & ab eo restituta. Nam obseruandum est, illic proponi fundum ob vectigal Reip. non solutum, ubi Reip. accipere debemus ciuitatis, non autem fisci. Hæc in integrum restitutio postulat aduersus emtorem, & aduersus ceteros possessores, qui ab emtore eam habent. Ob hæc eam exigit in hac lege, ut res reuocetur præsentem emtore, qui a fisco emit. Ethoc in omnibus restitutionibus in integ. obseruatur, ut impetrentur præsentibus aduersariis, aut si per contumaciam absint, l. in causa 1. §. 1. ff. de minor. hac restituitur atque hoc iudicio fundus restitui debet domino una cum fructibus, qui ab emtore mala fide percepti sunt, aut percipi potuerunt, l. 1.

in fin. inf. de fid. instr. lib. 10. Sed omnis hæc restitutio & rescissio emtionis hanc conditionem habet, ut emtor rem suam consequatur, dummodo indemnitati fisci consulatur, ut hic comprehensum est, & l. 2. inf. de fid. instr. lib. 10. Id quomodo fiat, explicatur in l. si fund. in ff. ref. vend. Sic autem fisco consulitur, si is, qui a fisco emit, pretium iam fisco soluit. Nam ex eo pretio fisco vectigal debitum consecutus est, quo casu dominus cogitur pretium emtori restituere. Quod si ab emtore pretium nondum solutum est fisco prius oportet dominum fisco satisfacere: sic deinde res vendita in bonis eius esse incipiet, eamque incipiet pro sua habere. Hæc ad hanc sententiam h. l.

Ad L. ult. Si quis.

Si quis fundum vel mancipium aliam uerẽ ob cessationem tributorum, vel etiam ob vestium auri argenti, debitum, qua annua exactione soluuntur occupata, conuenio debitorẽ, & apud iudicem interpellatione celebrata, cõ solutio cessauerit, sub hasta distracta comparauerit: perpetua emtionis accipiat firmitate. Sin a minoris forte persona fuerit inserta, necesse sit legitime defensionis venditioni personam adesse: nihil, inter sit, utrum ne officium summa rei procuratoris, an certe rectoris provincie, id quod debitum fuerit proposuerit.

S V M M A R I A.

- 1 Bona debitorum ob cessationem tributorum vendi possunt, etiam ob publicam pensitationem omnem, & quatenus illa venditio valeat?
- 2 Leges priores ad posteriores referri debent.
- 3 Recte, quomodo intelligatur?
- 4 Recte & iure quod non fit, fieri non videtur.
- 5 Defensores legitimi minorum, qui sint?
- 6 Rector provincie quis?
- 7 Procurator summa rei quis? Et num. 8.

Q U O D dictum est, bona debitoris a fisco vendi posse, ob cessationem tributorum, aut aliam collationem publicam, l. 1. & 2. supra. id pertinet ad omnem publicam pensitationem, in qua soluenda debitor cessat, siue consistat in pecunia numerata, siue in vestibus, aut in annonæ præstatione frumenti, vini, olei & similibus rerum, ut hic in princ. declaratur & significatur in l. 2. & l. ult. infra prox. tit. sine censu. Sed hoc totum eadem conditione, quam supra dixi in l. 2. si forma ad eam præscripta, res debitorum venditæ sint, de qua forma satis dixi ad l. 2. sup. Illud notandum est circa hanc formam in verbis h. l. quod dicitur, venditionem ratam esse in perpetuum, si quis ex huiusmodi causa res comparauerit sub hasta, conuenio prius per iudicium debitorẽ, & soluere cessante: hoc sic accipiendum esse, si comparauerit recte, & ut oportet. In quo præter ea, quæ hic expressa sunt, continetur, ut res vendita sit ab iis, qui ius vendendi habuerunt. Item permissu præsidis, ut in extremo huius quoque legis significatur. Item ut comparauerit emtor bona fide & iusto pretio, quæ comprehensa sunt in l. 2. sup. Et supplenda in hac l. 3. duabus de causis. Primum, quia præter LL. ad posteriores referri debent, & contra posteriores ad priores, l. non est nouum, & l. sed & posteriores ff. de LL. Deinde, quia in hoc verbo comparauerit, semper recte intelligitur, recte seu ut iure oportet: quoniam quod recte & iure non fit, fieri non videtur, l. quoties. ff. qui satisd. cog. vers. Sin autem posterius, in hac lege explicatione indiget.

Verfic.

Verfic. Sin autem posterius.

Habet hic verfic. hanc sententiam, si minoris 25. annis bona vendantur a fisco, ob tributa & publicas pensitationes non solutas, & ideo persona minoris, cuius bona distrahantur, fuerit inserta sup.plici libello conuentionis, qua prius diximus debitorem tributorum, & aliarum pensitationum, ante omnia apud iudicem conueniri debere: tum exigimus præterea, quæ requiruntur aduersus debitores maiores 25. annis, ut venditioni ad sit persona legitimæ defensionis, id est, legitimi defensores minoris. Defensores autem legitimi minorum, sunt tutor pupilli, curator adolescentis. Hi enim sunt, quorum auctoritate, aut etiam per quos minores recte in iudicio conueniuntur & defenduntur, l. 1. §. sufficit, & §. penul. ff. de adm. tutor. Præterea, quia legibus prioribus in huiusmodi venditionibus, de quibus agimus, exigitur permissus præsidis provincie, ad res debitoris distrahendas, l. si deserta supra. nunc constituimus, ut nihil intersit, utrum officium, id est, cura & vigilantia procuratoris summa rei, an vero rectoris provincie proposuerit id, quod debitum fuerit, proposuerit nempe per ministros suos, id est, proponendum curauit debitoribus, ad hoc si licet, ut moniti soluerent aut intelligerent fore, ut bona eorum distraherentur. Vnde intelligimus nihil aliud, iis verbis significari, quam velle Constant. nihil interesse, utrum ad res in proposito vendendas auctoritas & iussus procuratoris summa rei interuenerit, an vero rectoris provincie. Rector præp. uincie est præf. l. 1. ff. de off. præsid. Procurator summa rei, est procurator principis, qui & rationalis appellatur in l. 1. ff. de off. procura. Cas. Hunc autem dici procuratorem summa rei constat nobis ex inscript. l. dominus supra. ubi causa fisci. Summa rei procurator dicitur, qui rerum ad principem pertinentium procurator est, quoniam hæc res inter ceteras summae sunt.

AD TITVLVM XLVII. SINE CENSU VEL RELIQUIS FVNDVM COMPARARI NON POSSE.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 Ratio continuationis.
- 2 Fundus ob tributa & publicas pensitationes recte venditur, ita ut venditio reuocari non possit.
- 3 Fundus sine censibus vendi non potest.
- 4 Censere quid?
- 5 Censum agere quid?
- 6 Censu quid?
- 7 Tributa pro modo patrimonii, vel augetur vel minuantur.
- 8 Fundus sine censu vendi non posse quid?

H I C titulus prædictus est, partim ad confirmationem, partim ad explicationem eius sententia, quæ tradita est ibi. Placet enim fundum ob tributa & reliquas pensitationes publicas recte vendi, ita ut venditio reuocari non possit, l. 1. 2. & 3. declaratur hoc titulo adeo hoc verum esse, ut nulla conuentione venditoris seu prioris possessoris effici possit, quo minus emtor aut secundus possessor tributa & publicas pensitationes, itemque reliqua tributorum debita, idque est, quod hoc titulo signifi-

catur, sine censu vel reliquis fundum vendi non posse, ut sit sensus, fundum nullum vendi ita posse, quin sit obnoxius censibus & pensitationibus publicis, atque adeo obnoxius reliquis tributorum & pensitationum, id est, tributis præteriti temporis iam ante contractis. Venditum fundum non posse sine censibus, constituitur aperte in l. 2. Sed apertius & magis ex professo in l. 3. De reliquis tributorum est in l. 2. Hac summa efficitur, si conuenit, ut alius tributa aut reliqua præstet, quam poss. flor. fundi, conuentione aduersus fiscum nullius momenti est, sed inter contrahentes interdum valet, quod declaratur exemplo l. 1. quæ singula suis locis a me notatis explicabuntur. Verborum significatio hæc est: Censere præstare est estimare inter cetera. Censentur autem apud Romanos ciues Romani, & eorum bona, quod cum fiebat, dicebatur census agi. Est autem census agere, bona subditorum ciuui describere, & eorum bona estimare, auctore Gell. lib. 4. noct. Att. c. 20. Hæc descriptio, quia est estimatio, erat capitum & honorum, dicebatur præstare census, unde census tabula, census auctoritas, l. census ff. de probatio. l. in final. ff. fini. regund. Quoniam autem hic census agebatur, ut præstatione census cuiusque singuli tributa & publica vectigalia agnoscerent. Nam pro modo patrimonii, vel augebantur vel minuebantur tributa, l. forma, §. 1. ff. de cens. Hinc factum est, ut census etiam dicitur tributum & vectigal, seu omnis publica pensitatio, quæ pro ratione census & estimatione bonorum præstatur seu vsurpatur in hoc titulo, ut declaratur in l. 2. inf. ubi in principio constat, agi de pensitationibus publicis, & tamen paulo post, hæc pensitationes vocantur census, nempe causa ponitur pro effectu. Nam census vere est bonorum estimatio, sed hæc estimatio causa est, propter quam tributum aut vectigal præstatur. Vnde hic effectus etiam census nominatur. Proinde fundum sine censu vendi non posse, nihil aliud est, quam fundum sine publicis pensitationibus vendi non posse, id est, non posse ita vendi, ut sit a publicis pensitationibus immunis, ut est in l. ult. inf. Reliqua autem, quod verbum subiicitur in hac inscriptione, cum de tributis & publicis pensitationibus agitur, significant pensiones, seu tributa & vectigalia præteriti temporis, quæ nondum soluta sunt, sic dicta, quia aliis iam solutis, hæc reliquæ sint ad solutionem. Sic dicuntur reliqua conductio, reliquæ conductorum pensiones præteriti temporis a conductore contractæ, & nondum solutæ, in l. si aduersarius, supra ad Vell. l. quæsitum §. pet. ff. de leg. 3. Quid sit autem fundum vendi non posse sine reliquis, commodus explicabitur ad l. 2. infra, quia pluribus indiget.

Ad L. I. Ex conuentione.

Ex conuentione quidem, qua pactam nouercam tuam cum patre tuo dicit, cum fundum in dotem daret, ut ipsa tributa agnosceret: actio tibi aduersus eam competere non potest, etiam si pactum in stipulationem deductum probetur. Sed & si fundus estimatus, ita ut pars instrumenti significat, in dotem datus est: ex venditio actio, ut placuit, stetur, non competit.

S V M M A R I A.

- 1 Heres, succedit in omne ius defuncti.
- 2 Ex stipulatione iure civili stipulanti actio nascitur aduersus stipulatorem.

- 3 Stipulationes omnes, tam que in faciendo, quam que in dando sunt, ad heredes transferuntur.
- 4 Stipulatio & conuentio omnis, inutilis est ei, cuius nihil interest id fieri, de quo conuenit.
- 5 Tributa soluere is solum tenetur qui possidet.
- 6 Damnum quod quis ex culpa sua sentit, sentire non videtur.
- 7 Nostra id interesse dicitur, quod amissimus, aut lucrari potuimus.
- 8 Actiones civiles ad heredes transeunt.
- 9 Actio ex emto & vendito qua?
- 10 Actio ex vendito nomen ambiguum.
- 11 Actio ex emto nomen ambiguum est.
- 12 Fundo aestimato in dotem dato, cur potius actio patri, ut placitis stetur, detur, quam tunc, cum fundus aestimatus non est.
- 13 Fundus in aestimatus in dotem, ubi datus est, soluto matrimonio statim reddi debet.
- 14 Conciliatio legis prima ex conuentione huius tituli, & legis ex conuentione supra de pactis.
- 15 Interesse cuiusque hactenus intelligitur, quatenus alteri obligatus est.
- 16 Fundus, cum aestimatus in dotem datur, emtio contrahitur.
- 17 Actio ex emto, emtori competit, ut praestetur id, de quo conuenit.

Mulier nuptura fundum marito in dotem dedit, & ut eum fundum immunem possideret, conuenit, ut mulier tributa, quibus obnoxius erat fundus, praestaret de suo. Moritur maritus relicto herede filio Capitone: is soluto matrimonio forte tributa soluit, cum fundum adhuc possideret, & conueniretur a fisco tributorum nomine. Hinc agere instituit aduersus nouercam, quoniam an ei ex super. conuent. actio aduersus nouercam competat? Statim dixeris competere, quoniam patri ipsi actio ex ea conuentione competeret aduersus mulierem. Heres tamen a. in eandem conuenit. & ius succedit, §. vlt. Inst. locat. l. heres in omne, ff. de acq. her. Sed nihil tale hic resp. neque est in totum negatur, sed haec distinctio est. Interest, utrum fundus, de quo diximus, datus sit in dotem non aestimatus, an vero aestimatus. Si non aestimatus data est, actio Capitoni aduersus nouercam nulla est ex super. conuent. i. siue Capito tributa soluerit siue non soluerit, non potest agere cum nouerca, ut ei tributa sibi soluat, & additur in rescripto. quamuis pactum in stipulationem deductum probetur. Huic sententiae statim opponitur ius certum, constitutum de stipulatione. Nam ex stipulatione iur. ciu. actio nascitur tamen stipulanti aduersus promissorem, §. de constituta. Inst. de act. Et quod actio stipulanti daretur, ea competit etiam heredibus stipulatoris, quoniam placet omnes stipulationes tam quae in faciendo, tam quae in dando sunt ad heredes transferri, l. veter. inf. de cont. stip. Proinde quod actio ex stipulatu competet patri in proposita conuentione, necesse est ex super. iure eandem quoque competere Capitoni patri heredi. Resp. Quod dicitur, ex stipulatione actionem ex iure civili nasci, conuenit inter omnes, hoc sic accipiendum esse, si stipulatio valeat. Ad vim stipulationis, ut cetera omnia concurrant, tamen hoc in primis opus est, ut intersit eius, quod stipulatione & conuentione utitur: Cuius a. nihil interest, id fieri de quo conuenit, ei stipulatio & conuentione omnis est inutilis, l. stipulatio ista §. alteri ff. de v. obl. Porro in proposito cum fundus in aestimatus

in dotem datus est, nihil interest Capitonis soluto matrimonio fieri id, de quo inter patrem & uxorem eius conuenit, id est, tributa solui. Nam aut Capito restituit fundum nouercae aut non restituit. Si restituit ipse tributa non est obnoxius. Nam is tenetur tamen solum qui possidet, l. 2. §. vlt. hoc tit. Non possidet autem nec dolo desit possidere, qui fundum dotali soluto matrimonio uxori restituit: quod si tributa non est obnoxius, neque fundum possidet. Nihil eius interest, utrum ea nouerca ea tributa praestet, an non praestet, dum etsi nouerca non praestiterit, tamen non eo magis Capito quicquam amittet: quod si Capito nondum fundum restituit, ideo eius non interest ea tributa praestari, quia culpa eius est, quod fundum non restituit, cum non soluto matrimonio restituere debeat, l. 2. ff. solut. matrimo. Etsi igitur, ut possessor conuentus a fisco coactus sit tributa soluere: tamen ea non recte exiget ex superiori conuentione a nouerca, quia culpa eius factum est, ut praestet. Quod quis ex culpa sua damnum tamen sentit, sentire non videtur, lege quod quis ex culpa ff. de reg. iur. Si damnum non sentit, nihil eius interest, quoniam id dicitur nostra interesse, tamen quod amissimus aut lucrari potuimus, lege si commissa ff. rem rat. hab. Quod si fundus hic in dotem aestimatus datus est ab initio, hic ex l. ctione vera, quam restituere oportet, responderetur, actionem ex vendito ut placitis stetur, Capitoni aduersus nouercam competere. Sic enim affirmatiue recte legitur in lege ex conuentione supra de pactis. Et ita legi oportere, postea liquido euincemus. Sed unde actio ex vendito in hac specie, cum fundus in dotem datus sit, non venditus. Respondetur, Imo fundus venditus est, non solum in dotem datus. Aestimatio emtionem facit, & quoties fundus marito aestimatus in dotem datur, emtionem inter maritum & uxorem contrahi, ut maritus emtor sit, & iam summi velut pretii debitor, non autem rei restituendae intelligatur, lege plerumque, §. si ante ff. de iur. dot. lege quoties infra de iur. dot. Emptione ita contracta, competet patri Diuo actio ex vendito aduersus uxorem, ut tributa praestet & placitis stetur, lege ex emto in princip. ff. de act. emt. Proinde eadem actio heredi patris dabitur. Actiones tamen civiles ad heredes transeunt, §. 1. Institut. de perp. & tem. actio. Datur autem in hac specie actio ex vendito, id est, actio ex venditione, non autem actio quae appellatur ex vendito. Nam si nomen actionis spectamus, tamen ea actio, quae competit emtori ex vendito, appellatur ex emto, & quae competit venditori, ex vendito, lege ex emto, lege Julianus, §. ex vendito ff. de actio. emt. Itaque actio ex vendito nomen tamen ambiguum est, quo significatur interdum actio ex venditione, cum tamen sit actio, quae dicitur ex emto, ut hoc loco. Agitur enim de actione, quae emtori competit aduersus nouercam venditricem. Alias & vsitate dicitur actio ex vendito sola, quae competit venditori, quia actio ita appellatur. Sic e conuerso actio emti interdum dicitur actio ex vendito, id est, ea quae venditori competit, l. unica vers. penul. supra si ser. extr. se enu. mand. Sed cur, cum fundus tamen aestimatus datus est in dotem, datur potius actio Capitoni, ut placitis stetur, quam tunc, cum fundus aestimatus non est, etiam si maxime conuentione sit deducta in stipulationem, an

quia

quia potius ex venditione actio nascitur, quam ex stipulatione. Respondetur minime. Nam, ut emtio iure gentium actionem parit, lege insgentium, ff. de pactis sic & iure civili maxime stipulatio, dicto paragrapho de constituta. Institut. de actione. Sed ideo emptione contracta, quod fit tunc, cum fundus aestimatus datus est, potius actio Capitoni datur, quia hoc casu Capitonis interesse incipit, tributa a nouerca praestare, quod non item fit, cum fundus non aestimatus datus est, quaecumque tandem conuentione interposita sit. Nam ubi fundus tamen aestimatus in dotem datus est soluto matrimonio, statim reddi debet, dicta lege secunda, ff. soluto matrimonio. Eo fundo reddito, non tenetur Capito tributa, & si non restituit, culpa eius est, ut quodcumque damnum inde illi contigerit, id aestimandum non sit, ut dixi. Contra euenit, cum fundus in dotem aestimatus datus est. Nam emptione contracta, manet hic fundus non solum penes maritum, sed etiam penes heredes eius, quoniam ex ea emptione non debet fundus restitui soluto matrimonio, sed solum pretium nouercae praestare, quoniam, ut dixi, solum pretium debebatur. Si fundus penes Capitonem manet, hic iam tributa teneri incipit, ut omnes possessores, & incipit fieri culpa sua. Proinde aperte eius interest, ea tributa a nouerca praestari, ne iis non solutis fundus a fisco auocetur & distrahatur, lege vlt. hoc titulo, lege prima supra, proximo titulo. Hinc apparet, recte iudicasse Azonem, qui priorem partem huius distinctionis, a posteriore distinxit hac ratione, quod priore casu nihil intersit Capitonis, placita seruari, posteriore casu intersit. Cur autem illic non intersit, hic autem intersit, exposui.

Sed opponitur huic sententiae posteriori, scriptura vulgaris & recepta in hoc rescripto. Nam in omnibus exemplaribus Constantinus ita loquitur: Sed etsi fundus in dotem datus aestimatus sit, actio ex vendito, ut placitis stetur, non competit. Et ob hanc causam huic parti rescripti opponitur, tamen lex ex conuentione, supra de pactis, ubi in eadem specie, & iisdem verbis responderetur affirmatiue, actio ex vendito, ut placitis stetur, competit.

Hic respondeo, Aut hunc locum ex illo, aut illum ex hoc emendandum esse, ut vel utrobique legatur, actio ex vendito, ut placitis stetur, competit? vel contra, Actio ex vendito, ut placitis stetur, non competit. Id res ipsa per se loquitur. Nam utrobique fundus proponitur in dotem aestimatus datus a nouerca patri Capitonis. Respondetur, in lege ex conuentione, Capitoni actionem, ex vendito, ut placitis stetur competere, idem utriusque rescripti auctor est Alexander. Idem consultor Alexander Capitoni, eadem subscriptio utrobique, & idem tempus inscriptionis ut lectio indicat, species facti & personae eadem, postremo verba utriusque eadem in omnibus, solum hoc interest, quod in lege ex conuentione. Conuentione interposita est, ut vsuras mulier praestet, in quas fundus in dotem datus obligatus erat. In hac autem lege conuentione est de tributis, ut mulier tributa, quibus fundus obnoxius erat, praestet: sed hoc rationem iuris nullo modo mutat, quoniam & fundus in vsuras obligatus erat in dicta lege ex conuen-

tionem supra de pactis. Sic fundus in tributa obligatur, lege prima inf. in quibus causis pignus vel hypo. taci. cont. Est igitur inter utrumque rescriptum, ea similitudo, quae separari iure nullo modo possit, & frustra, ne dicam ineptissime, & Accursius & ceteri interpretes tentant has lectiones contrarias conciliare, ut ex duabus illorum sententiis magis receptis, liquido intelligatur. Quidam enim dicunt, ut Bartolus cum Accursio in dicta lege ex conuentione de pactis, conuentionem propositam valere inter priuatos, sed aduersus fiscum non valere. Hoc per se verissime dicitur, sed ad hos locos nihil plane pertinet, quoniam utrobique quaeritur de actione ex vendito, an ea Capitoni competat: haec solum competit aduersus nouercam, non aduersus fiscum. Itaque neutrobique de fisco hic agitur. Alii, ut Accursius magis conatus est explicare ad legem ultimam in vers. retinere, infra hoc titulo. dicunt diuersam esse causam vsurarum & tributorum. Nam vsuras a nouerca peti posse actione ex vendito, siue Capito eas iam soluerit, siue non soluerit, & hanc esse speciem legis ex conuentione supra de pactis. Quod autem ad tributa attinet, posse Capitonem ex vendito ea petere a nouerca, si ea iam soluerit: sed si nondum soluerit, non habere actionem ex vendito aduersus nouercam, & in hanc sententiam hoc rescriptum accipiendum esse, praeterquam quod tota haec distinctio diuinabunda, de qua nullum verbum exstat, neque in dicta lege ex conuentione, neque hoc loco, etiam per se falsa est. Nam Capito actione ex vendito agere potest aduersus nouercam, non solum solutis a se tributis, sed etiam nondum solutis, quoniam agere potest aduersus nouercam, ex vendito in id, quod sua interest, lege prima, ff. de actione emtio. Et maxime, ut placitis stetur, lege ex emto, in principio ff. eodem titulo de actione emtio. At eius interest, ea tributa praestari, etiam priusquam soluerit fisco, quia hactenus tamen cuiusque interesse intelligitur, quatenus alteri obligatus est, ut praestet, lege si quis mandatu, ff. de negot. gest. Verum est igitur, quod dixi, sic omnia in utroque rescripto ad rationem iuris & facti & verborum, esse dissimilia, ut aut hic ex illo, aut ille ex hoc emendari debeat. Vter igitur ex altero emendandus est. Respondetur, In hac dubitatione ratio iuris certi consulenda est, & quod ius praescribit id sequendum. At certi iuris est, cum tamen fundus aestimatus in dotem detur, emtionem contrahi, dicta lege plerumque §. si ante, ff. de iur. dot. dicta lege quoties, infra de iur. dot. Quod si emtio est, certum est, actionem ex emptione competere emtori, aduersus nouercam, itemque Capitoni. Sed & illud, non minus certi iuris est, actionem tamen ex emto emtori competere, ut praestetur id, de quo conuenit, seu, ut hic dicitur, ut placitis stetur, lege ex emto, ff. de actione emtio. Iam vero in proposito, proponitur fundus in dotem aestimatus datus esse, & praeterea in ea emptione placuisse, ut mulier venditrix praestaret tributa, ex quibus necessario efficitur, etiam si cetera decissent in proposito Capitoni heredi patris, actionem ex vendito competere, ut placitis stetur. Cum autem haec lectio confirmetur in l. ex conuentione inf. de pact. nihil est

cur si iam hunc locum ex illo emendemus, debeamus formulare emendationem. Sic ergo locus hic legendus est. *Sed si fundus, & mox: actio ex vendito, ut placitis stetur competit.* In eandem sententiam nonnulla alia scripsimus, ad *legem, ex conventionem supra de pactis.* Quod attinet ad rationem huius tituli, ex hoc rescripto colligimus, cum inter emtorem & venditorem conuenit, ut venditor tributa possessionis agnosceret, et si conuentio aduersus fiscum non valet, ut declaratur duabus legibus sequentibus: tamen valeret inter ipsos contrahentes, ut emtori ex hac conuentione sit actio aduersus venditorem, ut tributa praestet, aut soluat quod emtoris interest, quae & sententia est, *l. epistola, §. 1. ff. de pact.*

Ad L. II. Rei annonariae.

Rei annonariae emolumenta tractantes, cognouimus hanc esse causam maxime reliquorum, quod nonnulli captantes aliquorum momentarias necessitates, sub hac conditione fundos comparant, ut nec reliqua eorum fisco inferant, & immunes eos possideant. Ideoque placuit: ut si quem constiterit huiusmodi habuisse contractum, atque hac lege possessionem esse mercatum: tam pro solitis censibus fundi comparati, quam pro vniuersis eiusdem possessionis obnoxius teneatur: cum necesse sit eum, qui comparauit, censum rei comparata agnoscere: nec liceat cuiquam rem sine censu comparare vel vendere.

S Y M M A R I A.

- 1 Fundus, sine censu vendi aut comparari non potest.
- 2 Censu quid significet?
- 3 Possessores omnes publicas pensitationes agnoscere debent, nec contra hoc ius possessio vlla vendi aut comparari potest.
- 4 Reliquorum nomine quid intelligatur? Et numero 9.
- 5 Emtor, obnoxius est tributis qua emtionem consequuntur, & ad periculum eius pertinent.
- 6 Lectio diuersa huius legis.
- 7 Reliqua quid?
- 8 Nemo pro alieno debito & obligatione conueniri potest. Et num. 10.
- 11 Actio hypothecaria in rem est, atque aduersus omnem pignorum possessorem, etiam si debitor non sit.
- 12 Possessiones, quarum nomine tributa praestantur, tributorum nomine sunt pignori obligatae fisco.
- 13 Res annonaria quid?
- 14 Annona, seu annonaria collatio quid.

Hæc constitutio complectitur duo. Vnum de censibus, alterum de reliquis, ut de utroque in inscriptione huius tituli comprehensum est. De censibus idem cauit in fine, quod expressum est in inscriptione, nempe fundum sine censu vendi aut comparari non posse, & id initio explicat, ut sit sensus: quamuis fundus venditus sit, ea lege interposita, ut possessor fundum immunem possideret,

sed venditor tributa & census agnosceret: tamen nihilominus possessorem tributis obnoxium futurum, ut superior pactio sit inutilis aduersus fiscum tributa exigentem. Id explicatur planius in *lege ultima sequent.* vbi & plenius dicitur. Et meminerimus, quod initio dictum est, censum sine hic significare omnem pensitationem publicam, quae pro censu & æstimatione possessionum, fisco aut Reipublicae penduntur, ut sic eadem sit, quae exprimitur in *lege superiori*: Omnes possessores publicas pensitationes agnoscere debere, nec contra hoc ius possessionem vllam vendi aut comparari posse. De reliquis ita cautum est in hac lege, ut cum res vendita est, emtori seu possessori reliquis vniuersis eius possessionis obnoxius teneatur. Dixi initio, reliqua esse omne vectigal præteriti temporis non solum. Vniuersa autem reliqua, hic intelligere debemus vectigal nondum solum, siue id debere cœperit possessor post venditionem, siue reliqua sint ab auctore contracta, ut puta, dominus per quinquennium tributa non soluit, post quinquennium fundum vendit, emtor etiam reliqua totius quinquennii præteriti debet, quamuis ipsa ea non contraxerit, sed venditor. Hanc sententiam huius legis, clarius intelligimus ex *lege Imperatorum ff. de tribu.* vbi ita scriptum est, *In vectigalibus prædia non personas conueniri, & possessores totius præteriti temporis vectigal soluere debere, vbi totius præteriti temporis accipere debemus, totius eius temporis, quod venditionem seu tentationem in nouos possessores antecessit.* Sequitur enim ibidem, *eoque ex emto emtores, si ignorauerint actionem habituros, quibus verbis significatur: Si emtores & non possessores cogantur præteriti temporis vectigal pendere fisco, ut coguntur si venditor id non praestet, eo nomine habere actionem possessores ex emto aduersus venditorem, in id quod sibi abest, aut ab futuro est.* Ergo de reliquis, quæ antecesserunt venditionem, ille locus loquitur, quoniam tributis, quæ emtionem consequuntur, ut emtor obnoxius, & ad periculum eius pertinent, ita, ut de iis actionem ex emto, aduersus venditorem non habeat, *lege tertia infra de actione emtio.* Et obiter notandum est, in *dicta lege Imperatorum*, rationem manifestam, quam sine exposui, exigere, ut non legatur *neque exemplo*, ut est in Pandectis Florentinis, sed ut dixi *eoque ex emto.* Huius rei ratio magis intelligetur in *dicta lege, et actus infra de actione emtionis.* Possessor ergo nouus, etiam reliquis tributorum ante contractis, obnoxius est, idque est quod hic dicitur, cum obnoxium esse vniuersis reliquis. Sed videtur huic sententiæ refragari iuris & æquitatis ratio manifesta. Nam reliqua sine præteriti temporis debita sunt, & contracta a venditore, ius autem non patitur, ut pro alieno debito sine obligatione, alius conueniatur, *lege penultima in fine, & lege ultima supra ne vxor pro marito.* Idemque iuris est, et si de causa fiscali aut publica agatur, qualis est tributorum, *lege secunda, & lege penultima supra, ne vxor pro marito.* Hic duo respondemus, utrumque apte & vere. Primum, cum possessor nouus conuenitur de reliquis tributorum præteriti temporis, non conuenitur ex alieno debito, sed suo, vel potius ex debito posses-

sionis, quam ipse possidet. Nam, ut scriptum est in *dicta lege Imperatorum ff. de public.* neque venditor, neque emtor proprie tributa & vectigalia debent, sed debent ipsa prædia, vnde dicitur prædia, non personæ conueniri. Et ideo, cum venditor possidere desit, reliqua amplius non debet, ut iam dici non possit, emtorem ex obligatione venditionis conueniri. Ipsum prædium debet tributa totius præteriti temporis non soluta, hinc per consequentiam ea debet possessor nouus, qui propter prædium conuenitur. Idque recte obseruatum est in hac lege. Dicitur enim emtorem esse obnoxium vniuersis reliquis eius possessionis. Obseruemus hic, reliqua sine dici non reliqua venditoris, sed reliqua possessionis, quia scilicet reliqua a possessione debentur, non autem a persona, aut emtoris, aut venditoris. Cur ergo emtor conuenitur de tributis, si prædia conueniuntur. Respondetur, Ipsa prædia principaliter debent & conueniuntur, per consequens autem conueniuntur prædiorum possessores, sic tamen, ut in persona possessorum intelligantur prædia ipsa conueniri. Respondemus item, & hoc non inepte. Quod enim dicitur, neminem ex alterius sine persona aut obligatione conueniri posse, ita dictum est, ut intelligamus, alium conueniri non posse personali actione, ut expressum est in *lege tertia supra, ne vxor pro marito.* At actione hypothecaria, potest alius ex obligatione principalis debitoris conueniri. Nam si debitoris bona sint creditori pignori obligata, habet creditor actionem hypothecariam de pignoribus. Hæc actio sine rem est, eoque aduersus omnem pignorum possessorem, etiam si debitor non sit, sine *item Seruiana. Institut. de act. lege pignoris ff. de pignoribus, lege si fundus, §. in vindicatione eodem de pigno.* At in obligatione tributorum, & publicarum pensitationum hoc iuris est, ut tributorum nomine, quæ quis debet, ipsæ possessiones, quarum nomine tributa praestantur, sine sint pignori fisco obligatae, *lege prima, infra in quibus causis pigno. taci. cont. lege cum possessor, §. ultimo, ff. de censibus.* Merito igitur actione hypothecaria conueniuntur omnes possessores eius rei, quæ in reliqua tributorum obligata fuit. Sed prior ratio verior & certior est, quoniam posterior locum habet in eo, quod venditor debet, & quod post venditionem rei obligatae debere non definit. Nunc autem re vendita, quæ tributis obnoxia est, venditor reliquis obnoxius esse definit, ut dicitur ad authenticam sequentem. Hæc ita sunt, si de reliquis agnoscentis inter emtorem & venditorem nihil conuenit, *dicta lege Imperatorum ff. de public.* Quid si conuenit, ut venditor reliqua, quæ contraxit, agnosceret, non autem emtor. Hic cautum est idem, quod de censibus, quos emtor debere cœpit post emtionem contractam, nempe emtorem, hac conuentione non iuuari, quo minus pro vniuersis reliquis obnoxius teneatur. Cur autem in utraque causa conuentio sit inutilis aduersus fiscum, dicemus ad *legem ultimam.* Sed hic initio ratio reddita est, non vere efficiens, sed tantum impulsiva, id est, ea quæ occasionem huic legi dederit. Est autem hæc statim in principio, quia Imperator animaduertit, dum eiusmodi conuentiones an-

teâ obseruantur, hanc maxime causam esse reliquorum, id est, hanc maxime causam esse, cur reliqua tributorum contrahantur, & contracta maneat nec soluantur. Idque ita fit, ut attingitur deinceps in constitutione, quod multi captantes paupertatem aut necessitates dominorum, prædia ab illis tunc emunt, cum reliqua tributorum contraxerunt, id est, cum multorum annorum vectigal debent. In hac inopia & angustiis rei familiaris, facile emtores impetrant, ab huiusmodi venditoribus, ut pacifcantur se reliqua tributorum agnituros, & emtores ab iis reliquis immunem fundum possideant. Si in proposito conuentionem hanc seruamus, futurum est, ut reliqua nunquam soluantur, sed perpetuo maneat reliqua. Nam emtor reliqua non debet propter conuentionem, quam seruari dicimus, venditor autem debet quidem, sed cum sit inops soluere non poterit. Hoc autem manifeste damnosum est fisco. Hæc causa est, quæ huic constitutioni causam dedit, ut apertius Constantinus prohiberet, ne eiusmodi pactiones valerent, quibus efficitur, ut fundus sine censu aut reliquis comparatur. At autem Constantinus, *se hoc periculum animaduertisse, tractantem rei annonariae commoda.* Res annonaria est id, quod alibi dicitur collatio annonaria, seu collatio in annona consistens, *lege prima infra de app. recip.* Annona seu annonaria collatio sunt tributa, & collationes in contributiones publicæ, consistentes in annona, id est, in iis rebus, quæ ad victum pertinent, & vno verbo in fructibus, quales sunt domino quæ praestantur ex frumento, oleo, vino, & reliquis fructibus, *lege prima infra de anno. & tribut.* Species igitur hic est pensitationum publicarum, per cuius occasionem Constantinus constituit de omnibus censibus, id est, de omnibus pensitationibus, siue consistant in pecunia, siue in fructibus, siue in aliis rebus, ut vectibus, *lege ultima supra proximo titulo, ut, quemadmodum dixi supra, intelligi debeat eadem definitio, quæ aliis verbis comprehensa est in lege ultima sequenti.*

Hactenus effectum est, quamuis conuenit inter emtorem & venditorem, ut emtor immunis esset, aut a tributis, aut a reliquis præcedentis temporis, sed ea agnosceret venditor, nihilominus emtorem contenta conuentione, iis omnibus obnoxium futurum. Qui venditor, an etiam saltim & hic ex conuentione de reliquis a fisco conueniri poterit, de eo dicitur ad auth. seq.

Auth. Sed & periculum.

Sed & periculum in se recipere potest, si examinatione ante traditionem facta, emtor minus idoneus inuentus fuerit: tunc enim venditor apud gesta profiteri cogitur, quia periculo suo transpositio sit fiscalium tributorum.

S Y M M A R I A.

- 1 Debitor rem vendendo, conditionem creditoris deteriorem facere non potest.
- 2 Nemo factio suo potest tollere obligationem suam, sine solutione, aut satisfactione.

- 3 *Vendendi potestas, cui iure publico facta est, sine dolo malo possidere desinit.*
 4 *Dolo non facit, qui iure suo utitur.*
 5 *Pacta inter aliquos interposita, quemadmodum aliis non nocent: ita nec profunt.*
 6 *Res inter alios acta, aliis neque profunt neque nocent.*
 7 *Recipere in se periculum debiti quid?*

CVM venditum est tributarium prædium... diximus ad legem præcedentem, quod & constat, ex lege *ultima sequen.* emtorem eundemque possessorem, tributis & reliquis tributorum teneri, sed tamē & venditor tributis non tenetur. Respondetur. Certum est, non teneri tributis sequentis temporis, quoniam pro eo tempore nunquam prædium possedit, nec propter possessionem tributa debuit, qui si ante venditionem reliqua ipse contraxit, an non saltem post venditionem, & iis ipsis reliquis tenebitur, ut antea. Ratio iuris efficere videtur, ut teneatur. Nam debitor ꝑ rem vendendo, deteriorem conditionem creditoris sui facere non potest, ut scilicet se ab eo liberet, *lege debitorum infra de pigno.* Sed & illud constat, neminem ꝑ facto suo posse tollere obligationem suam sine solutione, aut satisfactione, *lege si servum §. nunc videamus ff. de verbo. obligat.* Respondetur, Venditor prædio vectigali aut tributario vendito, ita a præstatione tributorum & pensionationum publicarum liberatur, ut nec reliquis ante a se contractis teneatur. Idque efficitur, ex eo, quod traditur *in lege Imperatores ff. de public.* in vectigalibus, non personas sed prædia conveniri, quo significatur, nunquam venditorem tributa aut vectigalia debuisse, nisi propter prædium: vbi autem prædium possidere desinit, iam amplius ipsum conveniri non posse, quia is conveniendus sit propter prædium, qui prædium possidet. Hoc apertius confirmatur *in Novella Justin.* vnde hoc fragmentum sumtum est, nempe *in Novella 17. de mandatis principis, in paragrapho non permittas,* vbi discrete cautum est, in publicis pensionationibus, non debere alios esse possessores, & alios collatores, id est, solos possessores collationibus publicis obnoxios esse oportere. Non obstat, quod diximus, debitorem pacto suo tollere obligationem suam non posse. Nam in hac causa venditor, qui reliqua contraxerat, debitor non fuit, nisi propter prædium quod possidebat: possessione sublata, consequens est, desinere eum debere, vbi neque possidet, neque dolo desinit possidere, ut in actionibus in rem accidit, vbi possessor, qui tenetur rei vindicatione, desinit hac actione teneri, si desinit possidere sine dolo malo, *lege qui petitorio, ff. de rei vindicatione.* Hic autem venditor, qui prædium tributarium vendidit, ꝑ sine dolo malo desinit possidere, quia iure publico, sit ei potestas recte vendendi, *paragrapho per traditionem. Institut. de rerum divisione.* Non autem ꝑ dolo facit, qui iure suo utitur, *lege nemo dolo ff. de reg. iuris.* Eadem sententia magis ex sequentibus patebit. Quid si nominatim inter emtorem & venditorem conveniret, ut venditor reliqua a se contracta agnosceret, & fisco præstaret. Respondetur, Hæc con-

ventio fisco nihil proderit, eoque non efficit, ut magis venditor fisco de reliquis teneatur, quoniam pacta inter aliquos interposita in ꝑ alia persona, paciscentibus non nocent, id est, aliis non profunt, quemadmodum aliis non nocent, *lege si unus, paragrapho pacta, versiculo ante omnia, ff. de pactis.* Et generaliter ꝑ res inter alios acta, aliis neque profunt, neque nocent, *titulo infra res inter alios acta vel iudicata.* Quid si venditor, cum fundum, in quo reliqua... pactus sit cum fisco ipso, id est, cum exactore tributorum, se reliqua a se contracta fisco soluturum. Respondetur, Hoc casu fisco obligabitur, ut iam fisco incipiat duos debitores reliquorum habere, emtorem, qui possidet, & venditorem, qui se novo pacto fisco obligavit. Nam hoc pactum non est nudum, sed fisco aliquid facit eo pacto, ut tributa a venditore accipiat. Patitur enim venditorem fundum suum impune vendere, dum reliqua ab eo secrete non exigit ea lege, ut ea postea præstet fisco: quod cum sit, non est nuda pactio, sed nascitur ex ea actio civilis præscriptis verbis, *lege solent, ff. de præscriptis verbis.* Multo magis idem dicendum erit, si venditor stipulanti exactori reliqua se soluturum promiserit. Sic enim ex stipulatione iure civili certo obligabitur, *paragrapho de constituta. Institut. de actio.* Ex hac autem conventionione venditor tenebitur fisco, etiam si emtor fundi non sit solvendo. Idemque dicemus, etsi conventio interposita sit, non apud acta, sed extra iudicium, cum superiores conventioniones, quocunque loco interpositæ sint, actionem iure civili pariant, ex conventu. Sed obstant nobis verba huius tituli, ita concepta, ut venditor possit recipere in se periculum tributorum, sed iis conditionibus, si probeatur, emtorem non esse solvendo. Item si venditor apud acta professus sit, sed id periculum recipere. Respondetur, Non fideliter verba hæc transcripta sunt ex Iustiniani constitutione, sed contra mentem constitutionis. Nam Iustinianus *in dicta Novella de mandatis principis, paragrapho non permittas.* vnde est hoc fragmentum, non loquitur de venditore, qui volens in se periculum recipit, sed de eo, qui suscipere cogitur. Venditor si vult, recte periculum in se recipit, se obligando fisco, & vbiunque obligarit se, conventio rata est, siue emtor solvendo sit, siue non sit. At inuitus suscipere hoc periculum nunquam cogitur, nisi de eo casu, de quo constitutio Iustiniani cauet. Casus autem hic est, cum venditor fundi conventus ab emtore, non vult fundum emtori tradere, causatus emtorem esse idoneum ad tributum & vectigalia præstanda, in quo venditor dicit, se velle consulere utilitati fisci. In hac recusatione venditoris, Iustin. cauet, ut ab exactoribus tributorum postulantis examinetur, num emtor idoneus sit an non: si compertum sit, idoneum esse, vult possessionem in emtorem sine illo dispendio venditoris, sin repertum sit emtorem idoneum non esse, vult transferri quidem possessionem in emtorem, sed hac pœna adiecta propter recusationem venditoris, ut venditor iudicio conventus, ut rem traderet, ibi profiteatur apud acta se recusasse, & nihilominus emtorem idoneum non esse, com-

compertum esse, ex quo Iustinian. sententia iudicis vult, possessionem transferri sub periculo venditoris, ut venditor periculum tributorum in se recipiat. Ex quo apparet, hanc pœnam esse recusationis iniuste constitutam adversus inuitum, non volentem. Ex quo rursus liquido colligitur, si venditor sponte fundum venditum tradat emtori, cum nullis tributis eius fundi teneri. Nec conventione contraria fisco adiuuabitur, si ea conventio inter venditorem & emtorem solum interposita fuerit. Colligimus præterea, etsi in proposito casu venditor subiiciatur periculo tributorum: tamen non statim ob tributa vel reliqua tributorum posse a fisco conveniri, sed prius conveniri debere emtorem, vel potius possessionem ipsam tributariam, eamque vendi ob tributa, ut fieri dixi, *ad legem primam & sequentes, supra si propter publicas pensionationes.* Quod si possessione vendita, fisco nondum satis factum erit, tum deinde ordine recte peruenietur ad venditorem. Id significat verbum periculi, quo Constantinus utitur. Nam ꝑ recipere in se periculum debiti, est recipere in se. Ut quis teneatur, si debitor excussus solvendo non esse reperitur, *l. tutor sine curator ff. de adm. tutor.*

Ad L. VII. Omnes.

Omnes, pro his agris, quos possident, publicas pensionationes agnoscat: nec pactioibus contrariis adiuventur, si venditor aut donator apud se collationis sarcinam pactioe illicita voluerit retinere. Et si necdum translata sit professio censualis, sed apud priorem fundi dominum forte permaneat, dissimulantibus ipsis, ut non possidentes pro possidentibus exigantur.

S V M M A R I A.

- 1 *Pensionationes publicas tenentur agnoscere omnes ii, qui agros possident. Lex qua omnes iubet, nullos excipit. Pensionationum publicarum nomine qua intelligantur?*
- 2 *Italica prædia olim immunita erant a tributis & vectigalibus omnibus: provincialia enim solum tributaria erant. Ius Italicum quod nam?*
- 3 *Pensionationes publicæ sunt, quæ iure publico prædiis imponuntur, ut sint annuaria & solemnes. Pensionationes publicæ eadem sunt, quæ ordinaria & solemnes.*
- 4 *Differentia inter Italica prædia & provincialia in tributis, & iure Italico, utrum hac lege sublata sit nec ne? Provincialia prædia iisdem modis transferri possunt, quibus Italica & contra.*
- 5 *Mutatam quod non est specialiter posterioribus legibus, id priorum regulis relinquatur.*
- 6 *Nemo vendendo, transferendo, aut aliquid aliud faciendo, alterius etiam privati, conditionem deteriorem facere potest.*
- 7 *Ius fisci in prædiis hoc est, ut a possessoribus possit exigere tributa, & publicas pensionationes. Fiscus potest debitorum possessiones & prædia vendere ob non soluta tributa.*

- 8 *Ius fisci, pactis privatorum conuelli non potest.*
- 9 *Profiteri censum qui dicantur?*
- 10 *Professio censualis qua?*
- 11 *Possessione tradita emtori, etiam dominium una in emtorem transit.*

IV B E N T V R omnes pro agris, quos possident publicas ꝑ pensionationes agnoscere, id est, subire & præstare fisco. Cum lex iubet omnes aperte, nullos excipit. Vnde hæc sententia legis videri potest, quasi publicas præstationes, id est, tributa & vectigalia & alias collationes agnoscere debeant, non tantum provinciales possessores, sed etiam Italici soli, seu qui agros in Italia possident. Quod si verum est, aperte refragantur ii loci, quibus probatur, olim in imperio Romano Italica ꝑ prædia fuisse immunita tributis & vectigalibus omnibus. Probatur hoc *in §. per traditionem. Institut. de rerum divisione.* vbi solum provincialia dicuntur esse stipendiaria & tributaria. Vnde intelligitur Italica prædia tributaria aut stipendiaria non esse, eoque non esse tributis aut stipendiis obnoxia. Probatur idem apertius *in lege prima, ff. de censibus,* vbi traditur, quasdam provincias, & quasdam civitates donatas fuisse iure Italico, & hoc ius legis interpretatur, donatas esse immunitate, ut appareat ius Italicum esse ius immunitatis, id est, immune esse a muneribus publicis, & omnibus functionibus, maxime tributorum & vectigalium. Respondetur, Nihil verius est, quam olim prædia Italica immunita fuisse a tributis & vectigalibus, in eoque inter cetera constitit ius Italicum. Non refragatur hæc lex, tametsi generaliter iubet omnes agnoscere publicas pensionationes. Nam quod prius generaliter dicit de omnibus, id postea temperat & reuocat ad solos agros & possessores provinciales, cum iubet agnosci pensionationes, & addit publicas. Nam publicæ ꝑ pensionationes sunt, quæ iure publico prædiis imponuntur, ut sint annuaria & solemnes. Hæc autem iure Romano solum impositæ sunt provincialibus prædiis, quo fit, ut publicarum functionum verbo, non possimus intelligere functiones, nisi provincialibus prædiis impositas. Id autem pene discrete ita explicatur *in lege omnes omnino & infra de ann. & trib. lib. 10.* Nam ibi præcedit generalis sententia, ut hoc loco iis verbis omnes omnino ad oblationem functionum publicarum urgeatur. Hoc deinde lex interpretatur, pertinere solum ad annuarias functiones, & ad possessores solum provinciales. Subiicitur enim. Nostra enim lege signatum est, extraordinaria non esse, neque vocari posse, quæ solemniter a provincialibus deuotissimis præstantur, quib. verbis posteriorib. aperte declarantur duo. Vnum pensionationes publicas, quas initio legis nominauerat, esse easdem, quæ & sint ordinaria & solemnes, nempe iure publico & certo prædiis impositæ, non autem inductæ contra ordinem. Alterum has ipsas præstationes intelligi, quæ solum præstantur a provincialibus, quia scilicet soli provinciales iure Romano iis functionibus obnoxii erant. Non est igitur hac lege sublata ꝑ differentia vetus in tributis & iure Italico inter Italica prædia & provincialia. Sed an non videtur sublata esse postea a Iust. Nam *in §. per traditio. Inst. de rer. di.*

scribit se sustulisse differentiam inter prouincialia prædia & Italica. In hac autem differentia hæc erat vetus de tributis. Respondetur, Ne constitutione quidem Iustiniani, hæc differentia de tributis sublata est, sed magis confirmata. Quod enim dicitur in §. per traditionem, se sustulisse differentiam inter hæc prædia, addit, se sustulisse ex sua constitutione, vt intelligamus ab illo sublata esse differentiam, qualis eius constitutione comprehensa est, non vltra. Constitutionem autem intelligit, legis unica, C. de vsucap. transfor. At ea constitutione duæ tantum differentie inter Italica & prouincialia prædia sublatae sunt. Vna circa vsucapionem, vt res immobiles in omnibus locis vsucapiantur: nisi viginti immobiles nō, nisi decem annis inter presentes, viginti inter absentes. Altera est in diuisione rerum mancipi, & nec mancipi. Hanc & ipse sustulit. Quæ sint res mancipi, & nec mancipi, discimus ex fragmentis Vlpiani, titulo de dominio. Res mancipi, & nec mancipi, cuius generis posterioris erant prædia prouincialia, non iisdem modis acquiri, & transferri poterant, vt eodem titulo docet Vlpianus in fragmentis. Iustinianus effecit, vt sublata hac differentia, rerum prædia prouincialia iisdem modis transferri possent, quibus Italica, & contra, quæ pars est, quam attingit Iustinianus in §. per traditionem. Instituit de regulis iuris. Præter hæc nihil sublatum est illa Iustiniani constitutione, vt lectio indicabit. Vnde intelligimus veterem differentiam in tributis hac ipsa lege confirmari. Quod enim posterioribus legibus specialiter mutatum non est, id priorum regulis relinquitur, lege præcipimus, in fin. infra de appellat. Idem etiam ex eadem lege colligitur. Nam initio eius legis Iustinianus eo spectat, vt consulat possessoribus Italici. Est igitur contra mentem constitutionis, vt iis possessoribus aliquid detrahat: quod fieret, si Italica prædia ea constitutione tributis onerarentur. Ergo & post hanc legem & post leges Iustiniani mansit differentia vetus inter prædia Italica, & prouincialia, vt prouincialia tributis onerentur: Italica esse: nt immunia. Vnde etiam mansit ius Italicum vetus, quod ad ius civile, quod nunc interpretatur, attinet. Sed hoc sensu videtur definitio huius rescripti, quam dixi, esse inepta. Definitio enim talis est, vt omnes, quorum prædiis publicæ impositæ sunt pensitationes, eas agnoscant. Quod videtur ridiculum cauere. Quis enim dubitat, quin si iure imponuntur functiones, eas quiuis præstare debeat? Respondetur, Imo iusta dubitatio est, si inter venditorem horum prædiorum, & emtorem conuenierit contra, vt venditor eas pensitationes agnosceret. Quæritur enim an non hæc pactio seruanda sit, & ob hanc dubitationem potissimum hæc lex scripta est. Subiicitur enim, omnes agnoscere debere publicas pensitationes, pro agris, quos possident, nec contraria pactio adiuuari. Idque est, quod superiori lege secunda traditur, fundum, sine censu vendi non posse, vt illic res explicatur. Cur autem possessores prædiorum hac conuentione adiuuari non possint ne tributa pendeant, ratio est iuris manifesti. Nemo enim vendendo transferendo, aut aliquid aliud faciendo alterius etiam priuati conditionem deteriore facere potest, lege seruus, lege filius supra de pactis, lege de-

bitorem, infra de piguor. lege soluendo, ff. de negot. gest. multo minus facere deteriore conditionem fisci, cuius præcipuus est fauor. At ius fisci est in prædiis, vt a possessoribus possit exigere tributa, & publicas functiones, propter quas etiam res & prædia vendi possunt, lege Imperatores, ff. de public. lege prima. Et toto titulo supra. si propter public. pensitat. Proinde pactis priuatorum hoc ius fisci conuelli non potest. Hæc ratio est vetus, non hac tantum lege primum constituta. Idem responsum est in lege inter ff. de pactis. Adicitur in hoc rescripto: Adeo verum esse, possessorem seu emtorem cui prædium traditum est possidendum, ita agnoscere debere publicas pensitationes, nec contraria pactio adiuuari, vt agnoscere debeat, quamuis professio censualis nondum ei data fuerit, sed apud primum dominum manet.

Quid sit professio censualis, & quid hæc res ad dubitationem faciat, videndum est.

Profiteri censum dicuntur ciues, & domini eorum, qui apud magistrum census, seu eos, qui censui agendo præsumunt, deferunt se & bona sua in censum, id est, denuntiant seu edunt, quid habeant in bonis & facultatibus, eaque censent & æstimant, vt hæc eadem sint, profiteri censum & bona sua referre seu deferre in censum. Item censum bonorum suorum edere, lege forma, in principio §. is vero, §. si cum ego, §. in seruis, §. qua post censum ff. de censibus. Hæc professio ita edita, vt præscribitur in dicta lege. Forma comprehendebatur postea instrumento apud magistrum census, quod instrumentum μετονομακῆς dicebatur & professio censualis, continens p contento, quia instrumento continebatur eiusmodi professio. Hoc instrumentum tradebatur profitentibus censum suum, in hunc usum. Nam nisi quis bona sua professus esset, bona cadebant in commissum ob professiones ommissas, lege tertia, infra de vet. §. com. id est, bona, pœnæ causa vindicabantur fisco, lege commissi ff. de public. Hanc autem pœnam valuisse in professione census ommissa, et in lege forma §. si cum ego ff. de censibus, vbi traditur, si quis petat fundum a possessore petitorum non amittere actionem, si vel possessor solus professus sit. Ex quo intelligitur, si neque petitor, neque possessor professus sit, petitorum actionem amittere, quod nihil aliud, quam rem committi, & vindicari fisco. Ergo, vt cepti dicere instrumentum professionis edite, dabatur profitenti in hoc, vt constaret de professione eius, & ita vitaret pœnam commissi: atque hoc modo optimo iure prædia possident, cuius instrumenti traditio, cum venditor idemtori tradit, hoc efficere putatur, vt dominium vsusque prædii in emtorem transferatur. Nam hoc receptum est, cum venditor instrumenta emtionum suarum tradit emtori. l. i. inf. de donat. Quo exemplo recte idem dicimus in omnibus instrumentis, quæ ad iustam possessionem pertinent. Hinc dubitationis causa in proposito. Si venditor, qui recepit in se sarcinam tributorum, fundum reuera tradiderit emtori, sed nondum tradiderit instrumentum professionis censualis, an nihilominus emtor a fisco conueniri potest ob tributa? Mouet dubitationem, quasi non videatur dominium & possessio in emtorem translata, quia nō est translata professio censualis, cuius traditio domi-

dominium transferri potest? Respondetur, hoc nihil ob stare, quo minus emtor, ideoque possessor recte conueniatur. Et merito: Quia possessione tradita emtori, vna etiam & dominium in emtorem transit. l. traditio. §. vltim. ff. de acquir. rerum domin. l. traditionibus supr. de pact. Nec quicquam mutat, quod professio censualis nondum tradita est. Nam hæc valet ad magis declarandum dominium, interdum etiam ad transferendum, sed nihilominus sine ea dominium recte transferuntur, vbi res naturaliter tradita est. Traditionibus enim dominium acquiritur: idque maxime per naturam. §. per traditionem. Inst. de regulis iuris.

AD TITVLVM XLVIII. DE PERICULO ET COMMODO REI VENDITÆ.

Ad Rubricam.

SUMMARI A.

- 1 Repetitio breuis, & ratio continuationis.
- 2 Venditor tenetur emtori ad rem tradendam.
- 3 Venditor an etiam ad rem tradendam teneatur, si ea perierit, deteriorue reddita sit.
- 4 Venditor an etiam rei vendita commoda præstare debeat.

Hactenus post institutum tractatum de emtione, dictum est de causa obligationis & actionis emti & venditi. Sequitur de hac ipsa obligatione, quid ea contineatur, id est, quid venditorem emtori, & emtorẽ venditori præstare oporteat. Causa huius obligationis emtio & venditio, quæ recte contracta est, & contracta perseuerat. Recte contrahitur, & valet ab initio, si contrahitur quo modo oportet, quibus de rebus, & inter quos oporteat. Hic locus comprehensus est si pr. tit. de cont. emt. & s. tit. seqq. Non est satis ad vim emtionis, emtionem recte contractam, & ab initio valere, nisi perseueret, & in ea causa sit, vt non rescindatur. Hinc quæstio, vtrum rescindi possit & quando. Hic locus expositus est tit. de rescind. vend. & lib. digestorum. Cum in ea causa erit emtio & venditio, vt recte contracta non rescindatur, sed suam vim teneat, effectus hic est, vt obligatio emti & venditi inter emtorem & venditorem contrahatur. Hoc queritur, quid hac obligatione contineatur, quid alter alteri præstari debeat, qui locus est qui deinceps seqq. omnib. tit. explicatur. Vnde & initium est hoc titulo, quod ex eo intelligitur. Sciendum, est & venditorem emtori obligari in id, vt rem venditam tradat, & si quid præterea conuenierit vt præstaret, id præstet. l. ex emto. ff. de act. emt. l. 4. inf. de act. emt. Qua parte dicimus, venditorem emtori rem tradere debere. Circa hanc traditionem duæ quæstiones nascuntur. Prior hæc est: Si venditor rem venditam tradere debet emtori, an semper debeat. Quid enim si res vendita perierit, quid si deterior facta sit, an etiam tunc venditor ad rem tradendam, qualem vendidit, tenetur, an vero hoc casu liberatur. Postremo hæc est: Si res vendita existat nec deterior facta est, an venditor ita hanc debet tradere, vt nihil amplius debeat, quàm ipsam hanc, quam vendidit, an vero, si quæ commo-

da accesserunt, hæc etiam præstare debet. Hæc sunt quæstiones, quæ hoc titulo aliis verbis propositæ explicatur. Prior quæstio est de periculo rei venditæ. Nam si periculum hoc ad venditorem pertinet, is etiam re amissa aut deteriore facta, nihilominus ad rem tradendam perpetuo tenetur, aut eius æstimationem, si rem tradere non potest. Quod si periculum ad emtorem pertinet, venditor teneri desinit. Posterior quæstio est de commodo rei venditæ. Nam si dicimus commodum ad emtorem pertinere, efficitur venditorem ita rem venditam tradere debere, vt nihil amplius debeat. Contra si dicimus, commodum esse emtoris, efficitur, venditorem etiam sine alia manifesta conuentione non solum rem venditam tradere debere, sed commoda omnia rei venditæ præstare emtori. Ex quo apparet verum esse, quod proposui, hunc titulum esse initium, in quo tractatur, quid contineatur obligatione emti & venditi. Est enim appendix eius traditionis & præstationis, quæ a venditore in emtorem proficisci oportet. Res tota de periculo & commodo rei venditæ comprehensa est vna definitione in l. 1. infra hoc titulo.

Ad L. I. Post.

Post perfectam venditionem omne commodum, & incommodum, quod rei vendita contingit, ad emtorem pertinet. Auctor enim ex his tantum causis suo ordine tenetur, quæ ex precedente tempore causam emtionis parant: & ita si ei denuntiatum est, vt causa agenda adesset, & non absente emtore contra eum pronuntiatum est.

SUMMARI A.

- 1 Commodum & incommodum omne quod rei vendita contingit, post perfectam venditionem ad emtorem pertinet. Et num. 3.
- 2 Incommodum rei vendita, in quibus rebus versatur?
- 4 Casus emtionem secuti, ad venditorem non pertinent.
- 5 Incommodum quibus temporibus, & quando etiam ad venditorem pertineat.
- 6 Venditor in re vendita, omnem custodiam ac proinde omnem culpam præstare debet.
- 7 Res debita si perierit aut deterior facta sit, detrimentum est debitoris, si per eum factum sit quominus daret.
- 8 Contractus ex lege conuentionem accipiunt.
- 9 Debitor, si culpa eius aut post moram eius res perierit, aut deterior facta est, perinde tenetur quasi res adhuc integra exstaret.
- 10 Incommodum quod nam ad emtorem pertineat?
- 11 Periculum quid iuris auctores vocent?
- 12 Periculum ad emtorem pertinere quid contineat & significet?
- 13 Debitor liberatur interitu speciei, quod sine culpa aut mora eius contigit? Et num. 14.
- 15 Commodum cum sequuntur, quem sequuntur incommoda.
- 16 Commodum rei vendita in quibus rebus consistat. Et num. 17. 18. 19. 20.
- 17 Rei vendita quæ accedant, ex ea nascantur, per eam acquirantur, & eius beneficio accedant. Et num. 18. 19. 20. 21.

- 18 Commodum alluisionis ad emtorem pertinet.
 22 Periculum & commodum pertinet ad emtorem perfecta emtione: secus si emtio non sit perfecta.
 23 Mancipium morbosum aut vitiosum, redhiberi potest.
 24 Venditio an semper perfecta dicatur, si de pretio conuenerit?
 25 Initium & causa in commodo, damno & periculo spectanda est.
 26 Venditor emtori euictionis nomine tenetur, etsi de euictione nihil cautum sit.
 27 Euinci qua res intelligatur?
 28 In euictione qua desiderentur?

Nota est diligenter definitio initio huius rei scripti tradita, quæ breuiter & nihilominus vere & commodissime totam quæstionem de periculo & commodo rei venditæ complectitur, si tamen recte explicetur, quod nobis præstandum est. Definitio hæc est: *post perfectam venditionem omne commodum & incommodum, quod rei venditæ contingit ad emtorem pertinet.* Hic primum cognoscendum est de incommodo, quoniam ex incommodo, quod ad emtorem pertinet, sequitur commodum, & ex mora efficitur, vnde in scriptio ita concepta est recto ordine: *De periculo & commodo rei venditæ.*

1 Incommodum est rei venditæ in iis rebus vendatur. Aut enim res interit tota, aut sit deterior, aut integra manens emtori auferatur. Omne hoc est incommodum, si post venditionem contingat, ad emtorem pertinet: si res vendita casu perierit, emtoris damnum est *l. 4. & 2. seqq. infr. hoc titulo.* Item si res deterior facta sit, sit deterior emtori. *l. necessario, in fin. resp. 1. in illis verb. sane si existet res. ff. h. t.* Idem si res integra auocetur emtori ex iis causis, quæ emtionem secute sunt. Idque est, quod dicitur, casus futuros est qui emtionem secuti, ad venditorē non pertinere leg. *Lucius ff. de euict.* Generaliter hic definitur, etiā hoc incommodum ad emtorem pertinere: si veritatem naturæ spectamus, hoc perpetuum non est. Tribus temporibus incommodum etiam quod post perfectam venditionem contingit, ad venditorem pertinet. Vnum tempus est, si culpa venditoris res vendita perierit, aut deterior facta sit. Nam venditor in re vendita, omnem custodiam, & proinde omnem culpam, ac negligentiam præstare debet, ut solum sit excusatum venditori damnum fatale, quo res vendita perierit. *l. 2. in fin. l. 3. l. si vendit. ff. hoc tit.* Idque commune est omnium contractuum, in quibus vtriusque & creditoris & debitoris utilitas versatur. *l. 5. §. nunc videndum. ff. commod. l. contractus. ff. de reg. iur.* Hoc tamen ita est, nisi venditor rem offerente, emtor in re accipiendam moram fecerit. Nam post eam moram nihil amplius venditor in re præstare debet, quam dolum, etsi res culpa eius perierit, non tenetur. *l. illo. ff. h. t. l. si mora. ff. solu. matrim.* Altero tempore incommodum rei venditæ ad venditorem pertinet, si post moram venditoris perierit aut deterior facta sit, quantumvis casu perierit, cui obisti non poterat. *l. cum inter & l. pen. hoc titulo.* Hoc non est proprium emtionis, sed omnium debitorum commune ius, ut si res debita perierit aut deterior facta sit, postquam per debitorem factum est, quo minus daret, detrimentum sit debitoris, non eius cui res debebatur. *l. si ex legati*

caussa. ff. de verb. oblig. l. quod te. ff. si certum petatur. Sed hoc quoque ita accipiendum est, nisi post moram venditoris, deinde emtor moram fecerit in re accipiendam. Nam posterior mora emtori nocebit, ut si res casu pereat, emtoris damnum sit, non venditoris. *l. illud. ff. h. t.* Tertium tempus est, cum incommodum ad venditorem pertineat, etiam si nulla culpa aut mora venditoris præcesserit, si initio conuenerit, ut venditoris damnum esset seu periculum, quocumque modo periret. Regula est certi iuris, in contractibus valere quod conuenit, etiam si contra naturam contractus. Idque est, quod veteres dixerunt, contractus legē ex conuentione accipiunt. *l. contractus. ff. de reg. iur.* Hoc ius etiam ad emtionem pertinet, in quo placet, quod de periculo constituitur in emtione, id pactio tentari posse, & ad alterum qui non tenebatur transferri. *l. si in emtione ff. hoc tit.* Sed iis exceptionibus aduersatur definitio generalis huius loci, aut definitio falsa est. Sic enim concepta est: Omne incommodum ad emtorem pertinet, ut intelligamus & omnem speciem incommodi & omnis temporis incommodum ad emtorem pertinere? Respondetur: Et definitio vera est & nihilominus exceptiones veræ, suo tamen sensu & significatione. Dicimus hic, omne incommodum ad emtorem pertinere, sed adiicitur omne incommodum, quod rei venditæ contingit. Cum autem culpa venditoris, aut post moram eius res perierit, aut deterior facta est, vere quidem & naturaliter vtrunque incommodum contingit rei venditæ, & hac ratione recte hæc excipimus, & definitio falsaveri potest. At inris ratione neutro casu incommodum contingisse videtur, ut res venditori noceat, quoniam perinde habetur, quasi nihil horum contingisset. Idque est quod regula veterum traditur, culpa perpetuat obligationem. *l. si seruum. §. sequitur. ff. de verb. oblig.* Culpa duplex est. Vna qua res perit. Altera est mora venditoris, aut cuiuslibet debitoris. Vtraque culpa perpetuam facit obligationem præcedentem. *l. si seruum in princ. & §. sequitur. ff. de verb. oblig.* Regule sensus est: Vbi culpa debitoris, aut post moram eius res perierit, aut deterior facta est, perinde tenetur debitor, quasi res integra adhuc existeret, non natura id efficiēte, sed iure, ut culpa auctori suo noceat. *l. nemo. §. 1. ff. de verb. oblig.* Hoc si ita est, vere hic dicitur, sine exceptione omne incommodum, quod rei venditæ contingit, ad emtorem pertinere, quia quæ incommoda post culpam aut moram venditoris contingunt, iuris interpretatione rei venditæ contingisse non videntur. Quod autem attinet ad conuentionem de periculo in venditorem transferendo, hæc satis excluditur definitione huius loci, quoniam definitio concepta est de iis, quæ ex causa emtionis præstari debent. Conuentionio autem, naturam contractus mutare potest, sed tamen quod dilucidius res tota explicetur, sic recte definitur. Id solum incommodum est ad emtorem pertinere & natura & iure, quod casu fortuito contingit, nulla mora venditoris interposita: idque est incommodum quod vno verbo appellatur periculum. Id enim proprie periculum est iuris auctores vocant, quod extra culpam contingit, quo factum est, ut res periret in totum aut ex parte deterior facta. *l. 5. §. nunc videndum. ff. commod.* Vnde & hoc verbum retentum est in inscriptione huius tituli

vt etiam

vt etiam retinetur a Paul. in *l. necessario ff. eod.* Hoc periculum est ad emtorem pertinere cum dicimus, iis verbis duo continentur. Primum hoc continetur, venditorem liberari eo casu, ita ut in posterum ob rem non traditam non teneatur emtori in id, quod eius interest. Hoc iuxta regulas iuris: Interitu speciei debitorum liberari, quod sine culpa aut mora eius contingit. *d. l. si ex legati causa. ff. de verbo. oblig. l. quod te. ff. si cert. pet.* Sed & hoc eadem verbis efficitur, ut quamuis venditor liberetur, nec quicquam consequatur est emtor, nihilominus tamen venditor pretium ab emtore possit petere. *§. cum autem. Inst. de emt. & vend. l. vlt. h. t.* Hoc ex verbis ideo effici dicimus, quia si venditor pretium rei amissæ consequi non potest, nullum hic damnum est emtoris, sed solum venditoris. Nam emtor rem non amisit, cum eius non esset. Quod si pretium non amittet, consequens nihil eum amittere, ac proinde nullum eius damnum esse. Nunc autem damnum ad eum pertinere dicimus. Id damnum non est in re amissa, quam nunquam habuit. Restat igitur, ut sit in pretio, quod debet, ut id soluat, quæ nihil acceperit. Ex hoc incommodo rei venditæ sequitur rei venditæ commodum, proinde & commodum ad emtorem pertinet. Id efficitur ex regula naturæ: secundum naturam est, quod commodum cuiusque rei eum sequi, quem sequantur incommoda. *leg. secundum. ff. de regulis iuris.* Effectum est: Incommodum est emtoris, ergo & commodum. Hoc sic veteres colligunt in hoc commodo emtionis. Vnde prius de periculo & incommodo statuunt. *§. cum autem Inst. de emt. l. factus infr. de act. emt. l. mancipia infr. de iure dotium.* Commodum, quod rei venditæ contingit, aut est in iis, quæ rei venditæ accedunt, aut in iis, quæ ex re vendita nascuntur, aut in iis, quæ per rem venditam acquiruntur, aut in iis, quæ beneficio rei venditæ sine rei opera accedunt. Rei venditæ accedunt ea, quæ coniunguntur per alluisionem. Commodum est alluisionis ad emtorem pertinere. *l. id quod ff. hoc titulo.* Nascuntur est ex prædiis fructus, ex animalibus, foetus, ex ancillis partus. Harum rerum commodum ad emtorem pertinet. *l. fructus l. pen. infr. de act. emt.* Per rem venditam acquiruntur, ut cum seruus venditus est, ea, quæ seruus stipulando, aut contrahendo acquirat, quæue seruo donata legatae sunt, hæc quoque ad emtorem pertinent. *l. Iulian. §. si quid seruo ff. de act. emt.* Beneficio rei est accedunt interdum actiones, ut si rei venditæ nocuit sit, acquiratur venditori, eidemque domino actio. *l. Aquil. aduersus eum, qui damnum dedit, si deiectus sit possessione, acquiratur interdum, si res surrepta sit, acquiratur conditio furtiua.* Has omnes actiones venditor emtori cedere debet. *l. Iulianus. §. sed & si quid ff. de act. emt.* Eiusdem generis est, si parte rei communis vendita, venditori altera pars accesserit ex adiudicatione communi diuidendo. *l. Iulian. §. idem Celsus ff. de act. emt.* Nam hæc accessio beneficio alterius partis venditæ contingit. *l. communi diuid. §. si debitor. ff. coi diuid.* Hæc commoda ad emtorem cum pertinere dicimus, non intelligimus, has res omnes acquiri statim emtori, ut eius fiant. Prius enim acquiruntur domino eidemque venditori: sed cum venditoris esse cœperint, eas præstare, aut restituere emtori cogitur. *l. pen. infr. de act. emt. l. Iulianus. §. sed et si quid. & §. si quid seruo ff. de act. emt.*

Hæc omnia ad emtorem pertinent, sed si post perfectam venditionem contigerunt, ut definitione comprehensum est. Ergo si commodum aut incommodum ante perfectam venditionem contigerit, ad emtorem non pertinet, sed ad venditorem. Idque ita est argum. Sunt morbi & vitia rei venditæ contingentia, antequam res venderetur. Nam si mancipium iam morbosum est aut vitiosum venditum sit, ex hac causa mancipium redhiberi potest, quæ res ostendit detrimentum esse venditoris, qui pretium suum recepit. *l. 1. infr. de ad. act. l. 1. l. facta ff. de ad. ed.* Non perficitur emtio, priusquam de pretio conuenerit. *Inst. de emt. in princip.* Sed non statim cum de pretio conuenit, emtio perficitur. Si cognouerimus quibus modis non perficiatur, simul intelligimus, quando intelligatur perfecta, vbi de pretio conuenerit. Tribus modis emtio perfecta est, quamuis de pretio conuenerit. Primo si conuenerit, ut emtio scriptis conficeretur, non prius hic perficitur, quam scriptura de emtione in mundum redacta sit & a contrahentibus approbata. *Inst. de emt. in princip. l. contractus supr. de fid. inst.* Et ideo si interim res vendita perierit aut deterior facta sit, venditoris periculum est, qua ratione etiam commodum rei venditæ, quod interim obuenerit, venditoris est, nec emtori restitui debet. Hoc est, quod in *l. 4. hoc titulo.* Ut periculum in emtore pertineat, inter cetera exigit, ut de pretio sine scripto conuenerit. Quod si emtio contracta sit scripto, id est, ea leg. ut in scripturam redigatur, priusquam id factum sit partibus approbantibus, venditio pendet & imperfecta est. Secundo imperfecta venditio tunc perfecta est, si sub conditione contracta sit, & conditio defecerit. Deficiente conditione nulla venditio est, neque periculum rei venditæ ad emtorem pertinere non potest, vbi nullus emtor est. *l. necessario. ff. h. tit.* Venditoris autem periculum est, non quia venditor est: nam emtione non contracta, neque emtor, neque venditor intelligitur, sed quia dominus est rei, quam ideo amittit. *l. pignus supr. de pign. act.* Nec pretium consequi potest ab emtore, qui nihil emit: nam iam diximus emtionem nullam esse. Tertio modo idem accidit, si emtio contracta sit sub conditione, & conditio exstiterit: sed quo tempore conditio exstiterit, res vendita non existat: tunc enim nulla potest emtio contrahi. Non enim contrahitur pendente conditione. *l. cedere. ff. de verb. signif.* Sed nec contrahi potest conditione existente, quia eo tempore res esse desit: sine re autem, quæ vaneat, nulla emtio est. Vnde euenit, ut si res vendita pendente conditione interierit, detrimentum ad venditorem pertineat, non ad emtorem. *l. necessario ff. hoc titulo.* Diuersum est, si emtio contracta sit, sub conditione, & conditio exstiterit, re vendita adhuc existente, quamuis deterior facta: & ideo placuit, si pendente conditione emtionis res deterior facta sit, sine dolo & culpa venditoris, conditione quandoque existente, periculum esse emtoris. Hoc in *d. l. necessario in fin. 1. resp. in vers. sane si existat. ff. eodem.* Sed hæc pars in difficultatem incidit. Tria enim videntur ob stare. Primum illud, quod ante dixi, de interitu rei venditæ. Nam si res vendita pendente conditione perierit, periculum ad venditorem pertinet, non ad emtorem, quia contingit nondum perfecta venditione. Ergo hac ipsa ratione, si penden-

te conditione res deterior facta sit, damnus erit venditoris, non emtoris, quia vtrunque pariter contingit pendente conditione. Aut igitur pendente conditione venditio perfecta est, aut imperfecta. Si perfecta, vtrunq; incommodum & interitus deteriorationis debet pertinere ad emtorem. Si imperfecta, vtrunq; debet pertinere ad venditorem, non autem alterum ab altero distinguitur? Respondetur. Distinguitur inter interitum, qui pendente conditione contingit & deteriorationem, quæ eodem tempore accidit. Hoc interest ad perficiendam venditionem, quod interitus rei facit, ut existente conditione nulla res exstet quæ vaneat, quo fit ut nulla possit tunc contrahi emtio. At deterioratio sola tunc contingens, non facit quo minus existente conditione res exstet. Re existente, nihil impedit, quo minus recte venditio contrahatur. Secundo obstat, quod etiam si dicamus re existente contrahi venditionem, etsi res exstet deterior: tamen illud manet, rem factam esse deteriorem nondum perfecta venditione. Nam deterior facta est pendente conditione: quamdiu pendet conditio obligatio nascitur, eo que nec venditio perficitur, *l. cedere ff. de verb. signific.* Quod si imperfecta venditione deterioratio hæc contingit, hoc damnus ex regula hic tradita ad emtorem pertinere non potest? Respondetur. Cum res vendita sit deterior pendente conditione, nõ debet dici deterior facta esse nondum perfecta venditione, sed deterior facta esse, cum adhuc incertum est, an venditio perfecta sit nec ne. Nam vtrum perfecta sit, an nõ sit, ex eventu intelligitur. Si conditio deficiat, aut existat quidem, sed re certa perempta, verum est venditionem retrouersus nunquam perfectam dici. At si conditio existat re vendita adhuc exstante, quamuis deterior facta dicimus duo. Primum emtionem contrahi existente conditione, quia subest res quæ vendatur. Deinde hoc amplius, sic emtionem contrahi, ut valeat in præteritum quasi ab initio fuerit contracta. *l. necessario ff. hoc t. l. potior ff. qui pot. in pign. hab.* Quod si pure ab initio contracta venditio fuisset, diceremus rem deteriorem non fieri pendente conditione, cū venditio non esset conditionalis. Ergo & nunc ex eventu idem dicimus, quia ex eventu conditionis, cœpit intelligi, venditionem non fuisse puram *l. si pupillus ff. de cond. inst.* Tertio obstat exemplum vini ad mensuram venditi, vbi placet venditionem videri contractam sub conditione, si vinum ad mensuram sit. Et tamen placet omne incommodum quod contingit ante mensuram, pertinere ad venditorem, nõ tantum si vinum interierit, sed etiam si deterius factum sit, puta, factum sit acidum aut mucidum *l. 2. infr.* Respondetur. Alia est causa vini ad mensuram venditi, alia autem causa est ceterarum rerum certarum. Nã cum certa species vendita est, quodcumque deterior fiat, recte dicitur hoc incommodum rei venditæ contigisse, & ideo si post perfectam venditionem contingat, ut fieri diximus, cum conditio existat, damnus ex regula huius loci ad emtorem pertinet. At cum vinum venditum est ad mensuram, non solum venditum est sub conditione, sed etiam pendente conditione est incertum, priusquam ad mensuram fuit. *argument. l. si in emtione §. alia ff. de cont. emt.* Incertæ rei damnus contigisse dici non potest. Prius est

enim, ut res sit certa, quam ut ei aliquid contigisse dicatur. Ex iis intelligimus, tunc vere perfectam esse venditionem, ut inde damnus & incommodum ad emtorem pertineat, cum emtio contracta est, aut pure, aut in diem, aut sub conditione, quæ conditio existit postea re vendita adhuc exstante. Et hoc est, quod *in l. penult. h. c. titu.* dicitur, periculum pertinere ad emtorem. Hoc solum excipitur, nisi venditionem aliqua conditio suspendat. Hoc casu, cum venditio perfecta est, vere & generaliter definitur, quod commodum & incommodum postea rei venditæ contingit, totum & omnibus temporibus, & in omni re vendita ad emtorem pertinere. Sed hic obstat duæ species, in quibus definitio falsa esse videtur. Primum hæc species venditionis, cum vendo tibi duas res sub disunctione, eodem pretio, veluti *Styrium aut Pamphilum vendo tibi 10. aureis.* In hac specie veteribus placuit, uter ex iis prior decesserit, venditoris periculum esse: & quod auget difficultatem, si deinde rursus posterior perierit, placet posterius periculum ad emtorem pertinere? Respondetur. Tantum abest, ut hæc aduersetur definitioni huius loci, ut vtrunque hac ipsa regula responderit *l. si in emtione §. ult. ff. de cont. emt.* Sciendum est enim, cum vendo tibi hoc aut illud, emtionem, quæ verbis pura est, re ipsa esse conditionalem. Inest enim hæc conditio, ut alterum debeam, si alterum non dem, *l. 3. ff. qui Sa quib. manumiss.* Ergo vter ex feruis iis prior decesserit, verum est, eum decessisse pendente conditione, quare periculum venditoris esse oportet secundum ea, quæ diximus, quia damnus contingit non perfecta venditione. Qui autem ex duob. superest, is iam solum deberi incipit, & deberi pure, non sub conditione, quia alter qui decessit, iam dari non potest, *l. Styrium in princip. ff. de sol. l. 2. §. Scazola. ff. de eo quod certo loco.* Hinc fit secundum hanc ipsam regulam, ut damnus posterioris ad emtorem pertineat, quia post perfectam venditionem contigerit. Non est igitur exemplum aduersus hanc regulam, sed maxime ex regula. Deinde obstat venditio vini, & earum rerum, quæ pondere numero mensurae constant: quæ si ita venditæ sunt, ut pretium statuatur ex pondere vel mensura, placet antequam hæc ad mensuram appensa, aut annumerata sint, periculum omne ad venditorem pertinere, non ad emtorem, & tamen emtio pure ab initio contracta est *l. 2. infr. h. r.* Respondetur. Emtio manifestam conditionem habet, etsi non exprimitur aperte. Conditionem habere scriptum est, *l. quod saepe §. in his ff. de cont. emt.* Cur autem habeat dicitur suo loco *ad l. 2. infr.* Non mirum igitur, si damnus, quod pendente ea conditione contingit, dicimus ad venditorem pertinere, quia nõ contingit post venditionem perfectam, quod regula huius loci contingit. Tertium est quod præcipue dubitationem habere videbatur & superiori definitioni obstat. Ob hanc causam Alex. in hoc rescripto. id solum attingit & diluit. Idque est quod sequitur in his verbis. *Auctor enim, vbi intelligendum est, cõtineri, occupationem tacite obiectionis qua Alex. statuit non fieri, quo minus recte definitionem superiorem conceperit, uti concepta est. Et cur obiectioni nihil obstat, rationem reddit. Obiectionis est sumta ex periculo euictionis. Nã si emtione perfecta atque adeo re vendita tradita emtori res*

vendida

vendita iudicio euincatur, periculum hoc ad venditorem pertinet non ad emtorem, etsi maxime euictio sine dolo & culpa venditoris contigerit. Respondet Alexand. auctorem. i. v. dico rem, tene-ri quidem ob euictionem, quæ post perfectam venditionem contingit, sed hoc non obstat, quo minus recte deficiat, omne incommodum, quod post perfectam venditionem contingit, ad emtorem pertinere, & subiicit rationem: Venditor enim euictionis nomine tenetur, sed ex iis solum causis, quæ præcedente tempore causam euictionis parant, id est, ex iis tantum causis, quæ præcedunt tempus venditionis, quæ perinde est quasi damnus euictionis, ante venditionem contingat, non post venditionem. Vt enim in contractibus spectamus cuiusque contractus & obligationis initium & causam, *l. si procuratorem in princ. ff. mand. l. 5. supr. ad Maced.* sic in t. damno initium & causam damni spectare oportet, ut videatur tunc damnus contigisse, cum primum causa damni contingit. Ita periculum euictionis ad venditorem pertinet, quia semper videtur existere ante contractam emtionem. Huc accedit, quod ad euictionem præstadam a venditore, ea exiguntur, ut venditor nullo modo queri possit, quod eo nomine obligetur, idque est, quod sequitur in rescripto. Sed ita locus notandus, pertinens ad obligationem venditoris, in re vendita tradenda: Venditor, ut rem venditam tradat, sed non solum, ut possessionem tradat, verum ut rem faciat accipientis, quod nisi faciat, obligatur emtori re euicta, quasi rem nõ tradidisset, idque est quod dicitur, venditorem emtori t. euictionis nomine teneri, etsi de euictione nihil cautum sit, *l. lex emto. ff. de act. emt.* 26 Euincti t. res intelligitur, quando emtori confertur iudicio, nempe vincendo, vnde nomen euincendi *l. non tantum ff. de euict.* Sed quamuis iudicio emtori ablata sit: tamen ut venditor t. euictionem præstet, quatuor desiderantur, quæ hac parte rescripti breuiter notata sunt, quo nomine hunc locum maxime notandum esse diximus. Primum est, ut res euincatur ex iusta causa. Est autem iusta causa, si res vendita aliena sit, aut pignori obligata *l. 3. infra de euict. l. Herennius §. 1. ff. de euict.* Proinde si iudex iniuria, id est, sine vlla causa rem abstulit emtori, iniuria iudicis, ad venditorem non pertinet, siue iudex per imperitiam iudicauit, siue dolo malo, *l. si per imprudenciam ff. euict. l. emtor. infr. de euict.* Secundum est, ut res euicta sit ex ea causa, quæ venditionem præcesserit, puta, ut res iam ante aliena fuerit, aut pignori obligata, *d. l. Herennius §. 1. de euict.* Hoc est quod dicitur, futuros casus euictionis, venditorem præstare non debere. *l. Lucius. ff. de euict.* Futuri sunt, qui post venditionem perfectam contingunt. Tertium est, ut emtor iudicio de proprietate rei venditæ conuentus, denuntiet euictori se conuentum, & denuntiet, ut causæ agendæ ad sit, si velit, ut si quas defensionis habet, iis utatur aduersus futuram euictionem, ut hic, & *l. emtor infr. de euict.* Idque est quod veteres dixerunt laudare auctorem, ut sit laudare, citare & appellare nominatim, quod fit denuntiando ut ad agendam causam ad sit *l. auctore inf. de euict.* Sed hæc denuntiatio ita ab emtore exigitur, nisi per venditorem fiat, quo minus ipsi denuntietur, quod ita contingit, si aut venditor absens sit, aut præsens curet, ne sibi de-

nuntiarı possit, vel quia latitat, vel quia vim adhibet emtori *l. si adeo §. vlt. l. si de iud. seq. §. si presente. ff. de euict.* Quartum & postremum est, ut emtore præsentem pronuntiatum sit, ut hic scriptum est, quod sic ex aliis locis interpretandum est, non ut emtor tantum ad sit cum sententia fertur, sed ut ad sit iudicio, ad causam agendam & disceptandam pro eo, atque cõuentus, et poterit causæ opitulari *l. emtor. l. si cum quaestio infr. de euict. l. si adeo princip. ff. de euict.* Hæc presentia eo pertinet, ut emtor p. t. bona omnia faciat in causa, quæ putat ad causam pertinere. Nã si quid dolo omittit, euictio illi non præstatur. *l. si cū venditor in princ. ff. de euict.* Et merito: quia si quod hic damnus est, ex culpa eius est. Quod quis ex culpa sua damnus sentit, sentire non videtur. *l. quod quis ex culpa ff. de reg. iur.*

Ad L. II. Cum conuenit.

Cum conuenit, ut singula amphora vini certo pretio vaneant: antequam tradantur, imperfecta etiam tunc venditione, periculum vini mutati, emtoris, qui moram mensuræ faciendæ non interposuit, non fuit. Cum autem vniuersum, quod in horreis erat positum, venisset sine mensura, & clauis emtoribus traditas alleges: post perfectam venditionem, quod vino mutato damnus accidit, ad emtorem pertinet. Hæc omnia locum habent non solum si vinum: sed etiam si oleum vel frumentum, vel his similia vauerint, & ea aut deteriorata, aut penitus corrupta fuerint.

SUMMARI.

- 1 Vini periculum cuius sit?
- 2 Vinum, ad mensuram quando vendi intelligatur?
- 3 Res omnis, quæ interit pendente conditione, ad detrimentum venditoris pertinet.
- 4 Vinum ad mensuram venditum, tacitam conditionem habet.
- 5 Periculi verbum, ad quos casus proprie pertineat?
- 6 Damnus ante degustationem vini contingens, ad venditorem pertinet.
- 7 Conditio an impleatur, an vero per eum cuius interest non impleri stet, quoniam eius impleatur, nihil interest.

Aliud in ceteris rebus, aliud in vino & similibus seruatur, cum de periculo rei venditæ queritur. Nam in ceteris rebus, simpliciter contracta emtione, statim incommodum rei venditæ ad emtorem pertinet *l. 1. supr.* Id in t. vino interdum aliter obseruatur. Est enim interdum periculum venditoris, non emtoris, quod contingit duobus temporibus: si aut vinum ad mensuram venditum sit, aut ita venditum, ut ab emtore degustaretur. Vno ad mensuram vendito, ante mensuram omne damnus vini mutati aut amissi, ad venditorem, non emtorem pertinet, ut hic respondetur & in *l. 1. §. 1. ff. eodem.* Vno modo cum vinum totum, quod est vel in certo dolio, vel in certa cella venditur, sed ita, ut primum statuatur ad certam mensuram, hoc modo: Vinum hoc totum tuum mihi emtum est, & dabo tibi in singulas amphoras 10. Vno hoc modo vendito, omne periculum non tantum interitus, sed etiã acoris aut mucoris, ante mensuram ad venditorem pertinet, quæ species est hac lege & *l. quod saepe §. in iis ff. de cont. emt.* Altero modo idem contingit, cum

tius vini, quod alicubi est, pars emitur, puta dimidium aut sex 10. 12. amphoræ, etiam si pretium vnum in totam venditionem statuatur, veluti emo dimidium huius dolii 100. vel mihi 10. amphoræ emtæ sunt 100. Ideo etiam hoc casu magis placet periculum omne ad venditorem pertinere, antequam vinum ad mensuram sit, *l. quod sape, §. penult. ff. de cont. emt.* Hic opponitur *l. 1. supr.* ubi placet, post perfectam venditionem statim incommodum ad emptorem pertinere, neque vllæ res excipiuntur? Respondetur Nihil hic fit aduersus superiorem regulam, sed in iis rebus superior regula explicatur. Nam vino ad mensuram vendito, ante mensuram imperfecta venditio est, & ideo imperfecta, quia contracta intelligitur sub conditione, vt diserte explicatur *in d. l. quod sape §. in iis ff. de cont. emt.* Et ideo, quod initio diximus, in vino & similibus rebus aliud obseruari, quam in ceteris certis, sic accipiendum est, vt dissimilitudo non sit in iure. Nam omnis res vendita, q̄ si interit pendente conditione, ad detrimentum venditoris pertinet, sed dissimilitudo est in cā facti, nepe in eo, quod ceterarum rerum certarum venditio simpliciter contracta conditionem non habet, neq; statim perficitur. Vini si ad mensuram venditi emptio conditionem tacitam habet. Condicio intelligitur ex eo, quod in huiusmodi venditione pretium statuitur in id vinum, quod ad mensuram erit. Hæc oratio, quod ad mensuram erit, hanc conditionem habet, si ad mensuram erit, vt in hoc legato, Sychum do, qui meus erit cum moriar, conditio hæc inest, si meus erit cum moriar. *leg. 5. ff. de leg. 1.* Notandum est autem, ante mensuram periculum ad emptorem pertinere, non tantam interitus vini, sed etiam vini mutati, vt hic scriptum est, id est, etiam deteriorationis damnum ad venditorem pertinere, quod dissimiliter obseruatur in venditionibus rerum certarum, veluti Sychi, aut certæ alicuius speciei: Nam quamuis res deterior facta sit pendente conditione: tamen damnum ad emptorem pertinet. *l. necessario vers. si exstat. ff. eodem.* Cur igitur diuersam in vino ad mensuram vendito obseruatur? Respondetur. Iam dixi *ad leg. 1.* certam hanc rationem esse, quia incommodum nullum ad emptorem pertinet, nisi quod rei venditæ contingit, *l. 1. supr.* At vino ad mensuram vendito, non solum vinum venditum intelligitur sub conditione, sed etiam vinum nullum certum venditum intelligitur. Adicitur enim mensura vt appareat, quantum postea valeat, vt dicitur *in l. si emptio §. alia ff. de cont. emt.* Proinde priusquam vinum ad mensuram sit, nō apparet quid valeat. Non potest a. dici damnum, cōtigisse ei rei, q̄ incerta est. Notādū p̄terea vtrunq; damnū & interitus, & mutati vini ante mensuram ita ad venditorem pertinere, vt etiam damnum fatale ad venditorem pertineat: Hic enim dicitur periculum vini mutati ad emptorem pertinere. Periculi verbum, si proprie ad casus fortuitos pertinet, *l. 5. §. nunc videndum ff. commodati, item in l. quod sape ff. de cont. emt.* nominatim dicitur in hac specie, omne periculum ad venditorem pertinere. Nullum igitur periculum excipitur. Hic opponitur *l. 2. §. vlt. ff. h. tit.* ubi scriptum est, ante tempus ad metiendi vinum, venditorem debere prestare omnem custodiam. Sed si quid fatale contigerit in vino id excusatum est? Respondetur. Verum est, quod Accurs. re-

cte illic scripsit, illum locum accipi debere de eadem specie, quæ proponitur *in l. 1. preced. in §. vltim.* idque apparet ex verbis *l. secund. seq. cuius initium est:* Hoc ita, quæ verba manifeste ad explicationem & correctionem præced. resp. pertinent. At in *d. l. 1. §. vltim.* non agitur de vino ad mensuram vendito, sed de vino quod simpliciter venditum est, in quo tribuitur facultas venditori, vt si vasa ante venditiam non euacuentur, liceat vinum effundere, dummodo effundat per mensuram certam, vt postea apparere possit, quantum effuderit. De hac mensura loquitur Caius *in l. seq. vbi ait,* vsque ad tempus eius mensuræ, venditorem prestare debere omnem culpam, casum fortuitum non debere, sed periculum ad emptorem pertinere. Id ipsum & in h. lege dicitur, quoties vinum certum non ad mensuram venditum est. Quod de vino ad mensuram vendito diximus, idem iuris est, si vinum totum, quod alicui erat vno pretio semel totum venditum sit: si additum ē, vt ab emptore degustaretur. Quodcumque damnum si ante degustationem contigerit, id vt supra ad venditorem pertinet. *l. 5. §. penult. & vlt. ff. eodem.* Hoc eadem ratione qua supra, quia degustandi potestate tributa, inest hæc conditio, si degustetur, & præterea hæc conditio eo additur, vt liceat emptori, cum degustauerit improbare, *d. l. si in emptore §. alio ff. de cont. emt.* Itaque quod simpliciter in hoc rescrip. dicitur, vino simpliciter & non ad mensuram vendito, damnum ad emptorem pertinere, cum hac exceptione intelligendum est, nisi venditum sit, vt degustaretur. Sed quod diximus, & ante mensuram, & ante degustationem omne periculum vini mutati ad emptorem pertinere, vtrumque hanc exceptionem habet, quæ hic addita est in prin. Nisi emptor faciente mensuræ, aut degustandi moram interposuerit. Mora hac interposita, periculum in emptorem transfertur, quia emptoris periculum esset sine controuersia, si vinum ad mensuram & degustatum esset, ac perinde haberetur, quasi verumque factum esset, cum per emptorem stetit, quo minus fieret. Nihil enim interest, vtrum cōditio si impleatur, an vero per eum, cuius interest, non impleatur, quo minus impleatur. *l. iure ff. de cond. & demorstr.* Si vinum neque ad mensuram, neque vt degustaretur totum, quod alicubi erat, venditum sit, hic idem seruatur, quod in ceteris rebus venditis, vt periculum ad emptorem pertineat, quia tunc vere dicitur periculum cōtigisse, q̄ contigit, post perfectam venditionem. Quod de vino ad mensuram vendito dixi, pertinet ad res omnes similes, id est, eas quibus pretium statuitur, aut ex mensura aut ex pondere, aut ex numero, quod cuiusmodi sit, deinde explicatur *in leg. quod sape §. in iis. ff. de cont. emt.*

Ad III. Dolum.

Dolum auctoris bonæ fidei emptori non nocere, certis iuris est.

S V M M A R I A.

- 1 Dolum venditoris, qui venditori incommodo est, quando emptori non noceat.

DICTUM est *in l. 1. supr.* omne incommodum, quod rei venditæ contingit ad emptorem pertinere: recte quod rei venditæ contingit. Nam si contingit venditori, hoc vero ad emptorem non pertinet. Idq; est, quod

est, quod hic dicitur: *dolum venditoris, qui venditori incommodo est, emptori non nocere.* Non prodest quidē emptori, sed nec etiam emptori bonæ fidei nocet. Huic definitioni locus est tunc, cum venditor sciens rem alienā vēdi bona fide emerit. Nam si emptor fundum emtū diu possederit, & cum fundus ab eo vindicatur, vult se tueri præscriptione lōgi temporis, in ea præscriptione non potest vti accessione ex persona venditoris, etiā si possederit venditor 5. annos. Hęc possessio emptori non proderit, quoniam venditori ipsi non prodesset, qui mala fide possedit, q̄ si bona fide possedisset, recte emptor accessione totius eius temporis vteretur. *§. diutina. Inst. de vsucap.* At si emptor possederit ex persona sua, 10. annos, recte præscriptione longi temporis defendetur. Nec obstabit illi, quod auctor eius fuit malæ fidei possessor. Hic enim vsurpabitur, quod hic traditur: *Dolum venditoris emptori bona fide possidēti non nocere.* Hoc idem apertius *in l. an vitium. ff. de diu. temp. præscr. l. apud §. de auct. ff. de dol. mal. excep.* Expendendum est autē, quod dicitur, dolum auctoris nō nocere. De dolo auctoris nominatim dictum est, vt intelligamus delictum ipsius personæ venditoris non nocere emptori. Diuersum est, si ita venditor versatus sit dolo in re vendita, vt vitium eius et rem afficeret. Nam vitium rei cohærens etiam successoribus nocet. *d. l. apud §. de auct. ff. de excep. dol.* Tale vitium est, si res vendita furtiua fuerit aut vi possessa. Nam hæc res non magis ab aliis vsucapi possunt, quā ab ipso fure aut malæ fidei possessore. *§. furtiua & seq. Inst. de vsucap.*

Ad L. IV. Cum inter.

Cum inter emptorem & venditorem contractu sine scriptis inito de pretio conuenit, mora que venditoris in traditione non intercessit: periculo emptoris rem distractam esse, in dubium non venit.

Ad L. V. Cum speciem.

Cum speciem venditam per violentiam ignis absumptam dicas: si venditionem nulla conditio suspenderit, amissa rei periculum te non adstringit.

Ad L. VI. Mortis.

Mortis casus ancilla distractæ, etiam ante traditionem sine mora venditoris dilatam, non ad venditorem, sed ad emptorem pertinet: & hac non ex præterito vitio rebus humanis exempta solutionem pretii emptor non recte recusat.

HÆLL. pertinent ad legis definitionem supra, vbi sunt expositæ.

AD TITVLVM XLIX.
DE ACTIONIBVS EMTI

ET VENDITI.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

- 1 Actio ex emto & vendito qua?
- 2 Inscriptionis huius explicatio.
- 3 Summa eorum que in hoc titulo tractantur.
- 4 Ordo huius tituli.

EX contractu emtionis & venditionis, de quo vsque ad titul. præced. dictum est, nascitur inter emptorem & venditorem obligatio eius contractus propria, quæ continet, quod venditorem emptori,

emptorem venditori prestare oportet. *Inst. de oblig. ex cont.* Ex hac obligatione nascitur actio huius contractus propria, qua alter ab altero petere & consequi potest, quod ex ea causa iniucem debetur. Vt autem sunt in emtione duo, nempe emptor & venditor, ita distincti rebus & personis, vt venditor non possit esse emptor, neque emptor esse venditor: ita iis duæ prodire sunt actiones rebus & personis conuenientes, emptori aduersus venditorem actio si ex emto *l. ex emto. ff. de action. emt.* venditori aduersus emptorem actio ex vendito *l. Iulianus. §. ex vendito. ff. de act. emt.* Eadem dicuntur actiones emti & venditi: vnde hic tit. de action. emti & venditi in P. & h. loco, quorum verborum hæc significatio est, vt sit actio emti, quasi dicas actionem rei emtæ, seu de re emta. Actio autem ex vendito, vt sit actio competens ex eo, quod emtum est. Eadem ratio est in actione venditi & ex vendito. De iis ergo actionibus est hic titulus. Cum autem omnis actio in personam, quales sunt hæc, quæ ex obligatione nascuntur, sit de eo, quod nobis debetur, vt declarat definitio actionis in *pr. titul. de act. in Inst. & l. nihil aliud ff. de obligat. & act.* apparet, hoc titulo duo contineri. Primum est illud, quod verba aperte indicant, nempe quæ actio venditori aduersus emptorem, quæ contra emptori aduersus venditorem competat. Sed & illud vi ipsa contineri intelligitur, quid venditor emptori, quid emptor venditori debeat, & quod idem est, quid alter ab altero consequi possit, seu quid obligatione emti & venditi contineatur, vt intelligamus hoc titul. & actionem & obligationem simul emti & venditi explicari. Ordo si de iis actionibus in hoc tit. hic obseruandus est. Quæ actio venditori aduersus emptorem competat, & quibus de rebus competat, declaratur *in l. 1. vsq; ad l. si pater §. hoc titul.* Deinceps vsque ad finem tituli de actione ex emto agitur.

Ad L. I. Aduersus.

Aduersus eum, cui agrum vendidisti, iudicio venditi consistit. Nec enim tibi in rem actio, cum emptore, qui personaliter tibi sit obligatus, competit.

S V M M A R I A.

- 1 Actio venditi de quo competat?
- 2 Venditori cur non competat actio in rem?
- 3 Cur non vindicatio?
- 4 Cur non hypothecaria?
- 5 Venditor quando habeat aduersus emptorem actionem in rem.

QUID venditor ab emptore possit petere, & quod idem est, quid emptor venditori debeat dicitur *ad l. 2. inf.* De iis autem rebus, quæ sit actio hoc rescripto declaratur. Summa est. De eo quod venditori debeat ab emptore, illi cōpetit actio si venditi, seu ex vendito, quæ est in personam, id est, aduersus emptorem obligatum, vt est definitio actionum in personam. *l. actionum. ff. de oblig. & act.* In rem autem actio non competit. Quod dicit venditori actionem venditi in personam competere, certum est, nec habet vllam controuersiam, vt constat ex *l. Iulianus §. ex vendito. ff. de act. emt.* An si autem venditori aduersus emptorem actio in rem non competit, dubitari potest. Sed nihilominus, & hoc certum est, idque sic intelligetur, si qua actio in rem venditori competere potest, de iis rebus, quas emptori prestare debet, aut de aliis, hæc duæ sunt: aut in

rem actio civilis, seu rei vindicatio, qua dicat, suum esse pretium. Exempli gratia: aut eas res suas esse, quas emtor extra conventionem prestare debet, iuxta definitionem *l. actionem ff. de act. & obligat.* aut actio hypothecaria de rebus emtoris, quas dicat venditor sibi ex ea causa obligatas esse pignori, qualis describitur hypothecaria in *§. item Seruiana. Inst. de act.* Neutra harum venditori competere potest, secundum regulas iuris. Non tamen vindicatio, quia hæc soli domino competit. *l. in rem ff. de rei vind. d. l. actionem ff. de obligat.* Venditor autem neque pretii sibi non soluti, neque alterius rei, quam emtor prestare debet, dominus est, quoniam nihil earum rerum traditum adhuc est venditori. Traditionibus autem dominia acquiruntur. *l. traditionibus ff. de pact.*

4 Non etiam tamen hypothecaria de rebus emtoris. Nam in quibus causis pignus tacite non contrahitur, in iis non contrahitur pignus, nisi aperte conuenierit, ut res pignori esset. *d. §. item Serui. Inst. de act.* Nunc autem proponimus, eum venditorem, qui nihil amplius, quam rem vendidit, & agit aduersus eum, qui personaliter obligatus est, ut est in extremo rescripti. Vere igitur hic dicitur, venditori actionem in rem aduersus emtorem non competere. Hoc loco obiicit Accursus. *l. procuratoris §. penult. ff. de tribut. & §. vendit. Inst. de re. diuis.* Quibus in locis traditur, si venditor rem venditam tradiderit emtori, & nec dum illi eo nomine satisfactum sit, rem manere venditoris, eoque & venditorem posse rem vindicare, id est, in rem agere aduersus emtorem? Respondetur. Id hoc loco minime negatur. Obseruandum est enim quid hic scriptum sit: non dicitur simpliciter actionem in rem venditori non competere aduersus emtorem: sed dicitur non competere aduersus eum, qui personaliter obligatus est, quibus verbis significatur, actionem in rem, venditori non competere aduersus emtorem, quatenus emtor personaliter obligatus est, seu quatenus agit aduersus eum, ut obligatum. Id & verum & perpetuum est. Nam nunquam actio in rem datur aduersus eum, qui nobis obligatur ex ea causa, quod obligatus est. *§. 1. Instit. de act.* Sed tamen nihil prohibet, quo minus venditor ex alia causa actionem in rem aduersus emtorem habeat. Quid enim si emtor rem aliquam venditoris possideat? Quid si conuenierit inter emtorem & venditorem, ut res emtoris pignori essent obligatae venditori? Sine dubio priori casu venditor aduersus emtorem habebit rei vindicationem: posteriori hypothecariam de pignoribus. Sed hoc non, quia venditor est, sed quia aut dominus est rei, aut de pignore conuenit.

Ad L. II. Venditi

Venditi actionem ad recipiendum residuum pretium intendere aduersario tuo poteris. Nec quod in compensationem venerit, quasi & tu inuicem deberes, id obesse tibi poterit, si in bona fidei contractu (in quo maiores etiam viginti quinque annis officio iudicis in his, quæ dolo commissæ sunt, adiuuantur) isto errore te ductum, vel fraude aduersarii captum, quasi debitum id esset, quod reuera non debebatur pepigisse monstraueris. Fructus quoque perceptos ante venditionem contractam, quos, cum venditioni non accessissent, eundem emtorem inuasisse proponis, eodem iudicio respoces.

SUMMARI.

- 1 Venditor quid ab emtore consequatur, seu quid veniat in actionem venditi.
- 2 Venditor in re vendita omnem diligentiam & custodiam debet.
- 3 Fructus an etiam in actionem venditi veniant.
- 4 Nemo rem sua condicere potest, præterquam a fure.
- 5 Usura an etiam in actionem venditi veniant, seu eas ex vendito petere venditor possit.
- 6 Doli mali exceptio & replicatio aduersus errorem paciscentis competit, etiam in strictis iudiciis.
- 7 Officio iudicis quando dicatur quid præstari.
- 8 Exceptiones, cur dicuntur inesse bona fidei iudiciis.
- 9 Compensatio non est, nisi inuicem crediti & debiti.

DVo hic attinguntur, quæ venditor consequi potest ab emtore. Hæc autem sunt pretium nondum solutum, & fructus ex re vendita ante venditionem percepti, quos emtor inuasit, ne putemus hæc sola esse, quæ emtor venditori debeat. Locus postulat, ut breuiter complectamur, quid emtor tamen venditori præstare debeat, id est, quid petere & consequi venditor ab emtore possit. In hoc genere quædam sunt, quæ principaliter emtor venditori debet. Quædam debentur, ut accessiones superiorum rerum. Principaliter ab emtore venditori debentur quatuor, quæ obligatione venditi continentur, & quæ eadem venditor ab emtore iudicio ex vendito consequi potest. Primum est pretium rei venditæ nondum solutum. *l. Iulianus §. ex vendito ff. de act. emt. & hic in princ.* Idque semper debetur, quoniam nulla est emptio sine pretio. Secundum est, si quid inter emtorem & venditorem nominatim conuenit, ut emtor præter pretium venditori præstaret, cuius rei exempla proponuntur in locis. *l. tenetur §. 1. l. Iulianus §. præterea in princ. l. si sterilis §. penult. & ult. l. si mercedem antepen. §. ult. ff. de act. emt.* Quicquid est earum rerum idco actione venditi peti potest, quia actio venditi, bonæ fidei est, ut & actio empti. *§. actionum autem. Instit. de act.* Nihil autem tam bonæ fidei congruit, quam ea seruare, de quibus conuenit. *l. ex emto. in pr. ff. de act. emt.* Nec quæquā moueat, quod quæ aliis in reb. præstanda videntur, extra pretium præstari, nihil autem videtur esse venditionis, nisi pretium pro re vendita præstetur. Nam ut hoc ita esse concedamus: tamen hoc ipso efficitur, hæc iudicio venditi peti posse, quod quæ amplius ab emtore præstanda sunt, ea pretii partem obtinent: iccirco enim minoris res vendita est, ut illa præstarentur, ut est in *l. fundi partem ff. de cot. emt.* Tertium est, si quid venditor in re vendita nondum tradita impendit, ne aut res periret, aut deterior fieret, ut si animalia ægrota curauit, vel aluit, ut si quid refecit in ædibus, quod refectioe indiguit, si agrum venditum in tempore coluit, hæc quoque iudicio venditi consequitur ab emtore. *l. Iulianus §. præterea in princ. ff. de act. emt.* Hæc obligatio ex eo est, quod venditor hos sumtus necesse habet facere, coactus obligatione empti & venditi, ut dicendum sit, eum per occasionem venditionis hæc expēdisse. tamen venditor in re vendita omnem diligentiam & custodiam debet. *l. 3. ff. de com. rei vend.* Iis autem verbis continetur, ut venditor in re vendita omnia curet & faciat, quæ diligens paterfamilias in suis rebus faceret. *l. si cū venderet §. ult. inuict. l. ea igitur seq. ff. de pign. act.*

pign. act. Postremum est, quicquid per occasionem rei venditæ ad emtorem peruenit, cuiusmodi est, si seruus venditus, peculium surripuit & dedit emtori, id emtor venditori actione ex vendito restituere debet. *l. quoties & l. sed ad exhibend. seq. ff. de contr. emt. & vend.* Eiusdem generis sunt fructus, de quibus hic in extremo dicitur, nepe fructus percepti ex re vendita ante venditionem, quos emtor re tradita vana cum re occupauit forte, cum eos in villa reperisset, hos restituere tamen emtor debet, quia commoda rei venditæ, ea solum ad emtorem pertinent, quæ post perfectam venditionem contingunt. *l. 1. §. de com. & peri. rei vendit.* Hæc autem iudicio venditi peti possunt, quia per occasionem rei venditæ ad emtorem perueniunt. Ideo enim emtor occupauit, quod in re vendita sibi tradita reperit. In venditione autem contrahenda id agitur, ut quemadmodum res vendita tradi debet emtori: sic præter rem venditam nihil ad emtorem peruenire debeat. Ex hac conuentione, est hæc actio venditi in hanc causam. Huic parti contrarium videtur, quod traditur in *l. fundi 13. §. si rata ff. de act. emt.* vbi declaratur de rebus non venditis, quæ prius venditoris fuerant, venditorem agere posse ad exhibendum, quo significatur, eundem agere posse de iis rebus actione in rem. Nam actio ad exhibendum, competit iis qui in rem agunt. *l. 3. §. personalis ff. ad exhibendum.* Sed nec illo loco opus est ad hoc confirmandum. Nam fructus ante venditionem percepti, sunt eius, qui fundi dominus est. *l. qui scit in princ. & §. 1. ff. de usur.* Venditor autem fundi ante venditionem dominus fuit, proinde & fructus ante percepti eius fuere, & nunc sunt, quapropter & vindicare potest, seu in rem agere. *l. in rem ff. de rei vend.* Hoc autem huic loco contrarium videri potest, vbi placet, venditorem de iis fructibus habere actionem ex vendito, id est, actionem in personam, ac proinde conditionem. Placet autem neminem rem suam condicere posse, præterquam a fure. Et fieri potest, *§. sic itaq. Inst. de act. emt.* ut emtor non sit fur, quia putauerit hos fructus post venditionem contractam esse perceptos? Respondeatur. Vtraque actio de iis fructibus venditori competet, & generaliter de iis reb. quæ cum venditoris essent, ad emtorem perueniunt per occasionem venditionis. *l. sed adhib. 20. ff. de cont. emt.* Non aduersatur quod dicitur, neminem posse tamen condicere rem suam. Hoc enim sic accipiendum est, si quis ut suam condicat, seu ideo condicat, quia dicat suam esse. Ceterum si quis condicit ut debitam, non prohibetur petere, quamuis res sit condicentis. Exemplo sint res depositæ, commodatæ, pignori datæ, de quibus rebus competunt actiones comodati, depositi, pigoratitæ, omnes in personam, ac proinde conditiones, & tamen fieri potest, ut qui deposuit, commodauit, pignori dedit, sit dominus. Sed ideo iis actionibus recte experiri, quia repetet non ut suas, sed ut depositas, aut commodatas, proinde ut debitas. Præter hæc, etiam accessiones superiorum rerum interdum venditori debentur, & in iudicio venditi veniunt: hæc sunt usurae pretii, & omnis pecunia, quæ ab emtore venditori principaliter debetur earum rerum nomine, quæ supra complexi sumus. Vlturæ tamen in hoc iudicio, ut in ceteris bonæ fidei iudiciis ex mora itemque conuentione debentur. *l. curabit. l. fund. in fin. j. b. t.* Hæc sunt, quæ venditor actione ex vendito petere ab

emtore potest, quæ obligatione venditi continentur, de quibus ideo diximus per occasionem huius rescripti, ne confisteremus in iis speciebus duabus, quas hoc rescripto comprehendit, tamen ut natura & potestas huius actionis cognosceretur. Quod ad tit. hunc pertinet, obiter adicitur in h. rescripto id quod non tam ad pretium & emtionem, quam ad compensationem, aut edictum de pactis pertinet. Id autem eiusmodi est: Ait in pr. *Venditor rem pretium non solum petere posse, nec ei obesse, quod pretium in compensationem deduxerit, si modo deduxerit ex ea causa, ex qua se debere putabat, cum non deberet.* Exemplum hoc est, quod recte intellexit Hugolinus. ut refertur in gl. Venditori decem debebantur ex causa pretii, is emtori debuerat itidem decem ex alia causa: sed eo absente & ignorante, procurator eius emtori soluerat, vel emtoris procuratori. Cum ergo venditor postea 10. ex vendito peteret, emtor vltus ignoratia venditoris dixit, sibi vicissim ab illo 10. deberi. Ideoque petiit, ut debitum inuicem compensaretur. Venditor id ignorans, quod præcesserat, compensationem admisit, & inuicem pacti sunt emtor & venditor, sed ab altero nihil in posterum petituros. Hic dicimus, nihilominus venditorem recte pretium petiturum, nec illi obstatum hanc compensationem. Sed obstat agenti pacti exceptio. Nam proponitur venditor pactus esse, ne peteret amplius pretium, quod debebatur. Cõstat ex pacto exceptionem pacti nasci aduersus eum, qui pactum petit. *§. præterea Inst. de except.* Resp. Competere quidem emtori in proposito exceptionem pacti superioris, sed hanc exceptionem replicatione doli mali remoueri. Quoties enim aliquid pacti sumus ex falsa causa errantes, siue id a nobis petitur, siue per exceptionem de eo nobiscum agit, remouetur intentio & exceptio, vel exceptio, vel replicatione doli mali. *l. 2. §. circ. ff. de excep. doli mali.* Et merito hic replicationem doli mali venditori damus. Nam si emtor ab initio sciuit pecuniam solutam esse, quæ ei debebatur, decipit venditorem, a quo compensationem petiit ex ea causa, quæ nulla erat: quod si emtor solutionem ignorauit, quia procuratori quoque eius solutum erat: tamen hoc ipso dolo facit litem contestando, cum incipit petere compensationem ex ea causa, quam nullam esse iam intelligit, ut est in *d. l. 2. §. unico ff. de doli excep.* Et hoc est, quod in hoc rescripto dicitur, venditor aduersus superiorem compensationem, seu conuentionem adiuuari, siue dolo captus sit, siue errore inductus, ut compensationem admitteret. Dolo emtoris captus est, cum emtor sciuit solutum esse, quod debebatur. Errore inducitur venditor, non a dolo emtoris, cum procuratori emtoris solutum est, procuratore ignorante, & in hac ignorantia compensationem postulanti: sed utrumvis factum erit, hæc replicatio doli mali emtori nocet, si compensatione & conuentione superiori uti volet, ut ostendimus. Sed additur in rescripto, ex hac causa, quæ proponitur in bonæ fidei contractu venditorem adiuuari. Non videtur recte additum esse in bonæ fidei contractu, quoniam etiam in contractu stricti iuris, ex eiusmodi compensatione & conuentione exceptio replicatione doli elideretur. Exempli causa: Venditori huic de quo quærimus, debebantur decem ex stipulatu & vicissim promissori decem debebantur, quæ ignorante stipulatore promissori soluta erant, id ignorans stipulator, & putans se adhuc decem illa debere, compensauit

cum promissore. Dicimus nihilominus in hac specie stipulatorem adhuc ex stipulatu: o. petere posse, etsi obiciatur ei exceptio pacti, cum tutum fore replicatione doli mali. Nam & in strictis iudiciis, aduersus t. errorem paciscentis competit doli mali & exceptio & replicatio. *l. si quis cum alio ff. de verborum obligat. l. dolo in fr. de inutil. stipulat.* Et ob id Accursius, vitaturus hanc obiectionem, locum sic interpretatur, vt dicat: ex hac causa venditor rem adiuuari in contractu bonæ fidei, nempe maxime in hoc contractu. Nam & in aliis idem iuris est. Sed hoc verbis aduersatur, & nihil aliud est, quam fateri, male additum esse in contractu bonæ fidei, id est, rescriptum reprehendi. Dicendum est, bene hoc adiectum esse in hoc rescripto propter inferiora verba, quibus dicitur, in specie proposita venditorē adiuuari officio iudicis. Tunc dicitur in vsu iuris officio t. iudicis aliquid præstari, & actor aut reus adiuuari in bonæ fidei iudicio, cum adiuuatur exceptione, aut replicatione, quæ reo vel actori competeat, lite non contestata, sed quam obiceret post litem contestatam ante rem iudicatam, vt indicatur in *l. plane & lege ultima supra de pet. heredit.* Hoc ita fieri, & tunc exceptionem aut replicationem admitti, proprium est solius contractus bonæ fidei, de quo sic habendum est. Quoties initio reus exceptionem sibi competentem contestatur, aut actor replicationem sibi competit, hic vere dicitur, nihil interesse inter contractus bonæ fidei, & contractus stricti iuris. Nam exceptio & replicatio in iudicium nominatim deducta, ex æquo in omnibus iudiciis a iudice æstimatur, & agentem remouet, vt patet ex *oro titulo de except. in Instit.* Item *tot. tit. de replicatio. in princip. & dict. leg. si quis cum aliter de verbor. obligat. dict. leg. dolo in fr. de inutil. stipulat.* Sed si exceptio aut replicatio alterutro competens, initio contestata non sit, hic hæc differentia inter actionem stricti iuris, & actionem bonæ fidei, quod in iudicio stricti iuris exceptio initio non contestata, postea opponi non potest, aut potest officio iudicis æstimari: sed reus condemnatur, qui exceptionem non opposuit, & contra actorem pronuntiat, qui non opposuit replicationem *l. si quidem l. prescriptionem infra de exceptio.* In bonæ fidei iudiciis contra. In iis enim non est necesse, initio exceptionem aut replicationem initio contestari, sufficit quandoque ante rem iudicam eas opponere, vt officio iudicis æstimari debeant. Et hoc est, quod a veteribus dictum est, exceptiones pacti & similes, inesse bonæ fidei iudiciis. *l. tertia ff. de rescind. vend.* Item quod dicitur in *dict. leg. plane, & dict. leg. ultim. ff. de heredit. pet.* in petitione hereditatis, quod eadem bonæ fidei est, exceptionem alioqui competentem nõ desiderari, sed quod hac exceptione præstari debuerat, officio iudicis præstari, & reo vel actori officio iudicis consuli. **8** Circo t. exceptiones insunt bonæ fidei iudiciis, quia etiam in iudicium non deductæ per litis contestationem, nihilominus insunt. Ideo autem insunt, quia officium iudicis est in iis iudiciis, vt eas æstimet quandoque; opponuntur. Officium iudicis ex eo, quia in iis iudiciis sit potestas iudici omnia æstimandi ex fide bona, id est, ex æquo & bono, vt hæc verba in *§ bona, Institutio. de act. explicantur.* Est autem æquum & bonum, exceptiones competentes a iu-

dice admitti, vt declaratur *tot. tit. Instit. de except.* Ex iis tria colligimus, quæ in primis notanda sunt. Primum, compensationem esse inutilem, cum quid deducitur in cõpensationē ex eacausa, ex qua nihil debebatur. Hoc sumtum est ex definitione compensationis. Non est enim t. compensatio nisi contributio inuicem crediti & debiti. *leg. prima ff. de compensationibus.* Alterum est, quoties paciscitur quis & remittit ex falsa causa, id est, ex ea causa, quam subesse putabat, quæ nulla erat, quoties paciscenti aduersus conuentionem exceptionem, aut replicationem doli mali dari putat, is erit reus aut actor, qui pactus erit: nam reo paciscenti exceptio, actori paciscenti replicatio conuenit. Tertium est in bonæ fidei iudiciis ex eiusmodi exceptionibus & replicationibus a iure competentibus, eum cui competit officio iudicis adiuuari in bonæ fidei iudiciis, id est, sic adiuuari, vt non sit necesse exceptionem aut replicationem initio contestari, sed sua sponte exceptio & replicatio iudicio insit, ad hoc, vt admitti debeant a iudice, si quando ante rem iudicatam opponantur.

Ad L. III. Ex arrhali.

Ex arrhali pacto personalis duntaxat actio paciscētibz preparatur.

SUMMARI A.

- 1 Arrhale pactum quod nam?
- 2 Arrhe repetendæ nomine, an conditio competat, & aduersus quem?
- 3 Facta incontinenti adiecta in bonæ fidei iudicium, pariunt actiones.
- 4 Emtori an vlla actio competat ad arrham, aut rem arrhe nomine datam repetendam.
- 5 Emtor, an arrha data, dominus rei maneat.

HÆC lex & sequens ad emtorem pertinet. Hæc continet quid emtori præstari debeat de arrha & qua actione: sequens quid præstari debeat de re vendita. Ex arrhali pacto personalis tantum actio contrahentibus paratur. Arrhale t. pactum, ex quo actio nascitur est, quod de arrha emtori reddenda interponitur. Emtor initio venditionis dare solet venditori arrham, quæ sit argumentum emtionis contractæ. *Instit. de cont. emt. in princ.* Hic conueniri solet, vt veditor pretio accepto, arrham reddat emtori, & quamuis nihil tale conuenit: tamen idem conuenisse intelligitur. Vnde t. ad eam rem actio ex emto & conditio sine causa. *lex emto. §. is qui vina. ff. de act. emt.* Ex hoc pacto actio emtori nascitur aduersus venditorem. Non est enim pactum nudum, sed emtor dat, vt vicissim sibi aliquid fiat, nempe, vt datum restituatur, quod cum sit, pactum nudum non est, & ideo ex eiusmodi pacto actio nascitur *l. legem supr. de pact.* Et quamuis nihil emtor venditori daret, sed tantum paciscerē, vt vtro aliquid sibi daretur, præter rem venditam: tamen ex eo pacto esset emtori actio, quia in bonæ fidei iudicio interponeretur ab initio, nempe in emtione & venditione. Pacta t. in continenti apposita, in bonæ fidei iudiciis pariunt actiones, etiam si sit nuda conuentio *l. iurisdictionum §. quinimo ff. de pact.* Quæ ex hoc pacto actio paratur, est actio in personam, & vt hic nominatur, personalis. Nam ex conuentione & contractu obligatio aduersus eos, qui nobis obligati sunt, est actio in personam, & vt hic dicitur duntaxat

duntaxat actio in personam, quoniam aduersus obligatum ex principiis iuris nulla, nisi in personam actio est. *§. primo. Institutio. de action. l. actionum. ff. de obligat. & actio.* Actionum genera duo sunt. In personam, & in rem, vt declaratur iisdem locis. Cum igitur dicimus, hic personalem actionem duntaxat esse, hoc dicimus, ex hoc pacto actionem in rem non esse. Hoc intelligi eo pertinet, vt intelligamus ex hoc pacto arrhali ad t. arrham, aut rem arrhæ nomine datam repetendam, emtori nullam actionem esse in personam, aduersus alios, quam venditorem, quoniam alii emtori non sunt obligati. Aduersus venditorem autem, vt sciamus, sic emtori actionem esse de arrha repetenda, vt intendere non possit arrham suam esse, sed arrham sibi debitam, quæ ex conuentione reddi debeat. Nam hæc intentio actionum in personam. Hæc enim sunt conditiones. Nemo enim rem suam condicit præterquam a fure *§. sic itaque Instit. de act. l. ultim. ff. v. s. i. quem admodum cas.* Hæc actio in personam, quæ hic tribuitur, est actio ex emto, vt declaratur in *dict. l. ex emt. §. is qui vina. ff. de actio. emt.* Sine conuentione aperta eadem actio est, & præterea conditio sine causa, *d. §. is qui vina.* Nā ab initio arrha datur ob hanc cām, vt fides sit, emtorem pretium soluturum, & emtionis staturum. Quamdiu hæc causa subest, tamdiu recte arrha retinetur, & ob causam iustam. His autē præstitis, quæ oportebat emtorem præstare, definit arrha teneri ex causa, & incipit sine causa esse apud venditorem. Hinc illa conditio sine causa, de qua dixi. Atque hæc ita sunt, si emtor agat ex pacto arrhali. Quid t. si ex alia causa arrham repetat, nempe vt debitam sibi, seu vt suam, potest ne in rem de ea re experiri? Respondetur. Quæstio in eo est, an emtor arrha data, dominus rei arrhali maneat. Nā si dominus est, in rem actio etiam ei competit. *l. in rem ff. de rei vind.* Si dominus non est, non competit in rem actio *d. l. in rem & l. actionum ff. de obligat. & actio.* Non dubium est autem, quin emtor arrham data, dominus arrhæ definit esse. Dat enim arrham, vt fiat venditoris accipientis, nisi quid aliud aperte conuenit. Proinde hoc modo dominium transfertur in venditorem *§. per traditionem Instit. de R. D.* Et proinde simul emtor, dominus simul esse definit, quoniam duo domini in solidum esse non possunt. *l. §. ultim. ff. commod.* Proinde emtor de arrha repetenda, actionem in rem non habet, neque ex arrhali pacto, neque ex alia causa. Quæ sententia dilucide confirmatur in *d. l. ex emt. §. is qui vina,* vbi querens Paulus, quas actiones emtor habeat ad arrham repetendam, duas tantum dat, ex emto, & conditio sine causa. Ceteras igitur ademit. Nam & hoc querebat, quas & quot haberet emtor. Sed hæc ex eo quod emtori tribuitur conditio sine cām, intelligim⁹ emtorem arrha data arrhæ dñm esse defuisse, non enim condicit sine causa, nisi vt rem alienam, & sibi debitam. Non condicit nisi vt sibi detur. Non potest a venditor dare id, cuius dñs non fuit. *l. nemo plus ff. de R. I.* Fuit igitur venditor dñs hoc ipso argumento. Effectus huius rei hic est, vt intelligamus etsi veditor pretio soluto obligetur, vt arrham reddat emtori: tamen interim ita dominum esse, vt arrham alienare possit, & in alium iure suo transferre, qua trāsmissa, emtor nullam actionem habet aduersus secundum possessorem. Non. n. habet actionem

in personam aduersus eum, qui obligatus non fuit. Non in rem, quia dñs non fuit. Solum illi actio est aduersus venditorē, cum quo contraxit. Argumentum vtriusque sententiæ est in *l. dolo s. de res. vend.* Vnde eneniet, vt si forte venditor soluendo non sit, arrha emtori periret, quia neque hanc consequi potest a venditore propter inopiam eius, neque ab alio, quia aduersus alios actione destituitur. Ex iis apparet, non tñ verum esse, quod hic dicitur, personalem duntaxat actionem esse emtori ex arrhali pacto, sed etiam generaliter recte definiri, de arrha personalem duntaxat esse emtori actionem, nisi ita arrha data sit venditori, vt esset pignoris loco tātum quo calu dominium non transfertur. Pignus enim proprietatem non mutat. Quamobrem hoc casu citra cōtrouersiam actionem emtor habet in rem, aduersus quoscunq; arrhæ possessores.

Ad L. IV. Si traditio.

Si traditio rei vendita iuxta emtionis contractum procacia venditoris non fiat: quanti interesse compleri emtionem fuerit arbitratus præses prouincia, tantum in condemnationibus taxationem deducere curabit.

SUMMARI A.

- 1 Venditor quæ emtori præstare debeat?
- 2 Tradere rem quid?
- 3 Vacua possessio qua?
- 4 Præcipua capita seu quæstiones huius legis.
- 5 Venditor si rem non tradat, an condemnandus sit in id, quod emtoris interest.
- 6 Pecunia numerata nomine quid intelligatur, & num. 10.
- 7 Venditor an præcise rem tradere cogatur? an vero in id, quod interest, condemnandus sit.
- 8 Id quod interest, an versetur seu sit in obligatione.
- 6 Debere & oportere idem valent.
- 11 Obligationibus faciendi continetur etiam id, quod interest.
- 12 in Obligatione venditoris non esse, rem tradi præcise.
- 13 Conuentio faciendi omnis eo spectat, vt creditor acquirat factio quod sua interest.
- 14 Venditor habens facultatem rei tradenda, an teneatur præcise eam tradere?
- 15 Index an possit ex arbitrio suo venditorem condemnare, vel vt retradat, vel in id, quod interest.
- 16 Necessitas quatuorplex.
- 17 Venditor an liberetur, si rem ante litem contestatā tradat?
- 18 Quid si ante rem iudicatam rem venditā offerat?
- 19 Venditor, si emtor agat, vt rem venditam iradat, an offerendo id quod interest, liberetur?
- 20 Solutione eius q. debetur, tollitur omnis obligatio.
- 21 Id quod interest quid sit?
- 22 Stipulatio faciendi omnis incerta est, cum in eam venit id quod interest.
- 23 Consistere in iure quid dicatur?
- 24 Utilitas seu id q. interest, quo tempore spectandū sit?
- 25 Vendi res sibi intelligitur, vbi ex venditione tradi debet.
- 26 Index quāti & quomodo æstimare debeat id, quod interest.
- 27 Arbitrium boni viri quale hic accipiatur?
- 28 Index semper aequitatem habere debet ante oculos.
- 29 Arbitrorum genera duo. Et quæ?

EXiis, quæ venditor ꝑ emtori præstare debet, hoc primum & præcipuum est, vt rem venditam emtori præstet, id est, tradat. Ideo enim res emitur, vt in emtorem transferatur. *l. ex emto. in pr. ff. de act.*

2 emi. Tradere ꝑ rem, non est simpliciter de manu in manum tradere, aut inducere in nudam detentionem rei, sed est tradere vacuum possessionem rei.

3 Vacuum, ꝑ id est, vacuum ab omnibus aliis possessoribus, & iis, qui rei controuersiam iure facere possunt. *l. 2. in fin. l. 3. in princ. ff. de action. emt.* Quid si venditor rem non tradat, hic quaeritur, quam ad rem venditorem condemnari oportet, vt sciatur quid emtor petere, quid consequi debeat actione ex emto, cum de re vendita tradenda agatur. Consequens videbatur, vt postquam venditor rem tradere debeat, etiam in hoc condemnari debeat, vt rem venditam tradat, vt condemnatio obligationi & petitioni conueniat. Nunc autem, quod diligenter notandum, hic ius traditur nõ nouum, sed perpetuum, prima tamẽ facie iniquum, & minime cõsentiens principiis iuris, si res vendita non tradatur etiam procacia venditoris, non aliam condemnationem esse, quam vt condemnentur venditor, quanti interesse emtoris arbitratꝑ iudex fuerit. Hoc respõsum, vt plane intelligi posset & eadem opera, ius quod ad omnes faciendi obligationes pertinet, cum de earum petitione & condemnatione agitur, res

4 postulat, vt hæc quaerantur. Primum: Si ꝑ non faciat venditor, quod illum præstare oportet, puta si rem tradat, an condemnari debeat in id, quod interest. Secundum, an etiam tunc debeat condemnari in id, quod interest, cum rei vendita tradenda facultatem habeat, quod eo pertinet, vt explicetur, quod est in rescripto si traditio procacia venditoris nõ fiat. Tertium, si condemnatio est in id, quod interest, quid sit id, quod interest, vt sciamꝑ quid emtor consequi, & quã sententiam iudex in hac re ferre debeat. Quartum: Quoniam pluribus temporibus varie emtoris esse potest, si forte id accidat, quod tempus spectandum sit, vt eius ratio habeatur in eo quod interest estimando. Postremum: quantum sit id quod interest, vt intelligamus quid sit quod dicitur in rescripto, quantum iudex arbitratus fuerit.

Prima ergo quaestio est vnde ceteræ nascuntur, an ꝑ si venditor rem venditam non tradat, condemnandus sit non vt retradat, sed in id quod emtoris interest? Respondetur. Verba huius rescripti, diserte scripta sunt. Dammandum esse venditorem in id, quod emtoris interest. Hæc definitio est iuris certi, & inter veteris iuris auctores explorati, quæ traditur de omnibus faciendi obligationibus. *l. si quis ab alio. §. vltim. ff. de re vend.* Illic definitio hæc est: Si debitor non facit, quod promisit, in pecuniam numeratam facit, sicut euenit in omnibus faciendi obligationibus. Eius definitionis pars est id, quod hoc loco & similibus, de re vendita non tradita respondetur. Nam faciendi obligatio est rem tradi. *l. stipulationes non diuiduntur. ff. de verborum obligat.* Rem autem tradi oportet in venditione. Quare venditoris obligatio ad rem tradendam, faciendi obligatio est. Conuenit igitur superiori definitioni Celsi, vt si res vendita non tradatur, venditor in pecuniam numeratam condemnentur. Pecunia ꝑ numerata hic intelligitur id, quod in qualitate, & in pecunia numerata consistit, quod declaratur in §.

ultima. Institut. de verborum obligat. vbi in faciendi obligationibus dicitur, initio quantitas versari, deinde mox hæc ipsa quantitas, dicitur esse id, quod interest. Hinc est, quod dicitur in hoc rescripto, si traditio non fiat, emtorem condemnari in id, quod interest. Idem traditur in *l. ex emto. §. idem an non traduntur. ff. de action. emt.* Sed hæc sententia incidit in magnas difficultates, quod videatur ex diametro pugnare cum certis principiis iuris, quæ sunt constituta, & de obligatione cuiusque rei debita. Primum pro certo hoc poni debere videtur, venditorem obligari emtori, vt rem tradat, & quod idem est, venditorem debere rem tradere. Item in obligatione venditoris esse rem tradi, ꝑ non autem id quod interest. Hoc pene diserte expressum videtur in *l. ex emt. in princ. ff. de action. emt.* vbi scriptum est, venditorem rem tradere oportere. Hoc posito, hæc sunt cõsequentia ex certis principiis iuris. Primum consequens, emtorem ex emto agentem agere debere, vt sibi res vendita tradatur, quoniam certi iuris est, ita quemque agere debere, vt que in obligatione, seu id quemque petere debere quod debetur. *§. hunc autem loco vers. qua de caus. Inst. de act.* Sumtum ex definitione actionis, quæ definitur ius persequendi iudicio, quod nobis debetur. Quod si emtor in id agit, vt res vendita tradatur, consequens est, quod de condemnatione quaerimus, vt condemnari venditor debeat, & rem venditam tradat, non in id quod interest. Nam & hæc quoque certi iuris sententia est, iudicem in id condemnare debere reum, quod petitum est, & ultra id quod iudicium deductum est, personam iudicis excedere nõ posse. *l. vlt. inf. de fideic. liber. l. vt fundus ff. de comuni diuid.* Eademque collectio est de eo, quod interest, vt venditor obligetur emtori, vt re tradat, non etiam vt præstet id quod interest, quia de eo nihil conuenit. Ergo ex iisdem principiis superioribus neque agi potest in id quod interest, atque debetur, neque in id quod interest, condemnatio faciendae est, quia id in iudicium deductum non est? Respondetur. Hæc omnia sine dubio sunt consequentia, si statuimus in obligatione venditoris nihil aliud versari, nisi vt rem tradat. Sed ꝑ si probatur, cum venditor rem non tradit, in obligatione contineri id quod interest, seu solum id quod interest deberi, omnia in contrarium immutantur. Iam enim ex iisdem principis efficitur, quia id, quod interest, debetur seu in obligatione est. Iccirco si res vendita non tradatur, agi in id quod interest, & quia in id, quod interest agitur, etiam in id quod interest cõdemnationem faciendam esse. Sic a. iuris auctores constanter tradiderunt de faciendi obligationibus, qualis est rem tradi. In iis obligationibus, initio deberi pactum, vt & factum in conuentione deductum est. At postquam præterit tempus, quo fieri potuit, quod debebat, iam factum non deberi, sed id quod interest, in obligatione venire. Hæc tñ vt debitor ante litẽ cõtestatã faciãdo euitet p̄stationẽ eius quod interest. Dicimus a principio deberi factum, vnde dicuntur conuentiones alię in dãdo, alię in faciãdo est, quo significatur aliis contineri vt detur, aliis vt fiat. *l. 2. in princ. ff. de verb. oblig.* Sed idem dicimus cum factum non est, tam in obligatione versari id quod interest, nõ factum. Id diserte expressum est in *l. stipulationes nõ diuiduntur. vers. Celsus. ff. de verb. obl.* vbi hæc definitio iuris certi traditur

traditur de obligationibus faciendi, si factum non sit quod promissum, pecuniam numeratam dari oportere. Oportet dari eam pecuniam, quæ debetur, vt utrumque enim idẽ valet, debere ꝑ & oportere. *l. cum amplius §. 1. ff. de reg. iur.* Pecunia autem numerata significat id, quod interest, vt iam ante dixi declaratur in *§. vlt. Inst. de verb. obl.* Apertius hæc sententia aliis locis exprimitur, cum dicitur, in obligationibus faciendi ꝑ venire id, quod interest, obligationibus faciendi id, quod interest contineri, *l. si p̄na 68. l. si quis stipulatus 12. §. 1. l. quoties quis 81. ff. de verbo. obl.* Hinc in *d. §. vlt. de verb. obl.* id quod interest in faciendi obligationibus, dicitur quantitas stipulationis: ideo dicitur quantitas stipulationis, quia est quantitas stipulatione comprehensa, seu quantitas, quæ in stipulatione deducitur. Adiciamus, et si id, quod interest deberi incipit, postquam factum non est, quod fieri debuit: tamen tacita venditione & conuentione contrahentium fieri ipsum debitoritacere id, quod promissum est ante litem contestatam, vt petitionem & condemnationem eius, quod interest euitet, *l. si insulam. ff. de verb. oblig.* Interim nihilominus hoc eueniet, semper deberi id, quod interest in faciendi obligationibus, postquam factum non est, quod fieri oporteret. Hoc posito, iam contraria sunt consequentia, quæ veteres sibi consentientes statuerunt. Ergo efficitur, si factum non sit, quod fieri oportuit, actionem esse in id, quod interest. *l. stipulationes non diuiduntur. vers. Celsus. de verb. oblig.* Ibi hæc definitio est, iuxta æstimationem facti dandam esse petitionem. Æstimatio facti, est æstimatio utilitatis eius, quæ ex facto percipi potuit. Hæc autem utilitas est id, quod interest, quod passim utilitas nominatur apud iuris auctores, *l. 2. in princ. ff. de eo, quod cert. loc.* Hoc igitur explicatur superiori definitione, iuxta id, quod interest, siue in id, quod interest, petitionem dari in faciendi obligationibus. Hæc sententia expressa est in ea specie rei tradendæ, de qua quaerimus in *l. 1. in pr. ff. de act. emt.* vbi hæc definitio est, si res vendita non tradatur in id, quod interest agitur. Hoc posito, sequitur & illud, de quo hic traditur, vt quoniam in id, quod interest agitur, si res vendita non tradatur, etiam condemnationem iudicis esse oportet in id, quod interest, quod & hoc loco & superioribus traditur, quos supra commemoravi. Hæc rata essent, si modo conueniret de principio, vnde hæc nascuntur, nempe postquam semel res vendita tradita non est, deberi, seu in obligatione esse id, quod interest. At de eo controuersia est, & potius quibusdam videtur, omnibus modis retinendum esse, semper in obligatione venditoris esse rem tradi, seu venditorem nihil aliud debere, quam rem tradere. Quod si verum est, eadem difficultas relinquatur. Probatur ꝑ autem quatuor argumentis, de quibus ordine respondebo. Primum argumentum hoc est: In contractibus id debetur, de quo conuenit, *l. ex emto in princ. ff. eod.* At in emtione & venditione conuenit, vt rem venditor traderet. Nam in hoc res emitur, vt transferatur in emtorem. Proinde hæc ipsa res seu ipsa traditio debetur, ex quo euenit, vt in id agi debeat, & condemnatio in id ipsum fieri, vt res tradatur. Et quemadmodum res vendita tradi debetur: ita in obligatione id, quod interest. Nam in contrahendo non debetur id, de quo non conuenit, iuxta il-

lud Pauli: Nullum esse contractum, nullam obligationem sine conuentione, *l. 1. §. 1. ff. de pact.* Sensus est, nullam in contractu obligationem esse, nisi de eo, de quo conuenit. At in re vendenda, a parte de re tradenda conuenit, de eo autem, quod interest præstando, nihil conuenit. Igitur nec illud quod interest debetur aut in obligatione est, proinde nec peti, neque in id condemnatio fieri potest. Respondetur, In faciendi obligationibus, qualis est venditoris, vt rem tradat, permittitur factum, sed verbis: re autem & sententia contrahentium deducitur id, quod interest creditoris, seu emtoris in emtione. Nam ꝑ omnis conuentioni faciendi huc spectat, vt creditor acquirat factum, quod sua interest, *l. stipulatio ista §. alteri ff. de verb. obl.* Vnde vbi nihil interest stipulatoris seu creditoris, fieri id, quod promissum, nihil debet promissor ne facere quidem, & si quid interest creditoris, non est præstatio aut obligatio, nisi in id quatenus interest. *l. si quis ab alio in princ. ff. de re iud. l. si quis stipulatus 110. §. vlt. ff. de ver. ob.* Secundum argumentum est, dicuntur quædam stipulationes & conuentiones esse in dando, quædam in faciãdo, *l. 2. in princ. ff. de ver. obl.* Ergo sunt quædam, in quibus debetur, vt res detur quædam, in quibus dãda debet, vt fiat, non autem vt detur id, quod interest: alioqui dicendum esset omnes conuentiones esse in dando, quoniam præstatio eius, quod interest, consistit in pecunia numerata danda, vt probatur in *d. l. stipulationes nõ diuid. vers. Celsus. ff. de verb. obl. Inst. §. vlt. in codem.* Respondetur, Verum est, conuentiones & stipulationes, in quibus factum deducitur, ita in faciãdo esse, vt in iis factum debeat, sed debetur ab initio, quamdiu per rerum naturam præstari potest, ante quod tempus nihil potest peti, *l. si ita stipulatus 14. ff. de verb. obl.* Denique dicuntur esse in faciãdo, in quibus factum promissum est, quia in his ab initio factum deducitur. Vnde quæ conuentiones dicuntur esse in dando, aut in faciãdo, de iis sic expressum est in *§. vlt. de act.* In conuentionibus & stipulationibus, alias deduci res, alias facta, quorum verborum eadem sententia est. Ab initio ergo factum debetur, vt dixi, sed mente & sententia contrahentium, id agitur, vt præstetur utilitas facti, postquam tempus faciendi transierit, vnde post id tempus venit in conuentionem, seu conuentione continetur id, quod interest, vt multis locis supra probauimus. Tertium argumentum est, ex *l. ex emto ff. de act. emt.* vbi diserte scriptum est, venditorem oportere rem præstare, id est, tradere. Iam autem dixi oportere rem tradere, nihil aliud esse, quam debere hoc, vt rem tradas, *lege cum amplius §. 1. de reg. iur.* Respondetur dupliciter. Venditor re venditam tradere debet, vt hæc traditio sit in obligatione, sed ab initio, vt ante docui, quamdiu per rerum naturam rem tradere potest. At vbi potuit nec tradidit, obligatio est in id, quod interest iuxta illam definitionem, cum factum non est, quod debuit, pecuniam dari oportet, *l. stipulationes non diuid. vers. Celsus.* Possunt & hoc modo interpretari, venditorem oportere rem tradere non simpliciter, & absolute, sed sub conditione, si velit liberari petitione & condemnatione. Nam nisi tradat, condemnabitur in id, quod interest. Itaque necessitas hic intelligitur contingentium, non absoluta. Et hoc ipse Paulus auctor eius sententiæ sic interpretatur paulo post in eadem *l. ex emto in §. idem aut, non*

tradentem. Sic enim scribit: Idem ait, non tradentem quantum interfit condemnari, satis autem non dātem quanti plurimi, auctorem periclitari oportet. Postremum argumentum est, quo efficitur, non tantum venditorem debere ab initio rem tradere, sed ab initio, in obligatione esse, ut res tradatur, sed etiam ita debere, ut agatur in id, ut res tradatur, probatur in *d. l. ex emto §. venditorem etiam alias, §. etiam si, vbi scriptum est, pactionem ex emto emtori esse in hoc, ut possessio ei tradatur.* Non ergo est actio ex emto in id, quod interest, aut certe etiam, postquam res vendita tradita non est, nihilo minus hoc etiam in oblig. est, ut res tradatur. Respondetur, Quod dicit actionem ex emto esse in hoc, ut possessio emtori tradatur, sic accipiendum est, ut actio hæc sit non recte, sed oblique & per consequ. Nam actio ex emto est in id, quod interest, si res vendita non tradatur. Et hoc recte, *d. l. i. in princip. ff. de act. emt.* Sed per consequentiam metu huius præstationis, consequitur emtor, ut res vendita sibi tradatur. Venditor enim hanc præstationem metuens cogatur rem tradere, sed per consequentiam huius metus non recte, cum, ut dixi, recta actio sit in id, quod interest, vbi res vendita non traditur. Manet igitur principium illud: In faciendi obligationibus, cum factum non est, quod fieri ex conuentione oportuit, non iam deberi factum, seu in obligatione esse, & contineri id, quod interest: quo posito, manet hæc petitio & condemnatio in id, quod interest, de quibus quærimus, & de qua hac lege constituitur. Et conuenit inter omnes, venditorem teneri & condemnari in id, quod interest, si non possit rem tradere. At si rei tradendæ facultatem habet hic secundo loco quæritur, an etiam tunc eo non tradente agatur solum in id, quod interest, & in id ipsum condemnatur, an vero quia rei tradendæ facultatem habet, cogendus sit sententia iudicis rē tradere? Qua in re inter interpretes magna dissensio est. Mart. existimauit in faciendi obligatione sic verari factū, ut quamdiu debitor facere potest, quod promissit tamdiu præcise cogatur ad faciendū, nec liberet præstando id, quod interest. Dissensio tibus cordatis quibusq; veteribus interpretibus, ut Bulg. Ioan. Azon. Hugol. Martini sententia, Accursio, & maximæ parti interpretum magis placuit deceptis specie æquitatis, & quorundam locorum male perceptorū. Vtrum ergo verius? Resp. Verb. huius aperte declarat, venditorem solum condemnari in id, quod interest, si rem venditam non tradat, quamuis possit tradere & nolit. De quo, ut magis liqueat, adiciam etiam explicationem huius partis, & ita statuemus: in faciendi obligationibus, simulatq; factum non est, quod fieri potuit & debuit, obligationem, petitionem & condemnationem esse in id, quod interest, etiam si debitor facere possit & nolit. Itemq; debitorem nullo modo cogi iure præcise, ut faciat. Hæc sententia probatur generalib. quibusdam sententiis, & præterea specialiter quibusdā responsis ita euidenter, ut mirum sit quenquam in hac re illis cognitis hæcere potuisse. Generales sententiæ de hoc genere veterum iuris auctorum hæc sunt tres. Si factum non sit, quod fieri debuit pecuniā numeratam dari oportere, *l. stipulationes non diuiduntur 72. vers. Celsus ff. de verb. ob.* Item si res vendita non tradatur, in id quod interest agitur, *l. i. in pr.*

ff. de act. emt. Item omnium certissima, si debitor non facit, quod promissit, in pecuniā numeratā cōdēnatur, idq; euenit in omnib. faciendi obligationib. *l. si quis ab alio 13. §. vlt. ff. de re iud.* In iis omnib. & maxime in postremo hoc solum exigitur, ut factum non sit, quod promissum est. Non adicitur hæc conditio, *si fieri non possit*, quod promissum est. Ergo hanc veteres adicere voluerunt, quia nec debuit. Nam si debuit adici, & non adiecerunt, necesse est, illos non adieciisse, aut quia ius ignorabāt, aut quia negligentia omiserint, aut quia omiserint malitiose, ut lectores fallerent. Imperitia iuris nulla est in iuris auctorib. negligentia non omiserunt, quia id agebant, ut ius traderent. Malitiam in iuris auctorib. admittere etiam absurdum, alioqui ius omne delendū est. Restat igitur, ut ideo non adiecerint hanc condit. quia nec adici debuit. Secundo, si exigitur, ut debitor facere non possit id, qd promissit, definitio veterū falsa est. Nam debitor, si facere possit, non condemnabitur in pecuniā numeratam, sed in hoc, ut faciat, tametsi non fecerit, quod promissit. Falsum igitur, eum condemnari in pecuniā numeratam, si non fecit, quod promissit. Tertio dicitur condemnari debitorem in id, quod interest, in faciendi obligationibus. Apparet ergo hic aliquid constitui proprium obligationis faciendi. Nam si eadem cōdēnatio esset in obligationibus dandi, dicendum fuisset generaliter, si non fiat, quod promissum est, debitorem condemnari in pecuniā numeratam, sicut euenit in omnibus obligationibus, tam faciendi, quam dandi. At si exigimus, ut non possit fieri, qd promissum est, nihil hic proprium est faciendi obligationum, si debitor condemnatur in pecuniā numeratam. Nam & in obligationibus dandi, cum res dari non potest, non aliter condemnatur debitor, quam in pecuniā numeratam, *l. in re furtiua, ff. de cond. furt.* Ergo, ut hic aliquid intelligamus proprii harum obligationum, necesse est definitionem sic intelligi. In faciendi obligationibus, si non fiat, qd promissum est, debitorem condemnari in id, quod interest, siue non possit facere, siue possit, & nolit. Postremo dicitur, id euenire in omnibus faciendi obligationibus, ut postquam factum non est, quod debuit, debitor condemnatur in pecuniā numeratam. Falsum hoc est aperte, si exigimus, ut fieri non possit, quod promissum est. Nam sunt innumeræ faciendi obligationes, in quibus fieri potest, quod promissum, in quibus propterea non fiet condemnatio in pecuniā numeratam, secundum superiorem contrariam sententiam. Specialia autem responsa ad hanc rem pertinentia, ita quædam diserte scripta sunt, ut iis lectis res dubitationem habere non possit, quia debitor ad faciendum præcise non cogatur, sed solum teneatur in id, quod interest, si non facit, quod promissit, quum possit facere, & nolit. Primum probatur in *lege si penam 68. ff. de verb. oblig.* vbi is, qui promissit, si pecuniā crediturum, si non crediderit, non tenetur, nec condemnatur, nisi in id, quod interest. At hoc non potest accipi, nisi de eo, qui pecuniā credere potest, si velit, quoniam non minus facile est i. matris causa dare, quam decem dare nomine eius, quod interest, Secundo in *lege si quis stipulatus 112. §. 1. ff. de v. o.* vbi scribitur, si is, qui se promissit falsidaturū non

nō falsidat, semper venire id, quod interest: semper nihil aliud est, quam omni casu, id eū, siue promissor falsidare non possit, siue nolit cum potest. Nam si aliquo casu præcise agitur falsidare, nec liberatur præstando id, quod interest, hoc falsum est, semper id, quod interest in obligationem venire. Tertio, *l. si insulam 84. ff. de ver. obl.* vbi eum, qui promissit se insulam ædificaturum, & non ædificauit, placet teneri & eōdem in id, quod interest, & nominatim id scriptum est de eo, qui insulam ædificare poterat. Adicitur etiam, eum non liberari, etiam si ædificet. Non ædificat, nisi qui prius potuit ædificare. Quarto euidenter probatur in *l. non cogendum §. 1. ff. de procurato.* vbi diserte traditur, si quis promissit se falsidaturum iudicatum solui, & nolit falsidare: nullas esse magistratus partes ad eum cogendum, sed sufficere si committatur aduersus eum stipulatio. Constat autem hanc stipulationem committi aduersus eum in id, quod interest, *l. ab alio in princip. ff. de re iud. d. l. si quis stipulatus §. 1. ff. de verb. ob.* Postremo quoniam quidam hoc ita esse admittunt in aliis factis, quæ tantum operam desiderant: negant autem in obligatione rem tradi, quasi hæc obligatio propius accedat ad obligationem dandi, operæ pretium est, etiam hanc sententiam refellere ex hoc rescripto, vbi conuenientur superiorib. sententiis, & responsis traditur, venditorem condemnari in id, quod interest, etiam si procacia venditoris traditio non fiat. Procacia venditoris traditio non fit, cum non sit proteruita & contumacia venditoris. Nulla autem est procacia, aut contumacia in eo venditore, qui non tradit, cum non tradit, cū tradere non possit: solum in eo est, qui potest, & non vult, quia libet, *l. contumacia §. 1. ff. de re iud.* Vnde liquide colligitur, venditorem præcise non cogi ad tradendum, quamuis facultatem rei petendæ habeat, nec aliam condemnationem esse aduersus non tradentem, quā in id, quod interest.

¶ Nec quisquam hic dicit, venditorem condemnari in id, quod interest, quamuis procacia rem non tradat, si iudex velit. Nā verba rescripti expendenda sunt: dicitur enim iudicem curare debere, ut condemnet venditorem in id, quod interest. Hæc verba sunt potestatis, & non arbitri & iudicis, ut cū dicitur curare debere iudicem, ut certam sententiā ferat, *§. curare. Inst. de act.* Hoc significatur, ita eum debere curare, ut si secus faciat, nullius momenti sit sententia. *tot. tit. infra de sent. qua sine cert. quant. prof.* Quædam tamen huic sententiæ opponuntur ab iis, qui statuunt debitorem faciendi præcise cogi ad faciendum. Primum aiunt, æquum esse, ut pacta seruētur, proinde æquum, ut qui promissit se traditurū hoc præstet, et si detrectet vi cogatur, *l. i. in suffigentium, §. prator. ff. de pactis.* Respondetur, quod iā ante docui, cum factum promittitur, verbis promittitur: re & sententia promittitur id, quod interest: quia hoc ipsum agit, ut fiat, quia creditoris interest: semper in contrahendo spectandum est, non quid dicatur, sed quod agitur sequendum est. *l. semper in stipulationibus, ff. de reg. iur. l. sed Celsus §. 1. ff. de cont. emt.* Quod si factum propter id, quod interest creditoris promittitur, multo magis id, quod interest, promitti intelligitur. Iuxta vulgare illud Arist. propter quod vnum quodq; tale, illud magis tale est *auth. multo magis est supra de S. S. E. in c. l. præc. Se-*

cundo loco obiciunt illud, quod est item manifesti iuris: Aliud pro alio inuito creditore solui non posse, *l. 2. §. 1. ff. cert. pet.* Respondetur, Hoc argumentum metuendum est iis, qui putant factum deberi non id, quod interest. Nam si factum debetur, non licet debitori pro facto præstare id, quod interest. Sed aduersus hanc sententiam nihil facim⁹, cum statuimus, cum factum non sit, quod debuit, ver. ire id, quod interest, siue fieri potuit, siue non. Hoc posito consequens est, cum debitor id, quod interest, præstet, cum præstare, quod debet, non autem aliud, pro alio, quod debet. Mouetur præterea, quibusdam locis specialibus. Primum, exemplo rei vindicationis, de qua scriptum est, *l. qui restituere ff. de rei vind.* Vt si possessor, qui rem restituere debet, eam non restituat manu militari, res ei auferri possit, nec liberetur præstando id, quod interest. Respondetur, Non modo hoc exemplum aduersatur, sed etiam contrariam sententiam maxime confutat. Nam proprio quodam iure, & propriis rationibus id receptum est, in rei vindicatione, tantum is, qui petit, est dominus rei. Nihil est æquius, neque magis secundum naturam, quam dom. inuitum re sua non carere, *l. si seruus, ff. de pig. act.* Deinde cum magistratus rem petitam possessori aufert, & tradit domino, id facit, quod natura quiuis facere potest, etiam prædo. Nam licet vnicuique rem etiam alienam de manu in manum alii tradere, vbi in accipientem nihil transferat præter nudam detentionem. Hæc rationes euidenter cessant in re d. bita, & multo magis in faciendi obligationibus, ut in venditione emtor petit rem venditam, sed alienam. Non est iniquum rem suam apud dominum manere. Præterea, etiam si magistratus velit manu, & vi auferre rem venditam ab venditore, & eam emtori tradere: tamen nihil proficit, quia non id agitur in emtione, ut solum res tradatur emtori, sed ut traditione in emtorem transferatur, vel dominium, vel vfucapiendi conditio, neque, ut transferatur rei habendæ, *l. 2. l. 3. in pr. §. 1. l. ex emto, ff. de act. emt.* At hoc magistratus etiam si maxime velit, hoc emtori præstare non potest, quia magistratus rei petita dominus non est. Nemo a. plus iuris in alium transfert, quam habet, *l. nemo plus ff. de reg. iur.* Et vero iudicē id facere non posse, nec ex iure debere, certissimum argumentum est, quod iudici tributum est solum in certis iudiciis, ut adiudicatione rei dominium transferat, nepe in iudiciis familie heriscundæ, cōmuni diuidendo, & sinium regundorum, *§. vlt. Inst. de offi. iudic.* Quare causis cessantibus, quæ ius superius in rei vindicatione admitterebant, necesse est idē ius cessare vbicunq; ex obligatione debetur, *arg. l. quod dicit ff. de pactis.* Obiciunt, *l. prator. in pr. l. stipulatio, §. siue auem, ff. de oper. nou. n. n.* vbi cautum est, eum qui contra operis noui nuntiationem op⁹ nouum ædificauit, cogi præcise opus tollere, nec liberari præstando id, quod interest, opus factum non esse, nisi prætori videatur. Respondetur, Non ideo, qui opus nouum fecit, id destrucere cogitur, quia id se facturum promittit: nos de eo loquimur, qui facturum se quid promissit, & negamus propter conuentionem eum præcise cogi ad faciendum. Itaque exemplum ad rem, de qua quæritur, nihil pertinet. Præterea quod constituitur de nouo opere facto destrucendo, id propria & singulari ratione consti-

tuitur, quia scilicet opus contra interdictum prætoris factum est, i. contra auctoritatem & prohibitionem magistratus, cuius auctoritate fit nuntiatio nou. op. Nulla ei' modi auctoritas publica, versat in priuatis pmissionib. Tertio loco obiicitur, *l. sed & h. s. vlt. ff. de procur.* vbi diserte scriptum est, procuratorē actoris, qui satisfecit, se dom. in iudicio defenditur, cogi oīno iudiciū suscipere, nec sufficere, si velit omittere stipulat. in id, q̄ interest stipulatoris. Resp. Id cōstitutū est aduersus pcurat. actoris, non propter pmissionem & conuent. eius, sed quia edictō p̄toris admittit ad agendum hac solum condit. si satisfecit se dom. boni viri arbitrato defenditur, *l. seruus, s. ait prator. ff. de proc.* Merito igitur hac condit. non impleta, non est audiendus propter condit. edicti, non propter conuent. vt dixi. Præterea ex eo loco nō efficitur procuratorē actoris, q̄uis satisfecerit, cogi p̄cise ad dom. defendendū. Et certum est, cum p̄cise non cogi. Nam liberū est, dom. nō defendere, si eius nom. agere nolit. Pœna non defendentis, pcuratoris hæc solum est, vt denegatur ei actio, *l. minus s. pœna, ff. de procur.* Superiora igitur faciliora explicatu sunt, sed quartū relinquit dissentientib. In quo sententiæ suæ firmamentum ponunt, nempe id, q̄ scriptū est in *§. alia Inst. de donat.* vbi diserte scribitur, eum qui promisit se donaturum, seu qui se donare dixit, necessitatem habere traditionis ad exemplum venditionis. Ergo venditio necessitatem traditionis in se habet, & quod idem est, venditor habet necesse rem tradere. Hinc colligunt, iccirco cum p̄cise cogi tradere, si modo tradere potest, vt aduersus eum, qui tradere potest in hoc ipsum agatur, vt tradat & in hoc ipsum sententia iudicis condemnatur. Resp. Nō recte colligitur id, quod probatur duob. euentibus argumentis. Prius est ex *l. ex emto. ff. de act. emt.* Nam in ea *l. in pr.* diserte scribitur, venditorem oportere rem præstare, i. tradere, quod nihil aliud quā venditorem necesse habere rem tradere, vt *Inst. sup. loquitur.* Nam verbum *oportere* manifestam necessitatem continet, & tamen in eadem *l. in §. idem ait, non tradentem* subiicit Paul. venditorem non tradentem in id, quod interest, condemnari. Non pugnant igitur hæc: necesse cum habere tradere, & nihilominus in id, quod interest, condemnari. Alterum argumentum est in editione argentiariorum, de quibus scriptum est in *l. prator. §. vlt. l. si quis ex argentiariis in pr. ff. de edend.* hos cogi, rationes suas edere volentibus. Item quod plus, quem necesse habere compelli eos ad edendum, & tamen eodem titulo constanter traditur, si non edant, nō iccirco cogi p̄cise edere, quantumuis rationes apud se habeant, sed solum actionem esse in id, quod interest postulantis, *l. si quis ex argentario, §. ex hoc edicto, l. vbi, ff. de eden.* Quomodo igitur dicimus, venditorem necesse habere rem tradere, si potest alterius rei præstatione hanc necessitatem euitare, Resp. Necessitas de qua Iust. loquitur in *d. §. 16 alia* intelligi debet, non p̄ necessitas absoluta, & p̄cisa, sed necessitas, quæ vulgo a Dialect. appellatur necessitas consequentiæ, a Cic. in Topic. necessitas, cum adiuncto, seu cum adiunctione, vt sit sensus: venditori incumbere necessitatem traditionis, si liberari velit, seu si condemnari nolit. Ceterum nisi tradit, condemnabitur. Sed ad id resp. est, ex aliis locis certis, condemnari eum in id, quod interest, l.

ex emto, in pr. Inst. §. idem ait, non tradentem ff. de act. emt. Ac ne quis putet nos subtiliter agere, profereamus interpretationem ipsius Iust. qui sententiā illā suam sic interpretatur in *l. contractus in verb. vt nec illud, sup. de fund. inst.* vbi diserte scriptum est, venditorem necesse habere rem tradere, vel id, quod interest præstare. Non igitur p̄cise exigit a venditore, vt rem tradat, sed liberum ei facit, aut rem tradere, aut si nolit id, quod interest præstare, vt nō tradendo non teneatur in aliud, quam in id, quod interest. Stat igitur hæc sententia: si venditor rem venditam non tradat, in obligationem venire id, quod emtoris interest. Proinde in id, quod interest, recte agetur, si res non tradatur, proinde consequens esse, vt condemnatio fiat in id, quod interest. Nec intererit, vtrum venditor possit rem tradere an non. Semper enim erit condemnatio in id, quod interest emtoris, etiam si procacia & contumacia venditoris traditio non fiat, quorum vtrumque hoc ref. comprehensum, quā recte, ex superiorib. intelligitur. Etiam ex superiorib. intelligi potest, quomodo actor actionem seu libellum concipere debeat, de quo tā multis apud interpretes quæritur, & vicissim, quid venditor præstabit. Ergo hoc ratum erit, si res vendita non tradatur, recte emtorem acturum in id, quod interest, quod est expressum in *l. 1. ff. de act. emt.* Et ne quis hic specie vlla æquitatis contraria moueat, ita agendo, nulla sit ac fieri nec potest venditori iniuria. Nam † si velit ante litem contestatam rem tradere, liberatur. Habet enim facultatem rei faciendæ ante litem contestatam, *l. si insulam, ff. de verbor. oblig.* Quod si rem tradere non vult, sed mauult iudicio contendere, & litem contestari, aperte de se queri debet, cuius in potestate fuit iudicium de eo, quod interest euitare. Quid si lite † contestata de eo, quod interest emtoris, velit venditor ante rem iudicatam rem tradere? Respon. 18 Si nihil amplius emtoris interest, audiendus est venditor re offerens, quia hoc ipso præstat id, quod emtoris interest. At si quid amplius emtoris interest, vt quia res plus ante fuit, non liberabitur venditor, *d. l. si insulam ff. de verbor. oblig.* Idque optima ratione, quia iudicio contrahitur, *l. 3. §. idem scribit, ff. de pecul.* In iudicium autē deductum est, quod emtoris interest, in hoc igitur cœpit venditor obligari: obligatus non potest, nisi eius, quod interest, præstatione liberari. Quid † si econuerso emtor agat in hoc, vt sibi res vendita tradatur? Respondetur, Cum supra multis docuerimus in obligationibus huiusmodi faciendi contineri id, quod interest actoris seu creditoris, consequens est, si venditor id, quod interest, offerat, nullam actionem esse, qua intenditur, vt rem traderet, quoniam offerendo id, quod interest præstat, quod debet. Solutione † autem eius, q̄ debetur, tollitur omnis obligatio, *Inst. quibus mod. toll. oblig. in princ.* Quod si venditor passus sit secum ita agi, vt rem traderet emtori, feretur libellus, seu actio eius consensu, sed nihilominus, cum ad rem iudicatam ventum erit, si rem venditam non tradat, non alia erit condemnatio, quam in id, quod emtoris interest, vt hic. Nam si prima conuentio emtionis, qua conuenit, vt venditor rem tradat emtori, sic accipitur, vt venditore non tradente contineatur id, quod interest: multo magis litis contestatio in id, vt

rem

rem venditam venditor tradat, eodem modo accipitur. Nam iudicio nihil amplius, quam contrahitur, iudicio nihil amplius petitur, quam id, de quo initio conuenit. Hoc iure bene constituto, sequitur tertium, vt videatur † quid sit id, quod emtoris interest. Est autem id, quod interest, quod emtor amisit, aut lucrari potuit, vt est in *l. si commissisa ff. rem rat. hab.* vt intelligamus in ei', quod interest, æstimationem rationem haberi, nō tantum damni facti, sed etiam amissi lucri, quod expressum est in *l. vni. ff. de sent. quæ pro eo, quod interest.* Secundū hanc definitionem, si res vendita non plus valet, quam emta est, nihil amplius emtor repetet, quam pretium a se solutum, quod amisit. Quod si res multo plus valet, puta, si rem dignam c. aureis, emit tantum c. etiam id, quod amplius est, pretio constituto consequetur, nempe 20. non 10. tantū, quia hoc lucrum facturus esset re vendita accepta. Hoc autem lucrum pars est eius, quod interest. Idq̄ est, quod in *l. 1. ff. de act. emt.* dicitur, si res vendita non tradatur, agi in id, quod interest, quod interdum longe pretium excedit. Pretium accipit, quod constitutum, non autem pretium iustum, & iustam æstimationem rei. Hoc autem, vtrum res multo plus sit, an minoris, an tantūdem, incertū est, & ex factō, seu facti circūstantiis p̄det. Inde dictū ē, incertum esse id, quod interest, & ob hanc causam incertam esse omnem † stipulationem faciendi, quia in eam veniet id, quod interest, *l. si pœnam. ff. de verbor. oblig. §. vlt. Inst. de de verbor. oblig.* Inde est & illud, quod regula iuris traditur, quatenus cuiusque interest in facto, non in iure consistit. In facto consistit, id est, in facto, seu ex re nata, & facti circūstantiis æstimatur, non consistit in iure. Ideo, quia nulla constitutione, nulla definitione iuris constitui potest, quatenus cuiusque interest. Id autem in iure † consistere dicitur, quod certa iuris definitione aut constitutione constat, *l. mora ff. de usur.* Ex eadem re fit, vt variis temporibus varie interesse possit emtoris, puta, quia fieri possit, vt res plus sit ante litem contestatam, aut plus lite contestata, aut plus esse incipit, post litem contestatam. Vnde quantum quæredum est, necessarium ad explicationem huius scripti. Cuius † temporis utilitas, seu id, quod interest, spectandum sit, si forte variis temporibus, varie interest emtoris, postquam tempora cōtraria sunt, eo que fieri non potest, vt iudex omnia sequatur? Respondetur, Si conuenit, vt res certo die tradatur, spectatur quanti emtoris interest eo die re tradit, vt fit in aliis faciendi obligationibus, *l. si Calendis ff. de re iud.* aut si plus interest emtoris, quo tempore res petitur, seu quo tempore lis contestatur, id spectabitur tempus, vt tanti condemnatur venditor, vtro tempore plus res fuerit, vel quo venit, vel quo lis in condemnationem deducitur, vt est in *l. 3. §. vlt. ff. de act. emt.* Sensus est, vtro tempore plus res fuerit vel quo restradi debuit. Ibi enim res vendit intelligitur, vbi ex venditione tradi debet, *l. 2. & 3. ff. de reb. aut. iud. possid.* vel quo lis in condemnationem, id est, in iudicium ad condemnationem deducitur, & vno verbo, quo agitur iudicio. Sequitur enim in eodem *§. si conuenierit*, vt res certo loco tradatur, spectandum esse, quanti res sit eo loco, quo agitur, & illic comparantur tempus & locus. Quod si nihil conuenit, quo tempore res vendita tradere-

tur, æstimabitur quanti interest emtoris, quo tempore res in iudicium deducta est, seu quo lis contestata est, *l. vinum. ff. si certi pet. d. l. 3. §. vlt. ff. de act. emt.* Quod si res vendita post litem contestatam plus esse cœperit, nō ideo, id æstimabitur. Quoties actio aliqua datur in id, quod interest, toties ita datur, vt postea neq; ad augmentum detur, neq; ad diminutionem, id est, ita datur, vt petitio in iudicium deducta ex sequenti tempore, neque augeatur, neque minuatur, *l. vbi in fin. ff. de edend.* Non obstat, quod traditur in obligationibus dandi, si de æstimatione rei in iudicio quærat, reum damnandum, quanti plurimi vnquam res fuerit, *l. 3. ff. de cond. tacit. l. in re furtiua, §. 1. ff. de fur. condit.* Hæc enim in obligationibus dandi recte dicitur, quia res debita petitur, & semper præstari debet, qualis est. Vnde fit, vt si eius rei æstimatione præstanda sit, semper præstanda sit omni tempore, pro commodo petitoris. Diuersum est, cum id, quod interest, in iudicium deducitur, vt in hoc iudicio & in aliis faciendi obligationibus iudicio contrahitur, *d. l. 3. §. item scribit ff. de peric.* Proinde, vt id debetur, quod in iudicium deductum est, quia de eo contractum est: si nihil debetur amplius ultra id, quod in iudicium deductum est, excedere potestas iudicis non potest, *l. vlt. fundus ff. communi d. u.* Deducitur autem in iudicium id, quod tunc interest emtoris, cum agitur: non deducitur id, quod postea intererit, quia iudicium in pendentibus esse non potest, *l. non quemadmodum, ff. de iudic.* Restat postremum vt videamus, quantum iudex, † & quomodo æstimare debeat id, quod interest. Et hic scriptum est, iudicem tantum in condemnationem deducere debere, quantum interesse emtoris arbitratus fuerit. Videtur hoc iniquum esse: nam æquum sit, siue iniquum, vt fit in sententia arbitratorum compromissariorum, *l. qualem, ff. de emt.* At iudex iubetur æstimare id, quod interest, & quod reuera interest, *l. Titius in fin. ff. de act. emt. l. unica infra de sent. quæ pro eo, quod interest.* Non ergo licet ei æstimare quanti arbitretur, alioqui licebit ei minoris æstimare, quam vere interest, aut etiam plus pro arbitrio. Respondetur, Vtrumque vere dicitur, & iudicem æstimare debere id omne, quod reuera interest, dummodo duplum non excedat, neque debere plus, quia ultra id, quod vere interest, nihil interest: sed hoc facit æstimando & arbitrando, verum eo arbitrio, quod conuenit solum † viro bono, nempe iudici, id est, eo arbitrio, quo æstimet rem ex æquo & bono, id est, ex bonis legibus & constitut. Idque arbitrium hic accipiendum est, quod ita faciendum esse admonemur primum cōditione ipsi iudicio, de quo agitur, deinde conditione personæ, quæ hic nominatur. Agitur de actione ex emto, nempe de actione bonæ fidei, *§. actionum autem. Inst. de act.* In bonæ fidei autē iudiciis fit potestas iudici æstimandi rem liberari, sed tamen non nisi ex æquo & bono, *§. in bono. Inst. de act.* Iudicis persona hic appellatur. Iudex † semper æquitatem habere debet ante oculos, *l. 4. §. vlt. ff. de eo, quod cert. loc.* Porro in eo quod interest æstimando, hæc est æquitas, vt tantum æstimetur, quanti reuera interest: alioqui verum non erit, id quod interest æstimari, & præterea fiet contra manifestas leges & constit. quæ id omne, quod interest, & reuera interest, æstimari iu-

ben. Non obstat, quod arbitrari dicitur a biter, cum pro arbitrio rem æstimat, etiam si iniquum statuat. Hæc enim significatio verbi arbitrari interdum recipitur, sed pro conditione eorum, qui arbitrantur.

29 Arbitrorum duo sunt genera, ut est in l. pro societate in si. ff. pro soc. Vnum eorum, qui sine æquum, siue iniquum sit, parere oporteat, quales sunt arbitri, ad quos ex compromisso itum est. Alterum eorum quorum arbitrium pro boni viri arbitrio accipitur, quales sunt omnes, in quorum arbitrium res aliqua conferitur, sed precipue iudices, quos viros bonos esse oportet, secundum LL. & æq. tatem iudicare, d. l. 6. in si. ff. de eo qui cer. loc. Inst. de off. iud. in pr. Nō abs re est autem, quod Imp. dixerunt, iudicem in condemnatione deducere, quā interesse emtoris arbitratus fuerit potest, quā emtoris interfuerit. Alludere. n. voluerūt, ad nām & condit. iudiciorum bonæ fidei. Quoniam n. ut ante dixi, in iis sit potestas libera iudici ex bono & æquo rem æstimandi: ideo in iis iudiciis iudex in vsu iuris & probatorum auctorum, dicitur arbiter, & iudicium arbitrium, ut ex innumeris locis in libris nostris patet, quod hi pauci indicabunt, l. pro socio, ff. pro socio, l. Lucius cir. si. ff. de pos. l. ut fundus, ff. com. diu. l. si diuisionem, l. coheredi, sup. fam. ercisc.

Ad L. V. Curabit.

Curabit præses provincia compellere emtorem, qui nactus possessionem fructus percepit, partem pretii quā penes se habet, cum vsuris restituere: quas & perceptorum fructuum ratio, & minoris ætatis fauor, licet nulla mora intercesserit, generauit.

S V M M A R I A.

- 1 Vsuræ cuius pretii debeantur?
- 2 Moram in pecunia soluendo nō facit, qui iustā causam recusandi habuit.
- 3 Moram non facit is, a quo propter exceptionem pretium peti non potuit.
- 4 Mora minoribus non fit.
- 5 Mora non fit, nisi ex persona.
- 6 Traditio sola quādo sufficiat, ut emtor morā faciat.

Emtorem diximus pretium debere venditori, idque venditi actione peti posse, l. 2. sup. Id tradit etiam, eius pretii deberi vsuras ab emtore, & ostenditur, quā vsuræ deberi incipiant. Duæ res vsuras præparant, Rei venditæ traditio, postquā emtor fructus percipit, aut percipere potuit, & præterea minoris ætatis fauor, si pponas, venditorē minorē esse 25. an. Idque hic traditur, his verbis. Primū exigitur, ut possessio rei venditæ tradatur emtori. Hoc exigitur, ex iure de vsuris recepto in bonæ fidei iudiciis. Tradit. n. in bonæ fidei iudiciis, qualis est emtio, vsuras sine cōuēt. deberi ex mora, sed ex mora duntaxat, l. in bonæ fidei sup. de vsur. l. in iudicio, infra de pact. inter emt. & vend. At emtor, cui res tradita non est, & per quem non fit, quo minus rem percipiat, non est in mora, quāuis pretium soluere recuset. Nam si venditor pretium petat, prius satisfacere ipse emtioni debet: sic deinde exigere ab emtore, ut is satisfaciatur. Quod si rem venditam non offert, potest remoueri exceptione

2 doli mali, l. qui prudentium, ff. de act. emt. Is autē moram in pecunia soluenda non facit, qui iustā causam recusandi habuit, l. sciendum, ff. de vsur. Is morā non facit, a quo propter exceptionem pretium peti non potuit, l. iusta vers. penul. ff. si cert. pet. Exigitur præterea minoris ætatis fauor, id est, ut iam dixi, ut minores 25. annis rem vendiderint, aut

venditori successerint. Hoc ex eadem definitione est. Non debentur vsuræ pretii, nisi ex mora. Ceterum ex mora debentur. At cum pretium debetur minoribus 25. annis, emtor hoc ipso, quod illis pretium non soluit, moram facere intelligitur, sine vlla interpellatione. Vnde dicitur mora fieri minoribus 25. annis, ex re, seu re ipsa ex solo tempore tardæ solutionis, l. in minorum supra, in quibus causis in integ. rest. non est necess. Neque aduersatur hic locus, ubi dicitur, in horum persona moram nullam intercedere, cum sine interpellatione illis non soluitur.

Hæc enim sic conciliantur, cum minoribus 25. annis non soluitur a debitore, nec vlla interpellatio est.

Reuera t̄ mora non fit minoribus, ut hic scriptum est. Idem apertius in l. Titia Seio §. 1. ff. de leg. 2. Vnde hæc mora post 25. annum fieri definit, sed iure, perinde habetur omnis cessatio debitoris minoribus non solventis, quasi minoribus faceret moram. Itaque effectu iure pro mora habetur, vnde & hic dicitur, mora re fieri, seu ex re, d. l. in minorum, in quibus causis in integ. rest.

Nam alioqui iure communi t̄ mora non fit, nisi ex persona, l. mora ff. de vsur. id est, ex vitio personæ debitoris, quod tunc est, cum interpellatus opportuno loco & tempore non soluit, d. l. mora, ff. de vsur.

Interim hoc manet ex hoc rescripto, ut emtor vsuras pretii debeat, non esse satis, rem venditam illi traditam esse, eumque fructus percipere: sed amplius hoc exigit, ut moram faciat, aut aliquid, quod pro mora iure habeatur, nempe, ut si venditor est maior 25. annis, interpellat̄ emtor, & interpellatus non soluat, aut sine interpellatione, si venditor sit minor 25. annis, cui mora fit, hoc ipso, quod non soluit, quod ei debetur. Huic sententiæ contrariæ sunt, l. 2. sup. de vsur. l. Iulianus, §. ex vendito, ff. de act. emt. quibus in locis diferte traditur, emtorem vsuras pretii debere, simulatq; res ei tradita fuit, nec præter traditionem possessionis quicquam exigitur, ut vsuræ pretii debeantur. Hic præter traditionem etiā, aut fauorē minoris ætatis, aut veram moram aliam exigimus.

Respondetur, Interdum sola traditio rei venditæ sufficit, ut intelligatur emtor moram facere, nisi pretium soluat. Interdum sola non sufficit. Tunc sola traditio sufficit, t̄ ut emtor moram faciat, cum res vendita ei simpliciter tradita est, ita, ut venditor ei fidem de pretio nō haberet, ut in dubio non videtur fidem de pretio habere, etiam si rem tradat venditor. gl. in l. quod vendidi, in verbo. satisfactio ff. de cont. emt. l. si quasi, ff. de pig. act. Bal. in l. incivile in 1. ff. de rei vind. Hoc casu vere dicitur, emtorem nisi pretium soluat, statim vsuras debiturum, quia vsuras debet ex mora, d. l. in bonæ fidei sup. de vsur. Morā a. facit hoc ipso, quod res ei tradita est. Ut. n. docui ad d. l. 2. sup. de vsur. venditor rem tradendo duo tradere intelligitur, ut pretium accipiat, sitq; traditio pro interpellatione de pretio accipiendo. Interpellatus debitor moram facit. Sic accipienda est, l. 2. de vsur. l. Iulianus, §. ex vendito, ff. de act. emt. ubi de re simpliciter tradita agitur, nec quicquā adiicitur de fide habita emtori. Contra, sola traditio rei venditæ, ad moram emtoris non sufficit, cum venditor rem tradidit, & simul fidē habuit de pretio, dum ita dicit, possum pretiū expectare, ne labora. Hoc ipsū facit, ne videat̄ emtor interpellatus de pretio, facit ne emtor moram faciat. Placet. n. debitorē moram nō fa-

ccre,

cere, cui remissa debiti soluendi instantia, l. mora ff. de vsur. Hoc casu recte præter traditionem nouam moram exigimus, ut emtor pretii vsuras debeat. Sic a. moram faciet, si postea a venditore interpellatus de pretio, nō soluat. Quod si nulla interpellatio erit, sufficiet quod dicitur, nempe minoris ætatis fauor, si venditor minor erit. In hunc casum h. ref. intelligendum est. Apparet. n. non exigi in vniuersum, ut venditor sit minor 25. an. & in eo spectetur minoris ætatis fauor. Quid. n. si venditores sint maiores 25. Perspicuum est, hic locum habere nō posse, minoris ætatis fauorem, sed ref. ut dixi, sic accipiendum ē, quo casu præter traditionem, mora emtoris, req̄ratur ad vsuras præstandas, eo casu præter traditionem minoris ætatis fauor vsuras generabit, ut hic dicit̄.

Ad L. VI. Venditi.

Venditi actio, si non ab initio aliud conuenit, non facile ad rescindendam perfectam venditionem, sed ad pretium exigendum competit.

S V M M A R I A.

1 Venditi actio, utrum ad pretium solum competat, an vero etiam ad rescindendam venditionem.

Pretium ab emtore deberi venditori, constat l. 2. l. prox. sup. Sed an solum? Quid enim, si venditor, dum emtor pretium non soluit, malit agere ad rescindendam venditionem, & rem traditam repetere? Hic traditur, venditi actionem t̄ ita competere ad pretium, ut ad solum pretium competat, non etiam ad rescindendam venditionem. Sed adduntur duæ exceptiones, adiicitur enim, nisi aliud conuenit, & præterea dicitur, non facere competere. Hæc ideo, quia si cōuenit, ut res vendita restitueretur quauis conditione, conuentio seruanda & in hanc rem actio venditi competit, l. 6. §. 1. ff. de cont. emt. l. 1. §. 2. inf. de pact. inter emt. Sed et si nihil conuenit de re: tamen ad rescindendam venditionem interdum hæc actio competit, puta, si dolo deceptus sit, ut in specie l. ex emto, §. si quis omissionem, ff. de act. emt. et si sine dolo fraudatus sit in quantitate pretii, l. 2. sup. de ref. vendi.

Ad L. VII. Si seruos.

Si seruos distraxisti, ac pretiū de peculio eorū, quod ad te pertinebat, nesciens unde solueretur, accepisti: cōsequens est, integram te habere actionem pretii, cum proprii venditoris numi soluti, non præsent emtori liberationem.

S V M M A R I A.

- 1 Id quod venditor præstat, & id, quod emtor debet, quando differant?
- 2 Ratio differentie.
- 3 Emtor an liberetur, si soluat numos alienos, aut qui sint venditoris.
- 4 Emtor, an liberetur, si venditor sciat pecuniam, quæ sibi soluitur, alienam aut suam esse, & vltro accipiat.

Emtor pretium ex numis venditoris soluendo, non liberatur. Hoc efficitur ex hoc iure: emtor venditori suo pretium debet, ut non tantum tradere venditori numos debeat (pretii nomine, sed etiā numos facere accipientis, l. ex emto, in pr. ff. h. t. In quo differentia t̄ obseruanda, inter id, quod venditor debet, & quod emtor. Venditor rem tradere debet emtori, sed tradere sufficit. Nam et si dominus non sit, liberatur tū obligas se ob euictionem, l. in eum casum, si res emtori euinctur. At q̄ emtor nō

liberatur, nisi numos faciat accipientis, hæc in d. l. ex emto, ff. h. t. Querit̄ igitur, an t̄ potius ab emtore exigamus, ut numos quos debet, faciat accipientis, quā ut venditor, rem quā debet, faciat emtoris. Resp. Differentiæ hæc cā est, quia necessitas rei, hoc ius exigit. Emtor facere debet numos accipientis, quia facere potest. Nam si alios tradidit, qui eius non essent, potest alios suos habere, quos det, quosvis autem dando liberatur, quia non debuit certos, sed numos in genere. Contra venditor, si rei venditæ dominus non est, non potest ab eo præstari natura, ut dominium in emtorem transferat. Nam si rem venditā tradit, non potest dominium eius transferre, quia dñs nō est, l. traditio ff. de acq. re. dom. Aliam a. rem suam tradere potest, sed hanc non debet, ideo eam præstando, liberari non potest, quia aliud p̄ alio inuito creditore solui non potest, l. 2. §. 1. ff. si cert. pet. Restabat igitur, ut ab eo exigeretur, quod & ab eo præstari potest, dum in eo emtori consulatur. Id a. ita fit, si venditor vacuam possessionem ei tradat, & re quandoq; euicta, euictionis nom. obligetur. Ceterum hoc manet, emtorem facere debere accipientis venditoris numos, nec aliter liberari. Ex hoc iure consequens, non t̄ liberari emtorem, si alienam pecuniam soluat. Non. n. potuit dominium transferre, qui dominus non fuit, d. l. traditio ff. de acq. re. dom. l. emtus, ff. de R. I. Multoque magis idem eueniet, si emtor soluerit, quæ ad venditorem pertinebant, de quo hoc ref. est. Nam hoc casu, duab. causis hi numi fieri accipientis non possunt. Primum, quod emtor rerum dñs non est, deinde etiam si fieri posset, ut duo domini essent in solidum: tamen hi numi fieri venditoris non possent, prohibente venditoris persona, quia quod allicuius est, id amplius fieri eius non potest. §. sunt que Inst. de act. Sed additur in ref. Ita demum emtorem numos alienos, aut venditoris soluendo non liberari, si soluat venditori ignoranti suos numos esse. Quid t̄ ergo, si venditor sciat, pecuniam quæ sibi soluitur alienam aut suam esse, & vltro accipiat? Respondetur. Hinc colligitur debitorem liberari, arg. in l. 1. vers. huius, de off. eius cui. mād. est iuris. Sed obiicitur, quod prius dixi. Nam nihilominus hoc casu emtor non facit numos accipientis. Emtor autem accipientis facere debet numos, ut liberetur, l. ex emto ff. h. t. Resp. quod dicitur, emtorem numos facere debere accipientis, eadem exceptione, quæ ex hoc rescr. colligitur, nempe nisi venditor sciens alienos numos, aut suos esse, vltro eos acciperet. Sic enim eueniet, ut liberetur, idque optima ratione. Non liberatur emtor hoc casu solutione, quoniam non soluit, nisi qui numos facit accipientis, l. solutus, l. si rem ff. de solut. Sed liberatur satisfactio. Satisfactio pro solutione est, l. satisfactio ff. de solut. Intelligitur autem hoc casu satisfieri venditori, ex eo quod geritur, & ex definit. satisfaciendi. Id quod geritur tale est. Emtor numos alienos, aut qui sunt venditoris soluendo, ita dicit: *En tibi numos, quos tibi soluo pro pretio, quod debeo.* Venditor simpliciter accipiens, in hanc causam accipere intelligitur. Accipit igitur vice pretii, ut & soluebatur, quod nihil aliud est, quam venditorem, hac solutione contentum esse pro pretio. Ex quo intelligitur, in hac solutione satisfacere, quoniam satisfacere est, p̄ eo quod a nobis petiū aliquē contentū reddere, siue id præstet, siue quod aliud, l. 1. ff. qui satisd. cogantur.

K k

Ad L. VIII. Si pater.

Si pater tuus vendidit portionem suam, nec induxit in vacuum possessionem pradii: ius omne penes se eum retinuisse certum est. Neque enim velut traditionis facta vel gal exsoluitur, si simulatum factum intercessit, veritatem mutare potuit. Quapropter aditus praesens pronuncia, si animaduernerit in vacuum possessionem, neque patrem tuum, neque successores eius, emtorem vel heredes ipsius, quocumque loco factos induxisse, non dubitauit, nihil esse translatum pronuntiare. Et si te ex emto ad inducendum eum in vacuum possessionem pradii, perspexerit conueniri: existimabit, an pretium sit solutum, ac si repererit non esse pretio satisfactum, hoc restitui tibi prouidebit.

S Y M M A R I A.

- 1 Emissionis effectus, seu quid ex emtione in re vendita emtor consequatur.
- 2 Pacta nuda quae hic?
- 3 Res vendita a quo tradi debeat, an etiā ab heredibus possit.
- 4 Res vendita, an etiam heredi tradi debeat.
- 5 Venditor, an precise vacuum possessionem tradere debeat.
- 6 Vacua possessio quae hic intelligatur?
- 7 Emtor quid ex emtione acquirat.

Hic declaratur effectus emtionis in emtore, quod ad rem venditam attinet, seu quid ex emtione in re vendita consequatur emtor. Summa haec est. Emtor emtione contracta, consequitur actionem ex emto, qua agat aduersus venditorem, ut res sibi tradatur. Ceterum priusquam tradita sit, non fit dominus rei venditae, sed dominium penes venditorē manet. Primum ergo hoc traditur, emtorem priusquam res vendita tradita sit, rei venditae dominum non fieri, sed venditorem dominum manere. Hoc efficitur ex hoc iure. Traditionibus non nudis pactis dominia transferuntur, *l. traditionibus. sup. de pact.* vbi nuda pacta ex loco subiecto accipiuntur et pacta, quae nuda sunt a traditione, seu quae traditionem rei disinctam non habent. Exemplo est venditio, quae etsi conuentio nuda non est, ut nuda appellatur in *l. iuris. in pr. Inst. §. sed cum nulla ff. de pact.* tamen in hac definitione, in qua de traditione rei quaeritur, emtio traditionem non secuta, conuentio nuda est, & ex ea dominium non transfertur, ut hic & exemplo declaratur, *l. quoniam supra de rei vind.* Adicitur in ref. Nihil prodesse emtori, quod tributa & vectigalia a praedio vendito debita soluit, ut dominus aut ut res sibi tradita. Nam sola traditio dominium transfert. Tributi autem solutio non est traditio. Nec ad rem pertinet, quod se dominum, aut rem sibi traditam dixit: nam vbi hoc falsum esse constat, eius affirmatio veritatem rei & naturae non mutat, ut hic dicitur. Idem in *l. cum falsa supra de iuris & fact. igno. l. assumptio. ff. ad municip.* id est, non facit, ut res ei tradita sit, quam traditam ei non esse constat. Ex quo efficitur, quod subiicitur, si emtor praedium venditū & ad id traditū vindicet, quod dem recte pronuntiatum ipsum dominum non esse, & ita possessorem ab eius petitione absoluturum. Ceterum re emtori tradita, dominium in eum transfertur, in quo haec significantur in hoc ref. Primum et nihil interesse, utrum venditor ipse rem tradat, an heredes eius. Nam si venditor dominus fuit, erunt domini & heredes, quia heres in ius omne defuncti succedit, *l.*

heres in omne ff. de acq. her. Sed nec intererit, quo loco heredes facti sunt, id est, quo gradu, utrum instituti, an substituti, & si substituti sunt, utrum sint primo, secundo, an tertio loco, & ita deinceps. Sic enim gradus in substitutionibus loca appellantur, *l. potest. ff. de vulg. & pup. Inst. de vulg. in prin.* Sed nec illud intererit, utrum res emtori an heredi eius tradita sit, quoniam heres in eandem causam, cum defuncto succedit, *§. vlt. Inst. de loc.* quo fit, ut tam heredibus, quam emtori, ipsi res tradatur ex causa emtionis. Res quaevis ex iusta causa a domino in accipientem transfertur, *l. nunquam ff. de acq. rer. dom. §. per traditionem. Inst. de R. D.* In traditione videtur scriptum exigere, ut non simpliciter res tradatur emtori, sed ut emtor in variam possessionem fundi venditi ducatur. Ait enim, venditorem dominum manere, si venditor emtorem in vacuum possessionem non induxit. Sed verum, quod vulgo placet, ad dominium transferendum sufficere, si res tradatur accipienti, etiam si dominus, qui tradit, non habeat vacuum eius rei possessionem, puta, quia tradit rem suam, quae ab alio iniuste possidetur. Haec sententia hanc habet rationem, quia possessio animo & corpore acquiritur, *l. 3. in pr. ff. de acq. poss.* Et ut non acquiratur possessio, nisi sit vacua: tamen ius certum est, dominium transferri per traditionem, *§. per traditionem. Inst. de R. D.* Potest autem esse rei traditio, etiam si is, qui tradit, possessionem vacuum eius rei non habeat. Probatumque hoc in *l. si fundum 16. ff. de fund. dot.* ut docui pluribus, *ad l. cum res, sup. de probationibus.* Non obstat hic locus. Quod enim dicitur, venditorem dominum manere, nisi emtorem in vacuum possessionem inducat, vacuum hic accipere debemus, non eam, quae est vacua, sed ea, quae esse debet. Hoc enim responsum est ex eo, quod venditor debet prestare. Debet autem prestare possessionem vacuum, *l. 2. §. vlt. l. 3. in prin. ff. de act. emt.* Effectum est igitur, nisi re vendita tradita, emtorē dominum rei non fieri, sed dominium penes venditorem manere. Quid ergo acquiritur emtori ex emtione? Actio solum ex emto, qua conuenire venditorem potest, ut rem tradat, ut hic traditur in fin. sed apertius in *l. ex emto, ff. de act. emt.* In quo notanda sunt verba ref. Ait enim venditorem conueniri in hoc, ut possessio tradatur emtori, quod videtur esse contrarium iis, quae dixi *ad l. traditio, sup.* Dixi enim, si res vendita non tradatur agi de eo, quod interest, sed de eo ibi respondi. Haec non pugnant. Prius enim conuenitur emtor, ut rem tradat: quod si non tradit, iudicio agitur in id, quod interest, sed nihilominus haec actio vi ipsa hoc spectat, ut res tradatur. Nam metu huius actionis venditor volens rem tradere, qui alioqui traditurus non esset, & ita conciliavimus, quod dicitur in *l. 1. in pr. & in l. ex emto. §. venditorem etiam, ff. h. t.* Sed adicitur in hoc ref. in fin. ita venditorē ab emtore conueniri posse, si emtor pretium soluerit, quo nihil aliud significatur, quam id, quod traditur in *l. Iulianus, §. offer. ff. eod. venditorē prius pretium offerre debere, quam emtor quicquam ab eo inuito consequi possit.*

Ad L. IX. Si minor.

Si minor a venditore sine sciente, sine ignorante dicebatur capitatio pradii venditi, & maior inuenta sit, in tantum conuenitur, in quantum si scisset emtor ab initio, minus daret pretii. Si vero huiusmodi onus & gravamen

gravamen functionis cognouisset nullam aduersus venditorem habet actionem.

S Y M M A R I A.

- 1 Venditor an nihil amplius emtori tradere debeat, quam qualis res est, & an talem tradendo, qualis est liberetur.
- 2 Capitatio quid?
- 3 Praedium si debeat tributum, an eo nomine venditor teneatur.
- 4 Venditor emtori dolum suum semper prestare debet, & maxime si quid affirmavit in re esse, quod non est.
- 5 Venditor, qui ignoravit maius tributum deberi, an teneatur.
- 6 Venditor morbum & vitium rei tradita prestare debet.
- 7 Venditor, qui sciens emtori de tributo nihil dixit, aut ignorans nominatim affirmavit non deberi, quatenus eo nomine emtori teneatur.

VENDITOR rem emtori tradere debet, *l. ex emto, ff. eod. l. si traditio sup. h. t.* Quaeritur, an nihil amplius tradere debeat, quam qualis res est, ut talem tradendo qualis est, liberetur. Hoc quaeri solet propter morbos & vitia rei venditae, propter seruitutes a re vendita debitas. Item propter onera, quibus res vendita obnoxia est, ut vectigalia, & tributa, & reliquas publicas pensitationes, quaeritur in qua, si quis re morbosam aut vitiosam vendiderit, utrum non teneatur emtori, vel in id, quod interest, vel saltem in hoc, ut pretium minuatur, praesteq; emtori, quanto minoris emtor effectus. Eadem quae sunt, si venditor vendiderit praedium, quod seruitutem debet, aut praedium tributis & publicis pensitationibus obnoxium. De vitis & morbis rei venditae, cautum est aedil. edict. de quo *inf. sub. t. de ad. act.* & si aliquid attingit, postea sub h. t. De seruitute a. item de tributo, quod praedium venditū debeat, hic dicitur sub exemplo capitatiois. Est ita capitatio proprie tributum, quod pro capite cuiusque penditur, quo modo accipitur in *l. vnic. inf. de capitat. civil. lib. 11.* Non sic accipitur h. loco. Apparet. n. agi de capitatioe, quae debetur, non a persona, sed a praedio, unde quaerendi causa, an venditor ob onus rei venditae teneri debeat emtori? Hoc modo capitatio intelligi debet, tributum praedio quidem impositum, sed quod debetur pro numero capitum, seu iugorum, quibus praedium colitur & aratur, & hoc quoque tributum dicatur a capite, non eius, quod praestat, sed eorum, quibus arger colitur, ut recte intellexit Brisson in lex. Ergo si praedium tributum debeat, duae hic sunt quae prior, et an eo nomine teneatur venditor emtori, altera, quatenus teneatur, si tenetur. De utraque comprehensum est h. ref. Ergo primum quaeritur, an eo nomine venditor teneatur emtori. Certi iuris est, venditorem omnino non teneri duobus casibus. Primum, si dixerit de tributo, id admonuerit emtorē tributum deberi, & quanto debeat. Id declaratur h. ref. cum dicitur, venditorem, qui minorem capitatioem dixit teneri tamen de eo, quod non dixit. Idem de seruitute tradit in *l. 1. §. 1. l. quar. ff. eod.* Idem generaliter de tributo in *l. si sterilis, §. 1. ff. eod.* Idem accidit, cum emtor tributum aut seruitutem deberi non ignoravit. Nullo modo hoc casu venditor emtori tenetur, usque adeo, ut quis venditor affirmaverit nominatim, nullum tributum deberi: tamen non ideo teneatur, si emtor deberi non ignoravit: id expressum est in h. ref. in fin. vbi placet, scienti emtori nihil deberi, & in pr. agitur de eo venditore, qui dixit, tri-

butum non deberi, nisi ad certam quantitatem, ut paulo post dicemus. Id a. expressum in *l. ea quae, §. 1. ff. de con. emt. & vend.* Ratio est, quia id solum agit, ut ne emtor decipiat a venditore, dum a venditore exigit, ut dicat de vitis, de seruitute, de tributo rei venditae. Non decipitur a emtor, quod haec in re esse non ignoravit. Haec ratio redditur in *l. 1. §. si intelligitur ff. de ad. ed.* Quod si venditor nihil dixit de tributo, & emtor deberi tributum ignoravit, hic quaeritur, an venditor emtori teneri debeat, saltem ut praestet emtori, quanto minoris fundum emisset, si tributum deberi sciisset. Et hic scriptum est, si venditor minus tributum esse dixit, teneri omnimodo eo nomine emtori: quod sic intelligendum est, si dixit, tres solum deberi tributum nomine. cum lex deberent: sed etsi non adiciat solum, tamen idem dixit, se intelligendum est. Cum n. ageretur de quantitate tributum, si dixit deberi 3. nummos, hoc ipso solum 3. nummos deberi dixit, & aliam quantitatem exclusit, arg. in *l. maritus, §. si. sup. de procurat.* Hoc qui de tributo ita affirmavit, si reperitur plus deberi quam dixit, eo nomine tenetur emtori, non tantum si sciuit plus deberi, & mentitus, sed etiam si ignoravit, ut hic expressum est. Scientem venditorem deberi, nulla dubitatio est. Nam aperte decepit emtorem, etiam si omnino de tributo siluisset. Semper autem venditor emtori dolum suum prestare debet, *l. 1. §. 1. l. tenetur §. penul. & vlt. ff. eod.* Et maxime, si quid affirmavit in re esse, quod non est, *l. si quid affirmavit, ff. de ad. ed.* Sed an item teneri debeat venditor, qui ignoravit maius tributum deberi, de eo dubitatur, & negari videtur in *l. si sterilis, §. 1. ff. eod.* vbi diferte scriptum est, si venditor sciens non dixit de tributo, teneri ex emto: si ignorans, non tenetur. Respondetur, id scriptum est de eo venditore, qui tributum deberi ignorans, de tributo omnino nihil affirmavit, id est, neque dixit deberi, neque dixit non deberi, sed siluit omnino. Hic autem agitur de eo venditore, qui dixit, minus esse tributum, quam erat, vel nominatim dicendo, solum tria deberi, nihil amplius, vel dicendo tria deberi, ut numero certo expresso, reliquam quantitatem maiorem excludit, ut ante docui, vim hanc esse huius affirmationis. Qui omnino nihil dixit de tributo, quia deberi ignorabat, non tenetur. Qui autem affirmavit, tributum non deberi, is debet etiam si ignoravit h. l. Differentia ratio est, quia ei, qui nihil dixit, cum ignoraret deberi, nihil est quod imputari possit: ei autem, qui affirmavit, est quod imputetur, quod affirmavit. Cum enim nesciret deberi, non debuit facilis esse ad temerariam affirmationem. Ratio est in *l. Iulianus 14. §. quod autem ff. eod.* Ratio rationis non est obscura. Nam qui non dicit tributum non deberi, emtorem non decipit: qui nominatim affirmavit non deberi, decipit emtorē. Prouocat enim eum hac affirmatione ad emendum, qui alioqui aut emtor non esset, aut non tanti emtorus. Sed haec distinctio ex aliis locis in difficultatem incidit: nam alibi traditur, si venditor vendiderit pecus morbosam aut tignum vitiosum, quamuis morbum aut vitium ignoret, tamen teneri emtori, quanto minoris emtorus esset, *l. Iulianus in princ. ff. h. t.* Item venditorem ignorantem emtori teneri, traditum est in eo, qui vestimenta interpolata vendidit, cum emtor interpolata pro nouis opinione sua emat, *lege Labeo libro ff. de contrah. emtio.* Respon. Haec recte dicta sunt de re vitiosa aut morbo-

6 vendita. Venditor ꝑ morbum & vitium rei traditæ præstare debet, nisi si vterque ignorauit. Idque cautum est ad il. edict. nisi nominatim morbum, & vitia expressit, l. 1. in pr. & §. causa, ff. de ad. ed. Aliud iuris est de seruitute a prædio debita, aliud iuris de tributo. Hæc venditor si deberi scit, admonere emtorem debet, nisi admoauit, tenetur ob dolum suum: si ignorauit deberi, & ideo de iis nihil dixit, placet eum nullo modo teneri, d. l. 1. §. id. l. sistentis. §. 1. ff. h. t. Solum ignorans de iis posterioribus tenetur, cum illa non deberi nominatim dixit. Semper enim venditor præstare debet, quod dixit, l. si quid venditor ff. de ad. edict. lege ea, que in prin. & §. 1. ff. de cont. emt. & vend. Postquam constat, venditorem, qui sciens de tributo nihil dixit, aut ꝑ ignorans nominatim affirmauit, non deberi, sequitur, vt videamus, quatenus eo nomine venditor emtori teneatur. Et hic scriptum est, conueniri venditorem, in id, quanto minoris emtor emturus esset: quod intelligitur adhibitis peritis earum rerum æstimatoribus, qui sciant propter tributum aut seruitutem talem, quantum decedere debeat de æstimatione prædii. Hic teneri videtur venditor in id, quod emtoris interest. Id enim scriptum de venditore, qui aliquid affirmauit de qualitate rei venditæ, & id non reperitur esse in re, quod affirmauit, lege Iulianus, §. quod ante aff. h. t. l. Labeo 45. ff. de contrah. emt. Respondetur vtramq; venditor est. Cum de tributo agitur ob id, quod venditor de tributo, quod debebatur, venditorem non admonuit, cum sciret deberi, aut cum ignorans affirmauit non deberi, hoc casu venditorem teneri, quanto minoris emturus esset, & nihilominus teneri emtori in id, quod emtoris interest: quia cum tributum a prædio debetur, nihil amplius interest emtoris, quam tanti fundum nõ emisse, quanti emit, & ideo quanto minoris emturus esset, est id ipsum, quod eius interest: q̄ si plus eius interesse posset, non prohiberent verba huius rescr. quo minus eatenus agere posset. Nam tribuitur ei actio quanto minoris. Hoc modo alia actiones, & alia remedia non excluduntur, vt declaratur in l. si quid venditor ff. de ad. edict. vbi actio æstimatoria quanto minoris, non excludit actionem redhibitoriam. Et præterea cum illic dicitur, venditorem teneri de eo, quod affirmauit actio, ne redhibitoria & æstimatoria, non eo minus tamẽ, verum etiam eum teneri emtori in id, quod eius interest, l. Iulianus, §. quod autem ff. h. t.

Ad L. X. Cum venditorem.

Cum venditorem carnis, fide cõventionis rupta, tempore placito hanc non exhibuisse proponas: ex emto actione eum, quanti interest tua, si tunc præstata fuisset, apud præsidem provincie conuenire potes.

S V M M A R I A.

1 Vendens rem, vt certo die traderet, nisi tradat, tenetur emtori in id, quod interest, & id interesse, ex quo tempore æstimandum sit.

QVI RE ita vendidit, vt certo die traderet emtori, nisi tradiderit, tenetur emtori in id, quod eius interest, & si queritur in eo, quod interest, æstimando, cuius tẽporis æstimatione spectanda? Hic traditur spectandum esse diem, quo res tradi debuit, quod generaliter in faciendi obligationib. definitur in l. si Calendis ff. de rei ind. Item docui, ad l. 4. sup. h. t.

Ad huius sententiæ confirmationem hic locus accedit: sed verba expendenda sunt. Hic enim dicitur, emtorem in proposito conuenire posse venditorẽ in id, quod sua interest, rem suo die traditã esse. His verbis conuenire potest significatur, illum posse, si velit, si nolit necesse habere, l. sape, & l. generaliter ff. de off. præf. Hoc recte dictum est in specie proposita. Nam si emtoris plus interfit tempore litis contestatæ, est in potestate eius id petere & agere, vtro tẽpore plus res sit, seu plus eius interfit, vt dixi ad l. si traditio supra. Et ita interpretanda est, l. 3. §. vlt. ff. de act. emt.

Ad L. XI. Si ancillam.

Si ancillã tibi ex causa venditionis traditã venditor manumisit: libertatem aliena facta præstare non potuit. Quod si post venditionem ante traditionem manumisit: pleno iure dominus constitutus, ciuem Romanam facere non prohibetur: tibi personali propter ruptam fidem contra venditorem actione competente.

S V M M A R I A.

1 Venditor ancillam a se venditam post venditionem manumittens, an liberam eam faciat?
2 Ancilla vendita post manumissionem libera facta, an emtori præstanda sit.

VENDITOR ancillam a se venditam post venditionem ꝑ manumisit. Queritur an liberam fecerit? Quæstio in eo est, vtrum tunc, cum venditor manumiserit, dom. ancillæ fuerit nec ne? Si dominus non fuit, liberam facere non potuit, l. 4. infr. de iis, qui a mor. domino manumissi sunt, si fuit, iure suo manumisit, l. 3. eod. tit. Cum hac tamen exceptione nisi rem sub conditione restituere debeat, l. generaliter ff. qui & a quibus man. lib. & c. Secundum hanc regulam de proposita quæstione hic respondetur, si venditor post traditionem ancillæ eam manumisit, libertatem præstare non potuit, quia tunc dominus non fuit. Ancillam enim tradendo, dominium in emtorem transtulit, §. per traditionem. Inst. de R. D. Si manumisit, antequam tradidisset, liberam, & ciuem Romanam fecit, quod beneficium hodie omnibus manumissis contingit, §. vlt. Inst. de liber. Hoc ideo, quia venditor, ancillæ nondum traditæ dominus mansit, l. qui ita supra de her. vel act. vend. Et hoc ita, si priuato vendita est ancilla. Si quid ecclesiæ aut ciuitati venditum sit, singulari iure actio in rem statim tribuitur ecclesiæ & ciuitati, l. vlt. vers. penult. supra de S. S. E. Quæ res declarat, statim dominium in ecclesiam & ciuitatem transire, aut certius, quod idem valet, id est, quod pro dominio habetur. Nam actio in rem nõ datur, nisi ei qui dominium habet, l. in rem ff. de rei vind. Cui consequens est, vt si quis ancillam ecclesiæ vel ciuitati venditam manumittit, liberam non facit, quia alienam, non suam manumittit. Quid ergo ancilla ꝑ libera facta emtori præstabit? Aget aduersus venditorem ob fidem ruptam, vt est hic in extremo. Sed ad quid, nempe ad id, quod interest, l. 1. ff. eodem. In quo non tantum continebitur æstimatione ancillæ, sed etiam quicquid venditor iure patronatus consecutus fuerit in hac ancilla, puta portionem legitimam, quæ patrono debetur, æstimationem operarum, & si quid est huius generis, arg. l. si vero, ff. solus matr.

Ad

Ad L. XII. Sicut.

Sicut periculum vini mutati, quod certum fuerat comparatum, ad emtorem: ita commodum aucti pretii pertinet. Vtque hoc verum est, sic certa mensura ac qualitatis distracto vino, fidem placiti seruandam esse conuenit. Quo non restituito, non pretii quantitatis, sed quanti interest emtoris competit actio.

Ad L. XV. Ultra.

1 Vini certi venditi, quantum erat in certo aliquo loco, periculum, ad quem pertineat, ad quem item commodum?
2 Commodum & incommodum rei venditæ, quomodo dicatur ad emtorem pertinere.
3 Commoda rei venditæ contingentiæ statim ad emtorem pertinent, ex quo mora facta.
4 Venditor culpam suam in re venditã semper præstare debet emtori: nec tantum in re venditã diligentiam adhibere debet, sed etiam in iis rebus, quas cum re venditã præstare debet, n. 5.

VINUM si venditum sit, si quidem ad mensuram venditum est, vini periculum ad emtorem non pertinet, priusquam ad mensuram fuit. Idemq; est, si vinum certum venditum sit ea lege, vt degustaretur ab emtore, non pertinet vini mutati periculum ad emtorem, priusquam degustatum sit. At si vinum ꝑ certum venditum sit, quantum erat in certo aliquo loco, nec additum sit, vt degustaretur: hic sequimur regulam ceterarum rerum venditarum, vt quoniam emtio statim cõtracta, ideo vini certi mutati damnum statim ad emtorem pertineat, l. 2. sup. de peric. & com. rei vend. Si damnum huius vini est emtoris, consequens & eiusdem vini commodum emtoris esse, ex reg. de hoc genere tradita in l. 1. sup. de peric. & com. rei vend. §. cum autem. Inst. de emt. & vend. Idem nominatim hoc loco traditur, & in commodo vini certi venditi numeratur commodum aucti pretii, placetque id commodum ad emtorem pertinere, vt & incommodum pertinet. Id cum dicitur, hoc dici intelligitur, commodum aucti pretii, in vino certo vendito, statim ad emtorem pertinere, ex quo emtio contracta est, neque expectari, dum venditor moram in vino tradendo fecerit. Nam ꝑ commodum & incommodum rei venditæ, ita dicitur ad emtorem pertinere, vt placeat, statim, postquã emtio perfecta est, pertinere, d. l. 1. supra de peric. & com. rei vend. Ex quo colligimus, commodum aucti pretii a venditore emtori præstari oportere, quamuis venditor in vino tradendo moram nunq̄ fecit: neq; referre, vtrũ venditor id comodũ consecutus sit, an vere id consecutus nõ sit. Si id comodum consecutus sit, minus dubii est, venditorem id restituere debere. Finge hoc modo. Vendidit aliquis 10. dolia 20. nummis, paulo post ingruente vitium calamitate, creuit pretium vini, vt fieri solet. Venditor ea opportunitate vsus, vinũ certum, quod prius vendiderat, alii vendidit, & pretium forte duplum consecutus est, quanti tunc vinum valebat. Deinde rursus antequam interpelleretur a priore emtore vinum euiluit, & ad priorem æstimationem rediit. Quæro, si prior emtor vinum petat, quid illi de æstimatione vini præstari debeat, vtrum ea æstimatio, quæ initio fuit, & quæ nunc est cum agitur, an vero quantam venditor consecutus est alii vendendo? Respondemus, ex hoc loco tan-

tum restituere debere, quantum consecutus est, quia commodum rei venditæ ad emtorem pertinet. Rei autem venditæ commodum esse, hic dicitur commodum aucti pretii. Proinde & hoc commodum ad emtorem pertinet. Nec ad rem pertinet, quod venditor prius moram non fecit. Commoda enim rei venditæ ꝑ cõtingentiã, statim ad emtorem pertinent, non ex quo mora facta, d. §. cum autem. Inst. de emt. Hoc, vt dixi, minus dubium, quia nihil amittit venditor de suo, si id præstat, quod consecutus est ex vino. At quid si venditor aucto vini pretio id vinum non vendidit, sed apud se retinuit, & postea vinum euiluit? Respondetur, Nihilominus auctum pretium quantum fuit, restituere emtori debet, nec prodest venditori, quod pretium consecutus non est. Nam culpa eius factũ est, quod id pretium ad emtorem non peruenit. Aut n. vinum emtori tradere debebat, q̄ vendidit, & pretium lucratus esset: aut si nõ potuit, vel noluit tradere, debuit ipse vendere, & fungi in eo officio boni patrisfa. qui opportunitatem lucri certi non negligeret: id si non fecit, culpa, vt dixi, eius est. Semper venditor ꝑ culpam suam in re venditã præstare emtori debet, l. 2. l. 3. ff. de peric. & com. rei vendit. Nec tantum hanc ꝑ diligentiam adhibere debet venditor in re venditã, sed etiam in omnibus iis rebus, quas cum re venditã præstare debet, lege Iulianus, §. in his autem ff. hoc titulo. Sed hic duo nobis obstant. Primum, quod dixi ad l. 3. supra hoc titulo. nempe, cum res vendita nõ traditur, agi in id, quod emtoris interest. Id autem, quod eius interest, si validum sit, pro diuersis temporibus omne æstimandum ex tempore, quo iudicio agitur, seu quo lis contestatur. Hic autem dicimus, statim hoc commodum a venditore præstari debere, & quod idem est commoda etiam præcedentium temporum esse æstimanda aduersus emtorem. Respondetur, Commodum aucti pretii, etiam quod ante moram & litem contestatam fuit, præstatur a venditore, sed non, vt id, quod interest emtoris, sed vt comodũ rei venditæ, vt hic diserte scribitur. Quod ergo ad legem tertiam dixi, spectandum esse, quanti interest tempore litis contestatæ, sic accipiendum est, nisi in eo, quod interest, sit aliquod commodum rei venditæ contingens. Id enim commodum statim ab emtione contracta emtori præstandum est. Rursum obstat, l. vltra infra h. t. vbi dicitur, vltra modum tritici venditi nihil præstandum esse emtori, ante moram a venditore factam. Ergo nec commodum aucti pretii. Respondetur, primum id scriptum videri de tritico ad mensuram vendito: Ait enim lex vltra modum tritici venditi. Id autem est vltra quantitatem, ad quam triticum venditum. In quantitate igitur venditum erat, non certa specie. Vino & tritico ad mensuram venditis, neq; cõmodum neq; incommodum ad emtore pertinet, nisi mora a venditore fieri cõperit, l. 2. supra de peric. & com. rei vend. Quod si placet eum locum accipi de vino certo vendito: tamen ne sicquidem locus contrarius est. Verum est enim, vltra quantitatem tritici, aut vini venditi, nihil peti posse anteq̄ moram fecerit venditor, sed nihil peti, vltra quantitatem tritici aut vini venditi, qui harum rerum æstimationem petit. Æstimatio enim res ipsa est quodammodo, quæ debebatur. Quod si qd cõmodi

non contigerit in re vendita, subiicitur in hoc rescripto nihilominus agi aduersus venditorem in id, quod emtoris interest, si conuenit, vt venditor aliquid faceret in vino tradendo, & id non seruauit, qua parte congruit hoc rescriptum, cum *d. l. ultra h. 2.* De vino autem tradendo hæc conuentiones esse solent, vt vinum tradatur, aut certo tempore, aut certo loco. Si id seruatum non sit, dicimus præstandum esse emtori, quanti eius interfuit, suo loco aut suo tempore vinum traditum esse, in quo æstimando, non spectatur solum æstimatio illius temporis, sed æstimantur omnia damna, quæ emtor passus est ob id, quod sibi vinum secundum conuentionem traditum non est, veluti si quis vinum aliis non tradidit, quibus vendiderat, aut pignora eius distracta sint, aut in pœnam incidere, vt declaratur in *l. 2. §. ult. l. 4. in pr. ff. de eo, quod cert. loc.*

Ad L. XIII. Fructus.

Fructus post perfectum iure contractum, emtoris spectare personam conuenit, ad quem & functionum grauen pertinet. Venditor quoque pretium tantum, ac si mora intercessisse præbetur, vsuras officio iudicis exigere potest.

S V M M A R I A.

- 1 Fructus rei vendita ad quem pertineant,
- 2 Commoda rei vendita ad emtorem pertinent.
- 3 Grauen publicarum functionum, post perfectam emtionem, ad quem pertineat.
- 4 Vectigalia & publicæ functiones ante venditionem contractam, ad onus emtoris eiusdemque possessoris pertinent: & qua ratione ad emtorem pertineat hoc onus.
- 5 Vsuræ pretii quando sint præstandæ?

FRUCTVS rei vendita post perfectam emtionem ad emtorem pertinent, quia sunt ex commodis rei vendita. Commoda post emtionem perfectam rei vendita contingentia ad emtorem pertinent, *l. 1. supra de pericul. & com. rei vendit.* Functionum autem publicarum grauen, etiam ad emtorem pertinet, vt hic, sed non ea ratione, quia incommoda rei vendita ad emtorem pertinent, alioqui non pertineret hoc grauen ad emtorem, nisi id, quod post emtionem contractam contigisset, *d. l. 1. supra de com. rei vend.* Quod fecus est. Nam etiam vectigalia, & publicæ functiones, ante venditionem contractam ad onus emtoris eiusdemque possessoris pertinent, *l. 2. §. 3. supra sine censu vel reliq. l. Imp. ff. de pub.* Sed cur hoc grauen ad emtorem pertineat, hæc ratio est, quia hæc onera rei vendita coherent, & a rebus ipsis debeantur, vt necesse sit propter res etiam carum rerum possessores conueniri, vt est in *d. l. Imp. ff. de pub.* Sed diligenter notandum est, inter cetera incommoda post venditionem contingentia, & onera publicarum functionum, multum interesse cum de obligatione venditoris quæritur: Nam quicquid ex ceteris incommodis post venditionem contingit, nihil earum rerum nomine venditor emtori præstare debet, sed omne incommodum hoc ad emtorem pertinet, *d. l. 1. supra de pericul. & com. rei vend.* Et hoc ideo, quia nihil de iis venditor præuidere potuit magis, quàm emtor. At onera publicarum tributorum & functionum sic ad emtorem pertinent, vt tamen venditor eo nomine teneatur emtori, si aut affirmati nullum tributum deberi, aut cum sciuit

deberi, emtorem ignorantem non admonuit, vt docui ad *l. si minor. supra.* Vt venditor præter rem emtori præstare debet rei accessiones, vt fructus: ita subiicitur emtorem venditori præter pretium etiam pretii accessionem præstare debere, nempe pretii vsuras. Sed dissimilitudo hic notanda est. Nam fructus ex re vendita percepti, aut qui percipi poterunt, emtori restituendi sunt statim, ex quo venditio contracta est: vsuræ autem pretii venditori non debentur, nisi ex mora emtoris, vt hic idem traditum est in *l. curabit supra h. t.* Hic opponitur, *l. vsuræ ff. de vsur.* Nam, vt sunt fructus rei vendita: ita sunt vsuræ pretii, nempe fructuum vicem obtinent, *l. vsuræ ff. de vsur.* Consentaneum igitur fuit, vt quemadmodum fructus statim emtori debentur: sic vsuræ pretii statim præstentur venditori. Respondetur. Vsuræ vicem pretii obtinere recte dicuntur, nam reuera fructus non sunt, *l. vsuræ ff. de vsur.* Quod autem dicuntur vicem fructuum obtinere, sic intelligendum est, vt ibi vicem fructuum obtineant, vbi fructus tantum ex mora debentur: quod fit in bonæ fidei iudiciis, in legatis, & fideicommissis, *l. minorum sup. in quibus causis in integ. rest. non est necess.* Adiciuntur hoc loco, vsuras pretii ita deberi ex mera, vt præstetur officio iudicis, quod apertius traditur in *l. quæro ff. de locat.* Huius rei effectus declaratur in *l. in bonæ sup. de vsur. l. 4. sup. de pos. vbi dixi.*

Ad L. XIV. Emtor.

Emtor seruorum certe de his tradendis, & de eorum fuga, itemque, sanitate, erroribus, non esse, aut noxa solutos, repromitti recte sibi postulat.

S V M M A R I A.

- 1 Cautio, quas venditor præstare debet tria genera.
- 2 Cautio de re vendita qua?
- 3 Stipulationis effectus.
- 4 Cautio, ne noua aliqua præter illam, qua venditor cauet emtori habere licere, exigatur.
- 5 Cautio dupla qua?
- 6 Cautio dupli ommissa, venditor dupli condemnatur.
- 7 Cautio dupla, quando a venditore exigatur, & in quibus rebus.
- 8 Cautio sanitatis rei vendita, qua sit.
- 9 Actiones, quæ ex edicto proponuntur circa vitia rerum venditarum, quæ sint?
- 10 Cauere quid?
- 11 Venditor, an ita cauere debeat, vt etiam adiiciat fideiussores.

PRÆTER rem venditam, & rei vendita accessiones & comoda, etiam venditor cautiones quasdam emtori in re vendita præstare debet, quas emtor consequitur actione ex emto, cuius generis sunt tres. Vna de re vendita, altera dupla, tertia, de vitis & morbis rei vendita. De re vendita hæc cautio est, vt venditor stipulanti emtori promittat, emtori rem licere habere, *l. ex emto, §. etiam ff. h. t. i.* licere emtori rem habere, possidere, tenere, sine cuiusque auocatione aut interpellatione iusta. Quod omne continetur traditionis verbo, quam præstare debere venditor, dicimus *l. 2. 3. in pr. ff. h. t.* Stipulationis effectus hic est, vt si res euicta erit emtori, aut si alii erunt in possessione, & emtorem uti frui re vendita impediunt, teneatur venditor emtori, in id quod eius interest, vt euenit in omnibus faciendi obligati-

obligationibus. *l. si quis ab alio. §. ultim. ff. de re iudic.* Quid autem hac stipulatione contineatur, explicatur pluribus in *l. stipulatio ista. ff. de verbo. obligat.* Sed hæc stipulatio videtur esse inutilis. Nam & una hac stipulatione, si res emtori euincatur, est actio ex emto aduersus venditorem, & actio in id, quod emtoris interest. *l. non dubitatur inf. de euict. l. euicta 70. ff. de euict.* Porro nihil amplius emtor consequi potest stipulatione ista interpolata. Quorsum igitur hæc stipulatio? Respondetur. Hoc plus est in stipulatione, quam in actione ex emto: quod cum ex emto agitur ob euictionem, non præstatur nisi id quod ablatum est, tunc cum res euincitur. *l. idque in princ. ff. hoc titulo.* At stipulatione hac interpolata, si res postea euincatur, etiam præstatur id, quod fuit, cum stipulatio est interpolata, neque de re aliam stipulationem a venditore exigi, vsquam alibi legitur. Sed videtur in hac leg. in princ. etiam alia cautio exigi, vt scilicet venditor caueat de seruis tradendis, seu de re vendita tradenda, id est, caueat, se rem venditam traditurum. Verum duab. de causis existimare non debemus, hic aliquam nouam & cautionem exigi, præter illam, qua cauet venditor emtori habere licere, quia nulla alia exigitur in *d. l. ex emto in §. etiam & deinceps in t. l.* vbi tamen hac de re ex professo agebatur. Deinde, quia aperte cautio de re vendita tradenda, est emtori inutilis, cum sufficienter in eam rem actio ex emto, quæ est bonæ fidei, & multo plus complectitur, quam actio stricti iuris. Actione ex stipulatione nihil consequeretur, nisi quod emtoris interest, *l. præd. ff. hoc titulo.* At hoc ipsum consequitur actione ex emto. *l. 1. in princip. l. ex emto §. idem ait. ff. hoc titulo.* Quid est igitur, quod hic dicitur de seruis tradendis recte postulari emtorem sibi promitti? Respondetur. Hæc verba de seruis tradendis referenda sunt, ad verbum postulat, non ad verbum promitti, vt sit sensus, emtor recte postulat de seruis tradendis, id est, quod ad seruos, qui tradendi sunt, attinet, recte postulat promitti de fuga, de seruitute, & de ceteris quæ sequuntur. Nota autem est locutio Latinis de re vendita, pro quod ad rem venditam attinet: De reliquo, pro quod ad reliquum attinet, quæ phrasis passim in Epistol. Cic. tam ad fam. quam ad Att. occurrit. Inter cetera in Epist. 2. ad fam. ita scriptum: *De tribus legatis omnes in alia omnia iuerunt,* id est, quod ad tres legatos attinet. Dupla & stipulatio est, vt venditor emtori, si res euincatur, duplam repromittat, id est, duplam æstimationem, duplo plus, quam res emta est, ac nisi hæc cautio præstatur, venditor & dupli condemnatur. *l. 2. l. emtor. ff. de euict.* Sed hæc cautio exigitur a venditore solum in rebus immobilibus, aut in mobilibus, sed pretiosioribus in mancipiis semper. *dict. leg. emtori. §. primo ff. de euict.* Hæc cautio manifestam utilitatem in se habet. Nam actio ex emto ob euictionem simpliciter persequitur: actio ex hac stipulatione duplum. Tertia cautio est vt dixi, quæ hac lege attingitur, vt caueat venditor emtori de sanitate rei vendita, id est, seruum venditum suam, seu neque vitiosum, neque morbosum esse. Hæc cautio non est propria seruorum, sed ad alia quoque animalia pertinet. Idem, & de ceteris animalibus cauere oportet. *l. ex emto §. ob redhibitio. nem vers. animalia ff. hoc tit.* In seruis autem propria hæc sunt, de quibus hic comprehensum est, vt ca-

ueat venditor emtori, seruum fugitiuum non esse, errorem non esse. Item esse furtis noxiisque solutum. Quis sit fugitiuus declaratur in *l. quis sit fugitiuus in princip. ff. de adel. edict.* Quis sit errorem ibidem in *§. errorem.* Quis sit noxa solutus, & quam ob rem hoc exigatur in *§. quod amit.* de iis exponitur. Sed rursus hic quæro, cui bono comparasse hanc remissionem? Nam ex hac stipulatione si emtor agat, non agit in id, nisi quod sua interest, seruum fugitiuum non fuisse, non errorem. *l. si ita quis 30. ff. de euict.* At idem actione ex emto consequitur, quoniam non videtur seruus traditus, qui talis traditus est. Re non tradita, ex emto in id, quod interest agitur? Respondetur. Non ita est ex emto in id, quod interest, ex his causis, sed vt ædilitio edicto serui præstare debent, nec morbosus, nec vitiosus, ita sine stipulatione nulla est actio ex edicto, nisi ad redhibendum, aut quanto minoris. Hæc enim sunt actiones, quæ eo edicto proponuntur, circa vitia rerum venditarum. *l. 1. ff. eod. tit. de adel. edict.* Ergo stipulatio eo spectat, vt etiam harum rerum nomine, teneatur venditor in id, quod emtoris interest, *d. l. si ita quis de euict.* Quarum rerum omnium nomine cautionem a venditore exigi dicimus. Cautio est stipulanti emtori & repromittere *l. 2. inf. de verb. signific.* Hic quæritur, an nuda tantum repromissio præstanda sit a venditore, an vero etiam satisfactio, id est, an venditor de iis rebus ita cauere & debeat, vt etiam adiiciat fideiussores. Id enim satisfactio significat. *l. 1. ff. qui satisf. cog.* Hoc quæritur propter dissentientes, vt videntur, de hac re locos. Nam in *l. emtori ff. de euict.* diserte scriptum, nudam repromissionem exigi, non satisfactio. Alibi exigi videtur satisfactio, vt in *leg. penult. §. primo. ff. de pericul. & commod. rei vendit. l. ex emto. §. idem ait. ff. hoc tit.* De eo sic habendum, nuda cautio & repromissio sufficit, nec exigitur satisfactio, vt aperte traditur in *dict. leg. emtori.* præterquam vno hoc casu, si pretio nondum soluto, emtori moueatur controuersia de proprietate rei vendita, & illi tradita, quo casu si venditor ab emtore pretium petat, non cogitur emtor pretium soluere, nisi venditor de euictione promittat, & simul promittat fideiussoribus additis *d. l. penult. de pericul. & commod. rei vend.* Exceptionis ratio est, propter imminens periculum euictionis, & quia emtor hic nihil petit agendo, sed per exceptionem, venditorem remouet. Sed obstat *l. ex emto. §. idem ait. ff. hoc tit.* vbi hæc verba sunt: *Actorem non satisfactantem, quanti plurimi periclitari oportet.* Respondetur. Iis verbis non quæritur, vtrum actor satisfacere debeat, sed quo casu satisfacere debeat, nisi satisfactio quatenus teneatur. Sic ergo locus interpretandus est, quo casu actor satisfacere cogitur, non satisfactantem quanti plurimi periclitari oportet, id est, tanti condemnari. Quæremus igitur, quando satisfacere debeat? Dicimus: non aliter cum satisfacere debere, quam si id conuenierit, vt satisfacere ex *d. l. emtori. ff. de euict.*

Ad L. XV. Ultra.

Ultra modum tritici, distracti citra pactum, in solutione mora non facta, nihil emtor exigere potest.

S V M M A R I A.

- 1 Venditor si in tritico vendito moram non fecerit, cur amplius quid emtori præstare debeat, quam ipsum triticum?

2 *Paſta in bona fidei iudiciis in continenti interpoſita, alicnem pariunt.*

Sivendor in tritico vendito tradendo moram non fecerit, quodcumque id triticum, petetur, nihil amplius præſtare debet emtori, quam ipſum triticum, quantum venditum eſt, & ideo ſi triticum ante id tempus pluris fuerit, quam tunc, cum peti incipit, commodum auſti pretii emtori non debetur. Non obſtat, *l. ſicut ſupr.* ubi placet commodum auſti pretii ſtatim ad emtorē pertinere. Hoc enim de certo vino vendito illic traditum. Hic de tritico ad quantitatem vendito agitur, ut declarant illa verba *ultra modum tritici venditi.* Et hæc ſolutio ſola hoc loco tenenda. Differentiæ ratio eſt expoſita in dicta leg. ſicut. Quod ſi venditor in eo tritico tradendo moram fecit, etiam præter illud triticum interdum amplius præſtare debet. Nam præſtatur æſtimatio eius temporis, quo actum eſt, ut triticum præſtetur, aut eius temporis quo lis conteſtata eſt. *l. 3. §. ult. ff. de act. emt.* ſimiliter ut in vino, quod ex mutui cauſa reddi debet *l. vinum. ff. ſi cert. pet.* Fieri autem poteſt, ut illorum temporum æſtimatio præſentis temporis, quo triticum reddi debet. Ita ſit, ut præter triticum tanto amplius præſtare debeat, quanto pluris ante fuit. Sed & amplius præſtandum eſt, ſi conuenerit ab initio. Paſta enim in bonæ fidei iudiciis in continenti interpoſita actionem pariunt *l. in bonæ. ſup. de pact. l. iuris gentium §. quinimo. ff. eodem titulo.*

Ad L. Penultim.

Post perfectam venditionem fetus quidem pecorum emtori, veditori vero sumtus, si quos bona fide fecerit, restitui debere notissimum est.

S V M M A R I A.

- 1 *Fœtus animalium an ad emtorem pertineant?*
- 2 *Sumtus a venditore facti in re vendita, an præſtandi ſint actione ex emto, & quo iure.*

Fructus rei venditæ, ut & cetera rei veditæ commoda poſt perfectam emtionē ad emtorem pertinent. *l. fructus infr. h. t.* Ergo & fœtus & animalium, de quibus hic traditur. Nam in pecudum fructibus, fœtus eſt. *l. in pecud. ff. de uſur.* Sed fœtum commodum eſſe palam eſt. Viciffim quoq; veditori ſumtus præſtandi ſunt, ſi quos fecit in re vendita, cum res ſumtus poſtulabat, ut hic dicitur, quod pluribus explicatur in *l. Julianus §. præterea ff. de actio. emt.* Ex quo notandum eſt, hæc eſſe, quæ emtor præſtare debeat venditori. Primum pretium. Deinde pretii uſuras ex mora. *l. curabit. l. fructus ſupr. hoc titulo.* Tertium hoc eſt, quod hic traditur de ſumtibus a venditore factis in re vendita. Quæritur quo iure ii & ſumtus præſtandi ſunt actione ex emto, cum conſtet, neque hos venditos eſſe, neq; de iis præſtandis conueniſſe? Obligatio emti ex hac cauſa naſcitur circa ſumtus. Nam venditor obligatione emti & venditi tenetur, ut hos ſumtus faciat in re vendita, quoniam diligentia in re vendita ab eo exigitur. Hæc neceſſitas facit, ut quia propter emtionem hos ſumtus facit, etiam propter emtionem actionem ex vedito habeat. Ratio hæc ſignificatur in leg. *ſi ſeruos. ff. de pign. act.*

Ad L. Vltim.

Expulſos vos de fundo per violentiam a Nerone, quem habere ius in eo negatis, proſitentes: nullam vo-

bis aduerſus eum, ex cuius venditione fundum poſſidētis, actionem, competere probatis. Igitur ad inſtar interdīcti ſeu actionis permiſſæ expediendum eſſe perſpicitis.

S V M M A R I A.

- 1 *Detrimenta poſt venditionem omnia ad emtorem pertinent.*
- 2 *Emtori deiecto a poſſeſſione, datur interdīctum unde vi.*
- 3 *Actio in factum qua?*
- 4 *Actio permiſſa qua?*

Emtor ſi vi deiciatur de poſſeſſione fundi vediti, detrimentum ad venditorem non pertinet, quia omnia detrimenta, quæ poſt venditionem contingunt & ex regula noti iuris ad emtorem pertinent. *l. 1. ſupr. de peric. rei vend.* Hocque eſt, quod dicitur in *l. Lucius. ff. de euict.* caſus futuros ad venditorē non pertinere. In iis autem incommodis eſt, vis & iniuria, quæ ab aliis emtori inferitur. Ita reſtat, ut emtor deiectus agat aduerſus eum, quod deiecit, ut hic ſubiicitur, & additur ad inſtar interdīcti, vel actionis permiſſæ, quæ verba ſic interpretanda ſunt. Olim deiecto & propoſitum eſt interdīctum unde vi, tot. titulo in *ff. unde vi & infr.* Si in rem præſentem ventum eſſet, reſtituendi deiecti, ibiq; aliquid conueniſſet de reſtituendo eo, qui deiectus erat, neque conuentioni pareretur, vlitatæ erant actiones, quæ reddebantur ex cauſa interdīcti, qualis fuit illa apud Cic. in orat. pro Cæc. quæ nata eſt ex ipſione, quæ illic commemoratur, de quo dixi, *ad l. pen. & vltim. infr. de interd.* Poſtea interdīctorum formulæ exoleuerunt iudiciis extraordinariis introductis, ex quo tempore agi certum eſt actionibus in factum ad ſimilitudinem interdīcti, ut ſcilicet remota formula idem peteretur, quod interdīcto petebatur, *l. penult. infr. de interd.* Hæc & actio dicitur competere ad inſtar interdīcti. Item competere ad inſtar actionis permiſſæ. Actio & permiſſa, intelligitur illa actio, quam dixi olim competere ex cauſa interdīcti. Id declaratur in *§. vltim. inſtitut. de interd.* ubi traditur, actionem ad inſtar interdīctorum propoſitam, eſſe vtilem, quaſi ex cauſa interdīcti ageretur.

AD TITVLVM L. SI QVIS ALTERI VEL SIBI SVB ALTERIVS NOMINE VEL aliena pecunia emerit.

Ad L. I.

Si pecunia patris fundi mancipiaque comparata ſunt, tamen cum emtiones matris tue nomine factas eſſe proponas, ignorare non debes traditione matrem tuam dominam fuiſſe conſtitutam. Plane ſi pecunia petitionem competere tibi propter numerationem pretii exiſtimas, civiliter contende.

Ad L. II.

Si emancipatis vobis fundos, quos nomine veſtro, cum in poteſtate ageretis, pater emerat, tradidit, vel in poſſeſſione eorum voluntate patris fuiſtis, dominium acquiſiſtis.

Ad L. III.

Mancipia, quorum meministi, ſi (ut proponis) nomine tuo, itemque ſi atriſ tui, cui ſucceſſiſti, emta, vobis

vobis tradita ſunt: licet inſtrumento emtionis matrem tuam pecunias numeraffe contineatur, perſequi ea more iudiciorum non prohiberis.

Ad L. IV.

Quamuis inſtrumento emtionis ſocrus nomen inſcripſeris: tamen ſi poſſeſſionem tenens dominus effectus es, ob eam rem fruſtra calumniæ mulieris, quamuis ipſa contractus tabulas habeat, reformidas.

Ad L. V.

Cum propria pecunia tua te comparante poſſeſſionem, quondam uxoris tua nomen tantummodo accommodaſſe dicas, eandemque occasione cuſtodie ſua commiſſorum inſtrumentorum contra bonam fidem proprietatem euſdem fundi uſurpaſſe dicas: rector prouincia pro ſua exercitatione cognitum habens, donationem a non domina uxore tua in filiam ſuam collatam, nullum praiudicium dominio tuo attuliſſe: docenti tibi veritatem præcibus tuis adſistere, reſtituere eandem poſſeſſionem, habita etiam fruſtuum taxatione curabit.

S V M M A R I A.

- 1 *Ratio connexionis horum titulorum.*
- 2 *Emtionis & venditionis effectus.*
- 3 *Summa huius tituli*
- 4 *Emens alteri rem, nihil agit & inutilis emtio eſt.*
- 5 *Emens alieno nomine ſi ei res a venditore tradatur, dominus rei ſit, quamuis alterius nomen in inſtrumento adſcriptum ſit.*
- 6 *Emens rem pecunia aliena, ſi res tradatur, nihilominus dominus rei ſit.*

Hic & titulus & tres ſeqq. ſubiiciuntur ad explicandum effectum traditionis, quæ ex venditione ſequi debet. Itaq; prioribus optimo ordine ſubiiciuntur. Nam prioribus duobus proximis effectus emtionis & venditionis quaſitus eſt. Effectus & primus hic eſt, ut obligatio conſtituatur, obligeturque emtor venditori, & contra venditor emtori. Obligationis vis & poteſtas in eo, ut venditor rem emtori tradat. Cum de venditore quaeritur, niſi tradit, in id quod intereſt agit. Quæritur deinde recto ordine: ſi venditor bonam fidem conſecutus, aut pecuniam metuens rem tradat quis deinceps traditionis erit effectus? Effectus hic eſt, ut ſi venditor dominus eſt, emtor em dominum faciat, quod & euenit. *leg. ex emto in princ. ff. de act. emt.* Hic effectus hoc titulo confirmatur & explicatur remotis iis dubitationibus, quæ circa hunc locum incidere ſolent. Tres autem quaſtiones circa hunc effectum exiſtunt. *Prima eſt:* Quid ſi emtor rem alteri emerit non ſibi, an & tunc traditione dominus efficietur. *Secunda quaſtio:* Quid ſi emerit ſibi, ſed ſub alterius nomine, id eſt, ita ut in inſtrumento alterius nomen adſcriberetur, ſeu ſcriberetur aliū emiſſe, qui vere non emerit. *Tertia quaſtio:* Quid ſi emerit ſibi & aperte ſuo nomine, ſed emerit aliena cauſa, an hic quoque emtor dominus conſtituetur, non autem is, cuius nomen adſcriptum, aut is cuius pecunia fuit. Hæc qq. comprehenſæ ſunt hoc titulo, & ad hæc inſcriptio concepta eſt. Inſcriptio hæc eſt, *ſi quis alteri*, prima quaſtio: *Vel ſibi ſub alterius nomine*, *Secunda quaſtio:* *Vel aliena pecunia emerit*, *Quaſtio tertia.* De iis quaſtionibus & capitibus ſumma tituli huius hæc eſt. Nihil & horum obſtare, quominus emtor dominus rei efficiatur, ſi ex cauſa em-

tionis illi a domino res tradita fuit. Separatim hoc de ſingulis ius eſt. De prima quaſtione hoc, ſi quis alteri rem & emat, nihil agit & inutilis emtio eſt, ſed tamen ſi ei a venditore traditur, dominus rei conſtituitur. *l. multum in fin. infr. hoc tit.* Ad hunc locum pertinent. *l. 2. l. cum per eos antepen. hoc tit.* De ſecundo & capite hoc ius eſt, ſi ei, qui emit, res a domino tradita ſit, dominus rei efficiatur, quamuis alterius nomen in inſtrumento adſcriptum fuit. *l. emtionem verſ. penult. l. quamuis. 4. §. l. ſeq. eodem tit.* De tertio & capite hoc ius eſt, etiam, qui rem pecunia aliena comparauit, ſi res a domino ei tradita ſit, dominus rei efficiatur. *l. multum verſ. 2. l. 1. l. 3. l. penult. §. vltim. hoc tit.* qua, ut dixi, huius tituli ſumma eſt, ad quam reſcripta omnia rediguntur. Sed hæc ſeparatim explicanda ſunt, ut ſingula explicationem deſiderat. Cum autem hæc tria capita comprehenſa ſint in leg. *multum infra.* ne verboſa ſumatur diſputatio aut perplexa, ſed perſpicuitati & breuitati conſulatur, conſitemus in eius leg. interpretatione, & eius capita ordine exſequemur, ſimul reliqua reſcripta ad ſuum quoque caput & locum redigemus.

Ad L. VI.

Multum intereſt: utrumne uxore tua comparante pecuniam numeraviſti, eique poſſeſſio tradita eſt: an contractu emtionis a te nomine tuo habito, tantum uxoris nomen poſt inſtrumentis inſcribiſſe feceris. Nam ſiquidem uxor tua nomine ſuo emit, eique res tradita ſunt, nec in te quicquam de his proceſſit: non niſi de pretio aduerſus eam in quantum tu pauperior, & illa locupletior facta eſt, habes actionem. Quod ſi tu quidem emiſti, & tibi tradita eſt poſſeſſio, tantum autem nomen uxoris quondam tua inſtrumento inſcriptum eſt: res geſta potior quam ſcriptura habetur. Si vero ab initio negotium uxoris gerens comparaviſti nomine ipſius: emti actionem nec illi, nec tibi quaſiſti: dum qua tibi non vis, nec illi potes. Quare in domini quaſtione ille potior habetur, cui poſſeſſio a domino tradita eſt.

S V M M A R I A.

- 1 *Emens rem aliena pecunia, non ei, cuius pecunia fuit, ſed ſibi actionem acquirat, & ſi tradita ſit, etiam dominium.*
- 2 *Traditione dominia transferuntur.*
- 3 *Actio in rem ſoli domino competit.*
- 4 *Pecunia, qua res aliena emta fuit, an domino pereat, quæne ipſi actione conſulatur?*
- 5 *Donatio inter virum & uxorem non conſiſtit.*
- 6 *Emens ſibi ſed alterius nomine adſcripto & adſimulato, ſi poſſeſſio tradita ſit, dominus eius ſit, non is, cuius nomen adſcriptum eſt.*
- 7 *Emens rem ſibi, ſibi actionem ex emto acquirat: ſi alteri, nihil agit.*
- 8 *Contractus nullus eſt ſine conuentione.*
- 9 *Acquiri nobis nihil poteſt per liberam perſonam, qua iuri noſtro ſubiecta non eſt, præter poſſeſſionem.*
- 10 *Filius ſam. quicquid ſtipulatur aut emit, eius actio patri acquiratur.*
- 11 *Pater quod filius ſam. nomine emit, eius rei actio patri acquiratur.*
- 12 *Idem ſi dominus ſeruo emat, aut ſtipuletur ſibi. n. 1. 2.*
- 13 *Emere unde quis ſibi aut alteri intelligatur?*
- 14 *Procurator & nuntius quid differant?*
- 15 *Dominium an traditione transferatur, ſi inutilis contractus ſit.*

SCOPVS huius legis vulgo non intelligitur, quia non intelligitur, quæ sit species ex facto proposita, ad quam Impp. respondeant. Species autem hæc est: Dionysius maritus adierat libello supplici Impp. & ita libellum conceperat: Domini Impp. vt erat consuetudo libellorum, quibus consulebantur Imperatores, vt iudicat *l. axisis. ff. de l. Rhod. Fundus Tusculanus emtus est pecunia mea, sed in instrumento emtionis scriptum est, vxorem meam eum fundum emisse, cōtrouersia est inter nos, vter eius fundi sit dominus, Ego cuius pecunia fundus emtus est, an vxor mea, cuius nomen in instrumento adscriptum est? Hic consultores ad quæstiones necessarias duas prætermisit. Non enim exposuit, quis fundum illum Tusculanum emerit, ipse ne an vxoreius: sed nec illud alterum in primis necessariū, vtri ex illis fundus traditus fuit. Respondent igitur Imperatores ad hanc quæstionem, simpliciter & absolute responderi non posse, sed spectandum esse quis emerit, & cui fundus emtus sit traditus, non cuius pecunia sit emtus, aut cuius nomen in instrumento adscriptum sit. Secundum hoc ita respondet, multum interesse marito, vtrum vxor tua fundum emerit, eique possessio tradita sit, te pecuniam venditori numerate, an vero tu emeris & tibi fundus sit traditus. Nā si vxor emit, eiq; fundus tradit⁹ est, ipsa domina constituta est, quamuis pecunia tua comparatus sit fundus. Itaque hoc solum spectandum est, cui sit traditus fundus, non cuius pecunia emtus sit. Quod si tu emisti & possessio tibi tradita est, tu dñs eris, non vxor, cuius nomen in instrumento scriptum fuit. Itaque hic sola traditio spectanda est, non cuius nomen in instrumento scriptum sit. Quod si tu emisti, non tibi, sed vxoris nomine, dum illius negotium geris, neutri vestrum actio quæ sita sit, sed emtio est inutilis. Verumtamen si tibi fundus traditus, tu dominus esse cœpisti, si traditus est vxori, vxor domina esse cœpit, non tu, vt iam ex omnibus hæc summa dilucide constituatur, eum dñm esse rei venditæ, cui res a venditore tradita est, ex ea cā, neque illi obesse, si res aliena pecunia emta sit, aut emta sit sub alterius noīe, aut emta alteri, non ipsi, qui emit, in quo animaduertendum, eadem capita exposita, quæ in inscriptione proposita sunt, tantū ordinem conuersum esse, vt a postremo, quod est in inscriptione, hic perueniatur ad primum ordine conuerso. Animaduertimus hic tria capita contineri, quæ eodem ordine exsequemur. Primum est de eo, q̄ aliena pecunia rem cōparauit, sed exemplo mulieris, quæ rem sibi emit pecunia mariti. De eo hæc dednit. traditur. Si quis pecunia aliena † rem comparauit, non ei cuius pecunia fuit, sed ei, qui emit, actio acquiritur, & si ei tradita sit a domino, potest etiam acquiratur dominium *l. penult. inf. eodem.* Nec interest, vtrum vtriusq; partis consensu, id est, emtoris & venditoris consensu pecunia aliena venditori numerata sit, an vero solius venditoris consensu, altero extraneo pecuniam numerante. *l. ult. in princ. infr.* Exempla definitionis hæc sunt, si vxor rem emerit pecunia mariti, vt hic in *vers. 2. & l. 1. supr. hoc tit.* Item si filii rem emerint & in instrumento venditionis scriptum sit, rem pecunia matris emtam esse, nihilominus filii domini sunt, siue mater vere pecuniam numerauerit, siue falso id scriptum sit. Species *l. 3. h. t.* Quod si is dominus effici-*

tur, qui rem comparauit, pecunia, quæ in totum aliena erat, multo magis constituatur dominus, qui rem sibi emit ex pecunia communi, quoniam in communi pecunia saltem pars est emtoris. *l. pen. in fin. infr. hoc tit.* Ducitur autem hæc sententia ex certo iure, quod constitutum est de acquirendis rerum dominiis. Ius tale est. Traditione eum dominum fieri, qui accipit, si dominus hoc animo sit, vt velit tradendo transferre rem, neque aliter dominium † rerum singularum inter viuos regulariter acquiritur, §. per traditionem. *Inst. de rerum diuis. l. traditionibus supr. de pact.* In proposito autem emtori res traditur a domino, & dominus hoc animo est, vt eam in accipientem transferat. Emtor igitur dominus efficitur ex scripto iure. Contra ei, cuius pecunia non fuit, neque res traditur a domino, neque dominus hoc animo est, vt quicquam in eum transferat. Repugnat igitur iuris ratio, quominus is, cuius pecunia fuit, superiore traditione dominus efficiatur. Hinc consequens est, emtorem rem vt suam vindicare posse. Ei autem, cuius pecunia fuit, nullam aliam esse actionem in rem, de re emta & tradita. *l. penult. in fin. h. t.* Consequens hoc ex eo, quod actio in † rem soli domino competit. *l. in rem. ff. de rei vindic.* Quid ergo domino pecuniæ † pecunia † sua peribit? Respondetur. Minime peribit, sed eum debere ciuilitate consistere de ea pecunia, si quam putat se actionem habere. *l. 1. in fin. h. t.* Actio autem hæc erit. Interest vtrum dominus pecuniam numerauit venditori nomine emtoris, an vero emtor pecuniam alienam, quæ apud se erat, ignorante domino venditori soluerit. Si dominus pecuniam pecuniam volens numerauit, habebit aduersus emtorem negotiorum gestorum actionem, si sine mandato negotium eius gerere voluit. Gerit autem dñ emtorem ea numeratione liberat. *l. 3. de nego. gest.* Si mandato emtoris numerauit, habet mandati actionem, si donationis causa numerauit, nullam actionem habet, nisi maritus vxoris causa numerarit. Nam † donatio inter virum & vxorem non consistit. *l. 1. 2. & 3. ff. de don. inter vir. & vx.* Itaque quasi nulla causa, interuenisset, sic maritus habebit repetitionem pecuniæ, in eamque rem est conditio sine causa vt indicat. *l. vxor. marito. ff. de donat. inter vir. & vx.* Sed hæc erit actio, quatenus mulier ea donatione locupletior facta fuerit, vt dicitur in hac leg. in *vers. 2.* Vnde intelligere debemus, pecuniam a marito donationis causa fuisse numeratam. Nam hoc casu sit rescinditur donatio. *l. quod autem §. concessa. ff. de donat. inter vir. & vx.* Non est huic sententiæ contrarium, quod scribitur in *d. l. quod autem §. si vxor.* maritum hoc casu actionem in solidum habere aduersus vxorem, quoniam hac numeratione liberauit vxorem in solidum? Respondetur. Vtrumq; verum est. Solidum exigit maritus, sed ideo, quia in solidum vxor locupletior facta est. Quod si emtor ipse inuito aut ignorante domino pecuniam alienam numerauit, si quidem emtor pecuniam communem cum altero habuit, tenetur socio vel actione pro socio, si societas inter eos fuit, vel sine societate actione communi diuidendo. *l. 3. ff. communi diu. quod dixerunt est ad speciem propositam in l. penult. in fin. h. t.* Quod si emtori nulla societas cum domino pecuniæ fuit, superest domino pecuniæ rei vindicatio, quæ competit aduersus

uerfus rei nostræ possessorem, & eum qui dolo desit possidere. *l. qui petitorio. ff. de rei vind.* Erat etiam aduersus eum conditio furtiua, & conditio ex iniusta causa, vt de re nostra mala fide consumpta. *leg. mala supr. de cond. ex l. vel iniust. causis.* Atque hoc ius est de dominio rei emtæ traditæ iure communi. Interdum tamen ab hoc iure recessum est partim favore personali, partim causæ, & rei, de qua agitur. Quibusdam personis, quarum pecunia res emta est, tribuitur in rem actio utilis, vt effectu pro dominis habeantur, quasi re illis quæ sita. Hæc tribuitur militi, cuius pecunia res emta est, nec interest quis emerit, vtrum curator, aut procurator militis, an extraneus quiuus. *l. si vt proponis. supr. de rei vind.* Tribuitur item minoribus 25 annis, quorum pecunia fuit, sed h. l. si eorum tutor aut curator, ex eorum pecunia rem emerit. *l. 2. ff. quando ex fact. tut. l. 3. infr. arbitri. tut.* vt appareat, hoc non tam minorum causa constitutum, quam in odium tutorum & curatorum, alioqui idem tribuitur minoribus, quibus rem ex eorum pecunia emisset. Exemplo minorum, intelligimus idem tributum esse Reipubl. & ciuitati, quoniam Reipubl. iure minorum vtitur. *l. res pub. supr. quibus ex causis min.* Et ideo utilis erit actio reipubl. & ciuitati, si curator aut Syndicus ciuitatis emerit ex pecunia ciuitatis, non item si alii extranei emerint. Reipubl. & ciuitati comparatur ecclesia. *l. ult. supr. de Sacrosanct. Eccles.* Proinde eodem exemplo, si curatores ecclesiæ ex pecunia ecclesiæ res aliquas comparauerint, actio utilis in rem ecclesiæ dabitur. Dici tamen potest, cum ecclesia liberali⁹ agi debere, & idem illi tribuendum, quod militi, vt quisquis ex pecunia ecclesiæ rem emerit, ecclesia vtilem actionem habeat de re emta. Nam vera militia ecclesia militat. Sunt enim bona ecclesiæ, bona ministrorum, sunt etiā pauperum bona, quibus in primis consuli oportet. Eadem actio utilis interdum causæ & rei tribuitur. Primū in pecunia dotali ex hac pecunia res emtæ a marito, dotales efficiuntur. *l. i. a & l. seq. res que. ff. de iure dot.* Vnde fit, vt soluto matrimonio mulier de his rebus actionem in rem habeat, vt in suis *l. in rebus inf. de iur. dot.* Idem constitutum est in pecunia, quam vxor marito donauit. Nam si ex ea pecunia maritus rem aliquam comparauerit, & is soluendo non sit, placet vtilem actionem in rem vxori dari de re comparata. *l. vxor. ff. de donat. inter vir. & vx.* Hoc non mulieri tribuitur, sed causæ. Constituitur enim in odium donationis, ne ex ea donatione mulier pauperior fiat contra *l. si sponsus §. concessa. ff. de dona. inter vir. & vxor.* Vnde in proposito quamdiu maritus soluendo est, placet vxorem solum actionem habere de pecunia sua, nempe condictionem sine causa *d. l. vxor marito.* At vbi soluendo maritus non est, hic non potest mulier suam consequi, ne pauperior fiat, nisi actio ei detur ad rem emtam persequendam, qua præferatur omnibus creditoribus mariti. Donationis igitur infirmæ causa hoc constituitur, non mulieris, & ideo idem probandum est in persona mariti. Econuerso, si maritus pecuniam vxori suæ dederit, eaque emerit rem aliquam ex ea pecunia, & soluendo non sit, etiam marito vtilem actionem in rem de re emta dabimus ob eandem causam. Hæc de primo capite, quod hic propositum est.

Secundum caput est de eo, qui sibi emit † & possessio rei ei tradita est, sed alteri nomine adscripto, & adsimulato, placet hunc quoque traditione dominii dominū effici, nō eum cuius nomen adscriptum est. Hoc in *vers. quod si h. l. Idē in l. quamuis. l. cum propria supr.* Hoc ideo, quia cum quis vere rem emit, si alterius nomen in instrumento insertum est, quasi is emisset, apparet, id falso scriptum esse, & tantum esse simulatum. Iuris certi definitio est, *plus valere quod agitur, quam quod simulate concipitur, plus gestum, quam scriptum valere, tot. tit. supr. plus val. quod agitur, quam quod simulat. concip.* Idque est, quod in hac lege dicitur, *res gesta potior, quam scriptura habetur.* Sed hoc ius in re certa locum habet, cum scilicet conuenit maritum reuera emisse: simulandi autem causa nomen vxoris insertum esse in instrumento: Quod si de eo controuersia sit, eo quod vxor contendat, se vere emisse, vt eam emisse in instrumento continetur, in re dubia instrumento standum est, & ideo exigitur in hac controuersia, vt is, qui dicit, se vere emisse, & scriptum simulatum esse, id probet. *l. in proprio in fin. supr. h. t. l. cum precib. supr. probat.*

Tertium caput est, quod in inscriptione est primum, de eo, qui emit non sibi sed alteri, de quo ita definitur in hac *l. in vers. extremo.* Si quis † cum sui iuris esset rem sibi emat, is sibi actionem ex emto acquirit. *l. cum per nos seq.* Sin autem emit alteri, nihil agit, id est, neque tibi actionem acquirit, neque alteri, cuius nomine emtum voluit. Hæc ratio hic reddita est. Non acquirit sibi, quia non vult: nullus autem † contractus, nulla obligatio est sine conuen. *l. 1. §. 1. vers. adeo. ff. de pactis,* id est, nulla obligatio ex contractu nascitur aduersus aliquem, nisi id agatur, vt obligetur, nec nascitur alicui, nisi de quo id agitur, vt ei obligatio acquiratur. *l. non omnis ff. si certum petat.* Rursum, non acquiritur actio alteri, quia voluit quidem acquirere, sed non potuit, quia ius prohibet. Est enim regula iuris certi, alteri nos stipulari, aut contrahere non posse, id est, non posse nos ita contrahere, vt inde actio alteri acquiratur. Et quod idem est per liberam perionam, quæ iuri † nostro subiecta non est, nihil nobis acquiri posse præter possessionem, & per possessionem dominium. *l. stipulatio ista §. alteri. ff. de verb. obligat. l. quæcunque gerimus. ff. de oblig. & action. l. 1. supr. quod quis perso.* Et hoc est, quod eleganter aliis verbis expressam est in *l. si genero inf. de iure dot.* cum quis alteri stipulatur, neque stipulanti actionem acquiri cessante voluntate, neque alteri prohibente iure. Sed hoc dictum est, vt proposui de iis, qui sunt sui iuris. Contrarium est, si sint in alterius potestate, Quicquid † filiusfam. stipulatur, aut emit, eius actio patri acquiritur. *l. cum per nos infr. h. tit. §. alteri & §. ei vero. Inst. de inut. stipul.* Item quod † pater filiusfam. nomine emit, eius rei actio patri acquiritur. *d. §. ei vero. Inst. de inut. stip.* Idemque fit si dominus seruo emat † aut stipuletur. *l. dominus & l. seq. ff. de verb. obl.* Vtrum quis sibi aut † alteri emat, ex verbis ementis spectandum est, non ex eius affectu. Is emit sibi, qui verbis sibi emit hoc modo, *vendis mihi illum fundum 10.* is alteri, qui verbis nominatim alteri emit hoc modo. *Vendis hunc fundum Titio 10.*

Quod si quis verbis ita emit, actionem ex emto sibi, q̄rit, quamuis ab affectu & animo emat alterius

nomine, ut puta procurator aliquis emit fundum sibi, verbis procuratori actio acquiritur, & tamen effectu & proposito fundum emit nomine domini, nihilominus, ut dixi, affectum hunc propositum non spectamus, sed verba, quia res emta est, unde & illi actionem acquiri dicimus, quā ipse postea exercet, vel is cui eam actionem mandavit, *leg. cum per nos, infr. huc tit.* Verbis autem sibi emere intelligitur, non istantum qui loquitur cum venditore, sed etiam is, qui nuntium adhibet ad verba sua referenda. Et huc referri debet, quod in *l. ultim. in fin. inf. dicitur*, contractum emtionis contrahi etiam inter absentes per nuntium, ut ei actio acquiratur, qui nuntium misit & per nuntium contraxit. Non obstat, quod in *h. l.* dicitur, actionem vxori non acquiri per maritum, qui nomine vxoris emit. Hoc enim ideo hic respondetur, quia maritus procuratoris verbis & officio fungebatur, non nuntii. Inter procuratorem & nuntium hoc interest: quod procurator in contrahendo & negotio agendo, suis verbis utitur, sua refert verba, non aliena, hoc modo: *vendis tanti illum fundum*, vel *vendis Lucio Titio domino meo illum fundum*. Nuaquam autem non vultur verbis suis, sed domini, ea enim refert, quæ dominus dixit hoc modo. *Lucius Titius me ad te misit, & nuntiat se capere illum fundum a te emere, ei si velis vendere*. Venditor si annuit, statim fundus emtus est *L. Titio* absenti. Nec impedimento est regula iuris, quæ vetat alteri per alterum actionem acquiri. Nam in proposito *Lucius Titius*, qui nuntium misit, rem acquirit per se, non per nuntium. Ipse est enim, qui loquitur, sed in loquendo ministerio nuntii utitur, ut ipse præsens vteretur ministerio linguæ. Ablens ministerio epistolæ hoc sensit. *l. qui autem §. ult. iunct. l. & hac seq. ff. de const. pecunia*. Sed quorsum hæc de actione ex emto non acquirenda, aut acquirenda, cum quæstio initio proposita sit, an fundus emtus traditus quæsitus esset marito, an vxori, id est, cum quærat de domino fundi, nõ de actione in personam? Respondetur. Explicatur hoc in *fin. h. l.* quorsum id spectet. Adicitur enim continenter, cum maritus vxori seu vxoris nomine rem emit, emtio fuit inutilis, sed nihilominus is, in dominio potior habetur, cui possessio a domino tradita fuit, & ideo si fundus, de quo quæritur, traditus sit marito, maritus dominus afficitur, si traditus sit vxori, cuius nomine emtus erat, & vxor domina efficietur, ut appareat, verum esse illud, quod ab initio proposui. i. sola traditione dominium transferri in accipientem, siue res sit tradita marito, siue tradita vxori, neque spectandum esse, cuius pecunia res emta sit, vtrum accipientis, an alterius, neque spectandum, cuius nomen adscriptum sit, ac ne illud quidem, vtrum ex inutili contractu tradita sit, an vero & vtili. Locus hic diligenter notandus est in hanc sententiam, ut sciamus etiam ex inutili contractu re tradita quamuis a faciente domino, nihilominus dominium in accipientem transferri. Neque hoc cuiquam mirum videatur. Nam traditio dominium transfert, quoties constat eum transferre voluisse. Nihil tam naturale, quam voluntatem domini, rem suam in alium transferre volentis, ratam haberi. *§. per traditionem. Inst. de R. D.* Opponitur hic *l. nunquam 3. ff. de acquir. rerum dominio*, vbi ita definitur, nunquam nudam traditionem

dominium transferre, sed tunc, cum venditio aut iusta aliqua causa præcesserit, propter quam traditio sequeretur. Hic autem nulla eiusmodi causa præcessit. Nam quæ hic præcessit venditio, eo iure nulla est, idemque non est iusta causa, quam Paul. illic exigit? Respondetur. Hoc loco & aliis nonnullis in speciem contrariis, admonemur quod supra dicitur, dominium non transferri, nisi iusta aliqua causa præcedat, sic accipiendum esse, nisi præcedat aut vere, aut opinione tradentis, aut causa quæ præcessit, voluntate tradentis, pro iusta habeatur. Opinione domini: veluti si venditor putavit emtionem valere, & se obligatum esse. In hac opinione si tradat, dominium transfert. Exemplum in *l. & eleganter tres. ff. de dol.* Voluntate domini, pro iusta causa habetur, ut in specie hic proposita. Hanc autem interpretationem esse ex sententia & mente *l. nunquam* seu totius iuris, sic colligere oportet. Iusta causa præcedens, exigitur ad dominium transferendum, non ob aliam causam, quam ut constet, an dominus velit dominium transferre, quoniam nemo vult transferre, nisi ex iusta causa ad dominium transferendum, utpote nemo transferre vult ex causa commodati aut depositi. Ergo si sine alia causa constet dominum hoc animo esse, ut transferat, nihil amplius quærendum est, quia habemus voluntatem domini, quæ ad transferendum satis, vbi traditio accessit. *d. §. per traditionem Inst. de R. D.* Constat autem de hac voluntate, si vel dominus causam subesse putat, vel velit præcedentem causam pro iusta obtinere. Hoc iureposito, cõsequens est, si marito, qui alterius nomine emit, possessio tradita sit, quoniam dominus efficitur: etiam rem vxori suæ tradere posse, & tradendo, vxorem dominam efficere, quod intelligitur ex specie. *l. 2. h. t.* Pater filios in potestate habens, emerat prædia eorum nomine, quæ & ipsi tradita sunt, hoc facto, dominium patri quæsitum est. Nam & actio ex emto prius quæsitæ erat. *Inst. de inut. stip. §. in vero.* Is pater, si velit ea prædia in filios adhuc in potestate constitutos transferre, non potest, quia quicquid filiis acquirerentur, ut id rursum rediret ad patrem, utpote a patre profectum in *§. 1. Inst. per quas pers. nos acq.* Sed si iis emancipatis prædia acquiri volet, id consequetur, prædia iis tradendo, ut qui prius dominus prædiorum effectus esset. Ad hæc autem transferenda nihil interest, vtrum ea tradat filiis, an vero filii sint in possessione prædiorum patris voluntate. *l. qua ratione §. interdum. ff. de acquir. rer. dom. l. si ex stipulatio. ff. de acquir. possess.*

Ad L. VII. Cum.

Cum per eos, qui negotia tua gerebant, olei materiam te comparasse, contractusque fidem pretio suscepto rupisse venditorem proponas: siquidem ex emto, his, qui iuri tuo subiecto fuerant, contrahentibus tibi quæsitæ est actio: vel per te, vel per eum cui mandaueris: sin vero sui iuris constituti, secundum mandatum tuum hunc contractum habuerunt, ac sibi emti quæserunt actionem: per eos, vel quibus illi dederint mandatum, ad competentem iudicem: qui secundum bonam fidem, quæ in huiusmodi contractibus observari solet, satisfieri providebit.

Ad L. VIII. Qui.

Qui aliena pecunia comparat, non ei cuius nummi fuerunt,

fuerunt, sed sibi tam actionem emti, quam dominium, si ei fuerit tradita possessio quarit. Cum itaq; de rebus communibus fratrem patruelem tuum, quadam comparasse contendas: de tua pecunia hunc conveniendo, facies consultus. Nam in rem de rebus ab eo comparatis, tibi contra eum petitio non competit.

Ad L. IX. Nihil.

Nihil prohibet, altero pecuniam numerante, in alio vel utriusque contrahentis consensu, vel certe venditore tantummodo volente, dominium transferri, eo etiam manifeste constituto, ut inter absentes per mediam personam, veluti per nuntium, vel per Epistolam talis contractus perfici possit.

Hæc leges explicate sunt partim sub Rubrica, partim sub lege sexta. Quo te recurrere volo.

AD TITVLVM LI. DE REBUS ALIENIS NON ALIENANDIS ET DE PROHIBITA rerum alienatione, vel hypotheca.

Ad L. I. Si præfidi.

Si præfidi prouincie probatum fuerit, Iulianum nullo iure munitum seruos tuos scientibus vendidisse: restituere tibi emtores seruos iubebit. Quod si ignorauerint, & eorum facti sunt: pretium eorum Iulianum tibi soluere iubebit.

Ad L. II.

Distrahente marito rem tui iuris, si consensum ei non accommodasti: licet sigillo tuo venditionis instrumentum fraude conquisita signaueris, eiusmodi tamen commentum emtori vsucapione non subsequuta, vel longi temporis prescriptione minime munito, nullam præstitisse securitatem potest.

Ad L. III.

Venditrici succedenti hereditario iure perfectam rem venditionem rescindere, ac dominium reuocare nõ licet. Sed etsi hac ex persona sua vindicet: vel exceptione doli mali, si hanc viam elegeris, tueri: vel eniã re, si defensione monstrata uti nolueris, quanti tua inere est poteri experiri.

Ad L. IV.

Mancipia patris, qui fundum a Philippo conduxerat, successione tibi quæsitæ, domino fundi pro debitis in solutum mater tua dando, nihil tibi auferre potuit. Ideoq; si in maior viginti quinque annis effectus, ab ea negotium gestum non fecisti ratum: oblato debito, si nõ hac locator iure pignoris sibi obligata vendidit, petere poteris.

Ad L. V.

Si fundum tuum pater post emancipationem te non consentiente venundedit, neque ei successisti, neque possidens longi temporis prescriptione munitus est: tibi agentis eum rector prouincie reddi efficiet.

Ad L. VI.

Nemo res ad te pertinentes, non obligatas sibi, nec ex officio vendendi potestatem habens, distrahendo, quicquam tibi nocere potuit.

S V M M A R I A.

- 1 Anacephalausis superioris tituli, & ratio continuationis.
- 2 Nemo rem alienam inuito domino alienare potest.
- 3 Nemo plus iuris in alterum transfert, quam ipse habet.

- 4 Dominus rei qui non est, nihil in ea iuris habet.
- 5 Res aliena quando alienari possit, & num. seqq.
- 6 Re aliena consensu domini vendita, valet venditio.
- 7 Consensus alienanda rei sua, an ignoranti rem suam alienari noceat.
- 8 Ignorans aut errans nemo consensit, ne rem suam amittat.
- 9 Subscribens alienationi rei sua, alienationi consentit: nisi subscribat ut testis.
- 10 Subscribens instrumento ut testis, etsi ob signet sigillo suo, non tamen intelligitur probare, aut firmare ea, quæ in instrumento scripta sunt.
- 11 Rei aliena distrahendi potestas quibus data sit, & num. seqq.
- 12 Creditor cessante debitore pignus alienare potest, eiusq; dominium in emtorem ita transfert, ut reuocari non possit.
- 13 Tutores aut curatores possunt res suorum pupillorum alienare.
- 14 Magistratus ex causa iudicati pignora capta distrahere potest.
- 15 Apparitores ex mandatu magistratus recte pignora distrahunt.
- 16 Traditio & alienatio ab initio nulla confirmatur eniã in trib. casibus, ut dominus rem prius alienatam reuocare non possit: qui recensentur, num. 17. 18. & 19.
- 17 Alienatio rei aliena quibus casibus domino noceat. ibi.
- 18 Usucapio & longi temporis prescriptio quid differant?
- 19 Domino, cui res sua alienata est, an & qua actio aduersus emtorem detur.
- 20 Actionis in rem effectus.
- 21 Emens rem alienam ignorans, an eam restituere semper cogatur.
- 22 Dominus cui res sua vendita est, an cum venditore agere possit, & quando & qua actione.

Hic titulus, sententiæ superiore titulo constitutæ, temperamentum, & interpretationem continet. Itaque ad eundem effectum traditionis rei venditæ pertinet, & optime superiori titulo subicitur. Sententia superiori titulo constituta hæc est. Si venditor rem emtori tradiderit, emtorẽ dominũ fieri, nec referre, vtrum emtor sibi emerit, an alteri, & dum sibi emit, vtrum emerit suo nomine apposito, an alieno, sua pecunia, an aliena. Hic titulus co spectat, ut declaretur hoc sic accipiendum esse, si duo concurrant, nempe si venditor rei venditæ dominus sit, & præterea is dominus, qui non prohibeatur re alienare. Ceterum, qui dominus non est, alienare nõ potest, nec emtorem dominũ facere. Idem iuris est, si cui domino interdicta sit rei alienatio. Vtrumque hoc caput explicatur hoc tit. Prius caput continetur in hac quæst. *An res aliena alienari possint.* Alterum in hac quæst. *An prohibita sit aliquibus dominis rerum alienatio, & si prohibita est, quid ea prohibitione contineatur.* Hinc inscriptio tit. ad vtrumque caput, & vtramque quæstionem accommodatur. *De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca.* Vtrumque caput, ut in superiori titul. diximus, breuitatis causa ordine & vno contextu separatim exsequemur. De rebus alienis non alienandis sic ius est. Nemo rem alienam inuito, aut ignorante domino alienare potest, iusta tradere, ut in accipientem dominium transfe-

rat, nisi si cui extrinsecus iure concessa est potestas
 3 alienandi *l. 2. l. m̄cipia. l. pen. h. t.* Quippe ꝑ nemo ꝑ
 iuris in alium transferre potest, quam ipse habuit. *l.*
 4 *nemo plus. ff. de R. I.* Nihil autem ꝑ iuris habet in re is,
 qui dominus non est, nec aliunde potestatem alienandi accepit. Sed hoc ita esse dicimus, si quis rem
 5 vendat, & tradat ꝑ inuito domino, & non consentiente. *d. l. 2. l. m̄cipia h. t.* Ceterum domino consentiente, res tradita alienatur, q. dñs ipse tradidisset.
 6 Nihil ꝑ enim interest vtrum ipse tradat, an alius domini voluntate. *l. quare 9. §. h̄a quoq. ff. de acqu. rer. do.* Dominum consentire intelligimus, cum scit rē
 7 suam alienari & consentit. Quod si rem ꝑ suam esse ignoret, aut de ea alienanda agi nesciat, quantumvis instrumento alienationis subscribat, sibi nihil
 8 nocet. *l. 2. h. t.* quoniam nemo ꝑ ignorans, aut errans consentit. Vnde nec ignorans, aut errans quicquam rem suam amittit. *l. 2. ff. de iud. l. si procurator meus. ff. de acq. rer. do.* Qui de rei suae alienatione agi scit, nō solum alienationi consentire intelligitur, si verbis aperte consentiat, sed etiam si nihil amplius instrumēto eius alienationis subscribat. Subscriptio ꝑ cōsensum habet, & ideo alienationem. *§. 1. Inst. de emt. & vend. l. si dei iussu §. 1. ff. de pig. Hoc tamē ita, nisi a ꝑte constat ex instrumento dñi, qui subscripsit, vt testē subscripsisse, qui vt testis adhibetur & subscribit in-*
 10 *strumento, et si ob signet ꝑ sigillo suo, non tñ intelligitur probare & confirmare, q̄ in instrumento scripta sunt, vt responsum est, de eo, q̄ testamento subscripsit. l. Caius ff. de pig. act. quippe testamenti subscriptores & testes subscribunt & ob signant. l. pen. ff. qui test. fac. poss.* Interim & qui rei dñs non est, etiam rem alienam distrahendo & tradendo alienat. Sunt
 11 .n. quib. distrahendi ꝑ & alienandi potestas iure concessa est. Hi sunt, creditor in re pignoratā, & qui ex officio potestatem distrahendi acceperunt, vt est in *l. penul. hic.* Creditor cessante debitore, i. pecuniam debitam non offerente, si pignus distrahit, dominium transfert in emtorem, & ita transfert, vt reuocari non possit, vnde & ꝑ hic creditor excipitur in *leg. m̄cipia in fin. & d. l. pen. h. t.* Quod plenius traditur in *l. si cessante l. si prius j. de distr. pig.* Hoc ideo, quia creditor pignoris distrahendi ius habet, q̄ uis nō sit dñs. *l. non est nouū 4. ff. de acq. rer. dom. §. contra aut. Inst. quib. ali. licet vel non.* Ex officio alienandi potestatem
 12 hñt ꝑ tutores & curatores in rerū pupillariū, & eorū quorū curatores sunt administratione, si modo res eiusmodi sint, q̄ alienari possunt. *l. q̄ tut. j. de adm. tu.* Hoc ideo, q̄ hi in rerū administratione ꝑ dominis iure publico habent, *l. tut. q̄ tutel. ff. de adm. tut.* Vnde q̄ alienatio, dicuntur ex officio distrahere. Nam eorum administratio officium appellatur. *l. creditorib. l. pro officio j. de adm. tut.* Et in eodem numero
 14 est ꝑ magistratus, qui ex cā iudicati pignora debitoris capta distrahit. In eodem numero est officium magistratus, i. apparitores, per quos iubente magistratu pignora distrahuntur. Hi ex officio, quod ius iure incumbit, distrahendi pignorum ꝑ & alienandi ius habent. *l. 2. j. si in cā iud. l. si pign. ff. de emt. In eodem numero numerari possunt ꝑcuratores, sed de iis iam dixi. Pertinent .n. procuratores ad eos, qui voluntate domini rem alienant, non autem domino inuito. In hac exceptione de iis agitur, qui dño etiam inuito alienandi ius hñt. Extra hos, si quis rem alienam inuito dño tradit, non alienat. Hinc conse-*

quens est, qui rem alienā tradunt alienandi aīo, eos quemadmodum in accipientem nihil transferunt, eiq; nullam securitatem præstant: sic nec dominis nocere traditione sua. *l. m̄cip. l. pen. h. t.* Sed hoc ita est, si præter alienationem nihil interueniat. Ceterum q̄ traditio ꝑ & alienatio ab initio nulla est, ea
 16 interdum confirmatur euentu, sic vt dominis rem prius alienatam reuocare non liceat. Id autem contingit oīb. casib. Primus ꝑ est, si dominus venditoris
 17 traditionem & alienationem ratam habuerit. *l. m̄cip. in fin. h. t.* dummodo sit maior 25. aīis, vt ibidem adiicitur. Nam minores 25. annis, prædia & res mobiles, quæ seruari possunt, alienare nō possunt. *l. lex quaerit. j. de adm. tut.* Ceteras res possunt alienare, sed iis alienatis, in integrum restituntur. *l. non omni ff. de min.* Recte igitur adiicitur, si dominus maior 25. annis, alienationem ratam habuerit. Sed hic occurritur. Nam venditio, quæ præcessit, itemq; traditio rei alienæ, non præcessit nomine domini, nec quicq̄ nomine domini in ea re gestū est. At placet, q̄ meo nomine gestum nō ē, id me ratum habere nō posse. *l. si pupil. §. sed si ego. vers. Nam & §. item quaeritur in si. ff. de neg. gest.* Ratum habere non possum, quod meo nomine gestum non est, vt scilicet ratihibitione meum negotium efficiatur, quod meū non fuit, vt superiorib. locis adiectum est. At quod meo nomine gestum non est, possum tñ approbare, eique consentire, vt cōsentire alienationi rei meæ, etiam si negotium quod gestum est, meum non sit. Hæc approbatio & consensus meus ad dominium rei meæ trāsferendum sufficit, vbi res mea iam est apud emtorem. *l. mater. 3. §. de rei vind. l. qua ratione §. interd. ff. de acq. rer. dom.* Secundus ꝑ casus est, si dominus
 18 venditæ & emtori traditæ, venditori successerit. *l. 3. l. si fundum h. t.* Hoc casu dominus idemq; venditor eius, rem ab emtore inuito auocare non potest, non quod dominium rei alienæ in emtorem translatum sit, hoc ipso quod dominus venditori successerit, sed quia dominus, idemq; heres factum decessoris sui improbare non potest, obstanteei doli mali exceptione, vt dicitur in *d. l. 3. h. t.* Doli mali exceptio ex hac causa est. Nam emtor, si res ei euicta esset, vltro haberet actionem ob euictionem aduersus venditorem: proinde & aduersus heredem venditoris, quia heres succedit in as alienum. i. in omnem obligationem de functi. *l. 2. l. vlt. §. de her. act.* Si venditor emtori de euictione agenti tenet, multo magis venditori, rem venditam euincere volente, emtori aduersus eum exceptio dabitur. Idq; ē, quod vulgo dicitur ex *l. vindicantē. ff. de excep.* quem de euictione tenet actio, eundem euincere volentem, multo magis remouet exceptio. Nam q̄ ob factum alienū tenetur, multo magis ob suum teneri debet. Item si emtori vltro actionē damus, multo magis in cā euictionis exceptionē ei dari opt̄, iuxta regulā iuris. *l. inuitus. §. 1. ff. de R. I.* Item q̄a fauorabilior est rei, q̄ actores. Quid si tñ dño, qui venditori successit rem suam vindicante, emtor passus sit, se condemnari omīssa doli mali exceptione? Placet eam rem emtori nihil nocere, quo minus actionem ob euictionem aduersus venditorem, aut heredem venditoris hñt. *d. l. 3. h. t. l. vindicantē. ff. de emt.* Tertius ꝑ casus quo
 19 alienatio rei alienæ dño noceat hic est, si emtor rem vsuceperit, aut lōgi temporis præscriptione munitꝑ sit. *l. 2. & l. si fund. h. t.* Vsucapione possessor dominꝑ rei effi-

rei efficitur. *l. 3. ff. de vsucap.* Dñs factus, etiam vltro actionem hñt, aduersus oēs possessores. *l. in rem ff. de reivind.* Multo magis exceptionem aduersus veterē dñm vindicantem, ꝑscriptione longi temporis. Vt olim fuit ius ante Cōst. Iust. dominium acquirebatur, vna cum exceptione, etsi nō plenum. Hæc a. sic distinguunt ex iure vetere, ꝑdia olim in Italico solo sita, vsucapi poterant, prouincialia nō poterant. Vsucapi. i. sic possessione acquiri, vt plenum dominium possessorib. acquiratur, vt significatur *l. vnic. in ꝑ. j. de vsuc. transfer. Inst. de vsuc. in ꝑ.* Ratio hæc est, q̄ indicatur in *§. per tradit. Inst. de re. diu.* quod prouincialia ꝑdia essent tributaria & vectigalia, quo declarabatur, ea ꝑdia magis esse populi Rom. vt q̄ bello in populi Rom. potestatem venissent. Sed etsi ꝑdia prouincialia plene vsucapi non possunt: tamen longa possessione, ista sic obtinebantur, vt possessori ex ea possessione acquireretur longi tēporis exceptio. Hæc exceptio dicitur ꝑscriptio lōgi temporis, vt declaratur in *l. emt. in c. l. super j. de ꝑasc. lōg. tēpo.* Hinc illa ꝑ differentia vsucapionis & longi tēporis ꝑscriptionis ex iure vetere, ex cuius sententia. *l. 2. h. Postea Const. Iust. de vsuc. transfer. constitutum est, vt omnia ꝑdia tam Italica, quā prouincialia vsucapi possent, solam a. posse & in Italia, & in prouinciis vsucapi longo tempore, 10. annis inter ꝑsentes & 20. inter absentes est. *l. unica. j. de vsuc. transf.* Quod eomonemus, vt vitemus errorem in *l. 3. ff. de vsuc.* Accur. & inter ꝑrum, qui tradiderunt, vsucapionem ēe rerum mobilium acquisitionem per vsum: ꝑscriptionem a. esse vsucapionem rerum imobilium. Sciamus, iure vetere ēt ꝑdia vsucapi solitum fuisse, vt discrete scriptum est in *ꝑ. Inst. de vsuc.* Const. autē Iust. neq; adeo id mutatum non est, vt ꝑ effectum sit, vt omnia prædia, q̄ vsucapi non poterant, nunc vsucapi possint. Quid est igitur, quod hic & multis locis videmus, vsucapionem distingui a ꝑscriptione longi temporis. Resp. Hæc distinctio nata est, ex illo iure vetere, quod dixi, cuius differentia non fuit in reb. mobilib. & imobilib. sed in eo, quod non oēs res imobiles vsucapi poterant, sed poterant longa q. possessione acquiri, constituta possessoribus longi temporis exceptione, nunc res & differentia hæc sublata est, etsi nomina manserint. Si nihil horum secutum erit, nēpe manet ius superioris rei alienæ traditione & alienationem, nec in emtorē q̄ cōq̄ transferri, nec dño nocere. Sequitur igitur, vt dñs cum ꝑ emtorib. agere possit, de re sua, & emtores domino rem restituere cogantur. *l. i. h. t.* Aget a. dominus actione in rem, quæ actio dño cōpetit *l. in rem ff. de rei vind. huiusq; actionis ꝑ exitus hic est, vt qui possidet, aut dolo malo desit possidere, rem dño, eidemq; actori restituere debeat. l. offi. l. qui restit. ff. de rei vind.* Et hoc cōstat, si emtores rem alienā scientes emerint, de quib. dicitur, in *d. l. 1. h. t.* Quid ergo, si emtores rem alienam ignorantes emerint. i. emerint bona fide, dum putant eum, qui vendit dominū ēe, aut ius vendendi habere. *l. bonæ fidei ff. de v. s. l. qui a quilibet ff. de cont. emt.* Resp. Non minus bonæ fidei emtores domino rei vindicatione tenentur, q̄ malæ fidei possessores, quandiu dominium rei nō acquisierint. *l. aduers. §. de rei vind.* Idq; superiorib. consequens est. Nam si alienatio vēditoris, qui dominus non fuit, dño nihil nocet, vt ostendimus non nocere, consequens ē dño ius suum integrum manere, q̄*

ante alienationem fuisset. Deniq; bona fides emtoris non facit, quo minꝑ dñs sit, qui dñs fuerat, idq; ē iuris explorati. Quid sibi vult igit. *q̄ in d. l. h. t.* dicitur, emtores restituere debere rem dño, si Iulianꝑ vēditor iis sciētib. rem alienam vendiderit. Nam h. conditione, si sciētib. res vēdita sit, continetur ꝑria cōditio, vt si sciētib. vendita non sit, rem restituere nō debeant. *l. 1. §. huius ff. de offic. eius cui mād.* Resp. De sciētib. emtorib. ideo hic cōditio adiicit, q̄a sciētes emtores, si rem alienam emerint, semper tenentur dño rei vindicatione, qua rem dño restituere dñt, nō .n. possunt domini rei fieri vsucapione, qui ab initio mala fide possidere cōeperunt. *l. unica. §. 1. j. de vsuc. transf.* At si ignorantes. i. bona fide ꝑ rem alienam emerunt, non semꝑ tenentur, vt rem restituant. Non .n. tenentur, si rem vsuceperint, q̄ facere possunt, & vt in eadem *l. 1.* significatur, non tenentur, si domini facti sunt, q̄ aduersus dñm inuitū contingit vsucapione. Vnde colligit̄ ēt ex eadē ipsa *l. nō minus bonæ fidei possessores dño teneri vindicatione, q̄ malæ fidei possessores, priusq̄ rei traditæ dñi facti sunt.* Quid ergo, si emtores dñi facti sunt, vel apꝑbatione dñi, vel sua vsucapione. Conseq̄ ē, eos amplꝑ domino non teneri, quia quod domini facti sunt, adepti sunt ipsi actionem in rem. *l. in rem ff. de rei vind.* Multo igitur magis exceptionem, ēt aduersus veterē dominū. *l. inuit. §. 1. ff. de R. I.* Hinc q̄situm ꝑ vtrum dñs saltem agere possit, cum venditore? Resp. Aut dñs de re sua vendita agere vult cū venditore, aut de pretio eius rei, quod venditor cōsecutꝑ est: si de re sua, nullam actionem hñt, nisi in rē, q̄ solum competit ad vsus venditorem, si venditor rem alienam esse non ignorauit. Nam rei vindicatio non dat, nisi aduersus eum, qui possidet, aut dolo desit possidere. *l. qui petitorio ff. de rei vind.* Proinde, si venditor rem suam esse existimauit, vindicatione teneri non ꝑ, posteaquam rem vendidit & emtoribus tradidit. Nam tradendo desit possidere, & quia bona fide possidebat, non potest, dici desuisse possideri dolo malo, ita sit, vt item rei vindicatione domino non teneatur. Quid si dominus de pretio rei venditæ, cum venditore agere velit, vt id sibi restituat. Scriptum est in *d. l. 1. h. t.* dominū recte agere, si modo res vendita existet, & emtores domini facti sint vsucapione. Ex quo intelligimus quamdiu res existat, & emtores domini facti nō sunt rei venditæ, tamdiu venditorem domino rei venditæ, de pretio non teneri: tunc solum teneri incipere ꝑtio, cum emtores domini esse cōeperunt. Eadem distinctio apertius cōfirmatur *l. 1. seq.* Differentiæ ratio hæc est, quam sumere oportet ex *l. si eum seruum ff. si cert. per.* quod venditor de pretio rei alienæ venditæ, nō aliter teneri debet domino, quam si venditor locupletior factus sit ex pretio. At locupletior non fit, quamdiu emtores domini facti nō sunt. Nam tamdiu res emtorib. euinci potest, & re euicta, venditor pretium emtoribus restituere cogitur. At postquā emtores domini esse cōeperunt, illis iam amplius euinci non ꝑ, eo fit, vt cessante euictione, pretium mansurum sit apud venditorem, atque ita venditor locupletior factus intelligatur. Nihil autem interest adhæc, vt vēditor domino de ꝑtio teneatur, vtrum emtores domini facti sint vsucapione, vt in *hac lege prima h. t.* an vero domini ipsius consensu emtionem gestam approbarint. *l. 3. supr. de rei vind.*

Idem placuit, si emtores, domini facti non sint, sed res vendita ex parte defuerit apud bonæ fidei emtorē. *l. si in seruum. ff. si cert. pet.* Sed hic oritur magna dubitatio. Nam qua actione dominus consistere potest aduersus venditorem, ut pretium rei venditæ ei restituatur, quod videtur iare fieri non posse. Aut enim necesse habet, id pretium vindicare in rem agendo, aut in personam actione petere. Non enim plura sunt genera actionum. *l. actionum. ff. de obligat. & act. §. 1. Inst. de act.* At dominus de hoc pretio, actione in rem experiri non potest. Nam actio in rem soli domino datur *l. in rem. ff. de rei vindicat.* Dominus autem rei venditæ, nunquam huius pretii & pecuniæ dominus fuit. Est enim profecta pecunia ab emtore. Rursum actione in rem de eo pretio agere posse non videtur. Nō enim potest agere nisi venditor sit ei obligatus, aut ex contractu, aut ex maleficio, aut causis proximis, quasi contractu & q. maleficio *§. 1. Inst. de act.* Porro in proposito, venditor cum domino nihil contraxit, sed nec in ea pecunia accipiēda quicquam maleficii admittit. Non enim furatus est, non rapuit, non damnum dedit iniuria domino, nullum etiam hic q. maleficio veditoris verfat, quo nocuerit domino, sed nec q. contractus vllus statim occurrit. Nam venditor negotium dñi non gessit, sed suum, & si negotiū dñi gessisset, statim teneretur dño huius pretii nomine, q̄ hic respondetur *in d. l. & in l. 1. j. prox. tit. & simil. loc. citatis.* Quare causis actionis in personā sublatis, etiam actionem in personā tolli hic necesse est? R. sp. Hāc dubitationē fustulit African. *in l. vlt. ff. de neg. gest.* Respōdit. n. in hac sp̄, aut certe in simili, venditorem dño rei venditæ teneri actione negotiorum gestorū, quæ actio nascitur ex quasi contractu. Idē ob eandem cām respōdit *in l. si in seruum. ff. si cert. pet.* aduersus venditorem de hoc pretio ēē conditionē intelligendū conditionē certī, de qua in eo tit. agitur. *l. cert. ff. si cert. pet.* Sed si hoc ita est, cum exigimus, ut vel res vendita non exstet apud emtorem, *ut in d. l. si in seruum,* vel ut exstans acquisita sit emtori, ut in hac *l. 1. h. & l. 3. §. de rei vind.* Resp. Hoc eo fit, quia etiāsi ab initio domini re ipsa gestum sit: tamen ut is, q̄ gessit, hac actione teneatur, opus est, ut aliquid ex eo negotio peruenerit ad eum, quod deinde restituerit. *l. 2. ff. de neg. gest.* & ut dicitur *in d. l. si cum opus est,* ut qui negotium gessit, locupletior factus sit. Rursum hic occurrit. Nam siue venditor hic locupletior factus sit ex pretio, siue non sit, q̄mō videri p̄ dño negotium gessisse, qui negotium sibi gerebat? Resp. Opinione tua negotium sibi gessit, reuera negotium dñi fuit, quia res non erat veditoris, sed domini: hāc veritatē rei falsa opinio veditoris mutare non potest. *l. si pup. §. sed si ego d. l. vlt. ff. de neg. gest.* Plura de hoc loco scripsi ad *l. si ad eum seruum. ff. si cert. pet.* Hāc de prori capite h. t. dicta sint.

Alterum caput inscriptionis est de prohibita rerum alienatione & hypotheca, de quo capite constituitur a Iust. *in l. vlt. h.*

Ad L. VII. Sancimus.

Sancimus: siue lex alienationem inhibuerit: siue testator hoc fecerit, siue pactio contrahentium hoc admiserit: non solum domini alienationem, vel mancipiorum manumissionem esse prohibendam, sed etiam ususfructus dationem, vel hypothecam, vel pignoris nexum penitus prohiberi. Similique modo & seruitutes

minime imponi, nec emphyteuseos contractum, nisi in his tantummodo casibus, in quibus constitutionum auctoritas, vel testatoris voluntas, vel pactio tenor, qui alienationē interdixit, aliqd tale fieri permisit.

SUMMARI.

- 1 Alienari que res lege prohibentur, sunt fundus dotalis, pradia minorum, res ecclesiastica.
- 2 Alienatio rerum suarum, quando utiliter a testatore inhibeatur.
- 3 Alienari quando res conuentione prohibeatur.
- 4 Prohibitiones rerum alienarum, lege, testamento, & conuentione, an recte a Iustitiano comparentur, pariter sint virtutis & efficacia?
- 5 Prohibitio rei sua alienanda an omnis seruanda ex omnibus tribus generibus prohibitionum, & prohibitionis eius effectus, & si seruanda, quæ & quomodo & quando seruanda sit?
- 6 Prohibitio alienationis quando impugnari nec seruari videatur, & quid ea contineatur & numer. 10. & 11.
- 7 Alienatum quid intelligatur esse.
- 8 Fundus alienari prohibitus, nec vsucapi potest.
- 9 Alienationis verbo an manumissio intelligatur?
- 12 Pignori datum, an alienatum esse videatur?
- 13 Ususfructus an pignori dari, & sic alienari possit?
- 14 Seruitutes an alienari possint?

HAC lege obseruandum est tria statui, quæ sigillatim nobis expedienda sunt. Primum hoc inuenit Iustin. Alienationem rerum interdum prohiberi, alias lege, alias testamento, alias contrahentium conuentione, quæ prohibitio accipienda non est de rebus alienis. Nam res alienæ satis sua sponte in ea cā fient, ut alienari non possint, ut p̄inde necesse nō sit, earum alienationem prohiberi. Nam qui rei alienæ dñs non est, cum nihil iuris in ea re habeat, nihil etiam in alium transferre p̄t. Sed q̄ res nostræ sunt propriæ, et earum rerum dominis interdicitur alienatio interdū, idq; contingit, aut l. prohibente, aut testatore, aut contrahentib. inter se id agentib. Lege, ut alienatio fundi dotalis *l. Jul. Inst. quib. alie. lic. vel non. & t. t. ff. & j. de fund. dot.* Ut prædiorum minorum & rerum mobilium, quæ seruado seruari possunt, alienatio interdicitur. *l. 1. & t. t. de reb. corū. l. lex quæ tutores. inf. de adm. tut.* Ut rerum ecclesiasticorum alienatio posterioribus constitutionib. *l. inu. bebimus nulli, cū Auth. seq. §. de SS. eccl. Nou. de nō alien. vel perm. reb. eccl. Testamento a testatore inhibetur alienatio utiliter, t̄ cum vetat testator heredē, aut eum cui p̄dium legauit, id p̄dium alienari, dum certis personis aliis cōsulere vult, ad quas ea res potest peruenire p̄t. *l. filius fa. 114. §. Diui 14. ff. de leg. 1.* Conuentione t̄ contrahentium eadem prohibitio est, cum exempli gratia tibi dono p̄dium ea l. ne alienes, ne ad alios prædium peruenerit, ut exempla sunt *in l. ea l. §. de cōd. ob cām l. si quis ita 135. §. ea leg. ff. de V. O.* Secundum hoc statuit Iust. quocunq; modo ex iis prohibeāt rei alienatio, pariter ex cōb. alienationē inhibēdam. i. prohibitionem vtilem ēē, & ēē seruādā, q̄ falsum priore rōe videri p̄t. Non. n. pariter istoꝝ prohibitio seruatur, si l. alienatio interdicitur ē. Vis hęc est prohibitionis, ut si res tradat alienandi aō, nulla sit alienatio. Exēplum in fundo dotali. *l. si fund. ff. de fund. dot.* Et generaliter quicquid l. prohibente fit, profecto est. *l. non dub. §. de ll.* Eadem vis prohibitionis testatoris. Nam si testator vetet p̄diū*

extra

extra familiā alienari, si heres q̄ vetitus est, aut legatarius q̄ interdicitum testatoris alienauerit, alienatio sic profecto est, ut ceteri ex fam. ad legatum & petitionem legati vocari intelligant, habētq; actionē in rem de eo prædico ad vsus q̄ cunq; possessorē *l. cū pater §. libertus. ff. de leg. 2.* At longe diuersum est, si in donado cōuenit, ne res a donatario alienaretur. Nam si donatarius rem alii tradet transferendi aō, dominium transfert ita, ut res a donatore reuocari non possit. Alioqui donator non haberet actionem ob causam aduersus donatarium, neq; agere posset aduersus donatarium in id quod sua interest. Non ē. n. conditio ob causam, nisi qui q̄ causam facit. i. q̄ reuera alienauit. Nec p̄t donatoris interesse, si res alienata iure non fuit, atq; & conditio ob causam datur donatori re alienata. *l. ea lege §. de cond. ob cām, & datur actio in id, quod eius interest. d. l. si ita quis §. ea l. ff. de v. o.* Dominiū igit̄ q̄ interdicitur alienationem transfertur, vbi conuentione id solum actum est, ne res alienaretur. Nō ergo istę prohibitiones tres recte comparantur a Iust. *in h. l.* Resp. Imo recte comparantur, & nihilominus vera sunt, q̄ de ista & prohibitionum differentia dixi. Sciendum est enim cum de prohibitione alienationis q̄ritur, duas esse q̄stiones: Prima, an oīs ista prohibitio seruanda sit. Altera si seruanda, q̄mō & quæ electio seruanda. Si q̄ritur, an t̄ prohibitio seruanda sit, & inhibenda alienatio, recte dicitur pariter esse seruādā ex oīb. iis generib. prohibitionum, & pariter alienationē inhibendam. Id a. est, quod Iust. sentit: Quod si q̄ritur quis sit effectus eius prohibitionis, id seruādū est, quod sup. dixi, ut ostendi plurib. *ad d. l. ea lege §. de cond. ob cām.* Neq; id pugnat cum h. l. quia de effectu huius prohibitionis h. l. nihil constituit in modo prohibitionis seruandæ. Interim effectus prohibitionis alienationis, in iis oīb. generib. notandus est. Cōis effectus hic est, ut in iis oīb. alienatione q̄ prohibitionem facta, non sit impunita alienatio. In p̄na a. dissimilitudo hęc est. Prohibitio l. facit, ut si q̄ alienatio secuta sit, ea nullius sit momēti, prohibitio testatoris alienationē infirmat & simul tribuit fideic. persecutionem iis, quorum cā alienatio prohibita est. Contrahentium prohibitio alienationem non impedit. Sed re contra conuentionem alienata, tribuit danti cōditionem ob cām datorum. Hęc oīa si ad vsus prohibitionē alienationis factū sit. Vnde tertium q̄rit, q̄ contra t̄ prohibitionem alienationis fieri videatur? In quo q̄ritur q̄d cōtineat prohibitionem alienationis. Tertium hoc ē. q̄ p̄cipuū in h. obseruādū ē, & de quo principaliter hoc ius significatur. Nā superiora duo magis significatur, q̄ apte statuuntur. De eo s. hęc sententia const. Prohibita alienatione rei, siue l. prohibuit siue testator, siue q̄hentiū cōuentio, hac prohibitionem tria genera cōtinent, q̄ prohiberi intelligunt. Primū veri & pleni dñi in alium translatio, tum abdicatio. Dñi translatio citra cōtroꝝsiam hac prohibitionem cōtinetur. *l. 1. j. de fund. dot.* vbi alienatio definitur oīs actus p̄ quem dñm transfertur. Transfertur a. dominium partim aperta voluntate dñi, partim tacita, & q̄ eq̄d horū factum erit, ad vsus prohibitionē factum intelligitur. Aperta voluntate tunc, cum dñs aliq̄ rē tradit trāsferēdi cā, veluti ex emtione. Hic nihil interest, qua ex cā dominium transferat, verum ex cā lucratua veluti donationis, an vero onerosa, veluti

emtionis, aut p̄mutationis. *Nou. de ali. vel perm. rer. eccl. §. alien.* Ex hoc genere est et heredis institutio. Nam herede instituto, dñm oē defuncti in heredē factum transit. *l. heres in oē. ff. de acq. rer. do.* Itaq; cui prohibitū est, ne rem alienaret, si aliquem heredem instituerit, ad quem ex hereditate ea res perueniret, placuit eum alienasse, & ideo p̄na prohibitionis teneri *l. si quis ita §. ea l. ff. de v. o.* Tacita voluntate dominium in alium trāsferitur per vsucap. Alienatum intelligit̄ t̄ id, q̄ quis passus est vsucapi, quod tñ fit silentio, non aperta voluntate dñi. *l. alie. ff. de v. sign.* Proinde si quis, p̄hibeatur l. fundum alienare, ut, p̄hibetur maritus alienare fundum dotale, si patitur fundum vsucapi, nulla t̄ vsucapio est, quia vsucapio est alienatio quam l. prohibet. *l. si fund. ff. de fund. do.* Eadem rōe dicemus, si heres prohibitus sit a testatore fundum alienare extra famil. si passus sit eum fundum vsucapi, cōtra inuitari proximos quosq; ex familia ad eius fundi persecutionem, q̄ alienati q̄ interdicitum testatoris. Similiter & si is, cui fundus donatus est ea l. ne alienaret, si is passus sit fundum vsucapi, dicemus q̄. fundo alienato, locum esse conditioni ob cām dator. iuxta *l. ea lege §. de cond. ob cām dat.* Huius generis etiam alienatio est, cum is, qui prohibitus est alienare, patitur rem peruenire ad heredes suos legitimos, quib. ex prohibitionem alienare non debebat, & tñ defunctus, qui intestat̄ decessit, aperta voluntate nihil in heredem legitimos cōfert, sed confert tacite. Nam hoc ipso illis dare intelligitur, quod alios heredes non instituit, aut aliis rem, ut poterat non tradat. *l. si fundum. ff. leg. 3.* Non tñ domini translatio alienationis verbo continetur, sed etiā sola domini abdicatio, etiam si dominium in alium non transferat, cuiusmodi est manumissio seruoꝝ alienari prohibitoꝝ, de qua hic nominatim comprehensum est. Recte t̄ manumissio continetur verbo alienationis. Nam manumissus emittitur e manu & dominio manumissoris *Inst. de liber. in pr.* & isto modo incipit fieri alienus, etiam si dominium eius in alium non transferatur. Certe serui manumissi dicuntur fieri sui, Liberta vindicta postquam meus a prætorē recessit. Secundum t̄ genus alienationis continetur hac prohibitionem, alienatio iuris quod vere dominium non est, sed est dominio proximum & actionem in rem adiunctam habet, cuius generis ius est in agris, vectigalib. seu in emphyteuticariis. Vnde in h. l. dicitur. Re alienari prohibita, prohiberi eam in emphyteusi dari. Emphyteutarius ager est, qui in perpetuum locatus est, ea lege ut quamdiu conductor pensionem præstabit, res ei auferri non possit, neq; heredib. eius *l. 1. ff. si ager. velt. pet.* Pensio quam præstat, declarat eum proprie dominum non esse, sed ius habere dominio proximo. Nam & possidet rem, & vitur fruitur re, & ut dominus actionem habet, ad rem persequendam *l. 1. & seq. ff. si ager. velt.* Eiusdem generis est superficies in alieno solo, qui in alieno solo superficiem habet, ita ut pensionem soli domino præstet, vere dñs non est, quod arguit pensio annua, sed pro domino superficiem habetur. Nam & is actionem in rem habet, ut emphyteutarius, & quamdiu pensionem soluit: tamdiu de superficie suo iure statueri potest. *leg. in speciali §. vltim. & L. L. duabus seq. ff. de rei vindication.* Tertium t̄ genus, quod prohibitionem alienationis continetur, est ius omne, quod

in re constituitur. Id autem ius triplex est, quod h. l. constitui prohibet. Pignus, usufructus, seruitutes prædiorum. Qui prohibetur rem alienare, eandem hypothecæ, aut pignori dari prohibet, quasi pignore dato alienauerit, ut hic. Id eo fit, quia etsi in creditorem non transfertur proprietas pignoris. *l. cum & sortes. §. vlt. ff. de pignor. act.* tamen id transfertur, quod prope idem valet. Transfertur enim ius pignoris distrahendi, si pecunia soluta non sit, quo iure creditor pignus distrahendo, non minus dominium transfert, quam ipse dominus. *l. non est nouum. ff. de acquir. rer. dom.* Proinde si quis prohibebatur alienare rem, pignori dedit, pignus nullum est: si quis prohibebatur testamento & pignori dederit, statim inuitantur ad fideicommissum eius rei, hi, quorum causa alienatio prohibita erat: nisi quis prohibebatur alienare conuentione, & rem hypothecæ aut pignori subiecerit, statim is, qui dedit, condicere potest ob causam datorum, quia contra prohibitionem fecit seu alienasse intelligitur, quod facere prohibebatur. Sed obiicitur hoc loco *l. alienatū. ff. de verb. sign.* vbi traditur: Alienatum non proprie videri, quod adhuc in bonis venditoris manet, etsi venditum recte dicitur. At pignus in bonis venditoris manet priusquam distractum sit. *l. pignus. §. de pigno. act.* Proinde sola pignoris datione alienatum non videtur. Hic duo respondemus. Primum quod in *l. alienatum* dicitur, proprie alienatum non videri. Fatemur pignus non proprie videri alienatum, sed minus proprie alienatum intelligitur ex sententia. Iteflatores *Codic. ut pignus alienare non liceat.* Deinde hoc modo & verius, quod dicitur leg. alienatam, dicitur de re vendita. Verum est rem venditam, non traditam, alienatam non videri, sed manere in bonis & dominio venditoris. *l. qui ita sup. de her. vel act. vendit. l. si ancillam sup. de act. emt.* Diuersum est in pignore constituto. Qui pignus dedit, iam nunc rem quodammodo alienasse intelligitur. Differentiæ ratio est in promptu. Nam qui rem vendit nullum ius transfert in emtorē: Qui pignus constituit, ius transfert in rem. Vnde creditor acquirit actio in rem hypothecaria & præterea ius domini in alium transferendi distrahendo. *l. non est nouum. ff. de acquir. rer. dom.* Obiicit etiam hoc loco Accursus. *l. in quorum. ff. de pignor.* vbi ita scriptum est: In quorum finibus quis emere prohibetur, in eorum finibus pignori accipere non prohibetur. Sed hic locus aperte nihil ad locum pertinet, nec quicquam in specie contrarii habet. Nam hic agitur de prohibita alienatione: aut de prohibita acquisitione. Qui prohibetur alienare, is pignori dare prohibetur, quia dando pignori alienat. At qui emere prohibetur, id est, emendo acquirere, is aperte pignori accipere non prohibetur, quia pignus neque emit, neque acquirit, sed tamen potest distrahere, & aliis distrahere non sibi, *l. qui sub imagine inf. de distr. pign.* Ex hoc numero iuris etiā prohibitio alienationis continetur, constitutio, usufructus, & ut hic, sed hoc parū liquet. Nā usufructu rei constituto, non potest dici res alienata esse, nisi aut tota alienata sit, aut pars rei, aut solum pars domini. At qui usufructum constituit, is neque rem totam, neque partem rei alienat. De re tota constat. Nam dominium manet penes eum, qui usufructum constituit. Est enim usufructus ius in aliis rebus. *l. i. ff. de usufr.* Sed nec usufructus pars

rei est. Nam res, in quam usufructus consistit, est corpus. *l. i. §. 2. ff. de usufruct.* Usufructus autem est ius. *Instit. de reb. corp. & incorp.* Nunquam res incorporalis rei corporalis pars esse, aut intelligi potest, sed nec usufructus domini pars, ut diserte traditur in *l. recte. ff. de verb. sign.* Ita fit, ut usufructu rei alienato, nulla ex parte res alienata intelligatur. Nihil igitur facit aduersus prohibitionem, nec prima prohibitionem tenetur, qui usufructum constituit in re alioqui alienari prohibita? Respondetur. Certum est, usufructum neque rem esse eam, in qua usufructus constituitur, neque partem eius corporis, sed domini pars est. *l. 4. ff. de usufruct.* Et ut dicitur in *l. Manius. §. penult. ff. de leg. 2.* Usufructus emolumentum partem obtinet. Hac ratione fit, ut qui usufructum constituit, is partim alienari prohibito alienaret. Nam qui rem alienare prohibetur, etiam dominium transferre prohibetur. *l. i. infr. de fund. dot.* Et quod dicitur in *l. recte. ff. de verb. sign.* usufructum partem proprietatis non esse, sic cum superiore illo conciliandum est, usufructus a proprietate separatus, pars domini non est, id est, non facit, quo minus is, qui nudam proprietatem habet, non sit in solidum dominus. At usufructus cum proprietate coniunctus vere domini pars est, & quidem præcipua: quia nihil prodest res domini iure possidere, si iis uti frui non liceat, de quo alibi plura dicenda sunt. Eiusdem generis sunt & seruitutes in re alienari prohibita constitutæ, ut hic quoque de iis cautum est, sed obstat *l. recte. ff. de verborum significat.* vbi dicitur seruitutes prædiorum, & iter, viam, actum, domini partes non esse? Respondetur. Nihil verius, quam seruitutes ipsas domini partes non esse, sed libertas, quæ per seruitutes constituitur imminuitur, vere domini pars est, eoque seruitute constituta alienatur libertas. i. pars rei alienari prohibet. Libertatem domini partem esse, argumēto est, quod vnicuique hoc ipso quod dominus est, licet in re sua quicquid facere, dum in alienum nihil immittat, & præterea licet ab usu rei sue prohibere omnes. *l. alius sup. de ser. l. sicut §. Aneta. ff. de seru. vind.* Effectus huius rei hic est, ut si is, qui prohibetur rem alienare, vel usufructum, vel seruitutem prædii in ea re constituerit, incidat in penam constitutam aduersus eos, qui contra prohibitionem alienarunt, & ideo si leg. prohibebatur alienatio, nullus erit usufructus, nullæ seruitutes: si a testatore prohibebatur, hæc reuocabuntur ab iis: quorum causa prohibitio est facta: si conuentione contrahentium, ei, qui rem dedit, condictio acquiritur. Sed an persecutio totius rei & condictio dabitur, an vero solius usufructus alienati & solius seruitutis constitutæ? Respondetur. Solius rei alienatæ persecutio & condictio esse debere, & tamen cum solus usufructus alienatus sit, & solæ seruitutes constitutæ, hæc solæ res auocabuntur, non autem res ipsa, in qua usufructus, aut seruitutes constitutæ sunt. Adiicitur in *l. hæc omnia contineri prohibitionem alienationis, nisi quid exceptum sit ab iis, qui alienationem prohibuerunt, quæ exceptio per se clarissima est. Quid excipiant testator, aut contrahentes, in voluntate eorum est. Quid excipiantur iure publico, aut lege agnoscitur illis. l. propositis, quibus alienatio prohibetur. Exempla sunt in *l. i. ff. de reb. eorum. Nou. de ad. & emph. §. emph. & seq.**

AD TITVLVM LII. DE COMMVNIVM RERVM ALIENATIONE.

Ad L. I. Si nulla.

Si nulla usucapionis prerogativa, vel diuturni silentii prescriptio, emtorem possessionis, quam a coheredibus patris tui distractam suggeris, proportione tua munis: in rem actio incolumis perseverat, ac si receptum ius securitatem emtori præstiterit: arbitrium est tibi liberum conueniendi eos, qui pro portione tua satis illicitam venditionem celebrauerunt.

Ad L. II. Multum.

Multum interest, utrum coheredes tui possessionem communem distraxerunt, an vero fiscus, cum partis dominus esset, soliditatem in iuxta proprium privilegium vendidit. Etenim si a fisco facta sit venditio: fidem eius infringi, minime rationis est. Si vero coheredes soliditatem vendiderunt: licet emtor ab his delegatus partem pretii fisco soluerit, alteramque in cautionem deduxerit: tamen portio tua ea venditio non potest obistere.

Ad L. III. Falso.

Falso tibi persuasum est, communis prædii portione pro indiviso, antequam communi diuidendo iudicium diceretur, tamen socio, non etiam extraneo posse distrahi.

Ad L. IV. Portionem.

Portionem quidem tuam militantis frater tuus alienare non potuit: eius autem partem pretio soluto tibi restitui postulare, nec militari grauitati conuenit.

Ad L. V. Si maior.

Si maior annis viginti quinque, veluti propria nescienti communia cum fratrib. tuis prædicia distraxisti: licet nullum instrumentum interceperit, nec quicquam specialiter conuenierit: aliena portio eius eiectione secunda quanti interest, emtori solues.

SUMMARI A.

- 1 Anacephaleosis superioris tituli.
- 2 Summa huius tituli.
- 3 Res communis qua dicatur?
- 4 Socius, an possit partem suam rei communis ante diuisionem distrahere inuito socio. Affirmatur nisi. 7.
- 5 Socius de parte sua, ut velit statuere potest.
- 6 Statuere unusquisque de re sua potest, ut vult.
- 8 Socius an possit partem suam distrahere alii, quam socio, an vero socio postulanti cogatur vendere?
- 9 Socius, an possit partem alienam rei communis inuito socio vendere.
- 10 Socio cuius pars vendita est, competit aduersus emtores rei vindicatio.
- 11 Re vi usucapta, quomodo consulatur reliquis consociis?
- 12 Fiscus, an possit totam rem, quam cum alio communem habet, vendere, & dominium in emtorem transferre.

NASCITUR quæstio huius tituli, ex superiori, cum illo plane coniuncta. Superioris tituli sententia hæc fuit: Si venditor totius rei vendita dominus fuit, & eam tradit emtori, emtorem dominum fieri, quia venditor rem suam alienare potuerit, nisi ius alienationem prohibeat. Contra vero, si venditor domi-

nus non fuit, rem alienam ab eo alienari non posse, neque, etiam alienatione domino nocere, nisi postea dominium suis causis ad emtorem peruenerit. Hæc dicta sunt de re, quæ tota venditoris est, aut tota aliena. Quærit recto ordine, an quæ de re tota alienanda, aut non alienanda hic dicta sunt, etiam in rerum communium alienatione seruanda sint, prout in re communis pars nostra est, aut aliena. Summa tituli est, quæ de re tota supra dicta sunt, circa facultatem eius rei alienandæ, eadem de partibus rei communis intelligenda sunt, ut quod traditur in *l. qua tota. ff. de res vind.* Id in hac specie quoque maxima ex parte locum habet. Sed quoniam hæc res suas dubitationes habet, & præterea non per omnia in partibus rei communis idem seruatur, quod in re tota aliena, iccirco hoc ius apertius declaratur h. l. Ut autem intelligatur, sic tractationem huius tituli ad superiorem sententiam pertinere seruandum est, quæ sit res communis, & in re communi quæ sint partes. Res communis est inter plures coheredes, nondum diuisa hereditate. Item inter eos, quibus eadem res in commune, legata donataue est, aut qui ipsi in commune emerunt. *l. 2. ff. communi diuid.* At coheredum hic sæpe fit mentio. *l. 1. §. 2. h. l.* In re communi, quot sunt socii quorum communes res, tot sunt singulorum partes. Itaque si mihi fundus sit tecum communis, duæ hic partes sunt: una mea, altera aliena, nempe socii. Non cernuntur quidem hæ partes, quia corpora diuisa non sunt, sed intelliguntur, & ideo intelliguntur, quia iure constituntur. Vnde etiam hæ partes dicuntur fieri iuris intellectu, quia intelliguntur iure. *l. 5. ff. de stip. ser. l. Manius §. duorum. ff. de leg. 2.* Cum ergo in re communi inueniatur quædam pars mea, quædam aliena, apparet quod supra dixi, quæstionem de his partibus, ad sententiam superioris tituli aperte pertinere, cum de earum rerum alienatione quæretur. Sed quia, ut dixi, iustæ sunt dubitationes de singulis, ideo de singulis videamus. Videamus ergo de parte mea, quam re communi habeo. Potest tamen socius ante diuisionem rei communis, partem suam distrahere iure inuito socio? Mouet dubitationem, quod ante diuisionem nulla hic pars apparet, quæ transferri possit. Respondetur, Placet socium de parte sua, ut velit statuere posse, quia pars eius est. *l. falso h.* Vnuiquisque de re sua statuere potest, ut vult, *l. in re mandata, si. 6. pra. mand.* Itaque potest socius partem suam distrahere suo arbitratu. *l. falso h.* Nec tantum distrahere, sed quiduis de ea statuere, ut si res tota eius esset. Itaque in dotem etiam dare potest, *l. ante supra de iur. dot.* Potest item & pignori dari, *l. unica, infra si communis res pig. dat. si.* Nihil ad rem pertinet, quod pars hæc corpore diuisa non est, non enim eo minus pars consistit, propterea, quod iure consistit & iuris ratione efficitur socii, etiam ante diuisionem, ut dixi. Sed tamen potest socius partem suam distrahere aliis, quam socio, an vero socio postulanti cogitur vendere. Placet socium partem suam, neque petenti socio cogi vendere, & si alii vendere velit, liberum esse extraneum socio præferre, quamuis socius maior pretium offerat, *l. penult. l. falso hic.* Vtrumque eadem ratione, quia socius huius partis dominus est. Licet domino autem de re sua statuere, ut velit. Sed hoc posterius, quod de socio dicimus, non nihil dubitationis habet. Hic enim etsi iure summo defici-

tur socius, qui postulat partem sibi potius vendi quam extraneo: tamen ratio æquitatis facere videtur, ut extraneo præferri debeat, videturque potius hæc æquitas hic feruari debere: nam utilis regula æquitatis in hanc sententiam traditur in l. 2. §. aquam. ff. de aq. & aq. plu. arc. act. Et si quis iure summo deicitur, tamen si quid petat ab aduersario, quod petenti proffit, aduersario non noccat, id suggerente æquitate petenti concedendum esse. At in proposito, cum socius postulat se extraneo præferri, & sibi potius partem vendi petit, quod ei aperte utile est, ne si pars alteri venditur, veniat in communem, cum alio, & ideo etiam incidat in discordias, quas materia communionis solet excitare, l. cum pater §. dulcissimis, ff. de leg. 2. Hoc idem socio vendenti non nocet, noceret si ille partem suam nollet vendere. Nunc autem proponimus, eum qui partem suam vendit extraneo, non videri illo modo illi nocere, si socius aut tantundem, aut amplius etiam offerat, quare ex superiori regula æquitatis videtur, vel socio cōcedendum esse. Respondetur, Superior regula tradita est de eo, qui petit, non sibi quid fieri ab aduersario, sed qui petit, ut sibi facere liceat per aduersarium seu aduersario non impediendo. Hic dissimile accidit, postulat rem sibi a socio tradi. Præterea, etiam si superiorem regulam admittimus in eo, qui ab aduersario aliquid sibi fieri postulat: tamen in proposito locum non habet, quoniam quod socius petit a socio venditore, ut partem suam potius vendat petenti, quam extraneo, id venditori socio nocet, primum, si cogitur socius alteri socio vendere, potius quam extraneo. Minuitur eius libertas, nam domini hæc libertas est in re sua, ut de ea possit pro arbitrio statuere. Fit & in eo iniuria venditori, quia isto modo adimitur ei potestas gratificandi cui velit. Hæc potestas gratificandi lucrum cōiunctum habet: nam species lucri est gratia, & beneficio acquirere beneficii debitorem, l. si pignore §. 1. ff. de furt. Bene igitur & ex ratione iuris & æquitatis placet, socium partem suam rei communis, ut potest vendere: ita posse etiam extraneo, quamuis socius tantundem, aut amplius offerat. Sed hic exceptio est, quæ indicatur in d. l. falso hic. dummodo socius partem suam pro indiuiso distrahat, ante dictatum iudicium communi diuidendo, aut familiae erciscundæ, id est, antequam prouocatus sit a socio actione communi diuidendo, seu antequam socius cōperit agere cōmuni diuidendo ad diuisionem rei. Nam dictare iudicium, est edere actionem, quod fit ab iis, qui actionem iudicio instituunt, l. 1. §. 1. ff. de edend. Exceptionis ratio hæc est, quia post conuentionem iudicantiū res communis litigiosa efficitur, auth. litigiosa, inf. de litigiosis. Res litigiosa alienari non potest, l. 2. inf. de litig. In quo nihil propriū constituit huius partis, quæ cōmuni est pro indiuiso. Nam ius pertinet ad res oēs, et quæ in solidū nostre sunt, quacumque de re etiam nostra lis nobis moueri cōperit, etiam cōnuent. sola iudiciali, non litis contestatione. Hæc & litigiosa esse incipit, & alienari posse desinit, d. auth. litigiosa, l. 2. inf. de litigiosis. Itaque quod dicitur in l. 1. sup. communi diuid. post litem in actione communi diuidendo contestatam, non licere vni ex sociis partem suam alienare, nisi ceteris consentientibus, ita verum est, ut nihilominus intelligi debeat, etiam idem iuris esse post conuentionem solam iudicatam

quamuis nondum lis sit contestata. Quod si minus iure veteri certum fuit, at nunc certum esse cōepit post Const. Iust. Nou. de litigiosis. Vnde anth. litigiosa, inf. de litig. Hactenus apparet, quod iuris est de re, quæ tota mea est, id est iuris esse in re cōmuni de parte, quæ mea est, cum de potestate eius partis alienandæ quaeritur. De parte aliena, id est, quæ est socii mei, videamus & reperiemus de hac quoque parte per omnia idem ius esse in priuatis. Ut rem alienam quæ tota aliena est, vendere possum, l. rem alienam, ff. de cont. emt. Sic etiam in re communi non solum partem, sed etiam meam possum vendere, sed etiam partes sociorum. Ad hoc, ut emptio valeat, solum obligor emptori ob euictionem, si reliquæ partes a sociis euictæ sunt, ut fieret in re tota aliena vendita, l. ult. h. t. dummodo, ut ibidem adicitur emptor ignorans partes alienas esse emerit. Nam si emit rem alienam, euictio non præstat, l. si fundum infra de euict. Idem est, si socius, qui partem suam & sociorum vendidit, fuit minor 25. annis, partibus sociorum emptori euictis, venditor minor non tenetur, quia in integrum restitui potest, l. non omnia ff. de minor. Sed hæc, cum de emtione sola & obligatione venditoris quaeritur. Quod autem ad alienationem partis huius alienæ pertinet, hic idem iuris est, quod supra dixi de re tota aliena vendita & tradita. Res aliena alienari non potest: sic nec ius rei omnis alienari potest a socio: et si distraxerit, alienatio sociis dominis non nocet. l. 2. in fin. h. t. Consequens igitur, ut socii, quorum pars vendita est & tradita, possint partem suam ab emptoribus vindicare, ut fieri in re aliena distracta supra dixi. Sed hoc eadem lege, quamdiu emptor vsucapione aut longi temporis prescriptione munitus non erit, l. 1. h. t. Vsucapione dictum ex iure vetere propter res Italicas: prescriptione longi temporis, propter prouinciales. Similiter, ut hæc distingui videamus l. 2. supra prox. tit. ubi dixi. Quod si ius receptum emptori securitatem præstiterit, ut est in d. l. 1. h. t. iam amplius socii alii partes suas venditas vindicare, & emptori auferre non possunt. Similiter, ut super. tit. dixi. ius receptum hic appellatur vsucapio. Ius enim receptum est, ut vsucapione etiam inuitis dominis dominium in possessores transferatur, quo translato, emptores securi esse incipiunt. Nam quibus actio in rem citro competit, multo magis possidenti competit exceptio ad tuendam possessionem, l. inuitus, §. 1. ff. de reg. iur. Sed hoc casu reliqui socii actionem habebunt aduersus socium, qui rem omnem in totum vendidit, idque de pretio partis suæ, sed & rei vindicationem. Nam socius, qui sciens rem communem vendit, partes sociorum dolo malo possidere desinit. Teneatur autem actione in rem, tam qui possidet, quam qui dolo malo desinit possidere, l. qui petitorio, ff. de rei vind. l. qui finem, l. dolo, ff. de reg. iur. Quod facit ad actionem de pretio socii, aduersus socium, qui vendidit, alias actionem habebunt communi diuidendo, aut familiae erciscundæ, ut pretium id suum communicetur, alias neg. gest. Nam de iis, quæ in re cōmuni ab vno ex sociis si sunt, hæc regula traditur: si socius totum genere non habuit, propter partem suam competere aduersus eum eo nomine actionem familiae erciscundæ inter coheredes, & inter ceteros actionem communi diuidendo, l. heredes §. si vnus, ff. famil. ercisc. l. sed si putans §. 1. ff. com. diuid. Quod si socius rem totam attingit

tigerit, cum possit partem suam tantum attingere. Hic locum habet actio neg. gest. non superiores, d. l. si quis putans communi diuid. l. ab vno, sup. de neg. gest. Secundum hoc dicemus, si socius rem totam communem vendidit ei, qui solum partem venditoris emere paratus esset, erit aduersus eum solum negot. gest. actio, quia hinc apparet, illam rem totam nulla necessitate suæ partis coactum vendidisse. At si ei vendidit, qui nollet vnam partem emere sine ceteris, hic aperte locus fiet actioni communi diuidendo, aut familiae erciscundæ. Hæc eadem de re aliena tota vendita super. tit. dixi, in l. 1. Ex quo apparet, totum hoc ius de parte aliena distracta, commune esse cum re, quæ tota aliena est distracta & alienata. Sed ius pertinet ad priuatos, inter quos res communis est. In hac re singulare ius tributum est fisco. Nam si fiscus vel minimam portionem in re cō alio commune habeat, licet ei suo iure totam rem vendere, ut facilius emptorē inueniat, non ut pretium auferat aliquis socius, aut quibus res communis est, ut ipse emtione bene administrata, partis suæ pretium retineat, reliquum soluat iis, cum quibus communis res fuit, l. 2. h. t. l. vnica, infra de vend. rer. fiscal. lib. 10. tit. 4. Ex hoc iure intelligimus, si fiscus nullam portionem in re aliqua habeat, non licere ei suo iure rem alienam vendere, & si vendat, domini non nocere, alioqui frustra ad ius alienationis exigetur, ut fiscus portionem aliquam in re habeat. Hoc loco opponitur, l. 2. §. l. 3. sup. de quadr. præf. ubi cōstitutum est posterioribus const. si fiscus rem aliquam quamuis alienam vendat, statim emptores dominos effici, solamque actionem esse dominis aduersus fiscum venditorem, neque id semper, sed solum intra quadriennium. Respondetur, Hæc Const. quamuis priores & posteriores, inter se non pugnant, sed ex iis hæc distinctio indicatur, si fiscus rem aliquam, quæ tota aliena est, ut suam vendit, emptorem statim dominum effici, de hoc genere rerum sunt illæ constitut. nouæ. At si fiscus alienam rem esse confitens, ut alienam vendat, sic potest recte vendere, si partem in ea realiquam habeat, si nullam habet, nullo iure vendit, nec domino nocet, ut h. l. 2. Hoc, ut dixi ius tantum fisci proprium est. Ad priuatum socium, qui rem communem totam vendit, non pertinet, id est, ceteris sociis non nocet, quantumuis emptor pretium ceterarum partium soluerit fisco, & in utilitatem fisci conuerterit, d. l. 2. h. t.

AD TITVLVM LIII. REM ALIENAM GERENTIBVS NON INTERDICI RERVM SVARVM alienationem.

Ad Rubricam.

S V M M A R I A.

1. Summa huius tituli.

ET hic titulus explicationem habet eius sententia, quæ constituta est sub tit. si quis alteri vel sibi. Hæc autem inter ceteras constituta est, vnumquemque rem suam in alium transferendo, alienare. Exceptio hæc fuit, nisi iure alienatio sit interdicta, de cuius interdictionis effectu dixi ad l. ult. eius tit. Ad hanc exceptionem pertinet quaerere, quibus interdita sit rerum suarum alienatio, quibus non in-

terdicta. Hoc tit. declaratur, in eo numero, quibus alienatio interdicta est, non esse habendos eos, qui alienas res administrant, puta tutores, curatores. Rem alienam gerentibus, non interdictur rerum suarum alienatione, aut hypothecæ datione. Dubitationis causa & ratio huius iuris, exponetur in explicatione l. 1.

Ad L. Vnic. Non est.

Non est interdictum tutoribus vel curatoribus, etsi ex eo titulo iudicati debitores sunt constituti, cum sua causa, res suas alienare. Potuit ergo curator tuus fundum suum, cum suo onere obligare fisco nostro, nam & priuato potuisset,

S V M M A R I A.

- 1 Bona curatoris, pignori sunt obligata tacito iure mulieri & fisco.
- 2 Curator, an possit tempore curatela res suas pignori dare alii, quam cuius curam gerit.
- 3 Gerentes res alienas officio publico, eorum pignora obligata sunt iis, quorum tutela, aut cura geritur.
- 4 Ius suum nulli detrahi potest.
- 5 Conditio iniqua alteri per alterum inferri non debet.
- 6 Conditionem alterius nemo deteriolem facere debet.
- 7 Plus quod est, cui licet, multo magis quod minus.
- 8 Notanda, quæ hic sint.
- 9 Pœna eorum, qui res suas iam pignori obligatas, aliis ignorantibus vendunt.

HÆC l. ad huiusmodi consultationem & dubitationem accommodata est. Mulieris cuiusdam nomine Publicæ curam gesserat curator, is vel, dum adhuc curator est, vel depositio officio, nondum redditus rationibus, cum fisco contraxit, quo facto, bona eius duob. obligata sunt pignori. Primo mulieri pro officio administrationis tacito iure, l. pro officio, infra de adm. tut. Deinde fisco eodem iure & priuilegio fisci, l. aufertur §. fisco, ff. de iure fisci. l. 2. inf. quibus causis pig. vel hyp. tac. cont. Deinde curator rationem reddidit, & reliqua soluit mulieri, cuius curam gesserat, atque ita bona sua pignoris nexu ab illa liberauit, ita, ut iam soli fisco pignori eius bona obligata sint. Deinde post fiscum iterum cum muliere contraxit ex alia causa, & illi quasdam res suas pignori dedit, sed ut dixi post fiscum. Fiscus debitor hunc conuenit, & cum soluendo non reperiretur, venit ad pignora, quæ ab eo accepta possidebat, iux. l. persecutione, cum auth. hoc si debitor, infra de pigno. Mulier fiscum remouet hac ratione, quod dicat, bona curatoris sui, non esse fisco obligata, & ideo fiscum debere postulare, ut præferatur huic mulieri, quasi prius hypothecam acceperit, quoniam nullo modo hypothecam acceperit. Ratio, quia curator meus tecum contraxit, & bona sua tibi obligauit tunc, cum adhuc mihi ex administratione eius bona obligata essent. Eo tempore bona sua tibi obligare non poterat, interdicta alienatione & hypotheca iis, qui alienas res gerunt. Quæstio, an tutor non potuerit tum res suas alii pignori dare? Dubitatio hinc nascitur. Mulier ad hoc probandum non nitebatur iure certo, quia nusquam constitutum est aperte, rem alienam gerentibus interdici rerum suarum alienatione vel hypotheca, sed

hoc argumento vtebatur. Qui pro officio publico res alienas gerunt vt tutores & curatores, eorum pignora obligata sunt iis, quorum tutela aut cura geritur, *d. l. pro officio j. de ad. tut.* Ergo hi interim bona sua obligare aliis non possunt, quia semel hypothecam constitutam iis, quorum bona administrantur, ad alios transferre non possunt, ex regulis iuris notis.

Nullius in suum detractio oportet, *l. 2. ff. de his, qui sunt sui vel al.* Item alteri per alterum non debet iniuria. *l. 1. ff. de reg. iur.* Item nemo potest alterius conditionem deteriore facere, *l. soluendo ff. de neg. gest.* Idque confirmatum est in hypotheca & pignore, *l. debitorem, infra de pigno.* Hinc, vt dixi, an curator nondum deposito officio, cum fisco contrahendo potuerit, bona sua fisco obligari, consulti Impp. respondent, hoc modo: Curator mulieris quantumuis bona eius pro administratione obligata essent mulieri, potuisse tamen nihilominus eadem bona fisco suo obligare, hac ratione, quia etiam tunc alienari potuerunt. In quo inest hac argumentatio a maiore sumta. Non debet cui plus est licet, quam minus est non licere, *l. non debet, cui ff. de regul. iur.* At curatori etiam nondum redditis rationibus, & bonis eius adhuc pro administratione obligatis licuit bona sua obligare, & alii tradendo in quemuis transferre. Ergo & cuius pignori obligari licuit, quod minus est. Nam in alienatione dominium statim transferretur: in pignore non item, *l. cum & fortis, §. ult. ff. de pig. act.* Quod si curator potuit alienare bona sua, & transferre in quemuis extraneum, & proinde cuius extraneo priuato pignori obligare, multo magis potuit obligare fisco, quia fiscus precipuum fauorem meretur, vt declarant priuilegia fisco tributa, *t. i. j. de priu. fisc. l. 1. §. 1. ff. de iur. fisc.* Obiectionem & dubitationem mulieris ita diluunt: non potuit curator deteriore tuam conditionem facere, bona tua fisco obligando. Verum est, sed hoc periculum in proposito metuendum non fuit. Nam cum curator bona sua pignori tibi obligata, aut alienat, aut alii pignori obligat, alienatio fit cum sua causa, & cum suo onere. Regula iuris est, alienatio cum sit, cum sua causa fieri intelligitur, quae futura esset apud tradentem, si res apud eum non fuisset, *l. alienatio, ff. de contrab. emt.* Sensus est, quo iure, quaeque res fuit apud eum, qui tradit, eodem iure & conditione in accipientem transfertur, *l. traditio, ff. de acq. rer. dom.* Idque valet in pignore, si res, quae traditur ante obligata fuit pignori, etiam tunc obligata pignori manet, cum tradita est, *l. distractis, l. debitorem, infra de pigno.* Quare non recte mouebatur mulier in proposito ad impediendam alienationem, aut pignoris obligationem, quod diceret factio curatoris sibi nocere, aut detrahi non posse. Nam nihil ei detrahitur, aut nocetur, si res alienatur cum sua conditione & onere. Sic enim semper mulieris ius manet aduersus omnes possessores. In summa, duo hic notanda sunt. Primum, quod omnem non solum, qui res alienas gerit, sed etiam, cuius bona pignori obligata sunt, non prohiberi propter eam obligationem bonorum suorum, quo minus bona sua alienet, & in quemuis transferat, vel dominii, vel hypothecae iure. Alterum, quaecumque hac alienatio aut obligatio erit, hanc creditoribus prioribus non nocere, quoniam alienatio & obligatio cum sua causa, &

suo onere transeat. Si quis est, cui hac alienatio rei pignori obligata noceat, estis, in quam postea res transfertur, quoniam dum putat se rem consecuturum esse sui iuris, reperit eam postea alteri obligatam, quae iure pignoris ei auferri potest, & ob hanc alienationem punitur, & curator. Et quisquis est, qui bona sua pignori iam obligata, aliis vendit, aut aliis pignori obligat, si de hypotheca rerum fiat conventio. In quo haec poena est, omnes, qui res suas pignori obligatas ignorantibus vendunt, aut pignori obligant, neque de hypotheca priore eos admonent, cum scirent rem pignori obligatam esse, stellationatum admittunt, & contra ordinem eo nomine comitentur, *l. tutor §. 1. ff. de pig. act.* In tutoribus autem & curatoribus, omnibusque rem alienam ementibus, quorum bona pro officio pignori obligata sunt, singularis haec poena constituta est, vt si hi deposito officio nondum redditis rationibus, cum fisco contrahant, nec fisco admonent, perinde teneantur, quod falsum admisissent, si modo is adhuc viuat, cuius tutela aut cura gesta est. Qui locus explicatur in *l. 1. §. penul. ff. ad l. Corn. de fals.*

AD TITVLVM LIII. DE PACTIS INTER EMTOREM ET VENDITOREM COMPOSITIS.

Ad Rubricam.

SUMMARI.

- 1 Summa huius tituli.
- 2 ab Emtione contracta, inuito altero recedi non potest.
- 3 Arrha, soluta emtione restitui debent.
- 4 Vsuras in bona fidei iudiciis, ex mora debentur.

Hactenus dictum est, quomodo contrahat obligatio emti & venditi, & in ea obligatione quid alterum alteri praestare oporteat, & re tradita emtori, quid quantumque ius in eum transferatur. Queritur, an superiora illa, quae ex natura emtionis & venditionis esse dixi, pacto & conuentione inter contrahentes mutari possunt. Et si quid secus conuenierit, etiam si erit, quam supra dictum est, an conuentione seruanda sit. Haec est quaestio huius tituli, quae proinde optimo ordine & conuenientissime superioribus subiicitur. Summa tituli haec est, quae ex natura emtionis fieri praestari debere, dixi, si quid aduersus ea conuenierit, initio contractus conuentione semper seruandam esse, nisi ab ea recessum sit nona conuentione. Definitio est, *l. penul. h. t.* Haec definitio confirmatur h. t. quatuor generibus exemplorum, de quibus esse consueuerunt praecipue dubitationes. Primum genus pertinet ad rescindendam venditionem. Secundum ad arrhas non reddendas, rescissa venditione. Tertium ad vsuras pretii statim praestandas. Quartum ad potestatem emtoris in re vendita ei tradita, minuendam. De singulis sic statuitur. De emtione rescindenda sic ius est: vt ab emtione recte contracta, inuito altero recedi non possit, *l. 3. supra de res. vend.* Imo ne vtriusque quidem consensu, si discedatur, rebus integris, *l. 1. §. 2. supra, quando liceat ab emt. disc.* Haec ita sunt, nisi res vendita sit ea lege, vt quandoque res restitueretur, aut pertineret ad venditorem sub certis conditionibus. Quo in genere

generis conditiones haec referuntur. Si placeat rem restitui, pertinere ad venditorem, si precium intra certum tempus solutum non erit, *l. 1. §. l. commissoria 4. l. 3. h. t.* vel si venditor quandoque pretium emtori restituerit, *l. 2. §. l. si a te 7. h. t.* vel si emtor aliquid non praestiterit, de quo praestando conuenierat, & cuius contemplatione emtio contracta erat *l. cum te 6. h. t.* vel si intra certum tempus alius iustiorum conditionem attulerit, quae appellatur additio in diem, de qua tit. ff. de additione in diem attingemus ad *l. commissoria infra.* De arrhis sic ius est, rescissa emtione arrhas emtori restituendas esse, *l. ex emto, §. is qui vina, ff. de act. emt.* Hoc ita est, ex supra scripta regula, nisi conuenierit, vt rescissa emtione, emtor arrhas perderet, *l. 1. h. t.* De vsuris ita ius est, has deberi in bonae fidei iudiciis ex mora, *l. in bona supra de vsur. l. curabit. l. fructus, supra de act. emt.* Hic quoque conuentione excipienda est. Nam si conuenierit initio venditionis, vt statim pretii vsuras praestarentur, conuentione valet, *l. initio §. h. t.* Postremo ius, quod re vendita emtori tradita, in emtorem transfertur est hoc, vt re a domino accepta, & ipse dominus efficiatur, *l. ex emto ff. de act. emt. in prin.* Quo iure constituto, consequens est emtorem dominum factum, posse de re sua pro arbitrio statuere, *l. in re mandata, supra mandati.* Proinde fundum alienare posse, posse fundum religiosum facere, aut aliis modis vsibus priuatis eximere, vel suum vel publicum faciendo, contra, quam si fundus hac lege venditus sit, ne liceret emtori religiosum, aut sacrum facere, de qua conuentione cum dubitaretur, confirmata est Const. Iust. in *l. ult. b.* Ex iis apparet sententiam omnem horum exemplorum, ad confirmationem regulae supra scriptae referri, vt scilicet quaecumque conuentione erit aduersus ea, quae natura emtionis praestari oportet, conuentione seruanda sit, dum res & pretium ab initio interueniat. Hoc iure posito, quaesitum est, quando haec conuentiones seruandae sint, & quatenus, de quo in singulis legibus sigillatim dicitur.

Ad L. I. Si ea.

Si ea lege praedium vendidisti, vt nisi intra certum tempus pretium fuisset exsolutum, emtoris arrhas perderet, & dominium ad te pertineret: fides contractus seruanda est.

SUMMARI.

- 1 Arrhas quando venditor reddere debeat?
- 2 Contractus ex conuentione legem accipiunt.
- 3 Conuentione, vt pretio non soluto, dominium ad venditorem pertineat, quomodo & quatenus seruanda sit?
- 4 Conuentione omnis etiam ex interuallo interposita, exceptionem parit.
- 5 Venditor, an ex conuentione pretio intra certum tempus non soluto, statim dominus efficiatur, sine vlla restitutione emti.
- 6 Pretio intra certum tempus non soluto, res in emta est, & datur venditori ad soluendum vindicatio.
- 7 Dominii causa in emtore sublata, dominium in eius persona subsistere non potest.
- 8 Res, vbi ambigua est, id seruamus, quod ius praecipit.
- 9 Dominia traditionibus transferuntur, non ipso iure sine facto cuiusque.

CONVENTIO haec seruanda est, si fundus venditus sit hac lege, vt si pretium intra certum tempus solutum non esset, emtor arrhas daret, & dominium ad venditorem pertineret. De arrhis obstat, *l. ex emto, §. is qui vina, ff. de act. emt.* vbi placet, si ex conuentione, aut euentu aliquo resoluta sit emtio, venditorem arrhas reddere debere, in eamque rem emtori esse actionem ex emto, aut conditionem sine causa. Respondetur, Hoc dictum de venditione simpliciter contracta, in qua de arrhis nihil conuenit. Ceterum vbi conuenit, ne arrhae redderentur, conuentione seruanda est, vt hic dicitur. Sumtum ex edicto de pactis, quo praetor pollicetur, se pacta conuenta seruaturum. Nihil ad rem pertinet, quod sine conuentione, alia natura est, & potestas emtionis. Nam haec natura conuentionis mutari potest. Idque est, quod dicitur, contractus ex conuentione legem accipere, id est, temperamentum & moderationem, *l. 1. §. si conuenit, ff. de depositis, l. contractus, ff. de R. I.* Eadem defensio est de altera parte conuentionis propositae, quae conuenit, vt pretio non soluto, dominium ad venditorem pertineret, eoque res sibi restitui deberet. Nam alioqui obstat, *l. si non donationis, supra de cont. emt.* vbi placet, pretio non soluto, solam actionem esse venditori, ad pretium petendum, non ad rem venditam petendam. Hoc etiam dictum est, vbi de eo nihil conuenit. Sin autem conuenit haec sententia tenenda est, *l. conuentionis seruandam esse, l. pen. h.* Queritur, quomodo & quatenus seruanda sit. De arrhis constat: defenditur venditor exceptione, si arrhae ab eo repetantur, idque ex iure certo, quo placet omnem conuentionem, etiam ex interuallo interpositam parere exceptionem, *l. 4. in bona, supra de pact.* De dominio, quod placuit venditori esse, conuentione seruatur actione venditori data. Hic actionem ex vendito personalem venditori competere aduersus emtorem, vt rem venditam restituat, certum est, *ex l. 3. infra.* Sed an venditor etiam ex hac conuentione in rem actionem habet, id est, vtrem venditor ex hac conuentione pretio intra certum tempus non soluto, statim efficiatur dominus fundi venditi, sine vlla restitutione emtoris, vt sic tanquam dominus incipiat habere in rem actionem, an vero fundus non aliter eius sit, quam ab emtore restitutus & traditus fuerit, ad quam restitutionem obtinendam, solum venditor actionem in personam habeat ex vendito? Quaestio anceps, quoniam h. ref. dominium venditori statim assignare videtur, eoque & vindicationem rei ei tribuere. Contra alii loci refragari videntur, *l. 3. infra hoc tit.* vbi in simili specie denegatur venditori vindicatio, sed solum tribuitur actio ex vendito. Item & alia, de quibus mox subiiciam, quibus motus Accursius, & cum Accursio plerique omnes putant, in hac specie venditorem non habere rei vindicationem, quia non aliter fiet dominus, quam si res ei tradita & restituta erit. Ego puto, venditorem ex hac conuentione, statim dominum fieri, pretio intra suum diem non soluto, neque habere actionem in rem, aduersus omnes eius fundi possessores, vt est natura actionis in rem, *l. in rem, ff. de rei vind. l. actionem, ff. de oblig. & act.* Verba huius ref. id aperte efficiunt. Nam conuentione est haec, vt pretio non soluto, dominium ad venditorem pertineat. Adicitur autem, hanc conuentionem seruandam esse. Ergo hoc di-

citur seruandum esse venditori, vt dominium ad eum pertineat, sic autem seruatur, si dominium ad eum pertinebit. Confirmatur hæc sententia exemplo, *l. commissoria, si fundus venditus sit, l. commissoria h. 6. i. hac l. 3. pacto*, vt si pretium intra certum diem solutum non esset, fundus inemptus esset, *l. 2. l. si fundus 7. ff. de l. com.* Placet ex hac conuentione pretio ad futurum diem non soluto, venditori vindicationem dari, *l. commissoria infra*. Ergo multo magis in specie proposita vindicatio dabitur. Nam ex lege commissoria, nõ datur venditori vindicatio, nisi ex hac conuentione, vt fundus inemptus sit. Hoc tacite agitur, vt fundo inempto facto, dominium ad venditorem pertineat, quoniam causa fidei in emtore sublata, dominium in eius persona subsistere non potest, *l. nunquam ff. de acq. rer. dom.* Ergo multo magis idem dicemus, vbi aperte conuenit, vt pretio non soluto, dominium ad venditorem pertineret. Sed obicitur, *l. 3. inf.* vbi venditori in simili specie vindicatio denegatur. Respondetur, Ideo illic denegatur, quia dissimiles sunt conuentiones, & quæ ob hanc causam diuersum ius postulant: hic conuentionio proponitur, qua conuenit, vt pretio non soluto, dominium ad venditorem pertineret. Hæc verba efficiunt, vt pretio non soluto, statim dominium ad venditorem pertineat. Pertinebit igitur, si conuentionio seruanda est, vt hic seruandam esse concedimus. At in *l. 3.* conuentionio hæc est, vt pretio non soluto, fundus ad venditorem reuertatur: hoc reuertiambiguum est. Debet enim fundus statim reuerti ad venditorem nullo tradente. Potest etiam reuerti tradente, & restituyente emtore. Cum res f. ambigua est, id seruamus, quod ius præcipit: ex iure sumitur, id, quod agi videtur, *l. 6. ff. de solut.* At regulariter iure definitur traditionibus dominia transferri, non ipso iure siue facto cuiusque, *l. traditionibus supra de pact.* Proinde ex iure id ipsum agi intelligendum est. Rursum opponitur, *d. l. traditionibus, supra de pact.* vctat. l. dominium transferri sine traditione: non ergo in proposito dominium ad venditorem pertinebit, nisi emtore fundum restituyente. Respondetur, Hæc eadē oppositio est aduersus, *l. commissoria in d. l. commissoria*, vbi oportunitus dicitur. Postremo obiicit Accursius eandem legem commissoriae, quoniam illic datur vindicatio fundo lege commissoria vendito: ex quo Accursius colligit solum ex lege commissoria vindicationem competere. In proposito autem putat fundum lege commissoria non vendi. Hic duo respondemus: Primum male colligit Accursius: quia vindicatio datur ex lege commissoria, etiam ex aliis conuentionibus non dari. Nam etiam ex additione in diem venditori vindicatio competit, vt attigimus in eadem lege commissoriae. Sed & vindicationem esse in alia specie apparet ex *l. si a te infra h. 1.* Nihil ergo prohibet, etiam in proposito conuentione, dominium ad venditorē statim redire, eique vindicationem dari, si ita conuenerit, vt conuenit. Deinde etiam si ex sola lege commissoria vindicatio venditori daretur: tamen hoc ipso in conuentione proposita vindicationem dari oportere, quoniam hac conuentione, vt pretio intra certum tempus non soluto, dominium ad venditorem pertineat, intelligitur fundus venditus esse, lege commissoria, id est, hac lege, vt fundus prius inemptus esset. Nam qui vult consequens, vult & an-

tecedens, seu qui vult effectum, necessario intelligitur etiam velle causam, per quam ad effectum peruenitur, arg. in *l. l. iud. ff. de acq. her.* At nõ potest dominium ad venditorem pertinere, nisi hac causa præcedente, si fundus sit inemptus, quoniam causa dominii manente etiam dominium mansurum est apud emtorem, *d. l. nunquam, ff. de acq. rer. dom.* Proinde cum placuit contrahentibus, vt dominium fundi ad venditorē pertineret, etiam illud placuit, vt fundus inemptus fieret. Nihil ad rem pertinet, quod id expressum non est: satis est, si id agi intelligitur. Semper in contrahendo quod agitur, pro cauto habendum est, *l. 3. ff. si cert. petatur.*

Ad L. II. Si fundum.

Si fundum parentes tui ea lege vendiderunt, vt, si ne ipsi, siue heredes eorum emtori pretium quandocunque vel intra certa tempora obtulissent restitueretur, teque parato satisfacere conditioni dictæ, heres emtoris non pareat: vt contractus fides seruetur actio præscriptis verbis, vel ex vendito tibi dabitur, habita ratione eorum, qua post oblatam ex pacto quantitatem, ex eo fundo ad aduersarium peruenerunt.

Ad L. III. Quia.

Qui ea lege prædium vendidit, vt nisi reliquum pretium intra certum tempus restitutum esset, ad se reuenteretur: si non precaria possessione tradidit, rei vindicationem non habet, sed actionem ex vendito.

Ad L. IV. Commissoria.

Commissoria venditionis legem exercere non potest, qui post præstitutum pretii soluendi diem, non vindicationem rei eligere, sed usurarium pretii petitionem sequi maluit.

Ad L. V. Initio.

Initio venditionis si pactus es, vt is, cui vendidisti, possessionem pretii tardius ex soluti tibi usuris pensaret: non immerito existimas etiam eas tibi, adito præfide provincie, ab emtore præstari debere. Nam si initio contractus non es pactus: si caperis experiri debere ex mora duntaxat usuras: iam ab ipso debitore, quam ab eo, qui in omnem causam emti suam fidem adstrinxit, de iure postulabis.

Ad L. VI. Cum te.

Cum te fundum tuum certa rei contemplatione inter vos habita, exiguo pretio in alium transiisse commemores: poterit tibi ea res non esse fraudis: quando non implere promissi fide, dominii tui ius in suam causam reuerti conueniat. Et ideo aditus competens iudex, fundum cuius mentionem facis, restitui tibi cum fructibus suis, sine ulla iudificatione, sua auctoritate persiciet: præcipue cum & aduersa pars receptis nominis suis nullam passam videri possit iniuriam.

Ad L. VII. Si a te.

Si a te comparauit is, cuius meministi, & conuenit, vt si

vt si intra certum tempus soluta fuerit data quantitas, sit res inempta: remitti hanc conuentionem rescripto nostro nõ iure petis. Sed si se subtrahat, vt iure dominii eandem rem retineat denuntiationis, & obfigationis depositionisq; remedio contra fraudem, potes iuri tuo consulere.

Ad L. VIII. Tempore.

Tempore contractus inter emtorem & venditorem habitam conuentionem, integram seruari, si ab ea posteriore pacto non recedatur, certum est.

Ad L. IX. Si quis.

Si quis ita paciscatur in venditionis vel alienationis contractu, vt nouo domino nullo modo liceat in loco vendito, vel alio modo sibi concessio, monumentum exstruere, vel alio modo humano iuri eum eximere: sancimus, licet hoc apud veteres dubitabatur tale pactum ex nostra l. esse fondum, & immutatum permanere. Forsitan. n. multum eius intererat, ne ei vicinus, nõ solum quæ nollet aggregaretur, et pro quo specialiter interdictum est. Cum etenim venditor, vel aliter alienator, nõ alia l. ius suum transferre passus est, nisi tali fretus conuenit. quomodo ferendum est, aliquam captionem, ex varia pati eum interpretatione.

SUMMARI.

- 1 Conuentionio siue pactum de retrouendendo, an seruanda sit, & ex ea actio danda? Et qua nam ea sit actio num. 3.
- 2 Pacta in continenti interposita, in bonæ fidei iudiciis actiones pariunt.
- 3 Actio ex vendito, an locum habeat in pacto de retrouendendo?
- 4 Conuentionio, vt fundus venditori restituatur, est pars emtionis.
- 5 Actio ex præscriptis verbis, an locum habeat in pacto de retrouendendo.
- 6 Actio præscriptis verbis qua, & cur ita dicatur?
- 7 Actio præscriptis verbis quomodo differat a ceteris actionibus.
- 8 Actio præscriptis verbis, an manserit in pacto de retrouendendo, recepta actione ex vendito.
- 9 Actio in rem, an in pacto de retrouendendo, venditori datur.
- 10 Actio præscriptis verbis, quando venditori competit ad fundum repetendum?
- 11 Actio præf. verb. & ex vendito quamdiu cõpetat?
- 12 Actio præscriptis verbis, quibus datur, an etiam heredibus, præsertim si venditor de se tantum cauerit, non autem de heredibus.
- 13 Heredum vnus ex pluribus heredum venditoris, si partem pretii offerat pro portione hereditaria, & partem fundi sibi restitui postulet, an audiendus sit?
- 14 Quid si vnus ex heredibus totum pretium offerat, vt indemnem reddat emtore, & solum fundum petat, an quia hoc casu restitutum contingere pot. sine iniuria emtoris, accirco heres audiendus est.
- 15 Actio præscriptis verbis, & ex vendito aduersus quos datur?
- 16 Heredum vnus si totum fundum teneat, an teneatur eum totum restituere.
- 17 In restitutione fundi, quid veniat?
- 18 Fruit. ante oblatam pecuniã percepti manet emtoris.
- 19 Venditor, si pretio oblato fundum repetat venditis fructibus, quid iuris habeat.
- 20 Quid si fundus, qui restitui debet, locatus fuerit.

Eligere est hoc rescriptum propter utilitatem & frequentiam reconuentionis, & nonnullam res. ob. securitatē. Conuentionio est ea, quæ in omnib. fere regionib. omnib. temporib. pene vsitata fuit, quæ vulgo vo-

cant pactum de retrouendendo. In eam a rem proponit hoc loco, conuentionio huiusmodi. Fundus venditus est ea lege. i. eo pacto & cõuet. vt siue venditor, siue heredes eius pretium fundi quãdoq; vel intra certum tempus emtori obtulissent, fundus restitueretur, & q. venditor retro eum fundum cogere vendere venditori suo. De hac conuentione septē cum primis quæ sita sunt, quæ breuiter attinguntur magis, quã apte deciduntur in hoc res. Primum, an hac conuentionio sit seruanda, & ex ea conuenit. actio danda. Secundo, si actio danda, qua sit ea actio. Tertio, quando competat actio venditori ex hac conuenit. Quarto, quamdiu competat. Quinto, quibus datur, vtrum non solum venditori, sed etiam eius heredibus semper. Sexto, aduersus quos, vtrum non tantum aduersus emtore, sed et aduersus eius heredes. Septimo, quid in hac actione veniat, siue quid ea petatur, seu quid consequatur venditor hac actione.

Prima quæstio naturæ, an conuentionio ita seruanda sit, vt detur ei actio? Et placet ei actionem dari, vt contractus fides eius seruetur, vt hic dicitur. Hoc recte ex reg. iuris notis de pactis. Primo quia hæc conuentionio in continenti interposita est, id est, in negotio venditionis gerendo. Nam nominatim fundus venditus proponitur hoc pacto interposito, vt fundus quandoque restitueretur. Certum ius est, pacta in continenti interposita, in bonæ fidei iudiciis parere actiones, *l. iurigentium. §. quinimo ff. de pact. l. in bonæ, supra de pact.* Huc accedit ad vim huius conuentionis, quod conuentionio non est simplex, sed præter conuentionem venditor dedit, vt vicissim acciperet: nam dedit, seu tradidit fundum ea lege, vt fundus sibi quandoque restitueretur, & hoc certi iuris est. Quotiescunque do tibi, vt des vel facias, aut facio, vt des vel vt facias, toties negotium ciuile geritur, ex quo fit ciuilis actio, si non nominata, at saltem præscriptis verbis, *l. naturalis 5. 1. resp. & deinceps, l. solut. 5. ff. de præscript. verb. l. 1. vers. penult. ff. de estim. l. iurigentium 7. in prin. vers. sed et si in alium 2. ff. de pact. l. legem. 10. supra de pact.* Nulla ergo dubitatio est, quin ex hac conuentione actio iure ciuili acquiratur.

Quæritur secundo loco, quænam sit hæc actio? id expressum est hoc rescripto. Erit aut præscriptis verbis actio, aut actio ex vendito. De actione ex vendito prius videamus, quia dubitatio de actione præscriptis verbis hic nascitur. Ait res. venditori actionem ex vendito competere ex proposita conuentione. & generaliter ita definiendum est: quoties fundus vendit ea l. vt pretio non soluto, aut alio casu incidente, res vendita restituaet venditori, & ita rescindat venditio, & rescissa venditione, pset venditori, vel fundus, vel quod aliud: toties venditori eõ nom. dat actio ex vendito, *l. 6. sed Celsus, §. 1. ff. de cont. emt.* Hæc res dubitationem habet, & videt, nõ posse in proposito venditori actio ex vendito dari. Aut. n. ei dabit rescissa venditione, aut venditor adhuc manente Sed ad rescin. vendit. opponit, & videt, quod nõ possit locum habere actio ex vendito. Rescissa venditio ei actio ex vendito cõpetere nõ pot. Nã vbi nulla est venditio ibi ex venditione nulla pot. esse actio: At rescissa venditione nulla venditio est incipit. Proinde rescissa venditione actio ex vendito cõpetere nõ pot. Quod si volumus manere venditionem, sed venditor agere, ad eam rescindendam sic quæ de actio ex vendito illi cõpetere in eam rem potest. Nã actio ex vendito datur venditori,

ad confirmandam venditionem, sed vt rata sint ea, de quib. in venditione cōuenit. Ergo actio ex vendito contrarium effectum parere non potest, & q̄ ad confirmandam venditionem competit, ea ad infirmandam competere non potest: Exempli gratia. Pignora & fideiussores dantur creditori, vt obligationi p̄cedenti accedant. Hinc colligitur non dari eos, vt ab obligatione p̄cedente recedatur. *l. 4. §. si ex conuentione vers. pen. ff. de re iud.* Resp. Fatendum est, actionem ex vendito, neq; rescissa venditione competere posse, neq; competere ad rescindendam venditionem. Sed in proposita specie hęc metuenda non sunt. Nam conuentio quę proponitur, est pars emtionis contractę. Ea conuentione manente igitur, & agit ad eam conuentionem confirmandā. Ergo verum est in p̄posito actionem dari manente parte venditionis, de qua agit, & agi ad eam partem confirmandam. Proinde contrariis de causis recte actio ex vendito, in hac cā datur. Hanc conuentionem, vt fundus ꝑ venditori restituatur, partem venditionis esse, certum est. Omnia sunt ex emtione ꝑhenda conuenit, q̄ ob cām & de iis constat, actionē ex vendito & emto, vltro citroq; dari. *l. ex emto 11. in pr. l. Julian. 13. §. si inter. 2. 4. ff. de act. emt.* Sed & illud extra cōtrouersiam est, pretium & partem pretii, maxime esse partem venditionis, & de ꝑtio constat ex vendito agi posse. *d. l. Iul. §. ex vend. 19. ff. de act. emt.* At hęc conuentio, vt fundus restituito pretio reddatur emtori, est pars pretii, quoniā venditor fundum minoris vendidit, vt pro parte pretii non accepti, hanc potestatem redimendi fundi consequeretur, vt diferte scribitur in *l. fundi partem 79. ff. de cont. emt.* Ex quo efficitur & eius conueniendi obtinendi causa, actionem ex vendito competere, vt superiori rōe colligitur in *l. fundi part.* Non ergo verum est, quod obiiciebamus, hic agi ex vendito rescissa venditione. Nam manet adhuc tota venditio, quo tempore agitur ad restituendum fundum, & si tota non maneret, manet tñ hęc conuentio, q̄ pars est conuentionis, & in hac agitur, vt hęc conuentio confirmetur. Sed obſtare videtur, quod hęc conuentio pertinet ad rescindendam venditionem. Nam id agitur hac cōuentione, vt restituito pretio, & recepto fundo ab emtione difcedatur? Resp. Imo & hic ad confirmandā venditionem agitur, non ad rescindendam. Nam principaliter in hoc agitur, vt conuentio seruetur, ac proinde vt seruetur pars venditionis, quę in hac conuentione posita est: sed seruata hac conuentione, euenit vt rescindatur venditio, verum hoc contingit per conseq. dum conuentionem seruari volumus. Id quod principaliter geritur, in re omni spectandum est, nō id, quod per conseq. euenit. *l. 1. ff. de aut. tut.* Placet autem in hoc ref. non tñ venditori ex h. conuentione actionē esse ex vendito. ꝑ sed etiam actionem p̄scriptis verbis vtra vt maluerit. Actio ꝑscriptis verbis est, q̄ p̄scriptis verbis rem gestam monstrat. *l. cum mora in fin. §. de transact.* Sensus est, actio ex vendito certū nomen hē, nec nisi nomine expresso actionis ex vendito agi potest: At p̄scriptis verbis agitur, cum scriptis ante verbis factum, & res gesta narratur. Iis autem verbis ante scriptis, subiicitur petitio nuda, sine vllō nomine actionis, vnde dicitur, hic agi p̄scriptis. i. ante scriptis in factū ꝑbis. Ante scriptis

dicitur, quia iis verbis narrationis scriptis & positis. subiicitur petitio, vt est, *l. 1. in fin. ff. de p̄scr. verb.* Difert ꝑ hęc actio a ceteris vſitatis & vulgaribus, quod ceterę actiones suum nomen habent, & non nisi nomine expresso intenduntur, vt colligitur ex *l. 1. ff. si mens. fals. mod. dix. l. 1. ff. de astim.* At p̄scriptis verbis solum nudam petitionem habet, facti narrationi p̄cedenti conuenientem, & hac narratione, semper p̄scriptis verbis facti, pro iusto nomine actis vtitur, de quo scripsi ad tit. *de p̄script. verb.* Sed ex hac re incidit hic locus in magnam difficultatem. Nam pro certo traditur in *l. 1. 2. §. 3. ff. de p̄script. verb.* vbi actiones vſitatz & nominataz competunt, ibi non esse locum actioni p̄scriptis verb. At hic vltro admittitur actio ex vendito, quę actio est ex nominato contractu & certo, *l. inrisigentium in pr. ff. de pact.* Proinde ex eo certa vulgaris & nominata actio, quoniam ex actionibus certis, actiones certę & vulgares, *l. 3. §. 4. ff. de p̄script. verb.* Proinde si primum illud verum est, non poterit in proposito admissa actione ex vendito, actio p̄scriptis verbis admitti, sed omnino nomen certum actionis experiri oportet. Respond. Singulare & proprium ius est in specie hic proposita, & similibus, vt actio p̄scriptis verbis cum actione ex vendito concurrat, quoties scilicet fundus venditur ea lege, vt vel fundus reddatur venditori pretio reddito, aut pretio non soluto, vel contra, vt emtori pretium reddatur, si res ei displicuerit, & generaliter concursus harum actionum est, quoties venditio contrahitur ea lege, vt vel venditor rem suam recipere possit, vel emtor recipere pretiū. De priore conuentione est hic exēplum, & in *l. 4. ff. de leg. commiss.* De posteriore est exemplum in *l. si conuenit. ff. de res. vendit.* Singularis huius iuris ratio hęc est expeditissima, quia in conuentione hic proposita, & similib. ad rescindendam venditionem spectantib. ab initio de sententia iuris auctorū veterum, tantū admissa fuit actio p̄scr. verb. Id probatur, ex *l. si vir uxori 12. ff. de p̄scr. verb.* vbi Procul. vetus auctor iuris, in specie huius ref. dat solum actionem in factum venditori ad fundum suum recipiendum, vbi in factum dicitur actio in p̄scr. verb. Nam quę actio dicitur *l. 1. ff. de p̄scr. verb.* in factum, ea seqq. LL. aptius dicitur p̄scr. verb. actio, *l. 2. §. 3.* Idem euidenter probatur ex *l. 4. ff. de l. commiss.* vbi Vlp. diferte scribit, in hac specie posita esse quæſtionem, & iā competere actionem ex vendito post rescriptum Imp̄p. quos illic refert. Ergo prius res erat in quæſt. posita, an actio ex vendito hic competeret. Porro quoties dubitatur, an certa aliqua actio competat, tunc p̄scr. verb. agitur non minus, q̄ cū constat nullā certā actionem esse, *l. 1. ff. de astim.* Erant quidem ex veterib. qui in eiusmodi conuent. actionem ex vendito competere putarent, vt ostenditur in *l. sed Celsus 6. §. 1. ff. de cont. emt.* vbi aperte Pomponius dat hęc actionem ex vendito, sed alii, vt dixi, dissentiebāt, & res erat incerti iuris, cum Vlp. dicit quæſt. hęc postea decisam esse. Dubitatio a. ambigendi causa nascebatur, ex iis, quę supra diximus, quod videtur in hac conuentione agi rescissa emtione, p̄terea agi ad rescindendam venditionem. Absurdū a. esse, vt iis casib. actio competeret. Sed tādē quæſt. decisā est, & obtinuit, actionem in proposito ex vendito recte dari. Id effectum est in *l. commissoria*, rescripto Seueri

Seueri & Antonini. *l. 4. ff. de l. commiss.* Hoc idē secutus est Alex. in conuentione simili hic proposita. Et recte vtrumq; constitutum, ob eam causam, quam sup. dixi: quia hic conuentio esset pars emtionis, ac propterea qui agit ad hanc conuentionem confirmandam, agit ad confirmandam venditionem, nō ad rescindendam. Hac actione ex vendito tandem recepta, nihilominus actio p̄scriptis verbis, quę hic ante certo dabatur, mansit optima ratione, quoniam actio data alienadz venditionis causa, ꝑ nō iuris eius prioris minuendaz. Nam quod ita datur, vt accedat, non intelligitur dari, vt ab priore iure recedatur. *l. 4. §. si ex conuentione, ff. de re iudic.* Quod si ab initio constat, in specie aliqua certā aliquam & vulgarem actionē cōpetere, i. nominatā, hic locum habet, quod dicitur in *l. 1. 2. §. 3. ff. de p̄script. verb.* nunquam eo casu actione p̄scriptis verbis agendum esse. Eadem ratio & definitio est in *l. si conuent. ff. de rescin. vendit.* Constat ergo in proposito, has actiones duas venditori competere ad fundum repetendum, actionem ex vendito, & actionem p̄scriptis verbis, quarum vtraq; est in personā, quoniam datur aduersus eum emtorem, qui ex contractu obligatus est, quod est proprium actionum in personam, *l. actionem ff. de obl. & act.* Sed an venditor ꝑ in proposito pecunia oblata vindicatio dabitur, seu in rem actio, quid enim, si emtor fundum alii vendiderit, & alii alienauerit, vt ipse soluēdo nō sit, an venditori etiam in rem actio aduersus possessores fundi dabitur, vt ei conuentio seruetur? Resp. Nō dabitur, idq; expressum est in *l. 3. seq.* Hoc ideo, quia conuentionis verba sunt hęc, vt emtor fundū restituere, debeat. Hęc verba restitutionem & traditionem, i. factum emtoris desiderant, vt dominiū ab emtore in venditorem transcribatur. Proinde sine restitutione & traditione emtoris, venditor dñs fundi non efficietur. Sequitur igitur, vt ei q̄ dñs non est, non sit actio in re aduersus fundi possessores. Quid si emtor in hac conuent. obligauerit pignori hunc fundum, aut q̄ idem valet, obligauerit venditori oīa bona sua? Resp. Non iccirco venditor actionē in rem habebit, vt dñs ad fundū ꝑsequendum: solum habebit actionem hypoth. in rem. *§. itē Seruiana. Inst. de act. l. pignoris ꝑ de pignorib.* Sed huiꝑ actionis potestas hęc non est, vt fundum a se venditum inuitis possessorib. possit extorquere. Nam primum forma iuris hęc est, vt creditor non possit pignora ꝑseq. ab extraneis possessorib. nisi prius conuento & excusso principali debitore, *auth. hoc si debitor inf. de pigno.* Proinde si principalis debitor soluendo erit, nulla actio est creditoris, aduersus pignorum possessores: quod si debitor principalis ꝑperitur soluendo non esse: tñ prius lis aduersus eū æstimatur, quanti creditoris & venditoris interest, quod res vendita ei non tradatur, *l. 1. in pr. ff. de act. emt.* Hac summa æstimata, si creditor hypothecaria actione pignora ꝑsequitur a possessoribus, & inter cetera ꝑsequitur hunc fundum, liberum est possessori soluendo creditori id, quod ei debetur pignus retinere. Nam id soluendo pignus liberat, *l. si fundus, §. in vindicatione, ff. de pigno.* Sane si possessor nolit soluere quod debetur, cogitur actione in rem Seruiana, hunc fundum restituere, sed hoc non propter conuentionem superiorem, quo placet, vt hic fundus restitueretur, sed propter pi-

gnus. Idq; eodem modo fieret, etiam in ceteris bonis emtoris, eiusdemq; debitoris, si hęc pignori obligata, ab aliis possessoribus possiderentur.

Tertio quæritur qñ hęc actiones ꝑ venditori ad fundū repetendum competat? Id rescripto expressum est. Tum competunt, cum vēditor aut heredes venditoris, pecuniam ex conditione obtulerunt, & emtor accipit, aut oblatā accipere recusat sine iusta cā, & mox in resc. dicit vēditori restitui debere oīa, q̄ ꝑuenerūt ad emtorē post pecuniam oblatam. Ergo post pecuniam oblatā mora fit, vt postea suo loco dicem. Si mora cōsequēs est, post pecuniā oblatam fundum peti posse. Nam vbi nulla petitio est, i. nullum ius petendi, ibi nulla mora intelligitur, *l. nulla 88. ff. de R. J.* Accurſ. in verb. oblatam, & alii hūc secuti amplius exigūt, vt recusante emtore, pecunia obſignetur & deponatur, sed non recte. Primum ꝑ ꝑba aperta huiꝑ resc. Deinde quia est ꝑ manifestam rōem iuris. Nā quotiescunq; aliquid promittit sub conditione, toties impleta conditione statim peti ꝑ ꝑ promissum est, eoq; & statim actio nascitur *l. cedere diem, ff. de v. s.* At in proposito venditor cauit, sibi restitutionem fundi sub hac conditione, si pecuniā obtulisset, eaq; conditio citra controuersiam impletur pecunia oblata. Ergo pecunia oblata, fundus restitui statim debet, ex iure certo. Mouetur Accurſ. *l. si a te ꝑ. h. §. l. vlt. ff. de cōmun.* vbi ꝑter oblationem pecunię, si creditor pecuniam accipere recuset, exigitur ampliꝑ obſignatio & depositio pecunię. Sed non animaduertit, dissimiles esse spēs horū locorū, aut si animaduertit, imperite dissimiles species inter se comparat. Nam hic conditio est, si venditor pecuniam obtulerit. Hęc conditio sola pecunię oblatione impletur, siue pecunia accipitur siue non. At in *l. si a te ꝑ.* conditio hęc fuit: si venditor pecuniam emtori daret, in *l. vlt. de cōmiss.* Conditio est, nisi emtor pecuniam soluisset. Conditio dandę aut soluendę pecunię, non impletur sola oblatione, quoniam & datio & solutio naturalis conditionem desiderat, & dominiū trāſſationē, quod non transfertur nisi traditionib. *l. solut. ff. de solut. l. traditionib. §. de pact.* Hoc autem non ꝑficiē sola pecunię oblatione, sed ita, si creditor etiam oblatam pecuniam accipit. Proinde illo non accipiente, traditiones illę non implentur, nisi factum debitoris aliquod interuenerit, quod pro solutione, aut traditione habeat. Id a. factū ē obſignatione, & depositione pecunię. Iccirco i illis locis recte creditore pecuniam accipere recusante, exigitur hęc obſignatio & depositio. Summa est, quæritur in huiusmodi conuentionib. de fundo restituendo venditori, si pretium redditum erit emtoriu: Cum in quā in his quæritur, qñ actio venditori nascitur, spectandum est, q̄ sit conditio conuentionis. Nam impleta conditione statim actio nascitur. Igitur si hęc conditio est, si venditor pecuniā obtulerit, statim post pecuniam oblatam fundus peti potest, vt hic. Sin a. hęc conditio, si venditor pretium dederit, vel soluerit, non sufficit pecuniam obtulisse creditori, sed illo recusante, etiam obſignare & deponere oportet, vt ea res pro solutione cedat. *dicitur lege si a te, infra.*

Quarto quærit ꝑ quamdiu in spē ꝑposita, hęc actiones competant, vbi hęc ꝑba adiecta sunt q̄, hic proponuntur nempe si vēditor qñq; aut intra certum

tempus pecuniam obtulerit. De eo nihil aperte attingitur in hac lege, sed ius ita habet. Si conuentio hæc est, vt fundus restituatur, quandocunq; pecuniã oblata erit, perpetuo actiones debentur ad fundum repetendum conditione impleta, sed ita, vt meminerimus, non excurrere actionem vltra 30. annos, iuxta modum constit. præstitutum, *l. sicut 3. l. omnes 4. inf. de pres. 30. vel 40. an.* Quid tamen si nominatim conuenit, vt venditori liceret fundum repetere pecunia oblata, etiam vltra 30. annos? Respondetur, Puto conuentionem seruandam esse, & post 30. annos actionem competere. Est enim hæc conuentio de re priuata & familiari, id est, de iure emtoris. Omnis pactio de re priuata & familiari seruanda, nisi nominatim, *l. prohibet, l. iniq. §. pacificar. 14. ff. de pact.* Non obstant superiores Cõst. quæ nolunt actiones extendi, vltra 30. an. Hoc enim ius p debitor constitutum est, vt habeat præscriptionẽ & exceptionem longi temporis aduersus actiones. Ius certum, est licere vnicuique licite iis, quæ pro se introducta sunt renuntiare, & pacto suam conditionẽ deteriorem facere, *l. pensul. sup. de pact. l. pactum 46. ff. de pact.* Quod si hæc conuentio erit, si venditor heredesue eius, intra tempus certum pretium obtulissent, nisi intra id tempus obtulerint nulla amplius actio futura est, quoniã restitutio promissa est sub conditione, si pecunia offerretur. Quicquid sub conditione promittitur, conditione deficiente non debetur, nec debitum fuit vnquam, *l. cedere ff. de V. S.* Non obstat, quod traditur in *l. obligationum fere 43. vers. placet, ff. de obl. & act.* quod promissum est ad tempus deberi non posse, itaque tempore adiecto, nihilominus finito tempore deberi, tametsi post tempus petiti exceptio doli mali opponatur. Hoc scriptum est de iis, quæ pure promissa sunt, & promissa vsq; ad diem certum. Quod semel debere cœpit, id perpetuo debetur, nec tempore finitur, quoniam finiendarum obligationum certi sunt modi iure constituti: intra quos non est tempus, vt est in *l. obligationum fere, vers. hanc.* Hic agimus de eo, quod promissum est, & debetur sub conditione. Debuit enim restitui fundus, si venditor pecuniam obtulisset, intra certum tempus: si non obtulit, deficit conditio, neque nihil vnquam debitum fuisse intelligitur. Deficere conditionem manifestum, quoniam quandocunq; post illud tempus pretium offerretur, semper verum erit intra tempus constitutum oblatum non esse, *l. ff. Celsus, de recept.*

12 Quinto quæritur, quibus hæc actiones dentur, fundi repetendi causa. Constat in specie proposita, & venditori & heredibus dari, quoniam conuentio ita proponitur, vt venditor nominatim, & de se, & de heredibus suis caueat. Hinc occasio quærendi nascitur: quid si venditor de se tantum cauerit, non autem de heredibus, vt diceret, fundum restitui sibi debere, si pecuniam obtulisset, Luctus Titius venditor. Mouet dubitationem, quod non frustra hic de heredibus cautum est, vt intelligamus, si de heredibus cautum non sit, non licere heredibus pretium offerre, & eo oblato fundum repetere. Rursum contra mouet, *l. si pactum 9. ff. de probatio.* vbi diserte traditur, eum qui sibi cauit, nulla facta heredum mentione: tamen hoc ipso heredibus suis cauisse intelligi, nisi contrarium probetur. Et hoc secutus Acc. hoc loco, & alii probant,

heredum mentionem frustra hic adiectam esse, vt quis venditor ita cauerit, si Luc. Tit. venditor pecuniam obtulerit: tamen mortuo venditore, anteq; pretium offerret, licere eius heredibus. idem offerre, & fundum consequi. Ego contra puto, si hæc conditio est, si Luc. Tit. venditor pecuniam obtulerit, licet tantum venditori pecuniã offerre: si ante oblatam decessissent, frustra heredes offerent, & fundum repetent ab emtore. Ratio est iuris manifesti attendere volenti. Nam conditio omnis certæ personæ adscripta, in alia persona impleri non potest, vt puta, qui ex conditione iustus est dare Tit. is seruo Tit. dādo, nihil agit, nec implet conditionem. Eodem modo, qui Tit. ex conditione dare debet, nisi Tit. viuo dederit, heredi eius dando, conditionem non implet. Similiter dicemus, vbi hæc conditio, si Luc. Tit. pecuniam obtulerit, solus Tit. dando conditionem implet, heredes eius dando non implent, *l. qui heredi 44. in pr. l. cum ita datur 93. ff. de cond. & demon.* Et ratio in promptu est, quia quandocunq; heredes venditoris pecuniam obtulerint, semper verum erit Luc. Tit. non obtulisse, & ideo non esse impletum id, quod conditio exigebat. Erat enim hæc conditio, si Luc. Tit. obtulisset. Proinde non temere adiectum est in hac conuentio. siue heredes eius pecuniam obtulissent. Sed obstat, *l. si pactum, ff. de probat.* vbi placet, eum qui sibi tantum cauit, etiam videri cauisse heredibus. Resp. Sed ibidem adiicitur, nisi contra probetur. At satis probatur, non esse cautum heredibus. cum restitutio promittitur sub conditione, si Luc. Tit. pecuniam obtulerit. Nam conditio adiecta, vt conditione deficiente, nihil debeatur, vt hoc iure certo probatur, *l. cedere ff. de V. S.* Porro & hanc conditionem non impleri, non tam iure, quã natura ipsa probatur, cum Luc. Tit. pecuniã non obtulit. Proinde eo non offerente, heredibus cautum nihil esse intelligitur. Dicimus præterea ad eam *l. quod quisq; sibi cauit, vt sibi acquirat, veluti actionem aut exceptionem in d. l. si pactum.* id omne etiam cautum heredibus. & ad heredes transire: sed potestas conditionis implendæ ad heredem non transit, *d. l. cum ita datur ff. de cond. & demon.* Et hæc causa est, quia conditionis impletio est facti. Certum est a. aliud esse factum, cum Luc. Tit. offert, & aliud factum cum heredes Luc. Tit. offerant. Item hic opponitur illæ constitutiones quibus cautum est, vt omnis obligatio, tã quæ in dando, quam quæ in faciendo est, trãseat ad heredes, etiam si heredum mentio facta non sit, *l. veteris cum simil. inf. de cont. stip. Resp.* Aliud est obligatio, aliud conditio, seu potestas conditionis implendæ. Obligatio ad heredes transit, quia iuris est. Conditio seu potestas conditionis implendæ ad heredes non transit, quia est facti. Præterea quod dicitur omnes obligationes & stipulat. ad heredes transire, necessario sic intelligendum, si modo sit aliqua obligatio & stipulat. Nam ad heredes transire non potest, si nulla est. At omnis promissio sub conditione facta conditione deficiente nulla est. Et talis est hæc conuentio, cum restitutio fundi promittitur sub conditione, si Luc. Tit. venditor pretium obtulerit, & non obtulit. Proinde eo ante pretium oblatum mortuo promissio ad heredem eius transire non potest, quæ cœpit nulla esse. Postremo etiã obiicitur illud, quod dicitur heredem personam esse eandem, cum persona defuncti, *aut. de iure in. in pr.* Ex quo sic colligi videtur

videtur. si venditor ex hac condit. pretium obtulisset, conditio impletur, dareturq; ipsi actio ex vendito, vel præscriptis verbis. Ergo & heredes idem offerendo eodem modo condit. implent, & easdẽ actiones consequuntur, quia perinde est q. defunctus, ipse obtulisset. Resp. Quod dicitur heredem esse eadẽ personam cum defuncto, locum habet in iis, quæ iuris sunt, vt in dominio, in actionibus. Ius omne defuncti in heredem transit. In iis a. quæ sunt facti locum non habet. Quæ sunt facti ad heredem non transeunt, vt dominiũ rerum hereditariam transit ad heredem, possessio defuncti non transit, *l. cum heredes, ff. de acq. poss.* Et hoc ideo, quia possessio facti est, non iuris, *l. possidere est solius defensionis, & in tenendo posita est, l. 7. §. 1. ff. de acq. poss.* Summa igitur hæc est: Ex hac conuentione ita actionem esse heredibus. venditoris, & potestatem implendæ conditionis, si aut simpliciter cautum sit, vt fundus restituatur pecunia oblata, sine vilius personæ, aut heredis expressione, aut si nominatim conditio de heredibus quoq; exprimat hoc modo, siue venditor, siue heredes eius pecuniam obtulissent. Sin autem conditio hæc erit, si Luc. Tit. venditor pecuniam obtulerit, solus venditor pretium offerre potest, heredes eius ad implendam conditionem offerre non possunt, atq; nec fundum repetere. Vbi actio iam heredibus ex conuentione acquiritur, hæc eleganter quæruntur? Quid, si vnus ex pluribus heredibus venditoris partem pretii offerat proportionem hereditaria, & partem fundi sibi restitui postulet. Resp. Videri potest prima fronte audiendus, quia conditio offerendæ pecuniæ pluribus heredibus adscripta est, & ideo pro numero heredum conditio diuidetur, *l. si fundus ff. de cond. & dem.* Quod ad fundi petitionem attinet, hæc petitio quoq; inter heredes stipulatoris, & creditoris diuiditur, *l. 4. §. vltim. ff. de V. O.* Ita nihil videtur restare, quo minus vnus parte pretii oblata, recte pro parte fundi agat. Resp. Non est audiendus, quia restitutio rei etiam inter heredes promissoris non diuiditur, vbi ea diuisio non potest contingere sine iniuria creditoris, *l. 5. §. vlt. ff. de V. O.* Ergo multo minus obligatio & actio inter heredes stipulat. aut creditoris diuidi potest, si ea res sine iniuria promissoris contingere non potest, quia fauorabiliores sint rei, quam actores, *l. fauorabilis, ff. de R. I.* At si fundi venditi restitutio diuidetur inuito emtore, is manifesta iniuria afficitur. Cogitur. n. partem heredi petiti dare, & alias partes retinere: vnde in comunione incidit cum iis, quibus cum non vult, & cum quibus re comunem habere non expedit, propter discordias quarum materia est in comunione, *l. cum pater §. dulcissimi, ff. de leg. 2.* Quam ob causam etiam receptum est, neminem inuitum compelli, ad comunione, *l. si non sortis, §. si comunio, ff. de condit. in deb.* Quid si vnus ex heredibus totum pretium offerat, vt indemne reddat emtorem & solũ fundum petat, an quia hoc casu restitutio contingere potest sine iniuria emtoris, circue heres audiendus est? Resp. Si partem petit suo nomine reliquorum coheredum nomine mandato ab iis accepto, vt emtorem conueniret, audiendus est. Habet enim actionem suo nomine, & nomine procuratorio. *argumen. in l. 3. ff. famil. eriscun.* At si nullum mandatum habet a coheredibus. audiri non debet, quia petit, quod sibi non debetur. Agit vbi actionem non habet. Is enim habet tantum partis

actionem in quam succedit. *l. 4. §. vlt. ff. de verb. obl.* Ideo in reliquis partes actionem non habet, & qui actionem non habet, neque alterius conueniendi potestatem habet. *l. si pupilli. §. vltim. ff. de negot. gest.* Ita fit etiam, si plures heredes venditoris ad restitutionem fundi admitti velint, omnes agere oportet, & pretium totum offerre, aut vnum accipere mandatum a ceteris, vt pretio toto oblato, fundum petat partim suo, partim procuratorio nomine. Sexto videndum est, an in proposito actio ex vendito aut præscriptis verbis, vt aduersus emtorem datur, si eo mortuo, detur aduersus eius heredes, vt heredibus quoque pretium recte offerri possit, ex conditione conuentionis propositæ. Et in hoc rescripto significatur, etiam pretium heredibus recte offerri, quod sic accipiendum, vt posset offerri tribus casibus, Primus si nominatim conuenit, vt fundus restituatur, si pretium offerretur emtori herediue eius, vt nominatim de heredibus emtoris cautum sit. Secundus casus, si simpliciter conuentum erit, vt fundus restituatur, si venditor heredesue eius pretium offerrent, nulla mentione facta, cui offerant. Nam hæc oratio generalis, & indefinita, continet omnes, quibus pretium offerri potest, & a quibus potest fundus repeti. Proinde etiam emtor & heredes iis verbis continentur. Tertius casus est is, qui significatur in hoc rescripto. si conuenit, vt fundus restituatur, si venditor heredesue eius pretium emtori obtulissent. Ex iis verbis, placet etiam in persona heredum huic conuentioni parere posse. Diuersum puto, si ita conuenit, si venditor heredesue eius pretium Lucio Titio emtori obtulissent, vt nominatim appellatus esset emtor, nulla mentione heredum eius facta. Nam qui ex conditione Lucio Titio dare debet, heredi dando, non implet conditionem. *l. qui heredi in princ. l. cum ita data. ff. de condit. & demonstrat.* Quid ergo interest, vtrum dicam, si venditor heredesue eius emtori pretium offerant, an vero offerant Lucio Titio emtori? Respondetur plurimum. Nam cum nominatus nomine appellatio, emtor, eo verbo continetur, & emtor & heredes emtoris, quoniã emtoris heres & ipse emtor est. Heres enim succedit in eadem venditionem, & eundem contractum. *§. vlt. Inst. de loc. & cond.* At verbo Lucii Titii emtoris, quod verbum est proprium, non continetur heres L. Titii. Nam heres L. Titii, non est L. Titius. Proinde heredi Lucii Titii, dādo semper verum erit Lucio Titio datum non esse, eoque nec impletam esse conditionem, quam tamen impleri hic exigimus, cum heredes emtoris tenebuntur, vt iis pretium offerri possit illis casibus, quos supra comprehendimus. Quærendum quatenus singuli teneantur? Ius certum est, heredes debitoris succedere in obligationem defuncti, non in solidum singulos, sed singulos pro portione tantum hereditaria, *l. secundum, sup. de hered. actio. l. heredes. §. an eass. fam. eriscund.* Itaque quamdiu omnes heredes hunc fundum comunem possidebunt, nulla dubitatio est, quia singuli pro parte tantum conueniri possint. Conuenti autem portione pretii recte oblata, singulis partem suam restituere debere. Sed hic oritur dubitatio, quid dicendum sit, si vnus ex heredibus totum illum fundum restitutioni obnoxium possideat, vtrum oblato ei solido pretio tene-

atur, vt totum fundum restituat? Respondeatur. No: tenetur, quia quod ad actionem personalem attingit ex vendito vel præscriptis verbis, quæ in hac specie venditori heredibusque competit, est actio in personam, quæ inter heredes emtoris diuiditur. Proinde personam singulorum tantum sequitur pro ea parte, pro qua in obligationem succedunt: fundum non sequitur, proinde nec eius fundi possessorem *l. 1. §. si heres. ff. ad Trebellian.* Et ideo siue is qui fundum possidet solus, nullo titulo possideat, siue ita possideat, quod eum fundum a coheredibus accepit, vel in diuisione hereditatis ei fundus adiudicatus sit, nihilominus venditor heredesue venditoris, ceteros coheredes pro portione sua conuenire debent, vt vel illorum opera fundus totus restituatur, vel fundo non restituto, cõdemnentur in id, quod venditoris interest, vt fieri solet, cum res vendita non tradita, aut tradita non retrahitur. *l. 1. in princ. ff. de act. emt.* Sed obstat *l. 3. §. si heres ff. commod. hoc exemplo.* Si commodatori plures sint heredes, placet hic quoque obligationem comodati, inter heredes commodatori eiusdemque debitoris diuidi ex regula communi *l. 12. quæ supra dixi.* & tamen si vnus ex iis heredibus reperitur rem totam possidere, placet, debere eum in solidum condemnari, idque bonæ fidei iudicio conuenire, quo exemplo idem in proposito, probandum videri potest: nam & hic agitur de actione ex vendito, quæ itidem est bonæ fidei *§. actionum item Inst. de act.* Respondeatur. Dissimiles causæ hæ sunt: In commodato vnus ex heredibus, qui rem totam commodatam defuncti possidet, iure cogitur rem totam comodatori restituere, quia natura restituere potest, & cum restituit, id facit sine suo damno. Petitur enim hic restitutio solius defensionis, quæ præstare potest, etiam quiuis prædo, & cum heres restituerit, nihil ei abest, quia res fuit aliena, & pro ea possessione, quam habebat, nihil aliis prius præstitit. At in restitutione fundi, de quo quæritur vtrunq; contra euenit. Nam si vnus ex heredibus totum fundum emtum possidet, non potest præstare venditori petenti, quod petit. Venditor enim non tantum petit restitutionem nudæ possessionis, sed vt dominium fundi rursus in se transferatur. Hoc præstare vnus ex heredibus non potest, cum solus non sit dominus: quod si solus dominus erit, vt pote dominium nactus, vel a coheredibus, vel ex adiudicatione iudicis, etsi hoc casu dominium transferre potest in venditorem: tamen id non potest, sine iniuria sua, quia pro reliquis partibus illi pretium abest, vel quia emit, vel quia pro iis partibus tantundem ex hereditate obuenerit coheredibus. Sublata igitur æquitate, quæ est in actione comodati, in exemplo superiori recurrendum est ad regulam communem, vt ex pluribus heredibus debitoris eiusdem temporis, singuli heredes pro portione sua ad fundi restitutionem teneantur

18 Postremo ¶ spectandum est, quid in actione superiori ad restitutionem fundi competentis veniat. Id expressum est, in extremo rescipit. cum dicitur. *Præcio oblato, non tantum fundum restituere debere, ab emtore heredibusue eius, sed etiam omnia, quæ post pecuniam oblata ad emtorem heredemue peruenerunt.* Peruenire a. possunt fructus, & mercedes rerum locatarum, quæ sunt ususfructus. Ex iis vbi intelligimus,

quoscunque fructus ¶ quæcunque commoda ante 19 pretium oblatum emtor percepit ex re vendita, omnia ita fieri emtoris, vt quodocunque pecunia oblata erit, non tamen restituere debeat, sed apud emtorem maneat, id fit duplici ratione. Primum quia emtor per tempus, quo emtio stetit, dominus fuit. fructus ex fundo percepti dñi sunt. *l. qui fundum in princ. §. 1. ff. de usur.* Deinde, quia ab emtore, hæc percepta sint, tunc cū et ex conuentione emtor esset, id est, ex conuentione emta manere debent. Commoda autem rei venditæ ad emtorem pertinent, quæ post conuentionem contigerunt. *l. 1. ff. de peri. §. commod.* Cur ergo non itidem placuit, vt hæc penes emtorem maneat, etiam si peruenit, post pecuniam oblata, cum et eo tempore dñs sit fundi, & adhuc emtor. Nam oblatio neque dominium, neque emtionem mutare potuit. Non est enim oblatio modus domini tollendi, aut tollendæ obligationis. Resp. Hoc fit hac ratione, quia placet in bonæ fidei iudiciis, post moram fructus venire. Nam in bonæ fidei iudiciis, constat post moram vsuras debere *l. mora §. in bona. ff. de usur.* Ergo multo magis fructus, quia non ob aliam causam vsuræ ex mora accidunt, quam quod vicem fructuum obtineant. *l. usura. ff. de usur.* Vulgatum dictum est ex Arist. propter quod vnumquodque tale est, illud magis tale esse oportet, *Anibent. multo magis 5. de SS. eccles.* Oblatio autem pecuniæ facit, vt emtor moram faciat, cum offerenti venditori, & fundum repetenti, sine iusta causa, restituere recusat. Hæc enim oblatio & petitio interpellationem habet. Interpellatus moram facit. *l. mora in princ. ff. de usur.* Ex mora non tantum fructus restituendi sunt, qui ad emtorem peruenerunt, sed etiam, qui peruenire potuerunt, quos culpa sua non percepit. Nam in bonæ fidei iudiciis, generale est ex emto & vendito, venditor emtori, & emtor venditori, non tantum pactum suum, sine dolo præstare debet, sed adhibere diligentiam conuenientem bono patrifam. vt si quid negliget, præstare debeat non minus, quam si ad eum quid peruenisset. *in l. 2. in fin. l. 3. ff. de peric. §. commod. rei vend. l. ea igitur. l. si seruos ff. de pig. actio.* Hic & hæc quæruntur. Quid ¶ si venditor pretio oblato fundum repetat maturis fructibus. vtrum fundus, cum fructibus restitui debet, & fructus omnes venditoris lucro cedunt, an vero inter emtorem & venditorem, pro rata temporis quo fundus possessus est, ab emtore diuidi debet? Respondeatur. Totus fundus, vna cum fructibus restituendus est, vt fructus venditori cedant, non emtori. Nam constat ex conuentione proposita, restitui debere fundum quodocunque pretium offeratur. Ergo vna cum fundo, etiam fructus pendentes, quia fructus pendentes pars sunt fundi. *l. fructus pendentes. ff. de rei vindic.* Solum hoc relinquatur emtori, vt impensas in fundum colendum eo anno factas, consequatur, non tantum doli exceptione, sed etiam actione ex emto. Primum quia fructus intelliguntur deductis impensis. *leg. fruct. ff. solut. matrimon.* Deinde quia quicquid emtor aut venditor impendit in re vendita, quod alterius ex contrahentibus lucro cedit, eius rei nomine actionem habet, vt sumtus factos consequatur. *l. Julianus. §. praterea. ff. de act. emt.* Non est simile, quod fructus fundi dotalis, soluto matrimonio inter maritum & uxorem diuidi debent.

debet. *l. fructus §. Papinianus §. ex diuerso. ff. solut. matrimon. l. vnica. §. cum quæ infra. de rei vx. action.* Nam hoc fit, vel iure certo, vel etiam conuentione, quia fructus dotis, ad maritum pertinent pro oneribus matrimonii. *l. dotis fructus ff. de iure dot. l. pro oneribus infr. eodem titulo.* Quid si ¶ fundus, qui restitui debet, locatus fuerit ab emtore, merces eius fundi vtri cedet, an vero diuidi debet inter emtorem & venditorem? Mouet dubitationem, quod locato hoc fundo ante pretium oblatum, statim totius mercedis vni actio quæ sita est emtori, vt proinde videri possit tota merces cedere emtori debere. Respondeatur. Distinguendum est, vtrum ædes locatæ sint, an fundus: si ædes: diuidi debet actio mercedis, pro rata temporis, vt eius temporis

merces, quod tempus præcessit oblatam pecuniam, cedere debeat emtori, reliqui temporis merces restitui debeat venditori, quia hæc peruenit ad emtorem, post oblatam pecuniam. Quod si fundus locatus erit, & ante oblatam pecuniam, fructus fuerint a colono percepti, tota merces emtori cedet: si fuerint percepti post oblatam pecuniam, tota merces cedet venditori, quia merces percipitur pro fructibus, vt hoc solum spectandum sit, quando fructus sint percepti. *argu. lege defuncta. ff. de usufruct. Adde Bartol. in leg. vltima. §. vltimo. ff. de iur. filio. glos. in leg. diuortio ff. solut. matrimon. N. text. in leg. Julianus. §. si fructibus. ff. de act. emt. leg. vltim. §. fructus. ff. quæ in fund. ced. leg. fructus pendentes. ff. de rei vindicatione.*

HONOR ET GLORIA OMNI-
potenti Deo, Patri, Filio & Spiritui
Sancto, Amen.

INDEX RERVM, MATERIARVM,
ET VERBORVM MEMORABILIVM OMNIVM, QVÆ IN
HOCCE PARALIPOMENO OPERE DOMINI HVGONIS
Donelli in Codicem continentur.

CVIVS PRIOR NVMERVS PAGINAM, AL-
ter illius ipsius pagina numerale summarium continet.

A.

- Contractu semel perfecto, non licet inuito altero, ex contrahentibus discedere. f. 254. num. 10.
A venditione iure communi recedere non licet fol. 332. n. 31.
Ab emtione an & quando impune discedere liceat? 255. nu. 3.
Ab emtione tum demum, impune disceditur, si ut negotium scripto gereretur, conuentum sit, & instrumentum de contractu nondum sit completum. fol. 255. n. 31.
Ab emtione & venditione discedere non licet, nisi vtriusq; partis consensu. fol. 255. n. 19.
Ab emtione contracta, inuito altero recedi non potest. fol. 406. num. 2.
Ab emtione quomodo vtriusque partis voluntate discedatur, vtrum nudo pacto: an vero acceptilatione. f. 353. n. 1.
Ab emtione tacita quando discedatur & quibus modis. ib. nu. 9.
Ab emtione quando liceat discedere re integra. ib. n. 3.
Ab emtione recedi potest, conuentione & consensu, idq; duplici modo, aut ante, aut post venditionem. ib. 337. n. 2.
Ab emtione an liceat discedere re non integra. f. 353. n. 10.
Ab emtione quibus de causis recedere liceat. fol. 338. n. 23.
Ab emtione recedere non licet, nisi vtriusque partis consensu. fol. 332. n. 33.
Acceptum ob turpem causam repeti potest. f. 54. n. 3.
Accessio sine principali causa consistere non potest. f. 329. n. 19.
Accipi an aliquid honeste possit ob suffragia, & an acceptum repeti possit. f. 54. n. 2.
Accusator in omni crimine puniendo iure communi requiritur. f. 192. num. 7.
Accusatoris potestas in probando quæ. f. 193. n. 5.
Acquiri nobis nihil potest per liberam personam, quæ iuri nostro subiecta, non est, præter possessionem. f. 393. n. 9.
Acta quid. f. 243. n. 9.
Acta publica quæ. ibid. n. 10.
Acta iudicialia publica fidem faciunt. f. 260. n. 22.
Acta quid. f. 235. n. 6.
Acta publica pro actis iudicialibus. ibid. n. 7.
apud Acta quid significet. ibid. n. 8.
Actum vbi aliud reuera est, aliud simulatum, toties valet quod actum est, non quod simulatum vel scriptum est. fol. 42. num. 9.
Actio quid. f. 105. n. 15.
Actio quid. fol. 1. num. 3.
Actio inutiliter mandata, mandata non intelligitur. fol. 107. num. 12.
Actio ex contractu in personam, an tantum creditori competat. ibid. num. 5.
Actio quando & qua lege mandetur. ibid. n. 7.
Actio directa quid. ibid. n. 19.
Actio ex mutuo datur domino, a quo pecunia profecta est, non procuratori. fol. 43. num. 1.
An aduersus plures. f. 7. nu. 8.
Actio furti perpetua est. ibid. n. 9.
Actio directa & utilis effectu differunt. folio 107. numero 48.
Actio certa dicitur, si causa actionis certum nomen habet. fol. 20. num. 4.
Actio iudicati quæ. ibid. num. 5.
Actio directa quæ. ibid. nu. 6.
Actio utilis quæ. ibid. n. 7.
Actio ex emto cui competat. ibid. nu. 8.
Actio præscriptis verbis in factum dicitur, & utilis. ibidem num. 9.
Actio ex iudicato competens, certum nomen habet, diciturque iudicati. ib. n. 10.
Actio ex iuraturando eandem vim habet, quam iudicati. ibid. num. 11.
Actio leg. Aquilæ in quem datur. ib. n. 12.
Actio inter dominum & seruum nulla consistit. folio 133. numero 3.
Actio de dolo competit in seruum manumissum. ibidem numero 4.
Actio inter dominum & seruum nulla potest consistere. fol. 135. num. 1.
Actiones rei persecutoriæ, quæ. Et quæ pœna. fol. 147. num. 12.
Actio in personam vnde oritur. ibid. n. 13.
Actiones ex contractu in heredes dantur, non id, quod ad eos peruenit, sed in solidum, etiam si nihil peruenit. ibidem numero 14.
Actio in personam ex contractu cui datur. f. 107. n. 3.
Actio directa & utilis quæ. f. 20. n. 15.
Actio negotiorum gestorum quando competat. f. 36. n. 6.
Actio & obligatio ex contractu sine consensu nulla est. fol. 39. num. 3.
Actio cur ex l. Aquilia aduersus contententem in simplum constituitur, non aduersus eum, qui damnum dedit. fol. 70. numero 8.
Actio cui iure datur, ei possidenti multo magis exceptio competit. f. 69. n. 3.
Actio in personam datur aduersus eum, qui obligatus est. fol. 50. num. 1.
Actio ex inficiatione quibus rebus duplicetur. f. 70. n. 2.
Actio directa & utilis quid differant. f. 107. n. 28.
Actio cur & quæ dicatur utilis. ibid. n. 29.
Actio utilis mandatario suo nomine competit, ex sententia legis. ibid. n. 30.
Actio furti an legatario competat. f. 97. n. 14.
Actio ex pacto nudo iure ciuili non nascitur. f. 41. n. 6.
Actio cui datur, multo magis ei ad rem retinendam, datur exceptio. f. 61. n. 35.
Actio in rem aduersus quem datur. f. 107. n. 2.
Actio cui competit, ei multo magis exceptio datur. f. 81. n. 11.
Actio in rem cui competat. f. 107. n. 1.
Actio an mandari possit soluta pecunia. f. 107. n. 9.
Actio in personam ex maleficio cui datur. ibid. num. 4.
Actio mandatarii utilis propria, in eum, cum directa transit. ibid. n. 27.

Amici cur a testimonio repellantur. Et qui nam ii amici sint. fol. 200 n. 4.
Amicitia intima vnde estimanda. ibid. n. 5.
Amissio actorum quomodo probetur. f. 243. n. 18.
Amissio instrumenti nulli nocet. f. 237. n. 1.
Amissionem instrumenti creditor probare debet. f. 237. n. 3.
Amissio instrumenti fortuita vt probetur quæ requirantur. ibi. num. 4.
Amissio instrumenti quando creditori nocet. f. 237. n. 1.
Amissio instrumenti possessori nihil nocet, si res aliter probari potest. f. 43. n. 1.
Amissio instrumenti status, siue ingenuitas an liberis nocet. fol. 238. num. 2.
Amittere aliquid ipso iure quid. f. 128. n. 42.
Amittere quid ob factum, quando quis intelligatur. ib. n. 43.
Ancilla vendita post manumissionem libera facta, an emtori præstanda sit. f. 388. n. 2.
Ancilla quæ. f. 80. n. 8.
Animal morbosum & vitiosum potest emtor redhibere. fol. 342. num. 46.
Annonæ seu annonaria collatio quid. f. 362. n. 14.
Annotatio priuata quid. f. 169. n. 13.
Antapocha idem quod mutua & contraria apocha. fol. 260. num. 4.
Antapocha quot modis fiat. f. 260. n. 6.
Antapocha quid. ibid. n. 1.
Antapochæ vnde dicitur. ib. n. 2.
Antapochæ utilitas. ib. n. 10.
Antapocha quæ continere debeat. ib. n. 11.
Antapochæ petitio, qua conditione permittatur creditori. ibid. num. 17.
Antapochæ petitio omilla, an creditori quicquam nocet. fol. 261. n. 24.
Antapocham quibus in causis creditor a debitore petere possit. f. 260. n. 15.
Antecedente admisso, necessario admittitur quod est consequens. f. 40. n. 5.
Apparitores ex mandatu magistratus recte pignora distrahant. fol. 397. n. 15.
Appellationis effectus. f. 147. n. 65.
Appellationes edictorum vnde nata. f. 33. n. 2.
Apocha quid. f. 260. n. 3. & 18.
Apocha, nisi malitiose, denegari non potest. f. 261. n. 29.
Apocha quid. f. 217. n. 2.
Apocha, an & quando debitori necessaria sit. f. 261. n. 27.
Arbitrium boni viri quale hic accipiatur. f. 377. n. 27.
Arbitrorum genera duo. Et quæ. f. 377. n. 19.
Arbitrium boni viri, nullam dilationem habet. f. 12. n. 19.
Arenarii qui sint. f. 217. n. 11.
Argenti distractores qui. f. 159. n. 19.
Argumenta quæ nam iure fidem faciant. 172. n. 4.
Argumentum quid. f. 162. n. 26.
Argumenti appellatio generalis & specialis est. 193. n. 7.
Argumentum generaliter quod. ib. n. 8.
Argumentum specialiter quod. ib. n. 9.
Argumentum quid. f. 193. n. 5.
Arthæ, solura emtione restitui debent. f. 406. 3.
Arthæ cur dentur in contractu emtione. f. 255. n. 20.
Arthas quando venditor reddere debeat. f. 407. n. 1.
Arthale pactum quod nam. f. 376. n. 1.
Arthæ repetendæ nomine, an conditio competat, & aduersus quem. ib. n. 2.
Artharum datio qualis contractus. f. 254. n. 6.
Articuli interrogatori quid. f. 223. n. 23.
Artifices & periti in arte, adhibiti ad renuntiandum aliquid, vt iurare cogantur, & an non nisi iuratis iis, fides adhibeatur. f. 203. n. 8.
Afferens aliquid in iudicio, id probare debet. f. 173. n. 20.
Auctoritas omnis in rem suam suspecta est. f. 303. n. 6.
Auctoritas diplomatum principalium vnde cognoscatur. fol. 222. num. 10.
Authentico non exemplari transcripto creditur. f. 237. n. 6. 1.
Authentico magis creditur, quam exemplari. f. 237. n. 7.
Auus an possit nepotem vendere. f. 325. n. 21.

B.

Barbari qui dicantur. f. 351. num. 89.
Beneficio hominem afficere omnibus interest. f. 37. n. 11.
Beneficium in iure, natura acquiri non potest. f. 30. n. 13.
Beneficium l. 2. de resc. vend. an etiam ad alios contractus pertinet. fol. 342. num. 55.

Beneficium l. 2. de resc. vend. an ad locationes & conductiones transferri possit. 342. n. 56.
Beneficium l. 2. de resc. vend. an ad permutationes transferri possit. f. 342. n. 58.
Beneficium l. 2. de resc. vend. an ad diuisiones rerum transferri possit. ibid. n. 59.
Beneficium mariti, ne condemnetur ultra quam facere potest, quando ad filios eius pertineat. f. 324. n. 17.
Beneficium diuisionis, an & quando tutoribus detur. fol. 166. num. 19.
Beneficium D. Adriani quod. f. 162. num. 2.
Beneficio D. Adriani non gaudet fideiussor, qui pro tutore interuenit. ibid. n. 3.
Beneficium D. Adriani an tribuatur pluribus, qui pro alio idem se soluturos constituerunt. ib. n. 4.
Beneficium legis secundæ. C. de rescind. vendit. non habet locum in casu legis si quos. infra. hoc. titulo. f. 342. n. 65.
Beneficium legis secundæ. de rescin. vend. an locum habeat in transactione & donatione. f. 342. n. 61 & 62.
Beneficium testes reiiciendi iure concessum, nulli citra culpam aut delictum eius auferendum est. f. 215. n. 8.
Beneficium defuncti, ad heredem non pertinet. f. 325. n. 20.
Beneficia personalia, neque ad heredes, neque ad alios transeunt. f. 324. num. 10.
Beneficia, catenus tribuuntur, ne aliis fiat iniuria. f. 171. n. 3.
Beneficio l. 2. de rescind. vend. quando quis renuntiare videatur. f. 342. n. 26.
Bona pupilli distrahi non possunt, priusquam peruenerint ad pubertatem. f. 144. n. 2.
Bona debitoris in iure quomodo creditori pignori obligentur. fol. 135. n. 1.
Bona debitoris ob cessationem tributorum vendendi forma. fol. 356. num. 4.
Bona curatoris, pignori sunt obligata tacito iure mulieri & fisco. f. 405. n. 1.
Bona damnatorum & proscriptorum, merito a fisco occupantur ob delictum. f. 123. n. 1.
Bona debitoris non tantum ob cessationem tributorum, sed etiam aliarum quarumlibet oblationum vendi possunt. fol. 356. num. 1.
Bona debitorum ob cessationem tributorum vendi possunt, etiam ob publicam penitentionem omnem, & quatenus illa venditio valeat. f. 358. n. 1.
Bona debitoris fisci, ita sunt obligata. f. 338. n. 2.
Bona & mala fide quis agat. f. 112. n. 9.
Bona fides duobus modis consideratur. f. 112. n. 14.
Bona fide quis se gerat. f. 112. n. 22.
Bona fides in quibus contractibus locum habeat. f. 112. n. 15.
Bona fides quid. f. 112. n. 2.
Bona fide se gerere quid. f. 112. num. 3.
Bona ex fide præstare quid. ibid. n. 4.
Bona ex fide non præstare quid. f. 112. num. 5.
Bona fidei nihil aliud est contrarium, quam vis & metus. fo. 346. num. 8.
Bona fidei contractus dolo maior in iure ipso iure nullus est. fol. 112. num. 16.
Bona fidei possessor quis dicatur. f. 103. num. 1.
Boni viri signa huc indicia. f. 112. num. 11.
Boni viri officium in quibus consistat. f. 112. n. 7.
Bonorum venditiones debitorum quæ præcedere debeant. fol. 356. num. 5.
Bonorum appellatione, nomina quoque continentur. f. 143. n. 5.

Cadere a re quid. f. 128. n. 37.
Cadere opera & conatu quid. f. 128. n. 38.
Calumniæ quid. f. 214. num. 14.
Calumniæ poena quæ. ibid. num. 15.
Capitatio quid. fol. 387. num. 2.
Caput quid. f. 134. num. 5.
Caput in iure frequenter personam significat. ib. num. 6.
Capite diminui quid. ibid. num. 7.
Castrantes a iure, qua poena adficiantur. f. 332. n. 51.
Castratorum duo genera. f. 332. n. 50.
Casus emtione secuti, ad venditorem non pertinent. f. 367. n. 4.
Casus fortuitus quid. f. 89. n. 2.
Cauere quid. f. 390. n. 10.
Causa, quæ contra leges aut bonos mores est, pro causa haberi non debet. f. 95. num. 3.
Causa secuta, cessat repetitio eius, quod ob causam datum erat. fol. 61. num. 5.
Causa quando sit, & dicatur dubia. f. 14. num. 6.
Causa iureiurando decisa, nullo preterito potest retractari. f. 14. n. 3.

Causa quando iureiurando decisa possit. f. 14. n. 3.
Causa pro conditione est non tantum in testamentis, sed etiam in contractibus. f. 58. n. 2.
Causa iureiurando decisa, nullo preterito retractari potest. & infra. f. 10. n. 12 & 18.
Causa, inter cetera litem significat. f. 89. n. 5.
Causa in quibus crimen legis Corneliae de falsis committitur. fol. 232. num. 25.
Causa cognitio maxima pars iudicii est. f. 162. n. 2.
Causa cognitio in quibus consistat. ibid. n. 3.
Causa dubia quæ. ibid. n. 21.
Causa nomine quid hic intelligatur. f. 79. n. 2.
Causam iureiurando decisa per iudicem, quomodo nouis postea instrumentis repetitis, iterum exercere liceat. f. 14. n. 17.
Et intra quæ tempora. f. 14. n. 18.
Causam adiciens, quæ existere non potest, nihil agit. fol. 93. num. 6.
Cautio quid. fol. 26. n. 34.
Cautio superuacua non conceditur. 318. n. 25.
Cautio, si petatur in bonæ fidei iudiciis, condemnatio ex iusta causa fieri debet. f. 318. n. 26.
Cautione noua aliqua præter illam, qua venditor cauet emtori habere licere, exigatur. 390. n. 4.
Cautio duplex quæ. ib. n. 5.
Cautione dupli omilla, venditor dupli condemnatur. fol. 390. num. 6.
Cautio duplex, quando a venditore exigatur, & in quibus rebus. ibid. n. 7.
Cautio sanitatis rei venditæ, quæ sit. ib. n. 8.
Cautio significat chirographum. f. 328. n. 2.
Cautionum, quas venditor præstare debet tria genera. fol. 390. num. 1.
Cautio de re vendita quæ. ib. n. 2.
Censere quid. fol. 359. n. 4.
Censum agere quid. ib. n. 5.
Census quid. ib. n. 6.
Census quid significat. f. 362. num. 2.
Certi conditionis appellatio vnde nata. f. 33. n. 2.
Certum in iure quod nam. fol. 341. n. 23.
Cessare & moram facere eadem sunt. f. 356. n. 8.
Cessationis alienæ vitium ad dispendium fisci pertinere non debet. f. 316. n. 12.
Chirographum seu instrumentum priuatum, an, & quatenus fidei faciat. f. 52. n. 1.
Chirographum quid. f. 261. n. 33.
Chirographa cautiones cur appellata. f. 102. n. 2.
Chirographum idoneam fidem facit aduersus scribentem. Quod amplius, etsi debitor neget a se scriptum, si testes interuenierint. f. 169. num. 4.
Cicero quam legem de periurio sanxit. f. 13. n. 12.
Citatio siue in ius vocatio, omnium actionum initium est. fol. 105. num. 22.
Citatio debet esse iusta. f. 105. n. 23.
Ciuces Romani barbaris vendere, & ab iis emere prohibentur. fo. 335. num. 76.
Ciuiliter quid debeat. f. 61. num. 22.
Clauiula generalis ad specificata refertur. f. 235. n. 17.
Cognati, aduersus cognatum testimonium dicere non coguntur. f. 223. n. 9.
Coheredes quidam si soluendo non sint, an & quatenus ceteri onerandi sint, ne creditores suum omittant. f. 140. n. 5.
Cognitio iudicis, præcipua pars iudicii. f. 105. n. 27.
Cognitio causæ quibus in rebus versetur. f. 105. n. 28.
Collationes quid sint. f. 356. n. 2.
Collationes cur sic dicitur. f. 356. n. 3.
Collektarius, coactor, & argertarius seu numerarius quid. f. 50. n. 10.
Colledarii, coactores, argentarii, numerarii, & mensarii vnde dicitur. 50. n. 11.
Collegæ qui dicantur. f. 166. n. 1.
Collusio quid. f. 356. n. 15.
Comites rerum priuatarum vendere Palatinis prohibentur. fol. 352. n. 1.
Comites commerciorum a barbaris emere possunt, etiam si aurum dent. 335. n. 78.
Commodum rei venditæ omne ad emtorem pertinet. f. 276. n. 2.
Commodum & incommodum rei venditæ, quomodo dicatur ad emtorem pertinere. f. 389. n. 2.
Commoda rei venditæ contingentia statim ad emtorem pertinent, ex quo mora facta. f. 389. n. 3.
Commodum & incommodum omne, quod rei venditæ contingit, post perfectam venditionem ad emtorem pertinet. f. 367. num. 1. & 3.

Commodum possessionis quod. f. 178. n. 2.
Commodum alluionis ad emtorem pertinet. fol. 368. numero 78.
Commoda & incommoda hereditaria quæ. f. 138. n. 6.
Commoda actionum hereditarium, statim vendita hereditate in emtorem transeunt. f. 318. n. 33.
Commoda quem sequuntur, incommoda sequi debent. fol. 318. num. 34.
Commoda & incommoda actionum hereditarium, quid differant. f. 318. n. 35.
Commoda eundem sequuntur, quem incommoda. fol. 35. num. 2. & 6.
Commoda rei ad quem pertinent, cum quoque incommoda sequuntur. f. 208. n. 8.
Commoda rei venditæ ad emtorem pertinent. f. 390. n. 2.
Commoda hereditaria in quibus rebus consistant. f. 318. n. 6.
Commonotium quid. f. 54. n. 11.
Comparatio literarum quid. f. 266. n. 1.
Comparatio literarum prudentibus semper suspecta visa. fol. 266. n. 3.
Comparatio literarum non admittenda, nisi certis conditionibus. f. 266. n. 4.
Comparatio literarum, an ex omnibus instrumentis petatur & admittatur. f. 266. n. 5.
Comparatio literarum quomodo recte ex instrumentis forensibus petatur. f. 266. n. 7.
Comparatio literarum admissa sub conditione, sub contraria denegari intelligitur. f. 266. n. 8.
Comparatio literarum, quomodo non credatur. fol. 269. num. 1.
Comparationem literarum qui fieri volunt. quid ab iis exigatur. f. 266. n. 12.
Compenratio non est, nisi inuicem crediti & debiti. f. 374. n. 9.
Conatus nihil obstat, ubi effectus securus non sit. f. 50. n. 6.
Concedendum nulli quicquam ob iauerem, & privilegii loco, in iniuriam alterius. f. 311. n. 6.
Concessionum quæ vis sit. f. 329. n. 25.
Conciliatio l. 4. & l. liberi. cum l. qui officii de centr. emt. fol. 332. num. 10.
Conciliatio legis primæ ex conuentione huius tituli, & legis ex conuentione supra de pactis. fol. 360. n. 14.
Concessionis crimen quod. f. 95. n. 5.
Condemnati iudicio publico, testimonium dicere non possunt. fol. 232. n. 26.
Condemnatio secuta, quæ dicitur. f. 342. n. 64.
Condemnatus, delator iureiurando causam retrahere non potest. fol. 10. n. 17.
Condictio ex lege quid. f. 100. n. 1.
Condictio ex lege, qua ex causa, quibus, & in quos detur, & cuius rei gratia. f. 100. n. 2.
Condictio furtiua in heredes furis cur detur. f. 147. n. 31.
Condictio furtiua non est ex maleficio, sed ex variis figuris causarum. f. 147. n. 36.
Condictio furtiua est ex furto. ibid. n. 37.
Condictio furtiua domino competit ex furto ferui. ibid. numero 38.
Condictio furtiua est ex maleficio. f. 97. n. 1.
Condictio furtiua vberior est, quam vi raptorum bonorum actio. fol. 147. n. 36.
Condictio furtiua, cur non detur ei, cuius interest. fol. 97. num. 13.
Condictio sine causa, in quor modis locum habeat. fol. 102. n. 1.
Condictio de non numerata pecunia quamdiu competat. fol. 104. num. 2.
Condictio furtiua aduersus quem detur. An etiam aduersus plures. f. 97. n. 17.
Condictio furtiua an aduersus heredem competat. ibid. n. 18.
Condictio furtiua quamdiu duret. ibid. n. 19.
Conditionem furtiuam, quæ veniant. ibid. n. 20.
Conditione indebiti, ad restituendum non tenetur quis nisi ipse indebitum acceperit. f. 69. n. 3.
Conditiones quale genus contractuum sint. f. 1. n. 28.
Condictio causa data quid. f. 79. n. 4.
Condictio quid. f. 116. n. 2.
Conditio iniqua alteri per alterum inferri non debet. f. 188. n. 6.
Conditio nihil affirmat. f. 16. num. 18.
Conditio iniqua alteri per alterum inferri non debet. f. 405. n. 5.
Conditionem alterius nemo deteriorem facere debet. fol. 405. num. 6.
Conditio an impleatur, an vero per eum cuius interest non impleti slet, quoniam eius vt impleatur, nihil interest. fol. 371. num. 7.

Conditio iniqua alteri per alterum inferri non debet. fol. 316. num. 15.
 Conditione pendente, neque obligatio, neque actio nascitur. fol. 120. n. 7.
 Conditionem impleri, quoties per debitorem stat quo minus impleatur, toties conditio pro impleta est. f. 373. n. 22.
 Conditionem suam deteriorem facere licet vnicuique, alienam non f. 351. n. 8.
 Conditionem alterius, nemo deteriorem facere potest. fol. 321. num. 8.
 Conditionem alterius nemo potest facere deteriorem. fol. 286. num. 5.
 Conductio & usufructus instrumento emtionis probari possunt, sicut & traditio sub. f. 168. n. 7. & 9.
 Confessa in iure pro iudicatis habentur. f. 247. n. 59.
 Confessi in iure pro iudicatis habentur. f. 235. n. 1.
 Confessi vis & potestas. ibid. n. 2.
 Confessi quomodo extra ius pro iudicatis habeantur. fol. 235. num. 9.
 Confessio propria vnicuique, tum creditori tum debitori nocet. fol. 293. n. 3.
 Confessio creditoris de apocha, pro iusta solutionis probatione est. f. 217. n. 6.
 Confessio creditoris contentis sibi pecuniam esse solutam, quod operetur, & an valeat. Et quomodo probanda sit. fol. 220. num. 4.
 Confessio debitoris contentis se debere, quam vim habeat. ibi. num. 5.
 Confessio creditoris, qua sibi pecuniam solutam esse dicit, quomodo & quot testibus probanda. ib. n. 6.
 Confessio aduersarii quæ. Et quatenus ei standum. fol. 193. num. 22.
 Confessio & iuramentum, cur in enumeratione specierum probationis prætermittantur. f. 193. n. 26.
 Confessio sua quando cuique nocet. f. 307. n. 5.
 Confessio debiti, causa non adiecta, inutilis est. f. 248. n. 10.
 Confessioni suæ quomodo standum sit & quando non. fol. 175. num. 7.
 Confessioni suæ, tam diu quem stare oportet, quam diu instrumento causa debendi aut liberandi continetur. f. 52. n. 2.
 Confessioni suæ quisque stare debet. f. 52. n. 4.
 Confessioni suæ refragans an sit audiendus. f. 248. n. 17.
 Confessus in iure pro iudicatis habetur. f. 193. n. 24.
 Confessus condemnandus. f. 162. n. 8.
 Coniecturis non est locus in aperta voluntate. f. 283. n. 1.
 Coniurati, donec testes pro reo non sint. f. 206. n. 5.
 Coniurati sceleris in testimonium adhiberi non debent. fol. 208. num. 12.
 Consensus emtionis in quibus rebus requiratur. f. 300. n. 4.
 Consensus ad transferendum dominium necessarius. fol. 180. num. 4.
 Consensus est volentis. f. 114. n. 3.
 Consensus, causa efficiens emtionis & venditionis, eiusque finis. fol. 297. n. 10. & 11.
 Consensus nihil aliud est quam conuentio. f. 1. n. 20.
 Consensus furiosus nullus est. f. 300. n. 8.
 Consensus alienandæ rei suæ, an ignorantem rem suam alienari noceat. f. 397. n. 7.
 Consequentia, qui probat actionis, etiam antecedentia probare videtur. f. 774. n. 2.
 Consilium suum nemo potest mutare in alterius iniuriam. fol. 26. n. 2.
 Consistere in iure quid dicatur. f. 377. n. 23.
 Constare nihil aliud est quam æstimare. f. 33. n. 8.
 Consortes qui sint. f. 31. n. 2.
 Constituens an semper constituto obligetur. f. 156. n. 1.
 Constituens alium soluturum, non obligatur. f. 154. n. 39.
 Constituens, se quid soluturum, est verbis constituit solidum, quando tamen de parte saltem teneatur. f. 157. n. 5.
 Constituens disiunctum, se aut Titium 10. soluturos, an nihilominus in solidum obligetur. f. 157. n. 7.
 Constituire aliam rem pro alio quis non potest: nec ita obligari, vt in deteriorem causam obligetur. f. 162. n. 6.
 Constitutio suprema quæ. f. 235. n. 4.
 Constitutio semper sic accipienda est, ne sit inutilis. fo. 127. n. 9.
 Constitutum ex his, quæ præcesserunt, interpretationem accipere debet. f. 154. n. 40.
 Constitutum impersonaliter conceptum, nullius est momenti. ibid. n. 41.
 Constitutum de instrumento an porrigendum sit ad testes. fol. 232. n. 23.
 In Constitutum quæ veniant. f. 153. n. 8.

Constitutum effectus. fol. 153. num. 8.
 Constitutum per verba impersonalia non tenet. f. 157. n. 2.
 Constitutum purum an teneat. f. 153. n. 30.
 Ex Constituto quis obligetur. f. 159. n. 6.
 Constitutum pendente conditione an valeat. f. 154. n. 32.
 Constitutum solo contractu sit. f. 153. n. 2.
 Constituens, pro se & alio constituere potest. ib. n. 3.
 Constitutum iustum & plenum quid. ib. n. 4.
 Constituti iusti partes. f. 153. n. 5.
 Constitutum, si esset iuris civilis, nullam actionem produceret. f. 153. n. 12.
 Constituti requisiti. f. 153. n. 15.
 Contestari quid. f. 235. n. 3.
 Contestatio quando desinat ambigua esse. f. 235. n. 20.
 Contestatio quando in iure sit necessaria. f. 235. n. 12.
 Contestationis effectus duplex. f. 235. n. 22.
 Contrahere nemo ita potest, vt alteri actio acquiratur. f. 154. n. 42.
 Contrahentibus licet sese mutuo in pretio defraudare & circumuenire. f. 341. n. 1.
 Contrahere ab initio cuius liberum est. f. 307. n. 1.
 Contrahentes videntur constituisse id pretium, quod alius ipso- rum voluntate constituit. f. 313. n. 12.
 Contrahere nemo cogitur. f. 114. n. 1.
 Contrahentibus in emtione licet se mutuo fraudare, si sine dolo fiat. f. 313. n. 8.
 Contrahens alterius nomine, inutile est quod geritur. f. 39. n. 6.
 Contractus innominati qui. f. 1. n. 27.
 Contractus effectus. f. 112. n. 1.
 Contractus a conuentione legem accipiunt. f. 316. n. 3.
 Contractus quid. f. 1. n. 8.
 Contractus ob aliquod vitium suum quoties confirmari volumus, semper id vitium spectandum est, quod cœnit in contrahendo. f. 347. n. 10.
 Contractus nullus sine consensu. f. 49. n. 3.
 Contractus emtionis & venditionis bonæ fidei est. f. 42. n. 15.
 Contractus nullus est sine conuentione. f. 393. n. 8.
 Contractus quid. f. 114. n. 2.
 Contractus pupillorum tum demum ratus est, si tutoris auctoritas interuenerit. f. 312. n. 10.
 Contractum quod non est, solui non potest. f. 80. n. 5.
 Contractus cuiusque causam & initium spectamus in contrahendo. f. 291. n. 2.
 Contractus bonæ fidei ipso iure non valet, si in contrahendo aliquid contrarium bonæ fidei, propter quod res contracta est, interueniat. f. 340. n. 7.
 Contractus an omnes consensum requirant. f. 1. n. 9.
 Contractus ex lege conuentionem accipiunt. f. 367. n. 8.
 Contractus cuiusque initium spectandum est. f. 287. n. 3.
 Contractus ex conuentione legem accipiunt. f. 254. n. 8.
 Contractus ex conuentione legem accipiunt. f. 407. n. 2.
 Contracta dicens nullo modo audiendus. f. 145. n. 4.
 Controuersia status & ingenuitatis, iisdem regulis geritur, quibus controuersiam rerum controuersia. f. 196. n. 11.
 Conueniri quisque potest in eo loco, vbi contractum est. fol. 56. num. 5.
 Conuentio, vt fundus venditori restituatur, est pars emtionis. f. 409. n. 5.
 Conuentio tacita, etiam turpis, seruanda est. f. 93. n. 3.
 Conuentio in aliquo contractu interposita, ad certas personas pertinet, ad certas non, vt neque aliis proficit, aliis noceat. f. 318. num. 32.
 Conuentio ne res donata alienari possit, quam vim habeat. fol. 82. num. 7.
 Conuentio nuda, cur debeat in constituto esse. f. 153. n. 10.
 Conuentio omnis de re priuata & familiari, seruanda est ex edicto. f. 82. n. 9.
 Conuentionis nomine quid intelligatur. f. 153. n. 6.
 Conuentio quid. ibid. n. 7.
 Conuentio ne res donata alienetur, an valeat, & per totum fol. 82. n. 2.
 Conuentio inutilis quæ. f. 114. n. 12.
 Conuentio omnis reo exceptionem parit. f. 26. n. 8.
 Conuentio expressa eandem vim habet quam tacita. f. 82. n. 5.
 Conuentio tribus confirmatur. f. 1. num. 17.
 Conuentio simplex quantumuis generalis, pertinet ad eas species, de quibus sensum non est. f. 341. n. 20.
 Conuentio hereditatis transferenda, ex eo tempore interpretationem accipit, quo contrahitur. f. 318. num. 4.
 Conuentio diuisionis sine stipulatione irrita est. f. 242. num. 5.
 Conuentio quid. f. 9. n. 14.
 Conuentio inter priuatos interposita, seruanda est priuato, ex edicto de pactis. f. 316. num. 4.

Conuentio siue pactum de retrouendendo, an seruanda sit, & ex ea actio danda. Et quæ nam ea sit actio. f. 409. n. 1. & 3.
 Conuentio, vt pretio non soluto, dominium ad venditorē pertineat, quomodo & quatenus seruanda sit. f. 407. n. 3.
 Conuentio omnis etiam ex interuallo interposita, exceptionem parit. fol. 407. n. 4.
 Conuentio semper seruanda est, quæ legibus aut bonis moribus non est contraria. f. 254. n. 7.
 Conuentio faciendi omnis eo spectat, vt creditor acquirat factum quod sua interest. fol. 377. n. 13.
 Conuentiones ad delinquendum inuitantes, turpes sunt omnes. fol. 93. num. 7.
 Conuentiones tacitæ, non minus valent quæ expressæ. f. 58. n. 4.
 Conuentiones nullæ sunt, quoties stipulantis & paciscentis nihil interest id fieri, quod conuenit. f. 82. n. 5. & 16.
 Conuentiones seruandæ sunt. fol. 82. n. 3.
 Conuentioni standum est. fol. 273. n. 3.
 Conuentus ciuilitur, non phibetur criminaliter accusari. f. 232. n. 12.
 Conuentus ex persona alterius, eo iure vititur, quo is, ex cuius persona conuenitur. f. 281. nu. 5.
 Credendi verbum generale est. fol. 1. nu. 5.
 Credere quid. ibid. nu. 6.
 Creditor, si res pignori accepit, iure suo eas distrahit. f. 294. n. 1.
 Creditor, qui scit rem sibi pignori obligatam vendi a debitore, eodemque domino rei, quamuis nihil contradicat, non ideo tamē venditioni cōsentire, & pignus remittere intelligitur. f. 292. n. 5.
 Creditor quoties nomen suum alteri vendit, toties in emtorem vitis actio statim transit. f. 107. n. 36.
 Creditor pignus idoneum accipiendo, an non videatur pignore contentus esse debere. fol. 118. n. 3.
 Creditor amittens instrumentum, quomodo debitum a debitore possit exigere. f. 237. nu. 11.
 Creditor cui bono antapocham petat, & cui bono constituat solutionem. f. 260. n. 6.
 Creditor, qui actionem hypothecariam transtulit, non potest eam inuito auferre. f. 329. n. 22.
 Creditor si hypothecariam actionem alii vendat, retenta personali vtram valeat emtio. f. 329. n. 15.
 Creditor si nomen vendat, an dominium rerum obligatarum in emtorem transeat. fol. 329. n. 1.
 Creditor, non potest plus iuris in emtorem transferre, quam ipse habet. ibid. nu. 2.
 Creditor quomodo obtinet a debitore, vt antapocham præstet, & qua actione ei debitor teneatur. f. 260. n. 20.
 Creditor cessante debitore pignus alienare potest, eiusque dominium in emtorem ita transfert, vt reuocari non possit. f. 397. n. 12.
 Creditor, si debitorum plurium obligatio, vno instrumento cōprehensa communi sit, potest tamen separatim aduersus singulos agere, non euocatis ceteris. f. 46. n. 1.
 Creditor, quædam debitorum debitoris sui cōuenire possit. f. 112. n. 1.
 Creditor quando frustra alteri actionem suam mandat. f. 107. n. 10.
 Creditor, si omnia personali actione, aduersus debitorem maluerit actione in rem de pignore agere, an eo facto, personalis actio sublata sit. fol. 117. n. 1.
 Creditor duobus temporibus actionem suam alteri mandat. f. 107. n. 8.
 Creditor, debitorum debitoris sui cōuenire non potest. f. 135. n. 1.
 Creditor, quando possit debitorum debitoris sui cōuenire. ibi. n. 2.
 Creditor an possit omisso debitore persequi pignora. f. 119. n. 5.
 Creditor cum debitore suo arbitrato experiri potest. ibid. n. 6.
 Creditor pignus habens, duas habet actiones. fol. 117. n. 9.
 Creditor quando alicui nomen dare dicatur. f. 111. n. 3.
 Creditor res uxoris obligatas vendente, dominium a muliere non recedit. fol. 244. nu. 3.
 a Creditore quæ ab eile debeant. fol. 105. n. 31.
 Creditore mandatum reuocante, mandata actiones nihilominus cōpetunt. f. 107. n. 43.
 Creditori, quæ actiones debiti obtinendi causa cōpetat. f. 119. n. 1.
 Creditori vero, an liceat aduersus alium, nomine debitoris sui agere. f. 107. n. 6.
 Creditori non licere debet, quod debitori non permittitur. f. 321. n. 9.
 Creditores possunt pignora vendere. fol. 351. n. 1.
 Creditores qui. fol. 147. num. 1.
 Creditores ex mutuo, quando singuli solidum exigere possunt, & quando non. f. 45. n. 1.
 Creditores duo ex mutuo, quomodo duo rei credendi fieri possunt. fol. 45. nu. 2.
 Creditoris dicitur, cui ex quauis actione quid debetur. f. 76. n. 6.
 Creditoribus licet distrahere pignora. f. 356. n. 4.
 Crimen iudicii publici a testimonio non repellit, nisi post damnationem. f. 217. n. 16.
 Culpa posterior, semper auctori suo nocere debet. f. 177. nu. 15.
 Culpa non perpetuat obligationem. fol. 342. n. 37.

Curator, an possit tempore curatela res suas pignori dare alii, quam cuius curam gerit. f. 405. n. 2.
 Curia additi, prædia clam vendere non possunt, & emens ea conscius fraudis, pretio multatur. f. 355. n. 75.
 Curiales qui. fol. 352. num. 1.
 Curiales obnoxii sunt muneribus publicis. f. 352. n. 2.
 Curiales & ceteri municipales quid inter se differant. f. 352. n. 3.
 Curiales quomodo possint vendere res immobiles. ibid. n. 4.
 D
 Damnatu publico iudicio, infamis, inimicus, suspiciosus, ad testimonium non sunt admittendi. f. 215. n. 2.
 Damnum quod quis ex culpa sua sentit, sentire non videtur. fol. 360. nu. 6.
 Damnum ante degustationem vini contingens, ad venditorem pertinet. f. 371. n. 6.
 Daus sub conditione, sub contraria conditione datum nolle intelligitur. fol. 79. n. 7.
 Dare quid. fol. 173. num. 16.
 Dare in dotem quid. ibid. n. 17.
 Dare est dominium transferre. fol. 39. n. 9. & fol. 86. n. 2.
 Dare in dotem quid. fol. 80. nu. 2.
 Dare quid. fol. 35. num. 12.
 Datum ob causam quando quid videatur esse. fol. 87. n. 1.
 Datum ob causam, causa non secuta repeti potest. ibid. n. 2.
 Datum ob causam impossibilem repeti non potest. f. 88. n. 1.
 Datum ob turpem causam, cur causa secuta reddi non debeat. fol. 93. nu. 10.
 Datum ob causam, ex poenitentia dantis semper repeti potest. fol. 89. nu. 4.
 Datum ob turpem causam dantis & accipientis, condici non potest, quamuis secuta causa non fuerit. f. 80. n. 7.
 Datum ob causam non inhonestam, causa secuta non repetitur. fol. 79. nu. 5.
 Datum ob transactionem repeti non potest. f. 78. n. 2.
 Datum ob causam, causa, quocunque casu non secuta, an condici possit. fol. 89. nu. 1.
 Datum ob causam, causa non secuta, repeti potest. f. 304. n. 5.
 Datum ob causam impossibilem, repeti non potest. f. 80. n. 10.
 Datum in dotem futuro marito, an matrimonio non secuto repeti possit. Et qua conditione. f. 80. n. 7.
 Datum sub conditione vt redas, si aliquid secutum non sit, negotium inter nos geritur. f. 82. n. 6.
 Datum ob causam futuram, ob causam finalem datum intelligitur. f. 87. nu. 4.
 Datum ex permutationis causa, si aduersarius id cesset dare, condici potest. f. 306. n. 5.
 Datum ob turpem causam, cur repeti non possit. f. 93. n. 4.
 Datum donationis causa, repeti non potest. f. 96. n. 5.
 Datum ob causam, repeti potest causa non secuta, quomodo id intelligendum sit. f. 305. n. 9.
 Datum ob turpem causam, & datum ob inhonestam causam, quid conueniant & quid differant. f. 92. n. 1.
 Dati verbo quid hic intelligatur. fol. 80. nu. 3.
 De argumentis cur nusquam in iure ciuili tractetur. f. 193. nu. 16.
 Argumentum in quibus versetur. ibid. n. 17.
 De constituto, quæ actio competat. f. 159. n. 7.
 Debere & oportere idem valent. f. 377. n. 6.
 Deberi nobis quid intelligatur. fol. 1. nu. 4.
 Deberi quid intelligatur. fol. 105. n. 35.
 Debitor liberatur interitu speciei, quod sine culpa aut mora eius contigit. f. 367. n. 13. & 14.
 Debitor ad solutionem compellendus est, quibuscumque modis probatur se debuisse. f. 231. n. 3.
 Debitor quomodo ad solutionem compellendus, & ordo eius iudicii. ibid. nu. 4.
 Debitor rem vendendo, conditionem creditoris deteriorem facere non potest. f. 363. n. 1.
 Debitor an suo iure possit exigere a creditore apocham. f. 261. n. 28.
 Debitor solutionem recte recusat, si creditor apocham denegat, nec moram facit. f. 261. n. 30.
 Debitor soluens solutione liberatur. f. 329. n. 21.
 Debitor, si culpa eius aut post mortem eius res perit, aut deterior facta est, perinde tenetur quasi res adhuc integra existeret. fol. 367. nu. 9.
 Debitor in diem 10. debens, si constituat se pro iis 10. soluturum 10. modios, an ex constituto obligetur. f. 134. nu. 135.
 Debitor alius pro alio constituens, recte obligatur de pecunia constituta. ibid. n. 30.
 Debitor non potest aliud pro alio soluere inuito creditore. f. 50. n. 3.
 Debitor si intelligitur, a quo inuito pecunia exigitur. f. 8. n. 2.
 Debitor, qui non est solvendo, cōueniens est in carcere. f. 118. n. 5.
 Debitor bonis cedendo carcerem curat. ibid. nu. 6.

Debitor ut possit solutionem probare per duos testes amissa apocham, quæ requirantur fol. 217 n. 5.
 Debitor quomodo, & quot testibus solutionem probare possit. fol. 217. num. 3.
 Debitor quibus modis solutionem probare possit. fol. 217. n. 1.
 Debitor quoties aliquid dat pro debito, & creditor accipit, iudicatur creditor eo contentus esse, etiam si plus sit in debito. fol. 44. num. 9.
 Debitor pecuniam mutuam accipiendo, re obligatur & tenetur conditione iuceri. fol. 50. n. 2.
 Debitor si sine scripto soluit, quod scripto cauerat, non aliter solutionem probare potest, quam quinque testibus. fol. 220. num. 1.
 Debitor quo iure obligetur ei, cui nomen datum est, Et quo iure non obligetur. fol. 111. n. 21.
 Debitor tributorum intra quod tempus cessare debet, ut bona eius ob solutionem recte vendantur. fol. 356. n. 7.
 Debitor pecunia exoluta potest chirographa sua vindicare. fol. 102. nu. 3.
 Debitor an possit chirographum suum condicere. fol. 102. n. 4.
 Debitor, qui vere debebat, si soluat falso creditoris procuratori, absque mandato, an ea solutione sit liberatus? fol. 76. n. 1.
 Debitor nullus, inuito creditore, facto suo aut alieno liberatur. fol. 49. nu. 2.
 Debitor an chirographum, sub spe numerationis pecuniæ, creditori datum, repetere possit, & qua actione? fol. 104. n. 1.
 Debitor soluens falso creditoris procuratori, nulla rati habitio- ne interveniente, a quo pecuniam solutam repetere possit? fol. 76. nu. 3.
 Debitor inuito adversario susceptæ obligationi renuntiare non potest. fol. 46. n. 4.
 Debitor quis vere intelligatur? fol. 70. n. 7.
 Debitorum debitoris si se condemnatos inficiantur, quomodo creditori consulatur? Quid si debitorum illi malitiose negent se esse debitorum. fol. 136. n. 6.
 Debitorum duo quando in solidum obligentur. fol. 48. n. 1.
 Debitorum debitoris nostri, quando conveniri possint. fol. 122. num. 12.
 Debitorum debitoris nostri conveniri possunt, sed ex causa iudicati, cum debitor ante condemnatus est. fol. 136. n. 1.
 Debitorum debitoris condemnati, conveniri possunt. fol. 136. num. 2.
 Debitorum debitoris nostri, quibus conditionibus conveniri possint. fol. 136. n. 3.
 Debitorum debitoris nostri non statim conveniri possunt. fol. 136. num. 4.
 Debitores debitoris condemnati, qua actione conveniantur. Et an statim ad solutionem compellendi sint. fol. 136. n. 7.
 Debitores debitoris mei mihi nihil obligantur. fol. 119. n. 2.
 Debitori quæ actio competat in creditorem apocham non reddentem. fol. 261. nu. 32.
 Debitum verbo quod. fol. 153. nu. 27.
 Debitum quid sit. Et debitorum diversæ genera. fol. 61. n. 6.
 Debitum sub conditione, si conditio non impleatur, nihil debetur. fol. 313. nu. 18.
 Debitum triplex est. fol. 153. num. 22.
 Debitum vere quid sit. fol. 153. n. 23.
 Debitum naturale quid. fol. 153. nu. 24.
 Debitum sub conditione, ea non existente non debetur, quod & verum est si ea falsa sit. fol. 58. nu. 14.
 Deceptus dolo promittens, ipso iure obligatur. fol. 340. n. 17.
 Decipi quis intelligatur. fol. 10. nu. 15.
 Defendere causam quis dicatur? fol. 196. n. 6.
 Defensor mariti in causa dotis, potest uti beneficio mariti. fol. 324. num. 11.
 Defensores legitimi minorum, qui sint. fol. 358. n. 5.
 Delatum & relatum iuramentum an differant. Et qui deferant referantve iuramentum. fol. 110. n. 4.
 Delegatio quomodo fiat. fol. 69. nu. 7.
 Delegare quid. fol. 111. nu. 12.
 Delegatio nisi volente debitore fieri nequit, sicut & litis contestatio. fol. 111. nu. 18.
 Delegatio nominis non nisi volente debitore fieri potest. fol. 321. num. 10.
 Delegatio quomodo fiat. fol. 111. nu. 13.
 Delegationis vis & usus. ibid. nu. 14.
 Delicta non debent manere impunita. fol. 202. n. 6.
 Delicta non debent esse impunita. fol. 93. n. 9.
 Delicti emolumentum ad heredem non pertinet. fol. 147. num. 33. & seqq.
 Demonstratio falsa non nocet legato, fideicommissio, aut hereditum institutioni nec stipulationi. fol. 42. n. 5.

Demonstratio omnis in futurum concepta, conditionem continet. fol. 312. nu. 2.
 Denegatum vni, ceteris concedi videtur. fol. 213. n. 3.
 Depositarius, re deposita amissa, ad quid reuocatur. fol. 147. n. 15.
 Detrimta post venditionem omnia ad emptorem pertinent. fol. 392. nu. 1.
 Donans si probare velit, se non donasse, an audiendus sit necne. fol. 130. nu. 7.
 Dicens se rem vicipeisse, & per longum tempus possedisse, probare debet totius illius temporis possessionem. fol. 166. n. 5.
 Dicens aliquem esse emancipatum, id probare tenetur. fol. 243. num. 7.
 Dicitio, ius, quid significet. fol. 205. nu. 16.
 Dicitio, secure, quid significet. fol. 127. n. 8.
 Dicitio, nam, est causalis, & quid intendat. fol. 46. n. 5.
 Dictionis, seu, quæ vis. fol. 169. nu. 12.
 Dicitum in iudicio quod non probatur, pro non dicto iure habetur. fol. 162. nu. 17.
 Dicitum ab aliquo perinde habetur, quasi ab eo dictum non sit, cum id agitur, ut ei profit. fol. 169. n. 20.
 Dicitio, ius, quæ vis. fol. 209. n. 3.
 Differentia inter Italica prædia & provincialia in tributis, & iure Italico, utrum hac lege sublata sit nec ne. fol. 365. n. 4.
 Differentiæ ratio vbi nulla est, ibi nec casus distingui debent. fol. 260. nu. 16.
 Directæ actiones opponuntur utilibus. fol. 107. nu. 21.
 Directa actio quid. Et vnde dicatur. ibid. n. 22.
 Dispensator fisci, quid a procuratore differat. fol. 237. n. 6.
 Dispensator fisci quis. fol. 237. nu. 2.
 Dispensatoris officium, quibus in rebus consistat. fol. 237. n. 3.
 Dispensator a quibus proponatur. fol. 237. n. 4.
 Dissensus in re vendita, quando vitiet emtionem. fol. 300. n. 7.
 Dissoluitur quid iisdem modis quibus contrahitur. fol. 325. n. 28.
 Disputatio an actio directa competat mandatario, cum vtilem semper habeat, quid profit. fol. 107. n. 47.
 Distinctio necessaria in electione pignoris persequendi. fol. 119. num. 8.
 Diuisio, permutationis genus est, & emtionis vicem habere dicitur. fol. 342. nu. 60.
 Distringere proprie quid. fol. 305. nu. 6.
 Dolo non facit, qui iure suo vitur. fol. 364. n. 4.
 Doli exceptio siue doli replicatio, aduersus quos datur. fol. 329. num. 6.
 Doli mali exceptio & replicatio aduersus errorem paciscentis competit, etiam in strictis iudiciis. fol. 374. n. 6.
 Dolus vnde aestimetur. fol. 350. nu. 7.
 Dolus suus nulli prodesse debet. fol. 323. nu. 5.
 Dolus venditoris, qui venditori incommodo est, quando emptori non nocet. fol. 372. n. 1.
 Dolus interveniens in contractu stricti iuris, non vitiat eum. fol. 112. nu. 17.
 Doli allegatus probandus est. fol. 112. n. 22.
 Domestici cur testes esse non possunt. fol. 200. n. 3.
 Domestici cur testes esse non possunt. fol. 198. n. 14.
 Domini eiusdem rei plures in solidum esse non possunt. fol. 41. num. 5.
 Domini loco qui sint. fol. 20. nu. 5.
 Domino, cui res sua alienata est, an & quæ actio aduersus emptorem datur. fol. 397. n. 21.
 Domino quomodo præiudicium fieri possit ex persona fructuarii. fol. 29. nu. 1.
 Domini eiusdem rei duo in solidum esse non possunt. fol. 188. num. 8.
 Dominus in seruum sciens, cogitur eum inuitus vendere. fol. 308. num. 6.
 Dominus cui res sua vendita est, an cum venditore agere possit, & quando, & qua actione. fol. 397. n. 24.
 Dominus serui, socius, manumittens, cogitur partem manumittenti vendere. fol. 308. n. 7.
 Dominus fundi, cogitur domino sepulcri viam ad sepulcrum vendere, si aliunde accessus non sit. fol. 308. n. 8.
 Dominus, an aduersus seruum testis esse possit. fol. 102. n. 8.
 Dominus prædii quomodo obligetur, si cum colonis contrahat. fol. 118. n. 2.
 Dominus, qui institutorem negotiationi præposuit, tenetur ex contractu institutoris in solidum. fol. 122. n. 11.
 Dominus rei quam possidet, & exceptionem & actionem habet. fol. 242. nu. 2.
 Dominus pro manumisso seruo soluens, quamuis per errorem, non repetit. fol. 61. n. 16.
 Domini tenentur nomine serui. fol. 126. n. 7.
 Domini tenentur ex maleficio seruorum noxali actione. fol. 126. n. 8.

Domi-

Dominus rei qui non est, nihil in ea iuris habet. fol. 397. n. 4.
 Dominus rei venditæ quomodo quis esse probetur. fol. 168. n. 21.
 Dominus, peculio casu amisso, an aro alieno liberetur. fol. 46. n. 17.
 Dominus, seruo, quem dolo malo possidebat, mortuo, an noxali actione liberetur. fol. 46. nu. 15.
 Dominus pecuniæ non potest actionem ex mutuatione quaestitam, aduersus debitorem exercere, nisi illi a creditore actio mandata sit. fol. 36. n. 4.
 Dominium quomodo transferatur. fol. 291. n. 6.
 Dominii sui causam quisquis dicere cogitur. fol. 178. n. 9.
 Dominium rei quomodo probatur temper apud aliquem mansisse. fol. 178. nu. 10.
 Dominia traditionibus transferuntur, non ipso iure sine facto cuiusque. fol. 407. nu. 9.
 Dominii causa in emptore sublata, dominium in eius persona subsistere non potest. fol. 407. n. 7.
 Dominium an traditione transferatur, si inutilis contractus sit. fol. 393. n. 15.
 Dominiorum in re sua, ius quod nam sit. fol. 312. n. 4.
 Dominium naturaliter transferri non potest nisi traditione. fol. 33. num. 13.
 Dominium ex causa emtionis vt transferatur, quæ requirantur. fol. 168. nu. 7.
 Dominium rei legatæ, statim in legatarium transit a morte testatoris. fol. 168. nu. 18.
 Dominium quomodo, & quibus testibus probetur. ibid. n. 19.
 Dominium instrumentato emtionis probari nunquam potest. fol. 168. nu. 12.
 Dominium quando instrumento emtionis probari possit. ibi dem. num. 13.
 Dominium statim transfertur in eumentem, etiam si a fisco, vel principe emptum sit. fol. 168. n. 14.
 Dominia rerum, traditionibus, non nudis pactis transferuntur. ibid. nu. 3.
 Dominium cur non transeat in emptorem hereditatis, vt actiones in eum transeant. fol. 327. n. 10.
 Dominia non nudis pactis transferuntur, sed traditionibus. fol. 327. nu. 3.
 Dominium inter viuos acquiri non potest nisi traditione & apprehensione. fol. 173. n. 12.
 Domini transferendi requisiti. fol. 173. n. 2. & 21.
 Dominium rei in aliquem transferri sine possessione vacua. ibid. nu. 15.
 Dominiū rei alienæ quomodo in nos transferatur. fol. 187. n. 3.
 Dominium rei legatæ recta in legatarium transit, sine vlla apprehensione rei legatæ. fol. 82. n. 13.
 Dominia rerum traditi- nibus, non nudis pactis, transferuntur inter viuos. fol. 82. n. 14.
 Dominium nemo transfert nisi volens & consentiens. fol. 39. n. 10.
 Dominium rei suæ, sine consensu nemo transferre potest. fol. 61. num. 46.
 Donatarius an donatricem ex conventionione alere debeat. fol. 301. nu. 3.
 Donare est gratis & liberalitatis causa dare. fol. 301. nu. 3.
 Donare quid. fol. 180. num. 2.
 Donari intelligitur, quod nullo iure cogente datur. fol. 61. nu. 32. & fol. 58. n. 10.
 Donari an res possit sub conditione, ne alienetur. Affirmatur. fol. 82. n. 1. & 2.
 Donans, donando sit pauperior. fol. 297. nu. 8.
 Donatæ res sub conditione, ne alienentur, an nihilominus alienari possint, si donatoris non alienari inter sit. fol. 82. n. 17.
 Donata sub conditione an repeti possint, & qua actione. fol. 81. nu. 14. & 9.
 Donata res sub conditione ne alienentur, si postea alienata fuerit, qua actio repetatur, & an alienatio valeat. fol. 82. n. 8.
 Donati nulla repetitio. fol. 296. nu. 6.
 Donanti, si donationi se non consensisse probare velit, quæ actio competat. fol. 180. n. 9.
 Donati nulla est repetitio. fol. 58. nu. 11.
 Donatio simulata non valet, neque efficit quo minus emtio consistat. fol. 305. n. 2.
 Donatio quæ a principio non valuit, silentio patris confirmatur, si postea in ea voluntate decesserit. fol. 81. n. 3.
 Donatio non est nisi dominium transferatur. fol. 180. n. 3.
 Donatio inter virum & uxorem prohibita. fol. 304. n. 4.
 Donatio quomodo probetur. fol. 168. n. 16.
 Donatio semel perfecta, non reuocatur. fol. 87. n. 3.
 Donatio, ex lege Iustianianæ contractus esse incipit. fol. 254. nu. 4.
 Donatio facta sub conditione, ea deficiente corrumpitur. fol. 116. nu. 9.
 Donatio inter virum & uxorem non valet. fol. 302. n. 7.

Donationes immensæ etiam inter viuos factæ reuocari possunt. fol. 302. nu. 8.
 Donatio semel perfecta, reuocari non potest. fol. 306. n. 9.
 Donatio hodie perficitur, quævis traditio secuta non sit. ibi. n. 10.
 Donatio inter virum & uxorem non consistit. fol. 393. n. 5.
 Donatio quid significet. fol. 1. nu. 12.
 Donatio inter virum & uxorem prohibita est. fol. 296. n. 7.
 Donator pro donatario testis idoneus non est. fol. 206. n. 6.
 Donator, qui rem donauerat, sub conditione, ne alienetur, ea postea alienata, quibus viis sibi consulere possit. fol. 82. n. 18.
 Donator donans fundum quem putabat valere decem, cum valeret viginti & amplius, quando voluisse donare videatur quod amplius est, aut noluisse. fol. 342. n. 63.
 Donatori, si legem donationi adiectam donatarius non seruet, qua actione donator donatarium conuenire possit, vt eam seruet. fol. 307. n. 7.
 Dos sine matrimonio nulla. fol. 80. nu. 3.
 Dos, nisi matrimonio absoluto, exigi non potest. fol. 111. n. 8.
 Dos maxime fauorabilis est. fol. 240. n. 15.
 Dos metu promissa, nulla omnino est. fol. 340. n. 12.
 Dos & emtio cur comparentur. ibid. n. 13.
 Dos, extra matrimonium & in stupro, nulla est. fol. 80. n. 8.
 Dote data maritus obligatur, vt dotem restituat soluto matrimonio. fol. 1. nu. 31.
 Dos quid. fol. 1. num. 32.
 Dos a marito exigi non potest nisi eam accepit. fol. 1. nu. 33.
 E.
 Lectio quando trahit secum executionem, non admittitur variatio. fol. 128. n. 31.
 Episcopi in locis Euangelicis non agunt de causa scholarium. ibi. d. nu. 33.
 Episcoporum officium. fol. 128. n. 34.
 Emancipare quid. Et vnde dictum. fol. 243. n. 2.
 Emancipatio quæ & quando rata sit. ibid. n. 3.
 Emancipationis forma vnde, & quæ. fol. 243. n. 4.
 Emancipationis effectus & vilitas. ibi. d. n. 5.
 Emancipatio, quibus modis alius probetur si acta sint amissa. fol. 243. n. 11. & 13.
 Emancipatio quibus aliis modis probari possit. fol. 243. n. 14.
 Emancipatio non est, nisi quæ recte facta sit. ibid. n. 16.
 Emancipatio quomodo actis amissis aliis instrumentis probetur. ibid. n. 19.
 Emancipatio facta quomodo recte probetur. fol. 243. n. 8.
 Emancipatio quomodo probetur. fol. 243. n. 1.
 Emancipati & filii in potestate, si de hereditate patris contentant per totum, cui incumbat onus probandi. fol. 178. n. 5.
 Emancipati iure civili non succedunt, sed solum iure Prætorio datur eis possessio vnde liberi. fol. 72. n. 7.
 Emancipatis quomodo hodie hereditas deferatur. ibid. n. 4.
 Emens alteri rem, nihil agit & inutilis emtio est. fol. 393. n. 4.
 Emens alieno nomine, si ei res a venditore tradatur, dominus rei sit, quamuis alterius nomen in instrumento adscriptum sit. ibid. nu. 5.
 Emens rem pecunia aliena, si res tradatur, nihilominus dominus rei sit. ibid. nu. 6.
 Emens rem aliena pecunia, non ei, cuius pecunia fuit, sed sibi actionem acquirit, & si tradita sit, etiam dominium. fol. 393. n. 1.
 Emens sibi sed alterius nomine adscripto & adsimularo, si possessio tradita sit, dominus eius sit, non is, cuius nomen adscriptum est. fol. 393. n. 6.
 Emens rem sibi, sibi actionem ex emto acquirit: sin alteri, nihil agit. ibid. n. 7.
 Emens rem alienam ignorans, an eam restituere semper cogatur. fol. 397. n. 13.
 Emere ex officio quid. fol. 335. nu. 67.
 Emere aut vendere quomodo quis iure communi cogatur. Et quibus in casibus. fol. 114. n. 8.
 Emere barbaris auro non licet. fol. 335. n. 77.
 Emere vnde quis sibi aut alteri intelligatur. fol. 393. n. 13.
 Emens miles quis dicatur. fol. 239. nu. 16.
 Emi quæ res possint, & quæ non. fol. 302. n. 1.
 Emtio, vt potius consistat, quam vt percat, in re obscura agendum est. fol. 310. n. 13.
 Emtio quanti Titius arbitratus fuerit, vtrum valeat, si Titius pretium non arbitretur. fol. 313. n. 16.
 Emtio consensu perficitur, & sine ea constare non potest. fol. 299. num. 1.
 Emtio solo consensu contractus sit. fol. 254. n. 1.
 Emtio dominium non transfert, nisi traditio sequatur. fol. 168. num. 5.
 Emtio an possit contrahi in diem, vel sub conditione. fol. 297. n. 12.
 Emtio bonæ fidei est. fol. 313. nu. 6.

Emtio non valet, si quis dolo sit coactus. fol. 300. nu. 5.
Emtio facta aduersus finem emtionis an valeat. f. 299. n. 1.
Emtio pignoris causa facta non valet, sed pignus valet. fol. 276. num. 1.
Emtio rei nostrae non consistit, siue scientes, siue ignorantibus emmamus. fol. 302. n. 12.
Emtio rei factae, religiosae, aut publicae, valet si ignorans emero. secus si sciens. f. 302. n. 13.
Emtio rei nostrae cur non consistat. ibid. n. 14.
Emtio & venditio, perficitur consensu, vt & locatio & conductio. f. 276. n. 1. & 2.
Emtio & venditio, aliue contractus sub impossibili conditione, nullius momenti sunt. f. 309. n. 1.
Emtio deficiens in substantia, nulla est. f. 301. n. 1.
Emtio consensu solo contrahitur, simulatque de rei pretio conuenit. fol. 309. nu. 1.
Emtio, bona fidei contractus est. f. 340. nu. 9.
Emtio dolo malo contracta, ipso iure non valet. f. 340. n. 10.
Emtio vi contracta, cur irrita fiat. ibid. n. 19.
Emtio rei suae, nulla est. f. 307. nu. 1.
Emtio rei factae quare non valet. f. 332. n. 12.
Emtio solo consensu perficitur, simulatque in emtione de re vendita pretio conuenitur. f. 254. n. 9.
Emtio sub conditione tunc perficitur, cum conditio impleta erit. fol. 312. n. 4.
Emtio rei nostrae non valet, vt nec stipulatio, aut legatum, in nos collata. f. 302. n. 3.
Emtio nulla est, nisi pretium in pecunia numerata consistat. fol. 306. num. 1.
Emtio non reuocari potest ideo, quia pretium emtor non soluat. ibid. nu. 2.
Emtio donationis causa contracta, nulla est, nec ex ea pretium peti potest. ibid. nu. 3.
Emtio quando in alterius voluntatem conferri non possit. fol. 309. num. 6.
Emtio dolo malo contracta an valeat. f. 323. nu. 1.
Emtio alienae rei consistit & valet. f. 276. nu. 6.
Emtio quando dicatur iure perfecta. fol. 337. nu. 6.
Emtio vi aut dolo contracta, an valeat. ibid. n. 7.
Emtio semel iure perfecta, inuito altero rescindi non potest. fol. 337. nu. 3.
Emtio iure perfecta quae. ibid. num. 4.
Emtio vi contracta, an valeat ipso iure, sed rescindatur restitutione in integrum, seu actione quod metus causa, an vero ipso iure nulla sit. f. 340. n. 1.
Emtio dolo malo contracta, rescinditur. f. 340. n. 4.
Emtio si ipso iure valet, sed restitutione in integrum infirmatur, non potest rescindi intra annum vtilem, vt olim, nunc quadriennium. f. 340. n. 5.
Emtio vi & metu contracta, ipso iure irrita est. ibid. n. 6.
Emtio rei publicae siue factae, si fiat ignoranter valet. f. 332. n. 8.
Emtio rerum commercii hominum exemtatur, ad quid proficit, cum natura haberi non possint. f. 332. n. 9.
Emtio probatur testibus, etiam sine instrumento. f. 168. n. 20.
Emtio si pertineat ad redhibitionem aedilitii edicti, ab ea recedere licet. f. 338. nu. 24.
Emtione & venditione contracta statim emtor obligatus est. fol. 309. nu. 3.
Emtionem in alterius voluntatem recte contrahi, seu ex alterius voluntate pendere. f. 309. n. 5. (n. 13).
Emtionis verbo venditio intelligitur, & venditionis emtio. f. 4.
Emtionis effectus contractae. f. 298. nu. 14.
ab Emtione quomodo discendatur. ibid. n. 15.
Emtionis & venditionis effectus. fol. 393. n. 2.
Emtionis effectus, seu quid ex emtione in re vendita emtor consequatur. f. 386. nu. 1.
Emtionis proprium est, vt liceat emtori minoris emere q̄ pluris est, & contra pluris vendere quod minoris est. f. 313. n. 10.
Emtionis & venditionis definitio. f. 297. nu. 1. & an duo contractus sint, an vero vnus, nu. 2. & an ex genere sint contrariorū, n. 3. & intellectus. l. veteres de act. em. n. 4.
Emtor hereditatis, non modo mandatas actiones habet, sed etiam vitales: & quomodo id intelligendum. f. 324. n. 4.
Emtor, quando venditori actione ex emto vendita teneatur. fol. 318. nu. 23.
Emtor, an cum directis vitales actiones habeat suo nomine, si ipsi directae mandatae sint, & procurator in rem suam factus est. fol. 324. nu. 6.
Emtor hereditatis res alius traditas emtoribus auferre non potest. fol. 327. nu. 6.
Emtor re vendita nondum sibi tradita, habet vltro actionem ad rem venditam petendam. f. 309. n. 12.

Emtor an teneatur respondere creditoribus hereditariis. fol. 318. num. 28.
Emtor potest experiri aduersus debitorem, & mandatis actionibus & vitibus. f. 321. n. 2.
Emtor hereditatis si non satisfaciat creditoribus, tenetur eis ex vendito. f. 318. n. 38.
Emtor hereditatis, quando desinat actiones hereditarias habere. fol. 325. n. 29.
Emtor qui suam pecuniam soluit, an habeat veterem actionem aduersus venditorem, si conuenierit, vt post eam solutionem ab emtione discendatur. f. 353. n. 8.
Emtor potest seruum fugiuum redhibere. f. 166. n. 4.
Emtor an gaudere possit beneficio l. 2. de resc. vend. si pluris rem emerit, iusto pretio. f. 342. n. 48.
Emtio, vt conferatur in voluntatem ementis & vendentis, quibus modis fiat. f. 309. n. 11.
Emtor recte possidet, qui ex causa emtionis voluntate venditoris possidet. f. 306. nu. 4.
Emtor hereditatis, conueniri potest a creditoribus hereditariis, non item filius. f. 316. n. 2.
Emtor si non fidem praestet venditori, an emtio rescindatur. fol. 338. num. 14.
Emtor an liberetur, si soluat numos alienos, aut qui sint venditoris. fol. 385. nu. 3.
Emtor an liberetur, si venditor sciat pecuniam, quae sibi soluitur, alienam aut suam esse, & vltro accipiat. ibid. n. 4.
Emtor aliquid emens, non tantum se in commoda, sed etiam in incommoda obligat. f. 308. n. 4.
Emtor quid ex emtione acquirat. fol. 386. nu. 7.
Emtor, obnoxius est tribus quae emtionem consequuntur, & ad periculum eius pertinent. f. 362. nu. 5.
Emtor hereditatis vtrum ex persona filii possit frui beneficio matris, ne condemnatur vltra quam facere potest. f. 325. n. 19.
Emtor primus, si rem vendiderit, & pretium acceperit, an liberetur, an vero teneatur venditori ad id, quod iusto pretio deest. fol. 342. nu. 42.
Emtor primus an de eo pretio, quod ex venditione secunda consecutus est, aliquid praestare debeat venditori. ibid. n. 43.
Emtor quam actionem habeat aduersus venditorem, vt duplicatas arrhas reddat. f. 255. n. 15.
Emtio & venditio statim contrahitur, quotiescunque sine scriptura conuenit inter aliquos de re & pretio rei. f. 255. n. 16.
Emtor, si contracta emtione sine scriptis ab emtione velit discedere arrhis relictis quas venditori dedit, an sit audiendus, & econtra. f. 255. n. 17.
Emtor si venditore venditionem recusante duplicatas arrhas ab eo acceperit, an nihilominus possit ab eo petere, vt rem tradat, aut ni tradat, petere quod sui interest. f. 255. n. 21.
Emtori deiecto a possessione, datur interdictum vnde vi. fol. 392. num. 2.
Emtori an vlla actio competat ad arrham, aut rem arrhae nomine datam repetendam. f. 376. n. 4.
Emtor, an arrha data, dominus rei maneat. ibid. n. 5.
Emtoris & venditoris quando eadem esse causa intelligatur. fol. 342. nu. 50.
Emtor fraudatus quid petat a venditore. f. 342. n. 51.
Emtorem in vacuum possessionem induci, an ad dominium transferendum necesse sit. f. 173. n. 9.
Errans non consencit. fol. 61. num. 47.
Errantis nullus est consensus, nulla voluntas. f. 276. n. 4.
Errantis nulla voluntas, nullus consensus est. f. 175. n. 2.
Error iuris repetitionem indebiti soluti non tribuit. f. 296. nu. 8.
Error non habet consensum. f. 300. nu. 6.
Error iustus facti veniam in omnibus rebus meretur. f. 279. n. 1.
Error non habet consensum. fol. 58. nu. 12.
Error facti certissimo iure nulli nocet. f. 58. n. 7.
Error facti nulli nocet. f. 175. nu. 1.
Error Bartholi duo ad rescindendam venditionem in libello proponenda & probanda exigentis. f. 342. n. 27.
Error facti & iuris in damnis rei suae amittendae non nocet. fol. 128. num. 46.
Euinci quae res intelligatur. fol. 368. nu. 27.
in Euictione quae desiderentur. f. 368. n. 28.
Eunuchi seu castrati serui vendi non possunt. f. 332. n. 49.
Ex bona fide magis nihil est, quam ea praestari in venditione, quae conueniunt. f. 318. n. 20.
Ex definitione recte colligitur definitum. f. 172. n. 6.
Ex iure suo actionem nemo consequi debet. fol. 186. n. 1.
Ex delicto suo iurum facere nemo debet. ibid. n. 2.
Ex iudicio quis amplius consequi non potest, quam in iudicio deductum est. f. 20. nu. 14.
Exactores tributorum qui? f. 356. n. 12.

Exactores qui. fol. 351. n. 4.
Exactorum officium. ibid. nu. 5.
Excedens legitimum modum pro no adiecto habetur. f. 44. n. 5.
Excedere quid intelligatur. f. 147. nu. 23.
Exceptio temporalis quae. f. 200. n. 13.
Exceptio Senatusconsulti Macedoniani quando, quamdiu, cui, & aduersus quem detur. f. 277. n. 13.
Exceptio semel alteri quaesita ei inuito adimi non potest. fol. 286. nu. 7.
Exceptio non numeratae pecuniae, quae, & eius vis ac natura? & cui ea competat. f. 41. n. 1.
Exceptio dilatoria quid. f. 181. n. 1.
Exceptio doli mali cui detur. f. 172. n. 18.
Exceptio non numeratae pecuniae, quamdiu duret. f. 41. n. 3.
Exceptio iurifurandi quae. f. 8. n. 3.
Exceptio procuratoria, & exceptio pacti, quando opponenda. fol. 181. n. 14.
Exceptionem dilatoriam initio positam, an probari oporteat. ibid. nu. 15.
Exceptio dilatoria cuiuscunque generis sit, ante litem contestatam, aut in lite contestanda opponi oportet. ibid. n. 17.
Exceptio doli quando competat. f. 92. n. 2.
Exceptio semel quaesita alicui, ei inuito alieno facto adimi non potest. f. 285. n. 1.
Exceptio perpetua, vt solutum repeti possit, non debet esse comparata in odium creditoris. f. 61. n. 29.
Exceptio SCri Macedoniani vnica, est in odium creditoris comparata. ibid. nu. 30.
Exceptio procuratoria quae. f. 181. n. 6.
Exceptio doli, in quibus competit, in iis locum habet exceptio in factis. f. 133. n. 10.
Exceptio doli quid. ibid. n. 11.
Exceptio in factum quid. ibid. n. 12.
Exceptio omnia quid. f. 181. n. 20.
Exceptiones dilatoriae & peremptoriae quid differant. ibid. nu. 21.
Exceptionem Senatusconsulti Macedoniani quae impediunt. f. 278. nu. 1.
Exceptiones iudicii declinatoriae causa, quae. f. 181. n. 3.
Exceptiones iudicii declinatoriae, vnde sumantur. ibid. n. 4.
Exceptiones declinatoriae ex persona actoris. ibid. n. 5.
Exceptiones cur dicuntur in esse bonae fidei iudicis. f. 374. n. 8.
Exceptiones declinatoriae ex tempore agendi. f. 181. n. 9.
Exceptiones declinatoriae ex genere actionis institutae. ibidem. num. 10.
Exceptiones solutionis differendae causa, quae. ibid. n. 11.
Exceptio dilatoria quando opponenda. ibid. n. 12.
Exceptiones temporales, debitorem non liberant, sed petitionem ad tempus differunt. f. 61. n. 27.
Exceptiones iudicii declinatoriae quae. f. 181. n. 7.
Exceptiones bonae fidei, iudicis insunt per se. f. 172. n. 21.
Exceptionum dilatoriarum genera. f. 181. n. 2.
Excusare quibus verbis quis se debeat. f. 112. n. 19.
Exemplar, an quam, & quando fidem faciat. fol. 248. n. 9.
Expressa nocent, non expressa non nocent. f. 309. n. 9.
Expressum quod non est noua lege, id veterum legum & constitutionum regulis relictum est. f. 228. n. 2.

F.
Faciens in sua causa, quod boni patresfamilias solent, captus esse non dicitur. f. 17. n. 12.
Facinus impunitum relinqui satius est, quam innocentem damnari. f. 217. n. 10.
Facta incontinenti adiecta in bonae fidei iudicium, pariunt actiones. f. 376. n. 3.
Factis priuatorum iuri publico derogari non potest. fol. 159. num. 13.
Factum quod alterius est, id ab eo inuito in alium transire non potest. f. 327. n. 7.
Factum suum cuique, alteri aduersari non debet. fol. 316. num. 14.
Factum cuique suum, non aduersario nocere debet. f. 188. n. 7.
Falsum instrumentum faciens, & eo vtens, quid differant. fol. 232. nu. 24.
Falsum accusare, vt quis possit, an necesse habeat, se in crimen inscribere. ibid. n. 18.
Falsum testimonium vnde deprehendatur. f. 213. n. 5.
Falsi non recerunt, nisi qui falsum admittit. f. 192. n. 6.
Falses testes qui iudices punire possunt. f. 213. n. 1.
Falsis instrumentis vtens, & falsum diceas in iudicio, pariter falsi, & lege Cornelia de falsis tenentur. ibid. n. 2.
Fama non est legitima probatio. f. 168. n. 23.

Fama per se fidem non facit. fol. 193. num. 30.
Fama quid. ibid. nu. 31.
Fides quomodo concilietur. f. 162. n. 11.
Fides quomodo instrumento imponatur. f. 271. n. 3.
Fides quid. Et vnde dicta. f. 112. n. 8.
Fides sit tacite & aperte. ibid. nu. 10.
Fides instrumenti quando in dubium reuocetur. f. 235. n. 13.
Fidem gratiae & potentatui praepone, qui nam intelligantur. f. 200. nu. 1.
Fidem habere cuius in re sua, quantumuis iuranti, iniquum est. fol. 10. nu. 5.
Fidem fallere graue est. f. 153. n. 13.
Fidem fallere in constituto, cur graue sit. ibid. n. 14.
Fideiussor pure intercedens pro eo qui in diem debet, non obligatur pure. f. 154. n. 34.
Fideiussor in aliam rem obligari non potest, nec in duriores causas tenetur. f. 162. n. 5.
Fideiussor, vt in grauiorem causam obligari non potest, sic multo minus in aliam rem, quae debetur. f. 154. n. 38.
Fideiussores idem in solidum promittentes verbis & iure, in solidum tenentur. f. 162. n. 1.
Fideiussores sunt accessio principalis obligationis, & principalem non tollunt, sed confirmant. f. 249. n. 8.
Fideiussores pro aliis obligantur. f. 290. n. 6.
Filia si a patre creditoris tuo debitoris data, creditoris stipulanti summam promiserit, an ex hac promissione teneatur. fol. 294. num. 1.
Filia pro patre intercedens Velleiano iuuatur. f. 192. n. 2.
Filii a patre creditoris suo debitoris dati, si creditoris stipulantes summam promiserint, an teneantur. f. 294. n. 7.
Filius potest dari iudicio cum debitore matris suae tanquam procurator. f. 20. n. 2.
Filius in omne ius defuncti succedit & dominium patris. f. 282. num. 2.
Filius si a patre creditoris suo debitor datus, creditoris stipulanti summam promiserit, an ex hac promissione teneatur. f. 294. num. 2.
Filius ex persona patris superstitis conueniri non potest actione personali. f. 126. n. 1.
Filius quomodo pro patre, vel ex persona patris conueniatur. ibid. n. 2.
Filiusfamilias, quicquid stipulatur aut emit, eius actio patri acquiritur. f. 393. n. 10.
Filiusfamilias quis dicatur. f. 277. n. 5.
Filiusfamilias obligatur ex contractibus suis. ibid. n. 1.
Filius quemvis an pater vendere possit. f. 332. n. 24.
Filius vendere & in seruitutem tradere, occidere est. ibid. nu. 27.
Filiusfamilias vocabulo qui contineantur. f. 277. n. 9.
Filius appellacione liberi continentur. f. 332. n. 22.
Filiusfamilias nomine etiam nepotes intelliguntur. f. 285. n. 4.
Filius appellacione etiam nepotes & pronepotes intelliguntur. fol. 285. n. 5.
Filii verbo omnes liberi intelliguntur. ibid. n. 6.
Filii quando patrem sequantur. f. 172. n. 3.
Filiusfamilias mutuum nihil debet dari. f. 281. n. 1.
Filiusfamilias emere & stipulanti promittere licet, dummodo mutuum non accipiat. ibid. n. 2.
Filius, an parens vendere possit, quacunquae aetate nati sint, siue maiores. f. 332. n. 25.
Filius quos liceat vendere. ibid. n. 20.
Filius inuitus non cogitur testimonium inuitum aduersus patrem dicere, sed nec velens admittitur. f. 201. n. 1.
Filius qui natura non est, consensu vt fiat filius, effici non potest. f. 176. n. 1.
Filius natus dum pater per aliquot annos absuit, legitimus esse non praesumitur. f. 286. n. 2.
Fiscus in quo cum priuato conueniat. f. 138. n. 3.
Fiscus cur priuato praeratur, & debitores debitoris sui statim conuenire possit. f. 138. n. 1.
Fiscus qua actione debitoris sui conuenire possit. Et quid hac conuentione consequatur. f. 138. n. 1.
Fiscus, in causa tributorum potior est omnibus creditoribus. fol. 356. nu. 6.
Fiscus emtionem rescindere non potest, aduersario inuito. fol. 338. nu. 19.
Fiscus an possit totam rem, quam cum alio communem habet, vendere, & dominium in emtorem transferre. f. 403. n. 12.
Fiscus non tenetur ex hereditate quae soluendo non est. fol. 316. num. 19.
Fiscus semper habet ius pignoris. f. 143. n. 7.
Fiscus quomodo debitores debitoris sui conueniat. f. 143. n. 8.

Index in Donellum.

Fiscus potest res debitorum ob cessationem tributorum & aliarum praestationum publicare, & vendere, eaque venditio rata est. fol. 351. nu. 2.
Fiscus, res damnati iure proprio occupat, non iure pignoris. fol. 123. nu. 5.
Fiscus quomodo debitores debitoris sui conueniat. ibid. n. 8.
Fiscus potest debitorum possessiones & praedia vendere ob non soluta tributa. f. 365. n. 7.
Fiscus si hereditatem non vendidit, tenetur creditoribus tanquam heres. f. 316. n. 13.
Fiscus, qui hereditatem vendidit creditoribus hereditatis, respondere non debet, & an hoc sit perpetuum. f. 316. n. 11.
Fiscus, quomodo dominium rerum debitoris in emtorem transferre possit, cum ipse dominus non sit. f. 356. n. 2.
Fisci proprium est, ut non teneatur super facultates hereditatis. fol. 316. n. 17 & 18.
Fiscus quibus conditionibus debitores debitoris sui conueniat. fol. 138. nu. 5.
Fisco cur non liceat pro arbitrio nomina conuenire prius, quam res ceteras. f. 138. n. 6.
Fiscus an actionem aduersus heredem diuidere debeat possit, ut, quam aduersus defunctum in solidum habet. f. 140. n. 4.
Fisco debentur vltimae ex omnibus causis, etiam sine conuentione. fol. 316. n. 6.
Fiscus, pignus & hypothecam tacitam habet in bonis debitoris. ibid. nu. 7.
Feminae procuratrices esse non possunt. Iccirco ad tutelam aut munus aliquod publicum vocatae, nulla excusatione uti debent. f. 171. nu. 8.
Fenerare prohibitum est Senatusconsulto Macedoniano. fol. 281. nu. 6.
Foetus animalium an ad emtorem pertineant. f. 392. n. 2.
Fori praescriptio quaeritur. fol. 181. n. 8.
Frater praeteritus potest de inofficioso testamento queri, & hereditatem heredi instituto auferre. f. 13. n. 17.
Frater emancipatus, an in causa fratris testimonium ferre possit. fol. 198. n. 15.
Fratres liberi esse possunt, sorore ancilla. f. 180. n. 9.
Fraudatur nemo volens. f. 32. n. 8.
Frustrarius usufructu finito, cui cum restituere debeat. fol. 291. nu. 5.
Fructus an etiam in actionem venditi veniant. f. 374. n. 3.
Fructus rei immobilis possunt sequestrari tribus de causis. fol. 56. nu. 9.
Fructus praediorum an a possessore malae fidei repeti possint, & quibus actionibus, & qui. f. 103. n. 4.
Fructus pendentes sunt pars fundi. ibid. n. 5.
Fructus ex alieno praedio percepti, eius sunt qui praedii dominus est. f. 103. n. 6.
Fructus rei venditae ad quem pertineant. f. 390. n. 1.
Fructus ante oblatam pecuniam percepti manent emtoris. fol. 409. nu. 19.
Fructus qui veniant in conditionem indebiti. f. 61. n. 54.
Fruentum, quod exercitui mittitur, vendi non potest. fol. 332. nu. 43.
Fruentum publici Canonis vendi non potest. ibid. n. 46.
Fundus alienari prohibitus, nec usufructu potest. f. 400. n. 8.
Fundus, sine censu vendi aut comparari non potest. f. 362. n. 1.
Fundus, cum aestimatus in dotem datur, emtio contrahitur. fol. 360. nu. 16.
Fundus ob tributa & publicas pensiones recte venditur, ita ut venditio reuocari non possit. f. 359. n. 2.
Fundus sine censibus vendi non potest. ibid. n. 3.
Fundus dotalis an vendi possit. fol. 332.
Fundus, qui in instrumento scribitur donatus esse, an pro donato habendus sit. f. 180. n. 1.
Funditus traditus repeti non potest. f. 81. n. 10.
Fundum sine censu vendi non posse quid. f. 359. n. 8.
Fundo aestimato in dotem dato, cur potius actio parti, ut placitis stetur, detur, quam tunc, cum fundus aestimatus non est. fol. 360. n. 12.
Fundus inestimatus in dotem ubi datus est, soluto matrimonio statim reddi debet. ibid. n. 13.
Furiosi, mente capti, prodigi, infantes, nullum negotium gerere possunt. f. 335. n. 64.
Furiosus per intervalla an emere quid possit. f. 300. n. 3.
Furiosus emere non potest. f. 299. n. 2.
Furti nec manifesti, poena dupli constituta est, aduersus furem non manifestum. f. 70. n. 5.
Furtiua actio, & condictio, quaeritur & quid differant. f. 97. n. 3.
Furtiua condictio ex malefactio oritur. f. 97. n. 4.
Furtum quid. ibid. nu. 15.

G.
Generali oratione, omnes species comprehenduntur. fol. 73. nu. 9.
Generi per speciem derogatur. f. 111. n. 5.
Generi per speciem in toto iure derogatur: & semper id potius habetur, quod ad speciem directam est. f. 73. n. 11.
Generi per speciem derogatur. f. 118. nu. 8.
Generi per speciem in toto iure derogatur. f. 313. n. 15.
Genus aliquod diuisum in duas species quarum vna generis nomine retineat, altera non, absurdum non est. f. 9. n. 14.
Gerens aliena negotia, finito officio debet reddere rationem administrationis suae. f. 164. n. 14.
Gerentes res alienas officio publico, eorum pignora obligata sunt iis, quorum tutela aut cura geritur. f. 405. n. 3.
Gestum inter aliquos sine scripto non valet, si conuenerit, ut contra actus scripto fieret. f. 254. n. 1.
Grauen publicarum functionum, post perfectam emtionem, ad quem pertineat. f. 390. n. 3.

H.
Heres quis. fol. 147. nu. 4.
Heres succedendo defuncto & commoda & incommoda hereditaria suscipit omnia. f. 71. n. 1.
Heres qui non est, si falso se heredem existimans creditoribus ut successor defuncti soluerit, an postea comperto errore possit indebitum condicere creditoribus quibus soluit. fol. 71. nu. 2.
Heres, si intra tempus praestitutum hereditatem non adierit, excluditur, & fit locus sequentibus gradibus ex edicto de iure deliberandi. f. 72. n. 6.
Heres in quibus iudiciis ex malefactio defuncti teneatur. fol. 147. nu. 67.
Heres succedit in vniuersum ius defuncti. f. 138. n. 4.
Heres ignorans factum, sed verum putans esse testamentum, si in facto errans soluat, repetit. f. 73. n. 16.
Heres, succedit in omne ius defuncti. f. 359. n. 1.
Heres, non debet praestare actiones emtori nisi hereditarias. fol. 324. nu. 14.
Heres, non succedit in priuilegium & beneficium defuncti. ibid. nu. 15.
Heres non potest in emtorem transferre priuilegium, quod non habet. ibid. nu. 16.
Heres quomodo totum pignus a coheredibus vindicet. fol. 139. nu. 5.
Heres ex voluntate defuncti soluens quod non debet, semper obligatur in reliquum. f. 125. n. 7.
Heres semel existens, postea heres esse desinere non potest. fol. 318. nu. 17.
Heres, qui semel cepit teneri creditoribus hereditariis, hanc obligationem pacto suo mutare non potest. ibid. n. 18.
Heres & defunctus, pro vna persona habentur. f. 120. n. 3.
Heres succedit in commoda & incommoda defuncti. f. 147. n. 6.
Heres succedit in locum defuncti, & est eadem eum defuncto persona. ibid. n. 7.
Heres tenetur actionibus defuncti. ibid. n. 8.
Heres in quantum actionibus defuncti teneri debeat. ibid. n. 9.
Heres tenetur ex persona defuncti. f. 139. n. 1.
Heres quomodo totum pignus a coheredibus vindicet. f. 139. n. 5.
Heres eodem iure & iisdem partibus fungitur, quibus defunctus. f. 144. nu. 4.
Heres hereditatem adeundo, omnia commoda & incommoda hereditatis suscipit. proinde & onus legatorum. f. 307. n. 2.
Heres hereditatem adiens contrahere videtur. ibid. n. 3.
Heres cogitur exsequi voluntatem testatoris. f. 114. n. 7.
Heres testis esse non potest, in eo testamento, in quo eius res agitur. f. 206. n. 10.
Heres hereditatem adeundo, se obligare intelligitur ad legata praestanda. f. 318. n. 10.
Heres obligatur ari alieno, seu creditoribus omnibus hereditariis. f. 318. n. 15.
Heres quibus modis efficiantur aut testamento, aut ab intestato. f. 318. n. 30.
Heredes ex testamento qui fiant, & qui fiant ab intestato. ibid. nu. 31.
Heredes & legatarii quid differant. f. 146. n. 5.
Heredes & legatarii quid in succedendo differant. f. 35. n. 5.
Heredes ari alieno iure obligantur, & tenentur hereditariis creditoribus. Et quid iuris si hereditas soluendo non sit. fol. 146. nu. 1.
Heredes in ius defuncti omne succedunt. f. 178. n. 4.
Heredes qui sunt in potestate patris, iure in omne ius defuncti succedunt. f. 178. n. 1.
Heredes eodem iure vtuntur quo defunctus. f. 116. n. 8.

Heredes,

Index in Donellum.

Heredes, quatenus & in quantum singuli ex persona defuncti teneantur. f. 140. n. 2.
Heredes ex persona defuncti tenentur. f. 122. n. 13.
Heredes tenentur ari alieno pro portione hereditaria. fol. 35. nu. 1.
Heredes duo in solidum esse non possunt. f. 138. n. 9.
Heredes an omnibus creditoribus hereditariis teneantur. fol. 147. nu. 2.
Heredum vnus ex pluribus heredum venditoris, si partem pretii offerat pro portione hereditaria, & partem fundi sibi restitui postulet, an audiendus sit. f. 409. n. 14.
Quid si vnus ex heredibus totum pretium offerat, ut indemnem reddat emtorem, & solum fundum petat, an quia hoc casu restitutum contingere potest, sine iniuria emtoris, iccirco heres audiendus. f. 409. n. 15.
Heredum vnus si totum fundum teneat, an teneatur eum totum restituere. ibid. n. 17.
Hereditas est successio in vniuersum ius defuncti. f. 147. n. 3.
Hereditas quid. fol. 318. n. 2.
Hereditas, quibus iure ciuili defertur, iis nullum certum tempus ad adeundum iure ciuili praescriptum est. f. 72. n. 5.
Hereditas an ex testamento obtineri possit, nec ne, si sit controuersa, quid agendum. f. 173. n. 1.
Hereditas quomodo vitio testamenti adiri non possit. f. 172. n. 5.
Hereditas defuncti intestati ad quem pertineat. f. 172. n. 1.
Hereditas intestatae amittit ad filium fratris pertinet. f. 172. n. 2.
Hereditas ab intestato quando deferatur. f. 172. n. 3.
Hereditas, ari alieno nos obligat, etiam si soluendo non sit. fol. 318. nu. 9.
Hereditas continet commoda & incommoda seu onera hereditaria omnia. f. 316. n. 5.
Hereditas quid. fol. 315. n. 6.
Hereditas matris ancillae, ad natos non manumissos peruenire non potest. f. 19. n. 2.
Hereditas duabus rebus constat: commodis & incommodis. fol. 318. nu. 5.
Hereditate adita nihil peti potest a coheredibus. f. 146. n. 2.
Hereditate vendita, actiones hereditariae transeunt in emtorem. f. 324. n. 1.
Hereditate vendita, quid ex hac venditione & conuentione transeant in emtorem. f. 318. n. 1.
Hereditate vendita actiones vtilis transeunt in emtores sine alia cessione. f. 327. n. 8.
Hereditatis verbo, in conditione hereditatis quid conueniri intelligatur. f. 318. n. 11.
Hereditatis transferendae venditio & conuentione, quomodo a veteribus accepta. ibid. n. 3.
Hereditariae actiones quaeruntur. f. 318. n. 2.
Honestum se dicens, probare non cogitur, sed aduersarius. fol. 239. n. 22.
Hypothecaria, sine principali actione in personam consistere non potest. f. 329. n. 16.
Hypothecaria tollitur sublato iure creditoris. ibid. n. 24.
Hypothecaria actio sine principali in emtorem transferri non potest. f. 329. n. 20.

I.

Id quod interest, quid. fol. 169. nu. 3.
Id quod interest, quid sit. f. 377. n. 21.
Id quod interest, an versetur seu sit in obligatione. ibid. n. 8.
Id quod venditor praestat, & id, quod emtor debet, quando differant. f. 385. n. 1.
Ignorans aut errans nemo consentit, ne rem suam amittat. fol. 397. nu. 8.
Ignorans & inuitus nemo quicquam donat. f. 180. n. 5.
Ignorantia an proferat ad rescindendam venditionem. fol. 337. nu. 9.
Ignorantia iuris nulli prodesse debet. f. 73. nu. 6. nec in commodis, n. 7. nec in damno rei suae amittendae. n. 8.
Ignorantiae pacti iusta venia danda est, & quae postea emergunt, auxilio indigent. f. 184. n. 7.
Illicitum cum aliquid adicitur licito, quod illicito adiectum est, pro non adiecto habetur, & nihilominus quod licite sit, valet. f. 294. n. 5.
Impossibile est, quod iure fieri non potest. f. 86. n. 3.
Impossibilium nulla obligatio. f. 120. n. 2.
Implere quid significet. fol. 162. n. 15.
Impubes perpetuo sunt in tutela. f. 17. n. 5.
In actionem furtiuam an etiam vsurae veniant. f. 97. n. 10.
In actionem ex emto & vendito quaeritur veniant. f. 342. n. 45.
In actorem non probantem, an etiam aliqua poena constituta sit. fol. 192. n. 2.

In ambigua voce legis, accipimus posterius, quod vitio caret. fol. 147. n. 35.
In ambigua voce legis, ea interpretatio sumenda, quae vitio caret. f. 26. n. 6.
In bonis nihil habens, nihilominus 100. s. stipulanti promittendo obligatur. f. 46. n. 10.
In bonis nostris esse ambigue quid dicitur. f. 329. n. 12.
In bonis nostris proprie quid sit. ibid. n. 13.
In compensationem non veniunt, quaecumque per exceptionem aliquam perimuntur. f. 324. n. 18.
In crimen quomodo quis se subscribat. f. 232. n. 17.
In quasi possessione quis dicatur esse. f. 239. n. 26.
In contrahendo quicquid agitur etiam tacite pro cauto habendum est. f. 58. n. 3.
In dubio vnus quisque bona fide possidere praesumitur, & quando mala fidei possessor esse intelligatur. f. 103. n. 3.
In furto quaeritur. fol. 97. n. 1.
In restitutione fundi, quid veniat. f. 409. n. 18.
Incendium ari alieno non eximit debitorem. fol. 46. n. 1. & quando num. seq.
Incerta ubi iura sunt, id sumi debet, quod iure valet. fol. 157. nu. mer. 3.
Incertitudo stipulationum & conuentionum duplex. ibid. n. 4.
Incommoda hereditaria quaeruntur, & quod. f. 318. n. 8.
Incommoda cuiusque rei sequuntur eum, quem commoda. fol. 35. nu. 7.
Incommodum quibus temporibus, & quando etiam ad venditorem pertineat. f. 367. n. 5.
Incommodum rei venditae, in quibus rebus versetur. ibid. nu. mer. 2.
Incommodum quodnam ad emtorem pertineat. fol. 367. nu. mer. 10.
Indebitum si quis soluerit alterius nomine, cui condictio huius indebiti detur, numeranti ne: an ei cuius nomine solutum est. f. 73. n. 18.
Indebitum sciens soluens non repetit. f. 77. n. 1.
Indebitum solutum quibus rationibus probari possit. fol. 248. nu. 19.
Indebitum solutum, cur non possit testibus probari. ibidem. nu. mer. 20.
Indebitum solutum quando quid intelligatur. f. 61. n. 25.
Indebitum solutum per errorem iuris, an repeti possit. fol. 73. nu. 1.
Indebitum solutum cur repeti possit. f. 61. n. 1.
Indebitum, per errorem promissum, aut chirographo cautum, an repeti possit. f. 69. n. 1.
Indebitum sciens solutum non repetitur. f. 296. n. 4.
Indebitum sciens soluens, donat. ibid. n. 5.
Indebiti restitutio cur naturalis dicta. f. 61. n. 58.
Indebiti obligatio recte comparatur mutuo. f. 58. n. 9.
Indebiti duae species. f. 61. n. 24.
Indebiti soluti non est repetitio, nisi solutum sit per errorem. fol. 296. n. 7.
Indebitum, solutum ex causa grauioris delicti, an repeti possit. fol. 70. n. 6.
Indebiti per errorem soluti traditio, an dominium transferat. fol. 61. n. 45.
Indebiti condictio an sit ex contractu. f. 58. n. 6.
Indefensus proprie quis. f. 159. n. 20.
Indicium quid. fol. 193. n. 15.
Infames omnes pariter a dignitate remouentur & ab accusatio- ne. f. 217. n. 8.
Infames infamia facti, ab omnibus honoribus, & dignitatibus remouentur. f. 13. n. 14.
Infamibus ad fines qui sint. f. 217. n. 12.
Infamibus ad fines, an a testimonio repelli debeant. ibidem. nu. mer. 13.
Infamia an periuri notentur. f. 11. n. 11.
Infamia facti, heredem ab hereditate remouet. ibid. n. 16.
Infantes, muti, furiosi, testes esse non possunt. f. 197. n. 3.
Ingenuus quis. f. 172. n. 2. & fol. 196. n. 1.
Ingenuus quibus modis quis fiat. f. 180. n. 10.
Ingenui qui dicantur. f. 196. n. 18.
Ingenuum facit etiam sententia. ibid. n. 19.
Ingenuitas probari potest instrumento. f. 196. n. 9.
Ingenuitas constat iure sanguinis, non literis aut asseueratione. f. 238. n. 3.
Ingenuitas quando testamento & actis iudicialibus probetur. fol. 196. n. 16.
Ingenuitas argumentis probatur. ibid. n. 17.
Ingenuitas liberorum non ex conditione patris, sed matris spectanda est. f. 172. n. 1.

Ingenuitatis probandi necessitas, cui incumbat, actori ne an reo. Per totum. fol. 196. n. 7.

Ingenuitatis legitimæ probationes. fol. 196. n. 13.

Inimici ad testimonium ferendum non admittuntur. fol. 209. num. 1.

Inimicitia quibus ex rebus & factis probentur. ibid. n. 2.

pro Inimico quis habendus. fol. 209. n. 4 & 6.

Inimicitia capitales quæ sint. ibid. n. 5.

Inimicus quam diu habendus sit is, qui accusationem criminalem aduersus eum instituit. fol. 209. n. 7.

Inimicus quis esse definit, reconciliatione interueniente. ibid. num. 8.

Initium & causa, in commodo, damno & periculo spectanda est. fol. 368. n. 25.

Iniuriarum actio ad heredes non transit. fol. 229. n. 14.

Intentio & dictum in iudicio quibus rebus constat. fol. 162. numer. 16.

Intestatus quis vel quæ decedat. fol. 172. n. 4.

Inuitus in rebus is est, non qui non contradicit, sed qui aperte non consentit. fol. 292. n. 7.

Innuare actus quid. fol. 254. n. 3.

Instrumenta noua quæ dicantur. fol. 14. n. 14.

Instrumenta rerum gestarum, fidem faciunt. fol. 248. n. 1.

Instrumentorum diuisio, in publica, priuata, & media. ibidem. num. 2.

Instrumenta publica quæ. ibid. n. 3.

Instrumenta publica quam fidem habeant. ibid. n. 4.

Instrumenta publica priuatis refelli non possunt, cum nec testibus infirmari possint. fol. 248. n. 5.

Instrumenta priuata quæ sint. ibid. n. 6.

Instrumenta priuata quam fidem faciant. Et an & quando fidem faciant. ibid. n. 7.

ab Instituto recte relinquitur, & ab omni eo, cui aliquid relictum est. fol. 178. n. 2.

Instrumenta nihil aliud probant, quam quod gestum esse in instrumento scriptum est. fol. 187. n. 1.

Instrumenta, alio nomine documenta appellantur. fol. 229. numer. 25.

Instrumenta media quæ sint. Et cur ita dicta. fol. 248. n. 21.

Instrumenta quid. fol. 193. n. 13.

Instrumenta publica, non priuatis instrumentis nec aliis testibus refelli possunt. fol. 248. n. 23.

Instrumenta publica inconcussa & perpetuam habent firmitatem. ibid. n. 24.

Instrumenta fisci priuata, pro fisco fidem non faciunt, sed contra fiscum. fol. 237. n. 8.

Instrumenta ad ingenuitatem probanda, quæ sint. fol. 196. n. 14.

Instrumenta vtrum sint necessaria ad emtionem aut emtionis probationem. fol. 173. n. 4.

Instrumenta non pertinent ad substantiam rei gestæ. fol. 173. numer. 5.

Instrumenta domestica, fidem non faciunt pro eo qui scripsit. fol. 169. n. 7.

Instrumenta priuata an requirant presentiam testium. fol. 52. n. 5.

Instrumento nihil amplius probatur, quam quod scripturæ tenor continet. fol. 168. n. 10.

Instrumento in re dubia quando standum. fol. 232. n. 4.

Instrumentum falsum quomodo constat aut probetur. ibidem. num. 5.

Instrumento cui quis renunciauit, cur & quando quis vti non possit. fol. 235. n. 22 & 23.

Instrumento falso nunquam fides habetur. fol. 273. n. 2.

Instrumento donationis an fides habenda sit. fol. 180. n. 6.

in Instrumento quot testes requirantur. fol. 248. n. 29.

Instrumentum an suspectum reddatur, si testes interrogati dicant, se non interfuisse. fol. 248. n. 30.

Instrumentum an suspectum reddatur, ex eo, si testes interrogari dicant se interfuisse, sed rem non ita gestam esse ut instrumento continetur. ibid. n. 31.

Instrumenta priuata non faciunt fidem, nisi is, aduersus quem proferuntur, fateatur a se scripta, aut suo mandato. fol. 248. num. 32.

Instrumenti publici auctoritas quæ. ibid. n. 33.

Instrumentum priuatum ab alio scriptum, non tenet eum cuius mandato scriptum est, si literas nouerit, & subscriptionem eius non habeat. fol. 248. n. 34.

Instrumentum tabellarii publice confectum, subscriptionem partium non desiderat. ibid. n. 35.

Instrumenti publice confecti, maior vis est quam priuati. ibid. num. 36.

Instrumenta per tabellarios confecta, non sunt ex eorum genere, quæ dicuntur monumenta publica. fol. 248. n. 37.

Instrumenti refellendi ratio, si diuersæ & pugnantes inter se scripturæ proferantur quæ. fol. 245. n. 1.

Instrumenti falsi usus, non possessio falsarium facit. fol. 292. n. 5.

Instrumentis in alia prouincia factis, quæ fides haberi possit. fol. 259. n. 4.

Instrumentorum species, in rebus publicis, priuatis, & supremis voluntatibus. fol. 229. n. 18.

Instrumentorum vis duplex. ibid. n. 19.

Instrumenta vtrum ad rei gestæ fidem pertineant. fol. 229. n. 20.

Instrumenta a veteribus tabulæ dicta. ibid. n. 21.

Instrumentorum vis non maior esse debet, quam est testium. fol. 237. n. 1.

Instrumentis falsis non creditur. ibid. n. 2.

Instrumentum falsum quod. ibid. n. 3.

Instrumentorum domesticorum nomine quæ intelligantur. fol. 169. num. 2 & 5.

Instrumentorum emtionis traditione, res instrumento contentæ traditæ videntur. fol. 187. n. 4.

Instrumentorum forma quibus rebus constat. fol. 248. n. 26.

Instrumentorum verba initialia: In nomine domini Amen, an sint de substantia instrumenti. fol. 248. n. 27.

Instrumentorum loci præcipui. fol. 193. n. 20.

Instrumentum rei gestæ probationem continet, de substantia nihil mutat. fol. 46. n. 2.

Instrumentum falsum vniuersumque corrigere potest. fol. 271. n. 1.

Instrumentum forense quod. fol. 266. n. 6.

Instrumenti verbum ambiguum. fol. 229. n. 2.

Instrumenti Etymologia. ibid. n. 7.

Instrumentum generaliter quid. ibid. n. 4.

Instrumenti significatio cur valet. ibid. n. 5.

Instrumenti significatio quomodo distinguatur. fol. 229. n. 8.

Instrumentum fundi quid. ibid. n. 7.

Instrumenta fundalia quæ. ibid. n. 8.

Instrumentis rem probari quid significet. fol. 229. n. 9.

Instrumenta iudicialia, aut sunt generalia, aut specialia. fol. 229. num. 10.

Instrumentum iudiciale generale quod. ibid. n. 11.

Instrumentum obligationis se habuisse, & amisisse dicenti, fides non habetur nisi probetur. fol. 245. n. 1.

Instrumentum & eius amissio quomodo probetur. fol. 237. n. 13.

Instrumentum scribens vel ei subscribens, intelligitur iis quæ in instrumento scripta sunt, consentire, neque quicquam habet subscripito, nisi approbationem præcedentium scriptorum. fol. 276. n. 3.

Instrumentum priuatum authenticum, quando eum teneat aduersus quem proferitur. fol. 248. n. 11.

Instrumentum prolatum, quando a parte aduersa negatur quomodo probetur, & quot ad id probandum testes iusticiant. fol. 248. n. 12.

Instrumentum quo pacto refelli possit. ibid. n. 13.

Instrumentum vt refelli possit, quot testes requirantur. fol. 148. num. 15.

Instrumentum quo quis probat se alio loco fuisse, quale esse oportet. ibid. n. 16.

Instrumentum iudiciale speciale quod. fol. 229. n. 14.

Instrumentum in quibus contractibus desideretur. fol. 254. n. 1.

Insula quæ dicatur. fol. 127. n. 5.

Intentionem quis implere dicatur. fol. 162. n. 18.

Intercedere quid. fol. 293. n. 3.

Interesse cuiusque hætenus intelligitur, quatenus alteri obligatus est. fol. 360. n. 15.

Interpellatus non soluens, cessat vbicunq; aut quomodocunq; interpellatus sit, dum opportuno tempore. fol. 356. n. 6.

Interpretatio iusta quæ. fol. 285. n. 7.

Interrogatio testium ad futurum examen, iure ciuili improbat, in mores tamen vulgo abiit. fol. 199. n. 9.

Interrogationem testium quando iudex aliis mandare possit. ibid. n. 7.

Interrogatus quis dicatur. fol. 193. n. 23.

Interdictum vnde vi, aduersus quem datur, & eius effectus. fol. 147. n. 57.

Intimare idem quod insinuare. fol. 254. n. 1.

Introductum in fauorem alicuius, in damnum eius conuerti non debet. fol. 267. n. 26.

Inuocatio nominis Dei, substantiam rei non mutat. fol. 248. n. 28.

Italica prædia olim immunia erant a tributis & vectigalibus omnibus: prouincialia enim solum tributaria erant. fol. 365. num. 2.

Irritum fieri, & irritum esse, quid differant. fol. 340. n. 13.

Iudex vbi constituerit causam iureiurando decidere in dubiis causis, quomodo eam decidere, & vtri iuramentum deferre debeat. fol. 14. n. 10.

Iudex

Iudex an possit, si causa iureiurando decidi possit, hoc modo decidere, si velit, an vero facere cogatur. fol. 14. n. 8.

Iudex male iudicando litem suam facit. fol. 147. n. 61.

Iudex iudicare debet ex bona fide. fol. 112. n. 20.

Iudex an postulante actore iubere debeat rem sequestro committi. fol. 56. n. 1.

Iudex semper æquitatem habere debet ante oculos. fol. 377. n. 28.

Iudex de facto alterius iurare non cogitur. fol. 22. n. 19.

Iudex ad vnam speciem probationis alligari non debet. fol. 168. num. 15.

Iudex an iurandum remittere possit, & eo remisso, an testes nihilominus iurare cogendi sint. fol. 203. n. 12.

Iudex an possit ex arbitrio suo venditorem condemnare, vel vti rem tradat, vel in id, quod interest. fol. 377. n. 15.

Iudex quanti & quomodo æstimare debeat id, quod interest. fol. 377. n. 26.

Iudex quod semel iussit aut voluit, nouo imperio potest tollere. fol. 22. num. 21.

Iudicis processus quid. fol. 105. n. 30.

Iudicis est existimare, quid sibi probatum opinetur. fol. 275. n. 2.

Iudici cuius iuridictio tribuitur aduersus eum litigatorem, qui apud eum in iudicio delinquit. fol. 192. n. 8.

Iudici pecunia sceleris mutuo danda non est. fol. 50. n. 1.

Iudices scholarium an possint iurisdictionem suam alii mandare. fol. 128. n. 24.

Iudices scholarium an possint in causa ad se delata, iudicem dare. ibid. n. 25.

Iudicem scholasticus an possit magistratum vrbis ordinarium habere. fol. 128. n. 26.

in Iudicem scholaris, quando consentire dicatur. ibid. n. 27.

Iudices, scholasticis tantum tribuuntur in causis ciuilibus & pecuniariis, non criminalibus. fol. 127. num. 15. Contrarium numer. seq.

Iudices scholarium qua iurisdictione vtantur. fol. 128. n. 22.

Iudicia stricta vnde nomen habeant. fol. 181. n. 18.

Iudicio sic contrahitur, vt stipulatione. fol. 44. n. 7.

Iudicio quasi contrahitur. fol. 147. n. 58.

Iudicio an contrahatur. fol. 34. n. 34.

Iudicium cum seruis consistere non potest. fol. 134. n. 3.

in Iudicio petitio de rebus corporalibus quis probare debeat. fol. 177. num. 4.

Iudicium quid. fol. 105. num. 19.

Iudicii ordo. ibid. num. 20.

Iudicium antecedentia. ibid. n. 21.

in Iudicium quæ veniant. fol. 181. n. 19.

Iudicii partes. fol. 105. num. 25.

Iudicare quid. ibid. num. 29.

Iudicati verbo quæ continentur. fol. 1. n. 35.

Iura accommodari solent ad ea, quæ vt plurimum, non quæ raro accidunt. fol. 2. n. 24.

Iurare non cogitur, qui salua religione aut pietate non potest. fol. 22. num. 9.

Iurare quis non cogitur ex iis causis, ex quibus iudicium suscipere non cogitur. fol. 22. n. 12.

Iure quod non prohibetur, id omnibus permissum est. fol. 37. n. 10.

Iure quod fieri non potest id simpliciter nec fieri posse intelligitur. fol. 80. n. 9.

de Iure suo vnusquisque experiri debet, non alieno. fol. 96. n. 3.

Iuri nemo renunciare potest nisi pro se introducto. fol. 285. num. 3.

Iuri pro se introducto, renunciare licet. fol. 341. n. 15.

Iuri sub, pro se introducto cui libet renunciare licet. fol. 261. n. 25.

Iuri pro se introducto cui libet licet renunciare. fol. 266. n. 11.

Iuri pro se introducto, cui libet renunciare licet. fol. 87. n. 5.

Iuris quod quis in alium statuerit, eodem ipso vti debet. fol. 215. num. 4.

Iuris præcepta communia quæ. fol. 127. n. 10.

Iuris ordo quibus in rebus consistat. fol. 117. n. 1.

Iuris constituendi potestas, hodie omnis penes principes, aut summos senatus est, cuiusque nationis aut regionis. fol. 159. n. 14.

Iurisdictionis quid. fol. 128. num. 23.

Iurisdictionis conditionem benigne is recusat, qui prius hanc conditionem detulit. fol. 22. n. 20.

Iurisdictionis, & decisionis vis quæ sit. fol. 14. n. 11.

Iureiurando a litigatore delato causa ita deciditur, vt retractari non possit vilo prætextu. ibid. n. 12.

Iurisdictionis vis in tribus consistit. fol. 10. n. 1.

Iurisdictionis causa quibus conditionibus decidatur. ibid. n. 2.

Iurisdictionis alicui deferre quid sit. ibid. n. 3.

Iurisdictionis obligatio quæ olim. fol. 1. n. 23.

Ius Italicum quod nam. fol. 365. n. 2.

Ius fisci in prædiis hoc est, vt a possessoribus possit exigere tributa, & publicas functiones. fol. 365. n. 7.

Ius suum nulli detrahi potest. fol. 405. num. 4.

Ius summum postponitur Scoto Velleiano. fol. 123. n. 2.

Ius idem statui oportet in rebus similibus & paribus causis. fol. 327. num. 9.

Ius quid. fol. 145. num. 4.

Ius pignoris quibus in rebus consistat. fol. 115. n. 2.

Ius dicenti extra territorium impuere non pareretur. fol. 128. n. 39.

Ius hic quid. fol. 235. n. 5.

Ius retractus, apud innumeras gentes, præsertim vero in Gallia receptum est. fol. 372. n. 12.

Ius fisci, pactis priuatorum conuelli non potest. fol. 365. n. 8.

Ius scire debent omnes. Ignorantia iuris ignorantum patrocinari non debet. fol. 73. n. 5.

Ius suum, nulli mortalium detrahendum est. fol. 311. n. 5.

Ius idem statui debet in iisdem verbis, & eodem facto. fol. 235. num. 18.

Ius, quo placet propter id quod testi obicitur, non differri interrogationem testis, an ad omnes causas pertineat, ex quibus testis reici potest. fol. 270. n. 17.

Ius vniuersum defuncti, quid continet. fol. 147. n. 5.

Ius omne quid significet. fol. 138. n. 5.

Ius publicum quid. fol. 123. n. 2.

Iurandum cui defertur, si id referat aduersario, iurare non cogitur, qui refert. fol. 22. n. 6.

Iurandum in quibus causis referri non possit. ibid. n. 7.

Iurandum fur actori referre non potest. ibid. n. 7.

Iurandum satis probatum esse quid significet. fol. 13. n. 5.

Iurandum delatum si remittatur, perinde habetur ac si aduersarius iurasset. fol. 2. n. 3.

Iurandum præstandum si nocet aduersario, iurare is non cogitur. ibid. n. 12.

Iurandum deferens prius de calumnia iurare debet: quod si facere nolit, aduersarius iurare non cogitur. ibid. n. 2.

Iurandum non potest deferre is, qui prius defuit. ibid. n. 8.

Iurandum antequam præstaretur precusatum, recusatur merito, nec amplius deferre licet. fol. 22. n. 16.

Iurandum cui defertur, an iurare necesse habeat. ibid. n. 1.

Iurandum delatum a iudice in dubiis causis & inopia probationum an possit recusari. fol. 22. n. 17.

Iurandum reo deferente, si actor iurare nolit, neq; iurandum referre, quid fiat, cogendus ne sit an non. ibid. n. 22.

Iurandum iudicii & litis contestatæ instar obtinet. fol. 22. num. 13.

Iurandum si iuranti nihil profit, merito recusatur. ibidem. num. 14.

Iurandum habet instar iudicii. fol. 1. num. 37.

Iurandum voluntarium quod sit. fol. 8. n. 5 & 11. Et cur ita dicatur.

Iurandum delatum a tutore seruandum est. fol. 20. n. 6.

Iurandum mandato domini delatum, perinde habetur, ac si a domino delatum esset. fol. 20. num. 7.

Iurandum a procuratore delatum, seruandum est. ibid. n. 8.

Iurandum transactionis & iudicii instar habet. fol. 10. n. 11.

Iurandum tutoris qui iurat sibi tantum debet, an seruandum sit. fol. 17. num. 2.

Iurandum non pertinet ad eas res, de quibus quis non cogitauit. fol. 341. n. 19.

Iurandum necessarium quod sit. fol. 8. num. 6 & 12.

Iurandum iudiciale quod sit. ibid. n. 7 & 13. Quid a voluntario & necessario differat.

Iurandum, an a iudice litigatori deferri possit, ad decisionem causæ. fol. 14. n. 2.

Iurandum remittere quid sit. fol. 10. n. 10.

Iurandum interpositum sine consensu vtriusque partis seruandum est. fol. 19. n. 4.

Iurandum, quam vim probationis habeat. fol. 193. n. 25.

Iurandum, in litibus dirimendis, eandem vim habet, quam res iudicata. fol. 166. n. 5.

Iurandum ex consensu vtriusque partis, quod opponatur. fol. 10. n. 6.

Iurandum ab extraneo priuato delatum, iuranti nihil prodest, & aduersario nocet, secus si a iudice deferatur. fol. 10. n. 7.

Iurandum omne, præsertim & audiente iudice præstandum est. fol. 29. n. 1.

Iurandum absente magistrato & iudice præstitum, nihilominus ratum est, si scilicet iis sit contestata, & ratio additur ibidem. fol. 29. n. 2.

Iurandum nullum ratum est, si quis iurauit nullo iureiurando delato. ibid. n. 3.

Appellatio existit iuramentum. ibid. num. 4.

Absenti vtrum permitti debeat iurare, & quo loco iurandum sit, aut qua forma adhibita. ibid. n. 5.

Iurandum quid. fol. 8. num. 1.

Iusurandum quibus de causis in negotiis adhibeatur. fol. 8. n. 2.
Iusurandum an ab omnibus testibus exigatur. Et an Episcopus iurare cogatur. f. 203. n. 5.
Iusurandum veterum quale ibid. n. 6.
Iusurandi religio ad decidendas lites verbo Dei confirmata est. ibid. n. 7.
Iusurandum a parte remissum an nihilominus praestari oporteat. f. 20. n. 9.
Iusurandum instar transactionis obrinet. f. 32. n. 2.
Iusurandum delatum, an possit reuocari a deferente, vt si postea iuratum sit, iusurandum ei non noceat. f. 26. n. 3.
Iusurandum an reuocare liceat. ibid. n. 4.
Iusurandum reuocatum, si iterum deferatur ab aduersario suscipiendum nec sit nec ne. f. 26. n. 1.
Iusurandum nemine deferente iuratum, an & quando retractari possit. f. 10. n. 16.
Iusurandum quatenus transactioni simile. f. 32. n. 5.
Iusurandum cui deferatur, si non statim iuret, sed discedat, neque remissum ei sit iusurandum, postea frustra iurat, quamuis initio suscepisset se iuraturum. f. 10. n. 8.
Iureiurando reuocato, perinde est quasi non esset delatum. ibid. n. 9.
Iuste possidet, qui ex iusta causa ex domini voluntate possidet. fol. 306. n. 8.
Iustum quid significet proprie. fol. 342. n. 32.

L.

Latrones & alii rei comprehensi, interrogari debent de confectis & participibus sceleris. f. 208. n. 11.
Ledere alterum, aut ius alterius minuire, est contra aequitatem & praecipuum naturae. f. 311. n. 3.
Latio venditoris, an valeat ad rescindendam venditionem. fol. 337. n. 8.
Lectio diuersa dictionis sanguinolentos. f. 332. n. 26.
Legatarij omeribus hereditariis non tenentur. f. 140. n. 21.
Legatarij an creditoribus teneantur vt heredes. f. 146. n. 3.
Legatarij non sunt iuris successores. ibid. n. 4.
Legatarij testes esse possunt, in eo testamento, ex quo legatum accipiunt. f. 206. n. 9.
Legata post mortem heredis vel legatarij relinqui nequeunt. fol. 120. n. 1.
Legata acquiruntur sine damno. f. 35. n. 4.
Legatis nemo obligatur nisi heres. f. 316. n. 9.
Legatis aut fideicommissis nemo obligatur, nisi quis ex iudicio testatoris aliquid accepit. f. 318. n. 29.
Legatum ademptum si heres soluat, an repeti possit. f. 73. n. 17.
Legatum quomodo probetur. f. 168. n. 17.
Legatum quid. fol. 318. n. 16.
Legatum scriptum, testamento relicto, quibus modis fiat, vt non debeatur. fol. 73. n. 15 & seq.
Legatum non esse relicto testamento, an testibus probari possit. f. 32. n. 7.
Legatum si petatur a pupillo, & negetur relicto esse, quis in hac causa iurare debeat, & an tutor sit cogendus. f. 18. n. 13.
Legatum non relicto, praestitum repeti potest, sicut & id, quod supra doderant datum est. f. 32. n. 1.
Legatum aut datum cui nihil est, ab eo nihil legari aut relinqui potest. f. 18. n. 1.
Lex quod fieri vetat si factum sit, placet pro infecto haberi. fol. 82. n. 11.
Lex in vnum casum quid prohibens, in alterum concedere intelligitur. f. 22. n. 29.
Lex Aquilia, coeret etiam leuissimam culpam eius, qui damnum dedit. f. 70. n. 4.
Lex generaliter loquens, generaliter intelligenda. f. 220. n. 10.
Lex commissoria qua. f. 82. n. 20.
Lex est delictorum coercitio. f. 50. n. 2.
Lex vbi non distinguit, nec nos distinguere debemus. fol. 73. numer. 10.
Lex qua omnes iubet, nullus excipit. f. 365. n. 1.
Lex & quaestio omnis ad eos casus aptanda, in quibus non est inutilis, seu non vitiosa. f. 26. n. 5.
Lex ita interpretanda est, ne aliquid sit otiosum, alioqui vitiosa erit oratio. f. 37. n. 12.
Lex verante quicquid contrahitur, pro non contracto habetur. ibid. n. 14.
Lex Cornelia de falsis quis teneatur. f. 232. n. 13.
Leges imponuntur rebus, non verbis. f. 305. n. 11.
Leges nunquam ad praeterita negotia pertinent, nisi nominatum id lege conuentum sit. f. 255. n. 11.

Leges nouae ad priores, & posteriores ad priores referenda sunt. fol. 146. n. 2.
Leges priores ad posteriores, & posteriores ad priores trahendae sunt. f. 213. n. 3.
Leges posteriores prioribus nunquam derogare debent, nisi prius constiterit, priores esse contrarias. f. 13. n. 9.
Leges posteriores ad priores trahendae. f. 128. n. 40.
Leges priores ad posteriores trahuntur. f. 313. n. 24.
Leges priores ad posteriores referri debent. f. 318. n. 2.
Leges veteres bene constitutas, Imperatorem mutare voluisse, nunquam credendum est. f. 184. n. 4.
Legem contra quod est, pro infecto habendum est. f. 203. n. 13.
Legis sequentia, semper ad praecedentia referri oportet, & sequentia prioribus inesse intelliguntur. f. 255. n. 14.
Legem omnem aequam esse oportet. f. 312. n. 13.
Legibus posterioribus quoties specialiter aliquid non emendatur, id veterum legum regulis relinquitur. f. 22. n. 4.
Legibus nouis, quae specialiter expressum non est, veteribus reuocandae sunt. f. 184. n. 3.
Libellus quando edendus. f. 105. n. 24.
Liber homo an vendi possit. f. 332. n. 15.
Liber homo ab ignorante recte emitur, & emptio consistit. fol. 332. n. 11.
Libera persona, quae nostro iuri subiecta non est, nobis obligationem & actionem parere non potest. f. 39. n. 5.
Liberalis nemo intelligitur in necessitatibus. f. 58. n. 13.
Liberalitati vnicuique voluntatem suam modus facit. fol. 124. numer. 5.
Liberorum verbo, omnes nepotes & descendentes continentur in infinitum. 332. n. 23.
Liberorum appellatione qui continentur. f. 201. n. 2.
Liberos natos quis primum profiteri instituerit. f. 176. n. 3.
Libertus data non reuocatur. f. 133. n. 6.
Libertus manumissus, naturaliter debet operas patrono. fol. 61. numer. 9.
Libertus aduersus patronum testimonium dicere nec debet, nec cogi potest, etiam si velit. f. 213. n. 1.
Libertus qua poena puniatur si sponte aduersus patronum testimonium dixerit. ibid. n. 2.
Libertus ne an patronus in actione praediciali probare teneatur. f. 179. n. 2.
Libertus quando prober. ibid. n. 3.
Libertus qui est in possessione libertinitatis, quomodo se probet ingenuum. ibid. n. 5.
Lis proprie, quid significet. f. 127. n. 13.
Lite quis pulletur. fol. 171. n. 2.
Litem contestans sit Dominus litis. f. 122. n. 16.
Literae dimissoriae qua. f. 127. n. 4.
Literarum comparatio fallax est. f. 52. n. 6.
Litigare inter se qui dicantur. f. 127. n. 16.
Litigatoribus an in omnibus causis permittatur, testes in alia prouincia interrogare. f. 260. n. 1.
Litis contestatio initium iudicii continet. f. 105. n. 26.
Litigatores quando non prohibeantur interesse testimonio dictioni. fol. 223. n. 28.
Locatio & conductio iisdem regulis continentur quibus emptio & venditio. f. 342. n. 57.
Locupletior videtur is, qui in suo non est pauperior factus. fol. 61. n. 56.
Locupletior ex re nostra, nostra iniuria fieri nemo debet. ibid. numer. 57.
Lucro fruens, etiam onus lucro adiunctum sustinere debet. fol. 140. n. 22.
Lucrum ex suo dolo nemo consequi debet. f. 10. n. 13.
Lucrum rei ad quem pertinet, ad eum quoque dispendium pertinet. f. 61. n. 59.

M.

Magister quis. fol. 127. n. 19.
Magister scholarium, cur eis iudex dari non debeat. ibidem. n. 20.
Magistratus ex causa iudicati pignora capta distrahere potest. fol. 397. n. 14.
Magistratus non debet munus & dona accipere, nisi xenia moderata, nec negotiari. f. 37. n. 2.
Magistratus & iudex cum officio suo fungitur, iure facit, quod facit. fol. 22. n. 18.
Magistratus non debet emere quicquam in sua prouincia, nisi res modicas ad victum & vestitum necessarias & praedia paterna. fol. 37. n. 4.
Magistratus in sua prouincia aedificare non debet. ibidem. numer. 5.

Magistratus in prouincia sua uxorem ducere non debet, quae ex ea prouincia oriunda sit. fol. 37. n. 6.
Magistratus non debet pecuniam foenebrem siue foenus exercere. ibid. n. 7.
Magistratus officium in tutore dando. f. 164. n. 13.
Magistratus nomine qui intelligantur. f. 37. n. 13.
Magistratus an mutuum dare liceat. ibid. n. 8.
Mala fide quis se gerat. fol. 112. n. 12.
Mala fide emere quid. fol. 303. n. 12.
Malae fidei possessor quis. f. 103. n. 2.
Malae fidei possessor an etiam teneatur conditione de fructibus exstantibus. fol. 103. n. 1. Respondetur eum de consumptis & de exstantibus pariter teneri. ibid. n. 8.
Maleficia non debent manere impunita. f. 134. n. 2.
Maleficia puniri publice interest. f. 293. n. 3.
Mancipium morbosum aut vitiosum, redhiberi potest. fol. 368. numer. 23.
Mandare alicui actiones quid. f. 107. n. 13.
Mandare & cedere actionem quid differant. ibid. n. 17.
Mandatarium non solum vtile, sed & directas actiones habet. f. 107. n. 39.
Mandatarium directas actiones exercens, fruatur privilegijs mandantis. f. 107. n. 49.
Mandatae actiones quae dicantur. f. 324. n. 2.
Mandare actionem quid. ibid. numer. 3.
Mandatarum actionum effectus. f. 107. n. 18.
Mandatarum actionum nomine, significantur directae. fol. 107. numer. 20.
Mandatum inuito mandatario reuocari non potest. ibid. numer. 44.
Mandatum finitur morte mandantis. f. 116. n. 6.
Manumissus, quae in hac specie ex sua promissione non conueniatur. f. 133. n. 2.
Manumissum aliquem dicens, eum prius seruum fuisse ostendit. fol. 164. n. 6.
Manumittere quid. f. 87. n. 2.
Maritus semper rem suam vendere uxori potest. f. 304. n. 3.
Maritus pro uxore, mater pro filia, pater pro filio, filius pro patre, libertus pro patrono, aut seruus pro domino, nec maritus pro uxore conueniri possunt. f. 122. n. 8. & 9.
Maritus dote a muliere accepta, ad eam restituendam mulieri soluto matrimonio obligatur. f. 143. n. 1.
Mariti heredes, tenentur mulieri de dote, vt creditrici. fol. 143. numer. 2.
Maritus non cogitur agnoscere onera vxoris. f. 124. n. 4.
Maritus si soluat, ultra quam facere potest, solutum repetere non potest. f. 61. n. 28.
Maritus fundum dotalem alienare non potest. f. 312. n. 11.
Masculinum quando concipiat foeminiuum. f. 332. n. 18.
Masculos pro alijs fideiubere nihil prohibet. f. 294. n. 4.
Mater, an filios vendere possit. f. 332. n. 17.
Mater quomodo pro filia non conueniatur. f. 124. n. 1.
Mater, si vltro partem debiti agnouerit, & soluerit creditori, an reliquum soluere cogenda sit. f. 124. n. 2.
Mater non tenetur dote filiam actione ordinaria, sed natura & pietatis iure. f. 297. n. 2.
Matre manumissa filia nihilominus ancilla esse potest. fol. 179. numer. 7.
Materia omnis, & tigna ex destructis aedibus exstantia, vendi non possunt. f. 332. n. 44.
Mens in omnibus scriptis, tum maxime in legibus spectanda est. fol. 215. n. 9.
Metui dolo inest, & qui metum intulit de dolo tenetur. fol. 340. n. 11.
Miles an possit pecuniam centurioni ad euitandum tyrociniuum dari repetere. f. 95. n. 4.
Miles & filius, cur non possint ab emptione discedere. fol. 338. numer. 20.
Milites qui. fol. 97. n. 1.
Milites qui habeantur. f. 127. n. 6.
Militantes in aliqua prouincia, non possunt emere praedia nisi paterna, quae a fisco distraherentur. f. 335. n. 68.
Milites, procuratores fieri non possunt. f. 86. n. 1.
Milites ad testimonia non euocandi sunt, ne a signis auocentur. fol. 223. n. 13.
Militi datum, an condicere possim. f. 86. n. 2.
Militibus ignorantia iuris non nocet. f. 338. n. 26.
Militis ex causa si quid emptum sit, quamuis non nomine militis, tamen ei actio vtilis datur, quasi emisisset. ibid. n. 17.
Miles, ab emptione inuito aduersario discedere potest. fol. 338. numer. 18.
Ministri verbi, grauius puniendi sunt quam ceteri. f. 213. n. 4.

Minor, si renuntiet beneficio l. 2. de ref. vend. an nihilominus eo vti possit. f. 341. n. 17.
Minor, an restituatur in integrum, si l. 2. de ref. vend. renuntiauit interposito iureiurando. ibid. n. 17.
Minores possunt ab emptione alterutro inuito discedere. fol. 338. numer. 22.
Minores 25. annis tutores esse non possunt. f. 171. n. 7.
Minoribus, rerum suarum administratio interdicta. fol. 312. numer. 9.
Mittendi tempus solemne, propter quas causas praerattur. fol. 239. numer. 15.
Modus in legatis quid. f. 82. n. 21.
Moneri quid. f. 220. n. 21.
Monumenta publica iea acta, priuatorum testium praesentiam non desiderant: secus in publice confectis per tabellarios. f. 248. n. 22.
Mora nulla est, vbi nulla petitio est. f. 306. n. 7.
Mora nulla est in boni viti arbitrio. f. 313. n. 17.
Moram quis faciat. f. 261. n. 31.
Moram in pecunia soluendo non facit, qui iustam causam recusandi habuit. f. 384. n. 2.
Moram non facit is, a quo propter exceptionem pretium peti non potuit. ibid. n. 3.
Mora minoribus non fit. ibid. n. 4.
Mora non fit, nisi ex persona. ibid. n. 5.
Moram quis faciat. f. 316. n. 9.
Mulier creditor pro debitore soluens, non iuuatur SCto Velleiano vt possit repetere. f. 296. n. 1.
Mulier pro alio res suas pignori obligare efficaciter non potest. f. 296. n. 1.
Mulier a debitore suo res pignori accipiens, an possit ei debitori pignora remittere. ibid. n. 2.
Mulier an quod soluit pro creditore debitori, possit repetere conditione indebiti. f. 296. n. 3.
Mulier si intercedat pro alio, conueniri non potest sed tuta est exceptione SCti Velleiani. f. 290. n. 2.
Mulier pro creditore suo se alij obligans, dum aut pro creditore fideiubet, aut a creditore delegata se alteri vice creditoris ream constituit, an SCto Velleiano iuuatur. f. 291. n. 1.
Mulier pignus a debitore acceptum, an possit debitori remittere. f. 296. n. 4.
Mulier pignus suum debitori remittens, nullo modo intercedit. ibid. n. 5.
Mulier periculum tutelae in se suscipiens, & indemnitate promittens, vel tutore vel magistratibus, an eo nomine iuuatur SCto Velleiano. f. 293. n. 1.
Mulier potest res suas a marito venditas, a possessore vindicare, etiam non oblatio pretio, quo res emit. f. 294. n. 4.
Mulier res suas ipsa pignori obligans pro marito, iuuatur SCto Velleiano. f. 292. n. 3.
Mulier quando se sola ream constituat. f. 290. n. 7.
Mulieribus deceptis, non decipientibus SCto Velleiano confu-
Mlur. f. 290. n. 8.
Mulier pro alio non obligata, si pro eo soluat, vel repetendi vel donandi animo, SCto Velleiano non iuuatur: secus est in obligata. ibid. n. 9.
Mulier longius processa, an possit de dote conuenire debitores hereditarios personali actione. f. 143. n. 3.
Mulier, an ob dote etiam debitores debitoris continere possit. Et quando. f. 143. n. 6.
Mulier si cum marito in eodem instrumento, se aut res suas obligauit, ipso iure non tenetur. f. 123. n. 3.
Mulier quando intercedere dicatur. f. 290. n. 2.
Mulier pro alio intercedens Velleiano iuuatur. ibid. n. 3.
Mulier quibus modis se pro alio obligare intelligatur. ibidem. numer. 4.
Mulier, pro alterius obligatione conueniri non potest. fol. 122. numer. 10.
Mulier res viri amouendo furtum committit. f. 147. n. 33.
Mulier si vere rem aliquam emit, si simul se eam a marito donationis causa accepisse, donatio illa non applicat dominium, nec aufert. f. 305. n. 3.
Mulier quae genero dorem pollicita est, & in eam rem, res suas eidem obligauit, an Senatusconsulto iuuatur, quo minus genero de dote filiae teneatur. f. 297. n. 1.
Mulier & auunculus, matrimonio iungi non possunt. fol. 80. numer. 6.
Mulier non fit pauperior in accessionibus rei donatae, si eas accessiones marito donat. f. 297. n. 9. (143. n. 1.)
Mulieribus omnia bona mariti, pro dote, pignori sunt obligata. fol. 312. n. 2.
Mulieribus deceptis, non decipientibus Senatusconsulto Velleiano succurritur. f. 293. n. 2.

Munera ciuilia suscipere detrectans, dupliciter tenetur. fol. 124. num. 1.
 Munia militum & tyronum quæ. f. 95. nu. 2.
 Municipis possunt legem municipalem condere. f. 159. n. 15.
 Munus publicum detrectans, aut male administrans, ad quid tenetur. f. 126. n. 1.
 Mutatum quod non est specialiter posterioribus legibus, id prius regalis relinquitur. f. 365 n. 5.
 Mutuū numerationem creditoris exigit, & consensum dantis. f. 43. nu. 2.
 Mutuum quid fol. 33 num. 5.
 Mutuum quatuor causis constat. ibid. n. 6.
 Mutui materia quæ. ibid. nu. 7.
 Mutuum contrahi non potest nisi inter consentientes. fol. 39. num. 11.
 Mutui finis quis. fol. 33 num. 9.
 Mutui forma quæ. ibid. n. 10.
 Mutui causa efficiens quæ. ibid. n. 11.
 Mutuum dans alteri ad ambitionem honoris, delinquit: secus si id faciat ignorans. f. 50 n. 7.
 Mutuum vnde dicitur. fol. 33. nu. 14.
 Mutuum qui dat, dominum esse oportet. ibid. n. 15.
 Mutuum repudiat duas condiciones. ibid. n. 18.
 Mutuum filiofamilias dari, cur magis prohibeatur quam ex aliis causis cum filio contrahi. f. 277. n. 10.
 Mutuum vt plures debeant, non est satis eos pecuniam accepisse, sed oportet vt singuli pecuniæ domini fiant. f. 41. n. 4.
 ex Mutuo vt quis obligetur, & quæ requirantur. f. 49. n. 1.
 in Mutuo cur magis liceat alteri actionem acquirere, quam in ceteris contractibus. f. 39. n. 7.
 Mutui datione obligatio contrahitur. f. 37. n. 1.
 N.
Natalium nomine quid hic intelligatur. f. 172. n. 8.
 Natalibus restitutus quis dicatur. ibid. n. 9.
 Naturale tam nihil est, quam voluntatem domini rem suam in alium transferre volentis, ratam haberi. f. 95 n. 2.
 Naturaliter deberi quid intelligatur? & quid ciuilitur. fol. 61. nu. 6. & 7.
 Necessitas iuris, & necessitas rei familiaris, quid dicitur. f. 308. n. 10.
 Necessitas duplex, priuata & publica. f. 105. n. 13.
 Necessitas contracta est voluntati. f. 114. nu. 4.
 Necessitas consequentiæ quæ. f. 318. num. 40.
 Necessitas quod duplex. f. 1377. nu. 16.
 Necessitas muneris publici aut rei familiaris, an profit ad rescindendam venditionem. f. 338. n. 10.
 Negans probare coactus, adicitur in iuria. f. 171. n. 4.
 Negatio, per rerum naturam probari non potest. f. 248. n. 14.
 Negotiari quid. fol. 37 nu. 3.
 Negotiatores inter se statuta condere possunt. f. 159. n. 21.
 Negotiatores legem ferre non possunt. f. ibid. n. 16.
 Negotium quid. fol. 127. nu. 14.
 Negotii verbum, vbi de crimine vsurpetur. ibid. n. 17.
 ex Negotiorum genere cum do vt facias, nascitur præscriptis verbis actio. f. 81. n. 7.
 Negotium gerere inter aliquos nihil aliud est, quam contrahere. f. 58. nu. 5.
 Nemo plus iuris in alium transfert, quam ipse habet. fol. 168. numero. 7.
 Nemo plus iuris in alterum transfert, quam ipse habet. fol. 356. num. 3.
 Nemo vendendo, transferendo, aut aliquid aliud faciendo, alterius etiam priuati, conditionem deterioiorem facere potest. fol. 365. nu. 6.
 Nemo ex alterius contractu conueniri potest. f. 131. n. 8.
 Nemo plus iuris in alterum transferre potest, quam ipse habet. fol. 33. nu. 16.
 Nemo obligans se apud aliquem eius ipsius nomine intercedere dicitur. f. 296. n. 6.
 Nemo rem suam condicere potest, præterquam a fure & mala fidei possessore. f. 350. n. 4.
 Nemo rem suam condicere potest, præterquam a fure. f. 374. n. 4.
 Nemo factio suo potest tollere obligationem suam, sine solutione, aut satisfactioe. f. 363. n. 2.
 Nemo rem suam condicere potest, præterquam abfuerit. fol. 61. num. 44.
 Nemo existimatur facile iactare suum. f. 342. n. 28.
 Nemo alterius conditionem deterioiorem facere potest, nec iniquam conditionem inferre. f. 20. n. 1.
 Nemo rem suam condicere potest, præterquam abfuerit. f. 76. n. 5.
 Nemo præsumitur iactare suum. f. 78. nu. 3.
 Nemo rem suam condicere potest, præterquam a fure. fol. 97. num. 11.

Nemo in alium transferre potest quod non habet. f. 329. n. 10.
 Nemo rem alienam inuito domino alienare potest. f. 397. n. 2.
 Nemo plus iuris in alterum transfert, quam ipse habet. ibidem. num. 3.
 Nemo pro alieno debito & obligatione conueniri potest. fol. 362. n. 8. & 10.
 Nemo alieno facto onerari debet. f. 188. nu. 5.
 Nemo in re iudicatus testis. f. 245. n. 2.
 Nemo inuitus alteri obligatur. f. 321 n. 6.
 Nemo plus iuris in alium transferre potest, quam ipse habet. fol. 294. num. 2.
 Nemo alterius facto onerari debet. f. 286. n. 6.
 Nemo ex alterius contractu obligari potest. f. 112 n. 14.
 Nemo ex suo delicto lucrum facere potest. f. 93. n. 8.
 Nemo ex alterius persona conueniri potest. f. 22. n. 4.
 Nemo ob res alienum seruire cogitur. f. 118. n. 1.
 Nihil agi voluit is, qui sciuit causam existere non posse. fol. 88. num. 2.
 Nomen quoties alicui datum est ex iusta causa, toties in eum utilis actio transfertur. f. 107. n. 38.
 Nomen reprobare quid sit. f. 39. n. 14.
 Nomen legare quid. f. 140. nu. 19.
 Nomen quid. fol. 39. num. 1.
 Nomen quid significet. f. 321. nu. 4.
 Nomen & debitum, quomodo pignori capiatur. f. 136. n. 8.
 Nomen reprobatum a Domino, an a debitore repeti possit. fol. 39. num. 2.
 Nomen quid. fol. 111. nu. 2.
 Nomen quibus modis transferri possit. ibid. n. 5.
 Nomina quando recte pignori capiuntur. f. 136 n. 5.
 Nomina contractuum de re nihil mutant. f. 305. n. 10.
 Nomina inter bona nostra connumerantur. f. 138. n. 2.
 Nominis datio, comparatur emtioni. f. 111 n. 7.
 Nominis transferendi cur iusta causa exigatur. ibid. n. 9.
 Non iurans pro consistente habetur. f. 22 n. 22.
 Nostra id interesse dicitur, quod amissum, aut lucrati potuimus. f. 360. nu. 7.
 Nostrum quod est, perpetuo nostrum manet, nisi quid facto nostro alienauerimus, aut amiserimus. f. 178. n. 3.
 Nostrum quod esse cepit, nobis auferri & ad alium transferri non potest. f. 356. n. 5.
 Nostrum in rebus duobus consistit. f. 1. n. 2.
 Nostrum quod est, amplius fieri nostrum non potest. fol. 302. num. 2.
 Notanda, quæ hic sint. f. 405. nu. 8.
 Nouando nemo conditionem suam deterioiorem facit. f. 61. n. 55.
 Nouatio quid. fol. 250. num. 5.
 in Nouatione duæ obligationes exiguntur, prior & noua. fol. 41. num. 6.
 Noxa quid. fol. 134. num. 4.
 Nuda pacta quæ. fol. 168. nu. 4.
 Nullum quod est, non rescinditur nec rumpitur. f. 337. n. 5.
 Nullum quod est, non rumpitur nec rescinditur. f. 350 n. 2.
 Numeratio nulla obligationem parit, vbi id agitur, vt qui accipit non obligetur. f. 58. n. 8.
 Numeratio pecuniæ, accipientem non obligat, nisi cum id agitur vt obligetur. fol. 124. nu. 4.
 Numeratio obligationem non parit, nisi cum id agitur, vt qui accipit, obligetur. f. 61. n. 3.
 Nuptiæ legitime contractæ, furore incidente, non rescinduntur. f. 243. n. 2.
 O.
Obligatio quoties aliquid datur, hoc ipso negotium interdantem & accipientem contrahitur, vt causa non secuta, datum reddatur. fol. 93 nu. 1.
 Obligans se pro alio, in grauiorem conditionem obligari nequit. fol. 154. n. 33.
 Obligari quibus modis ex mutuo possit is, qui non accepit. fol. 49. num. 1.
 Obligatio quid significet. f. 1. n. 10.
 Obligatio re contrahi non potest, vitra quam datum est. fol. 44. num. 4.
 Obligatio sine consensu nulla. f. 43. n. 3.
 Obligatio seruitutis & obligatio faciendi, quid differant. fol. 140 nu. 8.
 Obligatio quoties in eum casum incidit, a quo incipere non potest, extinguitur. f. 139. n. 2.
 Obligatio confusione tollitur. f. 139. n. 3.
 Obligatio an propter partis confusione tota tollatur, & an propter partis redemptionem tota recineatur. fol. 139. numero. 8.
 Obligatio quomodo diuisionem recipiat. f. 139. n. 9.

Obliga-

Obligatio quæ non est, nouari non potest. fol. 61. num. 19.
 Obligatio emti & donati comparantur. fol. 318 num. 37.
 Obligatio nulla contrahitur sub conditione si vola. fol. 309. numero. 2.
 Obligatio est effectus contractus. fol. 104. n. 2.
 Obligationis effectus est actio. ibid. n. 3.
 Obligatio quid. ibid. num. 4.
 Obligatio cur dicatur vinculum iuris. ibid. num. 5.
 Obligatio tacita quæ. Et item aperta quæ. fo. 114 n. 6.
 Obligatio faciendi omnis, natura indiuidua est. f. 140. n. 7.
 Obligatio quale vinculum. fol. 105. num. 9.
 Obligatio cur iuris vinculum dicatur esse. ibid. n. 10.
 Obligationis effectus. ib. num. 11.
 Obligationis causæ efficientes. ibid. num. 12.
 Obligatio omnis est qua quid debetur pro contractu accipienda est. fol. 56. num. 6.
 Obligatio cum sit ex consensu, nunquam potest contrahi, præterquam consensu est. fol. 310. num. 12.
 Obligatio qua defunctus tenebatur, an in heredem solida transeat. fol. 140. num. 1.
 Obligatio ex contractu nascitur, non ex manumissione. fol. 131. num. 7.
 Obligatio omnis sub possibili conditione contrahi potest. fol. 309. num. 4.
 Obligatio aut sit aperte, aut tacite. fol. 114. n. 5.
 Obligatio quoties incidit in eum casum, a quo incipere non poterat, toties obligatio iure ciuili extinguitur. f. 46. n. 8.
 Obligatio rei impossibilis esse non potest. ibidem n. 9.
 Obligatio non nascitur ex pacto, iure ciuili. f. 301. n. 6.
 Obligatio parit actionem. f. 36. n. 2.
 Obligatio cur & quomodo sit indiuidua. f. 140. n. 9.
 Obligatione principali sublata, tolluntur etiam accessiones. fol. 294. num. 11.
 Obligationem contrahi non posse, nisi quatenus datum est. fol. 1. num. 30.
 Obligationem re contrahi quid sit. f. 1. n. 26.
 Obligationes vnde nascantur. fol. 242. num. 8.
 Obligationes, quæ diuisionem recipiant. f. 140. num. 11.
 Obligationes hereditariæ cur diuisionem non admittant. fol. 140. num. 6.
 Obligationis conditio, quæ operetur. ibid. num. 10.
 Obligationis effectus quis. fol. 118. num. 3.
 Obligationis causæ & effectus. fol. 105. num. 14.
 Obligationis constituti causæ efficientes. f. 151. n. 1.
 Obligationi susceptæ, inuito altero ex contractibus, renuntiare quando liceat. f. 114 n. 9.
 Obligationi semel contractæ renuntiare non licet. fol. 255. numero. 19.
 Obligationibus faciendi continetur etiam id, quod interest. fol. 377. num. 11.
 in Obligatione venditoris non esse, rem tradi præcise. ibidem num. 12.
 in Obligationibus illud aut illud, cuius sit electio, debitoris an creditoris, vtrem petere velit. f. 78. num. 1.
 Obligationes omnes, aut sunt ciuiles, aut prætoricæ. f. 111. n. 25.
 Obligatus sub conditione, ea non existente, non tenetur. fol. 46. num. 16.
 Obligatus ad aliquid præstandum, si vt id præstet, pecuniam accipiat, turpiter accipit. f. 97. num. 1.
 Obtemperans iudici in simplum duntaxat condemnatur. fol. 125. num. 2.
 Officium suum nemini debet esse damnosum. f. 208. n. 2.
 Officio iudicis quando dicatur quid præstari. f. 374. n. 7.
 Onera hereditaria duplicia. f. 140. n. 3.
 Onus probandi cui in iudiciis criminalibus incumbat. fol. 192. num. 1.
 Oratio cum volueris, & si volueris, differunt. f. 309. n. 10.
 Oratio omnis ambigua sic interpretari debet, vt aliquid egisse videatur, & ne concessum sit inutile. f. 341 n. 25.
 Oratio si volueris, conditionem non exprimit, sed tempus. fol. 309 num. 8.
 Ordinarium quid. f. 328. nu. 3.
 Ordinarium ius quod dicatur. ibidem nu. 4.
 Ordo in rebus pignori capiendis. f. 117. n. 8.

P.

Pacifico nemo efficere potest, ne cui rem suam alienare liceat. fol. 82. num. 4.
 Pacta nuda sunt, quæ actionem non pariunt. fol. 1. num. 18.
 Pacta nuda quæ hic. fol. 386 num. 2.
 Pacta omnia non iniusta exceptionem pariunt. fol. 235. nu. 10.
 Pacta exceptionem parere quid. ibid. num. 11.

Pactum aut promissum sub conditione, ea deficiente, pro non pacto aut promisso habetur. fol. 80. num. 4.
 Pacta inter aliquos interposita, quemadmodum aliis non nocent: ita nec profunt. fol. 364 num. 5.
 Pacta in continenti interposita, in bonæ fidei iudiciis actiones pariunt. f. 409. n. 2.
 Pacta in bonæ fidei iudiciis in continenti interposita, actionem pariunt. fol. 392. num. 2.
 Pacta facta infecta fieri non possunt. f. 286 n. 3.
 Pactis duobus propositis, natura æquum est, nouissimum valere. fol. 153. num. 29.
 Pactorum vestimenta quot sint. f. 1. num. 19.
 Pactio nulla contra regulas iuris & leges seruanda est. fol. 82. num. 10.
 Pactio omnis de re familiari seruanda est. f. 203. n. 10.
 Pactio interposita in donatione, nõ magis prodesse potest aliis, quam interposita venditione. f. 318. n. 39.
 Pactio nuda actionem & obligationem non parit. fol. 242. n. 6.
 Pacta, quæ dicantur dolo malo facta. ibid. n. 7.
 Pactio, ne debitori liceat hypothecam vendere, an valeat. fol. 82. num. 15.
 ex Pacto non nudo etiam actio nascitur. f. 54. n. 9.
 Pactum cum aliis personis interpositum aliis non nocet. fol. 20. num. 4.
 ex Pacto actio non nascitur. f. 1. n. 21.
 Palam emere quid. f. 303. n. 11.
 Palatini qui. 335. n. 71.
 Paragraphæ in iudicio quid sint. f. 210 n. 16.
 Patens aduersus liberos testimonium dicere non cogitur, etiam si velit. fol. 201. num. 3.
 Parentes quibus modis constituantur. f. 175 nu. 4.
 Parentes naturaliter debent alere, & bonis artibus suos instruere filios, filias educare & dotare. fol. 61 nu. 10.
 Parentes assignare natales quid. fol. 172 n. 10.
 Parentibus filios vendere licet. fol. 332. num. 16.
 Pars hereditaria quid. f. 140. num. 15.
 Partes emolumenta a partibus legatariis differunt. fol. 140. numero. 20.
 Partes quomodo præsentem esse debeant. fol. 223. num. 26.
 Partes viriles quæ. fol. 140. n. 16.
 Partem præstans quam non debebat, an ad reliquæ quantitatis præstationem obligetur. fol. 124. n. 6.
 Partem pro altero soluens, pro altera se non obstringit. fol. 124. num. 3.
 Particula, si, quando conditionalis sit. fol. 232. num. 10.
 Particula, si, posita pro, et si vel quamuis. ibid. num. 11.
 Particula, a, pro, post, vsurpata. fol. 239. num. 8.
 Particula, pro & ob, quid significet. fol. 89. num. 6.
 Partus conditionem matris sequitur. fol. 87. num. 1.
 Pater persuasus, nomine filii soluens, nil repetit. fol. 125. numero. 5.
 Pater si vi compulsus pro filio soluat, quam actionem habeat. ibid. num. 6.
 Pater, tenetur pro filio, in muneribus & honoribus ei delatis. fo. 127. num. 1.
 Pater rem filii pignori obligare non potest, sed filius, qui rei dominus. fol. 49. num. 4.
 Pater an rati habitatione secuta ex causa mutui teneatur, & an cum eo filius. fol. 286. num. 4.
 Pater quod filii fam. nomine emit, eius rei actio patri acquiritur. fol. 393. num. 11.
 Idem si dominus seruo emat, aut stipuletur. ib. num. 12.
 Pater quibus de causis filio testis esse non possit. f. 201 num. 9.
 Pater non tenetur actione ex delicto filii fam. f. 125. n. 1.
 Pater, quor modis pro contractu filii, teneatur. ibid. n. 2.
 Pater in quantum pro filio teneatur. ib. num. 3.
 Pater potest filium venditum recipere cum velit, oblato pretio quo valere potest. fol. 332. num. 30.
 Pater testis esse potest in testamento filii. fol. 201. num. 11.
 Pater an testis esse possit inter duos liberos. ib. num. 12.
 Pater ex maleficio filii non tenetur. fol. 281 n. 4.
 Pater, qui filios & filias creditorum suo debitoribus & debitoribus constituit, an subducta persona filiarum propter beneficium Velleiani, ipse conueniri possit, & in quantum. f. 294. num. 9.
 Pater in summa egestate filium vendere potest, non cogitur. fol. 308. num. 9.
 Pater & filius an inuicem contrahere possint. f. 61. num. 17.
 Pater filio, aut filius patri, idoneus testis non est. folio 201. numero. 5.
 Paterfamilias quis dicatur. fol. 277. num. 6.
 in Patrisfamilias potestate qui sint. fol. 197. num. 9.
 Patrisfamilias imperio, qui nam subiecti sint. fol. ib. num. 10.

Patronus testis in ea causa esse non potest, cui operam præbuit. fol. 206. num. 7.
Patronus, nomine liberti non conuenitur. fol. 127. n. 1.
Patronus quando probet. fol. 179. n. 4.
Patronus quis. fol. 196. num. 2.
Patrono contra libertum suum agenti, datur actio præiudicialis, & vice versa, liberto aduersus patronum. fol. 179. n. 1.
Peculium heredi quando possit sequestrari. fol. 56. n. 7.
Pecunia pretium honoris dici non potest, nisi honor reuera sit emtus. fol. 50. num. 8.
Pecunia ob turpem causa data, cum repeti non possit, an saltem sisco vindicanda sit. fol. 93. n. 13.
Pecunia ob lenocinium promissa, an peti possit. fol. 69. n. 1.
Pecunia delegata per errorem, an repeti possit. ibidem numero 2.
Pecunia pluribus personis adscripta vel numerata in communi, pro numero personarum obligatio diuiditur. fol. 48. n. 2.
Pecunia domino data ut filios manumittat, domino non manumittente, an condici possit. fol. 89. n. 1.
Pecunia mutuo data & commodata quid differat, & qua amissa debitor liberetur. fol. 46. n. 12.
Pecunia mutuo data non debetur, sed alia eiusdem generis, & ea amissa debitor non liberatur. ibidem n. 12.
Pecunia tractata cui pereat, creditori ne, an debitori. ibidem num. 14.
Pecunia filiofamilias mutuo data quando in rem versa patris intelligatur. fol. 279. n. 3.
Pecunia pro re data emtio contrahitur, si non verbis, saltem re. fol. 107. n. 37.
Pecunia rebus aliis non æstimatur, sed e conuerso. fol. 342. numero 54.
Pecunia aliena mutuo data, interdum mutuuum ex post facto contrahitur. fol. 36. n. 3.
Pecunia vnde dicta. fol. 46. n. 5.
Pecunia, ex causa iudicati soluta, an repeti possit. fol. 61. numero 34.
Pecunia, qua res aliena emta fuit, an domino pereat, quare ipsi actione consulatur. fol. 393. num. 4.
Pecunia, ob suffragium ferendum promissa, omnino debetur: Et qua actione ea petatur. fol. 54. n. 10.
Pecunia, mandato, & voluntate mea alteri data, hoc ipso, mihi data videtur. fol. 69. n. 4.
Pecunia mea emtum, et si ab alio emtum, & a domino ei traditur, meum non est, sed eius qui emit, & emtum accepit. fol. 187. num. 2.
Pecunia quomodo contra Senatusconsultum filio mutuo detur. fol. 115. n. 4.
Pecunia ex causa iudicati soluta, nulla est repetitio. fol. 61. numero 37.
Pecunia indebita soluta, an etiam vsura debeantur. fol. 61. numero 48.
Pecunia numerata nomine quid intelligatur. fol. 377. n. 6. & 10.
Pecunia nomine qua hic intelligatur. fol. 56. n. 4.
Pecunia vocabulo qua intelligatur. fol. 133. n. 19.
Pecuniam Titio datam, quam me voluit a procuratore suo sumere, vtrum eo mortuo, possim a procuratore repetere. fol. 116. num. 4.
Pecuniam Titio datam, an possim ab eius heredibus repetere, si forte non possim eam consequi, quam me voluit a procuratore suo sumere. fol. 116. n. 1. & 7.
Pecuniam accipiens ut falsum dicat testimonium, tenetur lege Cornelia. fol. 214. n. 13.
Pecuniam quoties quis mutuum dat alieno nomine, quamuis absentis & ignorantis, tamen ei, cuius nomine datur, condicio acquiritur. fol. 39. num. 4.
Pecuniam mutuo dedisse intelligitur is, cuius nomine data est. fol. 39. num. 8.
Pecuniam alienam mutuum dans, mutuuum non contrahit. fol. 33. num. 17.
Pensitationum publicarum nomine qua intelligantur. fol. 365. n. 2.
Pensitationes publicæ sunt, qua iure publico prædiis imponuntur, ut sint annuaria & solemnes. ibidem num. 3.
Pensitationes publicæ eadem sunt, qua ordinariæ & solemnes. ibidem n. 4.
Pensitationes publicas tenentur agnoscere omnes ii, qui agros possident. ibidem n. 1.
Per alium facit is, qui fieri mandat, aut factum ratum habet. fol. 73. num. 20.
Periculum quid iuris auctores vocent. fol. 367. n. 11.
Periculum ad emtorem pertinere quid contineat & significet. ibidem n. 12.
Periculum & commodum pertinet ad emtorem perfecta emtione: secus si emtio non sit perfecta. fol. 368. n. 22.
Periculi verbum, ad quos casus proprie pertineat. fol. 377. numero 5.
Periculum anceps nemo suscipere cogitur, nec de alieno facto iurare. fol. 22. num. 10.
Periurii poena diuina qua sit. fol. 13. num. 4.
Periurii poena qua sit. fol. 13. n. 1. distinguitur ib. Eius poena duplex, diuina & humana. ib. n. 2.
Periurii poena an præter vltionem diuinam alia sit. fol. 13. numero 7.
Periurii poena humana qua sit. fol. 13. n. 8. & 10.
Permutatio quando fiat contractus. fol. 254. n. 3.
Permutatio quatenus emtioni similis. fol. 305. n. 12.
Persecutionis pignoris transferendæ causæ. folio 115. numero 10.
Persona testis quando excusationem tribuat. folio 223. numero 8.
Personæ, quibus ex iure non liceat querere emtorem, qua sint. fol. 311. num. 8.
Personæ qua aduersus alios testimonium dicere non cogantur. fol. 223. num. 10.
Personæ testium quando & quo tempore reici, & aduersus eos obici possit. fol. 209. n. 13.
Personæ quibus permissum est ius ignorare. fol. 296. num. 9.
Personæ quod tribuitur, id ad alios non transfertur, quamuis in ius vniuersum succedat. fol. 324. n. 9.
Personæ, qua nam pro aliis conueniri possunt. fol. 122. nu. 6.
Personalis actio de quo competat. fol. 117. n. 2.
Petitioni, ex stipulatione sine causa interposita, semper doli mali exceptio competit. fol. 70. n. 9.
Pignus quid. fol. 329. num. 18.
Pignus ad quid derur. fol. 118. num. 4.
Pignus principalis obligationis augendæ causa datum, eam auget, non minuit. fol. 44. num. 8.
Pignus contrahi non potest sine præcedente obligatione. fol. 294. n. 10.
Pignus non contrahitur nisi cum res datur, qua est in bonis debitoris. fol. 282. n. 1.
Pignus ob turpem causam datum an repeti possit. fol. 93. numero 14.
Pignus rei suæ consistere non potest. fol. 139. num. 4.
Pignus consensu contractum, facilius remittitur, quam ab iniunctio contrahitur. fol. 292. num. 6.
Pignoris persecutio aduersus quem competat. fol. 115. num. 4.
Percussio pignoris quid operetur. ibidem num. 5.
Pignoris persecutio aduersus quos non detur. ibidem n. 6.
Pignoris persecutio quamdiu competat aduersus possessores. ibidem num. 7.
Pignoris datio est species quædam alienationis. folio 296. numero 3.
Pignoris distrahendi ius quod. fol. 115. num. 9.
Pignoris obligatio, species est alienationis, non minus, quam venditio aut alia traditio. fol. 292. n. 4.
Pignori datum, an alienatum esse videatur. fol. 400. n. 12.
Pignora nouatione interposita, aut quauis solutione tolluntur. fol. 294. n. 12.
Placitum est pactum. fol. 54. num. 8.
Plus quod est, cui licet, multo magis quod minus. fol. 405. n. 7.
Pœnæ irrogantur ad delinquentium emendationem. fol. 147. num. 10.
Pœna est delicti coercitio. ibidem num. 11.
Pœna commissi, cur ad heredes transmittatur. fol. 147. n. 51.
Pœna aduersus temere litigantes qua. fol. 260. num. 23.
Pœna furti manifesti. fol. 97. num. 2.
Pœna sine delicto nulla est. fol. 50. num. 3.
Pœnam non meretur, quod lege non prohibente sit. ibidem numero 4.
Pœna eius, qui alium contra ius coegit pro alio soluere. fol. 125. num. 1.
Pœna eorum qui sibi ius dicunt. fol. 105. num. 33.
Pœna decessoris in heredem transmittitur. fol. 147. num. 49.
Pœna legis Cornelia, est deportatio & bonorum publicatio. fol. 214. num. 11.
Pœna ademptionis, quomodo transeat in heredes. fol. 147. n. 66.
Pœna irroganda & irrogata, quid differant. fol. 147. num. 49.
Pœna iudicis, qui remedium scholasticorum negligit. fol. 127. num. 12.
Pœna eorum, qui res suas iam pignori obligatas, aliis ignorantibus vendunt. fol. 405. num. 9.
Pœna eorum qui scholasticos ad alios iudices vocant. fol. 118. numero 26.

Pœnarum genera varia. fol. 215. n. 9.
Pollicitatio & pactio quid differant. fol. 11. n. 22.
Pollicitatio & pactum differunt. fol. 133. n. 9.
Possessio violenta & iusta qua sit. fol. 177. n. 13.
Possessione tradita emtori, etiam dominium vna in emtotem transit. fol. 365. n. 11.
Possessionis varia interpretatio. fol. 302. n. 5.
Possessionis commodum quod. fol. 177. n. 8.
Possessionis commodum. fol. 166. n. 4.
Possessionem aliquam obtinens, in quibus controuersis onus probandi in aduersarium reiciat. fol. 239. n. 27.
in Possessionem vacuum induci quid. fol. 173. num. 20.
Possessio vacua qua. ibidem n. 11.
in Possessione esse sine dolo malo quid. fol. 177. n. 11.
Possessiones, quarum nomine tributa præstantur, tributorum nomine sunt pignori obligatæ sisco. fol. 362. n. 12.
Possessor quando cogatur titulum suum edere. fol. 178. n. 7.
Possessor quando onus possessoris obtineat. fol. 177. n. 12.
Possessor quis. ibidem n. 5.
Possessores omnes publicas pensitationes agnoscere debent, nec contra hoc ius possessio vlla vendi aut comparari potest. fol. 362. n. 3.
qui Possidet, in pari causa potior est, & vbi paria sunt vtriusque litigatoris iura, melior est conditio possidentis. fol. 36. n. 4.
Possidenti factus datur exceptio, quam agenti actio. fol. 279. num. 8.
Possessiones quomodo dicantur conueniri & inquietari. fol. 124. n. 2.
Possidere is dicitur, cuius nomine possidetur. fol. 168. n. 8.
Potestas interrogandi quid. fol. 224. n. 25.
Potior esse debet in causa pari qui possidet. fol. 93. n. 12.
Precarium aduersus heredem non datur. fol. 14. n. 46.
Præceptum ne res legata alienetur, in testamentis inutile est. fol. 82. num. 6.
Præceptum vtile ad resellendum omne argumentum in iudicio. fol. 172. n. 7.
Prædium si debeat tributum, an eo nomine venditor teneatur. fol. 387. n. 3.
Prædium dotale non est, nisi cum traditum est, & dominium translatum. fol. 173. n. 18.
Præiudicia quid. fol. 193. n. 33.
Præiudicia cur inter legitimas probationes numerari non possint. ibidem n. 34.
Præposterum quid. fol. 145. n. 3.
Præscriptio temporalis qua. fol. 260. n. 12.
Præscriptionis in pignore præscribendo, iustum tempus quod. fol. 115. n. 8.
Præsens quis sit. fol. 223. num. 20.
Præsentia partium quare necessaria sit in testibus examinandis. fol. 223. n. 22.
Præsentia in partibus quomodo intelligatur. ibidem n. 18.
Præsumtio transfert bona in aduersarium. fol. 123. n. 4.
Præsumtio quando locum habeat. fol. 166. n. 6.
Præsumtio onus probandi reiciit in aduersarium. fol. 164. n. 11.
Præsumtio quid. fol. 164. n. 12.
Prætor & magistratus reliqui, qui iurisdictioni præsent, iudices dicuntur. fol. 9. n. 9.
Prætor cur maluerit hunc librum inscribere de rebus creditis, quam de contractibus. fol. 11. n. 14.
Pretii appellatione, sine appellatione iusti prolata, quid veniat. fol. 341. n. 7.
Pretia cuiusque rei vnde æstimentur. ibidem n. 8.
Pretium vnde datur, & qua in pretio spectanda. fol. 297. n. 7. 8. & quomodo emt. differat a permutacione. n. 9 & 7.
Pretium verum eius tempus quo venditio facta est, quomodo probetur. fol. 342. n. 11.
Pretium verum quomodo constituendum sit, eius rei qua longe ante vendita est, & cui difficile est meminisse. ibidem n. 13.
Pretium honore dæe ambentis non licet. fol. 50. n. 5.
Pretium est in nome at: pecunia. ibidem n. 6.
Pretium ex vend. debetur venditori. fol. 42. n. 9.
Pretium venditi filii, ipse filius, imo quibus pro ipso offerre potest, & eum seruatio liberare. fol. 332. n. 32.
Pretium a contrahentibus inter se constitutum seruatur, nec mutatur ex arbitrio boni viri. fol. 313. n. 11.
Pretium ex rebus hereditariis perceptum hereditarium est. fol. 316. n. 20.
Pretium iustum quod nam. fol. 392. n. 34.
Pretium verum idem quod iustum. ibidem n. 35.
Pretium si fuerit minus dimidia iusti pretii constitutum, res redigitur ad arbitrium boni viri, seu legis. folio 313. numero 14.
Pretio dimidio vero soluto, emtio iure consistit, nec rescindi potest. fol. 342. n. 33.
de Pretio rei venditæ vero quando queritur, quod tempus sit inspicendum. fol. 341. n. 9.
Pretio intra certum tempus non soluto, res in emta est, & datur venditori ad soluendum vindicatio. fol. 407. n. 6.
Priuatus principis qui. fol. 335. n. 70.
Priuatorum consensus, nec iudicem, nec legem facere potest. fol. 159. n. 17.
Priuatorum consensus, iudicem ferre non potest. ibidem numero 22.
Priuatio omnis præsupponit habitum. fol. 164. n. 22.
Priuatus principis si quid vendat, Palatini emere non possunt. fol. 335. n. 69.
Priuilegia in aliorum iniuriam concedi non solent. folio 316. num. 16.
Priuilegia, cum iniuria alterius non solent nec debent concedi. fol. 338. n. 21.
Priuilegium allegans, cur causam priuilegii probare cogatur. fol. 239. n. 25.
Priuilegium quibus competat. fol. 107. n. 51.
Probandi onus cui incumbat. fol. 162. n. 20.
Probare vnde dictum. fol. 162. num. 12.
Probare qua significet. ibidem n. 13.
Probare fidem adesse precibus quid. fol. 237. n. 2.
Probare quid. fol. 162. n. 9.
Probari quot modis res possit. fol. 231. num. 2.
non Probat aliquid esse, quod ab hoc contingit abesse. fol. 235. num. 15.
Probatio res non incumbit. fol. 171. n. 1.
Probatio, confessio, & iurandum, quid differant. folio 193. num. 27.
Probatio semper ei incumbit, qui dicit, non qui negat. fol. 164. num. 9.
Probatio semper actori incumbit, vbi id agitur, quod intenditur nunquam reo. ibidem n. 10.
Probatio cui deferatur. ibidem n. 1.
Probatio qualis in criminalibus esse debeat. fol. 192. n. 2.
Probatio accusatoris qualis esse debeat. ibidem num. 3.
Probatio a quo præstanda. fol. 162. num. 21.
Probationum modi. ibidem n. 22.
Probationes legitimæ qua. ibidem n. 23.
Probationum diuisio. ibidem n. 24.
Probatio eius est, qui intendit aliquid vel dicit. folio 206. numero 2.
Probatio ei incumbit qui dicit. fol. 188. num. 1.
Probatio neganti non incumbit. ibidem n. 1.
Probatio accusatoris qualis esse debeat. folio 193. numero 4.
Probatio interna qua. fol. 139. n. 2.
Probatio externa qua. ibidem n. 3.
Probatio cui incumbat. fol. 239. n. 23.
Probatio quando locum habeat. fol. 162. n. 7.
Probatio debet esse legitima. fol. 239. n. 21.
Probationem reo non incumbere, quomodo intelligendum sit. fol. 171. n. 3.
Probationis legitimæ quot sint species. folio 143. numero 24.
Probationes artificiales qua. fol. 162. num. 25.
Probationes inartificiales qua. fol. 162. n. 27.
Probationum sedes quis. fol. 167. n. 1.
Probationum genera duo. fol. 193. n. 1.
Probationum legitimarum plures ne sint species an tres. folio 193. num. 21.
Probationum inopia duplex. Et triplex. fol. 14. n. 4. & 7.
Probationum temeritas, amplius improbi non potest. folio 16. numero 7.
Procurator quis dicatur. fol. 107. n. 14.
Procurator vere quis sit. ibidem n. 15.
Procurator in rem suam quis. ibidem n. 16 & 41.
Procurator dicitur procuratorio nomine agere, non suo. ibidem num. 25.
Procurator, cui mandata sunt actiones, non alienam, sed suam rem exercet: quomodo etiam alienas exerceat & suam. fol. 107. n. 45.
Procurator litem cum debitor contestando, dominus litis efficitur. ibidem n. 46.
Procurator & nuntius quid differant. fol. 393. n. 14.
Procurator Cæsaris quicquid gerit & agit in rebus ad fiscum & Principem pertinentibus, tam rata sunt, quam si a Principe ipse gesta essent. fol. 237. n. 5.
Procurator summæ rei quis. fol. 358. n. 7. & 8.

Procurator in rem suam habet actiones vtilis suo nomine. fol. 103. n. 40.
Procurator iurare non cogendus. fol. 22. n. 11.
Procurator, mandatis actionibus experitur ex persona mandantis. fol. 324. n. 12.
Procurator contrahendo domino actionem non quaerit, nec vendendo eum obligat. fol. 276. num. 5.
Prodigii comparantur impuberibus. fol. 17. n. 9.
Prodigiis, pupillis, minoribus iusiurandum deferri non potest, nec ipsi deferre possunt. fol. 22. n. 15.
Productionis verbum quid significet, & quid sint plures productiones. fol. 84. n. 5.
Proferre quid. fol. 199. n. 10.
Professio parentum quid. fol. 176. n. 2.
Professio matris an in re dubia fidem faciat. fol. 201. num. 4.
Professio quid. fol. 171. n. 6.
Professio censualis quae. fol. 365. num. 10.
Professione parentum, quando locus sit in ingenuitate probanda. fol. 196. num. 15.
Professionis duplex acceptio. fol. 176. num. 7.
Professiones an possint impugnari contrariis testimoniis. fol. 177. nu. 8.
Professionibus parentum quando fides habeatur. fol. 201. n. 10.
Professionum effectus quis. fol. 176. n. 4 & 8.
Profructu censum qui dicantur. fol. 365. n. 9.
Prohibitiones rerum alienarum, lege, testamento, & conventionibus, an recte a Iustiniano comparentur, parisque sint virtutis & efficaciae. fol. 400. num. 4.
Prohibitio rei suae alienandae an omnis seruanda ex omnibus tribus generibus prohibitionum, & prohibitionis eius effectus, & si seruanda, quae & quomodo & quando seruanda sit. ibid. num. 5.
Prohibitio alienationis quando impugnari nec seruari videatur, & quid ea contineatur. ibidem num. 6. 7. & 11.
Prohibitum vna via admitti, alia admitti non debet. fol. 220. num. 8.
Promissum in diem, etiam ante diem debetur, etsi natura peti non potest. fol. 154. n. 31.
Promissum ob suffragium an debeatur. fol. 54. n. 4.
Promissum pacto naturaliter debetur. fol. 61. n. 8.
Promittens quid ob suffragium pacto citra stipulationem, an vbi consecutus fuerit, quod volebat, ex pacto teneatur. fol. 54. num. 7.
Promittens aliquid alteri nudo pacto, iure ciuili non tenetur. fol. 193. num. 26.
Promittens in diem soluere, si ante diem soluat, siue per errorem siue consulto, dum putat se pure debere, non repetit. fol. 61. num. 11.
Promittens se iudicio soluturum, si ad iudicium non adfuerit, quia ad testimonium dicendum desideratus esset, datur illi exceptio aduersus promissorem. fol. 223. n. 6.
Promittens coactus metu, quam exceptionem habeat. fol. 248. num. 18.
Proniores esse debemus ad liberandum, quam ad obligandum. fol. 14. num. 16.
Propinqui qui sint. fol. 511. num. 7.
Propria quae extrinsecus ad emtionem requirantur. fol. 297. num. 13.
Proprietas cum possessione nihil commune habet. fol. 188. n. 16.
Proprietas in iure duplex, nuda & plena. fol. 168. n. 24.
Proprietas plena quid. ibid. num. 25.
Proprietas nuda quid. ibid. num. 26.
Proprietas seu dominium cum possessione nihil commune habet. fol. 173. num. 13.
Protestatio iuri alterius derogare non potest. folio 309. numero 4.
Prouincialia praedia iisdem modis transferri possunt, quibus Italica & contra. fol. 365. n. 4.
Proxenetæ testes esse non possunt, inter eos, inter quos operam nauant. fol. 206. num. 8.
Publica iudicia seu crimina, an in heredes transeant. fol. 147. numero 63.
Publica priuatis anteponi debent. fol. 312. n. 14.
Publiciana actio competit, ex quacunque causa iusta possessio transferatur. fol. 168. n. 22.
Publicus Canon quis. fol. 332. num. 47.
Pupillo quae actio competat aduersus tutores plures, qui tutelam gesserunt. fol. 166. num. 7.
Pupillo quod tribuitur, ad ceteras personas non pertinet. fol. 356. num. 10.
Pupillus si patri heres extiterit, & ex eo contractu conueniatur,

neque defendatur, an bona eius possint possideri a creditoribus, non tamen vendi. fol. 144. n. 3.
Pupillus contrahens auctoritate tutoris obligatur, & iure conueniri potest a creditore. fol. 144. num. 1.
Pupillus tutore auctore omnia recte gerit. fol. 17. num. 14.
Pupillus vel adulus, fruuntur priuilegio, quod sponsa habet. fol. 107. num. 51.
Pupillus emere aut vendere sine tutoris auctoritate non potest. fol. 335. num. 73.
Pupillus potest cedere actiones suas tutori, aduersus alterum contutorem. fol. 324. num. 13.
Pupillus sine tutoris auctoritate conditionem suam deteriorem facere non potest, nec se obligare, nec actionem remittere. fol. 17. num. 10.
Pupillus si quid promiserit sine tutoris auctoritate iure ciuili non obligatur, secus naturali. fol. 153. n. 25.
Pupillus, iure ciuili, sine tutoris auctoritate, non obligatur. fol. 61. num. 27.
Pupillus rerum suarum administrationem non habet, nec adulescentes minores. 25. annis. fol. 17. n. 8.
Pupillus aduersus heredes aui, in solidum tutelae agens, an necesse habeat probare, ceteros non fuisse soluendo. Per totum titulum. fol. 106. n. 12.
Pupilli controuersia quando in pubertatem differatur. fol. 144. n. 6.
Pupilli nomine solutum, an repeti possit. fol. 61. n. 20.
Purgare quid. fol. 188. n. 14.
Purgare innocentiam suam quis debeat. ibid. num. 15.
Purpura quid apud Romanos. fol. 332. num. 58.
Purpuram tingere & distrahere qui possint. ibid. num. 57.

Quærare & probare emtorem potest quis, que suo arbitratu, nisi lex specialiter personas quaedam prohibeat. fol. 311. n. 7
Quæstio facti ad cognitionem iudicis pertinet. fol. 275. num. 1.
Quæstiones de emancipatione cur frequenter incidant. fol. 243. num. 6.
Quantitas certa vbi non exprimitur, nec donatio nec conuentio nulla est. fol. 341. num. 24.
Quintilianus quo tempore vixerit. fol. 223. num. 27.
Quis que de re sua statuere potest, vt vult, sine alterius iniuria. fol. 351. num. 7.
Quod non valet ab initio, tractu temporis non conualefcit. fol. 309. num. 3.

R
Raptor aut abactor pecorum, si ad id faciendum pecuniam acceperit, ad quid teneatur. fol. 97. num. 1.
Ratihabitio mandato æquiparatur. fol. 286. num. 8. & 9.
Ratihabitio mandato æquiparatur. fol. 76. num. 2.
Ratihabitio mandato æquiparatur. fol. 39. n. 12.
Ratihabitio mandato æquiparatur. fol. 20. num. 9.
Ratio in quibus eadem in iis idem ius statui debet. fol. 342. num. 49. & 55.
Ratio vbi eadem, ibi idem ius statui debet. fol. 275. num. 7.
Ratio in quo eadem, in eo idem ius statuendum. fol. 1. n. 15.
Ratione legis cessante, legi & eius beneficio locus non est. fol. 223. num. 12.
Ratio quid. fol. 193. num. 6.
Rationes fisci, quam fidem præstent. fol. 237. num. 7.
Rationes a tutore non exiguntur, nisi finita tutela. fol. 135. nu. 5.
Rationum & mercatorum libri, etiam accurate, diligenter, & fideliter confecti, an & quatenus probent. fol. 170. num. 1.
Rationalis principis quis dicatur. fol. 123. num. 2.
Rebus iudicatis a quibus appellatum non est, standum est. fol. 232. num. 21.
Recipere quid. fol. 159. num. 2.
Recipere in se periculum debiti quid. fol. 364. num. 7.
Recipiendum nihil est, quod in fraudem legis fit. fol. 220. n. 7.
Recte, quomodo intelligatur. fol. 358. num. 3.
Recte & iure quod non fit, fieri non videtur. ibid. n. 4.
Receptor vniuersitatis, cur, & quo iure creatus sit. fol. 128. n. 21.
Receptor prouinciæ quis. fol. 358. num. 6.
Receptoribus Academiarum, quando in causis scholarium iurisdicte adtributa. fol. 128. num. 32.
Reddere non possumus quod non accepimus. fol. 47. n. 7.
Redhibere quid. fol. 338. n. 25.
Regula, vt actio in heredem non detur, quatuor requisita. fol. 147. num. 27.
Regula, neminem sine accusatore damnandum, quomodo intelligenda. fol. 213. n. 8.
Reiectionis testium quae vis sit. fol. 209. num. 14.
Reiectio testis an differat interrogationem eius in aliud testimonium, & quod nam illud tempus sit. ibid. n. 15.

Religio est metus numinis. fol. 13. num. 3.
Reliqua quid. fol. 302. n. 7.
Reliquorum nomine quid intelligatur. fol. 362 & n. 4.9.
Remanere quid significat. fol. 166. num. 6.
Remedia iuris ad obtinendum nostrum debitore condemnato, quae sint. fol. 118. n. 4.
Remedium aduersus iniuriam, scholasticis illatam. fol. 127. n. 11.
Renuntiare is nemo videtur, quae sibi competere prius ignorabat. fol. 184. n. 6.
Renuntiatione generali, omnes species ei generi subiectae, comprehenduntur. fol. 347. n. 16.
Repetitio in usu iuris, quid significet. fol. 305. n. 7.
Repetitio ab eo nulla est, qui suum sibi debitum recipit, quoties nomine debitoris soluitur. fol. 77. n. 2.
Repetundarum crimen a testimonio non repellit, nisi post damnationem. fol. 217. n. 15.
Rescindere & infirmare testamentum quis videatur. fol. 146. num. 1.
Rescriptum huius legis, quare de maleficiis tantum conceptum sit. fol. 147. n. 26.
Responsio generalis interrogationi subiecta, ad eandem solum speciem referri intelligitur. fol. 235. n. 16.
Restitutio in integrum qua conditione impetretur. fol. 171. numero 1.
Restitutionem in integrum petens, an probare cogatur ætatem. ibid. 2.
Restitutio effectus. fol. 340. n. 22.
Res quae vfucapi non possunt, vendi non possunt. fol. 332. n. 41.
Res prædii donatae, contra legem repetundarum vendi non possunt. ibid. n. 42.
Res debita si peteat, prius quam per debitorem fieret, quo minus ea res daretur, debitor eo interitu ipso iure liberatur. fol. 46. num. 2.
Res nostra vere nostra est, quae ita nostra est, vt nobis auocari non possit. fol. 302. n. 10.
Res inter alios actae, aliis neque profunt neque nocent. fol. 364. num. 6.
Res vendita a quo tradi debeat, an etiam ab heredibus possit. fol. 386. n. 3.
Res vendita, an etiam heredi tradi debeat. ibid. n. 4.
Res exemptae hominum commerciis quae sint. fol. 332. n. 3.
Res quo iure commercii hominum eximantur. ibid. n. 4.
Res cum recidit in eum casum, a quo incipere non potest, petimi intelligitur. fol. 304. n. 2.
Res pupilli & minorum immobiles, alienari non possunt sine decreto magistratus. fol. 303. n. 1.
Res quae est emtoris, potest a domino vendi pro arbitrio, imo ab alio quouis, quamuis eius rei dominus non sit. fol. 332. n. 60.
Res inter alios actae & iudicata, aliis non præiudicat. fol. 232. n. 7.
Res exemptae hominum commerciis, vt sacrae & sanctae, an possint vendi inter scientes. fol. 332. n. 13.
Res sacrae & religiosae an vendi possint inter scientes. ibidem numero 14.
Res vendita si casu amissa sit, an liberetur emtor, an verò teneatur ad id quod iusto pretio deest. fol. 342. n. 46.
Res quid hic. fol. 173. n. 6.
Res & negotia instrumentis non geruntur. ib. n. 7.
Res vt iusto pretio vendatur, cur in venditionibus fiscalibus potius exigatur, quam cum domini res suas vendunt. fol. 351. numero 6.
Res annonaria quid. fol. 362. n. 13.
Res iudicata inter alios, aliis non nocet. fol. 20. n. 3.
Res quae sunt in iure nostro, in alium transferri non possunt. fol. 107. n. 31.
Res debita si perierit aut deterior facta sit, detrimentum est debitoris, si per eum factum sit quo minus daret. fol. 367. n. 7.
Res iudicata aut absolutionem aut condemnationem continere debet. fol. 22. n. 25.
Res incorporeales quae. fol. 335. n. 3.
Res semel decisa, amplius alio modo decidi non potest. fol. 26. n. 9.
Res debitoris omnes si pereant, non tamen pereunt ea, quas debet. fol. 46. n. 7.
Res aliae pro pecunia non recte præstantur. fol. 342. n. 53.
Res quomodo crescant per inficiationem. fol. 70. n. 1.
Res integra quando intelligatur. fol. 353. n. 4.
Res ex emtione præstandae quae sint. ib. n. 5.
Res quando desierit esse integra, qui sint effectus. ib. n. 6.
Res non integra, an emtor possit repetere quod dedit ex posteriori conuentione. ib. n. 7.
Res & his quibus quibus in causis per inficiationem crescat. fol. 70. num. 3.

quae Res, cum ad conuentionem accesserint, eam confirmant. fol. 7. num. 25.
Res solutae eadem ne reddi debeant. Et an etiam omnia ea, quae, is, cui indebitum solutum est, per causam rei solutae, consecutus est. fol. 67. n. 55.
Res nostras condicere non possumus. fol. 305. n. 8.
Res sua, seu propria quid sit. fol. 206. n. 3.
Res vniuersitatis an res propriae sint. ib. n. 4.
Res ad facta referuntur. fol. 1. n. 29.
Res an definat esse integra, cum data sit arrha, aut stipulatio interuenierit. fol. 353. n. 9.
Res alienae qua forma distrahi possint. fol. 351. n. 3.
Res litigiosa vendi non potest. fol. 32. n. 45.
Res & contractus quomodo probentur. fol. 237. n. 12.
Res corporalis quando traditione transferri dicatur. fol. 111. numero 4.
Res iudicatae sub obtentu nouorum instrumentorum, postea reprobatorum, rescindi non possunt. fol. 14. n. 13.
Res hereditariae venditae, quando in emtorem transeant. fol. 318. n. 12.
Res aliena quando alienari possit. fol. 397 & n. seqq.
Res aliena consensu domini vendita, valet venditio. fol. 110. numero 6.
Res litigiosa quid sit. ibid. n. 7.
Res vendita & tradita, si emtori perierit, vtrem venditor supplere teneatur, quod iusto pretio deest. Et quid si casu perierit. fol. 342. num. 36. & 39.
Res aliena inuito domino pignori non potest. fol. 292. numero 2.
Res quando non potest præstari, præstatur eius æstimatio. fol. 89. num. 19.
Res publicae & sacrae quatenus vendi possint. fol. 332. nu. 7.
Res communis quae dicatur. fol. 403. n. 3.
Res minorum distrahi non possunt sine decreto magistratus maxime praedia minorum. fol. 332. n. 53.
Res mobiles minorum vendi non possunt. ibid. n. 54.
Res vbi ambigua est, id seruamus, quod ius præcipit. fol. 407. num. 8.
Res dubia quae. fol. 162. num. 10.
Res vendita quamuis tradita, non desunt esse venditoris, nisi venditori satisfactum sit de pretio, aut de pretio venditor fidem habuerit. fol. 305. n. 3.
Res omnis, quae interit pendente conditione, ad detrimentum venditoris pertinet. fol. 371. n. 3.
Res fur. iura an vendi possint. fol. 332. nu. 38.
Res furtivae vfucapi non possunt. ib. num. 39.
Res vendita quae accedant, ex ea nascantur, per eam acquirantur, & eius beneficio accedant. fol. 367. n. 17. 18. 19. 20 & 21.
Res alienae distrahendi potestas quibus data sit. fol. 397. nu. 11 & num. seqq.
Res aucterius præstandae quoties lege tribuitur pro re quae debetur, toties intelligitur in obligatione esse ea sola res, pro qua alterius rei electio tribuitur. fol. 242. n. 41.
Res nostrae emtionem non consistere, quomodo accipiendum. fol. 302. num. 9. 11.
Res fauorabiliores quam actores. fol. 93. n. 11.
Res iudicatae & transactioni standum est, vbi semel transactione lis decisa est. fol. 216. n. 10.
Res duo plures fieri possunt ex omni contractu. fol. 41. n. 2.
Res iudicatae vis quae. fol. 232. n. 9.
Res vindicatione quomodo probetur. fol. 173. n. 1.
Res suae vniuersitatis moderator & arbiter est. fol. 283. n. 3.
Rem eandem ex pluribus cassis quando possidere possimus. fol. 302. n. 6.
Rem æstimare oportet ex aequo & bono, in iudiciis bonae fidei. fol. 313. n. 7.
Rem alienam emere & vendere possumus. fol. 332. n. 61.
Rem suam dominus emere non potest. ibid. n. 62.
Rem pupillarem vendendi ius quis habeat. fol. 3. n. 9.
Res vi vfucapta, quomodo consularur reliquis consociis. fol. 405. num. 11.
Res vbi constat, nec instrumentis, nec viliis assertionibus statim, sed veritatem sectamur. fol. 307. n. 6.
Res vendita dimidia minoris iusti pretii, venditio rescinditur. fol. 338. num. 27.
Repetitio indebiti quid sit. fol. 61. n. 42.
Rerum sacrarum & publicarum venditio, aut stipulatio cur non valeat. fol. 332. n. 5.
Rerum, quae vendi non possunt tres species. fol. 322. n. 2.
Rebus iudicatis standum est. fol. 255. n. 12.
Reus negans, probare non est cogendus quod negat. fol. 188. n. 4.

Reus in exceptione semper actor, & cam exceptionem probare debet. f. 239. n. 28.
Reus cur probet. fol. 164. num. 4.
Reus quando fiat actor. ibidem num. 5.
Reus exceptionem, actor intentionem probare debet. f. 117. n. 4.
Reus ubi actor. ibidem n. 5.
Reus quando absolvendus. ibidem n. 6.
Reus quando condemnandus. ibidem n. 7.
Reus in exceptione, quod dicit probare debet. fol. 166. n. 8.
Reus probare non tenetur. f. 196. n. 5.
Reus quando actor. f. 178. n. 6.
Reus non cogitur arma subministrare actori. f. 188. n. 11.
Reus exceptionem probare debet. ibidem n. 12.
Reus Grace dicitur. fol. 105. n. 18.
Reus, qui non facit quod facere debet, condemnatur in id quod interest. f. 69. n. 2.

S.

Sacramento solui post 20. stipendia, & emeritis stipendiis idem sunt. f. 239. n. 18.
Sacramentum militiæ quod. fol. 239. n. 5.
Sacramento militiæ militem soluere quid. ibidem n. 6.
Sacramento militiæ solutus, an statim quis sit veteranus. ibidem num. 7.
Salarium Aduocatorum, & honorarium ob suffragium promissum, quid differant. f. 54. n. 12.
Salem quibus vendere, & a quibus emere liceat. f. 332. n. 55.
Salem vendentis absque permisso municipum quæ pœna. ibidem num. 56.
Satisfactio pro solutione est. f. 341. n. 22.
Satis pœnæ quis soluere dicatur. f. 13. n. 6.
Sciens & consentiens nemo decipitur. f. 350. n. 9.
Sciens & volens nemo fraudari intelligitur. f. 266. n. 9.
Sciens nec contradicens non ideo pro consentiente habetur, sed potius habetur pro inuito. f. 279. n. 8.
Sciens se non teneri, si soluit donat. f. 96. n. 4.
Sciens indebitum soluens non repetit, quia donare vult. fol. 67. num. 31.
Sciens & consentiens non decipitur. f. 323. n. 2.
Scientes iure se teneri, si soluant, non repetunt. f. 73. n. 4.
Scientes & consentientes non fraudantur. f. 10. n. 14.
Scheda delictiva, in qua partes aliquid addi detrahive voluerunt, an contractum firmet. f. 254. n. 14.
Schedæ delictivæ tum demum fides adhibetur, si fuerit a partibus contractantibus munda iudicata, & recte approbata. fol. 255. n. 14.
Scholæ quæ dicantur. fol. 127. num. 2.
Scholasticus ad alium iudicem vocatus, appellare necesse non habet, cum sententia ipso iure sit nulla. fol. 128. num. 44.
Scholaris an possit iudicem ex tribus eligere quem velit. folio 128. num. 29.
Scholasticus, an ad alterutrum ex iudicibus constitutis vocatus, alterum elegerit, & ad eum reuocari, possit iterum voluntatem suam mutare. ibidem num. 30.
Scholaris quomodo intentionem suam probare possit. fol. 127. num. 3.
Scholastico, ad iudicem ordinarium vocato, quid agendum. fol. 128. num. 35.
Scholares facti militibus æquiparantur. f. 127. num. 5.
Scholares qui dicantur. ibidem num. 1.
Scholarium iudices qui. ibidem n. 18.
pro Scholaribus in Academia qui habendi. ib. n. 7.
Scholaribus in quibus causis proprie iudices tribuantur. folio 173. num. 7.
Scriptum in testamento, suum esse, vel sibi deberi, fidem probatore, aut pro heredibus non facit. f. 170. n. 3.
Scriptura semper inspicenda, quæ falsa esse non docetur. fol. 274. num. 1.
Scriptura si sit falsa, tamen veritas inspicitur, & ad eam rem probatio cuiusque admittitur. f. 274. n. 2.
Scripto aliquo nemo obligatur, nisi ab ipso scriptum sit, aut eius mandato. f. 237. num. 9.
Scriptura quoties ad rem aliquam necessaria est, non creditur ei, qui se casu amisisse dicit, nisi casum probet. f. 243. n. 17.
Scriptura quando incipiat esse suspecta. f. 192. num. 3.
Scriptura suspecta quando pœnam inferat proferenti. ibidem num. 4.
Scripturæ inter aliquos de contractibus interpositæ, testibus adhibitis plenam fidem faciunt. fol. 169. n. 10.
Scripturatum vsus & testimoniorum finis quis. f. 173. n. 8.
Secretum iudicis quem excludat. fol. 22. n. 30.
Senatusconsulta vade dicta. fol. 277. n. 2.

Senatusconsultum Macedonianum vade dictum. ibidem n. 3.
Senatusconsulti Macedoniani summa & eius partes. ibidem numero 4.
Senatusconsultum Macedonianum in odium creditoris introductum est. f. 285. n. 2.
Senatusconsultum Velleianum in vsu iuris quomodo appellatur. fol. 290. n. 1.
Senatusconsulti Velleiani summa. ibidem n. 1.
Senatusconsulti Macedoniani pœna. fol. 277. n. 11.
Senatusconsulti Macedoniani finis. ibidem n. 8.
Sensus verborum, moram in rem fieri, vel ex re. fol. 97. n. 2.
Sententia an & quando noceat ei, qui falso instrumento vitur. Late per totum. fol. 232. n. 2.
Sententia ex delictis publicorum iudiciorum infamem facit, non delictum. fol. 217. n. 2.
Sententia, quæ pro parte non valet, in totum non valet. fol. 44. num. 6.
Sententia nisi contineat absolutionem aut condemnationem, nulla est. fol. 26. n. 11.
Sententia iudicis duo continere debet. fol. 117. n. 2.
Sententia a iudice competente non lata nullius est momenti. fol. 128. n. 45.
Sententia lata, exstinguitur remedio appellationis. f. 232. n. 8.
Sententiam alicui nocere, & accusationem nocere quid differant. f. 232. n. 19.
Sententia de falso instrumento aduersus aliquos lata, aliis eo instrumento uti volentibus non nocet. ibidem n. 20.
Sententiæ iureiurando decise quis effectus. fol. 20. n. 15.
Sequester quis. fol. 56. num. 1.
Sequestri officium quod. ibidem num. 3.
Sequestrare quid. ibidem num. 2.
Sequestratio non prohibetur inter volentes, sed tantum si altero inuito postuletur. ibidem n. 2.
Sericum qui emere & vendere possint. f. 332. n. 59.
Seruire ob debitum nemo cogitur. f. 119. n. 1.
Seruitutes an alienari possint. f. 400. n. 14.
Seruitus nulli ad prædium deberi potest, nisi qui prædium habet. fol. 145. num. 5.
Seruitus morti comparatur. fol. 332. n. 28.
Seruitus quomodo probetur, & quis seruum esse probare debeat. fol. 187. n. 1.
Seruitutes pactionibus constitui possunt. fol. 315. n. 4.
Seruus quod contraxit, de eo, manumissus, non tenetur. fol. 131. num. 6.
Seruus alienatione non desinit esse seruus, & si esset manumissus fieret libertinus, non ingenuus. fol. 332. n. 36.
Seruus, ex contractu quem in seruitute habuit, manumissus nõ tenetur: secus ex maleficio. fol. 131. n. 3.
Seruus, qui est in fuga vendi non potest. fol. 332. n. 43.
Seruus quando probare tenetur. fol. 177. n. 9.
Seruus promittens quid, iure civili non obligatur: secus iure naturali. fol. 61. n. 13, & 15.
Seruus, quare pro domino conueniri nequeat. fol. 127. n. 2.
Seruus manumissus cur & quomodo dolum committat. fol. 131. num. 5.
Seruus, ex actu in seruitute gesto, post manumissionem non tenetur. ibidem n. 1.
Seruus cur potius ex delicto, quam ex contractu conueniri possit. fol. 134. n. 1.
Serui quot modis fiant. fol. 187. n. 2.
Seruus esse quis non præsumitur. fol. 187. n. 3.
Serui testes esse non possunt. fol. 202. n. 1.
Serui si alia probationes non suppetant interrogantur, & eorum responso credendum est. ibidem n. 2.
Serui cur pro domino testificari non possint. ibidem n. 3.
Seruus quando aduersus dominum interrogari possit. ibidem num. 4.
Serui an etiam in pecuniariis causis aduersus dominum interrogari possint. ibidem n. 5.
Serui quoad ius civile pro nullis habentur. fol. 127. num. 3.
Serui non possunt stare in iudicio. fol. 118. n. 7.
Serui interrogati testimonio, nunquam creditur sine iuramentis. fol. 208. n. 9.
Serui res post manumissionem inquietari non possunt. f. 135. n. 1.
Serui nihil proprium habent, sed quicquid habent, acquirunt domino. fol. 89. num. 2.
Serui quoad ius civile pro nullis habentur. fol. 61. num. 14.
Serui testes esse non possunt. fol. 197. n. 4.
Seruum post manumissionem ex suo contractu non teneri. fol. 133. num. 1.
Seruos castratos tum emere licet, quando a barbaris fuerint castrati. fol. 332. num. 52.

Seruo inter duos dominos interrogato fides adhibetur. fo. 202. num. 7.
Simulata pro infectis habentur. f. 301. n. 2.
Societas quid. fol. 114. n. 10.
Socius an possit partem suam distrahere alii, quam socio, an vero socio postulanti cogatur vendere. f. 403. n. 8.
Socius, an possit partem alienam rei communis inuito socio vendere. ibidem n. 9.
Socio cuius pars vendita est, competit aduersus emtores rei vindicatio. ibidem n. 10.
Socius, an possit partem suam rei communis ante diuisionem distrahere inuito socio. f. 403. n. 4. Affirmatur. n. 7.
Socius de parte sua vt velit statuere potest. f. 403. n. 5.
Socii & participes criminis, pro reo idonei testes non sunt. fol. 208. num. 10.
Socii, an pro socio testimonium ferre possint. ibidem n. 13.
Solemne quid dicatur. f. 239. n. 10.
Solemnes feriæ quæ. ibidem n. 11.
Solemnia in iudiciis quæ. ibidem n. 12.
Solemnia munera quæ. f. 239. n. 13.
Solidum soluens potest partem alienam a socio repetere actione negotiorum gestorum & actione soluendi. fol. 48. num. 3. & 5.
Soluens quid ex causa emtionis, emtori, hoc ipso emtionem ratam habere videtur. f. 77. n. 3.
Soluens pro socio eum liberat. f. 48. n. 4.
Soluenti error facti nocere non debet. f. 78. n. 3.
Soluere per errorem quis dicatur. f. 61. n. 36.
Solui quando quid dicatur. f. 133. n. 16.
Solutio transfert dominium. f. 168. n. 6.
Solutio, non est solutio, nisi eius quod debetur. f. 154. n. 37.
Solutio debiti per errorem filii cur non rescindatur. fol. 279. num. 4.
Solutio particularis debiti, pignus non dissoluit. f. 139. n. 6.
Solutio est priuatio debiti. f. 164. n. 7.
Solutio proprie quid. fol. 153. n. 17.
Solutio quid & quomodo accipiatur. ibidem n. 18.
Solutione pensionis quæ debetur, tollitur omnis obligatio. fol. 260. num. 9.
Solutione eius quod debetur, tollitur omnis obligatio. fol. 61. num. 4.
Solutione eius quod debetur, tollitur omnis obligatio. fol. 577. num. 29.
Solutione debiti tollitur omnis obligatio & actio. fol. 107. num. 11.
Solutionem allegans eam probare debet. f. 260. n. 21.
Solutum nihil est, nisi naturaliter datum sit. f. 61. n. 2.
Solutum a patre filio, an repeti possit. f. 61. n. 18.
Solutum ante constitutiones incertas existentes, quamuis per errorem repeti non potest. f. 61. n. 12.
Solutum per errorem repetere potest is, qui exceptionem perpetuam habet. ibidem n. 26.
Solutum ex causa iurisurandi an repeti possit. f. 61. num. 38.
Solutum ex causa transactionis an repeti possit. ibidem n. 39.
Solutum ex causa pietatis an repeti possit. ibidem n. 40.
Solutum scienter, sed imperite, an repeti possit. ibidem n. 41.
Solutum dubitanter & titubanter an repeti possit. fol. 61. num. 33.
Solutum titubanter an repeti possit. f. 78. n. 1.
Soror an aliqua sit necne, si sit controversia, cui onus probandi incumbat. f. 175. n. 8.
Soror, quæ soror natura non est, vt consensu fiat soror, effici non potest. ibidem n. 5.
Soror nostra quæ sit. ibidem num. 3.
Sors quid. fol. 44. num. 3.
Specie vna soluta perinde habetur, ac si ab initio debita fuisset. fol. 46. num. 6.
Spondere quid. fol. 54. num. 6.
Sponsa moriente sponso, præfertur creditoribus chirographariis. fol. 107. num. 50.
Sponsio proprie quid sit. f. 54. n. 5.
Statuere vnusquisque de re sua potest, vt vult. f. 403. n. 6.
Statuere de alieno, nulli concessum est. f. 318. n. 36.
Statu liber quis. fol. 131. num. 1.
Statu liber, an pendente conditione libertatis, sit seruus an liber. ibidem n. 2.
Statu liber pendente conditione est seruus. fol. 131. num. 3.
Statu liber in criminibus pro libero habetur, ad hoc, vt tantum liber puniatur. ibidem n. 4.
Status personæ quomodo probetur. fol. 176. n. 5.
Status atatis quomodo probetur. ibidem n. 6.

Stellionatus pœna, & quando is committatur. f. 13. n. 9.
Stipendia solemnna quæ. fol. 239. n. 9.
Stipendia 20. annorum cur solemnna vocentur. fol. 239. num. 14.
Stipendia emerita quæ. ibidem n. 17.
Stipulatio omnis, consensu stipulantis & promittentis constat. f. 321. n. 11.
Stipulatio vi contracta valet, sed exceptione infirmatur, aut actione proposita quod metus causa. f. 340. n. 2.
Stipulatio metu contracta initio, valet iurimmo iure. fol. 340. num. 16.
Stipulatio utilis per aliam inutilem non vitatur. fol. 294. num. 6.
Stipulatio pro parte valere, & pro parte non valere videtur. fol. 294. num. 3.
Stipulatio faciendi omnis incerta est, cum in eam venit id quod interest. f. 377. n. 22.
Stipulatio fit recte hoc modo: Dabis eum volueris. fol. 309. num. 7.
Stipulatio fructuaria quæ. f. 291. n. 4.
Stipulatio quid significet. fol. 1. n. 17.
Stipulatione dominium non transfertur. f. 242. n. 3.
Stipulatio in diem statim parit obligationem. f. 120. n. 6.
in Stipulatione ambigua ea interpretatio capienda, quæ fit, vt valeat. ibidem n. 4.
in Stipulationibus semper sequendum id, quod actum est. ibidem num. 5.
ex Stipulatione iure civili certo nascitur actio. f. 42. n. 3.
Stipulatio nulla consistit sine re. ibidem n. 4.
ex Stipulatione iure civili stipulanti actio nascitur aduersus stipulatorem. f. 359. n. 2.
Stipulationes omnes, tam quæ in faciendo, quam quæ in dando sunt, ad heredes transferuntur. f. 60. n. 3.
Stipulatio & conuentio omnis, inutilis est ei, cuius nihil interest id fieri, de quo conuenit. ibidem n. 4.
Stipulationes turpes quid valeant. f. 82. n. 1.
Stipulationes, quæ sunt contra bonos mores, sunt inuitiles. fol. 96. n. 2.
Stipulationis effectus. f. 390. n. 3.
Stulti non debent esse melioris conditionis, quam periti. fol. 73. num. 2.
Stulti, in numero errantium non sunt. ibidem n. 12.
Stulti qui habeantur. f. 73. n. 3.
Sub conditione quod datur natura, sub contraria non dati intelligitur. f. 93. n. 2.
Subdit alicuius potentis & nobilis, testes esse non possunt pro eo nobili. f. 200. n. 6.
Subscribens alienationi rei suæ, alienationi consentit: nisi subscribat vt testis. f. 397. n. 9.
Subscribens instrumento vt testis, et si obsignet sigillo suo, non tamen intelligitur probare, aut firmare ea, quæ in instrumento scripta sunt. ibidem n. 10.
Subscribens pecuniæ mutuæ instrumento vt testis, an ex eo obligetur creditori vt reus, aut fideiussor, aut successor. fol. 49. num. 2.
Succedens in ius alterius, eodem iure uti debet. f. 324. n. 8.
Suffragium quid. fol. 54. n. 1.
Summa & ἐπιπέλας huius legis. f. 342. n. 64.
Summus testibus quando præstandi sint. f. 208. n. 7.
Sumtus necessarii qui sint. f. 283. n. 2.
Sumtus a venditore facti in re vendita, an præstandi sint actio- ne ex emto, & quo iure. f. 392. n. 2.
Sumtus qui testibus præstandi sint. f. 208. n. 3.
Sumtus testibus præstandi, ex conditione & dignitate cuiusque personæ, & longinquitate itineris affirmantur. f. 208. n. 4.
Sumtus testibus præstandi a quibus debeant suppeditari. ibidem num. 5.
Surripere quid. fol. 97. n. 16.
Suspecta persona quæ. fol. 56. num. 8.

T.

Tabellarii, tabularii, & tabelliones qui. f. 248. n. 25.
Tempus testium producendorum, quod nam. f. 184. n. 1.
Testamenti verbis tam diu standum est, quam diu non probatur manifeste, aliud sensisse testatorem. f. 274. n. 3.
Testamentum cur & quomodo non valeat. f. 172. n. 6.
Testamentum quomodo firmum conditione testatoris & conditione heredis. f. 172. n. 7.
Testamenta sancte & religiose confici solent, & iccirco testator in iis mentiri non intelligitur. f. 170. n. 2.

Index in Donellum.

Testamentum cum irritum fieri dicitur, intelligitur testamen- tum quod ab irritio valuit, sed postea infirmatur capitis di- minutione testatoris. fol. 340. n. 3.
Testamenta maxime obnoxia sunt falsitati. f. 220 num. 14.
Testamento supra patrimonii facultates nihil debetur. fol. 334 n. 8.
Testamentum voluntates supremas seruari, & pium, & publice utile est. fol. 32. num. 6.
Testatio quid hic significet. f. 169. n. 11.
Testatoris uerbo quae scriptura significetur fol. 169. num. 9.
Testationes privatae quando adminiculatae fidem faciant. fol. 169. num. 19.
Testatio priuata quid. f. 169 num. 14.
Testatio, ut priorum iudiciorum in testamento, quae. ibidem num. 15.
Testationum priuatarum & annotationum exempla. ibid. nu- mero 16.
Testationes priuatae nullam fidem faciunt pro scribente. ibidem.
Testatio quid. fol. 199. n. 1.
Testatio sola quae. ibid. n. 2.
Testatoris affirmationi in testamento, an & quatenus creda- tur. fol. 170. n. 1.
ad Testamentum liberos homines admitti oportet, non seruos. fol. 238 n. 8.
Testimonium domesticum nullum est. f. 248. n. 8.
Testimonium domesticum improbat. f. 201 n. 6.
Testimonium improbum quod n. m. f. 214. n. 1 & 12.
Testimonia diueria pro duobus dicentes tenentur lege Corne- lia. f. 123 n. 10.
Testimonium non exacto iureiurando prius sed post testimo- nium, nullum est. f. 230 n. 15.
Testimonium ueritas aut falsitas ex quibus dependat fol. 199. n. 3.
Testimonium solis quando non productis testibus credatur. ibid. num. 41.
Testimonium quot & quibus modis fiat suspectum. fol. 201. nu- mero 5.
Testimonium quomodo fiat suspectum propter personam. fol. ibidem n. 6.
Testimonium domesticum quod. ib. n. 7.
Testimonium sit suspectum propter gratiam & amorem. fol. 201. n. 8.
Testimonium inuiti qui dicere non cogantur. f. 223. n. 7.
Testimonia, quando dicantur esse. f. 223. n. 19.
Testimonium quid. f. 193. n. 4.
Testimonium quid. f. 133 n. 10.
Testimonium speciebus quae. ibid. n. 11.
Testimonium domesticum quod. f. 169 n. 6.
Testimonium domesticum non probat, nec est idoneum. f. 168. num. 11.
Testimonium quando credatur testibus a iudice non interroga- tis. f. 199. n. 6.
Testes nos producere uolens, non debet interesse testimonio- rum dictio. fol. 223. n. 27.
Testis uel testimonio credendum non est. f. 203. n. 19.
Testis uincens, an & quando admittendus ib. n. 20.
Testis in re sua pro parte, nemo adu. ut. cur. f. 206. n. 1.
Testis cur in re sua nemo esse possit. ib. n. 2.
Testis si neget se tale esse, qualis re dicitur, cui in hac contro- uersia onus probandi incumbit. f. 210 n. 18.
Testis uacillans non carere fraud. intelligitur. f. 213. n. 6.
Testis qui falsum testimonium dixit, siue vlla accusatione a iudice coerceri potest. ib. n. 7.
Testis qui in alio iudicio aduersus eundem reum testimonium dixit, an pro inimico habendus, & hac de causa reiciendus sit. fol. 20. n. 11.
Testis idoneus in re sua nullus. f. 243. n. 20.
Testis non rogatus, intelligitur testis ad fidem rei faciendum. fo. 220. n. 11.
Testis unus cum non sufficiat, quot ergo sufficiant. f. 203. n. 22.
Testes quot in testamento adhibendi. Et quot in instrumentis. fol. 203 n. 21. & 23.
Testis duabus de causis reici potest. f. 225. n. 13.
Testis aut iudex in sua causa quis esse non potest. fol. 303. nume- ro 7.
Testis idoneus in re sua nullus. 169. n. 8.
Testis in re sua idoneus nemo. f. 203 n. 16.
Testis amicus nihil probat. f. 198. num. 16.
Testis unus, testis nullus. f. 14. n. 5.
Testes & instrumenta eandem vim obtinent in exercendis liti- bus. fol. 196. n. 10.
Testes vocati si non veniant, quo pacto cogendi sint a iudice. fo. 223. n. 14.

Testes quomodo retineri possint. Et quid si iurare nolint. ibid. num. 15.
Testes rogati requiruntur in solutionibus. f. 220. n. 16.
Testes rogati requiruntur in confessione creditoris, dicentis si- bi pecuniam esse solutam. ibid. n. 16.
Testes rogati requiruntur in repudio. ibid. n. 17.
Testes debent esse rogati in codicillis ib. n. 18.
Testes rogati intelliguntur, qui adhibentur ib. n. 19.
Testes debent esse rogati in confessione debitoris contentis, se- licet alicui pecuniam debere. ib. n. 20.
Testes debent esse rogati in instrumento contractu uel solutione de summa, quae aureos excedit. f. 220. n. 21.
Testes duo ad fidem faciendam sufficiunt. f. 217. n. 4.
Testibus vsus semel, eos non potest postea reuocare in alia lite aduersus se productos. f. 215 n. 5.
Testes an reuocari possit quis, quibus prius vsus est. ib. n. 6.
Testes a iudice interrogari oportet. f. 223. n. 1.
Testes sponte venientes nihilominus probant. ib. n. 5.
Testes si post denuntiationem non veniant, euocandi sunt per apparitores. ib. n. 3.
Testes an inuiti venire & testimonium dicere cogantur. ibidem num. 4.
Testes, an litigator inuitus trahere possit. ib. n. 5.
Testes quo pacto a iudice examinandi sint. f. 203. n. 4.
Testes aut a iudice, aut ab arbitris interrogantur. fol. 199. n. 2.
Testes solutionem probantes, an rogatos esse oporteat. fol. 220. num. 9.
Testes infames a testimonio repelluntur. Et an omnes, & in o- mnibus causis. f. 217. n. 7.
Testes solutionem probantes oportet esse rogatos. fol. 220. nu- mero 2.
Testium numerus ubi non adiicitur, duo sufficiunt. ibidem nu- mero 3.
Testes & instrumenta quando comparentur fol. 232. n. 24.
Testes idonei non tunc quibus imperari potest, ut testimonium dicant. f. 201. n. 7.
Testes intra quod tempus interrogari debeant. f. 223. n. 223.
Testes interrogandi sunt alterutra parte praesente. Et quae pars esse debeat. ibid. n. 17.
Testes infames sine uacillan. f. 14. n. 15.
Testes in alia prouincia interrogari posse, & quae ipsis fides ha- beat. f. 218. n. 2.
Testes ab instrumentis quid differant. f. 229 n. 17.
Testes idonei legitime probant, etiam in causis criminalibus. fol. 196. n. 8.
Testes iudicio publico damnati, infames sunt. f. 232 n. 27.
Testes in instrumento non requiruntur nisi probationis gratia. fol. 52. n. 3.
Testes domestici qui. fol. 197. num. 8.
Testes probatos semel, quis reprobare postea non potest. fol. 215 n. 3.
Testes in accusationibus debent esse idonei. f. 117. n. 9.
Testes idonei qui sint. f. 197 n. 1.
Testes quibus de causis reiciantur, & pro minus idoneis ha- beantur. ibid. n. 2.
Testes soli qui dicantur. f. 196. n. 12.
Testes quomodo emancipationem probare possint. fol. 243. nu- mero 15.
Testes quid iurare oporteat. f. 203. n. 11.
Testes idonei esse non possunt, qui gratiam & potestatem fidei praepouunt. f. 200. n. 2.
Testes quid. f. 193 n. 12.
Testes quando in alia prouincia interrogari possint. fol. 239. nu- mero 3.
Testes in quibus speciebus rogatos esse oporteat. f. 220. n. 12.
Testes in testamento debent esse rogati. ibid. n. 13.
Testibus quamuis idoneis, non habetur fides, si testimonium dixerint, nisi rite testimonia eorum recepta sint. fol. 203. nu- mero 3.
Testibus ad dicendum testimonium vocatis, sumtus praebendi sunt. f. 208 n. 1.
Testibus instrumentum apud aliquem fuisse dicentibus, quo- modo credatur. ib. n. 237.
Testibus omnibus creditur, modo inhonesti non sint, & infama laborent. f. 203 n. 17.
Testibus honestioribus potior fides habenda. ib. n. 18.
Testibus aliquibus pro se utens, equum est, ut aliquando eisdem aduersus se quoque admittat. f. 245. n. 2.
Testium loci praecipui. f. 193. n. 19.
Testium interrogatio qualis adhibenda in criminalibus. fo. 199. num. 8.

Index in Donellum.

Testium ad res probandas non maior est fides, quam instru- mentorum. f. 237. n. 5.
Testium & instrumentorum eadem vis in exercendis litibus. fol. 14. n. 15.
Testium numerus & dignitas, nunquam fidem faciunt. fol. 293. num. 32.
Testium numerus certus ubi non definitur, duo sufficiunt. fol. 52. num. 7.
Timoris uani nulla est aestimatio, ut nec erroris uani. fol. 73. nu- mer. 14.
Titius, ut seruitio liberetur, potest etiam pro eo offerri aliud mancipium. f. 332. n. 34.
Titulum suae possessionis nemo edere cogitur. f. 178. n. 8.
Tormenta, quaestiones de fama, de praediciis, an inter species probationum sint referenda. f. 193. n. 28.
Tormenta, nihil confirmant nec probant. ibid. n. 29.
Tradere rem quid. f. 377. n. 2.
Traditio rerum venditarum sine instrumento ualeat, cum res no- minantur instrumentis. f. 309. n. 2.
Traditio & alienatio ab initio nulla confirmatur euentu in tri- bus casibus, ut dominus rem prius alienatam reuocare non possit qui recensentur. f. 397. n. 16. 17. 18. & 19.
Traditio nuda nunquam dominium transfert, sed ita si causa praecesserit, ex qua dominium sequi solet. f. 168. n. 2.
Traditio sola quando sufficiat, ut emtor moram faciat. fol. 384. num. 6.
Traditione, res corporales nostrae transferuntur. fol. 107. nu- mer. 23. Actiones cedendo uel mandando non transferuntur. fol. 107. n. 24.
Traditione dominia transferuntur. f. 39. n. 2.
Traditione dominus efficitur qui accepit. f. 241 n. 1.
Traditionibus dominia rerum transferuntur. f. 302. n. 4.
Transactio non est contractus, nisi improprie. f. 254 n. 1.
Transactio quomodo a lite discidatur. f. 32. n. 4.
Transigi non licet de iis controuersis, quae ex testamento na- scuntur, nisi cognitis & inspectis uerbis testamenti. fol. 32. nu- mer. 3.
Tributa soluere is solum tenetur qui possidet. f. 380. n. 5.
Tributa pro modo patrimonii, uel augentur uel minuuntur. f. 359. n. 7.
Turpis causa iure impossibilis est. f. 93. n. 5.
Turpitudine solius accipientis quando uersari intelligatur. fol. 95. num. 1.
Tutela quibus modis finiatur. f. 17. n. 6.
Tutela finitur post pubertatem. f. 127. n. 4.
Tutela actio aduersus quem datur. f. 166. n. 2.
Tutela diuisio, quo iure admittatur. ibid. n. 11.
Tutela actio quando diuidatur inter contutores & collegas. ibid. n. 3.
Tutor confessioni & inuentario stare cogitur. f. 180. n. 10.
Tutor a tutela excusatur si passus sit controuersiam status a pa- tre pupillorum. f. 209 n. 10.
Tutor tutela non finita, actionem tutelae mouere non potest. fol. 17. n. 4.
Tutor rem pupilli emere potest, dum emat ut extraneus quibus. f. 303. n. 8.
Tutor tutelae iudicio damnatus infamis est. f. 20. n. 16.
Tutor non prohibetur rem pupilli emere palam, & bona fide. f. 303. n. 2.
Tutor quo pacto rem pupilli emere possit, & cur non possit. fol. 303. num. 3.
Tutor non potest persona emtoris & venditoris fungi. ibidem. num. 4.
Tutor in rem suam fieri actor non potest. ibid. n. 5.
Tutor quomodo rem pupillarem mala fide emat. fol. 303. nu- mer. 12.
Tutor, quomodo ut extraneus rem pupilli recte emat. fol. 303. num. 10.
Tutoris res, ob aes alienum pupilli pignori capi non possunt. fol. 135. nu. 1.
Tutor & pupillus pro vna fere persona habentur. c. 1. 235. nu- mer. 2.
Tutor non potest esse debitor pupilli iure. ibid. n. 3.
Tutor quando pupillo aliquid debere intelligatur. fol. 135. nu- mer. 4.
Tutoris res, an finita tutela pignori capi possint. ibid. n. 6.
Tutor quando conueniri possit. ibid. n. 7.
Tutores, procuratores, curatores, & in uniuersum rerum alie- narum administratores, rem domini sui emere non possunt. f. 335. n. 72.
Tutores plures si dati sunt, & omnes pariter tutelam gesserunt,

aut non gesserunt, singuli ipso iure in solidum tenentur. fol. 166. nu. 9.
Tutores aut curatores possunt res suorum pupillorum aliena- re. f. 397. n. 13.
Tutores conueniuntur quando cum pupillis agendum est, & tutores suscipiunt iudicium, aut pupilli tutore auctore. fol. 18. num. 4.
Tyrocinium quid. fol. 95. num. 3.
V.
Vacua possessio quid. fol. 173. num. 3.
Vacua possessio quae. fol. 377. nu. 3.
Vacua possessio. fol. 277. n. 3.
Vacua possessio quae hic intelligatur. f. 286. num. 6.
Valetudinarii & qui morbo impediuntur, an venire & testimo- nium dicere cogantur. f. 223. n. 11.
Vectigalia & publicae functiones ante uenditionem contractam, ad onus emtoris eiusdemque possessore pertinent: & qua ra- tione ad emtorem pertineat hoc onus. f. 390. n. 4.
Vectigalis translati crimen ad heredem transmittitur. fol. 147. num. 50.
Velle nemo existimatur quod facere cogitur. f. 209. n. 12.
Velleianum intercedenti mulieri succurrit, non soluenti. fol. 296. num. 2.
Vendere barbaris res omnes licet, praeterquam certas, quae ad vi- ctum & bellum gerendum pertinent. f. 335 n. 79.
Vendere aut emere qui non possint, qui sint. f. 335. n. 63.
Vendere sub hasta quid. f. 356. n. 13.
Vendere sincere & bona fide, quid. ibid. n. 14.
Vendere quibus in casibus, quis inuitus cogatur. fol. 308. nume- ro 5.
Vendens rem, ut certo die traderet, nisi tradat, tenetur emtori in- id, quod inter est, & id inter esse, ex quo tempore aestimandum sit. f. 388. n. 7.
Vendendi potestas, cui iure publico facta est, sine dolo malo pos- sidere desinit. f. 364. n. 3.
Vendens rem aliquam, si ab emtore non accipiat pretium, an eam rem possit reperere, & quam actionem aduersus emto- rem habeat. f. 305. n. 1.
Vendi res ubi intelligitur, ubi ex uenditione tradi debet. fol. 377. num. 25.
Venditi actio, utrum ad pretium solum competat, an uero etiam ad rescindendum uenditionem. f. 385. n. 1.
Venditio omnis, sub possibili conditione recte contrahitur, dum non conferatur in uoluntatem ementis aut uendentis. fol. 312. n. 3.
Venditio quae iure non ualet nulla est. f. 323 n. 4.
Venditio bonorum debitoris ob cessationem tributorum, utrum ciuili actione & ordinaria, an uero restitutione in integrum reuocetur. fol. 397 n. 18.
Venditio simulata nulla est. f. 305. n. 2.
Venditor emtori nihil praestare debet nisi culpam. 308. n. 11.
Venditio uel facta iure ualet. fol. 342. n. 47.
Venditio an rescindatur, si pro pretio emtor uenditori aliud ro- lenti soluat. f. 338. n. 15.
Venditio bonorum debitoris ob cessationem tributorum, ob quas causas reuocetur. f. 356. n. 16.
Venditio bonorum debitoris, ob cessationem tributorum reuo- carur, si is uendendi potestas non est data. ibidem num. 17.
Venditio si uendendi potestatem habeat, tertiae uel quatuordecim solemnita- res in uenditione omittat. ibid.
Venditio, quomodo dolo contracta dicatur rescindi. fol. 350. num. 2.
Venditio an fieri possit ignorante & inuito debitore, in quem actio competit. f. 321 n. 5.
Venditio rescinditur redhibitione. fol. 338. n. 26.
Venditio nulla est, si quis dolo aduersarii deceptus fuerit. fol. 349 num. 1.
Venditio recte fit omnium rerum, quae haberi paratque pos- sunt. f. 335. n. 2.
Venditio & alienatio rerum debitoris ob cessationem tributo- rum & similiarum praestatorum publicarum, a fisco facta ua- let, nec reuocari potest. f. 356. n. 1.
Venditio uel contracta, uel rescinditur actione quod metus causa. fol. 340. num. 20.
Venditio liberi hominis odiosa est, pro- pter interpretationem non est inuanda. f. 332. n. 19.
Venditio, quando donationis causa contracta intel- ligatur. fol. 305. n. 3.
Venditio an rescindi possit, & quomodo rescindatur. f. 337. n. 1.

Index in Donellum.

Venditio recte perfecta, translato dominio reuocari non potest. fol. 304. n. 1.
 Venditio, quanti Titius aestimauerit, quatenus valeat & perficiatur. fol. 312. n. 5.
 Venditio an semper perfecta dicatur, si de pretio conuenierit. fol. 368. num. 24.
 Venditio simulata non valet, nec facit quo minus valeat donatio, quae tenera interposita est. fol. 305. n. 1.
 Venditio, quanti Titius aestimauerit an valeat. fol. 312. n. 1.
 Venditor si rem emtam non tradit, moram facit. fol. 306. numer. 6.
 Venditor de rescindenda venditione agens, quid petat & quid consequatur. fol. 342. n. 29.
 Venditor tenetur emtori ad rem tradendam. fol. 367. n. 2.
 Venditor an etiam ad rem tradendam teneatur, si ea perierit, deteriorue reddita sit. ibid. n. 3.
 Venditor an etiam rei venditae commoda praestare debeat. ibid. num. 4.
 in Venditione bonorum debitoris quae requirantur. fol. 356. numer. 11.
 Venditor, an praecise vacuam possessionem tradere debeat. fol. 386. nu. 5.
 Venditor si rem non tradat, an condemnandus sit in id, quod emtoris interest. fol. 377. n. 5.
 Venditor, an ex conuentione pretio intra certum tempus non soluto, statim dominus efficiatur, sine vlla restitutione emti. fol. 407. n. 5.
 Venditor in re vendita, omnem custodiam ac proinde omnem culpam praestare debet. fol. 367. n. 6.
 Venditor, an ita cauere debeat, vt etiam adiciat fideiussores. fol. 390. n. 11.
 Venditor hereditatis, cogitur actiones tribuere emtori. fol. 325. num. 24.
 Venditor hereditatis, an petere possit vt emtor sibi caueat. fol. 378. nu. 24.
 Venditor vi coactus, & venditor dolo deceptus, quid differant. fol. 350. nu. 5.
 Venditor quae emtori praestare debeat. fol. 377. n. 1.
 Venditor quid ab emtore consequatur, seu quid veniat in actionem venditi. fol. 374. n. 1.
 Venditor in re vendita omnem diligentiam & custodiam debet. ibid. nu. 2.
 Venditor qua actione ad rescindendam venditionem vti possit. fol. 342. nu. 44.
 Venditor vtrem petenti emtori cauere debeat de euictione fideiussoribus datus. fol. 309. n. 5.
 Venditor culpam suam in re vendita semper praestare debet emtori: nec tantum in re vendita diligentiam adhibere debet, sed etiam in iis rebus, quas cum re vendita praestare debet. fol. 389. nu. 4 & 5.
 Venditor emtori dolum suum semper praestare debet, & maxime si quid affirmauit in re esse, quod non est. fol. 387. n. 4.
 Venditor, qui ignorauit maius tributum deberi, an teneatur. ibid. nu. 5.
 Venditor morbum & vitium rei traditae praestare debet. fol. 387. num. 6.
 Venditor, qui sciens emtori de tributo nihil dixit, aut ignorans nominatim affirmauit non deberi, quatenus eo nomine emtori teneatur. ibid. n. 7.
 Venditor, si emtori id quod plus valet siue quod amplius est donet, an emtor potest benef. l. 2. de ref. vend. fol. 341. n. 21.
 Venditor quando habeat aduersus emtorem actionem in rem. fol. 373. n. 5.
 Venditor si in tritico vendito moram non fecerit, cur amplius quid emtori praestare debeat, quam ipsum triticum. fol. 391. num. 1.
 Venditor an dimidium iusti pretii, an vero ipsum pretium & quanti res valeat consequatur. fol. 342. n. 31.
 Venditor si velit emtori supplere, quod ad iustam pretii aestimationem deest, an sit audiendus. Negatur. fol. 342. n. 52.
 Venditor an liberetur, si rem ante litem contestatam tradat. fol. 377. num. 17.
 Quid si ante rem iudicatam rem venditam offerat. ibid. n. 18.
 Venditor, si emtor agat, vt rem venditam tradat, an emtor id quod interest, liberetur. fol. 377. n. 19.
 Venditor, quo ordine cum emtore iustitiae experiri possit, & quid si non sit soluendo. fol. 366. n. 21.
 Venditor rem reprensam Oblato pretio, an frui possit l. 2. de resc. vend. d. 220. n. 13.
 Venditor non compellitur actione ex emto, vt res hereditarias tradat emtori, aut actiones mandat. fol. 323. n. 3.

Venditor quomodo in vendendo decipiatur. fol. 350. n. 8.
 Venditor non potest plus iuris in emtorem transferre quam ipse habet. fol. 321. n. 7.
 Venditor, an hereditate vendita recte conueniatur. fol. 318. numer. 14.
 Venditor hereditatis an habeat actionem aduersus emtorem hereditatis. ibid. n. 19.
 Venditor tenetur res hereditarias emtori tradere. fol. 327. numer. 1.
 Venditor hereditate tradita, vtrem venditor dominus sit an emtor. fol. 327. n. 2.
 Venditor hereditatis etiam post venditionem emtor manet. fol. 327. num. 4.
 Venditor hereditatis potest de rebus hereditariis, quas nondum emtori tradidit, pro arbitrio statuere. ibid. n. 5.
 Venditor cur pretium cogatur refundere, si rem venditam repetat. fol. 340. n. 21.
 Venditionis rescissio quid contineat, & quis eius effectus. fol. 342. nu. 30.
 Venditionem rescindere non licet, ob minus maiusve pretium. fol. 341. n. 2.
 Venditionis filii effectus qui. fol. 352. n. 29.
 Venditor, interdum rem traditam repetere potest vindicando. fol. 305. nu. 4.
 Venditor ancillam a se venditam post venditionem manumitrens, an liberam eam faciat. fol. 388. n. 1.
 Venditor an praecise rem tradere cogatur? an vero in id, quod interest, condemnandus sit. fol. 377. n. 7.
 Venditor emtori euictionis nomine tenetur, etsi de euictione nihil cautum sit. fol. 368. n. 26.
 Venditor an nihil amplius emtori tradere debeat, quam quales res est, & an talem tradendo, qualis est liberetur. fol. 387. num. 1.
 Venditor habens facultatem rei tradendae, an teneatur praecise eam tradere. fol. 377. n. 14.
 Venditorem hereditatis quid opus sit cogi respondere creditoribus hereditariis & legatariis, cum emtor respondere debeat ex conuentione. fol. 318. n. 27.
 Venditori cur non competat actio in rem. fol. 373. nu. 2. Cur non vindicatio. ibid. n. 3. Cur non hypothecaria. ibid. n. 4.
 Venena mala, non possunt vendi. fol. 332. n. 6.
 Vera simulata opponuntur. fol. 301. n. 1.
 Vere cum aliquid agitur, & aliud simulatur, quod vere gestum est, valet. fol. 301. n. 4.
 Veritas plus valet quam scriptura. fol. 330. n. 8.
 Veritas iudicari cur potius spectetur, quam rei debita veritas, aut potius veritas iurisiurandi praesenti, quam veritas rei debita. fol. 274. nu. 4.
 Verbum, quaestio, quomodo interpretetur. fol. 223. n. 24.
 Verbum redere quid. fol. 260. num. 19.
 Verbum, litigator, proprie ad pecuniarias causas pertinet. fol. 260. num. 1.
 Verbum, oportere, quam necessitatem significet. fol. 181. n. 13.
 Verbum exhibere quid significet. fol. 200. n. 1.
 Verbum tabulae vnde ortum. Et apud quos adhuc in vsu sit. fol. 229. n. 22.
 Verbo tabularum quomodo Iurisconsulti vtantur. ibidem. numer. 23.
 Verbo instrumenti quando Iureconsulti vtantur. ib. n. 24.
 Verbum persequendi. fol. 105. n. 17.
 Verbum periculi & poenae, quid significet. fol. 232. n. 16.
 Verbum, cedere, quid significet. fol. 61. n. 51.
 Verba in litem effectum accipiuntur, non verbo tenus. fol. 61. numero 23.
 Verba stipulationum seruanda sunt, in contractibus vbi sunt aperta pro stipulatione. fol. 313. n. 21.
 Verba semper cum effectu accipienda. fol. 153. n. 28.
 Veteranorum priuilegia. fol. 239. n. 1.
 Veterani in delictis non subiiciuntur poenae, quibus alii obnoxii sunt. ib. n. 2.
 Veteranorum priuilegio vt quis gaudeat, quae requirantur. ibid. n. 3.
 veteranus quis. ibid. n. 4.
 Veteranus qui est in quasi possessione priuilegii, si ad munera vocatus ea detrectauerit, an nihilominus probate debeat se esse veteranum. fol. 239. n. 24.
 Veteranorum numero qui non comprehendantur. fol. 239. numero 19.
 Veteranum qui se dicit, id probare oportet. ib. n. 20.
 Vetitum in certis causis, in ceteris permittitur. fol. 37. num. 9.

Vindi-

Index in Donellum.

Vindicans possessionem, debet eam persequi more iudiciorum. fol. 166. n. 1.
 Vinculum duplex, naturale, seu corporale & incorporale. fol. 105. num. 6.
 Vinculum corporale quod. ibid. n. 7.
 Vinculum incorporale quod. ibid. n. 8.
 Vini certi venditi, quantum erat in certo aliquo loco, periculum ad quem pertinet, ad quem item commodum. fol. 389. num. 1.
 Vini periculum cuius sit. fol. 371. n. 1.
 Vinum, ad mensuram quando vendi intelligatur. ib. n. 2.
 Vinum stipulatione promissum recte petitur. fol. 46. n. 3.
 Vinum ad mensuram venditum, tacitam conditionem habet. fol. 371. n. 4.
 Vis aliena omnis, eiusmodi est, cui obistere non possumus. fol. 89. n. 3.
 Vis a iudice abesse debet. fol. 105. n. 34.
 Vis omnis, tam publica quam priuata, quomodo coerceatur. fol. 350. n. 6.
 Vitiose factum, pro facto haberi non debet. fol. 203. nu. 14.
 Vitiosum quod est initio, tractu temporis non conualefcit. fol. 286. num. 1.
 Vitiosum initio, tractu temporis conualefcere non potest. fol. 120. n. 8.
 Vocans scholasticum ad alium iudicem, vtrem causa cadat ipso iure, an vero sententia iudicis. fol. 128. n. 47.
 Voluntates testantium, in testamentis plenius interpretamur. fol. 313. num. 20.
 Voluntates supremas, legum instar obseruandae. fol. 82. n. 12.
 Voluntas Domini, rem suam in alium transferentis, rata habenda est. fol. 79. n. 6.
 Vsufructus longi temporis praescriptio quid differant. fol. 397. num. 20.
 Vsufructus species est alienationis. fol. 332. n. 40.
 Vsufructus domini pars est. fol. 168.
 Vsufructus quomodo constituatur. fol. 291. n. 2.
 Vsufructus natura. ibid. n. 3.
 Vsufructus an pignori dari, & sic alienari possit. fol. 408. n. 13.

Vsurae sunt quodammodo accessiones fortis, & principalis obligationis, nec debentur, nisi eius pecuniae nomine quae prius iure debetur. fol. 42. n. 1.
 Vsurae an possint deberi eius pecuniae nomine, quae prius non debebatur. ibid. n. 1.
 Vsurae in bonae fidei iudiciis, ex mora debentur. fol. 406. n. 4.
 Vsurae etiam in actionem venditi veniant, seu eas ex vendito petere venditor possit. fol. 374. n. 5.
 Vsurae, in strictis iudiciis non debentur citra stipulationem. fol. 61. num. 49.
 Vsurae, in bonae fidei iudiciis, debentur ex mora. ib. nu. 50.
 Vsurae debentur ex mora in bonae fidei iudiciis, citra aliam conuentionem. fol. 42. n. 11.
 Vsurae ex pacto non debentur, sed tantum ex stipulatione commissa. fol. 42. n. 8.
 Vsurae cuius pretii debeantur. fol. 384. n. 1.
 Vsurae illicitae. quae. fol. 44. n. 1.
 Vsurae illicitae inuoluntate promittuntur. ib. n. 2.
 Vsurae pretii quando sint praestandae. fol. 390. n. 5.
 Vsuris obligatione sublata, locus non est. fol. 61. n. 51.
 Vitale per inutile non vitiatur. fol. 157. n. 6.
 Vitilis actio quando emtori tribuatur. fol. 11. n. 6.
 Vitilis actio ei, cui nomen datum est, competit, etiam inuito & ignorante debitore. fol. 11. n. 17.
 Vitilitas seu id quod interest, quo tempore spectandum sit. fol. 377. n. 24.
 Vxor ex contractu mariti conueniri non potest. folio 122. num. 5 & 7.
 Vxor pro marito inquietari nequit. fol. 124. n. 3.
 Vxor in causa mariti testis esse non potest. fol. 198. n. 13.
 Vxor quomodo se excusare debeat, si conueniatur ex contractu mariti. fol. 123. nu. 1.
 Vxor est subiecta imperio viri. fol. 197. n. 12.
 Vxorem esse domesticam viro. ibid. n. 12.
 Vxor quando plus, & quando minus tribuatur, quam ceteris, qui ex alterius persona conueniuntur. fol. 123. n. 6.
 Vxoris res pignori obligata, a marito, an pignori teneatur. fol. 292. num. 1.

FINIS.

